

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

ÉVKÖNYVEI.

VIII. KÖTET.

Ára 7 új ft.

A M. TUDOM. AKADEMIA ÉVKÖNYVEINEK ÁTTEKINTETE.

ELSŐ KÖTET (1830—32). Pest, 1833. öszv. 377 l. Kazinczy Ferencz arczképével és 4 rézmetsz. 3 ft. 15 kr., finomabb péld. 4 ft. 20 kr.

Tartalma: Az akad. története 1832-ig. — Beszédek és Értekezések Berzsenyi, Czech, Guzmics, Horvát Endre, Jankovich, Kállay, Kis János, Kölcsey, Nyíry, Schedel, Szilasy, és gr. Teleki Józseftől.

MÁSODIK KÖTET (1832=34). Buda, 1835. öszv. 434 l. Imre János arczképével és 9 réz meg 5 kőrajzú táblával 3 ft. 48 kr., finom péld. 5 ft. 78 kr.

Tartalma: Az akad. története 1832—34-ig. — Beszédek és Értekezések Bitnicz, Bugát, Czech, Frivaldszky, Guzmics, Győry, Jankovich, Kállay, Luczenbacher, Petrovics, Szalay Imre, gr. Teleki J., Tessedik és Vörösmartytól.

HARMADIK KÖTET (1834—36). Buda, 1838. öszv. 666 l. Berzsenyi arczképével, 2 réz és 7 kőrajzzal, 4 ft. 20 kr., finom színezett péld. 5 ft. 78 kr.

Tartalma: Az akad. tört. és Beszédek gr. Dessewffy J., Döbrentei, Guzmics, Horvát Endre, Kölcsey, Schedel, gr. Telekitől. — Értekezések Balogh P., Bitnicz, Czech, Fábián, Frivaldszky, Guzmics, b. Hammer-Purgstall József, Kállay, Nyíry, Podhradczky, Stettner, Szász K., Szlemenics, Sztrokaytól.

NEGYEDIK KÖTET (1836—38). Buda, 1840. öszv. 369 l. Kölcsey arczkép. és 12 kőrajz tábl. 2 ft. 75 kr., finom színezett péld. 3 ft. 15 kr.

Tartalma: Az akad. tört. és Beszédek Bitnicz, Perger, Schedel, gr. Teleki, Zsivorától. — Értekezések Balásházy, Czuzor, Frivaldszky, Guzmics, Horváth Cyrill, Kállay, Péczely, Szilasy, Szlemenics és Vállastól.

ÖTÖDIK KÖTET (1838—40). Buda, 1842. öszv. 651 l. Guzmics arczkép. és egy rézmetsz. 3 ft. 80 kr., finom péld. 4 ft. 20 kr.

Tartalma: Az akad. tört. és Beszédek Balogh P., Bugát, Czuczor, gr. Dessewffy J., b. Eötvös József, Schedel, Székács, Szontagh, Sztrokay, gr. Teleki J.től. — Értekezések Frivaldszky, Győry, Horváth C., Jerney, Kállay, Luczenbacher, Nagy J., Péczely, Szalay László, Szlemenics, Szontagh, Sztrokay, Tanárky, Tarczy, Vásárhelyi, Zsoldostól.

(Az I—V. kötetek együtt 15 *ft.* 75 *kr., finom színezett péld.* 21 *ft.)*

HATODIK KÖTET (1840—42). Buda, 1845. öszv. 602 l. Budai Ézsajás arczkép. és egy aczél meg öt kőmetsz. tábl. 5 ft. 78 kr. finom péld. 6 ft. 80 kr.

Tartalma: Az akad. tört. és Beszédek Császár, Nagy J., Péczely, Schedel, gr, Széchenyi, Sztrokay, gr. Teleki, Tóth L., Zsoldostól. — Értekezések Fogarasi, Győri, Hetényi, Horváth Mihály, Jászay, Kiss Károly, Kubínyi Fer., Luczenbacher, Pulszky, Szlemenics, Vállas, Vásárhelyi, Waltherrtől.

HETEDIK KÖTET (1842—44). Buda, 1846. öszv. 714 l. József nádor és Körösi arczképeikkel, 6 ft. 30 kr., finom péld. 7 ft. 35 kr.

Tartalma: Az akad. tört. és Beszédek Bajza, Balásházy, Balogh P., Bitnicz, b. Eötvös J., Schedel, gr. Széchenyi, Székács, gr. Teleki J-től. — Értekezések Balogh P., Hetényi, Horváth Cyrill és Mihály, Jerney, Péczely, Szilasy, Szlemenics és Sztrokaytól.

NYOLCZADIK KÖTET (1844—47). Buda, 1860). öszv. 818 l. Kisfaludy Sándor arczképével 7 ft.

Tartalma: Az akad. tört. és Beszédek Döbrentei, Fáy, Győry, gr. Széchenyi, gr. Teleki és Toldytól. — Értekezések Balogh P., Horváth Cyrill, Kovács István, Nendtvich, Pauler és Szlemenicstől.

BRITISH MUSEUM

KISFALUDY SÁNDOR.

M. T. Társ. Évk. VIII. k.

A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA

ÉVKÖNYVEI.

NYOLCZADIK KÖTET.

1845—1847.

Egy arczképpel.

BUDÁN.
A CS. KIRÁLYI EGYETEMI NYOMDÁBAN.

M.DCCC.LX.

TOLDY FERENCZ ÜGYELÉSE ALATT.

TARTALOM.

ELSŐ OSZTÁLY.

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG TÖRTÉNETEI

1845 — 1847.

*

MÁSODIK OSZTÁLY.

ÉRTEKEZÉSEK.

ELSŐ OSZTÁLY.

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

TÖRTÉNETEI.

1845—1847.

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG
TÖRTÉNETEI.

TIZENÖTÖDIK — TIZENHETEDIK ÉV.

1845—1847.

I.

BESZÉD,

MELYLYEL

A M. AKADEMIA XIV. KÖZÜLÉSÉT, NOV. 23. 1845.

MEGNYITOTTA

AZ ELNÖK, GRÓF TELEKI JÓZSEF.

Tekintetes Tudós Társaság!

Minden renden levő tisztelt hallgatóság!

Ha nemzetiségünk és különösen ezzel szorosan összekapcsolt nemzeti nyelvünk állapotjára a két-három utolsó évtizedben csak egy futó tekintetet vetünk; — ha annak állását ezelőtt egy emberi nyommal mind kiterjedésére mind belső kifejlettségére nézve összehasonlítjuk a mostanival, — lehetetlen hogy minden hazájáért, nemzetéért buzgó magyarnak szíve örömében ne repesne. Azon nyelv, mely, csak kevéssel ezelőtt, a köznép nyers társalgására, némely egyes buzgóbb családok magány körére, és kevés tanácskozó teremekre volt szorítva; — azon nyelv, melyen míveltebb társaságokban beszélni sok gyáva szégyenlett, nem tudni senki

1*

kisebbségnek nem tartott; — hirtelen felemelkedett a felsőbb körökig, kikötőleg hangzik hazánk minden tanács-teremeiben, és a szegény magyar — felsőbbsége, fejedelme parancsinak megérthetése végett nem kénytelen többé idegen nyelvet tanulni, sőt hogy nemzeti nyelvünk terjedésének jövendője is biztosítva legyen, a nemzet szükségeit, ebből eredett óhajtásait felfogni képes, megelőzni kész fejedelmünk kegyes intézkedéseiből most közelebbről, e folyó, ez által nyelvünk, nemzeti kifejlődésünk történetében örökké emlékezetes évben tanító nyelvvé is lett; a közoskolák nagyobb részében, és majd minden tudományokra nézve tanításra kikötőleg nemzeti nyelvünk használtatik; és így múlhatatlan és folytonos tanulmánynyá vált azon nyelv, melynek csak tudása is kevéssel ezelőtt szükségtelennek tartatott, melyet a kaczagányos világ-hódítók fajulásnak indúlt ivadéka csak dajkáitól tanult, a köztanodákban ha magány szorgalma ettől fel nem menti, megint elfelejtendő. Másfelől azon nyelv, mely hajdan nyersnek, bárdolatlannak, az eszmék czélszerű kifejezésére, a tudományok terjesztésére, a míveltebb társalgásra alkalmatlannak hírdettetett, és elhagyattatásában, míveletlenségében sok tekintetben valóban az is volt, — már most akár bőségét, akár hajlékonyságát, határozottságát, hol férfias erejét, hol nyájas gyengédségét tekintsük, ha a míveltebb nemzetekével mindenben nem versenyezhet is, legalább mellettök szégyen nélkül megálhat, sőt azokat nem egy tekintetben felyűl is múlja. Épen oly bámulatos, mint szívemelő változás, mely jobb érzésű apáink legvérmesebb reményeit is meghaladta.

De méltó honfi örömünkben, ne higyjük a szent ügyet már végkép befejezettnek, ne gondoljunk minden további aggodalmat feleslegesnek, minden további ügyekezetet szükségtelennek; még sok teendő maradt nekünk, sok szálland a maradékra, míg a magas czél megközelítve, vagy pedig épen tökéletesen, a menyiben ezt emberileg mondanunk lehet, — elérve lesz. Valamint egyfelől honi nyelvünk polgári s társalgási állása még korántsem az, minek lenni kellene, sőt az által hogy az régi jogaiba visszahelyheztetett, annak sok megbőszűlt ellenségei támadtak, úgy másfelől a nyelv a tökéletesség azon pontját sem érte el, melyre mostani körülményeink közt képes volna; mind pedig az emberiség míveltsége bővebb kifejlődésével, nemzetünknek a megkezdett pályáni előhaladtával ezen pont is tovább haladand. Örömmel el kell ugyan ismernünk, hogy az apáink

által ezelőtt mintegy félszázaddal gondosan elvetett mag szépen kikelt, a csemete a legelevenebb növésnek indúlt, megerősödött, virágozni sőt már gyümölcsözni is kezd, azonban azt szeretettel ápolni, az éjszaki zordon szelek ellen gondosan fedezni a körülötte újra és hatalmasan sarjadzó vadnövényektől, a rajta mutatkozó száraz ágaktól, fattyú növésektől szorgosan tisztogatni kell, míg a fáradt kertésznek hűs árnyékában biztos nyughelyet adhat.

Ne bízzuk el tehát magunkat mostani kedvező állásunkban, ne hagyjuk abban a megkezdett nagy munkát, ügyekezzünk mindnyájan, még pedig mindenikünk rendeltetéséhez és köréhez képest, ősi nyelvünk mostani állásának javításában, míveltségének előmozdításában, és ez által megkedveltetésében. De hogy e részben mindnyájan honfi kötelességünknek eleget tehessünk, fussa el hő keblünket elszánt csüggedhetlen akarat, mely a feladathoz lelkesen fogni, azt fáradhatlanúl folytatni képessé tegyen bennünket; akaratunk pedig lelkes, tántoríthatatlan, az akadályok legyőzésére alkalmatos csak úgy leend, ha azt meggyőződésre alapítjuk, maga tisztaságában megtartjuk, és magunk közt egyesítjük.

Csak az foghat erélylyel, tehetségének egész megfeszítésével valamely tárgyhoz, ki meg van arról győződve, hogy az valamely felsőbb magasabb czél elérésére szolgál, csak ezen meggyőződés ad neki erőt a kitűrésre, csak ez mentheti meg őt a lankadástól. A hazájáért buzgó honfi, — csak azokhoz lehet e beszédünk intézve, mert a haza szent neve által is hidegen hagyott állat-ember semmi szépre, semmi nagyra sem képes, — át levén hatva azon meggyőződéstől, hogy valamely ügy szeretett hazája boldogságára, díszére, fényére szolgáló, lehetetlen hogy minden erejét meg ne vesse annak előmozdítására. Már pedig ki merné azt kétségbe hozni, hogy mindenben előmenetele, boldogsága egyedűl az azt lakó nemzet lelkesedésétől, önállásától, ez pedig főleg nemzetiségétől függ? Ki merné tagadni, hogy a nemzetiség, ha nem is kirekesztőleg, de még is nagy mértékben a nyelven, mint főtényezőn alapszik, hogy nemzet, mely saját nyelvét elvesztette, megszűnik az lenni? Valóban megfoghatatlan kábaság volna azt el nem esmérni, hogy ki nemzeti nyelvünkhöz hű, a nemzetiséghez és hazához is hű.

Az ily buzdító meggyőződésen alapúlt akarat lehetetlen hogy keblünk mélyében erős gyökeret ne verjen, belsőnket egy szent, minden akadályok-

nak merészen daczoló, minden ellentállásból csak új erőt merítő lelkesedéssel el ne töltse, kivált ha azt a maga tisztaságában megtartani képesek vagyunk. Legyen az tiszta mint a nap reggeli melegítő sugara, ment minden önző szenvedélyektől. Akármely mellékes tekintet elferdítené szentségét, ólom nehézséggel gátolná minden lépteinket, nem csak megosztaná azt, hanem meg is fosztaná azon rugóerőtől, mely megkívántatik arra, hogy minden ellenzéket diadalmasan legyőzzön, meg azon önérzettől, önbecsüléstől, mely a viszályokban az elcsüggedést legbiztosabban gátolja, új kísérletek tételére tántoríthatatlan erőt nyújt, szerencsénkben azzal illően élni megtanít, minden túlságtól tartóztat, és így a kétségbeeséstől épen úgy megóv, mint az elbizottságtól.

Szerencséseknek mondhatni azon egyéneket, kiket a meggyőződésen alapúlt akarat, a maga tiszta szüzességében megtartva lelkesít, és vonz egy szent czél felé; de valóban szerencsések még azon társulatok azon nemzet is, melyben az egyének ily akaratja szorosan forr össze a társulat czéljának, a nemzet boldogságának, díszének előmozdítására. Az akaratok ezen egyesülése, az egyes erőknek ezen összemunkálása, nem csak az által, hogy egyik tag a másiknak működéseit nem gátolja sőt segíti, ad az egésznek sikerre biztosb reményt, hanem az egyesülés segítségével növekedett erejének megismerésében minden egyes tag akaratának új szilárdságot a fáradalmak eltűrésére, az akadályok eltávolítására, új kedvet a kerülhetetlen viszályok közt, új ösztönt a kitűzött czél megközelítésére, új lelkesedést, és így azon szent ihlés által, melylyel minden egyes keblet eltölt, a véges emberi tehetségeknek, a hihetőség határait meghaladó, a természet-felettivel összekapcsoltnak látszó czélok megkísértésére bátorságot, elérésére képességet nyújt.

Igen is, Tekintetes Társaság és minden renden levő hallgatóink! meggyőződésen alapúlt, tisztán megtartott, és egyesűlt akarattal öleljük fel tovább is mindnyájan nemzeti nyelvünk szent ügyét, törekedjünk polgári tekintetét, használatát a társalgásban, tehetségünkhöz képest öregbíteni; mi különösen Akademiánknak minden renden levő tagjai törekedjünk intézetünk főczéljához képest azt mind inkább-inkább kimívelni, eszméink tiszta, határozott kifejezésére alkalmatossá tenni; adjunk munkálkodásunknak életet az által, hogy a tudományok minden nemeit honi nyelvünk segítségével ne csak meghonosítsuk, hanem bővebben is kimíveljük;

ajándékozzuk meg hazánkat minélelőbb honi önállású irodalommal, és nem soká őseinktől öröklött nemzeti nyelvünk mind polgári állására, mind belső kifejlődésére azon fokon álland, melyen minden más nemzetekéivel diadal reményével versenyezhet, melyen az ellenkező sors minden viharainak, mozdíthatatlan szirtként daczolhat. Mely hogy így legyen, nincs magyar ki ne óhajtaná, szívszakadva ne várná. Mit tehettünk e nagy czél elérésére a múlt év lefolyta alatt, bővebben előadandja a titoknok úr.

II.

TITOKNOKI JELENTÉS A M. T. T. MUNKÁLÓDÁSAIRÓL M.DCCC.XLV-BEN.

ELŐADTA

A XIV-DIK KÖZ ÜLÉSBEN

SCHEDEL FERENCZ TITOKNOK.

Szerencsém leszen az akademia folyó 1845. évbeni munkálatait röviden a tisztelt gyülekezet elibe terjeszteni.

1. Nyelv körűli munkálatok. E rovat alatt mindenek előtt az akademia *nyelvtanát* kell említenem, mely, miután a nyelvtudományi osztály tagjai annak egyes részeit elkészíték, egymás munkálatait szigorúan átvizsgálák, és az augustus és september hónapokban tartott osztályi üléseikben gondosan megvítaták, a most lefolyt nagygyűlés által elfogadtatott s annak kinyomatása elrendeltetett. Ohajtja a társaság, hogy minden, nyelvünk vizsgálatával foglalkodók komoly figyelmökre méltassák e munkát, s tudományosan megalapítandó észrevételeikkel nemzeti kincsünk minél több oldalú és behatóbb ismertetéséhez járúljanak. Az egész nemzet nyelvtudományi értelmiségének e tárgyra fordúlásától várhatjuk csak, hogy e munka valódi nemzeti tulajdonná váljék.

Nyelvünk *régi emlékei* mind a nyelv alkotása és saját csínjai, mind számos elavúlt szók és kifejezések tekintetében, kiapadhatatlan forrásai a nyelv mélyebb ismeretének és gazdagúlásának. Azért folyvást különös gond tárgyai voltak azok, s az e részben megbízott rendes tag Döbrentei Gábor Gömör, Szepes, Liptó és Bars levéltárait látogatván meg, nyolcz

ilyenről adta érdekes tudósításait, s mellettök 76 kisebb írat, levelek, szerződések, végrendeletek, stb. másolatát, a XVI. századból, nagyobbrészt annak második feléből ugyan, de gazdagokat nyelvsajátságokban, s nem kevésbbé gazdagokat a magyar nyelv és élet történetére nézve. Mindezek nevelik ilyekben már is gazdag kézirattárunkat, s gazdagítanák nyomtatásban megindúlt nyelvemlék-gyűjteményünket is, nyelvészeink és történetbuvárink egyformán nagy hasznára, ha a vevő közönség nagyobb részvéte a sebes folytatást lehetővé tenné.

A *szótári* munkálatokat illetőleg, folyt a philosophiai és mathematikai, s megindúlt a törvénytudományi műszók újabb munkákból kiszedése. Az első rendüekében eljártak Beely, Csatsko, Nagy Márton, Purgstaller, Széchy és Taubner, mathematikaiak kiszedésében Taubner, a törvénytudományiak a hívatal által írattak össze. Vegyes új vagy ritkább szók Széchy által és gr. Dessewffy József írásaiból küldettek be; tájszókat Horváth József, s nem-tagok közől Gáspár János erdélyieket, Szabó Sándor pápa-vidékieket adott. A nagy szótár számára Fogarasi, a váltó és kereskedési, Frivaldszky a természetrajzi, Kállay a philosophiai műszókat értelmezte. Végűl munkába vétetett a nagy szótár kidolgozása is, s folyt serényen, mint ilyes nagy terjedelmű és úttörő munkának lehet, Czuczor szerkesztő s Fogarasi ellenőrző munkatárs szorgalmuk által.

Örömmel hozhatom itt elé azon jeleit a felséges kormány bizodalmának, melyben több rendbeli nyelvtudományi megbízások ú. m. vizsgálatok és tankönyv-íratások által az akademiát részeltetni méltóztatott. Ez úton is alkalom nyilt tehát intézetünknek a közügyet tehetsége szerint szolgálni.

II. Tudományos munkálatok. A nyelvtudományi osztályhoz tartozólag gr. *Kemény József* érdekes előadásban Molnár Albert régi, nagy nevű írónk életéhez közlött eddig ismeretlen adatokat, s annak fenmaradt egész irattárczáját az akademia könyvtárában tette le. Könyvészeti közleményekkel *Schedel Ferencz* szolgált. *Kállay* bizonyos, a veres-pataki bányákban talált fatáblákat ismértetett, s a Jerney által krimiai Kercsből küldött görög felíratokat magyarázta. *Erdélyi* az i hangról a nyelvben értekezett. A philosophiai osztályban *Purgstaller József* a nézetek egyoldaluságáról, Nagy Márton beköszöntőleg a tanodalmak czélszerű szerkesztéséről értekeztek. — A történetiben Luczenbacher János Zsigmond ki-

rály nagy pecsétjét ismértette 1435-ből; Waltherr László V. István állított svéd háborúját enyésztette el egy egykorú fontos oklevél szövegéből, bírálati úton: mindkettő régi megbízásból, s így közleményeik azonnal Évkönyveink VI. kötetébe iktattattak. Ismét Kállay a szlavinokról bőven értekezett, vonatkozva egy hasonló czímű legújabb munkára. Szívesen hallgatta az akademia vendégűl Wenzel Gusztávot, ki a magyar városok középkori törv. könyveiről értekezett, és Rischel Ágostonnak a titoknokhoz intézett értekező levelét, melyben bíboros Constantin, Nestor és Anonymus látszólagosan ellenkező tanait a magyarok költözéséről összeegyeztetni igyekezett. — A mathematikai osztályban Vásárhelyi Pál egy dunatiszai hajózható csatorna mi módon eszközölhetéséről, majd vasútak- és csatornákról értekezett, mely utóbbi ma a tisztelt közönség elibe is lesz terjesztve; Fest Vilmos Dredgenek a lánczhíd-építés körüli új rendszeréről. — A hadtudományi alosztályból Korponay és Mészáros köszöntöttek be szakbeli előadásaikkal. — A törvénytudományiban Sztrokay Antal a hitelező és adós közti viszonyokat adta elő a régi nemzeteknél, mely értekezés szinte ma olvastatik fel; Szlemenics befejezte törvényink története második szakaszát. — Csécsi Imre a természettudományi osztály részéről a füvészetben a nemi rendszer mellőzését indítványozta, mely tárgy még a vitatkozás szőnyegén van. Gyászbeszédeket a titoknok tartott az elhúnyt tagok felett.

Akademiai költségen ez évben egyedűl az Évkönyvek VI. kötete, s az Értesítő IV. évfolyama hét füzetben, jelenhetett meg. Megbízott könyvárusunknál még a római classicusok V. kötete, melyben Tibull foglaltatik, Egyed Antaltól, s az Eredeti Játékszin XIV. és XV. kötetei láttak napvilágot. Sajtó alatt az Értesítő folytatása, az Évkönyvek VII., a Hellen Classicusok II. kötetei, s néhány pályamunka izzadnak.

III. A jutalmak ügyéről ez úttal bővebbnek kell lennem. Mindenek előtt az évenkénti nagy jutalmat illetőleg: gyakran tapasztalván a társaság a különféle tudományszakokhoz tartozó munkák összehasonlítása nehézségeit, czélszerűbbnek találta bizonyos egymásra következő évköröket venni fel, s azokban osztályai sora szerint mindig a rokonneműek összehasonlítása után emelni ki azon munkát, mely szakbeli társai közt becsre legelőbbkelő. Így ez idén az 1841-től 1844-ig megjelent termé-

szettudományi munkák vétettek összehasonlító vizsgálat alá, s közőlök adatandik ki a legjobbnak folyó évi jutalmunk.

Ezen és szokott osztályi pályajutalmainkon kivül három új neme a jutalmaknak tűnik fel mai előrajzunkban, melyekről számadással részletesen tartozom. Tudva leszen az irodalmi közönség előtt, miszerint egy, ns Pest vármegyétől kineveztetni szokott küldöttség a főhg-nádor oltalma alatt, időrűl-időre a néhai Marczibányi István cs. k. titkos tanácsos alapítványából évenként 400 vftot itélt oda a legjobb magyar könyvnek; egy nyelvtudományi kérdés legszerencsésb megfejtőjének pedig 100 vftot. E jutalom-alapítványhoz járúlt nem sokára Vitéz József néhai kir. udvari ügyvivőé, melyből évenként egy történeti vagy természettudományi pályairat volt 100 vfttal jutalmazandó, továbbá gróf Pongrácz Teréz özvegy Motesiczky Jánosné holtig-ajánlata évenkénti 200 fttal, s több rendkivüli jutalom, a küldöttség egyes tagjai által koronként megajánlottak. E jutalmazások 1815. kezdődve mindeddig négy ünnepélyes közülésben történtek. A környülállások némi haladékokat szültek, s történt, hogy az 1834-ben kihírdetett kérdésekre két évvel utóbb érkezett pályaíratok megitélése, valamint az 1828-tól fogva e napig elfolyt évekről a nagyobb jutalom kiosztása végkép elmaradt. Ns Pestmegye tehát, a Marczibányi család kérésére, s a fens. főherczeg nádor kegyes helybenhagytával az akademia kezeibe tette át az egész ügyet, mely arról, az alapító családjának kikötött befolyásával, ekép intézkedett: Miután 1831-től fogva az évenként legjobbaknak itélt magyar munkák az akademiától jutalmokat már elvevék, az alapító szándéka, bár más pénztárból, valósággal teljesíttetett, s így csak a közben jutalom nélkül maradt három év igényelheti az alapító szándékának bár késő teljesítését. Megvizsgáltattak tehát az 1828. 29. és 30-ban magyar nyelven megjelent jobb munkák, s közőlük minden évre egyegy koronáztatni fog. — A kisebb jutalmat illetőleg, mely pályafeleleteknek jár, négy maradt eddig, s marad még jövő évig függőben, miután a magok idejében érkezett pályaíratok még nincsenek az akademia kezénél.

A Vitéz jutalmára hírdetett kérdésekre érkezett feleletek közől az akademia valósággal ötöt vett által, négy kérdésre felelőt, s azoknak bírálásában el is járt, mint azt az utóbb felolvasandó jelentés elő fogja adni; a függőben maradtak sorsa szinte a jövő évben intéztetik el.

Jövendőre pedig a következő intézkedés állapíttatott meg. Az időközben kiadatlanúl maradt jutalmak tőkésíttetnek, s kamatai a szokott évenkénti öt száz forinttal összesíttetvén, azokból egy 50 darab aranyból állandó nagyobb Marczibányi-jutalom alkottatik, mely minden évben azon munkát fogja koszorúzni, mely az akademia által jutalmazott vagy jutalmazottak mellett becsben első rangban áll.

Ezen kivül minden évben váltva egyszer nyelvtudományi kérdés fog kitűzetni, másszor irodalom-történeti, historiai vagy természettudományi: amahoz Marczibányi, ehez Vitéz alapítványából mindenkor harmincz arany kapcsoltatván.

Minthogy végre tíz jutalmazott pályaírata a volt Marczibányi küldöttségnek kiadatlan maradt, a pályázásból pedig csak úgy háramolhatik nagyobb haszon a tudományokra, ha annak eredményei világot is látnak, az említettek s az ezentúl megjutalmazandók az akademia által közzé fognak tétetni, mely végre fens. Pártfogónk a Motesiczkyné-féle holtigajánlatból az ország pénztárában fenmaradt összeget, s az 1822-ben megjelent jutalomfeleletek jövedelmét méltóztatott költség-alapúl kegyesen kirendelni.

A Gorove-jutalomra, melyet néhai Gorove László akademiánk tagja és testvérei alapítottak, s mely négy évi időkörökben váltva egyszer a legderekabb ifjusági, vagy pénz- s régiségtani munkának, másszor valamely erkölcstani vagy történeti pályairatnak jár, mindenkor 200 ezüst forintban, ez idén először hirdettetik pályatárgy. S az akademia örvendeni fog, ha íróink valamint saját osztályi feladásaira, úgy e rendkivüli jutalom-kitűzésekre is jeles készülettel munkálandanak, hogy így mind az áldozattevő jeles hazafiak szándéka beteljesedjék, mind a tudomány s irodalom élénkebb gyarapúlást vegyen.

IV. A tudományos utazások rovata sem meddő ez évben. Úton vala folyvást két tagunk, Jerney János Moldvában, ezen Atelkuzu név alatt egyik régi hazánkban, és Reguly Antal, az Ural keleti részein, a keleti finnek között. Amaz szorgalmasan gyűjté fel minden emlékeit a magyarságnak e szomszéd s egykor a magyar koronához Cumania név alatt tartozott országban. El vagyon annak földe számtalan magyar eredetű névvel, folyók, hegyek, dűlők, lakhelyek neveivel borítva, mik a magyar elemnek hajdan ott uralkodtát kétségtelenűl bizonyítják, számos emléke

maradt annak fel a hívatalok neveiben, mi a magyarnak a társasági állapotokrai egykori befolytát, s ezer meg ezer szó a moldván nyelvben, mely annak a nyelvre hatását bizonyítja. Tétete jeles társunk ásatásokat, melyek sok ottan élt s elhúnyt népfeleink neveit mutaták fel, s ily eredmények mellett csak fájdalommal említhetem azon akadályokat, melyek társunkat munkálataiban eleinte feltartóztaták, majd teljesen gátlák. De így is gazdag leszen régi történeteinkre, s kivált a kún népfelekezetre nézve, tudományos eredményekben, Jerney utazásának leirása, melyben a szerencsésen haza tért férfi jelenleg munkás. — Reguly is bevégezte ez évben viszontagságos és fáradalmas kutatásait a keleti finnek között, s juliusi utolsó levele szerint, Nisne-Novgorodban tanulta a syrjaenek dialectusát. Ő is közel van nagyszerű küldetése bevégzéséhez: tett roppant készületei és tapasztalásai eredményeinek tudományos feldolgozása, e főrésze vállalatának, az, melyet most a nemzet, melynek sok tagjai melegen karolták fel az utóbbi időben ügyét, tőle méltán várhat.

Kül viszonyainkra nézve említhetem, miszerint a skót és porosz akademiáktól új jeleit vettük ez évben a barátságos megemlékezésnek.

Könyvtárunk folyvást részesűlt a hazafiak szívességében. Nevezetes gyarapodást vett az Szlavniczai Sándor István hagyományából, melyet az elhúnytnak családa ez évben ada ki több mint 1100 kötetben, mikkel számos hézagai pótoltattak leginkább a régibb hazai osztálynak; s a hazafi érzésű család még többekhez nyújtott, saját elhatározásából, reményt. —

Nem mellőzhetek, mielőtt a személyzeti változásokra mennék át, egy tárgyat, melynek megemlítésével a közönségnek tartozunk, a mennyiben részvétet bizonyít intézetünk iránt, s tartozunk magunknak azok irányában, kiknek követeléseit az akademia tettel utól nem érheti. A reformi mozgalmakról kell néhány szót szólanom, melyek ez idén egy szép részét foglalták el társasági munkálkodásinknak. — Mélyen érzi az Akademia azt, hogy oly hathatósan, mint óhajtható, a nemzeti tudományosságot elő nem mozdíthatja. Ennek egyik oka a társaságban fekhetik: emberekből áll az is, s e részben mentegetőznünk sem hely, sem idő. De nagy okát a kevésbbé erélyes hatásnak szerkezetünkben, még nagyobbat anyagi gyenge megalapíttatásában találtuk. Hosszú sorát mondhatnám el az előkészített sőt megindított, hosszabbját a szándéklott munkálatok-

nak, mik képesek leendettek hatalmasan emelni az ügyet mely reánk bizatott: az elmaradt pártolás és saját pénzerő hiányánál fogva azonban nem egyszer kelle visszatérnie a hajónak révpartjába, vagy hajótörést szenvednie. Tagjainkat, kik közől csak tizennyolcznak járhat mindeddig, s némelyeknek igen kicsiny, évdíj, nem bírjuk egyéb hívataloktól, és akademián kivüli foglalatosságtól függetlenné tenni, mi által idejöknek csak kicsiny részét képesek a társasági munkálatoknak áldozni. Saját munkáink, a jutalmazott pályaíratok s egyéb nevezetes kéziratok nyomtatlanúl hevernek, egyetlenegy saját organumunknak, roppant és huzamos pénzáldozat után, végre is meg kellett szűnnie. Természettudományi osztályunk a szükséges tapasztalgatási eszközökben, ez s a történeti, utazási költségekben, mindnyája pedig — miután nagy könyvtár fővárosunkban nem létezik — egy ilyenben lát szükséget. Mind annyi vagy lesujtó körülmény, vagy lehetetlenség a gyorsabb és erélyesebb előmenetre. De e részben a javítás nem tőlünk függ: mi e napig a nemzettől csak törvényes közállást vettünk, pénzalapunkat azonban mindeddig csak magányosak nagylelküségének köszönhetjük: mely elégséges volna bármelyik osztályunk fényes megalapítására, de hat osztályt illően fentartani képtelen. — Mondám, ez nem az akademiától függ: a szerkezetre fordúlt tehát figyelmünk; a tanácskozások folytak, s az új terv elkészűlt: a nagygyűlésnek azonban még nem volt bátorsága az eszközléshez való utolsó lépéseket megtenni. Vajjon szerencsésb leszen-é e formák között a siker, ha új erők nem járúlnak hozzájok? Történtek tehát kisérletűl némely belső intézkedések, melyek ha valóságos javításnak bizonyítandják magokat, e nyomon haladnunk, s talán gyökeres átalakulásra átmennünk bíztosabban lehetend.

Tagjainkat illetőleg, a halál ez évben négyet ragada el: Döme Károlyt, irodalmunk egy régibb szakában lelkesen működött férfit; Hoblik Mártont, a magyar ügy apostolát a Száva körül, s derék geographiai írót, de kinek írásait pártolás nem-léte miatt, nagyobb-részt még homály fedi; Gévay Antalt, hazai történet-tudományunk egy fő támaszát, s a keleti, különösen perzsa és török, irodalom gazdag ismeretű képviselőjét az akademiában; végre Horváth Zsigmondot, több közhasznú munkák irodalmunkba átültetőjét.

Választásaink a következő hazafiakat csatlák szorosban hoz-

zánk. A mathematikai osztályhoz az igazgatóság kinevezése rendes tagúl Fest Vilmost, kétszer-koszorús írónkat, adta. A nyelv- és széptudományi osztály Gondol Dániel ismeretes széptani, és Frankenburg Adolf termékeny szépirodalmi írókkal gyarapúlt; a jogtudományi Pauler Tivadar zágrábi jogtanárral, kit észjogtörténete jelesb tudósaink sorába iktat; és Szentkirályi Zsigmonddal, több jeles bányajogi munka szerzőjével; a történeti nagyajtai Kovács Istvánnal, Erdély egyik legmunkásabb és szerencsés történetbuvárával, végre a természettudományi Nendtvich Károly vegytanárral, ismeretes jelességüvel e szakban s legújabban egy nagyobb vegytani munka szerzőjével.

Befejezésűl az akademia örömét jelentem ki a felett, hogy az igazgatóság eddigi tisztelt és szeretett elnökeinket, bár hivatalkörök által koronként távol tartatnak tőlünk, a tegnapi napon történt új választás által ismét és szorosabban kapcsolja hozzánk. Az ő bölcs vezetésöknek köszöni a társaság, ha eddig méltánylást víhatni ki magának szerencsés volt.

TIZENNEGYEDIK KÖZ ÜLÉS TÁRGYAI.

NOV. 23. 1845.

1. *Elnök* megnyitó beszéde (l. felj. I. sz. alatt).

2. *Titoknok* jelentése a társaság 1845-ki munkálatairól (l. felj. II. sz. alatt).

3. A hitelező és adós közti viszonyok a régi nemzeteknél, *Sztrokay Antal* rttól.

4. Marczibányi István emlékezete, *Schedel Ferencz* titoknoktól (l. alább III. sz. alatt).

5. A hazai közlekedési eszközökről, *Vásárhelyi Pál* rttól.

6—11. Olvastattak a következő hivatalos jelentések:

6. *Jelentés az* 1841—1844-*ig megjelent természettudományi munkák legjobbikának oda itélt* 200 *darab arany jutalomról.*

Az 1841-től 1844-ig megjelent természettudományi munkák sorában mindenek felett kitüntetendőnek találtatott:

Természettan, írta Tarczy Lajos. Második teljesen átdolgozott s javított kiadás. Pápán, két kötet, 1843—1844;

mint melyet önálló és szoros értelemben vett tudományos tartalma, a szükséges mathematikai elveknek okszerű alkalmazása, s általában a munkának a tudomány legújabb állásához képesti jeles kidolgozása, szabatos nyelve, szóval az egésznek oly rendszeres és tanulmányos szerkezete, miszerint ily tökéletes természettant jelenleg nyelvünkön nem bírunk, hathatósan ajánlott.

Ezen munkához legközelebb állónak, s mint ilyes dicsérettel említendőnek találtatott:

Természettudományi Szóhalmaz, írta Bugát Pál. Pest, 1843.

Költ Pesten, a magyar tudós társaság XVI. nagy gyűlésében, nov. 20. 1845.

Dr. Schedel Ferencz m. k.,
titoknok.

7. *Jelentés az* 1828., 1829. *és* 1830-*ban megjelent magyar munkák legjobbjainak oda itélt négy-négyszáz vftnyi Marczibányi jutalmakról.*

Megvizsgálván a társaság az 1828-ban megjelent magyar munkákat, *Czuczor Gergely „Aradi gyűlés“* czímű eposát olyannak találta, mely a szerző egyéb munkái között nem csak legerőteljesebb és legférfiasb, hanem egyszermind a magyar epikai irodalomnak egyik valódi gyöngye; s ennélfogva e munkának itéltetett oda a 400 forintból álló Marczibányi-féle nagyjutalom. Dicsérettel említésre méltónak e következőt találta a nagygyűlés: *Az emberi nyavalya- és gyógyítástudománynak első része. Írta Gebhardt Ferencz.*

Az irodalomnak 1829-diki termékei között legkitünőbbnek, s mint ilyes a Marczibányi-féle nagyjutalomra méltónak találtatott a következő: „*Tanácsolatok a mezei gazdaság körében. Írta Balásházy János*,“ mind becses tartalmánál, mind különösen azon korban rendkivüli érdekességénél és közhasznuságánál fogva. Következő munkák dicsérettel említtetnek: *Persius Satyrái, fordította Kis János.* — *Philosophiai Encyclopaedia, írta Köteles Sámuel.* — *Európa tekintete, jelenvaló természeti, miveleti és kormányi állapotjában, írta Dóczy József.*

1830-ból *gr. Széchenyi Istvánnak* „*Hitel*“ czímű munkájának jár ki a nagyjutalom. Ismeretes mindnyájunk előtt e könyv, mely híven tükrözvén vissza szerző hatalmas egyéniségét, nem csak tudományos munka, hanem politikai tett volt egyszersmind, egyiránt gazdag eredményű az irodalom körében s a közélet mezején, és rendkivüli hatású a nemzeti nyelv terjesztésére nézve is. — Ezen év irodalmi termékeinek sorából dicsérettel kiemelendő Vörösmarty Mihály „*Bujdosók*“ czímű szomorújátéka. — Angyalffy Mátyás „*Juhászkáté*“ja is dicséretre méltónak találtatott.

Költ Pesten, a magyar tudós társaság XVI. nagy gyűlésében, nov. 20. 1845.

Dr. Schedel Ferencz m. k.,
titoknok.

8. *Jelentés a nyelvtudományi osztálynak* 1843-*ban kitett jutalmára érkezett pályamunkákról.*

Az 1843-ki köz ülésben kihirdetett ezen nyelvtudományi jutalomtételre: „*Készíttessék magyar ékes szókötés, azaz adassanak elő bizonyos rendszerben a magyar nyelv eredeti, tiszta, sajátságos és választékos kifejezései, melyek kiváltképen a régi nyelvmaradványok, példabeszédek, közmondások, szójárások, és jeles írók nyomain feltalálhatók; jeleltessenek ki a beszéd részeinek ritkább vonzatai, és a mondatok ékeskötésének, viszonyának, rendének szabályai, különös tekintettel a kihagyásokra, körmondatokra és a költői nyelv sajátságaira, valamint végre a nyelvünk tisztaságával, eredetiségével, sajátságaival ellenkező hibás, idegenszerű és aljas szavakra és szólásmódokra*," öt pályamunka érkezett, melyek közől a bírálók többsége annak itélte a száz arany jutalmat és nyomtatást, melynek jeligéje: „*Quis in tam lubrica et minus expedita via non interdum labatur*"; mint a mely a feladat minden részleteire kiterjeszkedik, szabályai nagyrészt helyesek és könnyen felfoghatók; s melyben nagy gonddal és ügyesen vannak felhasználva a nyelv tisztaságának kútfejei; minden szabály pedig alkalmas példákkal felderítve.

Ezzel becsben szerencsésen versenyzőnek, találtatott azon munka, melynek jelszava: „*In der Tiefe wohnt die Wahrheit*", mint a mely a nyelv sajátságaiba mélyebben hat, s példáit biztosabb ízléssel és itélettel választja, de másfelől előadásban és rendezetében az utolsó kéz hiát érezteti, s azonfelül bevégezve, mint annak végén megjegyeztetik, a szerző súlyos betegsége miatt, nincsen. Ezeknél fogva e munka dicsérettel említtetni, s ha bevégeztetik, az akademia által tiszteletdíj mellett kiadatni határoztatott.

Feltöretvén a jutalomra és tiszteletdíjra méltatott munkák jeligés levelei, kitűnt hogy a koronázottnak szerzője *Szvorényi József* cisterci szerzetbeli szónoklattanító Székesfejérvárt; a második rangúé pedig *Szilágyi István.*

Költ Pesten, a magyar tudós társaság XVI. nagy gyűléséből, nov. 11. 1845.

Dr. Schedel Ferencz m. k.,
titoknok.

9. *Jelentés a philosophiai osztálynak* 1843-*ban kihirdetett jutalmára érkezett pályamunkákról.*

Az 1843-ki köz ülésben kihirdetett ezen philosophiai jutalomtételre: „*Fejtessenek ki a szabadság és társadalmi rend elméletei, állíttassanak fel elvek, mik szerint azokat öszhangzatba hozhatni, és adassanak elő e tárgyról a nevezetesebb bölcselők nézetei*" két pályamunka érkezett, melyek közől az ily jelmondatú: „*A gondviselés az emberi nemet sem egészen függetlenné, sem rabszolgává nem teremtette*" a bírálók által egyhangúlag jutalmazandónak, a vizsgálók többsége által pedig egyszersmind kiadandónak is, itéltetett: mint a melyben sok jelesen felfogott és czélszerű világossággal szerkesztett gon-

dolatsor található, mik társadalmunk mostani bonyodalmai közt az eligazodásra törekvőnek zsinórmértékűl szolgálhatnak.

Felbontatván a jeligés levél, a következő név tűnt elő, mint szerzőé: *Benczúr János.*

Költ Pesten, a magyar tudós társaság XVI. nagy gyűlésében, nov. 11. 1845.

Dr. Schedel Ferencz m. k.,
titoknok.

10. *Jelentés a természettudományi osztálynak* 1842-*ben kihirdetett jutalmára érkezett pályamunkákról.*

Az 1842-ki köz ülésben kihirdetett ezen természettudományi jutalomtételre: „*Kívántatik hazánk éghajlatának természettudományi vizsgálatokon épűlt ismertetése, előadatván egyszersmind annak hatásai a növényi és állati életre*“ öt pályamunka érkezett, melyek közől a megbízott vizsgálók egyhangúlag kitüntették azt, melynek jelszava: „*C'est l'histoire naturelle de son pays, qu'il faut le plus étudier*“, mely a kérdés minden részleteit gazdag tapasztalással s a tudomány jelen állásához mérten fejti meg, s velős, szabatos és kellemes előadásával is ajánlkozik.

Ehez legközelebb állónak az ily jelszavú értekezés itéltetett: „*Velum meum non elevabis*“, mely kivált második, éghajlatunknak az állati életre való befolyását tárgyaló, részében jeleskedik; s ezért ívenként négy arany tiszteletdíj mellett kiadatni határoztatott.

Ezeken felül még azon munka, mely homlokán ily jelszót visel: „*Adatokat kérünk alázatosan*“ dicséretet nyert.

Felbontatván a két első munka jeligés levelei, kitűnt, mikép a koronázott mű szerzője *Dorner József*, m. kir. helytartósági gyakornok; a másod rangúé pedig *Török József* orvos doctor s akad. lev. tag.

Költ Pesten, a magyar tudós társaság XVI. nagy gyűlésében, nov. 11. 1845.

Dr. Schedel Ferencz m. k.,
titoknok.

11. *Jelentés a Marczibányi-küldöttség által* 1834-*ben kitűzött Vitéz-féle jutalmakra érkezett pályamunkákról.*

A volt Marczibányi-Küldöttségnek 1834-ben kihirdetett következő kérdéseire: 1. „*Magyaráztassék meg a Karok és Rendeknek igazi esméretök, s határoztassék meg, kik teszik a karokat és kik a rendeket Magyarországban*“; — 2. „*Volt-e fejedelmi fő hatalom a magyar nemzetnél sz. István király országlása előtt? Milyen változást tett a magyar polgári alkotmányon e nagy fejedelem?*“ — 3. „*Melyek a köznépnek közönségesebb nyavalyái Magyarországban? Miből erednek és micsoda diaeteticai életmódjával lehet azokat megelőzni s elkerülni*“ — összesen négy, és pedig az első kettőre egy-egy, a

harmadikra két értekezés pályázott; de mik közől egy sem oldotta meg az illető feladatot csak némileg is; s ennélfogva, az ezen jutalmazások körül divatozó elv szerint egy sem nyerhette el a jutalmat.

Szerencsésb siker követte a következő kérdést: *„Mit jelent ezen szó „privilegium“ a magyar törvényekben és oklevelekben? kik adtak ugyanezek szerint privilegialis leveleket? és mit jelent a magyarországi ajándék- s egyéb más levelekben íme szokott befejezés, mely még ma is keletben van: Ubi praesentes nobis in specie reportatae fuerint, easdem in formam privilegii redigi faciemus“*, melyre szinte egy értekezés pályázott ily jelmondatú:

Bölcsen jövendőnk folyta sorát kegyes
Isten setét éjködbe takarja bé,
S kaczag halandón, kelletén ha
Túl remeg. *Hor.*

s ez a vizsgálók többsége által a kitett 200 vft jutalomra és kiadatásra ajánltatott: mint a mely habár a kérdést minden részeiben meg nem oldja is, arra a történeti emlékek szorgalmas kikutatása által többfelől világosságot vet, s bővebb kifejtését derekasan előkészíti.

Felbontatván a jeligés levél, e név tűnt ki mint szerzőé: *Szlemenics Pál*, kir. törvénytanító.

Költ Pesten, a magyar tudós társaság XVI. nagy gyűlésében, nov. 11. 1845.

Dr. Schedel Ferencz s. k.,
titoknok.

12. Az új jutalomtételek kihirdetése:

I. A nyelvtudományi osztályból.

1. Szónoklattani.

Adassanak elő a polgári szónoklat kellékei és hibái, bel- és külföldi példákkal felvilágosítva; továbbá azon eszközök, melyek annak kellő kiképzésére szolgálhatnak.

Jutalma *ötven* darab arany.

Határnap martius 31-dike 1847.

2. Irodalom-történeti.

Adassék elő a magyar szógyűjtemények és szótárak bírálati története a szógyűjtők és szótárírók rövid életrajzával együtt, a legrégibb időktől maig.

Jutalma *Vitéz* alapítványából *harmincz* darab arany.

Határnap martius 31-ke 1847.

II. A philosophiai osztályból.

3.

Adassanak elő bírálólag az új kor legnevezetesebb philosophiai rendszerei, s fejtessék ki okokkal támogatva: melyik igér közőlök legnagyobb sikert a tudományok és társadalmi élet kifejlődésére.

Jutalma *ötven* darab arany.

Határnap martius 31-dike 1847.

4.

Adassék elő azon hatás, melyet jelenleg nálunk a népnevelés az alsóbb néposztály erkölcsiségére gyakorol, és terjesztessenek elő azon módok, mik szerint népünk erkölcsi nevelése tanodákban és tanodákon kivül czélszerűbben intéztethetnék el.

Jutalma *Gorove* alapitványából *kétszáz* ezüst forint.

Határnap martius 31. 1847.

III. A történettudományi osztályból.

5.

Adassék Magyarország török hatalom alatt volt részeinek akkori földírati és polgári viszonyainak ismertetése, térképpel.

Jutalma *ötven* darab arany.

Határnap martius 31. 1847.

IV. A természettudományi osztályból.

6.

Határoztassanak meg vegybontások s gyógygyakorlati adatok nyomán a nevezetesb honi ásványvizek gyógyjavalatai; mikép lehetne azokat netalán létező hiányaikra nézve orvosi-rendőrségi tekintetben használhatóbbakká tenni; továbbá adassék elő, melyekkel lehetne azok közől a külföld legnevezetesb ásványvizeit teljes sikerrel pótolni; végűl említtessék meg, mik történtek irodalmi tekintetben eddig e tárgyra nézve.

Jutalma *ötven* darab arany.

Határnap martius 31. 1847.

III.

MARCZIBÁNYI ISTVÁN EMLÉKEZETE.

ELÖADTA

AZ AKADEMIA XIV-DIK KÖZ ÜLÉSÉBEN, NOV. XX. MDCCCXLV.

SCHEDEL FERENCZ TITOKNOK.

„Nincs szebb helyzet a hazafi életében, nagy tekintetű Gyülekezet, a gazdagénál, ki megáldva az áldozhatás boldogító hatalmával, megáldva egyszersmind a nagynak és jónak szeretetével, jótevője lehet az emberiségnek, s a nemzeti felvirúlás önereű előmozdítója. Adjatok hálát a sorsnak a szerencséért irány- és létadók lehetni, míg annyi hű kebel vágyai kielégítetlenűl hamvadnak el, s annyi nemes erő a tett mezején jobbotok nyújtása nélkül ellankadna. Nálatok az óhajtás akarattá, a gondolat tetté leszen, a siker pedig a legbüszkébb és érdemlett öntudattá. Ti azonítva magatokat a nemzettel, érzitek ugyan ennek fájdalmait, de nem kis megnyugvást leltek annak tudatában, hogy erőtök van annak szelidítéséhez járúlni, és érzitek annak örömeit mint a magatokét, s emeli kebleteket látása annak, hogy ez örömeket milliók érzik veletek, s ez örömekhez ti alkotólag és segítőleg híven járúltatok. Ily pálya végén egy nemzet hálája áll lélekderítőleg halottas ágyatok előtt, s dicsőség köríti koszorúival meghűlt halántékaitokat. Hívatva vagytok éltetni nagyot és szépet, hogy magatok is örökké éljetek.

Ily szép sors jutott míg élt, egy dicső név fénykoronája midőn a sírba szállt, azon férfiúnak, kinek, midőn e fényes körben megújítani készű-

lök emlékezetét, irodalmunk egy régi tartozását kívánom leróni. Marczibányi Istvánról fogok Önöknek beszélni.

Ha jeles elődök elszámlálása nevelhetné fényét a Marczibányi István névnek, régi történeteink lapjait ütném fel, elősorolandó azon őseit, kik magokat a had és béke műveiben kitüntették; felhozném Mártont, kit Hunyadi Mátyás, jutalmaira, Jánost, kit I. Ferdinánd barátságára méltatott,[1] Zsigmondot, ki, mint történetíró, tudományosságának hagyta fen egy szomszéd baráti nemzetnél nyomait; említeném első Istvánt, a múlt század közepén iskolai díjak alapításával előmozdítóját a tanulói szorgalomnak; említeném első Lőrinczet, a mi Istvánunk atyját, ki hosszú évek során át Csanád alispánja, a szegények jótevője, s a vallás áldozatos oltalmazója volt. Hogy méltánylástokat ez érdemdús háznak kivíjam, ifjabb testvérét Imrét dicsérném, ki hű teljesítője István vég szándékainak, intézője lön az első magyar jutalmazó alapítványnak; nem feledném Mártont említeni, kit mindnyájan úgy ismerénk mint a művészetek lelkes pártolóját; nem az élők közől ennek fiát Liviust, ki atyja könyvtárának egy becses részét az akademiának ajánlotta fel, nem Lajost, azon jutalom szerzőjét, mely a magyart az eddig legelterjedettebb népi tankönyvekkel látta el. Kiemelném, miképen e ház női sem maradának el a szépnek és jónak pártolásától. Majthényi Mária sugalló nemtő gyanánt álla második István mellett, lelkes hölgy, s a mi több, a jóság angyala, munkás társa férjének jótéteiben, követője a tudósok pártolásában; s legújabban Motesiczky Vincencia, ki férje Lajos példáját követve, sőt nemes versenyben túlhaladva, évenkénti jutalmat alkotott, tartandót míg él, a magyar költészet virágoztatására! De ha mind e nevek hazai míveltségünk történetében nem állanának is, második István eleget tesz vala maga, hogy a Marczibányi név abban örök legyen, és kitörölhetetlen.

Született a derék hazafi 1750-ben, Csanád vármegyében, hol atyja Lőrincz, kir. tanácsos, sok éveken át viselte az alispáni hivatalt. Nevelését a nagyszombati nemesi intézetben vette; szülői kora halála után az atyja által alkotott előfiságba, és Csanádban megyei szolgálatba lépett, hol szinte alispán, majd a temesi kerületben tartományi főbiztos lett, mely helyzetéből mindazáltal folytonos gyengélkedése miatt tornyai jószágára vonúlt vissza, honnan nem sokára a Hóra pórhada által elijesztve, Pestre, majd Budára tette át állandó lakását. Elősorolhatnám a fejedelemtől nyert

kegyeit, udvari, majd titkos tanácsosi rangját, ha ezek egyebek, mint királyi méltányosság jelei volnának. Mellőzhetem itt az emberiségnek tett áldozatai részleteit is: ki Buda felső részeit bejárta, megemlékezett Marczibányi Istvánról az erzsébeti apáczák kórháza előtt, melynek éjszaki szárnyát ő építé s alapítá meg örök időkre, egykorúlag mindig húsz szegény nőbetegnek; megemlékezett az irgalmas szerzet kolostora előtt, melyet szinte ő építe, s nem csak huszonnégy kórágygyal láta el, hanem azt a régi hírű császárfürdő birtokába téve, örökre meg is alapítá. De mellőzve, mondom, ezeket, és számos hasonlókat, mikről Trencsény és Pozsony és Csanád beszélnek, azokra kívánok térni, miket tudomány s nyelv köszönnek nékie. Háza nem egyedűl a szenvedő emberiség biztos menhelye, de több tudós férfi gyűldéje, különféle tudomány s művészeti kincsek raktára volt. A Kovachichok és Révaiak, Szekérek és Verseghyek nem csak nyájas fogadtatásban, hanem hazafiúi segélyekben, tudományos foglalatosságaik előmozdításában is részesűltek. Nem egy hazai és magyar irodalmi termék viseli a Marczibányi nevet mint védúrét homlokán. A nemzeti muzeum műkincsei előtt megállván, és szemlélvén a költő Zrínyi csáktornyai műgyűjteménye drágalátos maradványait, szemlélvén e sorát a múlt századok jeles műdarabjainak, e pompás tálczák és billikomok, edények és korsóknak, ez ékszerek és fegyvereknek, faragott és öntött képeknek, drágáknak majd régiségök, majd a historiai név vagy esemény által, mely eredetökhöz tapad, drágáknak ízlés és műszorgalom, s többnyire azon nemes érczek s egyéb anyagoknál fogva, melyekből készűltenek: minden lépten a tudományszerető gyűjtő emlékezete kél fel lelkedben, ki roppant áldozatokkal hordá össze azokat budai háza kincstárába, melynek díszes készűlete mind maig változatlanúl látható, becses tartalma pedig utódai által nemeslelkűleg a haza oltárára tétetett. Elődei nyomán haladva, nevezetes díjtőkével gyarapítá a lévai tanodát, és segéddíjakat hagya Pesten néhány ifjúnak a tanulói szorgalom élesztésére; bölcs előrelátással megelőzve korát, kívánta az édes nemzeti nyelv terjesztését az első oktatás útján előmozdítani, s a haza fővárosában első alapított elemi magyar iskolát, magyar egyházéneklőt, példát adva, mely késő és kevés követőkre talált. Annál serényebb vala ő mások nagy példái követésében. Szép időszaka az a magyar történeteknek, melyben közel félszázad előtt a hon belső nyugalma s külső bátorsága egy nyúgoti nagy nemzet mozgalmai által

koczkára téve, a magyar lelkesedés hon s fejedelem mellett nem szép szókban, hanem tettek és áldozatokban, nem hirtelen gerjedve s ellohadva ismét, hanem a veszély napjai utolsójáig kitűrve, lángolt. E szép idő történetei minden részleteikben megírva még nincsenek, nincs elősorolva, mint igyekvék nagy és kicsiny, gazdag és szegény, minden erőket a köz szükség hatalmába adni. Ott álla Marczibányi István is az áldozók közt, emberrel, eleséggel, pénzzel segítve a hadi testet; de ott álla azok közt is, kik Festetics Györgygyel a jövendőbe nézvén, az ez által először gondolt magyar hadi akademiának alapjait megvetették. Ötven ezer forintot teve ő a királyné ötven ezeréhez; két tanár díjazására vala kész, ha az oktatás a nemzet nyelvén folyand; s e végre felvállalá a szükséges hadi tankönyvek kiállíttatását, mely óhajtásának, hogy a gyors kivitel példájával annál hathatósb nyomatékot adjon, Szekér Alajos, egy e részben más hazánkfiai felett azon időben tudományosan kimívelt tábori pap által, a hadi tudományok kézikönyvét időközben elkészíttetvén, azt az 1807- és 1808-ki országgyűlések alatt két kötetben, saját költségeivel, a hazának be is mutatta. Sikert az idő még mindeddig nem érlelhetett. De húzódott az annyiszor — s József halálával tüzesben mint valaha, indítványozott magyar akademia ügye is, melyhez hír szerint ötven ezer ezüst forintot volt adandó, húzódott a tudományi tárgyakban munkálkodott országos küldöttség zöld asztalán; mintha irígylené a sors e nemes hazafitól a dicsőséget, hogy annak első alapítója legyen, az akademiától, hogy egy embernyommal korábban lépjen életbe. Mert ő, midőn épen az emberi nemzet történeteit íratá Verseghy Ferenczczel, s miután számos jótékony, s az első magyar irodalmi alapítványt nemzetének örökségűl hagyá, 1810-nek utolsó napjaiban elhúnyt, nagylelkű tettekkel fejezvén be nagylelkű tettekben gazdag életét.

Ily élet, nagy tekintetű gyülekezet, a halállal bevégezve nincs. Megőrzik azt hatásukban azon munkák, melyek pártolásának tartoznak lételökkel; meg nyelvünk nemtője azon fiatalokban, kiknek az ő gondoskodásából nyílik évenként alkalom és mód az uralkodó néppel összeolvadni; meg a betegek hálakönyűi, kik bajaik enyhűltét vagy egészségök visszatérését naponként az ő jótéteinek köszönik; meg mindenek felett azon élőfa, mely sírjából sarjadt fel, hogy időről időre nemes gyümölcseivel gazdagítsa tudományosságunk tárát, hogy árnyában az irodalom emberei

koronként megnyughatva, új munkásságra buzdúljanak. S ez élőfa azon irodalmi alapítvány, melyről, mielőtt tárgyamtól megválnám, Önökhez szólanom kell.

Az akademia felállásához nem volt remény, midőn Marczibányi István élete hanyatlani kezdett. És megszülemlék benne egy jutalmazó intézet eszméje, mely az anyagi díj mellett ama nemesebbel, a köz kitűntetés arany almájával éleszsze a nemzeti nyelv ismerete tudományos kifejtését, s az irodalom lelkesebb kiművelését. Imre, István ifjabb testvére lön az elhúnyt szándékának magyarázója. Évenként egy kérdés vala kitűzendő, a nyelvet illető; és pedig, mert az alapító előtt az akkori időt oly élénken mozgató nyelvújítás kérdése lebegett, mint életkérdése nyelvünknek, egyenesen erre vonatkozó; ezen kivül a legjobb magyar elmemű vala megkoronázandó, melyet minden év hozand. Az intézet a nádor védelmébe ajánltatott. És mondjuk meg itt, mit elhallgatni bűn volna a historia ellen: a nádor szeretettel karolta fel az eszmét, s e díjhoz ama másikat ragasztá: a koszorúk önkezű kiosztását. Azon időben, tisztelt gyülekezet, tette ő azt, melyben a magyar író a nagy seregtől ábrándozónak, szeszélyből inkább mint okos számolásból cselekvő különcznek tekintetett, s oly ügyérti fáradozása, melyet áldatlannak bélyegze a sokaság, szánakozásra inkább, mint részvétre vagy épen dicsőítésre tarthatott számot. A nádor tudta, mit teend a kisded jutalom is, ha annak a sokaságra oly igen kiható fényt kölcsönöz. Megnyitotta magyar Múzsánknak, ez addig árva leánynak, saját gondjai alatt a versenytért, melyen hősei pályaágakat nyerhetének, s nyerheték azt fejedelmi kézből először, mióta e nyelv él a hazán. Köz bizodalomra méltó férfiak voltak a verseny bírái. 1817-dik évi nov. 23-ka azon emlékezetes nap, melyen Pethe és Virág vevék el ünnepélyesen az első nyilványos jutalmakat, a dicső pártfogó akkori gyásza miatt nádori biztos kezéből ugyan; de már három évvel utóbb, az egyetem palotájában, saját születése napján, Ferdinánd főherczeg s több országnagyoktól körülvéve maga nyújtotta át nádorunk a jutalmakat, a nemzeti nyelv buzgó mívelését hathatósan szívökre kötvén az azokra méltatottaknak, kiknek sorában kettős koszorút nyerve állt ifjú erejében azon férfi is, kit ma elnöki székünkben tisztelünk. Újra három évvel utóbb e terem látta a nemzeti ünnepet, s ekkor a királyi férfiak mellett asszonyaink elseje, a nádorné is, megjelent hölgyei koszorújában, intő szelle-

múl, miszerint a férfi erő, egyik leghatalmasb serkentőjét a nővilág buzdító részvétében találta mindenha, s kell hogy találja a magyar is a maga nőiben. Lángoló arczczal, a legszentebb öröm könyűi közt látta a magyar a trón rokonai által nyelvünket és irodalmunkat felekezeti pirító állásából kiemelve, először valóban nemzeti felmagasztaltatásában. Ott álltam én is, még kezdő író, az ifjuság első tüzében, lelkesedve a megható ünneptől, s azon erős hitet fogadva kebelembe, hogy azon ügy, mely a haza legmagasbjai által felkarolva érdemtárgyúl tűzetett ki, az idő általános mostohaságán utóbb is győzni fog. S volt-e látója egy e valóban emelő jeleneteknek, ki nem ily érzésekkel telve el, tért haza, s kinek, utóbbi borús órákban, a részvétlenség, sőt gúny, a koronkénti reménytelenség és csüggedés óráiban, milyen még elég következett bé, e nagy napok emlékezete vigaszt nem nyújta, és bizodalmat?

Nem folytatom részleteit az utóbb történteknek. A mit hittünk és reményltünk, a nemzet kitűrése s fejedelmeink kézfogása által valósággá lön. De ki fogja feledni, hogy e kitűrés tényzői közt az irodalom mindig előkelő helyt állt, az irodalom pedig a Marczibányi koszorúiból is vett ösztönt és erősödést?

Hálát mondok tehát emlékezetednek, nagylelkű hazafi, ki korod jobbjai közt egyike a legjobbaknak, meg nem hűlő szeretettel, nem csüggedő reménynyel, folytonos áldozatok közt, életedben és halálod után élesztéd azon szent tüzet, mely a míg lobogand, a magyar sem megszűnni, sem, a mi még sokkal fájóbb volna, magához méltatlanná sülyedni nem fog. E kisded zöld szigetet, míg a te szellemed azon ki nem hal, sem vihar sem habtorlat nem sodrandja el, és neved jó hangzatú leszen rajta, s a munkás honszerelem neve maradand mindenkor.

IV.

BESZÉD,

MELYLYEL

A M. AKADEMIA XV. KÖZ ÜLÉSÉT DEC. 20. 1846.

MEGNYITOTTA

A MÁSOD ELNÖK, GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

Tisztelt Gyülekezet! Tán nem hibázok, ha ez alkalommal is, mint már többször tevém, a tisztelt gyülekezetet arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy a magyar Akademia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjászületésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége.

Míg más népek szilárd nemzetiségök- s egyszerűbb csillagzatukhoz képest minden erejöket szerkezetök javítására pontosíthatják össze, úgy hogy a polgári álladalom malasztja minél általánosbban terjedjen legott: addig nekünk nyavalygó magyaroknak, e mellett, vagy jobban mondva: e fölött még azért is kell küzdenünk, mihezképest mint nemzet el ne bukjunk, el ne töröltessünk. Mert hiszen valamint holtnak hiába kinálkozik az élet kéje, szintoly kevessé öltheti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszünt magyar lenni, mivel ez esetben más vér, de nem a magyar fogna részesűlni ez áldásban. Mi, meglehet: közönyös az egész emberi nemre, noha én ezt sem hiszem soha is, mert minden saját fénykörében fölemelkedett népcsalád, egy magasb lépcső az istenekhez; de minden esetre ez bár így legyen, bár ne, nem lehet közönyös ránk magyarokra nézve, ha nem puszta hang, vagy mint sok más, nem

egyéb sallangnál azon hazafiság, melylyel oly meg nem szűnőleg kérkedünk.

De nem! Mert noha számosb van köztünk, ki saját magát a hazával mindig összekeveri és személyét folyvást ez elibe helyzi, azért általán véve tán alig létezik emberfaj, melyben a hazaszeretet nemes érzelme annyira képezné minden csepp vér és nedv kiegészítő részét, mint a mennyire mi magyarok buzgunk ily lelkesedéstűl. — Nem tagadhatni ugyan, hogy halálos álmunk közt, mikor az enyészet habja csaknem öszsze csapott fölöttünk már, nem egy gyönyörű tulajdonnal, melyet vesztének, azon szent láng is majd elaludt már bennünk, mely minden romlatlan emberi kebelben oly tisztán ég, s melyért, bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirúlnunk, mert legtöbb magasztos cselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a földön eredetét mindaddig, míg az ember egészen el nem fajúl, vagy gyarló természetéből végkép magasb sphaerákba nem emelkedik. Igen, ezen szent tűz is csak pislogott már bennünk. — De, hála az égnek, nemcsak tökéletesen el nem aludt, sőt oly általános lobbal ég, miszerint hazaszeretet híja miatt veszély vérünket érni nem fogja immár. Csakhogy a hazaszeretetnek bármily áradozó léte — ne csaljuk e körül magunkat — soha nemcsak magasbra nem emelt eddigelé egy népet is, de ilyesnek még csak megmentésére sem volt elégséges, ha vakszerelemre, elbizottságra s ebből okvetlen eredő mások iránti türelmetlenségre fajúlt. Mert ez esetben, valamint a tűz, mely legnagyobb áldásaink egyike, vajmi könnyen válhatik átokká, szintúgy szülhet a hazaszeretet szent érzelme is, ha bölcseség nem vezérli azt, határtalanúl több rosszat, mint következtetne jót.

És e tekintetben — ha czélunk nem az, tisztelt gyülekezet, mint ez magyar földön még oly gyakori szokás, hogy magunkat viszonlag feldicsérgessük és tömjénnel jól lakjunk — bizony meg kell vallanunk: számtalan köztünk magyarok közt a legnagyobb bűnös, azaz a legotrombább ügybarát, mi kivált politikában mindig synonymon, mert számtalan „magyar: honszerelmes“ legtisztább heve daczára szintoly arányban üt nemzetiségünk, mocskaiból mindinkább kibontakozó lényegén csorbára csorbát, valamint nem egy anyának majomszerelme is vajmi sokszor megsemmi-

sité már kedvencz szülöttének, melybűl valami derekas válhatott volna, minden becsét.

S ugyanis köztünk vajmi sokan eldődink egykori hazafoglalási modorában hisznek nemzetiséget is tűzzel-vassal terjeszthetni, nem figyelvén arra, hogy szellemi diadalokat, a minők: „nemzetiségek megkedveltetése," anyagi hatalom soha nem biztosított még, de ilyeseket jó sikerrel egyedűl szellemi felsőbbség vihat ki.

Igaz ugyan, hogy e részben egy idő óta nagyon okúltunk és sokkal keskenyebb szigetre szorúlt azok száma, kik féltékeny mámorukban türelmetlenséggel hitték legjobban ápolhatni a magyarságot. Ám de azért még is mód nélkül nagyobb azon pajkos negéd és betyár szesznek súlya, melylyel nemzeti ügyünk körül forgolódik nem egy magyar, mintsem hogy e tekintetben, kivált most, midőn minden oldalrúl fel vannak korbácsolva a szenvedélyek, s a viszontorlás jelei is mutatkozunk mindenünnen már, egészen nyugodt kebellel nézhetnének a jövendő elibe mind azok, kiknek politikai hitvallásukban a nemzetiség sajátlagos felvirágzása legelső helyütt áll!

Valóban lehetetlen! mert ugyan mit ér és mily sikert szülhet százak leghűbb, legernyedetlenebb ápolása nemzetiségi szent ügyünk körül, ha még mindig vannak magyarok, kik magyarságot affectálván, rüpők és aljas viseletök által legrosszabb szagba állítják azt, s mi több, ha még min dig vannak magyarok — s pedig fájdalom, tán a nagyobb rész érez ily rövidlátólag — kik a helyett, hogy a nemzeti testnek ily nyavalyás fekélyeit soraikbúl kilöknék, nem csak kímélettel viseltetnek irántok, de e fölött még a nemzeti erőnek bizonyos túláradozását is vélik e symptomákban észrevehetni; holott régi axioma, hogy az, ki a haza mocskait palástolja, a haza fénypontjait piszkolja be; valamint a bűn leplezője is mindig erényt sújt. Úgy hogy, bármily paradoxnak látszassék is, mit mondok, korántsem oly nagy csorbát üt nemzetiségünkön a magyarságot üldöző, mert ez ellenhatási rokonszenvet gerjeszt, mint fertőztetné ügyünket a betyár magyar, minthogy ilyestűl a nemesb kedély émelygéssel fordúl el; és személyével együtt azon ügyet is becsmérli, melyet a rövidlátó védni hisz.

Tudom, tisztelt gyülekezet, sokaknak köztünk nincsenek efféle ismétléseim ínyökre, mint általjában sok nem foghatja meg s e szerint nem

hagyja jóvá, miért helyzek én annyi súlyt azon néhai rakonczátlanságnak gyűlöletessé tételében s kiküszöbölésében, melytűl kivált az ifjúság magát néha meg nem tudja óni; mert hiszen, mint ők állítják: a magyarnak vére hevesb, effélék másutt is történnek, azért még sem jut senkinek is eszébe, néhány pajzán miatt egész nemzetnek becsületét kérdésbe venni akarni.

Ámde Istenért e körül is örök csalódásban akarunk maradni, mint annyi egyébben? mintha félnénk a valóság világába nézni, és nem látjuk, mily kápráztató különbség van köztünk és más népek közt? köztünk kiknek nemzetiség dolgában még csak lennünk kell, midőn más népek e részben már meg vannak! És e szerint helyzetünkben, ha a magyarságot valóban megmenteni s virágzásra emelni sovárgunk, minden kis morzsakenyérrel — ha így lehetne mondani — legszigorúbban gazdálkodnunk szoros szükség; míg más népek, mert nemzetiségben gazdagok és rajtok mint rajtunk más elemek szünetlen nem rágódnak, legalább e tekintetben nem kénytelenek ernyedetlenűl állni őrt.

Hogy a magyarság már csak hajszálon függött, ez nem mi bűnünk, kik most élünk, sőt miénk az érdem, hogy fentartásáért hűn megvíttunk; miért minden jobbnak rokonszenve is miénk. Ámde megbocsáthatlanúl vétkeznénk, és mindazon részvét, mely nemes buzgalmunkat kíséré, csakhamar elhidegűlne, ha megmentett de még annyira gyengélkedő kincsünkkel oly gondatlanúl sáfárkodnánk, mint ilyest tán büntetlen tehetnek azok, kiknek ebbeli kincsök soha veszélyben nem forgott.

S azt gondoljátok tisztelt hazafiak, hogy nekem tán jól esik ily nyomorúlt kis vonásokban ápolgatnom ügyünket, s ennek elkerülhetlen szükségére titeket minduntalan emlékeztetnem? Oh ne hidjétek. — Nekem szintúgy, vagy tán kínosabban vérzik szívem mint nektek, ha meggondolom, mire jutott vérünk és mennyire kétes annak jövendője még. Én is érzem, s tán élénkebben és gyakrabban mint ti, a kétségbeesés azon kínait, mely epeszti a habokkal küzdőt, ki nem bízik erejében a távúl levő partot elérhetni; s ekkép bennem is szintúgy pezsg néha nyugtalanságtúl a vér, mint bennetek, inkább koczkára bízni sorsunkat s bukni egyszerre inkább, mintsem meg nem szünő félelem és remény közt utóbb is folyatni a felvett s annyira aggasztó hangyamunkát.

Azonban kérdem, és itéljetek e körül hideg vérrel és engedékenyen: vajjon éveim sorához, helyzetemhez s eddigi politikai eljárásomhoz képest, teljesiteném-e hazafiúi kötelességemet tehetségem szerint, ha nekem sem volna elég bátorságom ‚kiskoruságára‘ s ekkép még szerfölött gyenge állapotára emlékeztetni a hont; de én is azon fiatalokhoz vagy gyengékhez képest, kik nem bírják hevöket zablázni, veszélyes koczkára akarnám állítni nemzeti üdülésünket, kivált most, miután halálos dermedésünkbül már felébredtünk, törvényünk magyar, s ekkép, noha helyzetünk most veszélyesb mint volt azelőtt, miként minden crisisben levő testé, azért tökéletes felgyógyulásunkhoz még is közelebb állunk, mint bár valaha, — csak hogy ilyest még felette gyenge állapotunkhoz képest egyedűl úgy érhetünk el, ha gyenge csereinket senki nemcsak elnem gázolja, mihez azonban néhány kevés is elég, de azoknak anyai gondját viseljük, és pedig viseljük, mennyire lehet mindnyájan, mert kivált oly annyira elsűlyedt nemzetiség felemelése, mint fajdalom, a miénk, csak köz-erővel s tökéletes egyetértéssel sikerűlhet.

Vajjon illenék-e hozzám, ha én is dicséreteket akarnék elszónoklani, s nem tárnám fel az igazságot kereken; s vajjon illenék-e hozzátok tisztelt vérrokonim, ha ti a valónak megismerése helyett, jövőnk legfontosabb kérdése körül is, az illusiók légkörében akarnátok nyargalni? Bizonyára ily szerep viselés sem hozzám, sem hozzátok nem illenék.

Nemzetünknek mindig az volt egyik legnagyobb hibája, hogy vagy nem bízott magában, vagy elbízta magát. Hasonló a puskaporhoz, melyet nyugvó állapotában egy kis víz is elolvaszt, mely fellobbanásával azonban, használjon aztán vagy ártson bár, saját magát mindig megsemmisíti.

S innen keletkezett azon humillimus servus-féle species, mely kivált a lefolyt időkben oly nagy szerepet játszott, és kezet csókolva édes örömest mindent hátára rakatott volna; meg viszont azon hetvenkedő betyár faj, mely Magyarországon kivül e világon, ha tán China falai mögött nem, bizonyosan nem létezik sehol, mely erő nélkül mindent erőltet, ok nélkül mindent provocál, és kiirthatlannak látszó létében hazánk mezején még most is burjányzik itt-ott, s valóban több kárt okozott és okoz nemzetiségünknek, mint bármily más hibánk vagy aberrátiónk; mert azon pajkos betyár negéd s hetvenkedő pajzán viszketeg, mely nem egy magyarnak még most is legfőbb kincse és annyi garázdaságnak meg nem szünő kút-

feje, oly annyira áll a valóságos férfiúi erővel ellentétben, és annyira nem „lovagiság“, vagy az igazi lovagiságnak oly nyomorúlt torzképe, hogy azzal legfeljebb vénasszonyokat ijesztgethetni, és attúl émelygéssel kénytelen elfordúlni minden nemesb kedély. — S vajjon miért szakadt nemzetünk része, tán nagyobb része e két osztályzatra? Legelsőben is, mert a kiváltsági „circulus vitiosus“ szűk körében forgott vérünk. S még inkább, mert a nemzetiség szelleme nem forrott ki elég tisztán akkoron még, és e szerint egyik túlzó oly könnyen hagyá magát abból mindenestűl kivetkeztetni, mint a másik túlságos erővel akará azt mindenkire torkolni.

És azért itt van ideje, hogy e tekintetben is okúljunk elvégre már!

Tudom, lesznek olyanok, kik nem fogják kedvelni, hogy én, és épen én, a magyar Akademiát politikai életünkkel annyira összefüggő intézetnek tartom, és azt e tekintetben működésre sürgetni vagyok bátor. Ámde ez által csak azt tanusítják, hogy politikai kifejtésünk legmélyebb talajáig nem bírtak hatni eddigelé. Mert hiszen ez nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása, felemelése, mi megint oly szorosan függ az élő szónak, írásnak s gondolat-elrendezésnek kifejtésével össze, miszerint lélektelen gép volna „Akademiánk“, ha nem venne e hazafiúi műtételben legbuzgóbb s legernyedetlenebb részt.

Becsültessük meg ehezképest, mennyire tőlünk telik, a magyar nevet.

Ébreszszük azokat nyavalygó álmaikból fel, kik legjobb hiszemben, hogy a magyarságot szolgálják, ezen legnagyobb kincsünkön túlzásaik és erőltetéseik által inkább ütnek sebet, mintsem hogy ápolnák azt.

Figyelmeztessük hevesb vérű honfiainkat, hogy a nagyobbszerű haladás és nemzeti bukás közt — mely dilemma közé kivált mai nap, nem egy hazánkfia minden politikai kérdést szorítni szeret — még egy harmadik vágás is van, melyen lépten lépve, mákszemet mákszemre hordva, cseppet csepphez adva, a bölcs végkép tovább ér, s nagyobb teremtések szerzője, mint az elbizakodott, kinek zászlóján „bár törik bár szakad“ áll, vagy a kétségbeesett gyenge, ki mindjárt bukni s másokat magával buktatni akar, ha felszínes combinatióinak nem felel meg az eredvény, és inai a magára vett súlyt nem bírják.

Ne csüggedjünk soha is, mert hiszen legrosszabb esetben sem fog azon nemes önmegtagadás, melylyel nemzetünk felvirágzása végett küzdünk, minden haszon nélkül a semmiség mélyeibe sülyedni; de, bármily

kicsiben még is elő fogja ezen nemes törekvés, ha más formákban is, mozdítni az emberiség végczéljait. Nehogy azonban e lehető legrosszabb esetre legyünk szorítva, mi nincs dicsőség nélkül ugyan, de gyarló embernek, ki hűn ragaszkodik hazájához, korántsem elégséges éldelet még: használjuk, tiszta szándékunkban bízva, de erőnkben soha túl nem bizakodva, minden tehetségünket — mely ez esetben azonban egyedűl csak szellemi lehet — mihezképest a megmentett és sajátlagos eredetiségében kiképzett magyar elem, ha nem rögtön is, egykor legalább az emberiség azon fénykörébe helyezze magát, melybe a világ előkelő népei fölemelkedtenek.

Legyünk meggyőződve, hogy habár nincs is a magyarnak őszintébb jóakarója széles e világon mint önmaga, mert hiszen miért követelhetnénk irántunk több szeretetet kivűlről mint belűlről: azért bizony még sem árthat a magyarnak más annyit, mint szinte csak maga; mert bármily nemű megsértése csak nevelné erejét, midőn egyedűl saját vétkei ejthetnek nemzetiségén csorbát.

Egyedűl minmagunkban van a feltámadás, ne felejtsük ezt soha; és azért, bármily erősen ágaztassa is el hazánkban a pártokat és külön egyediségeket vérünk heve és politikai hitünk türelmetlensége, legyen köztünk legalább egy engesztelő eszme, mely lefegyverez s kézfogásra int, és ez: a nemzetiség eszméje, és azon hűség, mely ehez köt; mert ugyan, ha az ármány még ezen kapcsot is el bírja köztünk vágni, és magyar magyart gyűlöl és magyar magyart üldöz: oh akkor nem csak nem virúl fölöttünk élet többé, de még végünk sem lesz díszteljes.

Azonban félre minden kislelkű időelőtti aggálylyal, mert nincs itt veszélye a bukásnak még. Nekünk élnünk és üdűlnünk kell, és élni és üdűlni fogunk is, csak hazafiúi szeretet és egyesség melegítse állandóan vérünket; és ebben a magyar Akademiának tisztelt tagjai menjenek elő példáúl, kiket szintúgy, valamint e fényes gyülekezet egész testületét egyenként és összesen, hódolva üdvözlök.

V.

TITOKNOKI JELENTÉS A M. T. T. MUNKÁLÓDÁSAIRÓL M.DCCC.XLVI-BAN.

ELŐADTA

A XV-DIK KÖZ ÜLÉSBEN

SCHEDEL FERENCZ TITOKNOK.

A magyar akademia ma életének tizenhatodik évét rekeszti be. Mikép igyekezett ez évben is az alaprajz értelmében hivatásának megfelelni, a következő áttekintetből kivehető.

I. Nyelv körüli munkálatok. A múlt évben jelentettem az akademia nagyobb nyelvtanának elkészűltét. Azóta az a közönség kezeiben van. Ismétlem, mit e helyt már elmondék: az akademia óhajtja, miszerint a hozzáértők minél serényebbek legyenek e munka vizsgálatában s észrevételek közlésében, hogy az, az egész nemzet nyelvtudományi értelmiségének hozzájárúltával, maholnap nemzeti tulajdonná válhassék. Jelenleg az adatott, mit adni lehete; a tökéletességet e munka csak akkor érheti majd el, ha a nagy szótár befejeztetvén, a nyelv minden egyes elemei nyelvtanilag átbuvárolva, nyelvünk emlékei tetemesb számban közzé téve, annak belső története, azaz fejlése és változásai felfedve lesznek; midőn végre nyelvünk mind azon nyelvekkel, mikkel vagy rokonságot tart, vagy valaha érintkezett, a józan nyelvhasonlítás fáklyájánál összevetve s felderítve leszen. Addig minden, mi adatik, csak az első szükségnek felelhet meg, s a nyelv sajátságos, szabályos és határozott használására vezethet. Ha e feladatnak az akademia nagyobb nyelvtana mostanra megfelel, czélt értünk. S míg intézetünk egyfelűl ez úton nyújtott a nagy

közönségnek vezérfonalat; másfelűl felsőbb megbízatás által nyílt alkalma nyelvünknek a köz tanodákban helyesb és egyforma taníttatására hatni. Ugyan is a *közép iskolák két alsó osztálya* részére Czuczor és Vörösmarty r. tagok által *két kisebb nyelvtan* szinte elkészűlt, s a nyelvtudományi osztálytól átvizsgálva s az akademiától magáévá téve felterjesztetvén, nyomatások remélhetőleg rövid időn eszközöltetni fog. Jelenleg a szókötéstan, s az alsó és felső nyelvbeli előadás tanai vannak toll alatt.

Erélyesen foly a nagy szótár dolgoztatása is. E munkával, mint már jelentve volt, Czuczor Gergely r. tag van megbízva, s mellé ellenőrző segédűl Fogarasi János r. tag adva. A társaság előleges bizodalma az eddig elkészűlt részek által teljesen van igazolva. A dolgozók a hetedik betűben forognak, s több mint tizennyolcz ezer szóczikk készen áll. S nem a terjedelmes munka körül kifejtett serénység az egyedűl, mi az akademiát megnyugtatja, hanem főleg a tárgy-avatottság és szilárd lelkiismeretesség, melyel az készűl: miről az illető osztály ülésében felesen előterjesztett mutatványok tesznek bizonyságot.

Az összehasonlító nyelvészet fontosságától teljesen át levén az akademia hatva, miután az elmúlt években az összehasonlító vizsgálat szótári tekintetben számos nyelvekkel megtétetett, ez idén intézkedés történt, hogy az összehasonlítás a nyelvek alkotására is kiterjesztessék. A munkálkodás e részben foly. Bugát Pál rt. becses eredményeit adta ebbeli szerencsés kutatásainak a finn nyelv körül; a titoknok a magyar és török nyelv alkotási párhuzamát terjesztette elő.

A társaság szógyűjteményeihez Taubner Károly lev. tag járúlt a csillagászati műnyelv kísérletével; Csallóközben divatozó tájszókkal Marcell Joakim kedveskedett.

Nyelvemlékeink gyűjteményét Döbrentei Gábor megbízott r. tag szorgalma ismét újakkal nevelte, miket Kolosvár, Nagybánya, úgy Bereg és Ung vármegyék s Lelesz levéltáraiból szemelt.

II. Tudományos munkálatok. Tudományos munkálatainkról számot adandó, nem lehet azon, a múlt évben kísérletképen életbe léptetett belső intézkedést nem említenem, melynek következtén az osztályok a tudományos közlekedésnek elkülönzött szakülésekben nyitottak tért: az összes osztályok közös gyűléseinek a közös ügyeken kivül, csak az általános érdekű közlemények tartatván fel. S ez intézkedés csakugyan

megtermette reménylt gyümölcsét. A tudományos közlekedés élénkebb lett, mint valaha, noha abban eddig leginkább csak a helybeli tagok vettek részt. Így a társaság ülései száma is megszaporodott: 27 összes akademiai, 22 osztályi ülés kívántatott a szőnyegre jött tárgyak bevégezésére. Az előadások szakok szerint ezek voltak:

A *nyelv- és széptudományihoz* különösen három beköszöntés: Petrichevich *Horváth Lázáré*, ki Miltonról az íróról értekezett; *Frankenburg Adolfé*, ki szépirodalmi dolgozatot „Holnap tíz órakor“ czímmel, és *Gondol Dánielé*, ki a személyragokról rövidített mondatokban olvasott. Továbbá: *Vörösmarty Mihály* az egyszerű szóképzőkről, s *ugyan ő* a *ki* és *mely* névmások kihagyásáról adta elő nézeteit; *Schedel Ferencz* a nyelvünkben eddig még ki nem mutatott elő- és középképzést pendítette meg, fentartván magának e nagy nevezetességű tárgyat bővebben kifejteni. *Erdélyi* Robertsonnak nyelvtanítási modszeréről értekezett. *Kállay Ferencz* nyelvhasonlító búvárlatokat terjesztett elő. A classica philologiához tartozólag *Szabó István* a hellen nők erkölcseiről szólt. *Lugossy József* könyvészeti közleményekkel vont magára figyelmet. *Henszlmann Imre* azon régi falfestményeket magyarázta, mik a máramaros-szigeti ref. egyházban a mészréteg alatt fölfedeztetvén, Lugossy által másolatban beküldettek; *ugyan az* máskor azon építési és szobrászati emlékeket, mik Budán a szentpáliak hajdan nevezetes kolostorából fenmaradván, részint a társaság tagjai, részint a birtokos költségein kiásattak, ismertette. Szépművek még *Vörösmarty* és *Kuthy* által olvastattak.

A *bölcsészeti osztályban* leginkább bölcsészettörténeti kérdések forogtak fen. *Kállay Ferencz* a budhismus történetét adta; másszor a hegelismus nyomait mutogatta a hindu bölcseletekben; s ismét az ősvilág keleti és nyugoti rokon bölcseleteit állította egymás mellé. *Szilasy János* az újabb, név szerint a német philosophiai rendszerek fő jellemvonásait adta; *ugyan ő* Fichte és Schelling némely munkáikat tárgyalta; *Döbrentei Gábor* legrégibb nemzeti bölcselőnk Apáczai Csere János életét rajzolta, s munkáit ismertette; *Taubner Károly* a plátói akademiáról Florenczben értekezett; ismét *Szilasy* Schwarz heidelbergi tanár nevelési munkáit ismertette, azon kérdést fejtegetve: miként lehetne a nevelést hazánkban előmozdítani s nemzetiebbé tenni? *Kállay* még a magyar irodalom s művészetről szólott. A philosophiai műnyelv is szolgált szóbeli értekeződések tárgyáúl.

A *történettudományi osztály* kirekesztőleg hazai történettel s régiségismével foglalkodott. Nagy-Ajtai *Kovács István* beköszöntőül azon kérdést fejtegette: hogyan áll a régi történetirás Erdélynek Magyarországhoz volt kapcsoltatása korszakára nézve? *Jerney János* a pacinacitáknak Constantinus Porphyrogenitus által említett nyolcz thémáiról s neveik értelméről értekezett; ismét ez más ízben a Kézai Simonnál hún temetőhelyképen előforduló Potentia városa fekvéséről; *Péczely* egy magyar krónikásnak szigeti Zrínyi Miklós haláláról való tudósítását czáfolgatta; *Bártfay, Horváth Mihály*, *Luczenbacher* és *Waltherr* különféle archaeologiai tárgyakat mutattak be s magyaráztak meg; b. *Hammer* József a budai felső hévvizek török iratú köve olvasását közlötte; ismét *Luczenbacher* a nagy Lajos királynak némely pénzein előforduló szerecsenfőről értekezett stb. Egyik igen fontos részét ezen osztály tárgyalásainak egy magyar történeti kútforrás-gyűjtemény tervének kidolgozása tette, mely a törvényhatóságoknak fog ajánltatni azon végre, hogy annak eszközölhetésére az akademiának országos segedelmet vívjanak ki.

A *mathematikai osztály* üléseiben *Győry Sándor* a negyed emeletű egyenletekről, más ízben a felsőbb egyenletekről értekezett; *Vállas Antal* a képzeleti gyökerek természetéről adta elő saját nézeteit; más ízben egy, egyszerűségénél fogva nevezetes találmányt közlött, mint lehessen a félkerület hosszát megtalálni. *Fest Vilmos* a földsiklásokról vaspályákon szólott, s azon módokról, mik szerint azokat megakadályozhatni; rendestagi széke elfoglalásakor pedig a légnyomatú vaspályákról olvasott. A hadtudományi alosztályban *Kiss Károly* Korponay hadi földiratát ismertette; *emez* pedig a magyar újonczozási módszerről s annak hiányairól értekezett.

A *törvénytudományi szakhoz* tartozólag először is három beköszöntő munkát kell említenem: *Gorove Istvánét* a képviselési rendszerről, *Pauler Tivadorét* az állodalmi jog alapjáról, és *Szentkirályi Zsigmondét* a bányászati jogról. *Sztrokay Antal* némely a jogtudomány történetéhez tartozó pontokat fejtegetett, mint: a „mathematicus“ szónak a római törvénytárban és latín iróknál szokásba vett hibás értelméről, nem különben a törvény elleni szokás fonák következéseiről; más ízben: a görögök sülyedéséről jogi tekintetben; ismét: minő tudomány áll a jogtudományhoz legközelebb, s mik ennek előnyei? *Szlemenics Pál* törvényeink történetét dolgozta az ausztriai ház alatt Rudolfig; *Zsoldos Ignácz* a büntetés czéljai-

ról értekezett; *Tóth Lőrincz* a törvényszéki eljárásról készült munkájából olvasott részeket; *Fogarasi János* könyvviteli kézikönyvét bemutatván, kereskedelmi, különösen számviteli műnyelvét ismertette. Ezeken kivül az osztály figyelmét a hazai törvények szövegének mibenléte is elfoglalta, s határozat költ, mely szerint a decretumok lehető teljes és hiteles gyűjteménye elkészűlvén, részét teendi a történeti forrás-gyűjteménynek, ha az, országos pártolás által, eszközlésbe vétethetik.

A *természettudományi osztályba Nendtvich Károly* lev. tag beköszöntvén, a körlég befolyásáról az életműves életre, *Balogh Pál* a föld életéről értekeztek; *Frivaldszky Imre* természetrajzi bemutatásokkal érdekesített párhuzamot vont a szepesi Kárpátok és bánsági havasok közt, melyből még ez ülés folytában egy kivonat leszen előterjesztve; ismét *Nendtvich* a magyarországi kőszénfajokat ismertette, s előadását kísérletekkel világosította; más ízben a kőszenek vegytani vizsgálata legújabb s legczélszerűbb módját terjesztette elő; a lőgyapot feltaláltatásakor pedig kísérletek előrebocsátásával az ezen lőanyag elsülése alkalmával történő vegyfolyamot magyarázta. *Gebhardt Ferencz* a „láz“ orvosi műszóról értekezvén, az orvosi műnyelvre vezette az osztály figyelmét.

Azon *kéziratok* közt, melyek a tagok vizsgálatán mentek által, különösen említendők *Szlemenics Pál* magyar fenyítőtörvényének újonan dolgozott második kiadása, mely helyben hagyatván, immár sajtó alá is ment; *Jancsovics János* magyar és tót szótára, mely akademiai utasítás szerint szorosan a magyarországi tót nyelvjárást tárgyalja, tekintettel a köztünk lakó ezen népfelekezet szükségeire; és *Repiczky János*nak az arab irodalmat tárgyaló irásai, mik az irói karnak egy, a keleti irodalomban tárgyavatottsággal bíró új tagját mutatják fel.

III. Megjelentek pedig e társasági év lefolyta alatt 1. *Évkönyveink* VII. kötete, ajánlva a főhg-nádornak elválasztatása félszázados évfordulati napjának üllésére. Az akademia, első keletkeztétől, s így húsz év óta, Ő Fensége iránt nem csak mint egyik alapítója, hanem mint kevesbbé kedvező időkben is valóságos pártolója iránt sokképen lekötelezve érzi magát: s élni kívánt ez alkalommal, ragaszkodásának nyilványos emléket állítani. Bár az egészségnek távozni kezdett nemtője állandóan beszállna ismét az ősz nádor hajlokába, hogy hazánk általa is előmozdí-

tott tovább-fejlődtének minél tovább örvendhessen! — Második helyt említenem kell kiadásaink közt a *Régi Magyar Nyelvemlékek* negyedik kötetét, melynek kijövetele egy füzettel megindíttatott: ez a nyelvileg nevezetes Guary-hártyairatot foglalja magában. — 3. *A magyar nyelv rendszere*; 4. az akademia által jutalmazott *Nyelvtudományi Pályamunkák* III. és IV. kötetei: amabban Szilágyi István és Fábián István szókötési, ebben Szvorényi József ékes-szókötési értekezéseik foglaltatnak; 5. a *Philosophiai Pályamunkák* III. kötete, melyben Beke Kristóf és Wargha István a lélektudomány viszonyát a neveléshez fejtegetik; 6. a *Hellen Classicusok* II. kötete, mely Homer Odysseáját hozza, Szabó István áttételében. — S ezeknek felhordása után a kéziratokat netán beküldeni kívánók kedvéért el kell mondanom, hogy minden erőlködései mellett is az akademia a régebben elfogadottakat sem bocsáthatván eddig közre, egy időre újabb kéziratok elfogadását felfüggeszti.

IV. A jutalmak ügye, mint szokás, külön jelentésekben lesz, még ez ülés folytában, a közönség elébe terjesztve. Itt, vonatkozva tavali előadásomra, különösen a Marczibányi-küldöttségtől átvett kötelezettségről kell szólanom, mely szerint az akademia által ama jutalmazó intézettől 1834-ben megkoszorúzott pályamunkák kiadandók voltak: de a küldöttség régibb jegyzőinél eltévedt kéziratok, minden igyekezet daczára, elő nem kerülvén, azoknak közzé tétele lehetetlenné vált. — A szokott jutalomtételekhez ez idén egy rendkivűli is járúlt b. *Dercsényi János* udv. tanácsos felajánlásából, melynek sorsáról szinte utóbb külön. — Figyelembe, különösen a katonai rendébe, ajánlja az akademia azon legújabb intézkedését, mely szerint 1849-től kezdve, minden harmadik évben a *hadtudományi* alosztály részéről egy ötven aranynyi jutalom lészen pályakérdésekhez csatolva. Teljesen meg lévén győződve e tudományszak főbenjáró fontosságáról a nemzetek élete s fenmaradása körül, az akademia e bár kisded kezdettel a hadtudományoknak honunkban felvirágozására óhajt hatni. Az első jutalomhirdetés a jövő évben esendik meg. Áldja meg a magyarok istene jó sikerrel ez ügyet!

Hogy, sokféle nyilatkozott véleményekhez képest, a többi osztályok száz aranyos jutalmai ismét visszaállíttattak, a mai hirdetésekből észrevehető. S az akademia a pályázati ingert még azzal óhajtja nevelni, hogy mind az első rangú pályajutalmakat nyerendő munkák tulajdonát meg-

hagyja ezentúl a szerzőknél, mind a másodrangúakét is, az eddigi tiszteletdíjt a körülményekhez szabandó mellékjutalommá változtatva.

V. A tudományos utazások rovata alatt két nevezetesbet kell kiemelnem. *Frivaldszky Imre* az akademia ajánlásaival, saját költségein, megjárta európai Törökország azon részeit, melyekben több évekig segédei által természetirati gyűjtéseket eszközlött, így kívánván önlátomásból általános természettani ismeretét nyerni azon vidékeknek, melyeknek természetrajza a távolból is fáradozásainak már oly sokat köszönt. Meg lőn ez alkalommal érintve Kis-Ázsia is, az ióniai tenger némely szigetei, megjárva Sicilia s Olaszország egész huzama: s mint a tisztelt tagnak az akademia elébe terjesztett tudósításából látható volt, örvendetes sikerrel, miután általa, mint az akademia útján teljes részletességben a tudományos világ elébe terjesztendő eredményeiből látható leszen, a délkeletnek természetrajzi ismerete számos új felfedezésekkel gazdagúlt. — S nem kisebb örömmel jelenthetem, hogy *Reguly Antal* éjszakkeleti útja, miután az Ural nyugoti részén lakó finn népek közt is egy évet töltött, tökéletesen be van fejezve, szerencsésen ugyan, a vég sikert tekintve, de társunknak a vad égalj s úti fáradalmak által megfogyatkozott egészsége mellett nem minden szenvedések nélkül. Augustusban látta ő újra Sz. Pétervárát két évi távollét után, s ottani rövid kinyugvási idejét az útban szerzett geographiai anyagok feldolgozására használta; mely munkálat annál becsesb leszen a földiratra nézve, mert Reguly a pétervári akademiában történt közlések szerint oly éjszaki nyúlványait járta meg az Ural lánczának, miket európai ember még nem érintett. E munkálat befejezése után november utólján volt Pétervárt végképen elhagyandó, s terve szerint épen most érkezik Berlinbe, hol, tisztelt másod Elnökünk hathatós ajánlásai által segítve, a kir. udv. könyvtár kincsei használatával a nyelvtudomány ottani hőseivel leendő eszmecsere hatása alatt fogand annyi évekig tett készületei, tapasztalásai és tanulmányai eredményeinek feldolgozásához. Onnan reményli jövő tavaszszal első munkáját az akademiához beküldhetni.

Külviszonyinkat illetőleg, ez évben a skót, porosz és bajor tudomány-akademiák s az olasz tudósok congressusa kerestek meg leveleikkel, s részint szokott küldeményeikkel is.

Könyvtárunk szaporítói közt hálás tisztelettel nevezhetjük ez évben Király urunk Ő Felségét, ki azt negyven kötettel nevelte. Bugát Pál társunk válogatott finn gyűjteményét ajánlotta fel, mely a történeti s hasonlító nyelvészeti kérdések jelen állása mellett kettős méltánylást érdemel. S hálával kell e helyt kiemelnem a főmélt. helytartó tanács azon újabb engedményeit is, mik szerint fens. Pártfogónk k. közbenjártára az egyetem könyvtárán kivül a csillagászintézet s a kir. épitői kormány könyvtárai külön használatát is megengedi, s így tudományos eszközeink csekély számát újra nevelni méltóztatott.

Tagjaink sorához jövök. Közőlök négyet vesztettünk, s négy olyat, ki nem csak név, hanem tényező volt tudományosságunk mezején: *Jankowich Miklóst*, kit történeti emlékeink gyűjtése szent munkájában csak a halál szakaszthatott félbe; *Kis Jánost*, ki fél századig, s élte vég napjáig századával haladva, munkálódott, s a tollat csak lelke s keze vég hanyatlásával ejtette el; *Vásárhelyi Pált*, egy roppant nemzeti vállalat küszöbén, mely neki s nekünk annyi dicsőséget igért; és végre *Vajda Pétert*, a philosoph-költőt s természetbuvárt, kinek csak kevéssel ez előtt nyilt alkalom tudományszeretetét s lelke nemes tulajdonait közvetlenűl és hathatósban az ifjúságra árasztani ki: pálya, melyen a meghivatottak nálunk oly kevesen vannak!

Választásaink részint kitüntetést és buzdítást, részint új munkás erők hozzánk csatlását czélozák. A nyelvtudományi osztály ajánlására *Kis Pál* apát s n.-váradi kanonok, nyelvtanírónk, választatott tiszteleti tagúl, kinek érdemeit a fels. uralkodó ház több herczegeinek a nemzet nyelvében és szeretetében nevelése öregbíti; levelező tagokúl *Szilágyi István* máramaros-szigeti collegiumi tanár, ki a pályán két nagy, s egy mellékjutalmat vívott már ki, és *Szvorényi József*, fejérvári cisterci rendbeli tanár, ki a múlt évben szinte nagy jutalmat nyert. A philosophiai osztály részére *Szőnyi Pál* jeles paedagóg író; a történetiben *Wenzel Gusztáv* theresiánumi tanár, választattak meg lev. tagokúl, emez a hazai történetek szerencsés mívelője s a nemzeti becsületnek külföldön is buzgó véde. A törvénytudományi osztályhoz *Szűcs István* debreczeni jogtanár és *Karvassy Ágoston* győri jogtanár tankönyvírók csatoltattak. A természet-tudományihoz végre *Petényi Salamon* nemz. muzeumi őrsegéd, hazánk szép hírű ornithológja, *Hanák János* aj-

tatosrendi tanár, jeles természetrajzíró, végre *Kovács Lajos*, a tisza-völgyi társulat középponti igazgatója, bányászati készületei tekintetéből.

A külföld jelesei közől olyaknak jutott ez úttal az akademia méltatása, kik nemzetünk, vagy ez intézetünk iránt munkásságot és rokonszenvet tanusítottak. Ezek: *Fraehn Márton Keresztély* európai hírű orientalista Pétervár att; *Degerando Ágost* és *Dussieux Lajos*, magyar történetírók a francziáknál; *Mittermaier Károly*, heidelbergi tanár, híres jogtudós; *Baer Károly*, pétervári academicus, nagy nevű természetvizsgáló; *Mandl Lajos*, párizsi orvostanár hazánkfia, és *Schueler Gusztáv* jénai tanár, ki Kárpátaink földtani ismeretét gazdagította.

Óhajtjuk, hogy ez erők hozzánk kapcsolásával minél szerencsésben mehessünk elő az elénkbe szabott pályán.

TIZENÖTÖDIK KÖZ ÜLÉS TÁRGYAI.

DECEMBER 20. 1846.

1. *Elnök* megnyitó beszéde (l. felj. IV. sz. alatt).

2. *Titoknok* előadása a társaság 1846-ki munkálatairól (l. felj. V. sz. alatt).

3. Emlékbeszéd gróf Teleki Ferencz tiszt. tag felett, *Döbrentei Gábor* rttól, (l. alább VI. sz. alatt).

4. Párhuzam a szepesi Kárpátok és bánsági Havasok között természeti tekintetben, *Frivaldszky Imre* rttól.

5. Kálmán király vég napjai. Történeti ballada, *Garay János* lttól.

6. A török hadiügy jelen mibenléte, *Korponay János* hadtud. alosztályi lttól.

7—12. Olvastattak a következő hivatalos jelentések:

7. *Jelentés az* 1840-*től* 1845-*ig megjelent mathematikai munkák legjobbjainak megjutalmaztatásáról:*

Az 1840-től 1845-ig megjelent mathematicai munkák sorában az osztálybeli bírálatok nyomán legkitűnőbbeknek találtattak a következők:

I. A felsőbb analysis elemei Győry Sándortól és

II. Felsőbb egyenletek Vállas Antaltól;

melyek közől az első érdekes sajátsággal adja elő a felső mathesis legfontosabb részeit; értelmes előadás szigorú következetességgel párosítva vezeti a tanulót szép összefüg-

gésben a felsőbb analysis tágas mezejére, s várható, hogy, ha a szerző, mint reményleni lehet, ezen munkáját hasonló sikerrel bevégzi, honunk oly becses munkát fog e szakban bírni, mely a külföldi tudósoknak is figyelmét és dicséretét megérdemlendi; a második fentnevezett munka, nem kevesbbé díszes helyet foglal el a tudományban s különösen hazai irodalmunkban. Tudva levén minden szakértő előtt, hogy a felsőbb egyenletek feloldása egyik legfontosabb és legnehezebb egészítő részét teszi a felső mathesisnek, annál nagyobb igénynyel bír elismerésre és jutalomra az, ki ezen fáradságos és fontos feladatot oly ügyesen és oly mély belátással megoldja, mint ez a kérdéses munka szerzőjének sikerűlt. Ezeknél fogva e két csaknem egyiránt becses munka szerzöi, *Győry Sándor* és *Vállas Antal* között osztatott fel a 200 aranyat tevő nagyjutalom.

Ezekhez érdemre legközelebb járónak találtatott *Kerekes Ferencznek Szorszámtana;* habár a szerző némelyeket a nélkül, hogy a dolog lényege vagy az előadás értelmessége szenvedett volna, sokkal rövidebben adhatott volna elő, és habár nem mindent mondhatni újnak és eredetinek, a mi abban új és eredeti gyanánt adatik, a munkának mind a mellett becses oldalai vannak, melyek különösen abban állanak, hogy a szorszámok tulajdonsága, az azokkali számvetések és több érdekes pénzbeli számítások kimerítőleg vannak előadva. Ennek tehát a Marczibányi alapítványból alakított 50 aranyból álló mellékjutalom itéltetett. Végre

Korponay János ily czímű munkája: Hadi földirás elemei I. kötet, mint irodalmunkban e nemben első és egyetlen, melytől a belbecset és hasznosságot megtagadni nem lehet, tekintve a szerzőnek fáradhatatlan szorgalmát mind az adatok gyűjtésében, mind a munkának sok nehézséggel járó összeállításában, dicsérettel megemlíttetni határoztatott.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVII. nagy gyűléséből, dec. 18. 1846.

Dr. Schedel Ferencz m. k.
titoknok.

8. *Jelentés a nyelvtudományi osztálynak* 1844-*ben kitett jutalmára érkezett pályamunkákról.*

Az 1844-ki közülésben kihirdetett ezen nyelvtudományi jutalomtételre: „*Adassék elő nyelvünk kifejlődésének története, azaz a fenlevő nyelvemlékek nyomain indulva, mutattassanak ki azon változások, melyeken nyelvünk, szóalkotási, bővítési, kölcsönzési, ragozási és szókötési tekintetben, időről időre, általment*“ a kitűzött határnapig két pályamunka érkezett, melyek közől a bírálók többsége annak itélte az 50 arany jutalmat és nyomtatást, melynek jeligéje: „*Tu ne cede malis, sed contra audentior ito*“ mint a melyet mély logika, szigorú következetesség az elvek alkalmaztatásában, nyelvünk kifejlődésének mind történeti mind philosophiai felfogása és fejtegetése, a benne felhasznált gazdag nyelvkincsek, s ezeknek átható és komoly itélettel a legrégibb időktől korunkig elméletileg, és gyakorlatilag megvítatása kitüntetnek. Más részről e munka inkább elveket adván csak, hogysem specialitások taglalásába ereszkednék, az elő-

adás elvont és nem könnyen érthető, s az elveket világosító példák hiányzanak, mely hiánynak pótlása a szerzőtől kivántatik. A 2-dik számú s ily jelmondatú pályamunka: „*Nálunk nem lehet még arról szó: jó-e e vagy ama nyelvtan, hanem csupán arról: jobb-e ez a többinél?*“ dicsérettel említtetni határoztatott, mint a melynek szerzője szorgalmasan jegyezgetett a fenmaradt emlékekből, és a régi s újabb példák összevetése által nyelvünk fokozatos fejlődésének kimutatásában nem minden siker nélkül fáradozott; nézeteiben, úgy azoknak előadásában is világos. De gyenge oldala a szóelemzés és a szóelemek magyarázata, mely mind elvben mind alkalmazásban hibás; ez ugyan csak mellékesen vág a kitűzött kérdésbe, de a szerzőnek, úgy látszik, kedvencz tanulmánya levén, szükségen felül is és csaknem kimerítőleg bocsátkozott belé.

Felbontatván a jutalomra méltatott munkához tartozó jeligés levél, kitűnt, hogy annak szerzője *Szilágyi István* philologiai és physikai tudományok professora a máramaros-szigeti ref. collegiumban.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVII. nagy gyűléséből, dec. 14. 1846.

Dr. Schedel Ferencz m. k.
titoknok.

9. *Jelentés a mathematikai osztálynak* 1844-*ben kitett jutalmára érkezett pályamunkákról.*

Az 1844-ki közülésben kihirdetett ezen mathematikai jutalomkérdésre: „*Mik a képzetes mennyiségek tulajdonságai, s mind analytikai, mind mértani értelmök?*“ öt pályairat érkezett, melyek közől a bírálók többsége az ily jelmondatút: „*Mátyás király*“ érdemesítette az 50 arany jutalomra, mint a melynek szerzője belé ereszkedik a felsőbb analysis mélységeibe, keresztűlmegy vizsgálataival a függvények különféle nemein, az egészítményeket sem hagyván ki, s előadásában tudományos jártassággal, a rendszerességet, következetes okoskodást s a tárgyalt kérdésnek alapos fejtegetését egyesíti. Dicsérettel említendőnek s tiszteletdíj mellett kiadandónak itéltetett az ily jeligéjű értekezés: „*Omne opus difficile videtur antequam tentas. Vegetius.*“ melyben világosan és rendszeresen össze van állítva majdnem mind az, mi a képzeleti mennyiségek természetéről e mai napiglan tudatik, egyszersmind pedig ki van mutatva azon mód, mely a képzeletiek mértani alkotására vezet.

Feltöretvén a jutalomra és tiszteletdíj melletti kiadásra méltatott munkák jeligés levelei, kitűnt hogy az elsőnek szerzője: *Arnstein József*, jelenleg az ipartanodánál math. professora; a második pedig *Nékám Sándor* bölcsészeti tanár és csillagászati gyakornok a szent Gellért hegyén levő csillagász-toronyban.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVII. nagy gyűléséből, dec. 14. 1846.

Dr. Schedel Ferencz m. k.
titoknok.

10. *Jelentés a törvénytudományi osztálynak* 1844-*ben kitett jutalmára érkezett pályamunkákról.*

Az 1844-ki közülésben kihirdetett ezen törvénytudományi jutalomfeladatra: „*Fejtessenek ki a polgári törvénykezési eljárások czélja, fajai és kellékei; adassanak elő a hazánkban divatozott és divatozó eljárások, tökélyeik és hibáikkal együtt, figyelemmel a művelt nemzetek törvénykezéseire is.*“ két pályaírat érkezett, melyek közől a bírálók egyértelmű véleménye szerint belbecsénél fogva jutalmat egy sem érdemel, minthogy a feltett kérdést minden részeiben egyik sem fejtette meg kellőképen; de miután a szabályok értelmében a többieknél jobb, habár magában hiányos és ki nem elégítő, pályaíratnak is a jutalom kiadandó, a bírálóknak szinte egyhangú véleménye szerint pedig az ily jelmondatú: „*Justitia regnorum fundamentum*“ pályatársa felett elsőséggel bír, mert szerzője a kérdés értelmét jobban felfogta s annak némely részeit kimerítőbben s több tárgyismerettel fejtegeti, az 50 arany jutalom ennek ítéltetett, de nyomtatása elmarad.

Felbontatván a jeligés levél, benne e név találtatott: *Telegdi Kovács László* Debreczenben.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVII. nagy gyűléséből, dec. 14. 1846.

Dr. Schedel Ferencz m. k.
titoknok.

11. *Jelentés a volt Marczibányi-küldöttség részéről* 1834-*ben kitett jutalomkérdésekre érkezett pályairatokról.*

A volt Marczibányi-küldöttségnek 1834-ben kihirdetett ezen kérdésére: „*Micsoda hitelessége van Béla névtelen jegyzőjének a görög írókra nézve; — melyek bizonyos tévedései? Miben vádoltatik helytelenül?*“ csak egy értekezés pályázott ily jelmondattal: „*Vera tantum natura. Tacitus.*“ mely a vizsgálók egyértelmű véleménye szerint felületes, a kérdést teljességgel ki nem merítő, de megfejtését meg sem közelítő dolgozat, s a szerzőnek némi olvasottságát ugyan, de egyszersmind gyenge ítélő tehetségét és írói gyakorlatlanságát is mutatja, s ennél fogva az e jutalmazások körül divatozó elv szerint a jutalmat el nem nyerhette.

Szerencsésebb siker követte a következő kérdést: „*Miben és mennyire különbözött az Európába költözködő magyar nemzet erkölcsi és polgári cultúrája Európának akkori cultúrájától?*“ melyre szinte csak egyetlen munka pályázott ugyan, de ennek szerzője a bírálók egybevágó ítélete szerint e nehéz kérdés megfejtésében nagy gonddal járt el, az adatok egybegyűjtésében a lehető legjobb kútfőket használta, azokból vont következtetései többnyire helyesek, nézetei józanok, ítéletei mérsékletteк, férfiasak és őszinték, s a pályakérdés megfejtése ha általa kimerítve nincs is, de igen meg van köze-

litve, minél fogva e pályairat mind a 100 ftnyi jutalomra, mind kinyomatásra méltónak itéltetett.

Felbontatván a jeligés levél, kitűnt hogy a szerző: *Horváth Mihály.*

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 15. 1846.

Dr. Schedel Ferencz m. k.
titoknok.

12. *Jelentés a b. Dercsényi János által e f. évben kitett, hitbizományok iránti, rendkivüli jutalomkérdésre érkezett pályamunkákról.*

E f. évben b. Dercsényi János részéről a magyar akademia útján kihirdetett jutalomtételre, melynek tárgya *a hitbizományok pénzzé változtatásának s az ország szükségei fedezésére fordításának legczélszerűbb módja s ez eszmének életbeléptetése iránt részletesen intézkedő törvényjavaslat tervezése*, a kitűzött határnapig hat pályairat érkezett, melyek közől a birálók többsége az ily jelmondatúnak: „*Figyelmet kérek és* 70 *aranyat*" adják az elsőséget, melynek szerzője a többiek felett tárgyát legszerencsésebben és leghelyesebben fejtegeti, ügyes tapintattal bír az anyag megválasztásában, szilárd hangúlat és férfias előadása által kitűnik. Ennek itéltetvén tehát az első rendbeli 70 arany jutalom, a második, vagyis 30 arany jutalomra szinte a birálók többségének ajánlására azon pályairat érdemesíttetett, melynek jelszava: „*Én honunk magyar és alkotmányos felvirágzása után sovárgok. Gr. Széchenyi István*", mint a melynek szerzője a kitűzött kérdést több oldalról vitatja, szépismeretek s a tárgyra vonatkozó tanulmányok jelét adja. Végre a 4-dik számú munkának is, e jelmondattal: „*Erős lesz országunk, nagy a király, hol annyi ember boldog hont talál. Vörösmarty.*" kinyomatása a jutalomtevő bárónak ajánltatni rendeltetett.

Felbontatván az első és másod rendbeli jutalmat nyert munkák mellett érkezett jeligés levelkék, úgy találtatott, hogy az elsőnek szerzője: *Keresztúry József*, a másodiké: *Benczúr János* köz és váltóügyvéd.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVII. nagy gyűléséből, dec. 14. 1846.

Dr. Schedel Ferencz m. k.
titoknok.

13. *Az új jutalomtételek kihirdetése.*

I. *A nyelvtudományi osztályból.*

Mely különböző hangejtések és tájszólások uralkodnak Magyarország dunántúli kerületében, u. m. Göcsej, Őrség, Ormányság vidékein, Rábaközben és Balaton környékén? Mikben egyeznek meg valamennyien vagy térnek el egymástól? Melyek azon sajátságok a hangejtési változásokra, szók ragozásaira és képzéseire nézve, melyekben az irói nyelv szabályaitól eltérnek? — Az egyes tájszókra csak annyiból fordíttassék figyelem, mennyire azok a föntebbi kérdések felvilágosítására szolgálnak.

Jutalma a *Marczibanyi*-alapítványból *harmincz* darab arany.

Határnap martius 31. 1848.

II. A mathematikai osztályból.

Az eddigi pályafeleletekből örömmel tapasztalván a mathematikai osztály ezen tudományok alaposabb kifejlődését s terjeszkedését, ezen szép jövendővel kecsegtető előhaladás biztosítására, irányadásúl oly munka irása tűzetik ki jutalomfeleletűl, mely a mathematikai tudományok encyclopaediáját s irodalmát olyformán egyesíti magában, hogy benne:

1. a tudomány fogalma és felosztásai, akár észtanilag, akár történetileg, de minden esetre kimerítőleg tárgyaltassanak;

2. az irodalmi részben, mely minden szakasznak nélkülözhetetlen kiegészítő részét teendi, a főmunkák (s azoknak, ha vannak, magyar és német fordításai) neveztessenek, s mennyire lehet, fővonásokban bíráltassanak meg.

Mely munka írásában két fő elvet állít fel az akademia:

1. hogy az alkalmazott részben az elemi mértanra támaszkodó irodalom különöztessék el a felsőbb ismereteket feltételező művektől, hogy ez által azoknak is elég tétessék, kik az elemi mértanon túl menni nem kívánnak;

2. hogy az előadás minden szószaporítás nélkül, kellő világosság mellett, minél rövidebb legyen.

Jutalma *száz* darab arany.

Határnap martius 31. 1848.

III. A törvénytudományi osztályból.

Adassanak elő az ügyvédeknek a bírák és felek iránti viszonyaikban mutatkozó hiányok, melyek az igazság-kiszolgáltatást nálunk nehezítik, s egyszersmind azon mód, mikép kelljen e viszonyokat legjobban elrendezni s az ügyvedi kart a tekintély azon fokára emelni, hogy nemes feladásának kellőkép megfelelhessen.

Jutalma *száz* darab arany.

Határnap június 30. 1847.

VI.

EMLÉKBESZÉD GR. TELEKI FERENCZ TT. FELETT.

ELMONDÁ

AZ AKADEMIA XV. KÖZ ÜLÉSÉBEN DEC. 20. 1846.

DŐBRENTEI GÁBOR RTAG.

Kit mahónifa bölcsőben, messzéről keresett dajka ringat, kire mint fiatalra tornyos kastélyban híres ősök arczfestvényei nézegetnek, ilyen előtt, férfipályája kezdetén, a verőczék még nagyobb fényhez magoktól nyílnak.

Ki nád-fedte házikóból az életnek csak első szükségeit pótolható szülék köréből, csupán atyai áldással indíttatik a világ zavarai közé, mint áll aggodalomban ösvénykéje elején! Az elhagyott édes anya csupán könynyel könyörög otthonában a távolgó fiúért istenéhez, anyagilag nem segíthet tétovázó szerencséje megalapításán.

Kastélyfia s házikó gyermeke azonban egyaránt vész el csak élettengetésben, sőt semmiskedés habaraiban, ha vele magasbra törekvő erély nem születék, vagy a csirákat lélektani nevelés ki nem fejté. Ez utóbbi legalább hasznavehető szolgává leszen, mert a kénytelenség ráviszi; amaz, jószágait bárgyú vesztegetéssel váltótörvényszék alá hengerítővé, mert élelmét mások keresik meg, s e kényelem eltompítja belérzelmét, mely vele meggondoltatná, miként következik abból majd, mint csak hona gombájának megvettetése.

De, mi lélekemelő, gazdagház és szűkösház gyermekét, együtt látni kitűnő pályán, közdíszért! Amazt hamarább neki-ragadják ugyan fiatalsági

csábok el-elmerűlni is pazarlatok gyönyöreiben, mivel van neki miből elészereznie azokat, s a sok alkalom szédíti és rántja; emezt hiányai tartóztatják vissza gyakran a neki-szelesedések veszélyeitől. Minthogy különben a tüzes ész, akárminő sorsúban is, ritkán van lángoló érzelem nélkül, ez pedig mint a jó tűziszer, eleinte pattogva ég.

Akármi botlások közől oviczkéljenek ki ezek, hamar egyfokon találkoznak. A csarnok fia rokonáúl köszönti a kalibáét, a kaliba ivadéka hasonerejűleg munkál palotákban. Egy karbeliekké lesznek, az ész mágnessége ösztönszerüleg fordúl csak észhez.

Ily eszek, az ország főkincsei, ékszerei, az abban levő emberiségnek, darabosságából nemesebbre idézőji; nagyob becsűek azok, aranybányák gazdag ereinél.

De, mivel az értelmiség jogos fejlődése csak perelve, s így, lassanlassan bontakozik, be sok millió ész korhad el haszontalanúl, minden honban, míg fejedelem és ország mindennemű emberi képességhez annyiféle intézeteket a korona birodalma körében nem alkot; ország azért, mert egyénei érzik, mi a kiáltóbb hiánypótlás, mikhez van a népnek legsikeresebb hajlama; fejedelem, mert ügyszeretetének híre, szívének azon nyugvása, azt legkisebb porczikájáig tekintélyesíti.

Igen, igen, észszerüleg rendezett országban bölcs előgondoskodás intézi el, hogy a talentum aranya ki legyen olvasztva, s akár kunyhóból akár palotákból jutott a gyerek tanodába, annak szunnyadó erejét nem rögzött rendszer tartja csiptető között. Van ott, országalkathoz képest száz meg százféle kenyérkeresetre, rang és tisztség-viselhetésre vezető felügyelet, hogy még kisebb fokozatú erő s ügyesség se menjen kárba, hanem a hon társasági gépénél, egyik, kitaláló, javító, másik forgató, gyorsító, harmadik korong vagy küllő képében mozogjon, sőt a legkisebb szeg gyanánt is okosan elésegítő találtassék. A lelke pedig e gondnak, külön nemzeti érzelem, minden független saját alkotmányú nemzetnek, melyről az ország neveztetik, tulajdon színe.

Hogy ne? akarod? hogy minden lakos kötelesen éljen munkáljon haljon királyos honáért, megelégedve éldelje honi kifejlődése gyümölcsét, nevelj hát, még pedig minden sorujába, egy szívet lelket is, amaz ügyességekbe taníttatása körül. Midőn akkor a jelszót kimondod: „királyos haza és hazás király közboldogulása int!“ mintha csak egy testben pezsdűlne

meg arra a vér, úgy serken fel összes dicsőségért, becsületért az egész. Nem lelsz ily ország terein s hegyei közt utaztodban, falukon csak félig fejlett vadócz úrfiakat, virgoncz vérű butákat; nem fog a nagyság akarata felbosszonkodni azon, miként nyűgöz le ferde felfogás, hízelgés, emberi szabad elébblépést; nem kaczagsz szájtátó ostobaságon, mely ha ész furfangját sejtető új mívet lát, ezt kiáltja: „Ejnye! ördöge van annak, ki ezt feltalálta.“ És még, nem ejti ki a langészbecsülő szivély a segítetlen talentumon e szavakat: „Oh te dicsőség és haszon-eszközlésre született! miképp kell elfonnyadnod csak dőzsölő s czifrázó házában“.

Neked gróf Teleki Ferencz, nem Erdélyedben, nem a magyar nemzet általános földén levő intézet fejezé be neveltetésedet! Más nép nyelvébe szeretéssel, annak felsőb köreiben forgó módok elfogadásával léptél 20 éves korodban kastélyodba, melyben már sem atyát sem anyát nem találván, gondolád ide s tova magad urává lettedet s tehetned a mit akarsz. Feljajdúlt ugyan magyartól eltért lekületeden nagybátyád gróf Teleki Ferencz, ki árva létedre gondodat viselé, de hiában lőnek kifakadásai. A huszár alezredes nagybátya aggódva vevé észre, miként forgott és forgott le azon 1760. és 1765. között volt magyarabb kor, melyben ő még a te nevelőhelyedet jártából is nemzete tagjáúl léphetett ki, és lőn már a te 1799. s 1805.-beli éveidben, a magyar főbb aristocratiát hajdani nemzeti érzelmektől ezerféle szép színnel elsimítóvá.

Kolozsváratt az akkori főkormányzói háznak bécsi születésű asszonya s anyja, német nyelven társalgásra szoktatá, a hozzája estélyeken játékra gyűlő úri s hölgyvilágot. Te ott fénylél.

Nagyszebenben, sem a magyar nevű kincstartó, sem a magyar eredetű grófné, nemzeti nyelvén már nem is tuda, s Te, vendégeik között elemedben ragyogtál.

Igen is, a milyenek a hangadó házak, olyanokká válnak köreik. Ez, a tetszvágy, illem, felkapott divat munkálata.

S rajtad szép arczú ifjún, elmés nyájas fiatal dalián, hogy kapott minden! Könnyű lejtés a tánczban, hízelgő szavak ajakon, hódítanak győznek virágzó asszonyt, bimbódzó hajadont. Te pedig töltekeztél magaddal, miként lebbenthetéd erre-arra csínos mulattató fogásaidat miket a legfőbb városban kapdoshatál.

Finomabb társalgási ellensúlya meg Erdélyednek még nem volt, nem, lelki s anyagi ellensúlya, mely magában bízva mondathatta volna 100,000-rel 300 ellen: minek ezek ide nekünk, itt virágzanak irodalmi, müvészeti, gyári, kézműi legjobb fejeink, szebbnél szebbet nyújtanak azok mindent, mit a tehetősebb világ kényelméűl, hasznáúl s képzelme játszodtatására vásárlani szeret, és mind ezent oly sajátságos honi szín érdekesíti, mely bennünk arra, hogy tagjai efféle ízletes nemzetnek vagyunk, kedvesen emlékeztet. Biz a hol e nemű magára támaszkodás nem biztosít, oda bé reppennek a másutti kifejlekezettségek, s igézeteik kiszédítik az árván hagyott hont sorából. Ahhoz a mi szebbségével tetszik, elég védv lőn az, hogy tetszik.

Páholyokat díszített az úrirend gr. Rédei László német játékszinében, a magyarban néha tele volt a földszínt, és a — kakasülő.

S Ferencz gróf, társalgási szép hölgyeivel együtt pártfogolá Rédei embereit, kiknek számára saját háza hosszát alkalmaztatá nagy költséggel csínos gyűlhelylyé. A magyar, lóiskolában összetatarozott deszkázatokra szorúlt, csábtalanúl, gróf Bethlen Gergely háza tágas udvarán. Híában tűnt ki ebben egy kócsi Patkó János, nagy a tragicumban és társalgásiban, egy Jancsó Pál a furcsában, egy Székelyné (Ungar Anikó) a szende és érzékeny szerepekben. Amannak járása vala úri *bonton*, emezé városi polgárdolog.

Hát mikor egy gróf, ki nem rég hala meg Pesten [1]), lebolondozott egy fiatal embert, azért, mivel gróf Bethlen Sándor becses házánál azt indítványozá derék serdűlteinek, hogy ábrázolataik közé, melyeket mulatságúl valának képezendők, Mária Terézia azon jelenetét is válaszszák, midőn kis fiát karjain az országgyűlésnek Pozsonban ajálá s a „*Moriamur*“ hangzott.

A fiatal azt gondolá, jó az ifjúságnak a magyar história szent pontjait kebelébe vevegetni; a diplomatikai tanultságú s németűl íróskodott magyar gróf ezt, születlen hazafiúskodásnak keresztelé.

E gróf, neked Teleki Ferencz, kártyapajtásod volt, a sok vesztésben is.

A fiatal ember, 1815. az Erdélyi Muzeum 11. füzete elejére, következő miket veté, akkori környülálláshoz képest:

---

[1]) Gr. Bethlen Elek.

„Legegyenesebb út a nemzet eléménctelében, ha Nagyaink nyelvünket védelmezik. Más nemzetéivel, udvaraik is előljárának ebben, nálunk ha egyenesen ők nem teszik ügyökké a nemzeti dicsőség ezen ágát, a legnagyobb törekvésnek sem leszen sikere. Míg a németeknél, uraságaik, magok nyelvét megvetvén, egyedűl a francziát tartották szépnek, azalatt Gellert idejében az íróknak még is volt publicumok, mert nagy kereskedő s magukat jólbíró városaik olvasák munkáikat, valamint a sok universitas ezer meg ezer ifja. Míg tehát literaturájok emelkedését az úgynevezett Nagyok is észrevették s gallomaniájokból megtértek, a polgárrend több százezeren felül volt, és eléggé jól nevelt, mindenféle német ész pártfogására. De, vesse meg csak a két magyar hazában a mágnásrend és a tehetősebb nemesség nyelvünket, soha fel nem emelkedhetik. A ki városainkat ismeri, meg van az előtt ennek oka fejtve, s tudja, miért nem segítik a nemzet miveltségét, ha tízszerte jobb földet bírnak is általa, mintsem eleik ott a honnan jövének; és még azonfelül nyűgből szabadabbakká lettek. Azon néhány elme tehát, mely tudomány köztünk terjesztéséért tisztán ég, csaknem egyedűl marad, s nem képes az egész mozgásba hozására.

Ne higyjük virágozhatásunk idejének már elszalasztását. Eddig támadott jelességeink nem arra mutatnak. Csak pálya adassék a genienek, tudni fogja ő, mikép kell azon mennie. De, ha önként vennők fel a kislelküség jelét, az elcsüggedést; úgy a hajdani szép nemzet mai sarjadéka, igen is már érdemevesztett. Mert a ki útát készakarva véti meg, soha sem ér oda, hova kellene; ki, csak azon kap, mit készen talál, az csak élődi. Nem mondom ki, mit mível az, ki, magunk míveltsége megindulását külföldi beszállongókkal makacson akasztatja el, nem akarnám kimondani, mert még csak egyesek tévedésének látom a lettet, az egész nemzet tömegében még vívó erőt szeretek hinnem, honi diadalhoz. Tehát a nemesebb czél látók menjenek elől, azok nyomán a sereg. Csak szünetlen előbbre, csak akarjunk és cselekedjünk. A mit nőni nem látunk, megneveli így az idő, a nélkül, hogy észrevettük volna, mint a csecsemő jány anyja körül, a mászkáló fiú atyja mellett, s virágzik a hajadon, dalia lesz a legény. Egy szó mint száz: a nemes lélek dicsően felemelkedik, általöleli az egészet, felfogja a nagy gondolatot, hogy abban, a mi még nem volt, ő leszen kezdő; dolgozik akármint bántsák, szeme a jövendő fényén, s magvakat

szór ki, ámbár csipős napon, ámbár késő vetésűl; de hittel, hogy a nekikalászosodó gabonában a maradék egy szem után csongrádilag 16-ot is aratand.“

Szemet szúrt ezek közől egy-két szó, a főkormányzói ház említett körében. Egyik hölgy lelkére is vevé, mentegetődzék a fiatal ember előtt, Teleki Ferencz gróf nem ismerte még, de a hogy vele, legelőször szóla, megismertetés után, csak hamar hevesen megtámadá.

A grófnak mutatják az 1816-beli tél egyik redoutos báljában, mikép faggatja két szép álzott közől a fiatal ember épen azt, kin már az ő szeme is megakadott. A gróf hirtelen, ott, s azzal kezdi tréfásan, hogy ezen úrnak ne higyjenek, mert az erdélyi főurak néhányát igazságtalanúl csipkedé, a mi több, hölgyeket is bánta. S az istenért! mind a két álzott szép az ifjúember czélját igazolá. Ferencz gróf felpattant, hanem míg az álzottak tovább nem serülének, nyájassággal kerülé a dolgot.

Most lőn aztán viták vitája. Igazmondás, védkedék a fiatal, nem emberszólás.

A gróf ellenvetései metszően igazak valának. „A magyar szinészek közt csak három — négy jeles, a többi sért.“ A nemzet literaturájának még nincsenek oly terményei, melyek a németet, francziát, angolt kézből kiüttethetnék. Az újuló magyar nyelvörlésnek még sok a derczéje. Ha sok erő rejlik is a magyar köznépben, de fordulata még olmos. A többi az ifjú ember feleleteiből tetszik ki.

Úgy van, mondá az, köztünk még tengernyi az alkotandó, de mi szép lenni mindig, csak a helyesebbet alkotók sorában. Az ehez kívántató közlélek s tetterő csak azóta szunnyadt el, mióta a magyar aristocratia nem maga élelmezi, ruházza, fegyverzi magát mint honvédő haditest, tehát a szabadságaiért nemfizetéstől édesen elszokott. Ne lobbantsuk oly gyakran őseink szemére, hogy a nemzet nevelése, nemzetisége körül semmit sem tettek; olvassátok meg a históriát körülnézéssel, mik rohantak a szabadság intézkedéseire, lássátok a nevelési, nyomtatási, vallási felszabadító törvényeket, s mondjátok, hogy a magyar csak szerencse gyermeke nem volt. Fogja fel hát az újkor mi mostan védendő, s üsse helyre hibáját, arra fizessen, régi hadikészület fejében.

Ti költöttetek zászlósurak, saját magatokra, mikor hajdan az ország határait, védve tűzétek ki, s habár az adó ügye most megváltozott, ma-

rad mit adhatnotok a határon belől eső hazára, mint általatok az egész nemzettel felépített ház belső felbútorzására, hogy benne a puszta termeket ne *gyarmatok* pamlagozzák fel, melyekről a mohos várnak csak udvarára s majoraiba szorított magyar népnek könnyen parancsolgassanak.

Erdélynek kötelessége országos magyar játékszint építeni Kolozsváratt, s ahhoz e tiszta magyar város harmadrész költséggel járúljon. Elködöl különben dicsősége eddigi legalább tengetésének, nem csínosabbúl tovább és tovább általa azon nyelv, mely reá, fejedelmei udvarából dísznek indúlva maradott. A mely ország nemzeti nagyszerű játékszínre nem hajt, olyan, minő a penész köztt élő nagy dynasta, kinek csak has-eltartó, testfedeztető gazdasága van, lélekvidító virágos kertje nincs. Nem értem azt a szokott kiskertet, melyben bazsarózsa, zsálya meg czifrasás, paraj közől búdogál ki; nem olyan gyümölcsöst, melynek pogácsaalma, szilva- s körtefái csalán és bürök között revesednek. Képzeletemben egy palladiói kastély körül, szépízlésű ember ültette ligeteskert lebeg, a nemesebb gyönyör, hasznossal vegyületben.

És midőn népszakaszok kötelesek azon főnemzet érdekeibe olvadni, melynek külön királya s törvényei alá tartoznak, hogy mernek a közé férjesedett egyes asszonyok, indigenák alakítani hazai jövedelmen külön csoportokat, melyek a független nemzetiség színét tarkítják és a szép egész öntésen csorbát ejtenek? Aztán, helyes,

Tanuljon a magyar, akármely más nyelvet, ha csak szerét ejtheti, járja be Európát ismeretekért, de, kiforgattatni magát a nemzetek sorából soha se engedje; maga, hanyagságával ne eszközölje. Továbbá,

Szeszélyeskedhetik Párisban néhány pair, Londonban egy csapat lord, külföldiskedéssel, nebelgésöket 33 millió franczia, 16 millió európai angol beörvényzi, mert ezeknél más nyelvű lakótársaik is mind velök tartanak, de az Európa védelmében megszűrődött s köszönetet még sem kapott magyar között, valahánya csak befolyhat nemzete érdekeibe, mindenik oly táborszem legyen, ki az ellenséggel nem kaczérkodik. Uram! tisztelt gróf, szánja el magát inkább a nemzeti ügyhez.

Ezzel végzé a fiatal ember. A jó éjszakát mondás, békességes volt.

Másnap déltájban jelenléteddel lepéd meg a fiatalt. Uram, mondád neki, elválásunk után még sokáig űztem báli vitánkat. Kegyednek igaza

van. Úgy találám, neveltetésem helye hagyott elvtelenűl nemzetem iránt. A Theresianumnak Budára kellene szállíttatni.

Lelkületed legbensőbb jó alapja nyittatá meg most veled, előtted a verőczét.

Írtad tüzes értekezésedet: „Hogy kell a haza iránti vonzódást tekinteni, s miért szükséges a végett buzgóságot ébreszteni 1817-ben."

S megindulának verseléseid magyarúl, közléd azokat velem, kit barátodúl választál. És én, mint még fenmaradott híved, nem vélem sérteni árnyadat, midőn verőczenyitásod előzményeit, életirási igazsággal, és nyomtatott leveleidben álló tenvallomásaid szerint, elmondám. Hátha példád, még száz mást is, magába térít.

Sőt, nem pirítom hamvaidat következetlenséggel, ha még azt sem hagyom el, miként örvendél, a felséges udvarnak 1817. Kolozsvártt járta után, a német játékszin dugába dülésén.

Talán ide ejthetném azt is, fejedelmi tannal jár.

Gróf Eszterházy Jánosné, gr. Bánffy Ágnes, mutatá bé, *Karolina Augusta* királyné s császárné mint erdélyi fejedelemné előtt, Erdély úrasszonyait német nyelven. Mikor — régiesen szólva — *árva* gróf Bethlen Katán gróf Kemény Sámuel özvegyén volt a sor, melegen említette meg a derék bemutatóné, az özvegy számtalan jótevőségeit, csak — így végzé — azt sajnálja, hogy felségednek nyelvén nem szólhat tisztelt fejedelemnéjével. (Mert az excellentiás asszony, nem tuda németűl.)

Semmi, felelé hamar a felség, érzékenyedetten, a szív nyelvén értjük mi egymást. S elhalmozá gr. Keménynét, dicséreteivel.

Ennek híre lett. Báró Bruckenthal Mihályné, gróf Teleki Kata, más alkalommal mutattaték be jányaival. A báróné igen kegykereső beszédnek eredt, tetszeni akart s tetszeni óhajtá jányait is azon kérdetlenűl tett jelentésével, hogy azok németűl is tudnak, mert kötelességöknek érzék a felség nyelve megtanulását, s ha vele azon szólni nem tudnának, szégyellenék.

Erdély fejedelemnéje, komolyan mondá: „Idegen nyelvet tanulni nem (épen) kötelesség, a hazait mint nemzetét nem tudni szégyen."

S gróf Rédeyre sem hulla dicséret német theatrumkodásáért. Sőt azon csudálkozék gróf Wurmbrand császárnéi főudvarnok mester, hogy nem inkább a magyart érte Kolozsváratt úripártfogás.

Bécsi várát megszokott udvarnak meg, privát német szugolytheatrumba, udvaron felütött sátoros magyarba menni, nem lehetett. Áll vala csak *a nemzeti* oly építési díszben, minő a milanói San Carlo, úgy kell vala vennie magyar királyi figyelmébe, miként Vajdahunyadon a Hunyadiak rémtiszteletű, reá szállott várát. Azok nagy árnya megismeréséül, egész egy napot töltetett vele ottan siettében is: igazságos szíve, melyből halálos ágyán fakadott, Karolinájához azon rendelése, hogy idővel koronaörökössé lehető unokája, Ferencz Károly első fija, jól megtanuljon magyarúl, mert a nemzetnek ez iránt adott szava, szent maradjon.

Ama Rédeyféle szinháznak majd Bölöni Farkas Sándor az éjszakamerikai utazó, eszközlé egész elbukását.

Hogy Te, barátom, ettől még elébb visszavonúlál, ki fog megróni következetlenséggel?

A szédület oszlása utáni következetességben van az ember saját mivolta. A többije, csak a fényes hintó sebes kerekeire rakodott por.

Téged az érett férfiész paszmosi jószágodon Kolozsvármegye tekei járásában foglalkodtatott jövedelmed rendbehozásával s atyai szíved szép kötelességeivel. Közben maradt időd, a hogy kedved tartá, szülé, honérzetű, s nyájas, vidám és gúnyoló dalaidat.

Szerencsés ember, kinek esze van és jószága, s okosan így él házának és hazájának.

Becsülendő hát inkább, a fiatalkori tévútról önként letérésed, mert ép szivélyt láthatni benne, mely kiküzdött a tapadékony gyermek elmébe raggatott ferde nézetek közől. Meg tudál döbbenni annak elgondolásán, hogy a mint általános lenne minden főbirtokos urban az országos nemzetiséggel legkisebbé sem gondolás, abból csak lelketlen zavar kerekednék. Borzadál azon magával összeveszett emberen, mely a nekie kényelmes életét is termő honhoz semmi kötelességet nem érez, sőt azzal rendét is csorbítja istennek, ki, különtörvényű nemzeteket alkotott. Határozottan szántad el magadat inkább azok kicsi számába, kiket, halljad meg Magyarország és Erdély! a csak külszínek lehabzója, még akkor lenézett; sőt nem csupán lenézett, hanem mint bódorgó eszű újítót kikaczagott, mi több? gyanusított. Pedig lám ők valának korona és nemzet legmelegebb hívei.

A szépnek hevülete zavar embert sülyedésbe, s ismét a szépnek hígúlt melege óvja meg attól, midőn már a Jóval és Fellengéssel is testvér-

kedik. Mert csak a Szép, magára, csalékony, a képzelmet igézi meg s ez mint a lőgyapot villan el vele. A Jó, már az eligazító szív csirázata, melyet szelidület könnye harmatoz meg. A Fellengő, a lélek zenithje, melynél magasbra hatni nem képes, de a mi csak a magas teteje és Fellengző között van, mind az ő hatalmának üre. És a képzelem, szív s lélek ily szellemített társulatát neveztném bölcseletileg azon három kellemnőnek, kellemkének, grátiának, melyek azt, ki őket minél mélyebben keblesíti, az életnek mindig nemeseb eszméire viszik.

Ezek ingerlének Téged, visszavonúltodban 32. éved körül verselésre, mit benned addig fogva világi környezeted tarta; most pedig mint a sokáig rejlett artézikút lövellt elé.

Költelemnek nem csupán tavaszszal áll világa. Felfakad az a tudományok nyara sőt tele korában is, az, örök zöldje az elmének, mely nincs kötve évszakok kimért termőerejéhez. A rugékony elme szabad és vidám marad, azt minden időnek, míg a melegében tart, hajtásra csalja esője.

Verseid közől néhány ízlőbe jelengetett meg előre, akkori folyóiratkákban. S azokról nem mondták:

Hull a sok vers, mint a polyva, mert búzaszemek valának. Sőt ragadva ragadtak az olvasókra.

Már ezekért is örömest fordúlt rád a figyelem, midőn a magyar tudós társaság rendes tagjai legelső nagy gyűlésökkor Erdély jeles eszeit hasonlóképen a nemzet akademiájához választandókúl nyílvánították, s Te, 1831. február 16-dikán, szavazat többségével levél tiszteletitaggá.

Kívánságodra, halálod után gondommal kijött összes verseidből pedig egész tárczádat látták, kiket érdeklett, 1834-ben.

Csakhogy már így, talentumod további jutalmáról, méltolóid száma terjedtebbségéről, Te már semmit sem tudhatál.

Holtod után levél kedves költére egy jólelkű jász úriembernek Berényben. Az most is folyvást emleget.

Nem is tuda jól Felőled Budán egy úriháznak 10 éves azon virgoncz fia, ki elszavalásra maga választá ki: „a Magyarnak három szent szavát" verseid közől, s oly tűzzel mondá el betéve, hogy szintúgy hangzék belé a nagy terem, atyját pedig síróba fakasztá.

Ily meg sem álmodott magasztalat az igazi. Természet találkozik. Mert, nemde nem, a szeretkező barátság néha nagyon is felczifratol-

laz; nekivakúlt párt, embereinek hiányait is befénymázolja; irígység, érdemeket is lekefélni vakmerősködik.

De vidítgata még, elbetegüléseid között, különös lelkigyönyöröd, mely azért sugárkodott feletted, mivel „víz becse" czímű remekeddel gróf Dessewffy Józsefet, a Bor védelmére tudád felköltéríteni.

Pindar ódája a Vízről, Helleneivel itatá készebben azt, a Te szeszélyed, vidorságod, a Te szíves gyöngyeid diadala ellen, Magyarország kincses terményét kelle ótalmazni.

Az esék azonban Neked, szerénynek, legjobban; mert becsült embered, közeledék hozzád viszontisztelettel.

Szeretted Te, soha sem látva bár, őt, kit ötszöri országgyűlés jegyzőkönyve hírdete a magyar alkotmány függetlensége és a nemzeti szabadelvű kifejlés nem változott követének, folyvásti hódolattal a felséghez; hiszen a törvényvédő épen diszét tiszteli.

Nincsen is Dessewffy József hamvain haraga sem hazafiságnak sem becsületességnek. Üdleldébe (Pantheonba) valók volnának korából. De az, sem honodban, sem honomban.

Ti, híveitekké váltatok. S én Veled Erdélyben, Vele Magyarországon egyesűlvén, összehármasulánk. Vivétek barátságomat, élek én Tietek boldog emlékezetével. Hanem,

Félek itt, Rólad szóltomban, ennyiszer megpendítenem enmagamkámat e beszédkében, de ha rám bízák akademiai becses társaim az emlékezetesbnek feletted gr. Teleki Ferencz elmondását, azért, mivel Veled s Veletek késértgetém a hazai irodalom szolgálatát, bocsánatot nyerhetek. Búkáló szerénykedéssel, magamnak kihagyása, elhűlésnek árulatnak is látszhatnék. Egyikhez sem értek.

Egyébiránt is a lelkiesméret igaza tiszta valót parancsol.

A históriai nyíltság, élet; elsunyiskodás, halál.

VII.

BESZÉD,

MELYLYEL

A M. AKADEMIA XVI. KÖZÜLÉSÉT, DEC. 23. 1847.

MEGNYITOTTA HELYETTES-ELNÖKKÉPEN

FÁY ANDRÁS IGAZGATÓ TAG.

Azon veszteségünk, miszerint a két magyar hazának két tündöklő csillaga, gr. Teleki József és gr. Széchenyi István ő Excellentiáik, jelenleg fontosabb hazai köz ügyek által gátoltatvák a magyar akademiai elnöklésben, nekem nyújtotta azon szerencsét, hogy elnöki széköket e köz gyűlésen helyettesítsem. Mélyen érzem, hogy csak szükség és kénytelenség lehetnek kimentőim a nagy érdemű közönség előtt azon vakmerőségemért, miszerint ily nagy férfiak elnöki székét ha csak pár órára is elfoglalni bátorkodom.

Mielőtt a magyar akademiának az utóbbi év leforgása alatti munkálkadásiról számot adnánk, szabadjon igénytelenűl egy pár szempontot tűznöm ki, melyből ezen hazai intézetet tekintetni és megbíráltatni ohajtom.

A tudományok, azon égi fény, mely a teremtés parancs-szavára: „legyen világosság" a szellemi világon elömlött, azon szent tűz, melyet a mesés régiség az égről lopatott le, mint az emberiség boldogítói, az életnek tanácsadói és égi származású zálogai, ó és újabb korban mindenkor a legnagyobb tiszteletben tartatának. Azonban az emberi gyarlóság, mely minden jónak okszerű használatát a visszaélés határira szokta túlhajtani, csakhamar elferdítette a tudományok józan használatát is. Noha világosság szülöttei, sötét mysteriumok kezelőivé váltak előbb azok, majd alchy-

mia és astrologia rabszolgáivá, később hitvallási polemiák furkósaivá s végre tudós hiúskodás anyagaivá, miszerint soknak s közte sok lényegtelennek, benmaradó és az emberiségre soha ki nem áradó tudása, vételék fő tudományos érdemül és törekvési irányúl. Bennünket magyarokat sem kíméléuek meg egészen e visszaélési mételyek, mik Európát mintegy korszakonként foglalák el; a hitvallásos türelmetlenségnek tollcsatázásai sokáig rongálták hazánkat, a tudóskodás hiúsága pedig még nem rég se vala ismeretlen parókás és parókátlan fejeinknél; és noha a gondviselés megóva is bennünket a sötétebb visszaélésektől, a mysteriumok, alchymia és astrologia ferdeségeitől, de mére helyettök reánk egy más csapást, nem oly sötétet ugyan mint amazok, de jóval veszélyesebbet, t. i. Róma nyelvének és maradványinak annyira túlbecslését, sőt bálványzását, hogy saját nemzetiségünket adnók érte áldozatúl. Ezen bálványzás okozá azt, hogy javát erőinknek és életkorainknak ráveszte̱getve, csak porában haladhatánk Európa tudományos világának.

Különösebben újabb korunké azon érdem, hogy a tudományos nyomozások és buvárkodások kivívásait az élet sok oldalú viszonyaiba viszi által, minélfogva a tudományok valódi mestereivé válnak az életnek. Míg a lángelméknek, a szunnyadó századok költögetőjének egy része a tudások térein tesz újabb meg újabb foglalásokat, másik része ezen foglalásokat az élet sokféle használataiban teszi az emberiség közbirtokaivá. Így nyert az emberiség az iránytűben biztos kalauzt a megmérhetlen tengereken, így teszi a gőz szomszédokká sőt alakítja egy családdá a legtávolabb fekvő nemzeteket, így szökell fel gyárakban, hutákban, bányákban és egyebütt az emberi korlátolt erő szinte bámulandó óriási hatalomig, így használja fel az ipar és szorgalomnak minden ága mind inkább nagyobb tökélyre a természetnek felfedezett titkait, így határozgatjuk meg már ma biztosabban nemzeti törvényekben, intézkedésekben a kormányi, nemzeti és polgár-osztályi viszonyokat, s több aféle. A világ haladása mindezekben bámulandó, s már magában eléggé tanusítja, hogy a halandó porban halhatatlan szikra rejlik.

Jó hazánk mind ezen haladásra nézve alig tehete mind ez ideig egyebet, mint hogy szemtanúja legyen annak, s mennyiben körülményei és ereje engedé, némelyekben utánzója a külhaladás eredményeinek. Nem említem azt, hogy századokon keresztűl előbástyája va-

lánk a keresztyénségnek a török ellen, és véres háborúk csatamezeje; fegyvercsörgés között pedig réműlten némúlnak el a Múzsák. Nem szükség azt is hosszasan fejtegetnem, hogy csak oly nemzetnél válhatnak a tudományok valódi nemzeti birtokká, csak oly nemzetnél mehetnek a tudományok a nemzet vérébe által, mely azokat saját nyelvén és saját eszközeivel míveli; különben minden erő- és időfecsérlés mellett is csak idegen raggatott köntösök lesznek azok a nemzet testén, és mi legveszélyesebb, nem ritkán a tudományok eszköze megszerzésének érdeme cseréltetik fel magával a tudományok lényegének érdemével. Szomorú példa volt erre hazánk századokon keresztűl, mikben a római nyelvnek és literatúrának minél nagyobb tökélyre vitt tudása vételék fő tudományos érdeműl és irányúl, s rabjai valánk az oskolai pedanteriának. Legújabb időnkben meglehetősen leráztuk ugyan ezen rablánczokat, de nemzetünk figyelmét és erőfeszitését, egy más újabb még fontosabb tárgy, melyben elmaradásunk még érezhetőbb vala, foglalá el, t. t. politikai reformjaink tárgya, mely legjobb fejeinket termekben és a journalistica mezején foglalatoskodtatá. És méltán is; mert miként szentelhesse egy nemzet mind addig teljes erejével, a nyúgodt állást és kedélyt igénylő tudományok kimívelésének magát, míg polgári intézkedései zajlanak? — Nem szabad felednünk azt is, hogy a magyar író oly nemzetnek ír, mely messze keletről származva által honába rokontalanúl áll abban, oly nemzetnek ír, melyben főképen a magasabb körökben, miket pedig leginkább megilletne a pártfogás és irányadás, még mindig gyér az olvasó közönsége, minélfogva csak kivételképen leli fel a maga fáradalmainak anyagi és szellemi jutalmát; azt nem is említve, hogy nemzetünk még mind ez ideig sem bírván sajtó-szabadsággal, az előző könyvvizsgálat nem egyszer szegi szárnyát lelke szabad röpteinek. És mind ezen gátok és akadályok koronájaúl vallhatjuk, nagy érdemű gyülekezet! nemzeti szegénységünket, mi miatt legtöbb tudományos intézeteink sínylenek, legjobb fejeink inger és jutalom hiányában parlagon hevernek, és mi miatt a tudományos nyomozások nálunk inkább kedvtelésnek mint életpályáknak lesznek tárgyaivá.

Ily körülmények között létesűlt, néhány lelkesnek hazafiúi buzgalma által a magyar akademia, egyedűl lelkesek magán áldozataiból, és a nemzet törvényhozásának majd minden hozzájárúlása és pártfogása egyedűl abban határozódott, hogy sanctióját adá annak létesítéséhez. Szokásunk

szerint öröm-riadozással üdvözöltük az új intézetet, de szinte szokásunk szerint csakhamar lankadozni kezdett az első tűz, és beállani azon ellenszenvi jelenségek, mik külföldön is annyi tudományos akademiának rongálták meg tekintélyét. Évenkénti jutalomosztásaink és tagválasztásaink csakhamar előidézték a hiúságok nehezteléseit, és a megtagadások rendesen intézetünk rovására rovattak fel. Így történt, hogy noha lelkes vala az intézet felállításában a kitűzött czél, lelkes annak munkálkodásiban a buzgalom, de minthogy mind azon gátok és korlátok miket imént általánosan a magyar tudományosság és irodalom haladására nézve megérintték, egyszersmind gátképen átvitetének ezen intézetbe is, az eredmény még évek múlva sem lehete fényes és hatályos, legalább nem oly fényes és hatályos, mint azt némelyeknek, kik eszközökön felűl szeretnek számítni eredményre, követelése igényelné. De lássuk, valljon méltányos-e ezen igénylés? A magyar akademia eleibe czélúl tűzetett ki: a tudományoknak nemzeti nyelven mívelése; és az akademia a nemzeti nyelvet félig római járom alatt nyögve, elhanyagolva, némelyekben idegen szólásformák által eredetiségéből kiforgatva, szabálytalanúl, tudományok, művészetek és mesterségek legtöbb ágaiban műszókban szegényűl vette által, küzdve még némely irántai elfogúltságokkal is. Mi vala természetesebb mint az, hogy mielőtt a tudományok belereji mívelésében haladhatna, a tudományok főeszközének, a nyelvnek kimívelésén kelle iparkodnia, azt elferdítéseitől kitisztogatnia, régi oklevelek nyomán eredetiségébe visszaállítnia, szabályoznia, bővítnie, tudományok, művészetek és mesterségek minden ágaiban kellő műszókkal ellátnia, és mind idegenek, mind honfiak használatára szótárakkal felkészítnie. Hogy ily óriási munka nem lehete néhány kevés évnek szüleménye, kiki átláthatja, főkép ha számba veszi azt is, hogy a magyar akademia, mint nem lehete, úgy nem is kivánt lenni soha areopági szék; hanem a nyelvet mindig nemzet kétségtelen tulajdonának tekintvén, annak kimívelésében a nemzet közre munkálkodását mindenkor kikérte, bevárta, és némelyekben inkább csak felszólító, buzdító, központosító kivánt lenni s a nemzet sympathiájára számolni, mint törvényeket szabogatni.

Így állván a dolog, kérdem már most, nagy érdemű gyülekezet! valljon méltányos-e azoknak követelésök, kik a magyar akademia irányában azt kivánják, hogy az már az első években versenyt fusson a külföld tudományos intézeteivel és haladásaival? hogy az már most, midőn még leginkább

csak a tudományok eszközével, a nyelvvel bajlódik, belereji tudományos haladásnak mutassa fel fényes sikerét? vagy kik türelmetlenségökben azt követelik, hogy az, mi csak sok évi küzdésnek, gyűjtésnek és nyomozásnak lehet szüleménye, már néhány kevés év alatt készen adassék át a nemzetnek? Nem, efféle követelések nem fognának lenni méltányosak. A magyar akademia tett és tesz annyit, mennyit a maga körülményeiben, éveiben, s különösen korlátolt eszközeivel tehete s tehet; és mi meg vagyunk győződve a felől, hogy aféle követelők a nagy érdemű közönség között csak kivételképen lennének találkozhatók. Ezen erős hitben és reménybe teljes bizodalommal lépünk fel mai mutatványunkkal a nagy érdemű közönség előtt, annak folyama alatt egy pár órai kegyes türelmét alássan kikérve.

VIII.

TITOKNOKI JELENTÉS

A M. T. T. MUNKÁLKODÁSAIRÓL M.DCCC.XLVII-BEN.

ELŐADTA

A XVI. KÖZ ÜLÉSBEN

TOLDY FERENCZ TITOKNOK.

Az akademiának most befejezett társasági évében folyt munkásságáról számot adandó, a hat osztály sorát követve először

a *nyelvtudományi osztályhoz* tartozó működéseket lesz szerencsém előterjeszteni. Az ez osztály által készült és taval megjelent *akademiai nyelvtan* „A magyar nyelv Rendszere“ czím alatt ez évben némi javításokkal másodszor látott napvilágot. Ha a könyv kelete s némely felsóbb tanintézetekbe felvétetése után itélni szabad, úgy az a jelen percz szükségeinek megfelelt. Az osztály nem fog késni azt nyelvtudományunk folytonos előhaladásaival koronként kiegészíteni, s így leendő újabb kiadásaiban az elavulástól megóvni. E mellett elkészült kormányi megbízásból a középtanodai harmadik osztálynak szánt *szókötési tankönyv* is, mely az első és második osztályi nyelvtanokkal együtt a közelítő évben reménylhetőleg megjelenendik, s melyekre nézve nem tartom feleslegesnek megjegyezni, hogy azok nem csak az akademiai nyelvtan tartalmát foglalják tanodai módszerbe, hanem hogy azok számos, a nyelv folytonos beható tanulmányozása közt újonan elvont szabályokkal gazdagítják magát a nyelvtudományt is. Ugyanezen évben tisztelettel fogadta az akademia a

kormánynak egy újabb hasonló megbízását a kir. ipartanoda számára, melynek teljesítése munkában is van.

A nagy szótár, mely *Czuczor Gergely* r. tag által, *Fogarasi János* rt. közre munkálásával készűl, ez évben tizenegy ezer czikkel a tizedik betűig haladván, rövid időn felén túl leszen. S elfoglalta e két munkás tagot a dolgozat folytatásán kivűl a *szóelemzés* és *nyelvhasonlítás* is, melyek az elébbi betűkbe is beiktattatván, a dolgozók munkásságát ez évben rendkivűl igénybe vették. Miután e szerint a nagy szótár két új elemmel kiegészíttetett, oly munkának nézhetünk örömmel és bizodalommal elébe, mely a magyar nyelvet anyagi egész mivoltában, szerkezete minden egyességeiben, történeti fejlődésében s más vele érintkezett nyelvekhezi viszonyában tüntetendi elő, s jövendőre mindennemű nyelvbuvárlásban anyagúl, irányúl és kiinduló pontúl szolgáland. S ezt az akademia annál biztosabban reményli, mert a dolgozók a követendő elveket és módszert elébb az osztály véleménye alá bocsátván, s ennek helybenhagyását megnyervén, számos czikkeket terjesztettek elő, mik az akademiát e részben teljesen megnyugtatták.

Időközben az akademiai *Zsebszótár* példányai második kiadásban is elfogyván, ennek bővítése s a kor igényeihez alkalmazása iránt is határozat költ.

A *Tájszótár*nak készülőben lévő második kötetéhez *Horváth József* rt. és *Májer István* esztergami tanár járúltak újabb adalékokkal.

Nyelvemlékeink gyűjteményei gazdagításában Döbrentei Gábor megbízott r. tag folyton fáradozott. E végre Tiszolcz, Zólyom, Korpona városok levéltárait, Rimabányának még bányavárosi korából maradt leveleit maga tekintette végig helyben, s az azokban talált XVI-dik, és nevezetesb XVII. századbeli magyar iratok másoltatását részint eszközlötte, részint még eszközli; folyt intézkedése nyomán a Liptó vármegye, úgy a leleszi convent régi magyar iratainak másolása, Kecskemét városa levéltárából is érkeztek Hornyik János levéltárnok buzgóságából XVI. századbeliek másai; igéretek tétettek a Szentantalt levő Szécsy és Kohári-féle, úgy a Liptó-Szentivánon levő Szentiváni ősnemzetség levéltáraira nézve az illető tulajdonosok által; így a Kolosvár városi levéltárra s a nagyszombati káptalani könyvtárra nézve is. Nem csak nyelvünk régi formáira

s a belső népéletre vetnek s vetendenek ezek fényt; hanem nyelvünk régibb történetére is. Így örömmel értjük a Zólyom és Korpona levéltáraiban levő, nádorok, várkapitányok, alispánok, városok, erdélyi fejedelmek számos hivatalbeli magyar irataikból az említett két városnak egykori magyar korát. Örömmel a Kolosvár városi levéltárban egy eredeti deák-magyar registrum létét 1453-ból, mely a világos évszámmal biró magyar régiségek közt eddig alkalmasint a legrégiebb. Ez évben sikerült gróf Festetics Tasziló engedelméből Velykeei György 1522-ki zsoltárkönyvének lemásoltatása is, mely sárospataki codex néven ismeretes, s a keszthelyi könyvtárt díszesíti. Mind ezek, a múlt években gyűjtöttekkel együtt a Régi Magyar Nyelvemlékeknek már negyedfél kötetig haladt gyűjteményét becsesítendik, mihelyt az akademiának módja leszen e kiadást ismét folytathatni.

Az összehasonlító nyelvészetet illetőleg három ülésbeli előadás említendő: *Fogarasi János* r. tagé, ki annak alapelveit fejtegette, s egy általa készített összehasonlító magyar szótárból czikkeket olvasott fel az osztályban; *Kállay Ferencz* r. tagé, ki a sibériai nyelveknek a magyarrali rokonságáról értekezett, s kézirati glossáriumából olvasott; s *Toldy Ferenczé*, ki a nyelvek osztályozásáról s a finn és magyar nyelv viszonyairól adta elő nézeteit.

A nyelvtudományi osztályhoz tartozólag felemlítendő még *Szvorényi József* lev. tag beköszöntő értekezése a közmondások és példabeszédek szelleméről és vegyes elemeiről, és *Szilágyi István* lev. tagtól a magyar szótárirodalom történeti szemléje.

II. A philosophiai osztály szőnyegén több érdekes tárgy fordúlt meg. *Szilasy János* rt. a különböző philosophiai szempontokat vizsgálván, ezek szerint különböző philosophiai rendszerek alakúlását állítá, melyek közt a nemzeti bölcsészet is helyet igényelvén, egy magyar bölcsészet létezhetését bizonyította. Más alkalommal a világrendszer s egyes tárgyak philosophiai felfogásában követett különböző módszerekről s azok szélsőségeinek mi módon lehető közvetítéséről értekezett. *Horváth Cyrill* r. tag az isteneszme eredetét folytatólag vizsgálva, ez úttal azt a rationalismus stádiumán fejtette keresztűl. *Szontagh Gusztáv* rt. Ulrici legújabb munkáját a bölcsészet alapelvéről kezdte bírálatilag megismertetni. *Kállay Ferencz* rt. a Sándorféle régi székely krónika után a pogány magyarok

vallási szertartásait illető több érdekes adatot közlött s azokat magyarázó jegyzetekkel kísérte. *Szőnyi Pál* lev. tag beköszöntésűl a gyermeki ész alaki képzéséről, nevezetesen az azon képzésre eszközűl szolgáló alaktanról értekezett. — A hazai bölcsészet története szóba hozatván, az osztály úgy vélé azt legjobban előkészíthetni, ha külön korokbeli bölcsészeink életrajzai készűlvén, kifejtetik, mely rendszerhez szítottak, s munkáik részletes megismertetése adatik: mint ezt már ezelőtt Hetényi János rt. Horváth Ádám múlt századbeli, Döbrentei Gábor rt. pedig legközelebb Apáczai Csere János XVII. századbeli magyar bölcsészekkel tevék. Ehez képest *Szilasy János* rt. még e nyár folytán adta Imre János nem rég elhúnyt bölcsészünk életét s irodalmi jellemrajzát. — Philosophiai műnyelvünk szűk s határozatlan volta is magára vonván az osztály figyelmét, számos műkitétel lett társas vita s megállapodás tárgyává, mint az az Értesítőből kitetszik. Ezek közől *Döbrentei Gábor* rt. az elmésség fogalmára s annak egész családjára ajánlott szavait bővebb fejtegetésekkel vezette bé.

III. A történettudományi osztályhoz tartozólag *Wenzel Gusztáv* lev. tag beköszöntésűl Magyarország tengeri viszonyi történetét adta elő, melyből a mai ülés folytában néhány töredék fog előterjesztetni. *Ugyanő* más ízben azon adó történetét közlötte, melyet az 1381-ki turíni békekötésnél fogva Velencze fizetett egykor a magyar koronának. *Waltherr László* lt. némely okleveleket közlött az 1741-ki országgyűlési híres jelenetet illetőket, mely újabb írók által kétségbe vonatott. *Luczenbacher János* rt. beköltözött őseink története, vallásos szokásai felderítése, sőt némely magyar népfajoknak leginkább külföldiek által kétségbe vont rokonságának megállapítása végett általa máskor is már szükségesnek nyilatkoztatott ásatásokat ez idén a legközelebb Jerney által kijegyzett érdi és bátai sírhalmok vizsgálatával kezdvén meg, az eddig nyert nevezetes eredményeket ismertette, bevezetésűl azon tapasztalásokat sorolván elő, mik különösen éjszaki Európában hasonló kutatások útján nyerettek. E kezdemény sikere oly biztató, s oly rendkivűli s váratlan felvilágosítást igér régi történeteinknek, miszerint az ez ügy további segélyzése végett nem sokára külön felhivással fog a hazafi közönség megkerestetni. — E mozgalmat megelőzőleg, az idén a hazai műemlékekre, úgy is mint műtörténetünk tárgyaira, úgy is mint a historia adataira, fordította az osztály egy

külön felszólításban a hazafiak figyelmét, s ennek következtén eddig hol hosszabb, hol csak figyeltető közleményt 23-at vett; melyek részint egészben, részint kivonatban az Értesítő lapjain már világot láttak, s némelyek közőlök az Évkönyvekben még bővebben s rajzokkal kísérve fognak tárgyaltatni. Az eddigi közlemények után is újra meggyőződvén az akademia a felől, hogy hazánk, a régi korban nem csak szegény nem volt a képző művészetek munkáiban, hanem hogy még sok maradványok szálltak ránk, de fentartó gondot és ismertetést igénylők: nemzeti becsületünk s honi történetünk érdekében e felszólítás tárgyai ezennel újra ajánltatnak a hazafiúi közönség részvételébe. Itt pedig köszönettel nevezem meg Vörös Imre, Halkay István, Lukács István, Kelecsényi József, Pap Zsigmond, Dolezsálek Antal, Lichtenstein József, Pongrácz Lajos, Vidák Öse, Tóth Mihály, Schirkhuber Móricz urakat; tagjaink közől Gyurikovics György, Henszlmann Imre, Horváth Mihály, Kiss Ferencz, Lugossy József és Szvorényi József urakat, kik ez irányban közre munkálni szíveskedtek. Az archaeologia egyéb tárgyainak is folyvást jutván figyelem, feliràsokat, pénzeket, czímereket *b. Hammer-Purgstall*, *Jerney*, *Luczenbacher*, *Lugossy*, *Waltherr* ismertettek.

IV. A mathematikai osztályban több fontos kérdés tárgyaltatott. *Győry Sándor* rt. két ülésben értekezve az egyenletek alább szállításáról, egy új módszert terjesztett elő, mely *Vállas Antal* rtagnak hason tárgyú előadásra nyújtott alkalmat. *Ez utóbbi* más ízben a physikai magasságmérés új szabályait és formuláit adta elő; július 5. pedig az october 8-dikán (polg. id. 9-kén) bekövetkezendett, gyűrűidomú napfogyatkozásról értekezett, s ez előadását rajzok előmutatásával kísérte. *Fest Vilmos* r. tag a yarmouthi függő vashíd lerogyása okait fejtegette; legújabban pedig a múlt nyáron Németországon s Hollandon keresztűl Nagy-Britanniába tett utazása közben általa vizsgált nevezetesb technikai építményeket ismertetvén, előadását számos kézirajzok előmutatásával világosította; továbbá a hidak építésénél átalánosan alkalmazott zárgátak állandóságáról és ennek megfelelő vastagságáról értekezett. *Taubner Károly* lev. tag a szélrohamról, mértani hánylás által vizsgálva, más ízben a nevezetesb láttani görbék vagy gyúvonalokról értekezett. Kedvesen vette az osztály Montedegoi *Albert Ferencz* egyetemi csillagász-segéd úrnak mint vendégnek előadását, melyben a Leverrier által taval fölfedezett bolygóról értekezvén,

a gellérdhegyi csillagásztoronyban ez új bolygó körűl tett vizsgálatok eredményeit közlötte. — A hadtudományi szakban *Kiss Károly* r. tag hazánk hadi ügyéről elmélkedve, a jelen rendszer némely hiányait adta elő; *Korponay János* lev. tag pedig Szervia hadi földiratát, más ízben a Duna hadtudományi leirását közlötte; majd a harczmesterség történetéből adott töredékeket.

V. A *törvénytudományi osztály*ban *Sztrokay Antal* rt. a magyar egyházi magánjog szemléjét adta a szentországlás irányában; más ízben a talmudról, mint a zsidójog egyik kútfejéről értekezett, ahoz egyszersmind némely gyakorlati következtetéseket ragasztva. *Szlemenics Pál* r. tag törvényeink történetét folytatva, a II. Mátyástól I. Józsefig terjedő kort fejtegette. *Zsoldos Ignácz* r. tag az örök váltságnak közgazdászati tekintetben legegyszerűbb s legkönnyebben kivihető módjáról értekezett. *Pauler Tivador* lev. tag a múlt évi német észjogirodalom fő termékeit ismertette; *ugyanő* a magyar államjog tanát bírálta az ország alaptörvényei körűl. Új tagokúl beköszöntőleg *Karvasy Ágoston* a képviseleti rendszerről, *Szűcs István* pedig a tételes philosophiának történeti fejlődéséről s korunkban a polgárzat javára kivívott haladásáról értekeztek. — Ezen osztály, gondjai közé sorolta a magyar törvénytudományi műnyelv bírálati átvizsgálását, s e nyomon annak tudományos kidolgozását is; s e tárgyban szorgalmatosan munkálódott. E munkálatból szemelvényképen a vérség fája negyed ízig, s a sógorság fája az Értesítőben immár meg is jelentek.

VI. A természettudományi osztályban a nevezetesb új találmányok és tapasztalatok több tanulságos értekeződés tárgyaiúl szolgáltak. Így *Nendtvich Károly* lev. tag újabban is a lőgyapotról értekezve, ennek a Braconnot által feltalált s Pelouse által bővebben megismertetett xyloidíntőli különbségeit mutatta ki, előadását érdekes kísérletekkel világosítva. *Schoepf Ágost* lev. tag a kénégény orvosi alkalmazása körűli tapasztalatait közlötte. *Frommhold Károly* orvostudor úr, vendégűl, a beteg burgonyákban fejlődő ázacsok körűli vizsgálatait terjesztette elő, azoknak, s köztök egy általa először észlelt új fajnak, rajzait is előmutatva. Ismét *Nendtvich Károly* lev. tag a muraközi kátrány isomeriájáról, s más ízben az isomeriáról általán értekezett, előadását vegytani kísérletekkel világosítva. *Hanák János* új lev. tag az állattannak hazánkbani történetével köszöntött be. — Elfoglalta az osztályt egy a nyelvtudományi osztálylyal vegyesen tartott

ülésében a most divatos vegytani műnyelv kérdése is, melynek alapos és bő megvitatása után az teljes helybenhagyást nyert. — Végre hazánk földtani bővebb kikutatását és megismertetését egynek ismervén az osztály legnevezetesb feladásai közől, *Balogh Pál* rt. indítványára egy külön földtani bizottmány alkottatott, mely ezen irányban fog működni, ha az akademia igazgatósága a szükséges segélyzést kirendelhetőnek itélendi, s ez esetben hazánk hatóságai a bizottmányt tekintélyökkel s közre munkálásukkal támogatandják.

E szakbeli tudományos munkálatokon kivűl némely mellékes megbízásokkal is el voltak a tagok foglalva. Ilyek voltak philosophiai irodalmunk hat év alatt megjelent termékeinek, úgy negyvenhárom pályairatnak megvizsgálása; ilyen némely kéziratok vizsgálata, melyek közt kettő a fels. kormány által bocsáttatott az akademia bírálata alá; más kettő pedig az akademia által kiadandó, u. m. Károly főhg Strategiájának III-dik kötete *Kiss Károly* rtagtól, és Zimmermann híres munkájának az orvostudománybani tapasztalásról fordítása *Soltész János*tól; ilyen némi találmányok vizsgálata, mik, fájdalom, javalást nem arathattak; ilyek végre a társi kegyelet némely művei: t. i. elhúnyt tagok felett készűlt emlék- és gyászbeszédek, *Győry*, *Hanák*, *Szilasy*, *Toldy* és *Török János* társasági tagoktól.

Megjelentek ez akademiai év lefolyta alatt részint intézetünk költségén részint díjai mellett, a következő munkák: 1. *A magyar nyelv Rendszere*, második kiadás. 2. *Törvénytudományi Műszótár*, második bővített kiadás. 3. *Szlemenics Pál magyar Fenyítő-törvénye*, szinte másodszor. 4. *Nyelvtudományi Pályamunkák* III-dik kötete, melyben Szilágyi István és Fábián István szókötési pályamunkáik foglaltatnak. 5. *Hellen Classicusok* III-dik kötete, melyben Párhuzamos Életrajzok foglaltatnak Plutarchból Székács Józseftől. 6. *Az ember szelleme Hartmanntól*, Soltész János által. A szerzők saját eszközléséből saját költségeiken láttak napvilágot: 7. a *Mathematikai Pályamunkák* III-dik kötete, mely Árenstein József koszorúzott pályamunkáját tartalmazza; 8. *Horváth Mihály* szinte koszorúzott *Párhuzama* az Európába költözködő magyar nemzet s az akkori Európa polgári s erkölcsi míveltsége között. — Ezek szerint a tisztelt közönség ez évben is két fő közlönyét fogja nélkülözni az akademiának: Évkönyvei és Tudománytára folytatásait, melyek, ha a nemzet nem gondoskodik e tudo-

mányos anyaintézet pénzereje neveléséről, talán több évekre függőben maradnak. És így, ki az akademia szerkezete, viszonyai és személyzete iránt tudomást kíván, évenkénti Névkönyveinkhez utasíttatik; a ki pedig tudományos munkálkodásait óhajtja követni, az *Akademiai Értesítőben* részletesen s legtöbb esetben érdemleg találandja fel mind azt, mi az ülésekben fenforog. Abban foglaltatnak nagyob részt a mai számadoló előadásomban elsorolt tudományos közlemények is, egészen, vagy kivonatilag; s azért e különben is legolcsóbb tudományos havilapra a tisztelt közönséget figyelmeztetni el nem mulaszthattam.

VII. Az idei *pályázások* foganatja szokás szerint külön jelentésekben fog még e mai ülés folytában a tisztelt közönség elébe terjesztetni. Ezekhez a legközelebbi négy év mindenikére egy tizenöt aranynyi jutalom járúlt, mely, Újváry Mihály ügyvéd úr által megajánlva, mindenkor valamely jeles hazafi szerencsésen dolgozott életrajzának jutand.

VIII. Jeles útazó társunk, *Reguly Antal*nak fáradalmas utazásai által megroncsolt egészsége ez év alatt helyre állván, miután az éjszaki Uralvidéknek általa készűlt, a földrajzot számos fölfedezésekkel gazdagított abroszát az akademia elébe terjeszté, s ugyanott keletkezett ethnographiai gyűjteményét beküldé, mely a nemzeti muzeum műtani osztályában fog felállíttatni; jelenleg a csuvas nyelvet tárgyazó munkájával van Berlinben elfoglalva, melyben egyszersmind általános nézeteit a nyelvek philosophiájáról igyekszik kifejteni.

Az akademia *kül viszonyait* illetőleg, ez évben a philadelphiai, bajor és porosz akademiák, a genfi és bécsi természetvizsgáló társaságok találták meg leveleik és küldeményeikkel.

Gyűjteményeink gyarapítói közt ez évben a pesti izraelita közönséget kell kiemelnem, mely Luczenbacher János társunk és nemz. muzeumi kincstár-őr 2258 darabból álló jeles pénzgyűjteményét megvevén, azzal, József Nádor félszázados hivatalkodása emlékezetére, az akademiai pénzgyűjteményt hazafiúilag nevelte.

Az akademia személyzetében keletkezett változásokról kell még szólanom. Egyike volt ez év a veszteségekben legszaporábbaknak. Bebizonyodott *Duponceau Péter* amerikai híres társunk halála, tudtunkra esett *Bacsányi Jánosé*, ki már két évvel ezelőtt fejezte bé linczi számkivetésében súlyos viszontagságok közt hosszúra nyúlt élte pályáját. Ez elköltözöttek számát a természettudományi osztály három lev. tagja ne-

velte rövid idő alatt: *Klauzál Imre*, honi tudományos gazdáink egyik első rangú embere; *Fülepp József*, a bányásztudományokban jeles; *Csécsi Imre*, a természettan avatottja. Követték őket, rövid időközökben, tiszteleti tagjaink sorából Kopácsy József herczeg-főérsek, *Pyrker László*, atyaérsek, *Schedius Lajos* agg bölcsészünk: ismeretesbek a hazában, semmint neveikhez epithetonokat ragasztanom kelljen, és *Kiss Pál* váradi kanonok, kit akkor is hálával említend a magyar, midőn írásai feledve lesznek: mert october 18-dikának felejtethetlen emlékezetéhez van kötve az ő neve, ki leendő urunk Ferencz-József főhgnek nem csak nevelője, hanem magyar nevelője volt. S legyen szabad e helyt *Marczibányi Lajos* nevét is besorolnom, ki ha nem is választás által e társasághoz csatolva, csatolva volt hozzá egy hazafiúi tette által, melynek sikeresítésében ez akademiának társa volt; csatolva hozzá mint egy a hon oltárán áldozó család képviselője, ki mint ilyen az akademia asztalánál közremunkálva ült. Áldott legyen tagjainké mellett az ő emlékezete is! És elvesztettük, kit mindenek előtt kelle neveznem, nagylelkű, részvevő, segítő Pártfogónkat, e hon félszázados Nádorát, kinek nevét az akademia mint jótevője s valóságos Védőjeét minden időkben hálával és tisztelettel nevezendi.

Új tagjaink sorát a nyelvtudományi osztály két levelezővel nyitja meg: *Repiczky János* nevelővel, ki mint alapos keleti nyelvtudós, különösen a héber, arab, török, persa és sanskrit nyelvek ismerője, s több az akademia előtt megfordúlt, az arab nyelvet és irodalmat tárgyazó munka szerzője nyerte meg intézetünk bizodalmát; és *Szőllősy Ferencz* zimonyi cs. kir. tolmácscsal, egy lelkes útrajzi munka szerzőjével, kinek szinte a keleti nyelvekben szerzett gyakorlati jártassága igér nyelvészeti munkálataink jelen stádiumában tetemes hasznot. A philosophiai osztály ajánlatára *Rónay Jáczint* sz. Benedek rendebeli tanár, és *Vandrák András* eperjesi evang. lyceumi tanár választattak, mind kettő jeles bölcsészeti munkák írói; *Purgstaller József* lev. tag pedig egy újabb jeles munka tekintetéből az akademiai igazgatóságnak rendes tagúl ajánltatott. A történettudományi osztály öt új tagot nyert: *Botka Tivadort*, ki a hajdani magyar alkotmányos állapotok fölvilágosításához több becses irásokkal járúlt; *Lányi Károly* nagyszombati tanár s káptalani könyvtárnokot, több terjedelmes történeti munkák koszorúzott szerzőjét; *Csengery Antalt*, a Pesti Hírlap szerkesztőjét, több történeti czikk-

jei tekintetéből; és *Palugyai Imrét*, a kir. tanulmányi bizottmány jegyzőjét, több, különösen a megyerendszerről írt terjedelmes munka szerzőjét; s a külföldiek közől *Chmel Józsefet*, a cs. kir. titkos levéltár aligazgatóját, hazánkat is érdeklő történeti munkálataiért. A mathematikai osztály részére lev. tagokúl: *Árenstein József* kir. ipartanodai tanárt, ki magát az akademiai versenypályán tüntette ki; Kőszegi *Martony Károly*, cs. kir. vezérőrnagyot, a föld oldalnyomását tárgyazó tudós munka szerzőjét; külföldön *Gausst* és *Poncelet*-t a franczia intézet tagját, jeles nevű analystát. Ez osztály rendes tagjai közől *Bitnicz Lajos* kanonok tiszteleti tagsággal tiszteltetett meg. A törvénytudományi osztályba *Frank Ignácz* kir. tanácsos és tanár vétetett fel a „Közigazság törvénye Magyarhonban“ czímű jeles munkájaért; a levelező tagok sorából pedig a tiszteletiek közé emeltettek *Császár Ferencz*, hétszemélyes táblai váltóügyi ülnök, folytonos irodalmi buzgalmáért s törvénytudományi közhasznú munkáiért; és báró *Kemény Zsigmond* alapos publicistai dolgozatai tekintetéből. Végre a természettudományi osztályhoz *Heckel Jakab*, a bécsi császári muzeum állattani osztályának r. őre, hazánk természetrajzi jeles vizsgálója s ismertetője csatoltatott külföldi lev. tagúl.

Mely erőknek a mieinkhez kapcsolása hogy minél inkább szolgáljon a tudományok előmozdítására, adja a magyarok istene!

A XVI. KÖZ ÜLÉS TÁRGYAI.

DECEMB. 26. 1847.

1. *Elnöki* megnyitó beszéd (l. felj. VII. sz. alatt).

2. *Titoknok* jelentése a társaság 1847-ki munkálatairól (l. felj. VIII. sz. alatt).

3. Emlékbeszéd Vásárhelyi Pál rt. felett *Győry Sándor* rtagtól (l. IX. sz. alatt).

4. Magyarország tengeri viszonyainak történeti vázlata *Wenzel Gusztáv* lttól.

5. A fejérvári országgyűlés I. Béla alatt, jelenet „Szent László“ czímű eposzi költeményből *Garay János* lttól.

6—14. Olvastattak a következő hivatalos jelentések:

6. *Jelentés az akademiai nagyjutalommal, úgy szinte a Marczibányi-féle mellékjutalommal koszorúzott philosophiai munkákról.*

Az akademiai 200 aranyból álló nagy, s a Marczibányiféle 50 aranynyi mellékjutalomért e folyó évben az 1841-től 1846-ig bezárólag megjelent *philosophiai tárgyú munkák* versenyezvén, a koszorúzandó munkák ajánlása a philosophiai osztályt illette, melynek véleménye alapján az akademia, tekintvén azt, hogy a bölcsészeti tudományok külön ágaiban hat évi időkör leforgása alatt megjelent munkák között, több csaknem egyenlő jelességű, legalább egymást igen megközelítő dolgozat találtatik, melyek közől bármelyiket is minden jutalom nélkül hagyni a méltányossággal ellenkeznék, a nagyjutalmat ketté osztani határozta olyképen, hogy felét *Purgstaller József* nyerje ily czímű munkájáért: „*A bölcsészet elemei, első és második kiadás* 1843"; másik felét pedig *Szontagh Gusztáv* e munkájáért: „*Propylaeumok a társadalmi philosophiához* 1843." Az elsőnek érdeme egy részről az, hogy az egész philosophiát (a természeti jogtant kivéve) magyar nyelven, helyes rendszerben, világos előadással s úgy adta elő, hogy munkája az iskolákban kézi könyvűl használtathatik; más részről pedig philosophiai műszavainkat szaporítván, bölcsészeti nyelvünket is tovább fejlesztette; a másik jutalmazott *Szontagh Gusztáv* népszerű, kellemes nyelven és világosan írt munkája által nem csak megkedvelteté a magyar közönséggel a philosophiát, hanem bölcseleti öngondolkozásra is ébresztvén a magyar vizsgálódó főket, ezeket elszoktatá a német bölcselők vak utánzásától.

A Marczibányiféle 50 arany jutalom *Szőnyi Pálnak* itéltetett „*Alaktan*" czímű munkájáért, melynek Németországban felfogott eszméjét nálunk ő tette legelőször, még pedig a magyar nevelés szükségeihez alkalmazott eredeti modorban tökéletesítve, közönségessé; s e szerint nem csak általános irodalmunkat új tárgygyal gazdagította; hanem a nálunk még oly sok fogyatkozásokban szenvedő oktatási és nevelési ügynek is értelemfejlesztés körűli lényeges hiányát pótolta; bírálatot kiálló új műszavaival pedig oktatástani nyelvünk tovább fejlesztését is czélszerűen elősegélte. Ezeken kivül *dicsérettel említendőknek* határoztattak, és pedig betürendben, a következő munkák: *Rónay Jáczint*tól: Mutatványok a tapasztalati lélektanból 1841; *Vandrák András*tól: Lelkileges embertan 1841; *Ugyanattól:* Philosophiai Ethika elemei 1842; *Warga János*tól: Neveléstan 1844 és 1845.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 24. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

7. *Jelentés a nyelvtudományi osztálynak* 1845-*ben kitett jutalmára érkezett szónoklattani pályamunkákról.*

Az 1845-diki köz ülésben kihirdetett ezen szónoklattani jutalomfeladatra: „*Adassanak elő a polgári szónoklat kellékei és hibái, bel- és külföldi példákkal felvilágosítva;*

továbbá azon eszközök, melyek annak kellő kiképzésére szolgálhatnak", a kitűzött határnapig három pályamunka érkezett, melyek közől a bírálók egyező véleménye nyomán az ily jelmondatúnak: „γένοιτο κἂν ἄπλυτος ἐν τιμαῖς ἀνήρ. *Plutarch.*" ítéltetett az 50 arany jutalom, s az kinyomatásra is méltónak találtatott, mert e munka szerzője pályatársai közt e kérdést minden részleteiben leghelyesebben fogta fel, s a polgári szónoklat mind elméleti, mind gyakorlati részeit philosophiai észszel, bő szakismerettel s elég terjedelmesen és alaposan fejtegeti; felállított szabályai helyesek, s az ezeket világosító példák odaillők. Mi nyelvét illeti, az a tárgy fontosságának megfelel, erőteljes és szabatos. Előadása nemes és gyakran megkapó, mely a hasznos tanulságokon kivül kellemes olvasmányúl is ajánlkozik. Általán az egész munkát hazafiúi érzelem és tiszta erkölcsiség szelleme lengi át, s a szónoki kép, melyet szerző felállít, mind azon magas becsű vonásokkal bír, melyek a polgári szónokot köz becsülés és őszinte tisztelet álláspontjára emelhetik. Mindazonáltal ezen kitűnő jelességek mellett vannak e munkának némely árnyoldalai és hiányai is, melyeknek kijavítása s illetőleg pótlása a szerző figyelmébe ajánltatik.

Felbontatván a szerző nevét rejtő jeligés levél, benne e név találtatott: *Pásztor Dániel*, Marmaros-Szigeten.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

8. *Jelentés a philosophiai osztálynak* 1845-*ben kitett akademiai jutalmára bejött pályamunkákról.*

Az 1845-ben kitűzött ezen pályafeladatra: „*Adassanak elő bírálólag az újkor legnevezetesebb philosophiai rendszerei, s fejtessék ki okokkal támogatva, melyik igér közőlök legnagyobb sikert a tudományok és társadalmi élet kifejlődésére*" hat pályamunka érkezett, melyeknek egyike sem felelt meg ugyan a kérdésre teljesen, kimerítőleg és czélszerű alapossággal, de közőlök még is a bírálók többsége az ily jelmondatúnak: „*Minden oldalú felfogás*" ítélte oda az 50 arany jutalmat, azt egyszersmind kinyomatásra is ajánlván, mint oly dolgozatnak, mely pályatársai közt leginkább bír azon méltán ajánló kellékkel: a helyes felfogás mellett világos előadással, sőt magában foglal sok oly gondolatot és alapnézetet, melyek jelenleg a philosophia iránt kedvező hatást gyakorolhatnak. Kitűnő dicsérettel említendőknek találtattak még a következő jelmondatú pályamunkák is: „*A bölcsészet története a világtörténet legbensőbbje*" és „*Quid verum atque decens, hoc curo, et rogo, et totus in hoc sum*": az első tartalmi gazdagsága és némely pontoknak czélirányos felvilágosítása tekintetéből, a másik azon önállóság és sokoldalúság miatt, mely szerzőjét mindenütt jellemzi, továbbá az utolsó részben feltűnő tartalmasságnál fogva.

Felbontatván a jutalmazott munkához tartozó jeligés levél, kitűnt, hogy annak szerzője: *Purgstaller József* akad. lev. tag.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

9. *Jelentés a folyó évre szóló Goroveféle jutalomra bejött pályairatokról.*

A Gorovefële alapítványból járó 200 pftnyi jutalomra a philosophiai osztály részéről kitett ezen pályafeladatra: „*Adassék elő azon hatás, melyet jelenleg nálunk a népnevelés az alsóbb néposztály erkölcsiségére gyakorol, és terjesztessenek elő azon módok, mik szerint népünk erkölcsi nevelése, tanodákban és tanodákon kivül, czélszerüebben intéztethetnék el*" a kitűzött határnapig 14 pályairat érkezett be, melyek közől jutalomra és kiadásra méltónak az ily jelmondatú találtatott: „*Embert nevelni fönséges feladat*", mint a melynek szerzője pályatársai közt, legbővebben és legczélszerüebben igyekszik a kitűzött kérdést megoldani. Míg pályatársainak egy része hitelt felül múló rövidséggel suhan által a tárgyon, más része pedig vagy elméleti neveléstant ír inkább mint a kérdésre felelne, vagy iskoláinknak csupán tudományilag jobb karba helyeztetését eszközlendő indítványokkal áll elő; addig ő, a feladat szellemének megfelelőleg népünk alsóbb osztályainak erkölcsiségét, s az erre tanodákon belül és kivül ható körülményeket s befolyásokat, terjedelmes munkáján keresztül folyvást szemmel tartja, vagy annak jelen állását festvén és okadatolván, vagy annak javítását tervezvén kivihetőleg. Ember, keresztyén és honszerető polgár szól, higgadt gondolkozással, sőt némi íhlettséggel, az egész, világosan és tárgyismerettel írt dolgozatból, úgy hogy kevés fogyatkozásainak elnézését méltán igényelheti.

A nevezett munkához legközelebb járónak és dicsérettel említendőnek találtatott az, melynek jeligéje: „*Támaszd fel újra a hont* stb." Szerzője gyakorlott és szép tollú író, rendszeres fő és tapasztalt paedagog, ki a honi és külföldi népnevelés körül szerzett ismereteit, nem tudákos feszességgel, hanem könnyen érthető férfias előadással használta fel a kitűzött czélra.

Felbontatván a jutalmat nyert pályairattal együtt érkezett jeligés levél, kitünt hogy ennek szerzője: *Ney Ferencz.*

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

10. *Jelentés a történettudományi osztálynak* 1844-*ben kitűzött helyirati jutalomkérdésére beküldött pályamunkákról.*

Az 1844-diki nagy gyűlésből kitűzött ezen pályafeladatra: „*Készíttessék bármely eddig külön le nem írt magyar birodalmi vármegye, vagy terjedelmesebb vidék, vagy*

nevezetesebb város történeti, földirati és statisticai leirása, oklevelek s egyéb hivatalos kútfők szerint" hét pályairat küldetvén be, ezek közől a történettudományi osztály a bíráló tagok véleményeinek egybevetése után *Zaránd vármegye leirásának* (jeligéje: „*Tegyen minden annyit, mennyit tehet*") ítélte oda az 50 arany jutalmat, nem csak a választott tárgy jelentőségénél, de még inkább helyes felosztása, rendszeres kidolgozása s a közlött történeti és statisticai adatok érdekességénél fogva; ugyanaz némely előadási javítások mellett kiadhatónak is találtatott.

Felbontatván a jutalmazott munkához tartozó jeligés levél, benne e név találtatott: *Kozma Pál*, Zaránd vármegye főispánja.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

11. *Jelentés a történettudományi osztály által* 1845-*ben kitűzött jutalomkérdésre beérkezett pályairatról.*

Az 1845-dik évi nagy gyűléskor a történettudományi osztály részéről kitűzött ezen pályafeladatra: „*Adassék Magyarország török hatalom alatt volt részeinek akkori földirati és polgári viszonyainak ismertetése térképpel*" a kitűzött határnapig csak egyetlen pályairat érkezett, mely, a bírálók ítélete szerint adatokban ugyan elég gazdag, de szerkezet és előadás tekintetében gyenge dolgozat; azonban versenytárs nélkül állván, az 50 arany jutalom, szerzőjének kijár, de a munka jelen alakjában kinyomatásra méltónak nem találtatott.

Felbontatván az illető jeligés levél, kitűnt hogy a jutalmat nyert munka szerzője *Dr. Lányi Károly.*

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

12. *Jelentés a törvénytudományi osztály által* 1846-*ban kitűzött jutalomkérdésre bejött pályairatokról.*

A múlt évi nagy gyűléskor a törvénytudományi osztály részéről jelen évre kitett ezen pályakérdésre: „*Adassanak elő az ügyvédeknek a bírák és felek iránti viszonyaikban mutatkozó hiányok, melyek az igazság kiszolgáltatását nálunk nehezítik, s egyszersmind azon mód, mikép kelljen e viszonyokat legjobban elrendezni, s az ügyvédi kart a tekintélynek azon fokára emelni, hogy nemes feladásának kellőkép megfelelhessen*" a kitűzött határnapig, úgymint e f. évi június 30-káig 11 pályamunka érkezett be, melyek közől a bírálók véleménye nyomán a 100 arany jutalom annak ítéltetett, melynek jeligéje: „*Qu'est ce que le juge? La voix du souverain. Qu'est ce que l'avocat? La voix*

du peuple"; mint a melyben a kérdés kimerítőleg és tárgyavatottsággal fejtetik meg, azon hiányok, melyek az igazságszolgáltatást nálunk nehezítik, híven és szerényen adatnak elő, egyszersmind azon módok is, melyek által azokon segíteni lehetne. A bírák és ügyvédek viszonyainak történetirását tekintve szorgalmat tanusít s a külföldi törvényszéki viszonyokat is kimerítőleg adván elő, azoknak nyomán saját törvénykezési viszonyaink elrendezésében útmutatóúl szolgálhat.

Ehez az ily jelmondatú pályamunka: „*Csak a védelem ura a véd*" oly közeljárónak találtatott, miszerint a bírálók, ha a szabályok engednék, a jutalmat a két versenytárs között felosztani kivánták volna, minek folytán az akademia, miután a múlt évi nagygyűlés határozata az ívenkénti tiszteletdij melletti kinyomatást megszünteté, a második helyre tett munkának kitünő dicséret mellett 20 aranyat itélt mellékjutalom gyanánt, mind e két munka egyébiránt kinyomatásra is érdemesnek találtatott.

Felbontatván az illető jeligés levelkék, kitűnt, hogy a 100 arany jutalommal koszorúzott munka szerzője: *Tóth Lőrincz lt.*, a mellékjutalmat nyert munkáé pedig: *Benczúr János.*

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

13. *Jelentés az* 1845-*ben kitűzött természettudományi jutalomkérdésre beérkezett pályamunkáról.*

Az 1845-dik évi nagy gyűlés alkalmával a természettudományi osztály részéről kitett ezen jutalomkérdésre: „*Határoztassanak meg vegybontások s gyógygyakorlati adatok nyomán a nevezetesb honi ásványvizek gyógyjavalatai; mikép lehetne azokat netalán létező hiányaikra nézve orvosi-rendőrségi tekintetben használhatóbbakká tenni, továbbá adassék elő, melyekkel lehetne azok közől a külföld legnevezetesb ásványvizeit teljes sikerrel pótolni; végűl említtessék meg, mik történtek irodalmi tekintetben eddig e tárgyra nézve*," a kitűzött határnapig csak egyetlen pályairat küldetett bé, melynek szerzője a bírálók véleményénél fogva a kérdés minden részeit méltányolván, azokat, mennyiben ezen fontos és terjedelmes tárgy honunkbani jelen állása kellő adatok tekintetében kimeríthető, dicséretes szorgalommal és szakbeli tárgyavatottsággal adja elő, sőt nehány még eddig kevésbbé vagy alig ismert ásványforrásokat is megismertet; mely jeles tulajdonainál fogva a kérdéses munka mind az 50 arany jutalomra, mind kinyomatásra méltónak találtatott.

Felbontatván az illető jeligés levél, kitűnt hogy a jutalmazott dolgozat írója: *Török József lt.*

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

14. *Jelentés az* 1845-*dik évben kitűzött Vitézféle irodalom-történeti jutalomtétel mibenlétéről.*

A Vitézféle 30 arany jutalomra 1845-dik évben a nyelvtudományi osztály részéről kitűzött irodalom-történeti jutalomtételre: „*Adassék elő a magyar szógyűjtemények és szótárak bírálati története a szógyűjtők és szótárirók rövid életrajzával együtt, a legrégibb időktől maig*“ egyetlen pályairat sem küldetett be.

Költ Pesten, a m. t. társaság XVIII. nagy gyűléséből, dec. 20. 1847.

Toldy Ferencz,
titoknok.

15. Az új jutalomtételek kihirdetése:

I. A nyelvtudományi osztályból.

Előre bocsáttatván a nyelvrokonság és nyelvhasonlat fogalmainak tudományos kifejtése, s ezek szerint a nevezetesb és ismeretesb régi és új nyelvek osztályzása és nyelvtani jellemképe; mutattassanak ki azon viszonyok, melyekben a magyar nyelv az indoeurópai, a semíta, az ural-altaji s az egytagú nyelvosztályokhoz áll; s ezek nyomán jelöltessék ki azon hely, mely a magyar nyelvet az ismeretes nyelvek rendszerében illeti. A fejtegetések minél több példákkal világosíttassanak fel.

Jutalma *száz* darab arany.

Határnap mart. 31. 1850.

II. A philosophiai osztályból.

Minthogy a lélektan újabb írói különféle elvekből indúlva, különböző módon fejtegetik és osztályozzák a lélek erőit és tehetségeit, e kérdés megfejtése kivántatik: Mely alapon épűlnek a lélek erői és tehetségei? hogyan osztályozhatni ezeket leghelyesebben? s mely rendszer ajánlható e tudomány terjedelmesebb kidolgozására?

Jutalma *száz* arany.

Határnap mart. 31. 1849.

III. A történettudományi osztályból.

Adassanak elő azon általános és különös okok, melyeknél fogva Magyarország legtöbb meghódított tartományait elvesztette.

Jutalma *Vitéz* alapítványából *harmincz* darab arany.

Határnap mart. 31. 1849.

IV. A mathematikai osztályból.

Minthogy hazánkban az eddigi felkelési rendszerre alapított honvédelem magas hivatásának többé meg nem felelhet, adassék elő a nemzet átalakúlásának e korszaká-

ban mikép lehetne a honvédelmet a mostani hadak és harczviselés elveihez alkalmazva legczélszerűbben felállítani?

Jutalma *ötven* darab arany.

Határnap martius 31. 1849.

V. *A természettudományi osztályból.*

Kivánatos levén főképen országunk kopár vidékein, hogy részint a futó homok növényzet által megköttessék, részint az országútak szélei fákkal beültettessenek, az a kérdés: a földvegyülethez és éghajlati különféleségekhez képest, alkalmaztatva országunk külön vidékeire, mily növényekkel, s mi módon lehetne e kettős czélt elérni? hogy idővel ezen okszerű intézkedés, közgazdászati tekintetben is, minél több hasznot hajtson hazánknak?

Jutalma *Vitéz* alapítványából *harmincz* darab arany.

Határnap martius 31. 1849.

VI. *Rendkivüli jutalom.*

Kivántatik Széchényi Pál kalocsai érsek életrajza.

Jutalma *Újváry Mihály* úr ajánlatából *tizenöt* arany.

Határnap martius 31. 1849.

IX.

EMLÉKBESZÉD VÁSÁRHELYI PÁL RT. FELETT.

ELMONDÁ

AZ AKADEMIA XVI. KÖZ ÜLÉSÉBEN

GYŐRY SÁNDOR RT.

Mihez hasonlítsam az életet?!

Pályatérhez-e? melyre pillanatonként milliónyi lények tolonganak, hogy életútjok ismeretlen szövevényeit megfussák; kiknek nagy részök alig a születés által felnyitott sorompókon túl, élettelenűl összerogy; — másokra futásoknak közepette, vagy midőn kitűzött czéljok felé vélnek közeledni, reményeik feltünő hajnalán, borúl a halál éjszakája; — mások, kiknek léptökre nem hinti fényét sem a tudományok szövétneke, sem a hazafiúi erények lobogó lángja, miután darab ideig ösvénytelenűl tévelygettek, nyom nélkül enyésznek el, — nem hullatván emlékkönnyeit sírjokra sem a magánosok hálája, sem a köztisztelet nem elevenítvén fel emlékezetöket, sem munkásságuk sikere nem hatván évekre maradékokra; — mások hosszú fáradalmak után aléltan érkeznek oda, hol a halandóknak kiszabott *ne tovább* végkorlátot von, — a pálya meg van futva, de a végczél nincsen elérve — az óra üt — titkos sejtelmek vágy és félelem, remény és kétség hullámzanak; az óra üt — s az általhathatatlan homályba rejtező jövendőségnek csak egy fénysugara sem lövellik még most is feléjök; az óra üt — s egy élet el van enyészve.

Küzdelmek helyéhez-e? hol a végetlen erők ellentéte egymással örökös harczot vív, melyekkel az ember mint egy kijelölt bajnok szembe-

száll, diadalt nyer és veszít, szemeink rajta függenek, a tüneményes jelenet kimenetelét kétesen várjuk, azonban — egy látatlan hatalom szemeink elől, a küzdelmek helyéről elragadja.

Hullámzó tengerhez-e? melynek hánykódó habjain megroncsolt sajkánk, sem irányt nem talál, sem révpartot nem szemlél, mindenfelől csak az ismeretlen végetlenségre és örökkévalóságra nyílik kilátás, s az alatt míg hányattatásait csilapítani és vezérleni törekszünk, a mélységben titkon lappangó sziklákba ütközik, s a halál feneketlen örvényébe merűl.

Vagy színpadhoz? melyen tetteinket, mint alakoskodó szinész játékát, egyik oldalról taps, másikról gúny követi, s mialatt szereplésünket nyugtalan gondoskodással a változékony néző közönség ingatag tetszéséhez alkalmazgatjuk — a függöny legördűl.

Bevégzett munkának tekintsem-e? mint egy nagy hatalmú úr rendezett gazdaságában a napi szakmányt. Mert íme a sem szűnni sem csüggedni soha nem tudó emberi munkásság körében, a népek fejedelmei, nagyai, törvényhozói arra vannak megbízva, hogy alattvalóik szakmányait kiosszák s a munka folyamatára felügyeljenek. A munkás néposztály pedig különféle foglalkozásokat űz, s amazok szavára figyelmezve majd egyhez majd máshoz kezd, — emezt leteszi és abba hagyja; amazt egy másik kezéből veszi ki, emezt másnak adja által; ennek helyet enged, amazét elfoglalja. De látunk ismét másokat mind a munkások mind a munka-intézők közől, kik helyökből felkelvén eltávoznak és soha többé vissza nem jőnek. Ezek elvégezték a mi reájok volt bízva, — azért távoztak el, hogy bevégzett munkájokról számot adjanak és tetteik jutalmát elvegyék.

Előkészületnek nézzem-e, egy jobb szebb boldogabb élethez? melyben érzeményeink mintegy csiráikból és bimbóikból fejledeztek ki, melyben a természet tüneményeinek bámulatos rendszere csak azért ébreszti figyelemre észtehetségeinket, azért ad táplálékot ismereteinknek, azért ingerli nyomozó vizsgálatokra elménk erejét, azért gerjeszti fel lelkünkben a tudományok elolthatatlan szomját, hogy midőn e romlandó porhüvelyt magáról lerázván, túlszárnyalja a tapasztalati világ szűk korlátait, előre kiképeztetve legyen a feltárt mindenség végetlen változhatatlan örök titkainak felfoghatására.

Akármint legyen is, ha egyik a jelesbek közől kikkel pályánkat együtt futottuk, mellőlünk kidűl; ha közös küzdelmeink térhelyén a job-

baknak egyikét elesve szemléljük, ha látjuk, hogy egy különben ügyes kormányos sajkája az élet zajos tengerén elmerűlt, sőt ha látjuk mindezek mellett, hogy a közhasznú munkásság csüggedetlen törekvéseit mily könnyen alakoskodó játéknak nézi a közönség, mily könnyen balúl itél s gyakran vétségnak róvja fel az érdemet — mi óvhat meg az elcsüggedéstől, mi önthet fáradalmaink között új erőt belénk, mi enyhítheti a méltatlanúl szenvedett bántalmak fájdalmait, szóval mi engesztelhet ki sorsunk változékony súlyos csapásaival, hanemha azon gondolat, hogy ez élet nem csupán versenyzésre felnyitott pályatér, nem csupán küzdelmek néző helye, nem egy hullámzó tengernek minden érdemet elnyelő feneketlen örvénye, nem alakoskodó szinjáték, — hanem, pályánk küzdelmeink hánykódásaink felett, egy végetlen hatalmú fő való őrködik, kinek intései szerint nyílik fel és záródik be a pálya, kinek vég és kezdet nélkül öröklő munkásságát nem szakgatják félbe tér s idő hézagai, s midőn egyfelől bevégzett éltünk függönye legördűl, — más oldalon nyílnak fel a kárpitok.

Néhai Vásárhelyi Pál elhúnyt érdemes tagtársunk emlékezetét akarom felébreszteni. Ő sem díszesíti többé körünket. Ha az életet pályatérnek tekintjük, megfutotta pályáját; ha küzdelmek helye, végig küzdötte a viadalt; ha tenger, általevezett annak hullámain; ha szinjáték, eljátszotta szerepét; és ha kiszabott munka, bevégezvén azt, nyugalomra tért.

Ám de hasonló általános elmélkedésekre, a halandóságnak mindennap megújuló példái szünetlenűl emlékeztetnek bennünket. Midőn ellenben oly férfiút látunk az élők sorából kiragadtatni, kinek nyilvános élete magára vonta a közfigyelmet, kinek lépteit sokaknak rá függesztett szemei kísérték, kit a vele egyidejű életkor részint utánzandó példáúl tüntetett fel szaktársai elébe, részint vezérűl, hogy munkásságuk irányát kitűzze s rendszerét megszabja, kit, nem véletlen eset, hanem észtehetségeinek saját erejű kifejtése emelt fel odáig, hogy egy forgásba indúlt nagyszerű nemzeti munkásság zajos vegyülete között szavát hallattassa, kinek tudománya midőn egyfelől intéző sugárként világlott, másfelől tapasztalati ismereteinek gyűjtött kincsei szilárdították a benne helyezett közbizodalmat, — kinek mind szellemi hatása mind véghezvitt művei maradandó emléket hagytak magok után: — egy ily férfiú érdemes valóban, hogy visszatekintsünk azon pályára, melyet szemünk előtt futott meg, s annál inkább méltányoljuk érdemeit, minél közhasznúbb irányban választotta azt, s minél több

küzdelmek és fáradalmak között kellett az elébe torlott ellenszegülő akadályokat legyőzni.

Néhai *Vásárhelyi Pál* a királyi építészhivatalnál hajózati fő felügyelő, a tiszaszabályozó társulat megválasztott igazgató mérnöke, a magyar akademiánál a mathematikai szakosztály rendes tagja, született Szepes-Olasziban 1795-ben. Tanulását Miskolczon és Eperjesen végezvén, további tanulmányai s közhasznú munkássága tárgyáúl a mérnöki tudományokat és gyakorlatot választá. 1819-ben mérnöki oklevelet nyervén, darab ideig a Körös vizek és Duna szabályozási előmunkálatok elkészítésében vett részt, később a Dunai munkálatok folytatásához igazgató mérnökűl neveztetett ki. Ezután az aldunai munkálatok vezetéséhez igazgató mérnökűl rendeltetvén, előbb Angliába útazott, hogy a nevezetesebb angol és irlandi műútak készítése s fentartása elveivel saját tapasztalatai következtében gyakorlatilag megismerkedjék. 1834-ben tíz ifjú mérnököt vevén maga mellé, azokkal az orsovai kőút építését vette munkálatba, egyszersmind a folyam akkori csekély állását ügyesen használván, Szirinyánál a Duna sziklái között csatorna útat töretett. 1835-ben a magyar tudós társaság levelező, 1838-ban rendes tagjává neveztetett ki; 1841-ben hajózási főfelügyelővé lett. 1845-ben beútazván a Tisza környékét, elkészítette a Tisza szabályozását s hajózhatóvá tételét tárgyazó terveit, melyre 1846. év elején a Tiszaszabályozó társulat által azoknak végrehajtásáúl igazgató mérnöknek választatott, de mielőtt terveinek valósításához foghatott volna, élete s munkássága fonalát ketté szakasztotta april is 8-dikán történt hirtelen halála. Hátrahagyott részint nyomtatásban megjelent, részint kéziratban maradt tudományos munkái: 1. *Indroductio in praxim triangulationis.* Budán 1827. 2. *Auflösung einiger wichtigen Aufgaben als Beitrag zum geometrischen Trianguliren.* Budán 1827. 3. *Számos bírálati s ellenbírálati czikkei s apróbb értekezései* folyóiratokban. 4. *A Berettyó hajózhatóvá tételéről* székfoglaló értekezés. Évk. V. köt. 5. *A sebesség fokozatáról folyó vizeknél.* Évk. VI. köt. 6. *Egy dunatiszai csatorna mimódon eszközölhetéséről*, és 7. *Vasútak és csatornákról*, mindkettő kéziratban, felolvastattak az akademiai gyűlésekben.

Elhúnyt érdemes tagtársunk tehát, mind a tudományok körében mind a gyakorlati élet mezején azon irányban választotta s futotta meg pályáját, mely kivált nemzeti míveltségünk fejledező korában tagadhatatlanúl a közjólét egyik leghathatósabb emeltyűje, mindazáltal honunkban mind a

közoktatásban mind a gyakorlatban egyiránt elhagyatva, hogy ne mondjam alányomatva és megvettetve sinylik.

A mathematikai mind szemléleti mind gyakorlati tudományokat értem. Tekintsük tudományos intézeteink s oktatási rendszerünk e részbeni hiányait, tekintsük a műtudományok gyakorlati szűk körét, a velök foglalkozók polgári állásának alacsony hatálytalan helyzetét, hasonlítsuk össze mind ezen tekintetekből a mathematikai tudományok szomorú elhagyatottságát hazánkban, azoknak más mívelt nemzeteknél látható virágzásával, — s állításom további igazolására nincsen szükségem. De annál hálásabb elismerést érdemelnek azok, kik mindezeknek ellenére, nem külfény, nem jutalom, nem haszonkeresés vágyaitól ösztönöztetve, útat segítenek törni a nemzeti ipar s az által egy jövendő jobblét felvirulásának.

Azonban panaszokra fakadni annyival inkább nincs okom, mivel e hiányok mindinkább érezhetők levén, valamint felséges királyunk gondoskodása ipartanodák felállításában, úgy a törvényhozás figyelme műegyetem javaslataiban egyiránt e tárgy felé kezd fordúlni. Mit mondjak tehát, a mi e helyhez, ez alkalomhoz, s elhúnyt tagtársunk emlékezetéhez illendőbb legyen?

Elmondom, hogy a mathematikai, mind elméleti mind gyakorlati tudományok ápolása és terjesztése nélkül, azon irányban legalább, melyet helytelenűl anyaginak szoktunk nevezni, mondjuk inkább a nemzeti jólét hatalom gazdagság bővölködés irányában, a mívelt nemzetek mostani viszonyai között előhaladás nem is képzelhető. Mert ezen előhaladás rugója, nem ábrándozó varázs eszközökben rejlik, melyek kapcsolatának utólsó lánczszemét fel ne fedezhetnénk; nem más az, mint a mit a természetben szünetlenűl látunk működni, mely a világot örökké tartó forgásban tartja, — éltet mozgat és teremt — azaz: semminem egyéb mint erő. Ha a nemzeti erő nagyobb kifejlődésnek indúl, nő és szaporodik, ottan a természet fölbonthatatlan törvényei szerint szükségesképen előhaladásnak kell mutatkozni; a hol ellenben a nemzeti erő fogy, kifejlésében felakad sőt hátratartatik vagy megzavartatik, tegyen akárki bármit is, merítse ki a politikai bölcselkedések forrását, vítatkozzék és rendelkezzék pénzről, iparról, gyárakról, kereskedésről, mindezek ellenére ismét a természet ugyanazon felbonthatatlan törvényei szerint szükségképen hátramaradásnak visszalépésnek kell történni. Erő hoz elő mindent,

erő szül jólétet is, erő szül ipart, gazdagságot, hatalmat, pénzt és kereskedést, s mind ezeket aránylagosan annál nagyobb mennyiségben, minél nagyobb a nemzeti munkás erő. Már pedig ez koránt sem a népek csekély testi erejében áll, mert egyedűl arra támaszkodva valamint külön-külön egy ember sem volna elégséges csupán testi erejének munkássága által avagy az élet legalsóbb szükségeit kielégíteni, úgy nemzetek sem emelkedhettek volna a míveltségnek azon fokozatára, melyen követendő például mások előtt fénylenek. Hiába valók a nép dologtalansága elleni panaszok, mert ha bár az, erejének utólsó fogytáig éjjeli-nappali fáradalmakkal emésztené is fel magát, egyáltalában nem volna képes arra, hogy egy alig közép míveltségű nemzet megkívántató életjavait elő tudja teremteni, minélfogva a népek erőltetett testi munkára kényszerítésének eredményei is, alig volnának tapasztalhatók. Nem az erőltetett fáradalmas testi munkásságban kell keresni a nemzeti jólét forrását eszközét, sőt inkább fel kell menteni az embert a testi sanyarú munka és fáradalom rabigája alól, s hozzá illőbb szellemi életre, lelki tehetségeinek használatára s tökéletesbítésére emelni, ez az emberiség szava, ez a miveltségi előadás végtűzete. Ennek elérhetésére nincs más mód, hanem hogy testi erőnk elégtelenségét a természeti erők kimeríthetetlen nagyságából pótoljuk s neveljük. De a természeti erők roppant nagysága mind addig ellenségesképen áll velünk szemközt, míg azok hatásának törvényeit nem tudjuk, ki nem tanuljuk. És íme itt állunk a mathematikai tudományok küszöbénél; a mondott czélnak elérhetésére ezen tudományok nyitják föl előttünk az útat és kilátást, azok adnak kezünkbe eszközöket és szövétneket, azok veszik számba az erők hatásának viszonyait, azok keresik fel s állapítják meg a látható s tapasztalható jelenetek törvényeit, azok vetik hatalmunk alá a természet működését s kimeríthetetlen erejét.

Elmondom, hogy mind harczban mind békében egyiránt, a hon védelmére szintúgy mint a közjólét felvirágoztatására, a mathematikai tudományok egyáltalában nélkülözhetetlenek. Elmúltak az idők, melyekben nyers erő vívott nyers erő ellen, most már tudományosan kifejlett észtehetségek s a tudományos szabályok helyes alkalmazásai döntik el a harczok szerencséjét, s a győzedelmet nem annyira az anyagi erő, mint a tudományos ismeretek túlnyomó súlyához kapcsolják. Ezeknek hiányait sem a vezérek bármily magasztos erényei, sem a seregek elszánt vitéz bátorsága ki

nem pótolhatják. Mindezek ellenére a csaták tudományos elrendezésében csak egy botlás, egy tévedés, sok ezerek életét, megmaradását, s magát a győzedelem sikerét is koczkáztathatja, mennyivel inkább a tudatlanság, mely minden botlások és tévedések kútfeje. Letűnik a hadi dicsőség napja azon nemzetek egéről, melyek a hadi tudományok nélkülözhetetlen alapjait a mathematikai ismereteket megvetik.

Másfelől a műipar és szorgalom mezején sincs másképen a dolog. Láthatjuk és tapasztalhatjuk a mívelt nemzetek erejét, hatalmát, gazdagságát, követhetjük is külszínleg azoknak műveit és intézményeit; de ha a tudományok mélyebb rejtekeibe illő belátással nem bírunk, azoknak kivitelében fogunk szenvedni hajótörést, s milliomokat pazarolhatunk el a nélkül, hogy a közjó előmozdításában csak egy sikeres lépést is tettünk volna.

Elmondom végezetre, hogy ezen tudományok nem virúlnak fel s nem is virúltak fel magoktól sehol és soha, hanem ápolásra s közgondoskodásra van szükségök. Ezek nem hasonlók más tudományokhoz, melyek társalgási körökben is egy részben megszereztethetnek s terjeszkedhetnek. Ezeket nem vihetjük be társalgási köreinkbe, nem szolgálhatnak beszélgetéseink tárgyáúl mulatságunkra s gyönyörködésünkre, nem ébresztik tetteink egyik fő rugóját a hiúságot, melylyel másoknak tetszeni, mások felett fényleni kívánunk, s a fáradalmas munka, komoly figyelem, mély elmélkedés, mely e tudomány tanulásával s gyakorlatával együtt jár, hacsak másfelől magasabb czélok elérése nem szolgál ösztönűl, s hacsak közápolás nem nyújt segéd kezeket, képesebb elidegeníteni magától, mint magához vonni az élet tavaszának örömei után esengő ifjúságot.

Honunkban a mathematikai tudományok, fájdalom, a közápolásban kevéssé részesűlnek, s ily körülmények között futotta meg elhúnyt érdemes tagtársunk e tudományok mezején választott mind elméleti mind gyakorlati pályáját. E szempontból itéljük tetteit és törekvéseit, melyeket életének egyszerű rövid vázlatában előbocsátottam. Még többet teendő lett volna, s azon a ponton állott, hogy tudományának érett gyümölcseivel szolgáljon a haza díszére, javára, midőn benne helyezett reményeinknek, bizodalmunknak s közhasznú munkás életének hirtelen végét szakasztotta véletlen halála.

Lengjen a haza nemtője sírodon! s ne hagyja feledékenységbe enyészni díszetlen halmodat. Onnét emelkedjék szózata a nemzethez, ujjaival mutatván a kisded dombra, mely a hon javára annyi küzdelmekkel szerzett megbecsülhetetlen tudományos és tapasztalati kincseket zárt magába, melyeknek használatára nem érett még meg s nem ébredt fel azon kor, melyben futólag eltűnt létednek rövid napjait felemészted, s midőn ébredezni kezdett, kiragadta azokat veled együtt kezéből egy véletlen csapás. Talán meg fogja érteni szózatát most vagy egykor, ha míveltségi kifejlődése derülő hajnalán ekképen intézi hozzá szavait:

Nem pusztító harczok, ádáz háborúk, külső-belső viszálkodások és vérengzések teszik nagyokká és hatalmasokká a nemzeteket, nem az emberektől írott törvénykönyvek holt betűi és szövevényei, nem fegyver és szóviták, nem a pénz és kereskedés csalfa mérlege, sem a gazdagságban áradazó nemzetek pazar fényűzésének s mulatságainak eltanulása, szintúgy nem mint a nép erejét felemésztő kényszerített szorgalom. Ne higyjetek azoknak, kik csak a külfényt csillogtatják szemetek elébe, hassatok mélyebben az okok és okozatok rejtett titkaiba, hogy a valóságot a képzelgés játékaitól meg tudjátok különböztetni.

Látjátok-e miképen méri ki ama végetlen üregben egy embernek értelmi ereje a csillagok útját? Másik a térföld és tenger helyzeti viszonyait léptékre szedegetvén szabatosan szem elébe terjeszti, melyeknek segedelmével ismét egy másik szélnek ereszti vitorláit az elláthatatlan oczeán sík hátán, egyenes irányban evez azon partok felé, melyeket mértföldek százai választanak s rejtenek el a tapasztalati érzékek előtt. Még is mint valamely járt úton hordja össze rólok egy halomra a tartományok és éghajlatok különféle terményeit, kincseit, gazdagságait. Amaz ott az áradozó hullámok habjait tartja fel s más útra téríti, melyek lecsilapodva engednek a tudományok intéző szavának, ellenben bosszúra dagadozva tépik szerteszét a gátakat, melyeket azoknak megvetésével a hiú önbizottság rakott elébök. Emez itt a súlyegyen és nehézkedés törvényeit s az erők egymásra hatásának viszonyait számlálgatja, s azokat rendszerébe illesztgetvén, bámulandó műveket alkot és hoz mozgásba, melyekben a természet egyiránt fáradhatatlan mint kifogyhatatlan erejének működése sokszorosan felülmúlhatja egész nemzetek összesített erejének munkásságát. Amaz a testek legvégső eloszthatatlan részecskéi egyesűltének arány-

számait kémlelgeti, az összetetteket egyszerű elemekre bontogatja fel, az elemek összetételéből s vegyületéből ismeretlen anyagokat és természeti erőket idéz elő, alkot bont és teremt mint a munkás természet önmaga.

Ezek a látatlanúl működő kezek árasztják ki a bőség szaruját azon nemzetekre, kiknél a valós komoly tudományok meggyökereztek, tenyésznek, virágoznak, gyümölcsöznek. Ezek nyitogatják fel számokra a természet gazdag tárházát, meghódítják annak végetlen erejét, felmentik az embert a testi erőszakos munkásság rabigája alól, s egyedűl vezérelik biztos úton a nemzeteket s emberiséget rendeltetésök magas czélja felé. A tudomány erő, ápoljátok a tudományokat!

X.

ÉLETRAJZI TOLDALÉK

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG ELHÚNYT TAGJAIRÓL.

BACSÁNYI JÁNOS,
nyelvtudomány-osztályi levelező tag.

Született május 11. 1763. Tapolczán, Szala vármegyében, iskoláit Veszprémben, Sopronban és Pesten járta, hol Horányi Elek ajánlására b. Orczy Lőrincz generális István fia mellett tanítóskodott, s már ekkor jelent meg hazafiúi buzgóságának első gyümölcse 1) *A magyarok vitézsége* (Pest, 1785). Ugyanez évben Orczy pártolására Kassán a kamarai igazgatóságnál hivatalt nyert; ott Barótival és Kazinczyval a kassai magyar társaságot alkotá, mely a B. által szerkesztett 2) *Magyar Museumban* (Kassa és Pest, 1788—92.) rakta le munkálkodásai gyümölcseit. Egy szabadon zengő versezete miatt 1793. tisztségéből kitétetvén, gróf Forgács Miklósnál vállalt titoknokságot; 1794-ben pedig Martinovics dolgaiba keveredvén, 1796-ig a spielbergi tömlöczöket ülte. Innen kiszabadúlván, a Magyar Minerva czímű irodalmi gyűjteményhez járúlt 3) *Ányos Pál Munkái* kiadásával (Bécs, 1798.). Időközben a bécsi bankóhivatalban alkalmazást nyervén, 1805-ben a directoriumnál fogalmazóvá lett, s Baumberg Gabriélával, ki akkor Bécsben mint német költésznő alkalmas hírben állott, öszszekelt; mely házasság azonban nem csak meddő maradt, hanem mind a két félre nézve a nem-szerencsések közé tartozott. 1809-ben, midőn a francziák Bécset elfoglalták, Bacsányi vállalta magára Napoleonnak a magyar nemzethez intézett proclamátiója fordítását; minek következtén Párisba vonúlni kénytelenűlt, honnan a párisi béke után kiadatván, Linczbe száműzetett, de azon engedelemmel, hogy franczia kegypénzét holta napjáig vonhassa. Ott ismét folytatá irodalmi foglalatosságait, s megjelentek tőle: 4) *A magyar tudósokhoz* Faludi Ferencz s több más magyar költők munkáinak kiadásáról, a nemzeti nyelvről s poesisról, és a mái nyelvrontók törekedésiről. Pest, 1821. 5) *Versek* a Szépliteratúrai Ajándékban. 6) *Faludi Ferencz Versei, kiadta B. J.* Pest, 1824. 7) *Bacsányi János Versei.* Első kötet. Pest, 1827. 8) *Bacsányi János Poetai Munkái*, második megbőv. kiadás. Buda, 1835. Az akademia őt 1843-ban, miután élte nyolczva-

nadik évét üllötte, levelező tagsággal tisztelte meg. Meghalt B. május 12. 1845. Tetemei a linczi temetőben nyúgosznak.

DÖME KÁROLY,
tiszteleti tag.

Polgári szüléktől született Komáromban, január 26. 1768., hol az alsó iskolákat, s Pozsonyban a bölcsészeti tanfolyamot végezvén, 1786-ban ugyanitt a papi főneveldébe vétetett be. Áldorrá avattatván, ugyanazon intézet jószággondára mellé adatott segédűl, 1794-ben szinte abban tanulmány-ügyelő, 1800-tól 1816-ig izsai lelkipásztor, 1815. egyszersmind udvari alesperest, 1816. károly-fejérvári tiszteleti s a püspöknél segéd kanonok, 1817-től fogva pedig pozsonyi valós., majd olvasó kanonok, s utóbb a pozsonyi sz. Imre növeldéjének igazgatója. Munkái: 1) *Pásztori Dal* három ízben, ford. Pozsony, 1791. 2) *Világ nagyjai! féljetek.* Ford. németb. egy hazáját féltő igaz magyar. N. Szombat, 1792. 3) *A kathol. tudomány pörben forgó czikkelyeinek előadása*, Bossuet ut. N. Szombat, 1793. 4) *Metastasiusnak egynehány játékdarabjai*, olaszb. Komárom, 1802. 5) *A ker. kath. tudomány igazsága* azon czikkelyekben előadva, melyekért attól a protestánsok és reformátusok elszakadtak, Freindaller ut. N. Szombat. 1814. 6) *Ismét egykét játék Metastásióból.* Pozsony, 1815. 7) *Bonaparte Napoleon megbukása.* Kuik ut. Pozsony, 1826. 8) *Néhány kivonatok G. R. L. munkáiból.* Pozsony, 1838. — A m. t. társaság Dömét, mindjárt első nagy gyűlésében, febr. 15. 1831-ben választá tiszteleti tagúl; ennek pénztárát 1832-ben 300 frttal nevelte; halála 1845. majus 22. érte utól, élte hetvenhetedik évében.

HOBLIK MÁRTON,
levelező tag.

Született Igalon, Somogy vármegyében dec. 1. 1791., hol első oktatását is vette; folytatta tanulmányait Kaposvárt, Pécsett, 1808-tól fogva a bölcsészeti és törvényfolyamot Pesten végezte, 1811-ben phil. dr., 1813-ban kir. tábla jegyzője, 1815-ben hites ügyvéd, 1816. Verőcze vármegyében második, 1822-ben első aljegyző, 1823. másod tiszti ügyész, 1824. pedig főügyész, 1826. bácsi, 1827. verőczei s 1834. szerémi tbíró. A megye bizodalma sok küldöttségekben használta szorgalmát, gyakran mint tollvivőét, így név szerint az évenként tartatni szokott kir. Dráva-szabályozási, s a Zsiva iránti orsz. bizottságokban is ő vitte a jegyzőkönyvet. Munkái: 1) *Hübner Lexikona* első kötetének fordításában vett részt 1813. 2) *Versei.* Pest, 1814. s a Tud. Gy. toldalékában 1823—30. 3) *Eszék viszontagságai*, Tud. Gyűjt. 1822. IX. 4) *Verőcze vármegye ismerete.* Tud. Gy. 1832. II. III. s külön is Pest, 1832. 5) *Függelék Verőcze vármegye ismeretéhez*, Tud. Gy. 1833. IX. 6) *Parasztlakodalmi szokások* Verőcze vármegye három s Szerém egy, magyar falvaiban. Tudtár, 1834. 7) Parasztlakodalmi szokásokVerőcze vármegye felsőbb vidékein. Tudtár, 1839. 4-dik fűz. 8) *Enchiridion legum urbarialium* 1832/6 pro comitatibus Verőcze, Szerém et Posega iuxta voces indicantes ordine alphabetico in materias redactarum. Eszék, 1837. 9) Számos magyar és deák alkalmi vers,

12*

és czikkek a Jelenkor, Társalkodó, Szemlélő és Kémlőben. Kéziratban: 1) *Szerém vármegye ismerete*, a m. t. t. által kiadás végett elfogadva. 2) *Cicero némely munkái*, u. m. A kötelességekről; Korosabb Cato, v. az öregségről; Laelius v. a barátságról; Közvélemény elleni tárgyak; Scipio álma; A polgármester-hivatali kérelemről. 3) Drámai munkái: a) *Kún László*, az erdélyi 1818-diki pályázáskor dicséretet nyert színmű. b) *Götz v. Berlichingen*, Goethéből. c) *A valkói Amazon*, 4 felv. az akad. által dicséretet nyert dráma. d) *Rózsavár*, vígj. 3 fel. e) *A Jugovicsok*, szomorúj. 3 felv. 4) Mikép lehetne a m. játékszínt Budapesten állandóan megalapítani? az akad. által dicséretet nyert pályairat. 5) A heti napok elneveztetése inkább magyar mint tót. Az akademia őt mart. 9. 1832. választá lev. taggá, melynek következtében néhány terjedelmesb munkálatait vette, mint a horvát, szerb és magyar nyelvekben található, hason hangú és értelmű szók lajstromát, ritka magyar szók jegyzékeit, észrevételeket a m. helyesiráshoz, bibliographiai közleményeket stb. Meghalt május 26. 1845.

RAJKAI GÉVAY ANTAL,

levelező tag.

Született Komáromban 1796. Iskolai pályája végeztével gróf Széchenyi Pál házánál nevelő, 1827. óta Bécsben, a cs. udvari könyvtárnál alőr, 1840-ben a státus-főcancellár által, folyamodás nélkül, cs. k. titkos házi, udvari és állodalmi levéltárnok; Győr és Komárom vármegyék tbírája, 1831. febr. 17. választatott lev. taggá; később a felsőluzsiczai tudom. társaság oklevelével tiszteltetett meg. Munkái: 1) *Az* 1625-*ki május* 26. *költ gyarmati békekötés czikkelyei*, deákúl, magyarúl, és törökűl. Bécs, 1837. 2) *Az* 1627. *évi sept.* 13. *költ szőnyi békekötés czikkelyei* deákúl, magyarúl és törökűl. Bécs, 1837. 3) *Legatio Jo. Hoberdanacz* et Sigismundi Weichselberger ad Suleimanum I. imp. turc. iussu Ferd. I. regis Hung. obita 1518. Bécs, 1837. 4) *Urkunden and Actenstücke zur Geschichte der Verhaeltnisse zwischen Oesterreich, Ungern u. d. Pforte* im XVI. u. XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven u. Bibliotheken. Erster Band: Gesandschaften Kg. Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1527--32. Bécs, 1840 (1838—40.). Zweiter Bd.: Gesandschaften stb. 1632—36. Bécs, 1841. (1838, 39, 41.). Dritter Bd.: Gesandschaften stb. 1536—41. Bécs, 1842. 5) *A budai pasák.* Bécs, 1841. 6) Ugyanaz németűl. 7) *Itinerar* Kaiser Ferdinand's I. 1521—1564. Bécs, 1843. 8) Történeti közlemények a bécsi liter. évkönyvekben s a Tudománytárban. 9) A bécsi codex általa leírva a Régi M. Nyelveml. I. kötetében. Kéziratban anyagok a török, persa és magyar nyelvek összehasonlításához, a 4) alatti okirattárhoz; és sajtó alatt megakadva a mohácsi veszedelmet közvetlenűl követett történetek oklevélgyűjteménye. Az akademia pénztára neveléséhez Gévay 1832. óta évenként 50 pfttal járúlt. Meghalt a hazai történettudomány nagy veszteségére június 9. 1845.

HORVÁTH ZSIGMOND,
levelező tag.

Született Kis-Köcskön, Vas vármegyében, nemes szüléktől, 1782. junius 21. Tanulmányait a soproni lyceumban elvégezvén, további maga-kiképzése végett a jénai egyetemre költözött, hol két évig hallgatta a hittudományt, a szűnidőket kirándulásokra fordítván. 1804. őszszel hazájába térvén, eleinte nevelőséget viselt, majd, t. i. 1806. januárban Vasban, Csengén, pred. lett, honnan 1824. Kővágó-Örsre hivatott meg, 1825. a szalavidéki esperességben jegyző, 1835. a győri kerületi gyűlésben első egyházi jegyző, 1837. óta szala-vidéki esperes. Időközben 1831. szalai tbíró s 1833. nov. 15. m. tudós társaság tagja lett. Munkái: 1) *Cooknak*, egy anglus hajós-kapitánynak a *föld körül való Útazása*, németb. Pest, 1810. másodszor 1815. 2) *A vallásnak intései* s vigasztalásai. Egyh. beszéd. Győr, 1813. 3) *Amerikának haszonnal mulattató esmértetése.* Első köt. Győr, 1813. 4) Értekezés a *triumphusról*, Erd. Muz. 1817. 5) *A magyar stilisticáról*, Tud Gy. 1818. 6) *Gróf Macartneynek Chinába tett követségbeli Útazása* (Kis János Útazási Tárházának V. kötete). Pest, 1818. 7) *Meermannak Útazása éjszaki Európában*, (azon Tárház VIII. kötete). Pest, 1819. 8) *A házi nevelés hibáiról* s azoknak orvoslások módjáról, Tud. Gy. 1825. XII. 9) *A Vesta-szűzekről.* Tud. Gy. 1832. X. 10) *A világ rendszere.* Tud. Gy. 1833. IV. 11) *A tizenkét égi jegyek magyarázata.* Tud. Gy. 1833. XI. 12) *Életrendszer.* Tud. Gy. 1836. VI. és Hosszú élet példái, ugyanott, VIII. 13) *Csillagok* ismertetése. Tud. Gy. 1837. II. IV. 14) *Elmederítő, szívképző s charakterfestő Történetek* s adatok fűzére. Két kötet. Pest, 1840. Kéziratban: 1) *A reformatio* históriája a leghitelesb kútfőkből. 2) *A naptárak értelmesítése.* 3) *Egyházszerkesz* (constitutio ecclesiastica). 4) *Népnevelési és oktatási rendszer*, a m. t. társaság által elfogadva. — Az akademia Tájszótárához *balatonmelléki* tájszók gyűjtésével járúlt, melyek első csapatja az említett Tájszótárt (1838.), másodika a második kötetet gyarapítja. Meghalt Horváth Zs. oct. 17. 1845.

VAJDA PÉTER,
levelező tag.

Született 1808. január 20. Vanyolán, Veszprém vármegyében, pór szüléktől. Első oktatását a falu iskolájában vette, a gymnásiumi osztályokat Sopronban járta, s miután a Dunántúlt s Dunatiszaközt bevándorlotta volna, Győrött a philosophiai Pesten az orvosi tanulmányokat végezte. Még iskolai pályája közben, életfentartása dolgában egyesmagára levén útasitva, magántanításból, majd irói munkálkodásokból fedezte szükségeit. Első kísérletei a Koszorúban és Hasznos Mulatságokban jelentek meg, mely utóbbiakat egy ideig szerkesztette is. Egyetemi pályája végeztével, nem engedvén sorsa hogy a tanári koszorú megnyerésére szükséges vizsgálatokat letehesse, egészen az irodalomra adta magát, s Wigand Otto által Lipcsébe kihivatván, ott a *Garasos Tárt* inditotta meg, mely azonban külső akadályok miatt elmaradván, miután még Voigt „Orvosi Tanácsadóját“ leforditá, Lipcséből ismét kiindúlt; de használván az alkalmat, Németországot, Hollandot járta meg, s Londonban is rövid ideig múlatott. Visszajővén

1834-ben, számos eredeti és fordított munkái által csakhamar ismeretessé lett. Részt vett több folyóiratok szerkesztésében, különösen az Athenaeum, Nemzeti Almanach és Világéban, s 1837-ben az akademia által, 1840-ben a Kisfaludy-Társaság által taggá, 1842-ben a természettudományi egyesület jegyzőjévé választatott, a pesti ev. gymnásiumban mint helyettes tanár tanítóskodott, míg 1843-ban Szarvasra a philosophiai tanszékre hivaték meg, melyen megkülönböztetéssel működött. A halál a legszebb pálya közepén, február 10. 1846. érte utól. Számos irásai a következendők: 1) *Garasos Tár*, 1833. 4r. 2) *A tanácsadó orvos*, mint hív barát, D. Voigt szerint Padavértei. Lipcse, 1834. 8r. 3) *A legszebb leány*, tréfás elbeszélések, Pest, 1834. 8r. 4) *A nap szakaszai.* Pest, 1834. 5) *A tapasztalt méhészgazda.*, ford. Uzdi Péter. Kassa, 1835. 8r. 6) *Természethistória* gyermekek számára, Raff után készült második magyarítás. Kassa, 1835. 7) *A férfiúság*, oktatás mint kell a hímerőt vagyis férfiúi tehetséget kifejteni, gyakorolni s visszaszerezni. Kassa, 1835. 12r. 8) *A szépítés mestersége*, útmutatás a kellemetességek megszerzésére. Kassa, 1835. 12r. 9) *Magyar Nyelvtudomány.* Kassa, 1835. 8r. 10) *Pesti levelek.* Két füzet. Kassa és Pest, 1835—6. 8r. 11) *Joguz*, vagy a honkeresők, színmű öt felv. Pest, 1836. 12r. 12) *Növénytudomány*, magyar-latin füvésznyelv és rendszerisme. Pest, 1836. 8r. 13) *Tárcsai Bende*, román 3 kötetben. Pest, 1836. 12r. 14) *Ifjabbik Robinson*, Campe ut. ford. Uzdi Péter. Pest, 1836. 8r. 15) *Anakreon Dalai* Taubnerrel. Pest, 1839. 16r. 16) *Magyar Nyelvtan.* 2 füzet. Pest, 1840. 12r. 17) *Magyar-német Olvasótár.* 2 füzet. Pest, 1840. 12r. 18) *Nemzeti Képes abc.* Pest, 1842. n8r. 19) *Dalhon*, 4 füzet. Pest 1839—44. 12r. 20) *Az állatország* fölosztva alkotása szerint, b. Cuvier György után. Első kötet. Buda, 1841. n8r. 21) *Éj és korány*, regény Bulwer ut. 3 kötet. Pest, 1843. Ezeken kivül folyóiratokban megjelent számos tudományos czikkelyei még gyűjtetlenek; s Cuvier Állatországának az akademia által nyomtatás végett elfogadott második kötete, s némely kézikönyvei, kéziratban hevernek.

KIS JÁNOS,

történettudomány-osztályi rendes tag.

Született Szent-Andráson, Sopron vármegyében, 1770. sept. 22.; iskoláit Sopronban végezte, hol 1790-ben Németh Lászlóval együtt a magyar társaságnak alkotója lett. 1791—3-ig a göttingai és jénai egyetemekben magát a felső tudományokban kiképezvén, s haza térvén, legott a győri evang. convent által igazgató-tanárrá választatott, 1796. nagybaráti, 1799-ben kővágóörsi, 1802-ben nemesdömölki, 1808-ban soproni pred. lett, s ez utóbbi hivatalát mind halálig viselte. E mellett 1810. óta a dunántuli ev. superintendentia főjegyzője, 1812-ben superintendens; 1817-ben a jénai egyetemtől a hittudományban tanárrá neveztetett, 1822-ben bérmentesen magyar nemességre emeltetvén, azóta több megyékben táblabírósággal tiszteltetett meg, 1830-ban az akademia igazgatósága által a történettud. osztályban rendes taggá választatott, a superintendentia folyamodására 1840-ben kir. tanácsosi czímmel, végre 1842. a Kisfaludy-Társaság tagságával díszesíttetett. Minden munkáit itt elősorolni felette hosszas volna. A külön megjelentek hetvenhat kötetet tesznek, s húsznál több honi és külföldi fo-

lyóirat és gyűjtemény őrzi számtalan nagyobb és apróbb dolgozásait. A nevezetesbek a következők: 1) *Hercules választása*, alleg. költemény Lowth után. Bécs, 1791. 2) *A világ közönséges históriájának*, melyet gr. Gvadányi József kezdett kiadni, VII. és VIII. kötete. Pozsony, 1805—9. 3) *A magyar nyelvnek mostani állapotjáról*, kimíveltethetése módjairól s eszközeiről. Megjutalm. felelet. Pest, 1806. 4) *Versei*. 3 köt. Pest, 1814—15. 5) *A falusi élet*, Delille ut. Sopron, 1825. 6) *Iphigenia Taurisban*, dráma Goethétől. Buda, 1833. 7) *Blair Hugo Aesthetikai és Rhetorikai Leczkéi*. 2 köt. Buda, 1838. A classica literatura- és philologiához tartozólag: 8) *Juvenális Satirái*. Pest, 1825. 9) *Persius Flaccus Satirái*. Sopron, 1829. 10) *Sokrates Nevezetességei*, Xenophonból. Kassa, 1831. 11) *Horatius levelei*. Buda, 1833. 12) *Terentius két vígjátéka*: Az androsi leány, és A herélt, (Minerva, 1828. és 1831.). 13) *Eutropius: A romai történetek* veleje. (Minerva, 1832.). 14) *Cicero válogatott Levelei*. (Minerva, 1815.). 15) *Longinus: A fenségesről*. 16) *Anaximenes Rhetorikája* és 17) *Aristoteles Rhetorikája* három könyvben (a Kisfaludy-Társaság Széptani Remekírói közt, 1846.). 18) *Görög és romai Mythologia*, Damm ut. Pozsony, 1805. 19) *A régi görögök erkölcseinek és szokásainak v. vallásbeli*, polgári, hadi és házi rendtartásainak leirása Eschenburg szerint. Pozsony, 1809. 20) *Polykletus Utazása*, vagy Romai Levelek, de-Thais után. 2 köt. (megjel. a Minerva 1826—35-ki folyamaiban). — Érdekesb gyűjteményes munkái: 21) *Zsebbevaló Könyv* azoknak, kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek. 2 folyam. Pozsony, 1797. 99. 22) *Gyermekek és ifjak bibliothekája*. 2 rész, Pest, 1805. 23) *Nemzeteket és országokat esmertető gyűjtemény*. 2 köt. Pest, 1808—9. 24) *Ifúság barátja*. 2 köt. Pest, 1816. 25) *Nevezetes Utazások Tárháza*. 8 kötet. Pest, 1816—19. 26) *Helikoni Kedvtöltés*. 4 kötet. Pest, 1819—20. 27) *Klio*. Győr, 1825. 28) *Soproni Estvék*. 5 kötet. Sopron, 1839—44. (Ezeknek 3. és 4. kötetében *Ovid Elváltozásai*). Ezeket követték: 29) *Emlékezései életéből*. I. II. közlemény. Sopron, 1845—6.; s már halála után, mely 1846. február 19-kén ragadta ki a folyvást munkás aggastyánt az élők közől, jelentek meg a „Nemzeti Könyvtárban": 30) *Kis János Poetai Munkái*. Pest, 1847. 4r. Hátra hagyott munkái közől, az Emlékezések III-d. közleményén kivül említendő 31) *Suetonius Tranquillus Munkái*. A folyóiratok és idegen gyűjtemények, melyekben számtalan hasznos, tanulságos és becses dolgozásai állanak, a következők: Mindenes Gyűjtemény, Hadi Történetek, M. Mercurius, Haz. Tudósítások, Erdélyi Muzeum, Tudom. Gyűjtemény, Széplit. Ajánd. és Koszorú, Aurora, Hebe, Felső-Magy. Minerva, Musarion, Sas, M. Tud. Társ. Évkönyvei, Tudománytár, Athenaeum, Figyelmező, Kisfaludy-Társaság Évlapjai, ennek Hellen Könyvtára és Széptani Remekírói; idegen nyelvűek közől Schedius Literarischer Anzeigerje, az ágostai Allg. Zeitung első évei, az Oesterr. Annalen d. Literatur. Külön megjelent jeles *egyházi beszédei* között egy pár német nyelven íratott.

VÁSÁRHELYI PÁL,

mathematikai osztályi rendes tag.

Született Szepes-Olasziban, 1795-ben; iskoláit Miskolczon, Eperjesen, a mérnöki folyamot Pesten végezte. Mérnöki oklevelet nyervén, 1819-ben a Körös vize melletti előmunkálatoknál, utóbb mint operans, majd mint igazgató mérnök a dunaabroszolásnál volt foglalatos, 1833-ban az Aldunához igazg. mérnökűl rendeltetvén, Angliába útazott, hogy a nevezetesb angol és irlandi kőutakkal megismerkedjék; s 1834. tavaszán, tíz ifjú mérnököt vivén magával tapasztalási kiképzésök végett, Orsovánál a Széchenyi-kőút építéséhez hozzá is fogott; egyszersmind pedig a folyam akkori csekély állását használni kívánván, s rendelést kapván a vízből kiálló sziklák lőporrali repesztésére, Szirinyánál csatornautat tört a Duna sziklái között, melyen most már gőzhajók járnak. A vaskapui sziklák repesztése körül az eredmény nem volt ilyen kedvező. Az aldunai munkálatok befejeztetvén, 1837-ben valóságos kir. hajózási mérnök, s egyszersmind helyettes felügyelő lett; már ekkor foglalkodott a Tisza fölmérésével s abroszolásával; 1831-ben az akademia lev. tagjáúl választatot, 1838-ban pedig az igazgatóság által rendes taggá neveztetett. Következett 1841-ben hajózási felügyelőűl kineveztetése; 1845-ben megjárta a Tiszát egész hosszában, megkészíté a víz-szabályozási és hajózási terveket; 1846. januárban a tiszaszabályozó társulat által e munkához igazgató mérnökűl választatott, de mielőtt a hely színén munkálkodását megindíthatta, april 8. hirtelen kimúlt. Irásai: 1) *Introductio in praxim triangulationis.* Buda, 1827. 2) *Auflösung einiger wichtigen Aufgaben* als Beitrag zum geometrischen Trianguliren. Buda, 1827. 3) *Mathematikai találmány.* (Tud. Gyűjt. 1829. IV.). 4) *Birálata* Vargha Jánosnak Gerstner utáni két értekezésének terhszekerekről (U. ott 1830. IX.). 5) *Traján művei az Aldunán* (Athenaeum, 1838.) 6) *A budapesti állóhíd tárgyában.* (U. ott). 7) Néhány figyelmeztető szó a *vaskapui ügyben.* (U. ott). 8) *Birálata Beszédes országos csatornájának* (Figyelmező, 1839.). 9) *Felvilágosítások* az Alföldi Levelekben támasztott némely kérdésekre (U. ott). 10) *A Berettyó hajózhatóvá tételéről*, székfoglaló (Évkönyvek, V. köt.). 11) *A sebességek fokozatáról folyó vizeknél* (U. ott, VI. köt.). 12) *Egy dunatiszai csatorna mi módon eszközölhetéséről*, és 13) *Vasutak és csatornákról*, mindkettő az akademiában olvasva. Ezenkivül még néhány ellenbírálati czikk a Figyelmezőben.

JANKOWICH MIKLÓS,

történettudomány-osztályi tiszteleti tag.

Született Pesten, 1773. hol iskoláit végezte. A kir. udvari kamaránál szolgálván titoknokká lett; honnan a tudományok kedvéért visszavonúlván, egyedűl ezeknek élt. Korán, még legkedvesb tanitója Cornides behatása alatt, kezdé a magyar régiségek s irodalmi maradványok gyűjtését, s folytatta azt haláláig, mely 1846. april 18. következett be. A nyelvhez tartozó irásai: 1) *Magyar szónemzés* ötven példákban. Pest, 1812. 2) *Haller János buzgósága a magyar nyelv körül* a XVII. században (Tud. Gy. 1828. V.). 3) *Levelek a m. nyelv divatjáról* I. Ferdinánd alatt (Tud. Gy. 1830. XII.). 4) *Magyar*

nyelv Rudolf alatt (Tud. Gy. 1831. XII.). Az irodalomtörténethez valók: 5) *Bevezetés a classicus szerzők esméretébe* (Szentgyörgyi Gellérd Sallustja előtt. Budán, 1811.). 6) *Hazánknak m. nyelven feljegyzett történeteiről* (Tud. Gy. 1817. I.). 7) *Magyarországban volt socinianus eklézsiákról* s 1588-ki disputatióról (Tud. Gy. 1829. I.). 8) *Magyarok története német íróiról* (Tud. Gy. 1829. XI.). 9) *Kalendáriumok Magyarországban* (Tud. Gy. 1829. XII.). 10) *Könyvvizsgálat II. Maximilián alatt* (Tud. Gy. 1833. IV.). Történeti értekezések: 11) *A magyarok hibásan neveztetnek die Magyaren* (Tud. Gy. 1820. III.). 12) *Gróf Sztáray Mihály Hora* támadásakor (Tud. Gy. 1821. II.). 13) *A magyar koronához tartozó birodalmaknak függésök.* (Tud. Gy. 1821. IX.). 14) *Az arany bulláról* Fejér György ellen (Tud. Gy. 1828. V.). 15) *Érdem és bűn Szigetvár védelmében* (Tud. Gy. 1829. I.). 16) *A magyar és török birodalom terjedése Mátyás alatt* (Tud. Gy. 1829. IX.). 17) *Werbőczy halála* (U. ott, X.). 18) *Besse János tudósításai.* Pest, 1829. 30. 19) *A veteristákról* (Tud. Gy. 1833. II.). 20) *Pályairat az idegen gyarmatok befolyásáról a m. nemzetre* (1843. KI. a m. tudós társaság levéltárában). Régiségtaniak: 21) *Bocskai István szerencsés pénteknapjait hirlelő kolozsvári kőirásról* (Tud. Gy. 1818. I.). 22) *Zápolya Imre és István hamvai* (Tud. Gy. 1818. IX.). 23) *Báthory Zsigmond medaigleja* (Tud. Gy. 1819. X.). 24) *Berzeviczy Albert Jegyzetei hazánkat illető, külföldön találtató jelességekről* (Tud. Gy. 1820. VI.). 25) *A villogó drágakövek eleinknél* (Tud. Gy. 1821. VII.). 26) *Krumpér, czukortermesztés és selyemtenyésztés legrégibb nyoma Magyarországban* (Tud. Gy. 1822. XI.). 27) *Budai várban talált régi sírbolt* (Tud. Gy. 1827. II.). 28) *Venczel király pénzeiről* (U. ott, VII.). 29) *Nógrád Hársashegyéről s esmeretlen aranyműves lakosairól* (Tud. Gy. 1828. I.). 30) *Brandeburgi Katalin emlékkönyve* (Tud. Gy. 1830. IX.). 31) *Várhelyt találtató hajdani kőpadolatról* (Minerva, 1825. IV.). 32) *Bocskai valóságos koronájáról* (Minerva, 1828. II.). 33) *Egyedi ibrik* (M. tud. társ. Évkönyvei, I.). 34) *Egy magyar hősnek újdonan felfedezett tetemeiről s öltözetének ékességeiről* (U. ott, II.). Vegyesek: 35) *Lehet-e technologiát bizonyos systemában előadni?* (Tud. Gy. 1820. III.). 36) *Magyarország különös természetű vizeiről* (Minerva, 1829. I.). 37) *Sóvári sókút első feltűnése* (Tud. Gy. 1831. VII.). Legnevezetesb munkája 38) a *Magyar Könyvtár*, a magyar irodalom három századbeli (1533—1833) jeleneteit betűrendben előterjesztő könyvészet, mely még ez évben megyen sajtó alá. — Jeles *régiség-gyűjteménye*, mely utóbb a nemzeti museum számára vétetett meg az ország által, leírva találtatik a Tud. Gyűjtemény 1817-ki folyama XI. kötetében, Hormayr és Mednyánszky zsebkönyvökben, egy külön megjelent lajstromban: 39) *Magyar hajdankor emlékeinek gyűjteménye.* Pest, 1830. s Graeffernek austriai encyclopaediája III. kötetében.

SÁRVÁRI PÁL,

philosophiai-osztályi levelező tag.

Született oct. 3. 1765. Piskolton, Biharvármegyében, hol atyja ref. pred. volt. Tanulmányait 1773—1785. Patakon, Dadán, Hajdú-Böszörményben és Debreczenben végezvén, s nevelőséget vállalván, növendékeit Késmárkra kísérte, hol velök két

évet töltött, visszatért Debreczenbe, s itt 1792-ig mint iskolatanító oktatott. Ekkor külföldre küldetvén, Göttingában harmadfél évig mulatott a math., természeti és bölcsészeti tudományokban a legjelesb tanítókat hallva; és 1795-ben bölcsészettanárrá avattatván, beutazta éjszaki Németországot, Angliát és Belgiumot, honnan azon év novemberében Debreczenbe visszatérvén, a neki szánva volt mathesisi és természettani tanszéket mint rendes, a bölcsészetit mint helyettes oktató elfoglalta. Munkái; 1) *Commentatio de summis cognitionis humanae principiis.* Gotting. 1795. 4r. 2) *Moralis philosophia* (magyar nyelven). Pest, 1802. 3) *Filozofusi Ethica.* N.-Várad, 1804. 4) *A rajzolás mesterségének kezdete.* 2 darab. Debreczen, 1804, 4r. Ezeken kivül vannak némely *halotti beszédei*, a debreczeni naptár 1819. óta, s több rendbeli akademiai dolgozatok, miután 1832-ben lev. tagúl elválasztatott. Tanszékét 1839-ben hagyta el, s nyugpénzt húzott mind haláláig, mely 1846. december 19. érte utól.

KLAUZÁL IMRE,

természettudomány-osztályi lev. tag.

Született 1799. január 11. Szegeden, hol atyja, egy m. gyalogezrednek akkor főkapitánya, tanyázott. Sikerrel végezett iskolái után szülei kivánságára a m. kir. udv. tanácsnál kezdett hivatalkodni; de belső hivatását követvén, nem sokára a gazdászati pályára lépett, s gróf Károlyi Lajos jószágai kormányzásában országossá vált jó hírt szerzett magának. A közre is kivánván kiterjeszteni hatását, előkelő és áldozatos részt vett a m. gazdasági egyesület megalkotásában, szóval, tollal és tettel munkált helyes gazdasági eszmék, ismeretek és gyakorlat terjesztésében, Rohonczon gazdasági intézetet alkotott, mely hogy nem volt tartós, nem ő volt oka. Az akademia őt 1833. nov. 15. sorozta lev. tagjai közé. Nyomtatott írásai a következők: 1) *Róza és Kálmán*, beszély. (Hebe, 1821.). 2) *Néhány tekintet Magyarország földmivelésére* (Gazdasági Tudósítások, 1837. I.). 3) *Juhászati tisztek s némely juhászati viszonyok* gr. Károlyi Lajos urodalmaiban (U. ott 1838. II.) 4) *Melyik jelenleg a legjövedelmezőbb merinojuh, s melylyek tenyésztésének fő elvei?* (Rohonczi Közl. 1840. I.). 5) *Saját jószágkezelés, haszonbér és a száztóli* (U. ott 1841. I.). 6) Czikkek a Magyar Gazdában. Meghalt Bécsben, mártius 5. 1847.

FÜLEPP JÓZSEF,

természettudomány-osztályi lev. tag.

Jeles bányatudós, az oraviczai bányásztársaság képviselője, Krassóvármegye tbírája, az akademia által 1835. sept. 14. választatott levelező taggá. Munkája: *Bányászati műszógyűjtemény*, a társaság levéltárában. Meghalálozott Oraviczán, julius 17. 1847. élete 57-dik évében. (Többet adatok nem-léte miatt nem mondhatunk.

CSÉCSI IMRE,
természettudomány-osztályi lev. tag.

Született nov. 28. 1804., Biharvármegye Érkeserű helységében; atyja hegyközszentmiklósi ref. pred. s érmelléki esperes volt. Első oktatását a szülei háznál vevén, Debreczenbe küldetett, honnan a közép és főtanodák végeztével Lőcsére ment a német nyelv megtanulása végett. Innen visszatérvén, elébb a költészeti osztály, majd a bölcsészet-hallgatók segéd tanítója lett. 1831-től fogva az orvosi tudományokat hallgatta, kezdetben Pesten, majd Bécsben, hol 1837-ben orvostudorrá avattatott. Onnan Debreczenbe térvén, a gyakorlati orvospályán csakhamar jó hírt szerzett magának; e mellett a természeti tudományokat lelkesen mívelvén, midőn 1839-ben a vegytan s hozzá csatolt tudományok széke megürűle, köz akarattal tanítóvá választatott. Lelkes előadásai a természettudományoknak nem kevés barátokat szerzének; e mellett a főiskola szertárát a tudomány állásához illőleg újra fölszerelte, ásványgyűjteményét rendezte és gazdagította. Az ásvány- és növénytan érdekében 1840-ben a felföldi bányavárosokat, 1841-ben Schweizot utazta be. Az akademia dec. 24. 1844-ben választá lev. tagjáúl. Írásai: 1) *A természet ismeretének a tudományos műveltségre ható befolyásáról*, tanszékfoglaló. Debreczen, 1839. 2) *Bírálatok a Figyelm.* (1839, 40.). 3) *A fénysugár polarisatiója* (Ath. 1840. I.). 4) *Földünk s néhány nevezetesb ásvány rövid természetrajza* Debreczen, 1842. másodszor Kecskemét, 1843. 5) *Tiszta erkölcstudomány.* Debr. 1842. másodszor u. ott. 1844. 6) *A botanicai magyar műnyelv javításáról*, akademiai beköszöntő értekezés. Kéziratban maradtak tőle az általa tanított tudományok tankönyvei, s egy egyedírat a *villanydelejességről*, melynek elkészítésében a kora halál jul. 23. 1847. gátolta meg.

KOPÁCSY JÓZSEF,
történettudomány-osztályi tiszt. tag.

Született május 30. 1775. Veszprémben, hol a középtanodák végeztével 1791-ben azon megye kispapjai közé felvétetvén, a bölcsészetet és hittudományokat a pozsonyi fő papnöveldében tanulta; 1796-ban a veszprémi növeldében tanulmányok felügyelője, majd a püspöki helytartó titoknoka, 1798-ban fölszenteltetett. E hivatala mellett 1799. óta szinte a veszprémi növeldében az egyházi történetet és törvényt tanította, 1805. szentszéki közbíró, 1806. veszprémi plebános és alesperes, 1807. kanonok, néhány év múlva somogy-szentjakabi apát, hantai prépost és veszprémi főesperes, az 1811—2-ki országgyűlésen káptalani követ, 1817. kir. táblai főpap, 1819. prisztinai czímzetes püspök és hétszemélynök, mely hivatalt 1822. mint fejérvári s 1825. mint veszprémi püspök is folytatta, míg 1831-ben tőle saját kérelmére fölmentetnék. Egyházi s bírói pályán szerzett érdemeiért a felség őt 1828. belső titkos tanácsossá, 1839-ben pedig esztergami érsekké s az ország herczegi főérsekévé nevezte, mely méltósága mellett 1842-ig a veszprémi püspökséget is viselte. Az akademia, melynek alaptőkéjéhez ő az egyházi férfiak közől első járúlt (1830-ban 1000 pfttal), őt első nagy gyűlésében 1831. választotta tisz-

teleti tagjául. Nyomtatásban megjelentek tőle: 1) *Az izraeliták és a keresztények szokásaik és erkölcseik.* Henry apát ut. francziából. 2 kötet. Veszprém, 1801—2. 2) *Beszéd Károly Ambrosius* eszterg. érsek emlékezetére. Buda, 1810. 4r. 3) *Egyházi beszéd*, midőn az esztergami fő-anyatemplomnak fundamentoma letétetnék. Esztergam, 1822. 4) Számos egyh. beszéd kéziratb. Meghalt sept. 18. 1847.

KISS PÁL,
nyelvtudomány-osztályi választott lev. tag.

Született 1793. Szent-Gróton, Szalavármegyében, nemes szüléktől. Iskoláit Sopronban és Győrött, hol a papnöveldébe lépett, végezvén, több előkelő házban nevelősködött; utóbb Bécsben az egyetemi könyvtárban segédtiszt, majd ugyanott a cs. k. theresianumban magyar nyelv r. tanára, végre Ferencz Károly cs. k. főhg fiai mellett tanító, magyar könyvvizsgáló, s majd nváradi kanonok lett. Írásai: 1) *Rövid földírás* a legújabb polgári változások szerint, tanuló ifjak számára. Bécs, 1818. 2) *Szeretet és bizodalom szava*, vagy az oltári szentség látogatásai, németb. Bécs, 1818. 3) *Új tanításmód Bell és Lancaster szerint.* (Tud. Gy. 1819. XI. köt.) 4) Gróf Széchényi Ferencz életírása (Tud. Gy. 1821. X.). 5) *Tanítás módja* a városi és falusi oskolamesterek számára. Buda, 1830. 6) *A sajtó szabadsága.* Bécs, 1832. 7) *Ungrische Grammatik* nach einer neuen und leicht fasslichen Methode theoretisch und praktisch bearb. Bécs, 1837. 8) *Az írásmódról* academiai beköszöntő értek. KI. Meghalt Bécsben, oct. 31. 1847.

SCHEDIUS LAJOS,
igazg. és tiszt. tag.

Született Győrött, dec. 20. 1768. Első oktatását szülei házánál vette, 1781-től fogva a pozsonyi, majd a soproni lyceumban tanult. Papi pályára szánván magát, Göttingenbe ment, hol 1791. novemberig mulatott, s időközben, 1790-ben a hittani karnak egyik jutalomtételére szerencsésen versenyzett. Visszajövetele után nem sokára a pesti egyetemnél megürült nyelv- és széptani tanszékért versenyzett, s 1792. apr. 20. azt el is nyervén, e tudományokat 1843-ig, a görög nyelvet mint helyettes tanár 1806-tól szinte 1843-ig tanította; az 1830-ban felállított m. akademia által pedig mindjárt első nagy gyűlésében tiszteleti, 1845-ben pedig igazgató tagúl választatott. Ezek mellett gondjai egyik legfőbbike a pesti ágostai vallású község ügye volt, mely leginkább az ő indítására alkotta azon iskolát, mely utóbb gymnasiummá fejlődvén, 1810-től 1838-ig az ő felügyelése alatt állott. Írásai némely apróságokon kivül: 1) *Commentatio de sacris opertis veterum christianorum.* Göttingae, 1790. 2) *A vallásnak szeretetre méltó volta* (Urania, 1794.). 3) *Literarischer Anzeiger v. Ungarn.* 12. füzet. Buda 1797—9. 4) *Zeitschrift von u. für Ungarn.* 6 köt. Pest, 1802—4. 5) *Pester Messcatalog.* Pest. 6) *Die Schule der evang. Gemeinde.* Pesth, 1816. 7) *Compendiaria graecae gramm. institutio* in usum semin. Patavini olim edita, nunc novis curis emendata atque aucta. Buda, 1818. 8) *A szépség tudománya* (Aurora, 1822.). 9) *Oratio, qua . . . Josepho de Ürmény . . . parentavit.* Buda, 1825. 10) *Principia Philocaliae* seu doctrinae pulcri. Pest,

1828. 11) *Magyarország, Horvát-, Tót-, Dalmát- és Erdélyországok, a tengermellék és a végőri vidékek földabrosza*, kiadák Sch. L. és Blaschnek Sámuel. Pest, 1833—6. 9 íven. 12) *Magyarországnak, melléktartományainak és Erdélynek földabrosza*, egy lapon. Pest, 1838. 13) *Hegyek, folyók, utak s nevezetesb helységjegyek átnézete* Magyarország s Erdély földabroszához. Pest, 1838. (11. és 12. németűl is). Kéziratban maradt magyarúl átdolgozott széptana. Meghalt Pesten, nov. 12. 1847.

PYRKER LÁSZLÓ,
tiszteleti tag.

Született 1772. nov. 2. Lángon, Fejérvármegyében, hol atyja uradalmi gazdatiszt volt. Alsó iskoláit Fejérvárt, a bölcsészetet Pécsett végezvén, Budára ment, hogy ott hivatalba lépjen; de a dolog húzódván, azalatt a német, olasz és franczia nyelvet szorgalmasan tanulgatta, s egy gróf által titoknokúl fogadtatván, 1792-ben Palermóba ment, de onnan néhány hónap múlva visszajővén, Bécsbe utazott, s a liliomvölgyi klastromban a cisterci szerzetbe lépett. A szentpölteni növeldében a hittudomány mellett magáévá tette a görög, az angol nyelvet s a hébernek elemeit; 1796. fölszenteltetett, 1798. klastrom gazdája, utóbb irodaigazgató s erdészeti felügyelő lett, 1807. tirniczi plebános, 1811. perjel, 1812. liliomvölgyi apát, 1818. szepesi püspök, 1820. velenczei patriarcha 1821. titkos tanácsos, 1827. végre egri érsekké. A magyar akademia őt 1844. dec. 24. választá tiszt. tagjáúl. Mint apát adta ki még, két folio kötetben, Hanthaler jeles munkáját: *Recensus diplomatico-genealogicus archivi Campililiensis.* Német költői munkái (Tunisias, Perlen d. heil. Vorzeit, Rudolfias), melyek 1818-tól 24-ig jöttek ki, 1835-ben Stuttgartban egy kötetben jelentek meg; azóta pedig többször. Ezekhez újabban még Szentek életei és Krisztus élete járúltak, szinte német nyelven. Magyarúl csak néhány sornyi versét bírjuk; de mint iskolák alkotója, s az egri főegyház építője, érdemeket szerzett magának a haza körül is. Meghalt Bécsben, dec. 2. 1847., miután a m. akademiának kétezer pftot hagya végintézetében.

Toldy Ferencz.

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

1847. DECEMBERBEN, AZ ÚJ VÁLASZTÁSOK ELŐTT.

PÁRTFOGÓ.

— — — — — —

ELŐLÜLŐSÉG.

Gr. Teleki József, elölülő.

Gr. Széchenyi István, másod elölülő.

IGAZGATÓ TANÁCS.

Gr. Andrássy György.
Bartal György.
Hg. Batthyány Fülöp.
Gr. Cziráky Antal.
Fáy András.
B. Jósika Miklós.
Gr. Károlyi György.
Gr. Keglevich Gábor.
Majláth György.
Gr. Nádasdy Ferencz, id.
Nagy Pál.
B. Perényi Zsigmond.
B. Prónay Albert.
Gr. Reviczky Ádám.
Gr. Somsich Pongrácz.
Gr. Széchenyi István.
Gr. Teleki József.
Ürményi Ferencz.
Vághy Ferencz.
Gr. Vay Ábrahám.
B. Vay Miklós.
B. Wesselényi Miklós.
Három hely üres.

TITOKNOK.

Toldy Ferencz.

AZ OSZTÁLYOK.

HELYBEN. — VIDÉKEN ÉS KÜLFÖLDÖN.

1. Nyelvtudományi osztály.

Tiszt. tagok.

Fáy András.

B. Jósika Miklós.

Rendes tagok.

Vörösmarty Mihály.
Szemere Pál.
Balogh Pál.
Czuczor Gergely.

Fábián Gábor.
Nagy János.
Jászay Pál.

Levelező tagok.

Antal Mihály.
Jakab István.
Mátray Gábor.
Tasner Antal.
Barabás Miklós.
Székács József.
Gaal József.
Erdélyi János.
Garay János.
Nagy Ignácz.
Szigligeti Edvárd.
B. Kemény Zsigmond.
Petrichevich-Horváth Lázár.

Deáki Fülöp Sámuel.
Szenvey József.
Deáki Zsigmond.
Ferenczy István.
Egyed Antal.
Kovács Pál.
Árvay Gergely.
Somossy János.
Szenczy Imre.
Szabó István.
Bloch Móricz.
Markó Károly.
Hunfalvy Pál.
Kriza János.
Lugossy József.
Kuthy Lajos.
Reguly Antal.
Vachott Sándor.
Gondol Dániel.
Frankenburg Adolf.
Szilágyi István.
Szvorényi József.

Bowring János.
Mezzofanti József.

2. Philosophiai osztály.

Tiszt. tag.

Szalay Imre.

Rendes tagok.

Döbrentei Gábor.
Szilasy János.
Kállay Ferencz.
Szontagh Gusztáv.

Horváth Cyrill.
Hetényi János.
Egy hely az igazg. által betöltendő.

Levelező tagok.

Csatsko Imre.	Dohovics Vazul.
Széchy Ágoston.	Péterfi Károly.
Peregriny Elek.	Illés Pál.
Szőnyi Pál.	Warga János.
	Herepei Károly.
	Beely Fidél.
	Vecsei József.
	Nagy Márton.
	Purgstaller József.

Schelling Fridrik.

3. Történettudományi osztály.

Tiszteletbeli tagok.

B. Eötvös József.	Gr. Teleki József.
	Gr. Kemény József.
	Pulszky Ferencz.

Rendes tagok.

Bajza József.	Péczely József.
Czech János.	Horváth Mihály.
Luczenbacher János.	*Egy hely a társaság által betöltendő.*
Jerney János.	

Levelező tagok.

Bártfay László.	Gyurikovics György.
Karácson Mihály.	Szilágyi Ferencz.
Waltherr László.	Bárány Ágoston.
Lassu István.	Kiss Bálint.
Zsivora György.	Gorove Bálint.
Podhradczky József.	Kovács István (Nagy-Ajtai).
Fényes Elek.	Wenzel Gusztáv.
Kiss Ferencz.	
Henszlmann Imre.	B. Hammer-Purgstall József.
	Kriebel János.
	Petz Henrik Frigyes.
	Palacky Ferencz.
	De Gérando Ágost.
	Dussieux Lajos.
	Frähn Keresztély Márton.

4. Mathematikai osztály.

Rendes tagok.

Győry Sándor.
Vállas Antal.
Fest Vilmos.
Bitnicz Lajos.
Nagy Károly.
Két hely a társaság által betöltendő.

Levelező tagok.

Beszédes József.
Bolyai Farkas.
Udvardy János.
Bresztyenszky Adalbert.
Gáty István.
Brassai Sámuel.
Kerekes Ferencz.
Taubner Károly.

Babbage Károly.
Gauss Károly Frígyes.
Poncelet János Victor.

Hadtudományi alosztály.

Rendes tag.

Kiss Károly.

Levelező tagok.

Korponay János.
Mészáros Lázár.

5. Törvénytudományi osztály.

Tiszteletbeli tagok.

Ragályi Tamás.
Gr. Károlyi György.
Gr. Széchenyi István.
Gr. Teleki László.
B. Wesselényi Miklós.
Gr. Andrássy György.
Deák Ferencz.
Lonovics József.

Rendes tagok.

Sztrokay Antal.
Szalay László.
Zsoldos Ignácz
Fogarasi János.
Szlemenics Pál.
Stettner György.
Szász Károly.

Levelező tagok.

Tóth Lőrincz.
Bertha Sándor.
Lukács Móricz.
Trefort Ágoston.
Gr. Dessewffy Emíl.

Gr. Benyóvszky Zsigmond.
Fabriczy Sámuel.
Krajner Imre.
Túnyogi Csapó József.
Gr. Teleki Domokos.
Szemere Bertalan.
Pauler Tivador.
Szentkirályi Zsigmond.
Karvasy Ágost.
Szűcs István.

Mittermaier Károly.

6. Természettudományi osztály.

Tiszteletbeli tagok.

Bene Ferencz.
Ståhly Ignácz.
Kubínyi Ágoston.

Rendes tagok.

Gebhardt Ferencz.
Bugát Pál.
Frivaldszky Imre.

Horváth József.
Balásházy János.
Tarczy Lajos.
Egy hely az igazgatóság által pótlandó.

Levelező tagok.

Kovács Mihály.
Pólya József.
Schoepf Ágost.
Kacskovics Lajos.
Flór Ferencz.
Török János.
Nendtvich Károly.
Hanák János.

Csorba József.
Méhes Sámuel.
Viola József.
Balla Károly.
Kubínyi Ferencz.
Török József.

Beudant F. S.
Brigth Richárd.
Baer Károly Ernő.
Mandl Lajos.
Schueler Gusztáv.

TISZTVISELŐK.

Segédjegyző és levéltárnok-helyettes: Lukács Móricz.
Könyvtárnok: . . .
Pénzgyűjtemény őre: . . .
Pénztárnok: Helmeczy Mihály.
Ellenőr: Bártfay László.
Tiszti ügyész: Bertha Sándor.
Írnokok: Varga Sámuel (a könyvtár mellett), Fekete Sámuel (egyszersmind javítnok), Ring Adorján.
Megbízott könyvárus: Eggenberger József és fia.

MÁSODIK OSZTÁLY.

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

ÉRTEKEZÉSEI.

1845—1847.

I.

RÉGI TÖRTÉNETIRÁSUNK ERDÉLYNEK

MAGYARORSZÁGHOZ VOLT KAPCSOLTATÁSA KORSZAKÁRA NÉZVE.

NAGYAJTAI KOVÁCS ISTVÁN L. TAGTÓL.

Erdélynek régebben vannak székely és oláh lakosai mint magyarok; de történetei azon időszak óta bizonyosabbak, egyszersmind ránk nézve érdekesebbek, hogy magyarok hazája is lett. És Tuhutum, Árpád egyik hadvezére, hont kereső bajnokait Magyarország rónáiról a IX. század utolsó negyedében vezérelte a Meszesen át Erdélybe, e hegyek és völgyekben gazdag országba, s a mely csatával itt az oláhok fejdelmét, Gelout teljesen meggyőzte: ugyanazzal ennek birtoka felett önmagának és családának sokáig tartott uralmat vívott ki. Egyik ivadéka, II. Gyula, a XI. század kezdetében elvesztette azt. Háborogni merészelt István ellen, ki az Árpád-családbeli hercegek között első hordozott fején magyar királyi koronát; István harctéren vetett véget háborgásainak; diadalmat vett rajta; fogságba záratta, s Erdélynek őt uralta részét — mint legrégibb évkönyviróink mondják — *Magyarországhoz kapcsolta* 1002-ben [1]).

1) *Kézai Simon:* „Sanctus namque rex Stephanus coronatur, et tandem duce Cuppan interfecto, Jula avunculo suo cum uxore et duobus filiis de Septem Castris adducto, et *adjuncto Septem Castris Pannoniae.*" De originibus et gestis Hungarorum libri duo. Budae. 1838. Pag. 47. Turóci krónikájában a XIV. századbeli iró: „Anno itaque Domini millesimo secundo beatus rex Stephanus cepit Gyulam ducem cum uxore et duobus filiis ejus et in Hungariam transmisit — *universum vero regnum ejus*, latissimum et opulentissimum, *monarchiae Hungariae adjunxit.*" Johannis de Thurócz Chronica Hungarorum. P. II. c 29. — Schwandtnernél: Scriptores rerum hungaricarum. Tom. I. Pag. 95.

A székely nemzet most is, mint az oláhoknak Tuhutum által meghódíttatásakor, bántatlanúl hagyatván, önállásulag, függetlenűl élt Erdély keleti részében; de függetlenségéről nem sokára önkényt lemondott. Nemzeti ősi alkotmányát biztosító egyezésre lépett diplomatia utján István királylyal és a magyar királyi korona védhatalma alá hajolt [1]).

II. Gyula tettei eléggé mutatták, hogy a magyar nemzet sorsa intézésében nagyszerű hibát ejtett Árpád vezértanácsa, midőn Tuhutumnak megengedte Erdélyben egy második kis magyar hont alkotni; kezdetben ha nem egészen különt is, de folytában az éveknek mind inkább megkülönözhetőt s megkülönzöttet attól, s már Gyula idejében ellenkép versenygőt és küzdőt avval. Ily körülmények közt István király és tanácsosai, ha magyar nemzeti és bölcs politika szempontjából indulnak ki, mit mívelhettek volna hasznosabbat, üdvösebbet, mint az Árpád és tanácsnokai hibáját helyre hozni, s Erdélynek legalább magyar-birta és lakta részét Magyarországgal tökéletesen egygyé tenni, összesíteni? Ámde ők ezt nem tették. Erdély Gyula leggyőzetése után sem lett Magyarország. Vármegyéi nem iktattattak, nem számíttattak ezéi közé [2]). Innen Magyarország királyai s rendei magok sem ismerték, nem mondották Erdélyt Magyarországnak, hanem tekintvén a két ország közt magasan emelkedő, rengeteg erdőkkel borított hegysorokat, mondották: Erdőkön túli részeknek: Partes ultrasilvanae, Partes transsilvanae [3]).

---

1) A nemes székely nemzetnek constitutiói, privilégiumai és a jószág leszállását tárgyazó némely törvényes itéletei. Pest. 1818. 276—295. ll. Birálói észrevételek Nagyajtai Kovács Istvántól: „Mikor telepedtek meg Erdélyben a szászok, mikor a székelyek? Colonia-e mind a szász mind a székely nemzet? Az 1533-ban régi levelekből készített kivonat hiteles, székely, historiai kútfő. A székely nemzet constitutiója eredete iránti nyilatkozások. Mik voltak a hún nemzet alaptörvénycikkelyei? Mik tartatnak a székely nemzet constitutiója alappontjainak? Királyoktól nyerték-e a székelyek mint colonisták constitutiójok alappontjait, vagy húnoktól öröklötték mint húnoknak maradékai?“ Nemzeti Társalkodó. 1833. II. félesztendő. Kolosvár. 1833. 269—220. 305—318. 353—368. ll.

2) Ezért mondatik a Hármas Törvénykönyvben is: „Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus, vel vajvoda Transsilvanus non habet jurisdictionem judicandi in comitatibus regno Hungariae incorporatis." Decret. Tripart. P. II. t. 65. §. 3.

3) Már II. Béla 1138-ik évi levelében is látjuk: „In Ultrasilvanis Partibus sunt mansiones, qui sal dare debent, scilicet viginti quatuor millia salis." — Fejér,

És valóban Erdély nem csak Magyarországgal nem volt egy hon, hanem önmagában sem. Előbb két, majd három fő részre daraboltatott, melyek közől egyiken székely, másikon magyar, harmadikon feltünőbbleg szász nép lakott, saját, külön főnök alatt mindenik s annyira megkülönözve egyik a másiktól, miszerint évszázadok folytak le, míg (1437-ben) csak egyesülni kezdettek [1]), és ismét évszázadok, míg állandóul egyesültek egymással. Honnan ha nyomozzuk, miben állott Erdélynek Magyarországhoz kapcsoltatása s e kapcsolat mi által intéztetett fentartatni? alig találjuk, kivált az öszvekapcsoltatás utáni első évszázadokban, egyébben mint abban: hogy Erdély népei magyar királyok által kineveztetett főnökök által s a magyar birodalom általános törvényei értelmében és szellemében kormányoztattak. Nem mindenben a szerint tehát, mint a magyarországiak. Mert habár a birodalmi általános törvények erdélyiek és magyarországiakra nézve egyaránt kötelezők voltak is, mindazáltal Erdélyben még a magyarok is birtak joggal, a magok számára külön nemzeti végzeményeket (statutumokat) alkotni [2]), annál inkább a székelyek, kik már Magyarországgal egy királyi korona alá egyesültökkor sajátszerű alkotmánynyal éltek, s azzal élni soha meg sem szüntek. Birtak a szászok is. Azokon kivül egyik vagy másik nemzet nyert a királyoktól kiváltságokat. És e különböző nemzeti kiváltságok, statutumok, alkotmányok szerint kellett az erdélyi magyaroknak, székelyek és szászoknak kormányoztatniok [3]).

Midőn ezek szerint a magyar nemzetnek Magyarországban lakott számosabb része látta, mikép hona, s Erdély, a kisebb számu nemzetrésznek e kisebb hazája, közt maga a természet elválasztó határhegysorokat emelt; midőn tapasztalta, hogy az erdélyieket őtőle már a Tuhutum-család elkülönítette; és látta s tapasztalta, hogy Erdély I. István király korában sem tétetett egy honná Magyarországgal, s az erdélyi nemzetrész

Codex Diplomaticus Hungariae. Tom. II. Budae. 1829. Pag. 104. — S még az 1514-beli országrendek által megállitott Hármas Törvénykönyvben is e nevezetet használva találjuk: Sunt praeterea Transsilvanis in Partibus Scythuli." Decret. Trip. P. III. tit. 4.

1) Codex Diplomaticus Hungariae. Tom. X. Vol. VII. Budae. 1843. Pag. 912—915

2) Decret. Trip. P. III. tit. 2.

3) Math. I. Decret. II. de a. 1466. art. 13. — Uladislai II. Decret. I. de a. 1492. art. 1.

nem olvasztatott tökéletesen öszve a magyarországival: csak Magyarországot nézte saját édes magyar honának [1]), s Erdélyt, a rengeteg erdőkön túl fekvőt, úgy tekintette, mintha az kevésbbé volt volna magyar hon mint Magyarország; az erdélyi magyarokat megint úgy, mintha ezek kevésbbé voltak volna vérei mint a magyarországiak. Innen az, mi Erdélylyel és az erdélyiekkel történt — örömderíthető bár vagy elszomorító — nem bírt oly érdekkel hatni reája, sem oly részvétet költeni fel benne, milyent Magyarország s ennek magyar lakói hasonló története. Önkényt következett aztán mindezekből, hogy Magyarország hajdani fiai közől még azok is, kik úgy álltak elő mint annak történetirói, bámulandó csekély figyelmet fordítottak az erdélyi eseményekre, s ezek tömegéből képzelhetlenűl keveset méltattak arra hogy a magyarországiak között, tudomásául és tanulságául az utókornak, röviden bár, megemlítsék, még azon esetben is, midőn azok imezekkel hasonneműek, fontosságuak voltak, vagy szorosan ezek kiegészítéséhez tartoztak.

Az Árpád-házból származott királyaink országlási politikájának egyik szembetünő iránya volt: külföldiekkel népesíteni be birodalmok néptelen helyeit. Már Kézai Simon a XIII. században III. László idejében (1272—1290) élt történetirónk átlátta azt, és munkájában egy egész külön szakaszt irt arról [2]). Számos családot sorolt elő, névszerint: olasz, spanyol, francia, cseh, morva, s kivált német földről Gejza herceg idejétől fogva Magyarországba áthonosítottat. Feljegyzette többekre nézve, melyik uralkodónk korában telepedtek itt meg, s elbeszélte némelyik régi honából kiköltözténck okát is. — De királyaink a külföldiek áthonosítását — a gyarmatosítást — nem csak Magyar-, hanem Erdélyországban is folytatták. II. Gejza különösen nagy számu, német ajku gyarmatot szállított Erdély délszaki részébe a XII. században (1141—1161), és II. András egy külön nemzetet teremtett tagjaiból. Mert Gejza gyarmatosai valamint Erdélybe jöttök előtt külön tartományokban éltek — némelyek Flandriában, mások a német föld más vidékeiben — úgy Erdélyben is több csoportozatban külön tájakon laktak, egymással politikai kapcsoknál fog-

---

1) „Quia leges dudum approbatae ac consvetudines praedictorum regnorum Dalmatiae, Croatiae ac Sclavoniae et Transsilvaniae certis in terminis et articulis a nostrae patriae, regni scilicet hujus Hungariae legibus et consvetudinibus discrepare — videntur“ etc. Decret. Tripart. P. III. tit. 2.

2) Idézett kiadása 76—87. II.

va öszve nem függőleg, s idők folytában hihetőleg egynyelvü néppé olvadandólag azzal, melynek körében vagy közelében lakást nyertek. De II. András 1224-ben kelt kiváltságlevelében temérdek következésü szavakban határzá s kimondá rájok nézve: hogy az egész gyarmat nyugati végpontjától keleti végpontjáig el — Szász-Várostól Barótig — mindnyájan egy néptest legyenek; magok közől és által választandó tisztek által igazgattassanak; egy főnöktől, a királyok által hasonlólag közőlök kineveztetendőtől függjenek és magyart magok közt — mint birtokost — meg ne szenvedjenek, habár királyok adnának is nékie ottan birtokot [1]). És e határzatok azok, melyekkel András király Erdélyben a már létezett két, de rokon székely és magyar nemzet mellé teremtette politikai tekintetben a harmadikat, a szászt, s adott annak a más kettőétől nem csak különböző, hanem azzal e mai napiglan gyakran ellenkező szász nemzetiséget, érdeket és irányt. Mindez pedig azelőtt történt, hogy Kézai Simon historiai művét irni kezdette. — S ő, ki oly gondosan számlálta elő, mely idegen családok honosíttattak koronként át Magyarországba, szót sem tett az erdélyi gyarmatosításokról. S midőn méltónak tartotta egyenként megnevezni az idegenből Magyarországba áthonosult egyéneket, kikből III. László idejéig egy-egy külön nemzetség (generatio) volt; ugyanakkor nem méltatta megemlítésre azon, Erdélybe béköltözött gyarmatcsoportokat, melyekből már II. András alatt egy nép lett.

Némely királyaink — ismét az Árpád-családból — kincstár nyereménye (lucrum Camerae) cím alatt némi adót vettek a papság és nemesség jobbágyaitól. A néhány rendbeli országgyülésen alkotott törvények által eltiltatott ugyan ez adóztatás; de III. András alatt mégis törvényesíttetett [2]). I. Károly 1342-ben, I. Lajos 1351-ben új törvények hozatala eszközlésével állandóvá is tudták tenni. Azonban Lajos király az erdélyi magyar nemességet s ennek birtokait 1366-ban teljesen fölmentette fizetésétől [3]).

Országosan helyben hagyatott és ujonan megerősíttetett az erdélyiek ime szabadsága Hunyadi Mátyás uralkodása kezdetében is mind 1458-

1) Eder: De initiis juribusque primaevis Saxonum transsilvanorum commentatio. Viennae, 1792. Pag. 179—194.

2) Kovachich, Supplementum ad vestigia comitiorum. Tom. I. Budae, 1798. Pag. 160.

3) Fejér, Codex Diplomat. Hung. Tom. IX. Vol. III. Budae, 1834. Pag. 556.

ban, mind 1464-ben [1]). De tapasztalván e király, mikép az elődei által temérdtelen sokaknak engedett mentesség miatt nagyon megapadt a kincstári nyeremény, s a menteseket ismét adófizetés alá törekedvén hozni jövedelmei szaporítása tekintetéből: 1467-ben Budán tartatott országgyülésben a kincstári nyeremény cím alatti adózást eltöröltette, s helyébe a „királyi fiscus adója" (tributum Fisci regalis) címűt állíttatta meg következő határozatokkal: hogy évenként egyszer minden 5 kaputól 1 arany forint fizettessék papok, nemesek s még a király jószágai után is, és ennek fizetésétől kiváltság erejével soha senki ne mentesíttethessék [2]).

Most adó rovatott ki az erdélyi nemesekre is; és ők, kik őseikkel együtt egész század folytában (1366—1466) mentesítve voltak attól: elkeseredve, bosszankodva hallották az adónak magokra, vagy birtokaikra kirovatását. Az elkeseredés, boszankodás általános zúgolódásban tört ki mindenfelé, annyival inkább, mert a király ősi szabadságuk sértésével még a székelyekre is ki akarta terjeszteni azt [3]). Megragadta s használni kivánta ez alkalmat Veres Benedek, egyik nagy birtokú s tekintélyü nemes; a király elleni korlátlan kifakadásaival naponként mind inkább növelte a köz ingerültséget, és izgatásával oly tettre vezette, melyet eleinte kivűle talán más senki meg sem is gondolt. „Mátyás — mondogatá ő forrongó ingerültségbe jött hontársainak — Mátyás királyból zsarnok lett. Pénzhalmozás okáért örök háborút folytat. Népeit szokatlan súlyos adóval, terheli. A szabadalmakat, kiváltságokat, külön néptörvényeket lábaival tapodja, s mindent saját kénye szerint mível. De balgatagság, alacsonyság lenne az ősöktől öröklött dicső szabadságot gyávaság, tunyaság által elveszteni. A szokatlan adózást tehát nem kell elvállalni, hanem inkább más királyt választani szabadságvédőt s békekedvelőt. És kit választhatnának érdemesebbet, méltóbbat mint Bazini és Szent-Györgyi Gróf Jánost, a vajdát, kit mindnyájan úgy ismernek mint Erdély édes atyját? Lám, Erdélyt a természet maga határhegysoraival oly megerősített országgá tette hogy, ha lakosai egyessége is oltalmául leend, félnie egyfelől sem

1) Kovachich, Vestigia comitiorum apud Hungaros. Budae, 1790. Pag. 302. — Math. I. Decret. II. de a. 1464. art. 13.

2) Kovachich, Vestigia comitiorum apud Hungaros. Pag. 372—377.

3) A kolosmonostori konvent levéltára. (Most Kolosváratt a római hitvallásuak piaci nagy templomában)

lehet. A mellett mind azokat, miket a legkéjesb életet folytatni akaró kivánhat, dusabban termi meg mint akármelyik más ország."

Megtették célzott hatásukat Veres ismételt szavai a vajdánál és előkelőbb hontársainál. Ezek hajlani kezdettek királyukká választani őt; az ezek választását nem akadályozni, szaporodott naponként az egyetértők száma. Mi eddig titkon, az most egész nyilvánsággal folytattatott. Küldöttek jelentek meg a főbb városokban is, ezeket egyetértésre, közös cselekvésre felhívók; s a melyek közűlök a magyar királytól teljes elpártolásra nem birathattak: rávétettek legalább annyira, hogy szabadalmaik, kiváltságaik védelmére fegyvert emeljenek.

El-beszárnyalta e történet híre egész Magyarországot. Mátyás készült az erdélyieket személyesen megfenyíteni s engedelmességre téríteni. De ő, ki Erdélyben született s nevekedett volt, igen jól tudta: mily hoszszak és szorosak a Magyarországból Erdélybe vezető utak, s ha csak kevés számu védőrökkel rakatnak is meg: ezek kedvező helyzetöknél fogva képesek lesznek a legerősebb hadserget feltartóztatni, sőt veszélybe dönteni. Ezen útaknak maga előtt elzáratását tehát megelőzendő, lovas és gyalog hadát rendkivüli sebességgel vezérelve, s a Nagy-Várad és Kolosvár közti szoros úton akadályoztatás nélkül áthaladva, sokkal hamarább, mint gondolták, Erdélybe érkezett. Alig vonulhatott ki itt a hegyek közől a térmezőre, szembe találkozott vele a felzendültek serege; de a nélkül hogy csatára szállott volna, vezérei által, kik hűségében nem bizhatának, szétoszlattatott. Jött János is, a vajdakirály, a városok főbb hivatalnokaival, s miután az egész lázadási történet okáról és folytáról férfias, őszinte vallomást tett Mátyásnak: lábaihoz borulva ennek, bocsánatért és Erdély szabadságai, kiváltságai megtartásaért könyörgött. A király reményt felül haladott kegygyel fogadta a könyörgőket. Bocsánatot igért mindenkinek, a lázadás indítóin és vezérlőin kivül. És igérte Erdély szabadságait és kiváltságait is megtartani [1].

Következett a főbb lázadók megbüntetése. Ennek meghatározása végett Mátyás Tordán közgyülést tartatott. Jószág-elvesztést, a honból örökre számüzetést határzott ez a király helybenhagyásával; de voltak még is, kik sulyosabb büntetés alá jutottak. A tordai gyülésben nap jelöltetett ki, melynek eljötte előtt a számüzötteknek végkép távozniok kellett hazájokból,

1) Ant. Bonfinii Historia Pannonica. Coloniae Agrippinae. 1690. Pag. 393—395.

mit mert sokan nem cselekedtek, Mátyás némelyek fejét a szebeni piacon bóhérpallossal üttette le; másokat Kolosváratt utcákról utcákra hordoztatott, tüzes vasfogókkal marcangoltatott és csak ez iszonyító kinzatás után nyakaztatott le [1]).

Páratlan az elbeszélt lázadási történetsor Erdélynek Magyarországhoz volt kapcsoltatása korszakában. Erdélynek Mátyáson kivül több fia nem ült magyar királyi székben, s Erdély még sem kelt ki egy királya ellen is annyira, mint e saját fia ellen. Viszont egy magyar király sem számüzött, fosztott meg jószágaitól annyi erdélyit, mint épen az erdélyi születésü Mátyás király. Nem elég figyelem-gerjesztők, emlékezetre méltók-e vajon e történeti különösségek? Még is tekintsünk a hires Chronicon Budense-be. Ennek szerzője épen Mátyás király korában élt és irt. A történetek rajzában leebb jött az 1467-ik évbelieknél; érint 1468. évbeli tényt is; mind e mellett az 1467-ik évi erdélyi nevezetes eseményekről oly mélyen hallgat [2]), mintha soha sem történtek volna.

És melyik történetirónk jegyezte föl az 1514-ben Magyarországban Dózsa György által inditott, a nemesek kiirtását és a parasztok uralomra juttatását célzó belháborúnak erdélyi eseményeit? Egyik sem. Maga Tubero, ki Dózsával egy időben élt, emlékiratának elősoraiban kijelentvén, hogy főleg Magyar-, Török- és a szomszéd országok korabeli történeteit szándékozik megirni, kezdve Hunyadi Mátyás király elhunytán: maga helyén a szív mélyéig ható éles tollal rajzolja e fájdalmas emlékezetű belháború keletkeztét, folytát és végét. S mert inditója, Dózsa, erdélyi, székelyföldi volt, az ő s paraszt sergének meggyőzője, Zapolya hasonlóan erdélyi vajda: ezeknél fogva érinti ugyan Dózsának Erdélyből származását, scythának, székelynek nevezgetvén őt; felemlíti azt is, mikép Zapolya Erdélyből és erdélyi hadsereggel ment Temesvárhoz Dózsát megtámadni s azzal is vett rajta győzelmet; de hogy ezen, már céljában rettentő s folytában borzasztó háborús lázongás Erdélybe is el-behatott vagy ott mutatkozott volna, nem sejteti [3]). Valamint Istvánffi sem tesz legkisebb említést arról, noha ezen paraszt lázadásról legterjedelmesebben ő

1) Bonf. idézett Historiája 396, 397. ll., és a kolosmonostori konvent levéltára.

2) Chronicon Budense, Budae. 1838. Pag. 355.

3) Ludovici Tuberonis Commentariorum de rebus suo tempore gestis libri XI. Schwandtnernél: Scriptores rerum hungaricarum. Tom. II. 1746. Pag. 329—335.

értesít [1]). Pedig ennek gyászos színhelyéül nem csak Magyarország szolgált, hanem Erdély is. Nem csak a nagyobbik magyar hazában fosztogattak, égettek keresztes mellü parasztok, hanem a kisebbikben is. Ha Csanádot kirablották Magyarországban: követtek el ők rablást Kolosvár keblében és határain is Erdélyben [2]). Mint több magyarországi urak várait és kastélyait kezeikre kerítették, kizsákmányolták s aztán lángba borítgatták: szintugy zsákmányul estek nékiek Erdélyben a valkói, a torockói várak, a csanádi kastély; s mit falaik közt a láng meg nem emészthetett, általok hamvasztatott el. S midőn találtattak Magyarországban, kivált Marmaros megyében nemesek, kik hozzájok csatlakozni sem pirultak sem irtóztak: akkor Erdélyben sem hiányzottak — nevezetesen Kolos megyében nem — fő családbeliek is, kik hasonlóan cselekedtek [3]).

Már miután tagadhatlan, mikép több szász gyarmatcsoportnak II. Gejza idejében Erdélybe telepíttetése, s itten II. András által egy, mind e mai napig erősen álló néppé olvasztatása; továbbá Erdély népeinek Mátyás király korában a magyar királyi koronától habár rövid ideig tartott elválása, és Szent-Györgyi gróf János vajdában külön uralkodónak választatása; végre, több erdélyi parasztoknak is II. Ulászló országlása alatt a nemesség elleni fellázadása s dulongása Erdély legnevezetesebb és fontosabb történetei sorába tartoznak; még is ezeket a magyar birodalmi egykorú oly történetirók sem említették, mint Kézai Simon, a Chronicon Budense szerzője s Tubero Lajos: akkor, úgy vélem, elég világosan látható, hogy az erdélyi történetek Erdélynek Magyarországhoz volt kapcsoltatása korszakában, a régi magyar történetirók által legnagyobb részben feljegyzetlenül hagyattak, s mi följegyeztetett, igen — igen kevés!

Azonban e kevés sincs általok kielégítőleg adva; mit egy részint koruk uralkodó gondolkozásából vagy szelleméből magyarázhatni meg, mely rájok is hatott, s működéseikben nekiek irányt adott.

Harcdíj az iker Magyarhon. Harcaikkal szerezték, ótalmazták, tartották meg mind kettőt a magyarok; és csak azokkal szerezhették, ótalmazhatták s tarthatták meg leginkább, oly sok és tőlök mind idegen, velök mind ellenségeskedő népek között. Ekkép a magyar nemzet harcias fiai biztosítván Magyarország létezését az európai földön, természetesen a

1) Regni Hungarici Historia a Nicolao Istvanffio. Coloniae Agrippinae. 1724. P. 39—47.
2) Kolosvár levéltára. És Oklevéladalék: I. II.
3) A kolosmonostori konvent levéltára.

bátor hadi férfiak voltak a legbecsültebb nemzetfiak; a hadi erény tartatott a férfi legszebb polgárdíszének, a hadi hőstett legmagasabb érdeméuek, legfőbb dicsőségének. Emlékezzünk a magyar nemesi rend históriájára s mi itten állíttatik: mindazt adathalmazzal találandjuk ott bébizonyítva. Nemességgel, s ezzel együtt földbirtokkal királyaink által jobbadán mindig azon férfiak ajándékoztattak meg, kik csatatéren vitézségökkel tüntették ki magokat.

S miként gondolkoztak, cselekedtek az ily körülmények között élt történetiróink? Miként a nemzet s királya.

Midőn látták, hogy a nemzet a hon elleneivel vitézül vitt harcokat tartja fiai legdicsőbb tetteinek, s a király jutalmazásra legméltóbbaknak; történetirói tisztöket ők is úgy gondolták legjobban teljesíthetni: ha följegyzésre főleg ugyanazokat méltatandják, s e hibás gondolkozáshoz alkalmazva irták mindnyájan munkáikat; mert ámbár a nemzet, melynek történetirói kivántak lenni, nem élte napjait csupa harcban, s hadi gyakorlaton, elleneivel csatázáson kivül egyebet is mívelt: mindazáltal más müködéseit, tetteit, viszonyait ritkán említették meg, s még a harci történetekkel ok- vagy okozatképen szoros kapcsolatban álló, de nem hadi eseteket gyakran oly mellesleg, hanyagúl, homályosan, hibásan, miszerint az utánok következett nemzedékek maig sem lehettek képesek némelyeket tisztába hozni s talán a következendők sem lesznek soha.

III. Béla (1173—1196) alcancellariusa Pál [1], vagy, ha úgy akarjuk: Béla király Anonymus Notariusa irt legterjedelmesebben Erdély egyik részének Tuhutum által meghódíttatásáról, s e hódító és ivadékainak a felett szent István király koráig tartott uralmáról. De ha tudni akarjuk Tuhutum családjának politikai viszonyát Árpád házához, Erdélyét azon időszakban Magyarországéhoz: tisztán előadva az ő históriájában sem találjuk; mert a midőn mondja egyik szavával, hogy Tuhutum Árpád engedelméből jött át Erdélybe Gelou fejdelem birtokát elfoglalni, s ez által Tuhutumnak Árpádtól akkori függését adja értésünkre; mondja másikkal azt is, mikép Tuhutum azon szándékkal jött, hogy Gelou birtokát önnön maga s ivadékai számára hódítsa meg; s miután vitézei fegyvere által Gelou elesett, ennek alattvalói nem mást, hanem épen a győzedelmes Tuhutumot választották uroknak s neki esküdtek hűséget

---

1) Fejér, Codex Diplomat. Hung. Tom. II. Budae. 1829. Pag. 199.

[1]). Mely szavak oda láttatnak mutatni, mintha Tuhutum Geloun nyert diadalma után tényleg mindjárt függetlenné s önállásuvá vált volna.

Azzá vált-e egyébiránt vagy nem, itt bővebben vizsgálni nem akarom; csak azt említem e kérdésekre nézve: független volt-e jogszerűleg a Tuhutum-család az Árpád-háztól vagy nem? Külön országot képezett-e annak korában Erdély Magyarországtól vagy nem? Az Anonymus Notarius is oly hanyagúl és homályosan nyilatkozott, hogy megoldásukat a két magyar hon jelesebb történetirói is vagy meg sem kisértették, vagy kielégítlenűl tették [2]). Pedig alig hihető hogy egy királyi alcancellarius által, ki minden esetre az első Béla királyok valamelyike idejében élt, a két haza közt e legelső korszakban fenállott jogviszony felvilágosíthatlan volt volna.

---

1) Tuhutum „coepit ad hoc anhelare, quod si posse esset, per gratiam ducis Arpad domini sui terram ultra silvanam sibi et suis posteris acquireret, quod et sic factum fuit postea.“ — „Dux vero Arpad inito consilio voluntatem Tuhutum laudauit, et ei licentiam ultra Silvas eundi, contra Gelou pugnare concessit“ „milites Tuhutum, audaci cursu persequentes, ducem Geloum, juxta fluvium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terrae videntes mortem domini sui, sua propria voluntate dexteram dantes dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca, et in loco illo, qui dicitur Esculeu, fidem cum juramento firmaverunt.“ — Historia Hungarica de septem primis Ducibus Hungariae. Cap. XIV—XVII. Schwandtnernél: Tom. I. Pag. 17—19.

2) Pray okoskodással törekedett a bajos kétes kérdéseket megoldani. „Mivel — imígy okoskodott — Erdély terjedelmét tekintve, szinte egy harmad résznyi akkoraságu mint Magyarország; ha Tuhutum azt — a meghódított egész magyar föld elosztatása alkalmával — sajátul kapja: közötte s az Árpádot főnökül választott több vezérek közt nem volt volna egyenlő az osztály. Ha pedig ezek is akkora földrészt nyernek osztályrészökbe mint Tuhutum: úgy Árpádnak és ivadékainak, a királyoknak, kellett volna örökségül legkisebb részt kapniok; minek épen az ellenkezője bizonyos.“ És ezen okoskodásból következteti: „Itaque illud veri est similius, Tuhutumo Transsilvaniam administrationis solum titulo, partem vero aliquam, ut reliquis electoribus, feudi instar, collatam fuisse.“ Historia Regum Hungariae. Tom. I. Budae, 1801. Pag. XLVI—XLIX.

De Pray okoskodása alapjául oly tényt vett valónak, mi nem az. Erdély terjedelmébe tudniillik belé értette a székelyföldet is. Ámde a székelyeket és honjokat a magyarok soha sem hódították meg; az tehát a hódító magyar vezérek osztozásakor osztály alá nem jöhetett — nem is jött. És ha a székelyföldet kiveszszük, melyet ki is kell vennünk, Erdély meghódított terjedelméből: ez koránt sem lesz harmad résznyi akkoraságu mint Magyarország. Minél fogva

Bonfini adott legbővebb rajzot Erdélynek Mátyás király ellen 1467-ben felzendültéről. S midőn meggondoljuk, hogy ő egyenesen Mátyás parancsából kezdett a magyar birodalom történetirásához; hogy e királynak nem csak kegyéből hanem udvarában és vele is élt, s a korabeli nevezetesb magyar történeteket ha másoktól nem, magától a történetirató királytól is teljesen és hűven megtudhatta: szinte hinnünk kell, mikép más események közt az emlegetett felzendülést is legalább fő vonásaiban, hű s teljes rajzban adta át a maradéknak. S mégis csalatkoznánk, ha azt hinnők. Szerinte a hűtelen fő lázadók a tordai gyülésben csupán örök számüzetéssel büntettettek, és szabadságokban hagyatott oda költözni ki, hova tetszik és vagyonaikat magokkal vinni [1]). De ez nem úgy van. A fő lázadók számüzetésen kivül jószágaiktól is megfosztattak. Számosak Mátyás levelei, melyekből ma is olvashatjuk: mikép a tőlök e lázadás büntetéseül elvett fekvő birtokaikat másoknak osztogatta [2]). S mi volt Bonfini szerint a lázadás két fő személyének, Veresnek és Szent Györgyi gróf Jánosnak büntetése? Ő az elsőre nézve csak ennyit jegyzett meg: Veres Benedek, e szerencsétlenség szerzője, titkon Lengyelországba lopódzott s ottan végzette életét [3]). Annyiból állott tehát egész büntetése, hogy honán kivül kényteleníttetett lakni? Koránt sem. Mátyás az ő s testvére Veres János számos birtokait is másoknak adta [4]). A vajda büntetéséről pedig elannyira hallgat Bonfini, hogy csaknem azt gondolnók, miszerint vajdai hivatalából sem mozdíttatott el, ha elmozdíttatását másképen meg nem tudnók [5]).

---

nem való, hanem csak képzelt levén a Pray által okoskodásalapúl vett tény; még mindig kérdés: vajon valószínü-e bár a következtetés, melyet abból kindulva Tuhutumra nézve tett?

1) „De fidelibus hic" irja a tordai gyülésre vonatkozólag, et infidelibus agitatum; qui rebelles ac perfidi declarati: his perpetuum duntaxat exilium indictum est, et ea quidem conditione ut ad statum diem extra regni limites quo cunque luberet se cum fortunis transferre sit liberum." Idézett historiája 396. l.

2) A kolosmonostori konvent levéltára, s Oklevéladalék: III.

3) „Benedictus Rufus, hujusce mali author, in Poloniam se surripuit, ibique vitam exegit." Id. Hist. 396. l.

4) A kolosmonostori konvent levéltára, s Oklevéladalék: IV.

5) Tudhatjuk pedig ezt Mátyásnak már 1467-ben a lázadás lecsendesülte után kelt nem egy leveléből. Egyikben: „Datum in Segesvár feria tertia proxima post fe-

Verbőci Istvánról kell még szólanom. Mint törvénykönyvszerkesztő nem tartozik ugyan ő a történetirók közé; de miután Hármas Törvénykönyvébe országos történeteket hirdető, népállapatokat rajzoló jegyzeteket is iktatott: ezek is kritikai vizsgálat alá vétethetnek. És tekintsük, némit hogyan jegyzett bé az erdélyi székelyekről.

Hún-scytha eredetűeknek, hadakozásban igen tapasztaltaknak, kiváltságos nemességgel biróknak, más népekéitől egészen különböző nemzeti szokásokkal, törvényekkel élőknek írja őket; s e szokásaik, törvényeikből akarván a legfeltünőbbet, legjellemzőbbet meg is említeni, mondja: „per tribus et generationes atque lineas generationum (antiquorum more) haereditates ac officia inter sese partiuntur et dividunt." [1]).

S meg kell vallani, mikép a székely nemzeti alkotmány sajátszerüsége kijelöléseül annál, mi ez idézett szavakban rejlik, valamit helyesebben érinteni nem lehetett volna. Ezekben fekszik amaz előbbieknek is „dissimili penitus lege et consvetudine gaudentes" igazi értelmök. Mert a székely alkotmány Verbőci idejében valóban annyira sajátszerü volt, s épen annál fogva, mit ő is megjegyzett, hogy ahhoz hasonlót az akkori népek közől egyiknek historiája sem mutat fel.

Azonban ezen alkotmányi sajátszerüség, az abból természetesen következett sajátszerüleges népállapot rég megszünt, és ismerete is annyira kihalt, miszerint jelenben a székelyek közt is ritka, ki bár képzettel birjon helyessel egész mivoltáról, és aligha találtatik, ki tiszta tudomással. Ennek oka pedig nem csak az, mert kevés számu adat maradt fen, melyből tudomást lehetne szerezni róla; hanem az is, mert Verbőci hanyagul és hibásan adta elő felhozott szavaival.

---

stum omnium Sanctorum anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo" maga volt vajdának mondja Szent Györgyi gróf Jánost; Vizaknai Miklós birtokait azért ajándékozván másnak: „quod Joanni Grof, alias vajvodae nostro Transsilvan. — non solum adhaesisset, verum etiam nonnullos alios . . . cum suis malis consiliis ad infidelitatem convertisset." A kolosmonostori konvent levéltárából.

1) Tripartitum opus juris consvetudinarii inclyti regni Hungariae per magistrum Stephanum de Verbewcz personalis praesentiae regiae Majestatis locum tenentem accuratissime editum: a címlapon. Impressum Viennae Austriae per Joannem Singrenium. Anno domini M. D. XVII. Octavo die Maji: az utolsó lapon. P. Tert. Tit. iiij.

Hat vérségi fő osztályra szakadt Verbőci korában és kora körül a székely nemzet; mindenik fő osztály ismét négynégy szorosabb vérségi alosztályra s az alosztályok családokra. A fő osztályok közös nevezete — mert meg vala mindeniknek saját külön neve is — magyarúl nem, latinul genus, generatio, tribus; az alosztályok közös nevezete magyarul ág, latinul ramus, linea, arbor volt [1]). És ezen hat nembe, egyszersmind pedig a hat nem huszonnégy ágának valamelyikébe tartozott belé minden igaz törzsökös székely család, mert ezek valamelyikéből sarjadzott ki egykor őse, s vette származatát maga is.

Mint a nemzet maga nemekre s ágakra, úgy osztatott hona földe is nemek és ágak szerint fel. S a milyen jól tudatott hajdan a székelyek közt, melyik nembe, s az illető nemnek melyik ágába tartozott mindenik család s egyén; szintoly jól az is, melyik nemhez és ághoz tartozott mindenik belső, külső fekvő örökség, s az illető nemben és ágban melyik családnak, egyénnek birtoka.

A székely nemzethez hasonlítólag a vele rokon magyar nemzet is nemekre vagy nemzetségekre osztatott mostani hazájában megtelepedésekor, s azután is évszázadok folytában; de az ágakra osztatás, legalább oly szerkezetben és értelemben, milyenben az a székelyeknél divatozott, nála

1) Hogy a székelyek Verbőci idejében valóban nemekre s nemeknek ágaira oszlottak, bizonyítják némely 1507. s 1508-ban kelt oklevelek, melyek eredetileg a kolosmonostori konvent levéltárában vannak; s melyeknek egyike az Oklevéladalék V. száma alatt közölve van. — Hogy ideje körűl sőt idejében is hat fő osztály volt, annak huszonnégy alosztálya; a fő osztály magyarul nemnek, az alosztály ágnak mondatott, s latinul amaz leginkább genusnak, imez lineának, ramusnak, láthatni többek közt azon adatokból is, melyeket Kovachich és Engel sajtó utján már rég világ elé terjesztettek. — Scriptores rerum hungaricarum minores. Tom. I. Budae 1798. Pag. 339, 340. — Danielis Cornides Vindiciae Anonymi Belae regis Notarii. Budae, 1802. Pag. 350—352.

Azt pedig hogy a nemeknek ágakra oszlását, az ágaknak családokra oszlása követte közvetlenül — ismét egyebek közt — kétség alá hozhatlanul bizonyítja Báthori István erdélyi vajda vagy fejdelemnek egy 1575-ben kelt eredeti levele, melyből világosan látható: melyik nembe és ágba tartozott néhány marosszéki székely és székelynő még a XVI. század utolsó felében is, és melyik nemben, ágban élt; például: Thomas Orban, Ambrosius Nagj *in genere Abran et ramo Nagj-agh*, Albertus Bala et Joannes Syluester in *genere Eorlewcz* et ramo *Seprewd*, Albertus Peterfy, Petrus Myklosy, Martinus Balassy, Andreas Syluester *in genere Jeneo in ramo Zomoruw*, Marta Apody . . . *in genere*

hiányzott. És a régi magyar történetirók s oklevél-fogalmazóknak, mert latin nyelven dolgoztak, gyakran szükségök lévén a nem vagy nemzetség értelmét latinúl kifejező szóra: a végre egynél többet használtak, rendszerint pedig ezeket: *tribus, progenies, generatio, genus*; általok e szavak a családcsoportok vérrokonsága kifejezésére nézve hasonértelemüeknek tartatván.

Oly igazság ez, melyet a történet és oklevéladatok sokasága minden kétségen kivül valóvá teszen [1]).

De a milyen kétségtelenűl igaz, történet s oklevéladatoknál fogva, hogy a székely és magyar régi történetirásban s oklevél-fogalmazásban a tribus, progenies, generatio, genus szavak hasonértelműeknek tartattak s mint olyanok használtattak a nemek vagy nemzetségek latinúl kitételében: épen olyan igaz aztán az is, hogy Verbőci hanyag, hibás szerkezetben adta a székelyeknek nemekre s nemeknek ágaira oszlását, midőn rólok így írt: „Per tribus et generationes, atque lineas generationum (antiquorum more) haereditates ac officia inter sese partiuntur et dividunt.“ S azért hibásan, mert idejében tribus és generatio mind egyet tett; s ha ő

Meggyes *et ramo Kwrth.*" Datum in ciuitate Meggyes feria tercia proxima post secundam Dominicam Trinitatis anno Dominj millesimo quingentesimo septuagesimo quinto. Eredetileg megvan az értekezőnél.

1) Kézai Simon írja: „Habet etiam (Scythicum regnum) provincias centum et octo, propter centum et octo *progenies.* — Centum enim et octo *generationes* pura tenet Hungaria et non plures.“ — „Tunc de *tribubus* centum et octo elegerunt viros fortes ad bellandum, assumentes de quolibet *Genere* decem millia armatorum, aliis in Scythia derelictis.“ — „Cum pura Hungaria plures *tribus* vel *progenies* non habeat, quam *generationes* centum et octo, videndum est, unde esse habent illorum progenies, qui de terra Latina, vel de Alamannia, vel de aliis regionibus descenderunt.“ Idézett könyve 13, 18, 76. ll. A *Turóci* neve alatti XIV. századbeli (1358) krónikában olvashatni: „Zobolch vero alius capitaneus, unde *Chak oritur generatio*, descendisse dicitur in ipso campo et loco ubi Chakvara jacet nunc desolata.“ S leebb: „Sed quintus (capitaneus) Leel est nominatus . . . Ex isto quidem *Zuard oritur generatio.*“ Johannis de Turóc Chronica Hungarorum. P. II. Cap. IV. VII. Schwandtnernél: Tom. I. Pag. 83. 84. És mi itt a történetiratban *generatio* val van kifejezve, az oklevelekben *genus*sal. 1237-ből: „Notum fieri volo, quod ego *Chak*, filius *Georgii de genere Chak* comes Soproniensis — monasterium ordinis Cisterciensium — suscepi ad aedificandum.“ 1274-ből: „Elisabeth regina — quia comes Laurentius, nepos Veech nobilis *de genere Zuard* . . multos exhibuit famulatus.“ 1323-ból: „Carolus — rex — ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod

mégis különböző értelmet kivánt volna azoknak tulajdonítani: akkor szerkesztése nem egyezett volna a valósággal [1].

Épen olyan igaz továbbá, hogy szabatosan, helyesen imígy kellett volna — használt szavainál maradva — szerkesztenie: „per tribus atque lineas tribuum;“ „per generationes atque lineas generationum;“ vagy legalább: „per tribus seu generationes atque lineas generationum;“ [2]) — mert csak ily szerkesztés adá vala igazán és hűven a székelyeknek korabeli nemekre s ágakra oszlását.

Ámde Verbőci nem mindenhol ügyelt arra, hogy szabatosan és világosan írjon. Nem ismét csak hason értelmüek-e egymás mellett épen kritikai vizsgálat alatti szerkesztésében ez igék is: *partiuntur et dividunt?* S nem homály borongja-e körűl imc kitételét: *„antiquorum more?“* miután nem tudatta határozottan, mit egyetlen egy, vagy pár szóval tehet vala, kik voltak légyen ama régiek, kikre itt hivatkozott.

---

frater Mauritius, ordinis fratrum Praedicatorum, filius magistri Demetrii quondam Bani *de genere Chak* — exhibuit nobis quasdam literas privilegiales.“ Cod. Dipl. Hung. Tom. IV. Vol. I. Pag. 98. Tom. VI. Vol. II. Pag. 398. 399. Tom. VIII. Vol. II. Pag. 444. 445. sat.

1) Ez okból — legyen szabad megjegyeznem — nem tarthatom eltaláltnak Verbőci szavainak a magyar Akademia-eszközlötte következő fordítását is: „Az örökségeket és hivatalokat (*régi* szokásként) *nemzetségek és ivadékok* és *ivadéki ágak* szerint osztják fel magok között.“ Verbőci István Hármaskönyve. Az MD. XVII-ki eredeti kiadásra ügyelve magyarúl kiadta a magyar tudós társaság. Pest. 1844. Harmad. R. 4. Cím. A valóval legmegegyezőbb fordítás, véleményem szerint, ez lenne: „Az örökségeket és hivatalokat (régiek szokásaként) *nemek és nemeknek ágai* szerint osztják fel magok között.“

2) A *„linea“* szót helyesen vette fel s használta Verbőci, noha használhatta volna ezt is: *ramus*. A *Quadripartitum* szerkesztői tehát a székelyeknek nemekre s ágakra osztatását még helytelenebbűl írták le mint Verbőci, midőn e szavakkal fejezték ki: „qui per *tribus et generationes* atque *curias generationum* antiquorum more haereditates et officia inter sese partiuntur et dividunt.“ Quadripartitum opus Juris consvetudinarii Regni Hungariae. Zagrabiae. 1798. P. IV. Tit. V. Pag. 416. Mert nem csak megtartották mind a *tribus* mind a *generatio* szót különböző értelemben alkalmazva, mi már Verbőci Tripartitumában is hiba vala; hanem e mellett mellőzték a *lineá*-t, mi ottan helyesen állott, s helyébe a *curiá*-t iktatták helytelenűl. Tudom ugyan, hogy a római népet már Romulus tribusokra s curiákra osztá; tehát a curiák nép-alosztályok valának a rómainál is; azonban elhallgatva itt mind azt, mit a *római curiáknak székely nem-ágakra* alkalmazhatása el-

És a zavar és a baj, melyet ily hanyag, hibás, homályos előadásával hosszu idősoron le folyvást okozott és okoz még most is, teménytelen. Mert a távolabbróli székely örökösödés igen sok esetére nézve nem lévén más positív törvény mint az, melyet ő nemek és ágak szerintinek írt le: ez okból gyakran történt és történik ama hivatkozás a pörlekedők, ügyvédek, itélő bírák által; s mivel azon tévedésbe hozta s tartja őket, hogy az általa használt *tribus, generatio, linea* szavak mind megannyi különböző osztályfokozatát tették hajdan a székely nemzetnek, ahhoz képest törekednek azokat a gyakorlati életben alkalmaztatni s alkalmazni is kivánó szándékkal magyarázni [1]); minél fogva már az elméleti téren sokan képtelen zavarokba, bajokba sodortatnak.

S most értve már nem csak azt, mi keveset jegyzettek fel régi történetiróink Erdély koronkénti történeteiből és állapotáról, hanem azt is, mily hanyagúl, hibásan és homályosan jegyeztetett fel általok ama kevés is; el kell ismernünk, hogy ők a következett nemzedékek fiainak hagyták csaknem egészen a nehéz feladatot, Erdélynek Magyarországhoz volt kapcsoltatása korszakabeli történeteit, viszonyait, állapotát kinyomozni, a kritikai nyomozódás eredményét öszveszerkeszteni, s akkori történetiratát ekkép előteremteni.

---

len fel lehetne hordani, kérdem: miután a székely nem-ágak kitételére nálunk a *linea*, *ramus*, *arbor* szavak használtattak s divatoztak hivatalos irományokban és oklevelekben, és nem ok nélkül: mi szükség volt azokat mellőzni és helyettök a merőben új *curiát* alkalmazni?

1) Igy magyarázá *Szolga János* is, egyike a legjelesebb és leghíresebb erdélyi királyi táblai ügyvédeknek, székelyjogi kérdései s feleletei sorában irván: „A székelység Erdélyben ma is lakott havasközötti helyeiken megtelepedvén: a foglalt földet *törzsfaj* (*tribus*), *nemzedék* (*generatio*), és *ágazatonként* (linea) osztotta fel" sat. — Székelyjogi ötven kérdések s feleletek. Maros-Vásárhely. 1844. 58. l.

OKLEVÉLADALÉK.

I.

Uladislaus Dei gratia Rex Hungariae et Bohemiae etc. Fideli nostro Spectabili et Magnifico Johanni de Zapolya perpetuo comiti Scepusiensi ac Vajvodae Partium regni nostri Transsilvanarum, et comiti Siculorum nostrorum, nec non Capitaneo nostro, Affini nobis sincere dilecto, ejusdemque Vice Vajvodis, ac officialibus et locumtenentibus, cunctis etiam aliis officialibus et Subditis nostris praesentibus et futuris praesentes visuris salutem et gratiam. Expositum extitit Majestati nostrae in personis fidelium nostrorum prudentum et circumspectorum Andreae Kalmar, judicis anni proxime praeteriti, ceterorumque universorum civium et incolarum civitatis nostrae Koloswariensis. Quod cum aestate proxime praeterita *rustici et plebeae conditionis homines ubique ferme per totum hoc regnum nostrum sub nomine Cruciate* (sic) *contra nos et hoc ipsum regnum, et ad delendam universam nobilitatem insurrexissent* plurima et horrenda mala hinc inde exercentes et perpetrantes: nonnulli tandem capitanei ipsorum rusticorum, qui versus Transsilvaniam insurrexerant cum ingenti copia suorum complicum prope civitatem ipsam nostram Koloswariensem castra metati fuerant. Quos cum ipse Andreas Kalmar tanquam judex ob fidelitatem Majestati nostrae et Sacrae coronae nostrae debitam, ad eandem civitatem nostram intrare vetaret; praefati capitanei postularunt cum paucis duntaxat suorum intromitti. Quamobrem idem judex habito superinde cum toto consulatu ejusdem civitatis nostrae maturo consilio, quo magis a rabie et sinistris conatibus ipsorum popularium civitatem ipsam praeservare et tutari possent, *visum eis fuerat, capitaneum eorundem cruciferorum cum exigua comitiva ad ipsam civitatem intromittere. Qui cum ingressi fuissent, temeritate sumta excitataque seditione, tandem certa bona nobilium, quae iidem metu periculi intulerant, ab his, apud quorum manus reposita erant et locata, vi extorsissent et depraedati fuissent et inter sese sortiti.* Quibus iidem judex et cives, timentes ne civitas ipsa tota in praedam a communi populo converteretur, aliis etiam bonis et salutaribus respectibus resistere pro tunc quidem noluerunt, verum paucis post diebus refrigerato et sedato aliquantis-

per furore ipso populari, quaesitaque aliqua occasione et oportunitate, eosdem cruciferos, puta principaliorem capitaneum eorum cum viginti duobus servitoribus ipsius captivari fecit, quos tandem ad manus vestras tradidit publico supplicio exterminandos, qui mox merita etiam morte peremti esse dicuntur. Licet igitur idem judex et cives nostri ea quae fidei — fidelitatis eorum nobis et sacrae coronae nostrae debita sunt et in hoc et aliis omnibus actionibus eorum egerint, et inter alia integritatis eorum indicia proclamari etiam fecerint, quod nullus omnino de medio eorum in auxilium ipsius rusticanae plebis accurrere auderet: nunc tamen nobiles ipsi, quorum ut praefertur bona praemisso modo casu in ipsa civitate nostra per ipsos malefactores sunt dispersa et ablata, qui quidem nobiles sex numero aut septem sunt, praetextu hujusmodi direptionis et ablationis bonorum, eosdem Andream Kalmar, protunc ut praefertur judicem et ceteros cives ejusdem civitatis nostrae molestare et inquietare cepissent, vellentque propterea eosdem ac personas et res eorum arestare; cum tamen, prout ex praemissis eluet, non culpa neque vitio aut negligentia ipsorum judicis et civium nostrorum depraedatio praescripta facta extitit; non enim ad depraedationem faciendam, sed ad praeservandam civitatem a tumultu et periculo, capitaneus praefatus cum paucissimis suis intromissus fuerat, qui tamen postmodum modo praemisso poenam sui sceleris subierunt. His igitur omnibus consideratis et maxime quia iidem cives nostri fideles semper sese nobis et praedecessoribus nostris, divis condam regibus Hungariae divae memoriae, sacraeque coronae nostrae exhibuerunt, multaque et varia onera penes fidelitatem eorum sustinuerunt, prout eo ipso quoque *tempore tumultuationis rusticorum magna et incredibilia, ut intelligimus, dampna maxime in abactione omnium pecorum et armentorum suorum in valore aliquot forte millium florenorum perceperunt.* Accedente insuper ad haec supplicatione etiam humilima nonnullorum fidelium nostrorum per eos Majestati nostrae superinde facta, eosdem Andream Kalmar, pro tunc judicem et ceteros cives ac communitatem dictae civitatis nostrae Koloswariensis de et super hujusmodi rebus et bonis per praefatos cruciferos sive malefactores modo praemisso depraedatis et ablatis, rebus praemisso modo stantibus et se habentibus, et in quantum ut praemittitur depraedatio ipsa de voluntate et commissione ipsorum civium non est perpetrata; bonaque ipsa ablata in manibus eorundem civium aut usquam alias (vsq als) in ipsa civitate nostra non sunt, ordinationique regnicolarum nostrorum super rectificandis

ejuscemodi hinc inde illatis dampnis editae derogare id non videbitur, quietos et expeditos, atque ab omnium et quorumlibet impetitione et perturbatione securos et liberos regia nostra auctoritate reddendos et pronunciandos duximus, imo reddimus et pronunciamus praesentium per vigorem. Quocirca Fidelitatem Vestram requirimus et hortamur, eidemque etiam omnino committimus et mandamus: ut amodo deinceps praefatos Andream Kalmar, judicem anni praeteriti, ceterosque cives et incolas praefatae civitatis nostrae Koloswariensis ratione praemissorum in personis aut rebus et bonis eorum ad — nstantiam quorumpiam nemini prorsus impedire, molestare aut inquietare permittere, neque permitti facere, sed eosdem contra quoscunque praevia ratione ipsos turbare volentes, tueri, protegere ac defendere ac indempnes conservare debeatis et teneamini, auctoritate nostra praesentibus Vobis in hac parte attributa median. Secus non factur. Praesentibus perlectis exhiben. restitutis. Datum Posonij feria secunda proxima ante festum ascensionis Domini. Anno ejusdem millesimo quingentesimo decimo quinto.

P. H.

A Kolosvár városa levéltárában találtató eredeti levélből.

II.

Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae et Bohemiae etc. Fideli nostro Spectabili et Magnifico Joanni de Zapolya, comiti perpetuo Scepusiensi, Vajvodae nostro Transsilvanensi et Siculorum nostrorum comiti etc. ejusque Vicevajvodis salutem et gratiam. Exposuerunt Majestati nostrae fideles nostri prudentes et circumspecti judex et jurati ceterique cives civitatis nostrae Coloswariensis. Qualiter licet ipsi *tempore praeteritae seditionis* rusticorum in fidelitate nobis debita probe perstiterint et seditiosis hominibus non modo non adhaeserint, sed se illis potius pro tuenda nobilitate, in quam illi conspiraverant, opposuerint, et *contra illos non sine gravi eorum damno ac periculo decertaverint*; praeterea in argumentum euidentius fidelitatis et constantiae eorum omnes illos, *qui de ipsorum medio partes ipsorum tumul-*

tuantium sequuti, participesque scelerum eorum reperti fuissent, captos ad manus Egregii Joannis Thornallyay puniendos et meritis poenis mulctandos tradiderint, plerosque etiam nobiles de rusticorum captivitate eliberaverint. Tamen nobiles comitatuum Zolnok Mediocris et Colosvariensis non advertentes fidelitatem et constantiam eorundem exponentium et pericula, quae pro nobilitate subierunt et passi sunt, variis oppressionibus, injuriis et damnis, nullo habito delectu aut respectu: eosdem exponentes, perinde ac infideles punire, damnificare, et eosdem pro resarciendis damnis, quae ipsis nobilibus malefactores, perversique ac seditiosi tunc intulissent, graviter taxare contenderent. Allegantes ipsos exponentes omnium malorum per rusticos patratorum, et damnorum eisdem nobilibus illatorum authores fuisse. Supplicaverunt itaque Majestati nostrae iidem exponentes, ut adhibito remedio oportuno quieti ac honestati eorum consulere dignaremur; offerentes se ad omnia justa semper paratos et administraturos omnem justitiam de his, si qui in medio eorum culpabiles invenirentur, modo poenam malorum boni et justi homines subire non cogerentur; quorum supplicatio cum nobis justa esse videatur, utpote eorum, qui soli justitiae innituntur, mandavimus per alias literas nostras praefatis nobilibus comitatuum Zolnok Mediocris et Coloswariensis: ut ab eorum persecutione et illegitima oppressione desistant et ad aliquam solutionem cogere non audeant. Qui si fecerint bene quidem, alioquin volumus et Fidelitati Vestrae harum serie firmiter mandamus: quatenus acceptis praesentibus praefatos exponentes a molestatione et illegitima impetitione praefatorum nobilium defendere, protegere et manutenere modis omnibus debeatis et teneamini, authoritate nostra regia praesentibus Vobis in hac parte attributa median. Quod si quipiam eorum damnificatione per ipsos causaretur, via juris et non facti cum illis procedat. De quibus omnibus si tales reperientur, ipsimet exponentes ad omnem satisfactionem jure mediante impendendam sese ultro offerunt. Secus — non factur. Praesentibus perlectis exhiben. restitutis. Datum Budae feria quinta proxima ante festum beatorum Viti et Modesti martyrum. Anno Domini millesimo quingentesimo decimosexto.

(P. H.)

Commissio propria
Domini Regis.

A Kolosvár városa levéltárában található eredeti levélből.

III.

Mathias, Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. fidelibus nostris conventui ecclesiae de Colos Monostra salutem et gratiam. Cum nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri Magnifici Johannis Pangracz de Dengeleg etc. per eum primum sacrae hujus regni nostri Hungariae coronae tandemque Majestati nostrae sub locorum et temporum varietate exhibitis et impensis, *possessionem Zentkyral vocatam in comitatu Thordensi habitam, quae cujusdam Anthonij Desew de Patha praefuisset, sed per notam infidelitatis ejusdem, quam ipse ex eo, quod cum novissime nobiles et incolae Partium Transsilvanarum a fidelitate nobis jurejurando praestita in eo defecissent, quod pariter cum Johanne Groff, quem ad honorem vajvodatus earundem Partium extuleramus, contra nos, dum easdem Partes regni nostri Transsilvanas intrassemus, animo nocendi insurrexissent, tum praefatus Anthonius Desew eisdem adhaeren. contra nos notabiliter insurrexerat, ex lege regni nostri incurrit,* juxta antiquam et approbatam ejusdem regni nostri consvetudinem *ad sacram dicti regni nostri coronam, consequenterque collationem nostram rite et legitime devoluta est,* simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memorato *Johanni Pongracz,* suisque haeredibus et posteritatibus universis, *vigore aliarum literarum nostrarum donationalium exinde confectarum contulerimus* velimusque ipsum in dominium ejusdem per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Igitur fidelitati Vestrae firmiter mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo praesente Paulus vel Nicolaus de Jara, aut Petrus Indaly sive Ambrosius de Zylwas sin Sigismundus Solymos de Pethlend seu Paulus de eadem aliis absentibus homo noster ad facies dictae possessionis Zentkyral, vicinis et commetaneis ejusdem universis inibi legitime convocatis et praesentibus acceden. introducat eundem in dominium ejusdem statuatque eandem eidem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemissae nostrae donationis titulo perpetue possidendam, si non fuerit contradictum; contradictores vero si qui fuerint, evocet ipsos contra annotatum Johannem Pangracz in praesentiam vajvodae vel vice vajvodae earundem Partium regni nostri Transsilvanarum ad terminum competentem, rationem contradictionis eorum redd — — — post haec hujusmodi introdu-

ctionis et statutionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato eisdem vajvodis suo modo rescribatis. Datum in Zazkezdy feria quarta proxima post festum omnium sanctorum. Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo. Regni nostri anno decimo, coronationis vero quarto.

A kolosmonostori konventnek béiktatásról tudósító ugyanazon évi eredeti leveléből.

IV.

Mathias Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Fidelibus nostris Conventui Ecclesiae de Colos Monostra, salutem et gratiam. Cum nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelium nostrorum Egregiorum Stephani et Demetrii Jaxyt de Naglak, per eos primum sacrae hujus regni nostri Hungariae coronae tandemque Majestati nostrae sub locorum et temporum varietate exhibitis et impensis, possessiones *Farnas, Iwantelke, Walko, Wyfalu, Kelechel, Felsew-Fyld, Kesepsewfyld* vocatas in comitatu de Colos habitas, quae cujusdam *Benedictj Weres de eadem Farnas praefuissent, sed per notam infidelitatis ejusdem, quam ipse ex eo, quod cum pridem nobiles incolae Partium Transsilvanarum a fidelitate nobis jurejurando praestita in eo defecissent, quod pariter cum Johanne Groff, quem ad honorem vajvodatus earundem Partium extuleramus, contra nos, dum easdem Partes regni nostri intrassemus, adversus nos animo nocendi insurexissent, tum praefatus Benedictus Weres eisdem adhaeren. contra nos notabiliter insurexerat,* ex lege regni nostri incurrit, juxta antiquam et approbatam dicti regni nostri consvetudinem *ad sacram ejusdem regni nostri coronam consequenterque Collationem nostram rite et legitime devolutae sunt*, simul cum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memoratis *Stephano et Demetrio Jaxyth*, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, *vigore aliarum literarum nostrarum donationalium exinde confectarum in perpetuum contulerimus*, velimusque ipsos in dominium earundem per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Igitur fidelitati Vestrae mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro

testimonio fide dignum, quo praesente Rofael de Walko, sive Georgius Rado de Monostor, aut Michael de Bykal vel Georgius de Kapws, sive Ladislaus Gerewfy sin Johannes de Zenthkiral, aliis absentibus homo noster ad facies dictarum possessionum, vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus acceden. introducat praefatos Stephanum et Demetrium in dominium earundem, statuatque easdem eisdem simul cum cunctis earum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemissae nostrae donationis titulo ips. incumbenti perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum; contradictores vero, si qui fuerint, evocet ipsos contra annotatos Stephanum et Demetrium in praesentiam vajvodae vel vicevajvodae Partium regni nostri Transsilvanarum ad terminum competentem rationem contradictionis eorum reddituros; et post haec hujusmodi introductionis et Statutionis Seriem cum contradictorum et evocatorum si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato eisden vajvodae vel vice vajvodae suo modo rescribatis. Datum in Segeswar feria secunda proxima post festum omnium Sanctorum. Anno Domini millesimo quatringentesimo sexagesimo septimo. Regni nostri anno decimo, coronationis vero quarto.

A kolosmonostori konventnek beiktatásról tudósító, ugyanazon 1467-ik évbeli eredeti leveléből.

V.

Conventus Monasterii beatae Mariae Virginis de Colos Monostra omnibus Christi fidelibus tam praesentibus quam futuris praesentes visuris salutem in domino Jesu salutis largitore. Ad universorum notitiam praesentium serie volumus pervenire. Quod nos literas Serenissimi principis domini Wladislai, Dei gratia regis Hungariae et Bohemiae etc. introductorias et statutorias nobis praeceptorie loquentes et directas, honore et reverentia, quibus decuit, receperimus in haec verba:

Wladislaus, Dei gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. fidelibus nostris Conventui Ecclesiae de Colosmonostra salutem et gratiam. Cum nos illi fassioni, dationi, collocationi et perpetuationi, quas fidelis noster nobilis *Franciscus*, filius condam *Bartholomei Zekel de Strigonio* de et super totali possessione sua *Kysfalwd* vocata, scilicet domo et curia nobil. in

eadem *Kysfalwd* in medio Terrae Siculorum, in fine penes oppidum Zekel Wasarhel vocatum in districtu seu sede Maros Ze — appellata existen. et habit. simul cum molendino suo prope eandem possessionem *Kysfalwd* in facie fluvii *Maroswyze* dicti constructo decurren. cunctis etiam aliis haereditatibus siculicalibus, puta tribus primipilatus (sic, loco: primipilatibus), quorum scilicet primus in *genere Meggyes in linea Dudor*, secundus modo simili *in genere Meggyes in linea Kywrth*, tertius vero *in genere Halom et in linea seu arbore Naaznan* nuncupat. haberentur, fideli nostro Egregio *Andree Lazar de Gyergyo* seu *Zarheghalya*, vigore literarum fidelis nostri Spectabilis et Magnifici Petri Comitis de Bozyn et de Sancto Georgio, judicis curiae nostrae et Vajvodae Transsilvani comitisque Siculorum nostrorum fassionalium pro mille flor. aur. per rationes et caussas in eisdem literis expressas fecisse dinoscitur, nostrum regium consensum praebuerimus et assensum. Et nihilominus debitum habentes respectum ad fidelitatem et fidelium servitiorum merita praefati *Andreae Lazar* totum et omne jus nostrum regium, si quod in praesciptis possessione, nec non domo et curia nobilitar. ac molendino et tribus *primipilatus* (sic) *) aliisque cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet qualitercunque nunc haberemus vel successu temporum habere potuissemus, aut nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus nunc concernerent vel inposterum concernere possent Majestatem, memorato *Andree Lazar* suisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis vigore aliarum literarum nostrarum consensualium exinde confectarum in perpetuum contulerimus, velimusque eundem in dominium hujusmodi possessionis nec non domus et curiae nobilitar. et molendini et trium *primipilatuum* ac dicti juris nostri regii per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Super quo fidelitati Vestrae firmiter praecipien. mandamus quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum. Quo praesente *Michael de Gywlakwtha* aut *Bernaldus* vel *Franciscus Thamassy* de *Naznanfalwa* sive *Gaspar Sykesd* de *Theremy* aliis absentibus homo noster ad faciem praescriptae possessionis *Kysfalwd* consequenterque antedictarum domus et curiae nobilitar. ac molendini et

*) A nemekre s ágakra oszláson kivűl, mely vérrokonsági volt, politikailag még három rendre osztattak ez időben a székelyek. Az alsó rendbeliek *gyalogoknak*, *pedites* mondattak, a felső rendbeliek *elsőknek*, *primores*, a közepső rendbeliek *lovagoknak*, *lófőknek*, *equites*, *primipili*. Egy *primipilatus* tett annyi székely örökséget, mennyit egy közepső rendbeli székelynek, *primipilusnak* birnia kellett.

trium *primipilatuum*, nec non juris nostri regii in eisdem habiti vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus acceden. introducat praefatum *Andream Lazar* in dominium earundem et dicti juris nostri regii, statuatque easdem et idem eidem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemisso juris titulo eidem incumben. perpetuo possiden. si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint evocet eosdem contra annotatum *Andream Lazar* ad terminum competentem nostramque personalem in praesentiam rationem contradictionis eorundem reddituros. Et post haec hujusmodi introductionis et statutionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato ut fuerit expediens, dictae nostrae personali praesentiae fideliter rescribatis. Datum Budae Dominico die proximo ante festum beatae Ceciliae virginis et martiris. Anno Domini millesimo quingentesimo septimo Regnorum nostrorum Hungariae etc. anno decimo octavo, Bohemiae vero tricesimo octavo.

Unde nos praemissis mandatis ejusdem domini nostri Regis semper obedire cupientes ut tenemur, una cum praefato nobili *Michaele de Gywlakwtha* homine ejusdem domini Regis nostrum hominem, videlicet religiosum virum, fratrem Demetrium sacerdotem, socium nostrum conventualem ad praemissas introductionem et statutionem faciendas nostro pro testimonio fide dignum duximus destinandum. Qui quidem frater Demetrius Testimonium nostrum tandem exinde ad nos reversus, scilicet praefatus *Michael de Gywlakwtha*, homo regius aliqua infirmitate praeventus ad faciendam fassionem super hujusmodi executionis serie in nostram nequivit venire praesentiam. Itaque ad instantiam et legitimam petitionem dicti *Andree Lazar* duos ex nobis videlicet fratres Georgium priorem et Barnabam sacerdotes, socios nostros conventuales ad ea, quae praenominatus . . . . ipsis fateretur, audienda et tandem nobis referenda duximus transmittendos. Qui demum ad nos re . . . . conscientiose retulerunt eo modo: Quod feria quinta proxima post festum apparitionis beati Michaelis a . . . . . *ichael de Gywlakwtha* homo regius in domo habitationis suae in eadem *Gywlakwtha* habita, in . . . . . ipsis fassus exstitisset, prout etiam dictum Testimonium nostrum nobis retulit, hoc modo. Quomodo ipsi feria quarta proxima ante Dominicam ramis palmarum proxime praeteritam, aliis etiam diebus immediate sequentibus ad

id aptis et sufficientibus ad faciem praesciptae totalis possessionis *Kysfalwd* vocatae, consequenterque domus et curiae nobilitar. in eadem *Kysfalwd*, in medio Terrae Siculorum in fine penes oppidum *Zekelwarsarhel* vocatum, in districtu seu sede *Maroszeek* appellata existen. et habitarum ac molendini prope eandem possessionem *Kysfalwd* in facie fluvii *Maroswyze* constructi decurren. cunctarum etiam aliarum haereditatum Siculicalium praelibati nobilis *Francisci* filii condam *Bartholomei Zekel de Strigonio* puta trium *primipilatuum*, primi scilicet *in genere Meggyes in linea Dudor*, secundi modo simili *in genere Meggyes ac in linea Kwrth*, tertii vero *in genere Halom et in linea seu arbore Naznan* nuncupatis, nec non dicti juris regii in eisdem habiti, vicinis et commetaneis eorundem universis et praesertim nobilibus *Bernaldo Zekel* de *Nagyernyew*, *Georgio* vice Capitaneo dictae Sedis Maros, *Benedicto Choronk* familiar. Relictae condam *Georgy de Zentgyewrgy* et *Alberto Polyak* de *Zekelfalwa*. Item providis *Andrea Balay*, judice oppidi *Zekelwasarhel*, *Johanne Kowach*, *Blasio Zerday* in eadem *Zekelwasarhel* commorantibus, aliis etiam quam pluribus inibi legitime convocatis et praesentibus insimul accessissent; ubi idem homo dicti domini nostri Regis, praefato nostro Testimonio praesente, introduxisset praefatun *Andream Lazar* de *Gyergyo sew Zarhegyallya* in dominium earundem et dicti juris regii in eisdem habiti, statuissetque easdem et idem eidem simul cum cunctis ipsarum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemisso juris titulo eidem incumbenti perpetuo possiden. et in faciebus earundem congruis diebus et sufficientibus moram facien. et protrahen. nullo penitus inibi contradictore apparente. In (cujus) rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas duximus concedendas. Dat. Sedecimo die diei introductionis et statutionis praenotatarum. Anno Domini millesimo quingentesimo octavo.

A kolosmonostori konvent levéltárában található eredeti levélből.

II.

AZ ÁLLADALOM JOGALAPJÁRÓL.

SZÉKFOGLALÓLAG ÉRTEKEZETT MÁJ. 18. 1846.

PAULER TIVADAR LT.

Az emberiség szellemi s anyagi fejleményére eldöntő béfolyású az álladalom; nemünk ősidejétől kezdve, minden nevezetesebb események ennek körében közremunkálásával, intézvényeinek védszárnyai alatt történtek; létele nemünk művelődésének, polgárisodásának lényeges feltétele; szerkezetének taglalása tehát az emberi ész és szorgalom legmagasztosabb, legérdekesebb foglalkozásaihoz tartozik, főleg korunkban, midőn az elméletnek béfolyása a gyakorlatra, a tudománynak hatása az életre mindinkább szembetünő; — az összes álladalomtan legfontosabb feladványainak egyike, az *álladalom jogalapjának* meghatározása; mert valamint a büntetés alapja a fenyítőjog egész rendszerére elhatározó befolyással bír, és *Szemereként* *) a büntetőjog igaz terjedelmét csak az határozhatja meg, s határain belül az esetek végtelen szövedékeiben ismét csak az igazodhatik el, ki a büntetés erkölcsi forrását ismeri, ugy hasonlólag egyedül azon kérdés megfejtése: „hogy mily alapon sarkallik az álladalom s ennek lényegét képező álamhatalom jog- és észszerűsége? miben található azon kötelék, mely a polgári társulat tagjait összekapcsolván, fenmaradását jogilag biztosítja?“ szolgálhat biztos szövétnekül az álladalom természetének s viszonyainak felderitésére; s nyomossága, mellőzvén tisztán tudományos érdekét, annál kétségtelenebb, minél bizonyosabb, hogy hamis és ferde alapelvek valamint mindenütt, ugy ezen, az emberi társaság legszentebb kötelékeit tárgyazó tudományban is, szükségkép csak hasonló

---

*) A büntetésről. Budán, 1841. 5. l.

természetű következmények- s végeredményekre vezethetnek. — Ámbár pedig az említett kérdés megoldása az elfogulatlan elmére nézve, nem oly annyira szövevényes, mégis sajátszerű természeténél fogva mind a nemzetek, mind a jogtudósok s bölcselkedők véleményei abban szétágaztak, és az utóbbiak az álladalmat részint *isten akaratjára*, részint *történeti eseményekre*, részint pedig *észszeres elvekre* alapítván, *három fő osztályra* sorozhatók *); a különböző tudományos rendszerek vázlatos ismertetése s az észszerű kritika elvei szerinti megbirálása jelen értekezésemnek célja; — mert csak ekként lehetséges az egyoldalú felfogásból eredt s annyi hévvel folytatott eszmeharc kiegyenlitésére vezető ösvényt kijelölni, és az álladalmi jogot igaz alapjára visszavezetni.

Kik az álladalmat közvetlenűl *isten akaratjára* alapítják, *általános vallásbölcseleti*, *bibliai* vagy pedig *természetbölcseleti* elvekből indulnak ki.

A *vallásbölcseleti nézetek* szerint az álladalom az emberi nem vég céljának létesitésére szükséges, nélkülözhetetlen intézet lévén, isten müvének tekintendő, — ki valamint az emberi nemet teremté, ugy az emberi társaságokat is alapítá, — végtelen bölcseségénél fogva a társulati rend fentartására főhatalmat rendelvén; az első álladalmak azért szükségkép theokratiaiak voltak, s az utóbb keletkezettek, habár más uton alakultak is, egyedül az első megalapítás következtében létesülhettek; — bizonyságul szolgál a történet szava, melynél fogva az ó s új világ nemzeteinek ősintézeteiben, majd mindenütt theokratiai elvekre akadhatni. Így mellőzvén a héber álladalmat, Égyiptom szokásai- s emlékeiben, szóval mindenben, mi polgárisodásából fenmaradt, ezen nézet nyomaira találhatni, ugyanazt mondhatni Indiáról, hol Menu törvénykönyve szerint a fejedelem az isten helyettese, a lég és vizek ura, a gazdagság nemtője, személye pedig az istenségek lényegének elemeiből alkottatott: — hivatkoznak az ó görögökre s romaiakra, kik a gens Juliát, a régi németekre, kik több fejedelmi családot Beda szerint, isteni származásúaknak hittek, az új világ népeire, névszerint Mexico- s Perúra, a még most létező őstörzsökökre, a déltengeri szigetek lakosaira, — Afrikára, Japán- s Thibetre; mind ezen népek, ámbár évezredek lefolyta s lakhelyeik

*) Az elméletek osztályozásáról lsd. *Maurenbrecher*. Grundsaetze des heutigen deutsch. Staatsrechts. Frankfurt 1837. 37.

távolsága által egymástól elválasztva, mégis az álladalom isteni eredetének hitét híven őrzék meg kebleikben, és mi ekként vallási szempontból s történetileg egyaránt igazolható, gyakorlati tekintetben is teljesen kielégítő eredményekre vezet; mert valamint az emberek természeti egyenlőségénél fogva, az uralkodás eredete egyedűl isten rendeletéből nyerheti megnyugtató feloldását, ugy ezen rendszer az alattvalók alárendelését nemesbíti; az álladalom lételét a vallás tekintélyével szentesíti, s még akkor is védi, midőn vészhozó események tartósságát veszélyeztetik; — a fejedelmet gyarlóságára s egy mindenható lénytőli függésére emlékeztetvén, a kényuraságnak gátot vet, a jobbágyoknak védpaizsúl szolgál s akként mind a fejedelemre, mind alattvalóira nézve fölötte üdvös befolyású. Ezen rendszer védnökei keresztyén létökre nagyobb kisebb mértékben a bibliai szemponthoz közelítettek; említendők közőlök *Haxthausen*, *Steffens*, *Philipps*, *Geisler*, sőt alapelveikre nézve, ámbár tetemes módosításokkal, *Hegel* s *Haller* is ezen iskolával szellemi rokonságban állanak.

A *bibliai rendszer* védnökei az álladalmi főhatalmat a szent könyvekre alapítván, a fejedelmek s alattvalók jogviszonyait az isteni kinyilatkoztatásra mint főforrásukra vezetik vissza; — az ó-szövetség több helyein [1]) kivül, főkép vallásunk isteni alapítójának azon tettére hivatkozván, miként *Máté* szerint az adót önmaga fizette meg; s *Márknál* a császárnak adatni parancsolá azt, mi a császáré; ugyszinte sz. *Pálnak* leveleire, melyekben minden lelket egy felsőbb hatalomnak alávetettnek mondván, a hatalmat istentől származtatja, s kik ellene szegűlnének, isteni rendelet ellenszegűlőinek nyilatkoztatja; *Titushoz* intézett soraiban a hivőket a fejedelem iránti engedelmességre inti, s más helyütt kijelenti: hogy a trónok, uraságok, fejedelemségek s hatalmak az istentől vannak; hasonló szellemben nyilatkozik *sz. Péter*, az alárendelés indokául isten akaratját idézvén, kiért a hivők a hatalmat bíró teremtményeknek hódolni kötelesek [2]). Ezen a szent könyveken alapuló rendszer a középkorban általánosan elfogadva volt; az egyházi, a Sváb és Szásztűkör neve alatt ismeretes némethoni világi törvénykönyvek szerint, az isten valamint az égen két csillagzatot teremtett, egyet hogy nappal, a másikat hogy éjjel világítson, ugy két hatalmat is, az egyházit s világit alapítá; helyettesének a két ha-

1) II. Chron. XXX. 12. Dan. II. 21. Sapient. VI. 3—5. Sirach. XVII. 14. stb.

2) Sz. Máté XVII. 21, 22. Márk XII. 17. Sz. Pál a rómaiakhoz XIII. 1—7. Titushoz III. 1. Colos. I. 16. — Sz. Péter I. 2. 13—18.

talom jelképe gyanánt két kardot hagyott, az egyik a római pápára, a másik ez által a római császárra szállt, ki az egész keresztyénség világi főnőke, egyháziakban azonban a hivők sorába tartozik; valamint azonban a nap a holdnál, a lélek a testnél kitünőbb, úgy az egyházi hatalom is a világinál magasb fokon áll, s ez amannak védelmére rendeltetett [1]); e szellemben, a polgári főhatalom isteni eredetére vonatkozólag, nyilatkozott továbbá a 829. évi párisi egyházi zsinat; Bajor Lajos német császár korában, a birodalmi választófejedelmek *rensei* gyülekezete a császári hatalmat közvetlenűl istentől származtatta; a párisi parlament *Bodin* bizonysága szerint, egy a francia király hatalmát a római jog szellemében a néptől származtató ügyvédet a törvényszéki szavalástól végkép eltiltá; s az ágostai hitvallás 16. §-ában a világi kormányról állíttatik, hogy minden felsőbbségek s rendezett kormányok istentől teremtetvék; innen végre többen a fejdelmek isten kegyelméből címét s a koronázási szertartásokat vélik magyarázhatóknak. — Ezen, *Hobbes* koráig a tudományban is divatozott elmélet számos követői közé számítható a nagy nevű *Bodin János*, *Vandal* dánhoni püspök, ki Sámuelnek a királyságról adott rajzát a többi fejedelemségek előképének tekinti, s *Filmerrel* Ádámot az első királynak állitá, *Maasius, Ziegler,* ki felvilágosító példaként a nép által választott s még is hatalmukat -istentől biró egyházi főnökökre utal, *Boeckler* sat; az újabbak közől szellemi rokonságban vannak a német theologiai jogiskola követői: *Müller Ádám*, *Görres, Schlegel, Krausz* s azon francia bölcselők, kik mint *Bonald,* gróf *de Maistre*, *Ballanche, Viel-Castel* az álladalmat az isten-alapította egyház hasonmásának tekintik, végre a berlini hires jogtanító *Stahl Fridrik,* ki egész jog- s államtanát a keresztyén vallásra alapítván, hasonlólag ezen osztályhoz tartozik [2]).

A *természetbölcselők* általános azonossági alapelvöknél fogva, a világot az istenség átváltoztatásának, és az álladalmat a természet létegzete kiegészitő részének tekintvén, eredetét is az általános alkotási ösztönből származtatják, mely az emberi nemben nem egyedűl mint önfentartási s nemi, hanem társulati ösztön is működik. Valamint tehát az összes ter-

1) Can. 9. 10. D. 96. Cap. 6. X. de maiorit. et obedient. cap. 1. Extrav. com. de mai. et obed. Sachsenspiegel B. I. art. 1. Schwabenspiegel Előszó 9. 10. cz.

2) Ezen s a többi irókról lásd az észjogtudomány történetét tárgyazó értekezéseimet a Tudománytár 1842. évi XII. s az 1843. III. IV. VII. VIII. IX. X. füzetében, hol a nevezetesebb munkák címei is találhatók.

mészetben az alkatrészek vonzereje által nagyobb tömegek s testek képződnek, a physikai világban a különféle fajok s nemek keletkeznek: úgy az emberi társaság külön fokozatai, s közöttök az álladalom is alakúl, és ugyanazon erők által továbbá is fentartatik; az ellenkező irányú jelenetek az eltávolító erők következményeinek tekintendők, melyeknek hatása azonban a közelítő erők túlsúlya által elegendőkép kiegyenlíttetik; s az emberek ekként a természet szüksége, és szabadságuk körén fölűllévő törvények által a társas életre késztetve, egyedűl a már alakult társulatok viszonyait szabályozhatják szabadon. Ezen nézet elemeire már *Jordanus Brunus* s több scholasticus irataiban akadhatni, korunkban azonban *Schelling* követőivel, újra föléleszté s rendszeresíté.

A *történeti megalapítások* védnökei az álladalmat részint a *földbirtokból*, részint az *atyai hatalomból* vagy *erők túlsulyából*, részint pedig az emberi természetben mint a történet ősforrásában rejlő *szükségből* származtatják.

Kik az álladalom alapját a *földbirtokban* találják, azon általános elismert jogelvből indulnak ki, hogy a sajátjog természeténél fogva minden földbirtokos tulajdonának kirekesztő hasznát veheti; ha tehát másokat a letelepedhetés jótékonyságában részesít, azon szabályokat is határozhatja meg, melyek elfogadásától engedményét föltételezni akarja, s ennél fogva nem csak magánjogi tartozásokat, hanem alattvalói hódolatot, polgári engedelmet is követelhetvén, státus-főnökké válik; — a mint eredetileg egy, több vagy minden családfő saját földbirtokkal ellátva vala, ugy az ekként alakult álladalom szerkezete fejedelmi, jobbági vagy népországlási lehet, sőt a földbirtok aránytalanságából, s a sajátjog lényegét képező egyes jogok felosztásából vegyes kormány-alkatok eredhetnek; a földbirtok ekként nem csak lehetséges, hanem egyedüli biztos alapja a főhatalomnak, mert valamint a terűlet a polgárzat lételének szükséges föltétele s fenmaradásának biztosítéka, ugy országlót terűleti felsőbbség nélkül nem is képzelhetni, minthogy hatalmát annak átengedni kénytleníttetnék, ki a terűlet birtokába jutna. Ezen elmélet igazságát veleményök szerint, a történet kétség kivűl helyezi, minthogy az álladalmak nagyobb részt ez úton keletkeztek, s a régi népek fejedelmei legtöbbnyire független földbirtokosi családfőnökök valának; innen magyarázható hogy az egyed-országlói alkat *Aristoteles, Cicero, Pausanias, Sallustius, Tacitus* szerint *) az

*) *Aristoteles* I. Pol. 1. *Cicero* 3. de legib. *Pausanias*, De Baeotio L. IX. *Sallust.* Catilinájában. *Tacitus.* Annal. „Urbem Romam a principio reges habuere."

emberi társaság ősformája volt, s az egy kis Palaestinában *Josue* idejében 31, Olaszhonban Romának alapítása előtt *Gattererként* 34 király találtatott; hasonló jelenségekre akadhatni Arabiában, Kis-Ázsiában, Indiában, Némethon- s Galliában. *Aristoteles* a makedoniai, lakaedemon s Molossok fejedelmeinek hatalmát ez okból származtatta *). A nagyobb álladalmak ez úton a birtokok összesítése által keletkeztek, s a fejedelmek címeiben is nyomai mutatkoznak a terület időjartával történt növekedésének; ily módon alakultak Némethon álladalmai és ennélfogva a német birodalom nyilvánjoga szerint az álladalmak legujabb időig magán birtokuak s más módon alakultakra osztattak; ezen tannak, melynek a XVI—VII. században számos követői voltak, elemeire *Haller Károly*, s a prágai jogtanító *Schnabel* munkáiban találhatni.

A *családi elmélet* szerint, a család a társaság legrégiebb neme, azon gyökér, melyből a tarsulati viszonyok minden ágazatai fejlődnek. Az atya a természet törvényeiben alapuló hatalommal bír gyermekei fölött, ezeknek született főnöke, jogaik védője; később a szolgák járulnak hozzá, s az első hatalom a szülői és úri hatóság vegyületéből eredt; a család nemzetséggé, a nemzetség törzsökké alakul, míg ezen viszonyból a nép s álladalom eszméje ámbár eleinte csak homályosan fejlődik, mely a család ősjellemét azonban később is megtartja; az első családapa egyszersmind az első fejdelem volt, ki családját önjogánál fogva kormányozta, ennek tagjai természeti függésöknél fogva iránta engedelemmel tartoztak, s az álladalom a családnak csak magasb fokozata. Ezen elmélet a rideg jogviszonyokat természeti szeretet-szülte érzelmekkel fölcserélvén, azokat a leggyöngédebb társulattá átvarázsolja, s ekként követői allítása szerint, az alattvalók állapotját leginkább biztosítja; tanuk bébizonyatására a szent könyvekre hivatkoznak, melyek szerint egyes néptörzsökökből vevék eredetöket a legrégibb álladalmak, továbbá az ó történetnek tanuságára, az arab, kaukázi s amerikai ősnépek társas viszonyaira, és azon körülményre, miként a haza neve majd minden nemzet nyelvén a családi viszonyokra emlékeztet. Teljesen divatozott ezen rendszer az Ynkák országában, s jelenleg még Sínában, hol elvein az egész státus szerkezete fenéklik, s *Confutsee* tana szerint a fejedelem népét mint családját kormányozza. A régiebb irók közől *Horn*, *Filmer*, az újabbak közől pedig *Adámi*,

*) *Aristoteles*, Polit. L. V. c. 10.

Schmalz, *Vollgraf*, némileg *de Bonald* s *Beneke* is ezen elmélet elveit védelmezék; sőt történeti szempontból a híres *Dahlmannt* s *Ancillont* is ide sorozhatni.

Kik az álladalom lételét az *erőhatalomra* építik, az emberi nem ős állapotjára, az ugy címzett természeti állapotra utalnak, mely, akár jellemzésére az adatokat a polgári társaságban, törvények uralma alatt létező s a műveltség magasb lépcsőzetén álló emberek cselekvényeiből, akár azon eljárásból merítsük, melyet a független nemzetek mint emberek testületei egymás iránt követnek, az ellenségeskedés és folytonos érdekharc szomorú állapotja gyanánt tűnik fel, hol bántalmat bántalom követ, s az ember lételét folytonos veszélyek fenyegetik; az ily állapotban saját erejének használására a természet mindenkit feljogosított, s a vétlen önvédelem elvei szerint még ellenének megölése is a lelkiismeret s ész birósága előtt igazolható; mennyivel inkább az erők túlsulya által kivívott győzelemnek használata oly intézetnek életbe léptetésére, melynek jótéteményeiben a meggyőzött ellenség is részesül, s mely őtet az ősállapot veszélyeitől, a természeti elemek-okozta megszorításoktól egyaránt felszabadítva az egyéni boldogság számtalan közegeivel, a renddel párosult szabadság áldásaival megismerteti. Ezekhez járul, hogy az emberek hajlamai, vágyai s kivánságai oly különbözők, érdekeik gyakran annyira összeütközők, a szabadság ösztöne végre oly hatalmas, miszerint lélektanilag lehetetlennek látszik, hogy önkényt valaha egyesüljenek, s lemondván a korlátlan szabadságnak számtalan csábjairól, akár egynek akár többeknek hatalma alá rendeljék magokat. Innen az álladalmak alapítói eszély, erény, bátorság, testi erő vagy terjedelmes birtok által kitünő egyének valának, kik erejök túlsúlya által alapját veték meg a polgári társulatnak, ezt továbbá is fentartják, s azért *Homér* énekeiben a „népek pásztorainak“ címeztettek. Mint az eddig említett elméletek, ugy a jelennek követői is a történetre hivatkoznak, melynek bizonysága szerint az álladalmak jobbadán győzedelmes főnökök fegyverei által létesültek. Már Mózses a Teremtés könyvében hóditókról emlékezik, Nimrodot vadásznak címezi, mit *Maenacinus* *) az embervadászatra magyarázott; a gonosz Kain, a vad Ézsau országalkotóknak neveztetnek, s a későbbi események számtalan példákkal igazolják a mondottakat. „Postquam exui aequalitas, et pro mo-

*) Libr. II. Polit. c. 3.

destia ac pudore ambitio ac vis incedebat provenere dominationes," mondá Románák legnagyobb történetirója *Tacitus* *). Hasonló tanokra a *sophisták* irataiban akadhatni. A tudományok fölélesztése után *Machiavelli*, és *Spinoza* mint a jogot általában úgy a főhatalmat is az erőre alapíták, s az éleseszű *Böhmer* hasonlólag magyarázá az álladalmak eredetét; sőt legújabb időkben ezen, a feledékenység örvényébe merűlt tan, ámbár módosított alakban ujabb pártfogóra talált a státustudományok berni reformátorában *Haller Károly Lajosban*, ki előbb több rendű röpirataiban majd húsz évi fáradalom után készűlt, nagy figyelmet gerjesztett munkájában ezen elméletet föléleszteni s a vallásival egyesiteni iparkodék. Szerinte a természeti állapot, mint az Isten örökös változhatatlan rendje mind ekkoráig meg nem szűnt, s mind az emberek független mind társas viszonyai annak köréhez tartoznak; az utóbbiakban, melyek egyébiránt az állatoknál is szemlélhetők, az erők aránytalansága s egyentelensége létezvén, ebből szükségkép az erősebb, a hatalmasabb uralma következik a gyöngébb fölött, mely nem az illetők szabadságán, hanem természeti szükségen alapszik. Nyomaira ezen törvénynek az összes életműves s életműtelen természetben akadhatni; az ember uralkodik az állat fölött ha ezen diadalmaskodik, ellenkező esetben még a rovar is fentartja Istenadta szabadságát; az orvos betege, a jogtudós védence, a gazdag a szegény fölött uralkodik, egész hadseregek az egyes kalauzt követik, s az uralom foka a hatalom fokától függ: hadd váljék a gazdag szegénynyé, az erős gyengévé, a bölcs tudatlanná s hatalmának túlsulyával uralma is megszűnik, mert az Isten örökös változhatatlan törvénye, hogy a hatalmasabb uralkodjék, és mivel surlódások csak egyenlő erők összeütközéséből eredhetnek, s a hatalom a jellemet nemesbiti, ama törvény mind a béke fentartására, mind a gyöngébb sorsára fölötte jótékony hatásu. Az imént említett alapon nyugszik az államhatalom is, mert az álladalom a magán társulatoktól nem lényegében, hanem csak függetlenségére nézve különbözik. Hol egyén vagy testület, a teremtőn kivűl felsőbbet nem ismer, ott a társasági kötelezettségek bevégezvék, és álladalom létezik; ezen függetlenség megszerzésére ugyan mindenki a természet által feljogosíttatott, de valamint a szerencse minden javai, úgy ez is kevesek által érhető el; a megnyerésére vezető utak különbözők, de legtöbbnyire önerő, mások segélye

*) Annal. lib. 3.

és szerencse szerzik a kivánt sükert; s mint az uralom földbirtokon, bátorságon vagy tudományon s ezekkel párosult függetlenségen nyugszik, úgy az álladalmak is földbirtokiak, katonaiak vagy theokratiaiak; az alattvalók főnökükkel a hatalom túlsúlyából eredt magán szerződvények által összekapcsolvák; az alattvalók között más kötelékek nem léteznek s ennél fogva az ország akár mily terjedelmes legyen, házi viszonynál nem egyéb; s a *civitas, societas civilis*, *polgári társaság*, sőt *kormány*, *kormányzatféle* kifejezések mint alaptalanok, forradalmiak, a tudomány s életből végkép kiírtandók volnának [1]). Elveire *Baroli Péter* híres olasz munkájában is tálálhatni; szerzője magasb szempontból indulván ki, az álladalmat mind a joguralom létesítésére mind az emberiség vég céljainak, művelésének, boldogságának előmozditására szükségesnek állítja, s innen az emberek jogát és kötelességét következteti az állami élethez s ennek megalapitásához szükséges eszközökhöz. Minthogy pedig ez utóbbiakhoz a polgári főhatalom lényegesen tartozik, minden ember vagy testület, mely elegendő erővel s képességel bír, a természet által feljogosítva sőt kötelezve lévén ezen észparancs teljesítésére, a polgári főhatalom jogcíme az álladalom észszükségében, létesitésének módja pedig, minthogy jogok gyakorlatára vagy kötelességek teljesítésére mások megegyezése szükségtelen, a főhatalom tettleges felvállalása elfoglalásában található; ez ekként az illető egyén magánjogává válik s az ész szabályai szerint tőle jogsértés nélkül el nem tulajdonítható; az első elfoglalás jogossága *Haller* szerint, a hatalmasabbnak a természet törvényein alapuló felsőbbségéből is kitűnik [2]).

A *történetbölcseleti rendszer* követői az álladalmat az emberi természetben gyökerező történeti szükségnek tekintik, a részletek kifejtésében azonban szétágaznak. Igy a régi görögök, kik az államnak inkább erkölcsi mint jogi oldalát vevék szemügyre, okát azon előnyökben keresék, mikben az emberi nem s társaság általa részesül; névszerint a nagy *Plato* az emberi szükségekből, *Cicero* s újabb időkben *Hobbes* azon összeütközésekből, melyek az emberi szenvedélyeket fékező s az ősállapot-szülte érdekharc kiegyenlítésére rendelt hatalom hiányából származnának, tehát féktelenség-okozta félelemből magyarázzák az álladalom eredetét, míg *Ari-*

1) Restauration der Staatswissenschaft. Winterthur 1820. I. k. 337—387. ll. 444—460. 482—494. ll. II. k. 11—14. ll.

2) Diritto Naturale Privato et Publico. Cremona, 1837. III. k. 22. 36. 62—129. ll.

stoteles a társasági ösztönre, vele öszhangzólag *Hume* s *Ancillon* az emberek rokonszenvére s kölcsönös segedelmezésök szükségére, *Mandeville* az önfentartási ösztönre, *Craigh* s *Baltisch* a közhaszonra, *Tököly Sebők* hazánkfia *) a birtokszerzésből következett viszályokra, *Duden* s *Herbart* pedig arra alapíták a polgárzat lételét, hogy az emberi természetben gyökerező mindennemű irányzatok kielégitésére nélkülözhetetlen.

Az *észszerű elméletek* az eddig elősoroltaktól lényegesen abban különböznek, hogy az álladalom s főhatalmának alapját az emberi ész vagy akaratban keresik; de a mint ezt közvetlenűl az *ész-szülte jogkötelességből* vagy az *álladalom fogalmából* származtatják, vagy pedig létesítésére az illetők *egyetértését, szabad lekötelezését* követelik, három osztályra szakadnak.

Az *elsők véleménye* szerint az ember az ész örökös szabályai által a jogeszmének létesítésére, tehát szabadságának oly korlátolt használatára köteleztetik, hogy ez a többiek szabadságával összeegyeztethető legyen; minthogy ezen észparancs teljesítése az emberi nem vég céljaira nélkülözhetetlen társas öszlétnek lényeges föltétele. Az erre megkivántató kellékek az ugynevezett természeti állapotban teljesen hiányoznak, mert mellőzvén az emberek természetéből levonható tapasztalati adatokat, már előleg világos, miként oly állapotban, hol mindenki önmeggyőződése szerint cselekvőségének határait szabja ki, a netalán eredt kételyeket önitélete szerint dönti el, s mivel függetlenségénél fogva társai itéletének helyt állani nem köteles, saját erejével is hajtja végre határozatait, tehát öntetteinek saját bírája, a jog eszméje nem létesűlhet; ennek sikeresítésére meghatározott törvények, az osztó igazság elveit fentartó, részrehajlatlan biróságok, s elegendő erővel ellátott végrehajtó hatalom, szóval állami intézetek szükségesek. A polgári tarsulat tehát az ész szózata által szentesített, az emberi természetnek egyedűl megfelelő állapot, s mindenki valamint a jogeszmének, úgy az annak életbe léptetésére nélkülözhetetlen államhatalomnak elismerésére is köteleztetik; az országló a „személyesített jogtörvény,“ annak képviselője; jogának megalapitására költeményekhez folyamodni, vagy történeti eredetét kutatni gyakorlati tekintetben fölösleges, mert akár mi úton eredett légyen meghatározott álladalomban a főhatalom, az alattvalók annak hódolni, engedelmeskedni tartoznak, mert a

*) De causis et fine civitatis. Pestini. 1786.

jogszerű rendet megvalósítá s alárendelésök, engedelmök a jogeszme létesűltének leglényege sebbalapföltétele; nem azon mód tehát, melyen a fennálló álladalmak alakultak, hanem belszerkezetök eldöntő, jogszerű lételökre nézve. Ezen rendszer alapítója Némethon legnagyobb bölcselője *Kant Immanuel* *), s ámbár az elveiben osztozó jogászok e tárgya nézve jobbadán tőle elpártoltak, még is számos követőkre talált, kik közől a nagyhirű *Hugo Gusztáv, Marczoll, Behr, Droste-Hülshoff, Zachariae Károly Salamon, Fries,* legujabb időkben *Claus, Gerstaecker, Hepp* s az éleseszű volt bécsi jogtanító *Jenull Sebestyén* említendők.

A *második osztályzat* rendszerénél fogva az álladalom mint „az erkölcsi eszme valósítása“ többek egyesülete közcélnak létesítésére; a vég célnak közösségéből az álladalmi tagok közakaratja, s mivel erről bensőleg meggyőződvék, „közöntudatuk“ „az álladalom öntudata“ származik. De ámbár ezen öntudatnál fogva magát mindegyik az egész testület kiegészítő tagjának érzi, vagy éreznie kellene, mégis mivel az egyesek fenmaradó magánakarata „saját öntudata,“ ellentétben van az „álladalom öntudatával,“ ez utóbbit a tagok kebelében háttérbe szoríthatja, elnyomhatja, oly „életműszernek“ szüksége világos, mely az álladalom egységének öntudatát épségében fentartsa, s az egyesek ellen, mennyiben szükséges volna, külső eszközökkel is sikeresítse. Ezen, a polgárzati életre nézve nélkülözhetetlen léteg: az államhatalom, mely tehát a közakaratnak képviselője, az álladalom „testesűlt öntudata,“ s nem csak az ész által szükségkép képezett elméleti, hanem gyakorlati eszme is, mivel az egyeseknek egy létező főhatalom iránti alárendelése, az illetők szabad akaratjának, erkölcsileg szabad „önhatározatának“ eredménye, melyen minden emberi erénynek alapulnia kell. — Az imént kifejtett tan a *Hegel György Vilmos Fridrik*-alapította bölcseleti iskolának tulajdona, mely jogbölcseleti elveire nézve Némethon határain kivűl, Svéd- s Dánországban élénk viszhangra talált.

A *harmadik osztályhoz* azok tartoznak, kik az álladalom jogalapját az ész által követelt alapszerződményben találják; s mivel ezen, a státustudományok legnagyobb tekintélyei által istápolt elméletnek elvei, kellő figyelemmel a többi rendszerekben található alapigazságokra, véleményem

*) *Kant's* Werke. Leipzig, 1838. V. B. (Rechtslehre §. 41. 42. 44. Anm. A). 116—119. 137—139. 144. 151. ll.

szerint mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben teljesen kielégítő eredményekre vezetnek, bővebb kifejtésök előtt, a különféle rendszerek birálati taglalását, s ennek alapjául, kitűzött feladványunk felvilágosítására vonatkozó némely általános észrevételeket előre bocsátandóknak tartok.

Midőn társadalmi tudományokban a vélemények oly szétágazását tapasztaljuk, minőt a jelen tárgy megfejtésében, annak egyik fő forrása rendesen abban található, hogy a kitűzött kérdés értelme szorosan meghatározva nem levén, azt az irók különböző szempontból fogják fel, és ekként egymástól eltérő sőt ellenkező eredményekre jutnak, holott a kérdés kellő elemzése után, a különböző nézetek gyakran nem csak összeegyeztethetők hanem a mindegyikben rejlő igazságok egymást kiegészítik; hogy az a jelen feladvány vitatásánál is megtörtént, már a rendszerek vázlatából világosan kitűnik, s ennél fogva legelűl kitűzött kérdésünknek szorosb meghatározása szükséges, mert ez által válik majd lehetségessé annak megitélése hogy a különböző rendszerek a kérdés eltérő értelemben történt felfogásán vagy valóságos elvkülönbségen alapulnak-e?

Mindenek előtt említendő, miként a föltett kérdés értelme nem vonatkozik az álladalmak *történeti eredetére*, nem azon okok s módok kutatására, melyeken az első álladalom, a később vagy jelenleg virágzó polgári társaságok történetileg alakultak, melyeken bizonyos személy vagy családok az államhatalom birtokába jutottak, mert ezen feladványok, akár mily érdekesek legyenek, nem a jogbölcselet hanem a történet s tevőleges országjog köréhez tartoznak, s az első álladalom eredetére vonatkozólag meg sem fejthetők, mert történetileg mindenütt már fennálló álladalmakra találunk; a bölcseleti államjog feladványa azon eszme meghatározása, melyen az álladalom jog- és észszerüsége alapszik, mely az akármily úton keletkezett álladalmat jogos intézetté emeli, s melynek ennél fogva az állami viszonyokat áthatnia, ezek felfogásának, tárgyalásának alapjául szogálnia kell; mert valamint a házasság, az úr és szolga közti viszony, az egyház, szóval mindennemű társulat, ugy az álladalom is, történetileg különböző módon alakulhat; de minthogy a mi történik, nem mindig észszerű, s a történetek folyamában, az emberi természet gyarlóságánál fogva az erkölcsi rosznak számos elemeivel találkozunk, azon társaságok megitélésében a magasb jogi s erkölcsi szempont nélkülözhetlen; s hogy e tekintetben nem

a mi történt, hanem minek észszerűleg történnie kellett volna, szolgálhat egyedül vezérfonalúl, csak azok által vétethetik kétségbe, kik a bölcselet s történet közötti különbségnek teljes megsemmisitésével Hegelnek állitását *„a mi van, az észszerű“* szószerinti értelemben vévén, az emberi erkölcsiségnek s méltóságnak alapigazságait egyaránt megrendítik; és ezen szempontból birálatilag mérlegezendők a különböző rendszerek bébizonyitására felhozott történeti védvek is. De a kérdés tisztán *bölcseleti részét* tekintve, az uralkodó eszmeharc nem csekély forrásául szolgált azon körülmény: hogy az álladalom ész- és természetszerűségének kérdése, avagy annak meghatározása hogy az álladalom: *miért s mi okból általában ész- és természetszerű?* azon egészen különböző feladványtól, hogy az ész és természet lényegében gyökerező eszme *miként s mily módon létesíthető jogszerűleg?* kellőleg meg nem különböztetett; holott azon, már a régi romai jogászok által felállitott s általánosan elfogadott jogelv, minél fogva valamely cselekvény érvényességére a *jogcímen* kivűl, még létesitésének törvényes *módja* szükséges, a jelen kérdésre is alkalmazandó. Ki tagadhatja a házasulatnak észszerűségét? Ki az emberi javak forgalmának szükségét? Ki vonhatja kétségbe hogy az egyház, természetünk nemesb szellemi részének szükséges következménye? de ezen viszonyok ész és természetszerűségéből, sőt szükségéből ki merné következtetni hogy a házasság erőszakon, adásvevésen alapulhat? a javak forgalma rablások, csalások útján létesíthető, az egyház tanai karddal s tűzzel terjeszthetők? szóval hogy észszerű viszonyoknál a létesités módja közönyös, hogy a vég cél szentesíti az eszközöket? hasonlólag tehát az álladalmi eszme észszerűségének kimutatása után még az álladalom, vagy a mi egyértelmű, az állami főhatalom jogszerű megalapitásának módját is szükséges meghatározni; az álladalom- vagy főhatalomnak, mondám, mert ámbár az állami intézetek felfogásában eltérnek egymástól a különböző nézetek, még is abban mindnyájan összepontosulnak, miként álladalom polgári főhatalom nélkül nem képzelhető, az álladalom eszméje életbe csak akkor lép, midőn többen közös hatalomnak rendelik alá magokat, s polgári viszony csak azok között létezik, kik az álladalmi célok elérésére egy közhatalom alatt egyesűltek, minél fogva *Zachariae, Descartes* ismeretes állitását *„Cogito ergo sum“* az álladalomra alkalmazván, erről joggal mondhatá: *„Impero ergo sum* *). Az álladalom *észszerűségének okai* tehát, annak, vagy határozot-

*) Vierzig Bücher vom Staate. Stuttg. 1820. I. k. 90. l.

tabban a polgári főhatalomnak *jogalapjától* szorosan megkülönböztetendők; s ezek előrebocsátása után lássuk az egyes rendszereket.

A *vallásbölcseleti elmélet* részint az első álladalom eredetét tárgyalván, ezen kérdés történeti részét fogja fel, s oly feladvány megfejtésébe bocsátkozik, melynek kellő megoldására mint fennebb érintém a szükséges adatok hiányoznak, a később keletkezett álladalmak alapjára nézve pedig kielégítő eredményt épen nem nyújt, részint pedig a vallási szempontot a jogitól, az államnak utolsó közvetett okát, annak közvetlen jogalapjától nem különbözteti meg; tagadhatatlan hogy valamint a világegyetemnek általában, úgy az álladalom s polgári főhatalomnak vég okát csak az isten akaratjában találhatni, hogy az álladalom a teremtés vég céljainak sikeresítésére rendelt intézménynek, tehát „Isten művének" annál inkább tekintendő, minél bizonyosabb hogy csak általa válik lehetségessé nemünk vég rendeltetésének tökéletesebb elérése, hogy az Istenség ezen intézeteket végtelen bölcseségénél fogva, az emberiség javára fentartja, igazgatja, hogy szóval minden a mi van Istentől ered és származik, de valamint a természeti tudományokban a tapasztalható tünemények közvetlen okainak fürkészete az emberi szorgalom köréhez tartozik, s az isteni mindenhatóságrai útalás ki nem elégíti a vizsgálódó ész követelményeit, úgy az említett vallás- erkölcsi eszménkivül egy közvetlen jogalapnak meghatározása is szükséges; mert méltán kérdezhetni hogy ezen, az Isten akaratjának megfelelő intézet jogszerűleg miként alakúl? mily úton megyen teljesedésbe Isten akaratja? mi kivántatik ahhoz hogy valamely álladalom jogosan létesüljön? hogy bizonyos számu emberek egy vagy más főhatalomnak hódolni tartozzanak? ezen s hasonló kérdések megfejtésére a vallásbölcseleti elmélet elégtelen lévén, követőinek az álladalmat vagy isteni kinyilatkoztatásra, vagy *Haller*rel az Isten-adta erőhatalomra, vagy azon közmondás szerint „a nép szava az isten szava" szabad egyezkedésre alapítani, tehát tanuk kiegészitéseűl más rendszerekhez folyamodnia kell; vagy végre azon elvnél fogva, hogy a hatalom Istentől származván, ki annak birtokában van, azt csak tőle nyerhette: az isteni akarat ismertető jeléül a tettleges birtokolást elfogadni, s ekként a törvényes országlót ugyanazon osztályba helyezvén a győzedelmes bitorlóval, az erőszak diadalát a jogszerűség szinével palástolni kényteleníttetnek. Hogy hasonló elvekre a népek ősidejében akadunk, azt az emberi nem fejleményi történetéből könnyen megmagyarázhatni; a serdülés korában lévő nem-

zetek az események közelebbi okainak vizsgálatára elegendő képzettséggel nem birván, áthatva elégtelenségök érzetétől, mint a természeti tűneményeket, sorsuk javitására célzó találmányokat s foglalatosságokat, úgy az álladalmi intézetek eredetét is, mellőzvén a közvetlenűl működő okok láncolatát, legutolsóbb vég okaira vezetik vissza, s felsőbb béfolyásban találják az őket környező rejtelmek kulcsát, abban keresik a főhatalom alapját, s pedig annál inkább mert a függés külön lépcsőzeteihez még nem szokott műveletlen elmére nézve, ez az emberi hatalom eredetének legkielégítőbb megfejtése, és a legvadabb ember is szent ihlettel teljesíti azt, mire felsőbb hatalmak nevében köteleztetik; s mi csuda? ha *Zachariae* jeles észrevétele szerint, az állami intézetek azon rejtelmes erejének hatását, melyet az eszmélkedő fő oly gyakran tapasztal, a serdülő népek is mélyen érezvén, a láthatót a láthatatlannal összekötni törekedének [1]) „Datur haec venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium angustiora reddat“ [2]). Az álladalom közvetett vallási alapjának fentartásával, fenmaradnak mind azon jótétemények, melyeket buzgó vallási érzelmek a fejedelmek s népekre egyaránt árasztanak, hol ellenkezőleg a közvetlen megalapítás a lelkiisméret biróságát s a túlvilág félelmeit az országló kezében központosítván, gyakrabban a legtűrhetetlenebb elnyomás ürügyeűl szolgálhat, oly állapotot idézhet elő, melyben az egyéni szabadság menedéke *Müller Jánosként*, csak ott található, hol azt Cato keresé; igy Indiában azon királynak, ki a kilenc fő istenség elemeiből alakittatott, legcsekélyebb cselekvényeit a braminok kormányozzák, s Japánban, Thibetben a legféktelenebb zsarkormány uralkodik. Az álladalomnak közvetett vég alapját tehát Isten akaratjában találhatni, de azon kivűl közvetlen jogalapjának meghatározása is kikerülhetetlen feladványa a tudománynak.

A *bibliai elmélet* bébizonyitására idézett szent-irási helyek kétség kivül helyezik, miként a keresztyén vallás a polgári hatalom iránti engedelmet vallás-erkölcsi kötelességgé emelvén, a polgári erények kifejlésére eldöntő befolyással volt, s éltető szellemével átlengvén az állami intézeteket, ezeknek jelenleg is legerősebb támasza, legbiztosabb őre s védpaizsa; de mellőzvén azon körülményt, miszerint a jogalapnak általánosnak s minden nemzetek által valláskülönbség nélkül elismerhetőnek kell

1) Vierzig Bücher. I. k. 161. l.
2) Livius, Praef.

lennie, az idézett szent-irási mondatok világosan tanusítják, miként a hatalom iránti alárendelésről általában emlékezvén, az államhatalom jogszerű megalapitásának módjára, mint a keresztyén vallás tisztán szellemi körén kivül lévő kérdésre legkevésbbé sem vonatkoznak; a nélkül tehát hogy az érintett helyek bővebb magyarázatába bocsátkoznám, elég legyen megérinteni, hogy a közvetett s közvetlen alap közötti különbség ezen rendszerre is alkalmazható, s az első értelemben *sz. Pál* az álladalmat isteni, az utóbbiban *sz. Péter* emberi rendelménynek méltán mondhatá [1]; az ó szövetségi idézetek részint erkölcsi értelemben, vagy a közvetett megalapitásra értendők; részint mint Sámuel említett rajza a héber nemzet politikai viszonyaira vonatkoznak. A közép korban uralkodó vélemény a fennérintett fejlődési állapotból magyarázható, és szoros összeköttetésben lévén az egyházi hatalom felsőbbségének, s a római német császár a régi római törvényekből átszállt [2] s közösen elfogadott világuralmának eszméjével, minekutána ez utóbbinak alaptalansága általánosan elismerve lön, védokúl épen oly kevéssé szolgálhat, mint a koruknak nézeteit visszatükröző német törvénykönyvek, ámbár ezekben a két hatalom közötti különbséget világosabban kifejtve találjuk, mint napjaink többrendű elmeszüleményeiben; az egyházi felsőbbség cáfolatára keletkezett a választó fejedelmek rensei nyilatkozata is, és a középkor népei habár elméletileg szorosan ragaszkodtak a kifejtett rendszerhez, még is, mint alantabb bébizonyítandjuk, és *Ziegler* érintett magyarázatából kitűnik, azt gyakorlatilag a szabad egyesülési elvekkel legszorosabb összefüggésbe hozván, a nép szavában gyakrabban az isteni akaratnak nyilvánítását találák. Egy általában ide alkalmazhatók a tisztes *Böhmernek* szavai [3]: „Hogy azok, mik az ész fogalmaihoz tartoznak, szabott törvények által meg nem határozhatók, főleg midőn azok homályborította korszaknak szüleményei.“ Azok pedig, kik az álladalmat az egyházzal azonosítani kivánják, megfelejtkeznek arról, miként vallásunk isteni alapítójának szándokával s határozottan kifejezett akaratjával ellenkező ösvényen indulván, a kinyilatkoztatás szellemével összeütköző, az egyház önállásával a lelkiisméretek függetlenségét veszélyeztető cél felé törekednek. A keresztyén vallás a polgári társulatot tekintélyével szente-

1) Sz. Péter I. 2, 13.

2) L. 9. D. ad leg. Rhod. de iactu.

3) Introductio in Jus Publicum Univ. Francof. 1761. 181. l.

síti, viszonyait nemesbíti, de megalapitásának jogszerű módja iránti kielégítő válaszra forrásaiban nem akadunk.

A *természetbölcseleti rendszer* első pillanatra elragadó valószinüséggel látszik birni, de közelebbről vizsgálva kielégítő eredményekre épen nem vezet, hanem az embert a béfolyása nélkül működő természeti szükségnek eszközévé alacsonyítja; mert ámbár természetének mivoltánál fogva, az ember az érzékiség uralma alatt áll, még is teremtőjétől észszel és szabadsággal megáldva lévén, szabad akaratjával kitűzött céljait magasb, erkölcsi lényegében gyökerező szabályok szerint létesítheti; az emberi természetben az érzékiség a szellemmel, ámbár utolsó alapjára nézve megmagyarázhatatlan de még is elválaszthatatlan összeköttetésben van, s oly elmélet, mely az ember nemesb részének mellőzésével, egyedül érzéki elemeken sarkallik, *Krug* jeles észrevétele szerint, lélekölő anyagiságnak, a vak sors uralmának hódol *). Tagadhatatlan ugyan, miként az ember a természet céljaira, némelykor akaratja ellen, közremunkálkodik, hogy az érzéki természetében rejlő ösztönök, őtet a társadalomra, melyből az álladalom fejlődik, az éhség szorgalomra, a szülői szeretet gyermekei nevelésére vezeti, s kötelességeit tetemesen könnyítik; de ezek teljesítése kisebb nagyobb mértekben tőle függvén, szabad cselekvőségét ki nem zárják, ennek hatása a társasági viszonyok s ekként az álladalom alakulására, kiképzésére félreismerhetetlen, s az ész szavánál, keble belső sugallatánál fogva mindenki érzi, miként az érzéki és szellemi világ törvényei nem azonosok, a természet országában a szükség, a szellemiben a szabadság uralkodik, és az ember cselekvényeiben nem a vak szükségnek hódolni kénytelen, hanem ész-alapította erköcsi szabályoknak engedelmeskedni köteles. Mind ezekhez járul hogy ezen elméletnek az egyetem összegéből vagy az emberi test létegzetéből levont, költészi s ábrándos, gyakran dagályos szóözönnel előadott hasonlatosságai, az állami intézetek ismeretére s megbirálására, tanulságos és kielégítő eredményt nem csak nem nyújtanak, hanem a jogtudomány kétségtelen alapigazságait is homályba borítják. A természet tehát az embert a társaságra egyáltalában, s az álladalomra vezérli, de alakításának jogszerű módja, a főhatalom s polgárok közötti köteléknek megalapítása, a természetbölcselők elveiből sem találja kielégítő megfejtését.

---

*) Dikaeopolitik. Leipzig 1824. 99. l.

A *történeti rendszerekről* általában megjegyzendő, hogy a történeti szempontot a bölcseletivel fölcserélik, minek helytelenségéről már fennebb szólottam. Az egyes elméletekre nézve a

Földbirtoki rendszer alapelvét tekintve, tagadhatatlan hogy a földterűlet az álladalom fölvirágzásának sőt lételének nélkülözhetetlen föltétele lévén, annak alakjára s hatalmára lényeges béfolyással bír; de már történeti szempontból bizonyos, hogy politikai testületté alakult népek foglalván el gyakran az álladalmi földterűletet, azokra ezen rendszer nem is alkalmazható, észjogilag pedig vizsgálva ezen elmélet elveit, az a földterűlet oly kiterjedésén alapul, milyent politikai intézetek nélkül létesíteni lehetetlen; mert habár nem tartozom azok sorába, kik a tulajdont egyedűl tevőleges törvényekből magyarázhatónak állítják, még is oly terjedelmü birtok összesítése egyesek kezében, minőt ezen rendszer védnökei föltételeznek, tekintettel az eredeti birtokszerzés ész-alapította kellékeire, örökösödési intézetek s biztosított jogállapot nélkül, alig képzelhető, hozzájárul miként ezen tannál fogva, a földbirtok nem is önálló jogalapja a főhatalomnak, mert ámbár a földbirtokos tulajdonának kizárólagos használatával bír, még is ennek haszonvételére senkit sem szoríthatván, a letelepedhetés föltételeit kiszabhatja ugyan, de elfogadásuk vagy visszautasitásuk mindenkor az illetők szabad akaratjától függvén, egyedül ezeknek szabad megegyezése által, tehát szerződés útján lép az álladalmi viszony életbe; a lakhelynek szüksége itt az álladalom történeti keletkezésének indokául szolgálna ugyan, de közvetlen jogalapját a letelepedők s tulajdonos közt kötött szerződés képezné. Hogy némely álladalmak földbirtoki viszonyokból eredtek, kétségbe venni nem akarom, ámbár majd mindenütt még más körülmények s eszmék hatására is akadhatni. A német jogviszonyokat illetőleg bizonyos, miként a mostani álladalmak nagyobbrészt a földterűleti hatóságból fejlődtek; de hogy a germánok ősintézetei ezen alapultak volna, csak annyiban igaz, mennyiben a kereskedelmet s ipart nem ismerő népeknél, szükségkép eldöntő béfolyásu földbirtoktól ők is a politikai jogok gyakorlatát föltételezték, s földbirtokosok egyesűlései, alapját veték meg álladalmi intézeteiknek; a nélkül azonban, hogy egyesületeik kötelékét a földesúri viszonyba helyezték volna. Igy tehát sem észjogi sem történeti szempontból ezen elmélet fen nem állhatván, gyakorlati tekintetben a személyes elemnek alárendelése által a polgárt a terűlet függelékévé alacsonyítja, a terűlet felosztására, el-

idegenítésére, különféle vagyonbeli tartozásokra, a kiköltözési jog megszoritására vezet, s a köztársulat eszméjének elhomályosításával, a nyilván jogban magánjogi elvek uralkodását honosítja.

A *családi elméletben* történeti igazságokból alaptalan folyadékokat következtetni szemlélünk. Hogy a családi kötelékek által összefűzött emberekből nemzetségek s törzsökök alakultak, ezek pedig az álladalmi viszonyok fejlődésére alkalmul nem csak szolgálhattak, hanem tettleg szolgáltak is, a történet bizonyságánál fogva kétségtelen; ugy szinte az is, hogy a szülői felsőbbség a természet szaván sarkallik, de mindazonáltal a családot az álladalommal, az atyai hatalmat a polgárival azonosítani észszerűleg nem lehet, mert mellőzvén *Krug* azon észvételét [1], miként a családnak vég alapja, a házasulat jogosan csak szerződés utján keletkezvén, ez utóbbit az egész viszony forrásának méltán tekinthetni, általánosan elismert igazság, miként az atyai hatalom vég célja a gyermekek nevelése, s azoknak kiskoruságán s gyámoltalanságán alapulván, egyedül csak javokra gyakorolható lévén, szükségkép megszünik, midőn teljeskoruságuk elérésével, céljaik sükeresítésére képesekké válnak, saját családot alapíthatnak; fenmaradnak ugyan a háladatosság s gyermeki kegyelet kötelességei, melyeket isteni s emberi törvények, a természet hatalmas szózata egyaránt szentesítenek, de ezen tisztán erkölcsi viszony a jogos, törvényes függéstől lényegesen különbözik; s a szülők halála után végkép megszakad, a nélkül hogy az idősb testvér iránt a rokonság-szülte atyafiságos érzelmeken kivül, más jogos köteléknek létele fenmaradna; az államhatalom tehát, mely az országlók s alattvalók javára egyaránt gyakoroltatik, mely nem egyes családnak tagjaira terjed, nem gyámoltalan gyermekek, hanem teljeskorú családfőnökök igazgatásában áll, csak annyiban gyökerezhetnék a szülői hatalomban, mennyiben a természetileg felszabadított gyermekek, a teljeskorú fivérek, önkényt szabad megegyezéssel, atyjok, idősb hatalmasabb gazdagabb testvérök, vagy rokonuk felsőbbségét elismernék, s ekként hozzájárulásukkal a családi viszonyt álladalmi intézetté átalakítanák; a család tehát, *Ciceróként* az álladalom csirája, a köztársaság növeldéje [2]) gyakrabban közös hatalom létesítésének indokául szolgált, de jogszerű megalapításának módja közvetlenül, mint érintők, az

1) Dikaeopolitik 111. l.
2) De offic. I. 17.

illetők megegyezésében rejlik, kik tehát ezen rendszernek elveit védelmezik, az álladalmaknak kezdetét, első csiráját, azok lényeges jogalapjának tekintvén, a társas viszonyok fokonkénti fejleményét s időjártával történt átalakulását szem elől tévesztik; egy férfi sétálása valamely nőszemélylyel, *Welcker* szerint [1]), házasulatra vezethet, de ez utóbbi viszony az előbbitől lényegesen különbözendik, s annak, ki családi viszonyoknál fogva képviselőnek választatik, ebbéli hatáskörének jogalapja, nem a rokoni kapcsolatban, hanem a választók kinyilatkoztatott akaratjában található; ez oknál fogva már *Aristoteles* a családi s álladalmi viszonyok közötti különbségről emlékezik, s *Haller* [2]) ezen összehasonlítás tulzásai ellen szót emelvén, ezek helytelenségét nyilván megérinté; mert ámbár a fejedelem s atya közti hasonlatosság amannak érzületére vonatkozólag, a legmagasztosb képek egyike, mégis ha ezen túl az álladalmi viszonyok a szülőiekkel azonosíttatnak, gyakorlatilag a legnyomasztóbb eredményekre, oly állapotra vezethet, milyent az Ynkák országában, s még jelenleg Sinában szemlélünk, hol az államhatalom a polgárok minden viszonyaira terjed, s mivel azoknak kiskoruságán feneklik, ennek fentartását is fő céljai közé számítja, állapotra, melyről a nagy *Kant* állítá, hogy az a kényuraság legfelsőbb lépcsőzetének tekintendő. [3])

A kik a főhatalom alapját az *erőszakban* keresik, a tényeket a joggal, azt mi történt, azzal cserélik fel, minek észszerűleg történnie lehet vagy kell; mert habár az emberek ősállapotja a folytonos veszély s bántalom állapotja volna, ez az illetőket kellő elővigyázatra, óvszerek használatára, sértés esetében védelemre s kárpótlás követelésére jogosítaná fel, de a sértő ellen kivívott győzedelem magában, egy állandó, jövő nemzedékekre nézve is érvényes hatalom alapjául nem szolgálhat; mert erőszak jogot nem szül, hanem egyedül a már fennálló jogok létesítésére, biztosítására használható; a jog és erőszak közötti ellentét belsőnk sugallatánál fogva oly kétségtelen, hogy a ki azt tagadná, annak természetünk nemesebb részéről végkép lemondani, az embert az oktalan állatok sorába lealacsonyítani, sőt a jognak fogalmát annál fogva megsemmisíteni kellene, mivel minden sértő, merényeinek végrehajtására elegendő erővel, tehát joggal is bírván, jogsértésekről többé szó sem lehetne. Ezen tan kö-

1) Staatslexicon. V. 418, 419. ll.
2) *Arist.* Polit. cap. 1. *Haller*, Handbuch der allg. Staatenkunde §. 10. 37. l.
3) *Kant's* Werke. V. Uiber den Gemeinspruch stb. 384. l.

vetkezményeiben mind a fejedelmek mind a népekre nézve egyaránt veszélyes, a fejedelmekre nézve mert joguk alapja, állítólag az erő-hatalom lévén, ennek megszüntével, amannak is, mint *Spinoza* nyilván elismeré, megszünnie kell; s minden bitorlásnak igazolása, a szerencsésen bevégzett tényben, az erők bebizonyított túlsulyában találtatnék; a népet illetőleg mert minden hatalmaskodónak martalékja lévén, jogai biztosításáról szó annál kevésbbé lehetne, minél természetesebb, hogy az uralkodó jogának alapjából merítse ennek határait is. „Nemo unquam imperium flagitio quaesitum, bonis artibus exercuit,“ s Tacitus ezen mondatának [1]) igazságát a világtörténet lapjai kétség kivűl helyezik; általában zsarkormány alatt azon meggyőződés, hogy a vak sors, az erőszak uralkodik, az államtagok erkölcsi jellemére kártékonyan hat, őket tetetésre, hatalmaskodásra, gyakrabban rendbontó merényletekre, ingerli. — A történet ugyan kétség kivül helyezi, hogy az erőhatalomnak tetemes béfolyása volt az államnak alapítására, s mindenkor léteztek egyének, kik jogaik mérszabályáúl erejöket vevén, Brennusként az igazság mérlegébe a kardot vetették; de az ily erőszakon alapuló viszonyok álladalmi intézetek nevére számot csak akkor tarthatnak, midőn az anyagi eszközökhöz más erkölcsi kötelékek is járulnak; s *Raumer* helyesen állítá [2]), hogy egyedűl külső kényszer által álladalmak soha nem alapíttattak, vagy inkább valóságos életbe soha nem léptettek. — *Haller Károly* rendszere lényegében hasonló alapokon sarkallik, mint az imént előadott elmélet; a természeti állapot iránti észrevételeit illetőleg, legkevésbbé sem akarom kétségbe vonni azok igazságát, mik ezen nevezet helytelen alkalmazásáról s az ebből eredő balvéleményekről mondatnak; mert teljesen meggyőződöm *Fergusson* észrevételének alaposságáról, hogy minden az emberi természettel összeegyeztethető állapot természetinek címezhető; de okoskodásának azon részére nézve, melynél fogva minden felsőbbségnek alapját az uralkodó hatalmában találja, megjegyzendő: hogy ámbár a főhatalomnak, jogai életbe-léptetésére, foganatosítására elegendő erővel kell bírnia, mert egyébiránt lételének biztosítéka nem lévén, puszta jogköveteléssé fajuland, még is jogalapjának az erő-hatalmat állítván, nézetei az erő-hatalmi rendszerrel azonosúlnak, s azokra a fennebb elősoroltak alkalmazhatók; azok által, mik az erők aránytalanságáról,

---

1) I. 30.

2) Uiber geschichtl. Entwicklung der Begriffe von Recht stb. Leipzig. 1832. 122. l.

a gyöngébbnek függéséről mondatnak, részint csak azt szemléljük bébizonyítva, minek bébizonyítása fölösleges, hogy t. i. az állami hatalomnak erővel kell bírnia, részint pedig a társasági viszonyok láncolatai zavartatnak össze a törvényes, jogos függés fogalmával, mert ki nem látná át, miként a betegnek függése orvosától, a védencé ügyvédétől, lényegesen különbözik azon jogkötelességen alapuló függéstől, melyben a szolga ura, az alattvaló fejedelme irányában létezik? miért is Hallert nézetei azon őszinte vallomásra vezeték, hogy a fejedelmek is másoktól némi tekintetben függvén, egyetlenegy uralkodónak az Isten nevezendő; ámbár más részről a függetlenségben az álladalom egyedüli ismertető jelét találja; — elméletének tanai szerint továbbá a jogos és jogtalan hatalom közötti különbség végkép elenyészik; a vakmerő bitorló a jogszerű országlóval, Timurleng Trajánnal egyenvonalba helyeztetik, mert tettei, erejének túlsulya bizonyságul szolgálnak, hogy az Isten akaratja s természet rendje szerint őtet illeti a főhatalom; sőt a főhatalom utáni versengés mindenki jogaihoz tartoznék, mert sorsának javítására, állapotjának tökélyesbítésére a természettől mindenki fölhatalmazva lévén, megkisértheti a szerencse legnagyobb ajándokának, a függetlenségnek megszerzését is, melynek birtoklásához Hallerként „minden ember föl van jogosítva," „mely az első ember tulajdona volt" s jelenleg is „mind azokat illeti, kik elhagyott tartományokat elfoglalván azokat függetlenül megtarthatják, vagy magokat minden személyes és vagyonbeli tartozások terhe alól felszabadítani képesek *);" s innen önmagához következetesen, Haller az alattvalók jogainak biztosítását csak physikai ellentállásban, futás általi menekvésben találja; a főhatalom korlátolását pedig a lehetetlenségek közé sorozza, mert ez esetben a visszaélések korlátolására rendelt hatalmat illetné a felsőbbség; ki nem szemlélné itt az erőszaknak szentesítését? az erkölcsi fogalmak teljes megsemmisítését? s pedig az Isten akaratjának, a természet rendjének ürügye alatt; Haller azon észrevételének pedig, mintha a hatalom az erőszaktól használata módjában különböznék, helytelensége már abból kitűnik, hogy az ész és tapasztalás tanusága szerint a jogtalanúl szerzett hatalmat is észszerűleg gyakorolhatni, s a jogos hatalom, gyakorlatára nézve, zsarnoksággá fajulhat. Tana részleteinek bővebb tárgyalása ezen értekezés körén túl esik, de meg kell érintenem, miként Haller a fejedelem s alattva-

*) Restauration. I. 482—494. ll.

lók közti viszony megalapítására, végre még is szerződvényekhez folyamodni kényteleníttetik, melyek indokait a főnökök hatalmában találja; s igy az egy örökös ész-szabta szerződménynek mellőzésével, az álladalmat számtalan költött magánjogi szerződésekre alapítván, a polgárzat fogalmát végkép eltörülvén, a nemzet erkölcsi személyességét megszünteti, a jogok s kötelességek egységét felbontja, s a középkor hűbéri viszonyainak bálványozatával, minden valóságos álladalmi életnek eltörpítését rendszere vég céljául tüzé ki. — Ámbár tehát ezen elméletet mind alapelveire mind következményeire nézve, elhibázott kisérletnek tekintem a középkori intézeteknek fölélesztésére, még is kellő méltánylattal megemlítendőnek vélem szerzőjének, belső meggyőződését visszatükröző, meleg előadását, a természeti törvény iránti kegyeletét, gazdag történeti ismereteit, s azon őszinteségét, melylyel rendszerének következményeit teljes meztelenségében előállítani bátorkodott, melyeknél fogva munkáját nagyobb becsűnek tekintem számtalan ujabb bölcselők iratainál, kik dagályos, fellengző előadásuk által a tudományt nem csak nem mozdíták elő, hanem annak kétségtelen igazságait homályba borítván, gyakorlati tekintetben is Haller rendszerénél károsabb befolyásúak. *Baroli* a főhatalom jogcímére nézve Kant elveit elfogadá, melyekről alantabb szólandok; de a jogszerzés módjára nézve, midőn ezt physikai erők által történendő elfoglalásba helyezi, megfelejtkezik azon különbségről, mely észnélküli dolog, s emberek, tehát jogokkal bíró személyek közt létezik; megfelejtkezni látszik, miként elmélete a durva erőszak uralmára szükségkép vezet, mert többen a főhatalom létesítésére képességet érezhetvén, igényeik alapossága s érvényessége fölött, felsőbb bíró hiányában, csak a testi erőnek túlsúlya vagy a fondorkodások és cselszövények sikere határozhat eldöntőleg; a jogszerűleg elfoglalt vagyontól ennek birtokosát többé ugyan meg nem foszthatni, mert az észnélküli dolog, jog s kötelességnek alanya nem lévén, az emberek általában csak elfoglalása által juthatnak birtokába, mely azonban a már elfoglalt tárgyakra nézve, jogsértés nélkül ismételhető nem lévén, ezekre vonatkozólag erkölcsileg lehetetlenné válik; de miként lehessen ebből a szabadságától egyoldalú tény által megfosztott emberre következtetéseket vonni, előttem, fölötte Barolinak a magánjogban az emberek eredeti egyenlőségét elismerő tana folytában, megfejthetetlen rejtélynek látszik. — Egy általában Haller s Baroli elmélete ujabb bizonyságul szolgál arra, miként az erkölcsi törvények országában az erőszaknak

uralma semmi szín alatt nem védhető; vagy az egész jogrendszer feláldozásával az erőszakot, anyagiságra vezető következményeivel el kell fogadni, mitől Haller visszaborzadott, vagy az erőhatalom mellőzésével erkölcsi alapra kell az egész jogtudományt visszavezetni; középút nincs; a választás nem nehéz akár a két rendszer alapelveit, akár következményeit tekintsük, s „örökké igaz leend azon elv, hogy a durva physikai erőhatalom s ennek önkényes gyakorlatának korlátozása nélkül, a jognak eszméje föl sem fogható; s a jogtudomány s országtan helyreállítása alaptalan, midőn az egyetemes jog s valóságos uralom alapjául az erő s ismét csak az erő állíttatik. Hogy az önkényes erőszak az álladalmak s törvénykezésben gyakrabban uralkodék történetileg, ki vehetné kétség alá? de ki merné vitatni azért hogy a mértéktelenség az igazságnak forrása, s a vad erőnek nyilvánulásai a kormánybölcseség gyökerének tekintendők?“ *)

A *történet-bölcselcti* elméletek, mint első pillanatra világos, egyedűl az álladalom keletkezésének okait vagy általános észszerűségét tárgyalják, jogszerű megalapításának meghatározásába, melytől az állami intézetek felfogása leginkább függ, azonban nem bocsátkoznak; s az előbbi kérdésre is, megfelejtkezvén arról, hogy történetileg szükséges minden időkre nézve csak az lehet, mi az észjog alapján gyökerezik, legtöbbnyire tapasztalati egyes adatokra vagy bizonyos be nem bizonyított elvekre alapítják feleletöket; mert habár tagadhatatlan, hogy az ember természeti ösztönei által a társaságra vezettetik, embertársainak segélyezését nem nélkülözheti, habár minden kétségen kivül van, hogy az állami intézetek az emberiség összes irányzatainak megfelelnek, a jogbiztosíték hiánya, az álladalom észszerüségének főoka, a birtoki viszályok kiegyenlítésére a birói hatalom életbe léptetése fölötte szükséges: még is az álladalom jogszerű megalapításának feladványa megoldva nincs, az álladalmi viszonyokat észszerűleg szabályozó eszme meghatározása hiányzik; azon kivül kellő tekintetbe nem vétetik, miként a társas ösztön, az emberi szükségek kisebb társulatok által is kielégíthetők, a jogok szövetségi kötések által biztosíthatók, mint több nemzeteknél, az álladalmi viszonyok keletkezése előtt, valóságosan meg is történt; kik pedig a természeti állapot egyoldalú felfogásából indulván ki, az álladalmat egyedűl a félelemre alapítják, azt puszta büntető intézetté alacsonyítván, épen oly kevéssé elégítik ki az

*) *Köppen*, Politik nach Platon. Grundsaetzen. Leipzig, 1818. 342. l.

ész követelményeit, mint Tököly, ki a személyes bátorságot, a birtok biztosságánál kevesb fontosságúnak tekinté; végre azok is, kik a szorosabban ki nem fejtett közhaszonra építik az álladalmat, mint alantabb megérintendem, az álladalmi jogalap meghatározásában, más rendszerhez folyamodni voltak kénytelenek. — De nehogy még hosszasabb legyek, térjünk az észszeres rendszerekre.

Mi az álladalom alapját *általános jogkötelességbe* helyező elméletet illeti, annak elveiben a gondolkozás nagy mesterére ismerhetni, s megengedve az ősállapot teljes jogtalanságát, a főhatalom észszükségének bébizonyítása teljességgel kielégítő; de mellőzvén azon észrevételt, miként az ősállapotban a jogeszmének habár tökéletlen létesítése épen nem lehetetlen, mi legvilágosabban a nemzetek közötti viszonyoknak példájából kitűnik, tagadhatatlan hogy a jogeszme egész kiterjedésében, az álladalomban sem létesíthető; s ezen cél elérésére az országlónak isteni tulajdonságokkal kellene bírnia, minőkkel őt *Zachariae,* eszményileg tekintvén az álladalmat, fölruházandónak vélte *); mert emberek által szerkesztett álladalomban a tevőleges törvényeknek a jog eszméjével való összehangzása iránt, elegendő biztosítékok nem léteznek; s a törvények nem a jogot hanem csak azt, mit a törvényhozó alanyi nézetei s meggyőződése szerint, annak tart, tükrözhetik vissza; a törvényekben kifejtett elveket a gyakorlati viszonyokra ismét gyarló emberek alkalmazván, mind a tények megitélésében, mind a törvények magyarázatában hibázhatnak, a végrehajtásra is gyakrabban a szükséges erők hiányzanak; ennél fogva az országlót a személyesített jogeszmének csak tulajdonatlanul nevezhetni, és mivel az államhozi általanos jogkötelesség, a jogfogalom teljes létesítésének föltételén alapszik, ez utóbbi lehetetlenségének kimutatása után, egyedűl abban állhat, hogy az ember azon álladalomba lépjen, melyben önitélete szerint, a jogosság eszméjét legtökéletesebben kifejtve szemléli. Azon kivül világos miként ezen elméletben egyedül az álladalom szükségének feladványát szemléljük megoldva; a polgárzat jogszerü életbe-léptetése kérdésének megfejtésére tehát, vagy a kényszerhez vagy a tényleg fennálló, akár mily úton eredett főhatalomnak elismeréséhez, vagy a szerződményi tanhoz szükséges folyamodni; az első esetben ezen elmélet elvei szerint az egyes független álladalmakat, minthogy közös hatalom alatt nem egye-

*) Vierzig Bücher. I. 106—110. ll.

sülvék, ennek elismerésére kényszeríteni, tehát meghóditani jogszerűleg lehetne, s innen Hugo következetesen minden jogot ideiglenesnek állított addig, míg az összes emberiség egy egyetemes álladalommá nem alakúl; melynek szomorító következményeit azonban az eddig történt kisebb szerű kisérletek már kétség kivül helyezik, s *Feuerbachot* arra vivék, hogy a világ uralmát az emberiség sírjának méltán nevezé; a második esetre nézve, védnökei megfelejtkeznek azon, évezredek lefolyta alatt a törvényszékek által mindenkor és mindenütt elismert igazságról, hogy valamely viszonynak jogszerüségéhez, kikerülhetetlen megszerzésének törvényes módja is, ezen elvök által a merész bitorlót, ki tegnap fejedelmét jogától fosztá meg, ki a polgári kötelékek feldulásával kezeibe keríté a főhatalmat, mihelyt merényeit siker koronázza, törvényes országlóvá emelik és ekként a forradalom és zendülésnek jogosságát vagy jogtalanságát annak sikerétől függesztik fel; hogyha pedig a főhatalom eredete utáni kutatást egyedűl gyakorlati tekintetben fölöslegesnek, vagy tilosnak állitják; akkor méltán kérdezhetni: vajjon az alattvalók a főhatalom jogtalanságának elismerése után is, az igazsággal ellenkezőleg az erőszaknak hódolni köteleztessenek-e? vajjon a történeti múltnak emléke a feledékenység fátyolával lepleztessék-e azért, hogy a jelenkornak minden történeti kinövései szentesíttessenek? Hogyha pedig arra hivatkoznak, miként a bitorlót jogszerű országlónak nem tekinthetni, mivel másnak bántalmával, a törvényes rend háboritásával jutott a főhatalom birtokába, saját elvök alaptalanságát nyiltan bevallják, elismervén miként a birtokolásnak ténye, a főhatalom jogszerűségének kimutatására nem elégséges; és innen *Kant* az erőszak használatát nyiltan kizárván, munkáinak számos helyein az alapszerződési elmélet igazságát elismeré, világosan kijelentvén, miszerint ha soha álladalom szerződés utján nem keletkezett volna is, még is ezen szerződmény gyakorlati eszme gyanánt kétségtelen érvényességü; s ezen szellemben nyilatkozott legjelesb követőinek egyike, a híres *Reinhold* is [1]).

Az álladalmi főhatalomnak az *álladalom fogalmából* való megalapításában újabb bizonyságát szemlélhetni annak, mit *Fries* oly alaposan állíta [2]): hogy a külső befolyások által Némethon nagy részében elfogadott hegeli böl-

---

1) *Kant's* Werke. V. 148. l. 382, 391. ll. *Reinhold*, Auswahl vermischter Schriften. II k. 408. l.

2) Geschichte der Philos. II. k. Halle 1840. 694. l.

cselet az észjogtudományt egy lépéssel sem mozdítá előbb, sőt homályossága által minden gyakorlati tanokra nézve alkalmazhatatlan lévén, az elméleti tudományok becse iránti véleményt tetemesen csökkenté; mert az imént érintett elmélet, mellőzvén a szokatlan szavakat, abban központosúl, hogy mivel az állampolgároknak saját magán akaratjok van, melyet a köz cél elérésére irányzott köz akaratnak alárendelni nem akarnának, az álladalomban egy elegendő erővel fölruházott hatalomnak kell léteznie, mely az elágazó erőket a köz cél felé irányozza, tehát más szavakkal, miként álladalom államhatalom nélkül teljességgel nem képzelhető, a nélkül azonban hogy az álladalom észszerűségének általános okait, vagy a főhatalom jogszerűségének alapját megfejtve szemlélnők, kivévén: hogy a főhatalom iránti hódolat a szabad akarat kifolyásának állíttatván, ekként mellékesen a szerződményi alapelvnek igazsága elismertetik, a mi *Bitzernek* mult évben megjelent munkájából is kitünik [1]), ki Hegel elveinek hódolván, a polgárok viszonyainak jogos alapját az álladalom iránt, amazok jogszerü öntudatába, mely a valóságos alkotmányrai fogadványuk által nyilvánul, helyezi.

Béfejezve lévén ekként az egyes rendszerek birálata, hátra van még az *alapszerződési elméletnek* megalapítása, s bővebb kifejtése, melyben eddigi vizsgálódásainknak nyomán a többi rendszerekbe foglalt alapigazságoknak tekintetbe vétele annál szükségesebb, minél bizonyosabb: hogy az egyik vagy másik elmélethezi kizáró ragaszkodás, az e kérdés iránt uralkodó eszmesurlódás fő okának tekintendő [2]).

Az emberek társas öszléte, mind érzéki mind erkölcsi természetöknek szükséges következménye; az ember nemzése, az újdon-születetett csecsemőnek ápolása s létele, szóval az emberiségnek fentartása, s a külvilág fölötti uralkodása a társadalmi öszlét által tételeztetik fel; az elszigetelt ember az állatnál alantabb fokon állana, mert mások segélye, az erők központosítása nélkül sem az elemeknek, sem az őt környező vadállatoknak, sem az inség ezer kínjainak sikeresen ellen nem állhatna; a szükség tehát, természeti legyőzhetetlen ösztönök, vezeték őt a társas életre, erre az ész parancsa kötelezi, és ugyanazt természetének felsőbb szellemi része is követeli, mert számos, természet-adta tulajdonait egyedül mások hoz-

1) System des natürl. Rechts. Stuttg. 1845. 197. l.

2) *Maurenbrecher*, Grundsaetze des deutschen Staatsrechts. 47. l.

zájárulása, tanácsa, tanítása által képezhetvén ki, erkölcsi és szellemi céljainak tökélyesebb elérése s foganatosítása, ismét csak a társas öszlétnek kimeríthetetlen áldásai által válik lehetségessé, s az ész és tapasztalás kétség kivűl helyezik, miként a műveltség s polgárisodás a társas életnek fejlődésével viszonylagos arányban áll; mert a társas állapot az embernek erkölcsi s örökös szüksége, ő épen oly társas lény, mint szabad, érző, s eszes. De az együttlétező emberek, ámbár természetök lényegénél fogva egyenlők, még is különböző erőkkel és szabad cselekvőséggel bírván, ennek visszaéléseiből számtalan surlódások, összeütközések szükségkép bekövetkezendenek, melyek a társadalom áldásait csirájában elfojtanák; s azért békés kiegyenlítésök, a szabadságnak az ész szabályai szerinti korlátozása, tehát a *jogeszmének uralma*, épen oly észszükségen alapszik mint a társadalom; azonban tekintettel az emberi szenvedélyek árjaira, az önösség s érdekharc mindennapi jeleneteire, a jognak létesítésére, az egyesek szabadságkörét meghatározó, a jogszabályokat az előforduló esetekre részrehajlatlanul alkalmazó, s az itéletek végrehajtására elegendő erővel biró hatalomnak, törvényes rendnek, tehát álladalmi intézeteknek megalapítása kikerűlhetetlen; ezen kivűl még számos céljai vannak az emberi nemnek, melyek az erők öszpontosítása nélkül csak tökéletlenűl érhetők el, vannak vágyai, anyagi és szellemi fejleményeinek számtalan alapföltételei, melyekhez a szükséges eszközök előteremtése egyedűl a különböző irányzatok bölcs vezérlete által lehetséges: de erre ismét a különböző nézetek, felfogások, hajlamoknál fogva a közérdeket hatalmasan átkaroló, s a magán célzatok alárendelésével létesítő közhatalom szükséges, mely az egyesek, kisebb társulatok működéseit védkezével istápolja, mennyiben az emberiség céljainak sükeresítésére elégtelenek volnának, gyámolítsa, s akként közvetlenűl a jogtörvénynek uralma, közvetve, az emberi tulajdonok és erők öszhangzó kiképezésére eszközűl szolgáló intézeteknek előmozdítása által, az emberi tökélyesbülés számos ágazatait elősegíteni törekedjék; minél fogva *de Gerandoval* állíthatjuk, hogy az álladalom az erkölcsi létre nézve az, mi a lég az életműszeres életnek, fejlődésének szükséges föltétele *); s az állami életre az emberiséget Isten parancsa, természeti ösztönei, s erkölcsi kötelessége egyaránt vezetik; a természet őt csak azon

*) L' état de société, est pour l' être moral, ce que l' air répandu dans l' atmosphére, est pour la vie organique; la condition nécessaire de son développement.

föltétel alatt ajándékozá meg a szabadsággal, hogy korlátait önmaga határozza meg; tova vagyok tehát azok véleményétől, kik az álladalmat emberi találmánynak, oly intézetnek tekintik, melynek léte vagy nem léte az emberek kényétől függ, azon társulatok osztályába sorozzák, melyek biztosító vagy nyerészkedési vállalatok gyanánt életbe léptethetők, vagy nem, s emberi szeszély szerint elintézhetők: de az álladalom ész- és természet-szüksége ki nem zárja az emberi szabadság béfolyását, ez nem kényteti az egyes embert, nem egész nemzeteket, hogy csak ezen s nem más álladalomba lépjenek; mert hogy az ember meghatározott álladalom polgára legyen, hogy a főhatalom bizonyos alkata és szerkezete létre jöjjön, hogy az eszme valósággá, az ige testté váljék, az emberi cselekvőségnek hozzájárulása, közremunkálása szükséges; innen az álladalmi főhatalom, vagy az államtagok akaratja ellen, tehát erőszakkal, vagy azok köz egyetértésével léptethető életbe, a ki az elsőt vítatná, annak, mint fennebb érintők, el kellene ismernie, hogy nem az ész hanem az erőszak a jogviszonyok mérszabálya; miként országló s alattvalók között jogok s kötelességekről szó sem lehet, hanem kölcsönös viszonyaik physikai erőn alapulnak, s az álladalom észszerű intézetnek nem is tekinthető; hátra van tehát egyedűl a *szabad egyesülésnek*, a *szerződménynek* alapelve, minthogy az utóbbinak lényege az akaratok szabad egyesítésében fekszik, s egyedül az által keletkezhetnek észszerű tevőleges jogviszonyok teljeskoru emberek között; mert ha az emberek személyességi joguk egyenlőségénél fogva, egyes cselekvények követelésére irányzott jogok szerzésére, kötelességek, s tartozások felvállalására, az ész és tevőleges jogtudománynak évezredes, gyakorlatilag elismert elvei szerint, szabad akarattal kötött szerződmények szükségesek: ez annyival világosabb társas viszonyok megalapítására nézve, melyek lényegéhez a kötelességek folytonos teljesítése tartozik, annyival világosabb az álladalomra nézve, melyben az erők állandó közremunkálása, gyakrabban önjavának s létének feláldozása egy részről joggal követelhető, másról szent kötelesség gyanánt teljesítendő; a polgári köteléknek, az államszerkezet, s a főhatalom személyesítésének meghatározása, azon tények tehát, melyek által az álladalom ész-eszméje küllétre hozatik, mintegy megtestesülve az érzéki világban valósággá válik, az *alapszerződménynek*, a kölcsönös szabad egyezkedésnek képezik tárgyait; ezen szerződmény lényegesen különbözik a magán alkuktól, melyek a szerződőket csak mulandólag egyes tettekre kötelezik, míg amaz által egy testté forradnak össze; tartalma nem függ az egyesek önkényé-

tól, hanem az emberi természetből észszükségileg folyván, azon állami vég célok elérésére vonatkozik, melyek meghatározása hasonlólag a jogbölcselet legérdekesb feladványaihoz tartozik; ezen szerződmény kötése gyakrabban nyiltan, élő szóval, de mindenütt, a hol valóságos jogállamok léteznek, legalább hallgatólag, kötelesség gyanánt követelt s teljesített tartozások, szolgálatok s visztartozások által történik; általa az álladalmak, melyek csirája közös származásu néptörzsökökben, vagy erőszakosan egybefüzött csoportokban mintegy szunnyadozott, jogszerűleg létre jönnek, „mert az ember magában visel fogalmakat jogról, igazságról, rendről, s belső szükséget érez és ösztönt, azokat azon viszonyokban, melyekben él, meghonosítani, valósítani, az ember észt és jogot olt bé az őt környező világba“ [1]; s a már létező természeti társas testületek, az erőszakon alapuló viszonyok az eszmélkedés ébredésével polgári valóságos álladalmakká emelkednek. — Ezt hangosan követeli az erkölcsi törvény szózata is, mely az emberi kötelességeket szabad akarattal teljesítendőknek rendeli, mert egyedűl kényszertől ment önhatározáson alapszik a valódi erkölcsiség, és az ember rendeltetését csak akkor teljesíti, mikor öncselekvőleg az ész eszményeit valósítani törekszik. Az ily egyesülés, az erők s akaratok öszszeforrasztása által, az álladalom, külső mechanicai erő útján összefüzött csoportból, élő életműszeres testületté, önérzettel bíró nagy erkölcsi személyességgé válik, felsőbb szentesítését nyeri; „Multitudo vaga atque dispersa concordia civitas facta est.“ [2]) És lehet-e ennél biztosabb alapja az országlók, az alattvalók jogainak? az Isten szava, az ész parancsa, az emberiség saját érdeke, egyaránt oltalmazzák a szövetségek szentségét, a kötött szerződések sérthetetlenségét; ezeknek tiszteletére a legvadabb népeknél, a legmüveletlenebb embereknél akadhatunk, s nincs jogigazság, mely ennél mélyebb gyökereket vert volna az emberiség keblében,nincs jogelv, mely évezredek óta oly szent meggyőződéssé vált volna, s ha, min nem kételkedhetni, az emberiség anyagi és szellemi tökélyesbülésének előmozdítása az álladalom vég céljaihoz tartozik, s az erre szükséges eszközök csak közös erővel, az országlók s alattvalók kölcsönös bizodalma által létesíthetők, lehet-e üdvösebb eszme annál, mely az álladalom kötelékét, a polgárok kötelességeit, az ész és szükség által egyaránt szentesített szabad egyesülésre, tehát az emberi személyesség s méltóság elismerésére alapítja?

1) *Lukács*, Az újabb polgárisodás elemei. Guizot után. 1841. Tudományt. XI. füz. 282. l.
2) *Cicero*, De Rep. I. 25.

Az ily értelemben felfogott szerződési tan, mint azon eszme, melynek az álladalmi intézetek megbirálásában vezérfonalul szolgálnia kell, még akkor is fennállana, ha történetileg ez úton soha álladalom nem keletkezett volna, mert mí, *Wenckkel* szólva [1]), ezen az ész örökös törvényei által elismert szerződménynek érvényességét, minden, akármi módon keletkezett álladalomra alkalmaztatjuk, hogy megismerhessük nem a milyenek voltak, hanem milyeneknek kell lenni az álladalmaknak; habár tehát minden álladalmak erőszak által létesültek volna is, ez a szerződményi tannak igazságát épen oly kevéssé dönthetné meg, mint a keleten történni szokott nőrablások s portéka gyanánti eladások, a házasulati szerződménynek jogszerűségét, és szükségét, a mahomedán egyháznak vassal tűzzel történt terjesztése azon elvnek igazságát, miként az egyház hivei belső meggyőződésén alapszik, meg nem semmisítheti; de hogy ezen eszme történeti valóságának nyomaira is találhatni, minden kétségen felűl áll; értekezésem kören túl fekszik, bővebb taglalása annak, mit a napjainkban kimult *Hüllmann Detre Károly* történeti adatokkal [2]) oly világosan bébizonyított, hogy t. i. az őskor szabad nemzetei, állami viszonyaikat mindnyájan szerződésekre alapíták; de el nem hallgathatom, miként a szent könyvek tanúsága szerint még a héberek theokratiai államszerkezete is, egy az Isten s nép közötti szövetség eszméjén feneklett; hasonlót bizonyíta *Herodot* a médekről, *Halycarnasi Dénes* a romaiakról [3]), a görögök s romaiak a törvényeket eredetileg szabad egyezkedésre alapíták (*πὸλεως συνθήκη κοινή*, communis reipublicae sponsio) [4]), *Plato* Criton című ismeretes munkájában *Sokrates* ezen alapszerződményre hivatkozik, s *Aristoteles* állítása szerint, csak szabadon szerződésileg egyesült emberek között lehetségesek valóságos jog s államviszonyok; ugyanazt tanúsítja az álladalomnak görög s deák nevezete (*κοινωνία*, civitas, respublica, societas civilis) és Cicero, munkáinak több helyein; ezen elv a rómaiak történetén átszövődvén, törvénykönyvökben is nyiltan kifejeztetik [5]); a régi németek államintézetei hasonlólag szerződések utján létesültek, mit még azok

---

1) Oratio de Juris nat. usu. Lipsiae, 1821. Excursus. 3. 111. l.

2) Urgeschichte des Staates. Königsb. 1817. Staatsrecht des Alterthums. Köln. 1821.

3) Gen. XV. 18. v. Mózses II. k. 19. v. Herodot I. 96—99. Halycarnasi Dénes II. k.

4) L. 2. 32. 35. D. De legib. L. 5. D. De captivis §. 2. 5. 6. I. De iure nat. stb.

5) *Aristoteles*, Polit. I. 7. 12. 15. III. 9. VI. 13. Cic. De Rep. I. 25. De off. II. 12. stb. §. 6. Inst. de Jure nat. gent. et civ.

sem tagadhatnak, kik egyébiránt ezen elmélet alaposságát kétségbe vonják; s ki volna, ki nem tudná, miként hazánk legrégibb történetirója *Béla király névtelen jegyzője*, kit bizonyosan nem kábított el az iskolai elméletek mámora, nemzetünk őshagyományaira hivatkozva, a hét független nemzetség szerződésére, szabad egyezkedésére alapítja még mostan is virágzó álladalmunkat? a középkor századain keresztül, az isteni eredet elmélete mellett,a szabad egyesülés elvét gyakorlatilag elismerve szemléljük, mert épen azon korban, midőn az általánosan elharapódzott féktelenség, s a vad erőnek használata, mintegy újra felidézé az ősállapotnak letünt gyász időszakát, számtalan, a törvényes rend helyreállítására, az álladalmi intézetek alakjára, a főhatalom s alattvalók viszonyaira vonatkozó, kölcsönös egyezkedések útján kötött alkukra, okiratokra, rendelményekre akadunk, melyek által az álladalom eszméje mintegy fokonként tisztább és tisztább alakban életbe lépett; s melyek bizonyságul szolgálnak, miként Európa népei az államintézeteket az emberi cselekvőség, a szabad egyezkedések köréhez tartozóknak tekinték. Ezen tant hirdeték a tudományok fölélesztése óta az országtudományok legragyogóbb tekintélyei: *de Groot, Hobbes, Puffendorf, Thomasius, Wolf, Locke, Sidney, Blackstone, Montesquieu, Rousseau, Schlötzer, Spittler, Sonnenfels, Martini, Hutcheson, Pristley, Meister, Feuerbach, Fichte, Klüber, Pölitz, Rudthard, Weitzel, Gros, Bauer, Krug, Dresch, Henrici, Rotteck, Welcker,* számos követőikkel; magokénak vallák a leghiresebb országférfiak, kik közől *Burket* és *Gentzet* [1]), *Russelt* s *Royer Collardot,* legújabban a svéd főkormány-tanácsos *Grubbét* s a fejedelme s honosai bizalmát egyaránt biró bádeni minister *Bekket* idézni [2]) elégséges légyen; sőt még azok is, kik más elméletekhez ragaszkodtak, kisebb nagyobb mértékben a szerződményi tannak igazságát elismerni kényteleníttettek; ugy *Böhmer,* a nagy *Kant, Zachariae, Craigh, Baltisch, Warnkönig* [3]) s maga *Haller* a szerződményi tan legna-

1) Betrachtungen über die franz. Rev. Berlin 1794. I. 3. 17—27. 33. 36. 80. 189. 191. ll. II. 141. 191. ll.

2) Ld, Aretin's Staatsrecht der constit. Monarchie. II. kiád. Leipzig, 1838. I. 150. és 177. l. *Grubbe*, Raetts-och Sammhaells Laera. Förra Delen. Upsala, 1839. Staatslexicon. XIV. 678. l.

3) *Böhmer*, Introductio 152. s köv. l. *Zachariae*, Vierzig Bücher. I. 196. l. *Craigh*, Grundzüge der Politik, Leipzig 1815. I. 1. 2. c. *Baltisch*, Üb. polit. Freiheit. 67. 74. l. *Warnkönig*, Rechtsphilos. Freiburg 1839. 420. 424. 426. ll.

gyobb ellensége, ki *Ancillon* éles észrevétele szerint, az egy alapszerződménynek aranyrudját, a magánszerződesek apró éremére, pénzére, változtatá át.

A szerződési elmélet megalapítása után, hátra volna még az alapszerződmények száma iránti vitályos kérdésnek eldöntése; de minthogy a társaságnak általában, s névszerint az álladalomnak lényege a társak magán akaratjának a közakaratnak s azt személyesítő főhatalomnak való alárendelésében áll, a társaság műszerzésére vonatkozó szükséges rendelmények pedig, az egyesülési szerződmény erejénél fogva, társasági határozványok vagy törvények által létesithetők; több alapszerződmények szüksége végkép elenyészik; de ezen tételnek bővebb megfejtése, ugyszinte a szerződményi elméletnek az államviszonyokrai alkalmazása, értekezésem körét tulhaladják. Az előgördíttetni szokott nehézségek s ellenvetések nagyobb részt az előadottakban találják cáfolatukat, egyedűl azok állítására, kik ezen elméletet részint *Haller-* s *Baltischként* a fejedelmek jogainak, részint *Craigh-* s *Godwinnal* [1]) a népek szabadságára nézve veszélyesnek állítják, s egy részről Hobbes a fejedelmek, más részről Rousseau a népek kényuraságára vezető elméletének következményeit a szerződményi alapelvnek tulajdonítják, megjegyzendőnek vélem: miként már ezen oly annyira ellenkező állitmányok világos bizonyságul szolgálnak, miszerint az említett visszaélések forrása nem az elvben, hanem ennek egyes irók által történt hibás alkalmazásában, egyoldalu felfogásában rejlik; egyáltalában nem létezik a jog szent körében igazság, melylyel emberek vissza nem éltek volna; igy az ész által elismert sajátjognak szentsége a rabszolgaság pártolására szolgált és szolgál ürügyűl, a természetben gyökerező atyai hatalom fogalmából eredett a római törvényhozás kebellázitó rendelete, mely a gyermek háromszori eladását megengedé, a büntető jog kétségtelen voltából csirázni látttuk a középkori törvénykezés zsarnokoskodásait, a kínpadnak az emberiséget undokító használatát! a nélkül hogy a sajátjog, atyai hatalom, büntetőjog érvényességét, jogszerűségét alaposan kétségbe lehetne vonni; az egyesek visszaélései tehát azon jelen értekezésemben bővebben kifejtett s bébizonyított tételnek igazságát sem ingathatják meg: hogy „az álladalom a vallás tanai, az ész követelményei, s a történet bizonysága szerint szerződményen alapszik, sőt jogos értelemben ezen szerződés nélkül nem is lehetséges.“ [2])

---

1) Enquiry concerning political iustice. Lond. 1796. II. köt.

2) *Bekk*, Staatslexicon. XIV. 678. l.

III.

A KÖRLÉG
A NÖVÉNY- ÉS ÁLLATORSZÁGHOZI VISZONYAIBAN.

OLVASTA, MIDŐN SZÉKÉT ELFOGLALNÁ JAN. 26. 1846.

NENDTVICH KÁROLY LT.

Az anyagi érdekek korszakában élünk. Ezt halljuk és olvassuk minden nap. Csak az anyagi jólétét szükséges a nemzeteknek előmozdítani, a szellemi magától jő. Ez a jelenkor politikusainak hitvallása. Mennyiben legyen ezen állítás igaz, s mennyiben nem, annak fejtegetése nem az én körömbe tartozik, nem is lehet szándékom. De ha az anyagi érdekek korszakában élünk, s ha ezek pártolásra méltók: mik, kérdem, azon eszközök, melyek által ezen anyagi érdekek előmozdíttatnak? Nemde azon tudományok, melyek az anyagi világot velünk megismertetik, az anyag tulajdonságait, erőit vizsgálat, búvárkodás tárgyává teszik? Nemde a természettudományok? a physika és a chemia azon tudományok, melyek a természet örök és változhatatlan törvényeit kikutatják, azon törvényeket, melyeknek minden elő lény, s az élni nem látszó anyag alája van vetve? De ha kérdjük, mi történt eddig mind ezen tudományok fölvirágzására, pártolására hazánkban? igen kevés vagy tán semmi. Akarjuk a célt, de az eszközöket megvetjük. Voltak mindig és vannak hazánknak most is sok tudósai; vannak költők, törvénytudósok, politikusok, történetírók, tán bölcsészek is; de hol vannak hazánknak természettudósai, hol physikusai és chemikusai? értem az olyanokat, kik a tények gyakorlati mezejére lépvén működnek s az élet érdekeibe vágnak. Azok nincse-

nek, bármily figyelemmel tekintsünk körül hazánkban, azok hiányát találandjuk mindenütt. Házainkat, utjainkat, hajóinkat, hidjainkat, ruháinkat, gépeinket mind idegenekkel kell csináltatnunk, vagy idegen földről hozatnunk, s ha egyszer másszor megtörténik, hogy hazánkfia használtatik az egyik vagy másik vállalat kivitelére, előre bizonyosak lehetünk a felől, hogy céljának meg nem felelend. S mi lehet mind ezen anomaliáknak oka? Egyedűl azon, velünk született álfogalom, melynél fogva mí mind ezen, más nemzetek által annyira felkarolt tudományokat figyelemre alig méltattuk, melynél fogva minden született magyar, méltóságával meg nem egyezőnek tartotta, hogy ő a törvény és a politikán kivül más tudománynyal foglalkozzék. Mily méltánylással vannak hazánk igen érdemes és túdós fiai ezen tudományok iránt, miként tudják azok érdemeit s közéletrei befolyását megböcsülni; arra nézve némely igen érdekes, részint mulattató, de szomorító és csüggesztő adatokkal is szolgálhatnék. Van szerencsém igen művelt és igen tudós törvényhozókat ismerni, a kik azt hiszik, hogy physikára csak a professzornak, chemiára pedig legfelyebb a gyógyszerész és orvosnak van szüksége. És mind ezek igen természetesek, mert eddig a természettudományok másoknak nem is adattak elő, mint orvosnak és gyógyszerésznek, s ezeknek is csak igen hiányosan. A kik mind ezekről többet kivántak hallani és tudni s találkoztak néha ilyenek is, azok a külföldre kényteleníttettek vándorolni s a tudomány iránti vágyukat sok áldozatokkal kielégíteni. Míg pedig a tudományt hazánkban megtanulni nem lehet, addig az mindig csak idegen, exoticus növénynek tekintendő, mely idegen földön szomorúan tengődik és sínlik, egyéni életét csak nagy nehezen tartván fen, és soha gyümölcsöt nem hozván.

Én, tek. Társaság, nem átallom megvallani, örvendettem, midőn értésemre esett, hogy ezen igen tisztelt tudós Társaság engem levelező tagjául megválasztani méltóztatott. Örültem azért, mivel ez által nem annyira csekély és érdemtelen személyemet, mint inkább azon tudományt láttam érdemei szerint méltányolva, és kitüntetve, melynek hív bajnokának és képviselőjének magamat tartani szerencsém van. Örvendetesnek találtam annál inkább, mivel magán és egészen isolált állapotomnál fogva tehetségemet és szándékaimat annyira korlátolva és szűkre szabva érzem, hogy tehetségemet közügyekre fordítani és szük körömön túl sikeresen hatni eddig nem igen valék képes. E tudomány pedig, ha sikerrel működni s befolyását a közéletre gyakorolni akarja, magas és hathatós pártolást igé-

nyel, mert egyedűl csak igy léphet a tények gyakorlati mezejére, működhetik a közélet és a közjólét érdekében.

Mindezeknél fogva kötelezve érzem magam és azon tudomány nevében, mely érdemtelen személyem által legelőször jutott azon szerencséhez, hogy ezen díszes koszorúba fölvétessék, hálás köszönetemet nyilvánítani, s arra kérni a tek. Társaságot, méltoztassék ezen, hazánkban elhanyagolt, s nevérél is alig ismert, de minden tudományok szakába, főképen pedig a közéletbe s az ipar és mesterségek minden ágába erősen beható tudományt magasztos pártolása alá venni, s azt fontossága szerint ápolni, gyarapítni.

Földtekénk fölületének külső alakzata, mind azon számtalan állatok- és növényekkel, melyek rajta élnek és tenyésznek, azon viszonyok szüleménye, melyek alakulásukkor rájok hatottak, s azok lételét, bizonyos iránybani kifejlődését föltételezték. Mindennek, az egész életműves és életműtlen természetnek ekképen kellett kifejlődnie, mint az előttünk áll. Egy, más iránybani kiképezése a természetnek, legalább azon viszonyok alatt, melyek közt az történt, már gondolatban is lehetetlen.

Ha azt kérdjük: vajon mi lehet azon csudálatos egybehangzásnak oka, mely szerint a természet minden jelenetei oly szoros összeköttetésben állanak, valamint a legtökéletesb gépnek egyes, egy közös célra munkálódó részei: akkor egyebet nem felelhetünk, mint: az örökös és változatlan erői az anyagnak, melyek szerint minden jelenet nem egyéb mint ezen erőknek szükséges kifolyása, és melyek egymásrai viszonyos hatásuk által törvényszerűséget hoznak elő, melynek mind, a mi létezik, alá van vetve, a víz csöpje szintugy mint a nap véghetetlen tekéje, a legkisebb mikroskopiai állat épen ugy, valamint földünk legiszonyúbb szörnyetegei sat.

Az anyag ezen erőit megvizsgálni, kikutatni a tűneményeknek azok okaikkali összefüggését, a törvényeket megismerni, melyeknek a természet véghetetlen összesége hódol, végre mind ezeknek alkalmaztatása a közéletre s annak számtalan szükségeire, ez a természettudományok feladata.

Mi úton érheti el a természetbuvárkodás ezen célját? és juthat minden tűneményeк okaihoz? Egyedül csak tapasztalás utján. A józan, előitéletektől ment ügyelés a jelenetekre a gondolkozó észt a tűnemények okainak megismertetésére vezeti, melyekből aztán azon törvényeket al-

kotja, melyeknek az anyag mintegy alávetve látszik, melyek azonban ismét nem egyebek, mint abstract felfogása az anyagban lévő erőknek.

S ez azon elsőség, mely a természettudományokat mások felett kitűnteti. A természettudományok vizsgálódásaik tárgyává csak azt veszik fel, mit érzékeinkkel észre vehetünk s megismerhetünk, mi tehát józan tapasztalás tárgyává lehet; átengedvén a többit mind más abstract tudományok kifürkészetének, melyek a megismertetés lehetségét a tapasztalás határain túl is helyezik.

Az anyag megsemmisíthetlen, tehát elmulhatlan is; csak alakja van szünteleni változásoknak alávetve. Erre nézve ugy hiszem, hogy minden valódi természetbúvárok egyet értenek. Az anyag erőkkel van ellátva, melyek tőle elválasztva nem gondolhatók. Ez is a természetvizsgálók által általánosan elismert elveinek egyike. Mert az anyag erő nélkül, és az erő anyag nélkül minden tapasztalással, és minden tűnemények józan megszemlélésével ellenkezik. Mit a tapasztalás által bebizonyítani nem lehet, azt képzelni magának és hinni lehet, de tudni, arról meggyőződve lenni, nincsen tehetségünkben.

Az igazi természetbúvárkodás ennél fogva mind azon erőknek megismertetésében áll, melyek mint az anyagnak s attól el nem választható tulajdonságai tekintendők s ezzel ugyanazonosoknak gondolandók, minél fogva a természettünemények felől érvényes itéletet egyedül csak az hozhat, a ki az anyag tulajdonságait megismerni, s azokat józanúl megitélni tanulta. Azt pedig csak a természetnek józan és türedelmes megszemlélése s rajta tett kisérletek által lehet elérni. A chemiai laboratoriumok, physikai szertárak és az astronomiai tornyok azon műhelyek, a hol a természet titkait fölfedezzük, hozzá kérdéseket intézünk, s azt feleletre kényszerítjük.

A természetbúvárkodás nem csak földünk terére van szorítva, hanem az egész világra, a véghetetlen mindenségre terjeszkedik ki. Az anyag tulajdonságait a földön vizsgálván, minden egyéb világtest anyagának erőit, tulajdonságait megisméri. Mert az anyag mindenütt ugyan ez, s az őt jellemző erői szinte mindenütt és mindig ugyanazok. S ennél fogva törekszik a természetbúvárkodás nem csak földünk, hanem minden egyéb világtestnek eredetét, alakulását s fokonkénti változásait megismerni, s végre meg is ismeri.

Földünk alakja, valamint a rajta élő életműves testeké, az egyes elemek, melyekből áll, aránya, valamint azok viszonyos hatása által föltételeztetik. Nem valamely előre kigondolt és kiszámolt tervnek, hanem valamennyi elemeknek s az anyagok erőinek soha nyugodni nem tudó egymásrai viszonyos hatásának eredménye az. Ha csak egy elemet gondolunk el a földünktól, vagy azt más tulajdonságokkal ellátva, mint valósággal találjuk; s a földnek mindennel, mi rajta létezik, egészen más, a mostanitól véghetetlenűl különböző alakot kelle fölvenni.

Ha ez már az életműtlen természettel ugy van, sokkal nagyobb mértékben kell azt az életműves, természetben találnunk. Életök nem csak bizonyos anyagokhoz, hanem ezeknek bizonyos tulajdonságaihoz is van kötve. Ha az életműves ország 4 fő alkatrészéből csak egyet gondolunk el a földtől, az organicus élet létele lehetetlen. Ha a vizet csak illékonysága nélkül gondoljuk, az életműves természetnek kifejlődése azon irányban, mint azt jelenleg látjuk, szinte lehetetlen.

Az életműves természet bizonyos és meghatározott viszonyokban áll a körléghez, mely földünket mindenhol körűlveszi, s melyben minden életműves testek élnek. Annak alkotásától, az egyes alkatrészeinek természete és arányától függ az életműves teremtmények élete és létele.

Ezen egymásiránti viszonyokat megfejteni, meghatározni a föltételeket, melyekhez az életműves teremtmények létele kötve van, az jelen értekezésemnek fő feladata, a mennyire t. i. azt az idő rövidsége és csekély tehetségem engedi.

A körlég alkatrészei, melyek földünket eddig még meg nem határoztatható magasságig körűlveszik, mint tudva van, következők: *éleny* (oxygen), *légeny* (nitrogen v. azotum), kevés *szénsav* (gas ac. carbon.) végre alig észrevehető nyomai a *könlegegnek* (ammoniak).

Ezen alkatrészei a levegőnek földünk alakulásakor a többi elemek tömegéből szabadon kiváltak, ezek vegyületlenül maradtak vissza, miután a többi elemek mind azon anyagokkal összekötötték volna magokat, melyek iránt épen a legnagyobb vonzódással viseltettek. — A legelső kérdés itten az: vajjon mily arányban vannak ezen elemek jelen, melyek földünk körlegét alkotják?

Földünk minden éghajlatában, minden magasságon, s minden vidékeken az élenynek légenyhezi arányát csekély ingadozásokkal mindig egyformának találjuk. Az élenytől t. i. 100 térrészben 21 térrésznél vala-

mivel kevesebb, a légenyből pedig 79 térrésznél valamivel több találtatik *). Ezen arány népes helyeken igen keveset változik, s alig észrevehető mennyiségben különbözik azon levegőtől, mely a szabadban van, hol a tengélet buján tenyészik, annyira, hogy e csekély ingadozásokat csak igen pontos, és legnagyobb vigyázattal tett kisérletek által lehet meghatározni. Ugyan ezen arányban, szinte alig meghatározható mennyiségben változik a szénsav és a könlegeg is. Az első, t. i. a szénsav mennyisége 10,000 részben 4 és 6 térrész között változik. A másikból eddig csak annak jelenléte, nem pedig mennyisége határoztathatott meg, oly csekély az. Nagyobb változásoknak, mennyiségére nézve a vizgőz vagyon kitéve, mely a levegőben soha sem hiányzik.

A másik kérdés ez: vajjon mindig ugyanezen alkatrészekből állott-e a körlég, ugyanazon arányban, s vajjon nem változik- e idővel a körlég alkotása, részint alkatrészeinek természetére, részint azok arányára nézve?

Hogy e kérdést kellően megfejthessük, szükséges hogy előbb meghatározzuk, vajjon mire fordíttatik ezen alkatrészek mindegyike s hogy azon forrásokat nevezzük meg, melyekből a körlég fölemésztett alkatrészei ismét pótoltatnak.

A körlég élenye az állatok lélekzésének minden, a földfölületen magát előadó égési és rothadási folyamoknak föntartására szolgál. Mind ezen vegyészi folyamok végterményei úgy szolván kivétel nélkül szénsav, víz és könlegeg (ammoniak). Az állatok lélekzési műfolyama által, valamint a legtöbb égések által szénsav és víz képeztetik, minden rothadásnak végeredménye szinte szénsav, víz és könlegeg.

A szénsav előállításában fő részt vesz a körlég élenye. Minden szénsav, mely a lélekzési, égési s rothadási vegyfolyam által képeztetik, az anyagok szénenyének, a körlég élenyéveli vegyüléséből ered. Kevesebb részt vesz a levegő élenye a víz képeztetésében, mivel az éleny legnagyobb része, mely az égés vagy rothadás folyama alatt kifejlő víz képeztetésére fölemésztetik, az ezen vegyfolyamoknak alávetett anyagokból kerül. A könlegeg képeztetésében végre a körlég alkatrészei semmi részt sem vesznek. A könlegeg képeztetésére szükséges alkatrészek nagyobb részt magokból az elrothadó anyagokból származnak, melyek kiszabadulásukkor oly arányban vegyülnek egymással, melyben könlegeget alkotnak.

---

*) Dumas és Boussingault a lehetőségig pontos vizsgálódásai nyomán az élenyből középszámmal 20,81, a légenyből 79,19 térrész találtatott 100,00 térrésznyi körlégben.

E szerint minden lélekzési, égési és rothadási vegyfolyam által éleny emésztetik fel a levegőből, mely helyett egy, a fölemésztett élenynek megfelelő terime szénsav bocsáttatik ki abba.

A növények életműfolyama egyenes ellentétben áll az állatok lélekzési, égési és rothadási műfolyamával. Midőn ezek főképen élenyfölemésztés, szénsav- és vízképzés által jellemeztetnek, a növények élete főleg ezen két nevezett vegyek szétbontásában, s az éleny kiválasztásában áll.

A levegő szénsava a növények tengélete által élenyre, mely kiválván, a körlégnek visszaadatik, és szénenyre bontatik széjjel, mely a növényben visszamaradván, annak szénenydús anyagjai képeztetésére használtatik fel. Szinte ugy bontatik széjjel a növények által fölvett víz része is, melynek élenye szinte kiválik, könenye pedig azon növényrészek alakitására használtatik fel, melyek a könenyt nagyobb arányban foglalják magokba, mint az a vízben jelen van, tehát a növények gyantás és olajos részeinek alkotására.

E szerint könnyen felfogható lesz, hogyha az éleny-fölemésztő és éleny-kiválasztó vegyfolyamok egyenlő arányban állanak egymáshoz, s ezen arány soha sem változnék: hogy akkor a levegő tartalmának élenyre nézve soha sem kellene csökkennie, szénsavra nézve pedig soha sem kellene növekednie. — A mennyi szénsav a lélekzés, égés és rothadás által képeztetik, ugyan annyi bontatik ismét széjjel a növények élénk tengélete által, s a szénsavból kivált új élenynyel pótoltatik. Azon különbségek, melyek imitt-amott igen népes helyeken léteznek, a hol szaporított lélekzési és égési vegyfolyamok által a szénsav nagyobb mennyiségben képeztetik, más helyekhez képest, a hol a tengélet buján müködik, ezen különbség mondám csekély, s a gőznemek azon tulajdonságánál fogva, mely szerint azok egymással elegyűlni szeretnek, valamint azon mozgások által is, melyek a levegőben szünet nélkül véghez mennek, egészen kiegyenlíttetik.

Ezen soha nem ingadozó arány, mely szerint a növényország az állatországnak, valamint minden más, a földön magát előadó rothadási és égési vegyfolyamoknak mérleget tart, évezredek óta, mióta t. i. az állat- és növényország tökéletes kifejlődését elérte, változatlanul maradt; legalább nincsen okunk és nincsenek jelek, melyek azon állítás elfogadására

kényszerítenének, hogy legalább az emberi nem létele óta valaha más volt volna a körlég alkatrészeinek aránya.

Vizsgáljuk már most, vajjon ezen arány, melyet jelenleg a levegőben találunk, minden kezdet óta, vagy is inkább minden életműves világ alakulása előtt ugyan az volt, s vajjon megmarad- e legtávolabbi jövendőben is ugyanaz?

Ámbár ezen kérdések igen feltételezőknek látszanak; vannak azonban még is több alapos adataink, melyeknél fogva e kérdésekre elhatározottsággal lehet felelni.

Miután a föld fölülete annyira kihűlt volna, hogy rajta az életműves ország magát kiképezni kezdhette; eleinte is a tengélet kezdé magát kifejteni. Hantföldnek, vagy minden egyéb, a föld fölületén levő szénenynek akkor semmi nyoma sem lehetett, mivel földünk azon magas hőfok alatt, melynél annak alakulása véghez ment, minden szénenynek az éleny túlmennyiségében kellett elégnie. Az első növények, melyek a föld fölületén képeztettek, csak a legalsóbb fajokhoz tartozhatának. Növények, melyek alkotása csak a legegyszerűbb lehete, melyek a legroszabb, csak életműtlen alkatrészekből álló földön tenyészhetnek, mohok és zuzmók, elboríták eleinte a föld fölületét. Miután az új tengélethez e szerint a legelső alap meg vala téve, a tökéletesebb növények kifejlése szaporán kezde haladni; a legbujább tropikai tengélet támada, mely a föld fölületét mindenütt óriási harasztokkal és pálmákkal borítá el, melyek maradványait legrégibb kőszén-telepekben találjuk.

Nincsen azonban kétség, miszerint minden növények szénenyöket, mely anyagjok fő alkatrészét teszi, a levegőből vették, azaz: azon szénsavtól, mely soha sem hiányzó alkatrészét teszi a levegőnek. Minden szénenynek tehát, mely későbben magát azon növényekben letette, melyek a föld fölületét fedték, mind azon óriási tengélet szénenyének, melynek nagyságát, kiterjedését és élénkségét alig képzelheti magának az ember, a körlégből kellett származnia, melyben mint szénsav létezett; mivel más forrás nem gondolható, melyből az származhatott volna.

Ha már a most élő állatok és növények, a földet mindenütt elborító hantföld (mely szinte csak az életműves országból származhatott); végre mind azon iszonyú kőszén- és tőzegtelepek szénenyét, melyek a föld alatt mélyen vannak elásva, élenynyel vegyülve mint szénsavat a le-

vegőben gondoljuk: némi fogalmat nyerhetünk a szénsav azon mennyiségéről, melynek az ébredő tengélet idejekor a földünk fölületét körülvevő körlégben kellett lennie.

Azon arányban, melyben a szénsav mennyisége a légben nagyobb volt, az éleny mennyiségének is kisebbnek kellett lennie, mint jelenleg; mivel az be van bizonyítva, hogy annak része azon szénsavból származik, mely a növények életműfolyama alatt kiváló élenyre, s magát a növényekben lerakó szénenyre bomlik.

Ezen, a jelen viszonyoktól annyira eltérő körülményei a levegőnek, összekötve egy az egész föld fölületén elterjedt tropicus éghajlattal, az életműves világra nézve is egészen más viszonyokat idéztek elő.

A körlég nagyobb szénsavtartalma először is megmagyarázhatóvá teszi azon hihetlen gyors és buja növését a föld fölületét elborító minden növényeknek, melyhez csalhatatlan jelek nyomán, növényeink jelen kifejlődését még csak hasonlítani sem lehet.

Más részről ezen nagyobb szénsav- s a kisebb élenytartalma a levegőnek az állati élet kifejlődésére szinte nem lehetett befolyás nélkül.

A hihetetlen gyorsasággal haladó előmenetelek a tudomány minden irányában azt bizonyították, hogy azon fajai és nemei közől a növényeknek, melyekből ezen őskorszak tengélete állott, jelenleg egyik sem él többé. Találjuk maradványait azon iszonyú kőszéntelepekben, melyek a föld különféle mélysége alatt eltemetvék.

Az őskorszak tengélete kihalt, elenyészett földünkről, nem csak azért mivel más éghajlati viszonyok uralkodnak földünkön; hanem részben azért is, mivel a körlég is egészen más, a tengéletnek nem annyira kedvező alkotást vett fel.

Szintugy be van bizonyítva az is, miszerint földünk ezen őskorában egészen más állatok lakták földünket, mint jelenleg. Azon állatok maradványai és csontvázai, melyeket a régibb földtelepek alatt eltemetve találunk, az őskornak azon csudálatos alakjait tanusítják, melyek földünkről már régota kimultak, elenyésztek.

Valamint ezen állatok csak oly viszonyok alatt képződhettek, s élhettek, melyek organisatiójoknak s életmódjoknak megfeleltek; szintugy ismét el kellett mulniok, kihalniok, mihelyt a körülmények megváltoztak.

Az életműves testek élete és jelleme tehát az éghajlattól, azon mediumtól, melyben élnek, eledelöktől és számtalan más befolyásoktól függ. Azért jelenleg is más állatokat és más növényeket találunk földünk különféle éghajlatai alatt, másokat a tenger sós, mint folyóink és tavaink sótalan vizében. Minden földnek, alkatrészei különbségéhez képest más növényei vannak, minden növény más állatokat táplál stb. Nem különben a körlég más alkotásának egészen különböző befolyást is kellett gyakorolnia az állatok organisatiójára.

Meddig az éghajlat földünk egész terjedelmén egyenlő, azaz tropicus vala (s hogy egyenlő vala, azon körülmény tunusítja, miszerint a legszélsőbb éjszak, valamint az egyenlítő alatt is ugyan azon növények és állatok maradványait találjuk), azon különbség nem is lehetett, melyet jelenleg az éghajlati viszonyok különbsége által föltételezve látunk. Éjszak, valamint dél felé, az egyenlítő, valamint a polusok alatt, ugyanazon faju növények egyenlő bujasággal tenyésztek, ugyanazon állatok éltek. Mert az akkori éghajlati viszonyok nem függtek vala a nap befolyásától, hanem főképen csak a föld saját melege által föltételeztettek.

Ha már a körlég alkotása lényeges befolyást gyakorol a növények kifejlődésére; ezen befolyásnak sokkal hathatósbnak kell lennie az állatországra, mely levegőt szí, s nélküle percig sem élhet. Nem csak az egyes alkatrészei természetének, hanem azok arányának is, minden bizonynyal nagy befolyást kellett gyakorolnia azoknak összes organisatiójára; ugy hogy több vagy kevesebb az egyik vagy másik alkatrészből hosszabb időre hatás nélkül bizonyosan nem maradhat.

E szerint tehát nem csak valószínünek, de sőt bizonyosnak is lehet tartani, hogy a körlég más alkotása nem csak az őskor tengéletére, hanem az állati országra is igen lényeges befolyást gyakorolt s a jelenkor életműveinek alakjától egészen eltérő alakzatokat föltételezett.

Csak miután a széneny nagyobb része a körlégből a növényekbe, a hantföldbe s azon állatokba, melyek a földet az akkori időben lakták, végre kőszéntelepeinkbe ment volna által: a körlég azon alkotást vette fel, melyet jelenleg benne találunk s ezen alkotása egyszersmind a növények és állatok kifejlődését azon irányban föltételezte, a mint azokat földünk jelen állapotában látjuk.

Innét minden kétség nélkül következtethetni azt is, miszerint az életműves természet a körlég jelen alkotásához közvetlenül van kötve, és

annak szénsav- s élenytartalmától függ, hogy annak változtatása alkatrészeire nézve egyszersmind a benne élő lényekben s azok alakjában is szükségképen változást hoz elő.

Vajjon lehet-e idővel változást várni a levegőben annak alkatrészeire nézve?

Ugy hiszem, hogy e kérdésre némi elhatározottsággal lehet felelni.

A körlég alkotása t. i. azon aránytól függ, melyben a növényország az állatországhoz áll. A meddig az egyik a másikkal a mérleget tartja, vagy a meddig az első az utóbbihoz képest túlnyomó, addig változás a körlég alkatrészeiben nem is gondolható.

Ha azonban az emberi nem, növekedő népessége által, a föld fölületén mind inkább elterjeszkedik; a tengéletnek ugyanazon arányban a föld fölületéről ki kell szorúlnia. Ezen állapot, melyet jelenleg Európa legnépesebb és müveltebb országaiban, Angliában, Belgiumban, Németalföldön találunk, idővel az egész földre fogna terjeszkedni; az erdők, melyek jelenleg a föld fölületének nagy részét elfoglalják, az emberi nem növekedő népességének következtében fogynának, azokat ki kellene vágni. Mindennek, mi a földön van, növények és állatoknak, engedni kellene uroknak, az embernek, ki végre a növényországból csak annyit hagyna vissza, a mennyi életének föntartására, szükségeinek fedezésére elkerülhetetlen szükséges. Az egész föld fölülete egy népes konyhakert alakját venné fel, mely csak mívelt növényeket táplálna, s melyből minden önkénytes terményei a természetnek kiszorítva, kiírtva volnának.

A széneny, mely jelenleg ős erdőinkben van letéve, eredetének forrásához, t. i. a légbe mint szénsav térne vissza, mi által annak növekednie, az élenynek pedig azon arányban fogynia kellene.

Azonban még más részről is kell tartanunk a szénsav növekedésétől, s az éleny azon arányban fogyásától.

A mindig növekedő műveltség és mind inkább terjeszkedő népesség következtében, az égő szer szüksége is nő. Ha az erdők legnagyobb részét fölemésztettük, annyira, hogy az utána növő fa szükségeinket fedezni nem képes; akkor kénytelenítve látandjuk magunkat, azon elrejtett kincshez nyúlni, melyet a természet, mint az őskor óriási tengélet maradványait a föld alatt jövő szükségeink fedezésére eltett, kényteleníttetünk a kőszénhez folyamodni.

A széneny, mely jelenleg a föld alatt mélyen el van rejtve, e szerint ezer meg ezer éves sírjából a napra huzatva, szinte mint szénsav kénytelenítve lesz ismét a körlégbe vándorolni, mi által annak szénsavtartalma ismét tetemesen növekedni, élenytartalma pedig fogyni fog.

Nem gondolható azonban, miszerint oly nevezetes változás a körlég alkotásában minden befolyás nélkül maradhatna az egész állatországra, főképen az emberi nemre nézve. Számos és igen pontos tapasztalások által be van bizonyítva, miszerint hosszabb tartózkodás oly körlégben, mely csak 1—1½ proc. szénsavat, tehát kétszernél valamivel többet tart magában, mint a körlég jelenleg, az ember egészségére nézve ártalmas, és organisatiójában tetemes változásokat hoz elő.

Ha már a szénsav mennyiségét a körlégben csak igen lassan növekedni gondoljuk, míg legfelsőbb fokát elérte; igen természetesnek fogjuk tartani, miszerint az emberi nem is ezen megváltozott körülményekhez simúland, s egy, a mostanitól annyiban különböző organisatiót leend kénytelen fölvenni, a mennyiben az a körlég akkori viszonyainak inkább megfelelend.

Ezen megváltozott viszonyok hatásaikat legelőször is és közvetlenűl a lélekzési műszerekre gyakorolnák, s ez által a vér megváltozott alkotását, annak nagyobb széneny- és kisebb élenytartalmát okoznák. A vér megváltozott alkotása minden más, azzal összefüggő életműködésekben (functio) változást, csökkentett hévképződést (thermopoësist) sat. vonna maga után, mik tehát nem csak a mostaniaktól egészen eltérő életnyilvánitásokat (Lebensaeusserungen) hoznának elő, hanem az ember szellemi és lelki életére is igen lényeges befolyással volnának.

Ezen egyes változásokat minden részleteiben elsorolni, s előre megmondani, lehetetlen. Az egymásra visszaható befolyások igen különbözők és sokfélék, mintsemhogy bizonyost lehetne e tekintetben mondani.

Csak két körülmény volna képes, az ezen iránybani kifejlődését és változtatását a földképnek megakadályozni.

1-ször. Ha a körlégben növekedő szénsav mennyisége az emberi nem kifejlődésére és szaporodására egy általában gátlólag hatna. Ezen esetben az emberi nemnek a földöni elterjeszkedése addig haladna, míg a szénsav mennyisége annyira szaporodott, melynél az ember még élhet ugyan, organisatiójának minden változtatása nélkül, mely azonban további

szaporodásának gátat vetne. Ekkor egy állandó arány állana be a növény- és állatország közt, melynél az egyik a másiknak változatlanul tartaná a mérleget.

2-szor. Ha a legtöbb csillagvizsgáló állítása szerint minden 10,500 év mulva egy, a földpályának a naphozi állásától függő változás a szárazföld vízhezi arányában állana be, melynek következtében az emberi nem működésének jelen szine víz által boríttatnék el, az, t. i. az emberi nem az éjszaki féltekén elpusztíttatnék s az annak maradványaiból származó új nemzedéknek új tér nyittatnék működésére a föld déli féltekéjén, hol új száraz föld emelkednék ki a vizből.

Ezen esetben minden 10,500 évben egy új időszak kezdődnék, nem csak az emberi nemre, hanem egész földtekénkre s minden rajta levő lényekre nézve. Akkor nagyban ugyanaz történnék az egész emberi nemmel, mit jelenleg minden 50—60 évben a földön látunk, t. i. egyik nemzedék kimulván az életből, helyt enged a másiknak.

S ekképen tartja fen egy örökös körjárás az egésznek örökös életét és lételét.

V.

EGY PILLANTÁS FÖLDÜNK ÉLETÉBE.

BALOGH PÁL RTAGTÓL.

A föld, melyet az ember részint kevély önhittségében, részint tudatlanságában szeret úgy tekinteni, mint egy csupán kedveért teremtett lakot, csak egy csekély pont, a mindenség csudás öszhangzásban mozgó világtestei közt. És mégis ezen csekély pont, visszatükrözve mintegy az ég megmérhetlen ürének csudáit, kifogyhatlan forrásul szolgál az elmélkedő észnek, mely annak mélyebb esmeretét figyelme tárgyául tűzé ki magának, s kipótolja mintegy azt, hogy az ember oly elválhatlanul van lekötve a földhöz, s örökre elzárva a felette ragyogó égi testek közelebbi ismeretétől.

Mi a földünk színén kifejlett természet csudáit vizsgálónak legtöbb álmélkodásra szolgál anyagúl, s mi vele az emberi ész szűk korlátait legmélyebben érezteti, az a mindenütt elterjedett életmozgalom. Egyik földsarktól fogva a másikig hangzanak vissza az élet ezer meg ezerféle nyilvánításai s az Andes és Himalaya hegyláncok legmagasb csúcsai, mint az oceán legmélyebben mozgó hullámai, az egész föld színén uralkodó általános életnek hirdetői.

Földünk sajátnemű élettel bír. Az emberi tudvágynak nem sikerűlt mind eddig, annak mélyébe hatni, s az ottani titkos mozgalmakat kipuhatolni. Csak fensőbb rétegeit, vagy is a föld ugynevezett héját mintegy kétezer lábnyi függőleges mélységre a tenger színe alatt, és így a föld fél átmérőjének $^1/_{9800}$-ad részét érheték még mind eddig el az emberi kezek munkáji. Mi van ezen rétegeken túl, emberi ész előtt épen ugy rejtve van, mint a fejünk felett mozgó égi testek benső tulajdonságai. A föld héján

szakadatlanul munkálkodó életfolyam azonban tagadhatlanul kivívja, hogy planétánk belsejében, bár hallgatás és éj uralkodjék is ott, halál nem lakozhatik. Mert nem a föld bensejét átható erő tünteti- e el minden évfordulatkor a tetszhalál leplét annak felszínéről s varázsolja azt át a legingerlőbb bájkertté? Midőn az arany tisztaságu légkörben azon titokteljes mozgalmak megvillannak, melyek minden élő lényben megnevezhetetlen kéjérzelmet ébresztenek, melyek a zengő pacsirtát felidézik a föld hideg héjáról, hogy magát a kelő nap meleg sugárhullámiban füröszsze, s melyek a kedves tavasz közelgését hirdetik, ki nem érzi hogy planétánk belsejében új életszak kezdődik, mely a szunnyadó erőt új életnyilvánításokra képesíti. S nem működnek-e most is folyvást a föld belsejében uralkodó hatalmas erők? Egész tartományok emelkednek fel itt és sülyednek le amott, új szigetek állnak elő az océan hullámai közt, melyeket majd fris növényzet koronáz; a földrengések egész hegyeket sülyesztenek alá s helységeket temetnek el; tűzokádó hegyek nyitják meg koronként borzasztó torkaikat s forró lávaözönnel öntik be a körűllevő vidéket. Ezen nagyszerű életnyilatokozatok tanusítják a föld belsejében működő erők folytonos friseségét, mit a felső színen szemeink előtt történő soknemü tünemények még inkább kivívnak. Innen dr. Nowak a földet egy nagy electromagneticus életművezetnek nevezi [1]). De már a régibb korban is többen úgy tekintették a földgolyót, mint élő lényt, melynek belsejében nedvforgás és elválasztás történik mint az életműszeres lényekben, s ez Keplernek, a legnagyobb csillagászok és mathematicusok egyikének is véleménye [2]); szerinte a föld szája és orrlyukai a vulkánok kráterei, melyeken át szélvészeket és viharokat lehell.

Egyébiránt haszinte földgolyónk belsejének természetéről nem tudhatunk is semmi bizonyosat, azt mindazáltal némi alappal föltehetjük, hogy az, ugyanazon nemű anyagokból áll, melyek annál nagyobb különféleségre fejlenek ki, mennél inkább közelegnek a felülethez, hol a nap elevenítő sugarai az életműves élet ezer meg ezerféle csudáit teremtik elő.

És most vessünk egy pillantást a földünk felületén oly dúsgazdagsággal elömlött életre.

---

1) Die Lehre vom tellurischen Dampfe und von der Circulation des Wasser's unserer Erde. Prag, 1843.

2) Tractatus de harmoniis. 1629.

Földgolyónk száraz részét, melyet időszakonként világtengerben fürösztenek a nap meleg súgarai, Flóra bájos leple fedezi, és pedig feltünő uralkodással az állati élet felett. Sok helyen a mily gazdag a természet a növényvilág legpompásb termékeinek előhozásában, oly szegény az állatok, kivált a magasbrendűek tekintetében, mint ezt többek közt a híres utazó *Pöppig* is megjegyezte Peruban, a cucherói és pampayacói hegyekben, min annál inkább csudálkozék, mivel ezen sivatag erdőkben csak ritkán történik lövés, a táplálék pedig oly bőséges, mint szelíd az éghajlat [1]). Sokszor a végetlen erdők mélyében halálos csend uralkodik, melyet csak egyes madarak kiáltása s a láthatlanul dolgozó rovarok zúgása szakaszt félbe. Midőn az utazó a brasiliai partokhoz közelg, mond *Charles Darwin*, már jó távolról hallja a rovarok búgását és csörtetését [2]), és még-is ha a pompás erdők hűs mélyében vándorol, hol a növényzet általános bujasága, az ezer színnel játszó új alaku virágok, a soknemű élősdi plánták s általjában a természet nagyszerüsége elragadja, körülte mély csend honol mindenütt. S tömegre nézve a föld egész golyóját véve is túlhaladja a növényzet az állatországot. „Micsoda a cethalfélék s vastagbőrűek száma, így szól *Humboldt*, azon sürűn öszvenyomult óriási 8—12 lábnyi átmérőjü fákhoz képest, melyek a nap-térítői földövet, az Orinoko, az Amazon folyó és a Rio de Madeira közt ellepik?" [3]) S mit lehet az állatvilágban hasonlítni azon roppant őserdőkhöz, melyeket ha az ember pusztító kezei részint kiírtottak, vagy a tropicus tartományok borzasztó ouragánjai kiszaggattak, a messzeágazó gyökerekből csakhamar ismét új, erőteljes sarjadék fejlik ki, feltörekvő a mély völgyekből, a szűz erdők teljes fenségében s így nem hiába igénylő az örök nevet.

A földélet jelenségeivel majd mindenütt meglepőleg találkozunk ugyan, de ezen fenséges tüneményt, a föld egyik pontja sem képviseli oly nagyszerűleg, mint a tropicus tartományok, hol mind az egyesítve van, mit a természet szépet és dicsőt hozott elő. A természet, vagyis mint *Schelling* a képző művészetekrőli jeles bészédében mondja, a világnak azon szent, örökké teremtő ősereje, mely minden dolgokat magából fejt ki, s tettmunkásan hoz elő, ugy látszik, hogy miután planétánk kifejlődési

1) Reise in Chile, Peru und auf dem Amazonenstrome. II. Bd. Leipzig, 1836. l. 233.
2) Naturwissenschaftliche Reisen. Braunschweig. 1844. Erster Theil. S. 11.
3) Kosmos. Entwurf einer physichen Weltbeschreibung. Erster Band. Stuttgart u. Tubingen. S. 371.

forradalmain átment, itt emelé fel trónját a földélet legbámulatosb fejleményeinek közepette; itt, hol az életdús tavasz szelíd fuvallata leng örökké, hol a légmérséklet, számtalan tapasztalatok szerint, ejjel és nappal, télen és nyáron, csaknem mindig egyenlő, hol a légocéan rendkivül tiszta és átlatszó hullámain, az égbolt minden csillagzatai, egyik égsarktól fogva a másikig, s ezek közt az Európa lakosai előtt örökre elrejtett Centaurus, az Argo hajó és a déli kereszt, csudálatos nagyságban s meglepő pompában ragyognak le a föld lakójára. Ezen arany tisztaságu lég, a majd mindig felhőtlen ég boltjáról nyájas fényben lesugárzó csillagok, melyek világánál a távolabb fekvő hegyek is kivehetők, s végre az itt mindenütt uralkodó nagyszerű nyugalom, oly saját érzéssel töltik el a keblet, mint ezt már többen rajzolák, hogy még a legvadabb érzelmü ember is meglepve és áthatva érzi magát, s hogy ki egyszer az új világ ezen tartományiban több ideig lakott, az onnani visszatéréstől iszonyodik.

Ezen saját physikai tulajdonságokkal bíró földön, Flora is saját jellemben mutatkozik. A természet véghetlen gazdagsága, az azt elevenítő erő csudálatos hatalma, csak ott tünnek fel teljes mértékben, hol a földet tropicus meleg sugári melegítik, s hol a növényeket, a fák legsűrűbb lombjain is átható erős tropicus esők árjai öntözik. Innen itt minden nagyszerű. A növények nedvteljesebbek, elevenebb zöldszínüek, s nagyobb és fényesb levelekkel birnak, mint a föld éjszaki övei alatt. A tropicus füvek mozgékony s karcsu szárai magasabbak a mi tölgy- és szilfáinknál. A fanemű harasztok dicső és soknemü formái a legnagyobb bujaságban emelkednek 3—4 ölnyi magasságra fel, legyezőiket lapos ívekben bocsátják le a földre, s gyakran néhány lábnyira terítvén el a földön, pompás és szabályszerű boltozatot képeznek. Ezen valóban királyi növények, melyek járatlan helyeken meglepik az utazót, sohasem érzett enthusiasmussal ragadják meg az embert, mint prof. *Pöppig* mondja, mivel az Európából jövőre, még a pálmafák sem tesznek hasonló benyomást *). Sokszor harminc lábnyi magasságu harasztok is fordulnak elő, melyek pálmafákhoz hasonlítanak, de kevesbbé sugár derékkal s gyöngédebb, lágyszövetü, átlátszó, finom csipkézetü levelekkel birnak.

Délamerika ezen tartományiban nincsenek társaságban élő plánták mint Európában, hanem a legnagyobb különféleség uralkodik a növényi

*) L. f. id. m. l. 189.

életerő nyilatkozataiban. S ezen erő itt oly nagy, hogy a föld legkisebb változása, minemüségében, vegyelékében, a láthatárhozi hajlásában, magasságában, kisebb vagy nagyobb nedvességében, külön különféle növényzetet föltételez és mozdít elő. S azért oly nagy itt a változatosság, hogy ezen soknemü, egymásba fonódott, s öszvebonyolódott fák, élősdi plánták, harasztok és cserjék társaságában, a legügyesebb füvész is csak hosszu idő alatt lehet otthonos. Minden fordulaton, alacsonyabb vagy magasb helyen, kősziklán vagy hegynyilásban, nedvesb vagy szárazb helyen, a növényi élet új csudáira lehetsz készen. Gyakran ezen soknemü növények annyira egymásba vannak szövődve, hogy a vékony ágak véghetlen sokasága közt, még erős karral kezelt vassal sem lehet nyilást csinálni. A legmagasb kősziklákat sokszor egészen idegen tekintetű növények fedik be. A magasb hegyormokon három ölnyi magasságu, sűrün egymás mellett álló Orchideák, melyek nálunk s üvegházainkban csak középszerü növények, pompás Sobraliák viola vagy bíborszín s liliom nagyságu virágokkal és százvirágu bugákkal ékesítve tünnek fel. Mint az Euphorbiák, Afrika növénytelen pusztáin zöld oasisokat képeznek, úgy a tropicus fák megszenesült törzsökeit, s a legsivatagabb sziklák repedéseit az Orchideák pompás serege eleveníti. „Nem volna elég egy festész élete, igy szól *Humboldt*, mind ezen pompás Orchideák lefestésére, melyek a perui Andes-hegylánc mélyen barázdált bércvölgyeit ékesítik.“

Száraz lapályokon, mint Cumana, Új-Barcellona, és Coro mellett, vagy a Juan de Bracamorosi tartományban a Cactusok díszlenek, az új világ ezen sajátságos növényei, melyeket *Bernardin de St. Pierre* oly jellemzőleg nevez puszták kútforrásának. Ezen növények hol golyóképüek, hol ívesek, hol magas négyszögü oszlopként emelkednek fel, mint orgonasípok egymás mellett, sokszor harminc lábnyi magasságra, feltünő ellenkezetben a liliomnövényekkel és bananákkal. Más helyen magánosan állnak a száraz lapályokon a magas és erősszáru, kékellő aloék, sugárként öszvecsoportozott húsos és hosszu hegyzetü leveleikkel.

Mily elragadó tekintetet nyujtanak a fák a tropicusok klimájában! Nincs, mi mélyebb hatással tanusítná a természet fensőségét, mint az őserdők, melyeket még az ember pusztító keze sértetlenül hagyott. Erődús méltóságban emelkednek ezek ki a legmélyebb völgyekből s fölfelé terjednek a hegyeken, hol vagtagságukból vesztenek ugyan, de sürűbben öszvenyomulnak a dühös szélvészek ereje ellen, melyeknek magánosan

csak a gyapjúfa (bombax) áll ellen, melynek hengeres dereka tizenkét s több lábnyi átmérőjü s melynek minden fákon túl emelkedő, lapos és ernyős koronája, délben a függőleges napsugárok ellen, több mint száz lépésnyi kerületet árnyékol be. Nagy és a mi tölgyfáinknál kétszerte magasb fák pompáznak ott virágaikkal, melyek nagyok és gyönyörűek, mint a mi liliomaink.

S mi a szépséggel elegyített fenséget illeti, első helyen állanak itt a növényvilág legnemesb termékei, a pálmafák, ezen magas, karcsu és gyürűs, sokszor töviskes száru fák, feltörekvő és fényes, hol legyezőképü, hol szárnyas lombozattal, hol meg fűnemüleg fodrozott levelekkel, melyek sokszor 180 lábnyi magasságra emelkednek, mint a viaszpálma az Andes hegyhátakon. Az alakzatnak minden szépségét egyesítette a természet a jagua pálmákban, melyek az aturesi és maypurei zuhatagok gránitszikláit koszorúzzák s melyeknek sima és karcsu derekaik 60—70 lábnyira emelkedvén fel, ugy tünnek elő mint magas oszlopsíkátorok, a ceiba fajok sürű lombjai a laurinea-erdők s a Calophyllum és Amyris fajok felett, s 14—16 lábnyi hosszu leveleiket csaknem függőleges irányban emelik az ég felé, mintegy királyi fenségök jeléül a növények országában. Sokszor, mint a Pirijao-pálma tetejéről, tojásnyi nagyságu, félig bíborpiros és szőlőgerézdként öszvesorolt gyümölcsök függenek le és emelik a fenséges fa szépségét.

A pálmafákkal együttjőnek elő a pisangok vagy bananák, a füvészek Scitamineái és Musaceái, melyek legpompásabb s legnemesb ékességei a nedves tájaknak s melyek gyümölcsei fő táplálékúl szolgálnak a forró földöv lakóinak. A pisangok nem nőnek ugyan nagyra, de nedvteljesek, lágy szövetű, gyöngéd csíkozatú, selyemfényes levelekkel. Nem lehet festészibb tekintet, mint ily pisangbokrok, magas bambusokkal körülvéve, vagy a Mimósák, Gleditsiák, Pocleriák és Tamarindusok gyöngéd szárnyazatú levelkéi, midőn azok ernyős lombjain keresztül csillámlik a tropicus éghajlat sötétkék ege.

A tropicus növényi világnak egyik legkitünőbb vonása, a tekergőző és élősdi plánták. Az oriási fák, széles terjedelmü s gazdag lombozatú koronáik által, a meleg és világosság jóltevő befolyását akadályoztatják s ennélfogva a fűnemü növényzetet az erdők sötét s hidegnedves beljében elölik; azért az itteni plánták mindig a nap jóltevő sugári felé sietve, a fák oldalaira tekergőznek s fölemelkednek azok kevély tetőjéig, a nap életadó sugárit elverendők. Mások a fák derekára ülve díszlenek. A tropicus világ-

ban az Orchideák sokszínü virágaikkal s a Pothos-növények fris zöld leveleikkel épen ugy fedik be a vén érdei fák derekát, mint nálunk a mo-szatok és zuzmók. Tekergőző Bauhineák, Passiflorák és sárga virágu Ba-nuisteriák ölelik a fákat körűl. Másutt Cymbidiumok s illatozó vanillák fedik be csudálatos alkatú virágaikkal az Anacardium s óriási fügefák derekát. Gyöngéd virágok fejlenek ki a Theobroma gyökereiből, valamint a Crescentiák s Gustavia kemény durva héjából. A virágok és levelek ezen bőségében az öszvetekergőző plánták zavarában s buja növéseiben, sokszor nehéz kitalálni, melyik törzsökhöz tartozik e vagy ama virág, e vagy ama levél. „Egyetlen egy fa, így szól *Humboldt*, Paulliniák, Bignoniák és Dendrobiumokkal fölékesítve, oly növénycsoportozatot képeznek, melyek egymástól szétválasztva tetemes földet födnének be *)." Nagy és nedvteljes, különkülönféle alakú s vastagerü levelek, meglepő tekintetet adnak ezen élősdi plántáknak. Virágaik, milyeket a képzelet alig tud magának teremteni, ezerféle alakú valóságban tekintgetnek itt le feléd. A Magdaléna folyó árnyékos partjain, Déli-Amerikában, tenyészik egy tekergőző Aristolochia, melynek virága négy lábnyi kerületű, s melyet az indus gyermekek fejökre huznak. A délindiai szigetcsoportban a Rafflesia virága csaknem háromlábnyi átmérőjü, és 14 fontot nyom. Az Orinoconál a Bauhinia levéltelen ágai sokszor negyven lábnyi hosszúak, melyek részint függőlegesen esnek le a magas Swieteniák tetejéről, részint hárántosan feszítvék ki, mint az árbockötelek, melyeken a tigrismacska csudálatos ügyességgel mászkál fel s alá; részint emberkarnyi vastagságu íveket képeznek egyik fáról a másikra, melyek sokszor a legcsudálatosb alakban lebegnek feletted a levegőben.

Ezen roppant életerő a föld ezen boldog tartományiban, az egyenlő melegség s tápláló esők által örök friseségben tartatik. Jelleme annak a híres utazó *Pöppig* szavai szerént, hogy semmi időszakban sincs szüksége a nyugalomra s változatnélküli munkásságban teremt, bármily sebességgel tétessék is semmivé az, mi már életbe lépett, más teljes viszonyban levő befolyások által. Ezen határtalan, mindent a legborzasztóbb sebességgel megragadó szétbomlással, a teremtettnek rövid ideig tartásával s nyomtalan elenyészésével, mi a tropicus tartományokban minden lényt,

---

*) Ansichten der Natur. Zweiter Band. Stuttgart und Tübingen, 1826. P. 44.

testi és lelkileg egyaránt megkapó jelenet, csak a soha nem szunnyadó erő végetlen munkássága békít ki. [1])

Azonban nem csak ezen dús életerővel biró földövek, hanem a növényi élet föltételeivel kevésbbé gazdag földrészek is hirdetői a föld minden pontját átható életnek. Az éjszaki tartományokban a tűlevelű fák, melyekben a levéledények legnagyobb összehúzódást nyertek, mint a déli tartományok pisangjaiban a legnagyobb kiterjeszkedést, a jég- és hófekvetek felett lengetik örökzöld lombozataikat s fényes hangon hirdetik a föld minden ponton kisúgárzó életét. Sokszor a legmagasb hegyek tetején is még, a növényi élet jelenségei mutatkoznak. Míg a svajci Alpesek ormain a hótól megtisztult köveket itt-ott Lecideák, Parmeliák és Umbilicariák vonják be s festik meg: az Andes hegylánc tropicus táján 14,000, sőt 14,400 lábnyi magasságon, itt-ott szép látvanőszők, a gyapjas Culcitium rufescens, Sida pichinchensis és Saxifraga Boussingaultii virágzanak. S az életműves élet mozgalmai még ott is mutatkoznak, hova az élet fő tényezője, a világosság be nem hat. *Humboldt*, természetes barlangokban, hova csak meteoricus víz juthatott be a hasadékokon, a hófejér csepkőfalakat egy Usnea gyöngéd fonadékával találta bevonva. [2])

Míg e szerint a szárazföldön leginkább a növényi élet van elterjedve, mint mely a nap sugáriból merít életet, az océan sötét mélységeiben, különösen az állatélet uralkodik; s mily véghetlen kiterjedésben, lehet képzelni onnan, hogy a tenger planétánknak három negyedrészét foglalja el, s mélységét, mint a rajta nyugvó lég tengerét, mind eddig nem tudjuk. A legújabb francia expeditiók egyikénél, két egymástól távoli helyen 24,000 lábnyi hosszaságu mérónt bocsátottak a déli tengerbe, a nélkül hogy feneket értek volna. Hatvan vállas matróz két óráig dolgozott nagy erővel, a víz iszonyú nyomása miatt a felhúzásnál; a tömött érchenger a tengermélységi hévmérővel egészen laposra volt nyomva [3]). A híres utazó *James Ross*, 25,400 lábnyira még nem talált feneket. Ezen roppant vízlak már, melyet *Graefe* a föld közönséges vulkanismusávali összefüggésében úgy tekint, mint a legterjedelmesb krátertengert, megmérhetlen tanyája az állati életnek. *Charles Darwin* méltán jegyzi meg, hogy erdeinkben nin-

1) L. f. id. m.

2) Kosmos u. s. w. Bd. I. S. 372.

3) Gruithuisen, Astronomisches Jahrbuch. 1842. 119. l.

csen annyi állat mint az oceán alsó erdőmegyéjében, hol a zátonyok alján gyökérző tengeri cserjék, vagy a tengeri moh, vízfolyam s hullámcsapások által elszaggatott gyöngéd s a légcellák által fölemelt lombjaikat kifejtik.

De legújabb időkben új, kimondhatlan terjedelmű láthatára tünt fel előttünk az életnek. Korunk, mely oly óriási lépéseket tesz az értelmi haladás pályáján, melyen fájdalom mí magyarok maradunk leghátrább Europa népei közt, nem talentom, sem kedvhiány, hanem tanító és észképző intézeteink mostoha s elhagyatott szerkezete miatt: a természet kimeríthetlen gazdagságu mezején is fölfedezéseket mutathat fel, melyek a tudományok megyéjében korszakot képeznek. *Daguerre* hatalma alá veté a világsugárokat, hogy azok az általa készített lapokon, épen oly elevenséggel s hüséggel tüntessék elő a kültárgyakat, mint a szem recés hártyáján. Prof. *Moser*, láthatlan világsugárokat fedezett föl, melyek épen oly tulajdonságokkal bírnak s épen oly képeket hoznak elő kisimított lapokon, mint más világsugárok [1]. Prof. *Ehrenberg* az életnek egy egészen új országát fedezé fel, mely puszta szemeink előtt örökre rejtve van, s melyben a föld teremtő ereje mintegy láthatlanúl olvad öszve az anyag atómjaival. Ezen fényes fölfedezés szerint nem csak a szárazföld, hanem víz és levegő, kimondhatlan parányiságu élő állatkákkal van tele, melyek csak a legjobb mikroskopium segedelmével láthatók, melyeknek tulajdonságai mégis, midőn egy részt csudálkozásra ragadják az elfogulatlan lelket, más részt mondhatlan gyönyörélvezetet nyujtanak a természet szépségei iránt fogékony kebelnek. Mert van- e, mi akár az értelmet elevenebben foglalkodtassa, akár a képzelődő erőnek dúsabb táplálatot nyújtson, mint azon tény, hogy ezen láthatlan állatvilág polgárai nem csak az élet fentartására szükséges életműszerekkel bírnak, hanem csudálkozásra méltó ösztönökkel, sőt szabad müködéssel is, melynél fogva magoknak oly helyzetet választhatnak, mely jólétökre nézve legcélirányosabb. Nagyobb állatok, mint *Andrew Pritchard* megjegyzi, átaljában mind egyenlő számu tagokkal bírnak és csak ezek aránya és helyzetére nézve különböznek, míg ezen parányi állatkák, nem csak minden gondolható fokát birják ezen különkülönféleségeknek, hanem tagjaik száma és életműszersége ezer különféleségü változatban mutatkozik [2].

---

1) Poggendorf's Annalen der Chemie u. Physik. Bd. LVI. 1842.

2) Notes on natural history. London, 1844. 48. l.

Ezen csudálatos lelkesített atómok különösen ott tenyésznek, hol víz létezik. Mennyire tele van az oceán mikroskopicus állatokkal, már több figyelmes utazó tapasztalá. Sokszor a tenger több négyszög mérföldnyire el van lepve ilyen állatokkal. *Charles Darwin* híres utazó tudósítása szerint, midőn a *Beagle*, Chili partjaitól, néhány mérföldnyire evezne, több helyen, egész nagy darabokon, olyan volt a víz, mintha veres agyaggal volt volna megfestve, s a hajó árnyékában oly sötét mint a csokoládé. Valparaisótól csaknem ötven mérföldnyi távolságra ugyanazon tünemények tapasztaltattak. Több más híres utazó, mint *Ulloa*, *Lesson*, *Peron* s mások, látták helylyel-helylyel a tenger vereslő színét. *Darwin* először ezt csak iszapos víznek tulajdonítá, de *Sullivan* nagyító üvegen vizsgálván, számlálhatlan gömbölyded állatkákat fedezett föl, melyek nagy sebességgel uszkáltak, s melyek *Bory de St. Vincent* szerint a Trichodes-családhoz tartoznak. A legkisebb vízcsep is tele volt azokkal. Sokszor ezen állatkák hosszu csíkokat képeznek a tenger vizében, mint valamely széles folyam és oly rendszeres mozgásokat tesznek, mint megannyi ezred katona. A Galapagos szigetcsoportnál, három ilyen sötétsárga vagy iszapos vízforma csíkon ment a Beagle keresztül. Ezen csíkok, melyek néhány mérföldnyi hosszúak, de csak néhány rőfnyi szélesek voltak, számlálhatlan apró s gömbölyded kocsonyás állatkák által képeztettek. Ezen állatkák a tenger vizének különkülönféle, hol barnás zöld, hol veres, hol sárga színt kölcsönöznek. S ezen színes csíkok a legszorosabban el vannak választva a tenger kék szinétől. Hány myrias élő lénynek kell ily helyen mozogni, mely képes legyen a tenger mély hullámait megfesteni?

Darwin egyébiránt ezen állatkák rendszeres mozgásait részint a tengerfolyam, részint a szél iránya által gondolja képeztetni, mi azonban ezen jelenetet épen nem fejti meg, mert lég- és vízfolyamok inkább elszélesztenék ezen apró lényeket, mintsem egy helyre és pedig szabatos, határzott alakzatokba szorítanák öszve. Nem hihetőbb- e hogy hol a természet hatalmas ereje anyagot lelkesít, legyen az bármily parányi, ott azon erőnyilatkozatok némi szabad működéssel is bírnak, s hogy ennél fogva már ezen kimondhatlan pici állatkáknál is többek közt, némi társasági öszvetartásra törekvés van, mint ezt más fensőbbrendü állatoknál is tapasztaljuk. Igy a perui vándorhangya, hogy csak egyet említsek, mely a pusztákból végetlen és széles csapatokban sürűen öszvenyomulva, s nem rettenve vissza semmi akadályoktól, vándorol előre, bátor harcosokkal

látva el mind két oldalon, kik apróbb állatokat, sőt még nagy kígyókat is megtámadnak, s ezer meg ezer segédhangya közremunkálásával, néhány óra alatt csontvázzá emésztenek.

De nem csak a tengerpartokhoz közel, hanem egyebütt is mindenhol tele van az oceán élő noha láthatlan atómokkal. Oly mélységekben, melyek a mi leghatalmasb hegyeink magasságát túlhaladják, tömve vannak az egymásfeletti vizfekvetek sokgyomru (polygastricus) tengeri férgekkel, Cyclidiumokkal és Ophrydinákkal. A *Schayer* által Van Diemen földjéről visszatértében, a Jóremény fokától délre, a szélesség 57. d. fokánál s a naptérítők alatt, az atlanticus tengerből merített vizzel tett kisérletek kivivják, hogy az oceán legközönségesb állapotában s legtisztább átlátszóságában is számlálhatlan mikroskopicus önálló organismut rejt magába. Midőn hosszasb ideig szélcsend uralkodik, az egész oceán hemzseg élő lényektől. Innen a tengervíz, mely ekként tele van élő lényekkel, nagyobb tengeri állatoknak táplálatul szolgál. A tűzföldi tengert, mely néha keskeny piros vonalakkal teljes és a mi számlálhatlan héjancoktól (crustaceáktól) származik, a fókafogók cethalabraknak nevezik. De nem csak a földet körűlövező tengerek, s az azt áthasító folyamok, hanem még az annak kebléből felbuzgó hévvizekben is találtatnak apró rovarkák (Hydroporus thermalis), Gallionellák, Oscillatoriák és Confervák, úgy hogy nedvesség és életműves kifejlés a föld életében ugyanazon jelentésüeknek lenni látszanak.

És még ott is, hol minden élet kialunni látszik, a polaris tartományok jéghegyeiben is találtatnak élettel biró lényecskék. „Van, igy szól *Ehrenberg*, nem csak egy láthatlan, parányi, szakadatlanul munkás élet a két földsark közelségében, hol a nagyobb életművezet már rég nem tenyészhetik; hanem azon életformák közt, melyeket *James Ross* kapitány, a déli földsarkhoz tett utjában gyüjtött a déli polaris tengerben, még mind eddig ismeretlen, sokszor igen csinos képletek felette különös gazdagsága is találtatik. Még a felolvasztott s gömbölyded darabokban fel s alá uszkaló jég maradékában is, a szélesség 78° 10′-ánál is, több mint ötvenféle sokgyomru (polygastrica), sőt Coscinodiscák zöld tojástartóikkal, tehát bizonyosan élve, s a szigorú hideg szélsőségei ellen szerencsésen viaskodva találtattak. Az Erebus-öbölben 1242—1620 lábnyi mélységből a mérónnal 68 kovahéju polygaster és phytolitharia s velök csak egyetlen egy mészteknőjü polythalamia húzatott fel.“

A veres hó, mely már Aristotelesnek is feltünt a makedoniai hegyekben, nem mint eddig vélték, egy gomba- vagy moszatnemü növény, Protococcus nivalis Agardhii, hanem mint azt még 1839. *Shuthlewood* vizsgálódásai kivívták, infusoriumok által áll elő. Ezen gömbölyded testü állatkák, melyeket *Desor*, Disceraea nivalisoknak nevezett, s melyeknek átmerője $\frac{1}{1000}$ hüvelyk, a földsarki tartományoknál s a svajci Alpeseken fekvő havat halvány rózsaszinre festik. A havon csoportosan ülnek és azon kedvező időkben messze elterjedve, azt több lábnyi mélységre megfestik [1]. *Darwin* is talált veres havat a Cordillerák örökhavas helyein, de a mit még ő Protococcus nivalisnak tulajdonít. [2])

A planétánkat környező légtenger, melynek normalis anyagviszonyától függ a földön élő életműves lények normalis állapota, nem kevésbbé igényli itt figyelmünket. A levegői számtalan s meglepő tüneményck, melyeknek anyagait, magvait és okait fel nem fedezhetjük, ellenmondhatlanul kivívják, hogy a levegő saját élettel bír s földünkkel a legszorosb életműves viszonyban van. Innen nem csuda, ha a légkör keblében is számlálhatlan élő lény találtatik. „A földfoki szigetek környékén az atmosphaera rendszerint gőzpárás, mond *Darwin*, mely leginkább valami észrevehetetlen portól látszik származni. Ezen por a tenger távoli hullámain, sokszor a tengerparttól 380 mérföldnyi távolságra szállongó hajókra húll folytonosan le, barnaszinű, könnyen elolvad az olvasztó cső alatt s fekete zománccá változik." *Darwin* azt hiszi hogy ezen por az afrikai partoktól jő s a vulkanicus hegyek elkopásából származik [3]. Azonban prof. *Ehrenberg* ezen port megvizsgálván, ugy találta, hogy annak $\frac{1}{6}$ része organicus részecskékből áll, s benne a sokgyomrú infusoriumok tizennyolc fajának kovahéjait s az általa phytolithariáknak nevezett növények szabályszerűen alakult kovás részeit találta [4]. Ehrenberg egyébiránt azt hiszi, hogy ezen portömeg nem Afrikából, hanem Déli-Amerikából hozatott ide erős légfolyamok által, s *Humboldt* is lehetőnek tartja hogy az infusoriumok a vízgőz által fölemeltetvén, darabig a légterületekben lebeghetnek [5]. Azonban

1) Agassiz's Geologische Alpenreisen. Unter Agassiz's Mitwirkung verfasst von E. *Desor*. Deutsch von Dr. E. *Vogt*. Frankf. am M. 1844. l. 236.

2) L. f. i. m. Bd. II. S. 87.

3) L. f. id. m. Bd. I. S. 4.

4) Monathsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften. Mai, 1844.

5) „Wenn auch die Existenz von sogenannten *Meteor-Infusorien* mehr als zweifelhaft ist, so darf doch die Möglichkeit nicht gelaeugnet werden, dass wie Fichten-

magának Ehrenbergnek vizsgálódásiból kijő, hogy csak két formát talált Déli-Amerika ismeretes formáival s egyet a Senegaliákkal egyezőt; honnan hát a többi idegen formák, s hogyan van, hogy ezen ázalékférges felhők épen az Afrikát környező tengerben fordulnak elő szakadatlanúl? Nem nemződhetnek-e a tulajdon élettel biró lég keblében kovahéju állatkák épen úgy mint a tengerben, melynek szinte nem lényeges alkatrésze a kovakő?

De nem csak föld, víz és levegő vannak tele élő állatokkal, hanem magoknak az életműves lényeknek belrészei is. Prof. *Röper*, a Sphagnum obtusifolium celláiban egy Ehrenberg által leirt ázalékférgecskét, a Rotifer vulgarist fedezte föl [1]). Ugyan ezt fedezte föl a Vaucheria clavatában még 1828-ban prof. *Unger* [2]), s ezt a lüttichi professor *Morren Károly* még nagyobb világosságra hozta [3]). A békák és lazacok vérében apró állatocskák vannak. Dr. *Mandl* hazánkfia a békák tüdejében az Ascaris nigrovenosa petéit találta fel, noha egyébként ezen féregnek legkisebb nyoma sem volt azon életművekben. *Nordmann* szerint a halak szemeinek minden nedve szopóféreggel van tele; sőt ugyan ezen tudós tapasztalatai szerint a fakóhal (Cyprinus brama) kopoltyúiban él azon csudálatos kettős állat (Diplozoon paradoxum), mely kereszt alakú s két fővel és két farkkal bír. Az állati test több részeiben találtattak már infusoriumok s még a bájló piros ajkak megett is mikroskopium által, a legelevenebb mozgékonyságu állatocskák fedeztettek föl a legújabb időkben. S oly nagy a természet életdússága, hogy az infusoriumokon még apróbb infusoriumok élősködnek, sőt hogy *Ehrenberg* fölfedezései szerint, ezek ismét másoknak szolgálnak lakhelyül [4]).

Felette különös tünemény, hogy az állatországban csak a legparányibb állatok csinálják nagy termékenységök s ön feloszthatóságuknál fogva a legcsudálatosb mennyiségü tömegeket, mint azt különösen *Ehrenberg*

---

blüthenstaub jaehrlich aus der Atmosphaere herabfaellt, auch kleine Infusionsthiere, mit dem Wasserdampf passiv gehoben, eine Zeit lang in den Luftschichten schweben können." Kosmos u. s. w. Bd. I. S. 373.

1) Annales des sciences naturelles. Tome X. Nov. 1836. p. 314.

2) U. o. Ancienne Série. T. XIII. 1828. p. 430.

3) Bulletin de l' Acad. roy. de Bruxelles. Vol. VI. nro 4.

4) Die Infusionsthierchen als vollkommene Organismen. 1838. S. 194. 211. u. 512.

szép fölfedezései kivívják. A legkisebb infusoriumok, a monadinák, melyeknek átmérője nem nagyobb, mint egy vonalnak $1/3000$ része, nedves tájakon, több bányaölnyi vastagságu rétegeket képeznek. Számos érckövek, mikroskopicus állatok szilárd részeiből alkotvák, sőt mi több, földünk héjának egész fekvetei és rétegei infusoriumok, különösen az ú. n. sokgyomrúak páncélaiból állanak. A kikötőhelyek, tavak, folyóvizek iszapja nagyrészt Polythalamiumok héjából áll. Ezeknek két családja, a kosárkorallok (Helicotrochina) és kerekcse-korallok (Rotalina), melyek egy vonal $1/24$—$1/280$-ad részét teszik, képezi a lybiai puszták és sok tengerpartok mészfövenyét; Franciaország, Belgium, Austria s Muszkaország hatalmas mészrétegeit; Toscana, Stájerország, Anglia durva mészfekveteit; Égyiptom, Arábia, Syria, s Éjszak-Amerikában az uralkodó szilárd mészkövet s az iró kréta fő részét. Hasonló állatkákból állnak több középtengeri tartományokban a fejérszürke krétamárga vagy pallérföld hatalmas rétegei. A Pyrenaeusok és Alpesek, Olasz-, Görög-, Magyar- és Erdélyország, Krimia, Palaestina és Égyiptom mészhegyei, nagyrészt nummulitákból, kosár- és kerekcse korallokból állanak. A pyramisok nummulitákból, Páris miliolákból, Pest nagyrészt fésükagylókból van épitve. A párisi épitő kő majd épen annyi miliolákból áll, mint fövényszemekből. Azonban minden esetre tulságba esett azon tudós, ki pár év előtt az Allgemeine Zeitungban azt állítá, hogy az egész földgolyót mikroskopicus állatok képezték, melyek közől mí csak azokat ismerjük, melyek kova- és mészköveket nemzenek, de azok, melyek aranyat, ezüstöt s más érceket képeztek, talán már mind kivesztek, s hogy a föld eredetileg nem volt egyéb mint egy szörnyü nagy csep viz, melyben azon állatocskák éltek s lassanként a szilárd tömegeket nemzették.

S e helyen említenem kell még a korallok képződését az oceánban, melyről oly sok érdekes adatot közől *Darwin*, a londoni geologiai társaság titoknoka *). Az ugynevezett sziklaépitő habarcok, nem csak a tengerpartok szikláit rakják meg műveikkel, hanem sok száz mérföldnyire nyúló épitményeket is csinálnak, melyek aztán a tenger szinén felülemelkedvén, korallsziklahátakat képeznek, de az oceán közepén fekvő számlálhatlan sziklahátak és atollok ritkán érnek a tenger felületéig. Darwin szerint a vi-

*) On Coral Formations, in the Geological observations made during the Voyage of her Majesty's ship Beagle. London. 1844—47.

zek felső megyéiben a Poriták és Milleporák, a legnagyobb mélységben pedig a Madreporák és Astraeák működnek. A leghatalmasb s rendkivülibb korallképlet a földön az, mely Australia éjszakkeleti partjával párhuzamban megy és csaknem ezer angol mérföldnyi hosszu. Rendszerint a tengerpartok mellett kisebb nagyobb távolságban vannak. Sokszor a tengerben egész gyürűs bástyát képeznek, melyeknek átmérője néha több órányi, s melyek némi tekintetben hasonlítanak a hold gyürűhegyeihez. Néhol ezen gyürűn alacsony zöld sziget emelkedik fel, fénylő fejér falakkal, melyekbe a hullámok torlódnak, belűl pedig a nyugodt halvány zöld lagunába ütköznek. A gyürűt vagy korall-kőfalat képző körkör rendszerint hatszáz lábnyi, vagy néha egy, ritkábban tíz angol mérföldnyi széles. Egy ily korall-bástyához képest az emberi kezek által épített legerősb kőfalak csak gyermeki játékok. A gyürű külső hajlása rendszerint igen meredek egész 45 fokig s két háromszáz ölnyi mélységre is lenyúlik a tengerbe.

Az infusoriumoknak egyébiránt mind eddig valami ezer faját ismerjük, noha igen hihető, hogy sok, Ehrenberg által meghatárzott faj csak különkülönféle életkifejlésfokai ugyanazon állatkának.

Ezen minden pillanatban nemződő és épen oly hirtelen elenyésző állatkák myriásai, melyek a megmérhetlen tenger mélyében, s az aether legmagasb megyéiben épen úgy, mint az élő lények, minden közvetlen befolyástól elzárt üregeiben feltalálhatók fölfegyverzett szemeink által, ellenmondhatlan bizonyságai annak, hogy a föld teremtő ereje az alsóbbrendű állatokra nézve, mai napig is folytonosan működik. A kifejlés megelőző időszakain keresztül, nagy forradalmak s feldúló jelenetekben mutatkozott az. A jelen korszak, ugy látszó nyugalom szaka, de az erő, végelhangzásiban sem tagadja meg jellemét. Planétánk felső héja, folytonos életnyilatkozatok színpada leend örökké. Az anyagnak minden atómja életszikrákat rejt magában, melyeknek felébredése által állnak elő, mint a híres prof. *Mulder* mondja, az életművezetek. S ennyi, csaknem minden nap szemeink előtt elvonúló jelei után a természeterő hatalmának hogyan lehet állítani, hogy az csak tagadólagos szerepet játszik a mindenség életeben; hogy nem képes többé egy, puszta szemeink által nem látható anyag porocskában is életmozgalmakat ébreszteni fel, vagy egy cellácskát életnedvvel tölteni be? Prof. *Ehrenberg*, kinek érdemei tagadhatlanok s ki számlálhatlan figyeletei által kivívta, hogy az ázalékférgek saját életműszerséggel s kiképzett hím és női nemi részekkel bírnak minden családon keresztül,

azt állítja, hogy ezen állatocskákat mindig részint tojásokból, részint eloszlás által látta származni, miután nem csak a vizben, hanem még a levegőben felszálló vizpárákban is tojások myriásait találta, miután látta, hogy ezek minden nyilt vagy roszul zárt edényekbe, még lepárolt vizbe is eljuthattak; miután látta és tapasztalta, hogy csak a lég befolyásának kitett öntetekben fejlettek ki olyan állatocskák, s hogy épen nem lehet önkényt, bizonyos infusiók által ilyen vagy amolyan ázalékfajokat előállítani, s miután meggyőződött a felől, hogy csak egy tojáskára van szükség, hogy tojások, vagy eloszlás által, néhány óra és nap alatt millió és millió egyén álljon elő, és hogy végre kétszáz közől mégis csak valami negyven faj az, mely majd minden öntetben könnyen előfordul, azon meggyőződését mondá ki, hogy az infusoriumok önkéntes nemződés vagyis szülék nélkül sohasem állhatnak elő.

Azonban Ehrenberg elfogult okoskodásiból csak az jő ki, hogy a természetben vannak bizonyos változhatlan typusok, melyeket a természet minden termékében kivétel nélkül feltalálunk s hogy ha egyszer valamely lénynek, bár még oly csekély legyen is az, életre kell jőnie, annak azonnal birnia kell az élet s nem-fentartás mulhatlanul szükséges föltételeivel vagyis az arra szükséges életműszerekkel. „A physikai természet öszves életében, igy szól *Humboldt*, a csillagokat épen úgy mint az életműves életet illetőleg, a mozgáshoz egyszermind a létel, a fentartás és a levés (das Werden) van kötve.“ *) S lehet- e alaposan állítani, hogy azon hatalom, mely az ősvilágnak a jelenkoritól annyira különböző Floráját és Faunáját előhozta, többé nem munkálkodik? S lehet-e állítani hogy planétánk életének már minden kyklusait átfutotta? S vajjon azon erő, mely földünk minden korszakain keresztül, oly különböző növényi és állati lényeket hozott létre, nem volna-e többé képes új alakokat tüntetni fel, és szükséges- e erre, hogy a mi nevetséges theoriánk szerint, az egész atmosphaera tojásokkal legyen eltöltve, melyek ostromai elől semmi és senki megmenekülni nem képes? Valóban nem. Azon teremtő erő, mely a világot áthatja s melyben öszpontosulnak azon eszmék, melyek valósítása, az előttünk fekvő mindenség, fogalmainak további időszaki kifejlésében, ön változhatlan s örök typusait, nem véges elménk költeményeit fogja követni.

*) Kosmos. I. Bd. l. 156.

A teremtés végetlen láncának szélsőségeit egyébiránt mély titok fedi, melyet véges elménk legnagyobb megszorításai sem lesznek soha képesek eloszlatni. Ha planétánk legparányibb s érzékeink legjelesb műszerei által sem tapasztalható lényeiről, melyek földünk felszinének minden pontjával öszveolvadnak, felemelkedünk a felettünk ragyogó ég boltjára, melynek sorompóin a halhatatlan *Herschel* keresztültört (coelorum perrupit claustra), mint uptoni szép sírkőirata mondja, itt ugyan azon végetlenség tünik fel tudvágyó lelkünk előtt, mint amott. *Ehrenberg* szerint egy köbhüvelyknyi bilini sikárpalában, negyven ezer millió kovakőnemü páncélja van a Gallionelláknak. Az ég boltján, melynél, mint *Kant* mondá, nincsen csudálkozásra méltóbb s fenségesb látvány az emberre nézve, midőn az éj csendében, pompás csillagszőnyegét föltárja fejünk felett, puszta szemeinkkel csak valami nyolc ezer csillagot szemlélhetünk. De ha fölfegyverzett szemekkel tekintünk az ég kék ürébe, az aether tiszta rétegein keresztűl, számlálhatlan fénypontok fejlenek ki előttünk. Az id. *Herschel*, egy óránál kevesebb idő alatt, kétszáz ötven ezer csillagot látott átmenni óriási teleskopiuma látmezején s ugyan ő a tejútnak teleskopium által megkülönböztethető állócsillagait tizennyolc millióra becsülé. S hány millió égi testet nem vagyunk mind eddig képesek legélesb műszereink által fölfedezni? S hány bujdosó szállong láthatlanul a világ ürében, melyben, mint a nagy német csillagász *Kepler* mondá, több üstökös van, mint hal az oceán mélységében! S hány csillaganyagot rejtenek a ködfoltok, melyekből már harmadfélezeret számlálnak s határoztak meg a csillagászok, melyek tán évezredek sőt milliárdok lefolytával tűnendnek fel tisztán a világ nagy kertjében. Igy tünnek el a végtelenségben a teremtés legnagyobb és legparányibb termékei, égi testek és ázalékférgek.

És itt az elméletnek gazdag mezeje nyílik meg előttünk. Planétánk csaknem egész felülete egykori lények fölelemzett részeiből, növényi és állati életművek maradványiból áll. Az életnek ezer meg ezerféle alakja fejlik ki minden pillanatban, de a természet épen oly hirtelen megsemmisíti azokat s új lényeket ébreszt életre. És épen ott, hol a föld életdússága legmagasb fokát érte el, mint a naptérítők alatti tartományokban, uralkodnak halál és élet, legszembeszökőbb s legborzasztóbb felváltásban. Az élet legtermékenyebb erének szüleményei, a természet kimeríthetlen gazdagságának legbámulatosb képviselői épen oly hirtelen enyésznek el planétánk felületéről, mint a láttehetségünket futó parányok, s a legfényesb értel-

miség és a legparányibb életszikra hordozói egy porszembe olvadva szolgálnak egy új, de ismét múlékony életművezet alkat- vagy tápszeréül. És igy tünnek el egymás után a hatalmas természet legdicsőbb remekei, igy enyésznek el egész nemzetek, melyek egykor fényes szerepet játszának, s nyomtalanul porlanak szét az idők viharában örökkévalóságra számított műveik; de az ég boltján ragyogó csillagok épen oly fris fényben lövellik le földünkre sugaraikat, mint midőn Mózsest Midia sivatag pusztáin vezérlék s Homért szent lángokra buzdíták; és az elhúnyt lények sírhalmai felett új meg új élet virúl ki földünk kebléből, melyben az örök ifjuság dús ereje honol.

VI.

AZ ISTENESZME EREDETE.

HORVÁTH CYRILL RTAGTÓL.

II. RATIONALISMUS.

Azok után, mik eddig az okszerűleg tárgyalt supernaturatismusról előadattak, világossá lön: hogy értekezésünk másik lényeges oldalát a rationalismus teszi. E szerint az isteneszme egyedül az ember munkája. Alapnézetét igy fejeztük ki: az ember viszonyban áll az Istenhez. Itt a fő nyomaték az emberre esik. Kezdetpont az ember; végpont az Isten. Az ember önerejűleg teszi önmagát és önmagának fokonkénti tevése által az isteneszmét is.

Hogyan történhetik ez? Az e kérdésre adandó válasz előzményektől függ, melyek be vannak ugyan már az előbbiekbe szőve; még is, teljesb átérthetés okaért, szükséges néhány érintkezetet fölhozni.

Mondatott, hogy az ember életében csupán azt fejtheti elő, a mi már benne tehetékileg megvan. Az előfejtés időben, vagy inkább magával az idővel történik. Ezt az ember föltétezettsége hozza ugy magával. Életet kellékek nélkül nem gondolhatni. Kellékei pedig ezek: alap, eszköz, cél. A közvetlen alap az ember eredeti tehetékes meghatározottságában áll; célját a megismert istenbeni megnyugvás teszi; eszközöket pedig a világ nyujt, melynek ő egyik lényeges része.

Ha tehát az ember sajáterejűleg fejti is ki önmagát; még is, mint rész szükséges viszonyban van a világhoz, mint egészhez. E viszony elemei végsőleg az egyetemes és belszükségü összefüggés eszméjében köz-

pontosulnak. Kötelessége ezen összefüggést mindinkább megtudatolni s a fokonként emelkedő megtudatolás szövétneke által vezéreltetvén, a neki nyujtott eszközöket ugy használni: hogy az eredeti meghatározottság szünetlenül tágasodjék, végre pedig a mindent felölelő isteneszmében teljesen megnyugodjék.

És min fog ezen meggnyugvás alapulni? Hol fog az imént kiemelt összefüggés tudása megeszközöltetni? Az emberben önmagában. Vagy határozottabban szólva, az emberi tudatban ugyanazon tudat munkálkodása által. Ezt válaszolja a rationalismus.

„Az emberi tudat, ugymond Daub Károly, Phil. und theol. Vorles. II. B. 469. l., három oldalról vizsgálható. Elő fog az fejleni mint megtudatolása annak, a mi nem maga az ember; mint megtudatolása annak, a mi őmaga közvetlenűl, vagyis a mi közvetlenül hozzá tartozik; végre mint megtudatolása annak, a mi sem nem őmaga sem nem más, hanem épen ugy illeti őt mint mást."

A tudatot, mely azt tudatolja meg, a mi nem maga az ember, hanem egészen más mint ő, természettudatnak szokták nevezni. A természettudat az emberben van és róla ismerettel bír. Innen az, hogy az ember, midőn a természettudatot megtudatolja, megtudatolja egyszersmind önmagát is. Nem lehet tehát természettudat öntudat nélkül. És az ember midőn a természettudatot megtudatolja, belsőleg sürgettetik azon viszony meghatározására is, mely a természettudat és öntudat között van. Hogy itt az öntudat a természettudatnak alája legyen rendelve, az ezen álláspont lényegéhez tartozik. Következőleg a rationalismus azon fokozata, melyen keresztül az isteneszme a természettudatból ugy fejtetik ki, hogy az öntudat a természettudatnak alája legyen rendelve, méltán viseli a tárgyias nevet. R. objectivus.

Továbbá az emberi tudat, mely azt tudatolja meg, a mi őmaga közvetlenül, célirányosan mondatik öntudatnak. Ugyde azért önmagát csak ugy tudatolhatja meg, ha a nem-éntől önmagát megkülönbözteti. Földatunk itteni körében az öntudat nem-éne a természettudat. Itt tehát a természettudat az öntudatnak van alája rendelve. És a rationalismus, mely az isteneszmét az öntudatból ugy fejti ki, hogy az öntudatnak a természettudat alája legyen rendelve, méltán neveztethetik alanyinak. R. subjectivus.

Midőn pedig az emberi tudat azt tudatolja meg, a mi sem nem ómaga, sem nem más, hanem épen ugy illeti őt, mint mást, helyesen mondatik öszszerűnek. Ebben az előbbi két oldal egyesül s a közös tartalomból fejtetik ki az isteneszme. Azért az e fokozatban mozgó rationalismus is öszszerűnek nevezhető. R. concretus.

Vizsgáljuk ezek után, a kijelölt határok között, mindenik sajátságát.

I. Rationalismus objectivus. Ennek szükséges föltéte a természet országábai mélyedés. Igy fejlődik azután ki a természettudat, melynél az öntudat alárendelt szerepet visz. Mindamellett az öntudat rendtartó befolyását soha sem kell figyelem nélkül hagyni. A természet rejteményes roppantsága mindjárt az első közelítéskor megrezzenti a szemlélőt. E megrezzentés némelyeket eltompít; másokban különbféle sejtelmeket fakaszt. Ha ily állapotkor egyedül a természettudat szerepelne, a természeteszme tudományos kifejlését nem várhatnók; ámde előáll az öntudat s ellenébe szegezkedik a külső roppantságnak, hogy az előforduló tünemények áthatása után mindinkább haladhasson a megnyugtató középpont felé. Megesik, hogy az elért középpont nem lesz teljesen megnyugtató; sőt megesik, hogy általa a nyugtalanság még érezhetőbbé fog tétetni. A minek azonban tudományos szempontból csak örülni lehet; mert okul szolgáland arra, hogy az igazságot fürkésző ész hatályosabb munkálkodásra serkenjen.

Fölötte hibázna tehát, a ki a föllelt, de teljesen meg nem nyugtató nyugpontok birását mindenkép foganatlannak itélné. Az ész nem tehet foganatlan lépést. Tárgyunkat illetőleg láthatni: hogy az igazsághoz bensőleg vonzódó ész belé mélyed a természet roppantságába, hogy a külsőleg végtelen sokaság által okozott és táplált szórakozást föltalálandó nyugpontok segedelmével eloszlathassa. Megnyugvási üdvének érzetében a nyugpontokat az isteneszmében szilárdítja meg és mindaddig ragaszkodandik hozzájok, míg oldalakra nem lel, melyek, kiegészítendők levén, megszilárdított állapodását ingadozásba nem hozzák. Ez őt ujabb vizsgálódásra ösztönözi, folytatandja is azt, valamíg a természettudat ön, átvilágított tartalmának határinál, az észt más irányzatra nem fordítja.

A mi három fokon keresztül fog megtörténni. Az elsőben A) a természet ugy áll az ész előtt mint létező, a másodikban B) mint munkálkodó, a harmadikban C) mint élő egész.

A. Az első fokon a fő nyomaték a lét fogalmára esik. Némelyek szerint a lét fogalma igen meddő; mert a ki valamely tárgyról csak azt

tudja, hogy van, még az róla mit sem tud. Innen a lét iránti silánylás. Mások ellenben a lét fogalmának igen nagy fontosságot tulajdonítanak. Ezek szerint a lét mindennek kezdete és vége: tehát maga az isten.

Az ember saját létéről közvetlen, a többi lényekéről ellenben közvetett tudással bír. Figyelmezvén ugyan is az önmagában talált és sehogy el nem távolítható gondolatokra, észre veszi: miszerint azok némelyike a külső tárgyak szüleménye. A külső tárgyak összeségét természetnek nevezi, létét pedig kétségbe hozhatlanul elfogadja.

Létezik tehát rá nézve a természet. De lehet-e már itt megállapodnia? Nem. Maga a kül tárgyak mivolta lehetetleníti azt. A kül tárgyak érzékek által fogatnak föl. E fölfogást sokféleség jellemzi: következőleg a lét is, mely érzékileg fogatik föl, sokféle. Mi hát tulajdonképen az a sokféleségben megnyilatkozó lét? Mik az ő lényeges alakjai?

Első, mire a szemesebb vizsgáló minden más előtt rá talál, az, hogy az érzékileg fölfogott lét oly lét, mely fenállással bír. Jelleme a nyugalom és az egymás-mellettiek sokasága. Ennek figyelembe vétele után azonnal előtolódik a tér képzelete, mely az egymás-mellettiek által sokképen megszakasztatott ugyan, de más oldalról tekintve, azokoni túlterjedése által folytonosnak mutatkozik. És így a tér, mely minden sokfélét magába fog és valamennyin túlterjeszkedik, mindenütt és folytonosan van, az-az általányos lét. Miben ki van egyszersmind tüntetve azon ok, mely miatt ezen állapodásnál az isteneszme az általányos tér fogalmával azonosíttatott. Az isten = általányos tér = általányos mindenüttiség.

Ámde a mindenüttiséget nyugalom bélyegzi, mely által az egymásmellettiek átöleltetnek: minek következtében a mindenüttiség egymásmellettieket, az egymásmellettiség sokaságot, a sokaság pedig lényeket tesz föl, melyek egymástól különbek is nem is. Különbek, mert egymás mellett levén, egymásra kölcsönösen hatnak és egymást kölcsönös meghatározás által kölcsönösen kizárják; nem különbek, mert a nyugalom valamennyinek átölelése által az egymásrai hatást egészen kiegyenlíti. És ez azon ellenmondás, mely a létben, ha ugy fogatik föl, mint általányos tér, előfejlik; és mely azután ok lesz arra, hogy az ész ujabb nyugpont után törekedjék.

Ezt föltalálandó szemügyre fogja az érzéki létet mint olyat, mely fenállással nem bír. Ennek jelleme a váltakozás és egymásutániak sokasága. Innen az idő képzelete, mely az egymásutániak által sokképen meg-

szakasztatott ugyan, de más oldalról az azokoni tulterjedés által öröknek mutatkozik. Tehát ezen állapodásnál az idő mindenkorilag s örökösen általányos lét. És ez oka, hogy itt az isteneszme az általányos idő fogalmával azonosúl. Az isten = általányos idő = általányos mindenkoriság.

Ámde a mindenkoriságot oly váltakozás bélyegzi, mely az egymásutániakat egészen áthatja. A mindenkoriság egymásutániakat, az egymásutániság lényeket tesz föl, melyek egymás létét lerontják, vagy is melyek oly viszonyban állanak egymáshoz, mely miatt egynek elenyészte a másiknak kezdete. Ugyde lehet-e ez a lét megnyugtató alakja? Nem. Mert a valódi lét nem-létté nem lehet. Minek erejénél fogva az itt nyert fogalom sem az, mely az isteneszmével azonosíttatván, az észt teljesen megnyugtathatjá.

Végre az érzéki lét előtünik mint fenálló és fen-nem-álló is egyszersmind. Most van, majd nincs. Tér és időbeni, idő és térbeni lét. Jelleme az eredés és enyészés, szóval a lételesség. Innen az anyag fogalma, mely a térben fenálló és időben váltakozó létel általányos alapja. És ez oka, hogy az isteneszme az általányos anyag fogalmával azonosúl. Isten = általányos anyag.

De ugyan micsoda itt ez az anyag? A tér és idő oly egysége, mely csak levésben van. A levés átmenés nem-létből létbe: tehát nem-lét és lét egysége vagy is határozott lét. A határozott lét lénynek neveztetik. Minél fogva az anyag, térileg tekintve, sok egymás-mellett levő s egymást kölcsönösen kizáró lényekből áll. Ha pedig időileg tekintetik, lényekből áll, melyek most vannak, előbb nem voltak, és ismét lehetnek nem létezők. Valamint tehát a tér és idő nincsenek az egymásmelletti s egymásutáni lényeken kivül, hanem egyedül azokban és azok által: ugy az anyag sincs önlétüleg azokon kivül.

Láthatni ezekből: hogy az eddig nyert nyugpontok teljesen meg nem nyugtatók; nincsenek mégis igazság nélkül. Az érzékileg felfogott lét valódi lét, mely levésben nyilatkozik. A tér, mint olyan, nincs; az idő sincs, mint olyan: de van minda kettő, mint mozzanat az anyagban. Valódilag tehát az isteneszmét egyedül az anyag eszméjével lehetne azonítani.

Mind a mellett ezen azonítás sem tartós érvényü. Anyagban a lét van mint levés, azaz mint lét, mely határok közé szorúl; az isteneszmében gondolt lét pedig oly lét, mely minden határi változatosságon fölülvan. Vagy más szavakkal: az anyagbani lét véges lét, az isteneszmébeni lét végetlen lét.

De hogyan jut az ész a végetlen léthez?

Tapasztalásunk tanusága szerint kétségen túli dolog, hogy az érzéki lét változatosságban tünik föl. A változatosság azonban csak ott lehet, hol az egymás-melletti s egymás-utánilag változókat valami állandó egybefűzi és fentartja. Nem is lehet különben; mert minden változón valami állandólag fenálló sugárzik keresztül.

Ezen alapúl a természet két oldala: a külső és belső. A külső határok közé szorított véges és változó, tehát oly lét, mely van is, nincs is. Azaz látszó lét. A belső minden határon tulterjedő, kezdet és végnélküli, tehát végetlenül fenálló, végetlen, valódi lét. És ezen végetlen lét = isten.

Ezt imádja a fetischista a természet egyedeiben, melyek nyugszanak, mozdíthatók, de nem önmozdítók. Ilyen valamely tárgy a földön. Alakjára és sajátságára nincs tekintet; mert azok itt érvénytelenek. Ilyen lehet a kő a nélkül, hogy a kősajátság figyelembe jőne; lehet az ércz vagy a tátorjány által lerontott fa. Itt az egyed, mint alak, jő kérdésbe, melyen keresztül a végetlen lét sejtetik.

Ez imádtatik továbbá a nyugtalan vagy mozgatag elemekben, különösen a tűz és lángban a nélkül, hogy fölemésztő ereje hozatnék figyelembe, a víz, a tenger, folyó és rohanó patakokban. Itt az ilynemü tárgyakban a végetlen lét képzeltetik.

Ezt imádja végre a sabaeista a részint nyugvó részint mozgó csillagokban. „Es sind, ugymond Daub Kár. Phil. und theol. Vorl. VI. Bd. 74. l., nicht die Gestirne, die der Mensch anbetet, dahin laesst ihn der Gedanke und die Vernunft nicht kommen, auch selbst als blosse Vorstellung. Der ganze Sterndienst bei den Chaldaeern war ein Gottesdienst in ihrer Religion eben weil in diesen Objecten, wie sie vorgestellt waren und die Vorstellung zu ihrem Elemente hatten, das Seyn, jedoch nur immer als das Seyn nur in der naeheren Bestimmtheit des Bewegens, das Seyn als das Wesen geahnt wurde."

Az itt megérintettekben, miként látszik, az elvont lét nem képes a képzelmet kielégíteni. Iparkodik is ezen, mivoltával ellenkező, állapotból kimenekülni. És miben állott ezen állapot? A lét alakjai és sajátságai iránti közönyösségben, mi nemcsak a képzelem hanem a lét mivoltával is ellenkezik. A lét nem alak- és sajátságtalan, hanem bensőleg összefüggő saját alakjaival. Ez által bíratik a képzelem arra, hogy az alak és sajátságok iránt figyelemmel legyen.

Ily szempontból a tárgy nem lesz többé csupán mozogható, hanem önmagát belülről mozgató, a nélkül azonban, hogy a nyugalom megszünjék. Az ilyképen magát belülről mozgató, de helyre nézve megállapodott vagy inkább lekötött lét, a növényi lét. Ha a növény a kővel összehasonlíttatik, azonnal világos lesz: hogy közöttük lényeges a különbség. Növényben a mozgás belülről kifelé irányul s általa a tárgy bizonyos alakot és sajátságokat nyer. Bármi legyen még is a belülről kifelé irányuló mozgás hatálya, a növény földhöz ragad, mely gyökereinél fogva kötve tartja. És ebben az életműves növény hasonlít az életmű nélküli kőhöz. Itt a végetlen lét belsőleg alakító s különbféle sajátságokat előhozó lét. Ezen lét az, mely a növényországban isteneltetik.

Itt a belső önmozgatás magasabban tünteti már ki a lét fogalmát; de a földhöz-ragadás még is némi fogyatkozásra utal. Ennek átgondolása vezeti az elmét azon térre, hol az önmozgatás nincs bizonyos helyhez kötve.

E tér az állatország. A mozgás itt is belülről kifelé irányul, minek következtében az állat tagozva s életművekkel lesz fölkészítve. És így az állat léte szabad önmozgatás, önalakítás és tagozásban tünik elő. Azonfölül az állat léte érzékeny lét. A növény lehet tárgya az érzésnek, de ő maga nem érez. A lét tehát, mely az állatban van, szabadon mozgó és érző lét. És ez isteneltetett az állatok különbféle fajaiban.

Ámde az állat bár mennyire szabad a földhözi lekötöttségtől, le van még is kötve ösztönei által. Az állati lét az ösztön szükségein fölül nem emelkedhetik. Ez oka, hogy az ész a lét ez alakbani fölfogásával meg nem elégedvén, szükségképen közeledik ama lényhez, mely szabad önmozgatásának erélyével magán az ösztönön is hatalmat gyakorol. E lény az egyes ember, mint hasonképe a benne istenelt végetlen létnek.

Valamint az állat, ugy az ember is saját tagjai által képes önmagát mozgatni. Mozgása nincs lekötve. Benne gondolás után az akarat határoz, nem az ösztön, mint az állatban. Törvényekhez van ugyan ő is kötve, mint minden e világon; de szabadságában áll azokat követni vagy nem követni. Mind a mellett szenvedélyeknek levén kitéve, ő is nyugalom és nyugtalanság között hányatik.

És épen e nyugtalan mozgás az, mi a lét lényegének meg nem felel. És ok is egyszersmind, hogy az ész a végetlen lét fölfogásában tovább halad. A végetlen lét sokkal terjedtebb, hogysem őt a mozgatható

vagy önmozgató lények határai közé lehetne szorítani. Ő tiszta lét, mely minden határon tulterjed. Úgyde a lét, mely tiszta minden határ-, alak és sajátságtól, lehet-e azon lét, melyben az ész teljesen megnyugodhatik? Nem. Ezen igy gondolt létnek ellenében áll a véges lények sokasága. Minek okáért kétféle lét van: végetlen és véges. Végetlen, mely minden határt kizár; véges, mely változékony határok között van.

Ezeket téve két lét-egészet teszünk: végest és végetlent. De a két létegész, egymással szemközt állván, egymást kölcsönösen meghatározza; következőleg vagy mind a két egész véges egész, vagy csak látszólag különböznek, valódilag pedig azonegy egészet tevők. A két véges egész az észt meg nem nyugtatja; azért jelenleg oly álláspontboz jutott, melyen a végetlen lét azonegygyé olvad a véges léttel. A lét egyetlenegy létegész. Ez teendi itt tartalmát az isteneszmének.

E fok az előbbi két fok egysége levén, mindazt magába foglalja, mi azokban lényeges. Itt a létegész nem elvont, hanem a véges és végetlen lét egysége. Vizsgáltathatik pedig háromféleképen: vagy a véges lét egészen benvan a végetlenben; vagy a végetlen egészen benvan a végesben; vagy a kettő mindenkép azonegy egész.

α) Ha a véges lét egészen benvan a végetlenben, ugy annak vagy alakja vagy sajátsága, vagy semmi. Ha alakja, valódi léttel nem bír, hanem csak látszólag van, a mi ezen álláspont első fokozatával ellenkezik, melynek igazsága az érzéki lét valóságán alapult. Ha sajátság, akkor a véges lét csak a végetlenben lenne s valódi léttel csak a végetlen birna. Ha pedig semmi, ugy a végetlen lét is semmi; mert ha azon kellék, mely által az ész az eddigiek szerint, a végetlenhez eljutott, semmi, nincs, a mi által nekünk a végetlen megnyilatkozzék A. mi pedig meg nem nyilatkozik, vagy a mi mindenkép határozat nélküli, az puszta elvontság, vagy is semmi. És találkoztak, kik előtt az isten nem volt más, mint az általányos semmi.

β) Továbbá ha a végetlen lét egészen benvan a végesben, ugy határozottan véve, a végetlen a véges által elnyeletvén, a véges lét elemeiben csak tehetékileg van valódi létel nélkül. Ilynemű egész az általányos zűr, mely némelyektől isteneltetett is. Ezen általányos zűrben hiányzik még a rend, mely a végetlen által lesz előhozandó, ha ez, mint egyetemes kapcsolék, a véges lét elemeit törvényszerűleg összefüggő állásba helyezi s a kölcsönös előfejtést megeszközli. Itt meg nem állapodhatni; mert ha az ál-

talányos zűrben a végetlen lét, mint köz kapcsolék, még elő nem tünt, ugy csak lehető, a véges lét pedig tulterjedő. A mi egészbeni meghasonlásra mutat. Minek következtében

γ) a fürkésző ész nyert fejleményeinek hiányainál fogva tagadja, hogy egyedül a végetlen lét van, mint általányos semmi, valamint azt is, hogy egyedűl a véges lét van, mint általányos zűr. Állítása ugyan is oda járul: hogy van a végetlen és van a véges lét is, azaz hogy egyik sincs a másik nélkül, tehát valódilag van a kettő egysége. Általányos létegység = isten = természet. „Natur, mond Heinroth: Über d. Wahrheit 133. l., bezeichnet das Endliche im Unendlichen und das Unendliche im Endlichenzugleich und gleichsam mit einem Schlage."

Könnyebb tájékozhatás végett tekintsünk egykissé vissza az eddig meghaladottakra.

Ha az emberi tudat egyedűl önmagára támaszkodottan járúl a valóság megismeréséhez, minden más előtt azon tüneményekre ügyelend, melyek benne nem önmaga által gerjesztetnek. Okot keresve szükségképen vonatik a kül tárgyak letelének elfogadásához. Itt azonban meg nem nyugodhatik. Egység utáni törekedtében az eléje tóduló egymás-mellettiek sokaságát téregység, az egymás-utániakét időegység, mind a kettőt pedig anyagegységben ragadván meg, a három egységet az isteneszmével azonítja.

Ámde az anyagegység sem fogja őt, a benne föltalált hiány miatt, sokáig kielégíteni. Sőt legyőzhetetlen inger lesz a továbbmenésre. Ennek folytán fölmerül a véges és végetlen lét közötti különbség. És minthogy a végességi egység által ki nem elegíttetik, az isteneszmét a végetlen létével fogja azon egynek állítani.

Azonban az itt már nyiltabb ellentét a véges és végetlen közt ismét ujabb fokot kiván, mely a két oldalt kiegyenlítse. Föl is találja ezen kiegyenlítő fokot a természet eszméjében. Ez oly egység, melyben a véges lét a végetlennel kibékült. A természet nem elvont hanem öszszerűleg létező egész. Léteznek tehát azon mozzanatok is, melyeket magába foglal. Tartalmát a véges és végetlen lét teszi. És így létezik benne a véges, valamint a végetlen lét is. Miből látható: hogy épen a létezés azon kapocs, mely által a véges a végetlennel egyesűl.

Fordítsunk most figyelmet ezen kiemelt kapocsra. A végetlen lét, mint olyan, minden határt kizár: mire nézve létezése is kezdet és végnélküli. A kezdet- és végnélkülileg létező teljesen önálló. Tehát a végetlen

lét maga az önlét, vagy is általányos létezésü. Ellenben a véges lét, mint olyan, határozott lét: mire nézve létezése is határok között mozog. Az ilynemű létezésnek tulajdona a kezdet és vég. Az ily tulajdonokkal fölkészült létezés függő. Tehát a véges lét függő, azaz viszonyos létezésü.

Az általányos és viszonyos lét között nagy a különbség. Amaz önmagától van; emez ellenben mástól van. Mit jelent ez? E kérdést csak egy új álláspont lehet megmagyarázni, melyről a természet nem ugy tekintetik, mint létező, hanem mint munkálkodó egész.

B. A mi van, az munkálkodik; és a mi munkálkodik, az van, mert a munkálkodás hatást, a hatás pedig létezést tartalmaz. Az előbbi, már meghaladt, álláspont föltéte a jelennek. Mi lehet tehát annak eredményében az, a mi hat és mi az, a mi hatás által meglétesíttetik? A véges lét lehet is nem is; a végetlen maga az önlét. Ezt tekintve, lehet állítani: a) hogy a hatás egyedűl a végetlen létet illeti. De az előbbi egységben nem csak a végetlen hanem a véges lét is létezett, létezést pedig hatás, hatást meghatározás nélkül nem gondolhatni, mihez képest b) lehet állítani: hogy a hatás egyedűl a véges létet illeti. Sőt, ha létezést hatás nélkül nem gondolhatni, c) lehet állítani: hogy a hatás épen ugy illeti a végetlen mint a véges létet.

a) Az első fok szerint a hatás egyedűl a végetlen létet illeti. Mit jelent ez? A hatás változások előhozása. A változás oly tünemény, mely most van, előbb nem volt, majd ismét nem lesz. A változás hármat tesz föl: változót, változás-előhozót és magát az előhozást. A változó csak határozott létezésü lehet: tehát a változhatás csak a véges lét tulajdona. A valtozást előhozó vagy maga a változó vagy tőle különb. Az önmagát változtató lény vagy létét vagy létmódjait változtatja. Létét nem változtathatja; mert önmagát létből nem-létbe, és nem-létből létbe át nem teheti. A változás egyedűl a létmódokat illeti. Ugyde a létmód csak tükör, melyben a lét magát előtünteti. Ha tehát változók a létmódok, azaz, ha a létben a létmódok lehetnek is, nem is: változó maga a lét is, azaz, most van, előbb nem volt. És hol alapszik ennek való lehetsége? A véges létben bizonyára nem; mert az önmagát nem-létből valódi létbe át nem tehette. A mi pedig a változás előhozását illeti, az is hasonló gondolatszövést keleszthet.

Mindent összevéve méltán lehet itt kérdezni: hol alapszik a véges lét létezésének való lehetsége? És válaszul a következő állítást nyerjük:

minthogy a véges lét önmagát elő nem hozhatta, az ő valóságának lehetsége a végetlen lét. És igy:

α) a végetlen lét a véges lét valóságának lehetsége, vagy is a véges lét valóságát föltétező való lehetség = isten. Fontos egy eredmény; de ki nem elégít. A való lehetség tudnillik való is, nem is. Való, mert a véges létet valamennyi határozottságával együtt magába foglalja; nem való, mert még csak lehetség. Tehetékét vagy is tartalmas hatalmiságát tekintve képes ugyan magából, mint alapból, a végességet előhozni; de mivel még elő nem hozta, valódilag hatónak még magát ki nem tüntette. Ezt kitüntetendő, szükséges, hogy a végességet, mint alapzatot, előhozva magát, mint alapot kijelentse.

β) Ezek után a végetlen lét, mint alap, a véges mint alapzat, jelenik meg. Az alap, mint alap, önmagát teszi és téve előhozza az alapzatot. Az alapzat, mint olyan, lételét az alaptól veszi. Nem nehéz ezeknél fogva átlátni: hogy alapzatban az alap nyilatkozik meg, még pedig benmaradólag. Mindazáltal az alap ugy tekinthető mint belső, az alapzat mint külső. A belső megnyilatkozik a külsőben, azaz, az általányos alap megnyilatkozik a külső, egymástól külön létező alapzatok sokaságában. Az egyes alapzat meg nem felelhet az alap végetlenségének, sem nem képes azt teljesen előtüntetni. Az alap, mint minden alapzat végső alapja, tehát ősalap, végetlenségénél fogva tulterjed valamennyi alapzaton. És ezen ősalap = isten.

Azonban az alap csak az által alap, ha tartalma végetlenségét az alapzatban teszi: és igy mint alap alapzat nélkül nem gondolható. Az alapzat hasonlólag csak az által alapzat, hogy az alap végetlen tartalmát előtünteti: tehát alap nélkül nem gondolható. Ha pedig ez áll, ugy a kettő csak látszólag kettő, valódilag csak egy.

Továbbá a végetlen lét, mint való lehetség, tulterjed tartalmánál fogva a véges léten, mely amazt nem képes egész teljességében előtüntetni. Az ősalap hasonlólag tulterjed tehetékével az alapzatokon; mert ezek sem képesek azt teljesen előtüntetni. És ebben a való lehetség azonos az ősalappal.

Azonfölül a végetlen lét, mely végetlen tartalmát tekintve, való lehetség, öntevésére nézve pedig ősalap, oly lét, mely mindenkép általányos, vagy is maga a végetlen önlét. Az önlét, létezését illetőleg, önálló. Ellenben a véges lét, valamint az alapzat is, mástól van, és igy a

véges lét, mely önállástalan, azonegy az alapzattal. Az önálló lét vanynak, az önállástalan tüneléknek neveztetik. Következőleg

γ) a végetlen lét oly végetlen vany, mely saját létezését a tünelékek tevése által teszi. E végetlen vany = isten.

E fok a két imént meghaladt fok egysége. A végetlen vany a való lehetséget és ősalapot lényeges mozzanatok gyanánt önmagába foglalja. Mint való lehetség tartalmazza mindazt, a mi általa előhozathatik, mint ősalap valódilag teszi is mindazt, a mit tartalmaz. A tünelékek csak őáltala és őbenne vannak; de viszontag ő is benvan minden tünelékben, mert ezek által és ezekben teszi önmagát. Ezek szerint a tünelékek léte el nem különözhető a vanyétól, sem a vanyé a tünelékekétől. Mind a mellett a tünelék, egyedileg tekintve, csak mulékony a vany létén, mely mulhatatlan.

Ez az általányos vany lényegével ellenkezni látszik. Ugyan is az általányos vany, midőn munkálkodva önmagát teszi, vagy csak önmagának létmódjait teszi, mi által önmagát megvégesítvén végetlen is véges is lenne, mi el nem fogadható; vagy a már létező véges lények létmódjait teszi, mi szinte el nem fogadható, mert kivüle mint végetlen léten kivül, más lét még nem létezik; vagy magát a véges létet létmódjaival együtt teszi.

A tárgy lényege ezen utolsót kivánja. Ha t. i. a végetlen lét önmagát teszi, mint általányos vany, oka lesz oly lényeknek, melyek az ő végetlen tartalmát előtüntetik. Mondatott azonban már fenebb, hogy a végetlen lét lényegénél fogva túlterjed minden véges léten. Tagadja tehát a véges lények határait, a nélkül még is, hogy a tartalmat, mely önmagának tartalma, tagadná. Önmaga ömlik keresztül a véges lények sokaságán s mint ok, teszi azok létét s a léttel azon módokat is, melyek által az egyedek a velök közlött tartalmat előtüntetik.

Ugyde az előtüntetés uj kifejlés kelesztése, ez pedig hatás, a hatás meg oly lény tulajdona, mely önállólag létezik. Ez a vany. Mi tehát ezek után a véges lét? Oly vanyok sokasága, melyek hatással tüntetik elő a bennök nyugvó és általok keresztülsugárzó végetlen vanyt. Látni ebből hogy itt a hatás inkább a véges, mint végetlen lét tulajdona.

b) E szerint egy új fokozatnak szolgál alapul. Itt a hatás a véges létet illeti. A véges lények léteznek. A létezés öntevés. A létező teszi önmagát. A véges vanyok is létezve teszik önmagokat. A véges vany eredetileg meg van határozva: tehát önmagát téve teszi eredeti határozottságát. Az erede-

ti határozottság mivolta tartalom és alakból áll, következőleg önmagát téve teszi eredeti tartalmát és alakját. A tartalom és alak, mielőtt tétetnek, a véges vanyban csak tehetékileg vannak. Midőn tétetnek, a vany által, mint ok által, megvalósíttatnak. Minek következtében mindenik vany, ok. Meg kell azonban jegyezni: hogy a véges vany önlétét s általa saját eredeti határozottságát téve csak azt teszi, mit a végetlen vanytól vett. Ennél fogva a végetlen vany a véges vanyokat létesítvén, ezek végetlen oka gyanánt nyilatkozott meg. E végetlen ok = isten.

Továbbá a véges vany az által véges, hogy kivűle más vanyok is léteznek, miket megkorlátoz s mik által megkorlátoztatik. És ez belső tartalmi szükségénél fogva történik. A véges vanyok tartalmában a végetlen vany tartalma nyilatkozik meg. Tehát, mivel a végetlen vany tartalma is végetlen, mindenik külön vett véges vany hiányt foglal magába, mely a többiek által egészíttetik ki. Tehát minden külön vany föltéte a többiek hathatásának, és a többi föltéte mindenik külön vanyénak. E kölcsönösen föltétezett hatás közvetlenül mozgásnak neveztetik. Tehát az egymásra kölcsönösen ható vanyok okai a mozgásnak és ennél fogva bírniok is kell az arra szükséges erővel. De a véges vanyok mozgásbani hatásának végső föltéte a végetlen vany: tehát a mozgásban ható vanyokra nézve vegső

α) mozgás ok vagy is általányos mozgáserő a végetlen ok. És ezen általányos mozgáserő = isten.

Az eddig felhozottak után az is világos, hogy a véges vanyok rendeltetése a végetlen vany öszszerű kitüntetésében áll; valamint az is, hogy e kitüntetés a nélkül, hogy a vanyok egymásra hatva egymás eredetileg meghatározott sajátságait fejlésnek indítsák, lehetetlen. Midőn a vanyok egymásra hatnak, egymásban azon eredeti határozottságot hozzák fejlési mozgásba, mely bennök szunnyadoz. Teszi tehát a véges vany önmagát, midőn a benne megindított fejlést, más vanyok segedelmével, önképezőleg folytatja. Miből látszik, hogy mindenik vany önmaga föltétezett oka saját képezésének. A bennök levő képező ok képező erőnek mondatik. Ámde a föltétezett képező erő csak nyilatkozmánya a végetlen oknak; következőleg

β) a végetlen képező erő, maga a végetlen ok. És e végetlen képező erő = isten.

A mozgáserő véghez viszi, hogy a vanyok egymásra kölcsönösen hassanak. A képezéserő véghez viszi, hogy a vany tartalmának eredeti

határozottsága eredeti alakja szerint fejlésnek indulhasson. Mind a két erő magában a vanyban van. A vany akkor, midőn mozgásereje által a többiekkel kölcsönködésbe jő, képezésereje által pedig a benne szunnyadó fejlődhetést ugy teszi, hogy a képző erőnek a mozgáserő s az ez által körébe vont vanyok alárendeltetvén, a képező erőnek eszközül szolgálnak arra, hogy általok a belső eredeti meghatározottság kinyilvánuljon, élni kezd. Ilyenkor a vany eredeti határozottsága, ugy tartalom mint alakra nézve, cél, mely a meghatott külvanyokat tagokká képezve önmagát előfejti. Az, mi ezt végre hajtja, életerőnek mondatik. És ez ismét csak nyilatkozmánya az általányos oknak, mint általányos életerőnek,

γ) mely általányos életerő = isten.

E fokon, miként láttuk, a hatás a véges vanyokat illette. Ők azonban nem önmagokért hatottak, hanem egyedűl azért, hogy a bennök nyugvó végetlen lét saját tartalmát általok keresztülsugároztassa. Innen az ellentét, mely e fokozatot bélyegzi. Mindenik véges vany önmagát tevé, hogy eredeti határozottsága megvalósuljon. Tehát cél, mely az önerejűleg meghatott külvanyokat eszközül használja. Más szempontból tekintve mindenik vany eszköz is, mert más vanyok által önhatározottságuk megvalósíthatására használtatik. Ez a kölcsönös hatás a meghatottság lényege. A véges vanyok összesége, önmagáhozi viszonyban gondolva, cél is eszköz is; cél, a mennyiben mindenik vany önmagát téve a hatáskörébe vont vanyokat eszközül használja; eszköz, mert a véges lét, mint egésze a véges vanyoknak, a végetlen lét által önmagának kitüntetése végett tétetik. Valódilag fölfogva a véges létnek célja a végetlen lét.

Mik után szembetünő, hogy sem a végetlen lét, sem a véges lét nem hat egyedül hanem a hatás épen ugy illeti a végetlen mint a véges létet.

c) Ez teszi a harmadik fokozat alapelvét. A végetlen lét hat és teszi önmagát a végesben; a véges lét hat és teszi önlétét tünelékeiben. A végetlen lét léte végetlen; a véges lét léte véges. De a végetlen lét a végesben csak önmagát, tehát önlétét, teszi; ennél fogva a véges lét létében csak végetlen lét léte tétetik: következőleg a végetlen lét léte azonegy a véges lét létével.

Mi tehát ezek után a véges lét végéssege? Nem más, mint azon eredeti határozottság, melyben a végetlen lét önlétét teszi. A határok egymást kölcsönösen kizárják; kölcsönösen kizárják tehát egymást a megha-

tározott létü vanyok is. Az egymáshoz ilynemüleg viszonyló vanyok egymás mellett vannak; innen a térbeli rend.

Midőn pedig a meghatározott létü vanyok egymásra kölcsönösen hatva a bennök rejtező erőket fejlésre és így öntevésre izgatják, fejleményeik egymásutánisága által teszik az időbeli rendet.

Végre a tér és időben egymásra ható s egymást kölcsönösen öntevésileg is föltétező vanyok kelesztik az életrendet, mely a tér és időbeli rend egysége.

Láttuk azonban már fenebb, hogy a végetlen lét léte azonegy a véges lét létével s azon kivül nem levén, abban megnyilatkozik. Nem azon, mindenen keresztülható kapcsolék-e tehát ő, mely az egymást kizáró és egymást kölcsönös fejlésre izgató s életben föltétező véges vanyokat rendszerezi és egy egészbe olvasztja össze? Röviden

d) ő a végetlenül meghatározott természetrend = isten. E rendben mindenik egyed tagadja a többit; mert mindenik egy neki saját tartalmat tesz, és ugyanazon oknál fogva a többi is tagadólag viselkedik minden külön vett egyed iránt. Mindazáltal mindenik föltéte levén a többi hatásának, egymás iránt igenlőleg is viselkednek. A viszony, mely közöttök van, részint tagadó, mivel mindenik kizárja a többit öntevése sajátságainál fogva; részint igenlő, mivel öntevése a többi által határoztatik meg s azokra viszont meghatározólag vonatkozik.

Önként folynak ezekből a következő kérdések: Mi által történik az itt kiemelt önigenlés és öntagadás? Mi által a többi igenlése és tagadása? Az egyed önmagát igenelve önmagát bizonyos módon teszi, e bizonyos mód bizonyos sajátságokat szül, mind a kettő pedig az egyed eredeti meghatározottságának lényegéből következik. Tehát mindenik egyed egy neki tulajdon tevésmód vagyis törvény által teszi önmagát a tünelékekben. A tünelékek sokfélék és változók: ellenben az egyed törvénye, mint lényege az eredeti meghatározottságnak, egyszerü és állandó. Valamint tehát sok, eredetileg meghatározott vany étezik: ugy sok törvény is van, mert mindenik csak eredeti törvénye szerint teheti önmagát.

De a véges vanyok önmagokat téve csak azon tartalmat tehetik, melyet bennök az önmagát tevő végetlen vany tett; azért a végetlen vany, mely valamennyi végesen átömlik, s mindeniknek létével annak tartalmát és törvényét is teszi, azon általányos egyetemesség, mely egyszerüségében

fölötte állván minden változóságon, ugy tünik elő a végesen tevő vanyok sokféleségén keresztül, mint

β) általányos természettörvény = isten.

De a természetrend maga a természetileg létező egymás-mellettiek és egymás-utániak folytonossága; a természettörvény pedig azon egyszerü egyetemesség, mely a végesek létét és határozásmódjait végetlenül meghatározza. Miből láthatni: hogy a természetrend és természettörvény egymást kölcsönösen föltétezik. Rendben a sokaság törvény által folytonosíttatik. Rend a véges vanyok munkálkodása nélkül, melylyel, vagy inkább, melyben a rend tétetik, nem gondolható. Ugyde a véges vanyok munkálkodásában csak a végetlen teszi önmagát munkálkodva; továbbá mivel az egyéni törvények csak azon módot fejezik ki, mely szerint a véges vanyok önmagokat teszik, és így az egyéni törvények az egyéni munkálkodáson kivül nincsenek, az egyéni munkálkodásban pedig csak az egyetemes lét, mint egyetemes törvény, tünteti föl önmagát munkálkodva, következőleg

γ) a természetrend és természettörvény egysége nem más, mint az általányos munkálkodás = isten.

Vessünk egy pillantást az imént előfejtettekre. Eredményül nyerők az általányos munkálkodást, mely mozzanatok gyanánt magába foglalja az általányos vanyt és általános életerőt. Ez az általányos munkálkodás munkálkodó egész, mely minden munkálkodót magába foglal. Mivel pedig az, a mi munkálkodik, létezik is egyszersmind, a munkálkodó egész azonegy a létegészszel. Azon egész, mely létezve munkál, munkálva létezik és minden létezőt magába foglal, egy magába zárt mindenkép önálló, élő egész = isten.

C) Ez egy egészen új alapnézet. Lássuk a benne föltalálhatókat. A hol egész van, ott sokaság is van; a hol pedig élő egész van, ott valamennyi rész, mint tag, összehangzó az egység iránt. Ott a sokaság nincs az egységen, sem az egység nincs a sokaságon kivül. Tárgyunkat illetőleg az itt előfejtett egészben a végetlen lét teljesen összehangzó a véges léttel s együtt teszik az általányos egységet = isten.

Mind a mellett sem a végetlen lét sem a véges lét föl nem áldozzák lényegiségöket. Ezen egységben, mint tökélyes élő egészben, a végetlen lét munkál s munkálva teszi a véges lényekben s azok által önmagát, munkál a véges lét is és munkálva teszi a benne meghatározottan föltünő végetlen létet. Teszi tehát mindenik véges lét saját eredeti határozottságát s attól eltávoznia nem lehet. Önmagát téve csak a már benne levő tartal-

mat a már benne levő mód szerint és csak oly öszszerüségben teheti, mely neki kölcsönöztetett. Miket tekintve kétségbe hozhatlan, hogy azon viszonynál fogva, melyben önmagához áll, változhatlan szükségiségnek van alája vetve. Mivel továbbá végessége miatt nem is létezhetik, ha a többihez viszonyban nincs, munkálkodását illetőleg a többitől függ. A mint ezek, rá nézve, előmozdítólag vagy hátráltatólag munkálnak, a szerint fog öntevésének folyama is következni. Igy hát mindenik véges vany, ugy belsőleg mint külsőleg, változhatatlan szükségességnek hódol, következőleg valamennyinek összesége is. De a véges lényekben önmagát csak a végetlen lét teszi, s ez az, mi a végesekben csak így és nem máskép tünik föl.

α) Nem egyéb tehát az általányos egység mint az általányos szükségiség = sors = isten.

Kiviláglik ebből, hogy a végesek szükségisége a végetlen szükségképiségét is magába foglalja. A végesek vannak a végetlenben, ez van a végesekben s a kettő együtt teszi az általányos egészet. Az egészben az összefüggés szükségesképi; mert nélküle az egész fen nem állhat. De az egész, mint egész, fölötte áll a részeknek, tehát azon szükségiségnek is, mely a részekre nézve változhatatlan. A végesek lételökre nézve szükségképen függnek a végetlentől; a végetlen létezhetésére nézve szükségképen függ a végesektől, mert csak bennök létezik; ámde az egész, mely általányos, mindent magába foglal, nincs semmi kivüle, mi őt léte vagy létmódjára nézve függővé tehetné. Ő tehát léte és létmódja föltételeit magában tartván, önmagától s önmagában van; ama sajátság tehát, mely őt, mint általányos egészet jellemzi, az általányos

β) függetlenség vagy általányos önhatóság = isten.

Kitetszik a fölhozottak tartalmából, hogy sem az általányos szükségiség, sem az általányos önhatóság nincs az általányosan öszszerű egészen kivül. Minden véges lény szükségiségnek hódol; mert eredeti határozottságából s eredetileg tett külviszonyaiból ki nem vetkezhetik. A végetlen lét szinte szükségiségnek hódol; mert ő csak az eredetileg meghatározott lényekben s lények által van. Tehát az általányos egész is ugyanannak hódol; mert ő a véges és végetlen egysége lévén, azokon fölül nincs.

Az önhatóság iránt ugyanazt kell állítanunk. Birtoka ő valamennyi véges lénynek; mert mindenik csak azt teszi, mi benne eredetileg meg van határozva s belülről kiféle munkáltában, lényegére nézve, más lény

által meg nem határoztathatik. Birtoka a végetlennek is; mert ő a végesek tevésében csak önmagát teszi, független levén minden felsőbbtől. Miknek következtében birtoka az általányos egésznek is.

Ezek után az általányos egész oly egész, mely önmagára viszonyúltan magát önmaga hozza elő, magát önmaga tartja fen s minden munkálkodásában önmagára iránylik. Öncél, mely eszközeit önmagába foglalja, magát minden lényben előtükrözi s ezt az önmagokat tevő véges lényekkel megvalósítja. Tehát mindenik lény cél is eszköz is;

γ) és az egész, mint általányos összesége a cél és eszközöknek, általányos életműség = isten. Ebben kettőt kell megkülönböztetnünk: külsőt és belsőt. Külső a világtest, mely nem egyéb, mint a véges lét, azaz a véges lények összesége. Belső a végetlen lét, mely a véges lényeket teszi s azokat önmagához viszonyítván az általányos egészet örök körforgásban tartva élteti. Ily szempontból a végetlen lét = világlélek = isten. Maga pedig a világtest és világlélek egységének örökös levésbeni folyama = általányos élet = isten.

És ezen eszmével oly tetőponthoz jutottunk, mely az eddig meghaladt fokozatok tartalmát teljesen magába foglalja. Mi eléggé mutatja hogy az általányos élet az előbbiek igazsága. Magába foglalja a létező egészet, mert a mi él, az van; a munkálkodó egészet, mert a mi él, az munkálkodik; sőt az általányos élet nem egyéb a kettő öszszerű egységénél.

Ezen általányos élet az, mely a természetben önmagának fokonkénti előfejtése által sokféle nemi, faji és osztálybeli létköröket tesz s az azokbani lényeket felölelvén önmagához vergődik. Mindazáltal ezen önmagához jövés csak az emberben s ember által történik meg. Az ember tehát az általányos élet oly tetőzete, mely tehetékileg mindazt magába foglalja, mi a természet alárendelt fokozataiban lényeges és melyben az általányos élet önmagának tudásához jut.

Ezeket összevéve méltán lehet állítani, hogy az ember oly lény, melyben az általányos élet legtartalmasabban megnyilatkozik. S az emberi tudat a többi fokokon föltünő s a magát tevő végetlen létet csak azért képes föllelni, mivel az azokban tett tartalmat önmagába is foglalja és e miatt önmaga közt és azok között valami rokont vesz észre.

Ezen észrevevés az ember munkája. Az ő munkája a rokonnak rokonnali összehasonlítása és megitélése is. De történhetik-e ez öncsalódás nélkül, mielőtt az ember önmagát megtudatolta? Továbbá a természet

megtudatolása is az emberben megy véghez s azon kezdetpont által kelemeztetik, mely a belső tüneményeket fölmeríti. E tüneményekkel azonban csak egyedek állanak szemközt, honnan tehát a végetlen s általányosról bírt gondolat? S ki áll jót azért, vajjon az eddig kifejtettek, az isteneszmével együtt, nem puszta ábrándképek-e? S mi jogosít föl arra, hogy mí a véges lényekben végetlent, az egymással ellenkező részekben egy önmagát előfejtő egészet s az élet nélkül szükölködőkben egy élő egészet állítsunk létezni? Bizonyára semmi más, mint annak megtudatolása, a mi bennünk van. Ennek alapos megismerése után tétova nélkül itélhetünk a természet tüneményeiről, valamint arról is, mi a természet tudatra épített isteneszmét illeti. Ha pedig ez ugy van, a mint nincs is különben, akkor az isteneszme eredetének megmagyarázásában nem a természettudat bír főbb nyomatékkal az öntudat fölött, hanem inkább ez ama fölött. És ez teszi alapelvét

II. A subjectivus rationalismusnak. A tárgyias rationalismusból eléggé világos: hogy az azt előhozó gondolkodásnak bélyege a belülről kifelé tartó mozgás volt. A szellemi működés belső szerkezete figyelembe sem vétetett. A szövesztés, melylyel a gondolatok egymásbóli kelemezése előidéztetett, belső ugyan, belső az eredményül nyert és mindinkább öszszerülő isteneszme is; de a tartás, mely föltétül szolgála, kifelé irányult.

És ebben rejlik a meghaladt álláspont ellentéte. A tartalom pedig, melyet ellentét jellemez, csak fejlődési mozzanat lehet. Igaz, hogy benne van már az egésznek lényege is; de csak burkoltan. Emeltessék ki, ha haladni akarunk!

A gondolás magát egyedül önmaga által elégítheti ki. A gondolás egyetemítő működés. Nélküle itteni föladatunkról szó sem lehetne. Ennek az eddig meghaladt álláspont nyilvános jele. Eddig a gondolás, minden kifelé tartása mellett, önmagánál maradt; de a nélkül, hogy erről világos tudással bírt volna. Pedig erre, lényegénél fogva, törekszik. Ez okozá, hogy a kifelé tartó mozgást mindaddig tovább lendítette, míg az emberben önmagához nem tért, megvizsgálandó: mi önmaga a gondolkodó ember?

Föladatunk meg nem engedheti, hogy e kérdés egész gazdagságában tárgyaltassék. Határozzuk meg tehát világosabban. Itt az isteneszme eredetéről van szó. Álljon tehát a kérdés: miképen fejti ki az ember önmagából az isteneszmét? Vagy más oldalról: az önmagának tudatára ju-

tott ember öntudatának miféle elemei által emelkedhetik föl az isten-eszméhez?

Fő pont az öntudat. Ezt az emberben az önérzés előzi meg. A hol ez nincs, ott az öntudat ki nem fejlődhetik. Az önérzés, valamint általában minden érzés, az embert korlátok közé szorítottnak mutatja. Innen a függési érzés, mely szükségiségre utal. Függeni korlátoktól, akár honnan eredjenek, az emberi szellem lényegével, mely a szabadság, ellenkezni látszik. Innen az ellentét, mely az öntudatos embert a függési érzésben nyugtalanítja. A szellem függési érzésében szükségiségnek hódol, mi szabadságát megháborítja: innen a vágy minden áron szabadulni a szükségiség korlátai közől.

És hogyan történik az? Szellemi élet által, melylyel a szükségiségnek vagy szabadon meghódol, vagy azt önmaga alá hódítja, vagy vele teljesen kibekül. Az első mód A) elméleti, a második B) gyakorlati, a C) harmadik öszszerű. Ezeken nyugszik az alanyi rationalismus három fokozata.

A) Minden más előtt vizsgáljuk meg az önérzést, mint előzményét az öntudatnak. Az önérzésben az ember érzi saját önét, mely ön itt azonegy jelentésü a léttel. Az ember tehát önérzésében érzi saját létét. Meg kell azonban jegyezni: hogy itt nem vétetik általányosan, hanem a hogyan az emberben előtünik, mint határozott lét. Tehát az ember érzi saját határozott létét, azaz lételét.

Továbbá az érzés, mint érzés, alak, melyben a lét nyilatkozik meg. Az emberben saját léte legelőször érzési alakban tűnik föl. Az érzés tulajdona az állatnak is. Az állat is érzi saját létét. Nagy még is a különbség az állati érzés és emberi érzés közt. Az ember szellemmel bír és jóllehet ennek megtudatolása későbbi, működése mindazáltal már az önérzésben előtűnik. Általa lesz a csupán állati érzés emberivé. Az állat, mint fenebb láttuk, lehet ugyan az isten jelképe, de csak az emberre nézve. Miből önként következik: hogy az önérzés egyedül az által lehet forrása az isteneszme kifejlődhetésének, a mi benne szellemi.

Az érzés, valamint az állatban, ugy az emberben is szükségképen támad. Tény, melyet önmagában talál. Az állat az érzési szükségiségen soha tul nem emelkedik. Annak ösztönben nyilatkozó korlátai között foly le egész élete. Nem így az emberé. A szellem már az önérzésben fölül emeli az embert a szükségiségen. Maga e szó „önérzés" mutatja: hogy általa tárgyiasítottan jelentetik ki az, a ki érez, és az állapot, mely

éreztetik. Továbbá: hogy az, a ki érez, saját érző énét a tőle különb nem-énektől megkülönbözteti. Érez az én és mit érez? Saját, eredetileg meghatározott, de már fejlődésnek indult létét. A fejlődés állapotokban nyilatkozik meg: tehát az önérző én érzi saját állapotait.

Az állapot oly határozatok összesége, melyek a lényben vannak. A való állapot működés által hozatik elő. Érzi tehát az én részint eredetileg meghatározott állapotát, részint azokat, mik benne a rá munkáló lények által fölzsendíttettek. Ámde a fejlődésnek indult eredeti állapot a rá szünetlenül munkáló s a fejlődést majd elősegítő majd akadályozó lények közt soha sincs eredeti tisztaságában. Innen az érzetek különbfélesége.

Az eredeti állapot érzése csak kellemes lehet. Az eredeti meghatározottság ugyanis az ember lényegének közvetlen alakja s tőle elválaszthatatlan; mert együtt teszik az ember valóságát, egyéniségét. A valóság, mint valóság tökély, minek érzése kellemes és gyönyörnek mondatik. Ha az állapot, melyet benne a rá munkáló lények okoznak, olyan, mi az eredeti állapot lényegileg rendes kifejlését előmozdítja, szinte kellemes; ha pedig olyan, mely az iménti kifejlést akadályozza vagy elferdíti, akkor csak kellemetlen lehet és zündörnek neveztetik. Ha mind a kettő elvegyűl, vegyes a neve. Innen az

a) érzési rationalismus három foka.

1) Az egyéni élet a kül tárgyakhozi viszonyt teszi föl. Ezt kétségbe hozni lehetetlen a nélkül, hogy a cáf nyomon ne érje a kétkedést. Kétségbe hozhatni ugyan az eredményt, mely e viszonyból az emberben származik; de csak addig, míg a dolog egész öszszerüségében föl nem fogatott. Itt az eredmény egyik oldala fog tárgyaltatni.

Vétessék csak szemügyre a népek vallási fejlődése s vizsgáltassék meg a körülmény, melyben végbe ment, s azonnal rá lehet találni a különb elemekre. Mi nagy különbség van a germán és indus nép között! Mennyire elütnek egymástól vallási tekintetben Ossián népe és a tűzimádó persa! Ezek után

α) képzeljünk egy oly vidéken lakó embert, hol természetéből serkedő vágyai feszítő fáradság közbejötte nélkül elégíttetnek ki; hol háborítatlanul folynak gyönyörtelt napjai; hol a nap kelte és nyugta, a levegő mérsékelten nyájas ingása, a virító mezők, termékeny földek és az állatok hasznossága okot soha sem ad arra, hogy az indulatok és szenvedélyek nyugtalanítólag kitörjenek: lehetséges-e, hogy az ily módon kö-

rülápolt emberben az érzések kellemes hangulata föl ne ébreszsze a képzelődés vidorságát s a jó kedv mosolygó tudatát? S midőn ezeket magában nem önmagától, hanem valami mástól tapasztalja okozottaknak, nem fog-e szükségképen vonzódni egy oly lény sejtéséhez, mely mindezek kútforrása? S nem fog-e egyre azon lenni, hogy e jótékony lény iránti vonzalmát mindinkább elötüntesse? És ezen sejtett, de még nem ismert jótékony lény = isten. Továbbá

β) képzeljünk embert, ki körülményeinek zordonsága miatt nagyobb részint háborított állapotban él; ki napi vágyainak kielégítését csak feszített fáradság után eszközölheti meg; ki legszebb reményeiben épen akkor csalatik meg, midőn azok teljesültét leginkább várhatta; szóval, kire a viszonyok mostohasága csak mostohán hat: nem fog-e az ilyen egyén egy oly lényt sejteni, ki hozzá ellenséges indulattal viselkedik? S nem fog-e mindenkép azon lenni, hogy kártékony hatását áldozatokkal is elhárítsa? És ezen félt, kartékony lény = isten. Végre

γ) állítsunk figyelmünk elé egy embert, kinek szivében a körülmények által olykor kellemes, olykor kellemetlen érzések fakasztatnak, s kiben ily oknál fogva majd hála majd félelem ver gyökeret. Nem fog-e ez oly lényt sejteni, kihez majd vonatik majd ismét idegenedik? A vegyes érzések csodálásban fognak egyesülni. A kit csudálunk, ahhoz vonzódólag s tartózkodólag szoktunk viselkedni. És ezen ilykép sejtett és csudált lény = isten.

E fokon az érzés az alap, melyben a képzelem sejtőleg munkálkodik. A képzelem az érzés minőségét követi, miből látszik: hogy kivülről származó. A képzelem tárgyiasítólag lép föl. Szabályul azonban nem az érzést gerjesztő tárgyakat veszi, hanem az érzés alanyi oldalát. Ez a kellemesség, kellemetlenség s a kettő váltakozása. Természetében van az embernek: hogy a kellemességet okozót csak jónak, a kellemetlenséget okozót csak rosznak, a vegyesen hatót pedig csodálatosnak képzelje. A szellem e fokon, de világos megtudatolás nélkül, összehasonlítást tesz. Összehasonlítja az embert a kül lényekkel, és mivel őt azoktól függőnek és majd kellemesen majd kellemetlenül majd vegyesen meghatározottnak találja: a kül világot hatalomban fölötte állónak képzeli. Továbbá összehasonlítja a külvilág szinte sokképen meghatározott és váltakozó sajátságokkal biró lényeit a sejtett lénynyel s ezt hatalomban amazok fölött lenni képzeli. Végre összehasonlítja a sejtett lényt az emberrel s az ebben

fakasztott érzések sajátságaihoz képest a sejtett lényben is hasonló sajátságokat képzel. Innen a jó, rosz és nagy szellem képzelése. A jó képzelésének hála, a roszénak félelem, a nagyénak csodálás szolgál alanyi alapul.

A csodálás ellentétes érzelem. Benne a kellemes kellemetlennel van elvegyítve. Honnan e vegyülmény? A mi csodáltatik, az a kedélyre figyelemgerjesztőleg hat. Innen az iménti kérdés. A csodált tárgy erőt fejt ki, mely a szokottnál hatékonyabb. Ez okozza a kellemes érzést, mely vonz; ez okozza a kellemetlent is, mert a szokottnál nagyobb, rezzent. Ez oknál fogva a csodálás ki nem elégít; sőt elemeinél fogva tovább sürget. De hová? Hisz csodálásban az érzés két oldala, melyek a véges emberben egymást föltétezik és csak váltakozva lebbennek egymás fölé, egységre jutottak? Végbe megy az a képzelésnek szunnyadtábóli fölébredésével. Most is alap ugyan az érzési állapot, de a képzelés nagyobb hatást nyer, mint a kiemelt sejtelmekben. Föladatunkat illetőleg ez által szülemlik

2) a képzeleti rationalismus. E fokon az előbb sejtett lény erőt mutat s oly alakokban tünik föl, melyek az ember kedélyére most leverőleg majd fölemelőleg majd igézőleg munkálnak. Ugyan is

α) az ember az őt környező s életfejlésére befolyást gyakorló lények szemes átvizsgálása után csakhamar észreveszi: hogy azok minden, sokféle sajátságokbani, gazdagságuk mellett fölötte mulékonyak. Hasonlót tapasztal önmagában, hasonlót embertársaiban. Segíthet ugyan némileg önmagán, segíthet másokon is; de a halál ellen nincs orvosság. Ez kedélyét leveri. E levertség szüli egyfelül öngyengeségének, másfelül ama hatalmas lénynek képzelését, mely mindent irgalom nélkül lerombol. Ezt engeszteli különbféle alakokban, ezt istenli a halálban.

β) Ámde mivel más részről a hatalmasan nyilvánuló erő oly tökély, mely a képzelést annál vonzóbban emeli, minél nagyobb következményü okozatokat hoz elő: azért a minden szokottat meghaladó és minden mulandón tulterjedő lény oka lesz egyszersmind annak, hogy a képzelés általa mindenen fölül emeltessék. Az ily lény fenségesnek neveztetik. S az ily módon előterjesztett fenséges lény = isten.

γ) A fenséges azonban saját fenségét az alakok sokasága és minőségében jelenti ki. A fenséges, mely a mulékony alakokat teljesen meghódítja s a mulékony alak, mely a fenségest meghódoltan előtünteti, egységbe olvadnak azon tárgyakban, melyek a kedélyre igézőleg hatnak. Ilyenek a

szép tárgyak. Ezen igéző erőhatás isteneltetik a természet és müvészet terményeiben, valamint az emberi test jellemzetes épségében is.

Mit nyertünk e fokon? Nyugpontokat, melyek a képzeléstől áthatott érzések által hozattak elő. A szépben a rombolásra fogékony alak a fenséggessel kibékült. Alak számtalan van; fenséges, mely az alakokat meghódítólag áthatja s azokon tulterjed, csak egy lehet. Az alakok sokfélék s e sokféleséget az őket átható fenséges eszközli meg bennök. Innen az alakokbani jellemzetesség. Tehát a jellemek sokfélesége, határozottan véve, nem az alakoké, mint olyanoké, mert ez azoknak csak kölcsönöztetik, hanem a fenségesé, mely amazokban alakítólag s mintegy nemzőleg tünik föl. És ezen minden alakot átható s mindenen tulterjedőnek képzelt

3) nemző erő = isten. Ennek öszszerű képzelése szüli azon érzelmet, mely az embert önmagában érzésileg kibékíti. A csodált s igézőleg ható lény képzelése hódolás, tisztelés és imádást idéz elő. Hódolást, mert az ember annak irányában önmagát mindenkép határozott és függőnek tapasztalja; tiszteléset, mert a fenségesben csak fenséges tökélyeket képzelhet; imádást, mert a kettő együtt imádásra magasúl. Az imádandó lény = isten.

Kiindulási pont e fokon az érzés volt. Az első izen az érzés alanyi, a másodikon tárgyi, a harmadikon öszszerű oldalról tünt elő. Imádásban az ember egészen oda engedi magát az imádott lénynek, mely egységi állapot rá nézve valódi ihlettség. E magasztos állapot magában foglalja az első fok sejtését és a második igézetes elragadtatását, melyek azután a képzelés elevensége által még inkább fölmagasztaltatnak. E magasztaltság azután okul szolgáland arra, hogy az önérzésében mozgásba hozott én önmagát saját érzeteinek, képzeleteinek és imádott tárgyának ellenébe helyezvén, mindezt megismerni törekedjék.

Eddig a szellem külseje csak a külsőséget fogta föl: a belsőség csak sejtetett. A tüneménynek tünemény, a lényegnek pedig lényeg felel meg. Ezentul az ember saját lényegét s ennek erejénél fogva a dolgokét is meg akarja ismerni. Az ezt végbe vivő tehetség értelemnek, az abban megnyilatkozó r. pedig

b) értelmi rationalismusnak neveztetik. A tünemények változásain valami állandó sugárzik keresztül. A tünemény a lények változó, a lényeg ellenben a lények állandó határozatainak egysége. A kettő összeolvadtan teszi a való lényt. Ha az állandó határozatok egysége külön fogatik föl, ered a

fogalom. Azért mondatik az értelem fogalmak tehetségének. Általa értetnek és fogatnak meg a dolgok. Ezt végre hajtandó, három fokon által munkálkodik az értelem: fogalmaz, itél és következtet. Innen az értelmi rationalismus három foka.

1) A fogalom oly egység, mely a dolog állandó határozataiból áll. Három szempontból lehet, sőt kell őt tekinteni: α) a hogyan a dologban van; β) a hogyan a tudatban van; γ) a hogyan mind a kettőben van.

α) A fogalom, a hogyan a dologban van, ugy tekinthető mint annak lelke. A dolog nincs őnélküle; de ő sincs a dolog nélkül. A dolog benne van; mert nem egyéb, mint a lényeg valósulmánya. Nincs semmi a dologban, min a tulterjedő lényeg keresztül nem hatna s mit magába föl nem ölelne. S épen e tulterjedés mutatja: hogy a lényeg, vagy is a fogalom, a hogyan a dologban van, az egyes dolgokra nézve egyetemesség. De a fogalom is benne van a dologban; mert ő azon középpont, mely önmagának kibontakozása által teszi lehetővé a dolgot. A dolog sajátságai a fogalom határozatai által tétetnek. Miből látszik: hogy a dologbani fogalom azon hatvány, mely a dolgot s a dologban önmagát teszi és fentartja.

β) A fogalom, a hogyan a tudatban van, oly gondolat, mely a dolgok lényegére vonatkozik. Alakíttatik pedig az értelemtől a képzeletek összehasonlítása, elvonás és egyesítés által. Tehát oly egység, melyben tartalmat, terjedéket s az ezek közötti viszonyt meg kell különböztetni. A tartalom a benne, a terjedék az alatta foglaltakat, az egymáshozi viszony a kettő gazdagságát és meddőségét illeti. Minél magasabb a fogalom, annál meddőbb tartalom, da gazdagabb terjedékre nézve; ellenben minél alacsonyabb, annál gazdagabb tartalom, de meddőbb terjedékre nézve.

γ) Ha pedig a fogalom ugy tekintetik, a hogyan a dologban és tudatban is van, oly egyetemesség, mely a gondolatokat szinte mint a dolgokat is rendszerezi. Ha a fogalom tartalmát veszszük szemügyre, szükségképen érkezünk oly fogalom és dologhoz, melynek tartalma leggazdagabb, terjedéke legmeddőbb azaz legkisebb. Ilyen fogalom az egyediség; ilyen dolog az egyed. Ha pedig a terjedéket vizsgáljuk: eljutunk oly fogalomhoz, melynek terjedéke legnagyobb, tartalma legkisebb. És azon fogalom, mely valamennyit maga alatt foglalja, legfőbbnek, a lény pedig, mely általa gondoltatik, legfőbb lénynek mondatik = isten.

Első pillantásra azonnal észre lehet venni: hogy e fok ellentétet foglal magába. Szerinte legfőbb fogalom az, mely minden más fogalmat

körébe foglal, vagy is melynek legnagyobb terjedéke van. De a terjedékre nézve legnagyobb fogalom legkisebb, tartalmát illetőleg. Tehát a legfőbb fogalom legnagyobb is legkisebb is, mi a jelen fok hiányára mutat. Ugyanez áll a lényről is, mely a legfőbb fogalom által gondoltatik. Ő legfőbb, mert tulterjedvén valamennyi lényen, hatásköre legnagyobb; de tartalma legkisebb, mert nem más, mint az elvont egyetemesség = isten.

És mi fogja az itt kiemelt hiányt kiegészíteni? Maga a fogalom, mely egysége a tartalom és terjedéknek. Az elvont egyetemesség egészen kiürült. Jelleme a meghatározatlanság. De, mint fogalom, még sincs minden vonatkozás nélkül azon lényekhez, melyeket maga alatt foglal, mint meghatározottakat. A meghatározottság maga a tartalom. És igy a legfőbb fogalom, mely minden tartalomtól üres, szükségképen viszonylik az alatta álló tartalmas lényekhez. Ez mutatja: hogy a legfőbb fogalomban is kell valami tartalomszerűnek lenni, különben nem volna fogalom. Ezen valami a meghatározhatás. Az értelem, midőn, e meghatározhatást kiegészítendő, a meghatározás fokonkénti öregbedést tárgyalja, itél.

2) Itélve valamely lételmód bizonyos tárgyra vitetik s ez által meghatároztatik a viszony, melyben egymáshoz közvetlenűl állanak. Innen az itélet elemei: alany, mely bizonyos lételmóddal meghatároztatik; állítmány, azon lételmód, melylyel az alany meghatároztatik; s a kettő kapcsolat általi egyesítése.

Az alanynak állítmánynyali meghatározása igenlés, tagadás és a kettő egysége által megy végbe. Igenlés, mert állítmánynyal az alanyban valami igeneltetik; tagadás, mert az igenlettel, mint valamit tevővel, az alanyból minden ellenkező kizáratik; a kettő egysége, mert különben a tartalmi meddőség soha meg nem haladtatnék.

Ámde az igenlet, mint olyan, nem foglal magában tagadást: következőleg az igenletek, mint olyanok, saját tisztaságukban gondolva, teljesen összehangzanak és valamely alanyban gondolhatók. Azon alany, mely tiszta igenletekből áll, a legvalóságosabb lény = isten.

A fejlődés e fokozatán a gondolkodás abban tünteté elő munkálkodását: hogy a mulékony s változótól mindinkább elvonulván, azt szinte megsemmisítette. Az első fok eredménye a mindenkép üres egyetemesség lön. A második fok e hiányon a legvalóságosabb lény előhozásával akart segíteni.

E két fogalom homlokegyenest ellenkezik egymással. Az elvont

egyetemesség fogalmának terjedéke, nagysága mellett, tartalomtól üres; a legvalóságosabb lény fogalma tartalomban leggazdagabb, de terjedékben legkisebb. Amott elvont, itt öszszerű fogalom teszi a nyugpontot. Ámde a fogalom, mely tartalomban, és a fogalom, mely terjedékben szükölködik, nem valódi fogalom, mert ez mind a kettő egysége. Az értelem e hiányt kipótolandó, egy új fokhoz emelkedik, melyen az elvont egyetemességet az öszszerűvel kiegyenlíti. Ez az

3) okoskodási rationalismus foka. A gondolkodás az egyszerű határozatokból indul ki, hogy a következőket mindinkább öszszerüsítse és gazdagabbakká tegye. Első fokon a fogalom az egyedektőli elvonatkozás által szereztetett és legfőbb pontján teljes elszigeteltségében csak elvontan gondoltatott. Ilykép gondolva minden egyedet maga alatt foglalt. Tehát az egyedek benne voltak a legfőbb fogalomban; mert valamennyien együtt tették az ő terjedékét. Ámde viszontag a fogalom is benvolt az egyedekben, mint határozat, nem elvontan, hanem más határozatokkal együtt. Ezen más határozatok, mik által az egyedek képzeltettek, tevék a tüneményt, mely mulékony és változó; ellenben a fogalom az, mi az egyedekben állandó és lényeges. Sajátképen tehát a változó tünemény segedelmével azért lehetett fölfogni és kifejteni a lényegest; mert ez volt a tüneményt tevő s önmagát általa kitüntető. Valódilag az egyedekben csak az egyetemes létezik, mely önmagának megkülönítése s meghatározásával mindent magába és maga alatt foglal. Következőleg midőn önmagát mindinkább megkülöníti s meghatározza, terjedékével együtt tartalma is öregbedik, vagy is önmagában annál gazdagabb és öszszerűbb lesz, minél nagyobb terjedéke, melyben az alárendeltekre vonatkozik. És igy az egyetemes, mint eredménye a minden oldalróli közítésnek, nem a legelvontabb, hanem inkább a legmeghatározottabb és legteljesebb fogalom.

Ezeknél fogva e fogalom oly meghatározott fogalmak fokozatain keresztül fejti ki magát, melyek közt e magasabb vagy is egyetemesebb már magában öszszerű egész, azaz egésze az alárendelt fogalmaknak. Minthogy t. i. az egyetemes egység önmagát fejti ki és határozza meg, a fogalom egyetemességének mindenik foka, tehát mindenik tagozása a terjedéknek, épen ugy gazdagítása a tartalomnak is. Ennek okáért ha a meghatározott fogalmak fokonkénti kifejlését teszik az egyetemes fogalomnak, mely a magasabb fejlés-fokon belsőleg, tartalomra nézve, épen ugy nyer, a hogyan nyer külsőleg terjedékre nézve: akkor a legegyetemesb fogalom

legtartalmasabb, azaz legvalóságosabb s legfőbb és általányosnak = isten neveztetik.

Az általányos fogalom, mely azonegy az eszmével, ész által gondoltatik. Az eszméhezi eljutás az értelem álláspontját meghaladottnak, az észét pedig, mint eszmék tehetségeét, elértnek mutatja. Ezen fejlődik az

c) észbeli rationalismus. Az imént előadottak szerint az általányos fogalom, vagy is eszme, mint önmagábani egész, végetlen egysége az alárendelt viszonyos fogalmaknak. És csak ezen belső egészlet és teljesség segedelmével vonatkozhatik ő mindenoldalú viszonyban az egyetemes mozzanatokhoz, a rendszer külön fokaihoz a viszonyos egységekben, melyeknek eszményi elve. Miből kivehető: hogy az eszme, mint mindennek eszményi elve = isten.

Az alanyi rationalismus első fokozatán az isten szemléltetett, a másodikon gondoltatott, itt a két elem egyesűl; mert az eszme a gondolat és lét egysége. Sem a fogalom egyedűl, sem a lét egyedűl nem teszi az eszmét, hanem a kettő egysége. Eszmében fogalomnak a lét, létnek pedig a fogalom felel meg. Azaz eszmében a lét épen olyan, minőnek a fogalomban tétetik; a fogalom is olyan, minőnek az alatta foglalt létezőkben tétetett. Miből világos: hogy eszmében a fogalom épen oly tökéletes viszolmánya a való létnek, a hogyan előképe a létnek. Azaz az eszme fogalmi mozzanatában épen oly hűven tükröztetik le a lét, a mely hűven képeztetett a lét a fogalom által; mert az eszme fogalmi mozzanatában a való lét egész teljes lényegében gondoltatik. Mely szempontnál fogva az eszme szellemi valóság, vagy is, maga a valóság, szellemi oldaláról tekintve. Első fokon az isten hitben szemléltetett; másodikon fogalomban gondoltatott; a jelenen eszmében tudatik. Az eszme három oldalt tüntet föl: lét, fogalom s a kettő egységét. Innen az észbeli rationalismus három foka.

a) Imént mondatott: hogy az eszme egység, melyben a lét a gondolattal egyesűl. Nincs tehát eszme, melyben a két tényező hiányoznék. Ugyanezek fordultak elő a jelen álláspont első fokán is. Ott is át volt hatva a lét a sejtettől, de beható megtudatolás nélkül. Itt is előfordul a lét, de teljesen megfelelőleg az őt átható fogalomnak. Mind a mellett az elem, melyben a lét és fogalom gondoltatik, nem a fogalom, hanem a lét.

A lét és gondolat létbeni egysége teszi a szépség eszméjét. Igen sok szép tárgy van, melyek egymáshoz fokonkénti emelkedésben állanak, azonban egy sem felel meg közőlök teljesen a szépség eszméjének. Min-

denikben előtünik ezen eszme, de csak részletesen. És ezen részletesség jellemzé az első fokot. Ott a viszonyosan szép tárgy és az általányosan szép, vagy is a szépség eszméje közt levő hézagot az érzés által fölgerjesztett sejtés töltötte be. Hogy ez az embert ki nem elégítheté, láttuk.

Jelen fokunkon a szép tárgyak átmeneti pontok, melyeken keresztül a szépség eszméje önmaga kifejlését eszközli. Ezen eszme az egész létet átöleli; de nem elvontan, hanem őt tartalmazólag és alakítólag áthatván. Roppant ezen eszme tartalma és terjedéke. Tartalma roppant, mert magában foglalja mindazon gondolatokat, melyek a létet áthatják. Térjedéke szinte roppant, mert maga alatt foglalja mindazon lényeket, melyek a fogalmak által meghódíttattak. Miből világos: hogy a szépség eszméjével egy mindent átalakító s alkotó hatalom tünteti föl magát az emberi tudatban. S ezen alkotó hatalom = isten.

E fokon az elem, melyben a gondolat és lét egysége fölfogatott, a lét volt. Azonban a lét nem mint elvont, teszi az eszme mozzanatát, hanem mint olyan, mely a gondolattól teljesen át van hatva. Mihez képest a lét, ha mindjárt lényeges mozzanat is az eszmében, nem lehet azon elem, melynél az ész teljesen megnyugodhatnék; mert az ész mint öszszerűleg egyetemes munkálkodás, csak a vele rokonban leli föl önmagát. Fölleli ugyan a létet is, de csak mint áthatottat a gondolattól, mely tulterjedvén mindenik léten, azokat, mint önmaga kifejlése és öszszerűsítésére szükséges átmenetpontokat önmagába fölfogja. Tehát a valódi elem, melyben az ész a gondolat és lét egységét, mint önmagához rokonban fölfogja, nem a lét, hanem a gondolat. Ezen alapszik az észbeli rationalismus

b) Második foka, melyen fő gondolat a gondolat és lét gondolatbani egysége. Az ily módon fölfogott eszme az igazság eszméje. S ezen eszme saját tisztaságában gondolva, mint általányos igazság = isten.

Az igazságot három oldalról kell vizsgálni, ha az eszmét lényeges öszszerüségében óhajtjuk bírni: tárgyilag, alanyilag és öszszerüen. Tárgyilag véve az igazság a létnek önmagávali megegyezése. Maga az álláspont természete hozza azt magával, hogy itt a gondolattól áthatott és ne az elvont lét értessék. Ha a létben az őt átható határozott fogalom önmagát mozzanataira nézve megvalósította s a tünemény, mely a tárgyban lényeges, a fogalomnak megfelel, szóval, ha a valóság olyan, minőnek lényeges viszonyai között lennie kell: akkor az tárgyilag igaz. Alanyilag véve az igazság a gondolatnak önmagávali megegyezése. A gondolás szellemi működés, mely

egyetemes és szükségképi törvények szerint megy véghez. E törvények az észben eredetileg advák. Ha a gondolat ezeknek megfelel, igaz. Itt az eredetileg adott törvények belsők; a gondolás, mint változékony működés, külső; hol a kettő megegyez, ott van az alanyi igazság. Végre öszszerű az igazság, ha a gondolat a léttel, a lét a gondolattal mindenkép megegyez. Mi azon egyetemes és szükségképi törvényeknél fogva történhetik, melyek úgy a lét mint gondolásban eredetiek.

E törvények tehát megvannak a létben is a gondolásban is. Ezek egysége az általányos eszme mint általányos egység. Mindenik eszme ezt tükrözi le a létben mint gondolat és lét viszonyos egységében; ugyszinte a gondolatban, hasonlólag viszonyos egységében a gondolat és létnek. Az általányosan öszszerű lét és általányosan öszszerű gondolat egysége = általányos eszme, mely mindenben önmagát valósítja meg = általányos jó = isten.

c) Ezen eszme, mint általányos jó, oly cél, melynek lennie kell: tehát kellény, melynek meg kell valósulnia. Ezen eszmében megvan az általányos lét mint szépség; megvan az általányos gondolat mint igazság: miért is nem egyéb, mint a szépség és igazság egysége. Távol kell azonban innen bármily dermedtséget gondolni; mert a jó oly cél, mely önmagát működve valósítja meg. Ez élet nélkül nem gondolható. Az általányos jó a szép és igaz eszméit mozzanatok gyanánt magában foglalja. A szép oly lét, melyen az igazság sugárzik keresztül; az igazság gondolat, mely a szépet áthatja: együtt teszik az általányos jó eszméjét.

A természet ezen eszmének tudat nélkül hódol. Ez teszi a természetben mindazt, mi szép és tökélyes. Az emberben ezen eszme annak rendeltetését teszi. Egy lény sem terjedhet túl rendeltetése határain: tehát az ember sem. Ha ezt tenné, megszünnék ember lenni. Legfőbb, mit az ember, ezeknél fogva, tehet, meghódolni saját rendeltetésének, mi rá nézve legfőbb hatalommal bír. E hatalom a természetben az egyetemes és különös, de az egyedeket tekintve, lényeges törvényekben van kifejezve, melyeknek a természet, mint említtetett, megtudatolás nélkül hódol.

Nem így az ember. Ő saját öntudatára támaszkodván ellenébe szegül a rendeltetési hatalomnak, s miután meggyőződik arról, hogy önléte is attól függ s hogy a nélkül semmi: tisztán átvizsgált eltökéléssel szabadon hódol meg neki. Ámde épen ezen megtudatoltan eltökélt meghódolás, melyre csak az ember képes, jele egyszersmind, hogy ő saját öntuda-

tával föléje is emelkedett annak, minek meghódolt. Ezt szabadsága által teszi, melynek megtudatolásaig ha az ember egyszer eljutott, nem fog attól többé ellenmondás nélkül megválhatni. Azt minél inkább kifejteni s a természeti szükségiségen túlterjeszkedvén, önmagában minél inkább központosítani lesz azontúl legfőbb iránya. És erre épül a

B) gyakorlati rationalismus, melynek alapgondolata: a szükségiséget meghódítani. Megtörténik pedig ez, ha a szükségiség országát saját céljainak megvalósítására eszközül használja. Itt tehát minden más előtt a megvalósítandó célokra kell ügyelni. Ezek által csak önmagát valósítja meg a szellem a tárgyakban, és így önmagát ismét feltalálja azokban. Ez szabadság által sikerűlend: mire nézve a szabadság rokon a gondoláshoz; mert valamint ebben, úgy amabban is áthatja a szellem a dolgokat és őket önmagával elhasonítván, meghódítja.

Könnyebb haladhatás végett szükséges ezek után a cél mivoltára figyelmezni. Minden cél fogalom; de azért, ránk nézve, nem minden fogalom cél. A fogalom, ha ok is egyszersmind, célnak neveztetik. A cél tehát fogalom, mely oka lesz önmaga megvalósításának. A megvalósítás kifejtés által megy végbe. Mikre nézve a cél ok is okozat is. Ok, a menynyiben működve önmagát megvalósítja; okozat, a mennyiben következménye a működésnek. Mindazáltal a cél, mint ok, egészen más a céltól, mint okozattól. A cél, mint ok, fejletlen, a cél, mint okozat, kifejlett. A cél, mint ok, magában foglalja az okozat mozzanatait, de megvalósítás nélkül. Erre kellékek szükségesek, melyek kívűliek.

Jelen föladatunkat illetőleg fő cél itt, melynek megvalósítására az ember lényegileg sürgettetik, a jó eszméje. Ebből látható: hogy a jó eszméje nagyon fontos; mert csak általa lehet az ember azzá, mivé lényegénél fogva lennie kell. A jó eszméje kellény, mely megvalósítandó. Történik pedig ez szabad cselekedetek által. A szabadság középpont, melyből az érintett cselekedetek elővillannak. Itt tehát a cselekedet tünemény, a szabadság lényeg. A jó, melyről szó van, azonos a szabadsággal. Kifejlése a szabadságnak kifejlése egyszersmind a jónak is. A jó eszméje az emberi szellemben kifejlési fokokon megy keresztül. A jó eszméje, a menynyiben az ember eredeti, egyéni határozottságát illeti, boldogságnak; a mennyiben egyetemességi irányzatát érdekli, erénynek; a mennyiben végre az egész ember törekvésének felel meg, üdvösségnek mondatik. Erre épül a gyakorlati rationalismus három foka:

a) R. eudemonisticus. Az eredetileg meghatározott egyén szendergő erők tára. Az erők kifejlésre rendeltetvék, a mi kellő izgalmak nélkül meg nem történhetik. A szendergő, de fölizgatható s határozott irányzatú erők ösztönöknek; a kivülről ható s fölizgató erők vágytárgyaknak; amaz állapotok pedig, melyekbe a kül tárgyak által működésre serdített ösztönök hozatnak, érzelmeknek szoktak neveztetni.

Mindenik ösztön bizonyos irányzatban működik. Összesége azon tárgyaknak, mik ezen irányzatba esnek, az ösztön tárgyias körét teszi. Továbbá mindenik ösztön képes nagyobb vagy kisebb belterjüségre. A kül és bel terj egysége az egyénben határozza el az ösztön hatékonyságát. A többi, ily módon vett, ösztön, melyek egymáshoz részint akadályozólag részint előmozdítólag viszonylanak, alkotja az egyén vágyó tehetségének első fokát.

A mi ezen ösztönvegyet összehangzó működésbe hozza, az, rá nézve, jó; ellenben a mi összehangzás nélkül működteti, az rosz. Az összehangzó működés állapota gyönyörnek, az össze nem hangzóé zündörnek neveztetik. A gyönyört s az azt előhozó tárgyat kivánjuk; a zündört, okával együtt, utáljuk; a kettő vegyülménye elégületlenséget szül.

Ha az ember természetét vizsgáljuk, észre vehetni: hogy az, belső szerkezeténél fogva, mindenkép kielégítő állapotra törekszik. Be fog pedig ez következni, ha valamennyi ösztöne folytonosan összehangzó működésben tartatik. Az összehangzólag működő ösztönök kielégítettségének érzése, gyönyör. Összesége tehát azon állapotoknak, melyeket gyönyör bélyegez, az emberre nézve oly cél, melyre nem lehet nem törekednie a nélkül, hogy saját természetéből kivetkezzék. Az ily állapot a boldogság.

Mindazáltal a gyönyör egyes eseteit meg kell különböztetni a valódi boldogságtól. Egyes esetek nem teszik az embert valódilag boldoggá: sőt mulékonyságuk miatt, az egyedűl hozzájok szítóra nézve, magokban hordják a boldogtalanság magvait. A boldogság, hogy mindenkép kielégitsen, folytonos legyen. Az önmagát kifejtő emberi természetnek folytonosan összehangzó és összehangzólag folytonos gyönyörállapota teszi a boldogság eszméjének való kellékét.

Tehát szakadatlanul tartó boldogság. Ámde ez oly valami, mi az emberi egyén lényeges viszonyaival ellenkezni látszik. Az ember, kifejlődhetését illetőleg, oly kül tárgyaktól függ, melyek, azon fölül, hogy hozzá nem mindenben rokonok, s e miatt vágyainak kivihetését akadályo-

zók, olyanok is egyszersmind, miket meghódítania lehetetlen. Innen az egyéni, néha égető vágyak, melyek, a külsőség ellenessége miatt, kielégítés után siker nélkül sóvárognak. Ehhez járul még, belül az emberben, az ösztönök különb irányzata s hatályosságából származó tétovázás az egyre háborgó vágyak között. Ezek a boldogság folytonosságát nem csak meg nem szerzik, hanem határozottan gátolják.

Továbbá az ember véges lény. A végesség érzése és tudása, a másfelül mindig magasabbra ösztönözött, embernek csak zündörítő lehet. Miből könnyen megérthető: hogy a folytonosan tartó gyönyörállapot nem az ő osztályrésze. Benne a gyönyör zündörrel vegyes, mi a vágyak szakadatlan füződését hozza elő. Innen a boldogság körébeni küzdés, mely folytonos. Nem világos-e ezek után: hogy a boldogság után vágyó és törekedő ember önmagával ellenkezik? Egyfelül a boldogság eszméje, mely benne van, folytonos gyönyörállapotot igér; másfelül az egyénileg megvalósított eszme csak igen hiányosan és vágyait ki nem elégítőleg mutatkozik. Ennek oka részint ösztöneinek küzdésében, részint az általa teljesen meg nem hódítható természetben van. Ámde mivel benne a boldogság utáni vágy lényeges, tehát kiirthatatlan; a boldogság eszméje pedig olyszerű, mihez lényege kifejlődésének következtében szükségképen el kell jutnia: gondolnia is kell oly lényt, ki az emberbe oltott boldogságeszme adója levén, kielégítője is lesz az által, hogy természet fölötti hatalmánál fogva a kül világot ahhoz idomítja. És ezen lény az isten.

Lássuk közelebbről az eddig mondottakat. Az ember belsőleg ösztönöztetik a boldogságra, mely, rá nézve, elérhetetlen: és igy az ösztön, mely őt boldogság után törekedteti, valódilag boldogtalansági ösztön; mert vajjon lehet-e boldogtalanabb állapot, mint az, melyet szünni nem akaró elégületlenség nyom? Ezt tekintve valódi boldogsághoz még csak reménye sem lehet. Ámde e remény az ember lényegében gyökerül: innen az isten elfogadása, ki képes is, akarja is a reményt betölteni.

Tehát a boldogsághoz önerejűleg el nem juthat. Mit azonban elfogadni azért sem lehet, mert azon cél, melyhez az ember sajáterejűleg el nem juthat, nem lehet az ő valódi célja. A boldogságeszme kellény, mely nincs, de lennie kell. E „kell“ az ember természetének szava. El kell jutnia a boldogsághoz. De hogyan, ha az az emberben nincs? Hiszen ő csak azt fejtheti ki önmagából, mi már benne megvan. Sőt az isten által is csupán az valósíttathatik meg benne, a minek tehetéke már benne megvan. Te-

hát vagy azt kell állítani: hogy a boldogságeszme, mint soha meg nem valósítható, puszta ábránd; vagy hogy azon eszme már az emberben megvan s meg is valósítható. Az elsőt öntudatunk el nem fogadhatja; el kell tehát fogadnia a másodikat. Az emberi szellem, ezt megeszközlendő, a külvilágnak ellenébe szegülvén, önmagába vonúl s önmagában keresi föl a jó eszméje megvalósíthatásának kellékeit.

A megvalósíthatás tényezői egyéniek. Az emberben megvannak a belső határozottságok, az ösztönök és hiányuk érzése; megvannak a külvilág egyedi határozatai. Állítva volt már fenebb, hogy a külső tényezőket nem lehet mindenkor meghódítania; mind a mellett állítani nem lehet: hogy a belső tényezők, az ösztönök, nincsenek hatalmunkban, mert az ösztönök összehangzásának megeszközlése tőlünk függ. Ennek megtudatolása után az ösztönök ész általi meghódítása és összehangoztatása lesz az ő gyakorlati irányának fő föladata. Ezt kiviendő a boldogság köréből áttér az erényébe.

b) Rationalismus aretologicus. Ennek tére az öntudat, mely föléje emelkedvén a bensőleg megtárgyiasított ösztönöknek, azokat, mint természeti oldalához tartozókat az ész alá hódítja s rendeltetése megvalósítását saját határain belűl közvetíti. Minden más előtt az én megkülönbözteti magát önmagában a neki eredetileg adottaktól, hogy azok gyakorlás általi áthatása után magát azokban tegye; de a nélkül hogy magát azokban elveszítse.

És ebben rejlik a szabadság gyúpontja. Az ebből kisugárzó cselekedetek szabadok. Kútforrásuk az akarat, melynek az értelem mintegy kezére dolgozik. Ez ugyanis a különb irányzatú s mennyiségre nézve másmás fokozatú ösztönöket először elszigetelten, azután egymáshozi viszonyaikban átvizsgálván, útat nyit az észnek, mely az ösztönökben csak lényeges mozzanatait látandja egy öszszerű egésznek.

Miből kivehető: hogy e fokon leginkább azon mód illettetik, melylyel az ész az ösztönöket összehangzásba hozza. E mód az erkölcsi törvény. Összehangzókká válnak pedig az ösztönök, ha az ész erkölcsi törvénye szerint működnek. E törvény az emberben szükségképi és egyetemes: tehát fölötte áll minden változékony és esetékinek, akár külső akár belső legyen. E törvényen alapszik az ember méltósága, melyből kivetkeznie nem szabad. Az ember hódolni köteles az erkölcsi törvénynek. Ez rá nézve kellény, melynek megvalósíthatására akaratánál fogva képes. Az

akarat mintegy középen áll a kellény és lehetés közt; sőt egysége a kellény és lehetésnek. Az eredmény pedig, ha az akarat teljesíti azt, mi a törvényben van, maga a jó.

Nem látszik-e ebből: hogy a jó eszméje azonegy az erkölcsi törvény eszméjével? De az eszme fogalom és lét egysége. Itt a jó eszméjében fogalom a tisztán gondolt törvény; lét a cselekedetek, melyekben amaz megvalósítottan tünik föl; maga a jó eszméje azon egy az akarattal, melynek eleme a szabadság.

Ennek megismerésével az ember, mint öncél, saját méltósága megtudásához jut. E tudás föléje emeli őt minden esetéki és változékonynak. Ezekben most már csak eszközöket lát, melyekkel önméltósága fentartására és kifejtésére szabadon él. Az igy megtudatolt méltóságnak saját egyéniségéveli azonulása erkölcsi érzést szül, mely az erkölcsi törvény iránti tiszteletben nyilatkozik meg. A törvény e tiszteletből származó folytonos és szabad teljesítése az erény.

Ebben a jó eszméje megvalósítottan tünik föl. Benne a szükségiség és szabadság egységre olvad az akarat által; mindazáltal minthogy oly készség, mely gyakorlással szereztetik, főbb tényezőjének a szabadságot ismeri. Szabadsággal határozza el az ember magát a kellény megvalósítására. Innen növekedő érdeme. És e kellény ugy lebeg előtte, mint oly eszme, melyben a szükségiség és szabadság tökéletes egység, azaz, mint szentség eszméje, és ezen eszme azonegy az isteneszmével.

Tehát szentséghez törekedve az ember erényben mindinkább növekedik s növekedve mindinkább érdemesül. Ámde mire? Ez mutatja: hogy az erényben is kell oldalnak lenni, mely kielégítésre vár. És mi lehet ez? Hiszen erényessége által az ember elvonatkozik mindentől, mi őt eszméjétől elvonhatná. De épen ezen egyoldaluság az, mi kiegészítendő.

A jónak, mint erénynek eszméje az emberben van és benne és általa kell szabadon megvalósíttatnia. De ezen ember egyén, kinek kifejlődhetési lehetsége oly viszonyoktól függ, mik őt más lényektől függővé teszik. És még is erénye gyakorlásában ellenök kell szegülnie; mert az erény az ember szabad müve. Ez nem sikerül küzdés nélkül, melynek nem lehet más eredménye az emberi egyénre nézve, mint az erény és boldogság egysége, vagy is az üdvösség.

c) Rationalismus ethicus. Itt a fő nyomaték az üdvösség eszméjére esik. Az ember rendeltetése az üdvösség, mely az erény és boldogság

egysége. Üdvösség eszméjében az erény fogalom, a boldogság pedig lét: és igy benne az erény és boldogság lényeges mozzanatokul fordulnak elő. A boldogság egyoldalú, mert egyedűl az egyéni határozottságnak felel meg; az erény szinte egyoldalú, mert egyedűl annak felel meg, a mi az emberben egyetemes. Az öszszerű embert csak a kettő egysége elégítheti ki. A boldogság az ember természeti, az erény észi oldalát nyugtatja meg. Középen van szabadságával az akarat, mely mind a kettőt egyesíteni akarja.

De hogyan? Mind a kettő célja ugyanazon egyénnek; de mind a kettő külön irányu. Kell mind a mellett oly elemnek lenni, mely mind a kettővel közös levén, az akaratot képessé tegye az egyesítésre. A boldogságban érzés viszi a fő szerepet; az erényben is előfordul az, mint törvény iránti tisztelés. A boldogsági érzés kellemes, a mennyiben az ösztönök kielégítettségéből származik; kellemetlen, a mennyiben a kielégítettség hiányt rejt, újabb kielégítésre sürgetőt. És igy az emberbeni boldogság érzési vegyültséget tartalmaz. A törvény iránti tisztelés kellemes, a mennyiben az embert, a saját méltóságának támaszul szolgáló, törvény fölemeli; kellemetlen, a mennyiben e fölemelés a ki nem írtható egyéni határozottságot csak világosabban tudatoltatja meg vele. És így az erénybeni érzés is vegyült.

Mit tegyen, ezek után, az akarat, hogy a jó eszméje kielégítőleg megvalósíttathassék? Mondva volt: hogy ez egyedűl az üdvösség eszméjének tartalmas kifejtése által lehetséges. Ezt a boldogság, elszigetelten véve, meg nem teheti. Lényeges ugyan rendeltetésünk kivíhatásában az ösztönök kielégítése; ámde ez annyira bizonytalan és mulékony, hogy az egyedül ez után törekvő inkább boldogtalanságot mint boldogságot szerez magának. Mert nem lesz-e mindenkép martaléka az egymást háborgató ösztönirányzatok- és sokféleképp változó, esetékes körülményeknek? S ha ez bekövetkezik, nem fog-e önmaga kiadni valódi szabadságán, mely nélkül a rendeltetés megvalósítása lehetetlen?

Ámde a szabadság csak ott van, hol akarat van. Akaratot pedig ész nélkül nem gondolhatni. Ennélfogva ész nélkül nincs valódi boldogság. Ész hozandja az ösztönöket azon összehangzó működésbe, melynek megérzése lényeges kelléke a boldogságnak. Miket tekintve midőn az ész az ösztönöket rendszerezi, önmagát teszi bennök, de a nélkül, hogy föláldoztatnék. Viszonyba helyezi önmagát azokhoz és azokat önmagához; vagy is

azokat a boldogságeszme mozzanataiul tekintvén, önmaga alá hódítja: és ezt téve saját szabadságát érvényesíti. Ez a törvény iránti tiszteletre épül; a törvény iránti tiszteletből fakadó szabad cselekedetek pedig az erény lételét teszik. Innen foly: hogy minél nagyobb az erény, annál nagyobb a boldogság is, és a kettő közötti való, életben fejlő, arányosság megtudatolásában áll az üdvösség lényege.

Mindamellett e lényeg az emberi egyénben csak fogyatkozottan tűnik föl. E pont fölvilágosítást kiván. A boldogsági eszme két oldalt fejt ki: az ösztönök arányosan összehangzó működésének megtudatolását és az ezen működésnek megfelelő kül világot. Hogy e két oldal közől csupán az első legyen az ember oly hatalmában, mely azt az öntudatos erényhez arányossá teheti, az előbbiekből nyilván kitetszik. És ez igen fontos szempont. Az ember lényeges határozottságánál fogva törekszik az üdvösségi eszme megvalósítására, azt még is önerejűleg igazságosan meg nem valósíthatja; sőt néha, minél inkább megérdemli, annál kevesebbé látszik birtokában lenni. Tehát vagy azt kell gondolnia: hogy ezen törekvése puszta ábrándozás, vagy hogy az erény és boldogság közötti arányos összehangzásnak meg kell valósulnia. Az első pont kivetkeztetné őt saját lényegéből; áll tehát a második.

De ezen állitás egy oly lényhez vezet, ki az ember érdemeit teljesen megismerje s természet fölötti hatalmánál s általányos szabad akaratánál fogva a kül világot azokhoz arányosítván közvetítse amaz erkölcsi világrendet, melyben az ember biztosítottan haladhat végcélja felé. E lény az általányos szellem = isten.

És e fogalommal elérkeztünk az

C) alanyilag öszszerű — subjective concretus — rationalismushoz, melyben az emberi szabadság a szükségiséggel szellemi élete által egyesűl. Első tehát, mire itt minden más előtt, felelnünk kell, ez: miből áll a szellem emberbeni élete? Vizsgáljuk.

Mit a természet megtudatolás és önelhatározás nélkül valósítgat, azt az emberi szellem megtudatolás és önelhatározással viszi véghez. Mindegyikben benvannak az eszmék magvai, de különbséggel. A természet működése törvényeket követ, melyekről nincs tudása; így működik, mert máskép nem működhetik. Jelleme a szükségképi okszerűség. Ellenben a szellem törvényeket követ, melyeket megtudatolhat. Nem lehet ugyan sze-

rintök nem munkálkodnia; de a működésre önmaga határozza el magát. Jelleme a szabadság.

A szellem saját törvényeinek megtudatolását az öntudat teszi lehetővé. Öntudat által az én megkülönbözteti magát minden nem-éntől; továbbá megkülönbözteti magát önmagától, a mi gondolkodás által közvetíttetik. Ennélfogva az öntudatban meg kell választani a gondolást és létet. Az öntudat ezek egysége. Öntudat által képes az ember valódi tudásra, mely nem egyéb, mint a szellemünkben megnyilatkozó igazság öszszerű felfogása. Öntudásra szabadon határozza el a szellem önmagát és gondolással szabadon is valósítja meg azt. Innen van: hogy a gondolás maga első ténye a szabadságnak. A szellem, a mennyiben az igazság megismerésére törekszik, elmének mondatik.

Továbbá a szellem csak az, mivé önmagát teszi. Fogalmát, mint kifejlést kell fölfogni. Ez a kifejlés működés, a szellem szabad működése. Ennek következtében a tudat fokain keresztül mindaddig fejlődik, míg magát, mint egyetemes, öszszerű öntudat, mint ész meg nem ragadja. Így lehet csak szabad alany. Azonban a kifejlés, ha mindjárt szabad is, szükségképi is egyszersmind.

A szellem, mint szabad alany, tagadólagos egysége az önmagában tett különbözeteknek. Ezek folytonosan mennek által egymásba. A gondolást akarni, az akarást gondolni kell. Ezen egységgel mind a mellett nem ellenkezik az, hogy az emberi véges szellemnek saját kifejtésében határozott fokokon kell keresztülmennie. És ebben rejlik a szükségképiség.

A véges szellem önmagának fokonkénti tevésében először a természet által találja magát meghatározottnak. A természet által meghatározott és avval szorosan összefüggő szellem úgy tűnik föl, mint egyén. A szellem, miután az önmaga kifejtésére eszközűl használt természeti oldalt meghódította, önmagába vonul s úgy tűnik föl, mint alany. Végre mindenben magát önmagának birtokába helyezvén, úgy tűnik föl, mint személy. Innen a fokozat három foka.

α) A szellem, mint egyén, magát kivűlről meghatározottnak találja. Ennek észrevétele okok keresésére sarkalja, melyeket a külvilágban lel föl. Ámde a belső meghatározottságot ettől hiába hozza le. Mivel pedig a szellem belsőleg csak szellem által határoztathatik meg: a meghatározót mindaddig keresi, míg oly szellemhez nem jut, ki végső oka minden lényeges meghatározottságnak. Ezen mindent meghatározó szellemi egyén = isten.

β) A szellem, mint alany, saját határozottságának ellenébe szegül s azt ön elvont énétől megkülönböztetvén mindaddig halad, míg magát az észben egyetemesnek nem ismeri. Az ész azon törvények vagyis lényeges határozatok egysége, melyek szerint az önmagát kifejtő szellem saját rendeltetését megvalósítja. A mennyiben ez után törekedve önmagát belsőleg teljesen megtudatolta, okvetetlenűl sürgettetik egy oly ősalany elfogadására, ki sem öntudását sem önmeghatározását tekintve mástól nem függ. Ezen ősalany = isten.

γ) Végre az egyéniség és alanyiság fokain túlment szellem önlényege tudásáig jutott, mely a szabadság. A szabadsággal biró szellem személynek mondatik. A személy szabad működésekor az előbbi mozzanatok tartalmát önmagában foglalja és annak elemeiben önmagát teszi. Legközvetlenebb alakja a személyiségnek az elvont egyéni személy. Ilyen mindenik véges szellemi lény, mely mindenkép meg van ugyan határozva; mégis saját benlevő céljának megvalósítása által képes azt önelhatározólag mindegyre tovább fejleszteni. Magasabb alak az erkölcsi személyiség, melyben több személy egyesűl valamely erkölcsi cél megvalósítása végett. Itt célazonság köti össze a személyeket. Ez elenyészhetetlen, mert új személyek által egészíttetik ki. Lényege az egyetemesség, melynek elvontsága miatt itt sem felel meg a valóság a fogalomnak. Sőt mivel az erkölcsi személyek jók is roszak is lehetnek a nélkül, hogy megszünnének kiegészítő részei lenni az erkölcsi személyiségnek: olykor ellenkezhetnek is egymással. E hiány egyedűl az általányos személyiségben enyészik el. Ennek nem föltéte a személysokaság; mert ez önmaga ád magának valóságot a szellemi országban. És ezen általányos személyiség = isten.

Az általányos személy 1) általányos egyén; mert az végső oka levén valamennyi egyén eredeti határozottságának, oka egyszersmind saját határozottságának és így önlételének is; 2) általányos alany, s mint olyan nemcsak teljes tudásával bír önmagának, hanem mindennek is, a mi létezik; végre 3) az általányos személy általányos meghatározó ereje és mindentudásánál fogva kezdete is vége is mindennek, a mi kívüle van. De mi az, a mi kívüle van? Sem a természet egyedűl, sem az emberiség egyedűl, hanem azon lényeges viszonynál fogva, melynek következtében egymást bensőleg kiegészítik, a kettő, való egysége, a világ, melynek tudatunkbani felötlése átvezet a harmadik álláspronthoz.

III. Rationalismus concretus. A világ a természet és emberiség egy-

sége: és így a világeszme az eddig fejtegetett természet- és öneszmét szükséges mozzanatokúl foglalja magában. A világtudat a természet- és öntudat egysége. A világeszme léti oldalát a természet, fogalmi oldalát pedig az emberiség teszi. A világ a neki alapúl szolgáló eszmét fokonkénti életfejlés által valósítja meg; mely azonban, a lényeges sajátságoknál fogva, máskép megy véghez a természetben, máskép az emberiség határain belűl.

Az önmagára viszonyított természet egy önmagában megkülönített egész, melynek léti oldalát a tér és időben munkálkodó vanyok, fogalmi oldalát pedig az azokban törvényekül szolgáló gondolatok teszik. Mindenik vany lét; de nem mindenik lét vany. Egyedűl a magában szükségképen meghatározott gondolattól áthatott lét, neveztethetik vanynak, mely ennélfogva önállással bíró lét. Vany annyi és annyiféle van, a hány és a hányféle szükségképen meghatározott gondolatot foglal magában a világeszme. Ez pedig számtalan, terjedelem és tartalomra nézve szükségképen meghatározott, s ennélfogva egymásra kölcsönösen viszonyló, egymást kölcsönösen kiegészítő s belsőleg szükségképen összefüggő gondolatok egysége. Ugyanez áll a természetet alkotó vanyokról is. Ezek rövid megfontolása után kétségentúliakká lesznek a következő folyományok: 1) a természetet alkotó vanyok közől mindenik véges; 2) hogy működésre más által van elhatározva; 3) hogy az életeszme így s nem máskép történhető megvalósítására más által van rendelve. Fő jellemök tehát a föltétesség, viszonyosság.

Az emberiség fejlésének figyelmes vizsgálása is hasonló gondolatokra nyújt alkalmat. Az emberiség eszméje egyénekben s egyének által valósíttatik meg. Mindenik egyén önmagában meghatározott, mások által kiegészítendő s másokat kiegészítő egység: következőleg sem létére sem öntevésére nézve nem önmagától lény. Itt is szükségképen előtűnik a föltétesség, viszonyosság.

Tehát föltétes és viszonyos egység a világ is. De föltétest föltétlen, viszonyost általányos nélkül nem gondolhatni: melyik tehát azon föltétlen és általányos ok, mely munkálkodása által a világot létre hozta? Ez a világhoz nem tartozhatik; mert minden, mi a világhoz tartozik, föltétes és viszonyos: következőleg a világon kívül van egy lény, ki föltétlen és általányos erejének munkálkodásával e világot létre hozta.

De hogyan történhetett az? A mi létre hozatik, az még nem volt; mert csak a létrehozás által jut léthez. Azonban mivel a lét alatt a vanyokon előforduló tünemények, az állandó és változó határozatok is értet-

hetnek, meg kell jegyezni: hogy itt nem ezeknek, hanem az alapúl szolgáló vanyoknak létre hozásáról van szó. Továbbá itt a létrehozás nem jelenthet átalakítást, mert a vanyok egyszerűek; ha pedig az egyszerű ered, csak semmiből eredhet: következőleg az itt szóba hozott létrehozás semmiből eredtetés, a semmiből kihozás pedig teremtés. És az ezt véghez vivő, vagyis teremtő lény = isten.

A teremtő előbb volt mint a világ. Végső oka levén a világnak végső oka az időnek is. Ő általányos, végetlen, határozatlan.

Igen, mondhatja itt az értelem, végetlen, határozatlan volt a világ teremtése előtt; mert kívűle semmi sem létezett; de a teremtés megtörténte után a világ határai által a teremtő is meg lön határozva; mert az egymáson kívül létező lények egymást kölcsönösen meghatározzák. És ez azon pont, mely miatt a fürkésző ész a teremtő eszméjénél sem nyugodhatik meg teljesen. Hová fordúljunk ezek után, hogy az itt is felötlő hiány eltávolíttassék? Lássuk a világ szerkezetét.

A világ teremtés által lön, hogy benne és általa a neki alapul szolgáló eszme megvalósíttassék. Ez fenállás és folytonos kifejlés nélkül lehetetlen. A kifejlés tér és időben megy véghez. Az időbeni váltakozás valami olyasnak lételére utasít, mi, tüneményeinek minden változása mellett, állandó. Ezen állandólag létezők teszik az időbeni tünemények közvetlen alapját. Ugyanezt kell állítani a térben egymás mellett feltűnők iránt is. Mivel pedig ezek összesége teszi a világegészet, méltán kérdezhetni: hogy min alapúl a világ lételének folytatása? Melyik azon ok, mely a világ fenállhatásának végső oka?

Minthogy a világ nem szükségképeni, általányos, föltétlen, önmagátóli lét, állítani nem lehet: miszerint létfolytatásának végső okát magában foglalja. De azt sem, hogy az egészen egy kívül rajta létező lénybe legyen helyezendő. Az emberi szellem saját szabadságánál fogva teszi önmagát. Miből világosan kitetszik: hogy a világ folytonos fejlődhetésének közvetlen oka a magokat kölcsönösen izgató vanyokban rejlik ugyan; de a végső okot azokon kívül kell keresni.

De hogyan lehet a létfolytatás végső oka az, mi a létfolytató vanyokon, és így a világon is, kívül van, ha az a világra közvetlen befolyást nem gyakorol? Ez a létfolytatás fogalmából nem következik; de az minden esetre következik: hogy a véges vanyok, a bennök munkálkodó erőkkel és eredeti törvényeikkel együtt, épen azon végetlen hatalom által tar-

tassanak fen, mely által semmiből létre hozattak. A fenebb mondottaknál fogva e hatalom a teremtő hatalom: következőleg a világteremtő, világfentartó is egyszersmind = isten.

Ezeket tekintve a teremtés és fentartás ugyanazon végetlen hatalom működése, mely, midőn a világot semmiből előhozza, teremtésnek, midőn pedig a már előhozott világ lételének folytathatását megeszközli, fentartásnak neveztetik. S nem látható-e ebből világosan: hogy a fentartás nem egyéb mint folytatott teremtés? De mi végből történik mindez?

Ha a világban előforduló eseményeket vizsgáljuk, s az azokat öszszetartó szövedék valamennyi oldalának érvényességét tisztán, tárgyilag és teljesen megítéljük; okszerűen megalapítottaknak fogjuk ismerni azon álláspontokat, melyekről a világnézetek szerkesztve voltak. Alig van ember, ki valamelly, többé vagy kevesebbé kifejtett világnézettel nem birna; de vajmi csekély azok száma, kik mindenik világnézet becsét külön, és valamennyiét öszszerűen méltányolni tudják. Pedig e nélkül tárgyavatott haladásra szert nem tehetni.

Az eddig fölmerült világnézetek három álláspont alá sorozhatók. Az első a teremtés által lett s fentartás által megszilárdított világot egy, magában teljesen bevégzett, egésznek tekinti. A második szakadatlan levés és folyásban levőnek állítja. A harmadik a kettőt egyesíti. Szerinte a világ szakadatlan levés és folyásban van ugyan; de ezen levésnek az előre mindenkép meghatározott, magát fokonként s belső összefüggéssel megvalósító világeszme szolgál alapúl.

Azonban térjenek bár el egymástól alapnézeteikre nézve az iménti álláspontok; abban még is megegyeznek: hogy a világélet mozgásának legegyetemesebb sajátsága a kifejlés. Ámde Frauenstädt G. „Die Freiheit des Menschen und die Persönlichkeit Gottes" címü munkájának 116. lapja szerint: „Jede Entwickelung hat einen Zweck." Honnan azon cél, mely végett a világot alkotó vanyok teremtve és fentartva vannak? Mindenik vany egy, szükségképen meghatározott eszmét valósít meg; az eszme pedig ezen szempontból tekintve, nem egyéb, mint a lényekben benlevő cél. Egy vany sem tűzi ki magának saját erejéből eredeti célját; mert ezt lételével együtt mástól kapta. Honnan tehát a vanyokbani célok és honnan a világegésznek célja? „Zweck ist ein Gedanke, mondja ugyanott Frauenstädt, der Gedanke ist nicht ohne ein Denkendes, das Denkende nicht ohne Selbstbewusstseyn, das Selbstbewusstseyn über alle Entwickelung erhaben.

Schreibt sich das sich Entwickelnde nicht selbst den Zweck seiner Entwickelung vor, fasst es nicht selbst diesen Zweck, ist derselbe nicht in ihm selbst als subjectiver, vor seiner Verwirklichung erst gewusster, so muss ein ausser ihm befindliches Selbstbewusstseyn gedacht werden, in welchem dieser Zweck vor seiner Verwirklichung und Objectivirung als subjectiver, gewusster Zweck ist."

És melyik ezen lény? Az, ki végetlen tudásánál fogva mindenről teljes ismerettel bir, mi a világban volt, van és leend; az, ki végetlen hatalmánál fogva a világot semmiből teremtette és fentartja; az, kinek végetlen bölcsesége az eredetileg megdiányozott s egymással tökéletes öszszefüggésben működő vanyokat azon cél felé teljes szabadsággal igazgatja, mely nekik őáltala tüzetett ki. És ezen világigazgató = isten.

Ez azon öszszerű eszme, mely mindazt magában foglalja, mik eddig a rationalismus fejlésének fokain nyugpontok gyanánt előfordultak. A világigazgatás a világteremtés és világfentartás egysége. A világigazgató maga az általányos szellem mint teljes szabadsággal működő általányos személy, ki saját eszméiben önmagát öröktől fogva teszi, ki saját eszméit az eredetileg meghatározott vanyokban teszi, ki továbbá a vanyok szakadatlan kifejlésében a világeszme teljét valósítja meg. Nem látszik-e ebből ismét világosan: hogy a vanyok csak azt valósíthatják meg, a mi már bennök eredetileg megvan? Tehát az ember is csak az által képes tudatában, tudatának munkálkodásával az isteneszmét kifejteni, mert az már benne megvan. A mi kétségbe hozhatlanul mutatja, hogy az isteneszme nem az ember, hanem az isten munkája. Ezt vitatta a supernaturalismus. Ámde az ember, miként eddig láttuk, ezen, tehetékileg tudatába oltott eszmét világosan megtudatolni, lényeges elemeire kifejteni s a természet, emberiség és világeszme mindinkábbi tartalmasítása következtében mindinkább nagyobb tökélyességre emelni képes. Miből ismét az következik: hogy az emberbeni isteneszme nem munkája egyedűl az istennek; hanem munkája úgy az embernek mint az istennek. És ez leend tárgya értekezésünk harmadik részének, a concretismusnak.

VII.

TÖRVÉNYEINK TÖRTÉNETIRATA

A DICSŐ AUSZTRIAI HÁZ ORSZÁGLÁSA ALATT.

NYOMOZTA

SZLEMENICS PÁL RTAG.

I.

JÁNOS KIRÁLY

1526. ÉVI NOVEMBER 11. — 1540. ÉVI JULIUS 12.

ÉS

I. FERDINÁND

1526. ÉVI DECEMBER 16. — 1564. ÉVI JULIUS 25. — IG.

Midőn a mohácsi gyászos nap után egyedűl csak a hazafiaknak megfeszített egyesült ereje mentheté meg végveszélytől, s török járomtól az országot, hazánknak szerencsétlenségére országunk rendei a II. Lajos halála által megüresült királyi szék betöltése miatt egymás közt egészen meghasonlottak. Egyik részök t. i. az ország rendjeinek esküvel pecsételt 1505-dik évi rákosi határozatához ragaszkodva [1]) 1526-dik évi oktober 14-kén Tokajban [2]) összegyűlvén, és ott jövő sz. Imre-napjára Székesfejérvárra királyválasztási országgyűlést rendelvén, Zápolya János szepesi grófot és erdélyi vajdát királylyá választotta, és sz. Márton napján meg is koronázta [3]); ellenben Mária özvegy királyné, Báthory István nádor, a vesz-

---

[1]) Tanusítja ezt az 1527-dik évi budai országgyűlésben jelen volt országrendjeinek martius 24-dikén Ferdinándhoz intézett válasza. Kovachich: Supplem. ad Vest. Com. III. köt. 115—118. lap.

[2]) Lásd Várda Pál egri püspöknek Kassa városához szóló, s 1526-dik évi Dienes napja utáni napon költ s Kovachich, Vestigia Comit. 627. lapján, és a lengyeleknek itt 3. jegyzet alatt előidézett levelét.

[3]) Bizonyítják ezeket a lengyeleknek országunk rendeihez Krakkóbul 1526-diki mind-

prémi és szerémi püspökök, Batthyáni Ferenc horvátországi, dalmáciai és szlavóniai bán, Thurzó Elek tárnokmester, és a királynénak egyéb tanácsosai Ferdinánd Ausztria főhercegének részint nője vérszerinti örökösödésére, részint eldődeinek Mátyás és Ulászló királyainkkal kötött szerződéseikre alapított jogát elismervén [1]), az ország jogainak biztosítása végett Ferdinánd ausztriai főherceghez és egyszersmind cseh királyhoz folyamodtak [2]), és azt megnyervén, őtet pozsoni gyűlésökben 1526-dik évi

---

szent napja előtti pénteken költ levele, — Zsigmond lengyel királynak ezen székesfejérvári országgyűlésre küldött követei részére adott megbízó irata, — Zermegh János Zápolya hivatalnokának, és Spervogelnek tanusága, — s Mária özvegy királynénak az ország rendeihez szóló azon levele, melyben a királyválasztás végett Fejérváron sz. Imre napján tartandó országgyűlésnek Zápolya János és néhány főurak és nemesek által történt hirdetését megemlítvén, és megigérvén, hogy a császárral, Ferdinánd cseh királylyal, Báthory István nádorral és tanácsosaival Zápolya ellen hatályosan dolgozandik, őket hívségbeni megmaradásra inti, és a komáromi gyűlésrei megjelenésre újonan felszólítja. Lásd ezeket Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 72, 73, 78—82, és 86—88. lapjain.

[1]) Tanusítják ezt Mária özvegy királynénak és Báthory István nádornak a kassaiakhoz 1526-dik évi sz. Dienes napján költ leveleik, melyekben a királyné ugyanazon évi sz. Katalin napjára Komáromba országgyűlést hirdet, és őket két követ általi megjelenésre felszólítja, Báthori nádor pedig őket a királyné jó szándekáról biztosítja, és inti: hogy a királyné által egybehítt országgyűlésre jelenjenek meg, a nélkül, hogy a királyválasztásról akár a királyné akár a nádor legkisebb említést is tennének. Tanusítja továbbá Mária özvegy királynénak az ország főpapjai, bárói, nemesei, és minden rendű és állapotú embereihez szóló, s 1526-diki october 31-kén költ parancsa, melyben szinte a királyválasztásróli minden említéstétel nélkül nekiek meghagyja: hogy sz. Katalin napján Komáromban jőjenek össze, és egyszersmind őket bátorítja: hogy attól, ha testvére Ferdinánd cseh király seregekkel jönne, meg ne ijedjenek, mivel az a császárnak egyetértésével nem szabadságuk lerontására, hanem védelmére jövend. Tanusítja végre Ferdinándnak, mint már elfogadott királynak, az ország minden renden lévő embereihez szóló, s Bécsben 1527-dik évi januarius 19-dikén költ német leirata, melyben magát az ország elfoglalására örökösödési jogánál és eldődei szerződéseinél fogva feljogosítottnak állítja, királylyá választatására és abból nyert jogára épen nem hivatkozván. Lásd az első két oklevelet Kovachich: Vestigia Comit. 624 és 626., a harmadikat Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 88—90, a negyediket ugyanott a 97—102. lap.

[2]) Tanusítja azt Ferdinándnak 1627-dik évi november 30-dikán Bécsben költ ünnepélyes biztosító levele. Lásd: Monum. veteris legisl. II. füzete 38—42, és Sylloge Decret. 370—372. lapjait.

december 16-kán [1]) királynak kikiáltották, és minekutána jövő évben Budát az ország nagy részével együtt bevette [2]), 1527-diki november 3-dikán Székesfejérváron megkoronázták, a koronázást sz. Imre napján a hűség esküjének Várdai Pál esztergomi érsek, hét püspök, más öt főpap, és 29 főember általi letétele követvén [3]). Az ország rendeinek ezen meghasonlását hazánkat gyászos állapotba döntő polgári háború követé, mely 12 évekig dúlván, az 1538-dik évi békekötéssel végződött, mely által mind a két vetélytárs törvényes királynak elismértetvén, mindegyik az országnak és alája vetett tartományainak akkoron általa bírt részét megtartotta, és így, mitől az ország rendjei [4]) annyira féltenek, a haza szerencsétlenűl ketté szakíttaték, mely szétszakításnak majd két századra, sőt egy részint maiglanig terjedő tartását és súlyos következéseit azon lényeges föltételképeni kikötés, — hogy János király meghalván az egész ország Ferdinándra és örököseire szálljon, János király maradékait pedig csak Ferdinánd és V-dik Károly császár férfiági maradékainak kihaltával illesse a királyi székbeni örökösödés, — a szomorú tapasztalás tanusága szerint meg nem gátolhatá [5]).

A mi e királyaink alatti törvényleveleket illeti: János királytól, jóllehet feleivel több országgyűléseket tartott [6]), és Erdélyország helyben-

[1]) Lásd Mária özvegy királynénak Batthyány Ferenc slavóniai bánhoz 1526-diki december 19-dikén költ levelét gróf Cziráky: „Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria" című munkájának 135-dik lapján, melyben nekie tudtára adja, hogy testvére, Ferdinánd, legközelebbi vasárnapon azoknak, kik a gyűlésen jelen voltak, közakaratjával megválasztatott, és Magyarország királylyává nyilatkoztatott.

[2]) Lásd Ferdinándnak az ország rendeihez 1527-dik évi Dienes napja utáni csötörtökön Budán költ, s őket oda koronázására, és a hűség esküjének letételére azon hozzátétellel meghívó levelét, hogy máskép őket lázadóknak tekintendi. Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. III. köt. 120. lap.

[3]) Lásd az eskü formáját és az esküt letevő főpapoknak és országnagyoknak neveit Kovachich: Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 123—125. lapjain.

[4]) Lásd az 1536-dik évi 1-ső törvénycikket.

[5]) Lásd ezen békekötésnek ide tartozó pontjait gróf Cziráky fenn említett munkájának 143—145. lapjain.

[6]) Igy jelesen országgyűlést tartott: 1) 1526-dik évi sz. Imre napján Fejérváratt, melyben megkoronáztaték. Lásd a 137. l. 3) jegyz. alatt mondottakat. — 2) 1527-dik évi bőjt második vasárnapján Budán, a mint ezt a bártfaiakat ezen országgyűlésre meghívó levele, és az országrendeinek onnan Ferdinándhoz írt válasza tanu-

hagyott rendeleteiben (Approbatae Constitutiones) 1530-diki [1]) és 1538-diki [2]) decretumaira hivatkozás tétetik, mí egyetlenegy törvénylevelet sem bírunk; ellenben Ferdinándnak törvénykönyvünkben, koronázási esküjén, az akármikép világi kézre jutott egyházi javak iránt kiadott 1560-dik évi rendeletén, s Várdai Pál esztergomi érseket királyi helytartói méltósággal felruházó levelén, és Slavónia főembereinek és nemeseinek körözsi közgyülekezetökben hozott 1538-dik évi rendeletein túl, 20 törvénylevele létezik. Sőt Kovachich József Miklós szorgalma napfényre hozá országunk 1539-dik évi sz. Máté napján Pozsonban összesereglett rendeinek törvényágázatait is Ferdinánd királynak azokra adott válaszával együtt [3]), Kovachich Márton pedig Ferdinándnak az 1542-dik évi besztercei törvénycikkekre adott válaszát [4]), és az ország rendeinek ugyanazonévi pozsoni törvénycikkek melleti felirását [5]).

A. I. Ferdinándnak törvénykönyvünkben létező törvényleveleiről.

Minekelőtte e királyunk törvényleveleinek egyes tárgyalásába bocsátkoznám, előre kell bocsátanom: hogy azoknak ágazatai részint ideiglení, s az ország azon kori, mintegy napi szükségein segélő rendeleteket, részint pedig folytonos hatásra irányzott s állandó szabályúl hozott határozatokat foglalván magokban, célirányosbnak tartottam azokat különválasztva, mint vegyesen előadni.

E királyunknak I-ső törvénylevele 1527-dik évben, Mossóczy szerint ugyan a budai országgyűlésben mindjárt megkoronáztatása után, a Ráday-féle törvénylevelek gyüjteménye szerint pedig megkoronáztatása

---

sítják, Kovachich: Supplem. ad Vest. Comit. III. köt. 104 és 115. lapokon. — 3) 1531-dik évi áldozó-csötörtök utáni vasárnapon Székesfejérváratt; hova hogy akkorra János király országgyűlést hirdetett, Ruszkai Dobó Ferencet oda meghívó, s azon évi Jakab és Fülöp napján Szászsebesben költ levele tanusítja. Kovachich, Vestigia Comit. 650. lap.

[1]) Lásd az V. rész 48. edictumát.

[2]) Lásd a III. rész 47. címének 22. ágazatát.

[3]) Lásd ezen okleveleket Kovachich: Monum. legisl. vet. II. füzet 52—62, s 63—72. és Sylloge Decret. Comit. I. köt. 372—393. lap.

[4]) Lásd Kovachich: Sylloge Decret. Comit. I. köt. 393—400. lap.

[5]) Lásd ugyanottan 400—403. lap.

alkalmával, mit az 1528. törv. 2- és 7-dik czikkei is tanusítnak, Székesfejérváron hozatott, s 8 ágazatból áll, melyek közől

1) Ideigleni s napi szükségeken segélő ágazatai közé tartoznak:

Az 1-ső és 2-dik ágazatok: hogy a zágrábi püspök és azon négy országnagy, kik János vajdát Erdélybe követték, s általánosan minden megyés grófok jövő sz. Katalin napjára hűségesküjének letételére a királyi felséghez megjelenni tartozzanak, máskép azonnal felségsértés büntetése alá esetteknek tekintessenek; a pártütők főnökeinek sorsa pedig egészen a királyi felség kegyelmétől függjön.

A 3-dik ágazat: hogy királyaink törvényleveleit a király mellett lévő 16 választott törvénytudó a király által melléjök nevezendő férfiakkal jövő általános országgyűlésig gyűjtse egybe.

Az 5-dik ágazat, mely az 1526-dik évi sz. Margit napja óta elkövetett hatalmaskodó tetteket, valamint az ezután elkövetendőket is, 15-dik naprai idézés mellett szakadatlanul itéltetni parancsolja.

A 8-dik ágazat, mely minden kaputól azonnal egy, és sz. Gergely napjára ismét egy forint segedelempénzt fizettetni parancsol, ezen teher alól csak azokat vevén ki, kiknek házaik elégtek, vagy tíz forintnyi értékkel nem bírnak.

2) Állandó szabályul hozott ágazatai közé pedig sorolhatók:

A 4- és 7-dik ágazatok, melyek közől amaz Ferdinánd királynak és Mária özvegy királynénak Lajos király halála után tett jószágadományzásait érvényeseknek, emez János vajdáéit érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A 6-dik ágazat, mely a tolvajoknak és másféle gonosztevőknek kifürkészésére minden vármegyében 12 jámbor nemest választatni, és a rákosi eskü szerint megesküdtetni parancsol, és egyszersmind rendeli: hogy a felfödözött gonosztevőket a megyés grófok, a hatalmasok jószágaiban tartózkodókat pedig a megye grófjának felszólítására azon hatalmasok, egy vagy két ily választott nemesnek jelenlétében, minden kegyelem nélkül megbüntetni tartozzanak, máskép őket a királyi felség mint bűntett-pártolókat és orgazdákat fejveszteséggel büntesse.

II-dik törvénylevele 1528-dik évben Budán, és pedig a Rádayféle törvénygyűjteményben találtató felülirata szerint az ország főpapjai, bárói, és választott nemeseinek Vízkereszt tizenötödikére hirdetett gyűlésében hozatott, és szinte 8 ágazatból áll, melyek közől

1) Ideigleniek, s a nap szükségein segélők közé tartoznak:

Az 1-ső és 8-dik ágazatok, melyek azt rendelik: hogy a törökök hazánk ellen hadra készülvén, az ország főpapjai, bárói, s más főemberei, és nemesei magokat mind személyenkénti, mind pedig minden húsz jobbágytelektől állítandó hadinépökkel és jobbágyaikkali fölkelésre készen tartsák úgy: hogy a király felszólítására a kitűzendő helyen és határnapon azonnal megjelenhessenek.

A 2-, 3- és 4-dik ágazatok, melyek Zápolya János nyilvános és titkos párthíveinek üldözését, és megbüntetését tárgyalják.

A 6-dik ágazat, mely a vármegyéknek grófjait, algrófjait, biráit és esküdt nemeseit felhatalmazza: hogy a mohácsi ütközet óta elkövetett kártételeket, habár 100 forintot és pedig akármennyivel meghaladnának, minden feljebbvitel kirekesztésével itélhessék, a kártevőt, ha vagyona nem volna, illő büntetés alá is vethetvén.

A 7-dik ágazat, mely a koronázási országgyűlésben ajánlott segedelempénznek beszedését szorgalmazza.

2) Állandó szabályúl hozott ágazat egyedűl csak

Az 5-dik ágazat, mely az átmenők számára szolgáló hídakkal és gátakkal el nem látott, vagy rosz állapotban lévő száraz vámokat, valamint a folyóvizeken venni szokott vámpénzeket is, a külföldről jövő s árúkkal terhelt hajóktól fizetendőket kivéve, jövendőre eltörli.

III-dik törvénylevele 1536-dik évi sz. Erzsébet napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben hozatott, s 60 ágazatra terjed. Jelesen

1) Ideigleni vagy napi szükségeken segélő ágazatai közé tartoznak:

Az 1-ső ágazat, mely rendeli: hogy az ország rendei semmitől inkább nem rettegvén, mint az országnak ő felsége és ellenei közötti felosztásától, a királyi felség magyar tanácsosainak tudta nélkül békekötés felett ne alkudozzék.

A 2—4-dik ágazatok, melyek a hadi népnek fegyentartását sürgetik, és annak nemesek és egyháziak házaikba szállítását fej- és jószágveszteség alatt tilalmazzák, és a királyi sereg kapitányainak hívségtelenség büntetése alatt kötelességül teszik: hogy azoknak, kik a katonaság által kárt vagy bántalmat szenvedtek, azonnal igazságot szolgáltassanak.

Az 5—8-dik ágazatok, melyek azok jószágaikat, kik a király hívségére visszatérendnek, a királyi felségtől vagy helytartójától nyerendő kegyelemlevélnek vármegye székén történt kihirdetése után egy év és

nap leforgása alatt, azoknak pedig, kik már régóta visszatértek, azonnal, habár idő közben másoknak ajándékul adattak, vagy leköteleztettek volna is, visszaadatni, és azon jószágoknak adományosait királyi felség által másképen jutalmaztatni parancsolja, de egyszersmind a hűségre viszszatérőknek is kötelességűl teszi: hogy az általok előbb elfoglalt jószágokat szinte bocsássák vissza.

A 9-, 10- és 13-dik ágazatok, melyek a II. Lajos halálától fogva jogtalanul elfoglalt minden jószágokat jövő sz. Mátyás napjáig visszaadatni parancsolnak, és az ezen határozat nem teljesítői ellen indítandó per iránt rendelkeznek, egyszersmind a királyi felséget is megkérvén, hogy az ily javak birtokosainál lépéseket tenni kegyeskedjék.

A 14-dik ágazat, mely kötelességül teszi: hogy a királyi felség ugyan jövő bőjt második vasárnapjáig a királyi udvari itélőszéket rendbe szedje, az pedig azon vasárnaptól fogva minden oda tartozó ügyekben folytonosan itéljen.

A 16—18-dik ágazatok, melyek előre bocsátván, hogy a királyi felség szokott hatalommal felruházott helytartót rendelt, és mind a két rendből hét tanácsosokat, kik közé a helytartó, nádor, és kapitány, számíttatnak, választott légyen, azt rendelik: hogy a kapitány, a tanácsosok, és az ország rendes birái előlegesen magokat a II. Lajos király halála óta általok elkövetetteknek követelt jószág-elfoglalásokra és bántalmakra nézve kitisztítani tartozzanak; továbbá a kapitánynak kötelességül teszik: hogy a királyi helytartó és tanácsosok által felszólíttatván, itéleteiket a király emberének és káptalan vagy konvent bizonyságának jelenlétében végrehajtsa.

A 20—34-dik ágazatok, melyekben az ország rendei minden jobbágytól januárius és julius hónapokban, és pedig ez alkalommal a szabad és bányavárosok által is (múlt évekbeni nagy terheltetésök ellent nem állhatván) szinte fizetendő egy-egy forintnyi segedelempénzt, továbbá mindenekben, mik az ország javát érdeklik, tehetségök szerinti közremunkálást, és személyes és jobbágyaik ötödrészéveli, a zászlós urak pedig ezekentúl zászlóaljaikkali, felkelést ajánlanak, és a segedelempénznek, mely alól minden felmentést tilalmaznak, kiszedését elrendezik. Továbbá a táborozók általi kártételek megelőzése végett különösen azt rendelik: hogy senki több lovasokat magával ne hozzon, mint kiket jószágai és vagyona menynyiségéhez képest minden szükségesekkel elláthat. Végre azt is rendelik: hogy csajkások is (Nassadistae), hol szükségesek, illő számmal tartassa-

nak. Egyébiránt ezen segedelempénz-ajánlásra nézve megjegyzést kíván az, hogy a második forintnak megajánlása azon kikötéssel tétetett: hogy jövő évi sz. Jakab apostol napján okvetlenűl országgyűlés tartassék, mely feltételt mindazáltal a király, a 21-dik ágazatnak tanúsága szerint, azon oknál fogva, mert az országgyűlés határnapjának és helyének előre teendő meghatározása alkalmatlan, el nem fogadott, hanem megígéré: hogy, ha a szükség úgy kívánandaná, országgyűlést előbb is hirdetend.

A 40- és 60-dik ágazatok, melyek a belső közbátorság fentarthatása végett hívségtelenség büntetése alatt parancsolják: hogy senki másokkal maga védelme vagy akár mely cél végett össze ne szövetkezzék, és hogy minden magányos hazafiak általok épített váraikat, azokat egyedűl kivéve, melyeknek meghagyását az illető megye nemesei közönségének kérelmére a királyi felség megengedendi, jövő sz. Mátyás napjáig lerontani tartozzanak.

A 42—48-, 50-, 53- és 57-dik ágazatok, melyekben a királyi felség sürgettetik: hogy jószágadományokat, egyházi hűbéreket, várnagyságokat, és adószedői hivatalokat külföldieknek ne adjon, — hogy Mária özvegy királynét azoknak visszabocsátására bírja, miket jogtalanúl letartóztat, — hogy a lőcsei, komáromi, esztergomi, és más újonan felállított harmincadi vámokat törülje el, — hogy Esztergomban és más szükséges helyeken őrségeket tartson, — hogy az ország határait Morva, Ausztria, Styria, Karinthia és Karniolia felé annak rendje szerint igazíttassa ki, — hogy a nemesség közől választott királyi itélőszéki ülnököket az ország régi szokása szerint királyi tanácsába bocsássa be, és ugyanazokat a Slavónia részéről választandó egyeddel együtt békeség iránti alkudozásokban is részt venni engedje, — hogy slavóniai bánt mennél előbb nevezzen, — hogy az egyházi hűbéreiktől ezen években megfosztottakat, mihelyest az országot visszaveendi, hűbéreikbe helyezze vissza, végre — hogy a körülmények megengedendvén, Magyarországban maradni kegyeskedjék.

Az 51-, 55- és 56-dik ágazatok, melyek a megyebeli egyházaknak szabadságait, a szabad és bányavárosoknak és a csajkásoknak harmincad és vámfizetés alóli régi mentességöket mindenek által megtartatni parancsolják.

Az 52-dik ágazat, mely azokat, kik az akkori fegyvernyugvást vakmerően megsértenék, a királyi fiskus által mint szabadmeneti közlevélszegőket pörbe vonatni rendeli.

Az 54-dik ágazat, mely rendeli: hogy, ha a király hívségére térők annak elleneihez tartozó várakat és jószágokat egyszersmind áthoznának, és azokat a király nekiek ajándékozná, az ily adomány, habár azon várak vagy jószágok már másoknak ajándékozva volnának, érvényes legyen.

2) Állandó szabályul szolgáló ágazatai közé pedig számíthatók:

A 11 és 12-dik ágazatok, melyek azokat ugyan, kik az itéletek végrehajtását törvényes visszaűzés útján kívül erőszakosan gátolnák, törvény büntetése alá vettetni, azokat pedig, kik visszaűzés használata mellet sem vívnák ki jogukat, jelesen cégéres hatalmaskodás büntetésébe marasztaltatni rendelik.

A 15-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy az esztergomi érsek egyházának régi privilégioma szerint ugyan királyi fő és titkos cancellár, országunk törvényeinél fogvást pedig mint a királyi felségnek személyes jelenléte országunk rendes biráinak egyike, és azontúl Magyarország primása lévén, a királyi felség nekie mind tanácsában mind itélőszékében méltóságához illő helyet rendeljen.

A 19-dik ágazat, mely a körmöci láb szerint vert pénzt, valamint Mátyás, Ulászló és I. Lajos királyok pénzeit is, mindenütt elfogadtatni parancsolja.

A 35—37-dik ágazatok, melyek a megyés grófokra nézve rendelik: hogy a vármegyék meg nem hitelt megyés grófjaik által sok bántalmakkal szokván illettetni, ezután a megyés grófok hivataluk vesztesége alatt annak viselésébe előbb ne bocsátkozzanak, mintsem ha hivatalbeli esküjöket királyi felség előtt letették; továbbá hogy ezen eskü letétele után se gyakorolják hatalmukat a megyei széknek szokott helyén kívül; végre hogy az olyan megyés grófot, ki ellen a megyebéli nemesek közönsége alapos panaszt támaszt, a királyi felség, előre bocsátandó kihallgatás után, hivatalától megfosztani, és a megye által ajánlandó alkalmas egyeddel felfelváltani méltóztassék.

A 38 és 39-dik ágazatok, melyek a törvényes tizednél többet kicsikaró dézsmabérlőket a sértett félnek vagy dézsma urának kereseti levele mellett kisebb hatalmaskodás büntetésébe marasztaltatni rendelik.

A 41-dik ágazat, mely rendeli: hogy hazán kívül törvényt állani senki se kényszeríttessék, habár a királyi felséget országos birái környeznék is, törvényes idézés és per útjáni elmarasztalás nélkül pedig hazánk határain belől se zaklattassék s károsíttassék senki.

A 49-dik ágazat, mely Pozson városát, míglen az ország visszafoglaltathatik, az ország kormányának székhelyévé nevezi.

Az 58-dik ágazat, mely rendeli: hogy némely káptalanok és konventek a királyi felség vetélytársának hódolván, mások pedig eljárásaikban akadályozva lévén, ily esetekben akármely káptalan vagy konvent nemcsak határai körében, hanem a közelebb fekvő szomszédhelyeken is érvényes végrehajtásokat tehessen. Végre

Az 59-dik ágazat, mely fogságba-ejtés vagy másféle erőszak által kicsikart mindenféle igéreteket, szerződéseket, és lekötelezéseket érvényteleneknek nyilatkoztat.

IV-dik törvénylevele 1537-dik évi sz. Pál fordulása napjára hirdetett országgyűlésben költ, s 29 ágazatra terjed, melyek közől

1) Ideigleniek és pusztán napi szükségeken segélők:

Az 1—20 és 22-dik ágazatok, melyek az országnak azon pillanatbeli védelmét tárgyazzák, s jelesen rendelik: 1) Hogy a közbátorság zavarói és haza ellenségei fékezésére azon főpapok, bárók és nemesek, kik lovasokat tartani szoknak, ezen lovasaikat a királyi helytartó által kijelölendő helyen tulajdon kapitányaik alatt folytonosan készen tartsák, s hogy hasonlóképen a nemességnek fegyveres népei is a helytartó által nevezendő kapitányok alatt mindenkor készen tartassanak. — 2) Hogy a király által személyesen vezérlendő országos fölkelésre a királyi felség és Mária özvegy királyné illető zászlóaljaikkal, az egyházi és világi főurak a közszükség nagyságához képest tehetségök szerint állítandó fegyvereseikkel, az ország egyéb rendei pedig, ide értvén az egy telkes nemeseket, sőt az egyházak nemeseit is, minden 20 jobbágyháztól tulajdon költségökön tartandó egyegy könnyű lovassal készen lenni tartozzanak. — Hogy pedig a királyi felség ugyan zászlóaljait kiállíthassa, az állandóul tartandó fegyveresek pedig zsolddal, a nehéz lovasok 4, a huszárok 3 magyar forinttal, hónaponként elláttathassanak; ugyanezen ágazatokban mindenik jobbágyháztól az első célra ugyan egy, a másodikra pedig két forintnyi, kivétel nélkül mindenki, még nemesi telken lakó parasztok által is, fizetendő segedelempénz ajánltatik, és azontúl a dézsmajoggal bíró akár egyházi akár világi személyek dézsmájok tizedének felével adózni rendeltetnek, az esztergomi érseket egyedűl kivéve, kinek ezen adózás helyett 50 könnyű lovasnak tulajdon költségéni állandó tartása, az országos táborozásra pedig

azontúl még 50 nehéz és 200 könnyű lovasnak vagyis huszárnak kiállítása és ellátása kötelességűl tétetik.

A 23-dik ágazat, mely a múlt évi decrétom határozatának következésében a királyi udvari törvényszékeket jövő bőjt második vasárnapján megkezdetni, és azután folytonosan tartatni parancsolja.

A 25—29-dik ágazatok, melyek a körmöci pénzláb szerint vert pénzeknek mindenholi elfogadását, a múlt évi segedelempénz hátramaradásainak behajtását, Batthyáni Ferencnek adományúl nyert Zalónok vára birtokába helyezését, s azon várnak magyarországtóli el nem szakasztását, a katonai fegy fentartását, és az ország és alája vetett részek jogainak és szabadságainak újonani megerősítését és szentültartását szorgalmazzák, az utolsó ágazat végén egyszersmind előadván, hogy a királyi felség az ország rendeinek küldöttjei előtt élő szóval kinyilatkoztatta légyen: hogy, ha a koronázásakor és már előbb az országba bejöttekor letett esküjéről költ ünnepélyes levele valamikép elveszett, kész legyen a helyett ahhoz hasonló szabadságbiztosító új levelet adni, valamint az ország jogait és szabadságait is, mihelyest a régi rendet visszaállíthatandja, mint igazságos és ájtatos fejedelem sértetlenül megtartani.

2) Állandó szabályul szolgáló ágazatai pedig e következők:

A 21-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a szabad városoknak, és minden, akármiféle birtokos embereknek jószágaik a megye grófjának hatalma alatt álljanak, és hogy azon terhek alól, melyeket némely vármegyékben a nemesség köz veszély elhárítására néha köz megegyezéssel nem csak a parasztságra, hanem magára a nemességre róni szokott, magokat kihúzni 12 ezüst gíra büntetés alatt ne merészeljék.

A 24-dik ágazat, mely a királyi helytartót külön ítélőhatalommal felruházza, s jelesen rendeli: hogy, ha a királyi udvari törvényszék tartásának idők viszontagságai miatt félben szakadniok kellene, az új, vagyis múlt évi sz. Erzsébet napjától fogva elkövetett vagy ezután elkövetendő hatalmaskodó tetteket, a feljebb vitt peres ügyeket, a múlt tíz év alatt elfoglalt egyházi javak iránt indítandó pereket, valamint azon magonszakadási vagy másféle pereket is, melyek elhalasztás vagy közbenszóló ítéletek által felfüggesztve vannak, a helytartó, akárhol leend a hazában tartózkodása, folytonosan itélje, ezen rendelés által azonban az ország többi rendes biráinak itélő hatalma semmi csorbulást nem szenvedvén. — *Jegyzet.* Az

ilyen ítéletek hajdan, Korvin Mátyás I. törv. 1-ső ágazatának tanúsága szerint, a királyt magát illeték.

Ferdinánd királynak most előterjesztett IV-dik törvénylevelét törvénykönyvünkben Slavónia főembereinek és nemeseinek 1538-dik évi vízkereszt napján Körözsön tartott országos gyülésökben hozott 26 ágazatai követik, melyek szinte nagyobb részint az ország védelmével foglalkoznak, s közőlök:

1) Ideigleni vagy napi szükségeken segélő rendeleteket tárgyalók:

Az 1-ső ágazat, melyben Slavónia rendei a királyi felségnek azon évre két forintnyi segedelempénzt ajánlanak, s annak fizetésétől ez úttal csupán a falunagyokat, lelkészeket, nemes telken lakókat, és 6 forintnyi értékkel nem bírókat veszik ki, egyébiránt a király tetszésére hagyván, vajjon új összeszámítást akar-e tétetni vagy nem?

A 2—5-dik ágazatok, melyekben határoztatik: hogy minden főember és nemes minden 36 jobbágytól egy jól fölfegyverzett lovast egész éven át a határszéleken az országnak kapitánya mellett, és pedig a zászlós urakat kivéve, annak vezérlete alatt folyvást tartani, továbbá minden nemes és hazafi mindenkor hadra készen lenni, és mihelyest a bánok szükség megkivántával parancsolandják, jobbágyaiknak ötödrészével, vagy szükség esetében többekkel is, az ország kapitánya mellé összesereglni tartozzék, ez köteles lévén minden felkelés-hirdetéskor mindenik szolgabiróhoz egy arra alkalmas egyént küldeni, ki a szolgabirónak müködése által kiállított kerületbeli hadinépet kirendelt helyre vezesse.

A 6-dik ágazat, mely a király által ezen táborozásra adott ágyuk és azokhoz tartozó hadi szerek vitelére nézve azt rendeli: hogy az ágyuk vontatására ugyan Köröz városa 16 és Zágráb városa 24, az ágyukhoz tartozó hadiszerek vitelére pedig a lepaglávai és más remeték 12 lovat szükséges kocsikkal együtt folyvást készen tartsanak; de ellenben élelmi szerek vitelére ne köteleztessenek.

A 7-dik ágazat, melyben a felségtől egy oly alkalmas egyénnek tartása kérettetik, ki az ország kapitányával a határvárakat évnegyedenkint megvizsgálja, és fogyatkozásaiknak pótlását eszközölje.

A 8-dik ágazat, mely minden határszéli birtokosnak törvény-kijelölte büntetés alatt kötelességűl teszi: hogy török sereg közelgését észre-

vévén, ágyukisütés, tűzrakás, vagy más jelek által azt a fenyegetett tartománynak hírül adják.

A 9-dik ágazat, melyben kijelentik a rendek: hogy a határvárak megerősítését, s őrök állítását illető oly dolgokat, melyeket titokban tartani szükség, a bán uraknak ajánlották.

A 10-dik ágazat, mely a hadi népeknek urak, nemesek, és lelkészek házaikba szállását tilalmazza.

A 11—15-dik ágazatok, melyek a hadi nép élelmezésére nézve rendelik: hogy a királyi felség egy ahhoz értő élelemszeri főnököt küldjön, ki az országnak emberével az élelmezés dolgára ügyeljen, s hogy a hazafiak minden húsz jobbágyháztól folyvást egy, élelmi szerekkel terhelt szekeret készen tartsanak, és azt az élelemszeri főnök felszólítására azonnal egymás után, mint a sor reájok jövend, az illető rakhelybe szállítsák, ott az oda szállított élelmi szereiket az ország által kiszabott s ezen törvénylevél sarkán elősorolt áron árulni tartozván. Végre hogy a hadinépnek élelemmeli biztos elláthatása végett minden főemberek, nemesek és káptalanok búza, rozs és köles terméseiket a királyi adószedőnek egy szolgabiró jelenlétében előmutatni, és annak följegyzése szerint mindazoknak huszadrészét a határszélek számára átengedni, és oda szállítani tartozzanak.

A 16-dik ágazat, mely az egyházi személyeknek kötelességül teszi: hogy a most ajánlott segedelempénzbeli illetőségöket, mivel azt az ország rendei az országnak különös szükségeire, a királyi felség pedig máshová fordítani kivánnák, míglen az iránt teendő folyamodásukra választ nyerendnek, magoknál tartsák meg.

A 17-dik ágazat, mely az utóbbi zavarok alatt elfoglalt jószágok visszavételének módját szabályozza.

A 18-dik ágazat, mely a törvényszékeket böjt második vasárnapján megnyittatni, de ez úttal a birtoki jogok iránti régi perek mellőztével itélet alá csak a zálogváltó, és a király koronázása óta keletkezett birtoki jogok, hatalmaskodó tettek, és adományok iránti pereket vétetni parancsolja.

A 25-dik ágazat, mely Slavónia néhány különös kiadásainak födözésére minden jobbágytelektől 10 dénárt vétetni, és az albánnak kezébe szolgáltatni parancsol.

2) Állandó szabályul szolgálnak:

A 19 és 20-dik ágazatok, melyek rendelik: hogy az idézés ország-nagyokra és birtokos nemesekre nézve tizenötöd napra bán embere és káptalan bizonysága, egy-telkes nemesekre nézve pedig szolgabiró által történjék. Továbbá hogy idéző és tudosító levélért az itélőmesternek 50, és a káptalannak szinte 50 dénár fizettessék.

A 21—24-dik ágazatok, melyek a parasztokat hajdani szabad költözési jogukba visszahelyezik, és annak módjára nézve egyszersmind határozzák: 1) Hogy, ha ki másnak jobbágyát maga jószágára átvonni akarja, maga mellé vevén egy szolgabirót, általa földbér fejében tegyen le négy dénárt, és a parasztot elbocsáttatni kéresse. 2) Hogy így megnyeretvén a költözési szabadság, a paraszt még 15 napig megmaradni, és azalatt minden tartozásait és adósságait lefizetni tartozzék. — 3) Hogy ezeknek megtörténte és a 15 napnak lefolyta után a szolgabíró a jobbágynak elhagyandó lakában ismét jelenjék meg, és őtet minden ingó javaival együtt fényes nappal vezesse el; mire a jobbágy jövő 15 nap lefolyása alatt minden ingó vagyonával együtt új urához szabadon átköltözhessék, és ha előbbi telkén vetései maradnának, azoknak kár elleni mentesítésére rendeléseket tehessen, és megérvén a gabona, földének termését, letévén a földesúrnak illetőségét, szabadon elvihesse. Végre — 4) Hogy az olyan földesúr, ki a költözési szabadság megnyerése után jobbágyát visszatartóztatná, a megyének grófja, algrófja, és szolgabirái által 25 gíra terhével annak elbocsátására szoríttassék.

A 26-ik ágazat, mely mindenféle ércpénzt való értékében, jelesen 75 dénárt egy forintért, s egy garast 4 krajcárért vagy 16 bécsiért, elvétetni parancsol.

I. Ferdinánd V-dik törvénylevele országunk főpapjai, bárói, főemberei, és egyéb karai és rendjeinek 1542-dik évi sz. Bálint napja utáni vasárnapra hirdetett besztercebányai országos gyűlésében hozatott, s az ország rendeinek előszavából és 51 ágazatból áll, melyek közől

1) Ideigleni vagy napi szükségeken segélő rendeleteket tárgyalók:

Az 1—15-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a pártok közötti tökéletes kibékülés és az egyetértés visszaállítása végett rendelik: hogy minden oly várak, mezővárosok, faluk s más birtoki jogok, melyeket egyik vagy másik király ellenfeléhez-állás miatt akár örökösen akár ideigleni birtokul ajándékozott, valamint az olyak is, melyek I. Lajos király

halála óta valaki által jogtalanul elfoglaltattak, jövő virágvasárnapig hívségtelenség büntetése alatt, és pedig a jogtalanúl elfoglalt jószágok a netalán idő közben bennök épített erősségekkel együtt minden pénzfizetés nélkül bocsáttassanak vissza, és ha a birtokos ezt teljesíteni elmulasztaná, a vármegye a jószág tulajdonosának hozzája tett folyamodására a panasznak valóságát kitudni, és arról meggyőződvén, levele által, közelebb fekvő vármegyékben ugyan a királyi helytartót, másokban pedig az országnak egyik kapitányát a bepanaszlott jószág visszafoglalására azonnal felszólítani, ezek pedig nemcsak azon jószágot fegyveres erővel visszafoglalni és tulajdonosának visszaadni, hanem a makacs letartóztatónak, mint hívségtelenségbe esettnek, minden jószágait egyszersmind elfoglalni, s azokat a királyi felség oly híveinek, kik hívségökért jószágaiktól megfosztattak, addiglan, míg tulajdon birtokaikat visszanyerendik, átadni tartozzanak, az ily lefoglalt jószágok egyébként az ország közszükségeinek födözésére árverés útján eladandók lévén. Továbbá az ország rendei kérik a királyi felséget: hogy ő is a maga kezénél létező ily jószágokat visszabocsátani, és Mária özvegy királynét hasonlóan a nála lévőknek, nevezet szerint Viglés, Lipche és Dobraniva váraknak visszaadására, Izabella királynét pedig ezen rendeleteknek elfogadására bírni méltóztassék.

A 16—19-dik ágazatok, melyek a király régi hívei I. Lajos király halála óta hozott törvényeknél fogva indított pereiknek, — a hatalmaskodó, habár hűségre tértek által elkövetett, tetteknek, s a feljebbvitt, zálogi, hitbéri, és más, Lajos király halála óta kezdett akármiféle pereknek királyi helytartó és országunk rendes birái általi ítélet alá vételét sürgetik.

A 20-dik ágazat, mely azokra, kik a fenn előadott rendeletek szerint visszabocsátott jószágokat ismét erőszakosan visszafoglalnák, hívségtelenség büntetését szabja.

A 21-dik ágazat, mely a zavarok alatt elhatalmazott erőszakoskodásoknak, bántalmaknak és károsításoknak megszüntetésére a megsértettnek a megye grófja és közönsége által azonnal elégtételt adatni parancsol.

A 24-dik ágazat, mely a veszprémi püspök és Gersei Pethő Péter által egymás ellen elkövetett hatalmaskodásokat, és Pethő Péternek az általa elfoglalt püspöki jószágok visszabocsátásárai készségét előadja.

A 25-dik ágazat, mely a János király halála után Ferdinánd hűségére visszatértek által elkövetett hatalmaskodások és bántalmak dolgát függőben hagyatni parancsolja.

A 26—41, 50 s 51-dik ágazatok, melyek az ezen gyűlésben ajánlott segedelempénzről és fölkelésről rendelköznek. Jelesen a segedelempénzhez ez úttal a parasztok minden kaputól egy forinttal, a molnárok vagy szabadosok és zsellérek földesuraik lelkiisméretes mérséklése szerint tehetségökhöz illő pénzmennyiséggel, az akármiféle béres szolgák, bérök mindenik forintjától öt magyar kis pénzzel, a jobbágyos urak és nemesek jobbágyaik örökbecsűjének, s az egy-telkes nemesek és szabad vagy bányavárosok lakosai pedig minden ingó vagyonaiknak hatvanad, a dézsmáiktól hazavédelmére fegyvereseket nem tartó papi személyek minden jövedelmeiknek tized, és a külföldi kereskedők hazánkban lévő minden árúiknak negyvened részével járúlni, — a táborozásra pedig minden főpapok, bárók, nemesek és birtokos emberek, ha abban a királyi felség személyesen részt venne, személyesen megjelenni, és ha jobbágyaik volnának, minden 20 jobbágytól egy lovast magokkal hozni parancsoltatnak, a káptalanbelieknek, öregeknek, betegeknek, és az urak várbeli vagy udvari hivatalaikban lévőknek mindazáltal megengedtetvén: hogy magok helyett fogadott lovas vitézeket küldhessenek, és több osztozatlan testvérek közől ez úttal is hadba menni csak egy köteleztetvén. Végre az évenkénti zsolddal el nem látott huszárokra nézve rendeltetik: hogy nekiek hónaponkint három magyar forint fizettessék, és ha megérdemlenék, ezen fizetésök 20 dénárral megtoldatván, három rhénes forintra emeltessék.

Egyébiránt ezen törvényágazatok közől különös megjegyzést igényelnek: a) A 31-dik ágazat, melyben azon kérdésre nézve, hogy kinek kezébe kellessék a segedelempénzeket szolgáltatni? a főrendek és nemesség között meghasonlás történvén, mind a két félnek kivánsága királyi felség elébe fölterjesztetik, és — b) A 41-dik, úgymint eddig még elő nem fordúlt tartalmú ágazat, mely azt rendeli: hogy evangéliom hirdetése, gyóntatás, és hit védelmérei buzdítás végett a sereghez mindenik szerzetes monostor két szerzetest küldeni tartozzék.

2) Állandó szabályul szolgálók pedig e következők:

A 22-dik ágazat, mely az I. Lajos király halála óta 1542-dik évi martius 1-ső napjáig lefolyt 15 és fél évet az elidősítés évei közől kihagyatni határozza.

A 23-dik ágazat, mely az ugyanezen időszak alatti oly adományokra, örökösödési szerződésekre, örökvallásokra, királyi helybenhagyásokra, s elzálogításokra nézve, melyek az idők viszontagságai miatt törvényes

birtokba-iktatással meg nem erősíttethettek, azt rendeli: hogy érvényességöket tartsák meg, de mindazáltal azon kikötéssel: hogy a törvényes iktatást 1542-dik évi mártius 1-ső napjától számított egy év leforgása alatt kipótolni szükség légyen.

A 45—48-dik ágazatok, melyek a harmincadokra nézve rendelik: 1) Hogy minden újonnan felállított harmincadok törültessenek el. — 2) Hogy a nemeseknek házi szükségeikre szolgáló holmiktól harmincad ne vétessék. — 3) Hogy a harmincad dolgába magát királyi felség megegyezése nélkül senki se avassa. — 4) Hogy azon magánosok, kik a kezeiknél lévő harmincadok iránti jogaikat elő nem mutatnák, azokat minden fiókhelyeikkel együtt ereszszék a királyi felségnek vissza.

A 49-dik ágazat, mely parancsolja: hogy a megyés grófok a hivatalbeli esküt, ha eddig elmulasztották volna, azonnal tegyék le.

Ezen törvénylevélre nézve a királynak Linc városában 1542-diki április 30-dikán költ válaszával is bírunk, melyet Kovachich Márton *) hozott napfényre, s melyben Ferdinánd király az ország rendeinek a Lajos király halála óta jogtalanul vagy ott kijelölt adományzások mellett letartóztatott jószágok visszabocsátása iránti rendeleteiket dicséri, helybenhagyja, és önmaga részéről is teljesíteni igéri, valamint szinte Mária özvegy királynénak azok teljesítése iránti készségét is, mihelyest igazságos követelései bételjesíttetnek, kinyilatkoztatja; továbbá az ország rendeinek többi előterjesztett ágazatait is helyben hagyja, s egyedűl csak háromra nézve tészen kivételt vagy módosítást, jelesen: 1) Azon ágazatra nézve, mely az újonnan felállított harmincadokat eltörli; melynek rendeletét addig, míg a töröktől Buda visszavétetvén az ország régi állapotjába visszahelyeztetendik, azon oknál fogva felfüggeszti, mert mostan a budai és több más harmincadaitól megfosztatva vagyon. — 2) Azon ágazatra nézve, mely a városok lakosaira rótt segedelempénzről szól; melyre nézve azt rendeli: hogy a városi lakosok, ha igaz az, mit követeik által nekie előterjesztettek, t. i. hogy a városi házak és szőllők azon törvénycikkben hibásan és az országrendei határozatának ellenére szúrattak be a hatvanadrésznyi adóval terhelt tárgyak közé, azok értékének hatvanadrészével adózni ne tartozzanak. — 3) Azon ágazatra nézve, melyben a főrendeknek és nemességnek azon kérdés felett, hogy kinek kezébe kellessék a segedelempénzeket szol-

*) Lásd Kovachich: Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 169—178, és Sylloge Decret. Comit. I. köt. 393—400. lapjain.

gáltatni? történt meghasonlása előadatik; mely tárgyra nézve a királyi felség megengedi: hogy mind a két fél külön kincstárnokokkal élhessen, köteles lévén mindazáltal mind a két fél arra ügyelni, hogy a bészedett segedelempénzek híven kezeltessenek, és céljokra fordíttassanak, mely végre, úgymond a király, vizsgálókat küldeni fog, kik a hadinépet számba vegyék, és a segedelempénzekről mindkét rendbelieket szoros számadásra szorítsák.

Egyébiránt ezen királyi válaszban négy oly törvényágazatra is történik utalás, melyek a besztercei törvénylevélben elő nem fordúlnak, t. i. 1) Egy ágazatra, melyben az ország rendei nagyságos Pewkry Lajosnak szabadon bocsáttatásáért esedezni, — 2) egy másik ágazatra, melyben a Sáros vármegyei nemeseknek királyi tisztvelők zsarolásai elleni panaszát előterjeszteni, — 3) egy harmadik ágazatra, melyben a jászói prépostnak a múlt segedelempénz alóli fölmentetését kérni, és végre — 4) egy negyedik ágazatra, melyben Palestan Péter, néhai budai biró ügyét ő felségének ajánlani mondatnak.

VI-dik törvénylevele az országrendeinek 1542-dik évi mindszent napján tartott pozsoni országos gyűlésében alkottatott, s hasonlóképen 51 ágazatra terjed, melyek közől

1) Ideigleni vagy napi szükségeken segélők közé számíthatók:

Az 1—4, 6 és 7-dik ágazatok, melyek a besztercei ágazatok rendelése szerint visszabocsátandó jószágoknak, s többek közt névszerint Lipche, Viglés és Dobraniva váraknak visszaadatását, az ellenszegülőknek büntetésével együtt szorgalmazzák, s ezek jószágainak árverését a királyi kamara tisztjeire bízzák.

A 8—27-dik ágazatok, melyekben a rendek jövő évre a törökök elleni részletes táborozásra és az ország közszükségeire egy, és az országos táborozásra ismét egy más amahhoz hasonló, mennyiségökre a beszterceivel együtt véve egyenlő, segedelempénzt ajánlanak, s azok bészedésének módját és határidejét elintézik; továbbá az előbbi segedelempénzek felett mind a megye pénztárnokai által a kamara tisztjeinek, mind pedig ezek által ő felségének a jövő országgyűlési rendek előtt adandó számadások dolgát, s a bevett segedelempénzek és kiállított fegyveresek lajstromainak kamara tisztjei által teendő pontos egybehasonlítását, és végre a jövő országos felkelés terhének mindenki által mily mértékbeni viselését tárgyalják.

A 31- és 32-dik ágazatok, melyek azt határozzák: hogy a besztercei decretumba foglalt pereknek, és a jelen zavargások alatt elkövetett hatalmaskodásoknak és bántalmaknak elitélése Pozsonban jövő vízkereszt ünnepének nyolcadán kezdessék meg, és minden félbeszakasztás nélkül folytattassék, s e perekben királyi felségtől vagy helytartójától nyert semmi nemű perhalasztás tekintetbe ne vétessék.

A 36—38-dik ágazatok, melyek a vérmegyéknek rendbehozására nézve rendelik: a) Hogy ha mely vármegyének része e zavargó időkben elszakasztatván, más szomszéd megyéhez csatoltatott, azt az ily megyének grófja hivatalának vesztesége alatt azonnal adja vissza. — b) Hogy Hont vármegyét, melyet két ellenpárthoz szító grófja, Nyáry Ferenc és Balassa Menyhért ketté szakították, hivatalaik vesztesége alatt ismét egyesítsék, és közdolgaikat a szokott helyen egyesült gyüléseken tárgyalják, és minden zsarnokságtól óvakodjanak. Végre — c) Hogy azon megyés grófok, kik hivatalbeli esküjöket még le nem tették, hivatalaik vesztesége alatt jövő gyertyaszentelőig a királyi felségnek vagy helytartójának, a jelen nem lévők pedig a megye nemességének közönsége előtt tegyék le.

A 39-dik ágazat, mely a János király éltében annak birtokában és alattvalói között akár törvény útján akár irásbeli egyezés által történt peres ügyek bevégzéseit erejökben megtartatni rendeli.

A 40-dik ágazat, mely Lajos király halála óta erőszak, kényszerítés, vagy más törvénytelen mód által eszközlött mindennemű felvallásokat, és jószág-lekötelezéseket érvényteleneknek nyilatkoztat.

A 43—45-dik ágazatok, melyekben országunk rendei Keglevith Pétert magonszakadott Csáktornyai Ernust Dávid várainak hamis ürügy alatti elfoglalása és makacs letartóztatása, Podmaniczky Jánost és Ráfaelt pedig részint néhány egyházi és másféle jószágok jogtalan bitorlása, részint pártütésbeni makacs megmaradásuk miatt, ha két hónap lefolyása alatt kötelességöket nem teljesítik, fejök és jószágaik veszteségében marasztalják, — továbbá mivel az említett Podmaniczkyak zsoldjokban lévő némely morvaországi nemesek és sléziaiak a király híveinek marháit rabolgatják, a királyi felséget kérik: hogy ily rablások nem tűrését azon tartományok kapitányainak kötelességül tenni méltóztassék.

A 46—49-dik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: hogy 1) az általa múlt zavargások alatt történt egyházi és világi javak lekötelezéseinek elitélésével, melyet a besztercei ágazatok önmagára ő felségére

bíztanak, minthogy temérdek gondjai miatt arra reá nem ér, helytartóját és országunk rendes bíráit megbízni, — 2) a borsmonostori apátságot, és más jószágokat, melyeket a németek Sopron és Vas vármegyékben elfoglaltak, és az ottani királyi várakhoz csatoltak, földesuraiknak visszaadatni, és az ottani királyi birtokot terhelő adózásokat a megye pénztárába befizettetni, — 3) Szombathely várát, melyet Bakith-családnak elzálogított, a győri püspöknek mennél előbb visszaadatni, és Bakith-családot kielégíteni, végre — azon szándékát, melynél fogvást mennél számosabb magyar nemeseket zsoldjába fogadni kiván, minden vármegyében kihirdettetni kegyeskedjék.

Az 51-dik ágazat, melyben az ország rendei ő felségét kérik: hogy az ország védelmére fogadott katonákat minden késedelem nélkül azon tájakra helyezze, hol az ország védelme kívánja, és a földnépének zsarolásával máshol élni ne engedje, az eddig általok okozott károkat pedig megvizsgáltatni, és zsoldjaikból megtéríttetni parancsolja.

2) Állandó szabályúl hozottak közé pedig tartoznak:

Az 5-dik ágazat, mely a megye grófjának, algrófjának, és szolgabiráinak hivataluk vesztesége alatt kötelességűl teszi: hogy új fosztások vagy jószág-elfoglalások eseteiben a megfosztottat a tett valóságának egyedűli bebizonyodása mellett jószága birtokába azonnal helyezzék vissza, és a jószág-elfoglalót egy év lefolytáig annak birtokában büntetlenűl maradni ne engedjék, és ha ők arra elégtelenek volnának, hívatalos felszólításukra az ország kapitányai nekiek segítségűl lenni tartozzanak. — Itt találjuk a rövid útu visszahelyezés behozásának kikiáltott gyűléseink (Proclamatae Congregationes) eltörlése utáni első kísérletét.

A 28- és 29-dik ágazatok, melyek az igazság kellő kiszolgáltathatása végett azt rendelik: hogy ország nádora, ki csak általános, nem pedig részletes országgyűlésekben (in Comitiis Generalibus, non in Particularibus) minden karok és rendek szavazatai által választatni szokott, ezen gyűlésben, bármily szükséges lenne, nem választathatván, a királyi felség a nádor előtt folyni szokott peres ügyek itélésére a karok és rendek szavazatai által egy bírót válaszszon, kinek helyettese (Vicesgerens) és itélőmestere is legyen. Továbbá hogy egyszersmind ítélőmesterek, és királyi ügyigazgató, és 12 törvénytudó ülnökök választassanak, és azoknak fele mind a király tanácsában, mind az ítélőszékben mindenkor jelen légyen.

Jegyzet. Onnan, hogy ezen országgyűlés, jóllehet az ország rendeinek e gyűlésbőli felirásának tanúsága szerint abban országunknak minden főpapjai, bárói, és másféle karai és rendei jelen valának, itt a 28-dik ágazatban részletes gyűlésnek jelöltetik, eléggé látható: hogy általános országgyűlésnek még e korban is csak az olyan gyűlés tartaték, melyre minden főemberek és nemesek egyenkénti megjelenésre egybe hívatának.

A 30-dik ágazat, mely azt határozza: hogy a királyi felség helytartója mellé 4 főpapot és 4 bírót rendeljen, kiknek tanácsával az ország mindennemű dolgainak kormányzásában éljen, és hogy azoknak fele a helytartó mellett mindenkor Pozsonban maradni tartozzék.

A 33—35-dik ágazatok, melyek a városokra, falukra, és más akármely közönségekre, úgymint soha magonszakadásba nem eshetőkre nézve azt rendelik: hogy a szent koronára akármely cím alatt szállott vagy jövendőben szállandó jószágok és birtoki jogok ezután nekiek ne adományoztassanak, az eddiglen általok igazságos cím alatt nyert adományzások mindazáltal érvényességöket örökre megtartván. Továbbá hogy az érdeklett közönségeknek akármiképen szerzett jószágaik és birtoki jogaik azon vármegyéktől, melyekben feküsznek, többé el ne szakasztassanak, és azoknak közterheit, nevezetszerint a kamaranyereség, és másféle adózások, és táborozási pénzek terhét, ellent nem állhatván akármiféle mentességeik, viselni tartozzanak.

A 41- és 42-dik ágazatok, melyek a királyi cancellaria által behozott azon újításokat, melyeknél fogvást közdolgok felett megyei előterjesztésre adott válaszoktól is taksák vétetnek, és a bírói levelek is, melyeket előbb a cancellár önhatóságából szokott kiadni, a dolognak királyi tanácsbani meghányása után királyi felség különös meghagyása mellett adatnak ki, eltörültetni rendelik.

Az 50-dik ágazat, melyben az ország rendei ő királyi felségét kérik, hogy Muzika, máskép Laskán Mártont, esztergomi várkapitányát katonai, főleg azon vár védelmében tett nagy érdemeiért birtoki jog ajándékozása által az ország igaz nemesei közé felvenni méltóztassék.

Itt megemlítést igényel az is: hogy Kovachich Márton az ország rendeinek azon felírását is napfényre hozta*), mely mellett ezen törvényágazatokat a királyi felségnek helybenhagyás végett benyújtották. Ezen felírásban országunk rendei elismérik és megköszönik a királynak orszá-

*) Lásd Kovachich: Vest. Comit. 661—663, és Sylloge Decr. Comit. I. köt. 400—403. ll.

gunk védelme, megtartása, és egybekapcsolása melletti nagy fáradozásait és érdemeit, továbbá elismérik, hogy a magyar nemzet polgári és külső hadak által erejétől már megfosztatván, külső segedelem nélkül magát nehezen tarthatja többé fenn, és ugyanazért jóvá hagyják a királynak azon szándékát, melynél fogva a birodalmi gyűlésre utazván, ott a múlt évben három évi segedelemnyújtás végett kötött szerződést megerősíttetni, és így a múlt nyáron szenvedett vereség kárát jövő tavaszszal megtériteni kivánja. Hasonlóképen szükségesnek elismérik azon gondoskodását is, melynél fogva elutazása előtt a határvárakat szükséges hadinéppel megrakni, és a besztercei rendeléseknek végrehajtására nézve a célirányos rendeléseket megtenni kivánja; végre előadják: hogy ők is az ország védelmére, és külső ellenség kiküszöbölésére, és a belső béke helyreállítására az itt megerősítés végett benyújtott törvényágazatokat közegyetértéssel szerzették legyen, melyek nyilván tanúsítván azt, hogy a magyar nemzet megtört ereje mellett is a mindenünnen környező veszélyekkel eldődeik példája szerint megküzdeni kész, a külső nemzeteknek is segedelemnyújtásra buzdításul szolgálhatnak.

VII-dik törvénylevele 1543-dik évi sz. Erzsébet napján tartott besztercebányai országgyűlésben hozatott, és az országrendeinek előszaván túl 36 törvényágazatból áll, melyeket törvénykönyvünkben a királynak Prágában 1544-dik évi januarius 25-kén költ válasza követ.

Előszavukban megköszönvén országunk rendei és karai a királyi felségnek őket egymás közötti kibékülésre és egyetértésre ösztönöző intését, minden erejöket e célra, mely nélkül a haza végromlását elháritani lehetetlen, fordítani igérik.

A mi e törvénylevélnek ágazatait illeti, közőlök

1) Ideigleni vagyis nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső és 2-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a mások által jogtalanúl letartóztatott jószágoknak múlt évi besztercei gyűlés határozatai szerinti visszabocsátását sürgetik, és azon határozatoknak megtartását mind önmagok fogadják, mind pedig az ország kapitányainak kötelességűl teszik.

A 4-dik ágazat, mely a hangóchi, sztropkói és más ujonan épített várakat, melyekből birtokosaik rablásokat s másféle kártételeket űznek, az ország kapitányai által lerontatni parancsolja, és új várakat magánosok által építtetni tilalmaz.

A 6-dik ágazat, mely olyak szolgálatában lévő nemeseknek, kik a jelen törvénynek ellenére másoknak jogtalanúl letartóztatott jószágait viszsza nem adnák, hívségtelenség büntetése alatt kötelességül teszi: hogy uraikat azonnal hagyják el.

A 7- és 8-dik ágazatok, melyekben a királyi felség és Mária özvegy királyné kéretnek, amaz ugyan, hogy az oly magánosoknak határszéli váraikat is, kik azokat védni nem képesek, őrsereggel ellátni, emez pedig, hogy az ország védelmére magyarországi jövedelmeiből hadi népet tartani kegyeskedjék.

A 9—25-dik ágazatok, melyek ismét a haza védelméről, és az arra szükséges segedelempénzről, és a fegyveresek kihágásainak büntetéséről szólanak, jelesen pedig rendelik: hogy minden jobbágy sz. Pál fordúlásakor egy, és sz. György napjakor ismét egy forint segedelempénzt fizessen, és hogy ezen segedelempénzből minden forintból 75 dénár minden 100 jobbágytól urak által állítandó, és az ország kapitányai mellett határszéleken tartandó 4 lovas vitéznek tartására, 5 dénár a vármegye szükségeire, és 20 dénár a királyi pénztárba fizettetvén, az országnak közszükségeire fordíttassék. Továbbá hogy az urak és jobbágyos nemesek a most említett 4 lovason túl minden 100 jobbágytól még 2 lovast a határszéleken tulajdon költségökön folyvást tartani, az országos táborozásra pedig személyesen felkelni, és magokkal minden 100 jobbágytól a most érdeklett kettőnek beszámításával, 4 lovast vinni, és minden 10 jobbágytól 2 jól fölfegyverzett gyalogot kiállítani, az egy-telkes nemesek minden nemes udvartól egy forintot fizetni, és öt egész kúriától egy lovast állítani, — a prépostok, apátok, és káptalanok a fennérdeklett terheket más birtokos módjára viselni, és azon kívül tizedeiktől a múlt évi besztercei törvény szerint adózni tartozzanak, — a szabad és bányavárosok, mivel az országnak és önmagoknak védelmére egy időtől fogva bizonyos számú lovasokat és gyalogokat tartanak, ez úttal más teher alól fölmentetvén.

A 33-dik ágazat, melyben a királyi felség kéretik: hogy felső vármegyékből a király ítélőszékéhez perlekedés végett járulni a törökök miatt veszedelmes lévén, Báthory Andrást néhány ítélőmesterrel, és ülnökkel mint megbizott királyi bírót, oda küldeni méltóztassék.

A 34-dik ágazat, mely a múlt évi országgyűlések ágazatainak megtartását szorgalmazza.

2) Állandó szabályúl szolgálók pedig e következők:

A 3-dik ágazat, melyben nyilván kijelentetik: hogy az erőszakos jószág-elfoglalók ellenfeleik által az elfoglalt jószágnak ország kapitánya segedelme által eszközlött visszaadása után is az erőszakoskodás és károk miatt perbe fogathatnak.

Az 5-dik ágazat, mely az erőszakkal elvitt jobbágyot törvény büntetése alatt visszaadatni parancsolja.

A 26—28-dik ágazatok, melyek a némelyek által újabb időkben harmincad vagy úti vámpénz címe alatt nem csak jobbágyokon és városi polgárokon, hanem nemeseken is elkövetni szokott zsarolásokat eltörűltetni, a hamis pénzverőket megbüntettetni, és az erőszakos dézsmaelfoglalókat visszaadásra szoríttatni és szinte megfenyíttetni parancsolják.

A 29—32-dik ágazatok, melyek az igazság-kiszolgáltatásra nézve rendelik: hogy az ország kapitányai a végrehajtással foglalkozó káptalani vagy konventi tagokat védeni tartozzanak, — hogy a királyi felség és helytartója azokat, kik az itélet végrehajtásában eljáró bírákat, királyi embereket, és hiteles helybeli bizonyságokat bántalommal illetik, minden kegyelmezés kizártával büntessék, — hogy a királyi cancellaria ország törvényeibe ütköző leveleket és parancsokat ki ne adjon, — és hogy a királyi helytartó az oldala mellett lévő rendes bírákkal nem csak hatalmaskodási esetekben és feljebbvitelekben, hanem zálogi, adóssági, hitbéri, kártételi, és erőszakos elfoglalási perekben is folytonosan ítélni, és ítéleteit végrehajtani tartozzék.

A 35-dik ágazat, mely a jogtalanúl elfoglalt jószágokban történt beiktatásokat érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A 36-dik ágazat, mely nemes jószágokat biró pórokra és közemberekre nézve azt rendeli: hogy a terheket egytelkes nemes gyanánt viseljék, és ily birtokaikra nézve a megye grófjának engedelmeskedjenek; és ha e törvénynek eleget nem tennének, a királyi felség által ily birtokaiktól fosztassanak meg.

A mi a királynak ezen törvényágazatokrai válaszát érdekli: abban a király, az elzálogított várak és jószágok ügyét, melyet visszajövetelére halasztatni kíván, egyedűl kivéve, mindent helyben hagy. Egyébiránt pedig az ország rendeit minden visszavonások száműzésére, és az ajánlott segedelempénznek pontos behajtására felszólítja, és önmaga és országunk főkapitányai részéről a tett határozatok végrehajtására nézve minden ki-

telhetőt igér. — Továbbá megköszönvén az ország rendeinek azon nyilatkozatát, melyben Magyarország védelmére tett fáradozásait elismerik, és megdicsérvén azon készségöket és állhatatosságukat, melylyel elődeiknek, kik a keresztyén nemzeteknek törökök ellen több századokon át legerősb bástyáúl szolgáltak, dicső példáját követik, szentűl ígéri: hogy mind Csehországnak és egyéb ausztriai tartományainak, mind pedig a birodalomnak rendeivel, és a császári felséggel Magyarországnak védelméről tanácskozni fog, és azoknak segedelmökről az országnak rendeit már előre is biztosítja.

VIII-dik törvénylevele 1545-dik évi februarius 2-kára hirdetett nagyszombati országgyűlésben hozatott, és 58 ágazatra terjed, melyekhez a királynak Vorms városában ugyanazon évi aprilis 30-kán költ válasza vagyon törvénykönyvünkben ragasztva.

1) Ideigleni vagyis napszükségein segélő ágazatai e következők:

Az 1-ső—4-dik ágazatok, melyekben országunk rendei, előrebocsátván a király azon jelentésének, hogy a császár ő felségével a török ellen ezen évben táborozást határoztak, és hozzájok intézett felszólításának említését, az 1542-diki beszterczei törvények által visszabocsáttatni parancsolt jószágoknak bőjt harmadik vasárnapjáigi visszaadását, és ez meg nem történvén, azon törvényeknek országunk kapitányai általi szigorú végrehajtását sürgetik, a jószágok tulajdonosainak egyszersmind megengedvén: hogy az érdeklett törvényekben visszabocsáttatni rendelt jószágokat, valamint szinte a bírói ítélet és végrehajtás megrendelése után letartóztattakat is, önhatalmokkal is büntetlenűl visszafoglalhassák. — Ezen önhatalommal élésrei engedelmet mindazáltal, úgymint a királyi tekintettel és közcsend fentartásával meg nem férőt, a királyi felség válaszában helyben nem hagyá.

Az 5—31-dik ágazatok, melyek a jövő országos táborozásra, és élelmi szer szolgáltatására köteleztetésről rendelkeznek, jelesen hogy ezen táborozásra a királyi felség mellé minden főpap, országnagy, nemes, és birtokos ember (az osztozatlan testvéreket, kik közől csak egyik tartozék táborozni, és a káptalanbelieket, özvegyeket, gyermekeket, öregeket, betegeket, és várak vagy kastélyok őrizetére otthon maradókat, kik magok helyett mást küldhetének, kivéve) személyesen megjelenni, és azontúl mindjáján, oda értve az özvegy királynét, a zálogi birtokosokat, és job-

bágyaikra nézve a szabad és bányavárosokat is, minden 10 jobbágytól egy jól felfegyverzett lovast magával hozni vagy kiállítani, dézsmával bíró minden főpap vagy egyházi személy, és sókamara, harmincad, vagy más királyi jövedelem birtokában lévő minden egyén pedig még ezen jövedelmektől is, jelesen minden 100 forinttól 5 lovast tartani, és kiki a szemlének alkalmával fegyvereseit előmutatni tartozzék, a megyei hadinépnek kapitánysága az algrófot, és ha ez arra alkalmatlan volna, a megye által választandó egyedet illetvén. Továbbá hogy a hadi nép tartására a táborba mindenünnen élelmiszerek küldessenek, a mindenik faluból küldendő mennyiségnek meghatározása mind az urak mind a nemesek jószágaiban az algrófokat és melléjök választandó két vagy három nemest illetvén, és az ily élelmi szerektől főveszteség alatt sehol harmincad vagy úti vámpénz nem vétethetvén.

A 40—43-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a határszéli váraknak erősítésére, és a bennök lévő hadi népnek jövő országos felkelésigi tartására egy forintnyi segedelempénzt ajánlanak, és ugyane célra rendelik fordíttatni a királyi felségnek és Mária özvegy királynénak pénzverésből és harmincadokból járó jövedelmeit is, és pedig nem ő felségeiknek tisztjeik, hanem általok választandó magyar nemzetbeli kincsárnokok kezelése alatt; egyébiránt ezen segedelempénzbőli részesülésből mindazokat, kik rablanak vagy szegényeket sanyargatnak, világosan kizárják. — Azonban a király e rendeleteknek azon részét, mely az ő és Mária özvegy királyné pénzverési és harmincadi jövedelmeit érdekli, mint illetlent, és mivel ők az ország védelméhez mindenkor kötelességökön felűl is járulnak, mint egyszersmind szükségtelent is, válaszában ismét helyben nem hagyta.

A 46-dik ágazat, mely Vigles, Dobraniva, és Lipche váraknak Mária özvegy királyné általi visszabocsátását sürgeti.

A 47-dik ágazat, mely Podmaniczky Jánost és Ráfaelt, mivel a király hívségére már visszatértek, a pozsoni decretumban reájok mondott hívségtelenség szennye alól felmenti, de egyszersmind őket a királylyal tett szerződéseiknek pontos teljesítésére útasítja.

A 48-dik ágazat, mely Zemplin és Ung több részekre szakasztott vármegyéket egyesíttetni rendeli.

A 49-dik ágazat, mely a királyi szabad és bányavárosokat úti-vám és másféle szabadalmaikban megtartatni parancsolja.

Az 52-dik ágazat, mely azt sürgeti: hogy a megyés grófok hivatalbeli esküjöket tegyék le, máskép hivatalaikat veszítsék el.

Az 53—56-dik ágazatok, melyekben a királyi felség sürgettetik: hogy az egri püspöknek jövedelmeit és dézsmáit letartóztatóiknak kezeiből kiszabadítani, Szarvaskeö várát lerontatni, és annak jószágait az egri vár ellátására fordítani, Perényi Pétert szabadon bocsátani, és Likawa várát Pekry Lajos kezeire visszaereszteni kegyeskedjék. — Ezen négy ágazatra a király azt válaszolja: hogy az ország rendeinek az egri püspökség és Perényi Péter iránti kivánatát ugyan, mihelyest Perényi Péter az egri várat kiadandja, a Likawa várát érdeklőt pedig, mihelyest visszatérend, illő tekintetbe veendi.

Az 57-dik ágazat, melyben az ország rendei ő felségét kérik: hogy azon egyéb kérelmekre, melyeket nekie átküldöttek, kegyelmesen felelni méltóztassék.

2) Állandó szabályul hozottak közé soroltathatnak pedig:

A 32 és 33-dik ágazatok, melyek rendelik: hogy a jószágok visszafoglalásában vagy végrehajtásokban eljáró kapitányok mellett az urak és nemesek a besztercei törvények rendelése szerint felkelni köteleztessenek, és hogy a kapitányok és megyés grófok vagy algrófok a királyi felségtől vagy helytartótól visszabocsátandó jószágok iránt nyert oly parancsoknak, melyek a besztercei vagy későbbi törvényekkel ellenkeznek, ne engedelmeskedjenek. Ezen utóbbi rendelést is eltörlötte a király ezen törvénylevélre adott válaszában.

A 34—39-dik ágazatok, melyek az igazság kiszolgáltatására nézve rendelik: a) Hogy a besztercei törvényben kijelelt perek ítélésére a törvényszék minden évben kétszer, sz. György és Márton napján negyven napig összeüljön, azon az ország rendes birái s azoknak helyettesein és ítélőmesterein túl legalább négy nemes ülnök jelenlenni tartozván, és hogy ugyanott ítéltethessenek a leányági rokonoknak osztályrészt vagy leányi negyedet követelő pereik, valamint az oldalági örökösödési perek is. — b) Hogy a királyi helytartó ezen törvényszéki időszakokon kivül is itélje mind a feljebbviteli pereket, mind pedig az öt eseteknek, és helytartóságának ideje alatt elkövetett újabb erőszakoskodásoknak és jószág-elfoglalásoknak pereit. — c) Hogy, ha ki ezen zavarok alatt okleveleit elvesztette volna, ezen szerencsétlen eset valóságát elégséges tanúsággal bebizonyítván, igazságos jogaitól el ne essék. — d) Hogy az ítélőmesterek az alperes

kikiáltásától számított tizedik nap előtt ellene itélőlevelet ki ne adjanak, ezen határidő az ítélet betiltására és per folytatására szolgálván.

A 44, 45 és 51-dik ágazatok, melyek a tetten kapott rablókat, tolvajokat s köznép-sanyargatókat, továbbá azokat, kik az ország kapitányai eljárása ellen felkelőknek szolgálatját azonnal el nem hagyják, végre a hamispénzverőket törvény-kiszabta büntetéssel fenyíttetni szorgalmazza.

Az 50-dik ágazat, mely a bányamívelésnek felsegélésére, mivel annak költségei az azt gátló vizek miatt tetemesen nagyobbodtak, azt határozza: hogy egy ezüst gíra a királyi kamara által 5¾ forinton váltassék be, mi ha meg nem történnék, az ország rendei többé nem akarnák, hogy a bányamívesek a körmöci kamarától függjenek. — Azonban ezen ágazatra azt válaszolá a király, hogy a bányák egyedűl őtet és nem mást illetvén, visszajövetele után belátása szerint gondoskodni fog.

IX-dik törvénylevele 1546-dik évi sz. Pál fordulására hirdetett pozsoni országgyűlésben hozatott, 60 ágazatra terjed, s a királynak elő- és utószavával, és a rendeknek rövid bévezetésével el van látva.

A király előszavában előadja: hogy az ország javáról és a köz békéről gondoskodás végett sz. Pál napjára Pozsonba országgyűlést hirdetett, s abban személyesen elnöklött, és hogy bevégződvén a tanácskozások, az ország rendei nekie megerősítés végett bizonyos ágazatokat átnyújtottak légyen. Az országrendei pedig bévezetésökben röviden előadják, hogy megértvén azokat, miket a király szóval és irásban elejökbe adott, alázatosan következőket felelik. Ágazatai közől

1) Ideigleni vagy nap szükségein segélő rendeletüek a következők:

Az 1-ső ágazat, melyben országunk rendei a királyi előadást helyeslőleg elismérik: hogy a király mindent, mi a végveszély elhárítására és a hazafiak kibékitésére kigondolható volt, legnagyobb gonddal és költséggel megkísértett, s ezen érdemeit ismét megköszönik.

A 2 és 3-dik ágazatok, melyek az ország megszabadítására fordított igyekezetek sikeretlenségének okát főképen az isten boszuló haragjában helyezik, mely a királyt az országban hosszabb időre maradni nem engedi, és múlt évben terhes betegséget eresztvén reá, terveit meghiusította.

Az 5—14-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a király által felszólíttatván, azon évre minden jobbágykaputól egy forint és 20 dénár-

nyi, s a rovatás bevégzése után tüstént fizetendő segedelempénzt ajánlanak, melyből a forintot ugyan a jobbágy, a dénárokat pedig a földesúr tulajdon erszényéből fizesse; sőt azon esetre, ha ezen segedelempénznek célirányos használatáról meggyőződnek, sz. Lőrinc napjára ismét akkora segedelempénzt mind önmagok mind jobbágyaik által fizettetni rendelnek. Továbbá ezen segedelempénzek kivetéséről és behajtásuk módjáról rendelkeznek.

A 16—23-dik ágazatok, melyek a haza védelmét tárgyalják, s jelesen rendelik: 1) Hogy a főpapok és más egyházi személyek dézsmáiktól járó fegyvereseiket a határszéleken tartsák. — 2) Hogy, ha országos táborozást hirdettetni történnék, a király személye mellett kiki a nagyszombati decrétom határozata szerint felkelni, egyes várak megrohanása esetében pedig a helytartónak vagy ország kapitányának felszólítására megyés grófjának vezérlete alatt jobbágyaival együtt fegyvert fogni tartozzék.

3) Hogy a királyi felség az ország jobb védelme és a pártütők legyőzése végett legalább az évnek nagyobb része alatt hazánkban tartózkodjék, minden esetre pedig az országban mindenkor nemcsak magyarokból hanem külföldiekből álló sereget is tartson. — 4) Hogy a király katonákat minden megyékben aránylag fogadtasson, s hogy az urak rendjéből alkalmas egyéneket, mint katonai főnököket szolgálatjába fölvehessen ugyan, de meg ne engedje: hogy egyegy 100 lovasnál többet tarthasson, kiket t. i. a zsold netalántáni kimaradásának esetében képes legyen magáéból kitartani. — 5) Hogy a nemesek pártütőknek vagy közrend- és bátorságzavaróknak szolgálatjába állani, vagy abban megmaradni ne merészeljenek. — 6) Hogy azok, kik a kiállítandó fegyveresek szemléjénél csalárdsággal élnének, például másnak fegyvereseit magokéi helyett állítanák elő, a kapitány által halállal büntettessenek.

A 24-dik ágazat, mely az I. Lajos király halála óta letartóztatott, és még vissza nem bocsátott jószágokat a megyének algrófja és szolgabirái által visszaadatni parancsolja.

A 25—28-dik ágazatok, melyek a királyi felség által az oly nyilvános gonosztévőket ugyan, kik magokat az ország törvényeinek vagy törvényszékeinek ellenszegezik, vagy a király jövedelmeit és segedelempénzeit elrabolják, vagy az egyházakat jószágaiktól vagy dézsmáiktól megfosztják, vagy a nemességen és földnépén zsarnokoskodnak, a megye folyamodására minden előrebocsátandó per nélkül, azokat pedig, kik vagy

önmagok vagy mások váraiból rablásokat tesznek, annak rendje szerint megbüntettetni, és az ilyen várakat lerontatni rendelik.

A 29-dik ágazat, melyben a király ismét kéretik: hogy Mária özvegy királynénál az általa letartóztatott váraknak és jószágoknak visszabocsátását végre már eszközölni méltóztassék.

A 30—35-dik ágazatok, melyek az igazság kiszolgáltatására nézve rendelik: a) Hogy a király a besztercei és nagyszombati törvények szerint ítélőszékeket folytonosan tartasson, és az ítéleteket királyi hatalomkara által is hajtassa végre. — b) Hogy azokat, kik a törvényszékeknek ellenszegűlnek, vagy a királyi embereket és hiteles helyek bizonyságait bántalommal illetik, törvény kivánata szerint személyeikben és jószágaikban büntesse. — c) Hogy az országrendeinek múlt országgyűlési kérelméhez képest királyi személynökét ítélőmestereivel együtt jövő sz. György huszadik napjára Lőcsére küldje: hogy ott a tiszántúli és néhány felső vármegyék részére, azon megyékből néhány esküdt ülnököt maga mellé vevén, királyi ítélőszéket tartson. — d) Hogy Pozsonban a királyi kúria bőjt második vasárnapján, és másod ízben ne Márton, hanem Luca napján üljön össze, s hogy a helytartó bőjt más vasárnapján kezdje tartani ítélőszékét.

A 38-dik ágazat, mely azon megyés grófoknak megesküdtetését sürgeti, kik hivatalbeli esküjöket még le nem tették.

A 39-dik ágazat, mely a jobbágyok költözésének kérdése feletti határozást jövő országgyűlésre halasztván, az erőszakosan elvitt jobbágyok törvény büntetése alatti visszaadatását parancsolja.

A 40-dik ágazat, mely azon megyéket, melyeket Mehmet basa levelében tűzzel és vassal fenyeget, a királyi felség védelmébe ajánlja.

A 42-dik ágazat, mely azon slavóniai és horvátországi törökhatárszéli várakat, melyeket uraik védelmezni nem képesek, király kezére bocsáttatni, a szükségteleneket pedig lerontatni rendeli.

A 43-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy Slavónia védelméről jókorán gondoskodni, a bánnak fizetését kiszolgáltatni, és a határszéli birtokos horvát urakat és nemeseket pénzzel segíteni méltóztassék.

A 44-dik ágazat, mely a törökök által jövedelmeiktől megfosztott dunántúli és inneni néhány váraknak vagy őrseregeli ellátását vagy lerontását sürgeti.

A 45-dik ágazat, mely az egri püspököt kineveztetni, s Egerre nézve minden szükségeseket megtétetni sürgeti.

A 46 és 47-dik ágazatok, melyek a csallóközieknek gabona- és borkivitelbeli szabadságukat fentartatni, és a spanyol katonákat az általok tett adósságok és károk megtérítésére szoríttatni kérik.

A 48—50-dik ágazatok, melyek a hamispénzverőket, igazságtalan vámpénzvevőket, és szabad és bányavárosok vámfizetési s más felmentettségének megsértőit megbüntettetni, továbbá a szokatlan gázlókat és száraz vámokat eltörültetni szorgalmazzák.

Az 51 és 59-dik ágazatok, melyek közől amaz mind hazai mind külföldi kereskedőknek, kivéve ha tiltott árukat vinnének, igazságos harmincadfizetés mellett szabad átjárást engedtetni kíván, amaz pedig a lengyel királyt hazánkbeli kereskedés iránti tilalmának visszavonására bíratni kéri.

Az 52—54 és 56—58-dik ágazatok, melyekben a felség kéretik: a) Hogy Sáros, Ungvár, Zemplén és Ung vármegyéket a János király fia pártját követő kassaiak ellen védje. — b) Hogy a megyéktől elszakasztott részeknek visszacsatolását eszközölje. — c) Hogy a magánosok kezein lévő harmincadokat azokból szabadítsa ki. — d) Hogy Szerdahely, Bakonyújvár és Ordó újonnan épített várakat Podmaniczky által adassa ki, és mint rabló-fészkeket rontassa le, továbbá őtet az általa elfoglalt jószágok visszaadására szorítsa. — e) Hogy az ország határai kiigazítását eszközölje. — f) Hogy Fyersth Móricot az általa jogtalanúl elfoglalt javaknak visszabocsátására kényszerítse.

A 60-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy a jószáglekötelezések (Inscriptiones) ügyét a pozsoni törvény következésében a helytartó és ország rendes birái által ítéltesse el, és azután velök azt tegye, mit az igazság kíván.

2) Állandó szabályul hozottak közé tartoznak pedig:

A 4-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy, ha ezután a törökkel béke vagy fegyvernyugvás felől alkudozni kivánna, abban alkalmas magyaroknak tanácsával éljen, ezek adhatván nekie legbiztost tanácsot.

A 15-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a királyi felség segedelempénzek kezelésére és más hazánkbeli tisztségeire ne külföldieket hanem magyarokat alkalmazzon, és valamint más országainak rendjeire nézve teszi, úgy Magyarország rendeit is régi szabadságaikban tartsa meg; to-

vábbá hogy magyar dolgokban csak magyar cancellariájából költ levelekkel éljen, s azokat a hazában létező külföldiekkel is tartassa meg; végre hogy az ország dolgaiban ne gyűrüs, hanem titkos nagyobb pecsétét használja, és ugyanazért azt cancellárjának adja át, nehogy adomány- és másféle leveleinek érvényessége iránt per támasztathassék.

A 36-dik ágazat, mely a királyi cancellaria, ítélőmesterek, s káptalanok és konventek leveleinek váltságára nézve régi királyaink törvényeit megtartatni parancsolja.

A 37-dik ágazat, mely azon visszaélést, melynél fogva némely vármegyékben az alispánok és szolgabírák jószágvisszaadás vagy osztály melletti eljárásukért 12 forintot szoktak venni, eltörülvén azt rendeli: hogy ezután oly végrehajtásoknál, melyekben birságokat kapnak, semmi fizetést se vegyenek, másféléknél pedig ne többet, mint egy napra egy forintot.

A 41-dik ágazat, mely a jószágaiktól megfosztott, és azért mások jószágára vagy városokba menekült nemeseket minden, akár király számára akár hazafiak közé fizetendő adózásoktól, papi dézsmaadástól, és a városi vagy más helybeli bíróságtól felmenti, kivéve egyedűl az új lakhelyökön lévő birtokaik iránti pereiket, vagy ha már magokat valamely szabad városban divatozó terheknek önkényt alávetették volna.

Az 55-dik ágazat, mely némely hatalmasok által elkövettetni szokott abbeli visszaélések ellen azt rendeli: hogy a főpapok és más dézsmatulajdonosok dézsmájokat a földes úron kívül másnak csak sz. György napja után adhassák bérbe, és akkor is csak oly kötéssel: hogy a bérlő csupán a szokott tizedet, és a régtől divatozó mód szerint, nem máskép vehesse ki, és a helybeli lelkésznek tizenhatodát kiadni tartozzék.

Az utószó pusztán a király helybenhagyását és megerősítését fejezi ki, s abban egyedűl csak a királynak azon nyilatkozata kíván némileg megjegyzést: hogy ezen királyi titkos pecséttel erősített ünnepélyes levele királyi cancellárja által aláirva légyen.

X-dik törvénylevele 1547-dik évi sz. Katalin napjára hirdetett országgyűlésben, melyre a király csak szószólókat (oratores) külde, Nagyszombatban hozatott, s 39 ágazatra terjed, a melyekre törvénykönyvünkben a reájok jövő évi februarius 22-kén Augsburgban adott királyi válasz következik. Ágazatai közől:

1) Ideiglenı, vagy napi szükségeken segélők közé tartoznak:

Az 1—6-dik ágazatok, melyekben országunk rendei megköszönvén a királyi felségnek hazánk iránti fáradhatlan gondoskodását, és elismervén a törökkel kötött öt évi békének hasznosságát, őt arra kérik: hogy a béke föltételeinek török részről megtartását eszközleni, és e végre a határvárakban fegyvernyugvás alatt is elégséges őrsereget tartani, továbbá a pártütőknek és rendzavaróknak fékentartására a hadivezért és ország főkapitányát szükséges hatalommal és erővel felruházni, és vagy személyesen az országban tartózkodni, vagy pedig Maximilián főherceget állandó lakásra ide küldeni, végre azon benföldi fegyvereseket, kik szülőhelyeikről törökök által elűzettek, mivel nagy részint pártütők zsoldjába állani máskép kénytelenek, királyi zsoldba venni, és határszéleken elosztani méltóztassék. — Ezentúl az 5-dik ágazatban különös megjegyzést igényel az ország rendeinek azon nyilatkozata: hogy magokat nemcsak egyedűl magának Ferdinándnak, hanem örököseinek országlása és hatalma alá is örök időkre vetették.

A 7—11 és 14-dik ágazatok, melyekben az ország rendei azon évre 2 forintnyi segedelempénzt ajánlanak, jelesen 160 dénárt hadinépek tartására és határszélek őrzésére, 20 dénárt kamanyereség fejében, és 20 dénárt a felség szükségeire; továbbá két kincstárnokot, egyet az urak, egyet a nemesek rendéből neveznek, s a segedelempénz kivetését és beszedését szabályozzák, és az előbbi segedelempénz hátramaradásainak behajtását szorgalmazzák; jelesen pedig a 14-dik ágazatban a királyi felséghez küldött szószólóknak költségeit a király szükségeire ajánlott 20 dénár segedelempénzből levonatni rendelik.

A 12, 13, 15, 16, 17, 19 és 20-dik ágazatok, melyek a belső és külső bátorságot egyaránt fentartatni szorgalmazzák, és e célokra rendelik: 1) Hogy a seregek vezére vagy az ország főkapitánya a veszélylyel fenyegetett helyeken tartózkodjanak, s a fogadandó hadi népet oly helyekre oszszák fel. — 2) Hogy a dunáninneni, dunántúli és slavóniai határvárak szükséges lovas és gyalog hadi néppel haladék nélkül rakassanak meg, és mivel az ország elégtelen, a császár birodalmi hercegeivel segedelemnyújtásra keressenek, a rablóvárak pedig, szükségtelenségök bebizonyodván, rontassanak le. — 3) Hogy minden urak, nemesek és birtokos emberek minden 100 jobbágytól 3 lovast és 3 gyalogot folyvást készen tartsanak, hogy a szükség megkivánván, azokat a seregek vezérének vagy főkapitánynak segítségére küldhessék, mellettök ők magok is személyesen felkelni

tartozván. — 4) Hogy az ország főkapitánya mindenkor Egerben, Nyitrán, vagy Sempthén lakjék, és ha Tiszántúlra kellene mennie, maga helyett arra alkalmas egyedet rendeljen. — 5) Hogy egy főkapitány mindenütti felügyelésre elégtelen lévén, a királyi felség dunántúli részek számára egy külön főkapitányt nevezzen.

A 21, 22, 24. és 25-dik ágazatok, melyek a győri püspökség dézsmáit a németektől, kiknek lekötve vannak, visszavétetni, és a győri vár erősítésére fordíttatni, — az erőszakosan elfoglalt jószágokra és dézsmákra nézve a múlt országgyűlések határozatait megtartatni, — Körmöcön a magyar pénzeket régi pénzláb szerint veretni, — s a kolosmonostori rabló várat, melyet Podmaniczky lerontott Szerdahely vára helyett építtetett, lerontatni rendelik.

A 34-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy a kihajtandó ököröktőli harmincadot, melynek egy forintról kettőrei emelésébe némely tanácsosok és nemesek múlt országgyűlés végén a nagyobb résznek elmenetele után egyeztenek meg, minthogy ezen felemelés igen károsnak tapasztaltatik, ismét egy forintra leszállítani kegyeskedjék.

A 37—39-dik ágazatok, melyekben a felség kérettetik: hogy az ország határait Styria, Ausztria és Morvaország felé kiigazíttatni, Kinigsperger Honoriust a felső és alsó eöri nemeseknek birtokaikbani háborgatásától eltiltani, Fyersth Móricot, mit már múlt országgyűlésen is kértek, az általa jogtalanúl elfoglalt jószágok visszaadására szorítani, — Sárkány, Rajki és más nemeseknek némely német urak elleni birtoki pereiket elítéltetni, és némely magányos hazafiaknak a rendek szószólói által benyújtott kérelmeire kegyelmes választ adni méltóztassék.

2) Állandó szabályúl hozottak közé pedig sorolhatók:

A 18-dik ágazat, mely azon eseteket sorolja elő, melyekben a főkapitány és fegyveres nép általi ítéletvégre-hajtásnak helye vagyon.

A 23-dik ágazat, mely a helytelen keresettel élőknek perök hat gíra birsággali letételét, melylyel előbb ítélet kimondása előtt szabadon és büntetlenűl élhetének, csak a per első szakában, míg t. i. a bebizonyítás tanúságtétel vagy oklevél-előadás által meg nem történt, engedi helytelen kereset büntetése nélkül meg.

A 26—33-dik ágazatok, melyekben országunk rendei mind azon rosszaknak okát, melyeket a haza régóta szenved, többek közt a szegény jobbágyok elnyomatása által felingerlett Isten haragjának tulajdonítván, a

királynak múlt országgyűlésen tett felszólítására nekiek költözési szabadságukat visszaadják, és ezen egész ügyet szabályozzák. Jelesen: 1) Hogy a költözni akaró jobbágy szándékát jövendőbeli urának és a megye egyik szolgabírájának jelentse be, ki annak urát jobbágya szándékáról tudósítani, és ha ez őtet 15 nap alatt megmaradásra nem bírhatná, egy megyebeli nemest maga mellé vevén, a költözni kívánót helysége bírái és lakosai előtt arra, hogy nem gyűlölségből, hanem terhei nagysága miatt akar költözni, megesküdtetni, és mihelyest földesura iránti tartozásait és azon helybeli adósságait kifizette, és netalán pusztulóban létező lakát illő karba helyezte, azon nemes jelenlétében költözésre felhatalmazni tartozzék. — 2) Hogy ha az így költözési szabadságot nyert jobbágyát ura el nem bocsátaná, vagy, ha ki másnak jobbágyát költözési szabadság nyerésének ezen útján kívűl elvinné, vagy befogadná, a tettes azon jobbágynak emberdíjában, és azon kívűl, az első esetben ugyanazon földesúr ellen, kihez a jobbágy költözni kíván, másodikban pedig az előbbi ellen, 200 forintban marasztaltassék, és az elmarasztaltnak jószága a bírságok letételéig a győztes fél részére lefoglaltassék. — 3) Hogy az elköltözött jobbágynak háza urára szálljon, ki azt tetszése szerint más jobbágynak adhassa; annak tulajdon költségén mívelt vagy kiírtott földeit, rétjeit, vagy szőleit mindazáltal csak szolgabíró és egy megyebeli nemes által tett becsűjöknek lefizetése mellett vehesse el, addiglan pedig tőlök csak kilencedet és más divatban lévő adózásokat vehessen. — 4) Hogy a jobbágyköltözési ügyben részrehajlólag működő alispán vagy szolgabíró hivatala veszteségével és 200 forinttal bűnhödjék, de viszont az eljáró bíró elleni minden ellenszegülés is 72 forinttal, sőt ha az ellenszegüléshez verés, sebezés, vagy letartóztatás járulna, nagyobb hatalmaskodásnak, gyilkolás esetében pedig hívségtelenkedésnek büntetésével fenyíttessék, az uradalmi tisztek által tett ellenszegülés esetében urok azon túl magát 12 nemes eskütárssal leteendő eskü által kitisztítani tartozván. — 5) Hogy ha jobbágyi elbocsátás ügyben a szolgabíró megyebeli nemes társával valamely ítéletet hozna, azt a meg nem elégedett fél a megye székére, és onnan a király ítélőszékéhez is, és pedig végrehajtás előtt feljebb vihesse. — 6) Hogy a jobbágy elbocsátásában eljáró alispán, szolgabíró és megyebeli nemes a költöző jobbágytól fejenként 12 dénárt, az elmarasztalt földesúr jószágai lefoglalásában és átadásában foglalkozók pedig a győztes féltől 12 forintot vehessenek.

A 35-dik ágazat, mely a dézsmajoggal bíró főpapoknak vagy káp-

talanoknak és konventeknek, ha dézsmáikat bérbe adni akarják, kötelességűl teszi: hogy tizedelőjöket sz. György napjára dézsmakerületjöknek főhelyére küldvén a földesuraknak üzenjék meg, hogy ha jószágaiknak dézsmáit bérbe akarják venni, annak szokott és igazságos árát oda küldjék, és így dézsmáikat minden mások előtt a földesuraknak bérbe adni tartozzanak.

A 36-dik ágazat, mely a törökök által tulajdon jószágaikból elűzött nemeseket új letelepülésök helyén mindennemű dézsmafizetés alól felmenti. Végre

A királyi válasz ezen törvénylevél ágazatait helyben hagyja, némelyekre nézve mindazáltal némi módosítással, jelesen: 1) Az 5-dik ágazatra nézve, mellőzvén Maximilián főhercegnek kivánt magyarországbani lakása iránt minden feleletet, a királyi felség német birodalomból visszatérte után önmagának hazánkba jövetelét igéri. — 2) A 9-dik ágazatra kijelenti: hogy az ország által választott két kincstárnok mellé királyi kamarája tisztjei közől valakit rendelend. — 3) A 21-, 24-, 34-, 37- és 38-dik ágazatokban nyilvánított kívánatokra nézve igéri: hogy visszatérte után azokat, mennyire lehetséges leend, méltánylani fogja.

XI-dik törvénylevele 1548-dik évi sz. Lukács napjára hirdetett, s a királynak személyes elnöklete alatt tartott országgyűlésben hozatott, 71 ágazatra terjed, s a királynak elő- és utószavával ellátva vagyon.

Előszavában a király egyedűl csak azt adja elő: hogy 1548-dik évi sz. Lukács napjára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, és abban önmaga elnöklött, és hogy az ország rendei az általok ezen gyűlésben hozott törvényágazatokat helybenhagyás és erősítés végett nekie benyujtották légyen.

A törvénylevélnek magának első négy ágazata az országrendeinek bévezetéséül szolgál, úgymint melyekben a királynak jó intéseiért, és azon kegyes ajánlkozásaért, hogy valamint eddig, úgy ezután is, az országért minden veszedelmekre, munkákra, és költségekre kész, háladatos érzelmeiket és szavaiba helyezett bizodalmukat kijelentik, és előadják: hogy a felség által előterjesztettekre nézve következő ágazatokba egyeztek, melyeket itt helybenhagyás végett benyújtanak. A többi ágazatok közől

1) Ideigleni vagy nap szükségein segélő határozatokat tárgyalnak:

Az 5—13-dik ágazatok, melyek az isteni tisztelet és hitvallás régi

állapotjábai visszahelyezésére, és az eretnekségek mindenfelőli megszüntetésére a királyi felségnek intése szerint rendelik: 1) Hogy egyházi főnökökké tudománynyal biró egyházi férfiak tétessenek, és azok a népet mind önmagok tanítsák, mind általok rendelt oly esperestek, lelkészek, vagy egyházi szónokok által taníttassák, kik a katholika szentegyház igaz tanítását követik; továbbá hogy a főpapok ily egyházi férfiak képzésére iskolákat állítsanak, és lelkészekké csak jámbor életű és tudományú egyéneket alkalmazzanak, magok pedig mindig egyházi megyéjökben lakjanak, és egynél több egyházi hűbért ne bírjanak. — 2) Hogy a királyi felség jámbor és tudományos emberek szaporítására az iskolák szükségeiről gondoskodni, és jelesen az elhagyott monostoroknak és káptalanoknak jövedelmeit tudományos igaz katholika hitű lelkészek és egyházi szónokok tartására, részletes iskolák felállítására, jámbor tanítók élelmezésére, és jóreményü tanulók felsegélésére fordítani kegyeskedjék. — 3) Hogy világiak kezén akár a felség lekötelezése mellett, akár minden jogcím nélkül létező mindennemű egyházi jövedelmek tulajdonosaiknak mennél előbb adassanak vissza, máskép azok kötelességeiknek megfelelni képesek nem lehetvén. — 4) Hogy főpapjaink a múlt zavarok alatt jövedelmeiknek nagyobb részétől megfosztatván, a királyi felség kérje meg a szentséges pápát: hogy a püspököknek erősítő, és szentelésre felhatalmazó leveleit ingyen adja ki. — 5) Hogy a püspökök által rendelendő esperestek és lelkészek azon hit dolgában avatatlan embereket, kik eddiglen némely urak és nemesek engedelmével sok helyeken egyházi szónokságot gyakorlani merészlettek, ily szónoklásoktól tiltsák el, és a régi igaz hitre térítsék; a földesurak pedig a püspökök által rendelt lelkészeket ne gátolják, hanem inkább nekiek mindenkép segedelmül legyenek. — 6) Hogy a földesurak az újrakeresztelőket (anabaptistae), és szentségrontókat (sacramentarii) jószágaikról űzzék ki, és többé közőlök az országba senki be ne fogadtassék. — 7) Hogy a királyi felség a római pápát mennél előbbi közönséges egyházi zsinat egybehivására serkentse, melyben a vallás iránti különböző vélemények kiegyenlíttethessenek.

A 14—17-dik ágazatok, melyek rendelik: hogy a király, múlt országgyűlések által az engedetlenek büntetésére minden kivánható hatalommal felruházva lévén, hatalmával éljen, jelesen azokat, kik az általok jogtalanúl letartóztatott várakat és birtoki jogokat több országgyűlések határozatainak ellenére még mindig vonakodnak visszaadni, és azokat, kik

a per útjának minden szakain átment perekben hozott végitéletek végrehajtását gátolják, kötelességök teljesítésére erőhatalommal kényszerítse.

Jegyzet. Itt a 17-dik ágazatben már említés fordul elő a nádori helytartóról (Locumtenens Palatinalis), mely hivatalnak felállítása, mint annak helyén megjegyzém, az 1542-dik évi 28-dik pozsoni törvénycikk által elhatároztaték.

A 22-dik ágazat, melyben a királyi felség hazánkbani maradásra, az ország rendei előjogainak megtartására, és a hazafiaknak külföldiek kizártával teendő hivatalokrai alkalmazására kérettetik.

A 23—27 és 31-dik ágazatok, melyek az e gyűlésben ajánlott, és a múlt évivel mennyiségére nézve egyenlő segedelempénz iránti rendelkezésekkel, és a múlt évinek hátramaradásait vagy csalárd megrövidítését tárgyalókkal foglalkoznak.—Egyébiránt itt különös megemlítést igényel a 24-dik ágazatnak azon több jövő törvények által utánzott határozata, mely által a király birtokában lakó oly jobbágyoknak, kik a törököknek is adózást tenni tartoznak, a segedelempénznek fele elengedtetik.

A 46- és 47-dik ágazatok, melyek közől amaz tíz, névszerint elősorolt, és más minden újonan királyi engedelem nélkül épített várakat azon vármegye által, mely általok károsíttatik, és ha az arra elégtelen volna, a királyi felség vagy főkapitány által lerontatni parancsol, emez pedig a kolosi vár lerontását sürgeti.

Az 51-dik ágazat, mely a hamis pénzverők büntetését, és a körmöci régi és új pénzek, és a cseh batkák egész országszertei elvételét sürgeti, a lengyel pénznek elfogadását pedig tilalmazza.

Az 52—56-dik ágazatok, melyek a harmincadokról és vámokról rendelkeznek; jelesen: a) Hogy a király egy ökörtől, igérete szerint, egy és fél forintnál nagyobb harmincadot ne vétessen. — b) Hogy a száraz vámok, valamint az olyak is, melyek király engedelmével ugyan, de helytelen kérelem mellett újonan építtettek, törültessenek el. — c) Hogy a bisztrici királyi bányából felség nevében kivitetendő réztől sehol vámpénz ne vétessék. — d) Hogy az uraktól és nemesektől és holmijaiktól a haza határai közt se harmincad se vám ne szedessék, valamint azon áruktól se, melyeket tulajdon használatukra behoznak.—e) Hogy általánosan az urak, nemesek, szabad és bányavárosok, valamint Zágráb városa is, mindazon szabadságoknak és mentességeknek élvezésében megtartassanak, melyeknek eddiglen gyakorlatában voltak.

Az 57—59-dik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: hogy

a Martinuzy által országunktól elszakasztott Heves, Abaúj, Sáros, Zemplin, és Ung vármegyéket birtokához visszakapcsolni, az ugyanaz által Varanón, Szepsiben, Jászón, és Tornán felállított harmincadokat eltörülni, és őtet és Izabella királynét arra bírni törekedjék: hogy híveinek letartóztatott jószágait visszaadják, és hazánkfiainak alattvalóikról igazságot szolgáltassanak. Továbbá jelesen az 58-dik ágazat azt is parancsolja: hogy az e zavarok alatt erőszak által paraszt sors alá vetett nemesek mind Magyarországban, mind Slavóniában és Horvátországban szabadságaikba helyeztessenek vissza.

A 63-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy a Magyarország határai közt fekvő birtokokat német alattvalói által attól elszakasztatni ne engedje, és ha az ország határai iránt még némely el nem döntött kérdések volnának, azokat mindkét részről választandó biztosok által döntesse el.

A 68-dik ágazat, mely Szakolca városát azért, mert határai közt morváknak és zsidóknak földvásárlásokat megenged, büntetés alá vettetni, és egyszersmind arra szoríttatni rendeli: hogy az ott lakó nemeseket és más magyarokat ily földek megtartásában ne gátolja.

A 69-dik ágazat, mely Erdődy Péternek Kőszeg és Chászár-vára iránti peres ügyeit a királyi felség igazságszeretetébe ajánlja.

A 71-dik ágazat, melyben országunk rendei némely nemeseknek Pozson és Sáros várakban létező leveleit jövő törvényszék alatt visszaadatni, azon, Magyarország szabadságait érdeklő privilegiomokat pedig, melyeket Derechény Kaczianer János hadivezérnek Szepesvárában átadott, megvizsgáltatni, és azután kiadatásukat kegyesen elrendeltetni kérik.

2) Állandó szabályúl hozottak közé pedig tartoznak:

A 18-dik ágazat, melyben határoztatik: hogy nádorválasztásra, melyet néhány vármegyék megpendítének, országunk köz decrétoma szerint különös országgyűlést szükség lévén tartani, ha a felség nádort akarand választatni, régi szokás szerint az ország minden rendeinek gyűlést hirdessen, és hirdetményében a nádorválasztás okait sorolja elő; továbbá hogy ugyanakkor méltóztassék a régi ünnepnyolcadi székek felől is tanácskozni.

A 19-dik ágazat, mely rendeli: hogy a törvényszékek tartásának divatozó módja szerint minden ügyek el nem végeztethetvén, mind a királyi helytartóság alá tartozó, mind pedig másféle perekre nézve a köze-

lebb és távulabb fekvő vármegyék részére itélőszékek Pozsonban külön tartassanak, a közelebbi 17 megye részére ugyan vízkereszt és Jakab apostol, a távulabb fekvő 18 megye számára pedig sz. Lukács és György ünnepeiben, úgy mindazáltal, hogy a királyi helytartó az új hatalmaskodási pereket és a feljebbvitelieket, mint eddig, folyvást ítélje.

A 20-dik ágazat, mely a katonák kihágásainak elitélésére nézve azt rendeli: hogy a táborban elkövetett minden kihágásokat a hadi fővezér vagy főkapitány ítélje, a táboron kívül elkövetettekre nézve pedig, ha a bűnös, hazafi vagy határvári katona volna, a megsértett fél, ha akarná, igazságszolgáltatásért a királyhoz, vagy annak távullétében a helytartóhoz és az ország más rendes bíráihoz is folyamodhassék, — a külföldi katonák mindazáltal a király után egyedűl a hadivezérnek bírósága alá tartozván.

A 21-dik ágazat, mely az ország törvényei átvizsgálására királyi felség által néhány törvénytudókat neveztetni sürget, kik munkájokat a a nádorválasztásra hirdetendő jövő országgyűlésre beadni tartozzanak.

A 28—30-dik ágazatok, melyek a királyi jövedelmek biztosítása és gyarapítása végett a harmincadra nézve csalást elkövető kereskedőket, valamint azokat is, kik abban nekiek tanácsot, vagy segédkezet nyújtanak, árúik becsűjével büntettetni rendelik. Továbbá a királyt a marmarosi sókamara jobb rendbeszedésére, és több új fióksókamarák országszertei felállítására, és így mind az erdélyi mind más külföldi sónak országunkbóli (Árva, Liptó, és Turóc hegyes völgyes vármegyéket, és a távul eső Slavóniát kivéve) kitiltására figyelmeztetik. Végre a helytelenűl elzálogított királyi jövedelmeknek visszavételét sürgetik.

A 32—34-dik ágazatok, melyekben a jobbágyoknak szabad költözése részint uraik iránti ellenszegülésök, részint más némely okok miatt jövő országgyűlésig felfüggesztetvén, nehogy uraik zsarnokoskodására út nyittassék: 1) Uraik iránti szolgálatbeli és másféle tartozásaik elősoroltatnak, és minden egyéb taksálás és zsarolás eltiltatik. — 2) Tilalmaztatik a földesúr jobbágyát nyilvános bűntett vagy kihágás nélkül bebörtönözni, vasra veretni, és annál inkább nagyobb kínokkal illetni. — 3) A jobbágynak azon esetben, ha földesura őtet az itt elősorolt tartozásoknál nagyobbra kényszerítené, megengedtetik, hogy a megye törvényszéke előtt jövendőbeli ura vagy önmaga panaszt tévén, elbocsáttatását kérhesse, melyet az alispán, szolgabirák, és e végre választandó 12, vagy kisebb megyékben 6 esküdt nemesek rövid úton meg is engedni parancsoltatnak, a köl-

tözést ezen ítélet után akadályozó földesúr 100 forinttal büntettetni rendeltetvén. — 4) Végre a múlt nagyszombati országgyülés óta törvényesen elbocsátott, sőt az eddig elszökött vagy erőszakkal elvitt jobbágyok is új földesuraiknál hagyatni rendeltetnek, ezek mindazáltal az átköltözött jobbágyok által hátrahagyott adóssági vagy kártételi tartozások iránt, 100 forint büntetés alatt, igazságot szolgáltatni tartozván.

A 48—50-dik ágazatok, melyekben a gonosztévők kiirtására rendeltetik: a) Hogy a nyilvánságos tolvajokat és rablókat az ország főkapitányai, a szabad grófok, és a megyéknek grófjai és algrófjai akárhol fogassák be, és büntessék meg. — b) Hogy azokat, kik váraikból embereket rablásra küldenek, a király vagy országkapitányai váraikat ostrom által bevétetvén, csúfos halállal büntessék, és azon felűl jószágaikat a király érdemes hazafiaknak ajándékozza el. — c) Hogy a rablók sürű erdőségekben szokván többnyire leselkedni, az ily erdőségek az útaknak két oldalán 200 könyöknyire írtassanak ki. Végre d) Hogy a bűntettekről gyanúsok iránt a megyéknek grófjai és algrófjai a szolgabírákkal és a jobbágy-elbocsátási kérelmek elítélésére rendelt esküdt nemesekkel minden évnegyedben minden urak, nemesek és nemtelenek felett nyomozást tartsanak, és azokat, kik rablókat tartani vagy önmagok rablani találtatnak, érdemök szerint büntessék meg, vagy ha arra elégtelenek volnának, őket az ország kapitányainak jelentsék be.

A 60—62-dik ágazatok, melyek az egyházi tizedszedésre nézve rendelik: a) Hogy a dézsmaura dézsmáját, ha nem akarja, bérbe adni köteles ne legyen, de ha bérbe adni kívánja, azt sz. György napjáig a földesúron kívül másnak bérbe ne adhassa; ez azonban a dézsmaszokás által meghatározott, vagy ily szokás általi meghatározás nem létezvén, kölcsönös egyezés által meghatározandó árának felét azonnal, másik felét pedig a helybeli divathoz képest sz. Miklós napjáig vagy gyertyaszentelőig lefizetni tartozzék. — b) Hogy a dézsma árára nézve a felek közt egyesség létre nem jöhetvén, a dézsmaura azon évben dézsmáját bérbe ne adja; másképen, valamint akkor is, ha azt sz. György napjáig a földesúron kívül másnak bérbe eresztené, azt azon évre veszítse el, és a földesúr ingyen szedje be. — c) Hogy ha ki a dézsma urának akaratja ellen dézsmája szedésébe avatkoznék, vagy őtet joga gyakorlatában akadályozná, a dézsmának kétszeres értékével bünhödjék. — d) Hogy a jobbágyok a dézsmá-

nak behordására nézve törvény tartalmán túl ne terheltessenek, és a dézsma maga is mindenütt igazságosan vétessék ki.

A 64-dik ágazat, mely a váradi, és sz. István első vértanú káptalanaira nézve rendeli: hogy a mely vármegyékben ezelőtt végrehajtásokban eljárának, ezután is járjanak el, és hogy a felség annak megengedését György barátnál is eszközölje ki.

A 65-dik ágazat, mely azon megyés grófokat hivatalaiktól elmozdíttatni szorgalmazza, kik a király parancsára esküjöket még le nem tették, valamint az egész megyének kérésére az olyanokat is, kikre bebizonyodott: hogy hivatalukat rosszul kezelték, vagy hatalmaskodásokra használták.

A 67-dik ágazat, mely végrehajtásokban eljáró káptalan- vagy konventbelieknek egyházi hűbéreik vesztesége alatt parancsolja: hogy napidíjúl 12 dénárnál többet ne vegyenek, a levelek váltságára nézve pedig magokat régi törvényeinkhez alkalmazzák.

A 70-dik ágazat, mely az algrófok vagy is alispánokra nézve rendeli: hogy ne a gróf által egyedül, hanem országunk törvényei szerint az egész megye megegyezésével választassanak, és esküjöket tüstént tegyék le; máskép hivatalukban el ne járhassanak, és ítéleteiknek senki se engedelmeskedjék.

A király utószava az ágazatoknak minden kivétel nélküli helybenhagyásán túl más semmit magában nem foglal.

XII-dik törvénylevele 1550-dik évi vízkereszt napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben hozatott, s a királynak elő- és utószavával ellátva, 78 törvényágazatból áll.

Előszavában a király egyedül csak azt adja elő, hogy az ország rendei királyi meghívására a fenn kijelelt napon és helyen egybegyűlvén, nekie, királyi előadásaira felelőleg, az ezen törvénylevélbe foglalt ágazatokat elfogadás és megerősítés végett átnyújtották.

Az első három ágazat ismét az ország rendeinek bévezetéséül szolgál, melyben a királynak hazánk iránti gondoskodásaért, és azon feltételeért, hogy most hosszú távolléte után Németországból visszatérvén, jövendőben messzire eltávozni nem fog, hanem mind maga mind fiai az ország dolgaival foglalkozandnak, hálát mondanak. A többi ágazatai közől

1) Ideigleni vagy napszükségeit érdeklők közé tartoznak:

A 4—6-dik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: hogy végre már hosszabb időre hazánkban maradni, és ha ez nem történhetnék, Maximilián herceget, Csehország királyát, Spanyolországból visszahíván, hazánkban annak kormánya, s a magyar nyelv, és katonai tudomány megtanulása végett állandóul lakatni, míg pedig a herceg visszatérhet, önmaga itt mulatni méltóztassék.

A 7—9-dik ágazatok, melyekben az ország rendei a királyi felségnek megköszönik mindazt, hogy múlt nyáron seregei által több engedetleneket megbüntettetett, mind pedig azt, hogy a törökkel ismét fegyvernyugvást kötött, és egyszersmind esedeznek: hogy a hadi nép által okozott károkat megtéríttetni, és a határszéleket jó karban tartani kegyeskedjék.

A 10 és 11-dik ágazatok, melyekben az országrendei helyeselvén azt, mit a király országunk törvényeinek kijavítására nézve előadott, az e munkával foglalkozó egyéneket szorgalmaztatni, s a munka elkészűlvén, minden vármegyéből egy vagy két törvénytudó egyént azon munkának országunk főpapjai, bárói, s rendes bírái és ítélőmestereivel történendő átvizsgálására királyi levél által meghívatni, és azután a munkának elfogadására, és mennyiben szükséges leendne, új törvények általi bővítésére vagy kijobbítására országgyűlést egybehívatni rendelnek.

A 12—20-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a királynak minden eretnekségek kiirtása, és a katholika hit régi virágzásának helyreállítása iránti akaratját magokévá tévén, rendelik: a) Hogy a főpapok mind önmagok, mind az általok rendelendő helyettesek az igaz katholika hit tanításait szorgalmasan hirdessék, és a hamis tanok követőit azoktól térítsék el. — b) Hogy mind ő felsége mind az ország rendei által a római pápához szószólók küldessenek, kik őtet a püspököknek ingyenes és annata fizetés nélküli megerősítésére és törökök elleni segedelempénz nyújtására bírni iparkodjanak. — c) Hogy a világiak mindazokban, mik a hitvallást érdeklik, a püspököknek és általok rendelt lelkészeknek engedelmeskedjenek, és a netalán nekiek kétségeseknek tetsző hitbeli kérdések elhatározását az egyházi közönséges zsinatra bízzák. — d) Hogy a papság hivatalát szükséges jövedelmek nélkül nem teljesíthetvén, az egyházakat dézsma és másféle jövedelmeikre nézve senki se károsítsa, és a királyi felség is mindazon egyházi jószágokat és jövedelmeket, melyeket akár hazafiaknak akár külföldieknek lekötött, mennél előbb azoknak kezeikből szabadítsa ki és

tulajdonosaiknak adja vissza, továbbá a megürült püspökségeket és egyéb egyházi hűbéreket, jelesen az esztergomi érseki széket is, érdemes hazafiakkal mennél hamarább töltse bé, az elhagyott egyházak, káptalanok és konventek jószágait pedig a múlt országgyűlés rendeletéhez képest iskolák felállítására és tudós férfiak tartására fordítsa. — e) Hogy egyházaiknak ezen zavarok alatt elfoglalt jószágait magok a főpapok is kikeresni és minden módon visszaszerezni igyekezzenek, s ebben nekiek a felség hatalmával segedelmül legyen.

A 21—33-dik ágazatok, melyek az ezen évi segedelempénznek, mely a kamaranyereségnek betudásával 2 forintot tett, ajánlását, s annak költségkímélés végett alispánok általi kivetését és szolgabirák általi beszedését, továbbá az előbbi segedelempénz kivetése és beszedése hiányai felfödözésének és hátramaradásai behajtásának módját szabályozzák, és az eljáró alispán és megyebeli tisztviselők munkadíját meghatározzák.

Az 59—61-dik ágazatok, melyek az országos és magánosokat Martinúzi György váradi püspök hatalmaskodásai ellen védetni, — a Révay és Bakyth-családok megegyeztetését eszközöltetni, — az elhagyott káptalanok és konventek pecséteit, nehogy alattok hamis levelek adassanak ki, összeszedetni, és azon egyházak visszaállításáig a királyi helytartó kezénél hagyatni rendelik.

A 65—69-dik ágazatok, melyekben a király kéretik: hogy a hazafiaknak lengyel király elleni kármentesítéséről, ki alattvalóit árúiknak hazánkba hozatalától eltiltotta, gondoskodni, — az urakat és nemeseket tulajdon szükségökre behozott árúkra nézve harmincadfizetéstőli mentességökben megtartatni, — az úgynevezett száraz vámoknak eltörlését eszközleni, — és a határvárakat tulajdon pénztárából ez évben is, mint tavaly, minden szükségesekkel elláttatni kegyeskedjék.

A 70-dik ágazat, mely azon különbféle oklevelek kiváltására, melyeket gróf Salmis Kacziáner hadvezértől pénzen magához váltott, az ezen évi segedelempénzzel egyszersmind minden jobbágytól 10 dénárt vétetni határoz, melynek átvétele után gróf Salmis azokat a győri püspöknek, és a személyes jelenlét helytartójának átadni, ezek pedig tulajdonosaiknak ingyen visszaszolgáltatni tartozzanak.

A 71-dik ágazat, mely királyi biztosokat küldetni rendel Slavóniába, kik az ottani határvárak sorsát, továbbá a zágrábi lakosoknak építményekre tett költségeit, és harmincadbevétel feletti számadásait, végre a taposzkai

apátság nemeseinek Keglevith ellen panaszát megvizsgálják, és célirányos rendeleteket tegyenek.

A 72-dik ágazat, mely azon jobbágyokat, kik éhség vagy törököktőli félelem miatt Slavóniából Magyarországba átköltöztek, ha visszatérni kivánnának, törvénybüntetése alatt visszabocsáttatni rendeli.

A 73-dik ágazat, melyben az országrendei Malatesta Fridrik királyi titoknokot következő okoknál fogva, t. i. mivel a magyar nyelvet és szokásokat tulajdonává tette, hazánk iránti hívségét és buzgalmát legfontosb ügyekben több évek óta bebizonyította, az ország decretumait néhány években szerkesztette, és egyébként is nemes olasz családból származott, a királyi felség megegyezésével országunk nemesei közé befogadják.

A 74—76-dik ágazatok, melyekben a király kéretik: hogy ezután, a szükség eseteit kivéve, országgyűléseket, mint hajdan szokásban volt, sz. György napja tájban tartani, — a Hay helység felett lefolyó perben Körmöc városának jogaira ügyeltetni, és — a felségre akármikép szállott jószágok lefoglalására nézve országunk törvényeit megtartatni méltóztassék.

A 78-dik ágazat, mely a szabad és bányavárosok szabadalmait minden hazafiak által, királyi felség haragjának büntetése alatt, sértetlenül megtartatni parancsolja.

2) Állandó szabályul hozottak közé pedig soroltathatnak:

A 34—39-dik ágazatok, melyek által a jobbágyköltözés, nem használván a királyi felség intése, ismét csak a földesúr általi törvénytelen zsarolás és terhelés eseteiben engedtetik meg, és az ily esetbeni eljárásnak múlt 1548-diki törvény által rendelt módja oda módosíttatik: hogy a panasz megye széke előtt megtétetvén, a megyének esküdt nemesei közől három egy vagy két szolgabíróval vizsgálat, tanúvallatás, és ítélethozás végett helyszínére küldessék ki, kiknek ítéletétől az ügyet csupán csak a megye székéhez lehessen vinni, ennek ítélete után pedig a jobbágyot földesura 200 forint büntetés alatt, melynek a szökevény vagy erőszakkal elvitt jobbágy vissza nem bocsátásaért is hely adatik, elbocsátani tartozzék, és semminemű keresett ürügy alatt vissza ne tartóztathassa. — Minthogy pedig a földesurak jobbágyaikat a bormérésre nézve is igazságtalanúl terhelni szokták, jelesen a 36-dik cikkben egyszersmind határoztatik: a) Hogy tulajdon szőlőhegygyel biró jobbágyok ugyan bort sz. Mihálytól jövő sz. Györgyig, azzal nem bírók pedig sz. Mihálytól Karácsonig, a földesurak

pedig csak ezen időszakokon kívűl, vagy ha a jobbágyok önként előbb megszünnének, a megszűnés napjától fogva mérhessenek. — b) Hogy a földesúr bormérését jobbágya által gyakorolhassa ugyan, de annak minden akótól 4 magyar dénárt fizetni, és bormérés alatt őtet heti szolgálatától felmenteni tartozzék. — c) Hogy a földesúr borát akó vagy kanta számra jobbágyaira akaratuk ellen pénzért ne tolja, se jobbágyait boraik eladására ne kényszerítse, azon esetben mindazáltal, ha a jobbágyok boraikat eladni akarnák, vételbeli elsőséggel bírjon.

A 40—47-dik ágazatok, melyekben országunk rendei az ország határainak rendbeszedésére négy biztosságot rendelnek, s azok eljárásának és a határkérdések eldöntésének módját elhatározzák; elismérvén mindazáltal, hogy a biztosok kinevezése és meghatalmazása a királyt határtalanúl illeti, és hogy e jogot a király velök ingyen kegyelméből közleni méltóztatott.

A 48 és 49-dik ágazatok, melyekben rendeltetik: hogy azon károsodások elmellőzésére, melyek a magyar pénzlábnak németétőli különbségéből erednek, ezután a magyar pénzek is német pénzláb szerint veressenek, de mégis megtartatván a régi külső alakjok, s a rajtok állani szokott országunk címere, vagy szűz Máriának képe. Továbbá hogy ne csak nagyobb s kisebb garasok és dénárok, hanem fillérek is veressenek. Végre, hogy az eladó árúnak vesztesége alatt mindenki egész országszerte mind a régi mind az új pénzeket elfogadni tartozzék.

Az 50—58-dik ágazatok, melyek az igazság kiszolgáltatására nézve rendelik: 1) Hogy évenként ne négy, hanem csak két ünnepnyolcadi törvényszék tartassék, egyik sz. Mihály nyolcadán a közelebbi, másik vízkereszt ünnepén a távulabbi vármegyék részére, és mindegyik 60 nap tartson. — 2) Hogy ítélettételekben a persor minden személyrei tekintet nélkül megtartassék, úgy mindaztál, hogy előbb a birtoki és cégéres hatalmaskodási perek, a kis hatalmaskodásiak pedig csak ezek után, de mégis koraik rendje szerint vétessenek ítélet alá, és hogy a per kora az idézés első napjától számíttassék. — 3) Hogy ítélet elleni bentiltások (prohibitiones) feleletek nélkül ne tétethessenek, és hogy minden bentiltás csak az ítélet hozatalának napján, s jelesen a negyedik csak teher letételével, és csak az ítélőszéktartás vége előtti hatodik napig használtathassék. — 4) Hogy pénteken és szombaton bevett szokás szerint a szegények és özvegyek perei ítéltessenek. — 5) Hogy közös tanuvallatás (communis inquisitio), és eskületétel (juramentalis depo-

sitio) ellen bentiltással élni csak az arra kitűzött határidőt megelőző nyolcadik napig lehessen, nem pedig midőn már a másik fél tanúit nagy költséggel egybegyüjtötte. — 6) Hogy azoknak, kik a törvényszéken megjelennek, vagy mások ellen fölpereskednek, eltiltás (inhitio) ne engedtessék, és hogy az, ki eltiltást helytelenűl nyer, nyelvváltsággal bűnhödjék. — 7) Hogy ügyvédmásolással, kivéve az úgynevezett öt esetet, élni ügydöntő ítélet hozatala előtt, közös tanuvallatás meghatározása után is, szabad legyen. — 8) Hogy perelhalasztások eltávoztatása végett oklevelek másait csak egyszer legyen szabad kérni. — 9) Hogy a helytartói, vagyis öt esetekbeni és feljebbviteli perek, a királyi helytartó által folyvást itéltessenek. — 10) Hogy ha ki ellenfelét király ítélőszéke elébe idéztetvén, a kitűzött határnapig a káptalantól vagy konventtől tanúlevelét ki nem venné, azért a káptalan vagy konvent azt nekie mégis minden bírói parancs nélkűl kiadni tartozzék.

A 62-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy a megye közönsége nevében kiadandó levelek pecsétlésére minden vármegye, Sümeg példája szerint, királyi felségtől pecsétet nyerjen, mely a megye alispánainak, biráinak és esküdt nemeseinek pecséteik alatt külön ládában tartatván, csak vármegye székének tartásakori levélkiadások alkalmával vétessék ki, és hogy az ily okleveleket az írnitudó alispánokon, bírákon és esküdt nemeseken kívül a vármegyének jegyzője is aláírja.

A 63-dik ágazat, mely a leleszi és jászói konventbelieknek csekély száma miatt az egri káptalannak megengedi: hogy bizonyságokat eljárásokra Abaúj, Zemplin, Ung, Marmaros, Ugocsa, Szolnok és Kraszna vármegyékbe, valamint szinte a váradi káptalan kerületébe is küldhessen.

A 64-dik ágazat, mely az esztergomi érseknek, lövöldi perjelnek, és némely más egyéneknek szent királyainktól nyert, de némelyek által megtámadt, azon kiváltságát, melynél fogva a törvényszék által nekiek ítélt esküt tisztviselőik által letehetik, a király véleményéhez képest, kire ezen kérdésnek elhatározása országunk rendei által bízaték, jövendőre is helybenhagyja.

A 77-dik ágazat, mely előadja: hogy a királyi felség országunk rendeinek idegenek honfiusításában részvétel iránti kérelmére megigérte: hogy dicső elődeinek példája szerint, ha kit honfiusítand, az ország gyűlésének idejében ugyan az ország rendeinek tudtával és részvételével, országgyűlésen kívül pedig magyarországi főpapjai, bárói és tanácsosainak

tanácslatára teendi. Továbbá hogy az ország rendei, ezen ígéretet alázatosan elfogadván, azon határozatot tették: hogy az ezután honfiúsuló idegenek törvényeink megtartására, az ország szabadságainak védelmezésére, s várainak és egyéb részeinek el nem idegenítésére, sőt az elidegenítetteknek visszavételébeni munkás részvételre megesküdni tartozzanak, és hogy a megtörtént eskületétel az eskünek szavaival együtt a cancellariánál létező királyi könyvbe följegyeztessék.

A király utószava ismét pusztán csak a királynak minden megszorítás nélküli helybenhagyását fejezi ki.

XIII-dik törvénylevele 1552-dik évi februárius 22-kére hirdetett pozsoni országgyűlésen alkottatott, s a királynak az előbbi decretumokéval egyenlő rövid elő- és utószavával ellátva 46 ágazatra terjed, melyek közől

1) Ideigleni vagy nap szükségeit illető rendelkezéseket tárgyalnak:

Az 1—5-dik ágazatok, melyekben az országrendei megköszönvén a királynak Erdély és országunk alsó részei visszavétele által szerzett érdemeit, a hazát megtámadással fenyegető török császár elleni táborozásra nézve rendelik: hogy minden főpap, báró, nemes és jobbágyos más hazafi, valamint minden egy-telkes nemes is a király vagy Maximilián herceg mellett fejenként felkelni, és azontúl a jobbágyos hazafiak minden 10 jobbágytól tulajdon költségökön egy jól felfegyverzett lovast, és minden 20 jobbágytól jobbágyaik költségén egy puskás gyalogot magával hozni tartozzék, s ezen táborozás bevégzéséig birtokos hazafiak közől külföldi zsoldért senki se szolgáljon, egyébiránt pedig a táborozás módjára nézve ezúttal az 1545-diki törvény rendeletei szolgáljanak általános zsinórmértékül. Továbbá hogy minden egész telkü jobbágy ezen évben ugyan három, a jövő két évben pedig évenként egy és fél forint segedelempénzt fizetni tartozzék, de ellenben egyéb közterhekre ne kényszeríttessék.

A 6 és 7-dik ágazatok, melyekben a felség kéretik, amabban ugyan, hogy a hadinépnek kihágásait zabolázni, emebben pedig, hogy a hitvallás ügyében hozott törvényeknek megtartására mind az egyházi mind a világi rendeket kényszeríteni méltóztassék.

A 9—15-dik ágazatok, melyek a hadifegy és rend fentartására rendelik: a) Hogy, ha tulajdon költségén táborozni tartozó nemes a seregnél

jelen nem lenne, hívségtelenség szennyébe essék, hogy ha pedig ily vétket fogadott fegyveres követne el, ura kétszeres zsoldfizetésének terhe alatt helyette mást fogadni tartozzék. — b) Hogy az úr hónapos zsoldba fogadott katonájának zsoldját a hónap elején előre kifizetni tartozzék, és ha ezt nyolc nap alatt nem teljesítené, a katona őtet szabadon elhagyhassa.— c) Hogy ha évi zsoldban álló katona urát elhagyni akarná, szándékát legalább egy hónappal előbb béjelenteni tartozzék, akkor mindazáltal számot adván szabadon elköltözhessék, kivéve ha várbeli szolgálatban lévén a vár épen ostromlás alatt lenne, vagy ha ura táborozásban, avagy király vagy ország dolgában hazán kívül léteznék.—d) Hogy ha a zsoldos katona zsoldjának felvétele után titkon elszöknék, fejét veszítse el. — e) Hogy hónapszámra fogadott katonák, lovasok ugyan 3 forint és 20 dénárt, gyalogok pedig 2 magyar forintot kapjanak havi zsoldúl. — f) Hogy az élelmi szerek szolgáltatására nézve a nagyszombati decretum határozatai teljesíttessenek, nehogy a szegény jobbágyokat károsítani kényszerűljön a táborozó. — g) Hogy a mezővárosban vagy falun szállásozó katonák kapitányai elköltözésök előtt a helység bíráit és esküdtjeit a katonái által netalán okozott károk felől kikérdezni, és azokat tüstént megteríttetni tartozzanak, máskép őket a főkapitány azon károknak kétszeres megtérítésére börtön által szorítsa. — h) Hogy a magyar katonaságnak tisztjei táborozásban magyarok legyenek, és a parancsok azzal magyar kapitányok által közöltessenek, és ha a magyar sereget a külfölditől külön választatni történnék, a magyar seregnek fővezére is magyar legyen.

A 16—23-dik ágazat, melyekben, Erdély és országunk némely részei akkor hűségre visszatérvén és a pártoskodás megszűnvén, az egyetértésnek tökéletes helyreállítására és a visszavonások minden magvának kiirtására rendeltetik: a) Hogy ha a múlt zavarok alatt jogtalanúl elfoglalt, vagy részreszítás miatti adomány mellett letartóztatott jószágok közől némelyek még vissza nem bocsáttattak volna, azok jövő sz. György napjáig, Erdélyben pedig az ott tartandó gyűléstől számítandó 15-öd napig hívségtelenség büntetése alatt adassanak vissza. — b) Hogy az ily jószágok egy részének vissza nem bocsátása iránt kényszerítés által keletkezett minden szerződések érvényteleneknek tekintessenek. — c) Hogy a királyi felség a győri püspökségnek jövedelmeit, melyeket a haza szükségei miatt elzálogított, mennyire kitelhető, kiszabadítani, az egyéb királyi kezek közé került magános jószágok visszabocsátása iránt pedig egy év lefolyta alatt

rendelkezni kegyeskedjék. — d) Hogy mindazon, János király haláláig történt kártételek és bántalmak, melyeket egyik királynak alattvalói a másikéi ellen elkövettek, örök feledékenységbe bocsáttassanak. — e) Hogy mind Ferdinándnak, mind János királynak igazságos címből és részreszítás nélkül tett oly adományai, melyek valóságos birtokbajövetel által teljesedésbe mentek, ellent nem állhatván a másik király által azon jószágok felett költ adományok, érvényességöket örökre tartsák meg; oly adományok közől pedig, melyekre nézve egyik királynak adományosa sem jöhetett birtokba, Erdélyben, és Bihar, Orod, Csongrád, Zaránd, Békes, Torontál, Temes, Külső-Szolnok és Szöriny vármegyékben ugyan János királynak, az ország egyéb vármegyéiben pedig Ferdinándnak adományai hajtassanak végre, és ezen utolsó határozattól csupán csak a János király tulajdon jószágai felett tett adományokra nézve tétetik kivétel, azoknak dolga jövő országgyűlésre halasztatván. — f) Hogy Izabella királynénak és fiának, és a váradi püspöknek és Petrovich Péternek adományaik, mivel adományozó hatalommal nem bírtak, csak azok legyenek érvényesek, melyeket a királyi felségnek múlt évben Erdélybe küldött biztosai, vagy önmaga a felség helybenhagytak, vagy ezután a felség megerősítend, az Izabella királyné birtokában János király halála óta törvényesen tett felvallások, és törvény rendje szerint hozott itéletek mindazáltal mind tartsák meg érvényességöket, egyedűl csak az engedtetvén meg: hogy ha ki magát a váradi püspök által hozott valamely itélet által igazságtalanúl megsértettnek vélné, a királyi felségtől új itéleti kegyelmet, habár élt volna is már perújítással, szabadon nyerhessen.

A 24—28-dik ágazatok, melyek az igazság kiszolgáltatását sürgetik, az ünnepnyolcadi és egyházi törvényszékek által ugyan a táborozás idejének kivételével, a helytartó által pedig táborozás alatt is. Továbbá rendelik: hogy ha a király nádort nevezne, az a régi s Lajos király halála előtti pereket is ítélhesse.

A 30-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy minekutána már egész országszerte királynak elismértetett, az ország rendeinek szabadságait ezután minden tárgyakra nézve megtartani, és mások által is megtartatni kegyeskedjék, a várbeli külföldi tisztekre nézve még is megengedtetvén: hogy a várak őrizeténél meghagyathassanak, de csak úgy, hogy a várak ellátásába magokat ne avassák, és kihágásaikért országunk rendes

bírái előtt törvényt állani tartozzanak, és a király azoknak ítéletét rajtok végrehajtassa.

A 32-dik ágazat, mely a királyi felségnek azon ajánlatát előadja: hogy vagy önmaga az év nagyobb részét hazánkban töltendi, vagy fiát Maximiliánt teljes hatalommal abban hagyandja.

A 33—37-dik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: hogy az ország ausztriaiaknál elzálogítva lévő várainak, a 13 szepesi városoknak, és Árva várának visszaszerzéséről, az ország határai iránti kérdések kiegyenlítéséről, a száraz vámok eltörültetéséről és az új bányanyitásokról szóló törvényeink megtartásáról gondoskodni, és mindenütt megparancsolni kegyeskedjék: hogy még pénzzé nem vert aranyat, annak és minden nála találtató vagyonának vesztesége alatt, senki, s a királyi tiszt vagy szolga, sem más, hazánkból kivinni ne merészeljen.

A 38—40-dik ágazatok, melyek a főispánokat eskületételre szoríttatni, a vármegyéknek azon zavarok alatt elszakasztott részeit visszacsatoltatni, s a hatalmasok által birtokukban letelepülni kényszerített egytelkes nemeseket szabadságukba visszahelyeztetni sürgetik.

A 42- és 44-dik ágazatok, melyekben a felség kéretik, amabban ugyan, hogy a megürült főpapi és bárói hivatalokat érdemes magyarokkal mennél előbb betölteni, emebben pedig, hogy az ítélőszékeknek Kassán leendő tartása iránt királyi határozatát kiadni méltóztassék.

A 46-dik ágazat, melyben az ország rendei megegyeznek: hogy a veretni szándékolt új pénzek a némettel egyenlő pénzláb szerint veressenek, úgy mindazáltal, hogy az eddig körmöci pénzláb szerint veretett is egész országban igaz értékében elfogadtassék.

2) Állandó szabályúl hozott ágazatai közé pedig, a Ferdinánd és János királyok adományait érdeklő, és némikép ide is sorolható 20—23-dik ágazatokon túl, tartoznak:

A 8-dik ágazat, mely által a jobbágyok költözésének ügye a küszöbön álló táborozásnak ürügye alatt jövő gyűlésig ismét előbbi állapotjában hagyatik.

A 29-dik ágazat, mely a múlt pozsoni országgyűlésnek dézsmabérlés feletti rendeleteit az országnak újonan visszaszerzett részeire kiterjeszti, Erdélyt mindazáltal addiglani szokásánál meghagyván.

A 31-dik ágazat, mely a bányamívelést ahhoz értő külföldi tisztek

által is űzetni megengedi, de még is oly kikötéssel: hogy azok kihágásaikra nézve országunk rendes biráinak hatósága alatt álljanak. Továbbá ezen rendeletet a harmincadi tisztekről is értetni kivánja.

A 41-dik ágazat, mely oly káptalanok- és konventeket, melyekben öt papi személy nincsen, minden hiteles eljárásoktól eltilt, a teljes számu tagokkal ellátottaknak pedig megengedi: hogy köreiken kívül fekvő közelebbi vidékekre is bizonyságaikat kiküldhessék.

A 43-dik ágazat, mely rendeli: hogy a múlt években hozott törvények szerint a nyilvános gonosztevőket minden vármegye kikereshesse és megbüntethesse.

A 45-dik ágazat, mely a királyi szabad és bányavárosoknak királyi felség által megparancsoltatni kéri: hogy a futó nemeseket és másokat, kik ezen zavargó időkben bátorság végett hozzájok folyamodnak, fogadják be, s nekiek a házvételt is engedjék meg.

XIV-dik törvénylevele 1553-dik évi húsvét utáni vasárnapra hirdetett soproni országgyülésben hozatott, és a királynak szokott rövid elő- és utószavával ellátva 30 ágazatra terjed, melyek közől

1) Ideigleniek vagy nap szükségein segélők:

Az 1—6-dik ágazatok, melyekben országunk rendei: 1) A felség felszólítására a múlt évivel egyenlő országos felkelést rendelnek, kérvén a felséget: hogy mindazt, mi ezen felkelést vagy a törökökkel kötendő fegyvernyugvást érdekli, magyar tanácsosaival végezze, és hogy vagy maga vagy fia az országban tartózkodjék. — 2) Azon esetre, ha valamely vár megtámadása vagy más eset részletes felkelést kivánna, azt rendelik: hogy a veszedelem helyéhez közelebbi vármegyék rendei az ország kapitánya mellett személyesen felkelni, és azon túl a jobbágyosok ugyan minden 25 jobbágytól egy lovas és egy gyalog fegyverest, az egytelkes nemesek pedig minden öt nemes telektől egy lovast állítani tartozzanak, és hogy ezen hadi nép a megyebeli kapitányok vezérlete alatt mindig készen álljon, a megye hadi népét mindazáltal külföldi hadfőnökök fel nem kelthetvén, hanem csak az országnak magyar nemzetből választandó kapitányai. — 3) A jobbágyokat várak melletti munkákra akaratjok ellen kényszeríttetni tilalmazzák, és a katonaságnak mindinkább elhatalmazó kihágásait zaboláztatni rendelik. Végre — 4) A hadi nép tartására és várak

erősítésére a múlt országgyűlésben ezen évre ajánlott egy és fél forintnyi segedelempénzt fél forinttal megtoldják.

A 15-dik ágazat, mely az 1550-dik 11-dik törvénycikk következésében az átalakított törvénykönyvnek (reformatum decretum) átvizsgálása iránt rendeléseket teszen.

A 16-dik ágazat, mely a katonák zsoldjáról és annak pontos fizetéséről rendelkezik.

A 17-dik ágazat, mely a hadsereg számára szolgáltatandó élelmi szerek árát a hadi nép főnöke és a közelebb fekvő vármegyék alispánai által kölcsönös egyetértéssel, Erdélyben és Slavóniában pedig a vajda vagy bán által parancsolja meghatároztatni, ezen ármérsékléstől a külföldi kapitányokat teljesen eltiltván.

A 20—22-dik ágazatok, melyek az ünnepnyolcadi székek, helytartói ítéletek, és egyházi törvényszékek szorgalmas tartását, és a zavarok alatt jogtalanúl elfoglalt jószágok iránti igazságszolgáltatást sürgetik, és szabályozzák.

A 24-dik ágazat, melyben a hibás tanokat terjesztő könyvek kiadói elleni törvényhozást, melyre a felség részéről indítvány tétetik, azzal mellőzik el magoktól az ország rendei, mert birtokaikban tudtokra semmi ilyes nem történik.

A 25-dik ágazat, melyben az ország rendei azoknak felsegélésére, kik Eger várának ostrománál elbénultak, vagy török fogságban nyomorognak, minden telektől 20, felében jobbágyaik által, felében pedig tulajdon erszényökből fizetendő, dénárt ajánlanak.

A 26—30-dik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: hogy a) Salmi Eck grófot és annak pozsoni tisztjeit a pozsoni várban létező privilegiumok és oklevelek kiadására szorítani, — b) a száraz vagy helytelenül felállított vámokat eltörűltetni, — c) az ország határainak kiigazítását, és a 13 szepesi városok visszaváltását eszközleni, — d) a szabad és királyi hét bányavárosoknak vámmentességi, és melyek azzal felruházva vannak, áruletételi szabadságukat fentartani, — e) Sopron, Moson, és más, német kezeken létező vármegyék kormányát érdemes magyarokra ruházni, — f) Lánsér várának kiváltását megengedni, és — g) a megyék grófjait eskületételre szorítani kegyeskedjék.

2) Állandó szabályúl hozottak közé pedig számíttathatnak:

A 7—9-dik ágazatok, melyekben a hitvallás dolgára és a dézsmáknak főpapjaink által követelt akármely áron történhető bárbeadhatására nézve az ország rendei ugyan kijelentik: hogy a múlt országgyűlések határozatainál megmaradnak, és azoktól a vármegyei követek semminemű újításra nemes társaik által felhatalmazva nem lévén el sem állhatnak, a főpapok pedig, hogy ők a dézsmák szabad kibérlelhetésétől egyházi törvényeiknél fogva el nem állhatván, csak jövő országgyűlésig és csupán személyeikre nézve egyeznek meg abban, hogy e dolog előbbi állapotjában maradjon. Továbbá egyes akarattal rendeltetik: hogy a világiak kezeiken lévő minden egyházi hűbéreket bocsássanak vissza, és ha kik egyházpártfogói jogot igényelnek, jogukat a királyi felség előtt bizonyítsák be, és jogaiknak megtörtént bebizonyítása után se tartsák meg azokat tulajdon kezeiknél, hanem egyházi férfiaknak átadni tartozzanak.

A 10—14-dik ágazatok, melyek által a jobbágyköltözés dolga jövő országgyűlésig ismét előbbi állapotjában hagyatván, a jobbágyok szolgálata 52 napról 40-re alászállíttatik, és egyszersmind rendeltetik: a) Hogy a földesúr jobbágyának kimérésre adandó borát a helység bírája kóstolja meg, és ha ez a bort rosznak találná, a jobbágy annak átvételére ne kényszeríttethessék, és ha arra földesura által kényszeríttetnék, tőle szabadon elköltözhessék. — b) Hogy a feldesura sanyargatása miatt költözni kivánó jobbágy panaszát csupán egy szolgabíró és esküdt nemes előtt, és pedig csak harmadmagávali esküje által is bebizonyíthassa, és hogy a jobbágyot sanyargató földesúr ne csak jobbágyának elbocsátására, hanem a nekie netalán okozott károknak megtérítésére is törvény útján szoríttathassék.

A 18-dik ágazat, mely a harmincad jogára nézve rendeli, egy részről ugyan, hogy a harmincadszedőket akármely földesúr jószágaiba bebocsátani tartozzék, más részről pedig, hogy a felség harmincadainak régi helyeit, kivéve ha azok ellenség hatalma alá estek, vagy veszélyben forgókká váltanak volna, át ne tegye, se meg ne engedje: hogy harmincadszedői a hazafiaknak harmincadfizetéstőli szabadságukat büntetlenűl sérthessék, vagy a köz megegyezéssel elhatározott harmincadnál nagyobb fizetést vehessenek, vagy valakit, jótállás esetén kívül, mások tartozásának lefizetésére kényszeríthessenek.

A 19-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy tulajdon igéretéhez és az ország jogai és szabadságaihoz képest harmincadosokká és más

magyar jövedelem-kezelőkké, vagy várbeli főnökökké, és másféle magyarországi tisztviselőkké ne külföldieket, hanem magyarokat nevezzen, és hogy ha a harmincad kivételére vagy másféle hivatalbeli eljárásra nézve a király harmincadosok és másféle tisztek között per támadna, az ne vonassék az udvari német kamara elébe, hanem a királyi helytartó és magyar kamarának tanácsosai által itéltessék el. Végre

A 23-dik ágazat, mely által az ország rendei megegyeznek a királyi felségnek azon akaratjában, hogy a kamarába befolyó ezüstnek fele jövő országgyűlésig egész és fél tallérokká, sőt ha a tapasztalás ezen tallérok veretését az országra károsnak nem mutatná, továbbá is, fele pedig magyar dénárokká és fillérekké veressék. Továbbá sürgetik: hogy az esztergomi érsek és annak embere a pénzverésre felügyeljen, és hogy a pénzzé nem vert arany és ezüst ki nem viteléről szóló törvények szigorúan megtartassanak.

XV-dik törvénylevele 1554-dik évi martius 1-ső napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben hozatott, és a királynak szokott rövid elő- és utószavával ellátva 24 ágazatból áll, melyek közől ismét

1) Ideiglenick, és napszükségein segélők:

Az 1—4-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a királynak hazánk iránti atyai gondját, és a hadi népek által okozott károk megtéríttetése iránti igéretét megköszönvén, 1554-dik évre ismét minden egész jobbágytelektől két, az egyszersmind törököknek is adózóktól pedig egy forintnyi segedelempénzt ajánlanak, — annak kivetésekor a hadinép által okozott károkat, és beszámítás ürügye alatt általok ingyen elfoglalt élelmi szereket is gondos vizsgálat mellett összeíratni, és a segedelempénzből azonnal levonatni rendelvén.

Az 5-dik ágazat, mely azon fegyveresek ellen, kik ezután valakinek jószágát megszállanák, és ott élelmi szereket ingyen elfoglalnának, vagy másféle erőszakoskodásokat elkövetnének, Ulászló I. törv. 23-dik ágazatát, és az 1542- és 1545-dik törvényrendeleteket megújítják.

A 7-dik ágazat, mely a hit dolgára nézve az előbbi országgyűlések rendeleteit mind egyházi mind világi személyek részéről megtartatni rendeli.

A 8- és 9-dik ágazatok, melyek a határszélek erősítésére szükséges munkákra nézve rendelik: hogy a munka felügyelőjének felszólítására a

hazafiak jószágaikból minden egész telektől évenként egy, hat egymás utáni napokon dolgozandó, embert küldjenek, ki a királynak ajánlása szerint azon naponként fizetendő munkabért kapja, mely Bécsben fizettetni szokott, és melyet ha pontosan meg nem kapna, a munkát azonnal ott hagyhassa. Továbbá hogy a közelebbi helyekről, ha kivántatnék, minden kaputól egy 6 ökrös szekér küldessék, az, kinek lovai vannak, mindazáltal lovakkal is megjelenhetvén, és az ilyen lóval dolgozó minden két lótól napibérűl 40 magyar dénárt kapjon. Végre ugyanezen ágazatok az ily munka feletti számadásokat szabályozzák, és a munkások bántalmát tilalmazzák.

A 10-dik ágazat, mely mind az országos, mind a részletes felkelésre nézve, ha valamelyiknek esete előfordúlna, a múlt országgyűlésnek határozatait parancsolja megtartatni.

A 13—15-dik ágazatok, melyek az ország elzálogított városainak és várainak visszaváltását, az ország határainak kiigazítását, a várak elvesztőinek büntetését, s a Lajos király halála óta jogtalanúl elfoglalt, és még vissza nem bocsátott birtoknak visszaadatását sürgetik.

A 16-dik ágazat, mely az ünnepnyolcadi és királyi helytartói itélőszékek tartását szorgalmazza.

A 17-dik ágazat, mely a tallérok veretésének folytatását helyesli, és azoknak, kik még pénzzé nem vert aranyat vagy ezüstöt engedelem nélkül kivinnének, büntetését sürgeti.

A 18-dik ágazat, mely az egri fegyveresek, és hadifoglyok számára múlt évi országgyűlés által ajánlott segedelempénzt az ország által kinevezett Mossóczi Lászlónak minden késedelem nélkül átadni, és ez által kiosztatni parancsolja.

A 19—24-dik ágazatok, melyek a megürűlt megyés grófságokat betölteni, — azon grófokat és más nemeseket, kik ezen évek alatt némely vármegyékben a megye szükségeire pénzt bészedtenek, személyeik letartóztatása által is, számadásra szoríttatni, — a száraz vámokat mindenütt eltörűltetni, — a magyar akár új akár régi pénzeket elfogadtatni, — a bánya- és másféle királyi városok szabadalmait megtartatni, — és a felső magyarországi városok lakosait Kassa városa mellett tendő munkák terhe alól felmentetni sürgetik.

2) Állandó szabályúl hozottak pedig a következők:

A 6-dik ágazat, melyben az országrendei kijelentik: hogy a királyi felség által szándéklott nádorválasztást ők is hasznosnak, sőt szükségesnek vélik, továbbá hogy a választandó nádornak mindazon hatalommal bírnia kellessék, melylyel más nádoraink országunk régi szabadságai és szokásai szerint bírtanak.

A 11-dik ágazat, mely az ország rendeinek harmincad- és vámbeli mentességöket, s a szabad és bányavárosok áruletételi jogát, és más szabadalmait a királyi tisztek által megtartatni, és a harmincadi akár külföldi akár magyar tiszteket magyarországi eljárásaikra nézve a magyar kamara főnökétől és tanácsosaitól függeni parancsolja, azon kérés hozzáadásával: hogy az engedetleneket ő felsége érdemök szerint büntesse meg.

A 12-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy a dézsmabérlések egész országszerte a közelebbi országgyűlések határozatai szerint történjenek, és hogy a jobbágyok gabonáikat dézsmakivétel végett törvény-kijelölte határidőnél tovább szántóföldjeiken hagyni ne tartozzanak.

XVI-dik törvénylevele az 1555-dik évi keresztelő sz. János napjára hirdetett, s Maximilián főherceg és cseh király elnöklete alatt*) tartott pozsoni országgyűlésben hozatott, s a királynak rövid elő- és utószavával ellátva 16 ágazatból áll, melyek mind csak nap szükségein segélő rendelkezéseket foglalnak magokban. E következők pedig egyes tartalmaik:

Az 1-ső ágazatban országunk rendei a királynak belső béke föntartására és a törökök berontásainak fékezése iránti előadásaira azon már többször tett nyilatkozataikat ismétlik: hogy a tapasztalás tanúsága szerint ezen célok elérésére semmi más eszközök nem foganatosak, mint ő felségének hazánkbani hosszabb tartózkodása, és ezen okból esedeznek: hogy az országban maradni és eltávoztakor fiát Maximiliánt itt hagyni kegyeskedjék, addig pedig, míg ez létesűlhet, méltóztassék hadi népeinek kapitányaik és más tisztjeik által a rablásokat, erőszakoskodásokat, és a föld népén elkövetni szokott sanyargatásokat megtiltani, és megengedni: hogy a hadi népnek akár mely nemzetbeli főnökei az ország nádorától függjenek, s az a király nevében mind a kötelességöket elhanyagló tiszteket, mind pedig a gonosztévő katonákat az ország törvényei szerint büntethesse.

*) Lásd előszavát és 1-ső ágazatát.

A 2-dik ágazat mind az ünnepnyolcadi székeket Pozsonban sz. Mihály és Kassán vízkereszt nyolcad napján, mind pedig a helytartói ítélőszéket a nádor által sz. Mihály nyolcadától kezdve Pozsonban, a netalán tartandó táborozás alatt pedig ideigleni tartózkodása helyén tartatni parancsolja. E következő ügyeket számítja pedig e törvény a helytartói ügyek közé: a) Táborozás idejében a táborozás alatt elkövetett erőszakoskodásokat. — b) Egyébkor pedig a választatása óta történt hatalmaskodó tetteket, a helytelen vám- vagy másféle adóvételeket, a feljebbviteli, gyámsági, hitbéri, hozományi, zálogváltsági és zavarok alatt történt jószágelfoglalási vagy letartóztatási pereket.

A 3-dik ágazatban 1555-dik évre ismét minden egész kaputól 2 forintnyi segedelempénz ajánltatik.

A 4—7-dik ágazatokban rendeltetik: a) Hogy minden főpap, báró, nemes és más birtokos minden 100 jobbágytól folyvást 2 jól felfegyverzett lovast tulajdon költségén tartani, és azon kerület főkapitányának fölszólítására, melyhez vármegyéje tartozik, a kitüzendő határnapra és helyre küldeni tartozzék, kik felett a nádor vagy főkapitány az érdekeltető megye alispánának vagy választott nemesének jelenlétében szigorú szemlét tartani, és a kötelességöket nem teljesítő földesurakat annak teljesítésére jószágaik lefoglalásával szorítani köteles légyen. — b) Hogy a dézsmával bíró főpapok azonfölül dézsmáiktól is hadi népet tartani köteleztessenek. c) Hogy nagyobb ellenséges erő mutatkozván, a király vagy nádor személye mellett kiki a közelebbi országgyűlésekben rendelt mód szerint fölkelni tartozzék, szabad lévén mindazáltal állítandó fegyveresei közé a fönérdeklett folyvást tartandó lovasait is beszámítani. — d) Hogy azon jobbágyokra nézve, kik a töröknek is adóznak, mind a segedelempénznek, mind a folyvást tartandó lovasoknak terhe felében viseltessék.

A 8-dik ágazatban országunk rendei a tallérok veretését a királyi felség visszajöveteléig előbbi állapotjában meghagyják, és a királyt kérik: hogy azoknak nagyobb mennyiségbeni kivitelét tiltsa meg.

A 9-dik ágazat az ország mindenféle rendei harmincad és más adóbeli szabadságát mind magyar mind külföldi tisztviselők által sértetlenűl megtartatni sürgeti.

A 10—14-dik ágazatokban kéretik a felség: hogy — a) azon rablásoknak, kicsikarásoknak és munkára kényszerítéseknek, melyekkel ő felségének várbeli tisztjei és katonái a szomszéd nemeseket és jobbágyokat

szünet nélkül sanyargatják, már egyszer valahára véget vetni, — b) az uraknak és nemeseknek azon határszéli várait, melyek már minden jövedelmeiktől megfosztattak, szükségesekkel ellátni, — c) a győri püspöknek Hornsthein vára jószágaiból járó dézsmáit, melyeket Fürsth Konrád, azon várnak ura, minden jog nélkül letartóztat, visszaadni, — d) a magyarok és ausztriaiak közt hozott határszéli ítéleteket végrehajtatni, az egyéb határszéli kérdéseket pedig valahára már eldöntetni, és — e) a száraz vámokat múlt országgyűlések határozatai szerint eltörültetni méltóztassék.

A 15-dik ágazat az egri püspökség dézsmáit, melyeket a felség az általa temérdek költséggel védelmeztető Eger, Sáros és Murány várak szükségeire rendelt, a király embereinek minden rendbeliek által minden hiány nélkül oda szolgáltatni, és azokat, kik magokat ezen dézsmákba hatalmasan beavatnák, másféle erőszakoskodók gyanánt büntettetni parancsolja. Végre

A 16-dik ágazatban kéretik a felség: hogy a hívei jószágaiban katonái által tett és már megvizsgált károkra nézve a múlt országgyűlés határozata szerint elégtételt adasson.

Ezen törvénylevél Augsburg birodalmi városban 1555-dik évi augustus 1-ső napján költ.

XVII-dik törvénylevele az 1556-dik évi új-esztendő napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben hozatott, s a királynak szokott rövid elő- és utószaván túl 46 ágazatból áll, melyek közől a két első az ország rendeinek bévezetéséül szolgál, a többiek közől pedig

1) Ideigleni vagy napszükségein segélő rendeleteket tárgyalnak:

A 3—18-dik ágazatok, melyekben országunk rendei: a) Azon évre minden egész telkű jobbágyaikat ismét 2 forintnyi, önmagokat pedig minden ily jobbágyra nézve, különösen határszélek erősítésére fordítandó, 50 dénárnyi segedelempénzadásra kötelezik. — b) Azt rendelik: hogy a határszélek erősítésében minden száz-száz jobbágy négy hatökrös szekérrel naponkénti 60 vagy négylovú kocsival 80 dénárnyi bérért három napig szolgálni tartozzék. — c) Egyenkint elősorolják, mely megyének jobbágyai mely váraknál legyenek ezen szolgálatukat teljesíteni kötelesek. Végre — d) A királyi felséget megkérik: hogy a megerősítendő helyekre építőmestereket jókorán küldeni méltóztassék.

A 19—22-dik ágazatok, melyekben rendeltetik: 1) Hogy az ország rendei haza védelmére a király hadi népe mellett ezután minden 100 jobbágytól 3 lovast folyvást tartsanak. — 2) Hogy országos táborozás szüksége támadván, minden urak, nemesek, és más birtokosok a király vagy fia mellett személyesen felkelni, és minden 100 jobbágytól tulajdon költségökön, a fenérdeklett három lovas beszámításával, 10 lovast, jobbágyaik pedig minden száztól 10 puskás gyalogot, és az egy-telkes nemesek minden három egész nemes telektől egy jól felfegyverzett lovast állítani tartozzanak. — 3) Hogy valamely várnak rögtöni megrohanása vagy más váratlan eset részletes felkelést kívánván, a veszély helyéhez közelebb lévő minden urak és nemesek az ország nádora mellett tulajdon személyökben fölkelni, s az egy-telkes nemesek minden 5 nemes telektől egy lovas vitézt küldeni, és a táborozás végéig tulajdon költségökön tartaniköteleztessenek.

A 23 és 24-dik ágazatok, melyek közől amaz ugyan minden lázadókat s közbéke-zavarókat személyválogatás nélkül rögtön megbüntettetni rendel, emez pedig Pelsőci Bebek Ferencet és fiát, mint nyilvános lázadókat, hívségtelenség büntetésében marasztalja, és ezen marasztalást minden tisztviselőikre is kiterjeszti, ha ezen ítélet kihirdetésétől számítandó 40 nap alatt őket el nem hagynák.

A 25 és 26-dik ágazatok, melyek közől amaz a múlt országgyűlések által a hit dolgában hozott határozatokat mind egyházi mind világi személyek által megtartatni; emez pedig a keresztelés-ismétlőket, akárkinek jószágaiban tartózkodnának, négy hét lefolyása alatt az országból kiűzetni parancsolja.

A 34 és 35-dik ágazatok, melyek a királyi udvari törvényszéket a tiszamelléki és néhány felső vármegyék részére ugyan az ország bírája által Kassán, a dunamelléki megyékére pedig a nádor által Pozsonban, valamint az egyházi törvényszékeket is szokott helyeiken rendesen tartatni sürgetik.

A 37, 38, 41, 42 és 43-dik ágazatok, melyekben a felség kéretik: hogy a harmincadokat régi helyeikre visszatétetni, az ország minden rendeinek szabadságait mind harmincadosai, mind egyéb tisztviselői által megtartatni, a talléroknak országunkra nézve káros veretését Körmöcön megszűntettetni, a szomszéd Ausztriához elzálogított várak visszaváltását és határszéleink kiigazítását érdeklő múlt években hozott törvényeket teljesít-

tetni, végre tisztviselőinek meghagyni méltóztassék, hogy az általok beszedendő egri gabona- és bordézsmák bérbevételében a földesuraknak elsőbbséget adjanak.

A 45-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy a Prándorf és Gátha helységek közötti határokat, melyekből Harrach úr naponként elfoglalásokat teszen, igazíttassa el.

2) Állandó szabályúl hozatott rendeleteket pedig magokban foglalnak:

A 27—33-dik ágazatok, melyek által a jobbágyok szabad költözése országunk határai közt örök időkre visszaállíttatik, s arra nézve jelesen e következők rendeltetnek: 1) Hogy valamely jobbágy költözni akarván, a jobbágy jövő urának kérésére az illető megyének egyik szolgabirája egy esküdt nemessel a hely színére menjen, és előtte a jobbágy földbérét, régi szokás szerint két magyar dénárt, letévén költözni akaró szándékát jelentse ki, s hogy ez megtörténvén, a szolgabíró és esküdt nemes 15 napot tűzzenek ki határúl, melyek alatt a jobbágy minden akár köz, akár földesura vagy más ottani lakos iránti akármiféle tartozásait kifizetni köteles légyen; továbbá hogy ezen határnap megérkezvén, a szolgabíró és esküdt nemes ismét a hely színén jelenjenek meg, és ha a jobbágy tartozásait kielégítette, őtet azonnal szabadon bocsássák el, ezen határozatoktól csak a vármegye székéig lévén szabad a feljebbvitel; végre hogy ha a földesúr a megye székének határozata után sem bocsátaná el jobbágyát, ugyanazon szolgabíró őtet makacsságaért, a bírói intést mindenik ízben előre bocsátván, első ízben 100, másodikban 200 forintban, harmadikban pedig azon helységének veszteségében marasztalja, a földesúr mindazonáltal ily jószágát közönséges becsüi árának lefizetésével akármikor visszaválthatván. — 2) Hogy viszont ugyanezen háromrendbeli büntetésben hasonló eljárás mellett marasztaltassék az oly földesúr is, ki másnak szökevény vagy erőszakosan elvitt jobbágyát vissza nem bocsátja, az ily jobbágyot egyébiránt földesura akárhol, az új lakhelyén kívül, tulajdon hatalmával le is tartóztathatván, és tulajdonába visszavihetvén. — 3) Hogy a költöző jobbágy pénzen vett vagy tulajdon költségén épített házát, s irtományait, és jobbágyi telkéhez nem tartozó szőlőjét eladhassa, sőt az utóbbiakat, ha a földesúr magához nem váltaná, költözése után is megtarthassa, a háza mindazáltal, ha azt költözése idejéig el nem adhatná, a földesúrnak ingyen maradván. — 4) Hogy a költöző jobbágy által előbbi urának tett károk

iránt új földesura, a jobbágy emberdíjának büntetése és károk megtérítése alatt igazságot szolgáltatni tartozzék. — 5) Hogy a királyi felség magyar jobbágyok erőszakos elvitelét, vagy urok irott engedelme nélkűli befogadását más tartományokbeli alattvalóinak is megtiltani méltóztassék.

A 36-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy a száraz vámokat minden vármegyében az alispánok tüstént ezen országgyülés után töröljék el, és ha ki őket abban akadályozná, vagy eltörlött vámját visszaállítaná, azon helységének örök veszteségében marasztaltassék.

A 39-dik ágazat, melyben kijelentetik: hogy minekutána Esztergom Székesfejérvárral együtt néhány évek előtt török kézre jutván, a Nagyszombatba menekült esztergomi káptalan hiteles helyek ritkasága miatt az ország rendeinek kérésére ő felségétől egész országszertei hiteles eljárásokra engedelmet nyert, annak minden egész Erdély határáig akárhol eddiglen tett és ezután teendő eljárásai és végrehajtásai, és azok feletti tanúlevelei teljes erővel bírnak és örök időkre érvényesek.

A 40-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy minden nemesek és más hazafiak, kik várakkal ugyan bírnak, de bárók rendjébe felvéve nincsenek, jószágaikból járó minden adózásokat a vármegye pénztárába szolgáltatni tartozzanak.

A 44-dik ágazat, mely rendkívül megengedi: hogy Pruk városának lakosai Stomfa Jakab örököseinek nyulasi nemes házát, és Neudorf nevü pusztáját megvehessék, és törvényes joggal bírhassák, úgy mindazáltal hogy a vevők ezen jószágoktól járó magyarországi minden terheket viseljenek, s Magyarország törvényei alatt álljanak, és ezen rendkívüli engedelem által se az ország javai és szabadságai, se a magánosoknak ezen jószág iránt netalán létező igényei sérelmet ne szenvedjenek.

A 46-dik ágazat, mely rendeli: hogy azokat, kik valamely gondviselésökre bízott várat vagy másféle erősséget árulólag feladtak, vagy elhagytak, akárki akárhol befoghassa és letartóztathassa, a királyi felség pedig minden kegyelem nélkül büntesse meg.

XVIII-dik törvénylevele az 1557-dik évi június 1-ső napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben alkottatott, s a királynak szokott rövid elő- és utószavával szinte ellátva, 24 ágazatra terjed, melyek közől

1) Ideigleniek vagy pusztán nap szükségeit érdeklők:

Az 1—7-dik ágazatok, melyekben országunk rendei előrebocsátván hálás köszönetöket a királynak azon kegyességeért, melylyel mind a német birodalomnak, mind az örökös cseh és német tartományainak rendeitől nem csekély segedelemnyújtást eszközleni méltóztatott, mind az országos, mind a részletes felkelésre nézve az 1556-dik évi határozatokat megújítják, s az ország és király szükségeire 1557-dik évre minden egész jobbágytelektől 2 forintnyi segedelempénzt, és a német birodalombeli múlt télen tartott gyűlésre küldött szószólók költségeinek födözésére 3 dénárt ajánlanak. Továbbá a határszélek erősítésére azt rendelik: hogy, az aratás és szüret idejét kivéve, minden jobbágy az ugyanezen törvényben elősorolt határszéli helyeken 6 napi ingyen szolgálatot tenni tartozzék. Végre az élelmi szereknek táborba szolgáltatásáról gondoskodnak, és a fuvarok bérét meghatározzák.

A 8 és 9-dik ágazatok, melyek közől amaz ugyanaz ünnepnyolcadi törvényszékeket, egyiket Pozsonban, másikat Lőcsén 40 közönséges napokon át, emez pedig az egyházi ítélőszékeket szünet nélkül tartatni sürgetik.

A 16 és 17-dik ágazatok, melyek közől amaz az esztergomi érseknek és jobbágyainak, valamint szinte minden főpapok, bárók, nemesek és szabad vagy bányavárosoknak harmincad- és vámfizetéstől törvényes mentességöket megtartatni, emez pedig a száraz vámokat, és pediglen jó példaadás okáért a királyi birtokokban is, eltörültetni sürgeti.

A 18—20-dik ágazatok, melyekben a felség kéretik: hogy az ország határai dolgának kivánt béfejezését eszközleni, s azon várbeli, harmincadi és másféle királyi tisztjeit, kik a hazafiakat bántalom s kártételekkel illetik, vagy országunk rendes bírái ítéleteinek nem engedelmeskednek, érdemök szerint megbüntetni méltóztassék.

A 20—22-dik ágazatok, melyek rendelik: hogy a leleszi konvent kerületében, mivel lázadók háborgásai által bírói eljárásaiban akadályoztatik, a jászói konvent és az egri és szepesi káptalanok, a veszprémi káptalanéban pedig, mely pecséte elveszvén eljárásokat nem tehet, a kapornaki és szalavári konventek működhessenek; továbbá hogy a veszprémi káptalan pecséte újíttassék meg, és azután tagjai előbbeni kerületjökben működni tartozzanak.

A 24-dik ágazat, mely a hazafiaknak előbb ugyan a pozsoni várban, jelenleg pedig a pozsoni préposti lakban találtató leveleikre nézve azt rendeli: hogy jövő augustus 1-ső napjától kezdve két-két ítélőmester azoknak

vizsgálatával és tulajdonosaik kezeihez juttatásával a felek által adandó illő jutalom mellett foglalkozni tartozzék.

2) Állandó szabályul szolgálók pedig e következők:

A 10-dik ágazat, mely valamint az ország más rendeinek, úgy az egyházinak is szabadságait és kiváltságait megtartatni, s jelesen az egyházlátogató esperesteket vagy alesperesteket tisztjökbeni eljárásaikban és vétkesek büntetésében nem gátoltatni parancsolja; továbbá a megholt lelkészek vagyonának elfoglalását az egyház-pártfogójának ugyan mindenkor, a főpapoknak pedig azon esetre, ha a megholtnak testvérei maradtak, nyilván tilalmazza.

A 11-dik ágazat, mely a néplelkészeknek és más egyházi hűbérek kormányzóinak kötelességűl teszi: hogy helytelenűl elszakasztott jövedelmeiket törvény útján szerezzék vissza, és ha ezek azt akarat vagy tehetség hiányából elmulasztanák, arra főpapjaikat és más elöjáróikat is felhatalmazza.

A 12-dik ágazat, mely a dézsmaszedésre nézve az 1546-dik és 1553-dik évi törvényeket megtartatni parancsolja, és egyszersmind rendeli: hogy a dézsmából járó tized, negyed, vagy tizenhatod rész, akár maga a főpap akár tizedbérlője szedje be a dézsmát, azoknak, kiket illet, minden fogyatkozás nélkül kiadassék.

A 13-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy ünnepnyolcadi székeken az ország rendes bíráin s azoknak helyettesein és ítélőmesterein és az esztergomi érseknek két emberén túl az 1545. törv. 34-dik cikke szerint még négy törvénytudó alkalmas és meghitelt ülnök is jelen legyen, kiket a király magyar tanácsosainak, és országunk rendes biráinak tanácslatával válaszszon, a netalán meghalálozott ülnök helyébe mindazáltal királyi felség távollétében a helytartó is mást helyettesíthetvén.

A 14 és 15-dik ágazatok, melyek a pénzverésre nézve rendelik: a) Hogy a felség kivánatához képest mind nagyobb vagy 8, mind kisebb vagyis 4 magyar dénárt érő garasok, továbbá aranyok, s magyar dénárok és fillérek verettessenek; úgy mindazáltal, hogy ha ezen pénzek veretése károsnak tapasztaltatnék, a jövő országgyűlés azt szüntesse meg. — b) Hogy a királyi felség kötelességűl tegye, az esztergomi érseknek ugyan, hogy pénzverési felügyelőt tartson, a körmöci és egyéb kamarainak pedig, hogy az tisztjében, melyhez különösen az is tartozik, hogy a még pénzzé nem

vert arany és ezüst kivitelének könnyebb megelőzése végett a kamarának átadott minden aranyat és ezüstöt ellenőrképen feljegyezzen, — akadály nélkül eljárhasson.

A 23-dik ágazat, mely azokat, kik szabad hajdukat vagy rablókat váraikban tartanak, vagy meg nem büntetnek, a királyi felség és annak távullétében a helytartó által ugyanazon büntetés alá vettetni határozza, melyet az ily gonosztévők magok megérdemlenek.

XIX-dik törvénylevele 1559-dik évi vízkereszt napjára hirdetett, és a király távullétében Maximilián főherceg elnöklete alatt tartott pozsoni országgyűlésben hozatott, és a királynak elő- és utószaván túl 56 ágazatra terjed, melyek közől

1) Ideigleni, vagy nap szükségeit érdeklők közé tartoznak:

Az 1—7-dik ágazatok, melyekben országunk rendei, — előre bocsátván azon nyilatkozást, hogy Maximilián főhercegtől a felségnek előadásait és kívánatait megértették, — panaszkodnak azon sok, és már tűrhetlenekké vált sanyargatások, és mindennemű bántalmak ellen, melyeket régtől fogva ugyan, de főleg újabb időkben a királynak katonáitól, várbeli tisztjeitől, és különbféle biztosaitól szenvednek, és a két utóbbi rendbelieket ugyan a királyi felség által megbüntettetni, az elsőkre nézve pedig bizonyos bírákat rendeltetni kérnek, kik a kihágást azonnal megvizsgálják, elítéljék, és ítéletöket végrehajtsák, vagy ha a bűnös oly állapotú személy volna, kin azt végre nem hajthatnák, vizsgálatuknak eredményét hozott ítéletökkel együtt királyi felség elébe terjeszszék.

A 8- és 9-dik ágazatok, melyekben a királyi felséget országunk rendei sürgetik: hogy valamint más országainak dolgaiban magyarok tanácslatával nem él, úgy viszont magyar dolgokban magyaroknak, úgy mint ahhoz legjobban értőknek, tanácsával éljen, és valamint hogy a magyar cancellariából Németországra nézve semmi parancsok ki nem adatnak, úgy viszont német kamarájából vagy cancellariájából semmiféle oly parancsot ki ne adasson, mely hazánk jogait és szabadságait érdekli.

A 10—36-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a királyi felségnek azon kivánatára, hogy az ország szükségeinek nagyságához képest évenként 3 forintnyi segedelempénzt, és pedig mindjárt hat, vagy legalább három évre ajánljanak, továbbá minden 100 jobbágytól, és azon

felűl minden dézsma és úri kilencedi 100 forint jövedelemtől néhány folytonosan tartandó fegyveresek, és várak mellett teendő ingyenes munkák, és élelmi szerek szolgáltatása iránt rendelkezzenek, — előadván önmagoknak és jobbágyaiknak szegénységét, és a segedelempénz több évekrei ajánlásának régi szokássali ellenkezését, és vagyonuknak bizonytalanságát, valamint azon félelmöket is, hogy több évekre meg lévén a segedelempénz ajánlva, azon évek alatt könnyen egy országgyűlés sem tartathatnék, — kijelentik: hogy ő felsége kívánatának teljesen ugyan meg nem felelhetnek, azonban belátván a szükség nagyságát: 1) Minden jobbágytelektől 1559-dik évre, a királynénak ajándékul ajánlott 20 dénáron felűl, a királyi felségnek minden jobbágytól 2 forintot ajánlanak, az 1557-dik évi törvényben kijelölt mód, és megszorítások szerint.— 2) Az országos és részletes táborozásra nézve az 1556- és 57-ik évi, és a dézsmával bíró főpapok vagy más egyházi személyek általi hadinép tartására nézve az 1555-dik évi törvényeknek határozatait ezen évre is kiterjesztik. — 3) Az élelmi szereknek táborba szolgáltatását azon feltétel alatt megigérik, hogy a szolgáltatandó élelmi szerek árát a hadinép azonnal megfizesse, és minden prédálástól óvakodjék. — 4) Jobbágyaikat aratás és szüret idején kívül 6 napi ingyenes határszéli munkára kötelezik, és kijelelik, mely megye melyik vár mellé legyen köteles munkásait küldeni.

A 37-, 39- és 40-dik ágazatok, melyek mind a két ünnepnyolcadi törvényszéket, és pedig ezután mind a kettőt Pozsonban, valamint szinte a helytartói folytonos ítélőszéket, és az egyházi szent székeket is rendesen megtartatni sürgetik.

A 41-dik ágazat, mely a püspököknek kötelességűl teszi: hogy esperestjeiket egyházlátogatásokra gyakrabban küldjék, és zsinatokat tartsanak, s azokra minden lelkészek és misés papok megjelenni tartozzanak; továbbá a földesuraknak és városoknak meghagyja: hogy lelkészeiket a zsinatra menéstől vissza ne tartóztassák, máskép a királyi felség mint keresztyén fejedelem által arra kényszerítendők.

A 42-dik ágazat, melyben országunk rendei Mária királynénak, Maximilián nőjének, ki akkor jöve legelőször hazánkba, a magyar nemzetnek mind ipánál és férjénél, mind pedig testvérénél, a spanyol királynál, tanusított pártfogásáért tiszteletbeli ajándékul minden jobbágytelektől 20 dénárt ajánlanak.

A 44—48-dik ágazatok, melyekben a király ismét kéretik: hogy az ország rendeinek harmincadi törvényes mentességét megtartani, — a száraz vámokat mindenütt, legelőször pedig a tulajdon és nagy uraink jószágaiban eltörűltetni, — igaz tisztaságú és nehézségű pénzt veretni, és az esztergomi érseknek pénzverés melletti jogait megtartatni, — a határszéli kérdések felett hozott ítéleteket valahára már végrehajtatni, és a hazának egyéb határai iránt fenforgó kérdéseket elintéztetni kegyeskedjék.

Az 51-dik ágazat, mely sz. Benedekben lakó Zudar László nemest bizonyos sz. benedeki apáttól Lajos király éltében nyert engedelem mellett gyakorlott szabad borméréstől azon oknál fogva, mert azon apátnak ilyen utódainak sérelmes engedelemadásra joga nem volt, borának vesztesége alatt eltilt, és őtet jobbágyot illető bormérésre utasítja.

Az 52—54-dik ágazatok, melyek a hivatalbeli esküt le nem tevő, vagy azon megyében birtoktalan megyés grófok és főispánok, továbbá alispáni, szolgabirói és esküdt nemesi hivatalt megválasztásuk után el nem fogadó egyének ellen a régi törvényeket és szokásokat teljesíttetni sürgetik.

Az 55-dik ágazat, mely által Archoy Pyrrhus gróf, Felsőlindvai Széchi Margit férje, Maximilián főherceg és cseh király ajánlására Magyarország valóságos és kétségtelen tagjává befogadtatik, de mégis azon kikötéssel: hogy országunk jogainak és szabadságainak védelmére esküjét tegye le.

Az 56-dik ágazat, melyben országunk rendei a királyi felséget kérik: hogy ezen törvényágazatokat elfogadni és megerősíteni, és hív magyarjait szabadságaikban és előjogaikban védeni és megtartani kegyeskedjék.

2) Állandó szabályúl hozottak közé pedig soroltathatnak:

A 38-dik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy az ünnepnyolcadi székeken az ország rendes biráin, azoknak helyettesein és ítélőmesterein, és a négy ülnökön kivűl még két főpap és két báró, vagy legalább egy főpap és egy báró, mindenkor jelen legyenek, és ha kik jelen lenni akadályoztatnának, helyettök mások helyettesíttessenek. 2) Hogy a négy ülnökök akadályoztatásának esetére az országgyűlés által még más négy egyed előre választassék, és a törvényszékben jelenlévő ülnököket a királyi felség zsolddal ellátni méltóztassék. — 3) Hogy a feljebb vitt perek megvizsgálásában az ország nádora és királyi felség helytartója mellett

szükségképen mindenkor szinte két főpap, és két báró jelen legyen. — E törvénycikkben látszatik rejleni a királyi tábla számfeletti ülnökeinek eredete.

A 43-dik ágazat, mely a hívségtelenség ürügye alatt, főleg katonai egyedek által, történt jószág-lefoglalásokra nézve azt rendeli: hogy ily lefoglalások törvényességéről a megyei törvényszékek ítélhessenek ugyan, de ezen kérdésnek: vajjon a jószágától megfosztott egyed lázadás és ellenszegülés büntetése alá esett-e, vagy nem? úgymint egyedűl királyi felség bíróságát illetőnek elítélésébe ne avatkozhassanak.

A 49-dik ágazat, mely a leleszi prépostnak kötelességül teszi: hogy konventjében mindenkor legalább is öt szerzetest vagy hiteles eljárásokra alkalmas más egyedet tartson.

Az 50-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy királyi emberek és káptalan vagy konventbeli bizonyságok által teendő minden tudósitási jelentések jövendőre eskü alatt tétessenek, és ennek megtörténte a jelentésről költ tanúlevelekben is kijelentessék, másként a káptalan vagy konvent ugyan az eskü ki nem vételeért büntetés alá vettessék, a végrehajtás vagy eljárás pedig érvénytelen legyen.

Utószavában a helybenhagyásnak szokott kifejezésén túl boszonkodását jelenti a király azon, hogy eddiglen tett rendelései a katonaságnak és királyi tisztviselőknek kicsapongásait megszüntetni képesek nem valának, és magát ezen cél elérésére vezető minden útaknak és módoknak használására késznek nyilatkoztatja.

XX-dik törvénylevele 1563-dik évi sz. István király napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben hozatott, s a királynak szokott rövid elő- és utószaván túl, 81 ágazatra terjed, melyek közől

1) Ideigleni vagy nap szükségeivel foglalkozó rendeleteket tárgyalnak:

Az 1—9-dik ágazatok, melyekben országunk rendei, előre bocsátván hálás köszönetöket a királyi felségnek hazánk iránti temérdek érdemeiért, minden jobbágytelektől, az elégetteket és újonan megszállottakat kivéve, az akkor megkoronáztatott Maximilián királynak ugyan koronázási ajándékul egy forintot, Ferdinánd királynak pedig a jövő két évre két-két forintot ajánlanak, melynek felét a töröknek vagy János király fia pártjának

adózók, és a marha-tenyésztő, habár csak kunyhókban lakó, orosz (Rutheni) és oláhok is fizetni tartozzanak, ajánlásukhoz mindazáltal feltételül ragasztván: hogy új felrovás tétessék, és mind azon előlegezések, melyeket a felségnek kapitányai és jövedelemkezelői némely megyékben múlt években tettenek, ezen segedelempénzekből levonassanak, továbbá hogy azokba a kamaranyereség is beszámíttassék, melyre nézve egyébiránt országunk rendei a király kivánságára kijelentik: hogy ha mely évre segedelempénz ajánlva nem lenne, abban azt, mint a koronának tulajdon jövedelmét, a királyi felség minden ajánlás nélkül beszedethesse.

A 10—13-dik ágazatok, melyekben országunk rendei gondoskodásukat igérik az iránt, hogy a hadinép élelmi szerekkel kész fizetés mellett elláttassék; hogy pedig azokat a hadinép méltányos áron kaphassa, egyszersmind azoknak némely határszéli kapitányok és mások által gyakoroltatni szokott előrei összevásárlását megtiltják, és azoknak árát a határszéli kapitány és azon megyének alispánya és szolgabírái által hely színén igazságosan meghatároztatni kivánják.

A 14-dik ágazat, melyben országunk rendei a hadi és élelmi szerek fuvarára nézve az 1557-dik évi határozataikat jövendőre is megtartatni rendelik, az ágyuk vitelére nézve mindazáltal ezen terhet igazságos fizetésért a jobbágyokra, kiknek könnyü szekerei és gyenge lovai arra egyébként sem alkalmasok, csak annyira vállalják fel, mennyire a városok, melyeket e teher különösen érdekel, annak kevés számuk miatt, főleg országos táborozáskor, meg nem felelhetnének.

A 15-dik ágazat, melyben a felség megkéretik: hogy mind az ily fuvarokra, mind más közterhek aránylagos viselésére az Ausztriához elzálogított magyar birtokokat is szorítsa.

A 16—19-dik ágazatok, melyekben a magánosoknak veszedelemre kitéve létező váraik iránt rendeltetik: hogy azokat a fókapitány több dologhoz értő magyar és külföldi katonai személyekkel többször vizsgálja meg, és nyomozza ki, vajjon el vannak-e, és mennyire jövedelmekkel látva; mi kipuhatoltatván, az elégséges jövedelmekkel ellátottakat ugyan uraik mind hadinéppel mind más szükségesekkel ellátni köteleztessenek úgy, hogy ha azokban királyi őrség léteznék, az onnan máshová rendeltessék, és az ilyen várak urai a fókapitány által kötelességök teljesítésére szoríttassanak; ellenben ha valamely vár elégséges jövedelmekkel ellátva nem volna, az, ha az ország védelmére szükségtelen, azonnal törültessék

el, ellenkező esetben pedig a felség által láttassék el minden szükségesekkel, és e végre a múlt országgyűlések határozataihoz képest minden, akár világi akár egyházi birtokos határszéleinken minden 100 jobbágytól három lovasvitézt folyvást tartani köteleztessék. Végre az oly várakra nézve, melyeknek több közbirtokosai vannak, különösen rendeltetik: hogy ha közőlök némelyek a vár ellátásában részt venni vonakodnának, a főkapitány az illető megye grófjával kinek-kinek ezen teherbeli illetőségét határozza meg, melyet azután, ha ki terhét viselni továbbá is vonakodnék, a várnak többi közbirtokosai jövedelem-részéből visszatartóztathassanak.

A 20- és 21-dik ágazatok, melyek a határszéleken teendő ingyenes munkárai köteleztetésről szóló 1559-diki törvényt jövő 1564- és 1565-dik évre kiterjesztik, az alispányoknak hivatalveszteség és 50 forint büntetés alatt kötelességűl tévén: hogy a jobbágyait ezen munkára bocsátani nem akaró földesurat 3 gira bírsággal kényszerítsék. Továbbá azon alispányokat vagy kapitányokat, kik a határszélektől távol fekvő megyékben ingyenes munka helyett szedetni szokott pénzeket munkások fogadására nem fordítják, hanem magoknak megtartják, első ízben azoknak ötszörös, másod ízben tízszeres megtérítésével, harmad ízben pedig fejvesztességgel büntetni parancsolják.

A 22-dik ágazat, mely azon esetben, ha valamely határszéli várnak elégséges erdeje nincsen, a hazafiak szomszédságos erdeiből erősítési munkákhoz szükséges fát is adatni parancsol.

A 23-dik ágazat, mely a határszéleken, hol sok helyeken a lovasság szolgálatot nem tehet, az úgy nevezett szabad-hajduk tartását megengedi; de egyszersmind a kapitányoknak meghagyja: hogy a földnépét általok sanyargattatni ne engedjék. Az ily hajduk egyebütti tartása mindazáltal itt is az 1557. 23. cikk büntetése alatt tiltatik.

Az 24—29-dik ágazatok, melyekben az igazság kiszolgáltatására nézve rendeltetik: 1) Hogy jövő országgyűlésig az ünnepnyolcadi szék sz. György nyolcadában Eperjesen, sz. Mihályéban pedig Pozsonban 40 napig mindenféle akár régi akár új peres ügyeket, a János király jószágait érdeklőknek kivételével, ítéljen. — 2) Hogy a királyi helytartói szék vízkereszttől kezdve ismét minden odatartozó, habár régi pereket ítélet alá vegyen. — 3) Hogy az egyházi, és slavóniai ítélőszékek is szokott idejökben ítéleteket tartsanak. — 4) Hogy a nyilvános gonosztévők elítélésére nézve a múlt országgyűlések határozatai teljesíttessenek. — 5) Hogy a

hozott ítéletek végre is hajtassanak, az ország főkapitányai és Slavóniában a bán hivatalaik vesztesége alatt kötelesek lévén felszólíttatásuk mellett akárki ellen segédkezet nyújtani, vagy ha arra elégtelenek volnának, a királyi felségekhez, vagy távullétökben a helytartóhoz folyamodni.

A 30-dik ágazat, melyben a királyi felség-nevezte törvénytudók által már elkészített törvényes munkának megvizsgáltatása, és jövő országgyűlés elébe terjesztése sürgettetik.

A 31- és 32-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a királyi felségnek felszólítására a hit dolgára nézve mindazokat sértetlenűl megtartatni parancsolják, mik az 1548-, 1552- és 1554-dik évi törvényágazatokban foglaltatnak, és mivelhogy az eretneki tanok hirdetőit többnyire ő felségének kapitányai és más katonafőnökei szokják magokkal az országba behozni és itten pártolni, kérik ő felségét: hogy az ily katonai főnököket hivatalveszteséggel büntesse.

A 33—37-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a királyi felségnek azon felszólítása mellett, hogy előadásaira adandó feleletök mellett sérelmeiket orvoslásaiknak módjával együtt terjeszszék elő, mind azon eltűrhetlenné vált bántalmaknak és sanyargatásoknak, melyeket a külföldi katonatisztektől és katonáktól s más zsoldos fegyveresektől szenvednek, orvoslása végett következőkért esedeznek: 1) Hogy a királyi felség a külföldi katonatiszteket elküldeni, és a várak főnöki hivatalait arra alkalmas magyar vitézekre bízni, addig pedig, míg ez megtörténhetnék, megengedni kegyeskedjék: hogy az ezután teendő károsításokért és bántalmakért országunk törvényszékei előtt perbe fogathassanak, és a hozandó ítéletek rajtok köztörvényünk szerint végre is hajtathassanak. — 2) Hogy a felség magyar dolgokban egyedűl magyarok tanácsával éljen, és magyar dolgokra nézve német cancellariájából semminemű parancsot ki ne adasson, ily parancsokkal szokván a német tisztviselők magyar cancellariájának rendeleteit foganatlanítani. — 3) Hogy az olyan zsoldos katonákat, kik állomásaikat elhagyván a hazafiak jószágait megszállják, és ott rablásokat tesznek, az ország főkapitánya, sőt a megye grófja vagy algrófja is a megyének felkelő seregével kiűzhesse. — 4) Hogy a királyi felség a külföldi katonák által táborozás alkalmával tett károkat azoknak zsoldjaikból téríttesse meg.

A 43- és 44-dik ágazatok, melyek közől amaz az erőszakosan elfoglalt várak és birtokok visszabocsátására nézve az 1542-dik évi beszter-

cei határozatokat megtartani, emez pedig az olyan jószágokat, melyek királyi adománylevél mellett ugyan, de törvényesen tett ellenmondás ellenére, vagy még iktatás előtt ő felsége híveinek kezeiből erőszakosan elfoglaltattak, jövő karácsonyig hívségtelenség büntetése alatt visszabocsáttatni, és ha az elfoglaló önként vissza nem bocsátná, az ország főkapitánya által visszafoglaltatni parancsolja.

A 47-dik ágazat, melyben a hívségtelenség címe alatt tett újabb időbeli adományokra nézve rendeltetik: hogy ha az így elajándékozott jószág ura a lázadók pártját nyilvánosan nem követte, annak iktatáskori ellenmondása törvényes erővel bírjon; melynek ellenére ha az adományos a jószágot elfoglalná, az ország főkapitánya köteles légyen az ellenmondót annak birtokába azonnal visszahelyezni, míglen az adományos felkérésének érvényességét rendes per útján bebizonyítandja; ellenben pedig, ha a felkért jószágura a lázadókkal nyilvánosan tartott, a jószág nekie ily rövid úton vissza ne adassék, hanem annak visszabocsátását, ha azt igénylené, törvény útján keresni tartozzék.

Az 54—56-dik ágazatok, melyekben a király kéretik: hogy a királyi várakhoz elfoglalt birtokokat is ország főkapitánya által visszafoglaltatni engedje, — hogy Fonyád és Szegliget várakat, melyeket Magyar Bálint nyilvánságos gonosztévő jogtalanul elfoglalt, az ország főkapitánya által Lengyel családnak adassa vissza, — továbbá hogy Kovászó rablóvárat, ha vizsgálat után az ország védelmére szükségtelennek találtatnék, rontassa le.

Az 57- és 58-dik ágazatok, melyekben a felség ismét kéretik, amabban ugyan, hogy a hazafiak szabadságát harmincadosai által tartassa meg, emebben pedig, hogy a száraz vámokat törűltesse el, és ezen munkát a tulajdon birtokaiban létezőkön kezdesse.

A 60- és 61-dik ágazatok, melyek közől amabban az ország határai igazítására biztosok neveztetnek, emebben pedig a szepességi 13 város visszaváltatása sürgettetik.

A 63-dik ágazat, melyben a királyi felség országunk rendei kérelmére megigéri: hogy szántszándékos emberölőknek megkegyelmezni nem fog.

A 65-dik ágazat, melyben országunk rendei Mérey Mihálynak királyi felség általi nádori helytartóvá neveztetését közegyetértéssel helyes-

lik, és az általa kihirdettetése napjától kiadandó minden okleveleket érvényeseknek nyilatkoztatják.

A 56-dik ágazat, mely azon kapitányok által, kik a határszéleken főispánságokat viselnek, a hívatalbeli esküt letétetni, és másként tőlök ezen hívatalt elvétetni rendeli.

A 67-dik ágazat, mely azokat, kik törököknek fegyvert, hadiszereket, vagy más tiltott árukat, jelesen rezet, habár rabságbóli váltság fejében, szolgáltatnának, halállal büntettetni parancsolja, és a bécsieknek is megtiltatni kéri: hogy a törököknek szinte fegyvert ne szolgáltassanak, sőt másoknak se kapitányuk vagy urok levele nélkül.

A 73- és 74-dik ágazatok, melyek közől amaz a pénzzé nem vert arany és ezüst kivitelének meggátlását sürgeti, s e gondot jelesen az esztergomi érsek emberének is kötelességűl teszi, emez pedig bizonyos egyéneket neveztetni rendel, kik a királynak megbízandó tanácsosaival arról értekezzenek, mikép lehessen a magyar pénzeket az újonan veretni kezdett császári pénzek lábához alkalmaztatni.

A 75-dik ágazat, melynek rendelése a királyi felség helytartóját és az ország főkapitányait arra megesküdni kötelezi: hogy hívatalaik kezelésében híven s minden erejökből eljárandnak, és egyszersmind az utólsóknak meghagyja: hogy mások jószágait, ha melyeket szemlátomást jogtalanúl bírnának, kezeikből tüstént bocsássák ki.

A 76-dik ágazat, mely rendeli: hogy ha ki valakit ezen országgyűlés alatt általa tett panasz miatt életében vagy vagyonában megkárosítana, azonnal hívségtelenség büntetésében marasztaltnak tartassék.

A 77-dik ágazat, melyben országunk rendei a felség ajánlására Erek grófokat, Archó Scipio grófot, Hannach Leonárd bárót, Ungnod Ádám bárót, és Pruszkovszky Györgyöt Magyarország tagjaivá befogadják.

2) Állandó szabályúl hozottak közé pedig tartoznak:

A 38—41-dik ágazatok, melyek az emberölők büntetésére nézve rendelik: 1) Hogy szántszándékos emberölésről panasz tétetvén, a megye grófja vagy algrófja a tettest tüstént az együttlévő vagy azonnal hirdetendő megyei szék elébe személyes megjelenésre idéztesse, ki megjelenvén, az ügynek bevégzéséig mindenkor jelenlenni tartozzék, és ha tette bebizonyodván, ellenfelével egyességre nem léphetne, a felség kegyelmének reménye nélkül büntetés alá vettessék; ha pedig idéztetésére meg nem jelennék, a törvényszék őtet azonnal levelessé tegye (proscribat), mi után

ha ki őtet várába vagy lakába befogadná, és a megye grófjának vagy algrófjának felszólítására a kitűzendő határnapon ki nem adná, és befogatni sem engedné, a megye grófja vagy algrófja, és ha ezek arra elégtelenek volnának, az ország főkapitánya mind őtet mind pártolóját fogassa be, és mindketten, megtartatván mindazáltal a törvény rendje, fejeik veszteségében marasztaltassanak. — 2) Hogy emberölésről vádolt jobbágy ellen országunk régi szokása szerint földesura igazságot szolgáltatni tartozzék, és ha azt elmulasztaná, vagy a tettest elszökni engedné, ő ugyan annak emberdíjában marasztaltassék, a tettes pedig levelessé tétessék, és kézre kerűlvén törvény útján büntetés alá vettessék. — 3) Hogy az elmarasztalt emberölő feljebbvitellel és perújítással ugyan élhessen, és pedig perújítási kegyelem nélkül is, de azalatt bilincsen tartassék.

A 42-dik ágazat, mely azokat, kik a teremtőt, keresztséget, vagy lelket átkozódva káromolják, a káromlást hallók által három gíra büntetés alatt feladatni, és első ízben megvesszőztetni, másod ízben megbotoztatni, harmad ízben pedig emberölők és más ily gonosztevők gyanánt büntettetni parancsolja.

A 45-dik ágazat, mely megengedi: hogy oly esetben, midőn az adományúl nyert jószág török vagy lázadók hatalmában lévén a hiteles hely bizonysága hely színére nem jöhet, az iktatás más közelebb fekvő helyen is, de mindazonáltal a megye alispánának és szolgabíráinak, vagy ha ezek közügyek kezelésére akkor ott nem volnának, legalább a szomszéd nemeseknek és nemteleneknek jelenlétében, és ne az adományosnak tulajdon birtokában alattomosan, hanem nyilvánosan véghezvitethessék; ellenkező esetre pedig rendeli: hogy az adományos a helytelenűl és csalárdúl tett iktatás bűnéről királyi felség ítélőszéke előtt meggyőzetvén, a felkért jószágnak tulajdonosa ellen annak örök becsűjében marasztaltassék.

A 46-dik ágazat, mely a jószág birtokában lévő tulajdonosnak, ha a jószágában tett iktatás hirét lakhelyének távulsága vagy más akadály miatt a törvényes 15 nap alatt nem vehette, megengedi: hogy a birtokba jutott adományost királyi curia előtt perbe foghassa, és a királyi curiának kötelességül teszi: hogy ezen körülmény bebizonyíttatván, a jószág urát annak birtokába visszahelyezze, és az adományost jogának birtokon kívüli keresésére útasítsa.

A 48-dik ágazat, mely azt rendeli: hogy erőszakos jószág- vagy várelfoglalásoknak perei ne csak a király ítélőszékén, hanem kivétel nél-

kül vármegyéken is ítéltethessenek, és a megyei bírák által, és ezek arra elégtelenek lévén, az ország főkapitánya által végre is hajtathassanak, a megye széke mindazáltal a tettest a jószágnak minden jövedelmeiveli visszaadásán túl 100 forintnál, mely a curiához feljebb vitt ítélet helybenhagyásának esetében mindazáltal megkétszerezendő, többen ne marasztalhassa, a főbenjáró ítélet alá vettetés mindenkor jogper útján lévén keresendő.

A 49-dik ágazat, mely a bíráknak kötelességűl teszi: hogy az ügyészeknek szemlátomást haszontalan és alap nélküli feleseléseiket lelkiisméretök szerint vágják el, egyébiránt pedig az új törvénykönyvnek átvizsgálásáig mindenben a régi gyakorlatot tartsák meg.

Az 50-dik ágazat, mely azon oknál fogva, mert a vármegyéken minden perek egy napon többé el nem ítéltethetnek, megengedi: hogy a megyei törvényszékeken három vagy négy egymásutáni napokon ítéletek hozathassanak.

Az 51- és 52-dik ágazatok, melyek a szegény perlekedőkre nézve rendelik, amaz ugyan, hogy a királyi ítélőszéken őket illető kedvezés megnyerésére szegény állapotjokat a megye alispánának és szolgabíráinak hiteles levele által bebizonyítani tartozzanak, — emez pedig, hogy a vármegyéken a megye székének első napján csak szegények perei vétessenek tárgyalás alá.

Az 53-dik ágazat, mely rendeli: hogy hiteles helyek sok vármegyében nem lévén, vérmegye előtt folyható perekre nézve ügyvédetakárki azon megye székén is vallhasson.

Az 59-dik ágazat, mely a király különös engedelme nélkül felállított vagy ezután felállítandó vámokat is száraz vámok módjára eltörűltetni rendeli; továbbá a főpapok nemeseinek, és az esztergomi érsek jobbágyainak, és a szabad vagy bányavárosok polgárainak vámfizetés alóli mentességét egész országszerte megtartatni parancsolja, meghagyván mindazáltal a városoknak: hogy polgáraiknak ezen minéműségök felett városuk pecséte alatt tanúlevelet adjanak, és ezek tulajdon holmiaikon és árúikon kívűl másokéit magokkal ne vigyék.

A 62-dik ágazat, mely rendeli: hogy a török által vagyonaiktól megfosztott nemesek a szabad városokban, minden közterhek és szolgálatok közös viselésének feltétele mellett, házakat vehessenek, és ily há-

zaikba tulajdon szükségökre, de nem kimérésre, főleg Szakolcán, bort bevitethessenek.

A 64-dik ágazat, mely Maximilián főhercegnek, mint országunk királyi felség távullétébeni kormányzójának, atyja hatalmával törvényesen tett minden adományzásait, kegyelemosztogatásait, és megegyezéseit mind törvényszékek előtt, mind azokon kívül mindenütt örökre érvényeseknek nyilatkoztatja.

A 68—72-dik ágazat, melyek a dézsma dolgáról rendelkeznek. Jelesen: 1) A dézsmaszedés és adásban az 1498. és 1548-dik évi törvényeket megtartatni, a dézsmaszedés háborgatóit az 1546-diki törvény szerint büntettetni, és a dézsmaszedésben törvényeinket a királyi felség által is teljesíttetni parancsolják, és azon visszaélést, melynél fogva a dézsmaszedők a helységek biráit felesleges személyek tartásával terhelik, tollkévét vesznek, vagy biróságot gyakorlanak, teljesen eltörlik. — 2) A nemeseket mások szőlőhegyén bírt szőlőiktől, melyektől a földesúrnak hegyvámot vagy kilencedet adnak, továbbá mások jószágán bírt, vagy jobbágyaiktól visszavett és tulajdon mívelésökre megtartott szántóföldjeiktől, sőt Szepes vármegyében a tulajdonaiktól is egyházi tizedfizetésre kötelezetteknek nyilatkoztatják. — 3) A törökök által jószágaiktól megfosztott- és mások birtokában letelepülő nemeseket csak úgy és addiglan mentik fel dézsmaadástól, ha és meddig őket a földesurak úrbéri tartozásaiktól mentesítik. — 4) Az ország azon részeiben, hol régi szokás vagy szabadság mellett a dézsma nem termékben, hanem pénzben szokott vétetni, jövendőre is azt csak úgy, és nem máskép, vétetni parancsolják, megengedvén mindazáltal a főpapnak azt, hogy ha ellenkezőt követelne, jogát törvény útján kereshesse.

A 78—80-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a király felszólítására a királyi parancsok nem teljesítői elleni eljárást szabályozzák, s jelesen háromrendbeli királyi parancsokat, ugymint birákhoz és igazság kiszolgáltatókhoz szólókat, — a katonai és más királyi tisztekhez intézetteket, és — magánosok folyamodására kiadottakat egymástól megkülönböztetvén, az első rendbeli parancs nemteljesítőjét, országunk régi szokása szerint, király itélőszéke elébe idéztetni, s ott minden hosszabb per nélkül 200 forintban és azon hivatalának, melyre nézve a parancsot nem teljesíté, veszteségében, és oly hívatalnyerésrei képtelenségben marasztaltatni parancsolják, — a második rendbeli parancs végrenemhajtóira pedig

azt rendelik, hogy azokat, mint közvetlen szolgáit, önmaga a felség egyenesen büntesse, távollétében pedig helytartóját azoknak országunk főkapitánya általi büntetésére hatalmazza fel, — végre a harmadik rendbeli parancsok megvetőire nézve azt határozzák: hogy azokat a parancsfelkérők perbe fogják, és ügyöknek jogossága bírói meghányás mellett elismértetvén, a bíróság az ügynek érdeméhez képest büntesse.

A 81-dik ágazat, mely a törvényes felszólításra tanúskodni vonakodóknak vagyonából a törvény-kiszabta 16 gíra büntetést azonnal megvétetni, és ha semmi vagyonuk sem volna, őket befogatni és testi büntetés alá vettetni parancsolja.

B. I. Ferdinándnak törvénykönyvünkön kívűl találtató törvényleveleiről.

E királyunk alatt az itt tárgyalt, s törvénykönyvünkben létező törvényleveleken túl Kovachich József Miklós, mint már fennebb is említém, országunk rendeinek még egy, és pedig királyi felség válaszával is ellátott törvénylevelét hozta napfényre, mely címzetének tanúsága szerint 1539-dik évi sz. Máté napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben a királyi előadásokra adott feleletképen hozatott, s rövid előszaván túl 37 ágazatból áll.

Előszavukban, és az 1—4-dik ágazatokban országunk rendei meghagyván szószólóiknak, hogy a királyi felségnek hív szolgálataiknak ajánlását, és azokért, miket szószólói által velök tudatott, hálás köszönetjöket jelentsék. 1) A királyi felségnek azon nyilatkozatára, hogy Magyarország kormányzását nem örökösödési jogának, jóllehet azzal bírt, tekintetéből, hanem azért vette fel, hogy azt a török császár torkától megszabadítsa, azt válaszolják: hogy ők ő felségét nem más jognál, hanem az ország régi szabadsága szerinti választási joguknál fogvást főképen azon tekintetből választották királyuknak, mert minden keresztyén fejedelmek közől őtet hitték arra leginkább képesnek, hogy az országot bátyjának, ő császári és katholikus felségének, és más keresztyén fejedelmeknek segítségével veszélyes állapotjából kiszabadítsa. — 2) Előadják: hogy hálás köszönettel elismerik ugyan azt, hogy a királyi felségnek temérdek erő- és költségbeli áldozatai nélkül a haza már török járom alá jutott volna; de egyszersmind arról is meg vannak győződve: hogy ha a királyi felség bátyjával együtt segédseregeiket korábban küldötték, és nem Németországba, hanem országunk

határszéleire szállították, s mellőzvén a részletes, igen csekély eredményű táborozásokat, az ellenséget egyesített erővel megtámadták volna, az ország mostani gyászos állapotjába soha sem jutandott vala, és ugyanazért kérik a királyi felséget, vegye arra császári bátyját és német tartományai rendeit, és a keresztyén fejedelmeket: hogy abban hagyván a részletes táborozásokat, melyek által a haza meg nem szabadíttathatik, a törököt egész erővel s nyílt haddal támadják meg, azt oly országért teendők, mely századok óta előbástyája volt a keresztyénségnek, s melynek elesése más keresztyén országokat is vég veszélybe fog dönteni.

Az 5- és 6-dik ágazatokban az ország rendei panaszkodnak azért, hogy János királylyal többszöri esedezésök ellenére közbejövetelök nélkül egyezés köttetett, és mivelhogy az ilyen egyezések tapasztalás szerint inkább új meghasonlásokat, mint egyesülést szülnek, kérik ő felségét, engedje meg nekiek: hogy János király birtokabeli hazafitársaikkal egy arra kijelölendő helyen egybegyűlhessenek, és velök azok iránt, mik ő felsége javát, és a haza fentartását érdeklik, alkudozhassanak.

A 7—14- és 16-dik ágazatokban az ország rendei többféle ajánlatokat tesznek, jelesen: 1) Slavónia folytonos védelmére minden 100 jobbágytól 2 lovast ígérnek. 2) Segedelempénzűl a királyi felség hadinépének tartására minden jobbágytelektől, a kamaranyereség beszámításával, fél forintot, és azontúl különösen Slavónia védelmére tartandó 200 őrkatona élelmezésére 15 dénárt ajánlanak, de mindazáltal oly kötéssel: hogy a felség ezen fenérdeklett adózásból Slavónia védelmére annyi fegyverest tartson, mennyit az urak és hazafiak jószágaikból tartandanak, és azokat Mária özvegy királyné népeivel együtt sz. Miklós püspök napjára Szombathelyre küldje, hová azután az országrendei hadinépeiket küldeni fogják. — 3) Szószólóik által egy utóbbi szinte fél forint és 15 dénárnyi segedelempénz iránt is szóbeli igéretet tesznek. — 4) Ha a felség országos táborozás formában személyesen török ellen menendne, magokat fejenkénti fölkelésre készeknek nyilatkoztatják.

A 15-dik ágazatban minden, akár egyházi akár világi jószágok nem csak János király birtokában, hanem ő királyi felségeében is kölcsönösen visszaadatni rendeltetnek.

A 17- és 19-dik ágazatokban a pénz keletére nézve, amabban ugyan a felség kéretik, hogy minden magyar jó pénzeknek egyéb tartományaibani elfogadását eszközölje, emebben pedig minden vármegyében

esküdt pénzfelügyelők neveztetni parancsoltatnak, kik adásvevésben a német pénzeket magyaroknál nagyobb értékben elvétetni ne engedjék, s a bűnösök áruit azonnal elkobozzák.

A 18-dik ágazat az ünnepnyolcadi széket vízkeresztkor elkezdetni, a helytartói széket pedig folytattatni parancsolja.

A 20- és 21-dik ágazatok a hadi nép által tett fosztások és kártételek iránti bevégzett vizsgálatoknak sikeresítését és ily vizsgálatok folytatását sürgetik.

A 22-dik ágazat a megyék grófjainak hívataluk vesztesége alatt kötelességűl teszi: hogy minden erőszakosan elfoglalt vagy ezután elfoglalandó jószágoknak visszabocsátását eszközöljék.

A 23—37-dik ágazatokban kéretik a királyi felség: 1) Hogy Komárom vármegyének magyar megyés grófot adjon. — 2) Hogy hazánknak egyéb tartományai felé létező határait valahára igazíttassa el. — 3) Hogy a borsmonostori apátságot Magyarországhoz csatolja vissza. — 4) Hogy a szabad és bányavárosoknak piacpénz- és vámvételbeli szabadságát mindenütt tartassa meg, és annak megszegőit törvény útján büntettesse. — 5) Hogy szokatlan harmincadot és vámpénzt vétetni ne engedjen. — 6) Hogy hazánk törvényeivel és szabadságaival ellenkező parancsokat senkinek kérésére ki ne adasson. — 7) Hogy az egyházi javak János király pártolói részéről vissza nem bocsáttatván, a szentmártoni, győri, veszprémi, és sümegi várakat, nehogy ellenség kezébe essenek, erősíttesse meg. — 8) Hogy Hederváry György jószágait Bakith kezeiből szabadíttassa ki, és mind azokat mind Lipcse várát valahára adassa vissza. — 9) Hogy Morvaország kapitányát Trynka Jánosnak Sárkán úr ellen indított, és országunk rendes bírái elébe tartozó perébeni bíráskodástól tiltsa el, mind a két perlekedő fél magyar hazafi lévén. — 10) Hogy Polham urat Batthyány Ferencnek, ki ellene némely földek és szőlők iránt indított perében már két ítéletet nyert, további háborgatásától tiltsa el. — 11) Hogy a vasvári káptalannak Fyersth Móric által elfoglalt birtokát adassa vissza. — 12) Hogy Pekry Lajost valahára már bocsássa szabadon. — 13) Hogy Dobrakuthya várát Slavóniában, mivel ura Zekel Ferenc arra nem képes, szükségesekkel láttassa el. — 14) Hogy mind ezen, mind előbbi gyűléseikben hozott ágazataikra és előterjesztett kéréseikre választ adni méltóztassék.

A mi a király válaszát illeti: abban a király országunk rendeinek határozatait, legnagyobb részint szórul szóra előadva, helybenhagyja, s

kivánságaiknak tehetsége szerint teljesítését igéri, és csak némelyekre nézve teszen némi kivételt, jelesen: 1) Megigéri ugyan, hogy ha János királylyal, kivel bizonyos alkudozások által, úgymond, a békeségnek némi alapjait már megvetette, állandó békekötésre jövend a dolog [1]), azon alkudozáshoz nem csak magyar tanácsosait, hanem a nemesi rendből is némelyeket bocsátand; azt mindazáltal, hogy most már annak alattvalóival a rendek egybegyüljenek, nekiek megtiltja. — 2) Az igért pénzbeli segedelmet keveselvén kijelenti: hogy várakozása szerint nem csak jobbágyaikra nézve, hanem tulajdon erszényeikből is kellett volna valamely illendő mennyiséget ajánlaniok, és hogy csak bizonyos jó tekintetekből és azon reményből fogadja el ajánlatukat, hogy az országos táborozásban magokat különösen kitüntetendik. — 3) Borsmonostori apátság, Lipcse vára, vasvári káptalan, és Pekry Lajos iránt tett kérelmekre nézve csak azt igéri: a) hogy az elsőre nézve mindent kikerestet, mi azon apátság ügyének elitéléséhez szükséges és azután határozatot teend, — b) hogy Lipcse várának visszaadása végett Mária özvegy királynét ismét meginteti, és igazságot szolgáltatni el nem mulasztand, — c) hogy a vasvári káptalan dolgáról magát tudósíttatni fogja, és azután azt határozandja, mit az igazság kívánand, végre d) hogy Pekry Lajosnak szabadon bocsátásáról annak idejében gondoskodni fog. — 4) A múlt országgyűlésekben hozott törvényágazatokra és tett kérésekre nézve azt feleli: hogy azokra nem csak válaszolt, hanem mennyire a körülmények engedték, azokat már teljesítette is, és egyszersmind igéri: hogy ezután is megteend mindent, mit egy kegyelmes fejedelemtől kivánhatni.

C. *Néhány különösen említést érdemlő e korbeli oklevelekről.*

Vannak e nevezetes korbul, melyben a dicső ausztriai háznak uralkodása hazánkban kezdetét vette, néhány különösen említést igénylő oklevelek is. Ilyenek:

1) Ferdinándnak, mint cseh király és ausztriai főhercegnek, azon 1526-dik évi november 30-dikán Bécsben költ ünnepélyes levele [2]), mely

---

[1]) Ferdinándnak itt előadott szavai arra mutatnak: hogy ő a János királylyal kötött 1538-dik évi szerződést béfejezett békekötésnek nem tartotta.

[2]) Lásd ezen oklevelet: Kovachich Monum. vet. legislationis II. fűzete 32—42, és Sylloge Decret. I. köt. 370—372. lapjain.

által még királylyá neveztetése előtt, mint önmaga előadja, Mária özvegy királynénak, Báthory István nádornak, Batthyány Ferenc horvátországi, dalmáciai és slavóniai bánnak, Tamás veszprémi és Broderik István zerémi püspököknek, és a királyné egyéb tanácsosainak kérésére maga és örökösei nevében egész Magyarországot biztosítja: hogy a főpapokat, bárókat, nemeseket, szabad városokat, és az ország minden rendeit (status regni) azon szabadságaiknak és törvényeiknek élvezésében, melyekkel szent királyaik korától fogva éltek, még akkor is, ha az országot fegyver által nyerendi el, úgy megtartandja, mintha mindnyájoknak köz akaratjával választatandott volna királynak, s hogy főpapi méltóságokat, egyházi hűbéreket, örökjószágokat, és hivatalokat külföldieknek nem adand, s őket magyarországi tanácsába nem alkalmazandja, jelesen András király törvénylevelét, melyre a magyar királyok koronáztatásuk alkalmával megesküdni szoktak, szentül megtartja, János gróf és vajda pártja főnökeinek, és azoknak, kik pártütésökben makacsúl megmaradnának, büntetését és a felettök rendelkezést mindazáltal magának fentartván.

2) Ferdinándnak, mint már Pozsonban elfogadott királynak, az ország főpapjai, grófjai, bárói (Freyen), vitézei (Ritter), nemesei, és minden állapotú embereihez szóló, és Bécsben 1527-dik évi januárius 19-ikén költ leirat-alakú német levele [1]), melyben Zápolya ellen, kit hol szepesi hol trenchíni grófnak címez, kikelvén, részint mint II-dik Ulászlónak veje örökösülési jogára, részint Mátyás és Ulászló királyoknak Fridrik és Maximiliánnal kötött szerződéseikre támaszkodva magát feljogosítottnak nyilatkoztatja arra: hogy az országot elfoglalja, és mindazokat, kik Báthory István nádor és mások ellen bántalmakat elkövettek, szigorúan megbüntesse; egyébként pedig igéri: hogy a magyar nyelvet és nemzetet, mindenek szabadságát, az ország törvényeit és szokásait, jelesen idegeneknek királyi tanácsából, egyházi hűbérekből, és jószágadományokbóli kizárására nézve is, egész hatalmával fentartandja, az országot törökök és békezavarók ellen védendi, katonáinak minden kihágásokat megtiltand, és általok mindent illő áron megfizettetend, és a hazafiaknak megengedendi: hogy gyűléseket akármikor szabadon tarthassanak.

3) Ferdinándnak 1527-dik évi martius 7-kén Prágában költ azon

---

[1]) Lásd Kovachich: Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 97—102. lapjait.

levele [1]), melyben a hazafiakat inti: hogy magokat János király által azon évi bőjt második vasárnapjára egybehítt országgyűlésben (hol ezen levél fel is olvastaték) elcsábíttatni általa ne hagyják, és bátorításukra oda mellékelve megküldi nekiek V-dik Károly császárnak 1526-dik évi november 26-dikán Granadában költ levelét, melyben a császár igéri: hogy Ferdinándot, kit az isteni gondviselés Magyarország rendeinek örökösülés rendjén és kötéseknél fogvást királyúl adott, mindenben segítni, és ha egy szívvel és lélekkel hozzá csatlakoznak, a törököket Magyarország határaitól elűzni ön személyének veszélyeztetésével is kész leend.

4) Az ország rendeinek Ferdinánd most előadott levelére budai országgyűlésökből 1527-dik évi martius 24-kén adott válasza [2]), melyben őtet fenséges hercegnek és tisztelt szomszédjoknak címezvén azt válaszolják: hogy azon Pozson városában bolyongó csekély számú magyaroknak hitegetésére nem kellett volna törvényesen választott és megkoronáztatott királyuktól a király nevet megtagadni, s őket jobbágyainak, önmagát pedig Magyarország királyának nevezni, minthogy ők, az ország rendei, őtet eddig királyuknak el nem ismerték, el sem ismerendik soha, sőt közakarattal hozott, és önmagok és eldődeik esküjével erősített határozatuknál fogva nem is fogadhatnak el idegen fejedelmet királyuknak; továbbá hogy Magyarország soha sem menyekzői ajándék, sem adózó ország nem volt, hanem mindenkor mint szabad haza létezett, melynek örökösödéséről királyai soha sem rendelkezhettek. Végre intik őtet: hogy magát magyar királynak ne címezze, és azon két várost, melyet minapában elfoglalt, mint jó szomszédhoz illik, bocsássa vissza. — Ellenben János királyt övéi e levélben nem csak Magyar-, Dalmát-, Horvát- stb. országok királyának, hanem Morvaország határgrófjának, s Luzácia és mind két Slézia hercegének is címezik.

5) Ferdinándnak 1527-dik évi junius 29-kén költ azon levele [3]), mely által egész országszerte kihirdettette: hogy ő az ország nádora által, kit királyi szék üressége alatt az országgyűlés hirdetése egyedűl illet, tör-

---

[1]) Lásd Kovachich: Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 105—115. lapokat.

[2]) Lásd ugyanott a 115—118. lapokat.

[3]) Lásd ezen oklevélnek ide tartozó szavait: Disquisitio hist. de modo consequ. summum imperium in Hungaria— című munkának 133-dik lapján, hol a szerző Pray Literae Procerum Hung. című munkája I. r. 298—300. lapjaira utal.

ványesen egybehítt pozsoni országgyűlésben egészlen szabadon és önként fogadtatott, választatott, és hirdettetett Magyarország igaz és törvényes királyának. — Ezen oklevél többek közt azért is érdekes, mert ebben Ferdinánd király a királyi széknek Lajos király halála utáni ürességét (interregnum), melyet 1526-dik évi november 30-kán költ, s fenn már előadott biztosító levelében az által, hogy magát abban Magyarország királyának nem címezé, tettleg elismeré, királylyá választatása után világos szavakkal is elismeri.

6) Ferdinándnak koronázási esküje [1], melyben fogadja: hogy Isten egyházait, a főpapokat, bárókat, nemeseket, szabad városokat minden hazafiakkal együtt szabadságaikban, előjogaikban, régi jó és helybenhagyott szokásaikban meghagyandja, mindenkinek igazságot szolgáltatand, felséges András király decretumait megtartandja, Magyarország határszéleit, és mik akármely joggal és címmel ahhoz tartoznak, el nem idegeníti, s meg nem kisebbíti, hanem tehetsége szerint nagyobbítani s kiterjeszteni fogja, és mind azokat megteendi, miket az ország minden rendeinek, és az egész országnak közjavára, becsületére, és növekedésére jogosan megtehetend.

7) Ferdinándnak Óváron 1528-dik évi bőjt második vasárnapján költ, s Nógrád vármegye rendeihez intézett levele [2], melyben — tudtokra adván, hogy a hír szerint nagy sereggel közelgő törökök elleni segedelemnyerés végett, mint bátyjának, V-dik Károly császárnak, helytartója a német birodalombeli fejedelmek gyűlésére menend, — kilenc vagy tíz napok után bizonyosan történendő visszajöveteléig Báthory István nádort helytartójává (locumtenens) nevezi, és Pál esztergomi érseket, cancellárját Tamást választott egri, kincstárnokát Gerendi Miklóst választott erdélyi püspököket, Thurzó Elek gróf országbíráját, Báthory András tárnokmesterét, és néhány más tanácsosait titkos pecsétjével együtt mellette hagyja, és őket inti: hogy ezeknek úgy, mint önmagának, engedelmeskedjenek, és attól, hogy vissza nem jövend, ne féljenek.

8) A Ferdinánd király meghívása nélkül [3]) Kenessén Balaton mel-

---

[1]) Lásd ezen esküt törvénykönyvünkben I. Ferdinánd törvényleveleinek elébe iktatva.

[2]) Lásd ezen oklevelet Kovachich: Supplem. ad Vest. Comit. III. köt. 130—134. lap.

[3]) Lásd Ferdinándnak 1531-dik évi december 3-kán költ levelét, melyben a bártfaiaknak meghagyja, hogy ha az 1532-diki újév napjára hirdetett kenessei gyűlésre követeket küldenek, általok ügyét pártoltassák. Ugyanott a 145. lapon.

lett összegyűlt országunk főpapjai, bárói, nemesei, és minden rendű hazafiainak Pozson megye rendeihez szóló 1532-dik évi levele [1]), melyben őket arra, hogy a hazai visszálkodások megszüntetése feletti tanácskozás végett jövő sz. György napján Berinhidán tartandó gyűlésre követeket küldjenek, felszólítják azon kijelentéssel: hogy oda az országnak minden rendeit és magokat a királyokat is szószólóik általi megjelenésre oly nyilatkozással meghítták légyen: hogy mindnyájan ahhoz állani fognak, ki az országot védelmezni, és őket szabadságaikban megtartani képes.

9) Ferdinánd királynak Bécsben 1560-dik évi aprilis 10-kén költ országos parancsa [2]), mely által az elhatalmazott sok eretnekség által hazánkban veszélybe jutott igaz katholika hitnek felemelésére oldalánál lévő főpapjai, bárói, és egyéb tanácsosainak érett tanácslatával világi kezekhez akár mikép, habár királyi adomány mellett, jutott minden egyházi jószágokat és jövedelmeket, — azokat egyedül, melyeket ő iskolák fentartására fordított, kivéve, — azonnal tettleg visszafoglaltatni, és uraiknak, vagy ha azok elszélyesztve vagy épen kiirtva volnának, az illető érsekeknek, püspököknek, vagy másféle főpapoknak alapítóik céljára fordítás végett átadatni parancsol, és egyszersmind a nádornak, és az ország egyéb főkapitányainak, várnagyainak, megyés grófjainak és algrófjainak, és más királyi hívatalnokoknak felséges kegyelmének veszélyeztetése alatt meghagyja: hogy az érdeklett főpapoknak és más egyházi személyeknek ezen parancs végrehajtásában tanácslataikkal és segedelmökkel mindenkép kezökre járjanak. — Ezen parancsban említést igényel az is, hogy a király országunk főpapjainak is megengedi: hogy az ily megürült egyházi javaknak némely részét ők is iskolák felállítására és fentartására fordíthassák, melyek az ifjúság igaz katholikus, de nem eretnek vagy kétes hitű, tanítók alatt az igaz vallás tanaiban előmenetelt tehessen. Végre

10) Ferdinánd királynak Várday Pál esztergomi érsek részére költ, és őtet királyi helytartójává nevező levele [3]), melyből a királyi helytartók hatalmának körét tanuljuk. Jelesen e következő jogokat olvassuk ezen oklevélben az érseknek, mint királyi helytartónak, tulajdonítva: 1) Hogy igazságot minden feljebbvitel kizárásával szolgáltathasson. — 2) Hogy, a

[1]) Lásd ezen oklevelet szinte ottan a 146—148. lapokon.

[2]) Lásd ezen királyi parancslevelet törvénykönyvünkben e királyunk 19. és 20. törvénylevelei közé iktatva.

[3]) Lásd ezen oklevelet törvénykönyvünkben I. Ferdinánd törvénylevelei végén.

szükség megkivánván, az ország minden rendeinek részletes gyűlést, Conventus Particularis, hirdethessen. — 3) Hogy a határszéli parancsnokoknak és tiszteknek, és a király egyéb híveinek minden közdolgok kezelésében parancsokat adhasson.— 4) Hogy királyi adományozás alá törvényesen tartozó jószágokról 32 jobbágytelek erejéig érdemes személyeknek adományt tehessen. — 5) Hogy mindazon egyházakban, melyekben a főpapoknak egyház-pártfogói joguk nincsen, egyházi hűbéreket, apátságokat, és nagyprépostságokat kivéve, osztogathasson. — 6) Hogy mindazoknak, kik a királyi felségnek hívségére térni kivánnának, a király nevében teljes hatalommal kegyelmet adhasson. — Hogy pedig ezen jogokkal más királyi helytartók is hasonlóképen felruházva voltak, ezen oklevélnek 1-ső és 2-dik §§-i mutatják, melyekben a király azt mondja: hogy Várdai Pál érsek mindazon hatalommal és tehetséggel bírjon, melylyel elődeinek és önmagának korában más ideiglen nevezett helytartók éltenek, úgymint hogy igazságot minden feljebbvitel kizártával szolgáltathasson sat.

D. E korbeli egyéb említést igénylőkről.

Az eddig előterjesztett törvény- és okleveleken túl e korból tudományi tekintetből említést igényleneк e következők is:

I. Hogy I-ső Ferdinánd országlásának éveit nem koronáztatásától, de viszont II-dik Lajos halála napjától sem, hanem királylyá-választásától számítja, a mint ezt gróf Cziráky Mózses előidézett néhány oklevelei [1]) kivívják, melyekben csehországi országlásának éveit, hol két hónappal előbb, t. i. 1526-dik évi october 24-kén juta királyi székre, a magyarországitól megkülönbözteti. — Ezen magyar- és csehországlási évek közötti megkülönböztetést egyébiránt cancellárjai nem mindég tartották meg szigorúan [2]).

[1]) Lásd, Disquisitio histor. de modo consequ. summum imperium in Hungaria — című munkája 134-dik lapját, hol három oklevelere történik utalás, melyek közől egyik 1531-diki december 3-dikán, a másik 1549-diki sz. Mihály napja utáni hétfőn, a harmadik 1560-dik évi sz. Luca napja utáni hétfőn költ, és az első a magyarországi országlási évét 5-dikének, a csehországit 6-diknak, a második azt 23-diknak, ezt 24-diknek, a harmadik végre amazt 34-diknek, emezt 35-diknek mondja.

[2]) Lásd Ferdinánd 1548-dik évi november 22-kén költ törvénylevelének béfejezését, és az ország rendei részére az iránt, hogy Mária özvegy királynéval kötött egye-

II. Hogy a „Status et Ordines Regni“ nevezetek, — melyek közől az első ugyan Ulászlónak Maximilián romaiak királyával 1491- és 1506-ik években kötött szerződéseiben, és Maximiliánnak 1506. évi junius 24-kén Ulászlóhoz intézett iratában, és azután I. Ferdinándnak 1526. évi november 30-kán költ biztosító levelében, a második pedig, mint maga helyén említém, II. Lajosnak Verbőczy Istvánt és Zoby Mihályt jószágveszteségben marasztaló, és Báthory Istvánt nádori méltóságba visszahelyező 1525-dik évi leveleiben fordúl legelőször elő, — I. Ferdinánd alatt már teljes divatba jöttek, a mint ezt más számos oklevelen kívül országunk törvénylevelei az 1536-dik évitől kezdve tanusítják; melyekben ezen nevezetek folytonosan, néha ugyan egyenként, legtöbbnyire pedig együtt véve, és pedig hol a „Status,“ hol ismét az „Ordines“ szó tétetvén előre, használtatnak. — Egyébiránt nem leend egészlen érdektelen itt e következőket is megemlíteni: 1) Hogy a „Status et Ordines“ nevezet nem csak a főpapok, bárók, és nemesek, hanem mindjárt a szabad városok jelentésére is vétetett, világosan tanusítván ezt Ferdinándnak az 1539. és 1545-dik évi törvénylevelekre adott válaszai, és az 1546-, 1547-, 1548-, 1550-, 1552-, 1553-, 1554-, 1555-, 1556-, 1557-, 1559- és 1563-dik évi törvényleveleinek előszavai, melyekben e kifejezések „Domini Praelati et Barones, Nobiles, ceterique Ordines et Status Regni Hungariae“ előfordulnak, valamint szinte Thurzó Elek országbírájának, mint királyi felség helytartójának, 1542-dik évi január 31-kén költ, és Sopron városát országgyűlésre meghívó levele [1]) is, melyben e kifejezés „universi Status Regni, et inter ceteros vos quoque venire debeatis“ előjön. — 2) Hogy ezen nevezetek néha az országnagyok, és urak (Proceres, Domini) nevezetekkel ellentételben is vétettek. Így jelesen Maximilián II-dik Ulászlóhoz irt 1506-dik évi fenemlített levelében Magyarország rendeit „Proceres et Status Regni Hungariae“ nevezi; Thurzó Elek országbíró és királyi helytartó pedig az 1542-dik évi sz. Bálint napjára rendelt országgyűlést Bazini és Szentgyörgyi Kristóf grófnak tudtára adó, s azon évi január 25-kén költ levelé-

zése által reájok új terhet hárítani nem akar, 1548-dik évi november 20-kán adott bíztosító levelét Kovachich: Vestigia Comit. 677 és 678. lapjain; t. i. mind e két oklevélben Ferdinándnak mind cseh- mind magyarországi országlása 22-dik évinek tétetik.

[1]) Lásd Kovachich: Supplem. ad Vest. Comit. III. köt. 167. lap.

ben [1]) ugyanazokat „universi Domini et Status“ címmel jelöli. — 3) Hogy ezen nevezetek Maximilián római király és ausztriai főherceggel kötött szerződésekben fordulván legelőször elő, és csak I. Ferdinándnak országlása alatt jövén nálunk keletbe, hozzánk Németországból jutottak. Mely állitmányt az is pártolja, mert I. Ferdinánd Borsod, Gömör, Nógrád, Heves, Újvár, Sáros, Szepes, Zemplin, Zsólyom, Bihar, Szolnok, Zatmár, Zabolcs, Bereg és Ugocsa vármegyék követeinek előadására 1542-ik évi január 15-kén adott válaszában [2]) Csehország és Németbirodalom rendeit „Status et Ordines Regni Bohemiae“ és „Status et Ordines Romani Imperii“ címezi világos tanuságául annak, hogy ezen nevezetek ott divatban voltanak.

III. Hogy I. Ferdinánd alatt a királyi helytartói méltóság keletbe jött. Jelesűl legelső ily helytartónevezés 1528-dik évben, midőn Ferdinánd király, mint bátyjának, a császárnak, birodalombeli helytartója, a német birodalmi fejedelmek gyűlésére ment, Báthory István nádor személyében [3]) történt. Azután e méltóság, mint azt e királyunk törvénylevelei, az 1536-dik évitől kezdve, mind bizonyítják, folyvást divatban maradott, és pedig Báthory István nádor halálától fogva 1554-dik évi aprilis 15-kéig, mely napon az 1555. 2-dik törvénycikk tanusága szerint ismét nádor választaték, nádori hivatal nélkül, azután pedig azzal egyesülve Nádasdy Tamás nádor haláláig.

IV. Hogy e királyunk alatt a nádori hivatal hosszabb ideig üresen állván a nádor előtt folyni szokott perek itélésére az 1542. pozs. 28-dik törvénycikk határozatából nádori helytartói hivatal hozatott be, és hogy ezen hivatal Nádasdy Tamás nádor halála után, a mint azt az 1563: 65, 1567: 26, 1572: 9, 1574: 17, 1582: 4, 5, és 1588: 30-dik törvénycikkek tanusítják, egészlen II-dik Mátyás országlásának kezdetéig folytonosan divatozóvá vált.

V. Hogy e korban a törvényhozásnak módja és rendje az volt: hogy a királyi felség az országgyűlésen felveendő tárgyakat királyi leve-

---

[1]) Lásd ugyanott 166. lap.

[2]) Lásd ismét ott 179—183. lap.

[3]) Lásd I. Ferdinándnak Nógrád vármegyéhez 1528-dik évi bőjt második vasárnapján költ levelét szinte ottan a 130—133. lapokon, hol a melléje adott főbb tanácsosok nevei is elősoroltatnak.

lében kivánatának kijelentésével együtt egyenként és meghatározottan előadná, és az ország rendei törvényágazataikat azon előadásokra adott feleleteik gyanánt nyújtanák a felségnek szentesítő helybehagyás végett bé, egyszersmind mindazáltal ezen feleleteikkel együtt sérelmeiket és kivánataikat törvényágazatokba foglalva előterjesztvén; a mint ezen állításnak első részét ugyan az 1550—1559-dik évi törvényleveleknek előszavai [1]), és az 1563-dik évinek több ágazatai, és különösen egy ilyen, névszerint Maximilián főhereeg által az 1555-dik évi országgyűlés elébe terjesztett királyi előadásnak, vagy, mint felüliratában neveztetik, utasítás (Instructio) példánya [2]), végső részét pedig, vagyis a sérelmek és kivánatok előterjesztésének szokását, hogy egyebeket elhallgassak, az 1563-dik törv. 33-dik ágazatának világos szavai tanusítják. — A királyi helybenhagyás, mint e királyunk törvényleveleinek előadásából kiviláglik, 1548-dik év előtt, az 1546-diki törvényleveleket kivéve, különös királyi válasz alakjában szokott kiadatni, ezen évtől kezdve pedig folyvást a maiglan divatozó alakban.

VI. Hogy e királyunk korában a vármegyei nemesség országgyűlésekre többé nem fejenként, hanem csak küldöttjei által szokott megjelenni. Tanusítja ezt: 1) Az 1528-dik évi törvénylevélnek Ráday-féle törvénygyűjteményben találtató felülirata „Articuli in Congregatione DD. Praelatorum, et Baronum, ac Regni Electorum Nobilium Budae pro decimoquinto die Epiphaniarum Domini anno 1528. celebrata, Ferdinando regnante, conditi“ [3]). — 2) Ferdinánd királynak 1531-diki aprilis 27-kén költ parancsa [4]), mely által az ország rendeit az azon évi áldozó-csötörtökre hirdetett veszprémi országgyűlésrei megjelenéstől eltiltja; melyben szinte küldött követek (nuncii deputati) általi megjelenésről van szó. — 3) A király meghívása nélkül ugyan, de még is nem tilalma ellen Kenessén egybegyült ország rendeinek Pozson vármegye rendeihez szóló 1532-diki levele [5]), melyben őket felszólítják: hogy azonévi sz. György napján Be-

[1]) Ezekben t. i. mindenütt ily kifejezés használtatik: „Et praesentarunt nobis humiliter infrascriptos articulos Conventu ipso communibus omnium ipsorum votis conclusos, ad propositionem nostram eis factam respondentes.“

[2]) Lásd ezen utasítást Kovachich: Vestig. Comit. 688—692. lap.

[3]) Lásd ugyanott 645. lap.

[4]) Lásd ismét ott 648. lap.

[5]) Lásd, Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 146. lap.

rinhidán tartandó országos gyűlésre (Diaeta Universalis) követeket küldjenek. — 4) Ferdinánd királynak Sopron városához intézett, s azt az 1535-dik évi Erzsébet napján tartandó országgyűlésre meghívó ugyanazon évi levele [1]), melyben az is meg van említve: hogy arra a főpapokat, országnagyokat és vármegyékből néhány választottakat meghívott. — 5) Ugyanannak Zala vármegye nemeseinek közönségéhez szóló 1544-iki levele [2]), melyben nekiek meghagyja: hogy jövő évi február 2-ikán Nagyszombatban tartandó országgyűlésre közőlök teljes utasítással ellátott egyéneket küldjenek. — 6) Sáros vármegyének követei, jelesen Bertholdi Márton és Kapy György részére, mint azt az 1546:52-dik törvénycikknek egybevetéséből kivehetni, azon évi országgyűlésre adott utasítása [3]). — 7) Ferdinánd azon 1552-iki decemberben költ királyi meghívó leveleinek példánya [4]), melylyel a vármegyéket a jövő évi február 22-ikén Pozsonban tartandó, s egyszersmind nádorválasztást is tárgyalandó országgyűlésre követeik általi megjelenésre híja, azon régi szokástól, melynél fogva ily gyűlésre (mit az 1542. pozs. 28-ik törvénycikk is tanúsít) mindenkit fejenként meg kellene híni, tett eltérését a rendeknek hadi költségek és munkák általi súlyos terheltségökkel mentegetvén. Egyébiránt ezen országgyülés későbben fejérvasárnapra halasztatott. Végre — 8) Az 1553:7. és 1556:17. törvénycikkek világos szavai.

VII. Hogy e korban országgyűlésre meghívó, vagy a hirdetett országgyűlést eltiltó királyi levelek nemcsak egyes személyekhez és törvényhatóságokhoz, hanem az ország összességes rendeihez is szoktak néha intéztetni. Tanúsítja ezt: 1) Ferdinándnak 1531-ik évi april 27-dikén költ, s imént a [4]) szám alatt 224. l. előidézett, királyi levele, melyben az ország rendeit az azon évi áldozó-csötörtökre hirdetett veszprémi országos gyűlésrei megjelenéstől eltiltá. — 2) Ugyanannak az országnak rendeit az 1542-ik évi november 1-ső napján tartandó pozsoni országgyűlésre meghívó, s az ország összességes rendeihez intézett levele [5]).

VIII. Hogy Ferdinánd és János királyok közötti háborgások idejé-

---

[1]) Lásd, Supplem. ad Vest. Comit. III. köt. 159. lap.
[2]) Lásd, Vestigia Comit. 664. lap.
[3]) Lásd, ugyanott 672. lap.
[4]) Lásd, Supplem. ad Vest. Comit. III. köt. 236. lap.
[5]) Lásd, Vestigia Comit. 658 és 659. lap.

ben néha az országunk rendei is hol részleges s több vármegyékre terjedő, hol országos gyűléseket is egybehíni szoktanak. Tanusítja ezt: 1) Perény Péter abaúji örökös gróf, Sulyok György pécsi püspök, Török Bálint, Báthory György királyi főlovászmester, Pekry Lajos, Lengyel János főasztalnok, és Gersei Pethew Jánosnak 1531-iki levele [1], melyben Perény Imre nádornak özvegyét, Kanisa Dorottyát, felszólítják: hogy bőjt negyedik vasárnapján Bellováron tartandó gyűlésre megbízottakat küldjön. — 2) Ugyanezeknek és Batthyány Ferenc horvátországi, dalmáciai és slavóniai bánnak, és más névszerint elősorolt, összesen 35 főembernek, ezen bellovári gyülésből Bártfa városához bocsátott levele [2], melyben a bártfaiakat felszólítják: hogy áldozó-csötörtökön az ország kibékéltetése felett tanácskozandó veszprémi országos gyűlésre (diaeta universalis) követeket küldjenek. — 3) I. Ferdinándnak 1531-dik évi december 3-dikán költ, s Bártfa városához intézett, már fenebb is előidézett levele, melyben a bártfaiaknak meghagyá: hogy ha az 1532-diki újév napjára hirdetett kenessei gyűlésbe követeket küldeni akarnak, oly egyéneket küldjenek, kik az ő ügyét pártolják. — 4) Az országunk 1532-dik évben Kenessén öszszegyült főpapjai, bárói, nemesei, és minden renden lévő hazafiainak Pozson vármegyéhez szóló, s már fenebb tárgyalt, arra felszólító levele: hogy az általok jövő sz. György napjára Berinhidára hirdetett országos gyűlésre (diaeta universalis) követeket küldjenek. Sőt

IX. Hogy János királynak halála után sem szüntek meg az ország hol egy hol több kerületének, s valamely nagyobb részének rendei ily királyi meghívás nélküli gyűléseket, habár azokat és a bennök megjelenést Ferdinánd király tilalmazná [3], tartani. Ily gyűlések jelesen valának, melyeket 1) Borsod, Gömör, Nógrád, Heves, Ujvár, Sáros, Szepes, Zemplin, Zsólyom, Bihar, Szolnok, Szathmár, Szabolch, Beregh és Ugocha, összesen 15 vármegye 1542-dik év első napjaiban [4], — 2) a tiszáninneni és

---

[1] Lásd, Supplem. ad Vest. Comit. III. köt. 135. lap.

[2] Lásd ugyanott 137—139. lap.

[3] Lásd Ferdinándnak helytartójához és tanácsosaihoz 1545-ik évi julius 5-ikén intézett, s az ezen évi debreceni ilyetén gyűlést névszerint rosszaló levelét, és a felső magyarországi kilenc vármegye 1552-dik évi gönci gyűlésének határozataira 1553-ik évi január 17-ikén adott válaszát, s jelesűl annak kezdetét. Ugyanott a 195—197, és 226—235. lapokon.

[4] Lásd a királynak felterjesztésökre és határozataikra Prágában 1542-ik évi január 15-ikén adott válaszát ismét ott a 179—183. lapokon.

túli vármegyék rendei 1544-ik évi julius 6-ikán Sajó-Szent-Péterben[1]), és 1545-ik évi úr napján Debrecenben[2]), — 3) a dunántúli vármegyék 1547-dik évi január 19-ikén Hidvégen[3]), és ugyanazon évi augusztus 22-ikén Körmöndön[4]), — 4) Abaúj, Borsod, Gömör, Torna, Sáros, Zemplin, Szepes, Ung és Bereg felső-magyarországi 9 vármegye 1552-iki december 29-ikén Göncön[5]), és — 5) Abauj, Zemplin, Sáros, Szepes, Gömör, Borsod és Torna vármegyék nemesei 1553-ik évi szinte december 29-ikén ugyancsak Göncön[6]) tartottak.

X. Hogy Horvátországnak és Slavoniának rendei a király rendelése mellett e korban szinte külön országgyűléseket is szoktak tartani. Ily külön országgyűlést tartottak jelesűl a törvénykönyvünkben létező 1538-iki törvénylevelök tanúsága szerint ugyanezen évi vízkereszt napján Slavóniának rendei. Szinte ily külön országgyűlést rendelt Ferdinánd király 1546-dik évi husvét utáni vasárnapon Zágráb városában oda küldendő szószólóinak jelenlétében Horvátország és Slavónia részére tartatni; a mint ezt Pethrowinai Pekry Lajos liptói grófot s kir. főasztalnokát ezen gyűlésre

---

[1]) Lásd ezen gyűlésnek, melyen a királynak küldöttje Albert prépost és Martinuzi Györgynek emberei is jelen valának, határozatait ugyanott 185—190. lap.

[2]) Lásd ezen gyűlés ágazatait szinte ott a 191—195. lapokon. Ezen ágazatok 2-ának tanúsága szerint ugyanottan már 1544-ik évben is tartatott ilyetén gyűlés.

[3]) Lásd ezen gyűlésnek ágazatait ugyanott a 198—204. lapokon.

[4]) Lásd ezen gyűlés határozatait ismét ott a 204—211. lapokon.

[5]) Tanúsítja ezt Ferdinándnak e gyűlésnek határozataira 1553. január 17-ikén költ válasza szinte ott a 227—235. lapokon.

[6]) Lásd ezen gyűlés*) határozatait ugyancsak ottan a 221—226. lapokon.

*) Kovachich úr ugyanott azt állítja: hogy ezen gyűlés 1552. dec. 29-dikén tartatott, s hogy Ferdinándnak [3]) sz. a. 223. l. válasza ezen gyűlés határozataira vonatkozik. Azonban e vélemény ellen harczol: 1) Az e gyűlés ágazatainak felülirata, melyben az 1553-ik évi Tamás püspök napján és hét vármegye által tartatottnak mondatik, valamint a 18-dik ágazata is, melyben Ung és Bereg vármegyék világos szavakkal jelen nem voltaknak jelöltetnek, holott a királyi válasz nem az 1553-ik, hanem 1552-ik évi Tamás püspök napján, és nem 7, hanem 9 névszerint elősorolt, és jelesűl Ungot és Bereget magok közt foglaló vármegyék által tartott gönci gyűlés ágazataira adatottnak jelentetik. És — 2) Az, mert a királyi válasz a Kovachich úr által előadott gönci ágazatokkal egybe nem hangzik, s a válasz többnyire oly tárgyakkal foglalkozik, melyekről azokban szó sem fordúl elő, világos tanúságául annak, hogy a királyi válasz egy más gönci gyűlésnek ágazataira vonatkozik.

meghívó királyi levele [1]) tanusítja. Végre ily külön országgyűlést tartottak ismét Horvátország és Slavónia rendei a királyi felség parancsára 1560-ik évi bőjt első vasárnapján is Zágrábban; mely gyűlésnek Kovachich Márton tanusága szerint [2]) törvényágazatai is megvannak.

XI. Hogy a Magyarországhoz kapcsolt részek e korban mind törvény-leveleinkben, mind királyainknak más okleveleikben mindenütt Magyarország alája vetett részeinek (Partes eidem subjectae) címeztetnek. Tanúsítják ezen állításnak első részét ugyanaz 1552, 1553, 1554, 1555, 1556, 1559 és 1563-ik évi törvényleveleknek elő- és utószavaik, másodikát pedig Ferdinánd királynak: 1) Azon 1531-dik évi levele [3]), melyben Zápolya Jánossal létre jövén a fegyvernyugvás, az ország rendeit a már kihirdetve volt veszprémi országos gyűlésrei megjelenéstől eltiltá. — 2) Azon 1542-ik évi már fenebb 225. l. [5]) sz. a. előadott levele, melyben az ország rendeit azon évi november 1-ső napján tartandó pozsoni országgyűlésre meghíja. — 3) Azon 1548-ik évi november 20-ikán költ levele [4]), melyben az ország-rendeit azirant biztosítja: hogy hugával, Mária özvegy királynéval azon évi martius 7-ikén kötött, és aziránti kérelmére Magyarország rendei által is megerősített egyezésének ürügye alatt reájok és maradékaikra ő vagy utódai semminemű terhet soha hárítani nem fognak.

XII. Hogy minekutána ünnepnyolcadi törvényszékek I. Ferdinánd országlása alatt évenként 1542-ik évig ugyan egyszer [5]), azután kétszer [6]), majd megint az 1548:19. törvénycikk tanusága szerint négyszer tartatnának; az 1550:50. és 1553:20. törvénycikkek azoknak számát jövendőre állandóul kettőre szállította, melyeknek, a mint már az 1546:33. és 1548:19. törvénycikkek által rendelve volt, egyik ugyan a felső vármegyéknek, másika pedig a többieknek részére tartatnék, ennek helyéül állandóan Pozson, amannak pedig hol Pozson, hol Kassa, hol Lőcse, hol Eperjes lévén kitűzve. Továbbá, hogy e korban a királyi tábla főpapjai és báróinak országgyűlési törvényágazat általi nevezése is, mint ezt az 1559:38. törvénycikk tanusítja, keletbe jött.

---

[1]) Lásd, Vestigia Comit. 670. lap.

[2]) Lásd ugyanott 698. lap.

[3]) Lásd ismét ott 648. lap.

[4]) Lásd szinte ottan 677. lap.

[5]) Lásd az 1536:14, 1537:23, 1538:18, és a pozsoni 1542:31-ik tcikkeket.

[6]) Lásd az 1545:34 és 1546:33. és 34. törvénycikkeket.

XIII. Hogy e királyunk alatt már világos nyomai vannak a sz. kir. városok törvényhozásbani tevőleges részvételének. Tanusítják ezt: 1) Ezen címezetnek „főpapok, bárók, nemesek és az országnak egyéb karai és rendei“ behozott használata, mely legelőször az ország rendeinek 1539-dik évi törvény-ágazataira adott királyi válaszban [1]) előtűnvén, azután folytonosan az 1542-dik évi besztercei és pozsoni törvénylevelekben a nemesek nevezetének kihagyásával, az 1545, 1546, 1547, 1548, 1550, 1552, 1553, 1554, 1555, 1556, 1557, 1559 és 1563-ik években pedig ugyanazon teljes alakban előfordul. — 2) Az 1543-ik évi törvénylevélre adott királyi válasz, melynek megszólításában a városiak is külön megérintetnek: „Reverendissime in Christo Pater, Reverendi, Spectabiles ac Magnifici, Egregii, Nobiles, *Prudentes ac Circumspecti,* fideles sincere dilecti.“ — 3) Az 1542-dik évi besztercei törvénylevélre adott királyi válasznak [2]) azon pontja, melyben a király szabad városainak külön követjök által tett azon jelentése előadatik: hogy az $\frac{1}{60}$ részben álló segedelempénz iránti határozat a törvénylevélben (30-ik ágazat) e városokra nézve nem úgy adatik elő, mint azt a főpapok, bárók és egyéb hazafiak megállapították, következőleg hogy azt a városok az országos végzéshez képest kijobbíttatni, vagyis a városi házakat és szőlőket ezen segedelempénz terhétől felmentetni kérik; mely kérésöknek méltánylását a királytól meg is nyerték. — 4) Az 1555:9, 1556:37. és 1557:16-ik törvénycikkek, melyekben mind a szabad mind a bányavárosok az ország-rendei és karai között elősorolva állanak: „Dominorum et Nobilium, Civitatumque liberarum, ac Montanarum, et aliorum quorumvis Ordinum Regni libertates,“ és ismét „Dominorum Praelatorum, Baronum ac Nobilium, item liberarum et montanarum Civitatum, et aliorum Ordinum ac Statuum tam in Ungaria quam in Slavonia et Croatia privilegia et immunitates — observentur.“ — 5) Az 1553:15. és 1563:30. törvénycikkek, melyekben a királytól nevezett törvénytudók által kijavított törvénykönyvnek vizsgálatára a városok részéről is tagok küldetni rendeltetnek, következőleg a városok ezen országos választmányokban is részt venni engedtetnek. Végre — 6) Az, mert I. Ferdinánd alatt már majd mindegyik törvénylevélben előfordúl egy s néha több törvénycikk [3])

---

[1]) Lásd, Sylloge Decret. Comit. I. köt. 386. lap.

[2]) Lásd ugyanott 393—400. lap.

[3]) Ilyenek az 1536:55, 1539:26, az 1542 beszt. 39, és pozsoni 34, 35, az 1543:18, 1545:24, 49, 1546:41, 50, 52, 1548:56, 65, 1550:78, 1552:30, 1553:29,

is, mely a szabad városok szabadságainak sértetlen megtartását sürgeti, vagy egyébként jogaiknak védelmével foglalkozik; mi a városoknak törvényhozásbani tevőleges részvétbe e korban történt jutását annálinkább tanúsítja, mivel ily érettök folytonosan őrködő törvényeket még II. Lajos törvényleveleiben is hasztalan keresünk. És valójában eleinknél a törvényhozó hatalom gyakorlóinak, mint például III. András országlása és V. Lászlónak kiskorusága alatt láttuk, régi szokása lévén az, hogy a törvényhozásban, ha az erők egyesítésének szüksége vagy a dolgok egyébkénti rendbehozásának lehetlensége megkivánná, másokat is, mint kik azzal rendszerint foglalkozának, részt venni engednének, igen természetes volt: hogy a városok I. Ferdinánd alatt, — mivel az országnak nyomasztó állapotja az erőknek egyesítését és növesztését, ha valaha, bizonyára akkor, szükségessé tevé, s oda járulva az is, mert a városok lévén hazánkban a vallásbeli akkor terjedezett protestans tanoknak bölcsői, az által az ugyanazon tanoknak hódoló országnagyoknak és nemeseknek érdekeik is [1]) nyerének, — a törvényhozásbani tevőleges részvételbe jutottak, és ezen megkezdett pályájokon, a mint ezt jelesen az 1553:15. és 1563:30. törvénycikkeknek a kijavított törvénykönyv vizsgálatában nekiek még részvételt nem engedő 1550:11-ik törvénycikkel tett egybevetéséből kiviláglik, lépcsőnként előre nyomultak.

XIV. Hogy minekutána országunknak Ferdinánd pártján álló rendei őtet mindjárt az 1527. törv. 3-dik cikke által megkérték: hogy elődeinek törvényhatározatait a királyi tanácsban és ítélőszékben résztvevő 16 törvénytudót és más megbízottjai által kijavíttatván egy munkába foglaltassa, és ezen indítványuk elhangozván, a királyt az 1548. törv. 21-dik cikke által ugyan ismét felszólították, hogy országunk törvényeit általa nevezendő néhány törvénytudó által átvizsgáltatván, és az igazsággal vagy isteni törvénynyel ellenkezőket megváltoztatván, azoknak új egybeszerkesztését eszközölje; az 1550:10-ik törvénycikk által pedig a kinevezett férfiakat elkezdett müvök bevégzésére bővebb költség-szolgáltatással is buzdítani sürgették volna; törvényeinkről, a mint azt az 1563. törv. 30. cikkéből tanuljuk, valóban egy új szerkezetű munka jött létre. E mun-

---

1554:11, 23, 24, 1557:16, 1559:44, s 1563:14, 59, 62. tcikkek, továbbá az 1539-ki, az 1542-ki besztercei, és az 1574-ki törvénylevelekre adott kir. válaszok.

[1]) Ezen oknak közre munkálásáról az 1604. törv. 22. c. 6. §-ának szavai is némi tanúságot tesznek.

ka mindazáltal, — jóllehet annak minden vármegyéből, káptalanból és városból küldendő, egyegy dologhoz értő tag, és a királyi felségtől helytartója mellé adandó törvénytudók általi átvizsgálására határnapúl a most előidézett törvénycikkben az 1564-dik évi augustus 1-ső napja kitűzetett, és az ezen naprai megjelenést mind Ferdinánd király [1], mind pedig, ez azon évi julius 25-ikén meghalálozván, utódja Maximilián tüstént [2] sürgette, — minden megerősités és törvényszéknéli alkalmazás, következőleg törvényerő nélkül maradott, sőt mint magános munka is csak 1798-ik évben adatott ki Zágrábban Négyes Törvénykönyv címe alatt a bécsi könyvtár kéziratai közt találtatott példánya után nyomtatásban.

II.

MAXIMILIÁNRÓL

1564-IK ÉVI JULIUS 25-IKÉTŐL 1577-IK OCTOBER 12-IKÉIG.

ÉS RUDOLFRÓL

1577-IK ÉVI OCTOBER 12-IKÉTŐL 1608-IK ÉVI NOVEMBER 19-IKÉIG.

Mind e két királyunk, azt kivánván mind az ausztriai magyar és német tartományok egybekapcsolt állapotban maradásának biztosítása, mind az ország dolgainak hatályosb kormányzása, még atyjának életében királylyá választaték és koronáztaték [3], s mindkettőnek országlása a törökökkel és Erdélylyel, — mely a szegény hazáról megfelejtkezve világos szerződések ellenére [4] János királynak halála, sőt nemzetségének fiában tör-

---

[1] Lásd Sopron városához 1563. évi junius 6-dikán Ispruckból, és 1564. évi julius 6-ikán Bécsből intézett leveleit Supplem. ad Vestig. Comit. III. 252 és 253—5. ll.

[2] Lásd Mixímilián királynak Thurzó Sztaniszló szepesi gróf és kir. felség kapitányához szóló 1564-ik évi julius 26-ikán költ, s Kovachich Márton által Vestigia Comit. 702 és 703. lapjain kivonatban közlött parancsát, melyben nekie többek közt azt is meghagyja: hogy a törvénykönyv javitására (pro reformatione decreti) augustus 1-ső napján jelenjék meg. Lásd továbbá ugyanannak az ország vármegyéihez azon évi julius 30-ikán intézett leveleit Suppl. ad Vest. Com. III. 255. l.

[3] Lásd az elsőre nézve ugyan az 1563-iki : 2-dik, a másodikra nézve pedig az 1572-iki első decr. 2-dik és a második decr. 1-ső ágazatát.

[4] Lásd a János királylyal 1538-ik, és fiával, János Zsigmonddal 1570-ik évben kötött szerződéseket; melyeknek ide tartozó pontjait olvashatni, az elsőéit ugyan gróf Cziráky többször előidézett jeles munkájának 143—145, a másodikéit pedig többek közöl Rozenich Tört. II-ik köt. 213-ik lapján és az ott kijelölt kútfőkben.

tént kihalása után sem egyesíté magát Magyarországgal, — csaknem folyvást tartó háborgásokban telt el [1]). Törvénylevele törvénykönyvünkben Maximiliánnak hét, Rudolfnak pedig tizenöt vagyon. Ágazataik, valamint I. Ferdinándéi, szinte részint ideigleni s nap szükségein segélő, részint állandó szabályúl hozott rendeletekből állanak.

A. Maximiliánnak törvényleveleiről.

I-ső törvénylevele az 1566-dik évi február 2-ikán Károly főherceg elnöklése alatt egybegyűlt pozsoni országgyűlésben hozaték, s 28 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleniek vagy nap szükségein segélők:

Az 1-ső — 3-dik ágazatok, melyekben az ország rendei kijelentik azon okok méltánylását, melyeket a királyi felség Károly főherceg által arra nézve, hogy országgyűlést mindjárt atyjának halála után nem tarthatott, és személyesen ezen országgyűlésre sem jelenhetett meg, nekiek előterjesztetett. Továbbá a királyi felségnek ellenségein kivívott nyereségei fölött szíves örvendezésöket, azon temérdek költségekért, melyeket atyja hazánk védelmére fordított, és azon igéretekért pedig, melyeket önmaga ugyanazon célra nézve tenni kegyeskedett, hálás köszönetöket nyilatkoztatják. Végre magok részéről fogadják, hogy valamint addiglan, úgy azután is, a királyért és hazáért véröket ontani készek leendnek.

A 4-ik — 8-dik ágazatok, melyekben azon évre minden egész jobbágytelektől, a múlt évi had által elpusztúltakon kivűl, az 1563-dik évi országgyűlésben rendelt mód szerint beszedendő két forintnyi adót ajánlanak, és mivel azon összeszámítás óta több helységek tüz és had által pusztulásra jutottak, — Slavóniát, mely múlt január hónapban újonnan összeszámíttatott, kivéve, — új összeszámítást tétetni kivánnak, egyszersmind a kamara tisztviselőit a királyi felség által arra szoríttatni kérvén hogy összeszámítókat ne rokonaik vagy szolgáik, hanem azon megyebeli birtokos egyének közől nevezzenek, s azoknak ne másféle, hanem csak az összeszámítást szabályozó országgyűlési határozatokkal megegyező útasítást adjanak, jelesen hogy a hat forintnyi értékkel nem bírók adót adni nem tar-

---

[1]) Lásd ismét Rozenich ugyanazon munkája II-ik köt. 209—215 és 224—229. lapjait és az ott előidézett kútfőket.

tozván, a szegény embereknek élelem-keresésre szükséges kapáikat s más ily műszereiket értékeikbe be ne számítsák. Végre a királyi felség kivánatára kijelentik: hogy a régi királyaink által adott minden adó alóli örökös felmentéseket boldogabb időkig felfüggesztik, azoknak, kik leégett lakaikat felépítik, vagy elhagyott helyeken új házakat építenek, szokott mentességét mindazáltal jövőre is meghagyván.

A 9-ik ágazat, mely igazságosnak nyilvánítja: hogy a kamaranyereség, mely évben adó kiirva nincsen, régi szokás szerint bészedessék.

A 14—17-ik ágazatok, melyekben a határszélek megerősítésére, s a jobbágyoknak azok mellett teendő ingyenes munkájára, és az élelmi szereknek oda szállítására nézve ugyanaz 1563-iki, a minden száz jobbágytóli három lovasnak tartására nézve pedig az 1555-iki törvény rendeletei teljesíttetni és országszerte mindenek által egyaránt megtartatni parancsoltatnak, megengedtetvén mégis: hogy kiknek tulajdon határváraik vannak, azokat élelmi szerekkel tulajdon jobbágyaik által láttathassák el.

A 18 és 19-ik ágazatok, melyek az előfordulandó szükség esetében, amaz ugyan az országos és részletes felkelésre nézve az 1552 és 1553-iki, emez pedig az ágyuk, hadiszerek és táborban szükséges takarmány vitelére nézve az 1563-iki törvények határozatait mindenek által megtartatni rendelik, és akárkinek azokontúli terheltetését tilalmazzák.

A 20-ik ágazat, mely a határszéli katonáknak megengedi: hogy tulajdon lovaikat május végéig, a kaszálókon kívül, bármely alkalmas és bátorságos helyen legeltethessék, akkor mindazáltal állomásaikra visszatérni tartozzanak, s a vonakodókat kapitányaik ezer forint büntetésnek és a kár megtérítésének terhe alatt arra kényszerítsék, s hogy ugyanezt eszközölni az illető vármegyéknek ispánai is köteleztessenek.

A 21—23-dik ágazatok a törvényszék tartásáról. 1) Hogy azon évben két ünnepnyolcadi szék, egyik a dunáninneni és túli vármegyék részére Pozsonban sz. György, másik az egyéb s jelesül a felső vármegyék részére Liptótól kezdve Eperjesen sz. Mihály nyolcad napján tartassék, s mindegyik 40 köznapokon át tartson, és mindennemű akár régi akár újabb időbeli pereket, oda értve a kisebb hatalmaskodásiakat is, és egyedűl csak a János király jószágait érdeklőket kivéve, itéljen. — 2) Hogy a slavóniai ítélőszékek is jövő vízkeresztkor egybeüljenek, és húshagyó vasárnapig ítéljenek. — 3) Hogy helytartói ítélőszék is a helytartó által meghatározandó határidőben tartassék, és az utolsó országgyűlési törvényben elöso-

rolt ügyeken túl a magonszakadások pereit is ítélje. — 4) Hogy az ünnepnyolcadi szék, ha némely ahhoz tartozó főpapok és bárók hiányzanának is, pereiben ítélhessen, és hogy az eperjesi törvényszékhez esküdt ülnököket az oda tartozó vármegyék magok egyénei közől válaszszanak, arról mindazáltal, hogy a feljebbviteli perek átvizsgálására helytartója mellett a főpapok és bárók szokott számmal jelen legyenek, és hogy mindezeknek, mind az ítélőszék ülnökeinek, és az ítélőmestereknek díjaik és költségeik a kamarai tisztviselők által kifizettessenek, a királyi felség gondoskodjék.

A 28-ik ágazat, melyben országunk rendei a királyi felség által el nem fogadott kivánataiknak tárgyalását jövő országgyűlésre halasztják; azokra nézve pedig, miknek további megfontolását a felség magának föntartotta, a főherceget kérik: hogy azoknak helybenhagyását közbejárásával eszközleni kegyeskedjék.

II. Állandó szabályul hozottak pedig e következők:

A 10-ik ágazat, melyben a király kivánatára az arany és ezüstnek Lengyel- és más országokba való ki nem viteléről szóló 1553-ik évi soproni és más országgyűléseknek rendeletei megerősíttetnek, és egyszersmind méltányosnak kijelentetik az, hogy Szepességben oly helyeken, hol ezüst készíttetik, annak beváltására királyi tisztviselők létezzenek.

A 11—13-dik ágazatok, melyek a megye ispánját és alispánját a száraz, vagy önhatalmúlag, avagy királyi birtokban királyi tisztviselők által törvényszerű ok nélkül felállított vámoknak eltörlésére kötelezik, és azokat, kik az így eltörlött vámokat visszaállítani, vagy igazságtalan vámpénzt venni, vagy vámgátokat és réveket rosz állapotban tartani, vagy végre útazókat vámjaikkal élésre kényszeríteni merészlenének, első ízben száz, másodikban kétszáz forintban, harmadikban pedig azon birtokuknak veszteségében marasztaltatni parancsolják, megengedvén mindazáltal az így elvesztett birtoknak közönséges becsüjénél fogvásti visszaváltását.

A 24-ik ágazat, mely az eljáró birói vagy hiteles személyektől az általok kiadott levelekben elkövetett hibákat birói kézzel kijobbíttatni parancsolja.

A 25-ik ágazat, melyben a felség aziránti gondoskodásért kéretik: hogy az igazság útja valakinek jogtalan kérelmére királyi parancsok által senki előtt el ne zárassék.

A 26. és 27-ik ágazatok a jobbágyok sorsáról. Ezekben az ország-rendei egy részről ugyan a királyi felség intésére igérik, hogy jobbágyaik-

nak szerfeletti terhelésétől óvakodandnak; más részről pedig a felséget aziránti gondoskodásért kérik: 1) Hogy jobbágyaik a töröknek és a királyi katonáknak nyomásai ellen is védessenek, és — 2) Hogy a jobbágyok szabad költözéséről hozott törvények teljesíttessenek, és a kik azok ellen cselekednének, minden személyrei tekintet nélkül szigorúan büntettessenek.

II-dik törvénylevele az 1567-dik évi junius első napjára egybehítt, s önmaga a királyi felség által tartott pozsoni országgyülésben keletkezett, s 46 ágazatra terjed, melyek közől

I. Ideigleniek vagy nap szükségein segélők:

Az 1-ső ágazat, melyben országunk rendei a királyi felségnek hálát adnak azon nagyszerű erőkifejtésért, mely által múlt évben az egész napkelet erejével hazánkra rohanó Szolimán császárt győzedelmeiben megakasztotta, valamint szinte a csehországi rendeknél hazánk javára tett lépéseiért és a török császárrali fegyvernyugvás kötése iránti szándékáért is.

A 2—16-ik ágazatok, melyekben országunk rendei, — előre bocsánatot kérvén azért, hogy a törökök, tatárok és erdélyiek pusztításai, és a magyar és német katonaság rablásai és zsarolásai által mind jobbágyaik mind önmagok majd véginségre jutván, talán kevesebbet igérnek, mint a köz szükség nagysága kivánná, — a folyó 1567-dik évre minden egész jobbágytelektől, az ujonan elpusztúltakat és a zselléreket kivéve, a törököknek vagy erdélyieknek is adózóktól ugyan egy, a többiektől pedig két forintot ajánlanak, és mivel a múlt évtől fogva ismét több telkek elpusztultak, mind Magyarországban mind Slavóniában új összeszámítást tétetni rendelnek. Továbbá ezen összeszámítás módjára nézve következőket határozzák. 1) Hogy mindenik jobbágy, amint földesurának földbért egész, negyed, hatod vagy nyolcad telektől ád, úgy ezen adóhoz is ugyanazon arányban járuljon, s nagyobb adórész senkire se rovassék. — 2) Hogy a helység bírája előtt mindenik jobbágy telkének nagysága tudva lévén, a hamis eskük megelőzése végett, csak ő tartozzék a falubeli jobbágyi birtokok nagysága fölött az esküt letenni. — 3) Hogy az adórovó (dicator) mellé, kinek azon megyebeli birtokos nemesnek kell lennie, a vármegye költségén az 1563-ik évi törvényben kijelölt mód szerint egy nemes egyén

alkalmaztassék, és annak szinte lajstroma legyen, melyet az összeszámítás bevégzése után vizsgálat végett a megye legelső székének bemutatni, és ez ugyanazt a vármegye pecséte alatt a magyar kamarának beküldeni tartozzék. — 4) Hogy az összeszámítást, melynek megkezdése kisasszony napjára rendeltetett, akadályozók az 1550-dik évi törvény szerint büntettessenek, de viszont az adórovók vagy mások is, ha valaki ellen a felség előtt hamis vádat tennének, ugyanazon büntetés alá essenek, mely alá a bevádlottak vetendők valának. — 5) Hogy a megyei tisztviselők zsoldjaikat a beszedett adóból önhatalmúlag ugyan ne vegyék ki; a kamara mindazáltal azokat nékiek az adószedők által késedelem nélkül fizettesse, jelesűl az alispányoknak 12, a szolgabíráknak 4, és a jegyzőknek kisebb megyében ugyan 1, nagyobban pedig 2 forintot. — 6) Hogy az adószedők azon nyugtatványokért, melyeket az összeszámítás vagy adólefizetés felett a helységek bíráinak adnak, többé semmi taksát ne vegyenek, és a jobbágyoktól adójokon túl semmit ki ne zsaroljanak; továbbá hogy az oly adószedők, kik az általok beszedett adót a kamarának hátramaradásképen jelentik be, szigorúan büntettessenek. — 7) Hogy a molnárok, kézmívesek, oláhok és ruténok adóztatására nézve az 1563-iki törvény szolgáljon szabályúl, névszerint hogy a molnárok adót csak a jobbágyok közt bírt földjeiktől fizessenek, — hogy a télen befagyó vagy csak esős időben használható malmoktól, a szénégetőktől, bányamunkásoktól s adómentes oláhoktól adó ne vétessék, a baromőrző oláhok vagy ruténok pedig csak fél adóval terheltessenek. Továbbá hogy az egyház nemeseitől és az uraknak szabadosaitól közadó, mivel tulajdon költségeiken táboroznak, szinte ne vétessék. — 8) Hogy a mely években közadó nem szedetik, a kamaranyereség régi szokás szerint mindég fizettessék. — Végre — 9) Hogy az alispányok azon helységeket, melyek köz adójokat le nem fizették, kivéve ha pusztulásra jutottak volna, az 1559-ik évtőli hátramaradásaiknak lefizetésére mennél előbb szorítsák.

A 17—19-dik ágazatok, melyekben az országrendei jobbágyaikat 12 napi vár melletti munkára kötelezik, és mindenik vármegyebeliekre nézve a várat, mely mellett dolgozniok kellend, kijelölvén, azoknak máshova fordítását 1000 forint büntetés alatt megtiltják; továbbá a kapitányokat hasztalan munkák rendelésétől, és a jobbágyoknak tulajdon szolgálatjokrai alkalmazásától a kir. felség által eltiltatni kérik.

A 20. és 21-ik ágazatok, melyek a folytonosan tartandó katonákról

rendelik: hogy ily katonák kétszer annyit adás büntetése alatt a múlt országgyülések határozatai szerint, és pedig nem valamely bátorságosb, hanem a törökökhöz közel fekvő határszéli helyeken, azon évben mindenek által, — a csallóközieket, kik télen a nélkül is a Duna jegét vágni tartoznak, kivéve, — egyaránt tartassanak.

A 22. és 23-ik ágazatok, melyek közől amaz ugyanaz az élelmi szerek katonák számárai szolgáltatásáról az 1566-iki, emez pedig az országos és részletes felkelésről s a hadi szerek viteléről az 1556-iki, és különösen valamely várnak véletlen megszállásáról az 1553-ik törvényeket megújítja, ezen utolsót azonban oly módosítással: hogy az egy-telkes nemesek az 1556-iki törvény szerint minden öt egész nemes udvarhelytől egy lovast küldjenek, de magok személyesen felkelni ne tartozzanak.

A 24—26-ik ágazatok, melyek a törvényszékek tartásáról az 1566-iki törvény rendeleteit megújítják, de mégis következő módosításokkal: 1) Hogy az ítélőmestereknek Eperjesre útazása sok bajjal járván, az ünnepnyolcadi szék a felső vármegyék részére Pozsonban tartassék. — 2) Hogy ha a főpapok és bárók kevés száma miatt a feljebbviteli perek vizsgálatára elégséges címzetes bárók (barones titulares) meg nem jelennének, a helytartó egyszerű bárókat és országnagyokat is alkalmazhasson. — 3) Hogy a királyi felség ugyanazon törvény szerint ezen bíráknak zsoldjait fizettesse ki, valamint az ítélőmestereknek a rendkívüli ügyek itéléseért járó díjaikat is, ezek mindazáltal a rendes törvényszékek alatti foglalkozásaikért az oklevelek váltságával megelégedni tartozván. — 4) Hogy a szentszékek szokott idejeikben szinte hivatalaikban járjanak el. — Továbbá *a királyi felség kivánatára* elősoroltatnak azon főpapoknak és báróknak nevei, kik az ünnepnyolcadi széken, valamint a feljebbviteli perek vizsgálatára is a helytartó oldalán megjelenni tartoznak, és a helytartó felhatalmaztatik, hogy a netalán meg nem jelenendők helyébe, az oldalánál hagyott tanácsosok meghallgatásával, az előbbkelő urak közől másokat nevezhessen. — Végre kéretik a királyi felség: hogy hazánktóli távollétében a helytartót mind az adományzásra mind más tárgyakra nézve azon hatalommal élni engedje, melylyel az előbbi helytartók az ország régi szabadsága szerint éltenek, ki mindazáltal se adományzási jogának határain túl ne lépjen, se magát várakhoz tartozó jószágoknak adományzásába ne avassa.

A 29-ik ágazat, melyben a magyar és német katonaság által elkövetett károk, öldöklések, szeplősítések, s másféle bántalmak kinyomozá-

sára magyarokból és németekből álló három biztosság kiküldetni rendeltetik, egyik a dunáninneni, másik a dunántúli, harmadik a kassamelléki vármegyékbe, és a királyi felség kéretik: hogy ezen biztosságoknak jelentését vevén, a bűnösöket szigorúan büntesse meg és kárpótlásra szorítsa, a jövendő kihágások megelőzése végett pedig katonáit ezután pontosan fizettesse.

A 32—35-dik ágazatok, melyekben — 1) A királyi felség kéretik, hogy a kapitányok által elfoglalt akár egyházi akár világi jószágokat, habár királyi várakhoz alkalmazva volnának is, végre már adassa vissza, és rendeltetik, hogy e végre biztosok neveztessenek, kik a felség által melléjök nevezendő egyénekkel és egy itélőmesterrel, melléjök vevén az érdekelt vármegyének alispánját és két nagyobb birtokú nemesét, gyűlést hirdessenek, mely előtt a követelők jogaikat elégséges tanúk vagy oklevelek által bebizonyíthassák, és hogy ez megtörténvén, a királyi felség azoknak jószágait ugyan, kiknek joga kétségtelen, azonnal adassa vissza, és ha mely ily jószágok a királyi váraknak szükségesek volnának, azoknak átengedése iránt tulajdonosaikkal egyezkedjék, azon követelőket pedig, kiknek joga kétséges, a törvénynek szokott útjára igazítsa, hol még is nekiek az igazság sommásan szolgáltassék ki. — 2) Határoztatik: hogy a közönösöknek, vagy is egyik pártot sem követőknek, 1563-ik évig elfoglalt jószágaikról az azon évi törvény tartassék meg; azoknak jószágaik mindazáltal, kik azon év után is még közönösök maradtak, vissza ne adassanak. — 3) Az elfoglalt jószágok vizsgálatára rendelt három rendbeli biztossági tagoknak nevei elősoroltatnak, s eljárásukrai megjelenésök helye és napja kitűzetik. Végre — 4) Rendeltetik: hogy a biztosok költségeiről a király, a melléjök adandó ítélőmesterek, alispánok, és a nemesekéről pedig azon megyék gondoskodjanak, melyeknek kebelében a vizsgálatok tétetendnek.

A 36- és 37-dik ágazatok, melyekben az ország rendei parancsképen előadván: hogy némely harmincadosok a nemeseket tulajdon szükségeikre behozott áruktól és kivitt tulajdon termékeiktől is fizetésre szorítják, és hogy a harmincadi céduláért, melytől előbb, akármennyi volt a kihajtott marha, 2 dénárt vevének, most mindenik marhadarabra nézve 8 dénárt szednek, és hogy a behordott lengyel sóbul a harmincadi vámpénzen felűl még természetben is egy részt kivesznek, és pedig mind e két

zsarolást nem a királynak hanem önmagoknak részére teszik, — a királyi felségnek ezen visszaélések megszüntetéseért esedeznek.

A 38-dik ágazat, melyben az ország rendei azon visszaélést, melynél fogva a királyi jövedelmek kezelői az uraknak, nemeseknek, és szabad városoknak a boreladást csak mindenik hordótóli 6 forint fizetés mellett engedik meg, és boraiknak kiméretését tulajdon birtokaikban is tilalmazzák, eltörűltetni, és a bornak az országbóli szabad kivitelét megengedtetni kérik.

A 40—46-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a királyi felséget kérik: 1) Hogy a főpapokat, bárókat, nemeseket, és a szabad és bányavárosokat minden régi szabadságaikban tartsa meg. — 2) Hogy minden oly parancsokat, melyek egyedűl Magyarország ügyét érdeklik, ne másféle cancellariájából mintsem a magyarból adasson ki, és az ily parancsokat mindenek által tiszteletben tartassa. — 3) Hogy a hadainak kapitányai által nevezett bírákat birtoki jogok feletti ítélethozástól tiltsa el, és ily ítéleteiket érvényteleneknek nyilatkoztassa. — 4) Hogy az Ausztriához elzálogított Kőszeg, Fraknó, Kabóld, Kismarton, Szarvkő: és egyéb váraknak magyarok általi visszaváltását eszközleni, és míglen ez megtörténendik, azoknak birtokosait a magyarországi terhek viselésére szorítani, továbbá arról, hogy mikép lehetne a 13 szepesi városokat jó szerivel a lengyel királytól visszaváltani, éretten tanácskozni méltóztassék. — 5) Hogy azon viszálkodások bevégzésére, melyek Jurissich Miklós kőszegi kapitány és más részről némely Sopron és Vas vármegyei nemesek közt léteznek, minden szükséges lépéseket megtétessen. — 6) Hogy Károly főherceggel egyetértőleg bizonyos határnapra biztosokat nevezni, és általok a Slavónia és Styria vagy Karniólia közötti határok dolgát mind a két félnek megelégedésével bevégeztetni kegyeskedjék. — 7) Hogy a magyar talléroknak Bécsben és más külföldi helyeken veszteség nélküli elfogadást máskép eszközleni nem lehetvén, alkalmas egyéneket rendelni méltóztassék, kik hazánkban pénzt a némethoni pénzláb szerint, de még is a régi képek megtartásával, verjenek. Végre 8) Hogy nagyobb részint hazánkban, vagy legalább ahhoz közel fekvő helyen lakni kegyeskedjék, mikép a szükség megkivánván, mind maga tüstént az országban teremhessen, mind pedig a hazafiak őhozzá könnyen juthassanak.

II. Állandó szabályúl hozottak pedig e következők:

A 14-dik ágazat: hogy az egyházak nemeseitől, úgymint kik vér-

díjokra és esküjökre nézve az ország nemeseivel mindenkor egyenlőknek vétettek, és főpapjaikkal tulajdon költségeiken táboroznak, adó ne vétessék, és hogy ezen végső oknál fogva a királyi felség közadó alól az uraknak szabadosait (Libertinos Dominorum) is mentse fel.

A 27-dik ágazat, mely minden ügyvédet, és magát a királyi ügyek igazgatóját is, a szentszékek szokása szerint, minden perben az úgy nevezett patvarkodási eskünek letételére kötelezi, és ha ki esküje ellen tenni és ellenfelével egyetérteni merészlene, azt ludasok büntetésében marasztaltatni; a külföldi ügyészeket pedig, kik ezen büntetéstől nem tartanak, örökös fogsággal, vagy ha egyházi hűbért bírnának, annak veszteségével is büntettetni parancsolja.

A 28-dik ágazat, melyben a felség kieszközleni kéretik: hogy a törvényesen hozott itéletek végrehajtásait, ha a megye ispánya vagy alispánya arra elégtelen lenne, a király vagy helytartó levele mellett az ország főkapitányai tisztségök vesztesége alatt akár a királynak akár másoknak jobbágyain és akármely rendbeli egyéneken teljesítsék.

A 30-ik ágazat, mely a kapitányoknak oly kétes hitelű s a törökök társaságáról gyanús rác vagy más nemzetbeli emberek tartását, kik titkon elfogott keresztyén gyermekeket vagy más személyeket, avagy rablott vagy elorozott holmikat azoknak eladni szoknak, hívségtelenkedés büntetése alatt tilalmazza, magokat az ily embereket pedig, ha tolvajlásaik, rablásaik, vagy törökökkeli cimboráskodásuk eléggé bebizonyíttatnak, karóra itéltetni rendeli. Továbbá azon zsarnokoskodást, melylyel némely határszéli kapitányok a jobbágyoktól fogság vagy halál fenyegetése által bort, marhát, vagy pénzt kicsikarnak, keményen eltiltja. Végre az olyan egyszersmind török és keresztyén hatalom alatt álló jobbágyokat, kik a törökök berohanásait eltitkolják, a király katonáinak mozdulatait ellenben a töröknek elárulják, a kapitányok felszólítására földesuraik által megbüntettetni parancsolja, sőt ha ezek azt elmulasztanák, arra a kapitányokat magokat is felhatalmazza.

A 31-dik ágazat, melyben — azon oknál fogva, mert a leleszi káptalan jószágainak Schwendi Lázár főkapitány által világi kezekre történt elzálogítása, és a kapornaki, jászói, és több más hiteles konventek jószágainak hasonló kezekre jutása által mind az ily helyek levéltáraiban őriztetett oklevelek veszélyeztetnek, mind pedig az ily elégséges számú tago-

kat nem tartható konventeknek törvényes eljárásaik kétes érvényességüekké válnak, és az egyházi rend lassan-lassan hanyatlik, ez pedig zavarba jövén a többi rendeknek is zavarba kell jönniök, — a királyi felség kéretik: hogy az ily hiteles konventeket elégséges alkalmas tagokkal lássa el, és birtokaikat, valamint másféle vagyonaikat is, jogtalan birtokosaik által azonnal adassa vissza, őket a jószágon fekvő pénzeikre nézve azokra, kiktől azt kapták, útasítván. Továbbá ugyan e törvénycikk a fő és más papokat egyházi jószágaiknak elidegenitésétől vagy elzálogitásától újonan eltiltja, és az addiglan keletkezett minden ily szerződéseket érvényteleneknek nyilvánítja.

A 39-dik ágazat, mely azokat, kik országgyűlésen távollévőnek házát vagy jószágát megtámadják, vagy azokban erőszakoskodást elkövetnek, renden kívül perbe fogatni és hívségtelenkedés büntetése alá vettetni, továbbá az uraknak, nemeseknek, és egyháziaknak udvarhelyeiket országunk régi szabadsága szerint minden akár hazai akár külföldi katona beszállásától menten tartatni parancsolja.

III-dik törvénylevele az 1569-dik évi augustus 1-ső napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben hozaték, és 60 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleniek vagy nap szükségeit érdeklők:

Az 1—5-dik ágazatok, melyekben országunk rendei előre bocsátják: hogy azokat, miket a felség velök tudatni kívánt, részint szóbeli előadásából részint a teendőket magában foglaló könyvéből (libro) megértvén, először ugyan megköszönik, hogy a felség ezen országgyűlést, habár előszöri kihirdetésénél *) későbben, megtartani, és arra személyesen megjelenni kegyeskedett. Azután a feletti fájdalmokat kijelentik: hogy János királynak fia és pártosai a hitetlenek fegyvere által pusztulásra jutott hazát nem csak segéleni nem akarják, hanem azt még új zavarokba dönteni is mesterkednek, és magok részéről állhatatos hűséget igérvén, a hazát ő felségének védelmébe ajánlják. Végre előadják, hogy a királyi felségtől cseh- és németországi sürgető utazásai miatt tanácskozásaik siette-

*) Ezen országgyűlés először 1569-dik évnek első napjaira volt egybehíva, a mint ezt ezen törvénylevélnek 2-dik ágazatja, és a Sopron városát meghívó királyi levél Suppl. ad Vestig. Comit. III. köt. 259-dik lapján tanusítják.

tésére felszólíttatván, az elébök terjesztett minden ágazatokat rendjök szerint felvették, és az itt következő határozatokba egyesültek.

A 6—16-dik ágazatok, melyek az újonan ajánlott adóról rendelkeznek, jelesűl: 1) Hogy minden egész telektől a múlt évre ugyan a kamaranyereség vagy is 20 dénár, a jelen és jövő évre pedig 4 forint és 80 dénár négy fél-félévnyi határidőben fizettessék. — 2) Hogy a kapuk ismét mind Magyarországban mind Slavóniában újonan összeszámíttassanak. — 3) Hogy a molnárokra, szabadosokra, és másokra nézve, kiket a királyi felség adó alá vettetni kiván, valamint az adórovók zsoldjára nézve is az 1567-iki határozatok szolgáljanak szabályúl azon hozzáadással: hogy a tulajdon malmaikkal és azokon túl szántóföldekkel és rétekkel bíró molnárok másokkal egyaránt adózzanak. — 4) Hogy azon hevérekre és szénégetőkre, kiknek házaikon túl sem marhájok sem más örökségök nincsen, adó ne vettessék. — 5) Hogy a régi adómentességek dolga továbbá is függőben hagyatván, az újonani felmentéseket érdeklő levelek adórováskor az alispán és adórovó előtt előmutattassanak; továbbá hogy azoktól, kik a törököknek vagy erdélyieknek is adóznak, csak féladó vétessék, azokat mégis, kik magokat az 1566-iki vagy 1567-iki törvények kihirdetése után vetették Erdély alá, kivéve, kik egész adót fizetni tartozzanak. — 6) Hogy az országgyűlés bevégzése után tüstént vármegyei közgyűlések tartassanak, s azokból a kamara által kinevezett adórovók a melléjök adandó esküdt nemesekkel együtt tüstént küldessenek ki az összeszámításra, és ugyanakkor az alispánnak az adót annak idejében le nem fizetők ellen használandó bírságlevelek is adassanak ki. — 7) Hogy az adó-beszedésben hanyagúl eljáró alispánok vagy szolgabirák, és az összeszámítást vagy adókiszedést gátló hatalmasok az előbbi országgyűléseknek határozatai szerint bünhődjenek. — 8) Hogy a vármegyei tisztviselők díjaira és az adóbeli hátramaradásokra nézve az előbbi határozatok álljanak; Vas és Zala vármegyékben mindazáltal nagy kiterjedtségök miatt az alszolgabírák is 2 forintnyi zsoldot vehessenek. — 9) Hogy a beszedett adót elsikkasztó vármegyei tiszt annak megtérítésén tul két annyinak adásával és hivatala veszteségével büntettessék, az adórovók mint fiscus szolgái a kamara által is befogathatván és megbüntettethetvén.—10) Hogy az adószedőknek az adóhátramaradások iránti magok igazolására mindenik vármegyében határnap rendeltessék, melyet ha elmulasztanának, a hátramaradások a kapitányok által azoknak javaiból vétessenek meg. Végre — 11)

Hogy valamely évben adó kivetve nem leendvén, szokás szerint kamaranyereség fizettessék.

A 18-dik ágazat, melyben országunk rendei a lengyel pénz behozásának gátlására, mint legbiztosb, célhoz segítő eszközhöz, az áruk lerakása régi helyeinek visszaállításához folyamodnak, és tüstént ezen helyeknek neveit is elősorolják.

A 19- és 21-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a határszélek megerősitésére ezen évben ismét jobbágyaik által teendő 12 napi ingyenes munkát ajánlanak, nevenként elősorolva azon helyeket, melyeken a munka mindegyik vármegyebeliek által teljesítendő vala, és a csallóköziekre nézve azon rendelést téve, hogy munkáiknak felét a Duna árja ellen védő ottani gátok kijavítására fordíthassák.

A 20-dik ágazat, melyben a király országunk rendeinek kérésére igéri: hogy dologhoz értő egyénekkel tanácskozni fog, miképen lehessen a magyar pénzeknek csekélyebb veszteséggeli elvételét más örökös tartományaiban eszközleni.

A 22—26-dik ágazatok, melyekben a haza védelme iránt rendeltetik: 1) Hogy állandó lovasok az előbbi országgyűlések rendeletei szerint tartassanak, s azok, kik ebbeli kötelességöket nem teljesítendik, vagy lovasaikat kapitányuk tudta nélkül visszahívandják, szigorúan büntettessenek. — 2) Hogy a határszéli várakban királyi zsoldon lévő katonákat, ha magokat magánosok állandó lovasaikúl felfogadtatják, kapitányaik büntessék meg. — 3) Hogy a szükség megkívántával országos vagy részletes felkelési kötelességét kiki a múlt országgyűlések határozatai szerint minden hiány nélkül teljesíteni tartozzék. — 4) Hogy az élelmi szerek várakhozi szolgáltatására nézve a fenlévő törvények teljesíttessenek, valamint az ágyuknak és más hadi szereknek országunk szabad városait, és szükség esetében, ha a városok nem győznék, a hazafiak jobbágyait is terhelő vontatására nézve is.

A 32-dik ágazat, melyben országunk rendei a királynak katonai szolgálatra önként ajánlkozó nemesek zsoldba fogadása iránti szándékát helyeslik.

A 33-dik ágazat, melyben az ország rendei megnyugvásukat jelentik a királyi felségnek azon szándékára nézve, melynél fogva távollétének esetére az ország dolgainak kormányát öcsesére Károly főhercegre bízni kívánja, de egyszersmind azon óhajtásukat is nyilvánítják: hogy tulajdon

fiait Spanyolországból visszahíni, s az országlás módjának megtanulása végett maga mellett tartani, és felséges személye távollétének esetében egyet közőlök, a nemzet nyelvének megtanúlhatása végett is, maga helyett Magyarországban hagyni kegyeskedjék.

A 34— 37-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a felséget kérik: 1) Hogy minekutána ő felsége előadott okainál fogva kérésöket sem nádor- sem országos kapitány- nevezésre nézve nem teljesíthette; legalább az ország felső részei számára egy főkapitányt nevezni méltóztassék, ki ne csak a katonaságot kormányozza, hanem törvényszéki végrehajtásokra és hatalmaskodások gátlására nézve is hívatalában eljárjon. — 2) Hogy tett igéretéhez képest győri püspökké hosszasb haladék nélkül érdemes hazafit nevezni, és a többi megürűlt vagy világiak kezein lévő egyházi hűbéreket is alkalmas egyházi férfiakkal betölteni, továbbá ha kik némely egyházakra nézve pártfogói jogot igénylenének, azokat jogaiknak felsége személye előtti előmutatására és ily jogaik kivivása után egyházaik betöltésére szorítani, és ha ezt meg nem tennék, az ily hűbéreket is betölteni kegyeskedjék. — 3) Hogy a bárói hivatalokat, valamint a fiscusra szállott jószágokat is, érdemes hazafiaknak elajándékozni méltóztassék.

A 38-dik ágazat, mely a királyi felségnek azon nyilatkozatát előadja, melynél fogva a rendeknek magyar ügyekben magyar tanácscsal élés iránt tett kérésére válaszolja: hogy az igazságszolgáltatást és ország jogát érdeklő dolgokat a magyar, a kamaraikat a kamarai, a hadiakat pedig a hadi tanácsában tárgyalandja, és hogy ugyanazért tanácsosai közől legalább kettő, ugymint egy egyházi és egy világi férfiú őtet mindenhova követendi, kiknek tanácslatával a magyarországi fenemlített ügyekben élhessen, és kikkel, ha szükséges leend, a hadi dolgok felett is tanácskozandik; végre hogy az udvari kamaránál és a hadi tanácsnál az ország rendei ebbeli költségeinek megkímélésére két tolmácsot tartani fog.

A 39- és 40-dik ágazatok, melyek a törvényszékek tartásáról rendelik: 1) Hogy ezután Magyarországban előbbi törvények rendelése szerint évenkint két ünnepnyolcadi szék tartassék, egyik sz. György, másik sz. Mihály nyolcadában, a felső részek számára Liptótól kezdve ugyan Nagy-Szombatban, a többiekére pedig Pozsonban, és hogy ugyanakkor történjék az ugyanazon részekből jövő átküldött pereknek királyi helytartó általi felvizsgálása is. — 2) Hogy Slavóniában mind ünnepnyolcadi mind

felvizsgálati törvényszékek vízkeresztkor és sz. Jakab nyolcadában tartassanak.

A 42-dik ágazat, melyben az ország határai kiigazítására Morvaország, Ausztria, Lengyelország, továbbá Styria és Karniólia felé biztosok rendeltetnek, és a felség megkéretik: hogy az érdeklett országok részéről teendő biztosok kiküldéséről gondoskodjék, valamint arról is, hogy a biztosok kitűzendő alkalmas határnapon munkájokat megkezdjék, és azt bevégzetéséig folytassák.

A 44-dik ágazat, mely az utolsó táborozás után katonák által tett károkra nézve ugyan a már bevégzett vizsgálatoknak ítélet alá vételét sürgeti, jövőre nézve pedig azt rendeli: hogy a kárvallott a kapitány vagy katonája által tett kárnak megtérítését először ugyan a kapitánytól kérje, ettől pedig azt meg nem nyervén, a királyhoz folyamodjék, ki a kártevőnek legelső zsoldjából elégtételt adasson.

A 45-dik ágazat, mely rendeli: hogy a királyi várakhoz elfoglalt jószágok ő felségének engedelme szerint a biztosok vizsgálata után tüstént adassanak uraiknak vissza.

A 46—49-dik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: 1) Hogy tett ajánlása szerint Erdődy Péter özvegyét Szelin várának a zálogpénz lefizetése melletti kibocsátására szólítsa fel, és ha az özvegy alkudozni nem akarna, ezen ügyet a legközelebbi ünnepnyolcadi széken renden kívül vétesse fel. — 2) Hogy Sopron és Vas vármegyéknek Jurissich Miklóssal és Kinigsperg Kristóffali némely határok iránti bajait végeztesse már valahára be. — 3) Hogy a turóci prépostságot parancsolja visszaállíttatni és hiteles személyekkel elláttatni, a közel fekvő vármegyék a monostor felépitésében segédkezet nyújtandván a prépostnak. — 4) Hogy Székely Antalnak királyi engedelem nélkül épitett várát rontassa le, és az általa elkövetett hatalmaskodásokat az első ünnepnyolcadi széken renden kívül itéltesse el, továbbá hogy Mathuznai Pál özvegyének ismét elfoglalt jószágait a megye főnökei, vagy ha ezek arra elégtelenek volnának, az ország főkapitánya által adassa vissza.

Az 50- és 51-dik ágazatok, melyekben Pakam Farkas, ha Köpcsinben nemesek vagy más vámmentesektől még tovább is vámot veend, törvényszéktartás idején kívül is perbe fogatni, és körtvélyesi száraz váma azonnal eltörültetni rendeltetik. És ezen utolsó rendelését a törvény más

száraz vámokra is kiterjeszti, de még is oly feltétellel, hogy előbb a királyi felség tulajdon ily vámait szüntesse meg.

Az 52-dik ágazat, mely rendeli: hogy Külső-Szolnok vármegye és Fejérnek Soldt széke törökök által el lévén foglalva, és bírák nélkül szükölködvén, ebben ugyan Pest, amabban pedig Heves vármegye bíráskodjék.

Az 55-dik ágazat, mely Krusith János, és Dersffi István, és katonáik ellen tett régi nyomozások dolgát újonan nevezendő királyi biztosok által jövő sz. Miklós napján elítéltetni, a Krusith ellen tett új panaszokat pedig új nyomozás alá vétetni parancsolja.

Az 56-dik ágazat, mely azokat, kik gróf Bernárd árváinak kastélyát és jószágait több emberek leölésével elfoglalták, az első ünnepnyolcadi széken renden kívül elitéltetni rendeli.

Az 58-dik ágazat, mely néhai Jánoky Istvánnak a szepesi kamara által elfoglalt jószágait előbbi birtokosainak visszaadatni rendeli, és azoknak adományosait a törvény útjára igazítja.

Az 59-dik ágazat, melyben az ország rendei Szatmár és néhány tiszántúli vármegyék indítványára a királyi felséget kérik: hogy a királyi haddal visszavonuló nemesek nőiknek és gyermekeiknek bátorságba helyezéséről gondoskodni, vagy pedig nekiek a seregtőli e végre teendő eltávozást bizonyos fizetés mellett megengedni kegyeskedjék; a királyi felség pedig igéri: hogy az ellenséges erő közeledésével ezután a táborozást oly móddal intézendi, melylyel az ily nemesek meg fognak elégedni.

A 60-dik ágazat, melyben az ország rendei a királyi felségnek ezen feleletök és törvénylevelök elfogadásaért és megerősitéseért esedeznek.

II. Állandó szabályul hozottak pedig e következők:

A 17-dik ágazat, mely a harmincad kivétele módjáról és a harmincad-csalókról az 1559-ik törvényeket megújítja, és az uraknak és nemeseknek azon szabadságát, melynél fogva a tulajdon majorságaikban tenyészett és nevelt marháktól és házi szükségeikre szolgáló holmiktól harmincadot fizetni nem tartoznak, megtartatni parancsolja.

A 27—31-dik ágazatok, melyek a dézsmákra nézve rendelik: 1) Hogy a határvárakhoz közellévő dézsmákra nézve a király földesurak előtt bérleti elsőbbséggel élhessen ugyan; de a kamara tisztjei vagy határszéli kapitányok ezt önmagok számára tenni ne engedtessenek. — 2) Hogy a

kibújdosott nemesek dézsmamentességéről az 1569-ik évi rendelés tartassék meg, s hogy a városokban letelepült ily nemesek azon oknál fogva, mivel a város-polgári terheket viselik, dézsmaadásra ne szoríttassanak. — 3) Hogy az oltáros papok (Altaristae) egyházi szőleiktől, továbbá a ruténoktól és oláhoktól dézsma ne vétessék, és hogy a királyi felség az egri dézsmaszedőket azon visszaéléstől, melynél fogva a szegény népet dézsmájának nagy ároni megváltására kényszerítik, tiltsa el. — 4) Hogy a jobbágyok a dézsmaszedők késedelme miatt gabonájokat sz. István napján túl földön hagyni Ulászló törvényének ellenére ne kényszeríttessenek. — 5) Hogy a fölség azokkal, kiktől Eger táján a törökök vagy erdélyiek dézsmát kizsarolnak, dézsmaszedésben méltányosan bánasson, és őket kapitányai által ily zsarolások ellen védelmeztesse.

A 39- és 40-dik ágazatok egy részint, a mint az ezen ágazatok fenebbi előadásából kitetszik.

A 40-dik ágazat, mely rendeli: hogy a külföldi ügyészek, mivel a pert több visszaélések behozásával húzni vonni szokják, szentszékek előtt többé ne ügyészkedhessenek, sőt azoknak székhelyeikben ne is lakhassanak; továbbá hogy a birák szentszékekben is ne külföldiek hanem hazafiak legyenek.

A 43-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a szónokszéki bér (cathedraticum) a főespereseknek Ulászló törvénye szerint fizettessék.

Az 53-dik ágazat, mely az eskületételek és közös tanúvallatások eltiltásait, mint a királyi törvényszéknél, úgy a vármegyéken is nyolcadik nap előtt és szolgabíró által tétetni parancsolja.

Az 54-dik ágazat, mely a káptalani levelek váltságára nézve Zsigmond, Albert, Mátyás, és Ulászló törvényeit szigorúan megtartatni rendeli.

Az 57-dik ágazat, mely a szabad- és bányavárosok szabadalmait, főleg pedig vámfizetéstőli mentességét egész országszerte megtartatni parancsolja; azokat mindazáltal, kik ezen mentességnek békességes gyakorlatában nincsenek, kiváltságleveleiknek királyi felség előtti előmutatására kötelezvén.

IV-ik törvénylevele az 1572-dik évi február 2-ikán egybegyült, s Rudolf és Erneszt főhercegek elnöklete alatt tartott pozsoni országgyűlés

szüleménye, és tíz rövid ágazatból áll, melyek mind csak azon időre nézve érdekesek. Tartalmuk e következő:

Az 1-ső — 3-ik ágazatokban országunk rendei, a királyi felség meg nem jelenhetése iránti mentségeiben megnyugodván, megköszönik ő felségének azon nagy és valóban atyai kegyességét, melynél fogva Rudolf főhercegnek magyar királylyá nyilatkoztatása iránt tett kérésöket kegyelmesen elfogadta, és ezen országunk jövendőbeni föntartása és üdve iránti gondoskodását tanúsító kegyességeért mind nekie mind már kinevezett Rudolf királyuknak a sorsnak minden viszonyaiban holtiglani hívséget és gyors engedelmességet fogadnak, és az új királynak koronáztatására mennél előbb más országgyűlést hirdettetni kérnek, egyszersmind esedezvén: hogy már előbb is tett kérésökhöz képest ő felsége Rudolf herceget hazánkban lakozni, és hazánk dolgait oldalához adandó magyar tanácsosokkal tárgyaltatni engedje.

A 4-ik és 5-ik ágazatokban országunk rendei a jelen és jövő évre minden kaputól a kamara nyereségének beszámításával évenkint kétszerre fizetendő két-két forintot, a törököknek is adózókra nézve pedig egyet-egyet ajánlanak, és mind Magyarországban mind Slavóniában új kapuszámítást tétetni rendelnek.

A 6-ik és 7-ik ágazatokban az ország rendei azoknak tárgyalását, miket a királyi felség a kisebb telkű jobbágyok, zsellérek, szénégetők, molnárok, ruténok és oláhok adóztatása, az adórovók választása, s az adórovásnak függelékei, és más ily tárgyak iránt nekiek újabban elejökbe terjesztett, jövő országgyűlésre halasztják.

A 8-ik ágazatban a győri püspöki széknek alkalmas egyén általi betöltése sürgettetik.

A 9-dik ágazatban a rendek Czobor Imrének nádori helytartóvá történt előléptetését megköszönik.

A 10-ik ágazatban végre Pixendorfi Rueber János és Lobkowici Poppel László a király ajánlására valóságos magyarokká felvétetnek.

V-ik törvénylevele ugyanazon 1572-ik évi september 8-ikán kezdett pozsoni országgyűlésben hozatott, s 8 ágazatot számlál, melyek ismét mind csak azon időkre nézve érdekesek.

Az 1-ső — 3-ik ágazatokban az országrendei kijelentvén a királyi

felségnek és Rudolf főhercegnek közökbe jövetele és ennek september 25-ikén véghez ment koronáztatása feletti örömüket, az ország régi szabadságának föntartásaért és sérelmeinek eltávolításaért esedeznek, és az imént megkoronázott királynak tisztelgő ajándékúl minden kaputól az utolsó összeszámítás szerint egy-egy forintot ajánlanak.

A 4—7-ik ágazatokban a törvényszék-tartásra nézve rendeltetik: 1) Hogy a tiszáninneni és túli felső vármegyék részére sz. György napjakor Eperjesen, a dunáninneni és túliakéra pedig jövő évi sz. Luca napjakor Pozsonban mind ünnepnyolcadi mind felvizsgáló székek tartassanak, és mind a két rendbeli székekre megjelenni rendelt főpapoknak és bároknak nevei elősoroltatnak. — 2) Hogy Slavónia részére szinte két ünnepnyolcadi szék tartassék, az első vízkereszt, a második sz. Jabab apostol napjakor Zágrábban; a feljebbvitt slavóniai perek felvizsgálása pedig régi szokás szerint Pozsonban történjék. — 3) Hogy mind a magyarországi mind a slavóniai ünnepnyolcadi székek 40 köznapon át folytattassanak.

A 8-dik ágazatban az adó beszedésére, a határszéleken teendő ingyenes munkákra, és az ugyanott tartandó állandó lovasságra nézve jövő országgyűlésig az 1569-ik évi határozatok megtartatni parancsoltatnak.

VI-dik törvénylevele az 1574-ik évi február 2-ikára egybegyűlt, s Rudolf király és Erneszt főherceg elnöklése alatt tartott pozsoni országgyűlésben hozaték, s 38 ágazatra terjed, melyek közől

I. Ideigleniek vagy nap szükségeit érdeklők:

Az 1-ső—4-ik ágazatok, melyekben országunk rendei két évre ismét minden kaputól eddig divatozott mód szerint bészedetendő két-két forintot ajánlván, egyszersmind a következőket rendelik: 1) Hogy ismét mind Magyarországban mind Slavóniában új kapuszámítás tétessék. 2) Hogy Slavóniában az albán, ítélőmesterek, alispánok, szolgabírák és helyetteseik, ha a király adószedés melletti munkáikért zsoldot adatand, azon szokásuktól álljanak el, melynél fogva addig a királyi adót jószágaikban letartóztatták. 3) Hogy a vámosok, molnárok, szabadosok, szénégetők s favágók megadóztatása, az alispánok és adószedők zsoldja, az adó alóli felmentettségek, és a kamaranyereség iránt az 1569-iki rendeletek szolgáljanak törvényül. 4) Hogy a ruténok és oláhok, ha a jobbágyok között házzal és más örökséggel bírnak, egész, ha pedig házatlanok lévén, erdőkben marhatartásból

élnek, fél adót fizessenek; tizedadástól azonban, mivel tulajdon papjaiknak tizedet adnak, a rendek véleménye szerint menteseknek kellvén lenniök.

A 5-ik — 8-ik ágazatok a határvárak melletti ingyenes munkákról: hogy jövő pünkösd napjától kezdve ismét minden kaputól az 1567 és 1569-iki törvényekben kijelölt helyekre 12 napra egy munkás küldessék, — hogy a jobbágyok, ha inkább akarnák, egy gyalog munka-napot 10 dénáron megválthassanak, a szekeres munkának bérére nézve pedig az 1554-iki törvény szolgáljon szabályúl, — hogy a munkabeli hátramaradások, az utolsó országgyűlés utániakat kivéve, engedtessenek el, — hogy a munkájokat teljesített jobbágyoknak nyugtatvány adassék, melyet ha a helységek birái munkabeli hátramaradások követelésénél elő nem mutathatnának, az akkori biró, vagy ha ez többé nem élne, az öregebb lakos esküre vétessék, végre — hogy ha kik az ingyenes munkákért beszedett pénzt magoknak megtartanák, az rajtok szigorúan vétessék meg.

A 9-ik ágazat, melyben a rendek az élelmi szereknek katonaság számárai szolgáltatása és a hadi szerek vontatása iránt a múlt országgyűlési rendeleteikre vonatkoznak.

A 10-ik — 13-ik ágazatok a haza védelméről: hogy az előbbi, főleg 1569-ik évi, országgyűlések határozatai szerint állandó lovasok minden hazafiak által egyaránt tartassanak, s e teher alól magokat a főpapok és bárók, mit főleg a dunántúliak tesznek, ki ne húzzák, — hogy Sopron, Vas és Zala vármegyék két lovas helyett három gyalog katonát tarthassanak, ezek az erdők rejtekeiben alkalmasabbak lévén a martalócok (pedites martalosii) üldözésére, — hogy az országos és részletes felkelésre nézve az 1553 és 1556-ik, a minden ötödik jobbágynak felkelésére nézve pedig az 1545 és 1555-ik évi határozatok teljesíttessenek, végre — hogy a kisebb, főleg Kanizsa mellett és Zala vármegyében lévő várakat a királyi felség katonákkal láttassa el.

A 14-ik ágazat, mely a szabad gyalog hajduk büntetésére nézve az 1557-iki törvény rendeleteit megújítja, és azokat a kóbor lovasokra is kiterjeszti.

A 15-dik ágazat a magokat önként törökök alá vetőkről: hogy azon jobbágyokra és egy-telkes nemesekre nézve, kik eddig ezt tevék, az 1569-iki törvény rendeletei szolgáljanak szabályúl; ezután pedig a megyék ispánai és alispánai ezen kártékony szokást mindenkép gátolni iparkodjanak, és a vétkezendő helységeket szigorúan büntessék; továbbá hogy ezen

rosznak meggátlására a jószágaikról ellenség félelme miatt elköltöző nemeseknek a határvárakban, ha kivánnák, lakás engedtessék, s ott tiszteletben tartassanak, és ha zsoldba állani akarnának, abba vétessenek fel.

A 16-ik és 17-ik ágazatok a főtörvényszékekről. Jelesűl a 16-ikban rendeltetik: hogy a mik ezek tartásának helyéről, idejéről és folytatásáról 1572-ik évben határoztattak, jövőre is szabályúl szolgáljanak, azon hozzáadással: hogy ezután mind az ünnepnyolcadi mind a kir. helytartói székhez alkalmazandó ülnökök törvény- és latin nyelvtudók legyenek, és hogy a mohácsi veszedelem előtt inditott és más régi, de néhány évek óta tárgyalás alatt nem volt, perekben folyamatba tételök előtt valamely értesítő idézés tétessék, és hogy az ily perek a persorban ne az idézőlevél költének hanem a per megindításának kora szerint foglaljanak helyet. — A 17-ikben pedig elősoroltatnak azoknak nevei, kiknek mind az ünnepnyolcadi, mind pedig a kir. helytartói székben jelen kellend mint biráknak lenniök.

A 20-ik ágazat, mely a lengyel pénzt a kamara által beváltatni, és jövő sz. Mihály napja után elfogadtatni titalmazza, s az e határnap után találandó ily pénzt ⅔ részben ugyan a fiscusnak, ⅓ részben pedig a feladónak részére elkoboztatni parancsolja.

A 27-ik ágazat, mely a pártütők által múlt zavargások alatt elfoglalt és visszavételök után királyi várakhoz csatolt jószágokra nézve rendeli: hogy azoknak, kik jogaikat már bebizonyították, ily jószágaik tüstént adassanak vissza, azok pedig, kik ezt még meg nem tették, jogaikat a jövő sz. György napi eperjesi ünnepnyolcadi széken oklevelek vagy tanúk által bizonyítsák be, és ha ezt tökéletesen teljesitik, jószágaikat szinte azonnal kapják vissza, ellenkező esetben pedig a törvény szokott útjára útasíttassanak.

A 28-ik ágazat, melyben a királyi felség kéretik: hogy az erdélyi vajdával, Báthory Istvánnal, a pörlekedésnek magyarok és erdélyiek közötti viszonyosságáról, az erdélyi harmicadosok kicsapongásairól, a felségbirtoka nekie át nem engedett részeinek elfoglalásáról, és a király hívei jószágainak letartóztatásáról határozni kegyeskedjék.

A 29-ik ágazat, melyben országunk rendei az Ausztriához bírt váraknak és a 13 szepességi városnak visszaváltását, s az ország Morva, Ausztria, Styria, és Karniólia felé létező határainak kiigazítását, Székföld-

32*

jének pedig a határbiztosok által már megítélt visszaadatását sürgetik, és egyszersmind Styria és Morva felé biztosokat neveznek.

A 30-ik ágazat, mely az ausztriaiak és morvaiak által a magyarhoni szökevény jobbágyokat, és a magyarországiak által az ausztriai és morvai szökevényeket visszaadatni rendeli.

A 31-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy azon ítélőlevél mellett, mely által Kövesd vára a felperes félnek oda ítélteték, jóllehet a közbejött bentiltás miatt a törvényes év alatt iktatás által meg nem erősíttetett, mivel mégis a bentiltást a közelebbi törvényszék jogtalannak nyilatkoztatta, a győztes fél végrehajtást tétethessen.

A 33-ik ágazat, mely az akkoron főispánokkal ellátva nem lévő Bereg és Gömör vármegyékre nézve rendeli: hogy amabban ugyan a munkácsi várnak, melyben ezen hivatal mindenkor kezelteték, akkori birtokosa, Mágócsi Gáspár, főispánná neveztessék; emebben pedig, nem lévén benne arra alkalmatos birtokos, míglen főispánnal elláttatandhatik, a bírói és egyéb végrehajtásokat az alispán teljesíthesse.

A 35—38-ik ágazatok a szabad és bányavárosok néhány kérelmeiről: 1) Hogy régi szabadságaik és kiváltságaik föntartására s lakosaik vámmentességére nézve az 1569-iki rendeletek megtartandók. — 2) Hogy az áruk letétele helyeiről Ulászlónak törvénye és az 1569-iki rendeletek szolgáljanak szabályúl, s más ily áruletételi helyek ne legyenek, mintsem melyeket ezen törvények név szerint elősorolnak. — 3) Hogy a városi polgárok azon kérésének ellenére, melynél fogva a bőr-, ló-, marha- s más ilyféle kereskedésből az urakat és nemeseket kizáratni kivánják, mind az országnagyok mind a nemesek akármely árukkal szabadon kereskedhessenek, úgy mindazáltal: hogy a mástól vett áruktól, ha azokat eladás végett az országba behozzák, vagy az országból kiviszik, a fiscusnak igazságos harmincadot fizessenek. — 4) Hogy a városi polgároknak mások adóssága vagy bűntette miatti be nem fogathatására nézve Ulászló nagyobb törvénylevelének az iránti határozatai tartassanak meg.

II. Állandó szabályúl hozottak pedig e következők:

A 16-ik ágazat egy részint, mint a fön előadott tartalma tanúsítja.

A 18-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a király helytartója legelső bíró (primarius judex) lévén, ki a király távollétében minden biráknak ítéleteit feljebbvitel útján átvizsgálhatja, az országos törvényszék-

tartás idejében a király itélőszékében is országunk más rendes birái gyanánt minden pereket ítélhessen, kivéve természetesen a király és hazafiak közt forgókat, úgymint egyedűl a nádort, és a magonszakadásiakat vagy Slavóniából átküldötteket, mint az ország biráját külön illetőket.

A 19-dik ágazat, mely az urak és nemesek birtokaiban találtató ércbányákból a fiscusnak Ulászló törvénye szerint a szokott bányatizedet megadatni parancsolja, és azok ellen, kik azt állítólagos fölmentettségök mellett megtagadnák, a királyi ügyek igazgatóját törvényútjára igazítja.

A 21-ik ágazat, melyben a felségnek intésére az 1550:36-ik törvénycikk megújítása mellett rendeltetik: hogy a földesúr jobbágyától borait más áron el ne vehesse, mint melyen azt másnak eladhatná, és hogy ezen törvénynek megtartását a felség tulajdon tisztjeinek is parancsolja meg.

A 22—24-dik ágazatok a dézsmáról, melyek közől: a) A 22-ikben rendeltetik: hogy a királyi felség földesurak előtti dézsmabérlési jogával a határszélektől távolabb fekvő helyeken ne éljen, sőt a határszéleken se oly nemesek ellen, kik egyéb birtokaiktól törökök által megfosztattak. Továbbá hogy a nemesek majorsági vagy irtási, és az egyházi személyek tulajdon egyházi szőlőiktől tizedet adni ne tartozzanak. Végre hogy az eddig természetben kivétetni szokott dézsmák ezután is természetben, és pedig az 1548-ik évi törvény-kiszabta mód és rend szerint vétessenek ki, és hogy a királyi felség az 1563-iki dézsmatörvényeket kapitányai által mindenütt megtartatni parancsolja. — b) A 23-ik azon zsarolást, melynél fogva némelyek a tizeden túl minden kepétől két pénzt és tollbort venni szoktak, eltörli, és azokat, kik ezen zsarolást megújítnák, vagy a dézsmaszedésben köz törvénynyel ellenkezőt tenni merészlenének, ha kapitányok volnának is, a rendes birák elébe idéztetni, és általok soron kivül hatalmaskodásukért ugyan 200 forintra, kártételökért pedig két annyira ítéltetni, s ezen elmarasztalást ellenmondás, eltiltás, és visszaűzés kizártával végrehajtatni, de viszont a hamis vádtevőt is ugyanazon büntetésbe marasztaltatni parancsolja. Végre — c) A 24-dik a dézsmabehordásra nézve az addigi rendeleteket, és a tizedi gabonától járó cséplőbérre nézve jövő országgyűlésig az addigi gyakorlatot megtartatni határozza.

A 25-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a nemesektól harmincad ne csak a tulajdon szükségeikre behozott árukra, hanem az országból

kivitetendő tulajdon termékeikre nézve se vétessék, és hogy az ez iránti s itt egyenként elősorolt régi törvényeink rendeletei tartassanak meg.

A 32-dik ágazat, mely a több évek óta hiteles eljárásokat tenni megszünt csornai konventet hitelességébe visszahelyezi oly meghagyással: hogy Sopron vármegyében, — annak Chepregh felé és a rábaközi járáson kívül fekvő részét, melyben a vasvári káptalan is eljárásokat teendhet, kivéve, — jövőre minden hiteles eljárásoknak általa kellessék végbemenniök, a vasvári káptalannak Sopron vármegyében addiglan tett eljárásai mindazáltal érvényességöket megtartván.

A 34-dik ágazat, mely az ügyvédeket a patvarkodási eskünek letételétől, mivel ezen eskü miatt sokan ügyvédet vagy épen nem vagy csak igen nehezen s nagy jutalom mellett kaphatának, ismét feloldozza.

VII-dik törvénylevele az 1575-dik évi sz. Luca napján Pozsonban egybegyűlt, s Rudolf ifjabb király és Erneszt főherceg elnöklése alatt tartott országgyűlésnek műve, s magában 18 ágazatot foglal.

I. Ideigleni vagy csupán napszükségein segélő ágazatai:

Az 1-ső és 2-ik ágazatok, melyekben az országrendei előre bocsátván a királynak azon gondoskodása éretti köszönetöket, melylyel a fegyvernyugvás megtörésével minap berohant törököknek további benyomulását meggátlotta, az 1576 és 1577-dik évekre ismét minden egész kaputól két-két forintot ajánlanak; továbbá ismét új kapuszámitást határoznak, az adószedés dolgát érdeklő minden egyebekre nézve pedig az előbbi határozatoknak megtartását parancsolják.

A 3-ik ágazat, melyben a törvényszéktartásról rendeltetik: 1) Hogy Eperjesen sz. György napján az előbbi határozatok szerint mind ünnepnyolcadi mind helytartói törvényszék tartassék. Itt egyszersmind amarra nézve új főpapok és bárók is neveztetnek. — 2) Hogy Slavóniában ünnepnyolcadi szék főpap vagy báró nélkül is, ha közőlök senki meg nem jelennék, tartathassék.

A 4-ik ágazat, melyben Kávás András szaladi nemes ellen az általa két nemesen elkövetett vérzés és házmegtámadás miatt a legközelebbi törvényszéktartás alkalmával a helytartó által renden kívül igazság szolgáltatni rendeltetik.

Az 5-ik ágazat, mely által az Ausztriához és Lengyelországhoz elzálogított váraknak és megyéknek, az ország határainak, és az ausztriaiak által elfoglalt néhány helységek visszaadásának dolga sürgettetik.

A 7-ik ágazat, mely által Ugocsa vármegyében, mivel a királyi felség bizonyos okok miatt oda akkor főispánt nem nevezhetett, az alispán mind bírói mind másféle hivatalos eljárásokra s végrehajtásokra felhatalmaztatik.

A 8 és 9-ik ágazatok, melyekben országunk rendei a dézsmáknak megvásárlására és a határszéli, főleg egri, várakhoz teendő szállíttatására, továbbá az ingyenes munkákra nézve az 1569 és 1574-ik évi határozatokra vonatkoznak, és ezen utolsókat múlt sz. Luca napjától kezdve két év lefolytáig teljesíttetni rendelik.

A 10, 11 és 14-dik ágazatok, melyekben az ország védelme iránt rendeltetik: 1) Hogy az előbbi rendeletek szerint állandó lovasok az 1574-diki és más törvények által kiszabott büntetés alatt minden rendbeliek által tartassanak, s azokat a főkapitány az alispánnal egyetértőleg helyezze el. — 2) Hogy az országos és részletes felkelésre, valamint különösen az egy-telkes nemesekére is, kiknek jegyzéke az alispán mellett mindég készen tartandó, az 1553-iki határozatok, a katonáknak állomásaikról kapitányaik engedelme nélküli el nem távozhatására nézve pedig az 1552-iki törvények szolgáljanak szabályúl.

A 12 és 13-ik ágazatok, melyekben a jobbágyoknak vagy másoknak török adózók közé önkénytes állása, és a szabad hajduknak vagy lovasoknak rablásokra bocsátásaik tilalmaztatni kivántatnak.

A 15-ik ágazat, melyben előadatik: hogy Kapronca várának megerősítéséről a slavóniai rendek, követeiknek jelentése szerint, országuk külön gyűlésében kívánnak az ott megjelenendő királyi biztosokkal tanácskozni.

A 16-dik ágazat, mely a szabad és bányavárosok szabadalmaira, és az áruk letételi helyeire nézve az előbbi rendelkezéseket megtartatni rendeli.

A 18-ik ágazat, mely által országunk rendei a királyi felség ajánlására Laszki Albert lengyelt, ezen egy esetben Korvin Mátyásnak azt tiltó törvénye alól kivételt téve, honfiúsítják.

II. Állandó szabályúl hozott ágazatai pedig e következők:

A 3-dik ágazatnak Slavóniát érdeklő része.

A 6-dik ágazat, mely által az uraknak és nemeseknek harmincad alóli mentessége előbbi állapotjában hagyatni határoztatik.

A 17-ik ágazat, melyben a zalavári és kapornaki konventek teljes elpusztulása miatt rendeltetik: hogy míglen ezen konventek vissza nem állíttathatandnak, Sümeg, Zala és Veszprém vármegyékben a vasvári, és ha ez is pusztulásra jutna, a pozsoni káptalan tegyen hiteles eljárásokat, és hogy az érdeklett két elpusztúlt konventnek pecsétei és jegyzőkönyvei a vasvári káptalanban őriztessenek.

B. Rudolfnak törvényleveleiről.

I-ső törvénylevele az 1578-dik évi február 1-ső napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben alkottatott, s 37 ágazatból áll. Közőlök

I. Ideigleni vagy nap szükségein segélő szabályúl szolgálók:

Az 1, 2, 3 és 25-ik ágazatok, melyekben országunk rendei előre bocsátván a királyi felség közükbe érkezése feletti örömüket, nehogy más tartományok, melyek tudomás szerint a magyar határszélek szükségeihez évenkint tetemes segedelempénzzel járúlnak, szemrehányást tehessenek, szomorú sorsuk mellett is a múlt sz. Mihály napjától számítandó két évre minden adóval rovatni szokott kaputól évenkénti két-két forintot ajánlanak, a múlt években közbejött dögvész és ellenség általi pusztítások és egyéb változások miatt ismét új összeszámítást, és pedig a slavóniai követek által adó alól felmentetni kért kulpán-inneniekre nézve különös figyelemmel az albánnak közbejövetelével teendőt határozván, az adó dolgát egyébként illető tárgyakra nézve pedig a múlt országgyűlések határozatait megtartva csak e két új rendeletet hozván: 1) Hogy a házzal bíró zsidók, és a keresztség-ismétlők (Anabaptistae) kivándorlásuk siettetése végett mind adóval mind más terhekkel kétszeresen terheltessenek. — 2) Hogy adórovót, ha az illető vármegyében nemes jószággal bíró egyén nem találtatnék, azon vármegye nevezzen.

Az 5-ik ágazat, mely azon visszaélést, melynél fogva a kanizsai és más határszéli kapitányok katonáik közt az uraknak és nemeseknek faluit felosztani, és általok a szegény népet zsaroltatni szokták, megtiltatni, és a bűnösöket a királyi felség által büntetés alá vettetni rendeli.

A 6-ik ágazat, melyben országunk rendei a kanizsai és egyéb ha-

társzélek élelmi-szerekkel ellátását az 1545 és 1563-ik évi törvények határozatai szerint eszközleni igérik, csak hogy a szolgáltatandó élelmi szerek ára tüstént kész pénzzel kifizettessék, és az élelemhozóknak katonai őrkiséret adassék.

A 7—9-ik ágazatok az állandó lovasokról: hogy azoknak zsoldját az urak és vármegyék minden évnegyedben állomásaikra pontosan küldjék meg, — hogy a dunántúli vármegyék, ha azt a felség a főkapitánynak kihallgatása után jónak találandja, lovasok helyett gyalogokat tarthassanak, hogy a kik ily lovasokat tartani vonakodnának, azoknak jószágait az alispány foglalja el, és mindaddig lefoglalva tartsa, míg kétszer annyit le nem fizetnek, mint mivel tartoztak volna, — hogy a főkapitány biztosb fölügyelhetés végett a kapuk jegyzékét magának ne az alispánoktól hanem a magyar kamarától kérje ki, végre — hogy ezen lovasoknak elhelyezése a főkapitány és alispán által a királyi felségnek vagy Erneszt főhercegnek tudtával történjék.

A 10—13-ik ágazatok a felkelésről: hogy az országos és részletes felkelésre nézve az előbbi, főleg 1563-iki soproni, jelesűl a főpapokéra és káptalanokéra nézve az 1552-iki országgyűlések határozatai szolgáljanak szabályúl, — hogy az egy-telkes nemesek az 1546-diki törvény szerint minden öt nemes házhelytől egy lovast küldjenek, végre — hogy mind az állandó mind pedig más részletes fölkelési hadaknak szemléje mindenik vármegyében minden évben egyszer sz. György napja felé a főkapitánynak vagy különös emberének jelenlétében tartassék.

A 14-dik ágazat, melyben a magyar lovas katonák legeltetéséről rendeltetik: 1) Hogy minekelőtte legeltetésre bocsáttatnak, zsoldjaik adassanak ki, hogy abból élelmöket fizethessék. — 2) Hogy legeltetésen csak az 1566-iki törvényben meghatározott időig maradjanak, és hogy a legelőre tulajdon lovaikon túl rokonaikéit vagy másokéit lovaik vesztesége alatt ne vigyék. Végre — 3) Hogy az ily legeltetésnek terhét minden rendeknek jószágai, falui, és jobbágyai egyaránt viseljék.

A 15-ik ágazat, melyben előadatik: hogy a királyi felség Erneszt főherceget Magyar-, Károlyt pedig Horvátországban és Slavóniában országos hadi helyetteseivé nevezvén, az ország rendeit intette légyen, miszerint a hadi és határszéleket érdeklő ügyekben ezen főhercegekhez, az igazságot illetőkben pedig őhozzá folyamodjanak. Továbbá hogy a rendek ezen rendelkezést elfogadván esedeztek légyen: hogy a főhercegek hazánkat ér-

deklő hadi dolgokban magyarokat is vegyenek föl tanácsaikba, és hogy Károly főherceg a bánnal oly egyetértésben legyen, nehogy valami az ország szabadságával ellenkező történjék.

A 16-ik ágazat, mely az ünnepnyolcadi törvényszékek tartásának módjára és idejére nézve mind Magyarországban mind Slavóniában a múlt országgyűlés rendeleteire vonatkozik.

A 18-ik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy az országnak Ausztria, Styria és Morva felé létező határait mind a két nemzetnek biztosai által vizsgáltassa meg, s ezen eljárásra határnapot szabjon, és ha ki az előbb kinevezve volt biztosok közől meghalt volna, vagy máskép gátoltatnék, helyébe mást nevezzen.

A 19-ik ágazat, mely a lengyel pénz iránt rendeli: hogy vagy a bányavárosokban és másutt mindenütt tiltassék el a veleélés, vagy pedig a felség annak értékét úgy, mint Bécsben történik, királyi parancs által határozza meg, melyen fölűl azután azt elvenni vagy másra tolni a pénznek vesztesége alatt tilos legyen.

A 22—24-dik ágazatok, melyekben Erdődy Péter özvegye és fiai Illésházy Istvánnak és Tarnóczi András özvegyének, Thurzó Elek pedig Szászi András királyi személynöknek hatalmasan elfoglalt jószágaik viszszaadására a főispányok vagy kapitányok által is szoríttatni rendeltetnek.

A 26-dik ágazat, melyben a debreceni lakosok ellen Tegzes Antal meggyilkoltatásaért indítandó perbeni eljárás módjára nézve rendelkezés tétetik.

A 27—35-ik ágazatok, melyekben az újonan megajánlott 12 napi ingyenes munkáknak a felség hadi tanácsosaival tartott tanácskozás után történt elosztása a várak és mellettök munkát teendő vármegyék neveinek egyenkénti elősorolásával előadatik, és egyszersmind rendeltetik: 1) Hogy a távolabbi vármegyéknek szabad legyen munkáikat az előbbi határozatok szerint pénzen megváltani. — 2) Hogy az ily munkaváltságért fizetendő pénzt az alispánok szedjék be, és azután az országos pénzbeszedőknek adják át. — 3) Hogy három ily pénzbeszedők neveztessenek, egy a felső részek, egy a hegy alatti határszélek, és egy a dunántúli részek számára, kik a bejött pénzeket azon részek főkapitányának rendelése szerint kiosztani, azokról az alispánnak és a király által nevezendő egyénnek számot adni, s arra, vajjon a munkák kellőleg tétetnek-e, felvigyázni tartoz-

zanak, az ily pénzszedők választása az illető vármegyéknek és főkapitánynak jogához tartozván. — 3) Hogy a jobbágyok aratás vagy szüret idejekor munkára ne szoríttassanak, valamint a munka megváltására se, ha azt ledolgozni kivánják. — 4) Hogy a munkákat máshová, mint hová rendelve vannak, alkalmazni vagy magánosok hasznára fordítani szabad ne legyen. Végre — 5) Hogy ha azok, kiknek jobbágyaik munkáját tulajdon váraik szükségeire fordítani szabad, azt oda nem alkalmaznák, annak váltságát más határszéli várak erősítésérei fordítás végett lefizetni tartozzanak.

A 36-dik ágazat, mely által Altham Kristóf udvari kamarai elnök és testvérei Euszták, Farkas és Vilmos a királyi felség ajánlására honfiúsíttatnak.

A 37-ik ágazat, melyben előadatik: hogy a királyi felség Kerchy Miklós és más némelyeknek elfoglalt jószágrészei iránt a királyi fiscus ellen indított pereiket folyamatban meghagyni, más ily jószágok ügyét pedig a törvény rendes útjára igazítani kegyeskedett.

II. Állandó szabályúl hozottak pedig e következők:

A 4-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy oly megyékben, hol a főispáni hivatal üres, annak beltöltéseig az alispánok mind az adó kezelésére szükséges székeket egybehíhassák, mind másféle birói eljárásokat és végrehajtásokat érvényesen tehessenek.

A 17-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy az ügyvédvalló levelek szentszékek előtt is csak egy évig legyenek érvényesek, a követségekben vagy tanulás végett külföldön létezőkéit kivéve.

A 20. és 21-dik ágazatok, melyek közől amaz a vasvári káptalant pecsétével és levéltárával együtt Szombathelyre mint bátorságosb helybe áttétetni, emez pedig a turóci konventnek akkor Révay urak kezénél létezett pecsétét és levéltárát az esztergomi káptalanhoz Nagyszombatba átvitetni parancsolják.

II-ik törvénylevele az 1581-dik évi sz. Márton püspök napjára hirdetett pozsoni országgyűlésben hozatott, s 8 ágazatot számlál, melyek mind csak azon időre nézve érdekesek. E törvénylevelet törvénykönyvünk 1582-iki törvénylevélnek nevezi.

Az első ágazatban előre bocsátván országunk rendei a külföldi katonatisztek kicsapongásainak fékezése, és a királyi magyar tanács hajdani

méltóságábai visszahelyezése iránti kérelmöket, jövő évre minden kaputól, újonan teendő összeszámítás szerint, a kamaranyereség beszámításával két forintot ajánlanak.

A 2-ik ágazatban az ingyenes munkákra, állandó lovasokra, és az ország más dolgaira nézve az 1578-iki határozatokat megújítják.

A 3—5-ik ágazatokban az ünnepnyolcadi és helytartói törvényszékeknek szokott időkbeni megtartása parancsoltatik, s mind a két rendbeli törvényszékhez főpapok és országnagyok neveztetnek, és azon új rendelés tétetik: hogy az addig Eperjesen tartatni szokott ily törvényszékek Nagy-Szombatban tartassanak.

A 6-ik ágazatban az ország határai fölötti kérdések kiegyenlítésére biztosok neveztetnek.

A 7-dik ágazatban rendeltetik: hogy a slavóniai határok iránti viszálkodások megvizsgálására ezen ország rendei biztosokat különös országgyűlésökben nevezzenek. Végre

A 8-ik ágazatban a felség kéretik: hogy birodalmi dolgait bevégezvén hazánkba visszatérni, és addig is az országnak sok visszaélések által megsérült szabadságait visszaállítani kegyeskedjék.

III-ik törvénylevele az 1583-dik évi martius 1-ső napjára egybesereglett pozsoni országgyűlésben hozaték, s három, egyedül azon időre érdekes ágazatból áll.

Az 1-ső ágazatban országunk rendei, a felség hozzájok érkezése feletti örömük kijelentését előre bocsátván, két évre minden egész kaputól a kamaranyereség betudásával és az előbbi összeszámítás szerint fizetendő két-két forintot ajánlanak, de azon nyilt kijelentéssel: hogy ha a felség régi szabadságaikat egészen vissza nem állítja, többé adót nem ajánlandnak.

A 2-ik ágazatban az ingyenes munkákra, legeltetésre állandó katonákra, törvényszéktartásra, ország határai igazítására, és országunk egyéb közügyeire nézve a múlt években hozott határozatok teljesíttetni, s megtartatni rendeltetnek.

A 3-ik ágazatban az ország rendei a király ajánlatára Diethrestain Ádámot és fiát, Miksát, honfiúsítják.

A béfejezése azért igényel különösen említést, mert a királyi megerősítésnek 1550-ik évtől szokásba jött formaszavain túl azon kifejezést is magában foglalja: hogy a felség a rendeknek adóajánlását, jóllehet tőlök többet várt, és ajánlatukhoz ragasztott nyilatkozásuk, hiedelme szerint, elmaradhatott volna, mégis elfogadja, s nekiek reménységet ád ahhoz: hogy semmit el nem mulasztand, mi az ország közjavára, s nyomatásuk könnyítésére célirányos leend.

IV-ik törvénylevele az 1587-ik évnek, mint a király előszavában nyilván kifejeztetik, a megigazított naptár szerint ugyan november 1-ső, a régi szerint pedig october 22-dik napjára hirdetett, s Erneszt főherceg elnöklése alatt tartott pozsoni országgyűlésben alkottatott, s 48 ágazatra terjed, melyek közől

I. Ideigleniek vagy egyedül nap szükségein segélők:

Az 1-ső és 2-ik ágazatok, melyekben a rendek Erneszt főhercegnek az elnöklés felvállalásaért hálát adnak, és a királyi felséget kérik: hogy bevégezvén a birodalmi gyűlést, mennél előbb országgyűlést hirdetni, és a múlt években tett ajánlatait foganatba hozni kegyeskedjék.

A 3, 8 és 9-ik ágazatok az évnegyedi országos tanácsról, és a király vagy főherceg melletti tanácsosokról. Ezekben t. i. rendeltetik: 1) Hogy fontosb köz és magános ügyek tárgyalására minden évnegyedben határnap rendeltessék, melyre az országnak mennél számosb tanácsosai a királynak, vagy annak távollétében Erneszt főhercegnek oldalánál egybegyűljenek, és azon gyülésben az előforduló ügyeket, ha a szükség úgy kívánná, a távullévő tanácsosoknak véleményét is levél által megkérve, tárgyalják. — 2) Hogy a tanácsos urak közől néhányan a felség vagy főherceg mellett állandóul jelen legyenek, kiknek tanácsával az évnegyedi tanácstartásra nem halasztható kamarai és hadi dolgok elintéztethessenek.

A 4-ik és 10-ik ágazatok, melyek közól amaz ugyan rendeli: hogy a királyi jövedelmek ezutáni jobb kezelésére és a magyar kamarának hatóságára nézve a király vagy főherceg minden körülmények megvizsgálása után az évnegyedi tanács véleményét meghallgatva, azt rendelje, mi legcélirányosbnak fog látszani; emez pedig az itt érdeklett vizsgálatokra négy rendbeli biztosságokat neveztetni határoz, és a tengeri szélektől Dráváig működendő biztosok kinevezését a slavóniai országos gyülésre bízván,

a Dráva és Duna közt, a Dunától Liptóig és bányavárosokig, végre az ezektől kezdve a lengyel és erdélyi szélekig működendőknek neveit elősorolja, s hogy aprilis 20-ikán tartandó első évnegyedi tanácsra jelentéseiket beadhassák, eljárásuk megkezdésére határnapúl február 20-ikát kitűzi.

Az 5-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy nádorválasztásra alkalom nem lévén, az országnak három főkapitányát azonnal vagy legfeljebb egy év lefolyta alatt, a felső magyarországit ugyan, ha nékie tetszeni fog, testvérei, a többieket pedig a hazafiak közől nevezze ki, és elégséges hatalommal ruházza fel.

A 6-ik ágazat, mely a megürűlt kapitányságokat a tanácsos urak meghallgatásával betöltetni sürgeti.

A 7-ik ágazat, melyben a király és főherceg az iránti gondoskodásért kéretnek: hogy a határszéli katonaság a falukon ne kóboroljon, hanem kirendelt szállásain maradjon, és zsoldját rendesen kapja meg.

A 11-ik ágazat, melyben a rendek szabadságaiknak teljes visszaállítását, az 1583-dik évi fenyegetésökre vonatkozva, sürgetik.

A 12—14-dik ágazatok, melyekben a rendek minden adózni szokott kaputól az újonan teendő összeszámítás szerint egy évre, a királynak ugyan a kamara-nyereség beszámításával 2 forintot, azontúl pedig Erneszt hercegnek gondoskodásaért 40, és a kinevezett királyi jövedelem-vizsgálók költségeire 10 dénárt ajánlanak, végre az adószedésnek egyéb függelékeire nézve az előbbi határozatokra vonatkoznak.

A 15-ik ágazat, mely az áruk letételének régi helyeit visszaállíttatni rendeli, melyeken túlmenni se németeknek se más idegeneknek büntetlenűl szabad ne legyen; továbbá az ausztriaiakra nézve az 1567-iki 42-dik törvénycikket megerősítvén, a bornak Ausztriából Magyarországba és Styriából Slavóniába teendő behozatalát, kivéve ha a magyar és slavóniai boroknak ezen tartományokbai kivitele viszont megengedtetnék, a behozandó boroknak elkobzása alatt eltiltja; végre azt rendeli: hogy ugyanezen büntetés alatt a magyarok boraikat Lengyelországba ne vigyék, hanem a lengyelek azokért a letételi helyekre jőjenek, és ott tőlök felemelt harmincad vétessék, ez leendvén egyik alkalmas módja a fiscus jövedelmei öregbítésének.

A 18-ik ágazat, mely az ingyenes munkáknak a vizsgálatokróli jelentés vétele után teendő rendezését a király vagy főherceg határozatára

bízza, és az állandó katonaság tartására nézve az előbbi törvényrendeleteket szigorúan megtartatni parancsolja.

A 19—22-dik ágazatok, melyek által az országos és részletes felkelésre, a szabad hajdukra és lovasokra, az élelmi szerek szolgáltatására, és a katonai legeltetésre nézve a múlt országgyűlések határozatai megtartatni rendeltetnek azon hozzáadással, hogy a címeres nemesek egy-telkes nemesek gyanánt teljesítsék a felkelés kötelességét.

A 23- és 24-dik ágazatok, melyek közől amaz a török hatalom alá történni szokott vetések meggátlására legjobb eszköz gyanánt a határszéleknek elégséges katonákkal ellátását ajánlja, amaz pedig azok ellen, kik a törököktől elszökőket akadályozzák, az 1498: 73-dik törvénycikket megújítja.

A 25-dik ágazat, mely igazságosnak mondja, hogy a perlekedők ne fegyverrel hanem törvénynyel küzdjenek. Azután Bajch kastély máshova helyezésének, és mikép teendő megerősítésének dolgát a királyra hagyja.

A 30—32-dik ágazatok a törvényszék-tartásról: hogy mind az ünnepnyolcadi mind a helytartói székek az 1582-diki törvény szerint, de még is a felső részek számára ismét Eperjesen tartassanak. Továbbá mind az eperjesi mind a pozsoni törvényszékeknél megjelenni köteles főpapok és bilróknak neveik elősoroltatnak.

A 33- és 34-dik ágazatok, melyekben a határszéli kérdések tárgyalására Ausztria, Styria, Morva-, és Lengyelország felé biztosok neveztetnek, és azon esetre, ha a két illető nemzet biztosainak szavazatai a határozattételnél meghasonlanának, a határozat az 1552: 34-dik törvénycikk szerint a királyi felségre bízatik. Továbbá a határkérdések eldöntése Slavóniára nézve is sürgettetik.

A 36-dik ágazat, mely a Slavóniában tartatni szokott haramiák tartásának terhét azon ország minden karai és rendei által egyaránt viseltetni parancsolja.

A 38—39-ik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: hogy az Ausztriához elzálogítva lévő jószágok visszaváltására és a magyar pénzeknek egyéb tartományaibani folyamára nézve módot találni, Moson, Sopron, és Bereg vármegyékbe főispánokat nevezni, — a kismartoni kapitányt hatalmaskodásaitól eltiltani, — és a külföldieknek ajándékozott

egyházi hűbéreket hazafiakra ruházni, az elzálogítottakat visszaváltani, és az egyházi rendnek visszaadni méltóztassék.

A 44- és 47-dik ágazatok, melyekben a rendek a királyi felséget kérik: amabban ugyan, hogy a turóci prépostságot valamely érdemes hazafinak adja, ki ott a hiteles helyet egy év lefolyása alatt visszaállítani tartozzék; emebben pedig, hogy az óvári kapitányt azon törvénytelenségtől tiltsa el, melynél fogva a közadót azon várak birtokaiban kiszedetni eddiglen nem engedte.

A 48-ik ágazat, melyben az ország rendei vitézlő Debreczeni Györgyöt, egyébként altárnokot és királyi ítélőszéki ülnököt azon merényeért, melylyel a felségnek mindkét renden lévő tanácsosait, közoltalom paizsa alatti állásukat nem tekintve, először ugyan a közgyűlésben sértő szavakkal illetni, azután pedig az elnöklő főherceghez benyújtott folyamodó levelében összeesküdteknek és zenebonáskodóknak nevezni, és így a köztanácskozásokat megzavarni vakmerősködött, vádjaikat hamisaknak nyilvánítván hívségtelenség büntetésébe vagy is fej- és jószágveszteségébe esettnek határozzák.

II. Állandó szabályúl hozottak pedig e következők:

A 16- és 17-dik ágazatok, melyek közől amaz a régi budai mértékeknek egész országszertei használata iránt Zsigmond 1405: 6-dik törvénycikkét megújítja, és a mértékek igazitását mind a szabad városokban, mind akárkinek jószágaiban az alispánnak jogai közé helyezi: emez pedig a letartóztatásokra (arestationes) nézve Zsigmond és Ulászló törvényeit megtartatni parancsolja, és a letartóztatott pénzbőli tized- vagy kilencedvételt jövendőre eltiltja.

A 19-dik ágazat vége, mely a címeres nemeseket felkelésre nézve az egy-telkes nemesekkel egyenlő teher alá veti.

A 26- és 27-dik ágazatok, melyek közől amaz a hídak és útak javítására, emez pedig a száraz és igazságtalan vámokra nézve, melyeket az alispán által hívatala vesztesége alatt eltörültetni parancsol, az 1566-iki törvényeket megtartatni, és a szabad városiaknak és más kiváltságosoknak vámmentességét sértetlenűl hagyatni sürgeti.

A 28-dik ágazat, mely által az új naptár (calendarium) bevétetik, de még is azon nyilatkozattal: hogy ezt az ország rendei nem másnak hanem csupán a királyi felségnek tekintélye által indíttatva teszik, és hogy

az addiglan akár új akár ó naptár szerint tett ítéletek és levélkiadások érvényességöket megtartsák.

A 29-dik ágazat, mely a jószág-elfoglalások perét szabályozza, jelesűl: 1) Az új vagy is egy évet felül nem haladó jószág-elfoglalásokra nézve rendeli: hogy a panasz az elfoglalás napjától számítandó egy év lefolyása alatt megtétetvén, és a tettes megye széke elébe idéztetvén, a felek renden kívül hallgattassanak ki, és azután, ha a szükség úgy kívánná, az alispán egy szolgabíróval és esküdttel vizsgálat végett a hely színére menjen ki, és ezeknek jelentése után a jövő megyei szék ítéletet hozzon, és azt minden ellenmondás vagy visszaűzés kizártával az alispán, és ez elégtelen lévén, a főispán vagy az ország főkapitánya hívatalaik vesztesége alatt hajtsák végre. — 2) A régi elfoglalásokra nézve pedig azt határozza: hogy azok ezután minden kivétel nélkül az 1542-ik évi és más későbbi törvények határozatai szerint bosszúltassanak, az ítélet által magát terheltetve vélő alperes mindazáltal birtokon kívüli feljebbvitellel, és egyszerű vagy kegyelem melletti perújítással szabadon élhetvén.

A 35-dik ágazat, mely a jószágaikról ellenség által elűzött nemeseket dézsmamenteseknek tartatni rendeli.

A 40-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy jövendőre világos adósság felett 20 forintig szolgabíró is ítéltessen, és annak ítéletétől csak a megye székére és ne tovább engedtessék feljebbvitel.

A 41- és 42-dik ágazatok, melyek közől amaz ugyan a dézsmabérletről, eme pedig a szökevény jobbágyok visszaadásáról szóló törvényeket, jelesűl a királynak tiszttartói által is, megtartatni parancsolják.

A 43-dik ágazat, mely a szántszándékos emberölésről hozott 1563: 38-ik ágazatot következőkkel bővíti: 1) Hogy azok, kik másokat csupán bosszantás végett gyilkosságról vádolnak, azonnal helytelen kereset büntetésében marasztaltassanak. — 2) Hogy a gyilkost, ha azon vármegyében, melyben gyilkolást elkövetett, jószága nem volna, azon vármegye ítélje, melynek hatósága alá tartozik.

A 45-dik ágazat, melyben először ugyan a királyi felség kéretik: hogy a városokat se engedje kapitányai által máskor felkelésre szoríttatni, mint mikor a vármegyék és nemesek fölkelnek; azután pedig rendeltetik: hogy az egyházi székek ítéleteire nézve rendelt királyi hatalomkart a fő- vagy alispán és főkapitány szinte végrehajtani tartozzék.

A 46-dik ágazat, mely a vasvári káptalannak elkopott pecsétnyo-

móját azon vármegye közgyűlésében összetöretni és újjal felváltatni rendeli, egyszersmind ezen káptalannak meghagyván: hogy meghagyó parancs mellett a zalavári és kapornaki apátságoknak őrizet végett ottan lévő levéltáraikban találtató okleveleket is felkeresni és hiteles alakban kiadni köteles legyen.

Végre ezen törvénylevélnek béfejezése is különös megjegyzést igényel, minthogy abban a király megerősítés alól két ágazatot kiveszen, t. i. az ausztriai borokról és a turóci prépostságról rendelkezőt, amazt ugyan azon oknál fogva, mivel annak tárgyáról előbb az alsó ausztriai rendek gyűlésében tanácskozni akar, emezt pedig azért, mivel a turóci prépostságot a jezsuitáknak egy szerzetesi lakhely és gymnasium és papi nevendékház alapítására már elajándékozta. — Ezen törvénylevél költének évétől törvénykönyvünkben 1588-iki törvénylevélnek neveztetik.

V-dik törvénylevele az 1593-ik évi január 25-dikére egybehítt és Mátyás főherceg elnöklése alatt tartott pozsoni országgyűlés műve, és 23 ágazatból áll, melyek mind csak azon időre nézve bírnak érdekkel. Tartalmok következő:

Az 1-ső ágazatban országunk rendei bocsánatot kérnek a főhercegtől, ha a királyi felséghez a haza nyomorának megszüntetése végett tett felirataikban netalán olyanok is foglaltattak, melyek ő fenségének kellemetleneknek és időnélkülieknek látszanak, és előterjesztvén azon szándékukat, melynél fogva a királyi felséget követség által megkérni kívánják azért, hogy királyi megegyezésével, mint az boldogúlt Ferdinánd király alatt is megtörtént, az egyéb európai keresztyén fejedelmekhez szószólókat küldhessenek, a főherceget ezen szándékuk pártolásáért megkérik.

A 2-dik ágazatban rendeltetik: hogy a király vagy főherceg bizonyos határnapra híjja azokat egybe, kik a legközelebbi országos vizsgálatban eljártak, a végből: hogy ugyanazok a szomszéd országoknak és tartományoknak küldötteikkel a határszéleknek zsolddal és erősítményekkeli bizonyosb ellátása felett tanácskozzanak.

A 3—14-dik ágazatokban országunk rendei a haza hatályosb védelmére azon évre új összeszámítás szerint minden kaputól a kamaranyereség betudásával 3 forintot, a török jobbágyokra és slavóniaiakra nézve pedig 1½ forintot ajánlanak, az oláhokat, rácokat, ruténokat, és molnárokat jobbágyok gyanánt adóra szoríttatni, és a keresztség-ismétlőket és zsi-

dókat pedig fejenként, amazokat 12, ezeket 20 dénárral rovatni rendelvén, és a királyt is egyszersmind megkérvén, hogy az ezen adóból bejövendő pénzösszeget a szabad városoktól járó taksával, és tulajdon erszényéből is valamivel megtoldani kegyeskedjék. Továbbá ezen adó dolgának célirányos kezelése végett — 1) Rendelik: hogy minden vármegye adószedőt zsoldja meghatározásával nevezzen, ki a főispán, és annak nem létében a vármegye által oldala mellé adandó egy birtokos nemessel az adót bevett régi szokás szerint eskü alatt kire-kire rójja rá, egyébiránt a helység bírájának esküjén megnyugodni tartozván. — 2) Országos két adószedőt és Slavóniára egyet neveznek, kiknek a vármegyei adószedők a beszedett adót kitűzött határidőkben a kapuknak megye pecséte által hitelesített jegyzékével együtt beküldeni tartoznak. Továbbá ezen országos adószedőknek kötelességül teszik: hogy az ország védelme dolgában egymással levelezzenek, hogy a slavóniai adót és a magyarországiból tízezer forintot Slavóniának, a többit hazánknak védelmére, és ha mi fenmaradna, a teljes tanács itélete szerint a király megegyezésével határszéleink szükségeire vagy a részletes és csatatéri felkelés elősegélésére fordítsák, abból lévén egyébiránt az országos adószedőknek öt-öt száz forintnyi zsoldjaik és követeiknek költségeik is fizetendők; végre hogy az év végén a királynak és országnak számot adjanak, számadásaiknak hiányaiért jószágaik az ország által minden per nélkül lefoglaltathatván.

A 15- és 17-dik ágazatokban az ingyenes munkák múlt évek szokása szerint rendeltetnek kivétetni, annak elhatározása, hol legyenek természetben hol pénzben követelendők, és hova legyenek fordítandók, a királynak vagy főhercegnek magyar tanácsával teendő rendelkezésére hagyatván. Továbbá az alispánok és munka-kiszedők a munkabeli hátramaradásokról, valamint a kapitányok is a munkabeli bevételekről és kiadásokról a megye előtt számolni, és a megye ezen számadásokat pecséte alatt az országos adószedőknek megküldeni rendeltetnek.

A 16-dik ágazatban az állandó katonák tartása iránti kötelesség pontosb teljesitésének eszközlésére rendeltetik: hogy azt, ki ezen kötelességét az alispán meghagyásából egy szolgabíró által tett bírói intés után 15 nap alatt nem teljesitené, a fő- vagy alispán, vagy ezek elégtelenek lévén, a főkapitány hívatalának vesztesége alatt kötelességére szorítsa, és büntetésül jószágaiból két annyit, mint az elhanyaglott katonatartás költsége teszen, vegyen meg. Továbbá a határszéléktől kapitányának engedelme

nélkül eltávozó katona a főkapitánya által vármegyéjének egyetértésével zsoldjától megfosztatni, és helyette más pontosabb egyén fogadtatni parancsoltatik.

A 18—20-dik ágazatokban a király kéretik: 1) Hogy a panaszok orvoslásához máskép remény nem lévén, a birodalmi gyűlés bevégzése után mennél előbb hazánkba jöjjön, és híveinek kérelmeit hallgassa ki. — 2) Hogy az ország felső részeire főkapitányt nevezzen, ki által az azon részekről jövő iszonyú panaszok megszüntethessenek. — 3) Hogy a bán katonái számát szaporítsa, és zsoldjaik fizetéséről gondoskodjék, és azon részeknek kapitányait a bánnak hatalma alá helyezze.

A 21-dik ágazatban országunk rendei a királynak egyéb előadásaira nézve az irántok előbbi országgyűlésekben tett határozataikra vonatkoznak.

A 22-dik ágazat által az ország rendei Debreczeni Györgyöt gróf Zrínyi György főtárnokmesternek a megsértett tanácsos uraknál tett kérelmére, és a királyi felségnek Erneszt főherceg általi közbenjárására, oda járulván a megbántottaknak bocsánata is, az 1587-ik évi országgyűlés által reája mondott hívségtelenség szennye alól tökéletesen felmentik, és ismét társaságukba fogadják.

A 23-dik ágazat által Davidsonneki Ungnad báró és a hadi tanács elnöke a királyi felségnek ajánlására minden maradékával együtt honfiúsíttatik.

VI-dik törvénylevele az 1595-dik évi január 10-ikére hirdetett, és Mátyás főherceg elnöklése alatt Pozsonban tartott országgyűlésnek műve, és 56 mind csak azon idők napi szükségein segélő ágazatokra terjed.

Az 1-ő ágazatban a rendek megköszönik a királynak hazájok iránti atyai gondoskodását és biztatását.

A 2-dik ágazatban országunk rendei igérik: hogy ezen évben az országnagyoknak és nemeseknek virágával és minden hadra alkalmasokkal, míglen a sereg mezőn maradhat, tulajdon költségökön bizonyos számu lovasokat és gyalogokat tartandnak, de még is oly feltétellel: hogy a király is a maga zászlóalját, a határszélek meztelenítése nélkül, kiállítsa, és míg ez csatatérre nem száll, az ő katonáik se tartozzanak arra kiszállani, és hogy a bel- és külföldi katonák kicsapongásai fékeztessenek.

A 3- és 4-dik ágazatban a rendek azon célból, hogy ezen évben a

felség táborába nagyobb számu katonákat küldhessenek, mint az elődei korában valaha történt, most egyszer minden kaputól kijavítandó összeszámítás szerint jobbágyaiktól ugyan 9, tulajdon erszényökből pedig 6 magyar forintot ajánlanak, aprilis elejétől november végéig lefizetendőt, és egyszersmind kijelentik: hogy ezen terhet, mennyire a jobbágyokat illeti, a királyi felségnek minden akár egyházi akár világi birtokai szinte viselni tartozzanak, és hogy a tulajdon erszényéből fizetendő segedelempénzt háromannyivali büntetés alatt senki jobbágyaitól ki ne zsarolja.

Az 5—16-dik ágazatokban az itt ajánlott katona- és pénzbeli segedelmekre nézve továbbá rendeltetik: 1) Hogy ez alkalommal az egy telkes vagy címeres nemesek, a zsellérekkel benépesített habár eddig adómentes birtokok, a házbirtokos kibujdosottak, az egyházak nemesei és akárkinek szabadosai, továbbá a tulajdon malmaikkal bíró molnárok, a fuvarosoknak és szénégetőknek jobbágyi házhelylyel nem bíró gazdái, a néplelkészek (plebani) és egyházi szónokok, a szabad városok keblén kívül lakozó marha- és másféle kereskedők vagy külföldiek mind a segedelempénzhez mind a katonaállításhoz az alispánnak és melléje adandó egy előkelő nemesnek lelkiisméretes mérséklése szerint járuljanak. — 2) Hogy ezen terheket a királynak vagy másnak akárkinek szolgálatában lévő nemesek mind jobbágyaikat mind házaikat mind tulajdon személyeiket illetőleg szinte viselni tartozzanak, valamint a fő- és alispánok, szolgabírák és minden akármely állapotú emberek, s az újonan népesített helységek, és azon tűzkárvallottak is, kiknek mentessége már megszűnt. — 3) Hogy a keresztségismétlők és zsidók minden személytől hónaponként 50 dénárt fizessenek, az oláhok és ruténok pedig taksáltassanak. — 4) Hogy a városokban lakó marha- vagy másféle kereskedőket és ott tartózkodó külföldieket a városi bírák adóztassák meg. — 5) Hogy a birtoktalan apátok, prépostok, oltárosok, főesperesek, káptalanok és a dézsmarészben részesűlők, továbbá az ily szerzetes és apáca-monostorok katonákat tulajdon lelkiisméretök sugallása szerint tehetségeikhez képest állítsanak. — 6) Hogy a törököknek is szolgáló helységek szokás szerint csak fél terhet viseljenek. — 7) Hogy Slavónia önmaga védelméhez tehetsége szerint járuljon, s azokon, kik a tartományi gyűlésen határozott terheket viselni vonakodnak, tartozásuk kétszeresen vétessék meg; mire ha a rendes végrehajtók elégtelenek volnának, azoknak a főispán, és ez is gyenge lévén, a bán báni hatalomkarával segítségűl legyen.

A 17—25-dik ágazatban a fön ajánlott katonaállítás módjára nézve rendeltetik: 1) Hogy minden vármegyének a főispán és vármegye közönsége által választandó kapitánya és külön zászlója legyen, mely alá mindenki minden azon vármegyebéli birtokától járó katonáit állítani, és mely alatt azokat egész végig hagyni tartozzék. — 2) Hogy a kiállítandó katonák fölött minden vármegyében aprilis 15-dike felé szemle tartassék, és hogy a legények fegyverrel jól ellátva, és úgy elkészülve legyenek: hogy az ország főkapitányai felhivására tüstént táborba szállhassanak. — 3) Hogy a kapuk összeszámításának kijavításánál mindenkinek levélke adassék, mely szerint katonáit szemlére kiállítani tartozzék, s hogy ez évben a kiállított katonák mindaddig élelmeztessenek a táborban, míg a felség tábora mezőn maradand, s a kapitány fejveszteség alatt kedvezésből senkit közőlök el ne bocsásson. — 4) Hogy a főkapitányok a vármegyéknek ily hadinépein minden hónapban vagy akármennyiszer akár a király szemletisztjei előtt akár azoknak távollétében szemlét tarthassanak. — 5) Hogy szemle alkalmával először a főpapok és bárók tartozzanak népeiket előállítani; mit ha azok nem tennének, a nemesek se tartozzanak. — 6) Hogy senki másnak szolgáit vagy hadi készületeit szemle alkalmával csalárdúl magáéi gyanánt elő ne mutassa, máskép minden vagyonától fosztassék meg. — 7) Hogy az oly katonát vagy szolgát, ki zsoldját megkapván, a tábort urának akaratja nélkül szolgálata idejének betölte előtt elhagyja, bűntette bebizonyodván, a főkapitány akasztófával büntesse.— 8) Hogy a főkapitányok a vármegyék hadinépét a határszéleken szét ne szaggassák, hanem csatamezei szükségekre fordítsák, a vármegyék kapitányait becsben tartsák, a hazafiakat minden katonai bántalmak ellen védelmezzék, és e végre a táborban három bíráskodó kapitányt, egy németet, egy magyart és egy olaszt nevezzenek, kik közől mindegyik az ő nemzetebéliek kihágásait hivatalveszteség alatt katonai törvény szerint elítélni és megbüntetni tartozzék.

A 26—34-dik ágazatban a táborozást érdeklő köteleztetések megszegéseinek büntetései előadatnak jelesül: 1) Hogy a fönebbi rendeleteket megszegő vagy katonáit szemlére ki nem állító vagy had végéig ki nem tartó úr, nemes vagy másféle birtokos elmulasztott tartozásának három anynyijában marasztaltassék, s jószágai az alispán és egy szolgabíró által lefoglaltatván, a marasztalási összeg lefizetéséig lefoglalva tartassanak. — 2) Hogy az oly katona, ki valamely úrnak, nemesnek vagy egyházi személynek házát annak akaratja ellen megszállja, vagy templomot feltör avagy

kirabol, kapitánya által vagyona és feje veszteségével büntettessék. — 3) Hogy az oly akár bel- akár külföldi katonát, ki a jobbágynak kárt teszen, vagy élelmi szereket fizetés nélkül elfoglal, a vármegyének hadinépe vagy a földesúr dobja ki, és kapitánya az 1542-iki törvény szerint büntesse. — 4) Hogy az olyan bármely nemzetbéli katona, ki nemesnek vagy jobbágynak kocsiját és lovait tulajdon személye vagy bútorai vitelére elveszi, akasztassék fel. — 5) Hogy ha a vármegye hadinépe közől, melyet a törvény felére lovasságból felére gyalogságból állani kíván, valaki havi zsold fejében, a gyalog ugyan három, a lovas pedig négy magyar forintnál többet venne, a főkapitány vagy fő- vagy alispán által minden vagyonától fosztassék meg. — 6) Hogy ha ki akár gyalog akár lovas szabad hajdukat tartani merészlene, hívtelenség szennyével, maga a hajdu pedig fejvesztéséggel büntettessék. — 7) Hogy az oly uratlan kóbor, akár lovas akár gyalog katonák, kik rablás vagy nyerekedés végett valahol tartózkodnak, paraszt kéz által is befogathassanak, és bűntettök törvény előtt bebizonyíttatván halállal büntettessenek, s ezen rendelet Slavóniáról is értessék. 8) Hogy ha ki külföldiek zsoldjába, — Erdélyt, mely már Magyarország részévé vált, kivéve, — állani merészlene, a nemes ugyan jószágainak, a paraszt pedig fejének veszteségével bünhödjék. — 9) Hogy nemzetünkbeli nőszemélyek táborba se kereskedés se más ok végett ne menjenek, s ha mennének, zsákba varratva vízbe dobassanak.

A 35-ik ágazatban azon évre a borok igazságos harmincad- és vámfizetés mellett akárhova kivitetni megengedtetnek.

A 36. és 37-ik ágazatok a jelen had alatt 1593-ik évi augustus 1-jétól kezdve elkövetett vagy ezután elkövetendő hatalmaskodások, emberölések s rablások iránt rendelik: hogy panasz tétetvén, az alispán az ülnököket, szolgabírákat és előkelő nemeseket mennél nagyobb számmal hívja össze, és a bűntett fölött, ellent nem állván a had folyama, törvényt tartson. Továbbá hogy ugyanez tartassék meg a városokban, és hogy az ily bűntettekben hozott ítéletek akárkinek, még a királyi felségnek jószágaiban is végrehajtassanak. Végre hogy az ily gonosztevők, valamint a szökevény jobbágyok és szolgák is, senkinek jószágaiba be ne fogadtassanak, és ha oda futnának, kétszeres vérdíj-büntetés alatt azonnal adassanak ki.

A 38-ik ágazatban megköszönik a rendek a királynak azon kegyességét, melynél fogva a szabad városok taksáját is a kiállítandó katonákra fordítani ígérte, és egyszersmind azért esedeznek: hogy ezen taksák az il-

lető vármegyék pénztárába fizettessenek, és a városok által állítandó katonák a vármegyei kapitányok alá vettessenek.

A 39. és 40-dik ágazatban a királyi felség kéretik: hogy Felső-Magyarország részére valahára már magyar főkapitányt nevezzen, és hogy a főkapitányokat hatalmazza fel arra: hogy az alattok álló akármely nemzetbéli katonákat, mindegyiköket nemzetjök törvényei szerint, kormányozhassa, így a katonai fegy jobb karba hozathatván.

A 41-dik ágazatban rendeink kérik a főherceget: hogy Szabolcs vármegyének 1593-ik évben és minap ismét benyújtott kérelmére határozatot hozni és azt végrehajtani kegyeskedjék.

A 42-ik ágazatban országunk rendei az Esztergom alatt részlegesen igért adót, mivel annak mennyiségét a kétízbeni felkelés költségei felűlmúlják, feledésbe bocsáttatni határozzák.

A 43-ik ágazat az 1593- és 1594-ik évi adóknak hátramaradott részeit bészedetni, és azon vármegyéket, melyek az adót kivettetni meg nem engedték, annak megengedésére szoríttatni, és az adószedők számadásait az országos felügyelőknek beadatni parancsolja.

A 44-ik ágazatban az országos felügyelők 1593-ik évi számadásaik vizsgálatára Magyarországra nézve egy, és Slavóniára nézve ismét egy választmány neveztetik azon határozattal: hogy melléjök még a felség királyi magyar kamarájából számvevőket adjon.

A 45—49-ik ágazatokban a táborozó katonaság élelmi szerekkel ellátásának előmozdítására rendeltetik: 1) Hogy a katonaság féktelenségének megszüntetéséről a királyi felség gondoskodjék. — 2) Hogy a gabonavivóktól harmincadot vagy vámot venni a vámjog vesztesége alatt ne szabadjon, és a gázlóknál se terheltessenek a vármegye által meghatározott taksán felűl. — 3) Hogy a katonai porkolábok (profosii) és más ily személyek a táborban és városokban tőlök a főkapitány által mérsékelt áron kívűl semmit el ne foglaljanak. — 4) Hogy ha ki a táborba vitető élelmi szereket a vivő parasztól útfélben vagy a táborban árának lefizetése nélkül elfoglalja, vagy őtet a vitelben akadályozza, fejvesztességgel büntettessék. — 5) Hogy a felség az élelemszeri tiszteknek hazafiakkali szerződéskötésekre késedelem nélkül parancsot adjon, és hogy a kiknek magtáraikban még gabonájok vagyon, azt a hadisereg számára tartsák fel.

Az 50. és 51-dik ágazatok az ágyuk és más hadiszerek vontatására nézve a régi törvényeket megújítják, és azokat, kik az e munkára rendelt

lovakat tulajdon bútoraik vitelére használnák, becsület-veszteséggel büntetni rendelik.

Az 52. és 53-ik ágazatokban az ingyenes munkákróli rendelkezhetésre országunk rendei a had menetelét bevárandónak ítélvén, addiglan csak azt rendelik: hogy az ily munkák hátramaradott váltságai hajtassanak be, és a vármegyék a bevett sommákról számadást vegyenek.

Az 54. és 55-dik ágazatban országunk rendei a királyi felséget kérik: hogy mind a magyarországi mind a slavóniai határszéleket katonákkal lássa el, és a katonáknak zsoldjait pontosan fizettesse; továbbá hogy a határszéli kapitányoknak, katonáknak és birtokosoknak kérelmeikre és tiltakozásaikra még az országgyűlés szétoszlása előtt határozatot adjon; végre hogy szegénységöket tekintve tett ajánlataikkal elégedjék meg.

Az 56-dik ágazatban országunk rendei a királyi felségnek Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemmel kötött szövetségi szerződésének ágazatait elfogadják, és szóról szóra ezen ágazathoz ragasztják, de mégis következő kérelmek előrebocsátásával: 1) Hogy azoknak, kiket akár a király akár a fejedelem ellenéhez-szítás miatt hívségtelenség szennyében marasztalt, régi jogaik és becsületök adassanak vissza. — 2) Hogy az erdélyiek nálunk és hazánkfiai Erdélyben akár birtoki jogok akár más ügyek miatt pörlekedhessenek, s nekiek irántok igazság szolgáltassék. — 3) Hogy Szabolcs, Ugocsa és Szatmár vármegyék egészlen a király hatalma alatt legyenek, mint addig mindég voltak, és azokat az erdélyi urak, mit addig néha-néha tettenek, ezután ne háborgassák.

Az erdélyi fejedelemmel, Báthory Zsigmonddal, kötött szövetségi szerződés 12 ágazatra terjed, melyek közől közjogi tekintetből érdekesek:

A 2-dik ágazat: hogy Erdély és azon magyarországi részek, melyeket eddig az erdélyi fejedelmek bírtak, úgymint Bihar, Marmaros, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék, Báthory Zsigmond hercegnek és férfiági örököseinek országló hatalma alatt elsőszülöttség rendje szerint maradjanak, de mégis oly kötéssel: hogy ő felségét és Magyarországban országlandó örököseit törvényes királyuknak elismerjék, és fejedelmi székbe lépésök alkalmával nekiek a hívség esküjét letegyék; továbbá hogy a hercegnek férfiága kihalván, Erdély minden hozzátartozó birtokokkal, mint Magyarországnak valóságos és elválaszthatatlan tagja, ne másra, hanem ő felségére és Magyarhonban uralkodó maradékaira minden pörlekedés nélkül szálljon, és erre mind a herceg mind az erdélyi rendek megesküdni

tartozzanak, a magyar király mindazáltal Erdélynek koronájára szállása után az Erdélyben bevett tartományi törvényeket, kiváltságokat, szokásokat s adományokat föntartani, az erdélyi rendek közől tetszése szerint kormányzót vagyis vajdát nevezni, a magonszakadó herceg mindegyik leányának női ékességeken felűl százezer rhénes forint menyekzői ajándékot adni, és a Magyarország részére teendő esküjében Erdélyt is megemlíteni tartozván.

A 3-ik ágazat: hogy a királyi felség Erdély fejedelmét szabad fejedelemnek ismerje el, s nekie „Méltóságos“ címet adjon.

A 8-dik ágazat: hogy ha a királyi felség tetemesb sereget és hadi készületeket küldvén, valamely várak, városok, vagy más helyek közös erővel elfoglaltatandnak, vagy visszavétetendnek, azok a királyi felségéi legyenek; a miket pedig az erdélyi fejedelem egyedűli erejével és tulajdon alattvalói vérével ellenségtől elveend, nekie maradandnak, de mégis csak hűbéri joggal; azokat végre, miket az erdélyi fejedelem a magyar koronához tartozó tartományokból önerejével törököktől visszaveend, más jószágokból nyerendő egyetérőért a királyi felségre tüstént átbocsátandja.

Végre a most szóban forgó törvénylevélnek béfejezésében a király nemcsak az országgyűlésnek, hanem az erdélyi szövetségi szerződésnek ágazatait is világos szavakkal megerősíti.

VII-ik törvénylevele az 1596-ik évi január 15-ikére hirdetett, s Mátyás főherceg elnöklése alatt tartott pozsoni országgyűlésben hozatott, s 61 ágazatra terjed, melyek közől

I. Ideigleniek vagy csupán nap szükségein segélők:

Az 1-ső — 8-ik ágazatok, melyekben az ország rendei — előre bocsátván azon kérésöket, hogy a királyi felség hazánkat a török ellen, ki hír szerint most nagyobb sereget, mint eddig valaha, gyűjt, mint eddiglen főleg három év óta atyailag tette, minden kitelhető erővel védelmezze, és a folytonos hadak és katonai kicsapongások által szülemlett tehetlenségökkel magokat mentegetvén, — a jelen évre minden kaputól lelkiismeretesen teendő új számítás szerint jobbágyaikra nézve kilenc, és tulajdon erszényeikből szinte kilenc magyar forintot, de mégis régi nemesi előjoguk sérelme nélkül, ajánlanak oly határozattal: hogy ezen utóbbi segedelempénz jól fölfegyverzett lovasoknak, az előbbiből pedig nyolc forint ugyan magyar

gyalog katonáknak fogadására, egy forint pedig a határszélek erősítésére fordíttassék. Továbbá rendelik: hogy az állítandó gyalog és lovas katonaság május 15-ikétől kezdve hat hónapig táborban maradjon, s főkapitányok vagy magyar hadvezérek (generálisok) alatt álljon, és hogy a mint ő felsége előadásában kivánná, mind a felség hitelt tisztjei által véghezmenendő gyalogsági vagy lovassági szemlénél, mind pedig a katonák kifizetésénél a rendeknek küldöttjei jelen legyenek, és mindenről jövő országgyűlésen tudósító jelentést tegyenek. Végre országunk rendei azon esetre, ha a király személyesen megjelenendnék a táborban, régi mód szerinti személyes felkelést is ajánlának.

A 9-ik ágazat: hogy a slavóniai segedelempénz Slavónia védelmére fordíttassék, és hogy a slavóniaiak és török jobbágyok régi gyakorlat szerint a fön ajánlott adónak felét fizessék.

A 10—12-ik ágazatok, melyekben az egy telkes, címeres, és főpapi nemesek, a molnárok, ruténok, szénégetők, keresztség-ismétlők, zsidók, birtoktalan papok, s a zsellérekkel megnépesített birtokok az illető vármegyéknek alispánai, szolgabírái és előbbkelő nemesei, a tíz lándzsás széki nemesek pedig tulajdon alispánok és esküdt ülnökeik által taksáltatni, továbbá mindenik vármegyének hadi népe tulajdon kapitánya és zászlója alatt állani, végre a katonák beszállására, és a táborozáshoz tartozó egyebekre nézve a múlt évben hozott törvények rendeletei megtartatni rendeltetnek.

A 13. és 14-ik ágazatok, melyek azon kapitányokat, kik katonáikat vagy szolgáikat az urak, nemesek, vagy városok jószágaira szállítják, s általok élelmi szereket ingyen kizsaroltatnak, az al- vagy főispánok, és ezek arra elégtelenek lévén, az ország főkapitányai által hűségi esküjök alatt büntettetni rendelik.

A 15—17-dik ágazatok, melyek közől az első azokra nézve, kik hadi népeiket a fön kijelölt mód szerint ki nem állítanák, vagy a megrendelt időig táborban nem tartanák, az 1595. törv. 26. cikkét teljesíttetni, a második azon vármegyei kapitányokat, kik a katonatartásbeli hiányt az illető főkapitányoknak be nem jelentik, azok által hivatalaiktól és zsoldjaiktól megfosztatni, a harmadik végre ezen határozatokat akár a királynak akár magánosoknak zsoldjában állókról egyaránt értetni parancsolja.

A 18-ik ágazat: hogy az 1593-dik évben rendelt országos adószedőktől számot a magyar királyi kamara vegyen, az ily számvétel had alatt

a megyéknél könnyen véghez nem mehetvén; az akkori hátramaradásokat pedig az alispán egy melléje adandó nemessel hajtsa be.

A 20-ik ágazat, mely a gabona árának felszökkenése miatt megengedi: hogy a lovas katona hónaponként 5 forint zsoldot vegyen.

A 21-dik ágazat, melyben a rendek elismerik annak méltányosságát hogy magyar, német és olasz, igazságot szolgáltató kapitányok rendeltessenek, úgy mindazáltal, hogy magyar, habár tetten kapott, katonát minden esetben csak ily magyar kapitány ítélhessen.

A 22. és 23-ik ágazatok, melyek közől ebben ugyan a szabad hajdukról és kóbor lovasokról, amabban pedig a nagyobb zsold vagy nyereség miatt külföldi szolgálatba állókról a múlt országgyűlés határozatai ismételtetnek, ezekre nézve azon hozzáadással: hogy a jelenleg külföldi szolgálatban lévők az ott kijelölt büntetés alatt tüstént haza térni tartozzanak, a pápa mindazáltal kivételképen magyar katonákat fogadhasson.

A 24—27-dik ágazatok, melyekben az ország rendei az élelmi szerek és abrak árának állandóra meghatározását, melyet a király a római birodalomból Magyarország kiszabadítására jövőknek könnyebbsége végett tervbe hozott, mint szükségtelent megtagadják, a dolgon véleményök szerint a katonai kicsapongások korlátozása, s a gabonának országunk különbféle részeiben királyi élelmi tisztek általi összevásárlása, és idegen gabonának behozatala által.

A 28-ik ágazat, melyben a rendek ő felségének előadására a határszélek megerősítésére minden kaputól egy forintot ajánlanak, és ha több határvárak visszavétetendnek, azokróli gondoskodásukat is igérik.

A 29. és 30-dik ágazatok. Amabban az ország rendei véleményök szerint legalkalmasabbnak nyilatkoztatják, ha a katonáknak téli szállásuk a határszéleken leend. Emebben pedig a csatában vagy ellenség berohanásakor megsérült katonák ápolására alamizsnaképen tulajdon erszényökből minden kaputól 10 magyar dénárt ajánlanak, ispotályúl pedig a táborban nagyobb közsátorokat építtetni terveznek.

A 31—35-dik ágazatok, melyekben a királyi felség kéretik: 1) Hogy valamint a dunáninneni határszéli kapitányok az ország főkapitánya alatt állanak, úgy a dunántúliak az ottani alá vettessenek. — 2) Hogy a király kieszközleni kegyeskedjék Ferdinánd főherceg fiumei tisztjei azon újonan kezdett hatalmaskodásának megszüntetését, melynélfogva a velencei és más olasz kereskedőket áruiknak Zrinyi gróf kikötőibe vitelében

akadályozzák. — 3) Hogy Lónyai Albertnek Bereg és Ugocsa vármegyei jószágait, melyeket Felső-Magyarország kapitánya Teuffenbach öntudomásukra törvény útján kívül elfoglalt, a kamarától veendő minden értesítés nélkül adassa vissza, Lónyai kész lévén akár a felség tanácsosai akár az ország rendes bírái előtt törvényt állani. — 4) Hogy az egri határszélek jószágai a törökök, tatárok és katonák által el lévén pusztítva, ezen határszélekről gondoskodni kegyeskedjék. — 5) Hogy Erdély hercegénél lépést tegyen részint azoknak megfékezéseért, kik Szatmár, Ugocsa, Szabolcs és Bereg vármegyékben a szerződések ellenére több helységeket birtokához kapcsoltak, részint az iránt, hogy Lippa, Jenő, Pankota, Világos és más néhány várakat, melyeket a törökök torkából kiragadott, földesuraiknak adja vissza, fönmaradván egyébiránt azokban ő méltóságának fejedelmi hatósága.

A 38-ik ágazat, mely rendeli: hogy a táborozás alatt május 15-étől november 15-ikéig mind a szentszéki mind a vármegyei törvényszéktartások, még a jószág-elfoglalásokra nézve is, szűnjenek meg, azután mindazáltal tüstént kezdessenek meg, és jelesül minden más perek előtt a hatalmaskodások perei vétessenek fel, s hogy ezek, eltörültetvén az 1595-iki 36-ik ágazat, az 1587-iki törvények szerint ítéltessenek.

A 39. és 40-dik ágazatok, melyek közől abban a főherceg a zalavári és kapornaki konventek Ujlaky László vasvári prépostnak teendő ajándékoztatását ő felségénél kieszközleni, ebben pedig a királyi felség Szatmár és Szabolcs vármegyéknek kivándorlott jobbágyai és más panaszaik iránt tett kérelmeiket meghallgatni kéretik.

A 41-dik ágazat, mely rendeli: hogy Sümeg vármegye, Babolcsa és Kómán várakat kivéve, egészlen török hatalom alatt lévén, és benne jelenleg semmi törvényszék nem tartatván, az abban kapitányok vagy mások által elkövetendő hatalmaskodásokat visszahelyeztetendéséig Zala vármegyének alispána és szolgabírái ítéljék.

A 42—48-ik ágazatok, melyekben a felség kéretik: 1) Hogy a kanizsai kapitányt és katonáit az általok Vas és Zala vármegyében tett károkért az ország főkapitánya által büntettesse meg. — 2) Hogy az Ausztriához elzálogított jószágokból Sopron és Vas vármegyében tett hatalmaskodásokat az ország főkapitánya és főispánok által bosszúltassa meg, és a foglyokat mindkét részről adassa vissza. — 3) Hogy Csallóköznek védelméről, ha a téli szálláson ott létező katonaság elköltözendik, gondoskod-

jék. — 4) Hogy Petrinia várát, melytől Slavónia nagy részének sorsa függ, számosb katonasággal rakassa meg. — 5) Hogy némely slavóniai jobbágyoknak Rottenau, Skriniczky, Krok és Eggenberh kapitányok katonái ellen tett követeléseiket, elállva a főherceg által kívánt nyugtatványoknak, minthogy azok nekiek nem adattak, előmutatásától, a vármegyék által tett vizsgálatok tartalma szerintteríttesse meg. — 6) Hogy több megyék kérésére az ország határai dolgát Lengyelország és a 13 szepesi városok felé mozdítsa elő. — 7) Hogy a magyar pénzeket Bécsben a hazafiak károsodása nélkül elvétetni, és a nemeseknek harmincadi mentességét megtartatni kegyeskedjék.

Az 51-ik ágazat, mely által az 1563:22-ik törvényciknek a várakhoz és határszélekhez szükséges fának a közel fekvő erdőkbőli ingyenes szolgáltatásáról szóló rendelete megújíttatik.

Az 52-dik ágazat, mely a Garam vizén létező malmokat uraik által úgy parancsolja alkalmaztatni, hogy a mészszel, fával, és élelmi szerekkel terhelt hajók és talpak veszély nélkül Esztergom alá evezhessenek; máskép azokat a fő- vagy alispánok, vagy ezek elégtelenek lévén, a főkapitány azonnal rontassa le.

Az 53-ik ágazat, melyben országunk rendei a kanizsai, babolcsai, sárvári és esztergomi határszélek gabonávali ellátására nézve a főhercegnek kivánatát lehetség szerint teljesíteni igérik.

A 54-ik ágazat, mely rendeli: hogy a török foglyoknak kiadása a határszéleken ugyan a hely kapitányának tudtával történjék, máshol pedig e részben a régi szokás tartassék meg.

A 56-ik ágazat, melyben a felség kéretik a harmincadosokat azon visszaéléstől eltiltani, melynél fogva a nemeseket tulajdon majorságbeli termékeiktől, és a házi szükségeikre behozott áruktól is harmincadfizetésre kényszerítik.

Az 57-ik ágazat, melyben némely soproni nemesek közt Und helység fölött forgó villongás dolgában a történhető kihágások megelőzésére rendeltetik: hogy a főispán a helységet tüstént zár alá vegye, és az ügyet legelső gyűlésben ítélet által döntse el, egyébiránt ezen rendelkezés csak a jelen ügyről lévén értetendő.

Az 58. és 59-dik ágazatok, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy a Dersffy urak, és Torna meg Gömör vármegyék közt bizonyos dézsma kiszedése fölött folyó viszálkodást szepesi kamarája és egyéb

biztosai által egyenlíttesse ki, emebben pedig, hogy a pénzverőknek tallérok veretésének be nem hozása iránti kérelmökre kegyes határozatot adjon.

A 60-ik ágazat, melyben az ország rendei kijelentik: hogy a lengyelekkel kötendő szövetségi szerződésre megküldik ugyan a királyi felségnek a kivánt felhatalmazást, de egyszersmind szükségesnek tartják: hogy vagy a rendek közől külömös követek küldessenek, vagy pedig az alkudozás Prágában a magyarok tanácsával tárgyaltassék, és e végre hét egyedet ki is neveznek, kik közől a felség néhányat tetszése szerint választhasson.

A 61-ik ágazat, mely által Pezzen Bertalan császári udvari tanácsos a felségnek ajánlására honfiúsíttatik.

II. Állandó szabályúl hozottak pedig e következők:

A 19-ik ágazat, mely a szabad városokat, mivel városi taksát és jószágaiktól adót fizetnek, és azontúl a hadiszerek vontatása is őket terheli, kereskedelmi és másféle szabadalmaikban megtartatni kéri.

A 36-ik ágazat: hogy azon jobbágyok, kik múlt évben a törököktóli félelem miatt Slavóniából kivándorlottak, az 1556-ki törvény rendeletéhez képest mostani uraik által visszaköltözni engedtessenek, s általán véve a jobbágyköltözés mindenütt szabad legyen, és az e tárgyban hozott törvények teljesíttessenek.

A 37-ik ágazat, melyben némely nemeseknek, — kik a töröktől visszafoglalt Filek várához tartozó jószágok iránti vizsgálatra kiküldött királyi biztosok eljárása által ősi javaikra nézve aggodalomba ejtettek, — megnyugtatására a király kéretik: hogy azokat mind az eddiglen általok bírt, mind pedig egyéb jogosan szerzett jószágaiknak birtokában hagyja meg.

A 49-ik ágazat: hogy az új jószág-elfoglalások pereiben, ha a felek tanúkkal nem élhetnének, vagy élni nem akarnának, régi törvényeink módjára leteendő személyes esküre is bocsáttathassék a peres ügy.

Az 50-ik ágazat, mely által a harmincadosok őrködni parancsoltatnak, hogy salétromot ellenséghez senki ki ne vigyen; továbbá azok, kik ezt alattomosan tennék, fejvesztéséggel büntettetni rendeltetnek.

Az 55-ik ágazat: hogy a dézsmát vagy dézsmanegyedet megtagadó oly címeres nemesek vagy mások, kik országunk régi szokásából dézsmát adni tertoznak, táborozás ideje alatt is szentszék elébe idéztethessenek, és

hogy a király ily ellenszegülők ellen a szentszéknek hatalomkarral segítségűl legyen, és a vármegyék a szentszék által hozott ítéleteket végrehajtani tartozzanak.

VIII-ik törvénylevele az 1597-dik évi február 2-ikán egybegyűlt, szinte Mátyás főherceg elnöklete alatt tartott pozsoni országgyűlésben hozaték, s 46 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleniek vagy csupán nap szükségein segélők:

Az 1-ső ágazat, melyben országunk rendei a királynak és főhercegnek a katonai kicsapongások fékezése, s a határszéleknek és a királyi zászlóaljnak magyar katonákkali ellátása iránt tett igéreteiket megköszönik ugyan, de köszönetöket a szomszéd országok segedelméveli meg nem elégedésöket és bizodalmatlanságukat eláruló keserű kifejezésekkel kísérik.

A 2, 3, 4, 6—10-ik ágazatok, melyekben a rendek előre bocsátván azt, hogy jóllehet az ország fönmaradt töredékének szegénysége miatt csuda nem lenne, ha azokból, miket a király tőlök kíván, semmit meg nem ajánlanának; mégis azon évre minden tíz kaputól három lovast és három gyalogot, Slavóniában pedig, mivel ott a gázlók őrizetére gyalog katonák alkalmasabbak, lovasok helyett is gyalogokat állíttatni rendelnek, úgy hogy azoknak felét a földesurak, felét a jobbágyok fizetni és eltartani kötelesek legyenek, és ezen katonaállításra nézve egyszersmind a következőket rendelik: 1) Hogy minden vármegye népének azon vármegyei kapitánya és tulajdon zászlója legyen. — 2) Hogy ezen terhet a királynak akár egyházi akár világi jószágaiban létező jobbágyai is más jobbágyok gyanánt viseljék; továbbá hogy ugyanahhoz mindazok, kik a múlt évi segedelempénz terhét viselék, a vármegye taksálása szerint járulni szinte tartozzanak. — 3) Hogy a kik illetőségöket a szemlére ki nem állítanák, vagy a kirendelendő határideig táborban nem tartanák, a hiányzó katonákra nézve három annyiban marasztaltassanak. — 4) Hogy a kik több vármegyében birtokosok, mindenik vármegyebéli illetőségöket ott külön állítsák ki. — 5) Hogy ha a király a táborozásban személyesen részt venne, elődeik szokása szerint a személyes felkelés is helyet foglaljon. — 6) Hogy a vármegyék hadinépei mindaddig otthon maradjanak, míg a főkapitányok a királyi zászló alatt álló zsoldos magyar katonákat csatatérre ki nem viszik, és csak ezeknek kivitele után szállíttassanak ki mezőre; hol azután zsoldjaikkal megeléged-

ve, minden falukrai kiszállongás nélkül, a főkapitányok általi felhívás napjától számítandó hat hónap eltöltéig maradni tartozzanak. — 7) Hogy a vármegye népei mindenkori teljes számmal létének megtudhatása végett azok felett szemlét ne csak a király szemletiszjei, hanem a sereg vezére vagy annak helyettese is akármikor tarthassanak.

Az 5-ik ágazat, mely az alispánokat felhatalmazza: hogy azokon, kik a múlt évi katonaállítási és adózási törvényeket nem teljesítették, az elmulasztott tartozást háromszorosan megvehessék.

A 11. és 12-ik ágazatok, melyekben a múlt évekbeni adózásokból és ingyenes munkák váltságaiból bejött pénzek akármiféle kezelőitől azonnal számadások vétetni rendeltetnek, s azoknak a király által kinevezendő magyar kamarai tanácsossal teendő megvizsgálására ismét három választmány neveztetik, és a felfödözendő adó, ingyenes munkaváltság, vagy városi taksabeli hátramaradások ugyan a kamarának átadatni, a másfélék pedig a számvevőknél hagyatni rendeltetnek, egyébiránt mind a két rendbeliek nem máshová, hanem csak a határszélek szükségeire fordítandók lévén.

A 13—16-ik ágazatok, melyekben a határszélek erősítéséről rendeltetik: hogy addig is, míg e tárgyban az azon évi táborozás bevégzése után bizonyost határozni lehet, a király főkapitányainak és más tisztviselőinek a határszélek erősítésére vagy élelmi szerek vitelére meghívandó jobbágyok sanyargatását tiltsa meg; továbbá ha valamely várat visszafoglalni sikerűlne, a közel fekvő vármegyék szükséges munkákkal tehetségök szerint segítségűl legyenek; végre hogy Slavónia, Petrinia és egyéb várait tehetsége szerint erősítse, és a királyi felség Ferdinánd főherceggel egyetértve határozza el, kinek oltalma alatt kellessék a petriniai határszéleknek állani?

A 17—19-ik ágazatok, melyek közől az elsőben a szabad városok taksái a király által katonafogadásra engedtetni kéretnek, a másodikban a szepesi 13 város és más, lengyeleknél zálogban lévő jószágok az ország köz terheihez járulni rendeltetnek, a harmadikban pedig a slavóniai szabad városok taksáikat Kulpa mellett teendő katonafogadásra fordítani parancsoltatnak.

A 20-dik ágazat, mely által a hét bányavárosnak az iránti panaszára, hogy azon 200 katonát, kiket eddig Szécsényben tartottak, többé állandóúl ellátni nem képesek, és a pénzverőknek azon kérésére, hogy régi

szabadságuk ellenére a felség a behozni szándéklott nyomdát ne létesítse, legfőbb határozat kéretik.

A 21—24-ik ágazatok, melyekben az ország rendei a katonák zsoldjára, a nagyobb zsold vagy nyereség miatti külföldi szolgálatba-állásra, és a szabad hajdukra nézve a múlt évi s egy részint pedig az 1595-iki országgyűlés határozataira vonatkoznak, és jelesen a szabad hajdukat tartó urakat, nemeseket, vagy kapitányokat jószágaiknak fiscus részére teendő elkobzásával büntettetni rendelik.

A 25-ik ágazat, mely az élelmi szerek vitelére nézve rendeli: hogy minden vármegye minden 25 adózó kaputól az élelmi szerek főtisztjének rendelkezésére egy négy lovas vagy hat ökrös szekeret, de mégis nem egyszerre, hanem felváltva, kiállítani tartozzék, melynek szekerese, a szekér megrakásának napjától a táborban tartásának napjáig nekie járó egy tallérnyi napi díjért, fuvarát a szökevény katonára szabott büntetés alatt el ne hagyhassa. Ugyan e cikkben a sereg fő-élelmitisztje mellé az ország részéről egy fő- és több al-élelmitisztek neveztetnek, kiknek tisztjökben álland a kivánt szekereket kiállítani.

A 29—31-ik ágazatok, melyekben a király kéretik: hogy azokat, kik Egert, Sirokót és más határszéleket a törököknek feladák, büntesse meg; továbbá hogy a kanizsai határszéleket, s Kesző, Somlyó és Sümeg várakat katonákkal és hadiszerekkel jól láttassa el, és Esztergomnak és Csallóköznek bátorságosításáról is gondoskodjék.

A 32-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy némely Vas és Sopron vármegyei lakosok és özvegy Nádasdy Kristófné között fönforgó viszálkodások elítélésére mennélelőbb német és magyar nemzetbeli alkalmas biztosokat küldjön ki, és általok az ügyet végrehajtás által is végeztesse be. Továbbá elősoroltatnak a magyar részről kiküldötteknek neveik, és nekiek az eljárásra határnap szabatik.

A 33. és 34-ik ágazatok. Amabban országunk rendei a királyt kérik: hogy a Lengyelország, Morva és Ausztria közötti határbiztosoknak munkálatát valahára már hajtassa végre; emebben pedig a lengyelek és némely Sáros és Szepes vármegyei nemesek közötti határok kiigazítására biztosokat neveznek.

A 35. és 36-dik ágazatok. Amabban azon katonatisztek, kik Szatmár és Szabolcs vármegyéket többszöri felsőbb parancsok és országunk törvénye ellen a kállói kastélynáli különbféle munkák tételére kényszerí-

tik, a király által megbüntettetni rendeltetnek; emebben pedig határoztatik: hogy mivel a külföldi nemzetek katonáit kirendelt helyeikre vezető biztosok a helységeket és városokat önhatalmúlag terhelni szokták, ezután ily vezetőket mindenik érdekeltető vármegyében a fő- és alispán nevezni tartozzék.

A 41. és 42-dik ágazat, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy a határszéli, főleg esztergomi, kanizsai, felsőmagyarországi és báni katonák zsoldjainak mennél előbbi kifizetéséről gondoskodjék, nehogy elszéledni kényszerűljenek, — emebben pedig, hogy biztosokat nevezzen, kik Tapolcsány Jánosnak a remeték rendje, s Nyulak szigetébeni apácák, és számos hazafiak ellen elkövetett hatalmaskodásait megvizsgálják, és e dolgot tehetségök szerint kiegyenlítsék.

A 43-dik ágazat, melyben az ország rendei nyilvánítják: hogy az igazságszolgáltatás törvényessége elleni minden gyanúnak eltávolítására Chaby Mihálynak és Nagy Gergelynek ügye, kiket az óvári kapitány némely rosz emberek vallomására bilincsekben tart, és már kínzás alá vettetni is vakmerősködött, az ország világos törvényei szerint magyar bíróság által tárgyalandó.

A 44-dik ágazat, melyben országunk rendei a királyt kérik: hogy azon kihágást, melyet múlt évben Teuffenbach úr Sós István sárosi alispánnak bilincsben tartása, és a katonaság alispánok és nemesek házaiba és jószágaikbai erőszakos beszállásaik által elkövettek, büntetlenűl ne hagyja.

II. Állandó szabályúl hozottak pedig e következők:

A 26-dik ágazat, melyben a salétromra nézve országunk rendei a múlt évi törvény-ágazatra vonatkoznak azon hozzáadással: hogy salétrommal a király tisztjei tulajdon nyereségökre kereskedést ne űzzenek, máskép az a földesuraknak is szabad legyen.

A 27-ik ágazat: hogy a királyi fiscus a magonszakadottak jószágait önhatalmúlag ne foglalja el, hanem jogát törvény útján keresse, és a melyeket eddiglen elfoglalt, azokat, az elfoglalás bebizonyúlván, a királyi felség adassa vissza. Azonban ezen érdekes ágazatnak további megfontolását, és azutáni igazságos elintézését a királyi felség magának föntartá.

A 28-ik ágazat, mely által némely egri árvák és nők ügyében rendeltetik: hogy letett holmijaikat azok, kiknek őrizet végett átadattak, híven adják vissza, másképen azoknak kétszeres értékében és örök gyalázatban marasztaltassanak.

A 38-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy Eger elvesztetvén, míglen visszavétethetik, az egri káptalan széke Kassán legyen, megyéjében mindazáltal hiteles eljárásokat úgy, mint azelőtt, ezután is tehetvén; továbbá hogy elveszett pecsétei helyett újakat csináltathasson, de még is a hamisítások megelőzése végett kisebb számmal mint azelőtt; végre a káptalan jövedelmeinek tetemesb megcsonkulása miatt a felség megengedni kéretik, hogy a még megmaradt dézsmáit és dézsmanegyedeit jövendőre termékben szedhesse.

A 39-dik ágazat: hogy a győri, akkor Sopronban létező, káptalan tulajdon megyéjében hiteles eljárásokat szinte ezután is tehessen, de mégis a csornai konvent jogának sérelme nélkül.

A 40-dik ágazat, melyben a turóci konventnek visszaállítása ismét kéretik, és kijelentetik: hogy ezt a felség annak idejében fontolóra veendi.

A 45-dik ágazat, mely a fő- és alispánoknak kötelességűl teszi, hogy a királyi és másféle közútakat, melyeken a kereskedők marháikkal átvonulnak, mennél hamarább illő szélességre vétessék.

A 46-dik ágazat, mely által azon visszaélés ellen, melynél fogva némely hazafiak az országgyűlésről haza térvén, a főkapitányokat részletes gyülekezetek *) tartására bírták, és azokban az országgyűlés rendeléseit sikeretleníteni, vagy azokkal ellenkező határozatoknak hozatalát eszközleni mesterkedtek, rendeltetik: hogy ily gyülekezetkéket (conventicula) tartani és azokra megjelenni jövendőre tilos legyen, és azok, kik ellenkezőt tennének, az 1504: 1-ső törvénycikkben kijelölt büntetésben marasztaltassanak.

Ezen törvénylevélnek béfejezéséről ismét megjegyzendő az, hogy abban a királyi felség megerősítéséből a 13-, 27- és 40-dik ágazatokat kiveszi oly megjegyzéssel: hogy azok az időknek akkori állapotjához képest király részéről megigazítást és utóbbi határozatot kívántak.

IX-dik törvénylevele az 1598-dik évi január 25-ikére hírdetett, és Maximilián főherceg elnöklete alatt tartott pozsoni országgyűlésben alkottatott, és 42 ágazatra terjed. Közőlök

---

*) A Felső-Magyarország rendei által Teuffenbach Kristóf azon részek főkapitányának jelenlétében Tarcalon 1593-ik évi september 3-ikán kezdett ily egy gyűlésnek határozatait előadja Kovachich, Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 301—309. lap.

I. Ideiglenick vagy nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1—3-dik ágazatok, melyekben országunk rendei a királynak hazánk védelmére tett érdemeit megköszönvén, és atyai gondoskodásaért jövőre is esedezvén, és magokat, valamint eddig, úgy ezután is a hazáért feláldozni készeknek vallván, esedeznek: hogy végre már egyszer az ország felső részeire is magyar főkapitányt nevezzen, és a katonaságnak már majd eltűrhetlenné vált kicsapongását fékezze.

A 4—16- és 18-dik ágazatok, melyek az azon évre ajánlott segedelempénzről, és annak kiszedéséről és hováfordításáról rendelkeznek. Jelesen pedig határoztatik: 1) Hogy minden, akár jobbágyi akár zselléri vagy másféle nem nemes udvarhely módjára épült, akár a királynak akár magános egyházi vagy világi hazafinak birtokában talaltató háztól, oda értve a főpapi nemesekéit, szabadosokéit, ruténokéit, oláhokéit, valamint az addig adóval meg nem rovott falukbeli házakat is, — egyedül a birák, koldusok, és alamizsnából élők házait, és az iskolákat, ispotályokat, és a földesúr bora kimérésére szolgáló korcsmákat kivéve, — azon évben a házbirtokos ugyan 100, a földesúr maga pedig 50 dénárt fizessen, a törökök alattvalói ez alkalommal is csak fél terhet tartozván viselni; továbbá hogy az egy-telkes vagy címeres nemesek, a malomtulajdonos molnárok, a faluban házat nem biró favágók vagy szénégetők, a birtoktalan hitszónokok, prépostok, apátok, oltár- vagy kápolnafőnökök, főesperesek, káptalanok, az egyházi hűbéri jövedelmet, dézsmát, vagy dézsmarészt húzó papi személyek az 1596: 10-dik törvénycikkben foglalt mód szerint taksáltassanak. — 2) Hogy ezen segedelempénz célirányos kiszedése végett a segedelempénz terhét viselő házak, jóllehet az még Magyarországban soha divatban nem volt, ez alkalommal, — de még is a rendek régi szabadságát fentartó azon óvás *) mellett, hogy az ezután soha többé gyakorlatba nem jövend, — számíttassanak össze, és pedig tüstént az országgyűlés bevégzése után, a törvényágazatok megerősítését sem várva be, továbbá hogy ezen eljárásra a király adórovót mindegyik megyében az ottani birtokosok közől nevezzen, ki tisztjét a vármegye által melléje

*) Mily gyarlók és jelentés nélküliek legyenek szükség esetében a törvényhozó testnek nálunk gyakori divatban lévő ilyetén óvástételei vagy igéretei, ezen óvásnak sorsa is tanusítja; minthogy ezen óvástételnek ellenére, mint látni fogjuk, tüstént jövő 1599, 1600, 1601, 1602, 1603 és 1604-dik években országunk rendei ismét házaktól, azoknak új összeszámítása szerint, fizetendő adót rendeltek.

adandó szolgabíróval és egy előkelő nemessel eskü alatt részrehajlás nélkül teljesíteni tartozzék, és hogy ezen összeszámítást háromannyibani marasztalás alatt senki se akadályozza. — 3) Hogy a földesurak segedelempénzök helyett lovasokat állítsanak, kik hat forintnyi havi díj mellett tulajdon vármegyei kapitányaik és zászlóik alatt az ország főkapitányainak alája vetve leendnek, és hogy ezen lovasokat a vármegyéknek fő- és alispánai szedjék ki, és a táborba küldjék be, lajstromaikat a főkapitánynák átadván, és felettök a főkapitányok és királyi szemletisztek akármikor szemlét tarthassanak. — 4) Hogy ha az urak vagy nemesek lovasaikat annak idejében szemlére ki nem állítanák, vagy a király serege táborban lévén, junius 1-jétől november 30-káig a táborban teljes számmal nem tartanák, a hiányt az illető fő- vagy alispán kipótlani tartozzék, de viszont a kötelesség-mulasztónak jószágait tettleg elfoglalhassa, és mindaddig bírhassa, míg azokból hatszor annyit béveend. — 5) Hogy az egyéb segedelempénz kezelésére a király magyar tanácsával két magyar biztost, kik a katonák szemléjénél és zsoldjaik kifizetésénél is jelen lenni kötelesek legyenek, nevezzen, és az egész segedelempénzt ne más célra mint magyar katonák fogadására és tisztjeik fizetésére fordíttassa. — 6) Hogy a zsoldokra, a szemlére-állításbani csalárdságokra, és a külföldiek zsoldjába-állás tilalmára nézve az 1595-, 1596- és 1597-iki határozatok szolgáljanak szabályúl, és hogy a király a német kapitányoknak tüstént hagyja meg: hogy katonáik közé magyart fel ne vegyenek, és a már fölvetteket azonnal bocsássák el.

A 17-dik ágazat: hogy azokra nézve, kik múlt évben katonáikat ki nem állították, vagy a reájok vetett adót le nem fizették, az 1597: 5. törvénycikk teljesíttessék.

A 19-dik ágazat, mely mindazokat, kik az ország bevételeit kezelték, a tavaly országosan választott egyének által számadásra vonatni, és a hátramaradásból beveendő pénzt a határszélek erősitésére fordíttatni rendeli.

A 20—22-dik ágazatok az országos felkelésről: hogy ha ezen évben a királyi felség személyesen táborba szállana, vagy a török császár avagy annak nagyobb számu serege az országra ütne, vagy végre valamely fő erősség ostrom ellen védendő lenne, az ország rendei, ode értve az egytelkes és címeres nemeseket is, a címeres nemesek ugyan nemességöknek, a többiek pedig jószágik közönséges becsüjének vesztesége alatt, mennél

jobb készülettel személyesen felkelni, és táborba szállásuktól számítandó egy egész hónapig katonáskodni tartozzanak, ezen országos fölkelésnek hirdetése a király vagy fővezér parancsára az ország főkapitányai által jó korán teljesítendő lévén, és ha a felkelő sereg távolabbra szállíttatnék, a főkapitányok és hadvezér házainak bátorságáról gondoskodni tartozván. — E rendelésök mellé mindazáltal a rendek az iránt óvást tesznek, hogy ezen ajánlatukból jövendőre semmi következtetés ne vonassék.

A 23- és 24-dik ágazatok az élelmi szerek szolgáltatásáról: hogy mindegyik vármegye annak rendjét határozza meg, és az élelemszer-vivőket az alispán a szerint állíttassa ki; továbbá hogy az élelemszer-vivőknek bátorságáról és kifizetéséről a király és hadvezér illőleg gondoskodjék.

A 25-dik ágazat: hogy külföldi katonákat állomásaikra vezető biztosokról a kamara gondoskodjék, és ezek őket a főkapitány által kijelölendő úton vezessék.

A 26-dik ágazat, melyben az élelmi szerek, ágyuk, és más haditárgyak vitelére szükséges szekerek, lovak, vagy ökrök kiállításáról és azoknak béréről, továbbá a német élelmitiszt mellé egy magyar tisztnek királyi felség általi nevezéséről az 1597: 25-ik ágazat megújíttatik, és ezen magyar tisztnek a rendek segedelempénzéből illő díj adatni rendeltetik.

A 27-dik ágazat, melyben a határszélek élelemmeli elláthatására szükségesnek nyilváníttatik: hogy a katonák falukra ne osztassanak, a jobbágyok pénz- és munkazsarolásokkal ne terheltessenek, az élelmi szerek ára és fuvarok bére kifizettessék.

A 28-dik ágazat, melyben a határszélek épitésére a múlt évi összeszámítás szerint minden kaputól hat napi ingyenes munka igértetik, és annak felosztása a királyra bízatik.

A 29-dik ágazat, mely a szabad hajduk kiirtásáról hozott törvényeket megújítván továbbá rendeli: hogy ily hajdukat hívségtelenkedés büntetése alatt ne csak a magyar, hanem a német kapitányok se tartsanak, és hogy azokat, ha valahol ólálkodni találtatnak, akárki akár magyar akár német földön megölhesse, nekiek mindazáltal jövő táborozásra zsoldba állani szabad legyen.

A 31-dik ágazat: hogy a zászlóiktól hazaszökő katonákat, akár nemesek legyenek akár nemtelenek, kapitányaik felszólítására az alispán vagy maga a vármegye fogassa be, és büntetés végett kapitányaiknak

azonnal adassa át, hazatértökben pedig az ily szökevényeket a helységek bírái is szabadon elfoghassák.

A 32-dik ágazat, melyben országunk rendei a királyt kérik: hogy az egri kanonokoknak dézsmájoknál és dézsmanegyedeiknél egyebök nem lévén, ezen ügy iránt a káptalannal egyezkedjék.

A 33-dik ágazat Slavóniáról rendeli: hogy Slavónia a házaktól beveendő segedelempénzt régi szokása szerint tulajdon védelmére fordítsa, — hogy a hajdukról és táborozásról hozott határozatok ott is törvényűl szolgáljanak, — és hogy azon jobbágyok, kik ellenség félelme miatt Turopolyából vagy Slavóniának egyéb részeiből kibujdostak, szökevény jobbágy-letartóztatás büntetése alatt visszatérni engedtessenek.

A 36-dik ágazat, melyben az ország határait érdeklő peres kérdéseknek kiegyenlítése sürgettetik, és Morva felé két új biztos neveztetik.

A 37-dik ágazat, melyben a felségtől Szatmár és Szabolcs vármegyéknek Kálló vára melletti munkákrai kényszeríttetése iránt tett panaszai orvosoltatni kéretnek.

A 41-dik ágazat, mely által Kollonich Seifrid vasaslovas főnök a királynak és Maximilián főhercegnek ajánlására honfiúsíttatik.

II. Állandó szabályúl szolgáló rendeletűek:

A 30-dik ágazat: hogy az alispánok a közútak kijavítására szorgalmasan ügyeljenek, és az ezt gátlók vagy elhanyaglók a múlt években hozott törvények szerint büntettessenek.

A 34-dik ágazat: hogy ezután a mosoni alispán mind a jobbágyoktól járó adózásokra mind más bírói végrehajtásokra nézve a felségnek óvári jószágaiban is eljárhasson, és hogy e rendelés az ország egyéb részeiben fekvő királyi jószágokról is értessék.

A 35-dik ágazat: mely a bormérésnek régi, házankénti módját megtartatni parancsolván, királyi privilégiom mellett bormérési joggal bíró nemes lakokra nézve azt rendeli: hogy magokat kiváltsági levelök tartalmához alkalmazzák.

A 38-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy a zalavári és kapornaki konventeket állítsa, és az apátnak birtokait adja vissza; továbbá rendeltetik: hogy az apát magának pecsétnyomókat készíttessen, és szokott mód szerint okleveleket kiadni tartozzék.

A 39-dik ágazat: hogy a király tett ajánlkozása és elődeinek dicséretes szokása szerint kamaráit akárki jószágainak törvény útján kívüli el-

foglalásától tiltsa el, és az addig netalán máskép elfoglaltak iránt, a dolog valósága bebizonyúlván, azt határozza, mit az igazság kíván.

A 40- és 42-dik ágazatok, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy a főpapoknak ingó és szerzeményi javaik feletti rendelkező tehetsége iránt határozatot tenni; emebben pedig, hogy a bányászat fentartása végett a bányászoknak és a hét bányavárosnak, továbbá a pénzverőknek benyújtott kérelmeit meghallgatni kegyeskedjék.

X-dik törvénylevele az 1599-dik évi január 25-dikén egybegyűlt, és Mátyás főherceg elnöklete alatt tartott pozsoni országgyűlésben hozott, és 48 ágazatot foglal magában, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1—15-, és 17—19-dik ágazatok, melyekben az ország rendei az első öt ágazatban ugyan előre bocsátják nyomorult állapotjok miatti tehetlenségöket és azon kívánataikat, hogy a felség a katonaság kihágásait szigorú fegy által eszközöltesse, a szabad hajduk kiirtásáról, és pártolóiknak büntetéséről szóló törvényeket teljesíttesse, az állomásaira menő katonaság kihágásainak megelőzésére a vármegye szolgabírája és ahhoz melléklett kiküldöttje mellé német biztosokat nevezzen, és a katonákat soha városokba vagy falukba ne szállíttassa, hanem mezőn és sátorokban tartassa; azután pedig a 6-iktól kezdve az azon évi katona- és pénzbeli segedelemről rendelkeznek. Jelesen hat hónapra tíz ezer fegyveres embert ajánlanak, Felső-Magyarországra 2000 lovast és 2000 gyalogot, a dunáninneni részekre 1900 lovast és 1900 gyalogot, dunántúlra 700 lovast és 700 gyalogot, és Slavóniára 200 lovast és 600 gyalogot számítva, és ezen seregnek fogadására és tartására minden, akár király akár hazafiak birtokában létező jobbágyi és zselléri háztól 2 forintot (melyből 150 dénárt a a jobbágy, 50 dénárt a földesúr, — a királyt és esztergomi érseket, kik már előbb állandóan katonákat tartanak , kivéve,— fizetni tartozzék) azon határozattal ajánlanak: hogy ezen pénznek, és az 1596: 10. és 1598: 15-dik ágazatokban elősoroltaktól veendő taksáknak egy részén a főkapitányok, és az ország felső részében, hol magyar főkapitány nincsen, Rákóczy Zsigmond és Forgách Zsigmond mennél előbb magyar lovas és gyalog katonákat fogadjanak, továbbá hogy a segedelempénzt mindenütt az illető vármegyék által választandó adószedők szedjék be, és azt az ország

által rendelt, és katonaság kifizetését kezelendő kerületi pénztárnokoknak, kiknek neveit a 17-ik ágazat elősorolja, adják át, és ezek a bevett és kiadott pénzekről jövő országgyűlésen a király parancsára számolni tartozzanak. Továbbá ezen tárgyra nézve még e következőket rendelik: 1) Hogy az esztergomi érsek nemeseit, mennyire nem ország nemesei, nádoruk és alispánaik taksálják. — 2) Hogy ezen segedelemadáshoz a 13 szepesi városok is járuljanak, és az alól senki, akár kamarai akár másféle királyi vagy vármegyei tisztviselő felmentve ne legyen.—3) Hogy a török alá vetett jobbágyok most is csak fél adót, a slavóniaiak pedig minden háztól 125 dénárt fizessenek. — 4) Hogy ha ki ezen ajánlat ellen szegűlne, vagy kiszedetését jószágaiban meg nem engedné, hatszor annyiban, ha ki pedig a fő- vagy alispánokat eljárásaikban akadályozná, jövő országgyűlés elébe idéztetvén, feje veszteségében marasztaltassék. — 5) Hogy a kiadott pénz és szolgálatot tevő katonaság mennyiségének mindenkori tudhatása végett a főkapitányok mellett két hadi irnok tartassék. — 6) Hogy a rendek az általok tartandó hadinépből 1500 gyalogot és 1000 lovast május 1-sőjére, a többit pedig junius szinte 1-ső napjára kiállítsák. — 7) Hogy a lovasnak havi zsoldja hat, a gyalogé három forint legyen, és hogy ezen katonaságtól a rendek véleménye szerint a hazában szokottnál egyéb esküt kivenni nem lehet. — 8) Hogy Bihar, Közép-Szolnok, Máramaros, és Kraszna (előbb Erdélyhez tartozó) vármegyék segedelmezéseiket, melyek által az ajánlott 10,000 katonának száma nem kevessé nagyobbúland, Várad mellé, vagy hová a szükség kivánni fogja, adják, és ezeken is a király szemletisztjei akármennyiszer szemlét tarthassanak, a katonák közől hiányzók más alkalmas harcfiakkal lévén kipótlandók.

A 16-dik ágazat: hogy ha mely alispánok vagy mások a múlt évi adóból díjaikat lehúzták, mivel ingyen tartoztanak szolgálni, azokat adják vissza.

A 20- és 21-dik ágazatok, melyekben az élelmi szereknek táborba szolgáltatása iránt az 1596:23-dik ágazat megújíttatván rendeltetik: hogy a főkapitányok a távol fekvő vármegyék iránt tekintettel legyenek,—hogy az élelmi szerek ára bizonyosan kifizettessék, — hogy a fuvarosok semmi bántalommal ne illettessenek, és tőlök se harmincad se vámpénz ne vétessék, — hogy a kapitányok és határszéli tisztek a katonákat falukra ne küldjék, és a jobbágyokat kocsik vagy lovak szolgáltatására ne szorítsák, — hogy a kik élelmi szereket a vármegye által meghatározott áron jószá-

gaikból táborba vitetni nem engednek, annak megengedésére annyiszor a mennyiszer hatszorannyibani marasztalás által kényszeríttessenek, végre— hogy az élelmi főtiszt mellé az ország mindegyik kerületében egy magyar élelmitiszt neveztessék. Béfejezésűl a kinevezett ily tiszteknek neveik elősoroltatnak.

A 22-dik ágazat, melyben az ország rendei mind az országos mind a részletes felkelést, mivel tett ajánlatuknál fogva úgy is a nemzet virága katonáskodik, most is megtagadják, rendkívüli szükség esetére még is igérvén: hogy minden négy kaputól, az 1596-iki összeszámitás szerint, egy gyalog katonát a táborba szállítás napjától számítandó egy hónapra küldeni, és ha a király személyesen táborba szálland, vele személyesen is felkelni fognak.

A 24- és 32-dik ágazatok, melyekben rendeltetik: hogy a múlt években bevett adók felett, mivel az eddig nem történhetett, valamint az 1596-ik évben megsebesűlt katonáknak rendelt alamizsna felett is, tüstént országgyűlés után május 9-ikéig mindenektől számadások vétessenek.

A 25- és 26-dik ágazatok: hogy a főkapitányok azon földesurak ellen, kik a múlt évi 50 dénárnyi segedelempénzből katonáikat ki nem állították, vizsgálatokat tartsanak, és azokat, kik kötelességöket nem teljesíték, valamint azokat is, kik két vagy többszörös zsoldokat vettek, a múlt években hozott törvények szerint büntessék meg.

A 27-dik ágazat: hogy az ágyuk és másféle hadiszerek vitelére nézve a városok, mennyire tőlök kitelik, kötelességöket teljesítsék, a mennyire pedig a marhák szűke miatt e részben hiány történnék, azt a király más közel fekvő tartományai által pótoltassa.

A 28-dik ágazat, mely által a közadónak hátramaradásai és a birságok határszélek erősítésére fordíttatni rendeltetnek, és azon felűl minden kaputól, mennyire a hadi körülmények megengedendik, az előbbeni határozatok szerint teljesítendő hat napi ingyenes munka igértetik.

A 33-dik ágazat, mely Felső-Magyarország öt városának kérelmére az árulettételi régi helyeket a lengyelek által megtartatni parancsolja.

A 37-dik ágazat, melyben a király kéretik, hogy a füleki kapitányt, Rédey Ferencet, Balogh Gáspáron elkövetett kegyetlenkedéseért és szabad hajduk tartásaért keményen büntesse meg.

A 38-dik ágazat, mely Sibrik Jánost és Osváldot, kik Rajky János mosoni alispánt gonosztevők elleni eljárásában megtámadták, és rajta né-

hány sebet ejtettek, a megyének akkor főispánja nem lévén, szokáson kívül az ország főkapitánya által perbe fogatni, és elitéltetni rendeli.

A 40-dik ágazat, melyben Torna vármegye azon ügynek, mely közötte és Dersfy Ferenc között bizonyos adóztatások miatt forog, alkalmas biztosok általi elitéltetéseért a királynak esedezik.

A 42-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy a győri káptalannak szokott lakát és hatóságát, és mindenecknek Győr városában előbb bírt házaikat kegyelmesen adassa vissza.

A 43-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a nyitrai püspök dézsmái miatt Trencsin vármegye ellen indított perét békesb időkre halaszsza. Azonban a király ezen ügynek elhatározását magának fentartja.

A 44-dik ágazat, melyben az ország határai kiegyenlítését érdeklő előbbi törvények megújíttatnak, és a lengyel határok kiigazítására biztosok neveztetnek, és ugyanazoknak meghagyatik: hogy Trencsin vármegye követeinek Komáromban történt erőszakos letartóztatását is törvény rendje szerint vizsgálják meg, mind a két tárgynál a királyi ügyek igazgatója is jelen lenni tartozván.

A 47-dik ágazat, melyben országunk rendei Mátyás főherceget kérik: hogy Török Istvánnak Pápa vára és városa, és Horváth Jánosnak Váson visszaadása iránti általa pártolt kérelmét közbenjárása által a királyi felség előtt is előmozdítani kegyeskedjék.

A 48-dik ágazat, melyben országunk rendei a felséget kérik: hogy Pálffy Miklósnak és férfiági maradékainak kitünő katonai érdemeiért a pozsoni várat és annak jószágait örökös főispáni címmel, vagy ha ő felségének jobban tetszenék, a szentgyörgyi és bazini várakban és jószágokban létező királyi jogát örökösen ajándékozni, és őtet maradékaival együtt nagyobb és örökös grófi címmel díszesíteni, vagy is úgynevezett *gróffá* tenni méltóztassék.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 23-dik ágazat, mely azok ellen, kik otthon a vármegyékben az ország köz rendeleteivel ellenkezőt határozni működnek, az 1597: 46-dik törvénycikket megújítja.

A 29-dik ágazat, mely által a salétromra nézve a múlt országgyűlések határozatai megerősíttetnek.

A 30-dik ágazat, mely az útak javításáról való gondoskodást az al-

ispánoknak 24 forint büntetés alatt kötelességűl teszi, és ezen bírság megvételét a főispánra, és annak nem létében a főkapitányra bízza.

A 31-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy a fiscusra szállott jószágokra nézve hazánk törvényeit és régi szokásait tartassa meg, jelesül hogy az újonan kiholtak jószágait királyi kezek közt lévők gyanánt ne ajándékozza, — hogy senkinek jószágát törvény útján kívül elvétetni ne engedje, — hogy a fiscusra szállt jószágokat magának meg ne tartsa, se külföldieknek, mint országunk jogai megszerzésére képteleneknek, adományúl ne adja, hanem érdemes hazafiaknak ajándékozza, kik adományúl nyert jogaikat törvény útján keressék. Továbbá arra is kéretik: hogy néhány névszerint kijelölt hazafiaknak és a legközelebb hívségre visszatért bihari nemeseknek jószágaik visszaadása iránti kérelmeiket hallgassa meg.

A 34-dik ágazat, mely a nemeseknek harmincadi mentességét az 1574: 25-dik törvénycikk szerint megtartatni rendelvén, a tulajdon termékeiket országból kivivő vagy árukat házi szükségeikre behozató nemeseket oda utasítja: hogy embereiket e feletti tanúleveleikkel lássák el, melyeknek a harmincadosok hitelt adni tartozzanak, a nemesek által tulajdon házi szükségeiken túl vagy kereskedés végett harmincadfizetés nélkül behozott árukat mindazáltal azonnal elkobozhatván.

A 35-dik ágazat, mely a turóci konvent visszaállítását sürgeti, és a jézsuitáknak, mint azon prépostság birtokosainak, kötelességül teszi: hogy hiteles eljárásokra és oklevél-kiadásokra négy világi papot és egy jegyzőt tartsanak, az érdekeltető vármegyék mindazáltal a kolostor felépitésében a rendnek segédkezet nyújtani tartozván. Azonban ezen ágazat végén a király e tárgyra nézve előbbi határozatánál megmaradni mondatik.

A 36-dik ágazat, melyben parancsoltatik: hogy a többnejűekről és egyéb fajtalankodókról, s az útonállással vagy házmegtámadással rablógyilkosságot elkövetőkről az 1548-ik évi törvények teljesíttessenek, és ha az ily nyilvános gonosztevőket a földesurak fő- vagy alispáni felszólításra meg nem büntetnék, a fő- vagy alispánok őket, habár nemesek volnának, akár a felségnek akár a hazafiaknak jószágaikban befogathassák, és elítélhessék. Ugyanezen ágazatban néhány, névszerint elősorolt ily fajtalankodó egyének megidéztetni, és törvény rendje szerint megbüntettetni rendeltetnek.

A 39-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy azokat, kik az ítélet-végrehajtásokat megzavarják, vagy megtenni elmulasztják, illőleg

büntesse meg, jelesűl pedig a Geletfy-család ügyében hozott ítélet végrehajtását Sáros vármegye főispánjának kötelességül tegye. Azonban e dolognak további megliányását Sáros vármegyének alázatos kérésére a király magának és magyar tanácsosainak feltartotta.

A 41-dik ágazat, mely az esztergomi érsek nemeseinek és jobbágyainak vámmentességéről szóló 1563: 59-dik törvénycikket megújitja.

A 45-dik ágazat, mely által a megigazított új naptárral élés mindenkinek kötelességűl tétetvén, és az ó naptár megszüntetvén, rendeltetik: hogy azon hitszónokok, kik ezen törvénynek ellenszegülnének, egyházi jövedelmeiket azonnal veszítsék el; azon városokat vagy földesurakat pedig, kik hasonló ellenszegüléssel az ó naptárt kinyomatni, vagy azzal élni merészlenének, a királyi felség annyiszor, a mennyiszer ellenszegűlendnek, ezer forinttal büntesse.

A 46-dik ágazat, hogy a feljebbvitt és rendkívüli birósági perek mind ezen mind pedig minden jövő országgyülések alatt vizsgálat alá vétessenek; ünnepnyolcadi és vármegyei vagy egyházi törvényszékek mindazáltal mindaddig, míg a katonaság táborban leend, ne tartassanak.

XI-dik törvénylevele az 1600-dik évi február 2-dikára hirdetett, s ismét Mátyás főherceg elnöklete alatt tartott pozsoni országgyűlésben hozaték, és 29 ágazatból áll, melyek mind csak nap szükségein segélő rendeleteket foglalnak magokban.

Az 1—7- és 9-dik ágazatokban az ország rendei, — előre bocsátván a király azon kegyelmeérti köszönetöket, melynél fogva a hadat erőteljesen viszi, és Mátyás főherceget mind már több országgyűléseknek mind pedig a hadnak vitelével megbízá, — a hadnak folytatására, nyomorú állapotjok mellett is, minden jobbágyi és zselléri háztól, mind a felségnek mind a hazafiaknak birtokaikban, jobbágyaik erszényéből ugyan egy magyar forintot, magokéból pedig 50 dénárt ajánlanak, és ezen segedelempénzhezi járulásnak terhét a 13 szepesi városra, a bányászokra, és miadazokra, kik az 1596: 10-dik törvénycikk szerint segedelempénz terhéhez járulni szoktak, nyilván kiterjesztik, a török alattvalókat és a slavóniaiakat ezen adózásnak is csak felével terhelvén. Egyébiránt pedig ezen segedelempénzre nézve e következőket rendelik: 1) Hogy azt a kirendelt két határidőben a kamarának minden vármegyében választandó emberei, kikkel a vármegyei adószedők a házaknak és taksáltaknak jegy-

zékét a vármegye pecséte alatt közölni tartoznak, szedjék be, és azért nekiek 300 magyar forintnyi díj járjon. — 2) Hogy a nemesség által fizetendő 50 dénár ne adassék úgy, mint a nemteleneknek adózásai, a királyi kamarába, hanem Dunán innen és túl Joó János királyi személynöknek, a felső részeken Bornemisza Györgynek, és Slavóniában Beriszlavith Istvánnak, kik had alatt a kamarák mellett lakni, és arra vigyázni tartozzanak, hogy ezen pénzek egyedűl csak katonafogadásra és tartásra fordíttassanak. Ily elkülönözés ellen mindazáltal a király jövendőre nyiltan tiltakozott. — 3) Hogy a szemletisztek minden hónapban, vagy mikor nekiek tetszeni fog, szemlét tarthassanak. — 4) Hogy az alispánok és szolgabírák a segedelempénz beszedése mellett háromszor annyit-adás büntetése alatt hivatalukat teljesíteni tartozzanak, de eljárásokért zsoldot húzzanak. — 5) Hogy Bihar, Marmaros, Kraszna és Szolnok Erdély előtt fekvő vármegyéknek segedelempénzeik ismét a váradi katonák tartására, vagy hová a szükség kivánandja, fordíttassanak.

A 8-ik ágazatban rendeltetik: hogy azok ellen, kik akár katonaállítási akár felkelési akár segedelempénz-adási kötelességöket nem teljesíték, a király hatalmával éljen, őket renden kívül is törvénybe fogathatván.

A 10. és 11-dik ágazatban, amabban ugyan a katonai zsoldra, és a szökevény vagy többféle zsoldot vevő katonákra nézve a múlt évekbeni rendeletek megújíttatnak, emebben pedig a segedelempénz beszedői vagy örököseik a hátralévő számadások beadására szoríttatni rendeltetnek.

A 12—18-ik ágazatokban az ország rendei: 1) Az országos felkelésre nézve az 1599:22-ik törvénycikkre vonatkozván, ismét, mint ottan, minden négy kaputól egy puskás gyalogot egy hónapra, és ha a felség táborba szálland, személyes felkelést ajánlanak. — 2) Élelmiszer-szolgáltatást a gabona szűke miatt csak azon esetre igérnek, ha az aratás rosz nem leend. — 3) Az ágyuk és más hadiszerek vontatására nézve a múlt évivel egyenlő határozatot tesznek. — 4) A határszélek erősítésére hat napi ingyenes munkát rendelnek, és arra nézve a múlt évi törvényt megújítják. 5) A kanizsai, ónodi és más határszéleket erősítéssel és katonákkal elláttatni sürgetik. — 6) Turóc, Liptó és Árva vármegyének meghagyják, hogy erdőikben a had szükségeire favágást engedjenek, és e tárgyra nézve ugyan az 1563:22-ik, az útak kiigazítására nézve pedig az 1599:30-dik törvénycikket megújítják.

A 19. és 20-ik ágazatokban rendeltetik: 1) Hogy a fő- és másféle kapitányok az átköltöző katonákat útjok rendére nézve vezető biztosaik iránti engedelmességre szorítsák, és hogy a múlt évekbeni biztosokat, mivel hivatalaikban hívtelenűl jártak el, a királyi fiscus rendkívüli törvény útján a kir. helytartó előtt perbe fogja. — 2) Hogy a katonák országnagyok, nemesek és egyházi személyek lakába be ne szálljanak, és a kártevő katonákat a főkapitányok hivataluk vesztesége alatt azonnal büntessék, s a kárt zsoldjaikból téríttessék meg. — 3) Hogy a kóbor katonákra nézve a múlt országgyűlések határozatai sikeresíttessenek.

A 21-dik ágazat a lengyel pénzről megújítja az 1574:20-dik és 1569:18-ik törvénycikkeket.

A 22-dik ágazatban rendeltetik: hogy a király Telekessy Mihályt, mivel a királynak Erdélyből jövő szekereit fegyveres erővel megtámadván a rajtok létező különbféle irományokat és holmikat elrablotta, azonnal perbe fogassa, s ellene rendkivűli törvény útján ítéletet hozasson, e perben a bűntevő, cinkosaival együtt nem ügyvéd által, hanem személyesen megjelenni tartozván.

A 23-dik ágazatban hat vármegyének panaszára rendeltetik: hogy Teuffenbach Kristóf özvegye és fia az általok több nemeseken elkövetett hatalmaskodásaikért oly perbe fogassanak, milyenbe azok fogatni szoktak, kik ellen közpanasz emeltetik.

A 24-ik ágazat az országnak Ausztria és Lengyelország felé létező határai feletti pörös kérdéseket elhatároztatni sürgeti.

A 25-ik ágazatban rendeltetik: hogy Bihar, Marmaros, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékben a végrehajtások békesb időkig úgy tétessenek, mint az erdélyi vajdák alatt tétettek; továbbá hogy ezen vármegyék a királytól pecsétet nyerjenek.

A 26-ik ágazat által a leleszi konvent hiteles eljárásokra elégséges számú papokat tartani parancsoltatik.

A 27. és 28-dik ágazatban a király kéretik, amabban ugyan, hogy Slavóniát szabadságaiban, és a bánt a táborozásra és fölkelésekre nézve törvényes hatalmában tartsa meg; emebben pedig azért, hogy a külföldiek Magyarországban és Slavóniában katonákat se ne fogadjanak, se el ne bocsássanak.

A 29-dik ágazatban Unverzagt Farkas császári birodalmi taná-

csos fiával, János Kristóffal, együtt a királyi felségnek ajánlatára honfiúsíttatnak.

XII-ik törvénylevele az 1601-dik évi január 25-ikére hirdetett, s Mátyás főherceg elnöklete alatt Pozsonban tartott országgyűlésben alkottatott, s 36 ágazatra terjed, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán napszükségein segélő rendelkezetüek:

Az 1-ső — 5-dik ágazatok, melyekben az ország rendei, előre bocsátván a királynak gondoskodásaérti köszönetöket és annak folytatása éretti kérésöket, a múlt évivel egészen egyenlő s ugyanazon célra fordítandó, és nemcsak ugyanazok, hanem a kaproncai vár jószágaiban lakók és a petriniai és sziszeki várak visszavétele után a Száva és Kulpa vizek közt letelepülők által is fizetendő segedelempénzt ajánlanak, világos szavakkal mindazáltal óvást tévén: hogy a nemesség által teljesítendő adózás a nemesi előjogoknak sérelmére soha ne húzassék. Továbbá különösen kijelentik: hogy a slavóniai, meg a Bihar, Marmaros, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyei segédpénzek a kamarai adószedők által egyedűl az ország ezen részeinek védelmére fordíttassanak, és hogy az ezen segedelempénzből fogadandó katonaság közvetlen csak magyar főkapitányok alatt álljon, ezek mindazáltal a főhadvezérrel levelezést vinni tartozván. Végre a felséget kérik: hogy az ellenségnek megelőzhetése végett a rendek népeivel a királyi zászlója alatti katonáit jókorán, jelesűl május első napjára, táborba szállítani, és minden erejét, — a határvári őrsereget mindazáltal minden megkevesítés nélkül meghagyván, — egy helyre összesíteni méltóztassék.

A 6-ik ágazat, melyben a segedelempénz pontos beszedésének eszközlésére az 1599:13., 1600:6. és 1548:31-dik törvénycikkek megújíttatnak.

A 7-ik ágazat, melyben Alsó-Magyarországra négy, és a felsőre ismét négy biztosok neveztetnek, kik a főherceg által kinevezendő udvari egyénnel a kamaráknak és kiküldöttjeiknek múlt évi adózások feletti számadásaikat még ezen országgyűlés alatt megvizsgálják.

A 8-ik ágazat, mely a szemlékre és zsoldok nagyságára nézve az 1595, 1596 és 1599-iki törvényrendeleteket megújítja.

A 9—12-dik ágazatok, melyekben országunk rendei fölkelést ajánlanak, és azt szabályozzák, jelesűl rendelik: 1) Hogy ha valamelyik főher-

ceg táborba szállana, minden főpap, országnagy és nemes személyesen felkelni, és minden húsz háztól egy jól fölfegyverzett lovast magával vinni, és egy hónapig táborban maradni, hogy ha pedig a főhercegek táborba nem szállanának, azoknak vagy a főhadvezérnek felszólítására szinte egy hónapra minden három kaputól egy, puskával és fegyverrel ellátott gyalog katonát küldeni tartozzék, a hadra alkalmatlanok vagy szolgálatban lévők magok helyett egy lovagot állítani, a szegényebb nemesek pedig hárman egy gyalogot vagy öten egy lovast, a fő- vagy alispán mérséklése szerint, küldeni köteleztetvén. — 2) Hogy a személyes fölkelés a főhercegek, vagy az ország főkapitánya által jókorán hirdettessék ki, s a hazafiak házaiktól igen messzire el ne távolíttassanak, és csak a főhercegeknek és az ország főkapitányainak parancsa alatt álljanak. — 3) Hogy a szemle minden vármegyében ugyanazon egy időben tartassék, és hogy azon urak, kiknek 50 lovasaik nem leendnek, a vármegyének köz zászlója alatt álljanak, a többi vármegyében birtokosoknak mindazáltal meg lévén engedve, hogy abban teljesíthessék egész felkelési kötelességöket, melyben személyes lakásuk vagy uradalmi hivataluk vagyon. Végre — 4) Hogy Slavónia régi szokása szerint tulajdon védelmére keljen föl.

A 13, 16. és 17-ik ágazatok, melyekben az ország rendei az élelmi szerekre nézve, az elsőben ugyan kinyilatkoztatják: hogy azoknak szolgáltatása iránt semmi reményt nem adhatnak; az élelmi-tisztektől mindazáltal azok, kiknek gabonájok vagyon, azt illő áron meg nem tagadandják; a másodikban pedig kijelentik, hogy három magyar élelmi-tisztnek királyi felség általi kinevezését nem ellenzik; a harmadikban végre a gabonának, rozsnak, zabnak, árpának és más minden élelmi szereknek kivitelét elkobzás büntetése alatt eltiltják.

A 14. és 15-dik ágazatok. Amaz a szökevény zsoldos katonákra nézve az 1598:31-ik törvénycikket megújítja, és azoknak kapitányaik általi megbüntetését a hadnak bevégzése után is megengedi. Emez pedig a segedelempénzbeli hátramaradásokat az adószedőkön és azoknak örökösein múlt országgyűlések határozataihoz képest háromszorosan megvétetni, és elégtételig őket letartóztatni parancsolja.

A 18. és 19-dik ágazatok. Amaz Vas vármegyét, mely a múlt évi segedelempénzből semmit le nem fizetett, vizsgálat és az összeszámítás kiigazítása után kötelességére szoríttatni, emez pedig Zala vármegyére

nézve azt, hogy Kanizsa elvesztével pusztulásra jutott, tekintetbe vétetni rendeli.

A 21. és 22-ik ágazatok, melyek közől amaz a főhercegnek és magyar tanácsának határozata szerint alkalmazandó ingyenes munkákra nézve az 1599:28. és 1600:15-ik, emez pedig a közútak és hidak kijavítása és épületi faadás iránt az 1599:30. és 1600:17. és 18-dik törvénycikkeket megújítja.

A 23. és 24-dik ágazatok, melyekben az országrendei az ágyuk és másféle hadiszerek vontatására nézve a királyt kérik: hogy hazánkban a marha részint dögvész részint had által igen megfogyván, és a szabad városok is szegénységre jutván, lovakat más békésb országokból hozatni és a szabad városok iránt tekintettel lenni kegyeskedjék. — Azonban a felség ezekre azon reménységét jelenté ki, hogy a rendek, főleg a táborhoz közel lakók, mindezek mellett is tehetségök szerint segédkezet nyújtani el nem mulasztandnak.

A 25. és 26-dik ágazatok, melyekben a felség kéretik, amabban ugyan, hogy némely Bihar, Külső-Szolnok és Kraszna vármegyei nemeseknek Maximilián főherceg által elajándékozott ottani jószágait, mivel azon vármegyék magokat a felségnek önként alája vetették, ha ártatlanoknak találtatnak, adassa vissza; emebben pedig, hogy a külföldi katonáknak nem fogadásáról és el nem bocsátásáról, és a katonai kicsapongásokról szóló törvényeinket tartassa meg.

A 27-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a szabad hajduknak, kik közől néhánynak neve is elősorolva vagyon, kiirtására a főispánok a megyék rendeivel, az országnagyok ugyan 600, a nemesek pedig 300 forint büntetés alatt felkelni tartozzanak.

A 28-ik ágazat, melyben a főherceg az ország dunáninneni fókapitányságának mennél előbbi betöltéseért kéretik.

A 29-dik ágazat, melyben országunk rendei a királyi felségnél a Kanizsa felé fekvő határszéleknek több helyeken eszközlendő erősítéseért esedeznek.

A 30-dik ágazat, melyben a rendek kijelentik: hogy a sáncásók (vallones) tartására tett költségeket és az általok okozott károkat a hitelezőknek és kárvallottaknak megtérítendőknek, és azután őket Sopron vármegyéből eltávolítandóknak vélik.

A 31-ik ágazat, melyben országunk rendei a slavóniai határszélek

iránt előterjesztett ágazatokat Slavóniában előterjesztendőknek nyilatkoztatják, és a királyt kérik, kegyeskedjék Ferdinánd főhercegnél azon határszéleknek ellátásaért és Petrinia várának el nem hanyagolásáért lépéseket tenni.

A 32-ik ágazat, mely az ország határai kiigazítására nézve a múlt országgyűlések határozatait megújítja.

A 33. és 34-dik ágazatok, melyek közől abban a királyi táblához, ebben pedig a helytartó melletti felvizsgáló székhez főpapok és bárók neveztetnek.

A 36-ik ágazat, melyben az ország rendei kijelentvén, hogy a király előadásaira erejök csekélységéhez képest csak ezeket felelhették, ajánlataiknak kegyelmes elfogadásaért mind a felségnek mind a főhercegnek esedeznek.

II. Állandó szabályúl szolgáló rendelkezetűek:

A 20-ik ágazat, mely azokat, kik törököknek élelmi szereket szolgáltatnak, a királyi fiscus által renden, s törvényszék- vagy országgyűléstartás idején kívül perbe fogatni, és az 1498:72. és 1563:67-dik törvénycikkek büntetése alá vettetni parancsolja.

A 35-dik ágazat, mely rendeli: hogy a király és annak fiscusa az oly bármely nemzetbéli kapitányokat, kik valamely várat, köteles hívségökről megfeledkezve, csekély oknál fogva feladnak, vagy elhagynak, országgyűlési és ünnepnyolcadi széktartás idején kívül is a nádori helytartó vagy országunk más rendes bírája előtt hívségtelenkedés perébe foghassa, és elítéltethesse.

XIII-dik törvénylevele az 1602-ik évi február 22-ikére hirdetett, s ismét Mátyás főherceg elnöklése alatt tartatott pozsoni országgyűlésben hozatott, s 25 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső — 7. és 16-ik ágazatok a katona- és pénzbeli segedelemről. Jelesen a hadnak azon évi folytatására az ország rendei hat hónapra, — Slavónia, s Bihar, Marmaros, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék segedelmén és a szabad városok taksáján fölül, — magyar főkapitányok által fogadandó és szemle alá vetendő 2000 könnyű fegyverzetű lovas és szinte 2000 gyalog katonát, és azoknak tartására minden, akár királyi felség akár hazafiak jószágaiban létező s pusztítástól ment jobbágyi és zselléri háztól

150 dénárt, tulajdon erszényökből pedig személyes felkelés helyett azonfelül még 50-et, a segedelempénzhez járulni szokott szegényebb nemeseknek és másoknak taksáival együtt, ajánlanak, a városokban, mezővárosokban, vagy mások faluiban lakozó nemesekre nézve azon hozzáadással: hogy ezeknek taksáltatások a város vagy helység bírája jelenlétében tétessék. Továbbá ugyane tárgyra nézve rendelik: 1) Hogy Bihar, Közép-Szolnok, Marmaros, és Kraszna vármegyéknek külön segedelme Váradnak vagy azon tájaknak, a slavóniaiaké pedig, kik most is a magyarországinak felét fizetni parancsoltatnak, Slavóniának szükségeire fordíttassék. — 2) Hogy a törökök alatt álló jobbágyok a segedelempénznek most is csak felét fizessék. — 3) Hogy a beszedés vármegyei adószedők által történjék, kik a beszedett pénzt a kerületi adószedőknek, milyen az ország mind a három kerületében egy-egy neveztették, átadni, ezek pedig azt az újonan fogadott katonákra fordítani, és arról a jövő országgyűlésen számot adni tartozzanak, és hogy a vármegyei adószedők magok az alispánok legyenek, és a királyi adórovók zsoldját húzzák. — 4) Hogy azon urak, nemesek, vagy mások, kik az adó beszedését gátlanák, vagy azt magoknak megtartanák, kétszer annyi adására kárhoztassanak, és ezen bírságok a had szükségeire fordíttassanak. — 5) Hogy a szolgálatukat év vége előtt elhagyókra, a külföldi zsoldba-állókra, és a zsoldok nagyságára nézve az 1596: 22-ik és egyéb törvényeink rendeletei szolgáljanak szabályúl.

A 9-dik ágazat, melyben országunk rendei elismervén azt, hogy a rendeknek személyes felkelése nem nagy hasznot hajt, helyette a fenérdeklett minden jobbágyháztóli 50 dénáron túl egy hónapra minden 20 jobbágyi, valamint zsellér által lakott nemesi, háztól is egy jól felfegyverzett, de mégis csak nagy szükség esetében kiveendő, könnyű lovast ajánlanak; a zsellértelen nemes kúriákra nézve pedig azt rendelik: hogy azok a főispán és vármegye mérséklése szerint állítsanak katonát, egyébiránt azt szabadon hagyván, hogy a ki akarna, személyesen is táborba szállhasson. — Azonban e cikkhez a király az iránti reményének kifejezését toldotta: hogy a vármegyék, ha nagy szükség úgy kivánandja, a táborban maradásnak határidejét meghosszabbítandják.

A 10-dik ágazat, melyben az ország rendei minden kaputól, mit a dunántúli vármegyék addig is már tevének, egy nagyszombati mérő búzát és zabot igérnek a király élelmitisztének nyugtatvány mellett szolgáltatni.

A 11-dik ágazat, melyben országunk rendei a király által kivánt fuvarokra nézve az élelmi szereknek Székesfejérvárhoz vitelére minden

50 kaputól egy, sz. György napjára Győrré állítandó szekeret egyetlen egy fuvarra ajánlanak; továbbá az élelmiszerek táborba szolgáltatására nézve igérik: hogy arra nézve hiány nem leend, ha a gabona-szolgáltatók részére hozott törvények teljesíttetnek. Végre az ágyuk és más hadiszerek vontatására szükséges lovak és szekerek szolgáltatásától magokat a barmok számának múlt évekbeni megkevesedése miatt fölmentetni kérik.

A 13- és 14-dik ágazatok, melyek közől amabban azon évre ismét 6 napi ingyenes munka ajánltatik, a távol fekvő vármegyékre nézve mindazáltal egy napi igás munkának egy forinttal, egy napi kézinek pedig 16 dénárral teendő megváltása szabadon hagyatván; emebben pedig névszeszerint kijelöltetik, mely vármegyék mely várakhoz legyenek kötelesek munkáikat szolgáltatni.

A 17-dik ágazat: hogy az alispánok és szolgabirák a segedelempénzek hátramaradásait beszedni tartozzanak, és ha azt elhanyaglanák, a múlt országgyűlések rendeletei szerint bünhödjenek.

A 19-dik ágazat, mely a szabad hajdukról, kóbor lovas és gyalog katonákról, és azoknak pártolóikról az 1595: 23. és 1596: 31. és 32-dik törvényágazatokat megújítja.

A 20-ik ágazat, melyben a felség eltörleni kéretik azon visszaélést, melynél fogva a katonák magok közt a helységeket felosztani szokják, valamint a külföldi katonáknak hazánkbani telelését, zsoldba fogadását, és elbocsátását is.

A 22-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy Slavóniában vízkeresztkor vagy más kényelmes időben ünnepnyolcadi törvényszéket tartatni parancsoljon. — Ezen ágazathoz hozzá adja a felség: hogy ez üdvös lévén Magyarországra nézve is, királyi hatalmának teljességéből meghagyja: hogy az ünnepnyolcadi szék Magyarországban is sz. Lukács, vagy ha akkor a had miatt meg nem eshetnék, sz. Márton püspök napjára megtartassék, és meddig lehetséges leend, folytattassék.

A 23-ik ágazat, melyben az ország határainak kiigazítása sürgettetik, és mind Morva mind Ausztria és Styria felé biztosok neveztetnek.

A 24-ik ágazat, melyben országunk rendei a sáncásó és más ily külső katonákat költségek kímélése végett Székesfejérvár helyett Győrré szállíttatni javasolják, és az általok tett károknak zsoldjaikbóli megtérítéseért esedeznek. —Azonban ezen ágazathoz hozzá van adva: hogy a felség

azokat több fontos okok miatt Székesfejérvárrá, vagy hová a főherceg jónak találandja, szállíttatni kívánja.

A 25-ik ágazat, melyben az ország rendei Mátyás főhercegnek hazánk iránti atyai, és néha élete veszélyeztetésével is egybekötve volt, gondoskodásiért háladatosságuk jeléűl minden jobbágyi és zselléri háztól mind Magyarországban mind Slavóniában egyenlően fizetendő 25 magyar dénárral kedveskednek.

II. Állandó szabályúl hozott rendelkezetűek:

A 12-ik ágazat: hogy a király azokra, kik a töröknek vagy pártütőknek élelmi szereket szolgáltatnak, vagy az országból gabonát kiviszszenek, példát állítson, jelesen azoknak, kik ily kihágáson kapatnak, áruikat koboztassa el.

A 15-ik ágazat, melyben az ország rendei elismervén azt, hogy az útak és hídak kijavítása mind a hadi meneteleknek, mind pedig a posta járásának elősegélésére szükségesek, az 1599: 30-ik törvénycikket megerősítik, és azt a hanyag alispánokon végrehajtatni rendelik.

A 18-ik ágazat: hogy a harmincadosok és egyéb királyi jövedelmeket kezelő tisztek és azoknak örökösei, szinte mint a segedelempénzeket kezelők, az 1601: 5-ik törvénycikk szerint számot és elégtételt adni tartozzanak.

A 21-ik ágazat, melyben a felség a kapitányoknak meghagyni kéretik: hogy törvényszolgáltatásba ne avatkozzanak, és jószágokat le ne foglaljanak, hanem katonai dolgaiknál maradjanak.

XIV-ik törvénylevele az 1603-ik évi február 24-ikén egybegyűlt, és Maximilián Erneszt főherceg elnöklete alatt Pozsonban tartott országgyűlés műve, és 15 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1—7-ik ágazatok, melyekben az ország rendei, — előre bocsátván a király atyai gondoskodásaiérti köszönetöket, és személyes megjelenendése iránti kérésöket, — az adó-behajtásnak és katona-állításnak királyi előadásokban korholt hiányos teljesítését a hadak és katonai kicsapongások által okozott szegénységökkel mentegetik, és táborbeli katonák fogadására és tartására azon évre a múlt évivel mind mennyiségére mind kiszedése és hová fordítása módjára egyenlő segedelmi adót ígérnek, és

ugyane célra fordíttatni határozzák a múlt évi segedelempénzről azonnal teendő számadásokból, melyeknek vizsgálatára az ország mindegyik kerületének részére két-két egyént ki is neveznek, kitünendő hátramaradásokat is, — a katonafogadást az ország főkapitányaira, és Felső-Magyarországban Homonnay Bálintra vagy a felség által nevezendő más hazafira bízván, és a segedelempénzt letartóztatókra vagy annak behajtását gátolókra, továbbá a török alatti jobbágyokra, és slavóniaiakra, a kötelességeiket nem teljesítőkre, a katonai zsoldokra, a kihágó zsoldos katonákra, és az országos vagy részletes felkelésre nézve a múlt és illetőleg előbbeni években hozott határozataikat megújítván.

A 8- és 9-dik ágazatok, melyekben az ingyenes munka iránti múlt évi ajánlatukat azon kéréssel ismétlik: hogy a munkások máshová, mint rendeltetésök helyére, ne alkalmaztassanak, se munkával erejök felett ne terheltessenek; a múlt évi munka vagy adóbeli hátramaradások behajtásában pedig az ellenség vagy katonaság által később történt pusztításokra tekintet vétessék, következőleg az oly alispánokra is, kik a hátramaradások be nem hajthatását alapos okokkal igazolandják.

A 10-ik ágazat, melyben az ország rendei kijelentik, hogy élelmi szerek szolgáltatására, vagy akár azoknak akár hadiszereknek táborba viteléhez szükséges marhák kiállítására nézve, mivel a telhetetlen királyi katonák által mind gabonáiktól mind marháiktól megfosztattak, a király várakozásának meg nem felelhetnek.

A 11-ik ágazat, mely által a gabonának kivitele, útak kijavítása, és a szabad hajduk és kóbor katonák iránti múlt évi törvényrendeletek egész kiterjedésökben fentartatni határoztatnak.

A 13-ik ágazat, melyben az ország határai iránti biztosságoknak munkálatai foganatosíttatni sürgettetnek, és a múlt években nevezett ily biztosok meghagyatnak azon hozzáadással: hogy a hiányzók vagy távollévők helyett a felség másokat nevezzen.

A 15-ik ágazat, mely által Landa Zsigmond két fiával együtt a felség ajánlására honfiusíttatik.

II. Állandó szabályul hozott rendeleteük:

A 12-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy hív alattvalóit magánosok egyszerü vádjára és előadására királyi parancsa által helytartója vagy biztosai előtti megjelenésre és privilegiumaik előmutatására hazánk törvényeinek ellenére ne kényszerítse. Ugyanezen ágazatban a király ezen

bajnak megvizsgálását, és az idők körülményei szerinti megorvoslását igéri.

A 13-ik ágazat, melyben országunk rendei az árulerakási helyeket megtartatni, és egyszersmind minden kereskedést üzőknek megengedtetni rendelik: hogy ott boraikat és másféle áruikat lerakhassák, és kényelmök szerint, a kikorcsmárolást még is kivéve, eladassák. Továbbá az 1569: 18 és 1574: 36. ágazatokat megtartatni parancsolják. — Azonban e tárgyat a királyi felség későbbi határozására fentartá.

XV-dik törvénylevele az 1604-ik évi február 3-ikára hirdetett, és Mátyás főhercegnek kedvelt elnöklete alatt Pozsonban tartott országgyűlésben alkottaték, és 22 ágazatra terjed, melyek közől

I. Ideiglени vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1—6-ik ágazatok, melyekben országunk rendei, előre bocsátván a királynak atyai gondoskodása iránti szokott köszönetöket és kérelmöket, azon évre is a kamarai adórovó által alispán és szolgabiró jelenlétében teendő új összeszámitás szerint minden akár király akár hazafiak jószágaiban létező jobbágyi vagy zselléri háztól 150, és tulajdon erszényökből személyes felkelés helyett 50 dénárt oly célból ajánlanak: hogy az egyedűl magyar katonáknak az ország magyar főkapitányai által eszközlendő fogadására és tartására fordíttassék. Ezen ajánlásuknál egyszersmind kijelentik: hogy Slavónia és a török alatt lévő jobbágyok ezen segedelempénznek is csak felét fizessék, és hogy mind a kapitányok a kitartott katonák, mind a kamarák a bevett és kiadott pénzek felett a felségnek ugyan számot adni, az országnak pedig tudósító jelentést tenni tartozzanak. Továbbá ugyanezen ágazatokban az ezen adó kiszedését gátlókra, az összeszámítással foglalkozó egyének esküjére, az adószedőknek számadására, és a szolgálatból év vége előtt eltávozó, vagy külföldiek zsoldjába álló, avagy falukra osztva létező vagy határszéleken kívül kóborló katonákra nézve a múlt évekbeli határozatokat megújitják, a múlt évi számadások vizsgálatára egyéneket rendelnek, és a múlt évekbeni adóbeli tartozásokat, beszedésökre május 15-ikét határnapul szabván, a katonaság hátralévő zsoldjának kifizetésére fordíttatni, és a mi onnét felülmaradna, egyedűl katonatartásrai fordítás végett a királyi kamarába beadatni rendelik.

A 7—9-ik ágazatok, melyekben az ország rendei a katonai zsoldra, az országos és részletes felkelésre, a katonáknak táborba küldésére, és az ingyenes munkákra nézve az 1603-iki törvény rendeleteire vonatkoznak; továbbá mely vármegyék mely várakhoz legyenek kötelesek munkáikat szolgáltatni elősorolván, méltányosnak nyilatkoztatják azt, hogy az ingyenes munkabeli hátramaradások, az elpusztult helyeknek egyedűli kivételével, behajtassanak, és a határszélek javára fordíttassanak.

A 10- és 11-ik ágazatok, melyekben a rendek kijelentik: hogy ezen évben a szükség és marhahiány még nagyobb lévén mint taval, élelmiszerek szolgáltatására és hadiszerek vitelére nézve a király kivánatát ismét nem teljesíthetik; továbbá a felső-magyarországi szabad városoknak az iránti kérését előterjesztik: hogy ágyuk vontatására adott marháik Erdélybe ne hajtassanak, se a katonatisztek által tulajdon céljaikra ne fordíttassanak, hanem a tábor szétoszolván mind haza térni engedtessenek.

A 12-dik ágazat, melyben a szabad hajdukról és kóbor katonákról az 1563: 36-dik ágazat megújíttatik, az ily hajduk által károkat tétetők a megsértett fél kérésére a királyi helytartó által az 1599: 3-dik törvény szerint, az ily tetten kapott gonosztevők pedig alispánok által elitéltetni, a kihágó német kapitányok végre a király által büntettetni rendeltetnek.

A 13-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy az átköltöző katonaság vezetésére, beszállítására, és élemezésére az 1597: 37-dik ágazat szerint minden vármegye magának egy vagy két, némi tekintélylyel biró férfiút jó korán biztossá válaszszon.

A 15-dik ágazat, melyben országunk rendei a királyt ugyan kérik, hogy az ország határai kiigazítására ausztriai és styriai biztosokat azonnal nevezzen; önmagok pedig mind Ausztria, Styria és Morva, mind pedig Lengyelország és Slézsia felé magyar biztosokat neveznek, és munkálkodásukra határnapot szabnak, és nekiek meghagyják: hogy ne csak a határok dolgát igazítsák el, hanem a magánosoknak azok iránti pereiket is egyenlítsék ki, a biztosok költségeiről az érdekeltető felek illőleg gondoskodni tartozván.

A 19- és 20-dik ágazatok, melyek közől amabban ugyan báró Molard Erneszt Ausztriának császári helytartója és annak testvérei János és Lajos a királynak és Mátyás főhercegnek, emebben pedig Kolonich Károly és Erneszt a királynak ajánlatára honfiúsíttatnak.

A 21-dik ágazat, mely által Sennyei Miklós, ki az 1601: 27-dik

törvénycikkben más néhányakkal, mint a nemességnek és köznépnek zsarnoka, névszerint megbüntettetni rendeltetett, minekutána büntelenségét az ország rendei előtt elégségesen kimutatta, a királyi felség kegyelme által jogaiba visszahelyeztetni határoztatik.

II. Állandó szabályúl hozott rendelkezetűek:

A 14-dik ágazat, melyben azon zsoldos katonákról, és határszéli kapitányokról s tisztekről, és minapában török tartományokból Slavóniába átköltözött oláhokról, kik több részekről tett panaszok szerint földesurak birtokaiban letelepülvén, a földesúr jogát elismérni nem akarják, határoztatik: hogy az ily letelepülők mind egyházi tizedet, mind pedig a földesurnak földbért és kilencedet adjanak, az ilyetén oláhok, földeikre és telkeikre nézve, annak hatósága alatt állóknak is nyilván kijelentetvén; továbbá hogy a király Ferdinánd főherceget kérje meg, miszerint az ily embereket földesuraik ellen ne oltalmazza, és hogy az ily erőszaktól és kártételektől a felső határszéleknek mind magyar mind német kapitányait tiltsa el.

A 16-, 17- és 18-dik ágazatok, melyekben a király kéretik, az elsőben ugyan, hogy a só árának a huszti sóbányák birtokosa, Basta György által történt fölemeltetése miatt a sóhordók sót ki nem vihetvén és ez által a harmincadi jövedelmek csökkenvén, a só árát előbbi állapotjába állítsa vissza; a másodikban és harmadikban pedig, hogy magánosoknak egyszerű vádjára vagy előterjesztésére királyi parancsa által senkit hívei közől se helytartója vagy biztosai előtt törvényt állani és privilégiomait előmutatni ne kényszerítsen, se be ne fogasson, és ingó vagy ingatlan jószágaitól meg ne fosztasson; hanem hogy mindenki ellen a követelő törvény útjával éljen, és hogy a feladott személy, ha a kereset hívségtelenség szennyére nem céloz, a helytartó előtt perbe fogatván, soronkívül itéltessék, és hogy megújíttatván ezennel az 1567: 9-ik törvénycikk, ugyan így ítéltessék el a csalárd feladó is.—Azonban mindezeknek bővebb megvizsgáltatását, és azután teendő megorvoslását a királyi felség magának fentartá.

A 19-dik ágazatnak 2-dik §-a, melyben rendeltetik: hogy mind az ezen törvénycikk által honfiúsított Molard bárók, mind más honfiakká befogadottak, habár esküiket már letették és becikkelyeztettek is, még is magoknak és maradékaiknak nagyobb oltalmára kiváltsági és tanúleveleiket a magyar cancelláriából, mint más országokban is szokás, kivenni köteleztessenek.

A 22-dik ágazat, melyet a király toldott az ország rendeinek ágazataihoz. Ezen ágazatban a király, — előadván, hogy némelyek magokat Magyarország rendei nagyobb részének állítólag Mátyás főherceg által két esedező levelet benyújtottak, és azokban hitvallásukbani háborgattatásukról, papjaik elmozdításáról, egyházaik és egyházi jövedelmeik elfoglaltatásáról a nélkül mindazáltal, hogy a főherceg felszólítására magokat megneveznék, vagy mily hitvallásuk légyen, és névszerint mely egyházaik és egyházi jövedelmeik vétettek légyen el, felfödöznék, panaszkodva, hitvallásuk békés gyakorlatábani meghagyatásukért és a tőlök elvetteknek visszaadásaért esedeznek, — kinyilatkoztatja: hogy kérésök teljesítésére magát nem határozhatja, hanem mint romai katholikus király szent István király magyar nemzet apostolának és utódainak katholika hitet érdeklő minden törvényeit újonan megerősíti, és azon országgyűlési tanácskozásokat ilyetén hitvallás ügyefeletti vitákkal késleltetni és félbeszakasztatni tilalmazza, és az ily újítókat az ország törvényeiben kiszabott büntetések alá vettetni parancsolja.

Ezen törvénylevél béfejezésében különös az, hogy a király az általa odatoldott utolsó ágazatnak megerősítését is világos szavakkal kijelenti.

C. *Az ország rendeinek* 1594-*dik évi törvényleveléről.*

Rudolf királynak törvénykönyvünkben létező 15 törvénylevelén kívül Kovachich Márton még az ország rendeinek királyi felség parancsára Mátyás főherceg által 1594-dik évi június 1-ső napjára hirdetett, és az Esztergom alatti táborban tartott gyülésében hozott törvénylevelét [1]) is, és pedig az ugyanazon gyülésnek június 2-dikán átnyújtott királyi előadásokkal [2]), és az ország rendei által Mátyás főhercegnek az elébe fölterjesztett ágazatok feletti ellennyilatkozatára (replicatio) adott feleletével [3]) együtt napfényre hozá. Mind a három oklevélnek kivonatait, mivel azoknak egybevetéséből a tárgyak országgyűlési tárgyalásának akkor divatozott módja kiviláglik, itt előadni érdekesnek véltem.

---

[1]) Lásd ezen törvénylevelet: Vestigia Comit. 732—737, és Sylloge Decret. Comit. I. köt. 460—465. ll.

[2]) Lásd, Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 310—316. ll.

[3]) Lásd, Vest. Comit. 737—739. ll.

I. A királyi előadásokban előre bocsáttatik: hogy mivel ő felségének az ország rendei közé megjelenését, melynél semmit inkább nem óhajtott, Magyarország üdve feletti gondoskodásai és a birodalmi országgyűlés lehetetlenné tették, ő felsége ezen országgyűlésének tartására maga helyett Mátyás főherceget megbízta, és az előforduló tárgyak iránt teljes hatalommal felruházta légyen, semmit sem kételkedve azon: hogy valamint ő elődeinek példája szerint semmit el nem mulaszt, mit a vad ellenség erejének megtörésére tehet; úgy az ország rendei is, kikre az egész keresztyénség szemei fordítva vannak, szinte mindent megteendnek, mit a magyar névnek oly sokáig fentartott dicsősége kíván, és hogy minden erejöket most annál inkább megfeszítendik, mivel az ellenség felett újonan nyert győzedelmek reménységet nyújtanak, ha nem is a hazának egész megszabadítására, de legalább annak biztosabbá tételére az ellenség jövendő berohanásai ellen. — Ezután előadatnak a felségnek kívánatai. Jelesűl: 1) Hogy a dolognak szerencsés folyama főleg a segedelemnyújtás sebességétől függvén, e gyűlésben egyedűl csak az ország védelmének és visszavételének dolga tárgyaltassék, és egyéb sérelmek és a mik békesb időket kívánnak, máskorra halasztassanak. — 2) Hogy az ország rendei és karai ő felségének már múlt gyűlésben kijelentett kívánata szerint a jövő három évre adóképen minden kaputól két-két határnapon fizetendő évenkénti 6 forintot rendeljenek, és pedig mivel a múlt évi számadások oly zavartak és bizonytalanok, hogy azokból sem a bevételt sem a kiadást sem a pénzeknek hová fordítását kivenni nem lehet, azon határozattal, miszerint azt az előbbi szokás szerint a királyi kamara szedje be, a királyi felség megigérvén: hngy a beveendő pénzeket egyedűl újonan fogadandó magyar lovas és gyalog katonák fogadására fordítandja, és miképen történt kiadatásukat a rendeknek elejökbe terjesztetendő. — 3) Hogy a rendelt adószedőktől múlt országgyűlés határozata szerint tüstént számadás vétessék, és a hátramaradások a jelen háborúra fordíttassanak. — 4) Hogy az ország főpapjai, világi nagyai, s mind régi (veterani) mind új (novitii) nemesei személyesen felkeljenek, és táborozás végeig táborban maradjanak; továbbá hogy azon felül minden kaputól egy gyalog vagy kettőtől egy fegyveres lovas küldessék, a kötelességöket elhanyaglandókra büntetés szabassék, és mindezekrei pontos felügyelés végett egy magyar és egy német szemletiszt rendeltessék. — 5) Hogy a katonáknak előbbi zsoldjok nagy részint kifizetve nem lévén, azoknak kifizetésére a rendek külön

100,000 forintot ajánljanak, a kész fizetés mellett azt is reményleni lehetvén, hogy az érdeklettek követeléseiknek egy részét elengedjék; arról pedig, hogy a városok is ezen adózásra bírassanak, a királyi felség komolyan gondoskodni fog. — 6) Hogy az élelmi szerek iránt a rendek oly rendelkezést tegyenek, mely szerint minden kaputól bizonyos gabona-mennyiség jutányos áron táborba szolgáltassék, kijelölve egyszersmind azon megerősített helyeket is, melyekre a gabonaszállítás teendő leszen.

Jegyzet. Kovachich Mártonnak ezen oklevél mellett tett azon megjegyzése, hogy abban mindenütt csak az „Ordines" nevezet fordul elő, a „Status" pedig sehol, meg nem áll; mert azon helyen, hol az évenkénti 6 forintnyi adóról szó vagyon, e szavak „Ordines et Status" állanak.

II. Az ország rendei Mátyás főhercegnek a benyújtott ágazataikra tett ellennyilatkozatára adott feleletökben: 1) Azoknak, kik a nemzetet eddig büntetlenűl sanyargatták, előbbeni irományukban kért megbüntetését ismét sürgetik. — A segedelemre nézve kijelentik: hogy tulajdon erszényeikből pénzt adni és egyszersmind személyesen is felkelni nem fognak, hanem a főhercegnek választása szerint vagy az előbbi iratukban kijelölt segedelempénzt megadandják, vagy pedig szokott mód szerint felkelendnek, és azon fölűl minden kaputól, míglen a táborozás tartand, hónaponként egy-egy forintot fizetendnek, ezen utóbbi esetre jelesűl megkivánván, hogy a főpapok, országnagyok vagy nemesek zsoldjában álló birtokos nemesek magok helyett a vármegye hadi népéhez egyenkint egy jól felfegyverzett lovast állítsanak. — 3) Kijelentik, hogy a segedelempénz beszedését vármegyei adószedők által az előbbi iratukban kijelölt mód szerint tétetni kivánják. — 4) Szemletiszteket, és az adószedők számadásainak vizsgálatára két vizsgálót neveznek. — 5) A kivánt 100,000 forintra nézve kijelentik: hogy e tárgyról ezen részleges gyűlésben (conventus particularis) határozat nem tétethetik, és hogy egyébként is az eddiginél nagyobb teherviselésre nem képesek. — 6) Hogy nem ellenzik ugyan a katonai zsoldnak alábbszállítását, de a felső részek példájánál fogvást nem hiszik, hogy csekélyebb zsoldért katonát lehessen fogadni. — 7) Kivánják, hogy a nemeseknek mindegyik vármegye kapitányt nevezzen, és a főherceg magyar tanácsával mindannak mind az adószedőnek az adóból illő zsoldot rendeljen. — 8) A mennél előbbi katonafogadást, mivel a vármegyék hadi népei szolgálatjok ideje kitelvén mind eloszlottak, a rendek is szükségesnek vélik, és erre nézve jónak gondolnák, ha előre egy pénzösszeg felvé-

tetnék. — 9) Az élelmi szerek iránt új törvényt hozni szükségtelennek tartják; mivel azonban, ha az élelmiszer-hozók békével oda és visszaútazhatnak, és gabonáiknak igazságos árát megkapják, bizonyára hiány nem leend. Végre

III. Magának a törvénylevélnek, melyet Kovachich Márton 15, fia pedig 20 ágazatra oszt, tartalma e következő:

Az 1-ső — 18 és 20-ik ágazatokban az ország rendei, előre bocsátván szegénységökkeli szokott mentegetésöket, 1594-dik évi június 15-ikétől kezdve a jelen háború bevégezendéseig minden kaputól hónaponként egy magyar forintot fizettetni rendelnek, és minden birtokos főpap, országnagy, prépost, káptalan, konvent és nemes által teljesítendő személyes fölkelést igérnek, kivéve a hadra alkalmatlanokat, kik magok helyett mást küldeni, és a mások zsoldjában álló birtokos nemeseket, kik a vármegye hadi népéhez egyenkint egy jól felfegyverzett lovast állítani parancsoltatnak, és nyilván kijelentve, hogy e terheket az alispánok, esküdtek és szolgabirák is másokkal egyaránt viselni tartoznak; egyebekre nézve pedig határozzák: a) Hogy az egy telkes nemesekre nézve, — kiket itt háromrendbeliekre, úgymint olyakra, kik nemes curiáikra jobbágyokat vagy zselléreket szállítottak, továbbá középszerű értéküekre, és szegényebbekre osztanak, az alispán egy nagyobb birtoku nemessel lelkiismeretesen határozza el, katonát kellessék-e állítaniok, vagy pedig pénzt és mennyit adózniok? — b) Hogy a címeres és kibújdosott nemesek hónaponkint 2 forintot, a zsidók és keresztség-ismétlők pedig személyenkint 25 dénárt fizessenek. — c) Hogy a birtoktalan papok az alispán és melléje adott nemes által taksáltassanak. — d) Hogy a törökök alatt létezők szokás szerint fél adóval terheltessenek. — Továbbá az itt tett ajánlatok kezelésére nézve rendelik: 1) Hogy minden beszedendő pénz a főhercegnek adassék át, és ez azt az újonan fogadandó magyar lovas és gyalog katonák tartására és zsoldjaik havonkénti fizetésére fordítsa. — 2) Hogy két szemletiszt legyen, Styczel József és Vízkelethy Tamás, kik a katonáknak mindenkor teljes számmal tartására is ügyeljenek, s hogy a katonáknak magyar kapitányaik rajtok hónaponként szemlét tartsanak, és az országnak magyar főkapitányaik alatt álljanak, és hogy a király ezeknek hatalmát sértetlenűl hagyja meg. 3) Hogy a segedelempénzt a főispánok által választandó adószedők hajtsák be, kiknek az alispánok a szemlére köteles országnagyoknak, nemeseknek és másoknak lajstromát átadni tartozzanak, és hogy nekiek, valamint a

szemletiszteknek is, a magyar tanácsban illő zsold rendeltessék. — 4) Hogy új kapuszámítás most nem tétethetvén, az elégett vagy pusztulásra jutott helységek miatt csak a kapuk száma igazíttassék ki. — 5) Hogy azokat, kik az ajánlott segedelmet az alispánnak intésére sem adnák meg, kötelességök teljesítésére a főispán és vármegye, ha megkivántatnék, a főkapitányt is segítségül híva, három-annyinak kivétele által szorítsa. — 6) Hogy a rablásból élő szabad hajduk kapitányok alatt zsoldba álljanak; máskép akárhol és akárki által befogatván, akasztófával büntettessenek. — 7) Hogy a lovasnak havi zsoldja négy, a gyalognak pedig egy és fél magyar forint legyen, s a többet kivánó, lovát és fegyverét veszítse, és senki által zsoldba ne fogadtassék; a két zsoldot vevő pedig akasztassék föl. — 8) Hogy ezen szükségben a szolgák az 1552:11-ik törvénycikk szerint a had bevégeztéig szolgálatuk idejének eltölte után is megmaradni tartozzanak. — 9) Hogy a szabad városoknak mind ezen évi taksáiról mind más terheiről a főherceg magyar tanácsával tüstént határozzon, és azokat országunk határszéleinek szükségeire fordítsa.

A 19-dik ágazatban nagyságos Illésházy István országos adószedő múlt évi adó feletti számadásainak a királyi kamara tanácsosaival teendő vizsgálatára négy egyén neveztetik.

Jegyzet. Azon gyűlés, melyben ezen törvénylevél hozatott, jóllehet a királyi előadások Magyarország rendeihez vannak intézve és bennök a gyűlés országgyűlésének (regni conventus) címezve áll; a rendeknek Mátyás főherceg ellennyilatkozatára adott feleletében és az 1595:42-dik törvénycikkben mindazáltal részleges gyűlésnek (particularis conventus), a törvénylevélnek Rádayféle gyűjteményben találtató felülirataban pedig a dunáninneni és dunántúli vármegyék főpapjai, bárói, és egyéb karai és rendei gyülekezetének (congregatio) neveztetik.

D. Rudolfnak törvényhozási egyéb törekvéseiről.

A fön elősorolt országgyűléseken túl Rudolf király, országlásának utolsó éveiben is hirdetett többször országgyűléseket, jelesül 1605-dik évi junius 6-ikára [1]), melyet azonban Bocskay zavargásainak növekedése miatt

[1]) Lásd Mátyás főhercegnek a bártfaiakhoz 1604-iki december 5-ikén, és Rudolf királynak a soproniakhoz 1604-iki december 16-kán intézett meghívó levelét, amazt ugyan Vestig. Comit. 759, emezt pedig Supplem. ad Vestig. Com. III. köt. 328.l.

elhalasztani kényszerült[1], — továbbá 1606-ik évi aprilis 24-dikére[2]; de ezen gyűlés sem foglalhatott a Bocskayval megkezdett alkudozások be nem végezhetése miatt helyet, — azután 1607-dik évi, elejénte ugyan junius 24-ik, későbben pedig julius 25-ik napjára[3]), melyre Pázmány Péter tanusága szerint [4]) az ország rendei számosan össze is sereglettek ugyan, de Mátyás főhercegnek megérkezését több hetekig hasztalanul várván, ismét elszéledtek, — végre 1608-dik évi martius 11-ikére [5]); azonban ezen egybehívás, habár a király 1608-diki január 23-ikán költ királyi levele [6]) által a Mátyás főherceg által azon hónak 12-ikére önhatalmúlag egybegyűjtött rendeket szétoszlásra, és az őáltala rendelt határnapra teendő megjelenésre intené, siker nélkül maradott.

E. A Rudolf királynak törvényleveleit törvénykönyvünkben követő oklevelekről.

Rudolf királynak törvényleveleit törvénykönyvünkben néhány oklevelek követik, név szerint:

I. Az ágostai és helvétiai vallások szabad gyakorlatának biztosításáról főleg nevezetes a bécsi békeszerződés (pacificatio Viennensis), melyet Mátyás főherceg, mint a király teljes hatalmú biztosa, és melléje adott részint német részint magyar császári királyi tanácsosok Bocskay Istvánnak meghatalmazottaival 1606-ik évi junius 23-ikán Bécsben kötöttek, és Rudolf császár és király ugyanazon évi augusztus 6-ikán [7]) megerősített, Mátyás főherceg nevében kiadva, és mind a két félnek meghatalmazottai által aláírva.

---

[1]) Lásd Rudolfnak a soproniakhoz 1605-iki január 25-ikén kelt levelét ugyanott a 331. lapon.

[2]) Lásd Rudolfnak ugyanazokhoz 1606-iki martius 10-kén intézett meghívó királyi levelét ugyanott a 333. lapon.

[3]) Lásd ugyanannak ismét azokhoz 1607-iki május 10-ikén és június 15-ikén költ szinte meghívó királyi iratait ismét ott a 351—354. lapokon.

[4]) Lásd ugyanottan a 354. lapon.

[5]) Lásd Rudolfnak Bethlenfalvai Thurzó Staniszlóhoz 1607-diki december 24-dikén intézett meghívó királyi levelét Vestigia Comit. 762. lap.

[6]) Lásd Kovachich Mártonnak ez iránti előadását: Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. a 356. és 357-dik lapokon.

[7]) Bizonyitják ezt a magyar- és csehországi rendeknek a bécsi béke megtartása iránt egymást biztosító ugyanazon évi leveleik törvénykönyvünkben.

Ezen szerződésnek bévezetésében előadja a főherceg: hogy ő a cs. kir. felségtől az országban támadott zavarok lecsillapítására teljes hatalommal el lévén látva, némely cs. kir. tanácsosok közbejövetelével az ellenfélnek biztosaival már egy szerződést létre hozott, és aláírással és pecséttel is megerősített légyen; mivel azonban Bocskay Istvánnak és a vele tartó magyaroknak véleménye szerint az által némely nehézségek el nem döntettek, és azok miatt Illésházy István három biztos társsal Bécsbe hozzája járult, azoknak újonani tárgyalásába és elhatározásába belé egyezett, és valóban az itt név szerint elősorolt cs. kir. tanácsosok azon biztosokkal ezen szerződésre léptek légyen.

Az I-ső ágazatra. Hogy ellent nem állhatván az előbbi törvények és az 1604-iki törvénylevélnek csupán a királyi felség által a rendek megegyezése nélkül oda toldott 22-ik ágazata, a felség hazánknak minden, de mégis csak Magyarország határai között létező, karait és rendeit, mind az ország nagyait és nemeseit, mind a szabad városokat és kiváltságos mezővárosokat, és a magyar határszélekben lévő magyar katonákat magok hitvallásaikban háboríthatlanul meghagyandja, s azokat háborgattatni vagy gátoltatni mások által sem engedendi, hanem mindazoknak vallásaik szabad gyakorlata megengedve leend, de mégis a római katholika hitvallásnak sérelme nélkül, és úgy, hogy a római katholikus papság, templomok és egyházak sértetlenűl maradjanak, és a mik ezen zavarok alatt egyik vagy másik fél által elfoglaltattak, kölcsönösen visszabocsáttassanak.

A II-dik ágazatra. Hogy a békeség az előbbi szerződés szerint a magyarokkal és törökökkel együtt véve köttessék.

A III-dik ágazatra. Hogy a legközelebb tartandó országgyűlésen régenten divatozott mód szerint hajdani méltóságával bírandó nádor választassék, s hogy a király Magyarországban vagy ahhoz közel nem lakozhatván, a főherceg Magyarország dolgait a nádor és magyar tanácsosok által teljes hatalommal úgy kormányozhassa, mintha a király önmaga személyesen jelen volna, és hogy a mostani személyes jelenlét (personalis praesentia modernus) helyében hagyassék ugyan meg, de jövendőre az ország rendelményei szerint választassék.

A IV-ik ágazatra. Hogy a király békesb idők beállása után a koronát hazánkba, névszerint Pozsonba, visszahozatni méltóztassék.

Az V-ik és VI-ik ágazatokra. 1) Hogy a királyi, bármely nevet viselendő, kincstárnok magát az ország kormányának semmi ágába ne avassa,

hanem egyedűl csak a királynak és koronának jövedelmeit kezelje, sőt hogy ezután azzá csak magyar és világi egyén választassék; a közadózások beszedésére pedig adószedőket a hazafiak előbbi divathoz képest tetszésök szerint nevezhessenek. — 2) Hogy az egri és váradi püspökök, míglen perök elhatároztatik, az országba vissza ne jöjjenek, és hogy a király püspökökké, akárkiket akarand, szabadon választhasson ugyan, de tanácsába másokat, mint püspöki egyházzal vagy más püspöki jogokkal bírókat ne bocsásson, és az ilyek között a nemes vérből származottakra mások előtt illő tekintettel legyen. — 3) Hogy a főispánsággal felruházott püspökökről, és arról, vajjon egyházi személyek világi méltóságokat viselhetnek-e? a jövő országgyűlés határozzon; a prépostságok és apátságok mindazáltal alapítványaikat tartsák meg. 4) Hogy Modor, Szentgyörgy és Bazin mezővárosok iránti azon kérdés, vajjon az ország rendei között ülésök és szavazatok lehet-e? a jövő országgyűlésre útasíttatik. — 5) Hogy a király a községeknek az 1542-iki törvény ellenére jószágokat nem ajándékozand.

A VII-dik ágazatra. Hogy a szentszékek maradjanak fön; ha mindazáltal azoknál visszaélések jöttek volna divatba, azok jövő országgyűlésen fölvétethetnek, valamint a dézsmákat érdeklő panaszok is.

A VIII-ik ágazatra. 1) Hogy a magyarok belé nem egyeznek abba, hogy a jezsuitáknak Magyarországban állandó jogaik és birtokaik legyenek; a királyi felség mindazáltal jogai mellett megmarad. — 2) Hogy az adományozások hazánk törvényei szerint és szokott záradékokkal tétessenek.

A IX. és X-ik ágazatokra. Hogy a király Magyarországot és a kapcsolt részeket, t. i. Slavóniát, Horvátországot és Dalmáciát, magyarok és más benszülött nemzetbéliek által kormányozza, s minden, országunkat érdeklő nagyobb vagy kisebb akár belső akár külső hivatalokra és határszéli főnökségekre magyar tanácsával csak ilyeket és minden hitvallás-különbség nélkül alkalmazzon, és csak a dunai részekben adhasson két határszéli főnökséget szomszéd tartományokbeli érdemes külföldi egyéneknek.

A XI-ik ágazatra. Hogy ezen, nádorról szóló ágazat már a harmadikba be vagyon foglalva, de mégis az hozzá adatik: hogy a panaszlók bántalmaikat törvény útján keressék, és senki törvényszerű megidézés és törvény rende szerint tett elmarasztaltatás nélkül ne büntettessék. Továbbá hogy az ország decretumai, melyeket ezen zavarok és az országnak

különbféle rendeletei országunk régi törvényeivel sok helyeken ellenkezésbe hoztak, mint már az 1550, 1553 és 1563-ki törvénylevelekben rendelve volt, jobbíttassanak ki.

A XII-ik ágazatra. Előadatik, minek kellessék némely névszerint elősorolt magános hazafiaknak vagy családoknak ügyei iránt történnie.

A XIII-ik ágazatra. Hogy lehetetlen lévén a zavarok alatt elrablott ingó javakat visszakapni, az egyik vagy másik felekezet által tett károsítások feledékenységbe bocsáttassanak.

A XIV-ik ágazatra. Hogy Bocskay úrnak adományait a jövő országgyűlés vizsgálja meg; a jószág lekötelezései vagy elzálogításai mindazáltal tartsák meg érvényességöket, míglen a hitelezők az országgyűlésnek hozandó határozata szerint kielégíttetendnek, valamint a nemesítései is, csak hogy a felettök költ levelek az országgyűlésen előadassanak. Továbbá hogy Bocskay által ezután jószág-lekötelezések bármely ürügy alatt ne tétessenek. Végre hogy a Bocskay pártosainak kassai gyűlésökben hozott azon határozata, mely szerint azok, kik magokat jövő sz. Jakab napjáig hozzá nem csatolnák, jószágaikat elveszítik, érvénytelen legyen.

A XV-dik ágazatra. Hogy a külföldieknek lekötelezett jószágokat és várakat a hazafiak ő felsége megegyezésével visszaválthassák a rajtok fekvő pénzek letétele mellett. Továbbá hogy a szabad városoknak azon előjogaik, melyeknek gyakorlatában vannak, tartassanak meg, s azokkal mindennemü, akár magyar akár német vagy cseh lakosaik egyaránt éljenek; az ellenök támasztott panaszok pedig a jövő országgyűlésen hallgattassanak ki, és a rendek vagy országnak birái által ítélteltessenek el. Végre

Bocskay István személyére és kielégítésére nézve határoztatik: hogy azon magyarországi vármegyéken túl, melyeket már Báthory Zsigmond fejedelem bírt, még egész Ugocsa, Bereg és Szatmár vármegyéket is tartsa meg, és pedig örökösülő joggal, de mégis csak törvényes ágyból származó férfiági maradékaira nézve, és oly feltétellel: hogy ezek kihalván, mind a hét vármegye a magyar koronára visszaszálljon, a netalán születendő leányait az ország törvényei szerint csak leányi negyed illetvén. Továbbá hogy, valamint Báthory Zsigmond, magát a birodalom és Erdély hercegének, székelyek grófjának, és Magyarország részei urának nevezhesse, és családi és szerzett címerein túl Erdélyével is élhessen. Kiköttetik mindazáltal, hogy magyarországi vármegyéiből a magyar országgyűlésekre követeket küldeni tartozzék, és hogy az egri dézsmákat Tiszán-

innen ne ő, hanem a királyi felség szedhesse. — A többi pontok az ország egyéb részeinek király kezébe kiadását, — az egymás ellen 1604-dik évi october 15-ikétől kezdve elkövetett bántalmaknak örök feledékenységbe bocsátását, — a más félhez szítók elfoglalt jószágainak visszaadását, s azoknak kegyelembe vételét, — a magyar és egyéb ausztriai országok közötti jó szomszédságnak, szeretetnek és közlekedésnek visszaállítását, és a törökök elleni közös védelmet, ha azok tisztességes békekötésre hajlani nem akarnának, kötik ki, és azok, kik máskép tennének, hívségtelenség örökös szennye alá vettetni rendeltetnek.

II. A Magyarország mind király mind Bocskay részén lévő rendeinek Csehország, Morva, Slézsia és Lusatia rendei, és ezeknek Magyarország és Erdély rendei részére Bécsbe küldött követeik által költ biztosító leveleik, melyekben a fön érdeklett bécsi békeszerződés sértetlen megtartását, s a régi jó szomszédságnak és viszonos szeretetnek örökre tartandó helyreállítását kölcsönösen igérik. A csehországi rendek levele september 16-kán, a magyaroké september 23-ikán költ 1606-dik évben.

III. A Rudolf király és Hehomat török szultán között 1606-dik évi november 11-ikén felhatalmazottaik által Bocskay István küldötteinek jelenlétében húsz évig tartandó fegyvernyugvás iránt kötött békeszerződés. Törvényeinkre nézve kettő érdemel benne némi megjegyzést: 1) Hogy az alkudozó hét császári királyi biztosok közől négy született magyar, és a többi három is már honfiúsított egyén volt. — 2) Hogy abban a töröknek meghódolt helységekben lakó nemeseknek adó- és dézsmamentessége és mind vagyon- mind személybeli szabadsága is kiköttetik, valamint az is, hogy az adózások behajtására magok a törökök csak akkor menjenek ki, ha azokat a helybeli bírák, sőt ezek hanyagságának esetében az általok az iránt felszólított kapitányok vagy földesurak sem hajtották be.

F. E korbeli egyéb említést igénylőkről.

Ezen királyaink korából törvénytudományi tekintetből említést némileg igénylenek még e következők is:

I. Hogy Maximilián császár és király a bányamívelésnek virágzóbb állapotra hozása végett 1573-dik évben magyarországi új bányarendszert (neue Bergordnung des Königreich's Ungarn) alkotott, s azt a körmöci és sel-

meci régi bányarendszerekre tett felvilágosításaival együtt szoros megtartás végett ki is hirdettette.

II. Hogy Rudolf király alatt 1584-ik évben történt törvénykönyvünknek vagy is királyaink törvényleveleinek első kiadása Mossóczy Zakariás nyitrai püspök által ezen cím alatt: „Decreta, constitutiones, et articuli Regum I. Regni Hungariae ab anno 1035 usque 1583 publicis comitiis edita. Cum rerum indice copioso. Tyrnaviae Anno Domini 1584." [1])

III. Hogy Rudolf király Kassa, Pozson, Nagyszombat, Sopron, Bártfa, Eperjes és Szakolca tárnoki városoknak kérésére azoknak Laaki Thuz János tárnokmester által részint királyi privilégiumaikból részint városi és tárnoki törvényszéki határozataikból egybeszerkesztetett pörlekedési törvényeit Tárnoki Jog (jus tavernicale) cím alatt, II-dik Ulászlónak tárnoki városok perlekedési módját érdeklő privilegiumával együtt 1602-ik évi augustus 18-ikán ünnepélyes privilegiuma által megerősítette, és mind az ország rendes biráihoz és királyi ítélőszékéhez, mind pedig hazánkban birói hatalommal felruházott más törvényszékekhez ugyanazon hónapnak 20-dikán intézett parancsai által azoknak megtartását kötelességül tette. Láthatni ezen tárnoki jogot, de már Pest és Budának törököktőli visszavétele után, mint előszava tanusítja, kiadva törvénykönyvünknek végén.

IV. Hogy ezen királyaink alatt a nádori hivatal betöltetlenűl hagyatván, mind a királyi mind a nádori helytartói hivatalok folytonos divatban voltak, a mint ezt amarra nézve ugyan több más törvénycikkeken túl jelesűl az 1567:26., 1572. másod. decr. 4, 6., 1574:17., 1582:4, 5., 1588:30., 1601:34., 1603:12. s 1604:17-dik, emerre nézve pedig az 1563:65-ik törvénycikkel egybevetve az 1567:26-dik, továbbá az 1572. első decr. 9., s másod. decr. 4, 6, 1574:17., 1582:4, 5., és 1588:30-dik törvényágazatok eléggé tanusítják.

V. Hogy ezen királyaink korában a királyi felségnek, a mint az 1567:26-ik törvénycikk azt nyilván kifejezi, kivánatára nemcsak a királyi tábla két főpapjának és két bárójának törvénycikk általi kinevezése szokássá vált, hanem a feljebbviteli főtörvényszék 3 főpapjának és 3 bárójának hasonló kineveztetése is keletbe jött, mely mindkét rendbeli szokás

---

[1]) Többeket olvashatni ezen kiadásról Kovachich József Miklós „Notitiae Praeliminares ad Sylloge Decret. Comitialium" cimü munkájának 13—20. ll.

egészen III-ik Károlynak idejéig tartott. Tanusítják ezeket, az elsőt ugyan az 1576:26., második 1572:4., 5., 1574:17., 1575:3., 1582:4. 5., 1588:30. s 1601:33., a másodikat pedig az 1567:26., második 1572:4, 6., 1574:17., 1582:4, 5., 1588:30. s 1601:34., a harmadikat végre az 1609:70., 1618:64., 1622:43., 1625:51., 1630:45., 1635:14., 1638:23., 1647:103., 1649:76., 1655:51., 1662:28. és 1681:28-dik törvénycikkek.

VI. Hogy a főispán (supremus comes) nevezet törvényleveleinkben Maximilián alatt fordúl legelőször elő, jelesűl az 1574:33. és 1575:7. törvénycikkben. Rudolf alatt pedig ezen nevezet már divatos. Maximilián bányarendszeréhez ragasztott két rendbeli 1573-diki évi parancsaiban még Späne*) nevezettel él. — Egyébiránt Maximilián, mint még koronaörökös, egy 1558-dik évben Moson vármegyéhez intézett s tudós Gyurikovics György úr által a „Századunk“ címü folyóirat 1842-ik évi 46-dik számában közrebocsátott, levelében, mely által mint Moson vármegyének főnöke a közgyűlésből elébe terjesztett néhány kijelöltek közől Rumy Farkast alispánná választja és rendeli, önmagát már azon vármegye főispánjának címezi. Sőt a vármegye ispána ezen címezetéhez közelítő melléknevezetének némi nyoma, mint annak helyén megjegyzém, előfordúl már II-ik Lajos 1518-ik évi bácsi törvénylevelének 18-ik ágazatában [1]) is, hol a vármegyének ispána s főnöke „principalis comes“-nek címeztetik.

*) A „Comes és Vice-Comes“ szavaknak ezen oklevelekben előforduló Späne és Vize-Späne német szavak általi kifejezéséből kitetszik: hogy a megyének főnökei e korban már nem grófoknak, mint előbb valószinűleg neveztetének, hanem ispánoknak hivatának. — Hogy régibb időkben a vármegyék főnökei nem ispánoknak hanem grófoknak neveztetének, onnan látszik valószínünek, mert hajdan a Comes szó német okleveleinkben sehol sem Span, hanem mindenütt Graf szóval fejeztetik ki. Így jelesűl III-dik Bélának Domokos bánhegyi szűz Mária monostora részére tett adományát megerősítő 1195-iki levelében [2]) Comes Palatii vagyis Palatinus Hofgraf, Comes Soproniensis Graf von Oedenburg, Comes Nitriensis Graf von Naybrath neveztetik. Így szinte Geyer Wulflingnak Martonfalvai Pál gróf részére költ 1342-diki [3]), és István modrusi és vegliai grófnak leányai részére menyekzői ajándékot rendelő 1388-diki [4]) német leveleikben a Comes szó mindég Graf szóval adatik. Sőt még I. Fer-

[1]) Lásd, Sylloge Decret. Comit. I. köt. 255. lap.
[2]) Fejér, Oklgy. V. köt. I. d. 290. lap.
[3]) Ugyanott IX. köt. I. d. 82. lap.
[4]) Ismét ott X. köt. I. dar. 491. lap.

dinánd általam már előidézett 1527-dik évi német leiratában is Comites Grafen, Palatinus Großgraf, Comes Threnchiniensis Graf von Trentschin nevezettel jelöltetnek. — Egyébiránt hogy I-ső Ferdinánd kora felé az ispán és ispánság nevezetei is már keletben voltak, az 1525-ik évi hatvani országgyűlésnek Jankowichféle-Gyűjteményben található német naplója [1]) tanusítja; minthogy annak írója, habár a nádort mindég „Großgraf"nak írja, a vármegyei főnökséget még is ispánságnak „Baranya Warmegdie yschpanschag" nevezi.

VII. Hogy a „gróf" nevezet Rudolf király korában már csak a nagyobb és örökös grófok (comites maiores et perpetui) jelentésére használtatott, a mint ezt az 1599:48. törvénycikknek fönebb előidézett szavai tanusítják.

VIII. Hogy a királyi tábla (tabula regia) nevezete törvényleveleinkben Korvin Mátyás VI. törv. 20-dik és Ulászló I. törv. 69. cikkei után e királyaink alatt, jelesen az 1574:17., 1593:22. és 1601:33. törvénycikkekben fordul csak ismét elő.

IX. Hogy e korban Magyarország részére évenkint csak két ünnepnyolcadi szék szokott tartatni, mint ezt mind Maximiliánnak mind Rudolfnak számos törvényei tanusítják, egyik Pozsonban, másik a felső vármegyék részére rendesen ugyan Eperjesen, néha mindazáltal az 1569:39. és 1582:4. és 5-ik törvénycikkek tanusága szerint Nagyszombatban. Továbbá hogy királyi helytartói szék is, az 1572:4, 6., 1574:17., 1588:30. és 1601:34. törvénycikkek szerint, a felső vármegyék részére többnyire külön Eperjesen tartatni szokott, s hogy a most érdeklett királyi helytartói törvényszék az itt előidézett és más több törvénycikkek tanúsága szerint a királyi helytartón túl többnyire országgyűlésileg nevezett három főpapból és három báróból állott, és hogy a nádori helytartó ezen felvizsgálati törvényszéknek rendes tagja volt. Végre hogy Slavóniában és az 1569:40., 1572:7., és más több törvénycikkek szerint többnyire évenkint szinte két ünnepnyolcadi szék, vizkeresztkor és sz. Jakab napján, tartatni szokott.

X. Hogy e korban az 1574:18-dik törvénycikk tanúsága szerint az ország-bírói perek *) a magonszakadási és a Slavóniából és Horvátországból átküldött perek, a nádoriak pedig azok voltak, melyek a király és ha-

*) Hajdan Ulászló IV. törv. 6-ik cikkének tanusága szerint az országbírói perek közé az erdélyi nemeseknek királyi curiához feljebbvitt pörei is tartozának.

---

[1]) Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 6—17. ll.

zafiak közt folytanak, és hogy a királyi helytartó, habár mint legfőbb biró a királynak távullétében országunk minden biráinak ítéleteit feljebbvitel útján megvizsgálhatá, és az országos törvényszéktartás ideje alatt a király törvényszékében is országunk más rendes birái gyanánt minden, habár birtoki jogot érdeklő, pereket ítélhetett, ezen ítélőhatalma mindazáltal a nádori és országbirói fön kijelölt perekre ki nem terjedett.

XI. Hogy a vármegyei mind bírói mind egyéb közhatalom még e korban is a főispánban volt központosítva, és sajátilag egyedűl őtet illetőnek tartatott. Bizonyítják ezt az 1574:33., 1575:7. és 1578:4-dik törvénycikkek, melyek közől, mint fönebb előadva vagyon, az elsőben ugyan Gömör, a másodikban pedig Ugocsa, a harmadikban végre általánosan bármely főispánnal el nem látott vármegyében az alispán felhatalmaztatik: hogy, míglen a megye főispánnal elláttatandik, mind az adó kezelésére szükséges székeket hirdethessen, mind pedig minden akár birói akár másféle hatósági eljárásokat és végrehajtásokat tehessen. Bizonyítja ugyanezt továbbá az 1599:38-dik ágazat is, mely által a gonosztevők befogásában hivatalánál fogvást eljáró mosoni alispánon elkövetett vérengzésnek elítélése azon okból, mivel akkor a megyének főispánja nem volt, szokáson kívül az ország kapitányára bízatott.

XII. Hogy a törvényhozás módja e királyaink alatt is ugyanaz volt, melyet I. Ferdinánd alatt előadtam, a mint ezt az 1566-iki törv. előszava, és 4-ik ágazata, továbbá az 1567:1., 4., 5., 24., 26., 1569:1., 5., 6., 8., 60., az első 1572:6., 7., az 1574:1., 1588:24.; 1595:1., 2., 1596: 1., 5., 24., 28., 29., 1602:30. és 36-ik törvénycikkek, és azok, miket fönebb az ország rendeinek 1594-ik évi törvényleveléről mondottam, eléggé tanusítják.

XIII. Hogy e királyaink alatt a szabad királyi városok magokat a törvényhozásbani tevőleges részvétel gyakorlásában továbbá megerősíttették. Tanúsítják ezt: 1) A főpapok, bárók, nemesek, és az ország egyéb karai és rendei címzetének mindenik törvénylevélnek elő- és utószavábani irásmódi divattá lett használata. — 2) A szabad és bányavárosok jogaikért, szabadalmaikért, és mentességeikért őrködő törvényágazatoknak sokasága: milyenek névszerint az 1566:19., 1567:38., 40., 1569:57., 1574:35., 36., 37., 38., 1575:16., 1588:15., 17., 26., 45., 1595:50., 51., 1596:19., 1597:20., 1598:42., 1599:33., 1601:24., 1603:14. s 1604: 10. és 11-ik törvénycikkek. — 3) Az 1593:5-ik törvénycikknek azon ki-

fejezése, melyben a szabad városok az ország tagjainak mondatnak. — 4) A szabad és bányavárosoknak az 1574:37-dik törvénycikkben tárgyalt azon merész követelése, melynél fogva az urakat és nemeseket mindennemü bőr-, ló-, marha-, és egyéb ilyféle kereskedéstől eltiltatni kivánák. Végre — 5) A városoknak országos ügyekbeni ezen kori hathatós befolyását az 1604. törv. 22. c. 6-ik §-a, s a bécsi békekötésnek 5. és 15-ik pontjai, és az ezeknek következésében hozott 1608. kor. e. 13., 14., 16. és kor. u. 1-ső ágazatok is tanusítják.

XIV. Hogy Rudolf utolsó éveiben több részletes, s királyi felség egybehivása nélküli gyűlések is tartattak, először ugyan Bocskay István és párthívei által, jelesűl 1604-ik évi november elején Kassán, 1605-dik évben háromszor, úgymint aprilisban Szerencsen, november elején a Rákoson, november végén és december kezdetén Korponán, és 1606-ik évben kétszer Kassán, t. i. aprilis és május hónapokban és később december közepén [1]), — azután pedig, meghalván 1606-dik évi december 29-ikén Bocskay, a felső-magyarországi rendek által Kassán, jelesűl 1607-ik évben kétszer, februárius és martiusban és később octoberben, és 1608-dikban ismét kétszer, január és február hónapokban, és később juliusban, melyek közől a két elsőben császári királyi biztosok, az utolsóban pedig Mátyás főherceg Magyarország kormányzójának biztosa, Illésházy István gróf, is jelen voltak [2]). Sőt Mátyás főherceg is tartott egy ilyen gyűlést Pozsonyban 1608-ik évi január és február hónapokban, mely, mint már fönebb is megérintém, Rudolf királynak az egybegyűlt rendeket szétoszlásra intő levelének ellenére is makacsúl folytattaték [3]), és a miatt is igényel itt említést, mert ezen gyűlésnek alkalmával február 1-ső napján a magyarok, ausztriaiak, és Mátyás főherceg a bécsi és török békekötéseknek akárkik elleni föntartására egymás közt szövetséget kötöttek [4]). Ezen összeszövetkezésről készült ünnepélyes oklevélnek Mátyás főherceg s a magyarországi, felső- és alsó-ausztriai, és morva-határgrófsági rendek biztosai által Morva határgrófság gyűlésében Ivvanicon 1608-iki aprilis 19-ikén történt aláirását elő is adja Kovachich Márton [5]).

[1]) Lásd Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. 328., 332., 333., 338., 350. ll.
[2]) Lásd ugyanott 355., 357., 361., 362. ll.
[3]) Lásd ismét ott 356., 357. ll.
[4]) Lásd szinte ott 359. l.
[5]) Ugyanott 359. és 360. ll.

III.

II. MÁTYÁSRÓL

1608. ÉVI NOV. 19-IKÉTŐL 1619. ÉVI MARTIUS 20-IKÁIG.

II. Mátyás, — ki némelyeknek az ő nagy fáradságával eszközlött bécsi békeszerződés ágazatainak és a törökökkel kötött békeségnek felforgatására intézett működéseit megsemmisítendő, a hozzá szító ausztriai, morva, és magyar rendeknek fegyveres segedelmével bátyját, Rudolfot, Magyarország koronájáról, s Ausztria és Morva kormányáróli lemondásra bírván, az általa, mint Magyarországnak kormányzója által hirdetett pozsonyi országgyűlésben, a bécsi békekötés ágazatainak országgyűlési elintézése után, egy szóval és lélekkel királylyá választaték, és a nádorválasztásnak megtörténte után 1608-ik évi november 19-kén meg is koronáztaték [1]), s kit hazánk javára célzó törekvéseiben a fönálló szerződéseknek megszegésével választott Báthory Gábor, és későbben Bethlen Gábor erdélyi fejedelmekkel, és az azokat pártfogoló török császárrali háborgások szinte nagyon akadályozának [2]), — törvénykönyvünket négy törvénylevéllel gazdagította. Ezen törvénylevelek, — mivel e királyunk a bécsi békekötés, és az 1608 k. e. 2., 1613:15. és 1618:2-ik törvénycikkek által a törökkel és erdélyiekkel kötött békének megtartására és külföldi katonának be nem hozására kötelezve, de egyébként Magyarországnak ereje is az erdélyi fejedelmeknek átengedett vármegyék vesztesége [3]) által meggyengülve lévén, továbbá az erdélyiek a törökhöz elválhatlanúl ragaszkodván [4]), és a külföl-

---

[1]) Lásd ezekről e királyunknak 1608-ki september 19-ikére Pozsonyba országgyűlést hirdető s azon évi julius 29-dikén kelt levelét Kovachich, Vestig. Comit. 764—766-ik lapjain, továbbá az 1608-iki törvénylevélnek előszavát, s Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 359—361-dik, és Rozenich Történetirata II. köt. 239—242. lapjait, és az ott előidézett kútfőket.

[2]) Lásd Rozenich Történetiratát ugyanott a 242—247. lapokon, és 1608 k. e. 19., s 1613:5-ik törvénycikkeket.

[3]) Lásd a bécsi békeszerződésnek Bocskay Istvánt érdeklő pontjait, s Báthory Gáborra és Bethlenre nézve pedig Rozenichot az épen most idézett 242—247. ll.

[4]) Lásd a Báthory és Bethlen Gábor fejedelmekké választásának feltételeit az „Approbatae Constitutiones Regni Transilv." II. r. 2. és 3-ik ágazatát, hol nekiek kötelességül tétetik, amannak ugyan, hogy elődeinek nyomán főleg a törökkel frí-

diek is katonáiknak az ország váraiból az 1608 k. e. 11-ik törvénycikk által történt kizáratása miatt elidegenűlve előbb bőven nyujtott segedelmöket elvonván [1], a hazának török járom alóli kiszabadításáról lemondani kényszerűlt, következőleg csak a béke föntartásának gondjával terhelve, elődeinél békesb országlást élvezett, — habár szinte egy részint az ország védelmének jó karban tartásával és a napi szükségeken segélő rendelkezésekkel foglalkoznak, mégis már az elődeiéinél számosabb állandó érdekü új törvényekkel bővelkednek.

---

1. §. *Mátyásnak törvényleveleiről.*

Első törvénylevele az 1608-dik évi sz. Mihály napjára egybehítt pozsonyi országgyűlésben hozatott, és két részre, úgymint koronázás előtti, és koronázás utáni ágazatokra oszlik.

A koronázás előtti ágazatoknak száma 23, s azokban a bécsi békeszerződésnek ágazatai, és a magyar rendeknek, részint azoknak következésében részint újonnan tett, kivánatai tárgyaltatnak. Jelesűl

Az 1-ső ágazatban a bécsi békekötésnek 1-ső pontjára nézve az ország rendei, mellőzve a katholika hitnek kedvezésére abban előforduló óvástételt és határozatokat, rendelik: hogy az ország nagyainak, nemeseinek, szabad városainak, s minden karai és rendeinek, mind önmagoknak, mind a fiscusnak jószágaiban, továbbá a magyar katonáknak Magyarország határszéleiben szabad legyen kinekkinek maga hitvallása és annak gyakorlása, valamint az azt önként és szabadon elfogadni akaró mezővárosoknak és faluknak is, és senki abban akárki által ne gátoltassék; sőt hogy az ország rendei közötti gyűlölségeknek és visszavonásoknak megelőzésére mindenik hitvallásnak saját vallásbeli elöljárói „Superiores“, vagyis felügyelői „Superintendentes“ legyenek.

A 2-ik ágazatban a bécsi békekötés 2-ik ágazatának tárgyára nézve azon új határozat tétetik: hogy ezen ágazatnak teljesítése már megtörtén-

---

gyet tartson, emennek pedig, hogy minden úton elsőben a fényes portához engedelmességgel viselje magát, a római császárral és magyarokkali békének és jó szomszédságnak megtartása csak masodrendű kivánatképen ajánltatván.

[1]) Tanusítja ezt az 1609: 68-ik ágazat, és némileg az 1613: 43. és 1618: 34-ik törvénycikk is.

vén, vagy is a béke már meg lévén mind a magyarokkal mind a törökkel kötve, a királyi felség azt tartsa és tartassa meg, s Magyarországban és kapcsolt részeiben az országnak tudta és megegyezése nélkül hadat ne indítson, se oda külföldi katonát be ne hozzon.

A 3-ik ágazatban a bécsi békekötés 3-ik ágazatában kikötött nádorválasztás iránt toldólag határoztatik: hogy a királyi felség nádori hivatalra minél előbb két római katholikus és két evangelikus egyént jelöljön ki az ország rendei általi választásra. Továbbá hogy, ha ezen választatandó nádor netalán rövid idő alatt elhalna, új nádorválasztásra a király egy évnek lefolyása alatt egy általános külön országgyűlést hirdessen, mit ha tenni ő felsége nem akarna, vagy elmulasztana, ily esetben csupán ezen határozatnak vagyis ágazatnak erejével az ország birája, vagy az nem létezendvén, a tárnokmester ilyetén nádorválasztási különös országgyűlésnek becsület- és hivatal-veszteség alatti hirdetésére teljes hatalommal felruháztatik. — A személyes jelenlétnek hivatalára nézve pedig a bécsi béke-szerződésnek határozatát megváltoztatva rendelik: hogy az ország rendeinek hívséges-küjök alól Rudolf király által történt felmentetésök által ezen hivatal más bárói hivatalokkal együtt ideiglen megszünvén, hazánk rendeletei szerint a magyar tanácsnak meghallgatásával újonan töltessék be.

Jegyzet. Ezen ágazat, mennyire a bécsi békeszerződés 3-ik ágazatának rendeletét megtoldja, vagy azon változást teszen, a személyes jelenléti hivatalnak betöltésére nézve ugyan magánál a dolog természeténél fogvást, a nádorválasztásra nézve pedig a rendelkezésnek szavait tekintve csak azonegy esetre hozott ideigleni törvény.

A 4-ik ágazatban a bécsi szerződésnek 4-ik ágazata iránt az ország rendei kivánják: hogy a korona régi ékszereivel, s a királyi könyvekkel és oklevelekkel együtt nem egyedűl a választatandó királynak, hanem az ország rendeinek is lévén a császári felségtől átadva, a bécsi ágazatok és hazánk szokása szerint mindjárt Pozsonyba hozassék, és a koronázásnak megtörténte után azoknak, kik a világi született magyarok közűl annak őrzésére választatandnak, kezei között az országban hagyassék.

Az 5-ik ágazatban a bécsi szerződés 5-ik ágazatának következésében csak az határoztatik: hogy a király főkincstárnokot magyar tanácsával a világiak közűl még a jelen országgyűlés alatt nevezzen, kinek az udvari vagy ausztriai kamarától semmiféle függése se legyen, és hogy ezután külső nemzetbeliek magokat az országnak és kapcsolt részeinek sem-

minemű jövedelmeibe ne avassák. A bécsi 5-ik ágazatnak egyéb tartalma mellőzve vagyon.

A 6-ik ágazatban a bécsi szerződésnek 6-ik ágazata az első szerződésnek határozata szerint hagyatván, kijelentetik: 1) Hogy arról, vajjon a püspökök világi méltóságokat viselhetnek-e? a király az ország rendeivel még ezen országgyűlés alatt határozand, az mindazáltal már oda adatván: hogy oly püspökök, kiknek püspöki székeik vagy birtoki jogaik nincsenek, a tanácsba ne bocsáttassanak. — 2) Hogy arról, vajjon az olyan városoknak és mezővárosoknak, melyek az ország koronájához nem tartoznak [1]), vagy melyek az ország törvényleveleiben nincsenek elősorolva, mint Modor, Bazing, Szentgyörgy, és más ilyenek, az országnak rendei között üléssel és szavazattal bírniok kell-e? az ország a királyi felséggel tüstént koronázása után tanácskozandik, az mindazáltal addiglan is rendeltetvén: hogy ezután a király magyar tanácsa nélkül semmiféle mezővárost föl ne szabadítson, és az 1542:33-dik törvénycikk ellenére községeknek ingatlan jószágokat semminemű szín alatt ne adományozzon.

A 7-ik ágazatban a bécsi szerződésnek szentszékekről megállapított 7-dik ágazata szinte állapotjában meghagyatik azon hozzáadással: hogy ezen ágazatnak tárgya a király és hazafiak által tüstént a koronázás után intéztessék el.

A 8. és 9-dik ágazatban a bécsi békekötésnek 8-dik ágazata a jézsuiták iránt, kihagyatván a király jogainak föntartása, annyiban, hogy Magyarországban állandó és birtoki jogokat ne bírhassanak, erejében meghagyatik; a jószágadományokra és lekötésekre „Inscriptiones“ nézve pedig rendeltetik: hogy régi szokás szerint adassanak ki, és egyedűl csak a magyar cancellariából kiadottak legyenek érvényesek. Továbbá hogyha némelyekbe hazánk régi szokásaival csatázó záradékok volnának iktatva, azok törűltessenek és jobbíttassanak ki.

A 10—15-dik ágazatban a bécsi békekötésnek 9. és 10-dik ágazatára vonatkozólag rendeltetik: 1) Hogy a magyar tanácsnak és a cancel-

---

[1]) Innen kitetszik: hogy a szabad-városoknak királyiakra, és nem királyiakra s az országnak másféle városairai felosztása, mely II. Ulászlónak a tárnoki városok jogát előadó s Rudolf király által 1602-ik augustus 13-ikán megerősített levelének előszavában, s az 1498:10., és 1500:41-ik törvénycikkekben előfordúl, még e korban is helyet foglalt.

lariának hatóságát a király tettleg állítsa vissza, s a magyar tanácsot Magyarországnak és Slavóniának minden részéből hitvallás különbsége nélkül választatandó egyénekből még ezen országgyűlés alatt szerkesztesse össze, és a magyar dolgokban csak annak tanácslatával éljen, minden más nemzetbeli tanácsosok vagy titoknokok által teendő levél-kiadások érvénytelenek leendvén. Továbbá hogy minden akár nagyobb akár kisebb hivatalok, névszerint a harmincadiak is, csak született magyarokra, vagy kapcsolt részekbeliekre ruháztassanak. — 2) Hogy határszéli főnököket és kapitányokat a király magyar tanácsával még ezen országgyülés alatt szinte ilyekből nevezzen, valamint Magyarországban várbeli főkapitányokat is, a győrit még most egyedűl kivéve; a kapcsolt részeket illetőleg pedig, hogy az ottani várakból a külföldi katonákat vigye ki, és a határszékeknek főnöksége iránt Ferdinánd főherceggel végezzen, sőt a báni hivatalt is régi teljes, és a Drávától az adriai tengerig terjedő egész hatalmával még ezen országgyűlés alatt érdemes egyénre ruházza. — 3) Hogy a német és más külföldi katonákat Varasd városából, s Murány, Dívén, Kőszeg, Léva, Lipcse és más ily határszéli helyekből vitesse ki, Zeng városát a magyar koronától elszakíttatni ne engedje, és gondoskodjék arról, miszerint a kapcsolt részekbeli határszéli katonaság, mint eddig, úgy ezután is Styria, Karinthia és Karniolia segedelme által tartassék, s fizettessék, és miszerint ezen határszélek Ferdinánd főhercegnek kezeiből szabadúljanak ki. — 4) Hogy szabad és mezővárosokban birák és tanácsbeliek minden nemzetre és hitvallásrai tekintet nélkül választassanak, — hogy a született magyarok azokban házakat vehessenek és építhessenek, s azokra nézve mind a terhekben mind a jogokban a polgárokkal egyenlők legyenek, — a közellévő városokba, az 1563 : 62-dik törvénycikk szerint, holmijaikat behordhassák, s ottan tarthassák, a bor kivitelére nézve a kassai, soproni és más városi polgárok ellen az 1504 : 19-ik törvénycikk megerősíttetvén. — 5) Hogy a fiscusra szállt jószágok ne pénzért, mint előbb történt, hanem hazánk régi szokása szerint érdemért ingyen adományoztassanak.

A 16-ik ágazatban a bécsi békekötésnek 11-dik ágazatát illetőleg igen méltónak állíttatik: hogy ezen bécsi ágazat szerint a király az ország rendeit minden előjogukban, szabadságaikban és szokásaikban sértetlenül megtartsa, s hogy az országnak törvényleveleit és ágazatait a törvénykezésnek rendjével együtt, mint a hazafiak közől kijelölendő egyének által kijavítva, és az országnak rendei által jövő országgyűlésen helybehagyva

leendnek, királyi oklevéllel megerősítse, és hogy ugyanazon ágazat szerint törvényszerű megidézés és elmarasztalás nélkül senki se büntettessék.

A 17-ik ágazatban a bécsi békekötésnek 12-ik és következő ágazatára nézve rendeltetik, hogy azok a jövő új királynak koronáztatásáig erejökben maradjanak; és minden jószágadományoknak és lekötéseknek dolga a bécsi béke tartalma szerint a király és rendek által jelen országgyűlés alatt minden halogatás nélkül elhatároztassék. Végre ezek a király által ilyképen kellőleg eszközöltetvén, és a bécsi ágazatoknak és szövetkezéseknek ereje fönmaradván.

A 18—23-dik ágazatban a magyarok (igy a törvény) a királytól kivánják: 1) Hogy ő ezután közöttök lakjék, és az országot tulajdon személyében kormányozza, hogyha pedig valamikor fontos okok miatt ezt nem tehetné, a leendő nádort teljes hatalommal ruházza föl arra: hogy az országot magyar tanácsával épen úgy kormányozhassa, mintha a felség maga az országban laknék. — 2) Hogy azon szíves indulatjokért, melylyel iránta őszintén viseltetnek, és őtet királyukká elfogadni nem ellenkeznek, az Ausztriához elzálogított minden jószágokat ingyen, a lekötelezési pénzösszeg visszafizetése nélkül adassa vissza, s mostani birtokosaikat, ha mit kivánnának, elégítse ki. — 3) Hogy a lengyel királyhoz és rendekhez különös magyar követeket küldjön azon levélbeli nyilatkozással: hogy a rendek Lublyó várát és szepességi 13 mezővárost az egész lekötési összegnek letételével visszaváltani készek. Továbbá hogy a lengyeleket a határelfoglalások általi károsításoknak elmellőzésére szólíttassa föl, s az ország határainak minden részről kiegyenlítését a mult éveknek határozatai szerint eszközölje. — 4) Hogy a határszéleknek jó karban tartásától függvén mind hazánknak mind a szomszéd tartományoknak üdve és fönmaradása, a rendekkel most tüstént azon módokat felfödözni méltóztassék, melyek szerint a határvárak katonákkal és minden szükségesekkel állandóúl ellátva lehessenek. — 5) Hogy azok, kik bányákat vagy harmincadot magoknak leköttettek, az 1514:2. és 3-ik törvénycikk szerint, mint uzsorások, azokba fektetett pénzeiknek veszteségében, és még azon fölűl a lekötött jövedelmeknek becsüárában marasztalandók, de mégis kivéve Munkács, Zólyom és Diósgyőr váraknak birtokosait, kiktől a nevezett várak, mivel azoknak pénzeik az országnak és határszéleknek szükségeire és katonák fizetésére fordíttattak, csak a lekötött pénzeknek megtéritése mellett viszszavétethetők. — 6) Hogy Murány és Lipcse várak a külföldieknek kezei-

ből, a bécsi békekötésnek határozatához képest, a lekötési összegnek letételével váltassanak vissza.

A koronázás utáni ágazatoknak száma 27, s közőlök

I. Ideigleni, és csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

A 2-ik ágazat, mely a helyreállított békének föntartása végett rendeli: hogyha ki, bármely rend- vagy állapotbeli legyen, a töröknek vagy akárkiknek, kikkel béke köttetett, tartományába betörne, vagy a szegény föld népét vagy a nemességet magát sanyargatni merészlené, azt, ha valamely főpap, országnagy, nemes, vagy város jószágán tetten kapatnék, ugyanaz vagy tisztje, és ha ezek meg nem tennék, a fő- vagy alispán per útján halállal büntetni tartozzék, — a tetten nem kapott nemest mindazáltal a fő- vagy alispán előbb a legközelebb tartandó köztörvényszékre vagy gyülésre megidéztetni, és ha oda meg nem jelenne, levelessé tenni, és országszerte üldöztetni köteles lévén. Továbbá hogy hasonlóképen az ilyeneknek pártolóit is a földesurak, és ezek elégtelenek lévén, a nádor vagy főkapitány, Slavóniában pedig a bán, vagy ha a pártoló főúr, nemes, vagy város lenne, a fő- vagy alispán elé idéztessék és büntessék meg. Azután hogy arról is legyen gondoskodás, hogy a törökök se tegyenek az országban károkat, hanem magokat a békekötéshez alkalmazzák, és hogy e végből a határok mindenütt bizonyosságra hozassanak. Végre, hogy a legeltetések által szülemleni szokott károsításoknak megelőzésére, a béke mindenfelől helyre lévén állítva, a katonai legeltetések törültessenek el.

A 3-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy erőszakoskodások és elfoglalások miatt bármely törvények vagy vármegyei rendeleteknél fogvást 1592-ik év óta indított minden perek folyamokban maradjanak, és a már elitéltek elitélteknek vétessenek. — 2) Hogy, ha mely birtoki jogok törvényszerű végrehajtás után el- vagy visszafoglaltattak volna vagy ezután el- vagy visszafoglaltatnának, azokat, ellent nem állván az évnek leforgása, hivatalának vesztesége alatt a fő- vagy alispán, és ezek azt megtenni nem bírván vagy nem akarván, a nádor, s Felső-Magyarországban a főkapitány, és Slavóniában a bán azonnal minden per nélkül adja azoknak, kiktől elvétettek, vissza, kik mégis a büntetést, ha azt kivánnák, törvény útján keressék.

A 7-ik ágazat, mely rendeli: hogy Kabold, Kőszeg és Borostyánkő Magyarországhoz tartozván, mind az adózásokra mind az ország más terheire nézve ne ausztriai, hanem magyar hatóság és törvény alatt álljanak, és a vármegyékbe kebleztessenek bé.

A 8-ik ágazat, melyben a lengyelek Lublyó várának a lekötő levél tartalma szerint teendő visszaváltás felől értesíttetni, és követek minél előbb hozzájok küldetni határoztatnak.

A 9-ik ágazat, mely által a határszéli katonák, és a főpapoknak, ország-nagyoknak és nemeseknek jószágaiban szerteszét lakó oláhok iránt az 1604 : 14-ik törvénycikk megújíttatik, és teljesíttetése sürgettetik, névszerint pedig a Slavóniában és Horvátországban létezők adózásainak mérséklése a bánra és ottani hazafiakra bízatik.

A 10-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy ő felsége a szomszéd tartományokban parancsolja meg, miszerint a magyar pénzek ott mindenütt annyit érjenek, mennyit az övéik nálunk érnek, főleg minekutána már most ezen országok közt általános egybeköttetés és szövetség létezik.

A 11-dik ágazat, mely rendeli: hogy azon magyarországi nemeseknek, kik Erdélyben vagy ahhoz kapcsolt vármegyékben birtokosok, elfoglalt jószágaik minden haladék nélkül adassanak vissza, s hogy így fogandnak az erdélyiek is Magyarországban jogaikkal szabadon élhetni.

A 12-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a leleszi és jászói konventekben ideiglen rendelt vagy jövőben rendelendő oklevél-kikeresők „Requisitores" törvényeinknek rendbeszedéséig, melylyel 19, névszerint elősorolt, nagy tekintélyü férfiak egyszersmind megbízatnak, minden hiteles eljárásokat és oklevél-kiadásokat érvényesen tehessenek; a szepesi káptalan pedig idő közben a jászói konventnek hatóságában eljárhasson.

A 14-ik ágazat, melyben országunk rendei a határszéli katonaság tartására és az országnak egyéb szükségeire a kapuknak ujont teendő öszszeszámitása szerint minden kaputól, felében sz. György, felében ker. sz. János napja felé, mind a főpapoknak, ország-nagyoknak, és nemeseknek, mind a kir. fiscusnak jószágaiban, sőt a szepességi 13 mezővárosban és az Ausztriához elzálogított váraknak birtokaiban is egyaránt fizetendő, és a kincstárnoknak kezébe adandó 4 forintot ajánlanak, egyszersmind rendelvén: hogy az egy telkes nemeseknek nemesi udvarhelyeiken kívül létező zselléreik is, sőt ezen alkalommal a még adóval megróva nem volt, de a földesuraknak jobbágyi szolgálatot tévő helységek is régi szokás szerint taksáltassanak meg, továbbá hogy Slavóniában régi szokás szerint most is csak fél adó fizettessék, és az ottani határszéleknek javára fordíttassék.

A 15-dik ágazat, melyben a váraknál teendő ingyenes munkáknak ez alkalommal tett szabályozása előadatik.

A 17-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy mindazok, kiknek vagy néhai Bocskay fejedelem, vagy a mostani nádor ezen zavargások alatt jószágokat akár ideigleni akár örök joggal adományoztak, eladtak, vagy lekötöttek, a jövő országgyűlésen okleveleiket előmutatni tartozzanak, és azok, valamint a bécsi ágazatokba foglalt minden más ügyek is ottan vizsgáltassanak meg, és határoztassanak el.

A 19-ik ágazat, melyben az ország rendei Báthory Gábor erdélyi fejedelemnek kérésére azon szerződést, melyet a királynak és a fejedelemnek biztosai a közbékének föntartására minapában Kassán kötöttek, és mind a fejedelem maga, mind az erdélyiek esküvel és elismerő külön oklevelekkel megerősítettek, egész kiterjedésében helybenhagyják és ezen törvénylevélbe iktatni határozzák. — Ezen szerződésnek oklevele mindazáltal oda mellékelve nincsen.

A 20-dik ágazat, mely rendeli: hogy a köznépet és nemességet sanyargató szabad és kóbor hajdukat a nádor akárhol kihágásaikhoz képest büntesse.

A 22-dik ágazat, melyben határoztatik: hogy Somogy vármegye, mint azelőtt, azután is pereit Zala vármegye törvényszékén vigye.

A 23-ik ágazat, mely által a rendek azon 1603-ik évi ítélőlevelet, melynél fogva Illésházy István nádor és hitvese Pálffy Katalin minden jószágaikat elvesztendők valának, mint hazánk jogaival ellenkezőt, megsemmisítik, és örökre érvénytelennek nyilvánítják.

A 24-ik ágazat, mely által az 1603 : 23. törvénycikk Homonai Drugeth György személyére nézve, mivel ő akkor, midőn az ottan érdeklett tények történtek, még árva korban és gyámság alatt volt, eltörültetik.

A 25-ik ágazat, melyben a rendek ő felségét kérik: hogy a minden jószágaitól megfosztott, s eddiglen családostul elég szegényen élő Joó János, egykori királyi személynök iránt illő tekintettel lenni kegyeskedjék.

A 26-ik ágazat, melyben Révay Ferencnek azon előadására, hogy az ő nejét, Forgács Zsuzsánnát, közeli rokona, nagys. Bakith Péter, buja szerelemtől indíttatva, a holicsi várból, hol őrizet alatt tartaték, két szobaleányival együtt éjjel erőhatalommal elragadta, és vele vérfertőztetőleg él, az rendeltetik: hogy a panaszkodó Bakith Pétert és Forgács Zsuzsánnát cinkosaikkal együtt a nádor elébe személyes megjelenésre idéztesse, s a nádor maga mellé vevén mennél több kir. tanácsosokat és országunk rendes biráit, felettök rendkívüli törvény útján igazságot szolgáltasson.

A 27-ik ágazat, mely által a rendek Lichtenstein Károly herceget és annak testvérét Miksát a királynak ajánlására és néhány főpapoknak és bároknak közbenvetésére honfiusítják.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, mely elősorolja, kik tartozzanak az országgyűlésen szavazattal biró ország rendei közé, következőleg kiket légyen szükséges országgyűlésre királyi levél által meghíni; s jelesűl: 1) A főrendek táblájához meghívandóknak határozza a káptalannal vagy székkel biró püspököket, sz. Pál remetéi generálisát, a bárókat és más országnagyokat, és nekiek, ha személyesen megjelennek, ülést és szavazatot ugyanottan ád. — 2) A hazafiak tábláján helyet ád a székes és más káptalanok prépostjainak, de csak káptalanaikkal együtt véve, továbbá más birtokos prépostoknak, a gyürűs apátoknak, a vármegyék és az Ulászló VII. törv. 3-ik ágazatában rendben elősorolt szabad városok követeinek, és a távul lévő főurak küldötteinek, az egyéb szabad városok állapotjának elhatározását a törvények javitására utasítva. Végre — 3) A elószámlált karokon és rendeken túl még ülést és szavazatot ád az ország közhivatalait viselőknek, úgymint a nemes tanácsosoknak, az ország rendes biráinak, s azok helyetteseinek és ítélőmestereinek, és a királyi tábla ülnökeinek, ezeken túl ellenben másokat országgyűléshez alkalmaztatni tilalmaz.

A 3-ik ágazat egy részben, t. i. a jövendőben történendő végrehajtási jószágoknak visszafoglalására nézve.

A 4-ik ágazat, mely az 1592-ik év óta elkövetett vagy ezután elkövetendő hatalmaskodásokról rendeli: hogy azok is, ellent nem állhatván az egy évnek leforgása, rövid perrel tárgyaltassanak; t. i. hogy a megsértett félnek kérésére az alispán, előre bocsátván az ellenfélnek vármegye köz törvényszékéből vagy gyűléséből, avagy tulajdon lakából teendő értesítését, és megtartván a törvényes tizenötöd napot, a hely színére menjen, s ott meggyőződvén a vádnak valóságáról, ítéletet tartson, és a bűnöst erőszakoskodásnak büntetésében a károknak megtérítésével együtt marasztalja; mely ítélettől az alperes a vármegyének ítélőszékéhez, vagy az együtt nem lévén, annak gyűléséhez birtok mellett folyamodhassék ugyan, de ott is helyben hagyatván az ítélet, azt az alispán, és az elégtelen lévén, a főispán, ha szükséges lenne, a vármegye hadi népének használásával is, és ha azt a főispán sem tenné vagy tehetné meg, a nádor vagy főkapitány, és Slavóniában a bán, minden perorvosló szereknek félrevetésével végrehajtani

tartozzanak, birtokon kívül mindazáltal a vesztes fél perorvoslatokkal szabadon élhetvén.

Az 5-ik ágazat, mely azt határozza: hogy a dézsmaperek ezután ne szentszékek, hanem azon vármegye előtt folyjanak, és itéltessenek, melyben a peres dézsmaszedés történik.

A 6-ik ágazat, mely rendeli: hogy a törvényellenes parancsok ne teljesíttessenek, és az ország rendes bírái bírói parancsolatokon kívül másféléket ki ne adjanak.

A 13-ik ágazat, mely a jobbágyoknak elbocsátásában történni szokott visszaélések miatt rendeli: hogy azon vármegyék, melyek jobbágyok elbocsátásának gyakorlatában vannak, abban ezután is maradjanak meg; melyek pedig azzal élni nem akarandnak, azoknak szabad legyen aziránt külön rendelkezést tenni.

A 16-ik ágazat, melyben Révay Péter és Pálffy István főispánok koronaőrzőkké neveztetnek, és egyszersmind rendeltetik: hogy a sz. korona minden ékszereivel az ország rendeinek jelenlétében ezen őrzőknek a pozsonyi várban adassék át, s ott szekrényébe tétessék, és a szekrény a nádornak és három főpapnak és három bárónak pecsétével erősíttessék meg. Továbbá, hogy a koronaőrzők mindegyikének egyenlő legyen a várnak kapui, erősitései, és katonái fölötti hatalma. Végre, hogy szükség idejében az őrizetre szolgáló katonáknak számát a király és hazafiak elégséges hazai őrsereg által nagyobbítsák meg, és hogy mind a korona őrzésére mind a katonák fizetésére illő gond fordíttassék.

A 13-ik ágazat, mely által határoztatik: hogy azon felvallások, melyek az ekkori zavarok alatt 1604-dik évtől kezdve eddiglen Bocskay fejedelem, vagy a királynak biztosai, avagy a felső vármegyéknek alispánai és szolgabirái előtt tétettek, teljes erővel bírjanak, mintha az ország rendes birái vagy hiteles helyei előtt tétettek volna.

A 21-ik ágazat, mely rendeli: hogy a mely adományok a múlt öt év alatt az időknek viszontagságai miatt iktatással meg nem erősíttethetének, érvényességöket tartsák meg, szükséges lévén még is az iktatást akár az adománynyal akár újonan nyert iktatóparancs mellett azon évi december 1-ső napjától számított egy év alatt kipótolni.

Második törvénylevele az 1609-ik évi november 1-ső napján kezdett és jövő évi januáriusban végzett pozsonyi országgyülésben hozatott és 77 ágazatra terjed, melyek közől:

I. Ideigleni és csupán nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben a rendek megköszönvén a királynak a béke és egyetértés fentartása iránt tett intéseit, és miket a nádorválasztás és más tárgyak iránt királyi levelében előadott, bejelentik: hogy gróf Thurzó Györgyöt köz egyetértéssel nádorrá választották.

A 2—9-ik ágazatok, melyekben Bocskay István fejedelemnek adományi és másféle leveleiről a rendek, előre bocsátván azt, hogy azokat a királynak kivánata szerint mind tárgyalás alá vették, a következőket rendelik: 1) Hogy az ezen országgyülésben elő nem mutatott adományai és jószáglekötései, sőt a bécsi békekötés előtt hív szolgálatokért vagy szenvedett károk fejében adott minden egyéb adományai is érvénytelenek legyenek; azon adományai ellenben, melyeket a bécsi békekötés után Ugocsa, Bereg és Szatmár vármegyékben magonszakadás által vagy más törvényszerű úton koronára szállt javakról, a k. fiscus vagy egyházak jogainak sérelme nélkül tett, erejökben maradjanak. — 2) Hogy azok, kik jószáglekötési leveleiket előadták, a nádor vagy annak helyettese avagy itélőmestere előtt, és a kik ezen országgyülésre meg nem jelenhettek, valamely káptalan előtt legfeljebb jövő martius 1-ső napjaig kötelesek legyenek esküt letenni arról, hogy ily leveleik a bécsi békekötés vagy is 1606-ik évi junius 23-ika előtt minden csalárdság nélkül adattak ki, és hogy az azokban kijelölt pénzösszeget azon idő előtt valósággal lefizették, valamint arról is, mennyi jövedelmet vettek légyen birtoklásuk lefolyása alatt azon jószágokból be; csak az lévén a jószágnak visszaadására megtérítendő, mi a bevett összes jövedelmek által még meg nem téríttetett. Továbbá, hogy ha ki sem az esküt letenni, sem a jószágot visszaadni nem akarná, a jószág ura ezek iránt szolgabirák vagy más hiteles személyek által nyomozást tétethessen, és ha a jószág ura teendőit megtévén, jószága minden per nélkül vissza nem bocsáttatnék, azoknak visszaadását az ő kérelmére a főispán és ez arra elégtelen lévén, az illető főkapitány, és ha ez sem lenne képes, a nádor katonai erővel is eszközleni tartozzék, kinek vagy küldötteinek ha ki ellenök szegülne, hívségtelenség szennye alá essék. — 3) Hogyha ki az ily jószágokban létező jobbágyokat idő közben sanyargatná, és szokatlan zsarolásokkal terhelné, azon a főispán minden perorvoslat kizárásával három annyit vegyen meg. — 4) Hogyha az ily jószágoknak birtokosai mind atyától mind anyától megfosztott és eskületételre nem képes kiskorú árvák volnának, azok követeléseiket elég-

séges nyugtatványok vagy tanácsvallomások által igazolják. — 5) Hogy azon pénzösszegekre nézve, melyeket a Bocskay által lekötött jószágoknak birtokosaitól ő felségének biztosai az országnak szükségeire fölvettek, a király azokat elégítse ki, hogy így a jószágok tulajdonosaiknak kezeikre visszatérhessenek. — 6) Hogy a hajduk Bocskaytól nyert nemességök és jószágaik fölötti leveleiket az ország nádorának mutassák be, miszerint a király, általa a dolog állapotjáról jövő országgyülésig értesíttetvén, követeléseik iránt kegyes határozatot hozhasson.

A 10-ik ágazat, melyben a királynak az egri káptalanróli gondoskodásra tett felszólitására válaszúl adatik: hogy a határszéleket jelenleg nem lehetvén az egri dézsmáktól megfosztani, az egri káptalannak, míg iránta más rendelkezés tétethetik, ő felsége Nagyszombatban helyet adni és tagjainak tartásáról gondoskodni kegyeskedjék.

A 11-ik ágazat, melyben a királynak azon felszólitására, hogy a rendek a múlt országgyűlésnek külföldi katonák és katonai főnökök kiüzéséről szóló határozatait mérsékeljék, ugyanazok azt felelik: hogy ők azon határozatokat nem más nemzetek elleni gyűlölségből, vagy katonai erényeiknek és érdemeiknek tagadásából, hanem más nemzeteknek példájára tették, kik a hivatalokat tulajdon nemzetökbeliekre ruházni szokták, és hogy nem is zárták ki őket egészen, minthogy a városok lakosai többnyire németek, és ha csekély számmal, nem csoportosan, jövendnek katonai zsoldba állásra, és magokat magyar kapitányok és törvények alá vetni akarják, őket ezután sem ellenzik befogadtatni, hogyha pedig had törend ki, akkor őket minél nagyobb számmal is szivesen befogadandják.

A 12—14-ik ágazat, melyekben a királynak az iránti előadására határoztatik: 1) Hogyha a béke beállván, havi zsoldja egy lovasnak 3 magyar forint 20 denár, egy gyalognak 2 magyar forint legyen. — 2) Hogyha ki a hazafiak közől a királynak, vagy annak távullétében a nádornak és az ország főkapitányainak, Slavóniában pedig a bánnak engedelme nélkül nagyobb zsold végett ellenséges indulatú tartományba kiköltözik, fejvesztéséggel büntettessék. — 3) Hogy minden zsoldos katonák, valamint főnökeik és kapitányaik is, más országoknak szokása szerint, ezután a királynak hívségére megesküdtetve legyenek.

A 15-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy az ágyuknak vontatása hazánknak törvénye szerint a szabad városoknak terhei közé tartozván, a

határszéleken elszórt törött ágyukat a szabad városok vontattassák alkalmas helyökre.

A 19-ik ágazat, mely által az ellenséges kiütésről és szabad hajdukról hozott múlt országgyűlési ágazatok megújíttatnak oly hozzáadással: hogy az ily büntevőket és pártolóikat a nádornak távullétében, ha a fő- és alispánok arra elégtelenek lennének, az ország főkapitánya, szükség esetében a vármegyék népeinek és határszéli katonáknak felültetésével is, üldözhesse, és törvény rendje szerint fejveszteséggel büntethesse, és hogy ugyan ezt tegye Slavóniában a bán.

A 20-ik ágazat, melyben azon koronáról, melyet hír szerint Bócskay a török vezértől, mit azonban Bocskay a bécsi békekötés alkalmával tagada, kapott volt, az rendeltetik: hogy a nádor az ország felső részeire utazván, azt nyomozza ki, és magának adassa át; hogyha pedig birtoklója azt kiadni nem akarná, őtet, vagy ha kiskorú árva volna, gyámnokát és tisztviselőit maga elébe idéztetvén, az ország rendes biráival rendkívüli törvény utján azoknak büntetésében marasztalja, kik az ország közrendeletének ellene szegűlnek. Továbbá, hogy azon korona a nádornak átadatván, ő azt a királynak kezéhez szolgáltassa, a kincstárba leteendőt.

A 21- és 22-ik ágazatok, melyekben rendeltetik: 1) Hogy a királyi kincstárnoknak és melléje adandó tanácsosoknak hatalma a bécsi és múlt évi ágazatok szerint szabályoztassék, és ezek a nádorral és udvari kamarával levelezzenek, de attól ne függjenek. — 2) Hogy a magyar tanácsnak és cancellariának hatósága fentartassék, és a nemes tanácsosoknak választását és tanácsbai alkalmazását érdeklő törvényrendeletek és az eddigleni szokás maradjanak erejökben.

A 23-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy a püspök főispánok fölött a jövő országgyűlésben határozat tétessék, és ebben azok kiváltságleveleiket adják elő.

A 24—26-dik ágazatok, melyek által a király felszólíttatik: 1) Hogy a harmincadi hivatalokról a kincstárnokkal tanácskozzék, és mindazoknak mind a katonai főnökségeknek osztogatásában a bécsi 9- és 10-ik és a tavali 10- és 11-ik ágazatokat tartsa meg. — 2) Hogy a rác nemzet iránt a földesurakkal és helybeli kapitányokkal alkalmas orvosló szert találjon fel, s a komáromi lakosok bántalommal ne illettessenek.— 3) Hogy a török alá vetett jobbágyok és nemesek iránt a zsitvatoroki békehatározatainak foganasításáról gondoskodjék.

A 27- és 28-ik ágazatok, melyekben az 1608 k. e. 11-ik ágazat ő felsége általi teljesitésének könnyítésére határoztatik: 1) Hogy Ferdinánd főherceg mind levél mind pedig a királynak és rendeknek küldöttei által kéressék meg a slavóniai határszéleknek oly feltétel alatti kormányzására, hogy ottan a bán ő főhercegsége után minden katonai főnökök fölött régi teljes hatalmával bírjon, vele ő fensége a hadi dolgokra nézve kölcsönös levelezésben legyen, a katonai főnökségeket a bánnak ajánlatára magyar törvény alatt álló benszülöttekre ruházza, s azon határszéleket, és katonáit, mint eddig, zsolddal és minden szükségesekkel ellátassa. — 2) Hogy a nádor és bán kölcsönös egyetértéssel és ő felsége tudtával kéressék fel azon útakat és módokat, melyek szerint a fenérdeklettek foganatba vétethetnek. — 3) Hogy ő felsége a bánt teljes hatalommal és királyi zászlóaljjal ellátandó méltóságába minél előbb helyeztesse bé, és így azon károkat, melyeket a kapcsolt részek főnökük nemléte miatt mind hadi mind törvényszéki ügyekben eddiglen szenvedtek, szüntesse meg jövőre.

A 30-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy Dívén várának az 1608 k. u. 3- és 4-ik ágazatoknál fogvást mind a helyszinén mind Pozson vármegye székén elitélt, de még végrehajtásba nem ment ügyére nézve a nádor országunk rendes biráival és a tanácsos urakkal a jelen országgyűlés alatt, vagy tüstént azután itt Pozsonyban vizsgálat alá vegye azon kérdést: vajjon az alispán? és Pozsony vármegyének birái illető birák voltak-e? és vajjon azon ügyben azon törvényágazatok szerint törvényszerűleg jártak-e el?

A 31-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy a felső-magyarországi rendeknek kérelmét tekintetbe vevén, az országbirói hivatalt, mely a k. kúriánál maga egyedűl még üres, az 1554: 16-ik törvénycikk értelmében azon részekben lakozóra ruházza.

A 32-ik ágazat, melyben a határszéleknek jó karba tétele, és több katonákkal megrakása, és a leszolgált zsoldoknak kifizetése sürgettetik.

A 35-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy azon viszálkodásoknak megvizsgálására és elitélésére, melyek a zólyomi várnak birtokosai és Karpona városa között bizonyos határnak és Dobraniva várának, állítólag a karponaik által történt, elfoglalása miatt keletkeztek, minél előbb törvénytudó biztosokat nevezzen.

A 37-ik ágazat, mely rendeli: hogy Szatmár-Német és Nyírbátor mezővárosok, mennyire az szabadalmaiknak folytonos gyakorlatával nem ellenkezik, az illető vármegyék bírósága alatt álljanak.

A 38, 40- és 41-ik ágazatok, melyekben a rendek az Ausztriához elzálogított jószágokra, a szepességi 13 mezővárosra, s Lublyó és Podolinc várakra nézve az 1608 k. u. 7 és 14., az ország határainak kiegyenlítése iránt az 1604: 15., és az igazságtalan vagy száraz vámok iránt az 1566: 11-ik ágazatokat megújítják.

A 39-ik ágazat, mely által Rhédey Ferenc, mivel esküjét több vármegyéknek követei előtt arról, hogy a nyitrai káptalannak semminemű jegyzőkönyve nála nem létezik, letette, azon káptalannak keresete alól e részben fölmentetik, annak ékszereire nézve mindazáltal a követelés fenmaradván.

A 42-ik ágazat, mely rendeli: hogy a Felső- és Alsó-Ausztriával és Morvaországgal ő felségének megegyezése mellett kötött szövetkezések erejökben maradjanak, és mind a két részről sértetlenűl teljesíttessenek.

A 45-ik ágazat, mely a királynak óvári jószágaira nézve az 1598: 34-ik törvénycikket megújítván, rendeli: hogy az ingyenes munkákat az alább előadandó mérséklet szerint azok is teljesítsék.

A 46-ik ágazat, mely rendeli: hogy a várbeli kapitányok és katonák másoknak jószágait semmi ürügy alatt és senkinek kérésére el ne foglalják, se valakinél szolgálatot vagy tisztséget fel ne vállaljanak, hivatalaik vesztesége alatt.

A 49, 50- és 52-ik ágazatok, melyekben határoztatik: 1) Hogy a szepesi káptalan és leleszi konvent levél-felkeresői által tett, és ezután, míg fenmaradandnak, teendő minden végrehajtások és felvallások érvényességgel bírjanak. — 2) Hogy ő felsége a jászói és turóci konventeket visszaállítani méltóztassék, a jászói konventi levél-felkeresők mindazáltal a konvent jószágainak kiszabadításáig és a szerzeteseknek bévezetéseig hivatalaikban meghagyatván. — 3) Hogy a zalavári és kapornaki konventeknek irományai a zavargások alatt a vasvári káptalanba át lévén vitetve, ezen káptalan az azon konventeknek levéltáraikban találtató okleveleket, országunk rendes bíráinak parancsára felkeresni és hiteles alakban kiadni köteleztessék.

Az 53-ik ágazat, mely a bécsi ágazatokban elősorolt pereket vagy a nádor által rendkívüli törvény útján, vagy a legközelebb tartandó törvényszékek által, vagy az országgyűlés alatt vizsgálat alá vettetni és elitéltetni sürgeti.

Az 54-ik ágazat, melyben országunk rendei a fiscus javaira és bá-

nyáira pénzt kölcsönözők ellen az 1608 k. c. 22-ik ágazatot megerősítik ugyan; Henkell Lajosra nézve azonban, ki bizonyos, máskép tönkre jutandó, bányának fentartására pénzt kölcsönzött, kivételt tesznek, egyébiránt a királyt azon bányának magyar biztosok és bányatudósok általi megvizsgáltatásaért és minélelőbbi kiváltásaért megkérvén.

Az 55- és 56-ik ágazat, melyekben a határszéleken lakóknak a katonák elleni biztosítására rendeltetik: 1) Hogy a határszélen lakó, de ottani zsoldban nem álló nemeseket és tisztviselőket, ha magokat illően viselik, és zavart nem támasztanak, a határszéli kapitányok és más tisztek előttök törvényt állani ne kényszerítsék, hanem őket országunk egyéb nemeseivel egyenlő szabadsággal és előjogokkal élni engedjék. — 2) Hogy a határszéli főnökök és zsoldos katonák a szélek melletti helységeket vagy pusztákat magok részére ne bitorolják, senkinek jobbágyát önmagok szolgálatára ne szorítsák, másoknak erdejét, mezejét, szántóföldeit a földesúrnak engedelme nélkül ne használják, de viszont ezek is a véghelyi katonák iránt illő tekintettel legyenek.

Az 57- és 58-ik ágazatok, melyekben a rendek ő felségét sürgetik, amabban ugyan, hogy Káló mezővárost járulékaival együtt, mennyire az újont rendbehozott ottani határszéleknek kára nélkül megtörténhető, a bécsi ágazatokhoz és tulajdon igéretéhez képest Káló-családnak adassa vissza; emebben pedig, hogy Joó János iránt tekintettel legyen, vagy pedig engedje meg nekie, hogy elvett jószágai iránt hazánk törvényeinél fogvást perre kelhessen.

Az 59- és 60-ik ágazat, melyekben a felség kéretik, amabban ugyan, hogy Zrinyi grófnak és másoknak kérésére a szökevény oláhok iránt az 1604: 14-ik ágazatot teljesíttesse, és küldendő követei által Ferdinánd főhercegnél eszközöltesse ki, miszerint Zrinyi gróf bukkarói kikötőjének igazságos jövedelmeiben a rikai vámszedő által ne akadályoztassék, és jogaitól meg ne fosztassék, emebben pedig, hogy Zokoly Pétert elégséges kezesség mellett tömlöcéből bocsáttassa ki, a kezesek őtet a nádor által kitűzendő határnapra személyesen törvény elébe állítani tartozván.

A 61-ik ágazat, melyben Tokaj, Ónod, Szenderő, Káló felsőmagyarországi, Ujvár, Filek, Nógrád és Vác dunáninneni váraknak, és határszéleknek jó karba tétele parancsoltatik, és az ezek mellé rendelt vármegyék kijelöltetnek, a dunántúli vármegyéknek ingyenes munkái a múlt évi állapotban hagyatván, de mégis azon hozzáadással: hogy, ha va-

lamely új várat építeni vagy megerősíteni szükséges lenne, azon megyéknek nagyai és nemesei ő felsége által egybehívatván, ezen vármegyék is segédkezet nyújtsanak.

A 62-ik ágazat, melyben a rendek a jövő két évre minden kaputól, a határszéleknek szükségére ugyan három, a koronaőrzőknek és követeknek fizetésére és országház építésére pedig egy forintot ajánlanak, melyet a majorosokon, szolgákon, uradalmi korcsmárosokon, bírákon, elégett házakon, és azokon kívül, kiket elpusztulásuk miatt a földesurak egy időre minden terhek alól fölmentettek, — minden jobbágyok és zsellérek ismét, mint 1608-ik évben, akár a királynak akár magánosoknak, vagy káptalannak s városnak jószágain, avagy a Lengyelországhoz és Ausztriához elzálogított birtokban lakjanak, fizetni köteleztessenek, — az egy telkes nemeseknek nemesi udvarhelyeiken létező zsellléreikről, a még adóval megróva nem volt, de mégis földesúri szolgálatokat tévő, vagy dézsmát adó mezővárosokról vagy falukról, a töröknek is adózókról, és Slavóniáról az 1608 k. u. 14-ik cikkben foglalttal egyenlő rendelkezés tétetvén azon egy különbséggel, hogy a negyedik forintnak felét a slavóniaiak is a fen előadott célra fizessék. Továbbá a kapuknak nagyobb birtokú vármegyei nemesek közől választandó adórovók által új összeszámítása rendeltetik, és pedig oly határozattal, hogy egy kapunak jobbágyi ház négy, zselléri pedig tizenkettő vétessék, és a gazdagabb jobbágyok a szegényebbeket segéljék, és a zsellérek azalatt ingyenes munkákra vagy más közterhekre ne szoríttassanak.

A 63-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy ő felsége a nádorral és magyar tanácsával biztosokat nevezzen, kik mindegyik vármegyében gondosan nyomozzák ki, mi vétetett be és mi adatott ki akár a rendes, akár a rendkívüli jövedelmekből, és pedig akár a zavarok előtt, akár azoknak előtte vagy utána már, hogy így minden adórovók és szedők az előbbi éveknek törvényrendeletei szerint számadásra szoríttathassanak. Továbbá, hogy ugyanazon biztosok jövő országgyűlésen a királynak és hazafiaknak az országnak és kapcsolt részeknek minden jövedelmeiről és azoknak mikép eszközölhető szaporításáról tudósító jelentést tegyenek.

A 64-ik ágazat, mely rendeli: hogy Somogy mezővárosának, — melyet kölcsönvett pénzek fejében előbb ugyan a király, mint még az ország kormányzója, Pethe Lászlónak, azután pedig Bocskay Zabó György kassai polgárnak lekötöttek, és vegyes adományúl adtak, — felét Pethe

László, felét Zabó György bírja, míglen ennek követelését vagy a beveendő jövedelmek, vagy Pethe László megtérítendik.

A 65-ik ágazat, melyben a netalán kiütendő külső vagy belső háborúnak esetére előre gondoskodva rendeltetik: 1) Hogy minden négy kaputól az újont teendő összeszámítás szerint egy jól fölfegyverzett lovas tartassék, s ezen lovasok mindenik vármegyében egy kapitány alatt álljanak, és fölöttök évenkint kétszer szemle tartassék, az egy telkes és címeres nemesek pedig az előbbi országgyűlések rendeleteihez képest a vármegye tisztjeinek és előkelő nemeseinek mérséklése szerint a kapitányoknak és egyéb tiszteknek fizetéséhez adózzanak. — 2) Hogy ezen lovasok a királynak közvetlen vagy a nádor által teendő felhívására tüstént felkelni tartozzanak, de mégis nem határszéli, hanem csatamezei szolgálatra fordítandók. — 3) Hogy a királyi és szabadvárosok ily szükségnek esetében a nádornak, Slavóniában a bánnak, mérséklése szerint gyalogokat tartsanak.

A 68-ik ágazat, melyben a rendek részint a folytonos hadak, részint a szomszéd-tartományok segedelmezésének elvonása által, mint önmagok előadják, vég inségre jutván, a szomszéd nemzeteknek engesztelésére és segedelemkérés végett a cs. és kir. felséghez Csehországba, a német birodalmi herceghez, Sléziába és Styriába követeket neveznek, az Erdélybe küldendőknek kinevezését a királyra és nádorra bízván és ő felségét kérvén: hogy ezen igyekezetöket pártolni, és a küldendő követeknek tetszése szerint utasítást adni méltóztassék.

A 69-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a törvényeknek múlt országgyűlés által rendelt kijavitását a nádor az ottan kinevezett és az elholtak helyett nevezendő egyénekkel létesítse, és megerősítés végett a jövő országgyűlés elébe terjeszsze.

A 70-ik ágazat, melyben a folytonos hadak miatt több évek óta megszünt igazságszolgáltatásnak visszaállítására határoztatik: hogy ezután a dunáninneni és túli részek számára ugyan rövid törvényszékek bőjt első vasárnapjára, és nagyobb ünnepnyolcadi székek sz. Lukács nyolcadára Pozsonyban, az ország felső részei számára sz. György nyolcadán, és Slavóniában háromkirály és sz. Jakab napjára Zágrábban folytonosan tartassanak. Továbbá mind a királyi táblához, mind a nádor melletti felvizsgáló székhez, mind a dunáninneni és túli, mind a felső részekre nézve, főpapok és bárók neveztetnek, és zsoldjaik megadatni parancsoltatnak.

A 71-ik ágazat, melyben a rendek ő felségének kérésére Mikáczi Miklós püspököt a bécsi ágazatok által reá szabott számkivetés alól felmentik.

A 76- és 77-ik ágazatok, melyek közől amabban gróf Trautson Pál Sixtus, atyjának János grófnak és önmagának hazánk iránt tett temérdek érdemeiért fiával János Ferenccel együtt, emebben pedig Herbeslein Weichard, Ádám, és János Zsigmond bárók a királyi felségnek ajánlatára honfiusíttatnak.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 14-ik ágazat, mely rendeli: hogy minden zsoldos katonák, valamint főnökeik és kapitányaik is, más országoknak szokása szerint, ezután a királynak hívségére megesküdtetve legyenek.

A 16—18-ik ágazatok, melyekben a királyi jövedelmeknek és dézsmáknak beszedése és az utaknak javítása iránt rendeltetik: 1) Hogy a királyi jövedelmeknek vakmerő háborgatóit a nádor rendkivűli törvény útján fejveszteséggel büntesse, az ily tényt elkövető jobbágyokról vagy szolgálatban levőkről mindazáltal uraik ezen kihágásban is igazságot szolgáltatni tartozván. — 2) Hogy a harmincadcsalók régi szokás szerint minden velök lévő holmijaikat veszítsék el; de viszont a harmincadosokat is, ha a kereskedőket igazságtalanúl terhelnék, a kir. kincstárnok oldala mellé vevén elégséges számú törvénytudókat, büntesse meg, és ha ő azt meg nem tenné, a nádor rendkivűli törvény útján igazságot szolgáltasson. — 3) Hogy a dézsmának erőszakos elfoglalóit az alispán kétszer annyiban marasztalja; de a tizedelők se sanyargassák a népet felesleges személy- vagy lótartással; a dézsmabérletek pedig, hol gyakorlatba jöttek, illő időben és régi szokáshoz képest a múlt években hozott törvények szerint történjenek, valamint szinte a hidaknak és útaknak kijavításai is.

A 29-ik ágazat, melyben a kisebb hatalmaskodásról hozott 1608 k. u. 3- és 4-ik ágazatok megerősíttetvén, nagyobb felvilágosítás végett következők rendeltetnek: 1) Hogy azon ágazatok pusztán a jószágok és birtoki jogok hatalmas elfoglalásáról vétessenek, és az örökösödések, osztályok, leányi negyedek, cserevallások, hitbérek, menyekzői ajándékok, végintézetek, dézsmák, adósságok, és zálogok pereire, és más hasonlókra ne vonassanak. — 2) Hogy az idézés a kereseti levél másának átküldésével, és egy tizenötödnapi, vagy ha az alperes távol laknék, illendő elégséges határidőnek engedésével, és az idézőlevélnek személyes vagy

lakhelyről, avagy jószágokról teendő átadásával szolgabíró által történjék. — 3) Hogy a vesztes fél a vármegye törvényszékéhez, és innen birtokon kivűl a királyi kúriához és illetőleg a báni táblához is feljebbvitel útján folyamodhassék, vagy ha az ilyen feljebbvitelről lemondani akarna, szinte birtokon kivűl egyszerű vagy kegyelem melletti perújítással élhessen, és ha a kir. tábla a hozott itéletet megváltoztatná, az ellenfél a visszaitélt jószágoknak alispán mérséklése szerinti időközbeni jövedelmeit minden törvényes terhekkel együtt visszanyerje. — 4) Hogy a nemtelen szolgák vagy jobbágyok által elkövetett hatalmaskodásokban a földesúr vagy annak tisztje a panaszló résznek szolgabiró által teendő kérelmére egy szolgabiró és esküdt előtt igazságot szolgáltatni tartozzék, és ha az ezt meg nem tenné, az ilyen földesúr és annak bünhödő szolgái az alispán előtt az itten és fenemlitett törvényekben leírt rövid perbe fogassanak. — 5) Hogy a biró az oltalmazási és fenyitő bűntetti esetek különbféleségéhez képest az eskü oda itélésében gondosan arra ügyeljen: hogy az eskünek elhatározása az ország törvényeivel és szokásaival ne ellenkezzék, és senki nagyobb esküvel ne terheltessék, mint azt az ügynek mivolta és érdeme megkivánja.

A 33-ik ágazat, mely rendeli: hogy ő felsége a címeres leveleknek osztogatásában az érdemeik által ajánlottakra tekintettel legyen.

A 34-ik ágazat, mely a szabad és bányavárosokat szabadságaikban és mentességeikben megtartatni rendeli, de mégis az idei és tavali országgyűlések rendeleteinek sérelme nélkül.

A 36-ik ágazat, mely azon titoknokokat és ügyviselőket, kiknek kezei közé jönni szoktak a jószágadományért folyamodóknak könyörgő levelei, a kir. fiscusra szállt jószágoknak felkérésétől eltiltja, s az általok nyert adományt érvénytelennek tartatni, és az előbbi felkérőket illő tekintetbe vétetni rendeli azon oknál fogva, mert ezek az életöket a hazáért jutalom reménye mellett kockára tevő érdemes hazafiak elől a jutalmat elkaphatnák, vagy még esedező leveleiket is elsikkaszthatnák.

A 43-ik ágazat, mely rendeli: hogy megújittatván a múlt éveknek törvényei, bort hazafinak az ország határain túl kivinni elkobzás büntetése alatt tilos legyen; ellenben a külföldieknek szabadjon azt egész országszerte vásárlani és harmincad-fizetés mellett kivinni.

A 44-ik ágazat, mely megújitván az 1608 k. e. 13-ik ágazatot, azon városokra, melyek annak rendeletét megszegnék, annyiszor, a meny-

nyiszer azt tennék, királyi fiscus által rajtok megveendő 2000 forint büntetést szab.

A 47-ik ágazat, mely rendeli: hogy a határszélek körűl hidakat épitő jobbágyok a határszéleken vámbér-fizetésre ne szoríttassanak.

A 48-ik ágazat, mely a pénzzé nem vert aranynak vagy ezüstnek, valamint a talléroknak vagy aranyoknak újra teendő veretés és nyerekedés végetti kivitelét is elkobzás büntetése alatt tilalmazza, és Roll Antalt, ki hiányos értékű pénznek behordásáról vádoltatik, a nádor által törvény elébe vonatni rendeli.

Az 51-ik ágazat, mely azt határozza: hogy, miután az ausztriaiak és morvák az általok meghonosított magyar urakat évenkénti adózásra szorítják, hasonlóképen a magyar hazában honosított külföldiek is a kir. kincstárnok mérséklése szerint bizonyos pénzösszeget adózzanak.

A 66- és 67-ik ágazatok, melyek a nádorról és bánról rendelik: hogy az újont választott nádor is, valamint elődei, 32 jobbágy erejéig adományokat tehessen; továbbá hogy ő felsége a nádorral ugyan zsoldja és laka, a bánnak pedig zsoldja iránt minél előbb egyezkedjék.

A 72—75-ik ágazatok, melyek az ország rendes bírái, királyi nagyobb cancellaria, és káptalanok által kiadatni szokott leveleknek taksáit, és a királyi vagy nádori embernek, és a káptalan vagy konvent bizonyságának, és végrehajtással foglalkozó alispánnak, szolgabirónak és esküdtnek napidíját szabályozzák, és egyenként elősorolják.

Harmadik törvénylevele az 1613-ik évi bőjt első vasárnapjára vagy is február 24-ikére hirdetett pozsonyi országgyűlésnek míve, és 43 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni, vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben a rendek a kir. előadásoknak vételét, és a királynak idő közben császári méltóságra jutása és közikbe jövetele fölötti örömüket jelentik ki.

A 2-ik ágazat, mely azon egyházi jószágokat, melyek még másoknak kezein vannak, mivel azoknak birtokosaik rajtok fekvő pénzeiket a jövedelmekből többszörösen már visszakapták, általok azonnal visszaadatni, és ha azt önként meg nem tennék, őket arra a nádor által tettleg szoríttatni parancsolja.

A 3-ik ágazat, mely rendeli: hogy az egri káptalan Jászóban foglaljon helyet, és onnan tegye végrehajtásait annak kerületében is, tartásá-

ról pedig a király gondoskodjék, ezen székfoglalást mindazáltal a prépost és prépostság jogainak sérelme nélkül szükség lévén érteni.

Az 5-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy azon szerződés, melyet ő felsége az erdélyi követekkel már megkötött, ha az erdélyi fejedelem és rendek által megerősítve leend, jövő országgyűlésen törvénycikkbe iktattassék. Továbbá hogy ezután semmiféle nyilvános had ne indíttassék, s e részben az 1608. k. e. 2-ik ágazat sértetlenűl tartassék meg.

A 6-ik ágazat, mely a határszéleknek magyar katonákkal, s élelmi és hadi szerekkel ellátását, és kijavitását szükségesnek nyilatkoztatja.

A 7-ik ágazat, mely rendeli: hogy a nádornak hatalma a bécsi és 1608-iki ágazatok szerint régi szokáshoz képest maradjon fön.

A 8-ik ágazat, mely által a határszéleken teendő ingyenes munkák szabályoztatnak, egyenként elősorolva, mely várakhoz mely vármegyéknek munkái legyenek fordítandók. Továbbá azok, kik munkáikat sem természetben, sem a távulabbiakat illetőleg pénzbeli váltságban nem teljesítenék, háromszor annyiban marasztaltatni rendeltetnek, és ezen büntetés végrehajtásának módja elhatároztatik.

A 9—13-dik ágazatok, melyekben a rendek a jelen évre adóképen minden kaputól három, a korona őrzése, országház épitése vagy vétele és követségek költségeire egy, a királynak menyekzői ajándékára szinte egy, és a királynénak, ki e gyűlés alatt megkoronáztaték, koronázási ajándéka fejében hasonlóképen egy forintot ajánlanak, egyébként mind ezen adózásokra, mind a kapuknak összeszámitására nézve az 1609: 62-dik ágazatra utalván, és különös határozatot csak e következőkre nézve hozván: 1) Hogy az adó és tisztelgési ajándékok a kincstárba, a koronaőrzési, országházi, és követségi költségekre ajánlott pénzek pedig Révay Péternek kezébe adassanak. — 2) Hogy a töröknek is adózók, a tisztelgési ajándékokon kívül, az ajánlottaknak felét fizessék. — 3) Hogy csak tulajdon malmaikkal bíró molnárok taksáltassanak, a földesuraknak saját malmaik pedig a taksától mentek legyenek.

A 14-ik ágazat, mely a katonák zsoldja és hűségesküje, és a külföldi zsoldba lépő katonák iránt az 1609: 12., 13. és 14-dik ágazatokat megújítja.

A 15-ik ágazat, mely a puskapornak és salétromnak, főleg török részekrei, kivitelét eltiltatni rendeli; a salétromnak keresztyén tartományokbai kivitelét azonban, ha arra a határszéleknek szüksége nincsen, a

határszéli kapitányoknak tudtával egy hónapnak lefolyta után megengedvén.

A 16-ik ágazat, melyben a rendek méltányosnak elismerik, hogy az ingyenes munkáknak beszedői 1609-dik évtől kezdve a nádornak számoljanak, s e részben az 1563:21-ik törvénycikket megújitják.

A 17-dik ágazat, melyben a határszélek erősitése iránt: 1) Megegyeznek a rendek abban, hogy a kanizsai és székesfejérvári török erősségeknek általellenében teendő erősitések helyeinek meghatározására a király vagy nádor új biztosokat nevezzen, és igérik: hogy gerendák, fák, és kézi-munkák szolgáltatásában segédkezet nyújtandnak, oly móddal mindazáltal: hogy mivel ők arra nem elégségesek, a szinte veszedelemmel fenyegetett Ausztria és Styria e célhoz pénzbeli segedelemmel járuljon. — 2) Sürgettetik: hogy a keszthelyi, szigligeti és csobánci várak őrseregének zsoldja fizettessék ki, és mind ezen várak, mind a bujáki vár, és az egyéb határszélek minden szükségesekkel illően elláttassanak.

A 18-ik ágazat, melyben a rendek a király vagy annak távullétében a nádor melletti felkelésről a múlt országgyűléseknek határozataira vonatkoznak, és a nádornak meghagyják: hogy a királyt a felkelést kivánó veszélyről minél előbb tudósítsa, és a korona őrizetére szükséges segédhadinépről gondoskodjék.

A 26-ik ágazat, melyben a rendek, az ország határainak kiegyenlítése iránt az 1604:15-dik ágazatra vonatkozván, néhány elhalt biztosoknak helyébe másokat neveznek, és a határbiztosoknak egybejövetelére határnapúl rendelt sz. Háromság vasárnapját a lengyel királynak és más érdekelteknek jókorán tudtúl adatni kérik. Továbbá rendelik: hogy a vármegyék közötti határpereknek elintézésére a nádor jókorán alkalmas biztosokat nevezzen.

A 28-dik ágazat, melyben a király az iránti gondoskodásért kéretik: hogy a magyar pénz Ausztriában, Styriában és Morvában oly értékben vétessék el, mint hazánkban, és hogy a hamis pénznek behozatala Lengyelországból tiltassék el.

A 29-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy ő felsége a nádornak zsoldját ezután is a boroknak a felső részekben beveendő harmincadából fizettesse. — 2) Hogy a rendek látván az által nemcsaknem csökkenni, hanem nagyobbodni a király jövedelmeit, szabad legyen a hazafiaknak is boraikat az országból kivinni a harmincadnak, és pedig a kereskedés vé-

gett kiviendő borokra nézve a nemesekről is értendő, lefizetése mellett. — 3) Hogy a külföldieknek az egész országban bort venni, és abból kivinni szinte szabad legyen.

A 30-dik ágazat, mely rendeli: hogy a rábaközi szigetben Török István jószágaiban lakó rácok az ország megadóztatása alatt legyenek.

A 32-dik ágazat, melyben a király kéretik: hogy a turóci prépostságot és a csornai konventet állítsa vissza, s turóci prépostot még ezen országgyűlés alatt nevezzen, ki a konventet azonnal kitataroztatni, és a hiteles eljárásokra elégséges egyéneket tartani köteleztessék.

A 33-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy azon eredeti oklevelek, melyeket Illésházy Istvánnak özvegye és Eszterházy Miklós az ország rendeinek átadtak, néhány bárók és nemesek pecsétei alatt a nádornál maradjanak, és a nádor halálának esetében annak örökösei azokat a legközelebbi országgyűléskor az ország rendei előtt előadni köteleztessenek, egyébiránt ezen okleveleknek másai is törvényszerű megkérés mellett kiadandók lévén.

A 35-ik ágazat, melyben azon okból, mert a zsitvatoroki békekötésnek a Kanizsa mellett fekvő helységekről tett rendelete az ország sok lakosának tetemes kárával mindeddig nem teljesíttetett, a király kéretik: hogy azon rendeletet távollétében a nádor és melléje adandó biztosok által azon békekötés szerint foganasíttassa, a nádornak egyszersmind megengedtetvén: hogy az ország fontosb dolgai általi akadályoztatásának esetére maga helyett mást helyettesíthessen.

A 36-ik ágazat, mely rendeli: hogy az uraknak és nemeseknek királyi jószágokba, vagy akár magyar akár slavóniai határszélekbe szökő jobbágyait a kapitányok, valamint az oroszfalvai, szatmári, németi, nyírbátori, berekszászi és vaáryi lakosok, ellent nem állhatván az iránti állítólagos privilegiumok, a törvénynek büntetése alatt kiadni tartozzanak.

A 37-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy Illésházy István néhai nádor özvegyének azon jószágok iránti perében, melyeket szenvedett károk fejében és férjének érdemeiért a bécsi 12-ik ágazat következésében ő és férje kapott, ő felsége még egyszer perújitási kegyelemlevelet adjon.

A 38-ik ágazat, melyben a rendek a bánnak bévezettetését még ő felségének birodalmi gyűlésre menetele előtt eszközöltetni kérik, és a mos-

tani bánnak akár eddigleni, akár ezután hivatalábai bévezetéseig hiteles pecsét alatt teendő oklevél-kiadásait érvényeseknek határozzák.

A 39-dik ágazat, melyben a rendek, az országban és kapcsolt részeiben letelepűlt oláhoknak adóztatása és úri hatalom alá vetése iránt a múlt országgyűlések rendeleteire vonatkozván, a királyt kérik: hogy, mivel az országunknak több ezrekbe jövő gréci követségek sikert nem szűltek, az országnak törvény által kijelentett ebbeli kivánatát teljesíteni kegyeskedjék: nehogy a hazafiak és érdeklett oláhok közt, ha földesuraiknak nem engedelmeskednének, valamely veszélyes zavar támadjon.

A 40-dik ágazat, melyben a rendek, előadván Besztercebányának azon nyakasságát, melynél fogva a nádor által önkérésökre választott biztosok által hozott, és a közelebbi ünnepnyolcadi szék alatt a nádor, s tanácsosok, és országunk rendes birái által helyben hagyott, s többek között a várost más nemzetbélieknek tanácsba be nem bocsátása miatt 2000 forintban marasztaló itéleteknek ellene szegültek, — a királyt kérik: hogy ezen ügyet vizsgálja át, és azután az itéleteket a nádor által elengedhetlenül hajtassa végre.

A 41-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy, miután Homonnai Drugeth György, — eltörültetvén az 1608 k. u. 24-ik cikk által az ellene hozott 1600:23-ik törvénycikk, — ártatlannak elismertetett, iránta még ezen országgyűlés alatt oly rendelkezést tegyen, miszerint a terebesi vár és jószágok nekie visszaadassanak. Továbbá hogy Balassa Borbálának és árváinak dolgában kegyelmes határozatot hozzon.

A 42-dik ágazat, mely által Révay Péter, miután a rendek által nevezett vizsgálók számadását helyesnek találták, a felelet terhétől fölmentetik, és egyszersmind az 1609-ik évben külön célra ajánlott 4 forint segedelempénz iránt határoztatik: hogy annak hátramaradásai, valamint szinte azon része is, melyet a közadónak néhány beszedői hivataluk körét áthágva bészedtek, minden tétovázás nélkül Révay Péternek kezébe szolgáltassanak, a koronaőrzőknek és őrkatonáknak fizetésére fordítandók, a másként cselekvőket pedig a nádor kétszer annyira szorítsa.

A 43-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy igen szükséges lévén segedelemkérés végett a rendek részéről a birodalmi gyűléshez követeket küldeni, ő felsége a főpapok és országnagyok közől kettőt kinevezni kegyeskedjék, kiknek a rendek költséget és ő felsége tudtával utasítást adandnak.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 4-dik ágazat, melyben a tizedvételnéli visszaélések és csalások meggátlására rendeltetik: hogy a tizedlő jókorán jelenjék meg, midőn t. i. a földesúr kilencedét kiveszi, hogy így ezzel együtt a tized is kivétethessék, mit mégis ha meg nem tenne, szabad legyen a földesúrnak kilencedét kivenni. — 2) Hogy a paraszt-földön lakó vagy városi terheket viselő címeres nemesek, továbbá az uraknak és nemeseknek tisztjei, majorosai és zsoldosai, valamint a határszéli katonák is paraszt-földeiktől egész tizedet adjanak.

A 19. és 20-dik ágazat, melyekben a dézsma és harmincad kivételéről és bérbeadásáról az 1609:17. és 18-ik törvénycikkek megújittatván, rendeltetik: 1) Hogy a dézsmaperek a vármegyéken minden halasztások és perorvoslatoknak kizárásával itéltessenek, s egyedűl csak a kir. kúriához teendő feljebbvitelnek adassék hely. — 2) Hogy a királynak óvári uradalmábani tisztjei magokat a dézsmák kibérlésébe ne avassák. — 3) Hogy a dézsmának behordása Felső-Magyarországban régi szokás szerint tűrhető bérért teljesíttessék.

A 21-dik ágazat, melyben a felség kéretik: hogy a száraz vámok eltörléséről, és a hidak és útak kijavításáról szóló törvényeket foganatba tétesse, és hogy az esztergomi érseknek jószágainak és más szabadítékos helyeknek vámmentességét tartassa meg.

A 22-ik ágazat, mely a szörnyü rosszakat elkövető szabadhajduknak tartóit törvény rende szerint hívségtelenség szennyével büntettetni rendeli.

A 23-ik ágazat, mely a kisebb hatalmaskodás peréről hozott 1609: 29-ik cikknek határozatait következőkkel bővíti: 1) Hogy, ha ki ily perrel csupán boszontás végett, vagy másféle, mint hatalmaskodó tetten épülő keresetekben élne, ugyanazon perben minden perorvoslatoknak kizárásával helytelen kereset büntetése alá vettessék. — 2) Hogy az itélet feljebbvitel vagy perújitás előtt a perorvoslatoknak kizárásával végrehajtandó légyen. 3) Hogy a kir. kúrián megváltoztatott marasztaló itéletnek végrehajtását, és a bevett jövedelmeknek mérséklését a főispán és hozzája melléklendő birtokosb jogtudó nemesek, főispán nem létében pedig a nádor vagy országbiró vagy illetőleg a bán által nevezendő ily nemesek tegyék. — 4) Hogy nemtelen szolgák vagy jobbágyok által elkövetett hatalmaskodásnak esetében a szolgabiró által igazságszolgáltatásra felszólított uradalmi tisz-

tek a szolgabirótól át vett kereseti levélnek másàt a földesúrnak küldjék át, és ha ez igazságot szolgáltatni elmulasztana, az ellene indított perben az alispán ne máskép, mint maga mellé vévén legalább egy szolgabirót és két esküdtet, biráskodjék. — 5) Hogy a kiskorú vagyis 12-dik évöket el nem ért parasztok törvény elébe nem állíthatók. — 6) Hogy az eskü odaítélését illetőleg, a paraszt személy magának kitisztítására a nemes ellen a nagyobb hatalmaskodásnak öt esetében ugyan huszad, kisebb hatalmaskodásban pedig, ha magát teljesen ártatlannak mondaná, harmad magával, vele egyenlő sorsú emberekkel teendő eskühöz bocsáttassék — 7) Hogy azon alispán vagy egyéb birák, kiknek itélete feljebbvitel útján a vármegye köz törvényszékére jutott, abban annak előadásakor szavazattal ne bírjanak, hanem a pernek átvizsgálását a többi szolgabirák és esküdtek a jegyzőnek jelenlétében tegyék. — 8) Hogy ezen rövid perről szóló ágazat a sajáti jognak megszerzéséről vagy elitéléséről ne értessék.

A 24-dik ágazat, melyben az igazságnak jobb móddali szolgáltathatására a vármegyék által a rendes esküdt ülnökökön fölűl az előkelő nemesek közől több ülnökök (táblabirák) választatni rendeltetnek, kik a törvény kiszolgáltatására megesküdvén, a törvényszékben jelen legyenek, és ezen megesküdteken túl a perek átvizsgálásában senkinek szavazata ne legyen.

A 25-ik ágazat, melyben a magyar tanácsosoknak király udvarában és cancellár melletti tartásáról az 1608 k. e. 10-dik a királyi tanácsnak és cancellariának hatóságáról pedig az arról hozott törvénycikkek sértetlenül megtartatni rendeltetnek.

A 27-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy a Tiszának kiöntései elleni töltések tételéről a veszélyben lévő vármegyék rendelkezzenek, és az országnak más vármegyéiben is a vizeknek kiöntései ellen gátak emeltessenek.

A 31-ik ágazat, mely a szabad városok iránt az országnak régi rendeleteit, s a régi szokásokat, és azoknak állandó gyakorlatba jött privilegiumait megtartatni parancsolja.

A 34-dik ágazat, mely rendeli: hogy vármegyéken a pereknek folyama törvénytelen vagy zárt levélalakú parancsok által ne gátoltassék, és senki törvényszerű megidéztetés és törvényszerinti elmarasztaltatás előtt személyében vagy vagyonában, bármely ürügy alatt, ne károsíttassék.

Negyedik törvénylevele az először ugyan 1617-iki sz. Luca napjára[1]), azután 1618-iki vízkereszt ünnepére[2]), s végre, ekkor is elhalasztatván, 1618-iki martius 4-dikére hirdetett, s Ferdinánd főhercegnek elnöklete alatt tartott pozsonyi országgyűlésben hozatott, és 77 ágazatra terjed.

Előszavában azontúl, hogy a fön kijelölt napra és helyre országgyűlést hirdetett, előadja a király, miképen az egybegyűlt rendek az ő kegyelmes felszólítására és atyai ajánlatára Ferdinánd főherceget, Csehország királyát, ki az ő nevében ezen országgyűlésben elnöklött, több alkudozások után régi szokásuk és szabadságuk szerint egy szóval és lélekkel urokká és királyukká választották, kikiáltották, és szerencsésen meg is koronázták, végre hogy az alul álló ágazatokat királyi megerősítés végett nekie átnyújtották. — A törvénylevélnek ágazatai közől pedig

I. Ideigleni, és csak nap szükségein segélő rendeletüek:

Az 1-ső—3-ik ágazatok, melyekben a rendek előre bocsátván a királyunknak hazánk iránti gondoskodásaért, s jelesűl a török császárral múlt 1616-dik évben 20 évre kötött békeségért forró, hálás köszönetöket rendelik: hogy ő felsége ezen békekötést szigorúan tartassa meg, — a magyar tartományokra nézve a rendeknek tudta nélkül az 1608 k. e. 2-ik cikknek határozatához képest hadat ne indítson, — külföldi katonát be ne hozzon, — a zsitvatoroki békekötésnek 17-ik pontját az 1613:35-ik cikknek kivánata szerint sikerbe tétesse, s az annak határozata ellen terhelteket kármentesíttesse, és a békének megszegőit, a szabad hajdukat, és rablókat az 1608 k. u. 2-ik ágazat szerint büntettesse.

A 4-ik ágazat, melyben a rendek a nádornak hatóságáról az 1551: 1-ső, a bécsi békekötésnek és 1608 k. e. 3-ik, és 1613:17-ik ágazatokat megerősítvén rendelik: hogy minden bármily nemzetbeli kapitányok, és katonafőnökök a nádortól függjenek; továbbá az iránti bizodalmukat kijelentik: hogy ő felsége az imént választott gróf Forgách Zsigmond nádort a vele kötött szerződés szerint kielégítendi.

Az 5-ik ágazat, melyben a rendek megújítván az 1608 k. e. 11-dik

---

[1]) Lásd a királynak Osgiáni Bakos Jánoshoz intézett 1617-iki oct. 17-kén kelt meghívó levelét Vestig. Comit. 771. l.

[2]) Lásd ugyanannak Prágából 1617-iki nov. 20-dikán hazánk vármegyéihez kelt levelét ugyanott a 772. l.

ágazatot, határozzák: hogy Kollonich Erneszt győri alkapitány nemzetére horvát, következőleg hazafi lévén, hivatalát tartsa meg.

A 6. és 7-ik ágazatok, melyekben rendeltetik: hogy a komáromi főkapitány és tatai kapitány ellen tett sok panasz megvizsgálásával és elitélésével, valamint szinte a komáromiaknak leégett vagy lerontott házaikért adandó kármentesítésnek meghatározásával is ő felsége által a nádor bízassék meg. Továbbá hogy az 1608 k. e. 10-ik cikk szerint komáromi alkapitánynyá született birtokos magyar neveztessék, és szinte ily egyén tétessék a tatai kapitány helyébe is.

A 8. és 9-ik ágazatok, melyek közől amabban a magyar cancellariáról és tanácsosokról az 1608 k. e. 9, 10, 18., és egyéb előbbi évekbeli törvénycikkek, emebben pedig az Ausztriához elzálogított várakról és jószágokról az 1567:42, 1608 k. e. 2, k. u. 7, 14 és 1609:38-ik ágazatok foganasíttatni sürgettetnek.

A 10. és 11-ik ágazat, melyekben a király kéretik: hogy Lublyó várának és a szepességi 13 mezővárosnak kiváltása iránt végre már biztosságot nevezni és a lengyel királyt felszólítani, addiglan pedig azoknak lakosait adófizetésre és más közterhek viselésére, s hatalmaskodó tetteikre nézve a vármegyék előtti törvényt állásra, és az általok kiviendő borok s másféle áruktóli harmincadfizetésre szorítani kegyeskedjék.

A 12-dik ágazat, melyben hazánk Lengyelország, Morva, Slézia és Ausztria, Styria és Karniolia felé létező határainak kiegyenlítésére, és az azoknál történt emberöléseknek és hatalmaskodásoknak elintézésére biztosok neveztetnek, s a király a lengyel királynál aziránt teendő lépés iránt megkéretik, és a Morva felé rendelt biztosok annak elhatározásával is megbizatnak, vajjon le kelljen-e a morvák által Beckó várának határa mellett újonan épített Új-Brezova nevű falut, melyből sok károsítások és rablások tétetnek, rontani vagy nem.

A 15-dik ágazat, melyben a kincstárnokról a bécsi és 1608 k. e. 5-ik ágazatok megujíttatnak, és ő felsége néhány névszerint elősorolt hazafinak panaszára kéretik, parancsolja meg királyi kamarájának: hogy őket jószágaikban per útján kívül ne háborgassa.

A 16-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy azon jószágok, melyek a rendes vagy rendkivűli adóbeli hátramaradások miatt háromszor annyit adás büntetése fejében lefoglaltattak, ha az előbbeni és a betegek vagy elholtak helyett a jelen törvénycikkben névszerint helyettesített biz-

tosok által elmarasztaltatnak, egyszerű értékökért bocsáttassanak vissza, és hogy ezen biztosság az országgyűlésnek bevégzése után tüstént egybe üljön. Továbbá hogy ugyanezen biztosság Sibrik családnak és másoknak, kik jószágaik elfoglalásának félelme miatt a kir. kamarában bizonyos pénzöszszeget lefizettek, kielégítéséről is tanácskozzék, sőt ha kik okleveleiket most mindjárt előadhatnák, azoknak követeléseit még ezen országgyűlés alatt tárgyalás alá vegye.

A 19-ik ágazat, melyben a pénz be- és kiviteléből származó bajoknak elhárítására rendeltetik: 1) Hogy ő felsége a magyar dénárokat, a mint Ferdinánd alatt történt, tisztábban és vékonyabban készíttesse. — 2) Hogy Herberstein úr Nagybányán körmöci értékü tallérokon és dénárokon kívül másféle pénzt ne veressen. — 3) Hogy arról gondoskodás tétessék, mikép lehetne a hiányos nehézségü külföldi lengyel és német némely pénzek behozatalából származó bajon kereskedésünk kára nélkül segéleni. — 4) Hogy ő felsége kegyeskedjék az apró magyar pénznek, mely minden más ily pénzeknek értékét fölülhaladja, teljes, az aranyoknak és talléroknak pedig egyetérő értékbeni elfogadását minden birodalmaiban eszközleni.

A 20—22-ik ágazat, melyekben a katonaságnak korlátozására rendeltetik: 1) Hogy a főkapitányok és azoknak hadi-tisztjei gonosztévők büntetésének ürügye alatt magokat a fő- és alispánok hatóságába ne avassák, hanem a gonosztévők az 1609:19-ik törvénycikk szerint büntettessenek. — 2) Hogy az országnak vagy határszéleknek kapitányai hamis előadásra nyert királyi parancsok mellett a hazafiakat jószágaikban ne háborgassák, s előttök törvényt állani ne kényszerítsék. — 3) Hogy a nemeseknek, egyházaknak és városoknak jószágaiba bármily rangú és nemzetbeli katonák se csoportosan se csekélyebb számmal be ne szállíttassanak, s általok a földesúrnak és lakosoknak semminemü kár se tétessék, s a törvényszegőket a nádor megbüntethesse, és hogy ezen rendelés a számosb kísérettel útazó országnagyokról is értessék. — 4) Hogy ő felsége a Moson vármegyei lakosok által némely vasas katonák élelmezésére tett költségeit igérete szerint térítse meg.

A 23-ik ágazat, mely rendeli: hogy Ausztria a sz. kereszti monostorhoz tartozó, de Moson vármegyében fekvő, Steinbruck helységbeli korcsmától semmi adót ne vegyen.

A 25-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy miután ő felsége előadott okainál fogva Ecsed várát és tartozmányait a hazafiak kérelmére per

nélkül visszabocsátani nem akarja, ezen ügyet Báthory Andrásnak és felperes társainak megkeresése mellett a nádor, egybegyűjtve az ország rendes biráit, részint a várban találtató oklevelekből, melyeket a birtokosok eskü alatt előadni parancsoltatnak, részint a felperesek által előadandókból, rendkivűli törvény útján ítélje el; mi ha ez ünnepnyolcadi törvényszékek idejéig meg nem történhetnék, a per azok alatt, sőt utánok is folytathassék.

A 26-ik ágazat, melyben a győri káptalannak és püspöknek a győri várbeli fő és másféle kapitányok, s élelmi és egyéb kir. tisztek ellen az úri hatalom megsértése és más sokféle bántalmak miatt tett panasza, a királynak megegyezésével az ugyan-e törvénycikkben névszerint elősorolt teljes hatalmu biztosok által megvizsgálttatni és kiegyenlíttetni rendeltetik, idő közben is a fönérdeklett kir. tiszturak a püspöknek és káptalannak alkalmatlanításától eltiltatván.

A 29-ik ágazat, mely rendeli: hogy az 1609:54-ik ágazatának következésében ő felsége által megigért bányák kiváltása iránti bizottság siettessék, s ahhoz alkalmas német biztosok is neveztessenek.

A 30-ik ágazat, mely által Nádasdy Tamásnak, — mivel az izsákfalvai kastélyának megtámadtatása és más kihágások iránt az egerszegi és szécsy-szigeti váraknak vajdái és büntársaik ellen tett panaszában foglalt tények mind olyanok, melyek ő felségének vagy hadi tanácsának parancsából nem folytak, nem is folyhattak, — megengedtetik: hogy a tettesek ellen bántalmait törvény útján bosszúlhassa.

A 31-dik ágazat, melyben a rendek a báni hivatalnak előbbi állapotjábai visszahelyezését, továbbá a katonák zsoldjának és a berkisevinai erősségnek építésére ő felsége által szánt 27,000 tallérnak a nedelici harmincadból vagy másféle adózásból teendő kifizetését sürgetik.

A 32-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a Horvátországban és Slavóniában urak és nemesek földén lakó oláhok nem lévén még az e végre rendelt bizottság által a határszéli kapitányoknak hatósága alól fölmentve és uraiknak hatósága alá adva, ugyanazon országos bizottság mindjárt ezen országgyűlésnek bevégzése után tisztét teljesítse.

A 33-dik ágazat, mely rendeli: hogy a kaproncai várnak jószágai, melyeket a helybeli kapitány a fiscusnak és hazának minden haszna nélkül bír, más hazafiak jószágainak módjára az ország hatósága alatt álljanak, s minden közadózási, ingyenes munka- és dézsmaadási terheket viseljenek.

Továbbá hogy a határszéli kapitányok és főnökök, hivatalaiknak vesztesége alatt, magokat a földesurak és városok jószágaiba és hatóságába ne avassák.

A 34. és 35-ik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan a királyt annak kieszközléseért kérik: hogy a birodalmi hercegek és a szomszéd tartományok hazánk határszéleit, mint a keresztyénségnek előbástyáit, ágyukkal, élelmi szerekkel, zsolddal és más szükségesekkel lássák el; emebben pedig a kanizsai török erősség ellen három várnak építését tervezik, az egerváriét, zalaváriét és nemphtyét, és pedig úgy, hogy az elsőnek fölépítéséhez az ingyenes munkákon túl a dunántúli vármegyék némi pénzösszeget is tegyenek össze; a más két várnak felépítését pedig a szomszéd tartományok, névszerint a zalaváriét Ausztria, a nemphtyét Styria vállalják magokra. Továbbá a felséget kérik, hogy mind ezekről, mind a Peleske várának megerősítéséről gondoskodjék.

A 36—43-dik ágazat, melyekben a rendek pénzbeli ajánlatokat tesznek névszerint a határszéleknek jó karban tartására a jövő két évre két-két, s a török alatt lévőket és slavóniaiakat illetőleg egy-egy, — a törökkeli békekötésnek és a fényes portához küldendő követségnek költségeire ismét két, — az újont választott II. Ferdinánd királynak tisztelgésül adandó ajándékra egy, — a koronaőrzőknek és őrkatonáknak zsoldjára a jelen és jövő évre egy-egy magyar forintot, az ezt követő évekre pedig 50 dénárt, végre a pozsonyi országháznak tatarozására 50, a pozsonyi várnak buzával ellátására 10 dénárt minden egész kaputól ajánlanak, egyszersmind kijelentvén azon reményöket, hogy a magyarországi és slavóniai mind szabad mind bányavárosok az ország házának kitatarozásában segédkezet nyújtandnak, valamint azt is, hogy ugyan-e célra fordíttatni kivánják a linci követségre szánt adózásból fönmaradt 500 forintot is. Továbbá rendelik: 1) Hogy a közadóul rendelt forintok a kir. magyar kamarába, az ország házára szánt dénárok Schremser Jánosnak, a koronaőrzésre ajánlottak pedig Révay Péternek kezébe adassanak. — 2) Hogy a kapuknak új összeszámítását, — négy jobbágy — vagy tizenkét zsellérházat egy kapunak véve, — az illető vármegye által kiküldött előbbkelő nemesek, és a kamarának ugyanazon vármegye birtokos nemesei közől nevezendő adórovói tegyék, és ha ezek valamire nézve meg nem egyezhetnének, a peres kérdést ne a vármegyének közönsége, hanem az alispánok, szolgabirák és esküdtek döntsék el. — 3) Hogy az adószedők azon esetre, ha valaki tar-

tozását a kitűzött határidőre nem teljesítené, feljogosítva legyenek arra, hogy ezen határidőtől számítandó tizenötödik napnak elmúlta után egy szolgabirót magok mellé vévén, azt a vármegyének kiküldő levele mellett rajta kétszeresen megvehessék. — 4) Hogy az adó beszedésében vagy kezelésében hanyag adószedő a kamara által alkalmas szerrel elégtételre szoríttassék; azok pedig, kik az adószedőnek tudta nélkül kezöket a királyi jövedelmekre vetni, vagy a beszedést akadályozni merészlenék, háromszor annyit adásban marasztaltassanak.

A 44-dik ágazat, melyben a rendek Illésházy István özvegyét és más néhány, névszerint elősorolt hazafiakat a zavarok alatti bevételekre nézve a bécsi békekötésnek erejénél fogvást minden számadás alól fölmentendőknek vélik.

A 49—52-dik ágazat, melyekben: 1) Elősoroltatik, mely várhoz mely vármegyék, helységek vagy járások legyenek kötelesek ingyenes munkákat tenni. — 2) Kijelentetik, hogy ezen munkákhoz a tulajdon várakkal bíró főpapoknak és országnagyoknak, valamint a királynak és szabad városoknak jószágaik is kötelesek. — 3) Rendeltetik, hogy a nádor mind a múlt, mind a jövő évekbeni munkákról magának számot adasson, azoknak a kapitányok és alispánok általi hűséges kezelésére felvigyázzon, s azokat, kik a kezelésben csalárdságot elkövetnének, vagy azokat magok hasznára fordítanák, az 1563:23-dik törvénycikk szerint büntesse. — 4) Határoztatik: hogy ezen munkákat azon távul fekvő vármegyék, melyek pénzeni megváltás gyakorlatában vannak, egy kaput másfél magyar forinttal számítva megválthassák, a közel fekvők pedig 12 napra minden kaputól egy munkást, s minden négy kaputól egy szekeret küldjenek, és ha ki az ingyenes munkabeli kötelességét elhanyagolná vagy teljesíteni vonakodnék, azt az alispán a kapitánynak felszólítására, háromszoros váltságbérben marasztalja, és abból $^3/_4$ a határszélnek javára, $^1/_4$ pedig az eljáró alispánra szálljon.

Az 53-ik ágazat, melyben a király ugyan kéretik: hogy Somoskő, Diósgyőr, Buják és Csábrág várakat gyalog őrsereggel láttassa el; a várak birtokosainak pedig kötelességül tétetik, hogy azon őrsereg mellett ők is katonákat tartsanak.

Az 54-dik ágazat, mely szükségesnek állítván, hogy ő felsége a győri erősség mellett elfolyó Duna mentének vizsgálatára alkalmas biztosokat rendeljen, azt határozza: hogy ezen biztosok munkálatának bevég-

zése után Győr és Moson vármegyéknek és a kisebb Csallóköznek ingyenes munkái oda alkalmaztassanak.

Az 55-ik ágazat, melyben a puskapor és salétrom kivitelének tilalma iránt az 1613 : 15-ik törvénycikk megújíttatik, és a törvényszegők áruiknak elkobzásával büntettetni rendeltetnek.

Az 56-ik ágazat, melyben országunk rendei az országos és részleges felkelés iránt az 1613 : 18-ik törvénycikkre vonatkoznak azon oda mellékelt kéréssel: hogy a szükségnek esete bekövetkezvén, a nádor a hazafiakkal gyűlést tarthasson és az országnak biztos fönmaradásáról tanácskozhassék.

Az 57-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a török alá vetett nemeseket vagy köznépet a határszéli kapitányok se önmagok se zsoldosaik által bármily munkára ne kényszerítsék.

A 63-ik ágazat, mely rendeli: hogy azon pert, mely Palocsai Horváth Györgynek ingó és ingatlan vagyona fölött egy részről első feleségétől született leánya, más részről az özvegye és azzal nemzett gyermekei közt támadott, a nádor, vagy az akadályozva lévén, az ország birája az országnak rendes tanácsosaival, és a kir. táblának biráival minél előbb kitüzendő határidőben és helyen elitélhesse. Továbbá hogy ezen perrel együtt mindjárt ítéltessék el az özvegynek és árváinak házuk megtámadása és ingó vagyonaik elvitele miatti követelése is.

A 64-dik ágazat, melyben az ünnepnyolcadi mind nagyobb, mind rövid törvényszékeknek múlt évek törvényeiben (1609 : 70.) kitűzött határidőkbeni tartása sürgettetik, és mind az eperjesi mind a pozsonyi országos törvényszékekhez főpapok és bárók neveztetnek. Továbbá mind a kinevezetteknek mind a kir. tábla ülnökeinek zsoldja kifizettetni rendeltetik, és a nádor felhatalmaztatik, hogy a távollévők vagy elholtak helyébe másokat helyettesíthessen.

A 71-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy azon helységeket, melyek az utóbbi zavarok alatt egyik vármegyétől elszakíttatván, a másikhoz csatoltattak, azon vármegyéknek főispánai az itten megújított 1542 : 36. és 1546 : 53-dik törvénycikkek példájára ismét azon vármegyéhez csatolják vissza, melyhez jogilag és régtől fogva tartoznak, a vármegyék közt fönforgó határpereket pedig a nádor hivatalánál fogva ítélje és egyenlítse ki.

A 72-ik ágazat, mely rendeli: hogy a béke vissza lévén állítva, hazánkfiainak szabad legyen erdélyi birtokaikba lépni, s azokat kormányozni

és meglátogatni, valamint azoknak is, kiknek némely erdélyi jószágok iránt igényeik vannak, azokat törvény útján vagy más szerekkel büntetlenűl keresni.

A 74-ik ágazat, mely Majthény Imrét az 1599:36-ik törvénycikk által ellene rendelt büntető pernek terhe alól, részint mivel azóta ellene senkinek panasza nem volt, részint családa iránti tekintetből fölmenti.

A 75-ik ágazat, mely által a rendek Thurzó György nádornak özvegyét és fiát azon eredeti okleveleknek kiadása fölött megnyugtatják, melyek 1613-ik évben az azon évi 33-ik törvénycikk tanúsága szerint nekie bizonyos bároknak és nemeseknek pecsétei alatt átadattak; és egyszersmind megjegyzik: hogy ugyanazon okleveleket II-dik Ferdinándnak biztosító levelével együtt gróf Forgách Zsigmond nádornak hív őrizet végett, a most említett törvénycikknek föltételei mellett, kezébe átadták.

A 76-dik ágazat, mely által Révay Péter testvéreivel együtt a turóci convent pecsétének, és jegyzőkönyvének ki- és visszaadása fölött megnyugtattatik.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 13. és 14-ik ágazatok, melyek közől amabban a törvény ellenes parancsok iránt az 1471:12., 1566:25., 1608 k. u. 6, 1613:34 és 1563: 80-dik törvénycikkek megújíttatnak; emebben pedig az 1608 k. e. 16. és 1613:34-dik ágazatnak megújitásán túl rendeltetik: hogy a hazafiak törvényszéktartás idején kivűl törvényt állani és privilégiomaikat előmutatni parancsok által se az országnak rendes birái se megbízott birák előtt ne kényszeríttessenek, és hogy a törvény útjától egyszerű parancsok mellett se a kúriai se a vármegyei birák el ne távozzanak.

A 17-ik ágazat, melyben a száraz vámok eltörléséről az 1550:67., 1556:36. és 1563:58-dik, azok ellen pedig, kik a vámhidakat és útakat jó karban nem tartják, 1566:12-ik törvénycikkek megújíttatván, határoztatik: hogy, ha a fő- vagy alispánok a törvényszegőknek büntetésében hanyagok volnának, a törvényszegőre szabott büntetés alá essenek; továbbá hogy azon esetekben, midőn a fő- vagy alispánoknak érdeke fönforog, ezen törvényeket a nádor hajtsa végre.

A 18-ik ágazat, melyben sürgettetik: hogy ő felsége az újont felállított fiók és szokatlan harmincadokat az 1500:26., 1542:45. és 1546: 52-ik törvénycikkek szerint törülje el, és a harmincadi hivatalokat haza-

fiakra ruházza. Továbbá rendeltetik: hogy a harmincadosok az általok elkövetett bántalmakért a vármegye előtt törvényt állani tartozzanak.

A 24-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy a szent-gáli nemesek Veszprém vármegyében más nemesek gyanánt azon megye biráinak biróság alatt álljanak, és adózásaikat a megye pénztárába szolgáltassák.

A 27-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a szabad és bányavárosok, s a néhai magyar királyok által kiváltságolt mezővárosok is minden szabadalmaikban, névszerint a harmincadokra, vámokra és áru-lerakási helyeikre nézve is, mennyire azoknak gyakorlatában vannak, sértetlenűl megtartassanak, a bányavárosok rendes biráiktól el ne vonassanak, s országon kívül törvényt állani ne kényszeríttessenek, és jogaikban a kamarai főnökök vagy tisztek által se háborgattassanak.

A 28-ik ágazat, mely rendeli: hogy a rendek által megerősítés végett fölterjesztett ágazatok se hozzáadás se elvétel által meg ne változtassanak.

A 45-ik ágazat, melyben a tizedről és annak beszedéséről az 1613: 4., 19., a tizedszedőknek visszaéléseiről az 1500:30., a tized-behordásról az 1613:20-ik ágazatok megújittatnak, s a tizedbérlésben a bevett szokás megtartatni parancsoltatik, és ott, hol a természetbeni tizedadás van gyakorlatban, a bárány-, gida- és méhraj- dézsma helyett a csirke- vagy pénzadásra kényszerítés tilalmaztatik.

A 46-dik ágazat, mely a durva vagy csiszolt arany és ezüst ki nem viteléről az 1566:10., 1609:48. és egyéb törvénycikkeket megújítja.

A 47-ik ágazat, mely a magonszakadásnak eseteiben az eddig divatozott módot és pert megtartatni rendeli.

A 48-ik ágazat, mely által a szökevény jobbágyok visszavételéről az 1613:36-ik ágazat megújíttatik és Nagybányára, s a hajduknak lakhelyeire, Nyírbátorra, Kálóra, Nyiregyházára, Tokajra és Nagyoroszfalura kiterjesztetik.

Az 58-dik ágazat, mely rendeli: hogy a határszéleken magoknak házakat szerző bujdosó egyházi személyek és nemesek akármely rend- és nemzetbeli katonáknak beszállásától mentesek legyenek.

Az 59-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a nemesek, valamint az uraik dolgaiban útazó parasztok is egész országszerte minden vám- és révpénz-fizetéstől menteseknek tartassanak, ezt kivánván előjogaik és szabadságaik.

A 60-ik ágazat, mely az erőszakoskodás rövid peréről szóló 1608., 1609. és 1613-ik évi ágazatot megújítván, és a szabad-városokra kiterjesztvén, egyszersmind rendeli: hogy, ha egyes polgár nemes ellen ily hatalmaskodást elkövetne, igazságtétel a várostól kéressék, és ha ez azt megtagadná, a biró és tanács összes névvel tartozzék az alispán előtt törvényt állani, és ha ez ítélettételre a városnak falai közé be nem bocsáttatnék, azonkivűl és a városnak jószágaiban szolgáltasson törvényt, és azokból tegyen végrehajtást.

A 61-ik ágazat, mely a hitbéres özvegynek, férje jószágaibóli kizáratásnak büntetése alatt, kötelességűl teszi: hogy azon jószágokat érdeklő minden okleveleket az őtet vagy örököseit egyedűl illetőket kivéve, férje örököseinek kérésére eskü alatt adja ki. Továbbá rendeli: hogy, ha az özvegy ily jószágokat törvényszerű ok nélkül hitbéren fölűl akármikép elidegenítene, azokat férje örököseinek a vármegyei birák ingyen adassák a vevő által vissza, és ha hasonló jószágokat elpusztúlni hagyott volna, a kár hitbéréből húzassék le. Végre ha az özvegy más házasságra lépvén előbbi férjének jószágaiban megmaradna, megengedi: hogy őtet az alispán, vagy az arra elégtelen lévén, a főispán, bebizonyodván a dolognak valósága, azokból kivethesse, és az igaz örököst birtokukba iktathassa.

A 62-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a zálogos jószágoknak perei, melyekre az alperesek jó korán megidéztettek, egy ünnepnyolcadi törvényszék alatt, a betiltásnak, visszaüzésnek, egy évi elhalasztásnak és minden perorvosló szereknek kizártával, végeztessenek be, és végrehajtásba menjenek. Továbbá hogy ily perek Ulászló V. törv. 7-ik cikke szerint 100 forint erejéig vármegyén is itéltethessenek, s azokban a feljebbvitel csak birtokon kívül legyen szabad.

A 65-dik ágazat, melyben a perek sokszori tilalommal élés általi húzásának meggátlása végett rendeltetik: hogy ezután a kir. tábla előtt akár sorban akár soron kívül, vagy rendkivűlileg folyó perekben tilalommal (prohibita) élni csak kétszer, először teher nélkül, másodszor a szokott teher mellett, az átküldött perekben pedig csupán egyszer, szinte teher letétele mellett, szabadjon.

A 66-ik ágazat, melyben a bármely főpapok, országnagyok, nemesek és városok birtokaiban a vármegyéknek ispánai, alispánai és szolgabirái által gonosztévők ellen évnegyedenkint leendő nyomozásokra nézve a múlt években hozott törvények, névszerint az 1548: 50-dik törvénycikk,

megujíttatnak, s az ezen tisztökben hanyagúl eljárók a nádor által kötelességökre szoríttatni és megbüntettetni rendeltetnek, és Csemetey István vasvári prépostnak megöletése miatt a nyomozásnak még azon év lefolyta alatt teendő előrebocsátásával igazság szolgáltattatni sürgettetik.

A 67-dik ágazat, mely rendeli: hogy a káptalani és királyi emberek, vagy vármegyei birák által teendő tanúvallatásokat a határszéleknek kapitányai és lakosai is közöttök ezután a törvény-kijelölte, s annyiszor mennyiszer rajtok megveendő 16 gíra büntetés alatt megengedni köteleztessenek, és hogy ugyanez történjék a főpapok, országnagyok és nemesek birtokaiban, valamint a szabad városokban és azoknak jószágaiban is.

A 68-ik ágazat, melyben azon oknál fogvást, mivel az országgyűlésre sokan másokat pusztán boszontás végett szoktak idéztetni, rendeltetik: hogy az ily idézések jövőre érvénytelenek legyenek, s azokra a megidézettek megjelenni ne tartozzanak.

A 69-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy az ősi jószágok közös birtokában létező testvérek között meghagyó osztály-parancs mellett teendő osztályoknak pereiben ezután a bentiltás (inhibitio) meg ne engedtessék, és ellent nem állhatván a visszaűzés, a felek a pernek elitéléseig mind együtt birtokban maradjanak, a már ekkor folyamatban lévő perek mindazáltal érvényességökben meghagyatván.

A 70-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a szent-székek országunk rendes birái eltérítő parancsainak minden perekben, a házassági akat kivéve, helyet adni tartozzanak. Továbbá aratás, szüret, had, országos törvényszéktartás és országgyűlés ideje alatt törvényszéket ne tartsanak.

A 73-ik ágazat, mely rendeli: hogy a Felső-Magyarországban lakozó hajdu katonák azon megyébe kebleztessenek bé, melyben lakoznak, és más nemesek gyanánt a vármegyének hatósága és birósága alatt álljanak.

A 77-dik ágazat, mely által a hitvallásnak dolgában az 1608 k. e. 1-ső ágazat megújíttatik.

Észrevétel. II. Mátyásnak itt előadott törvényleveleit következő rendelkezések teszik különös érdeküekké: az ágostai és helvéciai hitvallások szabad gyakorlatának törvény általi megállapítása [1]), — a nádori [2]), —

[1]) 1608 k. e 1. s 1618:77.

[2]) 1608 k. e. 3., 18., 1609:66., 67., 1613:7., 18. és 1618:4.

slavóniai báni[1], — királyi kincstárnoki[2], — s koronaőrzői hivataloknak[3] régi hatóságaikkali visszaállítása, — a királyi cancellaria és magyar tanács hatóságának megújitása[4], — az újabb időkben úgynevezett vármegyei táblabiráknak behozása[5], — a koronaőrzők és őrkatonák, minden kaputól külön ajánlott segedelempénzbőli fizetésének divatba tétele[6], — az országgyűlésen üléssel és szavazattal biróknak pontos meghatározása[7] — a külföldi katonaságnak a katonai kicsapongások némi megkevesebbítésével ugyan, de a külföldnek, melynek segedelme mégis akkoron csaknem nélkülözhetlen volt, hazánk ügyétől elidegenítésével, és ellenségei, főleg annak részeire vágyó erdélyi fejedelmek elleni védelmének, mint a szomorú tapasztalás megmutatá, nagy kisebbségével eszközlött kizárása[8] és minden zsoldos magyar katonaság király hívségérei esküjének behozatala[9].

B. Az e korbeli egyéb említést igénylőkről.

E királyunknak itt előterjesztett négy törvénylevelén túl e korból törvényeink történetére nézve még e következők is némileg említést igényelnek:

I. Hogy e királyunk első és második törvénylevelében a király utószavának végén, — mi az 1514-ik év óta egy törvénylevélnél sem fordúl elő, — az ország főpapjainak és báróinak neveik elősorolva léteznek. — Ezen névelősorolás, jóllehet e királyunk 3-ik és 4-ik, s II. Ferdinánd 1-ső törvénylevelében ismét elő nem fordúl; 1625-ik évtől fogva mindazáltal, a mint azt törvényleveleinknek utószavai tanusítják, ismét folytonos divattá vált.

---

1) 1608 k. e. 11., 1609:27., 28., 67., 1613:38., 1618:31.
2) 1608 k. e. 5., 1609:21.
3) 1608 k. e. 4., és k. u. 16.
4) 1608 k. e. 10., 1609:21., 22., 1613:25., 1618:8.
5) 1613:24.
6) 1609:62., 1613:9., 1618:39.
7) 1608 k. u. 1.
8) 1608 k. e. 2., 11., 12., 1609:11., 24., 1618:2., 7. és a küldföldről mondottakról az 1609:11., 68., 1613:17., 47., 1618:34., 35.
9) 1609:14. és 1613:14.

II. Hogy e korban a nádor által királyi megegyezés vagy meghagyás mellett egybehítt és tartott országos gyűlések is előfordúlnak. Így jelesűl gróf Thurzo György nádor ily gyűlést tartott először ugyan 1613-ik évi novemberben Lőcsén, azután pedig az összes ausztriai tartományoknak, a török császárnak adandó felelet iránti tanácskozás végett Linc városába hirdetett, gyűlésébe küldendő követek választására 1614-ik évi juliusban Pozsonyban; a mint az elsőről ugyan a horvátországi rendeknek Zágrábban 1613-ik évi november 14-ikén tartott harmadik gyűléséből költ, s magokat a meghívó levélnek későbbi vétele által mentegető, de mégis sérelmeiket előterjesztő levele [1]), a másodikról pedig gróf Thurzo nádornak bittehei várából költ, és Sopron városát e gyűlésre meghivó levele [2]), és a linci gyűlésre azon országos gyűlésben választott követeknek adott, s Kollár Ádámnak irott gyűjteményében találtató utasítási oklevele [3]) tanúságot tesznek.

III. Hogy e korban a törvényeknek, az 1550., 1553. és 1563-ik évi országgyűlések által sürgetett kijavítása iránti vágy, — a mint ezt a bécsi békekötési 11-dik és az 1608 k. e. 16-ik ágazatok tanusítják, — ismét föllobbant, és valóban az 1608 k. u. 12-dik törvénycikk által ezen munkára névszerint elősorolt 19 nagy tekintélyü férfiak ki is neveztettek, az 1609: 69-dik ágazat által pedig annak azon férfiak általi létesítése a nádorra bízatott.

IV. Hogy e királyunk korában is a szabad kir. városok a törvényhozás, és az országos ügyeknek elintézésében tevőleges befolyást gyakorlottak. Tanusítják ezt az ő szabadalmaikért és mentességeikért őrködő, s nekiek kedvezéseket kikötő, vagy önkényöket és törvény elleni szegülésöket zabolázó számos törvénycikkek, milyenek névszerint az 1608 k. e. 13., 14., 16., k. u. 1-ső, az 1609: 15., 34., 41., 65. §. 3, az 1613: 31., 40. és az 1618: 27., 33. s 60-ik ágazatok. Tanusítja továbbá az is, hogy a fönemlített 1614-ik évi linci gyűlésbe országunk rendei által küldött hét követ közől egyik város-polgári rendű, s jelesűl pozsonyi polgár volt [4]). — Azonban az, hogy az ország rendei mindjárt a vallás szabadságának kiví-

---

[1]) Lásd, Kovachich: Suppl. ad Vestig. Comit. III. köt. 365. l.

[2]) Ugyanott 365. l.

[3]) Ismét ott 368. l.

[4]) Szinte ott 368. l.

vása után a szabad városok rendjének törvényhozásbai befolyását mérsékleni iparkodtak, kitetszik mind az 1608 k. e. 6-dik ágazatnak azon rendeletéből, mely a királyt a mezővárosoknak magyar tanács nélküli felszabadításától eltiltja, mind pedig abból, mert az 1608 k. u. 1-ső törvénycikkben az országgyűlésen ülést és szavazatot nem minden szabad városnak, hanem csak azoknak adtak, melyek Ulászló VII. törv. 3-ik cikkében rendben elősoroltatnak, a többiek dolgát a törvényeknek új rendbeszedésére és kijavítására halasztván.

Jegyzet. Ulászló VII. törv. 3-ik cikkében csak e következő 8 város: Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron soroltatik rendben elő, s ugyanezen 8 várost jelöli Ulászló IV. törv. 41-ik ágazata is mint szabad kir. várost ki, tőlök az egyéb szabad városokat, valamint a kir. bányavárosokat is megkülönböztetvén.

V. Némi érdekkel birnak törvényeinknek történetére nézve a következő oklevelek is:

1) A pozsonyi káptalannak 1608-ik évi sz. Erzsébet napja utáni pénteken az iránt kelt tanúlevele [1]), hogy az esztergomi és kalocsai érsekek több, névszerint elősorolt főpapokkal e káptalan előtt megjelenvén, a bécsi békekötésnek vallások szabadságát érdeklő, és a papságnak törvény- vagy régi szokás-szentesítette jogait és szabadságait sértő határozatai, valamint az ország rendei által netalán hozandó és a királyi felség által megerősítendő ilyetén tartalmu törvények ellen is, ünnepélyesen ellenmondottak, és nyiltan kijelentették: hogy az ezek iránti előbbi törvényeket megrontó rendeletekbe soha beléjök nem egyezendnek.

2) A magyar egyházi rendnek II. Mátyás királyhoz ugyanakkor intézett fölirása [2]), melyben — előre bocsátván, hogy ő felsége az országban elhatalmazott eretnek vallásokat nagyobb zavaroknak eltávolítása végett büntetlenűl türelmezheti ugyan, de törvény által azoknak széles kaput nem nyithat, s követhetésökre szabadságot oly kevéssé adhat, mint emberölésre vagy más, isteni törvény által tilalmazott gonoszságokra, s hogy sz. István, sz. László, Béla és más királyaink koronájokat és életöket kockára tevék ki inkább, mintsem a hittől elszakadást megengednék, és hogy nagy szégyen légyen, midőn a lutheránus és kálvinista fejedelmek tartományaikban a magok hitvallásukon kívül mást meg nem tűrnek, akkor a katholika igaz-

[1]) Lásd, Péterffy: Sacra Concilia II. r. 191. s 192. ll.
[2]) Ugyanott 192—194. ll.

ságot pártolók a hibás tanoknak széles útat egyengetnek, — a királyt lelkének üdvére, az ausztriai háznak szeplőtlen vallásosságára, és a jövő maradéknak ő felsége fölött hozandó itéletére kérik: hogy az országunk minden törvényeivel ellenkező vallási szabadságot meg ne engedje, s törvénycikkbe iratni ne tűrje, hanem a keletkezett eretnekségeknek türelmével elégedjék meg. Továbbá azon esetre, ha ő felsége ezen előterjesztésöknek ellenére magát másra határozná, az isteni felség, szűz Mária s minden szentek, és ő felsége, s az egész világ előtt ellene mondólag kijelentik, miszerint ők ezen vallási szabadságnak megengedésébe belé nem egyeztek, s ezután sem egyezendnek soha, egyébiránt oda csatolván azon nyilatkozatot, hogy ezen ellenmondásukat semmi más célból, hanem egyedűl önmagoknak és másoknak lelkiismerete, és örök üdvössége végett tették.

3) Gróf Forgács Zsigmond nádornak Pozsonyban 1618-ik évi május 25-ikén kelt ünnepélyes levele [1]), melyben II. Ferdinándnak biztosító levelét az ország rendeinek az iránt tett kérésére hiteles másban kiadja. E levelet II. Ferdinánd választása körülményeinek előadása teszi érdekessé. Ezen levélnek bévezetésében t. i. előadatik: hogy a királyi felség által 1618-dik évi böjt első vasárnapjára egybehitt országgyűlésben minden más tárgyak előtt a jövendő királynak választása vétetett föl, és hogy hosszú tanácskozások és alkudozások után II. Ferdinándban lön egy szóval és lélekkel a megegyezés, de hogy mégis annak az ország régi szokása szerinti megválasztatása és királylyá nyilvánítása előtt az ország rendei által bizonyos, s névszerint az ezen oklevélben előadott feltételek elfogadás végett nekie átnyújtattak, s hogy ő azokat elfogadta, és az ezen oklevélbe hiteles másban foglalt biztosító levelével megerősítette.

Jegyzet. Kovachich Márton az e királyunk alatti országgyűlések előadásának béfejezése után [2]) megjegyzi: hogy ezen (XVII.) században, a múlt században is már valamennyire gyakorlott, azon szokás divatossá vált, hogy az országgyűlésen jelenlévők közől némelyek tárgyalási naptárt, mások országgyűlési történet-iratot irnának, s némelyek pedig a közirományokat egybegyűjtenék. Ily országgyűlési actáknak s irományoknak gyűjteményei közől leghíresebbek Batthányi primás hercegé, gróf Széchényi Ferencé, Kéler Gottfriedé, Szirmay Antalé, Fejérváry Károlyé, gróf Batthányi Ignácé és Jeszenák báróéi. Némely ily acták találtatnak Hevenesy és Kaprinaynak kézirataiban, valamint a tudományok kir. egyetemének, és az országnak levéltáraiban is.

---

[1]) Lásd, Kovachich: Supplem. ad Vest. Comit. III. k. 371—374. ll.
[2]) Lásd, Vestigia Comitiorum 775. l.

IV.

II. FERDINÁNDRÓL

1619-ik ÉVI MARTIUS 20-IKÁTÓL 1637-ik ÉVI FEBRUÁR 15-IKÉIG.

III. FERDINÁNDRÓL

1637-IK ÉVI FEBRUÁR 15-IKÉTŐL 1657-IK ÉVI APRILIS 2-IKÁIG.

II-ik Ferdinánd, Károly főherceg, Styria hercegének és III-ik Ferdinánd, II-dik Ferdinánd királynak fia, — kik mindketten szinte, mint egykor Maximilián és Rudolf királyok, előgondoskodásból még elődeiknek életében, amaz ugyan az 1618-diki[1]), emez pedig az 1625-iki[2]) országgyűlésben, de mégis azon különbséggel, hogy ezeknek előbb az elejökbe terjesztett, szám szerint tizenhét, feltételeket ünnepélyes oklevél által[3]) elfogadni kelleték, királyokká választattak és koronáztattak, s kik a fönebb, II-ik Mátyásról elősorolt okokon, úgymint a törökkeli békének föntartására, és külföldi katonaságnak be nem hozásárai leköttetésükön[4]), az ország erejének 7 vármegyének Bethlen Gábor és Rákóczy György erdélyi fejedelmek kezére bocsátása általi tetemesb meggyengülésén[5]), s az erdélyieknek törökökhözi, egész elválhatlanságig vitt ragaszkodásán[6]), és a

---

[1]) Lásd az 1618-ik évi törvénylevélnek előszavát, s 1-ső ágazatát, és II-dik Ferdinándnak 1618-ik évi május 15-ikén kelt biztositó levelét az 1622: 2-ik törvénycikkben.

[2]) Lásd az 1625. 3-ik törvénycikket és III. Ferdinándnak 1625-iki november 27-kén Sopronban kelt biztosító levelét az 1638: 1-ső törvénycikkben.

[3]) Lásd kir. biztositó leveleiket, s az 1625: 3-dik törvénycikket, és gróf Forgách Zsigmond nádornak II. Ferdinánd biztositó levelét hiteles másban kiadó levelének előszavát, Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. III. k. 371—374-ik ll.

[4]) Lásd kir. biztositó leveleiknek 13-ik feltételét.

[5]) Lásd Bethlenre nézve az 1622: 29., Rákóczyra nézve az 1647: 20. törvénycikket.

[6]) Lásd Bethlen Gábornak, főleg Rákóczy Györgynek és fiának, ifjabb Rákóczy Györgynek fejedelmekké választatásuk feltételeit az „Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae" II. r. I. cím. III, V. és VI-ik ágazataiban, melyek szerint megfogadni köteleztettek, hogy a fényes portától soha el nem szakadnak, sem az országot elszakasztani nem igyekezendnek.

külföldieknek hazánk iránt elhidegűltségén [1]) túl, a Németországban II. Ferdinánd országlásának kezdetétől 30 évig dühöngött vallási háború által országunk török járom alóli kiszabadításának munkájától szinte, mint II. Mátyás, gátoltatván, országlási gondjaikat hasonlóképen főleg a belső békének megőrzésére, a határszéleknek jó karban tartására s védelmére, és a haza belső állapotjának lehető javitására fordították; de ezen, hazánk rendei által minden országgyűlés alkalmával égig magasztalt, s örök hűséggel és véröknek kiontásával viszonozni igért [2]) működéseiknek is, amaz ugyan a hatalomvágyát egész magyar királylyá választatásig vivő [3]) Bethlen Gábor, emez pedig Rákóczy György erdélyi fejedelmeknek, és hazánk hozzájok pártolt rendeinek háborgásaik által tetemesen hátráltatának, — törvénykönyvünket négy-négy törvénylevéllel bővítették; melyek, habár szinte a haza védelmét érdeklő és csupán nap szükségein segélő rendeletekkel telvék, de mégis hasonlóképen állandó érdekű számos törvényeket is foglalnak magokba. Azontúl II. Ferdinándnak még egy, törvénykönyvünkben nem létező, mindjárt országlásának első évében hozott törvénylevelével is bírunk.

---

1. §. *II. Ferdinándnak törvénykönyvünkben nem létező* 1619-*dik évi törvényleveléről.*

Ezen törvénylevél a király által 1619-ik évi május 26-ikára hirdetett és egész augustus 13-káig tartott [4]) pozsonyi országgyűlésben a nádornak, mint a király teljes hatalmú biztosának [5]) igazgatása alatt hozatott, és akkor ugyan mindjárt a nádor által, azután pedig a király által is helyben

---

[1]) Lásd az 1619 : 3. s 1638 : 34-ik törvénycikkeket.

[2]) Lásd az 1622., 1625. s 1630-iki törvényleveleknek 1-ső ágazatait, a többiekben t. i. az 1619., 1635., 1647., 1649. és 1655-ik éviekben pedig az országunk rendeinek előszavait.

[3]) Lásd, miket a Bethlen Gábor által 1620-ik évi május 31-ikére Besztercére egybehítt országgyűlésnek folyamáról és az ott történtekről Kovachich Márton Suppl. ad Vest. Com. III. k. 389—391-ik lapjain előad.

[4]) Lásd a nádor helyben hagyásának keltét.

[5]) Lásd a nádort teljes hatalommal megbízó, 1619-ik évi junius 14-ikén Bécsben kelt királyi levelet, Vestig. Comit. 779—781. ll.

hagyatott és megerősíttetett. Az egész törvénylevél két előszóból, a királyéból és az ország rendjeiéből, s öt, csupán nap szükségeit érdeklő, ágazatból, és két helyben hagyó utószóból, a nádoréból és a királyéból áll.

A király előszavában előadja: mikép az ország föntartása fölötti tanácskozásnak addiglani üdvös szokását megtartani kivánván, koronáztatásakor adott biztosító levelének következésében 1619-dik évi május 26-ikára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, és mivel arra önmaga a német birodalom választó gyűlésére teendő elutazása és más fontos okok miatt, bármint óhajtotta is, személyesen meg nem jelenhetett, annak tartására gróf Forgács Zsigmond nádort teljes hatalommal felruházta, és hogy az ezen gyűlésben hozott törvény-ágazatokat az ország rendei a fönérdeklett nádor által nekie elfogadás és megerősités végett átküldötték.

Az ország rendei pedig előszavukban megköszönik a királynak azok teljesítése iránti készségét, mik szerencsés megkoronáztatásakor határoztattak, ezen készségének azt is világos tanuságaúl vevén, hogy biztosító levelének tartalmához képest elődjének halálától hat hónap alatt országgyűlést hirdetett. Továbbá kijelentik, mikép távolléte fölötti fájdalmukat az enyhíti: hogy a birodalmi gyűlésen Magyarországnak javát előmozdítandja, valamint az is, hogy mihelyest ezen országgyűlésnek folytathatása, és a nádornak az iránti felhatalmaztatása végett tett kérelmöket megértette, azt azonnal több mint királyi kegyelemmel teljesítette. Végre előadják: hogy ezeknél fogvást, oda járulván a nádornak is, mint teljes hatalmú biztosnak, megegyezése, az itt következő törvény-ágazatokat hozták.

Az ágazatoknak tartalma elvégre e következő:

Az 1-ső ágazatban országunk rendei a koronázási levél föltételei teljesítésének, és a nádorhoz benyújtott sérelmek orvoslásának dolgát, mivel azok, mik a béke föntartása végett elintézendők valának, sok időt elragadtak, és azontúl a vett hirek szerint törökök részéről a hazát nem kis veszély fenyegeti, és a szomszéd tartományokban is mozgalmak tapasztaltatnak, jövő országgyűlésre halasztják oly hozzátétellel: hogy akkor azok minden más alkudozások előtt tárgyaltassanak, és hogy azok, mikről a múlt országgyűlésben különös törvénycikkek hozattak, vagy a mik választmányokra bízva vannak, idő közben foganasíttassanak.

A 2-ik ágazatban az ingyenes munkáknak rendezése, mivel a határszélek többnyire kijavítást kivánó állapotban vannak, tavalyi állapotjában

hagyatik, egyedűl az imént leégett Kassa városára és Tata várára nézve tétetvén változtatás, és az adatván hozzá: hogy kézimunkát tenni a zselléreken kivűl, kiknek 12 háza egy kapura számitandó, mások ne tartozzanak. Továbbá rendeltetik: hogy a nádor azokat, kik ingyenes munkáikat nem teljesítették, azoknak kipótlására vagy megváltására kényszerítse, és a vármegyék a munkákat máshová, mint a hová rendeltetve vannak, fordítani ne merészeljék.

A 3-ik ágazatban országunk rendei a várbeli őrseregnek élelmezésére ez egyszer azon oknál fogvást, mivel a külföldi segedelmezések valamennyire megszűntek, a nádornak rendelkezésére minden kaputól a felső részekbeni kassai köböl, a dunáninneniekben 3 nagyszombati mérő, a dunántúliakban 1 kőszegi köböl gabonát, a török jobbágyokra nézve felet, — a katonaság néhány hónapi zsoldjának kifizetésére, és a határszéleknek védelméhez szükséges salétrom és lőpor vásárlására pedig 1 forintot ajánlanak azon kéréssel: hogy ő felsége a katonákat kapitányaik által állomásaiknak határai között tartassa.

A 4-ik ágazatban az ellenség betörésének, s hazánk nyilvános veszélyének esetére rendeltetik: hogy a hazának határai közötti védelmére minden főpapok, országnagyok, birtokos és egy telkes nemesek, valamint más birtokos egyházi személyek és címeres nemesek is a nádor személye mellett, annak jókorán teendő felszólítására, minél jobb készülettel fölkelni és táborozni tartozzanak, ugyanezt az eddig megtartott mód szerint megtenni mind a szabad mind a bánya-királyi városok is köteleztetvén. Továbbá hogy ezen rendelés jövő országgyűlésig bírjon erővel. Végre hogy a korona őrizetéről az 1613 : 18-ik ágazat szerint gondoskodni a nádor el ne mulaszszon.

Az 5-ik ágazatban a rendek azon követeknek költségeire, kiket ő felségének megegyezésével az ő felsége és csehországi rendek közötti közbenjárásra küldeni határoztak, minden kaputól, vármegyei adószedők, vagy azoknak nem létében, alispánok által beszedendő, 40, a török alattvalóktól pedig 20 denárt ajánlanak, s kiknek kezébe szükség legyen a beszedett pénzt átadni, kijelölik, és egyszersmind rendelik: hogy azon pénz, ha az itt kijelölt célra nem fordíttatnék, a rendek további rendelkezéseig az általok kinevezett országos beszedőnek kezeinél maradjon.

A nádornak utószava egyedűl csak ezen ágazatnak király helybenha-

gyásaiglani nádor általi, a királyé pedig azoknak ő felsége általi elfogadását és megerősítését fejezi ki.

---

2. §. *II. Ferdinándnak törvénykönyvünkben létező törvényleveleiről.*

Első törvénylevele a belső mozgalmaknak lecsillapítása után először ugyan, mint előszava tanúsítja, 1622-iki aprilis 3-kára hirdetett, de azután azon évi május 1-ső napjára halasztott soproni országgyűlésben hozaték, s 79 ágazatra terjed, melyek közől

I. Ideigleni, és csak nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben a rendek megköszönik ő felségének először ugyanazon fáradhatlan szorgalmát és könyörületességét, melylyel a múlt évekbeni veszélyteljes mozgalmaknak lecsillapításában, a keresztyén vér további ontásának elhárításában, és az ország siralmas elpusztításának meggátlásában működött, azután pedig hogy továbbra halasztván a római birodalomnak és egyéb országainak legfontosabb dolgait, ezen országgyűlésre személyesen megjelent, s azon a nádorválasztásnak és az előterjesztett sérelmek orvoslásának a királyi előadások előtti tárgyalásába is beléegyezett, sőt a tüstént eszközölhetőket valójában eszközölte is, és a választmányoktól függőknek eszközlését megigérte. Továbbá mindezekért ő felségének és egész magas családjának hosszú életet kivánnak és örök hűséget igérnek. Végre előadják: hogy ő felségének egyedűl hazánk javára, békes állapotjára és fönmaradására célzó előadásait gondos tárgyalás alá vették, és irántok az e törvénylevélbe foglalt, s megerősités végett alázatos kérelemmel fölterjesztett ágazatba egyesűltek.

A 3-ik ágazat, melyben előadatik: hogy mindjárt a gyűlésnek kezdetén minden más tárgyalások előtt a király megegyezésével nádorválasztás történt, s névszerint gróf Thurzo Sztaniszló közszavazattal nádorrá választatott. Továbbá a rendek kijelentik azon reményöket, hogy ő felsége a biztosító levelébe foglalt 7-dik föltétel szerint ezen nádort hatóságában megtartandja, és zsoldja és kielégitése iránt vele egyezésre lépend.

A 4-ik ágazat, melyben a múlt években ide s tova vándorlott, és a nikolsburgi békekötés óta Trencsin városában létező sz. koronáról rendeltetik: hogy megvizsgálás végett minden ékszereivel ezen országgyűlés színe elébe hozassék, és a vizsgálás megtörténvén, szokott őrizeti helyére,

a pozsonyi várba, vitessék. Továbbá hogy az előbbi 60 őrkatonája 40 gyalogkatonával szaporíttassék, és azokhoz a király előbbi szokás szerint ugyan akkora számu német gyalog katonákat adjon, kik a koronaőrzőktől és a várnagytól szinte függjenek. Végre Révay Péter koronaőrzőnek özvegye, Forgács Mária, a koronának és ékszereinek átadása fölött megnyugtattatik.

Az 5. és 6-dik ágazat, melyekben a közelebbi mozgalmak alatt, 1619-iki julius 1-ső napjától kezdve hatalmasan elfoglalt jószágokról, — mivel sokan a nikolsburgi békének azon rendelete ellen, mely szerint minden ilyen: habár Bethlen Gábornak átengedett részekben fekvő jószágok az ország visszabocsátásának, vagy is múlt husvétnak, napjáig visszaadandók valának, azokat minden adomány vagy lekötő fejedelmi levél nélkül kicsikart felvallások vagy lekötések mellett letartóztatják, — rendeltetik: hogy minden ily jószágok előbbi uraiknak vagy örököseiknek, az ország visszabocsátásának határnapjától bevett jövedelmeikkel együtt, melyeket a kárvallottak a kisebb hatalmaskodásról szóló 1608:3., 4., 1609:29. és 1613:23-ik törvénycikkek pörével kereshetnek és megnyerhetnek, azonnal s minden pör nélkül adassanak vissza, és azon levelek, melyeket a jószág-elfoglalók a kárvallottaktól idő közben kicsikartak, érvényteleneknek tekintessenek, szabad leendvén egyébiránt a jószág-elfoglalónak, ha ahhoz némi igényt tartana, azt birtokon kivül maga útján keresni.

A 8—11-ik ágazatok, melyekben mindazon jószágok, melyeket Bethlen és biztosai elajándékoztak, vagy akár szolgálatokért lekötöttek, akár pénzért elzálogitottak, az aratásnak, kaszálásnak, és gabonakilencednek, hol ez divatban vagyon, felével jövő sz. Bertalan napjára, Surán és Torna várak pedig, de még is tartozmányaik nélkül, tüstént, mihelyest a birtokosok ő felsége parancsát és a nádornak értesitését veendik, és pedig minden addiglan teendő pusztítás vagy zsarolás nélkül visszaadatni parancsoltatnak, és ezen rendeletnek végrehajtása a kárvallottnak kérelmére a fő- vagy alispánnak, s ha ezek arra elégtelenek lennének, azon részek főkapitányának, és ha ez sem volna képes, a nádornak kötelességül tétetik. Továbbá az ezeknek vagy küldötteiknek ellentállók az 1609. 4-ik törvénycikk szerint hivségtelenség szennye alá esetteknek nyilváníttatnak. Végre a lekötött vagy elzálogitott ily jószágoknak birtokosai pénzeiknek megtéritése iránt odautasíttatnak: hogy zálog- vagy lekötő leveleiket a nádornak minél előbb adják át, miszerint az azokat a jövő országgyülésen te-

endő határozat végett rendbe szedhesse, megvizsgálhassa és rólok tudósitó jelentést tehessen.

A 12-ik ágazat, mely által mindazon, akár még lefolyó, akár már bevégzett perek, melyek a mozgalmak alatt Bethlen Gábor által tartott pozsonyi és besztercei gyüléseknek, vagy valamely választmányi ülésnek határozatai mellett, vagy a király pártján levők ellen távollétökben indíttattak, megsemmisíttetnek, és az alpereseknek jószágaik visszaadatni az alispán által rendeltetnek, a vissza nem bocsátókra hatalmaskodási és jószágveszteségi büntetés szabatván. Továbbá a Bethlen fejedelemnek perbe fogott párthívei is hasonlóképen előbbi állapotjokba visszahelyeztetni határoztatnak. Végre azon perek, melyek a fennérdeklett három év alatt ugyan, de az országnak rövid perről szóló ágazatainak erejével indíttattak, erejökben megtartatni parancsoltatnak.

A 13-ik ágazat, mely az ország rendeinek véleménye szerint azon jószágokat is, melyeket ezen mozgalmak alatt a királyi seregek elfoglalták, milyenek névszerint a kőszegi és kaboldi várak és uradalmak, Nádasdy Pálnak recsicei kastélya és Thurzo György, egykori nádornak bécsi háza, szinte visszaadandóknak nyilatkoztatják.

A 18 és 19-ik ágazatok, melyek közől amabban a magyar kamarának az udvarivali levelezéséről és attóli függetlenségéről az 1608. k. e. 5 és 1609. 21-ik, emebben pedig a törökkel és szomszéd fejedelmekkel kötött békének megszegőiről az 1608 k. u. 2, 1609. 19, és 1618. 3-ik törvénycikkel megujíttatván, pontosan teljesíttetni, és az utóbbiak az alattomos kicsapásokat tevők ellen is alkalmaztatni sürgettetnek.

A 20-ik ágazat, melyben jövő országgyülésig tartandó szabályúl rendeltetik: hogy azokat, kik a lázadásra izgatástól meg nem szünnének, a törökökkel vagy akárkikkel veszélyes szövetséget kötni, hozzájok követséget küldeni vagy felvállalni, a törököt, tatárt, vagy más bármely nemzeteket a hazának és keresztyén tartományoknak veszedelmére felingerleni, s behíni, vagy lázadást támasztani merészlenének, bármily méltóságu- és ranguak legyenek, az ország nádora a kir. fiscusnak kérésére, törvényszéktartás idején kivül is, törvényszerü határnapra, személyes megjelenésre az ügynek kijelölésével maga elejébe idézze, és akkor maga mellé vevén a kéznél lévő tanácsosokat s az országos és kir. táblai birákat, ha meg nem jelennének, azonnal, ha pedig megjelennének ugyan, de magokat sem tüstént sem a nekiek megengedendő egyetlen egy illetőleges

határnapon a vád alól ki nem menthetnék, hívségtelenségnek büntetésében marasztalja, és itéletét minél előbb minden alkalmas segédszerekkel végrehajtásba hozza.

A 21-ik ágazat, melyben ismét jövő országgyülésig kötelező törvényül rendeltetik, hogy ha minden igazságos várakozásnak ellenére az országot vagy szomszédtartományokat valamely ellenséges betörés fenyegetné, ily vég szükség esetében a nádor ő felségének parancsára tüstént minden vármegyéket felkelésre felszólítani, és azonnal maga mellé vevén a királynak és önmagának zászlóalját, táborba szállani tartozzék. Továbbá hogy a nádorral minden főpapok, országnagyok és akár birtokos akár egy telkes vagy címeres nemesek, s más birtokos egyházi személyek mennél nagyobb készülettel, a szabad városok pedig a nádornak és illetőleg a bánnak mérséklése szerint felkelni, a személyes felkelésre öregségök, szegénységök, női minőségök, vagy szolgálatban lételök miatt nem képesek, végre azon vármegyének határozata szerint, melyben laknak, jól fölfegyverzett lovasokat állítani és így táborba szállani, a birtokosok ugyan vérdíjoknak, és összeséges jószágaik közönséges becsüjének, a birtoktalanok pedig élő vérdíjoknak büntetése alatt kötelesek legyenek, — a büntetési, $1/10$ részökben a végrehajtókra, $9/10$ részökben pedig az ország közpénztárára szállandó birságoknak minden orvosló szerek kizárásával teendő behajtása a főpapokra és országnagyokra nézve a nádornak, másokra nézve pedig az illető alispánoknak hivatalaik vesztesége alatt kötelességül tétetvén, és egyszersmind határoztatván: hogy becsü alá csak a jobbágyok vétessenek, és a birság fejében elfoglalandó jószágok, mihelyest a birság jövedelmeikből bevétetendik, uraiknak azonnal visszabocsáttassanak.

A 22-ik ágazat, mely által a szapora és részleges felkelésről az 1609: 65-ik törvénycikk megujíttatik.

A 23-ik ágazat, melyben a rendek a komáromi főkapitányság született magyarra ruházásának sürgetésétől ő felsége kedvéért ezen alkalommal is elállanak, de azon világos nyilatkozással: 1. Hogy mind a komáromi mind a győri főkapitányok minden más hadi tisztekkel együtt a nádor és hazánk törvényei alatt álljanak. 2. Hogy mind a komáromi mind a győri alkapitányi tisztség hitvallásrai tekintet nélkül hazafiakra ruháztassék. 3. Hogy az utasitások ezen két várakbeli fő- és alkapitányoknak, valamint az egyéb várak főnökeinek is a magyar tanácsból és hazánk törvényeivel

egybehangzólag adassanak, és az eddig kiadottak is azokhoz alkalmaztassanak.

A 26-ik ágazat, melyben a rendek Csehországban és más szomszéd tartományokban a békeséget ő felsége által késő maradékoknak koráig fentartatni kérik, és egyszersmind rendelik: hogy ezen tartományokkal a kölcsönös kereskedés, jó szomszédság és barátságos viszonyok mindenkor fentartassanak.

A 29-ik ágazat, melyben azon feltételek és megszorítások előadatnak, melyek alatt a nickolsburgi békekötés által hét magyarhoni vármegye, ugymint Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod, Szenderő várának kivételével, és Abauj Kassa városával együtt Bethlen Gábor hercegnek halála napjáig átengedtettek t. i. 1. Hogy a katholika hitnek szabad gyakorlata és az egyházi hatóság meghagyassék, valamint a tiszáninneni dézsmákat is az illető egyházi férfiak szedjék, a herceg pedig csak a tiszántuliakat szedethesse, és azokat a határszélek szükségeire fordítani tartozzék. 2. Hogy azon vármegyék Magyarország gyülésein követeik által, a főurak pedig személyesen is megjelenni, az ország törvényeit teljesíteni, s a nádornak és az ország rendes biráinak birósága alatt állani tartozzanak. 3. Hogy a fiscusra szállt jószágokról ugyan Bethlen herceg a király helybenhagyására adományozásokat tehessen, melyeknek megerősitése a kir. cancellariából ingyen történendik; az egyházi javaknak osztogatása mindazáltal és a pártfogói jog ezen vármegyékben is a királyi felségnél maradjon. 4. Hogy ezen átengedésből Erdély az érdeklett vármegyékben semmi jogot vagy öröklést ne követelhessen, se katonákat a királynak engedelme nélkül ne szedethessen, és erről ő felségét biztosítsa. 5. Hogy a vármegyéknek főispánai, a határszéleknek és hajduknak főnökei, a városoknak és kiváltságos mezővárosoknak birái és tanácsosai, midőn jelenben vagy jövőben a hercegnek hívséget esküdendnek, mindenkor egyszersmind a királynak is az oda küldendő különös biztosok előtt arra megesküdni köteleztessenek, hogy a királyi felség, Magyarország, és hív alattvalói ellen senkinek parancsára ellenségeskedést nem üzendnek, s hogy, ha a törökkel had találna kiütni, abban a király és haza mellett hazánk más részeinek lakosai gyanánt fölkelendnek, és ha Bethlen Gábor herceg meghaland, azonnal magokat a hazához csatolandják, addig pedig ezen részekből semmit a töröknek bármily szín alatt át nem adandnak.

A 30-ik ágazat, mely a nickolsburgi békekötés szerint rendeli: hogy

az erdélyi fejedelemnek átengedett részekben jószágokkal biró hazafiak ily jószágaik megtartása mellett, a királynak birtokaiban is lakhassanak, mi ő felségének részéről is meg fog engedtetni.

A 31-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a nádor a nickolsburgi békekötésnek hazafiak részére kelt, s az országunk levéltárában létező oklevelét azoknak, kik azt kivánandják, hiteles másolatban kiadni, vagy kinyomatni köteles legyen.

A 32—34-ik ágazatok, melyekben a rendek pénzbeli ajánlatokat tesznek: 1. Az ország fentartására két éven át minden kaputól az 1609: 62-ik cikk szerint teendő uj összeszámitás mellett Magyarországban ugyan évenkint 3, Slavóniában pedig 1½ magyar forintot. — 2) A királynénak koronázási tisztelgésül egy magyar forintot. — 3) A koronaőrzőknek fizetésére jövő országgyülésig évenkint Magyarhonban egy és fél, Slavóniában egy forintot, és pedig úgy, hogy ezen végső segedelempénzt a földesurak tulajdon erszényökből, és még az erdélyi fejedelemnek átengedett vármegyékben is fizessék. Továbbá rendelik: hogy a magokat török hatalom alá vetett faluk mindezen adóknak felét viseljék; az egytelkes, címeres, vagy kibujdosott nemesek, a kúnok, jászok, s adóval meg nem rótt faluk és molnárok pedig ezen adózásokhoz a vármegyék alispánai, szolgabirái és esküttjei által, az egyházak nemesei és a szabadosok végre a szokott módon teendő taksálás szerint járuljanak, és hogy a két rendbeli adózások a kir. kamarába, a harmadik rendbeliek pedig Pek Leopold adószedő kezébe szolgáltattassanak.

A 35-ik ágazat, mely rendeli: hogy minden, akár hatósági akár országos adószedőktől a nádor által nevezendő egyének az 1608-ik évtől 1621-ik év végeig járó adózásokról számot vegyenek, és azok, kik elmarasztaltatásuk után sem teendnek eleget, kétszer annyiban marasztaltassanak, egyébiránt az alispánoknak is kötelességül tétetvén, hogy, ha az adószedők magokat valamely hátramaradásokkal védenék, azok iránt nyomozást tegyenek.

A 36. és 37-ik ágazatok, melyek közől amabban elősoroltatik, mely vármegyék mely várak mellett legyenek kötelesek ingyenes munkákat tenni, emebben pedig ezen munkáknak hív szolgáltatása, s a kötelességöket nem teljesitőknek kényszeritése és büntetése iránt az 1618: 50—52-ik ágazatok megujíttatnak oly hozzáadással: hogy ezen munkákból az

alispánok, szolgabirák, adószedők és jegyzők dijok fejében magoknak semmit el ne vegyenek.

A 38-ik ágazat, melyben a rendek a várbeli katonák élelmezésére most egyszer minden kaputól sz. András napjára az ország felső részeiben egy kassai köböl, a dunántuliakban két és fél nagyszombati mérő, és a dunáninneniekben egy kőszegi köböl gabonát ajánlanak ajándékképen, a török alattvalóit ezen segedelemnek is csak felére kötelezvén.

A 39-ik ágazat, mely a kóbor lovasok és gyalogok ellen, kik a földnépét vagy az utazókat akár csoportosan akár egyenként kóborolva háborgatják, habár nemesek volnának is, az 1608 k. u. 2-ik ágazatot szigorúan teljesíttetni rendeli.

A 40-ik ágazat, melyben a salétrom és puskapor iránt az 1618: 55-ik cikknek megújitása mellett határoztatik: hogy a salétrom-készitésre alkalmas területeknek birtokosai annak készitésére az ahhozértőket büntetéssel is kényszeríthessék; de készítményökből csak annyit tarthassanak meg, mennyi tulajdon használatukra szükséges, a többit pedig hazánk várainak szükségeire a felség által kirendelendő egyéneknek jutányos áron eladni köteleztessenek.

A 41-ik ágazat, melyben a kanizsai vár ellen épitendő erősségek iránt az 1618: 35-ik cikknek múlt mozgalmak alatt teljesítlenül maradott rendeletei foganasíttatni sürgettetnek.

A 42-ik ágazat, melyben a győri vár mellett folyó Duna és Rába vizének, és az ott újon készült vízároknak megvizsgálására a király dologhoz értő biztosokat küldeni kéretik, kik mind a két folyónak medrét kitisztíttassák, és ő felségének a vizárok felől tudósitó jelentést tegyenek. Továbbá az oda fordítandó ingyenes munkák iránt rendelkezés tétetik.

A 43. és 44-ik ágazatok, melyekben a rendek, amabban ugyanaz ünnepnyolcadi nagy és rövid törvényszékek tartása iránt az 1618: 64-ik cikknek határozatára hivatkoznak, és mind a királyi mind a nádor melletti fölülvizsgáló törvényszékhez, és pedig az országnak mind felső mind dunáninneni és túli részeinek számára főpapokat és bárókat neveznek; emebben pedig azon esetre, ha jövő sz. Lukács napjára országos törvényszékek nem tartatnának, azt rendelik: hogy a nádor a kir. fiscus által feljebbvitt, és akár az országnak felső és dunamelléki, akár a kapcsolt részeiből felküldött pereknek átvizsgálására sz. Márton püspök napjára Besztercén húsz köznapig együtt ülendő törvényszéket jó korán hirdes-

sen, ő felsége pedig a k. tábla ülnökeinek napi díjait körmöci kamarájából fizettesse ki.

A 45-ik ágazat, mely által vitézlő Lipthay Imre azon 5000 tallérnak visszafizetésétől, melylyel a fényes portához küldött követség által ajándékokra és jutalomdíjakra tett költségeknek födözésére kölcsön venni kényszerűlve volt, örököseivel együtt felmentetik.

A 46-ik ágazat, melyben a rendek, megújítván az 1608 k. e. 22-ik ágazatot, a bányáknak ő felségétől nevezendő biztosok általi kiszabadítását, és ingyenes visszavételét, a mostani birtokosokon az 1609: 54-ik törvénycikk azért, mert pénzeiket a bányák jövedelmeiből már többszörösen bevették, a kamatok pedig hazánk törvényei szerint tilosak, nem segélhetvén, — minél előbb megkezdetni rendelik, és egyszersmind a királyt megkérik: hogy a pénzverésre felügyelői hivatal iránt az esztergomi érsekkel értekezni, és azt visszaállítani kegyeskedjék.

A 50-ik ágazat, melyben a győri püspök és káptalan által az ottani várbeli főnökök, s élelmi és másféle királyi tisztek ellen tett panaszok iránt hozott 1618: 26-ik ágazat, mivel az ott kinevezett választmány a közbejött mozgalmak miatt munkáját nem teljesítheté, minél előbb foganatosíttatni rendeltetik, s egy elholt választmányi tag helyett más neveztetvén, a panaszló püspöknek és káptalannak részére az 1542: 21., 1552: 18., 1555: 12., és 1613: 19-ik ágazatok is megújíttatnak.

Az 51-ik ágazat, mely rendeli: hogy a véghelyi kapitányok vagy egyéb tisztek a kapusoknak és őröknek szükséges fának hordására sem török járom alatt létező, sem más nemeseket ne kényszerítsenek, és ha azt tennék, a sértett nemesek őket a rövid ágazatok erejénél perbe foghassák, s hogy e törvény a győri és komáromi őrségről is értessék.

Az 53-ik ágazat, mely határozza: hogy a véghelyi kapitányok, az ország által határozott ingyenes munkákkal megelégedvén, a szomszéd-uradalmakat további munkákra vagy fuvarozásra ne szorítsák, és az alattok álló katonáknak kihágásait büntessék; mit ha meg nem tennének, a bántalmat szenvedő jobbágynak ura őket a gonosztevőket pártolók ellen hozott törvényeknél fogva perbe foghassa; és hogy az e perben törvény elé állíttatni kért bűntevőket, ha elmarasztaltatnak, a kapitányok büntetésre kiadni tartozzanak, másként ők ugyanazoknak vérdíjaikkal bünhödjenek, az elmarasztalt bűntevők pedig a fő- vagy alispánok, avagy főkapitányok által akárhol az országban fogattassanak be, és büntetés alá vettessenek.

Az 54-ik ágazat, melyben következők sürgettetnek: 1) Hogy a komáromi fő- és tatai alkapitány iránt az 1618: 6-ik ágazat foganasíttassék. — 2) Hogy a foglyok négy hét alatt mind a két részről szabadon bocsáttassanak. — 3) Hogy a nickolsburgi szerződésben kikötött bűnbocsánat erejében maradjon, és a mozgalmak alatt kivándorlott polgárok és lakosok bátorságosan hazatérni engedtessenek. — 4) Hogy nemes udvarhelyekbe katonák többé ne szállíttassanak. — 5) Hogy az uraknak és nemeseknek jószágaik az érdeklett kapitány által le ne foglaltassanak. — 6) Hogy helységek egyik vármegyétől másikhoz ne kapcsoltassanak, sőt ha ilyesmik történtek, azonnal bocsáttassanak vissza.

Az 55-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy a határszélekről az itt megújitott 1609: 32., és 1618: 34-ik czikkekbe foglalt mód szerint gondoskodni kegyeskedjék.

Az 56 és 57-ik ágazat, melyek közől amabban az ország határai kiegyenlítésére nézve az 1618: 12-ik ágazat megújíttatik, a megholt biztosoknak helyébei helyettesités a nádorra és illetőleg a bánra bizatván; emebben pedig a határ-rendbeszedés és választmány-rendelés kieszközlésére a lengyel királyhoz és rendekhez három követ neveztetik azon hozzátétellel: hogy azokat utasítással és útilevéllel ő felsége, költségekkel pedig az érdeklett felek látandják el.

A 61 és 62-ik ágazat, melyek közől amabban a Lublyó vára és 13 szepesi város visszaváltása megüzenésének, és a választmány kinevezésének eszközlése a záloglevélnek betekintésével együtt a királyra, nádorra, és a tanácsosokra bízatik; emebben pedig az Ausztriához elzálogított jószágoknak visszavétele iránt ő felségének rendeletéből a sz. Miklós napján egybeülendő választmányhoz hét tag neveztetik, és a nádor felhatalmaztatik: hogy a távol leendőknek helyébe másokat helyettesíthessen, és a tagoknak a magyar tanácscsal útasítást adhasson.

A 63-ik ágazat, mely által a nádor felhatalmaztatik: hogy Léva várának és tartozmányainak, ugymint köztudomásra Althan János által Kollonich Szigfridtől törvény rendes utján kivül elvett jószágoknak, ügyét az általa rendelendő határnapon a kéznél leendő tanácsosokkal, s országunknak és a kir. táblának biráival megvizsgálhassa, elitélhesse, és az ítéletet minden perorvoslatok kizárásával végre is hajthassa.

A 69-ik ágazat, melyben gróf Erdődy Tamás két, férjeknél lévő és egy hajadon leányának kérésére rendeltetik: hogy ő, mihelyest leányai,

vagy ha csak egyik is közőlök, azt kivánandják, nekiek vagy az ily kivánságot tevőnek anyai jószágaikból járó osztályrészeiket minden haszonhajtásaikkal és tartozmányaikkal együtt egy itélőmester által kiszakíttathassa, és kiszakíttatni köteles legyen; hogyha pedig ő ezt, halál által megelőztetvén, nem teljesíthetné, az ország nádora a fennérdeklett leányoknak kérésére, minél előbb maga mellé vevén a kir. táblának kéznél lévő biráit, a feleknek jogait vizsgálja meg, és azt, mit a jog és igazság kivánand, azonnal minden perorvoslatoknak kizárásával hajtassa végre.

A 71 és 73-ik ágazat, melyek közől amabban Ecsed várának dolga iránt az 1618: 25-ik, emebben pedig a közös váraknak épületére és ellátására nézve az 1563: 19-ik ágazat megújíttatik.

A 73-ik ágazat, mely által a váci várnak török kézrebocsátása miatt annak kapitánya Ztrúcz Ferenc és egyéb tisztjei az 1601: 35-ik ágazat mellett a nádor előtt perbe fogatni rendeltetnek, és ő felsége a várnak visszabocsátását szószólók által kieszközleni kéretik.

A 74-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy, miután általános közbocsánatot adni és a zavarok alatt elkövetett minden kihágásoknak elfeledését megigérni kegyeskedett, azokat is, kik némely pártoskodások miatt Győrött, és másutt a kapitányoknak és másféle tiszteknek kérelmére törvény útján jószágaiktól megfosztattak és számüzettek, a közbocsánatban részesíteni, visszabocsátani, és jószágaiknak birtokába visszahelyezni méltóztassék.

A 76-ik ágazat, melyben gróf Forgács Zsigmond nádornak özvegye a férjének átadva volt, egész országot érdeklő okleveleknek kiszolgáltatása fölött örököseivel együtt megnyugtattatik, és ugyanazon oklevelek a nickolsburgi békekötésnek hazafiak részére költ példányával együtt gróf Thurzo Sztaniszló nádornak az 1613: 33-ik cikkbe foglalt köteleztetésekkel átadatnak.

A 77-ik ágazat, mely a folyamatban lévő pénzekről rendeli: 1) Hogy minden három krajcáros garas jövő husvét napjáig, valamint a szomszédországokban, úgy nálunk is 3 magyar krajcárt, vagy 4 magyar dénárt, és 25 garas egy magyar forintot tegyen; azután pedig a régi nagyobb garasok ugyan 4 dénárnyi értéköket tartsák meg, de az újak csak 3 dénárt érjenek, és minden ezüst és aranypénzek, ugymint a birodalmi tallérok és dukátok, ily háromdénáros garassal számíttassanak. — 2) Hogy, ha ki lekötött vagy elzálogított jószágát jövő husvétig kiváltani akarná, azt

máskép ne tehesse, mint oly értékü pénzzel, milyen neki adatott, a szerződésnek föltételei erejökben maradván. — 3) Hogy a magyar pénzek régi jó pénzláb szerint verettessenek, s az ezüstnek, aranynak és jó pénznek kivitele, valamint a fölváltása és az azzali kereskedés is ő felsége által elkobzás büntetése alatt tiltassék el.

A 78 és 79-ik ágazat, melyekben a rendek amabban ugyan Eggenberg János Udalrich, emebben pedig Tieffenbach Rudolf, Sampach Benko, Königsberg Lajos, és Rottal János bárókat, a két elsőt ugyan a király és haza iránti tetemes érdemeikért tulajdon indulatjokból, a többit pedig ő felségének ajánlatára honfiusítják.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 2-ik ágazat, melyben II. Ferdinándnak 1618-iki május 15-ikén kelt kir. biztosító levele beiktatva létezik, mely a királynak elő- és utószaván túl királylyá választatása 17 föltételének előadásából áll.

Előszavában előadja II. Ferdinánd, miképen II. Mátyás utódjáról jó korán gondoskodni jónak tartván, az ország rendeit megkérte: hogy őtet jövő királyukká választanák, elfogadnák, kikiáltanák és megkoronáznák, s igy az ő legjobb szándékának, mely a magyar koronának csak javára szolgálandhat, magok részéről is felelnének meg. Továbbá mikép az ország rendei kijelentették, hogy ő cs. kir. felségének kegyes indulatát hálás szívvel fogadván, őtet régi szokásuk és mindenkor megtartott szabadságuk szerint királylyá és urokká választani, kikiáltani, és megkoronázni készek azon alázatos kérés mellett: hogy ő az alább előadandó ágazatokat és föltételeket elfogadni, megerősíteni, és annak idejében mind maga megtartani, mind mások által, kiket illet, megtartatni méltóztassék.

A feltételek e következők. Az 1-ső: hogy az országnak minden szabadságait, kiváltságait, jogait, szokásait, s a bécsi szerződésnek, az 1608 és 1609-iki törvényleveleknek rendeleteit megtartja. — A 2-dik: hogy az országlásának kezdetéig szülemlendő sérelmeket s panaszokat mindjárt az elődének halálától számított hat hónap alatt tartandó első országgyülésen, a későbben támadandókat pedig mindegyik, legfeljebb minden harmadik évben, egybehívandón orvoslandja. — A 3-dik: hogy a Magyarországot érdeklő dolgokat az 1608 k. e. 9, 10., és 1599: 8-ik törvénycikkek szerint magyarok által és tanácslatukkal tárgyalandja, és az ország határai közt esedező vagy perlekedő hazafiakat az 1608 k. e. 10, 16., és 1536: 41-ik cikkekhez képest külföldi kormány vagy törvényszék vagy

jog alá vonatni nem engedendi. — A 4-dik: hogy a határszéli főnökségeket és másféle hivatalokat az egész hazában az 1608 k. e. 11-ik ágazat szerint osztogatandja. — Az 5-dik: hogy ünnepnyolcadi székeket, melyeknek birái hitvallásrai tekintet nélkül választandók, béke idejében az 1609: 70-ik ágazat szerint az országnak mind felső mind alsó részeiben folyvást tartatand, az ország rendeit törvényszéktartás idején kivül parancsai által bármily biróság előtt törvényt állani, s privilegiumaikat előadni nem kényszeritendi, a törvényszerü végrehajtásokat sem maga sem tisztjei által nem gátolandja, törvényellenes itéleteket vagy végrehajtásokat pedig nem tétetend. — A 6-ik: hogy a hitvallások dolga a bécsi és 1608-iki rendeletek szerinti állapotjában maradjon, s annak szabad gyakorlata az ott kijelölt minden birtokokban és helyekben mindenkinek megengedtessék, és abban senki se ő felsége se a földesurak által semminemű ürügy alatt ne gátoltassék. — A 7-ik: hogy a nádor választása, hatósága és hivatala iránt az 1608 k. e. 11., 1613. 7., és 1555: 1-ső ágazatokban kijelölt módot megtartandja, valamint a báni hivatal iránt az 1608 k. e. 11., és az oláhok iránt az 1604: 14., 1608: 9., s 1613: 39-ik cikkeknek rendeleteit is foganasitandja. — A 8-ik: hogy a határszélekről az 1608 k. e. 21., és 1609: 32-ik cikk szerint atyailag gondoskodandik. — A 9-ik: hogy a szabad és bányavárosokat szabadalmaikban és kiváltságaikban megtartandja. — A 10-ik: hogy az országnak koronáját semmi ok vagy szín alatt az országból ki nem viszi, sem ki nem viteti, hanem az 1608 k. e. 4., és k. u. 16-ik ágazatok szerint az ország rendei közől egyhangúlag választandó mindkét vallásbeli világi egyének által az országban őriztetendi. — A 11-dik: hogy az országnak és kapcsolt részeinek határit el nem idegenítendi, sőt a lengyelekkel és örökös tartományainak lakosaival létező határbeli visszavonásokat minden kitelhető gonddal kiegyenlítendi. — A 12-ik: hogy a csehekkel és más szomszédtartományokkal s Erdélylyel kötött szövetségek a bécsi békekötés és 1609: 42-ik cikk szerint erejökben maradjanak, s azokat megtartsa, és övéi által is megtartassa. — A 13-ik: hogy azokat, mik a nyilvános béke fentartásáról, had-nem-indításról, és külső katona be nem hozásáról az 1608 k. e. 2-ik cikkben rendeltettek, tartsa és tartassa meg sértetlenül. — A 14-ik: hogy a magyar nemzetnek az ausztriai ház iránti világosan tanusított szeretete és jó akaratja tekintetéből Borostyánkő, Kabold, Kőszeg, Fraknó, Kismarton és Szarvkő várak az ausztriaiak által végre már egyszer adassanak vissza; hogyha pedig ezt az ausztriaiak megtenni nem

akarnák, a lekötött pénznek letételével váltassanak ki, és az 1608: 7., és 1609: 62-ik ágazatok kivánata szerint az országnak hatósága, törvényei, és terhei alá helyeztessenek. — A 15-ik: hogy Lublyó várát tartozmányaival és a szepesi 13 várossal együtt a cs. kir. felségnél teendő közbenvetése által szabadítsa ki, és azokat az országgal kapcsolja össze. — A 16-ik: hogy a cs. kir. felségtől kiváltságokat nyert hajdukatonák azokkal éljenek, s ő azokat országlása alatt erősítse meg. — A 17-ik: hogy ő cs. kir. felségének életében, annak és az ország rendeinek beléegyezése nélkül magát az országnak kormányozásába be nem bocsássa. — Ezen föltételeknek előadása után a rendeknek azon kivánata adatik elő, hogy ezen föltételeket ő, II. Ferdinánd, választatása előtt elfogadni, és biztosító levelével királyi szava alatt megerősíteni, s országlásának kezdetén törvénycikkbe iktatni méltóztassék. — Ezeket végre az ezen feltételeket elfogadó, s megtartásukat királyi szava alatt igérő béfejezés követi.

A 7-ik ágazat, mely Bethlen Gábornak és teljes hatalmú biztosainak ezen mozgalmak alatt minden, akár egyházi akár világi joszágokról tett egyszerű vagy érdemekérti adományait, valamint Ferdinánd királynak más párthoz szítás miatt tett jószág-adományzásait is érvényteleneknek nyilvánítja.

A 14-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy, ha ki valakinek okleveleit jószágaival együtt elfoglalta, vagy másképp magához vonta, azokat nekie azon határnapon, melyen a jószágokat elfoglalta, híven adja vissza. — 2) Hogy, ha ki a visszakért okleveleknek kezénél lételét tagadná, a legelőbb tartandó vármegyei gyülés vagy törvényszék elébe idéztetvén, az oklevélletartóztatók ellen szokásban lévő esküt tulajdon személyében letenni, és igy magát kitisztítani tartozzék, másképp egy rövid vagy nagyobb ünnepnyolcadi törvényszéktartás alatt a megkárosodott ellen örök szavatosság terhében marasztaltassék. — 3) Hogy az, ki fölperesének okleveleit kezeihez kerítette, azokat annak, a kereset alá vett jószágoknak vesztesége alatt, visszaadni köteles legyen.

A 15-ik ágazat, mely rendeli: hogy, ha ki valamely káptalannak vagy konventnek pecsétét és levéltárát letartóztatni állíttatik, azt a nádor az illető hiteles helynek kérésére országunk egy rendes birája vagy itélőmestere, vagy más káptalannak vagy konventnek embere által azoknak kiadására szólíttassa fel, és ha a fölszólított fél azoknak nála-létét tagadná, a felszólító által kitüzendő helyen és határnapon magát huszonötöd magá-

vali nemeseknek esküje által kitisztítani köteleztessék; máskép a kir. fiscusnak kérésére a jövő országgyülés elébe idéztessék, és a dolog valósága bebizonyodván, ott hamisitó (falsarius) gyanánt büntettessék.

A 16-ik ágazat, mely azokat, kik az őrizetökre bízott okleveleket vagy ingó vagyont a kárvallottaknak kérésére törvényszerűleg fölszólíttatván, egészben vagy egy részre nézve továbbra visszatartóztatják, a legközelebb tartandó rövid nagy nagyobb ünnepnyolcadi székre idéztetni, és ott ugyanazon egy törvényszéktartás alatt, minden további elhalasztás nélkül, becstelenség büntetésébe és a visszatartóztatott vagyonnak kétszeres értékében marasztaltatni rendeli, azokat mindazáltal, kik a letéteménynek tőlök fegyverrel vagy más erőhatalommal történt elragadtatását bebizonyítanák, ezen rendelet alól felmentvén.

A 17-ik ágazat, mely a cancellariának és magyar tanácsnak hatóságáról az 1618 k. e. 9, 10. és 1618: 8-ik törvénycikkeket megujítván, rendeli: hogy címeres levél jobbágytelken lakó parasztnak földesurának ajánlása és megegyezése nélkül ne adassék, és hogy ily levelek adásában a katonák, erényes és tudományos egyénekre elégséges ajánlás mellett méltó tekintet vettessék. Végre hogy az elavúlt privilegiumoknak megerősitései semmi erővel se bírjanak.

A 24-ik ágazat, melyben sürgettetik: hogy a külföldiek semmiféle magyar ügyeknek kormányzásához ne bocsáttassanak, s az országnak bármely részében létező harmincadoknak jövedelmei ne az ausztriai, hanem a pozsonyi magyar kamarába adassanak, és azoknak hivatalai ne külföldiekre, hanem a magyar korona alattvalóira valláskülönbség nélkül ruháztassanak, s mindezek iránt az 1608 k. e. 9. és 10-ik ágazatok pontosan teljesíttessenek.

A 25-ik ágazat, mely a szabad, bánya- és kiváltságos kir. mezővárosok szabadságairól és hatóságáról az 1618: 27-ik ágazatot megújítván, mivel a bányavárosok ennek ellenére még mindig külföldi kamara elébe vonatnak, azt rendeli: hogy mindazon még el nem itélt perek, melyek másutt, mint az illető biróságok előtt indíttattak, vagy máshová, mint hazánknak illető itélőszékei elébe vitettek föl, valamint az ezután máshová feljebbviendők, és az ily perekben hozandó itéletek is érvénytelenek legyenek, és a külső kamarához folyamodó felet azon helységnek birája, melyben lakik, vagy ha ez azt meg nem tehetné vagy meg nem tenné,

a királynak személyes jelenléte, mint ezen városoknak legfelső birája, patvarkodás büntetésében marasztalja.

A 27-ik ágazat, mely a véghelyekbe futó szolgákról és jobbágyokról az 1613: 36-ik ágazatot megujítja következő hozzáadásokkal: 1) Hogy, habár a véghelyekre költöző két vagy három osztozatlan testvéreknek egyike zsoldba állana, a többit még is a kapitány, az 1556: 31-ik cikk szerint megkéretvén, visszaadni, s másképen is a biráknak és egy esküdtnek jelenlétében fölöttök igazságot szolgáltatni tartozzék, és ha ezt megtenni vonakodnék, a szökevény jobbágyok vagy szolgák által okozott károknak megtéritésével, és azoknak kétszeres vérdíjokkal bünhödjék, s mindezek jószágaiból az alispán által elengedhetlenül vétessenek meg. — 2) Hogy a véghelyen katonai zsoldba álló jobbágy örökségét s ingatlan vagyonát veszítse el, és ha a katonai szolgálatból kiáll, ismét előbbi urához visszatérni tartozzék, s a kapitány őtet visszaadni köteles legyen.

A 28-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a főpapokhoz, bárókhoz, nemesekhez, polgáriakhoz, kiváltságos mezővárosokba, vagy szabad hajduk közé futó jobbágyokat vagy szolgákat visszakérő per ezután minden perorvoslatoknak kizárásával az 1556: 31-ik ágazat mellett tárgyaltassék.

A 47 és 48-ik ágazat, melyek rendelik: hogy a harmincad mind a királynak mind az erdélyi fejedelemnek birtokaiban a hazafiak jogainak sértetlenül tartásával régi szokás szerint, s újítások behozása nélkül szedessék, s hogy a nemesek és a királyi szabad vagy mezővárosok az országnak határai között vásárlott és ki nem vitt bármily áruktól, s a tulajdon majorsági termesztményeiktől, midőn azokat összehordják, és haza viszik, harmincad- és vámfizetéssel, valamint addig, ugy ezután se terheltessenek, kötelesek lévén mégis magokat ezen mentességeknek gyakorlatában minden csalástól óvni.

A 49-ik ágazat, melyben a rendek tanusítják: hogy ő felsége koronázásának alkalmával a slavóniai rendeknek igen kegyelmes biztosító oklevelet adott, és hogy annak minden pontját és ágazatait szentűl megtartani ezen országgyülés alatt is igérte.

Az 52-ik ágazat, mely rendeli: hogy a szentgáli nemesek az 1618: 24-ik törvénycikk szerint Veszprém vármegyének birósága alatt álljanak, és ha az alatt lenni vonakodnának, a vármegye által nádor elébe vonatván, törvényt állani köteleztessenek.

A 58-ik ágazat, mely a zavargások miatt az elidősítési évek közől 1596-ik évtől kezdve 18 évet kiveszen.

Az 59-ik ágazat, mely a királynak és Forgács Zsigmond nádornak párthoz-szítás nélküli adományaikra nézve megengedi: hogy, ha a törvényszerű iktatás a zavarok miatt hozzájok nem járulhatott volna, az a jövő egy év alatt érvényesen végrehajtathassék.

A 60-ik ágazat, mely a mult zavarok alatt vármegyei tisztviselők vagy más nemesek előtt tett örökvallásokról azt rendeli: hogy a vevő ellenfelét hiteles személyek vagy helyek előtt ujont teendő felvallásra birói-lag intesse meg, és ez megtörténvén, az eladás, habár új felvallás az eladó félnek vonakodása miatt nem történnék is, — az elfoglalt jószágok fölötti örökvallásokat kivéve, — érvényes legyen, csak hogy a birói intés tanúlevel által bebizonyíttathassék.

A 64-ik ágazat, mely a rablóknak és más gonosztevőknek büntetéséről az 1495:19., 1548:50., s 1618:60-ik törvénycikkeket megtartatni parancsolja.

A 65-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy azon szolgálattevők, kezelők, tiszttartók, és tisztviselők, kik uraiknak jószágait kormányozták és kezelték, a békekötésnek rendeletéhez képest számadásra megjelenni tartozzanak, és a vonakodók egy itélőmester vagy alispán által arra minden célszerű szerekkel, s jószágaiknak lefoglalásával is, kényszeríttethessenek, sőt uraik által személyeikben is befogattathassanak. Továbbá hogy ugyanez történjék a király jövedelmeit kezelő tisztviselőkkel is.

A 66-ik ágazat, mely által a kisebb hatalmaskodásról hozott újabb törvények megújíttatnak.

A 67-ik ágazat, mely a hitbéres özvegyekről az 1618: 61-ik cikket megújítván, rendeli: hogy a per ellenök az örökösök által birói intés és törvényszerű idézés előrebocsátásával a vármegyének törvényszéke előtt indíttassék, és az ott hozott itélet minden perorvoslatoknak kizártával, egyedűl a birtokon kivűli feljebbvitel és perújítás maradván fen, hajtassék végre. Azonban hogy ez csak az egyszerű hitbéresekről értessék, nem pedig a közös keresőkről, kik mindazáltal közkeresményi jogukat a megye előtt igazolni kötelesek. Végre hogy az oklevelek visszaadásának dolgában az özvegy tulajdon személyében tegye le az esküt.

A 68-ik ágazat, melyben a sóhordókról rendeltetik: hogy, ha már egyszer a harmincadot lefizették, az ország határai közt sehol többé har-

mincadfizetésre ne szoríttassanak, és hogy az országon kivűl eladott ökreiktől, ha azoknak száma nyolcat felűl nem haládd, harmincadot adni ne tartozzanak.

A 70-ik ágazat, mely a dézsmáról és dézsmaszedésről az 1618: 45-ik cikket megújítja azon hozzáadással: 1) Hogy, ha a dézsmaszedő sz. Egyed napjáig meg nem jelenne, a paraszt gabonáját behordhassa, a dézsmeszedőnek azonban az 1486: 41-ik ágazat szerint szabad lévén a baglyába vagy csűrbe összehalmozott gabonát átvizsgálni. — 2) Hogy az árendabért annak idejében lefizető földesurakat a hatalmasok a dézsmabérlésből ki ne zárják, és ha ilyesmit tennének, őket a földesúr a rövid ágazatoknál fogvást a vármegye előtt perbe fogathassa.

A 75-ik ágazat, mely az oly fölpereseknek, kik alpereseiknek azon perben magok védelmére szükséges okleveleiket pénzkölcsön vagy más mesterkélt módok által magokat kerítették, mindaddig hallgatást parancsoltatni rendel, míglen azokat alpereseiknek eskü alatt ki nem adják.

Második törvénylevele az 1625-ik évi september 8-ik napjára hirdetett soproni országgyülésben hozaték, s 66 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni, és csak nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben országunk rendei a királynak, őtet a reájok mintegy özönnel öntött jótéteményeiért kegyes atyjoknak (Pius Pater) címezvén, hálákat adnak, először ugyanazért, mert az országban Bethlen által újonnan indított mozgalmakat inkább békés szerekkel mint fegyverrel lecsillapította; azután pedig azért, mert ezen országgyülést egybehíni és arra egész családával lejönni kegyeskedett. Végre az itt alant álló törvénycikkeknek megerősitéseért esedeznek.

A 2-ik ágazat, melyben gróf Eszterházy Miklósnak nádorrá választása és a rendeknek az iránti bizalma előadatik, hogy ő felsége oly tekintettel leend iránta, milyent kir. biztosító levelének 7-ik feltétele megkiván.

A 3-ik ágazat, melyben előadatik: hogy országunk rendei a királyi szék ürességének megelőzésére, ő felségének megegyezésével, elsőszülöttét Ferdinánd főherceget, miután a választási feltételeket elfogadta, egy szóval és lélekkel Magyarország és kapcsolt részeinek királyává, és urává választották, és szerencsésen megkoronázták.

A 7 és 8-ik ágazat, melyekben a rendek a békének fentartása és a határszéleknek szükségei iránt, amabban ugyan ő felségét kérik: hogy

mind maga részéről kincstárát felnyitni, mind a római birodalmat és szomszédtartományokat segédnyújtásra bírni kegyeskedjék, emebben pedig magok részéről a jövő két évre, a közelebbi években határozott összeszámitás szerint, minden kaputól három-három magyar forintot ajánlanak, Slavóniát és a töröknek is hódolókat ezen adónak is csak felére kötelezvén.

A 9-ik ágazat, melyben az újonan koronázott királynak koronázási tisztelgésül minden kaputól egy, a slavóniaiakra és a törököknek is hódolókra nézve pedig fél forint ajánltatik.

A 10. és 11-ik ágazat, melyek közől amabban az országos és részleges fölkelésre nézve az 1622: 21. s 22-ik, emebben pedig a gabonabeli segedelem iránt az 1622: 38-ik ágazatoknak rendeletei szabályúl szolgálni rendeltetnek.

A 12-ik ágazat, melyben a rendek azok iránt, kik a törökökkel minapi mozgalmak alatt kötött közlekedésöket folytatják, nékiek fegyvert szolgáltatnak, vagy őket az ország ellen lázítgatják, nem csak az 1563: 67-ik, hanem jövő országgyűlésig az 1622: 20-ik törvénycikket is szigorúan alkalmaztatni kivánják.

A 14-ik ágazat, mely által a puskapor-szerzés, salétrom-készités és kivitel iránt az 1613: 15., 1618: 15., s 1622: 40-ik cikkek megújittatnak.

A 15-ik ágazat, melyben a rendek a Rába folyam ágyának kitisztítása végett kiküldendő választmányhoz hét tagot kijelölnek, kik közől ő felsége tetszése szerint válaszszon. Továbbá a választmány véleményadása után teendőket ő felségére bízzák.

A 16-ik ágazat, melyben a véghelyi és egyéb kapitányok vagy katonák által elkövetett hatalmaskodások miatt tett számos panaszok iránt rendeltetik: hogy az ily kihágásokra nézve az 1608 k. u. 2., 1609: 19., 56., 1618: 3., 1622: 53., és a beszt. 1542: 21-ik törvénycikkek szigorúan teljesittessenek, és azokat, kik birtoki jogokat vagy dézsmákat hatalmasan elfoglaltak, a nádor azoknak visszabocsátására minden úton módon szorítsa.

A 17-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy azokat, kik 1622-iki november 5-dikén Losonc mezővárost megtámadván, 130 személyt megöltek, és 3000 forintot lakosaitól kizsaroltak, a nádor a vádló félnek kérésére bizonyos határnapra és helyre maga elébe idéztesse, és a bűnösöket másoknak rettentő példájára büntesse meg.

A 18-ik ágazat, melyben a győri püspök és káptalan köszönetének jelentése mellett a győri választmánynak munkálata iránt rendeltetik: hogy

a fő- és alkapitány egyéb királyi tisztekkel együtt magokat azon választmánynak határozatához alkalmazzák, jelesűl hogy mind a magyar mind a német katonák személyeikre és ingó vagyonukra nézve ugyan katonai biróság alatt álljanak; de ellenben házaikra nézt a föld urának hatóságát biróságával együtt mindenben elismerni tartozzanak. Továbbá ő felségének azon ajánlata előadatik: hogy maga részéről ő is ezeket nekiek meghagyandja.

A 19-ik ágazat, mely által az 1622: 36-ik cikknek ingyenes munkáknak szolgáltatása iránti határozatai, némely csekély változtatásokkal, jövőre is meghagyatnak.

A 20-ik ágazat, melyben a Kanizsa ellen teendő erősítések iránt azon változtatás tétetik: hogy a zalavári erősség legrosszabb állapotban lévén, ennek megerősítése vétessék azonnal munkába, az egervári és nempthyié pedig Ausztriára és Styriára bizassék. Továbbá az e célra szükséges ingyenes munkák kijelöltetnek, s ő felsége a munkát vezetendő épitésznek kinevezéseért megkéretik, és a rendeknek részéről az épitész mellé három egyén neveztetik.

A 21-ik ágazat, melyben a végre, hogy a komáromi választmány (commissio) minél előbb sikert hozzon, megújítván az 1618: 6-ik ágazatot, országunk rendei határozzák, hogy a nádor Komárom vármegyének és városnak kérésére a biztosok egybejövetelére határnapot rendelhessen, azoknak határozatait végrehajthassa, és ha önmaga az elnökléstől gátoltatnék, maga helyett elnököt nevezhessen. Továbbá hogy, ha a biztosok közől egy vagy kettő jelen nem lenne is, a többiek határozhassanak, és határozataikat foganasíthassák is.

A 23-ik ágazat, melyben az ország határainak rendbeszedése iránt az 1618: 12., 1622: 56-ik törvénycikkek, és a 11-ik feltétel teljesíttetni sürgettetvén, Lengyelország, Morva, Slézia, Ausztria, Styria és Karniolia felé biztosok neveztetnek, a holtak helyébei helyettesitéssel a király és nádor megbízatnak, és az eddigleni itéleti leveleknek végrehajtása sürgettetik.

A 24-ik ágazat, mely a külföldi katonákat az akkori veszélyteljes idők miatt, míg a veszély tartand, a véghelyekben megtartatni, de annak megszüntével azokat a 13-ik feltétel szerint tüstént kivitetni rendeli oly hozzáadással: hogy addiglan is magyar kapitányok és törvények alatt álljanak, és zsolddal kellőleg ellátassanak.

A 25 és 26-ik ágazat, melyek közől amabban előadatik: hogy az egyik koronaőrző hivataláról lemondván és a másik meghalálozván, a király által kijelölt négy egyén közől koronaőrzőkké Pálffy János és Dóczy István egyhangúlag megválasztattak, és megesküdtettek, s hogy a lelépett koronaőrző és a megholtnak testvére a kulcsoknak kiadásáról megnyugtattattak; emebben pedig következők rendeltetnek: 1) Hogy a korona őrzésére az 1622: 4-ik cikk szerint 50 magyar és 50 német gyalog katona alkalmaztassék. — 2) Hogy a német koronaőrök is egyedűl a koronaőrzőktől és a várnagytól függjenek. — 3) Hogy mind a két rendbeli őrkatonák az eddiginél szigorúbb fegy alatt tartassanak. — 4) Hogy az általok teendő károsítások iránt a kárvallottaknak kérésére a koronaőrzők és a várnagy igazságot szolgáltassanak.

A 27-ik ágazat, mely a közadóknak hátramaradásairól rendeltetik: hogy az 1622: 35-ik cikknek rendelése, a mozgalmak miatt az eddig meg nem történhetvén, a nádor által azonnal foganasíttassék, s az 1621-ik évtől 1625-ik évig rendelt mindenféle adózásokról minden fő- és aladószedők a nádor által kitüzendő határidőben és helyen az általa nevezendő egyének és melléjök adandó pozsonyi kamara számvevőmestere előtt számot adni, és akár a nálok akár az uraknak és nemeseknek jószágaiban hátramaradott adópénzeket önmagok, vagy ha idő közben elhaltak volna, örököseik egy hónap lefolyta alatt ugyan egyszeresen, azután pedig kétszeresen lefizetni tartozzanak, s arra a nádor által elengedhetlenűl kényszeríttessenek.

A 28-ik ágazat, melyben a rendek a koronaőrzők és őrkatonák zsoldainak fizetésére az e célra rendelt elóbbi adónak hátramaradásain túl jövő országgyűlésig tulajdon erszényökből évenkint minden kaputól egy, Slavóniára és a töröknek is hódolókra nézve pedig fél magyar forintot ajánlanak, és ugyanezen célra az egy telkes, címeres és kibujdosott nemeseket, jászokat, kúnokat, külön kapukkal nem bíró mezővárosokat, az adóval meg nem rótt falukat, keresztség-ismétlőket, egyházi nemeseket, szabadosokat, tulajdon malmokkal bíró molnárokat, szénégetőket, s favágókat, és zsidókat is a vármegyéknek alispánai, szolgabirái, és esküdtjei által lelkiismeretesen taksáltatni, és a pénzt a második koronaőrzőnek a jövő országgyűlésen általa teendő számadás terhe alatt átadatni rendelik.

A 29-ik ágazat, melyben a király kéretik: hogy a törökökkel a nekiek meghódolt nemesek és faluk iránt teendő alkudozásra biztosokat

nevezzen, és azoknak az érdeklett vármegyékbeli néhány egyéneknek bővebb értesités végetti egybehívására hatalmat adjon.

A 37 és 38-ik ágazat, melyek közől amabban az Ausztriához elzálogított uradalmaknak jövő vízkeresztre határozott visszavételére országunk rendei biztosokúl ugyanazokat rendelik, kiket az 1622: 62-ik ágazatban e célra kineveztek; emebben pedig Lublyó várának és a szepességi 13 városnak visszaváltása iránt a 14-ik feltételben elősorolt törvényeket megújítják.

A 39—41-ik ágazat, melyekben a pénz dolga iránt rendeltetik: az 1-sőben, hogy ezután 5 latnyi, és oly nehézségü magyar pénz veressék, mint Rudolf alatt, s a körmöci aprópénz ezután az ily pénznek felét tegye. Továbbá hogy ő felsége a magyar pénznek azon értékbeni elvételét, melylyel a hazában bír, az 1608 k. u. 10-ik cikk szerint a szomszédtartományokban eszközleni kegyeskedjék. Végre hogy az arany dukátok 200, a tallérok pedig, ha jó és kellő nehézségü ezüstből vannak, egész országszerte 120 magyar denárokért vétessenek el, és az arany vagy ezüstnek kivitele az 1622: 77-ik cikk szerint tilos legyen. — A 2-dikban, hogy a néhány év előtt behozott pénzértéknek változása miatt mindennek ára felrúgván, a fő- és alispánok a főpapokat, országnagyokat, nemeseket és városokat közgyűlésbe egybehíván, mind az élelmi szerekre, és másféle árukra, mind a mesteremberekre és művészekre nézve oly intézkedéseket tegyenek, melyek által mindennek ára előbbi állapotjába visszatérjen. — A 3-ikban végre: hogy az aranynak vagy ezüstnek kihordói, az arany és ezüst pénzeknek uzsorás beváltói, és a külföldi hamis pénzeknek behozói Zsigmond II. törv. 18 és 19-ik cikkei szerint minden velök lévő vagyonuknak veszteségével, és a földesurak vagy elöjárók általi elvételével zaboláztassanak.

A 42-ik ágazat, mely által a beszterceí kamara főnökeinek és tisztjeinek meghagyatik: hogy, mihelyest a királynak bányái a szükségesekkel eléggé ellátva vannak, a hazafiakat rézedények, fák, gerendák, deszkák s más, ily épitéshez tartozó szerek vételében, és folyókon teendő tovább szállításában ne akadályozzák.

A 44-ik ágazat, melyben Homonnai Drugeth Jánosnak kérésére néhai Szécsy György özvegyének kötelességűl tétetik: hogy a panaszlónak a békeszerződés határozata ellen letartóztatott várait, idő közben bevett jövedelmeikkel együtt, jövő január 25-dikéig bocsássa vissza, és vonakodá-

sának esetére rendeltetik: hogy a nádor őtet férjének maradékaival együtt szorosan teendő megjelenésre idézhesse meg, és törvény rendje szerint őket elmarasztalván, minden perorvoslatoknak kizárásával, azon váraknak és jószágoknak visszaadására szoríthassa.

A 46-ik ágazat, melyben a számosb kisérettel útazó hatalmasokról szóló 1618: 22-dik törvényeikkhez hozzá adatik: hogy, ha utazásokban kárt tennének, és azt a kárvallottnak felszólítására meg nem térítenék, azok őket akár a kisebb hatalmaskodásról hozott új törvényeknél fogva a vármegyén, akár a kir. curia előtt perbe fogathassák.

A 47-ik ágazat, mely által gróf Thurzo Sztaniszló nádornak özvegye és maradékai a nála létezett s egész országot érdeklő okleveleknek kiadása fölött megnyugtattatnak, és ugyanazon oklevelek az újont megkoronázott királynak biztosító levelével együtt őrizet végett gróf Eszterházy Miklós nádornak átadatnak.

A 48-ik ágazat, melyben a nádornak meghagyatik: hogy azon birtoki jogok iránt, melyeket Ztrúcz Ferenc a váci szigetben adományúl nyert, de Reiffenbergi Dietrich János akkori komáromi kapitány által az iktatásnak ellenére lefoglaltattak, más rendkivűli pereknek átvizsgálatakor, törvényszerü idézésnek előre bocsátával, igazságot szolgáltasson.

A 49-ik ágazat, mely által azon oknál fogva, mivel néhai idősb Révay Péter azon pert, melyet egykori nője Forgács Zsuzsánna és Bakyth Péter ellen az 1608 k. u. 26-ik cikknél fogvást indított, bevégzéseig nem folytatta, és idő közben elhalt, az alperes felek az itt kijelölt törvénynek terhe alól fölmentetnek.

Az 50—52-dik ágazat, melyekben az országos törvényszékek tartásáról rendeltetik: az 1-sőben, hogy jóllehet az 1624-dik évben megkezdett ünnepnyolcadi törvényszékeket közbejött akadályok miatt félben szakasztani kellett, az addig tett perbeli tételek mindazáltal, — kivéve az ország dolgaiban foglalkozók ellen fölvett pereket, melyekben az elhalasztás helyet foglal, — erejöket tartsák meg. — A 2-ikban: hogy ezután az ünnepnyolcadi mind nagyobb mind rövid törvényszékek kirendelt határidejeikben az országnak mind felső, mind dunáninneni és túli részeire, mind Slavóniára nézve, szokott helyeiken, vagy ha ott dögvész vagy tűz ütne ki, a király által kijelölendőkön, tartassanak, s azokat ő felsége legalább is 6 hétig folytatni engedje, és mind az ezen ágazatban kinevezett királyi táblai és fölvizsgáló széki főpapoknak és bároknak, mind a kir. tábla ülnökei-

nek szokott zsoldjaikat a pozsonyi kamarából fizettesse ki. — A 3-ikban végre: hogy a királyi curián folyó pereknek sokasága miatt a felküldött perek az ünnepnyolcadi törvényszéktartás ideje alatt föl nem vétethetvén, az ország nádora az országnak felső, alsó és kapcsolt részeiből, és a kir. fiscus által felküldött pereknek fölvizsgálására vízkereszt nyolcadára Besztercebányára jókorán törvényszéktartást hirdessen, és ott 20 folytonos törvénynapon át azokat itéltesse, a király pedig a kir. tábla biráinak napi díjaikat a körmöci kamara által kifizettetni rendelje. Továbbá hogy az ily perekbe egyszer beiktatott továbbra vető ítéletek úgy vétessenek, mintha minden következett országgyűlésen ismételtettek volna, sőt ha valamely átküldött per ily ítélettel ellátva nem volna is, mégis ezen törvényszékre átvetettnek tekintessék.

Az 56. és 57-ik ágazat, melyek rendelik: hogy a nádor Kollonich János Györgynek Léva vára és Kollonich Siegefridnek ingó javai iránt a kir. fiscussal létező peres ügyét, más rendkivűli ügyek tárgyalásának alkalmával az ország rendes birái által vizsgáltassa meg, és minden perorvoslatoknak kizárásával végrehajtás által is végeztesse be, továbbá hogy ugyanezt tegye azon perre nézve is, mely azon pénzösszeg iránt, melyben a detrekői vár és tartozmányai lekötve valának, Balassa Menyhért, Móric Márton, Koháry Péter, Pethe György és Fáncsi György között fönforog.

Az 59-ik ágazat, mely a közösben birt határszéli váraknak jó karba helyezéséről szóló 1622:72-ik cikket az országnak más bátorságosb részeiben lévő ily várakról is értetni rendeli.

A 63-ik ágazat, melyben Bedeghi Nyáry Krisztinának, előbb gróf Thurzo Imre, jelenleg pedig gróf Eszterházy Miklós nádor hitvesének kérésére rendeltetik: hogy, ha az ő leányait az azokat letartóztató Czobor Erzsébet, néhai Thurzo György nádornak özvegye egy hónap alatt vissza nem adná, ezen ügyben a királyi jelenlétnek törvényszéki személyes helytartója rendkívüli rövid törvény útján igazságot szolgáltasson, s itéletét végre is hajthassa.

A 65-ik ágazat, melyben előadatik, mikép az 1622:79-ik cikkben honfiusított Sampach Zdenko gróf illyriai családbóli származását hiteles oklevelekkel bebizonyítván, az ország rendei elismerték: hogy ő nem mint honfiusított idegen, hanem mint a szent koronának tagja és benszülött, képes az ország jogainak élvezésére.

A 66-ik ágazat, mely által a rendek gróf Trautmannsdorf Miksát te-

temes érdemeiért önindulatjokból, Paar Rudolf és Löbl János Kristóf bárókat pedig a királyi felségnek ajánlatára honfiusítják.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 4. és 5-dik ágazat, melyek közől amaz a királyi parancsoknak megtartásáról és megvetőinek büntetéséről az 1556:23. és 1563:78., 79., 80-ik ágazatokat megújítja; emez pedig oly akár hiteles alakú, akár levélformáju parancsokat, melyek által a királyi levélnek 5-dik feltételébe foglalt törvények ellenére a törvénykezésnek folyama megakadályoztatik, kiadatni tilalmaz, az olyakat érvényteleneknek nyilatkoztatja, és az alsó birákat irántok az 1563:80-ik cikk szerinti eljárásra utasítja.

A 6-ik ágazat, mely az anya-, feleség-, vagy csecsemő-ölőket, s többférjüek- vagy feleségűeket, és más hasonló gonosztévőket a helybeli illető hatósági tisztviselők által, a nemesi előjog sem segélhetvén rajtok, azonnal befogatni, és a törvény útjának megtartásával az általok megérdemlett büntetés alá vettetni parancsolja.

A 13-ik ágazat, melyben a gonosztévőknek zabolázására rendeltetik: 1) Hogy azon kóborlók és rablók iránt, kik a határszéleken és az egész országban szemtelenül rabolván, a törököknek vagy más szomszédoknak beütésre ürügyöt szolgáltatnak, az 1608 k. u. 2., és 1618:66-dik cikkek teljesíttessenek. — 2) Hogy a másféle rablókat és egyéb gonosztévőket, kik az útazóknak vagyonára vagy életére leselkednek, vagy a házakat megtámadják, az alispánnak felszólítására a földesurak Mátyás VI. törv. 48-ik cikke szerint befogatni és megbüntetni köteleztessenek, azon esetben pedig, ha azt azok meg nem tennék, a főispán és alispánok bármely földesuraknak, királyi fiscusnak, vagy szabadvárosoknak jószágaiban, valamint a határszéleken és kiváltságos mezővárosokban is az 1548:50-dik cikk szerint minden évnegyedben nyomozásokat tartsanak, és hogy ezek, ha ezen tisztökben hanyagok lennének az 1548:43-ik cikk szerint a nádor által hivatalaik veszteségével és 100 forinttal büntettessenek. 3) Hogy az ily nyilvános gonosztevőket az 1546:25-ik cikk szerint nemességök ne oltalmazhassa, hanem a kóbor nemesek ugyan, kiknek jószágaik és bizonyos lakhelyök nem lévén, meg nem idéztethetnek, az 1599:36-ik cikk szerint paraszt kéz által is befogattathassanak, a befogás után mégis a főispánnak kezébe szolgáltatandók; azok pedig, kik a személyes megidéztetésnek kikerülésére lakházaikat elhagyják, jószágukról vagy lakházukról tett idézésre is megjelenni tartozzanak, és ha meg nem jelennének, levelesekké

tétetvén, akárhol befogattathassanak. 4) Hogy a gonosztevőknek elbocsátói és pártolói az 1496:19., 1527:6. és 1557:23-ik cikkek szerint büntettessenek. — 5) Hogy az utasoknak nagyobb bátorsága végett az erdőkön és hegyeken átvivő utak az 1548:49. és 1597:45-ik cikkek szerint szélesebbekké tétessenek.

A 22-dik ágazat, mely rendeli: hogy a hitvallás dolgában az 1608 k. e. 1-ső ágazat és a 6-ik föltétel erejökben maradjanak.

A 30—33-dik ágazatok, melyek közől — az 1-sőben a harmincadcsalók iránt az 1609:17., 1622:47. s 48-dik, a 2-dikban a szokatlan harmincadokra és harmincadosoknak kihágásaikra nézve az 1618:18-dik cikk és az abban előidézett törvények megujíttatnak; — a 3-dikban az ausztriai, styriai, sléziai és morva harmincadokon a fizetés, mely egy idő óta fölemelteték, régi állapotjába leszállíttatni kéretik; — a 4-dikben a magyar tartományokban Pozsonytól az ádriai tengerig fölállított minden harmincadok jövedelmeikkel együtt, ő felségének megegyezésével, a magyar kamarához alkalmaztatni, és tisztségeik érdemes magyar hazafiakra ruháztatni rendeltetnek.

A 34—36-ik ágazat, melyekben a vámokról rendeltetik, az 1-sőben ugyan, hogy a száraz vámok, névszerint Abaujban a boldogkői és viszolyi, Sopronban a szakonyi, Szabolcsban a nagydobosi, Sárosban a lapispataki, Vasban a peresztegi, és Barsban a solymosi a fő- és alispánok által mindjárt az országgyűlés után törültessenek el, és az eltörűlteken vámot vevők a megkárosítottak által a rövid ágazatoknál fogvást annyiszor a mennyiszer perbe fogattathassanak. Továbbá hogy az utasokat távulról vámjaikra kényszerítők az 1464:15. és 1566:3-dik cikkek szerint bünhödjenek. A 2-dikban: hogy a töröknek is hódoló jobbágyoktól, midőn a törököknek teendő munkákra határszéleinken keresztűlmennek, a határszéli tisztek által vám s fizetés ne vétessék. — A 3-dikban hogy az uroknak dolgában utazó jobbágyok vámpénz-adásra ne szoríttassanak, s az ellenkezőt cselekvők a kisebb hatalmaskodásról hozott újabb törvények mellett perbe fogattathassanak.

A 43-ik ágazat, mely rendeli: hogy a szabad és királyi bányavárosok, és kiváltságos mezővárosok minden jogaikban, szokásaikban és kiváltságaikban tartassanak meg, és szerfölötti taksákkal, mivel az időknek viszontagságai miatt elszegényedtek, ne terheltessenek. Továbbá hogy a

szabad bányavárosoknak hatósága is az 1622:15., 1618:27. és 1552:30. s 31-ik cikkek szerint sértetlenűl meghagyassék.

A 45-ik ágazat, mely által néhány felső vármegyének panaszára a dézsma- és keresztyénségi pénzszedésben behozott minden újitások eltiltatnak, s az e törvénynek megszegői a kisebb hatalmaskodásról hozott újabb törvények mellett perbe fogathatóknak rendeltetnek, és a dézsmaszedés módjára és abbeli eljárásra nézve az 1622:70-dik törvénycikk megujíttatik.

Az 53-ik ágazat, mely a zálogváltási és nyilvánságos adóssági perekben a vármegyei törvényszéknek biróságát 600 forintig kiterjeszti, a záloglevélnek zálogpénz mennyiségét érdeklő föltételeit mindazáltal épen tartatni és a birtokon kivűli följebbvitelt megengedtetni rendelvén. Továbbá mind a fő- mind az alispánoknak kötelességűl teszi: hogy mind oklevél mind tanúság által bebizonyításoknak helyet adjanak.

Az 54-dik ágazat, mely a szökevény jobbágynak visszavételét tárgyazó perről pótlólag rendeli: 1) Hogy abban a 32 évi elidősítésnek, de mégis az elidősítéstől kivett éveknek odaszámítása nélkül, hely adassék. — 2) Hogy a vesztett fél új ítélettel, de a királyi táblához följebbvitel nélkül, élhessen. — 3) Hogy a visszakért jobbágy által ezen pernek lefolyása alatt nyert címeres levél érvénytelen legyen.

Az 55-dik ágazat, mely azon visszaélést, melynél fogva az erőszakoskodásnak birsága némely vármegyékben 25 forinttal szokott letétetni, eltörülvén rendeli: hogy az 100 forintnál kevesebben soha le ne tétethessék, és hogy ezen ágazat a kisebb hatalmaskodási egyéb törvényekkel együtt a határszélekben is erővel bírjon.

Az 58-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a földesúr szőlő, irtovány vagy kaszáló elbecsültetéseket csak sz. Gergely napja előtt, s a szomszédoknak, és hol az divatban volt, egy szolgabirónak és esküdtnek jelenlétében tehessen, és csak az igy meghatározott becsüárnak jó és folyamatban lévő pénzben teendő lefizetése mellett vehesse az elbecsült vagyont jobbágyától vissza.

A 60-ik ágazat, mely megengedi: hogy az adományúl fölkért jószágoknak törvényes örökösei, ha lakásuknak távulsága miatt az iktatásnak annak idejében ellene nem mondhattak, a felkérőt a nádor által kitűzendő határnapra illető birája elébe idéztetvén, azokat rendkivűli rövid

per útján, az elidősítés és más perorvosló szerek ellent nem állhatván, visszanyerhessék.

A 61-dik ágazat, mely rendeli: hogy a zágrábi prépost ezután az országgyűlésre mindenkor külön királyi levél által hívassék meg, s a főrendek között helye és szavazata legyen. Továbbá hogy Slavóniának követei közől egy a főrendeknél, többi a hazafiak között birjon üléssel és szavazattal.

A 62-dik ágazat, mely az országgyűlést békésen és az országnak közrendeletei szerint tartatni parancsolván, az országgyűlési helyen és ülésben minden mocskolódást és tettleges sértést szigorúan tilalmaz, és a tettest tüstént megidéztetni és elengedhetlenűl megbüntettetni rendeli. Továbbá világos szavakkal parancsolja: hogy a vármegyék vagy meg nem jelenő nagy urak követekűl másokat ne küldjenek, mint olyakat, kik köztudomásra birtokos nemesek, és nemes vérből származók.

A 64-ik ágazat, melyben a pénzzé nem vert arany vagy ezüst kivitelének megelőzésére határoztatik: hogy a harmincadi helyeken, sőt másutt is, jelesen a szentkereszti hídon a gyanúsoknak szekerei és emberei gondos vizsgálat alá vettessenek, és bűnösöknek találtatván, minden velök lévő vagyonuk a királyi fiscus részére foglaltassék le.

Harmadik törvénylevele az 1630-dik évi február 2-dikára hirdetett, de előszavának tanúsága szerint közbejött fontos okok miatt május elejére elhalasztott pozsonyi országgyűlésben hozaték, s 47 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben azért, mivel ő felsége, nem tekintve betegeskedését és a birodalomba utazásának szükségét, közibök jött, köszönetet mondván, és magokat véröknek kiontásával is köteles szolgálatjok teljesítésére készeknek nyilatkoztatván, kijelentik: hogy a mikbe ő felségének előadásaira, és a múlt évek rendeleteiben már előfordultakra nézve az időnek rövidségéhez képest megegyeztek, megerősítés és elfogadás végett fölterjesztik.

A 2. és 3-dik ágazat, melyekben a rendek mind a magyar mind a kulpamelléki határszéleknek, és névszerint Újvárnak megerősítését elkerülhetetlenül szükségesnek ítélvén, amabban ugyan a királyt kérik: hogy ezen munkákra minél előbb dologhoz értő építészeket és munkásokat rendeljen, s a római birodalomban és szomszéd tartományokban azt, hogy a

szükséges költségekre adózások tétessenek, kegyesen eszközölje, és a nempthyi várnak Styria, Egervárnak pedig Ausztria által teendő kitatarozása iránt a megkezdett tanácskozásoknak bevégzését siettesse; emebben pedig a haza részéről szolgáltatandó ingyenes munkákat elintézik, jelesűl az 1618:49., 51., 52. és 1622:36. s 37-dik cikkekre vonatkozván, pótlólag rendelik: hogy a munkaszolgáltatás fölötti vizsgálatnak könnyitésére a vármegyék a nádori vizsgálóknak mind a szolgáltatott munkáknak mind a lefizetett váltságpénzeknek jegyzékét híven adják át, és hogy a határszéli kapitányok az uraknak vagy nemeseknek erdeit közösen ne vágassák, és a munkákat ott, hova rendelve vannak, teljesíttetni engedjék.

A 4-ik ágazat, melyben ő felségének az ország fölterjesztésére adott azon határozata adatik elő: hogy a határszéli katonák ezután mind Magyarországban mind Slavóniában mind fizetéssel, mind posztóval és egyebekkel jobban láttassanak el, és hogy a hol szükségesnek fog találtatni, ne csak a honi katonáknak száma nagyobbíttassék, hanem a külföldi katonák is az ágyulövészekkel együtt a határszéli főkapitányoktól függjenek.

Az 5—7-dik ágazatok, melyekben a rendek ez egyszerre minden kaputól, egy arra vármegye által választandó esküdt nemes és adórovó által az 1609: 62. és 1622: 32-ik cikkek szerint teendő új összeszámítás mellett, a határszélek szükségeire három, a korona-őrzők és őrkatonák fizetésére egy, és az ország házára fél forintot ajánlanak, és a gabonabeli segedelem iránt az 1622: 38-ik cikkbeli ajánlatukat megujítják, egyszersmind azt rendelvén: hogy az ország házára gyűjtendő pénz Karner Dániel Pozsony városa kapitányának, kit az épületrei felvigyázással is megbíznak, a határszéleknek szükségeire rendelt adó pedig Várkonyi Amadé Lénárdnak, mint az ország főadószedőjének adassék át, és ezek által a kitűzött célokra fordíttassék.

A 8-ik ágazat, melyben a lőporróli gondoskodás iránt az 1613: 15., 1618: 55. és 1622: 40-ik cikkek megujíttatnak azon hozzáadással: hogy a salétromnak alattomos kivivőit necsak a harmincadosok és vámszedők, hanem akárki letartóztathassa, és a helységeknek elöljárói is büntetésre húzhassák.

A 9-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a magyar pénzeket Magyarországban és kapcsolt részeiben mindenki áruinak, a földesurak, vagy ha ezek meg nem tennék, az alispánok által teendő, elkobzása alatt elvenni

tartozzék. Továbbá a király kéretik: hogy azoknak elvételét a szomszéd tartományokban is eszközölje.

A 10-ik ágazat, mely a birói és levélalakú parancsokról az 1625: 5-ik törvénycikket megtartatni rendeli.

A 14-dik ágazat, melyben a rendek a Rába folyó ágyának kitisztítása iránt az 1625:15-dik ágazatot megujitván, ezen munkát, mivel hasznosnak mutatkozik, folytattatni és bevégeztetni határozzák, és a Tiszának áradásai ellen építendő gátok iránt az 1613:27-ik cikket megujítják.

A 15-ik ágazat, mely a harmincadoknak, az ádriai tengertől kezdve egész Pozsonyig, a pozsonyi kamara alá vetését elrendelő 1625:25-ik törvénycikket foganasíttatni, az újont felállitott új harmincadokat legközelebb időben teendő vizsgálat után tüstént megszüntetni, és a zsidókat mind a harmincadoknak mind a vámoknak kibérlésétől eltávolíttatni rendeli.

A 16-dik ágazat, mely a Slézia felé vivő útjárásoknál Budetin és Jablonka mellett védelem végett épített gátokat, megszünvén a veszély, lerontatni, és az őrsereget onnét eltétetni határozza.

A 22-ik ágazat, melyben az ország határai iránti biztosságokra nézve országunk rendei az 1625:23-ik cikkre vonatkoznak, és az elholtaknak helyébei helyettesítést a nádorra bízzák.

A 23-dik ágazat, mely által ő felsége kéretik: hogy kegyes ajánlkozása szerint gondoskodjék, miszerint külső országokkal teendő alkudozások által az országnak határai és jogai, főleg az erdők, a zengi havasok, a buccarói kikötő, és ezeknek urai vagy birtokosai kárt ne szenvedjenek.

A 24-dik ágazat, melyben országunk rendei a slavóniai és horvátországi oláhok dolgának végrehajtására küldendő biztossághoz az elnökségre ugyan két egyházi, a tagságra pedig három világi egyént kijelölnek, az elnököt a jelen nem leendő tagoknak helyettesítés általi kipótlására is felhatalmazván, és a biztosságot az oláhok iránt eddig hozott országgyűlési határozatoknak megtartására kötelezvén. Továbbá a királyt kérik: hogy maga részéről szinte átadó hatalommal felruházott biztosokat nevezzen.

A 26-dik ágazat, melyben a rendek, a szepességi 13 város és Lublyó vára visszaváltásának módja iránti tanácskozásra a lengyel királyhoz és nemzethez követséget küldeni jónak tartván, ahhoz négy egyént neveznek, és részint azoknak a nádor által mérséklendő költségeire, ré-

szint az egyéb bizottságoknak kiadásaira nézve rendelik: hogy a földesurak, és szabad városok e célokra minden kaputól, az újont teendő összeszámítás szerint 25 dénárt fizessenek, a külön kapukkal nem bírók pedig a vármegyének mérséklése szerint adózzanak, a bevett pénzeket a vármegyének adószedője a nádornak utasítása szerint kitűzött céljaikra fordítani köteleztetvén.

A 27-ik ágazat, melyben a rendek az Ausztriához elzálogított uradalmak iránt ő felsége által bizottságot neveztetni kérnek, és azon határozatát megköszönik, mely által ezután az azon uradalmakbeli dézsmák és negyedek a győri egyháznak megadatni rendeltetnek.

A 32-ik ágazat, melyben a győri és komáromi árok-ásásoknak megszemlélésére a rendek részéről négy biztos neveztetik.

A 34-dik ágazat, melyben előadatik: hogy a győri püspöknek és káptalannak ügyében működött bizottság kiegyenlítésének egy részbeni nem teljesűlése nem ő felségének, hanem a helybeli kapitánynak részéről okoztatott, és hogy mivel ő felsége azon kapitánynak komolyan meghagyta, miszerint magát minden haladék és kifogás nélkül a bizottságnak határozatához alkalmazza, minden további panaszoknak megszünendését reménylik.

A 35-ik ágazat, mely Balassa Ferencnek, és özvegy Bottka Katalinnak, kik közől amaz Restel falunak felégetéséről és néhány lakosnak megöletéséről, emez pedig nemes Horváth János tiszttartónak meggyilkoltatásáról vádoltatik, meghagyja, hogy a megsértett feleknek kérésére a nádor színe elébe rendkivűli per útjára idéztetvén, megjelenni s magokat védeni tartozzanak, és a nádort fölhatalmazza: hogy a könnyen megkapható tanácsosokkal és a kir. táblának biráival ezen ügyeket röviden megvizsgálhassa, és végrehajtással béfejezhesse.

A 37-ik ágazat, melyben a katonák általi kártételeknek megelőzésére rendeltetik: hogy a katonaság ezután ne a falukba, hanem az erősségekbe szállíttassék, és ott fegyben tartatván, zsoldjával megelégedve, minden zsarolástól óvakodjék.

A 38. és 39-ik ágazat, melyek közől amabban Ecsed várának dolgában az 1618:25-dik, emebben pedig a boroknak kiviteléről az 1609: 43-dik ágazatok megujíttatnak, az utóbbi mindazáltal oly hozzáadással: hogy a fölvigyázásban hanyag harmincadosokat a kamara, vagy ha az el-

mulasztaná, a fő- vagy alispánok az átbocsátott boroknak árában marasztalják.

A 41-dik ágazat, mely rendeli: hogy az országos és részleges fölkelésről az 1622-ik évi ágazatok szolgáljanak szabályúl.

A 42-dik ágazat, melyben határoztatik: hogy az 1625: 60-dik ágazat, és az annál fogvást indított perek jövő országgyűlésig függőben maradjanak.

A 45-dik ágazat, melyben az ünnepnyolcadi mind a felső részek számára Eperjesen, mind a dunáninneni és túli vármegyék részére Pozsonban, mind végre Slavónia számára Zágrábban egybeülendő törvényszékeknek tartásáról az 1625: 51-dik törvénycikk megujíttatik, és az idő közben elholt győri püspöknek helyébe ülnökül az utódja Sennyei István kineveztetik.

A 46-ik ágazat, melyben azon jószágokról, melyeket 1619-ik évtől fogva Bethlen Gábor haláláig akár önmaga, akár párthívei vagy engedményeseik bitoroltak, rendeltetik: hogy azokat idő közben bevett jövedelmeikkel együtt mostani birtokosaik, a kárvallottaknak kérésére az illető alispánok által az iránt megintetvén, azonnal visszaadni tartozzanak, és ha ezt meg nem tennék, a nádor által az ország felső részeiben fekvő valamely helyre és határnapra megidéztetvén, megjelenni köteleztessenek, és a nádor a könnyen megkapható tanácsosokkal és a kir. táblai birákkal a perbe fogott jószágoknak visszabocsátása iránt véghatározatot hozhasson, és azt, semmi perorvoslat ellent nem állhatván, végrehajtásba vehesse.

A 47-dik ágazat, melyben Ghymesi Forgács Péternek Nagykuchei Dóczy István helyébe megtörtént koronaőrzővé választatása előadatik, és a megholtnak özvegye a korona őrzéséhez tartozó kulcsoknak kiadása fölött megnyugtattatik.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 11-ik ágazat, mely az 1618: 69-ik cikknek a visszaűzést az osztályperekből kizáró rendeletét oda módosítja: hogy az csak a testvérek közötti osztályperekről értessék, a távolabbi atyafiak közöttiekben pedig annak hely adassék, következőleg az ily atyafiak közt tett osztály fölötti levelekbe a visszaűzésnek kizárása soha bé ne tétessék.

A 12-ik ágazat, mely rendeli: hogy az ország rendes birái s azoknak ítélőmesterei és titoknokai az előbbi parancsnak teljesítését sürgető parancsokat óvakodva, és csak a vármegyének avagy más azon tárgy tudo-

másával bíróknak tudósitása mellett adjanak, és hogy ily parancsok, a távullételnek és halálnak eseteit kivéve, azon birák által adassanak ki, kiktől az előbbiek származtak.

A 13-ik ágazat, mely határozza: hogy a szent székek az eltérítő birói parancsot a kereseti levél párjának átvétele, és az alperes arra tett feleseléseinek következésében hozott határozás után többé már elfogadni ne köteleztessenek.

A 17-ik ágazat, melyben a király kéretik: miszerint kegyes határozatához képest a szomszéd tartományokbeli, főleg az ausztriai, styriai és morvai harmincadosoknak és vámosoknak meghagyni kegyeskedjék: hogy az urakat és nemeseket a tulajdon szükségökre, nem kereskedésre, kivitt termékektől vagy magok számára küldött élelmi szerektől fizetésre ne szorítsák.

A 18-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy az auspici morva harmincadszedő a rendeknek kérelméhez képest régi hatóságával éljen, t. i. a kiviteli cédulákat szedje össze, az elkobzandó árukra vigyázzon, a kereskedőknek viszálkodásait, maga mellé vevén jogtudós és más, dologhoz értő egyéneket, egyenlítse ki, és ha mely hátra maradott tartozások lennének, azokat, a mint ez eddig szokásban volt, a fiscus részére szedje be.

A 19-dik ágazat, melyben a király kéretik, miszerint azt megrendelni kegyeskedjék: hogy a horvátországi és slavóniai benszülötteknek a magyar koronának tulajdon határai között az ökörkereskedés, eltörültetvén a styriai kamarának azt tilalmazó rendelete, szabad legyen.

A 20. és 21-ik ágazat, melyek közől amabban a dézsmáról, s annak beszedéséről és behordásáról az 1613:4., 19., 1618:45., 1622:70. és 1625:45-ik, emebben pedig a szabad királyi és bányavárosok jogainak és kiváltságainak sértetlen megtartásáról az 1618:27., 1622:25. és 1625:43-ik törvénycikkek megujíttatnak.

A 25-dik ágazat, melyben a rendek sürgetik: hogy a bán hajdani hatóságának visszaállításáról a választási 7-dik föltétel az 1608 k. e. 11., 1609:27. és 1618:31-ik cikkekkel együtt tartassék meg, s a horvátországi és slavóniai rendek egyéb sérelmeiről hozott törvények, mennyire még meg nem történt volna, foganatba tétessenek, az ottani kicsapongó katonai főnökök rendbe szedessenek, és a vétkesek, megujíttatván az 1618:33. és 1622:49-ik cikkek, büntettessenek meg.

A 28-ik ágazat, melyben a bányavárosiaknak rendes biróságoktóli

el nem vonatása iránt az 1552:31., 1618:27. és 1622:25-ik ágazat a kir. biztosító levélnek 9-ik föltételével együtt ő felségének világos nyilatkozására megtartatni parancsoltatván, rendeltetik: hogy, ha azon városoknak polgárai vagy lakosai közől valaki külső törvényszékhez folyamodni merészlene, azonnal ügyének örök veszteségében és vérdíjában marasztaltassék.

A 29-ik ágazat, mely az ország és hazafiak ügyeinek kezelésére az udvari cancellaria mellett a boldogúlt király által célszerűen divatba hozott szokás szerint mindenkor két tanácsost tartatni rendel, és előadja, hogy ő felsége azoknak rendes fizetést szaband, s a magyar tanácsnak és cancellariának hatóságát az 1618:8. és 1622:17-ik ágazat szerint sértetlenül föntartandja.

A 30-dik ágazat, mely a címeres levél általi nemesítésről rendeli: 1) Hogy szabad sorsú hazafiak ezután csak három tanácsosnak vagy valamely vármegyének, jobbágyok pedig csak a földesuraiknak és vármegyének ajánlására, a külföldiek pedig, habár az országban laknának is, épen ne nemesíttethessenek meg címeres levelek által, és ezek, míg meg nem honfiusíttattak, a honfiak által akármikép szerzett ingatlan jószágokból, igazságos árának letételével, kivettethessenek. — 2) Hogy ezen nemesítésre nézve az 1622:17-ik cikk is tartassék meg, és minden címeres levél azon vármegyében, hol felkérője lakozik, hirdettessék ki. — 3) Hogy az ily akárhol, akár szabad városokban, akár határszéleken vagy máshol lakozó címeres nemesek a vármegye pénztárába adózni tartozzanak, s az adózni vonakodókat az alispánok érdemök szerint büntessék.

A 31-ik ágazat, mely rendeli: hogy, ha valamely jószágok és birtoki jogok fiscusra szállandnak, azoknak eladományzásában ő felsége dicső elődeinek példáját követve, az 1608 k. e. 15-ik ágazat szerint, az erényes és haza iránt érdemeket szerzett egyénekre illő tekintettel legyen.

A 33-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a vallás dolgában az 1608 k. e. 1-ső ágazat, és a választási 6-dik föltétel erejökben maradjanak.

A 36-ik ágazat, mely rendeli: hogy a törökökhöz, akár a császári lakba akár más helyekre küldendő követségekhez az 1618:37-ik cikk szerint alkalmas és tekintélyes magyarok is alkalmaztassanak.

A 40-dik ágazat, mely az 1625:6-ik cikknek az ott elősorolt gonosztévők elleni rendeletét oda módositja: hogy a biróság ellenök ne silány gyanúságok, hanem előrebocsátott nyomozás mellett lépjen föl.

A 43-ik ágazat, melyben igazságosnak kijelentetik: hogy a hazafiakat bántalommal illető kúnok és jászok a kún kapitány által ítéltessenek, és ez igazságot szolgáltatni köteles legyen.

A' 44-ik ágazat, mely rendeli: hogy a határszéli névszerint győri, komáromi, veszprémi, keszthelyi, csobánci, tihanyi, pölöskei, egerszegi kapitányok és alkapitányok ezután azon zsarolásoktól, melyeket a benszülött kereskedőkön, az igazságos vámon fölül venni szoktak, kisebb hatalmaskodásnak büntetése alatt szünjenek meg.

Negyedik törvénylevele az 1634-dik évi november 30-ik napjára hirdetett, s jövő 1635-ik évi február 15-ik napjáig tartott soproni országgyűlésben *) alkottatott, és a királynak szokott elő- és utószaván túl a rendeknek előszavából, — melyben megköszönvén ő felségének családjával együtti megjelenését, és kinyilatkoztatván az iránti meggyőződésöket, hogy ő felségének akaratjával vagy parancsából senki sem sértetett meg, az alkotott új törvénycikkeket megerősités végett elébe terjesztik, — és 94 ágazatból áll; melyek közől

I. Ideigleni, vagy csupán nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

Az 1—3-ik ágazat, melyekben a rendek tekintetbe vevén azt, hogy a szomszéd tartományok tartós hadak által sokat szenvedvén, oly bőséges segedelmet, mint előbb, nem nyújthatnak, a határszéleknek szükségeire két évre minden kaputól öt-öt magyar forintot, s két-két köböl gabonát ajánlanak, és minden kereskedést űzők által más fél annyi harmincadpénzt, mint a rendes harmincadvám teszen, fizettetni rendelnek, a töröknek is adózókról azon határozatot tévén: hogy a segedelempénz és gabonának terhét ugyan csak felében, de a harmincadi fölülfizetést másokkal egyenlően viseljék. Továbbá azokat, kik ezen ajánlott segedelmeket máshová, mint a határszéleknek szükségeire, fordítanák, azoknak megtérítésére minden perorvoslatnak kizárásával szoríttatni parancsolják.

---

*) Ezen országgyűlés az 1633-iki december 1-ső napján Sopron városához kelt királyi levélnek tanusága szerint először 1634-ki február 19-kére volt hirdetve és akkor valóban egybe is gyűlt; de a császári seregek fővezérének hívtelensége által okozott hadi veszélyek miatt a királynak Bécsben 1634-ik évi martius 3-kán kelt és három cs. kir. biztos által átküldött leirata által szélyel oszlattatott. Lásd az itt érdeklett kir. meghívó levelet és leiratot Kovachich: Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 396. és 398. ll.

A 4. és 5-ik ágazat, melyekben a rendek minden kaputól amabban ugyan a koronaőrzők és őrök részére jövő országgyűlésig évenkint 50 dénárt, emebben pedig a határoknál és más országos dolgokban foglalkozó biztosoknak és az országháza tatarozásának költségeire, és pedig tulajdon erszényeikből, egy magyar forintot ajánlanak.

A 6. és 7-ik ágazat, melyekben a rendek a pozsonyi és érsekújvári váraknak megerősitéséről gondoskodnak.

A 8-ik ágazat, melyben a kapuknak, az 1622:62. és 1609:32-dik cikk szerint teendő új összeszámitása rendeltetik azon hozzáadással: hogy egy kapura több mint négy tulajdon ekével bíró jobbágy ne számíttassék.

A 9-ik ágazat, melyben mindazok, kik az általok kezelt adókról, s a királynak és országnak jövedelmeiről még számot nem adtak, az 1625: 27-ik cikk szerint számadásra szoríttatni rendeltetnek.

A 10-ik ágazat, melyben a katonafogadók által elkövettetni szokott törvénytelenségeknek megelőzésére rendeltetik: hogy a katonafogadással megbízandó kapitányok ezután az ő felségétől kapott az iránti nyilt leveleiket először ugyan a nádornak, azután az ország főkapitányainak, Slavóniában pedig a bánnak és végre az illető vármegyének előmutatni, és magokat mind a beszállásra mind a fogadott katonáknak kivezetésére nézve annak rendelkezéséhez alkalmazni tartozzanak, máskép a vármegyebeliek őket be ne bocsássák, és szabadon eltávolíthassák. Továbbá hogy ugyan így szabad legyen bánni a falukat megszállani vagy legeltetést gyakorlani szokott őrkatonákkal és a főuraknak szolgáikkal is.

A 11-ik ágazat, mely rendeli: hogy azokat, kik a török birtokba önhatalmúlag beütvén, a békeséget veszélyeztetnék, vagy a törökökkel hazánknak kárára közlekedésbe lépnének, a határszéli katonákat ugyan főnökeik katonai törvény szerint, másokat pedig az alispánok törvény útján fenyítsék, és ha kik hatalmasbak volnának, mintsem a vármegye őket megfenyíteni képes lenne, azokat büntetés végett a vármegyék ő felségének jelentsék be.

A 14-ik ágazat, melyben az ünnepnyolcadi székekhez az 1625. és 1630-ik években kinevezettek közől elholt főpapok és bárók helyébe mások neveztetnek, és ő felsége kéretik: hogy a felső-magyarországi kir. táblai ülnökök helyett, mivel mindnyájan elholtak, másokat kijelölni, s mind a főpapi és országnagyi, mind a nemes rendbeli ülnököknek zsoldjait kamarájából kifizettetni, és azt, hogy a törvényszékek kirendelt helyeiken és

határnapjaikban egybeülni és legalább hat hétig tartani fognak, kihirdettetni kegyeskedjék. Végre határoztatik: hogy rövid ünnepnyolcadi törvényszékeket a nádor ő felségének tudtával helytartói hatalmánál fogvást hirdethessen.

A 26-ik ágazat, mely a keresztség-ismétlőket, mivel ideiglen őket el kellett tűrni, másféle keresztyénnek magok közé fölvételétől vagy ismétí megkeresztelésétől, mindenik fölvett vagy ismét megkeresztelt egyénért fizetendő, s felében a földesúrra és felében a határszéleknek javára szálló, 500 tallér büntetése alatt eltiltja.

A 27-ik ágazat, melyben a fényes portához küldendő követségekről az 1630:36-ik cikk megújíttatik, s a nekiek meghódolt faluk és a béke föntartása iránt az alkudozások velök minél előbb megkezdetni rendeltetnek.

A 30-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy az udvari kamara által előbb bevenni szokott harmincadok a pozsonyi kamarához lévén alkalmazva, teljes kormányzásukkal együtt e mellett maradjanak; az oly újont fölállított harmincadok pedig, melyek a királynak és hazánák semmi hasznára sincsenek, a száraz vámoknak eltörlésére kiküldött biztosok által minél hamarább törültessenek el, és a meghagyandóknak kezelésére benszülött birtokos nemesek alkalmaztassanak. Továbbá hogy az óvári harmincados hivatalának helyén lakni köteleztessék.

A 33. és 40-ik ágazat, melyek közől amabban a horvátországi és slavóniai hazafiaknak jószágaiban lakozó oláhok több törvénycikkek és az 1628-ik évi sz. Lukács nyolcadában Pozsonyban hozott törvényszéki itélet által is meghatározott teljes hatósággali visszaadásának foganasítására, és azon országok rendei egyéb viszálkodásainak kiegyenlitésére egy Varasdon egybeülendő választmány rendeltetik, s annak az ország részéről kinevezett tagjai elősoroltatnak, és a király megkéretik, hogy maga részéről szinte részrehajlatlan biztosokat nevezzen; emebben pedig azon oláhoknak mások joga sérelmével adott minden kiváltság-levelei megsemmisíttetnek.

A 34—38-ik ágazat, melyekben ugyanazon választmányra következők is bízatnak: 1) Hogy a német katonáknak Varasd városából és várábóli kivitelét az 1608 k. e. 12. és 1609:27-ik cikk szerint eszközölje, és a bánnak azok elleni panaszát intézze el. — 2) Hogy a kaproncai jószágok iránt az 1542:43. és 1618:33-ik cikkeknek rendeleteit foganatba tegye. — 3) Hogy a slavóniai határszéli kapitányok és főnökök által elfoglalt jószá-

gokat jövedelmeikkel együtt uraiknak adassa vissza, és a körözsi kapitány által jobbágyi sors alá vetett egy telkes nemeseket ősi szabadságaikba helyezze vissza. — 4) Hogy a slavóniai határszéli tisztek és katonák, a Paradeyser Rudolf kapitánynak uskokosai (török jármot kiütő szökevények) által elkövetett rablások és bántalmak iránt a panaszkodóknak elégtételt szolgáltasson, és ezen katonai zabolátlan kihágásoknak megszüntetésére s fékezésére valamely célszerű módot találjon föl.

A 39-ik ágazat, melyben a slavóniai határszéli tisztek elleni panaszoknak megszüntetése végett ő felsége kéretik: hogy őket hazánk törvényei alá vetni s kihágásaikat érdemök szerint megbüntetni, s jövendőrei megszüntetésök iránt célszerü indézkedést tenni kegyeskedjék.

A 41-ik ágazat, mely a Chernác vizén földesúri engedelem nélkül épült, és véletlen eset által lerontott négy kerekü kártékony malmot többé fölépíttetni tilalmazza.

A 42-ik ágazat, melyben ő felsége a berki-sevinai várnak újonani fölépitésére az 1618:31-dik cikkben igért 27,000 tallérnak kifizettetéseért kéretik.

A 43. és 44-ik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan ő felségének az iránti válasza mellett kijelentik: hogy a horvátországi és slavóniai hazafiaknak az ökrökkel és más árúkkali kereskedés a szokott fizetések mellett Magyarország, Slavónia és Horvátország egész területében és a buccari kikötőn át szabad, valamint a tengeri sónak behordása és a gabonának minden fizetés nélküli kivitele is, és ezeknél fogvást a styriai kamarának tilalmai eltörültetvék; emebben pedig ő felségét kérik: hogy azon 500 forintra rugó ingó javakat, melyeket báró Paradeyser Rudolf Zrinyi grófnak a most említett tilalmak erejével elfoglalt, a 33-ik ágazatban rendelt választmány által adassa minél előbb vissza.

A 45-dik ágazat, melyben a devecseriek kicsapongásainak fékezésére rendeltetik: hogy földesurok mind az előbbi mind a jövendőben teendő kicsapongásaik fölött a kárvallottaknak kérésére szigorú igazságot szolgáltasson, és ha az ezt meg nem tenné, szabad legyen a kicsapongókat nemcsak a főispánnak és vármegyének, hanem a szomszéd nemes kapitányoknak is befogni és megbüntetni. Továbbá hogy a devecseriek ezután senkit be ne fogadjanak, ki ott állandó lakkal és majorsággal, melyből magát eltarthassa, nem bír, és ha kik a határszélekről vagy a földesurak szolgái avagy jobbágyai közől oda szöknének, azokat kiadni köteleztessenek.

Az 54—58-ik ágazat, melyekben a rendek az ország határainak dolgában az 1625 : 23-ik ágazatra hivatkozván, a Lengyelország, Morva, Slézia, Ausztria, Styria és Karniólia felé létező határoknak vizsgálatára 5 rendbeli választmányt rendelnek, és a biztosoknak neveit egyenkint elősorolván, a meg nem jelenhetők helyébei helyettesítést a nádorra, Slavóniában pedig a bánra bízzák, és a királyt megkérik: hogy szomszéd tartományainak részéről hasonlóképen biztosokat nevezzen, és egybejövetelökre még ezen országgyűlés alatt határnapot rendeljen.

Az 59-ik ágazat, mely a külföldi katonának kivitele iránt az 1625: 24-ik törvénycikket megujítja.

A 60. és 61-ik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan Fraknó és Kabold uradalmaknak tettleges visszaadását megköszönvén, ő felségének kegyelmes válaszára az Ausztriához elzálogított egyéb uradalmak iránt is a kiküldött választmánynak munkálatát folytattatni kivánják, és e végre részökről 8 biztost nevezvén, egybejövetelöknek napját ő felsége által minél előbb kitűzetni kérik; emebben pedig a győri egyháznak azon uradalmakból járó tizedek és negyedek jövendőrei visszabocsátása iránt adott válaszáért ő felségének köszönetet mondanak.

A 62-ik ágazat, mely a véghelyeken gyakorlott szokatlan zsarolásoknak eltörléséről szóló 1625 : 30. és 1630 : 44-ik cikkeket megújítja.

A 63. és 64-dik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan a győri és komáromi árkoknak vizsgálatára, emebben pedig a Rába medre kitisztításának igazgatására biztosokat neveznek.

A 65. és 66-dik ágazat, melyek közől amaz azon törvényszerűleg hozott ítéleteket, melyek köztudomásra ellenkező parancsok vagy magánosok által önhatalmulag megakadályoztattak, minél előbb végrehajtatni Horvátországban és Slavóniában is rendeli; emez pedig a közbocsánatnak tartalma és igaz értelme ellen indított vagy indítandó pereket bármely birák által fölvétetni tilalmazza.

A 67-dik ágazat, melyben a Lublyó vára és szepességi 13 város iránti követségnek múlt országgyűlésben nevezett tagjaihoz Lósy Imre egri püspök főtag gyanánt hozzájok adatik, és Izsdenczy András helyébe Barna György neveztetik.

A 69-ik ágazat, melyben a magyar apró pénzeknek nagyobb menynyiségben verethetése végett mind a pénzzé vert, mind az azzá még nem vert ezüst kivitelének gátlása sürgettetik.

A 76—78-ik ágazat, melyekben a király kéretik: 1) Hogy a szepesi kamarának hagyja meg, miszerint a szatmári szőlőhegyen birtokos nagy urakat és nemeseket szabadságuknak gyakorlatában törvény útján kivűl ne háborgassa. — 2) Hogy a győri püspöknek és káptalannak panaszára kiadott hadi tanácsi és udvari rendeleteket, mennyire még teljesítve nem volnának, a győri hadi és élelmi tisztek által teljesíttesse. — 3) Hogy a Komárom vármegyének és városnak panaszai iránt hozott 1618:6. és 1630:44-ik ágazatoknak határozatait minél előbb foganasíttassa.

A 80-ik ágazat, melyben a rendek ő felségét kérik: hogy miután Bennyei Istvánnak a rakersburgiak által történt megöletése és kiraboltatása miatt igazságtételt rendelt, egyszersmind biztosokat nevezni kegyeskedjék, kik a rablott vagyonnak visszaadását eszközöljék, és ezen szörnyű tettnek elkövetőit rögtön elítéljék és megbüntessék.

A 81. és 82-dik ágazat, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy a Kálay-családnak a tőle elvettek egyetérő jószágadás általi kielégitésére még ezen országgyűlés alatt választmányt nevezzen; emebben pedig, hogy Sibrik-családnak az adó fölötti számadások szerint viszszajáró pénzösszeget valahára már akár valamely harmincadból, akár máshonnan adassa vissza.

A 83-dik ágazat, melyben Homonnai Drugeth János grófnak meghagyatik: hogy mihelyest az országgyűlésről Ung vármegyébe visszatérend, Baranyai Menyhértet és Miklóst a felső részekben általok elkövetett emberölésekért, gyújtogatásokért, és más vakmerőségekért a legelőbb tartandó köztörvényszékre idéztesse, és ha megjelenendnek, ügyöket itélet és végrehajtás által végezze be, ha pedig meg nem jelennek, őket levelesekké tegye.

A 84-ik ágazat, melyben Rákóczy György erdélyi fejedelemnek az iránt tett kérésére megengedtetik: hogy magának és nejének magyarországi jószágait érdeklő ügyeire nézve ügyvédrendelő leveleket élete fogytáig ily alakban „hogy minket önmagunknak és nőnknek N. asszonynak minden pereinkben és azoknak ágazataiban“ adhasson, és rendeltetik: hogy azok nemcsak a törvényszékek előtt érvényesek legyenek, hanem a fejedelmet és fejedelemnét is kötelezzék.

A 85-ik ágazat, mely rendeli: hogy a levél kiadásoktól már régen megszűnt veszprémi káptalan, miután ő felségének különös gondoskodása

által visszaállíttatván, már jószágait is visszakapta, ezen országgyűlésen hiteles pecsétet nyerjen, és eljárásait kerületében kezdje meg.

A 86-ik ágazat, mely által Dávid János Trencsin vármegyének alispánja és biró társai, vagy ha kik közülök elhaltak volna, örököseik azon gyalázat büntetése alól, mely alá őket az 1626-ik évi ünnepnyolcadi pozsonyi törvényszék, birói parancs megvetéseért vetette, mivel azóta már eleget bűnhödtek, s főleg mivel egyik közülök, Kerek Ferenc, akkor azon vármegyében birói hivatalt nem is viselt, fölmentetnek.

A 87-ik ágazat, mely a koronánál őrködő katonákról ő felségének nyilatkozásához képest rendeli, hogy a német őrkatonák is a szent koronának hűséget esküdjenek, és mind a koronaőrzőktől mind a pozsonyi várnagyoktól teljesen függjenek. Továbbá hogy mind a német mind a magyar őrkatonák az 1625:26-ik törvénycikk szerint fegyben tartassanak.

A 88-ik ágazat, mely a részleges felkelésről az 1609:65., az országosról pedig az 1622:13-ik ágazatnak rendeleteit határozza megtartandóknak azon hozzáadással, hogy a hazafiak ő felségének kifejezett parancsa nélkül senkinek fölszólítására se tartozzanak fölkelni, és hogy a szabad és mezővárosokban lakó és közhivatalt viselő nemesek, megujíttatván az 1504:1-ső törvénycikk, egyenkint egy jól fölfegyverzett lovast legyenek kötelesek magok helyett küldeni.

A 92-ik ágazat, mely által az ingyenes munkák iránt az 1630:3-ik ágazat csekély változtatásokkal a jövő országgyűlésig megújíttatik, és egyszersmind az élelmi szereknek hová szolgáltatása iránt határoztatik, hogy a felső és dunántúli részek azokat odaszolgáltassák, a hova ingyenes munkáikat, a dunáninneni részek pedig oda, hova azt a Kanizsa elleni határszélek főkapitánya rendelendi. Továbbá rendeltetik, hogy mindenik vármegye biztosokat nevezzen, kik az ingyenes munkáknak és az élelmi segedelemnek teljesítésére, és hová-fordítására felügyeljenek, és a vármegyének hív tudósitást tegyenek.

A 93-dik ágazat, melyben Waldstein Ádám és gróf Kisl János Jakab a királynak ajánlatára honfiusíttatnak, és Rottek András, ki már az 1622:72-ik cikk által honfiusíttatott, de az esküt kiskorúsága miatt akkor le nem tehetvén, e kötelességét későbben teljesítette, honfiusítottnak elismertetik.

A 94-dik ágazat, melyben a rendek ő felségét kérik, hogy az országgyűlést ezután oly sok évekre, mint most történt, ne halaszsza, hanem

kegyelmes igéretéhez képest azt mindenik harmadik évben egybehívni kegyeskedjék.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 12. és 13-ik ágazat, melyek közől amaz egy részről a királyi és másféle törvényszerü birói parancsokat mind a vármegyékben mind a városokban illő figyelembe vétetni parancsolja, más részről az alsó birákat a törvényellenes parancsok által ítélettételeikben és azoknak végrehajtásában gátoltatni tilalmazza, és jövendőben minden birói parancsot ezen záradékkal „a dolgok úgy állván, mint előadatik“ kiadatni, és máskép érvénytelennek tartatni rendel; emez pedig azt, ki alsó birákat egyszerü vagy felesleges birói parancs nem teljesítésének büntetésére királyi tábla elébe alaptalanúl idéztetend, minden megidézettnek részére 200 magyar forintban marasztaltatni határozza.

A 15-dik ágazat, mely rendeli, hogy rendkivűli törvény útjára a fiscalisi és világos szavakkal oda utasított pereken kívül semmi másféle per ne vonassék. Továbbá hogy, ha a fiscusi, úgymint a nádornak különös birósága alá tartozó perben a nádornak érdeke fönforogna, az ily törvényszékben az ország birája, és ez meggátolva lévén, az elnökösködjék, és birói tisztében járjon el, kit a király az iránt megbízand, és hogy ugyanez értessék az oly feljebb pereknek fölülvizsgálatáról is, melyeknek tárgya a nádort érdekli.

A 16-ik ágazat, melyben a kisebb hatalmaskodásról hozott törvények és azoknak mind a szabad, bánya- és mezővárosokra az 1618 : 60-ik, mind a véghelyekre az 1625 : 55-ik cikk általi kiterjesztése megújittatván, rendeltetik, hogy a birák az esküvel terhelésekben óvakodók legyenek, és a törvény elébe állíttatni rendelteknek sokaságát tekintetbe vegyék.

A 17-dik ágazat, mely rendeli, hogy a parasztokat sem kellvén igazságos perorvoslatuktól megfosztani, ha azoknak nemesek elleni pereikben perujítás kivántatnék, a vesztes parasztnak földesura nyerjen új ítéleti kegyelmet, és az ujítsa meg érette a pert.

A 18-dik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a törvényhozás a királyt és országot illetvén, és más némelyek által hozott határozatok a hazafiakat nem kötelezvén, a hárm. törv. 2. r. 3., és 3. r. 2-ik címeinek ellenére bár kik által hozott rendelmények, mint királyi megegyezés és erősítés nélküliek, minden erő nélkül lévőknek tartassanak.

A 19-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a határvillongások em-

berölésekre és marha-elhajtásokra alkalmat szolgáltatván, a vármegyék közötti határjelek iránt támadott pereket az 1618:71-ik cikkhez képest a nádor vagy annak biztosai minél elébb ítéljék el.

A 20-dik ágazat, mely az egyes várak, városok, faluk és puszták közötti határokról rendeli, hogy valamelyik fél által a határvillongásról jelentés tétetvén, a megye maga kebeléből küldjön ki, vagy ha az jónak találtatnék, a szomszéd megyékből híjjon meg törvénytudó egyéneket, kik a megyének fő- vagy alispánával és szolgabirájával, s a felek gazdagabbak lévén, még azokon túl valamely főpappal vagy káptalanbeli személylyel avagy ítélő mesterrel a hely színére kimenvén, és a feleket kihallgatván, a határjeleket igazságosan határozzák el, és ha az igazságot elégségesen ki nem nyomozhatnák, a peres földrészt a felek közt oszszák föl, s ezen osztálylyal mind a két fél tartozzék megelégedni, szabadon maradván mindazáltal akármelyik félnek az, hogy privilegiumának tartalmánál fogvást tulajdoni joga fölött az országnak rendes birái előtt pert indíthasson.

A 21-dik ágazat, mely a városoknak kötelességűl teszi: hogy a nemeseket az 1563:62., 1608 k. e. 13. s 1609:44-ik cikkek ellenére a házvételben ne gátolják, s őket házaikra nézve polgáraiknál nagyobban, a városnak köz szükségeit meghaladó terhekkel pedig polgáraikat se terheljék, s hogy nekiek a házi szükségeikre szolgáló bor és élelmi szerek bevitelét megengedjék; de viszont az ily nemesek is kötelesek legyenek városi ingatlan vagyonaikra nézve a városi terheket viselni, és mind azokra mind a polgárok közt tett adósságaikra nézve a városi tanács előtt törvényt állani. Továbbá ugyanezen törvénycikk rendeli, hogy a királyi szabad mezővárosokban lakó minden, akár szabad vagy polgári házakat bíró akár nem bíró, nemesek bárhol termett boraikat a városba bévitethessék, és hogy a városoknak, az adózásokat és fölkelést érdeklő köz rendelmények ellenére semmiféle fölmentések ne adassanak, s az eddiglen, mint például a Kassa és Eperjes városoknak adottak, erőnélkülieknek tartassanak.

A 22-dik ágazat, mely a városoknak Legyelországba kiviendő borok iránt követelt harmincadalóli mentességét, mint a királyi jövedelmekre nézve sérelmest, érvénytelennek nyilvánítja.

A 23. és 24-dik ágazat, melyek közől amaz a dézsma behordásáról az 1630:20., s a dézsmának illő kiadásáról az 1609:17., 18., 1613:4., 19., 1618:45., 1622:70., 1625:45. és 1630:20-dik cikkeket pontosan megtartatni parancsolja, és a dézsmaperekről szóló 1613:19-ik cikket azon

rendeléssel toldja meg, hogy ily perekben a vesztes fél az ítéletnek végrehajtása után feljebbvitellel szabadon élhessen; emez pedig azon visszaélésre nézve, melynél fogva a földesurak egy csűr gabonának és egy pince bornak tizedét a dézsma urának kárával magok részére lefoglalni szokták, az 1486 : 43-dik törvénycikket, és a dézsmabérletnek ideje és módja iránt az 1548: 61-ik és más újabb törvényeket megujítja, valamint azon visszaélést is, melylyel némely városok és mezővárosok kebelében a dézsmaszedők a hordóknak akózásához nem bocsáttatnak, eltörli, és a dézsma urának minden megrövidítését tilalmazza.

A 25-ik ágazat, mely a harmincadi főnökök és tisztekről, és az általok elkövetett erőszakoskodásoknak bosszulásáról az 1618 : 18. és 1625: 31-ik törvénycikket teljesíttetni rendeli.

A 28. és 29-dik ágazat, melyek közől amaz az udvari cancellár mellett folytonosan tartandó két magyar tanácsosról az 1630 : 29-ik addig még nem teljesített rendeletét teljesíttetni, és ezen tanácsosokat a pozsonyi kamarából zsolddal elláttatni, — emez pedig a hitvallás dolgában az 1608 k. e. 1-ső cikket és a királyi biztosító levélnek 6-ik föltételét erejében hagyatni rendeli.

A 31. és 32-ik ágazat, melyek közől amaz Slavóniában és Horvátországban minden, akár nagyobb akár kisebb katonai tisztségeknek betöltésében a bécsi békekötésnek és az 1608 k. e. 11-ik ágazatát és a k. biztosító levélnek rendeleteit megtartatni, emez pedig a bánnak hatóságáról az 1608 k. e. 11., 1618 : 31. s 1630 : 25-ik ágazatokat, és a kir. biztosító levélnek 7-ik föltételét foganasíttatni sürgeti azon hozzáadással : hogy, ha valamely perben a bánnak érdeke fönforogna, a bévett szokás szerint a kir. tábla biráskodjék.

A 46. és 47-ik ágazat, melyekben a határszéli katona-főnököknek meghagyatik, amabban ugyan, hogy katonáikat az 1618 : 58-ik cikknek ellenére az egyháziaknak és nemeseknek házaikba be ne szállítsák, emebben pedig, hogy a falukbai gyakori beszállásoktól is óvakodjanak, és a szökevény jobbágyoknak kiadásáról szóló, s ezennel a tokaji határszélekre is kiterjesztett 1613 : 36. és 1618 : 48-ik törvényekhez magokat alkalmazzák.

A 48-dik ágazat, melyben rendeltetik hogy, ha határszéli kapitányok vagy másféle tisztek az ítéleteknek végrehajtásait a határszélekben meg nem engednék, az ő ingó és ingatlan javaik vétessenek minden perorvosló védszerek kizárásával lefoglalás alá, és ha ezen lefoglalásnak ellene

szegülnének, a törvénynek büntetése alá essenek; hogyha pedig a tanúvallatás tételét nem engednék meg, mindannyiszor 100 magyar forintban marasztaltassanak. Továbbá hogy ezen rendelmény Horvátországról és Slavóniáról is értessék.

A 49-ik ágazat, mely azon oknál fogva, mert a tanúságtétel megtagadásának birsága hármas törvénykönyvünkben meg van ugyan határozva, de a biró kijelölve nincsen, azt rendeli, hogy ezen birságot a panaszlónak kérésére az alispán, és pedig minden pörbeli védszereknek kizárásával vegye a bevádlotton, felében ugyan önmagának, felében pedig a panaszlónak számára meg, és hogy ugyanezt tehesse az alispán azok ellen is, kik a tanúvallatást a határszéleken vagy másutt netalán akadályoznák.

Az 50-ik ágazat, mely rendeli, hogy a határszéli kapitányok és főnökök a katonai lekötelezettség alatt nem állóknak be nem fogatása iránt magokat az 1609 : 55-dik törvényhez alkalmazzák. Továbbá hogy a határszéli kapitányságok és főnökségek alkalmas és birtokos férfiakra és hitvallásrai tekintet nélkül ruháztassanak.

Az 51-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy a jobbágyoknak határszélekbei befogadására nézve a kapitányok magokat az 1622 : 27-dik cikkhez alkalmazzák; hogyha pedig a szökevény jobbágyot harmadik visszakivánásra sem bocsátanák vissza, mivel az őrizetökre bízott váraknak veszteségére nem kárhoztathatnak, saját vagyonukból megveendő 300 magyar forintban marasztaltassanak.

Az 52-dik ágazat, mely a jobbágyok visszakérése dolgában az elidősítést, — eltörölvén az 1625 : 54-ik cikkben előforduló kivételt, minden megszorítás nélkül vétetni rendeli.

Az 53-dik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy a szabad és bányavárosok, valamint a kiváltságos mezővárosok is kiváltságaikban, jogaikban és törvényszerü szokásaikban, jelesen úti-vámi mentességeikben sértetlenül hagyassanak, és ezen végső mentességöknek megszegőit a megsértett fél a kisebb hatalmaskodásról szóló törvényeknél perbe fogathassa. 2) Hogy ugyanez értessék Slavóniáról is. — 3) Hogy a határszéli kapitányok és főnökök a földesuraknak és szabad városoknak jószágaiba és hatóságába magokat hivatalaiknak vesztesége alatt ne keverjék. — Végre ő felsége kéretik, kegyeskedjék Szentgyörgy és Bazin királyi mezővárosoknak ismételt esedezését kegyesen meghallgatni.

A 68-ik ágazat, mely a hajduvárosok iránt rendeli, hogy az ő fel-

sége által kiváltságolt hajduvárosok nyert pusztáiknak határaival megelégedvén, más pusztáknak bitorlásától óvakodni tartozzanak; az újont keletkező hajduhelységeknek, névszerint Nyíregyházának, Téglásnak, Szentmihálynak, Dobnak, Bűdnek, Újfejértónak, Bátornak, Hernád-Németinek, Hidvégnek, Gesztelynek és másoknak hajdui pedig jobbágyi állapotba tétessenek, s más parasztok gyanánt földesuraik által minden közadózásokra, ingyenes munkákra, dézsmaadásra, és a közibök futó jobbágyoknak kiadására, jelesűl a harmadik visszakérés alkalmával a helység veszteségének büntetése alatt, szoríttassanak; különösen pedig Hidvég helységének lakosai, míglen az egri püspök, mint örökös urok, őket visszaváltandja, mindenben Zemplin vármegyének hatóságától függjenek.

A 70. és 71-ik ágazat, melyek közől amabban ugyan a hazafiaknak szomszéd tartományokbeli harmincad- és vámmentessége iránt az 1630: 17-dik, a benszülött kereskedőké iránt az 1625:32-ik, és a benföldi harmincadosoknak kihágásairól az 1567 : 36. s 37-ik törvénycikkek megujíttatnak, azon világos kijelentéssel, hogy az országos vagy heti vásárokon eladandó marháktól, boros hordóktól, és sótól semminemű fizetés se vétessék, és hogy az e törvénynek határozatait megszegő harmincadosok a kisebb hatalmaskodási törvényeknél perbe fogattathassanak; emebben pedig a nemesek és urak dolgában útazó szolgáknak és jobbágyoknak révbértőli mentességökről az 1618:59-ik törvénycikk ugyanazon kisebb hatalmaskodási pernek terhe alatt megtartatni rendeltetik.

A 72. és 73-dik ágazat, melyekben a száraz vámoknak eltörlésére és az igazságos mértéket túlhaladó vámpénzeknek alább szállitására Magyarország részére négy, Horvátország és Slavónia részére pedig egy, legalább is hét tagból álló választmány neveztetik azon meghagyással, hogy ezen választmányok az országgyűlésnek bevégzése után, a vármegyebeliektől tudósítást kapván, a kijelölendő vámokat, ha bátorságosan megtörténhetnék, titkosan, egyébként pedig nyilvánosan vizsgálják meg, és a dologhoz értőknek esküje szerint a szükségteleneket ugyan töröljék el, a mértékentúli vámpénzeket pedig tűrhetőkre szallítsák alá, és hogy azok, kik magokat ezen kiküldött biztosoknak határozatához nem alkalmaznák, azon helységeiknek vagy birtokrészeiknek veszteségében marasztaltassanak, melyekben az ily vámaik léteznek, szabad lévén mindazáltal nékiek azokat a kir. fiscustól közönséges becsüjök lefizetésével visszaváltani. Továbbá a rendek ő felségét kérik, hogy a vámbeli zsarolásoknak megelőzhetése végett vám-

beli igazsággal senkit az illető vármegyének előre teendő meghallgatása és ajánlása nélkül meg ne ajándékozzon.

A 74-ik ágazat, mely rendeli, hogy a lévai erősségben vagy egyéb határszélekben letelepült bujdosó nemesek, hol addig dézsmaadástól mentek voltak, ezután is úgy hagyassanak.

A 75-ik ágazat, mely rendeli, hogy a véghelyeken és földesuraknak jószágain, vagy szabados mezővárosokban lakó nemesek személyeikre és ingó vagyonaikra nézve csupán vármegyei biróság alatt álljanak; ellenben azoknak házaikra nézve a vármegye semmi hatóságot se gyakoroljon, fönmaradván mégis az 1630 : 30-ik törvénycikknek rendelete.

A 79-dik ágazat, melyben a rendek egy részről ugyanazon oknál fogvást, mivel az országgyűlésre meghívottak közől sokan későn vagy épen nem jelennek meg, az ily hanyagokat a kir. fiscus által azonnal elengedhetlenűl az 1498 : 10-dik cikknek büntetésére vonatni rendelik; más részről pedig a királyt kérik annak kieszközléseért, hogy a királyi levelek postákon ne hevertessenek, hanem legalább is hat héttel előbb a vármegyékben hirdettessenek ki, és hogy az országgyűlések, mennyire ő felségének kényelme megengedi, Pozsonyban tartassanak.

A 89-dik ágazat, mely azokról, kik a vármegye törvényszékében világos becstelenítések s gyalázások miatt székszértés vagy nyelvváltság birságában marasztaltattak, azt rendeli, hogy a birságot azon ülés alatt kisebb teherrel letehessék, máskép rajtok a végrehajtás az egész büntetésre nézve történjék, és a béjelentett följebbvitelt csak végrehajtás után használhassák.

A 90-dik ágazat, mely a zálogos jószágoknak visszaváltásáról hozott 1625 : 53-ik törvénycikket oda módosítja, hogy a vármegyei birák és felek által ne csak a zálogpénz összegét érdeklő föltétel, hanem az egyéb törvényszerű és igazságos föltételek is tartassanak meg.

A 91-ik ágazat, mely azok iránt, kik lakhelyöknek távolsága miatt az iktatásnak a törvényes 15 nap alatt ellent nem mondhattak, az 1625 : 60-dik cikket visszahúzván, az 1563 : 45. és 46-dik cikkeket parancsolja megtartatni, a már rendkivűli törvény útján bevégzett perekre nézve mégis megengedvén, hogy a vesztes fél perújitással szinte azon rövid per útján élhessen. Továbbá ugyenezen törvénycikk az ellenmondásnak ellenére elfoglalt jószágok iránt Mátyás VI. törv. 22. és Ulászló I. törv. 59-ik cikkeit megújítja.

3. §. *III. Ferdinándnak törvényleveleiről.*

Első törvénylevele az 1637-ik évi september 21-kén hirdetett [1], és jövő évi martius 26-káig tartott pozsonyi országgyülésben [2]) hozatott, s a királynak szokott elő- és utószaván túl a rendeknek szerencsekiváné, s a királyi előadások és a rendeknek sérelmei fölött hozott ágazatoknak megerősítéseért esedező előszavából és 73 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

A 3-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy ő felsége, kegyelmes határozatához képest a fényes portához minél előbb követséget küldjön, s ahhoz egy alkalmas magyar egyént is alkalmazzon, és ezen követség mind a békeségnek megállandósítását eszközölje, mind pedig a töröknek a béke feltételei elleni kicsapongásait eleven színekkel fesse le.

A 4-ik ágazat, mely azokat, kik a törököket, tartományaikbai beütés által, ezen veszélyes állapotban ingerlenék, egy vagy több vármegyének bevádolására, a királyi zsoldban lévő határszéli katonákat ugyan a tábornagyok által katonai törvény szerint rögtön megbüntettetni, és ha a tábornagyok azt akár mily okból meg nem tennék, ezeket a tettesekkel együtt, valamint a királyi zsoldban nem lévő hatalmasokat is, ő felségének feladatni, más egyebeket pedig az 1635. 11-ik törvénycikknek határozatai szerint elitéltetni parancsolja.

Az 5-ik ágazat, melyben országunk rendei az előbbi adózásoknak hátramaradásait egyedűl a határszéli katonáknak fizetésére fordíttatni parencsolván, a jövő két évre a dunáninneni és túli vármegyék ugyanaz 1609-ik évi számra emelendő határőrseregnek fizetésére évenkint minden kaputól 5 forintot, a felső részek pedig 400 jól fölfegyverzett lovast állítani, és 4 magyar forintnyi havi zsolddal ellátni ajánlanak úgy, hogy a zsoldokat három évnegyedben az adózók, negyedikben pedig az urak és nemesek tulajdon erszényeikből fizessék. Végre a zsoldfizetést elmulasztókat, az egyeseket ugyan az alispánok által kétszer annyival, a várme-

---

[1]) Lásd a királynak előszavát és gr. Pálffy Pál főpohárnokot meghivó kir. levelét, Kovachich: Vestigia Comit. 791. lapján.

[2]) Ezen országgyülésről Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. III. k. 401. lapján egy ott előadott, s Bécsből 1637-ik évi augustus 30-kán kelt kir. leiratnál fogva azt állítja: hogy annak megkezdése a török hadnak készületei miatt november 11-ére halasztatott, mely elhalasztásról azonban a király előszavában említést nem teszen.

gyéket pedig a kassai tábornagy által, a fő- és alispánoknak és egyéb vármegyei biráknak jószágaiból kiveendő, s határszélekre fordítandó 1000 magyar forinttal annyiszor, a mennyiszer azt elhanyagolnák, büntettetni rendelik.

A 6- és 7-ik ágazat, melyekben az 1635: 1-ső ágazat által behozott fél harmincad-vámfölülfizetés, mivel célirányosnak mutatkozott, ismét Magyarországban ugyan két évre, Horvátországban és Slavoniában pedig folytonosan gyakorlatba tétetni határoztatik oly rendelettel, hogy az Magyarországban a régi határszéli katonáknak, Slavoniában pedig a kulpamelléki katonaságnak fizetésére, ne más célra fordíttassék, és a slavóniai harmincadosok azt ingyen szedjék be.

A 8-ik ágazat, melyben a rendek a koronaőrzési segedelempénzeknek halomra nőtt hátramaradásait a kir. kamara által szigorúan behajtatni, és célukra fordíttatni rendelik, a koronaőrzőknek és őrkatonáknak jövendőbeli fizetése pedig minden kaputól az 1635. 4-ik cikkben kijelölt mód és rend szerint kezelendő egy, Slavoniában fél forintot ajánlanak, s annak beszedését és kezelését Kerekes András kir. táblai ülnökre bizzák, ki ezen hivatalt jövő országgyülésig minden fizetés nélkül felvállalá.

A 9-ik ágazat, melyben országunk rendei a királynénak koronázási ajándékúl minden kaputól egy forintot ajánlanak.

A 10- és 11-ik ágazat, melyekben rendeltetik, amabban hogy a királyi jövedelmeknek beszedőit a nádor, emebben hogy az ingyenes munkáknak kezelőit a dunáninneni és túli vármegyékben ugyan szinte a nádor, az ország felső részeiben pedig az ország birája 1625-ik évtől kezdve számadásra szorítsa.

A 12—14-ik ágazat, melyekben Diósgyőr romladékos városnak felépitése, a Rába vize medrének kitisztítása, a berkissevinai erősség felépitésére ő felsége által igért 27,000 tallérnak kiszolgáltatása és a kulpamelléki határszéli báni katonaság évenkinti kifizetése módjanak elhatározása sürgettetik.

A 15-ik ágazat, mely az országos és részleges fölkelés iránt az 1635. 88-ik törvénycikket megujítja.

A 17- és 18-ik ágazat, melyek közöl amabban az 1608 k. e. 11., és 1622. 23-ik cikkek mellett sürgettetik, hogy ő felsége az üresen álló és megüresülendő minden nagyobb és kisebb katonai főnökségeket érdemes, katonai dolgokban jártas, és birtokos hazafiakra, hitvallásrai tekintet

nélkül, ruházza; emebben pedig a katonai tisztségeknek honfiakra ruházása iránti törvények Horvátországra és Slavoniára nézve is foganasíttatni rendeltetnek.

A 19—22-ik ágazat, melyekben a katonaság kapitányainak hazánk törvényei alá rendeltetése, s földesuraknak jogaiba nem avatkozása, és a szegény népségnek nem nyomorgatása iránt az 1608. k. e. 11., 1618: 20., 1622: 23., s 1635: 53-ik, a komáromi kapitánynak kicsapongásairól az 1625: 18., s a kaproncai, szentgyörgyvári, körözsi, károlyvári és szirmiai kapitányoknak és katonáknak kihágásairól az 1635 : 36., 37. s 39-ik ágazatok teljesíttetni sürgettetnek, és a kiskomáromi kapitány a Kolon helységnek határában általa használt földek iránt özvegy Nádasdynéval, mint földesúrnővel, a földbér iránt egyezkedésre útasíttatik.

A 23-ik ágazat, melyben a kir. táblához és a nádor melletti feljebbviteli székhez a megürült helyekre néhány új főpapok és bárók neveztetnek.

A 25-ik ágazat, melyben a rendek ő felségét kérik, hogy a Thurzo-család leányágának, Révay Ferencnek, és némely özvegyeknek a thurzo-jószágok iránti követelését az 1635: 15-ik cikk szerint egy év alatt itéltesse el.

A 26-ik ágazat, mely az ecsedi vár és jószágok iránt rendkivüli törvény útján lefolyó perből azokat, kiket a fiscus jószágaikban meghagyott, és igy azon per által érdekelve nincsenek, kihagyandóknak nyilatkoztatja.

A 34-ik ágazat, melyben a rendek megköszönik a királynak az iránt tett igéretét, hogy Csehország, Morva és Slézia rendeinél a véghelyek javára előbb adni szokott segedelmezéseknek újonani keletbe-hozatalát kieszközlendi.

A 36-ik ágazat, melyben a rendek I. Ferdinándnak azon privilegiumát, melylyel az esztergomi káptalant Nagyszombatban a kanonokok lakására szükséges házaknak vételére feljogosítja és azon házakat a királyi taksák alól felmenti, Nagyszombat városának királyainktól nyert kiváltságaiba ütközőnek nyilvánítják ugyan; azonban mivel a káptalan a törökök által székéből elűzetett, oda járulván a városnak beléegyezése, megengedik, hogy a káptalan kanonokainak lakására 8 házat vehessen, hogy azok a királyi taksákat, melyek az egész város által fizetendő kamarai taksákból lehúzandók leendnek, kivéve, minden polgári terheket viselje-

nek, és a káptalan azokat 50 évnél tovább ne bírhassa, sőt ha a káptalan székhelyére előbb visszatérne, azok a városnak fiscusa által illendő ároknak letétele mellett akkor tüstént visszaváltathassanak, a káptalan vagy kanokok által másokra át nem szállíttathatván.

A 37-ik ágazat, melyben a rendek az ország határai dolgának kiegyenlítését ismét sürgetvén, az 1635-ik törvényben nevezett néhány elholt vagy más hivatalra lépett biztosok helyett másokat neveznek, s a már hozott választmányi határozatokat végrehajtatni, és a tesséni hercegnőt határai dolgának kiegyenlítéséig az erőszakoskodásoktól eltiltatni kérik; végre a nádornak a pernsteini uradolomnak határai iránt tett intézkedését a határoknak általános rendbeszedéseig fentartatni rendelik.

A 38-ik ágazat, melyben a rendek előadván azt, hogy az Ausztriához elzálogított borostyánkői, kőszegi, kismartoni és szarvkői uradalmaknak kiváltására kiküldött választmányhoz ő felsége is maga részéről már biztosokat rendelt, s egybejövetelökre sz. Márton püspök napját kitűzte és Szarvaskő vára Kanizsai-család általi kiváltásának dolgát ezen választmányhoz utasította, — ő felségét kérik, hogy ezen választmány elvégre egyszer már munkához fogjon, és azt szerencsésen végezze be.

A 39-ik ágazat, melyben a rendek Lublyó várának és szepesi 13 mezővárosnak dolgában Lengyelországba küldendő biztosokat, miután már mind útasitások megkészült, mind költségeiknek födözéséről még az 1630: 26-ik cikk által gondoskodva van, elvégre minél előbb útnak indíttatni sürgetik, és a veszprémi választott püspököt, Jakusith Györgyöt, annak fő tagjává nevezik.

A 40-ik ágazat, melyben a nádor mindazon lépéseknek ő felségénéli megtételére megbízatik, melyek a kirendelt országos választmányoknak működhetésére, és az általok elérni kivánt céloknak foganosítására szükségesek.

A 41-ik ágazat, melyben a Bilkey- és Dolhay-családok között fenforgó, s az országnak és Erdélyhez birató részeinek határát is érdeklő határkérdeseknek kiegyenlítésére biztosok neveztetnek, és ő felsége az erdélyi fejedelemnél hasonló biztosoknak kiküldetését kieszközleni kéretik.

A 42-ik ágazat, melyben az országnak ádriai tenger felé létező határai is épségben tartatni, és kiegyenlíttetni határoztatván, e célra a rendek részéről biztosok neveztetnek, és azoknak meghagyatik, hogy a zengi

harmincadnak dolgát, s a Frangepán-családnak követelését, azon részeken keletkezett bajokkal együtt egyszersmind intézzék el.

A 43-ik ágazat, mely a faluknak katonák és némely országnagyoknak szolgái általi megszállása iránt az 1635: 10-ik cikket megujítja azon határozattal, hogy a szegény népnek ily nyomorgatóit, a katonákat ugyan kapitányaik, a nemtelen szolgákat pedig uraik a kisebb hatalmoskodásról szóló törvények szerint elmarasztalni tartozzanak, és az ezen kötelességet nem teljesítő kapitányok vagy urak ugyanazon törvényeknél fogvást mint megbízók perbe fogattathassanak.

A 44-ik ágazat, mely a határszéli kapitányoknak kihágásai iránt az 1635: 46-, 48- s 62-ik ágazatokat megujítván, az ezen törvényeknek megszegőit kisebb hatalmaskodás perébe vonathatóknak rendeli, és a katonáknak kapitányaik magános szolgálatára alkalmazását eltiltja.

A 45- és 46-ik ágazat, melyek közől amaz a német és benszülött határőrkatonák közötti veszedelmes viszálkodásoknak meggátlására rendeli, hogy az 1625: 24-ik cikk szerint a német katonák is a magyar kapitányok alatt álljanak, a várőrzésre és ő felsége iránti hívségre szinte megesküdjenek, s büntetteikért szinte büntettessenek; emez pedig a külföldi katonáknak kiviteléről az 1625: 24-ik és 1635: 59-ik törvénycikkeket megujítja.

A 47-ik ágazat, mely azon oknál fogva, mivel a kapuknak utolsó összeszámitása a kirendelt adórovóknak némely uradalmak általi kizárása miatt igen hiányosan történt, jövőre rendeli, hogy, ha a földesúr valamely jószágába a kirendelt adórovókat be nem bocsátaná, a vármegye azon jószágát azonnal, minden perbeli védszernek kizárásával, foglalja el, szabad lévén mégis a földesúrnak közönséges becsüára letételével azt visszaváltani. Továbbá hogy az ily adórovást a fiscus is jószágaiban megengedni és foganatba tétetni köteles legyen.

Az 50-ik ágazat, mely a harmincadoknak igazgatása, és birtokos nemesekre ruházása, s némely harmincadoknak eltörlése, és az óvári harmincadost érdeklő határozat iránt az 1635: 30-ik törvénycikket foganatba tétetni sürgeti.

Az 51—54-ik ágazat, melyekben Slavóniát és Horvátországot illetőleg rendeltetik: 1) Hogy az oláhok iránt a választmányi munkálatok ismét kezdessenek meg, és idő közben azok, miket azon választmány a kaproncai jószágoknak és a kapitányok által elfoglaltaknak dolgában ren-

deltek, foganasíttassanak. 2) Hogy a magánosoknak egyéb panaszait egy új választmány, melynek elnöke és tagjai a rendek részéről névszerint kijelöltetnek, vizsgálja meg, és határozza el. 3) Hogy a határszéleknek kapitányai több oláhokat az ország rendeinek megegyezése nélkül, a törvény által rendelt büntetés alatt, Törökországból be ne fogadjanak. 4) Hogy ezen országoknak lakosai az ökröknek kihajtását, és más akármiféle árukkali kereskedést Magyar- s Horvátországban, Slavóniában és a buccari kikötőn át, a szokott fizetések mellett, szabadon űzhessenek, és nékiek az ezen törvénynek megszegése által okozandó károk iránt igazság szolgáltattassék.

Az 56- és 57-ik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan gróf Thurzo György néhai nádor bécsi házának, az 1622: 13-ik cikkben már egyszer kért, visszabocsátását, emebben pedig a győri dézsmák visszaadásának az 1635: 61-ik cikk szerinti kiegyenlítését ő felségénél is sürgetik.

Az 58-dik ágazat, mely a száraz vámoknak eltörléséről szóló 1635: 72- és 73-ik cikkeket csak azzal toldja meg, hogy a megyék az általok kinevezendő biztosoknak költséget és illő tartást adni, ezek pedig azoknak felszólítására tüstént kimenni tartozzanak, és hogy a Nyitra vármegyébe kiviendő biztosok a nyitrai káptalan birtokában létező hidnak állapotját is vizsgálják meg, és az annak tatarozásából származni szokott viszálkodásokat is itéljék el.

A 61-ik ágazat, melyben a kir. táblának nagys. Rottel Honor Lajos részére hozott itélete a bányásztisztek ellenszegülésének félretételével végrehajtatni sürgettetik.

A 62-ik ágazat, mely Lysthy, Zay és más néhány családoknak Mártonos nevü jószágok iránti követelésöket törvény rendkivüli útján elitéltetni rendeli.

A 64-ik ágazat, melyben a rendek méltányosnak nyilvánítják azt, hogy a Kálay-család annyi sok kárvallás és fáradság után kálói örökségi jószágaiért, miglen azok visszaadathatnak, jövő ker. sz. János napjáig egyetérő jószágok által kármentesíttessék.

A 65-ik ágazat, mely a rézedényeknek házi használatrai szabad vételéről, és a faáruknak Vág vizén teendő átszállításáról az 1625: 42-ik ágazatot megujítván, ezeknek gátlását keményen büntettetni rendeli.

A 66-ik ágazat, mely a salétromnak ki nem vitele, és bészerzése iránt az 1613: 16., 1618: 55., 1622: 40. és 1625: 14-ik törvénycikkeket megujítván, megengedi, hogy a benszülött magyarok és szabad városok salétromot, de csak tulajdon használatukra, szerezhessenek.

A 67-ik ágazat, melyben Némety, Szatmár, Nyírbátor és Nyíregyháza mezővárosok jobbágyi sorsra lévén taszítva, földesuraik által minden vármegyei és királyi adózásokra, ingyenes munkákra, és a hozzájok futó jobbágyoknak kiadására, az 1635: 68- és 1556: 31-ik törvénycikkekben kijelölt büntetés alatt szoríttatni rendeltetnek, és ugyanez a kúnokra, jászokra, valamint szinte Alsó-Misztotfalura, Majthénra, Sz. Miklósra, Matochra, Dobra, Nyír-Adonyra, Téglásra és más hasonló falukra is kiterjesztetik.

A 69-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy a komáromi hídakat, tatarozásuknak terhe az ottani harmincadosakat és vámszedőket illetvén, javíttassa ki, és a komáromi választmányt parancsolja valahára már egybeülni.

A 70-ik ágazat, mely által az 1635: 92-ik cikknek ingyenes munkák iránti határozatai, oda nem értve az élelemszer-szolgáltatást érdeklőket, továbbra is szabályúl szolgálóknak nyílváníttatnak, és irántok csak némely csekély változtatások tétetnek.

A 71-ik ágazat, mely nagys. Amade Lénardot és vitézlő Tassy Gáspárt, mivel beszedői hivatalukról elégséges számadást tettenek, az iránt megnyugtatja és feloldottaknak nyilatkoztatja.

Az 72-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy az 1608-ik évről hozott törvényágazatok közől sok foganatba-vétel nélkül maradván, ő felsége azokat azok által, kiket illet, minden haladék nélkül teljesíttetni parancsolja.

A 73-ik ágazat, mely által a rendek gróf Khevenhiller Ferenc Kristófot és gróf Puchaimb János Kristófnak három fiát ugyan saját indulatjokból, báró Questenberg Gellértet, Horeczki Gábort és báró Weltz Zsigmondot pedig a királynak ajánlatára honfiusítják, egyszersmind rendelvén, hogy a kik esküjöket ezen országgyülés alatt le nem tették, a jövő alatt letenni tartozzanak.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, mely III. Ferdinándnak 1625-ik évi november 27-kén költ biztosító kir. levelét foglalja magába. Ezen levele által III. Fer-

dinánd ugyanazon 17 feltételnek szentűl megtartását királyi szava alatt fogadja, melyekét II. Ferdinánd választásának alkalmával kelt bíztosító levelében fogadá.

A 2-ik ágazat, mely által azon fő- és nemesrend között támadott kérdésnek kiegyenlítése: vajjon a nemesek oly jószágokra nézve, melyeket a főuraknak bőkezüségéből azoknak uradalmaikban bírnak, törvényszékeik előtt törvényt állani és okleveleiket előmutatni kötelesek-e? jövő országgyülésre halasztatik azon határozattal, hogy addig a főrendbeliek illy törvényszéket ne tartsanak, és ha tartanának, annak eljárása érvénytelen legyen.

A 16-ik ágazat, mely ő felségének a magyar udvari cancellária hatóságábani megtartása iránt tett igéretét előadván rendeli, hogy a cancellár a magyar udvari cancellaria által tárgyaltatni szokott mindennemű ügyeket határozat végett ő felségének is elébe terjeszszen.

A 24-ik ágazat, mely a magon-szakadás által fiscusra szállott jószágok dolgának kiegyenlítését jövő országgyülésre halasztja, de mégis oly hozzáadással, hogy a felség idő közben semmi ilyetén jószágot fiscusa által önhatalmúlag elfoglaltatni ne engedjen.

A 27-ik ágazat, mely a kisebb hatalmaskodásról szóló törvényeket következő határozatokkal bővíti: 1) Hogy, ha a törvény elébe állíttatni rendelt jobbágyok fölött igazságot nem szolgáltató földesúr ezen tettének az alispán és birótársai előtt törvényszerű elégséges okát adja, az igazságszolgáltatásnak puszta nem teljesitéseért el ne marasztaltassék. — 2) Hogy a károk mennyiségének meghatározása ne a fölperesnek esküje, hanem a birónak lelkiismeretes mérséklése által történjék. — 3) Hogy a birságok, vagy kártérités fejében elfoglalandó ingó vagy ingatlan jószágok ne közönséges, hanem illendő becsüi árakban adassanak az ellenfélnek. — 4) Hogy az itéletet végrehajtani, ha az alispán arra elégtelen volna, a vármegyének megkeresésére a főispán, hivatalának vesztesége alatt, köteles legyen.

A 28-ik ágazat, mely az őrizetre bízott ingójószágok iránt azon okból, mert azoknak tulajdonosai az ünnepnyolcadi székeknek ritkább tartása miatt az 1622: 16-ik törvény mellett nehezen juthatnak célhoz, azt rendeli, hogy a letartóztatókat és örököseiket, mint hatalmaskodókat, birói intésnek előrebocsátása mellett, a rövid ágazatoknál fogva is perbe fog-

hassák, és a hatalmaskodásnak büntetésén túl káraiknak megtérítésére is szoríthassák.

A 29-ik ágazat, mely a vármegye széke előtt folyó zálogperekről az 1625: 53- és 1635: 90-ik cikkeknek felvilágosításául rendeli, hogy a vesztes alperes perújítással csak végrehajtás után élhessen, és ha ily perekben a vármegyei birák által hozott itéleteknek végrehajtása a felségtől nyert ujitélet kegyelme által megakadályoztatott volna, az ellent nem állhatván, a nyert kegyelem a megyei birák által eszközöltessék. Továbbá hogy a zálogbirtokos, ha a jószágon fekvő pénzzel törvényszerűleg megintetvén, a jószág vissza nem bocsátásának elégséges okát nem adhatná, a vármegyének széke által pénzének veszteségében marasztaltassék, s azon pénz egyedűl a fölperesre szálljon.

A 30-ik ágazat, melyben az oltalmi levelek (Protectionales) nyerésébe becsúszott visszaéléseknek megszüntetésére rendeltetik, hogy ezután ily levelek ritkábban és csak az ország törvényeihez alkalmazva adassanak.

A 31-ik ágazat, melyben következők rendeltetnek: 1) Hogy ezután az illető püspöktől nyert beléegyezés mellett se szabadjon ellenfelét az első birósági széknek kikerülésével egyenesen az érseki szék előtt perbe fogni, és hogy a szent székek az 1618: 70- és 1630: 13-ik cikkek szerint az ország rendes birái parancsainak minden perekben, a házasságiakat kivéve, engedelmeskedjenek. — 2) Hogy a káptalanok, konventek és vármegyei birák a nálok őrizetre letett pénznek egyetlen egyszer lehúzandó huszad részével elégedjenek meg, és hogy az oklevél-kiadásoknak taksái iránt az 1609: 72-, 73- s 74-ik törvénycikkek sértetlenül teljesíttessenek. — 3) Hogy csak a szokott ünnepélyekkel kelt végintézeteknek adassék hely.

A 32-ik ágazat, mely a nádornak és bánnak hatóságáról hozott törvényeket foganatba tétetni és megtartatni sürgeti.

A 33-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a főispáni méltóság kiskorúakra, és kiknek az illető vármegyében jószáguk nincsen, ezután ne ruháztassék.

A 35-ik ágazat, mely a szabad királyi és bányavárosok szabadalmainak megtartásáról az 1618: 27-, 1625: 43-, 1630: 21-, 28- és 1635: 53-ik cikkeket megújítván, névszerint az óvári és nezideri harmincadosokat kihágásaiktól eltiltja, ő felsége tisztjeinek a városiakkali becsületes bánást kötelességül teszi, s taksáikat és adózásaikat régi állapotjokban hagyatni

rendeli. Továbbá Beszterce városát a kamarának beszedője, és más városokat a királyi tisztek által kocsmárlási jogukban gátoltatni tilalmazza. Végre a városoknak birtoki jogaikról, mivel az 1542: 33-ik cikk szerint királyi fiscusra soha sem szállanak, azt rendeli, hogy azokat senki adományra fel ne kérje, és ha felkérné, föl nem kéretteknek tekintessenek.

A 42-ik ágazatnak 3-ik §-a, melyben Zeng városa az országgyülésre királyi levél által meghívatni határoztatik.

A 48-ik ágazat, melyben a királyi jószágokról megujíttatván az 1598: 34. s 1609: 45 ik és a dézsmabérletek iránt az 1613: 19., 1548: 61. és 1563: 72-ik törvénycikkek, rendeltetik: 1) Hogy az országban akárhol fekvő királyi jószágok, névszerint az óváriak és lévaiak is, az országnak és illető vármegyéknek hatósága alatt álljanak, és minden terheket más jószágok módjára viseljenek. 2) Hogy a királynak uradalmi tisztjei magokat az országnak törvényeihez alkalmazzák, és semmi ujításokat be ne hozzanak.

A 49-ik ágazat, mely rendeli, hogy a főpapok, országnagyok és nemesek kereskedés végett külföldre kivitt boraiktól, és pedig habár tulajdon majorságaikban termettek is, harmincadot fizetni tartozzanak.

Az 55-ik ágazat, mely a személybeli letartóztatásoknak megelőzésére, és a jó szomszédság fentartására szükségesnek nyilatkoztatja, hogy a királyi felség, kegyes igéretéhez képest, a hazánkfiainak adóssági és másféle követelései iránt teendő szapora igazságszolgáltatásról egyéb tartományaiban gondoskodjék.

Az 59-ik ágazat, mely a lévai erősségben és máshol a véghelyeken létező kibujdosó nemeseket az 1547: 36-ik cikk szerint dézsmaadástól menteseknek nyílvánítja.

A 60-ik ágazat, mely a gonosztévők elleni évnegyedes nyomozásokról az 1625: 13. és 1618: 66-ik cikkeket megújitván, rendeli, hogy az alispánok által teendő ily nyomozásokat, 100 forint büntetés alatt, minden főpapok, országnagyok, nemesek, szabad városok, sőt a kir. fiscus is jószágaiban megengedni tartozzanak, az alispán azonban a nyomozást az uradalom tisztje előtt tenni, és a felfödözött gonosztévőket a földesuraságnak, ha az vérhatalommal bír, büntetés végett ugyanazon birság alatt ádadni köteles legyen. Továbbá hogy az ily gonosztévő, ha büntetlenűl elbocsáttatnék, mindenütt levelessé tétetettnek tekintessék.

A 63-ik ágazat, melyben a király megkéretik, hogy Szentgyörgy és Bazin mezővárosokat, mivel azoknak az iránti kérését a szabad királyi városok is ajánlják, ezután levelével országgyülésre meghíni kegyeskedjék.

A 68-ik ágazat, mely a Tokajvár tájékán fekvő helységekben divatozó azon visszaélés ellen, melynél fogvást a szőlők és más örökségek iránti perekben az országnak rendes birái vagy hiteles helyei előtt kelt ügyvédvallásoknak helyt nem adnak, jovőre rendeli, hogy minden ily hitelesen kelt ügyvédvallási leveleknek helyet adni köteleztessenek.

Második törvénylevele az 1646-ik évi május 1-ső napjára hirdetett, de azután a királyné halálának közbejövetele miatt *) augustus 24-ik napjára elhalasztott, s 1647-ik évi julius 27-éig tartott pozsonyi országgyülésben hozaték, és a királynak szokott elő- és utószaván túl, az ország rendeinek előszavából, melyben a királynak az ország belsejében dühöngő háborúnak lecsillapításaért halhatatlan hálát adván, az ezen országgyülésben hozott ágazatoknak megerősítéseért esedeznek, és 155 ágazatból áll; melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán napszükségeit érdeklő rendeletűek:

Az 1-ső és 2-ik ágazat, melyek közől amaz gróf Draskovich János horvátországi, dalmáciai és slavóniai bánnak nádorrá, emez pedig IV. Ferdinándnak királylyá választatását és ennek megkoronáztatását előadja.

A 3- és 4-ik ágazat, melyek közől amaz ugyan előadja, hogy a rendek a király által kijelölt mind a két vallásbeli négy egyén közől Kéry Jánost és Otrosith Miklóst koronaőrzőkké választották, s nekiek azt, hogy legalább az egyik közőlök a korona mellett mindig jelen legyen, kötelességül tették, és az előbbi koronaőrzőknek örököseit a koronához tartozó kulcsoknak átadásáról megnyugtatták; emez pedig az őrkatonáknak számma, függése és fegyben tartása iránt az 1625: 26-ik törvénycikket megujítja, és az az által tétetni szokott károknak elejét vétetni rendeli.

A 20-ik ágazat, mely azon föltételeket elősorolja, melyek alatt az előbb Bethlen Gábornak átengedve volt magyarhoni hét vármegye a linci békekötés által Rákóczy Györgynek is átengedtetett. A föltételek ugyanazok, melyek Bethlenre nézt az 1622: 29-ik cikkben megállapítva van-

---

[1]) Lásd a királynak Linc városából 1646-iki május 9-ikén kelt leiratát, melyben az itt érdeklett elhalasztást teszi, Kovachich: Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 405-ik lapján, és a törvénylevélnek királyi előszavát.

nak, egyedűl csak egy ponttal megtoldva', hogy t. i. Szabolcs és Szatmár vármegyéket Rákóczy fejedelemnek fiai is életök végeig birhassák, azoknak halála után pedig maradékaik, míglen vérökből erdélyi fejedelmek leendnek, Szatmár várát és annak jószágait, névszerint Szatmár és Németi mezővárosokat megtarthassák, és a várhoz tartozó elzálogitott jószágokat visszaválthassák, s azokról a váltsági pénzösszegnek erejéig hagyományt is tehessenek.

A 23-ik ágazat, mely rendeli, hogy azok, kik a mult zavargások alatt hatalmasan elfoglalt jószágokat vissza nem bocsátanák, vagy a törvényszerű birtokosokat birtoklásukban háborgatnák, a kisebb hatalmaskodásról szóló törvényeknél perbe fogattassanak, szabad maradván mindazáltal nekiek igényeiket birtokon kivül maga utján keresni.

A 24—32-ik és 35-ik ágazat, melyekben a véghelyeknek vég pusztulástóli megmentésére rendeltetik: 1) Hogy a határszéli főkapitányok a határszéli mind lovas mind magyar gyalog szolgált katonáknak számát minél előbb az 1609-ik évire emeljék. — 2) Hogy e célnak elérhetésére és az őrseregeknek fizetésére jövő két évben, ujonan teendő összeszámitás szerint, minden kaputól mind a jobbágyok mind a földesurak különkülön öt-öt, a törököknek is hódolók két és fél magyar forintot fizessenek, a földesúrnak a tulajdon erszényéből fizetendő öt forintot jobbágyaira háritani háromszor annyit adásnak terhe alatt tilos lévén. — 3) Hogy ugyanazon célra a címeres és kibujdosott és papinemesek, szabadosok, kereskedők, idegenek, zsidók, keresztségismétlők, jászok, kúnok, oláhok, molnárok, szénégetők, és mások, kiknek kapui nincsenek, a vármegyék, a városban lakó külföldiek a városi tanács által taksáltassanak. Továbbá mindenki, ellent nem állhatván harmincadfizetéstőli bármily fölmentettsége, ha kereskedés végett az országból valamit kiviszen, vagy abba behoz, a rendszerintin fölül még fél harmincadot fizessen, és ezen fél harmincadok, valamint a királynak engedelméből a rendszerinti harmincadnak fele is a véghelyeknek szükségeire fordíttassanak. — 4) Hogy ez alkalommal azon mezővárosok és faluk, melyek a királynak taksát fizetni, és kapuk szerint megrovatni adóval nem szoktak, melyek közől 41 névszerint elősoroltatik, valamint a véghelyeken lakó jobbágyok és polgárok is a vármegye által adórovás vagy taksálás alá vétessenek. — 5) Hogy a segedelempénzen fölűl a határszéli katonáknak számára élelemszeri segedelmezés is, és pedig az 1635: 20-ik cikk szerint nyújtassék, a távulabb fekvő vármegyéknek

még is megengedtetvén, hogy egy köblöt vagy három nagyszombati mérőt egy forintjával megválthassanak. — 6) Hogy az erdélyi fejedelemnek átengedett hét vármegyéből béveendő minden ezen jövedelmek különösen azon hét vármegyében létező határszélek és őrseregei szükségeire fordíttassanak. — 7) Hogy a fenérdeklett minden segedelmezések az ország jövedelmei országos kezelőjének kezébe adassanak, és ez azokat nem más célra, mint a határszéli magyar katonáknak kitűzött időkbeni fizetésére fordítsa, s a tábornagyoknak és kapitányoknak azokból ezen időkön kivül ezután semmit se adjon.

A 33-ik ágazat, melyben a koronaőrzésnek költségeire évenkint minden kaputól egy magyar forint fizettetni, azok közől pedig, kiknek kapujok nincsen, mindenki az 1625: 28-ik cikknek rendelése szerint taksáltatni rendeltetik.

A 34-ik ágazat, mely Horvátországra és Slavoniára nézve rendeli hogy, mivel ezen tartományok a kulpamelletti gyalog katonáknak tartása által nagyon terheltetnek, a koronaőrzésnek költségeire évenkint csak 500 forintot fizessenek. Továbbá hogy a rendes harmincadnak felét a báni katonáknak zsoldjára, az egyéb segedelmezéseket, és a harmincad fölemeléséből bejövő pénzeket pedig tulajdon határszéleik szükségeire és határszéli katonáik fizetésére fordítsák.

A 36—38-ik ágazat, melyekben a rendek: 1) A kapuknak összeszámitására nézve az 1609: 62., 1622: 32. s 1635: 8-ik ágazatokra hivatkoznak azon határozással, hogy egy kapura több ne számíttassék, mint 4 hat vagy négy ökrös ekével vagy 8 két ökrössel biró jobbágy, vagy 16 zsellér vagy marhátlan jobbágy. — 2) Az adórovókra és szedőkre nézve rendelik, hogy azokat az 1638: 47-cikknek rendeletéhez képest minden földesurak, valamint a királyi fiscus is jószágaikba minden akadály nélkül bebocsátani köteleztessenek. Továbbá hogy a vármegyei adórovók és szedők azon esetben, ha a földesúrnak adózásokat beszedőtisztje azokat a törvény által kitűzött cél helyett máshová fordítaná, a földesúrnak jószágaiból vegyenek elégtételt, fönmaradván a földesúrnak tisztje elleni visszakeresete. Végre, hogy az adórovók, mérsékelt zsoldjokkal és a céduláktól járó két dénárral megelégedvén, a parasztokat felesleges költségekkel ne terheljék; az alispánok, szolgabirák és jegyzők pedig a bészedett adóból magoknak semmit se tulajdonítsanak.

A 39-ik ágazat, melyben a dunamelléki részekben ugyan a nádornak,

vagy ha ő gátolva lenne, ezen részek határszéli kapitányának, az ország felső részeiben pedig az ottani tábornagynak, gróf Wesselényi Ferencnek elnöklése alatt választmányok neveztetnek, melyek mindazon adórovókat és szedőket, kiknél 1625-ik évtől fogva akármely célra ajánlott adózásokból hátramaradások léteznek, valamint Százady Ferencet is, az Ujvár tatarozására 1638-ik évben némely fő és másféle papi személyek, országnagyok és nemesek által ajánlott, s őáltala bevett és kiadott pénzek iránt, jövő sz. András napján szigorú számadásra szorítsák, és a hátramaradásokat jószágaikból, habár már másoknak kezein volnának is, elengedhetlenül behajtassák.

A 40—44-ik ágazat, melyekben a határszéli katonák és kóbor hajduk kicsapongásainak fékezésére rendeltetik: 1) Hogy azon határszéli kapitányok, és tisztek ellen, kik kirándulásaik által a törököket ingerlik, és a békét megzavarják, az 1635 :11-ik, azon határszéli katonák ellen pedig, kik az erdélyi fejedelemnek birtokaiba beütvén, ottan rablásokat s másféle kihágásokat elkövetnek, az 1608. k. u. 2, 1618: 3- és 1625: 13-ik törvénycikkek foganasíttassanak. — 2) Hogy a rablásokból élősködő kóbor hajduk vagy az őrkatonák közé vagy földmívelésre alkalmaztassanak, s ha ezt tenni nem akarnák, a véghelyekből űzessenek ki, és ha károkat tennének, akárki által üldözőbe vétethessenek. — 3) Hogy a veszprémi, szentgyörgyi, gyelakóci, elernei, kaproncai, körözsi, légrádi és más határszéli katonák, ha az országban tolvajlásokat, rablásokat, vagy másféle bántalmakat elkövetnek, a kárvallott jobbágyoknak vagy uraiknak kérésére a helybeli kapitányok vagy földesurak által tüstént fogattassanak be, és érdemlett büntetés alá vettessenek, és ha ezek azt meg nem tennék, gonosztévőknek pártolói gyanánt perbe fogattassanak; azon kapitányok pedig, kiket egy könnyen perbe fogni nem lehetne, a vármegyének kérésére a király által hivatalaiktól fosztassanak meg. — 4) Hogy a kaszálóknak, főleg a nemesekéinek le nem legeltetéséről az 1608 k. u. 2. cz. 9-ik §-nak rendelése tartassék meg.

A 45-ik ágazat, melyben a rendek megköszönik a királynak azon kegyelmét, melylyel a győri püspöknek, káptalannak, vármegyének, és városnak kérésére biztosokat kinevezett, és magok részéről szinte biztosokat nevezvén, őtet kérik, hogy ezen választmánynak minél előbbi egybejövetelét, s a kérő felek és a győri főkapitány között fönforgó viszálkodásoknak megszüntetését, és az 1625 :18-ik cikknek tettleges megtartását eszközölni kegyeskedjék.

A 46. és 47-ik ágazat, melyek közől amabban a rendek előadván, hogy a felség a határszéli oláhok dolgában már a varasdi bizottsághoz biztosokat nevezett, magok részéről szinte biztosokat neveznek, s idő közben az 1638:51-dik cikknek határozatát gondosan megtartatni, és a határszéli katonák által az utolsó varasdi bizottság óta elfoglalt jószágokat, a felségnek igéretéhez képest, haladék nélkül visszaadatni parancsolják; emebben pedig az 1638:53-dik cikket megújítván, azokat, kik a slavóniai határszélekre oláhokat ezután behozandnak, kemény büntetés alá vettetni rendelik.

A 48. és 49-dik ágazat, melyek közől amaz ugyan a kaproncai jószágokat és jobbágyokat az országnak hatósága alá vetvén, őket minden köz adózásoknak Magyarország pénztárábai szolgáltatására kötelezi, és ezen határozatnak eszközlését a varasdi bizottságnak kötelességűl teszi; emez pedig azon sérelmes korcsmát, melyet a slavóniai, főleg ivanici, határszéleknek kapitányai Styriából vagy máshonnan behozott boroknak kiméretésére felállitottak, a királynak parancsa is odajárulván, eltörli.

Az 50. és 51-dik ágazat, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy a tengermelléki és horvát részekbeli harmincadoknak megújítása, az ottani határszéleknek rendbeszedése, és a Frangepán- család panaszainak kiegyenlítése végett rendelt választmánynak egybejövetelére helyet és határnapot kitűzni, és Zeng városát az 1638:42-ik cikknek határozata és tulajdon igérete szerint az országgyűléshez bocsátani, — emebben pedig, hogy minél előbb bánt nevezni, azt hivatalába bévezettetni, és mindannak, mind zászlóaljának fizetéséről, mennyire az az országnak átengedett rendes harmincadnak feléből ki nem tellenék, gondoskodni kegyeskedjék.

Az 52-ik ágazat, mely a sombergi oláhokat, nem védhetvén őket a Styriában nyert ebbeli mentességök, a szent korona alatt mindenütt mind a királyt mind az országot illető harmincadnak fizetésére szoríttatni parancsolja.

Az 53. és 54-dik ágazat, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy a Berkisevinában és kulpai határszélekben épitendő erősség iránt az 1618:31. és 1635:42-dik, — emebben pedig, hogy a német katonáknak a varasdi várbóli kivitele iránt, az már a választmány által is megengedve lévén, az 1635:34-dik törvénycikkeknek rendeleteit foganatba tétesse.

Az 55-dik ágazat, melyben a határszéleknek jó karban tartására szükségesnek határoztatik, hogy az országnak mind ingyenes munkabeli mind pedig adózási köz terheit a kulpántúli jobbágyok is aránylag viseljék, és erre földesuraik által azon országokban rendelendő módokkal szoríttassanak.

Az 56—60-ik ágazat, melyekben az igazság kiszolgáltatása iránt a határszélekre és tengermelléki részekre nézve rendeltetik: 1) Hogy a slavóniai határszéli katonák ellen indított perekre nézve a varasdi bizottságnak határozatai teljesíttessenek, s a tábornagyok, fő- és alkapitányok vagy más határszéli birák a törvényszékbe hazánk törvényei szerint, a nagyobb érdekű keresetekben ugyan az alispánt esküdtjeivel, a csekélyebbekben pedig a fő- és alszolgabirót mindenkor meghíni tartozzanak. — 2) Hogy a tengermelléki részekben azon országnak rendei igazságszolgáltatásra mindenkor egy alispánt, egy szolgabirót, és egy vagy két esküdtet küldjenek ki, kik minden hivatalos lépéseiket hazánknak törvényei szerint tenni, s itéleteiket, ha szükséges lenne, a Zágráb és Körözs vármegyéknek már egyesűlt köz törvényszékén érettebb meghányás végett előadni, és azután végre is hajtani köteleztessenek. Továbbá hogy az ottani nemesek és egyházi férfiak, valamint országunk nemeseivel egyenlő előjogokkal bírnak, úgy az ország törvényeinek azokkal egyaránt engedelmeskedjenek, és a zengi káptalan hazánknak káptalanai gyanánt kerületében hiteles eljárásait és levélkiadásait megtehesse. — 3) Hogy a kálói határszélekben és Káló mezővárosában lakó, de zsoldban nem lévő, nemesek a határszéli birák által rendelt büntetéseknek kiállására ne szoríttassanak, hanem személyeikre és oldalaiknál létező vagyonaikra nézve csupán vármegyei hatóság és biróság alatt álljanak; az ottan létező, de zsoldban nem lévő, egyéb lakosok pedig az országnak ne csak törvényeit, hanem minden köz adózásait is teljesíteni, és terheit más jobbágyok gyanánt viselni, s tartozásaikat a vármegyébe beszolgáltatni tartozzanak. — 4) Hogy a törvényes hatóságoknak végrehajtásait vagy nyomozásait gátló fő- vagy alkapitányok és más határszéli tisztek ellen az 1635 : 48-ik cikk foganasíttassék, jelesűl az abban kijelölt büntetést az alispánok szokott birótársaikkal rajtok, elengedhetlenűl annyiszor, a mennyiszer bűnhödtek, azonnal végrehajtás által megvehessék. — 5) Hogy megujíttatván a határszéli kapitányok és katonák által elkövetett bántalmak iránt az 1638: 21-ik törvénycikk, névszerint a

szalavári kapitányt az apátur halászatának és egyéb jövedelmeinek bitorlásától és minden bántalmaktól óvja.

A 61—63-ik ágazat, melyekben a határszélek dolgának és kormányának jobb karba hozására rendeltetik: 1) Hogy a határszéleket a dunáninneni és túli részeken a nádor és ország birája, a felső részeken pedig azon részeknek tábornagya évenkint kétszer önmagok vagy embereik által pontosan vizsgálják, s azoknak hiányai és szükségei felől a királyt tudosítsák. — 2) Hogy az 1608 k. e. 9. és 10-ik ágazat szerint a győri és komáromi határszéleknek kapitányai is a nádornak hatalma alatt álljanak. — 3) Hogy minden határszéli kapitányságok és főnökségek magyar tanácscsal, és csak emberkorú, érdemes és birtokos benszülött hazafiakra, és minden hitvallásrai tekintet nélkül ruháztassanak, egy egyénre több főnökség ne bízassék, a főnökök és kapitányok a határszéleknek gondját ne helyettesek által, hanem önmagok személyesen viseljék, s országgyűlési követségeket föl ne vállaljanak, és a váraktól hosszabb időre el ne távozzanak. — 4) Hogy a horvátországi és slavóniai határszéli főnökségeknek betöltése az az iránt hozott törvények szerint történjék, s hogy egy várban se legyen mind a fő- mind az alkapitány külföldi, és hogy a felség a határszéli tisztségeket hazafiak és egyéb tartományokbeli alattvalói között egyenlően kegyeskedjék fölosztani.

A 64-dik ágazat, mely által a rendek a damasdi várnak elvesztéseért és törökök általi földúlatásaért annak kapitányát, nagys. Berchény Lászlót tiszttársaival együtt a nádor előtt perbe fogatni rendelik, és a felséget azon várnak helyreállításaért kérik.

A 65-ik ágazat, melyben a határszélekbe helyezett külföldi katonáknak szükség tekintetéből ottani meghagyása iránt országunk rendei az 1625 : 24-ik cikkre vonatkoznak azon hozzáadással, hogy a magyar határszéli főnökök és katonák onnét országon kivűlre ne vezettessenek.

A 65-ik ágazat, mely az országnagyoknak faluról falura szállongó szolgáiról az 1635 : 10. és 1638 : 43-dik ágazatokat megujítják azon hozzáadással hogy, ha uraik általok elégtételt nem adatnának, az uraikat szorítsak a kisebb hatalmaskodási törvényeknél fogva az alispánok, és ha ezek arra elégtelenek lennének, a főispánok elégtételre, és hogy azontúl a vármegye az ily kártévő katonákat ki is űzethesse.

A 67-ik ágazat, mely azon oknál fogva, mivel a katonaságnak gyakori beszállásai a népet nagyon terhelik, azt rendeli hogy, megujíttatván az 1635:

10-ik cikk, ily gyakori és tovább tartó beszállítások a vármegyének rendelése nélkül ne történjenek, és ha a katonák máskép cselekednének, a vármegyék őket szabadon kiűzhessék. Továbbá, hogy ily beszállitások által Moson vármegye főleg terheltetvén, onnét a katonaság azonnal rendeltessék el, és jövőre is reája különös tekintet vettessék.

A 69-ik ágazat, mely a Slézia felé Budetin mellett az átjárásoknak helyein múlt években épített várakat, az 1630: 16-ik cikk szerint királyi parancsra a trensényi és turóci főispánok által a vármegyéiknek, és ha szükséges lenne, más vármegyék népeinek segedelmével is lerontatni, és az ottani őrsereget elszélyesztetni rendeli.

A 70—73-ik ágazat, melyekben az ország határai dolgában az 1635: 54-, 1625: 23-ik és egyéb itt előidézett ágazatok megújíttatván, Lengyelország, Slézia, Morva, Styria és a tengermelléki részek felé, továbbá az Ausztriához elzálogitott borostyánkői, kőszegi, kismartoni és szarvkői uradalmaknak átvételére, békebelezésére és határaiknak rendbeszedésére biztosok, Lengyelországba pedig a szepesi 13 mezővárosnak és Lublyó várának kiváltása és a kölcsönös letartóztatásoknak mérséklése végett követek neveztetnek, és a nádor megkéretik, hogy a felségnél minden szükséges lépéseket megtegyen arra, miszerint a biztosoknak a megkivántató utasítások, költségek és egyéb szükségesek megadassanak, s eljárásuknak határnapja kitűzessék, és az általok teendő határozatok végrehajtassanak.

A 82-ik ágazat, melyben a felső-magyarországi 13 vármegyének Kassa városa ellen az iránt tett panaszára, hogy ezen városnak tanácsa tulajdon polgárain és az országnak mind közöttök mind másutt lakó nemesein hitvallási és nemesi szabadsággal ellenkező határtalan hatalmat gyakorol, rendeltetik: hogy a nádor a városnak biráját, Nyereggyártó András és két tanácsbelicit, Keviczky Jánost és Miskolczy Gergelyt, kik a várost ily hatalom gyakorlására birták, a kir. fiscusnak fölperessége mellett úgy, mint olyanokat, kik ellen köz panasz emeltetik, egy rövid, de mégis törvényszerű, határnapra elhalaszthatatlanúl maga elébe idéztesse, és maga mellé vevén országunknak egybegyüjthető rendes biráit, s a felségnek mind két renden lévő tanácsosait, és a kir. táblának ülnökeit, fölöttök itéletet mondjon, s azt másoknak is elrettentésére végrehajtásba vétesse.

A 83-ik ágazat, melyben panasz tétetvén a kir. bányászkamarának tisztjei ellen az iránt, hogy ők az 1630: 28-ik cikknek ellenére a városi tanácsnak hatóságát pusztán polgári dolgokban akadályozzák, polgári földe-

ket elfoglalnak, bort és sert méretnek, s más ily kihágásokat elkövetnek, országunk rendei a király határozatának is hozzájárultával rendelik: hogy mind ezen visszaélések törültessenek el, és az érdeklett kamarai tisztek magokat az 1630: 28-ik cikknek, és abban előidézett törvényeknek minden pontjaihoz alkalmazzák.

A 84-ik ágazat, mely a kir. tábla által nagys. Rottal Lajos részére már régen hozott, és az 1638: 61-ik cikk által is végrehajtatni sürgetett itéletnek egy itélőmester vagy káptalan általi végrehajtását ismét sürgeti, és az azt akadályozó selmeci és más egyéb bányakamarákat ő felsége által hazánk törvényeinek és szokásainak megtartására szoríttatni kéri.

A 85-ik ágazat, mely a rézedényeknek vétele és a Garam vizén levitele iránt az 1625: 42- és 1638: 65-ik cikkeket megújítja azon hozzáadással, hogy a kamarai tisztek ezen réz- és faedények árát fel ne emeljék.

A 97-dik ágazat, mely a keszthelyi, egerszegi, szentgróti és keméndi határszélieknek kötelességül teszi: hogy tartozó dézsmáikat a mostani püspöknek ugyan azon módon adják meg, mily módon azokat elődeinek megadni szokták.

A 101-ik ágazat, mely a jászói prépostságról rendeli hogy, mihelyest az megürülend, azonnal előbbi állapotjába állíttassék vissza, és legalább öt, hiteles eljárásra alkalmas tagot tartson. Továbbá, hogy azok ellen, kik a zavarok alatt ezen konventnek és az egri káptalannak okleveleit elrablották, a fő- és alispánok mint rablók ellen járjanak el.

A 102-ik ágazat, mely a győri káptalanbeliek szabadságának fentartására rendeli, hogy a győri püspök a káptalannak hatóságába, eljárásaiba és jószágaiba magát ne avassa, a káptalanbeliekre birságokat önhatalmulag ne vessen, a megürült hűbéreket és kanonokságokat a törvényben kiszabott időntúl, osztogatási jogának vesztesége és az idő közben bevett jövedelmeknek megtérítése alatt, üresen ne hagyja, végintézeteiket meg ne változtassa, a végintézet nélkül megholtaknak szerzett vagyonaikról ne rendelkezzék, levéltáraikat és szekrényöket meg ne sértse, s a hazafiaknak abban létező leveleiket átvizsgálni, elvinni, vagy megsemmisíteni, hivatalának vesztesége alatt ne merészelje. Továbbá ezen ágazat az 1557. törv. 10-ik cikkének 5-ik §-át megújítja.

A 103-ik ágazat, melyben 1) Sürgettetik: hogy ünnepnyolcadi mind nagyobb mind rövid törvényszékek Magyarországban a meghatározott időkben, valamint Slavoniában is a királynak megegyezésével tartassanak.

2) Mind a kir. táblához, mind a nádor melleti feljebbviteli székhez mind a felső mind a dunamelléki részeknek számára főpapok és bárók neveztetnek.

A 104-ik ágazat, mely által az ország gyülése alatt a személyes jelenlétnek (Personalis Praesentia) 5, az ország rendes birái helyetteseinek, s itélőmestereinek, és a táblai ülnököknek pedig 2 forint napidij rendeltetik azon oknál fogva, mert a fiskális és más feljebb vitt ügyekben és a rendkivüli vizsgálatiakban akkor is biráskodnak.

A 106- és 107-ik ágazat, melyek közől amaz általánosan rendeli: hogy az 1638-ik évi törvénynek letételi vagyont letartóztatók ellen kisebb hatalmaskodási pert rendelő 28-ik ágazata azokról is értessék, kik a múlt zavarok alatt másoknak, kezeikhez vett, vagyonát visszaszolgáltatni igérték, valamint mindazon országnagyokról és nemesekről is, kik másoknak az ő váraikba nagyobb bátorság végett letett vagyonát magoknak tulajdonittották, vagy embereik által akármely ürügy alatt lefoglaltatták és váraikba vitették; emez pedig névszerint Dévény Istvánnak megengedi, hogy hitvesének arany, ezüst és más ingó javait, melyeket bátorságosb őrizet végett Alvinczy Péter nejének és fiainak átadott, azoknak letartóztatóitól kisebb hatalmaskodás perével visszavehesse.

A 108- és 109-ik ágazat, melyek közől amaz által Csongrád vármegye, mivel ellent nem állhatván, a török hatalom alatt létében nagyobb részint megnépesedet, míglen Borsod vármegye a király hatalma alá visszajövend, Hevessel egyesíttetni rendeltetik, és Pest vármegyének abban bitorlott hatósági eljárásai megsemmisíttetnek; emez által pedig Kassa és Selmec városoknak meghagyatik, hogy amaz Abauj, emez Hont vármegye köz törvényszékeinek és gyüléseinek keblébeni tartását engedje meg.

A 110—112-ik ágazat, melyekben a nádornak meghagyatik, hogy e következő pereket: Rákóczy György fejedelemnek és testvérének Szádvára iránt Hetesi Pethe Lászlónak örökösei elleni — 2) Rákóczy fejedelem nejének, Lorántffy Zuzsánnának, Szerednye, Léva s Dombó várak, és a hennyei jószágok fölötti, és 3) a királyi fiscusnak Révay Ferenc, mint köz panaszokra okot adó, elleni perét rendkivüli törvény utján itélje el.

A 113-ik ágazat, melyben országunk rendei a felségnek azon határozatávali megelégedésöket kifejezik, melynél fogva az esztergomi érseknek és az ország birájának meghagyatik, hogy a melléjök vehető egyházi férfiakkal, s birákkal, és kir. tábla ülnökeivel azon panaszokat, melyeket a

győri káptalan, s Győr és Vas vármegye, sok nemes, s a győri püspökség alatt álló mezővárosok és faluk Draskovich György győri püspök ellen tettek, és az országgyülési sérelmek közt elősorolvák, mindjárt az országgyülés után elhalaszthatlanúl itéljék el.

A 114-ik ágazat, melyben az ezen országban panasztévő egyházi személyek és nemesek részére az 1563: 76-ik törvénycikk megújíttatik.

A 115-ik ágazat, melyben a felség kéretik, hogy Csáky István grófot a szomolnoki bányán fekvő pénzre nézve, a követelésnek valósága bebizonyodván, Roll Antal örökeseinek kielégítésére bírja.

A 116- és 117-ik ágazat, melyek közől amaz Pográny János örököseinek Véglés vár és jószágok elvételéből eredő pénzbeli követeléseiket a nádor által haladéktalanul megvizsgáltatni parancsolja, megengedvén mind azáltal nékiek, hogy azon vár és jószágok iránti jogaikat a törvénynek rendes utján kereshessék; emez pedig előadja, mikép a felség Kollonich György fiainak a lévai vár és jószágok iránt perújítási kegyelmet adni igért.

A 118-ik ágazat, melyben a rendek határozzák, hogy Tököly István a Kézsmárk mezővárosiakra nézt, ellent nem állhatván a királytól ellene nyert oltalmazó levelök, előbbi folyvást gyakorlott jogaival élhessen.

A 119-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy a zágrábi káptalannak a metlikei dézsmák iránt a német rend főnöke ellen indított, és a római széknek megbízottjai előtt megnyert perében azon részeknek igazságtevői által igazságot szolgáltasson, és végrehajtást tétessen.

A 120-ik ágazat, mely rendeli, hogy a vasvári káptalan levéltárának nagyobb bátorsága végett Szombathelyre átköltözni kényszerülvén, a káptalanbelieknek házai minden földesúri terhektől mentek legyenek, és a földesúr ajánlkozásához képest az ily terheket, még a káptalan ott maradand, Szombathely mezővárosának tartozásaiból lerovatni engedje.

A 121-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy az elpusztúlt csornai konventnek jegyzőkönyvei a vasvári káptalanba vitessenek, és ez azokból az okleveleknek másait országunk rendes biráinak parancsára kiadni köteleztessék.

A 124-dik ágazat, mely Szatmár és Németi mezővárosokat, mivel azontúl, hogy a szent koronának külön vagyonai közé tartoznak, a kapuknak összeszámítása, s adófizetés, és szoros jobbágyi állapot alól felmenti; egyébiránt azonban reájok nézve az 1638: 67-ik törvénycikket megújítja.

A 129-ik ágazat, melyben a rendek a Rába vizének kitisztítása iránt az 1638: 13-ik, a Mura vizének áradásai elleni gátépités iránt pedig az 1613: 27-ik ágazatra vonatkoznak.

A 131-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy gróf Thurzo György néhai nádor örököseinek vagy az atyjoknak bécsi házát adassa vissza, vagy annak árát fizettesse ki.

A 133-ik ágazat, mely által Czobor Imrének folyamodására a nádornak meghagyatik, hogy nékie az 1630: 46-ik cikknek tartalma szerint a nagyidai jószágok iránt birtoklóik ellen törvényt szolgáltasson.

A 138-ik ágazat, mely gróf Széchy Dienesnek, mint Széchy Tamás volt gyámnokának, kötelességül teszi, hogy annak minden vagyonát származására és személyére vonatkozó okleveleivel és minden ingó jószágával együtt mindjárt országgyülés után egy itélőmester előtt eskü alatt adja vissza; máskép ezek fölött egyik itélőmester országunk valamelyik rendes birájának parancsa mellett minden perorvoslatnak kizárásával igazságot szolgáltathasson.

A 139-ik ágazat, melyben gróf Eszterházy Miklós volt nádornak örökösei az ország nála létezett okleveleinek megtörtént kiszolgáltatása felett megnyugtattatnak, és ugyanazon oklevelek az imént megkoronáztatott királynak biztosító levelével együtt az új nádornak átadatnak.

A 140-ik ágazat, mely Kerekes Andrást a koronaőrzési pénzek fölötti számadásaira nézve minden további számadás terhétől feloldozza, és nékie az addiglan kapott 900 forinton túl jutalomdíjúl még 400 magyar forintot rendel.

A 141-ik ágazat, mely a veszprémi, egerszegi és kiskomáromi határszéli katonákat a veszprémi püspöknek ezen helységekbeni korcsmárolás és vámvétel jógábani háborgatásától, és a veszprémi káptalannak ugyanazon birtokokbani jogai gyakorlásában akadályozásától kisebb hatalmaskodásnak büntetése alatt eltiltja.

A 142-ik ágazat, mely azokat, kik a török alatt létező határokból marhákat szabad hajduk vagy határszéli katonák által elhajtatnak, ha azon vármegyében, melyből az elhajtás történt, perbe nem fogattathatnának, a kisebb hatalmaskodási törvényeк mellett azon vármegyében, melyben laknak vagy birtoki jogokkal birnak, perbe fogatni, és magokra az általok használt szabad hajdukra vagy katonákra nézve elmarasztaltatni rendeli.

A 143-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy Bakabányát, mivel a törökök beütésének nagyon ki van téve, elégséges gyalog őrsereggel láttassa el, és annak a bányavárosoknak jövedelmeiből zsoldot rendeljen.

A 145-ik ágazat, mely által Győr, Komárom és Pápa mezővárosiaknak vámmentességi kiváltsága, mennyire az az országnak és másoknak jogait nem sérti, erejében meghagyatik.

A 146-ik ágazat, melyben a rendek megújítván a magyar kamarának az udvaritól független levelezéséről az 1622: 18-ik cikket, a kamarai hivataloskodóknak számát kisebbre szállítandónak, és a harmincadosok mellett ellenőrködő irnokságokat eltörlendőknek véleményezik.

A 147-ik ágazat, melyben a rendek előadják, hogy ajánlásukra ő felsége a gyarmati kapitányságnak Balassa Ferencre, ugymint helytulajdonosára ruházását, mihelyest az megürülend, megigérte. Továbbá egy bizonyos külföldi modorú biróságnak Lengyel Boldizsár részére őellene hozott pénzbeli elmarasztalásról szóló itéletét megsemmisítik.

A 149-ik ágazat, mely Fánchy Pálnak Joó Miklós által elfoglalt ingó vagyonát ugyan a rövid ágazatoknál, letartóztatott okleveleit pedig az 1622: 14-ik törvénycikknél fogvást kereset alá veendőknek nyilvánítják.

A 150-ik ágazat, mely által a rendek az imént megkoronázott királynak tisztelkedési ajándékul minden kaputól egy forintot, a török alattvalókra nézve pedig felet ajánlanak.

A 151-ik ágazat, melyben az 1635: 1- és 1638: 5- s 6-ik ágazat által ajánlott adózások és fél harmincadi vámpénzek fölötti számadásoknak fölülvizsgálatára egy teljes felmentő és elmarasztaló hatalommal biró választmány rendeltetik, mely egyszermind Ekker Lukács örököseinek ügyét is vizsgálja meg.

A 152-ik ágazat, mely a koronaőrzési pénznek fizetetlenül maradott részéből mind a koronaőrző katonáknak, mind pedig Pálffy János és Forgács Péter koronaőrzőknek hátra lévő zsoldját kifizettetni határozza.

A 153-ik ágazat, melyben a határszélekben teendő ingyenes munkáknak hová fordítása elintéztetik.

A 155-ik ágazat, melyben a felségnek ajánlatára Caretto Ferenc határgróf, Starmberg Vilmos gróf, Traun Erneszt, Kuefstein György Ádám báró, Kaunitz Rudolf, Khuen Mátyás, Hodicz Vencel, s Puchaim Adolf grófok és Souches Lajos Ratvig báró honfiusíttatnak azon hozzátétellel: hogy Caretto granai határgróf, Khuen és Puchaim grófok és Souches báró

esküjöket, mivel azt távullétök, az utolsó pedig betegsége miatt most meg nem tehették, jövő országgyülésben letenni tartozzanak.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

Az 5-ik ágazat, mely által a királynak Rákóczy György erdélyi fejedelemmel és a pártját követő magyarokkal kötött linci békeséget megerősítő s 1645-ik évi december 16-án kelt levele, az egyházi rendnek és más bármely rendű katholikus világiaknak ellenmondásai örökre érvényteleneknek nyilváníttatván, elfogadtatik és törvénycikkbe iktattatik. — Ezen békeszerződésnek hat első pontja az evangelikusoknak szabad vallási gyakorlatát és az aziránti panaszaiknak orvoslását biztosítja. Névszerint pedig tartalma ezekből áll: 1) Hogy az 1608. k. e. 1-ső cikk szerint az ország rendei, a szabad- és mezővárosok, s a határszéli magyar katonák, vallásukat templomok, harangok és temetőknek szabad használatával együtt szabadon, minden háborgatás nélkül, gyakorolhassák. — 2) Hogy a parasztok szinte, akár a határszélekben, akár másutt, bármely földesurak vagy kir. fiscus jószágaiban lakjanak, vallásuknak gyakorlásában ne gátoltassanak, vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszeríttessenek, és a kik vallásaikban eddig gátoltattak, arra visszatérhessenek. — 3) Hogy a mezővárosiaknak és falubelieknek papházaiktól egyházi pásztoraik vagy szónokaik senki által el ne mozdíttassanak, és az eddig elmozdítottakat szabad legyen visszahelyezni vagy helyökbe másokat helyettesíteni. — 4) Hogy a vallás dolgát és templomok elfoglalását érdeklő akár 1638-ik évben benyujtott, akár azután szülemlett sérelmek a jövő országgyülésen az evangelikusoknak megelégedésére orvosoltassanak, s a hol a templomnak használása nekiek engedtetni fog, a parochiának jövedelmei is övéik legyenek, és többé templomok el ne foglaltassanak, a jelen zavarok alatt elfoglaltak pedig mind a két részről adassanak vissza. — 5) Hogy a vallás iránti közrendeleteknek megszegőire vagy terjesztessék ki Ulászló VI. törv. 8-ik cikke, vagy pedig más illő büntetés rendeltessék. — 6) Hogy mindezek jövő országgyülésen megerősíttetvén, törvénycikkbe iktattassanak. — A 7. pont az alkudozások egyéb tárgyainak, ugymint a szent székek állapotjának, jezsuiták kizárásának, az arany bulla megerősítésének, a dézsmabérletről szóló 1548: 61-ik cikk megújitásának, az ősi jószágok el nem idegenítésének, az országgyülésrei meghívásoknak, az országgyülési szavazatok bészedésének és vizsgálatának, a külföldi katonák kiküldésének, a hivatalok vallásrai tekintet nélküli osztogatásának, az igazság kiszolgál-

tatásának, a törökökkel és más nemzetekkeli békekötéseknek, s a haza szabadságának és védelmének elintézését jövő országgyülésre igazítja. — A 8-ik pont az országgyülésnek három hónap alatti hirdetését, a 9-ik pedig egy közbocsánatnak a bécsi békekötésbelivel egyenlő módra teendő kiadását, és a felségnek hívei által ezen zavarok alatt akármikép elfoglalt jószágoknak azonnali visszabocsátását köti ki.

A 6—14-ik ágazat, melyekben az evangelikusoknak követelései a linci békekötés következtében tárgyaltatnak, jelesűl nekiek 90, névszerint elősorolt, templomok visszabocsáttatnak, új templomok épitésére szabadság adatik, a katholikus papnak teendő fizetések alól fölmentetnek, némely helyeken a temetőnek és harangoknak katholikusokkal közös használata megengedtetik, s névszerint a 14-ik ágazatban azok ellen, kik ezután templomokat, papilakokat, iskolákat, vagy papijövedelmeket elfoglalnának, a népet harangok és temetők használatából kizárnák, visszaadni rendelt templomokat, papilakokat és jövedelmeket vagy az iskolákat vissza nem bocsátanák, templom-, papilak- s iskolaépitésre az evangelikusoknak helyet nem adnának, vagy őket az épitésben gátlanák, a hazafiakat vagy népet vallásuk szabad gyakorlásában háborgatnák, vagy az országnak és a király levelének vallás iránti rendeleteit megsértenék, a vármegye birái, katholikusok és evangelikusok közől egyenlő számmal nevezendő nemesei által elitélendő, s $\frac{5}{6}$ részében a határszélekre, $\frac{1}{6}$ részében pedig a végrehajtóra szálló 600 magyar forint büntetés rendeltetik, a feljebbvitel csak birtokon kivül, és pedig csak az országgyülésben egybe sereglett ország rendeihez foglalván helyet, és a végrehajtást az alispán és egyéb vármegyei birák hivatalaiknak és jószágaiknak vesztesége alatt, mely utóbbiak mégis közönséges becsüjök mellett visszaválthatók leendnek, megtenni köteleztetvén.

A 15-ik ágazat, mely a végintézeti pereket, a külső kellékeiknek átvizsgálását kivéve, világi törvényszékek által itéltetni, az ugy nevezett eltérítő parancsokat az egyházi birák által, a házassági ügyeken kivül, egyházi hűbéreiknek vesztesége alatt teljesíttetni, s az evangelikusokat házassági ügyekre nézve az 1608. k. e. 1-ső cikknél fogva a bevett gyakorlatnál hagyatni parancsolja, és a törvényes perfolyamot mennydörgő parancsok által akadályoztatni tilalmazza.

A 16-ik ágazat, mely rendeli, hogy a birtoki jogok, nagyobb vagy kisebb hatalmaskodások, nyelv- vagy fejváltságok, széksértések, hitbérek,

menyekzői ajándékok, női hozományok, dézsmák, leányi negyedek, valamint a hárm. törv. I. r. 9-ik címében elősorolt esetek, és más világi tárgyak iránt keletkező minden perek világi törvényszékek által itéltessenek. Továbbá hogy az egyháziak, és világiak, a hármas törvény által kijelölt néhány eseteket kivéve, egymás iránt minden perekben egyenlő teher és büntetés alá vettessenek.

A 17-ik ágazat, mely a világi jószágoknak egyházakra át nem szállitásáról II. András arany bullájának I. Lajos általi megerősitését helyben hagyja, és Ulászló III. törv. 55-ik cikkét megújítja.

A 18- és 19-ik ágazat, melyek közől amaz a katholikusoknak, emez pedig a helvét vallásuaknak panaszára Kassa városának meghagyja, hogy a vallás szabad gyakorlása az erdélyi fejedelemnek átengedett hét vármegyében törvény által biztosítva lévén, a katholikusoknak és helvét vallásuaknak vallásai szabad gyakorlását, templom-, paplak- és iskolaépítéssel, paptartással, és minden külső szertartásokkal együtt engedje meg, s a helvét vallásuaknak a tőlök elvett templom helyett más alkalmas helyet paplakkal és iskolával együtt azonnal tettleg engedjen, és többé vallásuk gyakorlásában se a katholikusokat se a helvét vallásuakat a törvénykiszabta büntetés alatt háborgatni ne merészelje.

A 21-ik ágazat, melyben a rendek az iránti tiltakozásukat kijelentik, hogy a király vagy utódai ezután az országnak vármegyéit, vagy magános uraknak várait és uradalmait senkinek át ne engedjék.

A 22-ik ágazat, mely által az 1638: 2-ik cikkben érdeklett úritörvényszékek, melyek a nemeseknek országnagyoktól érdemjutalomúl nyert birtoki jogaikról itélének, mint törvényellenes visszaéléssel divatba hozottak, eltöröltetnek.

A 68-ik ágazat, melyben a hajdu mind privilegiált mind nem privilegiált városok iránt az 1635: 68-ik ágazat megújíttatván, rendeltetik, hogy a hajduvárosok, ha a szökevény jobbágyot harmadszori visszakivánásra vissza nem bocsátanák, 300 magyar forintban marasztaltassanak, s ezen birságot rajtok a fő- és alispánok, és ezek elégtelenek lévén, az országnak fő- vagy altábornagyai minden védszereknek kizárásával elengedhetlenűl vegyék meg.

A 74-ik ágazat, mely a fényes portához küldendő követség iránt rendeli, hogy a felségnek szószólója mellé egy egyenlő hatalommal felruházandó érdemes birtokos magyar is adassék.

A 75- és 76-ik ágazat, melyekben rendeltetik, amabban ugyan hogy a főispáni hivatal, megtartatván az 1554: 19. és 1638: 33-ik cikkek rendeletei, azon vármegyében birtokos, emberkorú s érdemes egyénre ruháztassék, s egyre csak egy vármegyének kormánya bizassék; emebben pedig, hogy a főispán megyéjének nemeseit, az 1548: 66-ik cikkben kijelölt büntetés alatt, szabadságaikban semmiféle keresett ürügy mellett ne háborgassa, s a törvény rendje szerint el nem marasztaltakat be ne fogassa, se egyéb előjogaikat meg ne sértse.

A 77-ik ágazat, mely rendeli hogy, ha az itélőmesterek, alispánok vagy más megyei birák a töröktőli félelem miatt törvényszéktartás vagy más birói végrehajtás végett a hely szinére megjelenni nem merészlenének, más közelebb fekvő biztosabb helyen törvényszéket tarthassanak, és a végrehajtásokat megtehessék.

A 78-ik ágazat, mely által a szabad és királyi valamint bányavárosoknak, és kiváltságos mezővárosoknak is kötelességül tétetik, hogy az 1608. k. e. 13., 1609: 41. és 1635: 21-ik törvénycikkeknek rendeleteit pontosan megtartsák, és névszerint a kassaiak az e törvényeknek ellenére hivatalaitól megfosztott néhány egyenkint elősorolt egyéneket, a törvénytelenségnek valósága bebizonyodván, tüstént visszahelyezzék. Továbbá ugyanezen ágazat a fennérdeklett községekben lakó nemeseket személyeikre és ingó javaikra nézve azoknak minden hatósága alól fölmentetteknek nyilatkoztatván, nékiek kisebb hatalmaskodásnak büntetése alatt meghagyja: hogy a közöttök lakó nemeseket és azoknak szolgáikat be ne fogassák, őket személyes munkákra ne szorítsák, szokatlan terhekkel ne terheljék, a megholt nemesnek vagyonát örökösei jogának sérelmére pecsét alá ne vessék, le ne foglalják, s polgári örökségeikből ügyöknek elitélése előtt ki ne zárják, a nemeseket boroknak és élelmi szereknek tulajdon szükségökrei bevitelében, sőt a borkimérésben se, ha annak gyakorlatában voltak, ne akadályozzák, s a nemesi hatóságoknak ily nemesek iránti birói eljárásaikat ne gátolják, és a nemesi birói személyek mellé polgáraik közől senkit se csatoljanak. Végre ugyanezen ágazat ugyanazon büntetés alatt a fönérdeklett községeket itélettételeiben az ország törvényeinek és szokásainak megtartására kötelezi, és az azokkal ellenkező helybeli rendeleteiket és szokásaikat a nemesekre nézve erőnélkülieknek nyilatkoztatja.

A 79-ik ágazat, mely rendeli, hogy ezen szabad-, bánya- és mezővárosok, valamint a határszéleknek és hajduvárosoknak kapitányai és fa-

luknak birái is az előttök perlekedő nemeseknek igazságot ne helybeli szokásaik, hanem az ország törvényei szerint szolgáltassanak, és mindenféle, akárhol hitelesen kelt ügyvédvallási leveleknek helyet adni köteleztesssenek.

A 80-ik ágazat, mely Sopron és Pozsony városainak bizonyos követelt engedménynél fogvásti azon visszaélését, melynél fogva az ország főpapjai, nagyai és nemesei borainak és más termékeinek önmagok, szolgaembereik, vagy vevőik általi egy helyről másikra vagy hazán kivülre vitelét, a nemesi előjogoknak sérelmével és a királyi harmincadi és vámbeli jövedelmeknek rövidségére, főleg a pozsonyi réven, gátlani, sőt egészen elzárni divatba hozták, akár a kárvallottnak, akár az eladónak kérésére a rövid ágazatoknál oda itélendő kisebb hatalmaskodási büntetés alatt eltiltja.

A 81-ik ágazat, melyben a városok vagy szabados mezővárosok által nemesek ellen akár a városnak falai közt akár azokon kivül elkövetett hatalmaskodások iránt az 1618: 60-ik cikk megújíttatik azon hozzáadással, hogy az ily hatalmaskodásért ne csak a város vagy mezőváros mint község, hanem a tetthez alkalmazott polgári és városi szolgák is a vármegye által itéltessenek, és részvevők gyanánt marasztaltassanak el. Továbbá hogy a város vagy annak tanácsa által elkövetett fenyítő törvényszéki büntettekért a város tanácsa bűntársaival együtt a vármegyének köz törvényszéke elébe idéztessék, és az által itéltessék el, szabad maradván mindazáltal azoknak, kik azt akarnák, ezen esetben keresetöket a vármegyének széke helyett a hárm. törv. 3. r. 19-ik címénél fogva az ünnepnyolcadi szék előtt előmozdítani.

A 86-ik ágazat, melyben a városi polgároknak mások adósságai miatti vagy bűntetteikérti be nem fogathatásáról az 1548: 65. és 1574: 38-ik törvénycikkek megújíttatnak.

A 87-dik ágazat, melyben rendeltetik hogy, ha szabad és királyi városnak vagy mezővárosnak földjén örökséggel birók felségsértést vagy hívségtelenkedést elkövetnek, örökségeik ne a városi, hanem a királyi fiscusra szálljanak, s azokat a király szinte, mint a nemesieket, de mégis csak polgári joggali birtokúl, eladományozhassa.

A 88—90-dik ágazat, melyek a harmincadokról rendelik: Az 1-ső ugyan, hogy minden, következőleg a dunántúli, névszerint az óvári harmincadok is, a magyar kamarától közvetlen függjenek, jövedelmeiket

magyar folyamu pénzben szedjék, s a magyar kamarába adják, és az igazságos harmincadon túl kisebb hatalmaskodásnak büntetése alatt, kivéve a cédula aláirásától járó két dénárt, semmit se vegyenek, s az óvári harmincadosok a soproni mészárosokat ökröknek összevásárlásában ne akadályozzák. A 2-ik pedig, hogy a kamara a török tartományok felé fő- és fiókharmincadokat, valamint Szereden és Ikerváron is fiókokat állítson föl. A 3-dik végre, hogy mind a királyi felségnek mind az erdélyi fejedelemnek birtokaiban a harmincad hazánk régi szokása szerint szedessék, és arra nézve semmi újitások se hozassanak be.

A 91-ik ágazat, mely által megújíttatván az 1635:72., 73. s 1638: 58-ik ágazat, a száraz vámoknak és a sérelmesen felállított fiókvámoknak eltörlésére, s az igazságtalan vámpénzeknek leszállítására 5 választmány neveztetik; továbbá a vámúttal-élésre kényszerítőkről az 1625: 34-ik, a zsidóknak, mint hazánk jogai birására képteleneknek, vámbérlettőli elmozdításáról az 1630:15-ik törvénycikk megújíttatik, és a zsidókat vámoktól el nem mozdítók vámaiknak veszteségével büntettetni rendeltetnek.

A 92-dik ágazat, melyben azon merénynek fékezésére, melynél fogva némely urak és nemesek a vármegyei biráknak itélettételeiket és birói végrehajtásaikat jószágaikban gátolják, vagy meg nem engedik, az 1495:15., 1638:60-dik és egyéb az iránt hozott törvényeinket szigorúan megtartatni rendeltetnek.

A 93-dik ágazat, melyben a városok megengedni parancsoltatnak: hogy a vármegyének elmarasztaló itéleteit a városban lakó nemeseknek ingó javaikban a kiküldött alispán végrehajthassa, szabad lévén azonban ily eljárásnál a város birájának vagy kapitányának jelen lenni. Továbbá rendeltetik hogy, ha a város ilyen eljárást ellenzene, a kiküldött alispán, minden további per és itélet nélkül, azonnal a városnak vagyonából vegye meg az elmarasztalást.

A 94-ik ágazat, melyben a hazafiak és szomszéd-tartománybeliek közötti adósságok miatt történni szokott letartóztatásoknak megszüntetésére a király kéretik, hogy a múlt országgyűlésben tett igéretéhez képest az ily adósság iránti minél szaporább végrehajtásra nézve módot találni, és a lengyel urakat, kik iránt egyszersmind Mátyás VI. törv. 32-ik ágazata megújíttatik, a jogtalan letartóztatásoktóli óvakodásra bírni kegyeskedjék.

A 95-dik ágazat, melyben a dézsmákról és azoknak bérletéről az

1548:61. és 1609:18-dik ágazat megújíttatván, következők rendeltetnek: 1) Hogy a dézsmáknak szokott és meghatározott ára azonkori állapotjában maradjon, s jövendőre ne legyen többé szabad azt fölemelni, és ha a dézsmát bérbeadó az ily dézsmabért sz. György napja tájban teendő intés és megkínáltatás mellett föl nem venné, a bérlés jogával bíró földesúr azt az illető vármegye alispánának kezébe letévén, az ő előbérleti jogához tartozó dézsmát, fönmaradván mégis a kir. fiscusnak a határszélekbeni dézsmabérleti joga, szabadon beszedhesse. — 2) Hogy a hol eddig a dézsma nem termékben, hanem pénzben szokott szedetni, megújíttatván az 1563:72-ik cikk, ezután is úgy szedessék. — 3) Hogy a dézsmaszedésbeli visszaéléseknek eltörlése iránt az 1635:24-dik cikk megújíttatván, a bordézsma nagyobb mértékkel ne méressék, mint melylyel a tizedelendő termés mérve volt. — 4) Hogy a dézsma-letartóztatók vagy elfoglalókról az 1609:17., 1625:30., 1613:19., 1618:45. s 1635:23., a gabonadézsmaszedés határnapjáról az 1622:70., a nemesek általi dézsmaadásról az 1563:69., a címeres nemesek, tisztek, majorosok, s uraknak szabadosai és szolgái, a zsoldosok és kézmívesek által adandó egész dézsmáról az 1613:14., és a dézsma behordásáról az 1613:20., 1618:45. s 1635:23-dik törvénycikkek szolgáljanak ezután is szabályúl. — 5) Hogy a bordézsma, az azon évi ily dézsmának vesztesége alatt, vízkeresztig múlhatlanúl kiszedessék; mi hogy kényelmesebben megtörténhessék, a földesurak is kilencedöket vagy hegyvámaikat a fönérdeklett törvényekben kijelölt határnapokig szedjék ki, és a dézsmaszedők tovább reájok várakozni ne tartozzanak.

A 96-ik ágazat, mely a bárány- és gidadézsmáról az 1618:45-dik cikket megújítja azon hozzáadással, hogy a tizedszedők dézsmabárányaikat és gidáikat keresztelő sz. János napjáig elvinni tartozzanak, s azokat a paraszt tartani és a netalán történendő kárért felelni köteles ne legyen.

A 98-ik ágazat, melyben a rendek az 1498:30., 56., 1507:13., 1514:59., 1552:42. és 1587:39-ik cikkekre hivatkozván, rendelik, hogy több egyházi hűbérek senkinek se adassanak, s több ily hűbérekkel és méltóságokkal a főpapok se birhassanak, a hűbérrel nem bírók iránt azonban, főleg a cancellaria által illő tekintet vettetvén. Továbbá hogy egyházi hűbérek idegenekre ne ruháztassanak, és a melyek eddig olyakra ruháztattak, azoktól elvétetvén, alkalmas hazafiaknak adassanak.

A 99. és 100-dik ágazat, melyek közől amaz a püspöki székkel vagy püspöki birtoki jogokkal nem bíró püspököknek királyi tanácsba nem

bocsátásáról az 1608 k. e. 6-ik, emez pedig a néplelkészek s plébánosok kijelölése és megerősítése iránt az 1504:26-ik törvénycikket megújítja.

A 105-dik ágazat, mely az oly hitbéres asszonyok ellen, kik az 1618:61. és 1622:67-ik törvénycikkek ellenére a hitbérnek fejében birt jószágokat, vagy az azokat érdeklő okleveleket, a közvetlen örökösöknek sérelmével, távolabbi rokonoknak vagy idegeneknek kezére bocsátják, azt rendeli, hogy ne csak ők azon törvényekben kijelölt büntetés alá essenek, hanem az ily jószágok és oklevelek is azoktól, kiknek kezére bocsáttattak, ugyanazon törvények melletti perrel visszavétethessenek. Továbbá hogy, ha az özvegyek megholt férjeiknek vagy gyermekeiknek testét sokáig temetetlenűl hagynák, ily tettök az örökösöknek hitbér-kiszakasztási és egyéb alapos kereseteit ne akadályozhassa.

A 122-ik ágazat, mely rendeli, hogy a kir. cancellaria adományi vagy jószáglekötő leveleket szokatlan s hazánk régi szokásával ellenkező záradékokkal ne adjon ki, és ha kiadna, azon záradékok, mint törvénytelenek, a törvényszékek által tekintetbe ne vétessenek.

A 123-ik ágazat, mely az országgyűlési szállásosztogatók kihágásainak meggátlására rendeli, hogy a királyi felség a már felépített pozsonyi várban kényelmesebben megszállhatván, a főlovászmester szállások osztogatására oly igazságszerető férfiakat rendeljen, kik magokat ajándékok által megvesztegetni nem hagyván, az országgyűlésre meghívottaknak méltóságaihoz illő szállást, a főpapoknak, országnagyoknak, és más főembereknek ugyan a belső városban, a vármegyék és urak követeinek pedig a felső, és a német uraknak s egyebeknek a dunamelletti és hegyalatti külső városokban rendeljenek. Továbbá ugyanezen ágazat a piacra hozott áruktól országgyűlés alatt taksákat akár a szállásosztogatók akár a város által vétetni tilalmaz.

A 125-ik ágazat, mely a zálogváltási perről az 1635:90-ik cikket megújítja oly hozzáadással, hogy a pénzen vagy szolgálaton szerzett zálogos jószágok, ne közönséges becsüi árok mellett, hanem a záloglevélben kitett pénzösszegnek letételével váltathassanak vissza, és hogy a zálogos jószágok ingó javak gyanánt tekintetvén, a záloglevél, habár iktatás által meg nem erősíttetett is, érvényesnek tekintessék.

A 126-dik ágazat, mely által határoztatik, hogy az ingó, habár végintézet által hagyományozott, javakat, s hitbért, női hozományt, és azokbani örökösödést követelő pereket 600 forintig a vármegye, azon fö-

lül pedig az ország rendes biráinak parancsa mellett egy itélőmester itélhesse, s a följebbvitel a vármegye itéletétől birtokon kivűl, az itélőmesterétől birtok mellett foglaljon helyet.

A 127-ik ágazat, mely az 1635 : 19. és 20. ágazatot az ezen törvények előtti peres határjelekről vétetni kivánja; a határok iránti újabb hatalmaskodásokat vagy elfoglalásokat pedig kisebb hatalmaskodási perrel is megboszúlhatóknak nyilvánítja.

A 130-ik ágazat, mely azok ellen, kik a jószágot az ellenmondóknak kezéből ellenmondásuk megvetésével elfoglalják, az 1492 : 59-ik cikket megújítja.

A 133-dik ágazat, mely a szökevény jobbágyokról és szolgákról hozott törvényeket azon határozattal toldja meg, hogy a szökevény egyénnek bebizonyítása más tanuvallomások által pótoltathassék.

A 134-ik ágazat, mely rendeli, hogy a vármegyéknek vagy uraknak országgyűlési követei, míglen követségök tart, azon vármegyékben, melyekben laknak vagy birtoki jogokkal birnak, a követeknek fizetéséhez semminemű taksa vagy adófizetésre ne szoríttassanak.

A 135-dik ágazat, mely az ezen országgyűlésen távullétező követeknek akármikép fölkért jószágaikban országgyűlésnek tartása alatt történt iktatásokat megsemmisítetteknek nyilatkoztatja.

A 136-ik ágazat, mely rendeli, hogy az iktatás, ha a törököktőli félelem miatt helyszinén végre nem hajtatthatnék, valamely közelebb fekvő helyen, jelesűl ott, hol a megye törvényszékeit vagy gyűléseit tartja, de nem máshol, a tő- és határszomszédoknak és helybeli lakosoknak jelenlétében, és az 1635 : 45-ik cikk szerint azon vármegyének birái és tisztviselői előtt, melyben a fölkért jószág fekszik, nyilvánosan vitessék végbe, máskép érvénytelen legyen.

A 137-ik ágazat, mely a törvényellenes parancsoknak ki nem adásáról a hozott számos törvényeknek rendeleteit megtartatni sürgeti.

A 144-ik ágazat, mely által megengedtetik, hogy száztól hat forint kamatot mind az adós kötelezhessen, mind az úgy lekötött kamatot a hitelező mind törvényszéken, mind azonkivűl megvehesse.

A 148-dik ágazat, mely a kisebb hatalmaskodásról és végrehajtásokról hozott 1635 : 27-dik, valamint az 1563 : 29-dik cikket is megújítja.

A 154-ik ágazat, melyben a rendek ő felségét kérik, hogy az országgyűléseknek ritkább tartása az összegyűlt rendeknek hosszabb ideig

tartó együttlétét szükségessé tévén, ezután országgyűlést minden harmadik évben tartani, és a rendeket jelenlétével megörvendeztetni kegyeskedjék.

Harmadik törvénylevele az 1649-dik évi 25-ik napjára hirdetett pozsonyi országgyűlésnek műve, s a királynak szokott elő- és utószaván túl, a rendeknek előszavából, — melyben megköszönvén a felségnek hazánk iránti, királyi előadásaiból*) is már kitünő, atyai gondoskodását, hozott törvénycikkeiknek megerősítéseért esedeznek, — és 102 ágazatból áll; melyek közől

I. Ideigleni, vagy csak nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben előadatik, hogy a felség mindjárt a királyi előadásoknak átnyújtása után, minden más országgyűlési tanácskozások előtt, a nádorságra az országnagyok közől néhányat kijelölt, és a rendek közőlök gróf Pálffy Pált nádorrá választották.

A 2-ik ágazat, melyben a rendek azon oknál fogva, mert a felség a határszélekrőli gondoskodást, és az 1609-dik évi számra emelendő régi katonaságnak magyarországi jövedelmeiből és a szomszéd tartományoknak segedelmezéséből fizetését magára vállalta, a harmincadnak féléveli fölemeléséből bejövendő pénzösszeget jövő országgyűlésig a kir. kamarának rendelkezésére bizzák, Slavóniára és Horvátországra nézve azonban az 1638: 27-ik cikknek rendeletét föntartván, és azt kikötvén, hogy a slavóniai, horvátországi és tengermelléki őrseregnek fizetését az eddigi divat szerint a belső ausztriai tartományok továbbá is folytassák.

A 3. és 4-dik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan ez alkalommal a kapuszám utáni adózás és részleges fölkelés helyett tulajdon költségökön 3900 részint lovas részint gyalog katonát kiállítani, és jövő országgyűlésig kitartani igérnek azon kikötéssel, hogy az csak a törökök ellen és határszéleinknek védelmére alkalmaztathassék, és azt, ki ezen kötelességét elhanyagolná, kétszeres zsolddal büntettetni rendelik; emebben pedig Slavóniának és Horvátországnak kötelességűl teszik: hogy a Kulpa vize mellett körülbelűl 500 katonának tartását boldogabb időkig folytassa, és hogy ezen országoknak közadója és a fél harmincad vámai az 1638: 7-ik cikk szerint e célra fordíttassanak.

---

*) Ezen előadásokról Kovachich: Supplem. ad Vest. Comit. III. k. 417-dik lapján azt jegyzi meg, hogy azok csak 1649-iki martius 13-ik napján keltek.

Az 5. és 6-ik ágazat, melyek közől amaz ugyanaz 1647-dik évben ajánlott pénz- és terméknbeli adózásoknak, valamint az előbbenieknek is, 1625-ik évtől kezdve, akár a vármegyékben, akár az adószedőknél hátramaradott részét jövő sz. Márton napjáig befizettetni, és ha addig le nem fizettetnék, a kötelességöket elhanyaglókat az 1647-ik 39-ik törvénycikkbe foglalt megbízott biróságok által kötelességeiknek teljesítésére végrehajtással is szoríttatni parancsolja; emez pedig az ingyenes munkákra nézve Bereg, Ung, Turóc, Árva, Sopron, vagy más vármegyék részéről történt hátramaradásokat minden haladék nélkül kipótoltatni, és a kötelességeiket elhanyaglókat a nádor vagy annak megbízottja által azoknak kipótlására kétszer annyit adásnak büntetésével szoríttatni rendeli.

A 7-ik ágazat, mely az 1647 : 74-dik ágazatot megújítván, sürgeti hogy a fényes portához küldendő császári követ mellé egy magyar követ is adassék, kivel egyetértőleg hazánknak dolgait tárgyalja. Továbbá rendeli hogy, ha akár a törököktől ide követ érkezik, akár innen a fényes portához vagy Budára küldetik, az az ország nádorának jó korán tudtára adassék.

A 8. és 9-dik ágazat, melyek közől amabban megerősíttetvén az 1622 : 23-dik ágazat, sürgettetik hogy a kapitányoknak utasításai az ország törvényéhez alkalmaztassanak, — hogy a hadi tanácsban, midőn magyar dolgok tárgyaltatnak, a határszéleknek állapotját ismerő, legalább is két magyar tanácsos helyet foglaljon, — hogy a magyar dolgok a biztosító királyi levélnek 3-ik föltétele szerint magyarok által tárgyaltassanak, — s hogy a nádor és bán hatóságaikban meghagyassanak; emebben pedig szükségesnek nyilváníttatik az, hogy a felség a kapitányságok- és alkapitányságokat magyar tanácsának és tábornagyainak véleménye szerint hosszú haladék nélkül betöltesse.

A 10-dik ágazat, melyben határoztatik hogy, ha a vallás dolgára nézve a múlt országgyűlési rendeletek ellen bántalom történt volna, vagy ezután történnék, az ugyanazon törvények szerint boszúltassék meg.

A 11. és 12-dik ágazat, melyek közől amaz az 1647 : 6-dik cikkbe foglalt 90 templomhoz a máskfalvait és téplait is számíttatni, és Sellyén Farkas Mátyásnak telkét a helvétvallásuaknak vallásuk gyakorlatára átengedtetni rendeli; emez pedig a még mindég ellenszegülő kassaiak által az 1647 : 18. és 19-ik ágazatokat, a törvény-kiszabta büntetés alatt, mindjárt az országgyűlés után, és pedig a katholikusoknak és helvét vallásuaknak

templom, iskola és papi lak épitésére adandó elégséges helyekre nézve az Abauj vármegye által kiküldendő alispán, szolgabiró és egyenlő számu katholikus és evangelikus előkelő nemesek előtt teljesíttetni, és a városi tisztségekre nézve az 1608 k. e. 13-ik ágazatot megtartatni, jelesül a főbiróságot fölváltva hol egyik hol másik vallásbelire ruháztatni parancsolja.

A 13-ik ágazat, mely az ausztriai, morvai, sléziai és styriai városokat és mezővárosokat az 1647:28-ik cikk által reájok rótt harmincad és fél harmincad fizetésének terhe alól, jó szomszédságnak föntartása végett, nemcsak a hazánkbeli majorsági boraikra, hanem a mennyire előbb a harmincadtól mentek voltak, más behozandó vagy kiviendő áruikra nézve is fölmenti.

A 21-ik ágazat, mely Abauj vármegyének gyűléseit és köz törvényszékeit az 1647:109-dik cikk szerint ezután Kassán tartandóknak rendelvén, Kassa városát ennek megengedésére, rajta minden perorvoslat kizártával annyiszor a mennyiszer megveendő, s ⅚ részében a határszélekre, ⅙ részében pedig a végrehajtó biróra szálló 600 magyar forint büntetés alatt kötelezi.

A 22-ik ágazat, mely a pozsonyi vár hegye és a város árka közötti, előbb elzárva volt útat ezután közhasználatra szabadon hagyatni parancsolja.

A 23-dik ágazat, melyben határoztatik, hogy az esztergomi érsek Körmöc városa ellen, az 1608 k. e. 13., 1609:44., 1635:21. és 1647:78-dik törvénycikkek mellett, az ottan általa vett és néhány hónapokig birt, de azután a város által erőhatalommal elfoglalt háznak visszaadására, és az ezen törvények által kiszabott büntetésnek odaitélésére egy itélőmester előtt pert indíthasson, és hogy abban nekie minden perorvoslatoknak és elhalasztásoknak kizárásával igazság és végrehajtás szolgáltassék.

A 24-dik ágazat, mely ugyanazon érseknek panaszára Pozsony, Szentgyörgy és Bazin szabad kir. városoknak meghagyja, hogy magokat a bordézsmára nézve az 1635:24-ik törvénycikkhez és más szabad kir. városokban divatozó módhoz alkalmazzák, jelesűl a tizedelőt is a termékméréshez bocsássák.

A 25-ik ágazat, melyben a rendek ő felségének a kőszegi, kismartoni és szarvkői uradalmak hazánkbai visszakeblését megköszönik, és ezen uradalmakat hazánknak köz törvényei alá vetik.

A 26—29-ik ágazat, melyekben az országnak határai Slézia, Morva, és Lengyelország felé kiigazíttatni, s Lublyó várának a szepességi 13

várossal együtti kiváltása miatt követek küldetni, és a Budetin melletti sáncok lerontatni sürgettetnek, s az eljárandó biztosok, illetőleg követek iránt az ország részéről intézkedés tétetik.

A 30—32-dik ágazat, melyekben három országos választmány iránt rendelkezés tétetik, melyek közől az egyik Varasdon egybeülvén, az 1635-ik évben rendelt varasdi választmány által bevégzetteket foganatba hozassa és az előforduló kérdéseket kiegyenlítse, — a második Bécsben, vagy hol a királynak tetszeni fog, belső Ausztriának biztosaival a slavóniai és horvátországi határszéli kapitányok hatalma alatt maradó oláhoknak, tótoknak, és kóbor hajduknak azon országokbai békeblezését, s a katonai tisztségeknek magyarok és külföldiek közötti egyenlő számmal vagy fölváltva teendő kiosztását, és az ezen országok és szomszád tartományok közötti kölcsönös béke föntartását eszközölje, — a harmadik végre az ádriai tengermelléki határszéleknek dolgát rendbe hozza, és Starigrád, Jablanac és Terzáth várai Frangepán családnak teendő visszaadását, és Zeng városának előbbi szabadságába, és a helybeli kapitányok által bitorlott harmincadi jogábai visszahelyezését az itt megújított 1638:42. és 1647:50-ik cikkek értelmében foganasítsa.

A 33—36-dik ágazat, melyekben szinte Slavóniát és Horvátországot illetőleg rendeltetik: 1) Hogy ezen országok az 1464:13. és 1600:27-dik cikkek szerint minden szabadságaikban, jogaikban, és kiváltságaikban tartassanak meg. — 2) Hogy a berkesevinai erősségnek épitésére igért sommát a felség adassa meg. — 3) Hogy a kereskedés végett kivitt vagy behozott áruktól a határszéli akár német akár belföldi kapitányok is harmincadot fizessenek, s máskép szabadjon őket megzálogolni. — 4) Hogy a német katonaságnak varasdi várból, és a vármegye törvényszékének helyéből i kiviteléről hozott törvényeket a felség foganasítni kegyeskedjék.

A 37-dik ágazat, mely az 1647:45-dik törvénycikk által rendelt győri választmány munkálatának folytatását sürgeti.

A 38-ik ágazat, mely rendeli, hogy az egri káptalan, miután Jászó városa a törökök beütései miatt annak bátorságos lakhelyül nem szolgálhat, Kassa városában foglaljon széket, és a város nékie a házvételt megengedni az 1609:44-ik törvénycikkben kijelölt büntetés alatt köteleztessék.

A 47-ik ágazat, melyben a király kéretik: 1) Hogy a körmöci kispénznek nagy szűke lévén, az nagyobb mennyiségben, s az 1625:39-ik

cikkben kijelölt pénzláb szerint veresse. — 2) Hogy az aranynak és ezüstnek kivitelét tiltsa el.

A 48-ik ágazat, mely az érsekújvári erősségben tartózkodó nemeseknek, mivel nemesi előjogokkal élni akarnak, meghagyja, hogy magokat vagy Nyitra vagy Esztergom vármegyének hatósága és taksálása alá vessék, s ha ezt önkényt meg nem tennék, egyik vagy másik vármegye által arra kényszeríttessenek.

A 49-dik ágazat, mely a Bakabánya városába rendelendő őrsereg iránt az 1647:143-ik cikket foganatosíttatni kéri.

Az 50-dik ágazat, melyben a győri káptalannak megengedtetik: hogy Patona helységét megerősíthesse, s azon erősségbe ingyenes fegyvereseket jobbágyai közől helyezhessen, és azokat a tábornagytóli függés nélkül teljes hatalommal kormányozhassa.

Az 51-ik ágazat, melyben a felség kéretik, hogy a szomszéd tartományokban létező pénzbeli követeléseknek frisebb behajtása végett, mind Révay Pál özvegyének mind más magyarországi hitelezőknek részére, azon tartományoknak biráihoz sürgető parancsokat küldeni, és igérete szerint általok igazságot szolgáltatni kegyeskedjék.

Az 52-dik ágazat, mely által a nádor azon Komárom és Győr vármegyék által kijelölendő gonosztévőknek büntetésével megbízatik, kik az ezen vármegyékbeli, főleg a vértesaljai kerületbeli köznépnek személy- és vagyonbeli bátorságát feldúlják.

Az 53-ik ágazat, melyben Szentgyörgy szabad kir. városnak meghagyatik, hogy gróf Pálffy Miklóst és más nemeseket, kik ott kiváltságolt házakat régtől fogva bírnak, a korcsmárlásnak és borok behozatalának gyakorlatában az 1647:78-ik törvénycikknek ellenére ne akadályozza.

Az 54., 55., 57., 58., 60., 61., 62., 66. és 67-ik ágazat, melyek által a nádor megbízatik: hogy a) Nagy-Tapolcsán mezővárosának és Pongrácz-családnak egymás közötti és Szerdahelyi-családdali, — b) Balassa Jánosnak, Simonnak és András fiainak Balassa Ferenc elleni, — c) Balassa András özvegyének mostoha fia Balassa Bálint és Balassa Ferenc elleni, — d) Rueber, Fronmiller és Rayner-családoknak jószágaik birtokában létezőkkeli, és Rakitsai Jánosnak Szakolca városa és Nyáry Lajossali, — e) Hosszutóty Györgynek Rátky-családdali, — f) Hódosy-családnak Perény Gáborrali, — g) Czobor Imrének a nagyidai uradalom birtokosai elleni, — h) Palugyai Zsófiának Révay Ferencceli, — és i) Pográny János örökösei-

nek a véglesi vár és jószágok iránti pereit minden elhalasztásoknak kizárásával itélje el, és végrehajtás által végezze be.

Az 56-dik ágazat, melyben a rendek Kollonich grófoknak a lévai vár és jószágok iránti perökben a kegyelem melletti perújítást megengedtetni ismét sürgetik.

Az 59-ik ágazat, melyben a rendek Náprágy István leányának kérelmére igazságosnak nyilvánítják azt, hogy atyja nemes kúriájának és jószágainak fele, melyet annak adományosa, Thuránszky Péter, ellenmondásának ellenére elfoglalt, az ezen jószágokat illető oklevelekkel együtt nekie az alispán által haladék nélkül visszaadassék, és az adományos jogának birtokon kivűli keresésére utasíttassék.

A 64. és 65-ik ágazat, melyekben a nádornak meghagyatik, amabban ugyan, hogy Ecker Lukács örököseinek anyjok jószágának fele iránti megújított perét haladék nélkül vizsgálja át; emebben pedig, hogy Révay Pál özvegyének peralkun épülő perében Révay Ferenc ellen a hozott itélőmesteri határozatnak végrehajtását, minden perorvoslatnak kizártával, mennél rövidebb határnap kitűzése mellett eszközölje.

A 68—70-dik ágazat, melyek közől az I. Rákóczy György fejedelemnek, továbbá édes anyjának és Rákóczy Zsigmondnak megengedi, hogy magyarországi jószágaikra és bármily ügyeikre nézve tulajdon pecsétjeik alatt ügyvédet rendelhessenek; a második és harmadik pedig Rákóczy György fejedelemnek Szádvára, és a fejedelem nőnek Szerednye, Léva s Dombó várak és a hennyei jószágok iránti pereikre nézve az 1647:110. és 111-ik ágazatot megújítják.

A 71. és 72-dik ágazat, melyek közől amabban a király kéretik, hogy a kétszeres harmincadnak terhes kivétele iránt hazánk felső részeiben szülemlett nehézségeket az erdélyi fejedelemmel egyenlítse ki; emebben pedig a hazánk Erdély felé létező határainak rendbeszedése iránt az 1638:41-dik törvénycikk megújíttatik, és két elholt biztos helyébe mások neveztetnek.

A 73—75-ik ágazat, melyek által gróf Pálffy Pál, Lippay Gáspár kamarai főnök, Tőrös János, Mórocz Farkas, Rakoviczky György kamarai tanácsnok, és Százady Ferenc, számadásaik helyeseknek találtatván, az országnak általok kezelt jövedelmeire nézve a további felelet terhétől fölmentetnek.

A 76-ik ágazat, mely az ünnepnyolcadi törvényszékeknek, az or-

szág felső részeiben ugyan 40, a dunamellékiekben és Slavóniában pedig 14 év óta megszűnt tartását kirendelt idejeikben ismét folyamatba tétetni parancsolja, és az elholt főpapok és bárók helyébe másokat nevez.

A 77. és 78-dik ágazat, melyek közől amaz megújítván az 1647: 91-dik cikket, a nádort megbízza, hogy a száraz és szükségtelen vámokat, az országgyűlésnek bevégzésétől számított egy év alatt, az illető vármegyéknek felszólitására, az azon cikkben kinevezett biztosok által töröltesse el, a pusztán rendbe szedendőket pedig szedesse rendbe, s egyszersmind néhány elhalt biztos helyett másokat nevez; emez pedig ugyanazon biztosok és egy kamarai tag által az újont fölállított fiók harmincadokat is rendbeszedetni, vagy illetőleg eltörletni rendeli.

A 80-dik ágazat, mely az igazságnak kényelmesb kiszolgáltatása végett Hont vármegyének köz törvényszékét Selmec helyett Korponán tartatni rendeli.

A 82. és 83-ik ágazat, melyek közől amabban az esztergomi érseknek, s jobbágyainak, és több hazafiaknak a határszéli tisztek által elkövettetni szokott kártételek, és mindenféle bántalmak fölötti panaszára, a múltakra nézve szigorú vizsgálat rendeltetvén, jövőre határoztatik, hogy a szegény népnek ily háborgatói az 1608 k. e. 2., 1625:16. s 1647:24-ik cikkeknél fogvást a vármegyei köz törvényszék előtt perbe fogassanak, és mind önmagok, mind az őket meg nem büntető vagy pártoló kapitányaik a törvény-kiszabta büntetés alá vettessenek; emebben pedig az ezen országgyűlés lefolyása alatt Szirmáról és Girinről az ónodi határszélekre elvitt jobbágyok iránt azon részek tábornagyának meghagyatik: hogy azokat minden vagyonaikkal együtt az illető határszéli helybeli kapitányok vagy másféle tisztek által, hivatalaiknak vesztesége és mindenik elvitt jobbágyért fizetendő, s alispán által mindjárt az első visszakérésre és megtagadásra rajtok megveendő 300 forint birság alatt mindjárt az országgyűlés után adassa vissza.

A 84-ik ágazat, melyben azon országnagyok és nemesek ellen, kik megvetvén az 1625:46., 1638:43. és 1647:66-ik cikkek tilalmait, magok vagy katonáik és szolgáik által a falukat megszállják, és a szegény népnek vagy nemességnek vagyonát feleszik, és őket megkárosítják, határoztatik, hogy megtétetvén a vármegye által ellenök a tanúvallatás és az okozott károknak mennyisége kinyomoztatván, őket a nádor a vármegyebéliek közől akárkinek panasztételére a jövő országgyűlési rendek elébe idéztesse,

hol a károknak megtérítésén túl önmagokért az országnagyok 400, a nemesek 200 forintban, katonáikért vagy szolgáikért pedig, akár nemesek, akár nemtelenek legyenek, azoknak egyenkénti vérdíjokban marasztaltassanak, és ezen elmarasztalást rajtok a nádor az illető birák által először ugyan ingó, azután pedig ingatlan vagyonaikból is minden perbeli védszereknek kizártával vétesse meg. — Továbbá ezen ágazatnak rendelete a főpapokra is, ha hasonló kihágást tennének, kiterjesztetik, és a megsértetteknek föntartatik, hogy sérelmeiket, ha inkább akarnák, a fön előidézett törvényeknél fogvást is bosszúlhassák.

A 85-dik ágazat, melyben a rendek ő felségét kérik, hogy az érsekújvári erősségnek már megkezdett, de általok tehetetlenségök miatt nem folytatható kijavitásáról, a szomszéd tartományoknak segédül vételével is gondoskodjék.

A 86-dik ágazat, melyben az ingyenes munkáknak kiszolgáltatása szabályoztatik, és egyszersmind rendeltetik, hogy a határszéli kapitányok ezen munkáknak határszélekhez történt alkalmazása fölött a munkát szolgáltató vármegyék fő- és alispánainak, s magának a vármegyének számot adni tartozzanak, és azok őket a netalán magok hasznára fordított munkák értékének megtéritésére minden per nélkül szoríthassák. Továbbá, hogy a nádor a munkák szolgáltatásában hanyagokat kötelességöknek teljesítésére szorítsa, és hogy a kapitányok a földesuraknak erdeit tulajdon hasznukra, kisebb hatalmaskodási büntetés alatt, ne fordítsák.

A 87-ik ágazat, melyben a felség a római pápánál kieszközleni kéretik, hogy némely püspökségek egészen, mások pedig nagy részökre nézve török hatalom alá jutván, és így püspökeink jövedelmeiktől egészen vagy nagy részint megfosztva lévén, az éves jövedelmi adónak (annata) már száz évtől divatozó elengedését továbbra is folytatni kegyeskedjék.

A 88-ik ágazat, melyben a Dobrasov és Babóth helységeknek határai fölött folyó perre nézve megengedtetik, hogy az az 1635 : 20-ik cikk szerint minél előbb elitéltessék, és a felek annak igazságos meghányására a a vármegye által kiküldendő egyéneken túl az országnak más részeiből is törvénytudó ülnököket egyenlő számmal meghíhassanak.

A 90-dik ágazat, mely gróf Draskovich János volt nádornak özvegyét az ország leveleinek kiszolgáltatásáról megnyugtatja.

A 91-ik ágazat, mely az 1647 : 80-ik cikket megújítván, az annak ellenére kiadott kötelezvényeket (reversales) eltörli.

A 92-ik ágazat, mely a határszélekre szállítandó élelmi szerek árának meghatározása iránt az 1563 : 13-ik cikket megtartatni, jelesül a komáromi és győri határszélekben is, parancsolja.

A 95-ik ágazat, mely az 1647-iki törvénynek némely kassai városi tisztek ellen hozott 82. ágazatát azon föltétel alatt, ha Kassa városa és tanácsa a mostani és múlt országgyűlésen a katholika és helvét vallások és nemesi szabadságok iránt hozott törvényeket pontosan megtartandják, eltörlöttnek tartatni rendeli, az ellenkező esetre pedig a nádornak meghagyja, hogy azon tisztek iránt a törvénynek rendeletét teljesítse.

A 96-ik ágazat, mely által a rendek a koronaőrzőknek és őrkatonáiknak fizetésére, az új összeszámitás szerint, minden kaputól 50 dénárt ajánlanak, és az ellenszegülőket annak lefizetésére a nádor által jószágaiknak lefoglalásával is szoríttatni rendelik egyszersmind hozzá adván, hogy a török jobbágyok ezen adózásnak csak felére köteleztessenek, Slavónia pedig ezen teherhez az 1647 : 34-dik cikkben tett ajánlat szerint járuljon.

A 97-dik ágazat, mely Thurzo György néhai nádornak bécsi háza iránt a királynak az 1647 : 131-dik cikkbe foglalt határozatát valahára már foganatba tétetni sürgeti.

A 99-dik ágazat, melyben az ország múlt évi jövedelmei kezelője számadásainak mindjárt az országgyűlés után nádori elnöklet alatt teendő átvizsgálására, mivel az némely akadályok miatt az országgyűlés alatt be nem végeztethetett, teljes föloldó és elmarasztaló hatalommal bíró biztosok neveztetnek.

A 100—102-ik ágazat, melyekben a rendek, a két elsőben ugyan előadják, hogy a múlt országgyűlésben honfiusítottak, de esküjökre nézve tartozásban maradtak közől gróf Khevenhiller Ferenc Kristóf, gróf Puchaim János Kristóf, határgróf Caretto Ferencnek fia Ferdinánd, báró Souches Lajos Ratvig, és gróf Puchaim Adolf ezen kötelességöket teljesítették, az utolsóban pedig a felségnek ajánlatára gróf Aursperg Herbertet, gróf Merode Ernesztet, és báró Strotzing János Rudolfot a honfiak közé fölveszik, és őket a tartozó eskünek letétele fölött megnyugtatják.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 14-ik ágazat, mely a kir. fiscusnak és városoknak a múlt országgyűlési néhány törvénycikkek elleni ellenmondásaikat örökre érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A 15-ik ágazat, mely a szabad és bányavárosokat, valamint a sla-

vóniai városokat is kiváltságaikban, mennyire az ország törvényeivel és nemeseknek előjogaival nem ellenkeznek, megtartatni parancsolván, rendeli, hogy a városban lakó polgárok és szabad emberek máskép meg ne nemesíttessenek, mint a városnak, és a tanácsos uraknak ajánlatára. Továbbá hogy a birtoktalan és gyanús nemességü személyek azon városnak hatósága és birói hatalma alatt álljanak, melyben laknak.

A 16-ik ágazat, mely rendeli, hogy a várospolgári jószágok, következőleg a városban és annak határában létező nemesi házakat és jószágokat, mint nemesi biróság alatt állókat, oda nem értve, a városoknak régi és hosszú gyakorlat által erősített jogaik szerint magonszakadás esetében ne a királyi, hanem városi fiscusra szálljanak; a polgároknak hívségtelenkedés eseteiben mindazáltal a múlt 1647:87-ik törvénycikk tartassék meg.

A 17-ik ágazat, mely a városban lakó és polgári javaiktól dézsmát és más adózásokat fizető nemesekre nézve az 1647:26-dik cikket oda magyarázza, hogy azok a vármegye által birtoktalan nemesek gyanánt csak személyeikre nézt taksáltassanak; és azon városokat, melyek ezt gátlanák, ugyanazon vármegyének birái által minden perorvoslatoknak kizártával kisebb hatalmaskodási büntetés alá vettetni határozza.

A 18-ik ágazat, mely megújítván az 1647:81-ik ágazatot, azt úgy kivánja értetni, hogy a város vagy annak tanácsa által elkövetett kisebb hatalmaskodásokban a tanács összesen mint egy nemes személy, a részt vevő polgárok egyenkint, a városnak nemtelen jobbágyai és szolgái pedig, mint a nemeseknek fölvett jobbágyai vagy szolgái, marasztaltassanak el.

A 19-ik ágazat, mely a szabad városoknak, főleg Kassának, kihágásai fékezésére hozott 1647:78-dik cikket pontosan megtartatni parancsolván, annak némely pontjait bővebben fölvilágosítja, jelesűl: 1) Hogy a városban házzal biró nemes, akárhol termett borokat vagy főzött sert minden fizetés nélkül az évnek bármely részében hordónként a városba be- vagy abból kivihessen, azon boroknak nyerekedés végetti vevője azonban, ha azokat az országból kivinné, ott, hol az szokásban van, minden hordótól 40 dénárt fizessen. — 2) Hogy a nemeseknek jobbágyai minden eladó fával terhelt szekértől, ha azt a városba behozzák, szombaton két, más napokon egy dénárt fizessenek; a nemesek ellenben tulajdon szekereiktől és lovaiktól, valamint a tulajdon szükségeikre jobbágyaik által behozottaktól is semmit se fizessenek. — 3) Hogy törvényszerű tanúvallatá-

sok is a városokban szabadon tétethessenek, és a polgárok vagy más városi lakosok, ellent nem állhatván polgári esküjök, az igazságról tanuságot tenni köteleztessenek. Végre — 4) Hogy a városokban várospolgári házzal biró nemesek szerfölötti fizetésekkel ne terheltessenek, hanem a polgárok tőlök csak mérsékelt házi adót vehessenek.

A 20-ik ágazat, mely az 1647 : 93-ik cikket úgy magyarázza, hogy a városban lakó nemesek ellen vármegye széke által hozott itéletek azoknak ingatlan nemes jószágaiban, és ezek elégségesek nem lévén, a városban lévő ingó javaikban is, vármegyei kiküldött birák, várospolgári joggal birt ingatlan vagyonaikban pedig városi birák által az alispánnak és vármegyei biráknak jelenlétökben hajtassanak végre, és ha a város illőleg fölszólíttatván, ily végrehajtást tenni vonakodnék, a kiküldve lévő vármegyei birák azt azonnal a városnak vagyonából eszközöljék.

A 39. és 40-ik ágazat, melyek közől amaz Kőszeget, emez Komáromot a szabad kir. városok sorába helyezi azon határozatnak oda mellékelésével, hogy eltörültetvén az ausztriai birtoklat alatti netalán becsúszott visszaélések, magokat hazánk törvényeihez alkalmazzák, és a kismartoni vár birtokosainak folytonos gyakorlatban létező jogai sértetlenül maradjanak.

A 41-dik ágazat, mely által a vármegye köz törvényszékének birói hatalma világos adósságokra és zálogos jószágokra nézve 1200 magyar forintig kiterjesztetik, erejében hagyatván mégis Slavóniára nézve azon országnak ez iránti külön rendelete.

A 42-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy az országnak, jelesül Slavóniának és Horvátországnak is, rendei, — kivéve, ha törvénycikk vagy birót rendelő szerződés által arra kötelezve volnának, — rendes törvényszékeiknek mellőzésével királyi biztosi biróságok által akaratjok nélkül ne terheltessenek, és ha kik jó szántokból ily bírósággal élnének, az által a pernek rendes útja előttök el ne zárathassék.

A 43-ik ágazat, mely a nem privilegiált hajduvárosoknak, és névszerint Újfejértónak, jobbágyok módjárai adóztatásáról az 1635 : 68. és 1647 : 68-dik cikkeket megújítja; és az ellenszegülők ellen az ott kijelölt büntetést a fő- vagy alispánok által, hivataluknak vesztesége alatt, megvétetni parancsolja.

A 44-dik ágazat, melyben az országgyűlések iránt rendeltetik: 1) Hogy a hosszú országgyűléseknek költségei nyomasztók lévén, azoknak

tartásáról az 1492 : 108-dik cikk teljesíttessék, s az országgyűlés két hónapon túl ne húzassék. — 2) Hogy ügyvédek és harmincadosok követek ne lehessenek, sőt a rendeknek ülésébe be se bocsáttassanak. — 3) Hogy országgyűlési tárgyaknak elintézése végett ajándékot adni, vagy elfogadni gyalázatnak büntetése alatt szabad ne legyen.

A 45-ik ágazat, melyben a jobbágyok földesuraik ellen teendő fölkeléseiknek megelőzésére az 1622 : 17-ik cikk megújíttatván, a földesúri hatóság alatt álló mezővárosiak elavúlt privilegiumainak urok megegyezése és ajánlása nélkül nyert vagy ezután nyerendő megerősítéseik érvényteleneknek nyilváníttatnak.

A 46-dik ágazat, mely által a harmincadosoknak egy forintot nem érő vagy más harmincadtól mentes áruktóli fizetés-kicsikarás által űzni szokott visszaéléseik az 1635 : 70-dik cikknél fogva kisebb hatalmaskodási birsággal büntettetni, és a szükségtelen ellenőri irnokok megszüntettetni parancsoltatnak.

A 63-dik ágazat, mely az 1635 : 74-ik cikket megújítván, rendeli hogy annak tartalma szerint a lévai várban és másutt a határszélekben letelepült kibujdosott nemesek dézsmaadástól mentesek maradjanak.

A 79-ik ágazat, melyben megújítván a zsidóknak vámok kezelésétőli elmozdításáról hozott törvényeink, rendeltetik hogy, ha két ízbeni bírói intésre a zsidó a vámkezeléstől el nem mozdíttatnék, az alispán hivatalának vesztesége alatt egy vagy két szolgabíróval és esküdttel s néhány törvénytudó előbbkelő nemessel a hely színére kimenni, és a vámnak zsidó általi kezelése bebizonyodván, azon falut vagy mezővárost elvesztettnek itélni, és azonnal a legközelebbi határszélek részére minden perorvoslatnak és törvényes védszernek kizárásával lefoglalni tartozzék, szabad maradván mégis törvényszerű birtokosának azt közönséges becsüi árának letételével visszaváltani.

A 81-ik ágazat, mely a váraknak kapitányait és azoknak helyetteseit a nemeseknek örökségeik és ingó jószágaik fölötti biráskodástól eltiltja, és nekiek kisebb hatalmaskodás büntetése alatt kötelességül teszi, hogy az ilyetén és egyéb polgári ügyekben országunk rendes birái parancsainak engedelmeskedjenek.

A 89-dik ágazat, mely sz. Pál remetéinek pozsonyi házát szabadságainak, következőleg bormérési jogának is, gyakorlatában, ellent nem

állhatván a városnak jogtalan tiltakozása, örök időkre meghagyatni parancsolja.

A 93-ik ágazat, mely a legközelebb elmult hat évet az elidősítő évek közől kiveszi.

A 94-ik ágazat, mely a széksértésről hozott 1635: 89-ik törvénycikket megújítja, és annak rendeletét a törvényszéken kivül tett becstelenítésekre is kiterjeszti.

A 98-ik ágazat, mely által a rendek Horvátország és Slavonia itélőmesterének kérésére beléegyeznek, hogy ezen országoknak itélőmestere más itélőmesterek módjára szinte egy vagy két báni táblai esküdt jegyzőt az országnak köz ülésébe magával bevihessen, s azok amazokéi között állhassanak.

Negyedik törvénylevele az 1655-ik évi január 24-dikére egybehítt pozsonyi országgyülésben hozatott, s a királynak szokott elő- és utószaván túl a rendeknek előszavából, — melyben a királynak megjelenése és hazánknak boldogítására célzó előadásai által is tanusított atyai gondoskodását megköszönvén, hozott ágazataiknak megerősitéseért esedeznek, — és 119 ágazatból áll; melyek közől

I. Ideigleni, vagy csupán nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

Az 1- és 2-ik ágazat, melyek közől amabban Wesselényi Ferenc hazánk felső részei tábornagyának nádorrá neveztetése előadatik.

A 3-ik ágazat, melyben a rendek, — a felségnek azon igéretét, hogy az ellenségeskedéseknek fegyvernyugvás alatti meggátlásáról, a határszéleknek minden szükségesekkeli ellátásáról, a zsitvatoroki béke után elfoglalt helységeknek célirányos módok általi visszaszerzéséről gondoskodni fog, hálás köszönettel előrebocsátván, egyenkint elősorolják, mennyi őrsereget légyen szükséges mindegyik határszéli erősségben tartani, és a felséget megkérik, először ugyan, hogy a birodalomnak dolgai már kibékíttetvén, az országnak török járomalóli még országlása alatt teendő kiszabadításáról, felszólítva a római birodalomnak fejedelmeit is, gondoskodni, ezután pedig, hogy a felső részeknek főtábornagyi megürült hivatalát, azon részeknek megelégedésével, érdemes és hadi dolgokban jártas egyénre ruházni méltóztassék.

A 4-ik ágazat, melyben a rendek az előbbi ágazatban nagyobb számra emelt őrseregnek tarthatására a harmincadnak feléveli fölemelését jövő or-

szággyülésig folytattatni megengedik, és az abból bejövő pénzt a kamarának rendelkezésére hagyják.

Az 5-ik ágazat, melyben a rendek magok részéről a közadó és részleges felkelés helyett bizonyos számu lovas és gyalog katonáknak, jelesűl az ország felső részeiben, az erdélyi fejedelem és neje által múlt országgyülés óta tartatni szokott 300 lovason túl, a vármegyék által ugyan 400 lovasnak, a városok által pedig 100 gyalognak, a dunáninneni megyékben, az esztergomi érsek által kötelességén fölül is igért 100 lovason túl 500 lovasnak, 150 gyalognak, a dunántúliakban végre 100 lovasnak, 200 gyalognak, összesen 1400 lovasnak és 450 gyalognak kiállítását, és azoknak felében a földesurak, felében pedig a jobbágyok által, a múlt összeszámítás szerint teendő fizetését és kitartását igérik, a kötelességöket elhanyagló egyes személyekre kétszer annyit adásnak, egész vármegyére pedig 1000 magyar forintnyi birságnak büntetését rendelvén.

A 6-ik ágazat, mely a határszéli katonaságnak élelmi szerekkeli ellát-hatására a haza különbféle részeiben három élelmi szerházat félállíttatni, és nem csak a mindennapi szükségre, hanem a rendkivűlire is elégséges eleséggel megrakatni rendel.

A 7-ik ágazat, mely rendeli: 1) Hogy a katonai zsoldban lévő nemesek katonai dolgokban ugyan katonai főnökök által katonatörvény szerint, másfélékben pedig vármegyei biró által polgári törvények szerint büntettessenek. — 2) Hogy a kapitányoknak és tábornagyoknak az 1559: 8-ik cikk szerint hazánk törvényeivel megegyező utasítások adassanak. — 3) Hogy a haditanácsba magyar tanácsosok is alkalmaztassanak, és a katonai főnökök magokat a vármegyéknek és földesuraknak hatóságába be ne avassák.

A 8-ik ágazat, melyben a komáromi és győri tábornagyokról és kapitányokról szóló 1608. k. e. 11. és 1622: 23-ik cikkek megújíttatván, a királynak beléegyezésével biztosok neveztetnek, kik azoknak határozatait országgyülés után három hónap alatt foganatba hozzák.

A 9-ik ágazat, mely által a határszéli katonák fizetésébe beharapódzott visszaéléseknek eltörlése végett minden tizedik hónapban szemle tartatni, a katonáknak 6 hónapi zsoldja magyar forintokban, 4 hónapi illetősége pedig mérsékelt áru posztóban kiadatni, és mindenik tábornagyságban egy-egy szemlemester rendeltetni határoztatik, ki a nádori emberekkel együtt mind a fizetésre, mind pedig arra, hogy a szemlére állitásban a

főnökök se személyekre se fegyverre vagy lovakra nézve csalárdságot el ne kövessenek, figyelmesen vigyázzon. Továbbá a kiállításban csalárdsággal élő katonai főnökök az 1498:43-ik cikkben kijelölt büntetéssel, a mások helyett szemlére kiállított egyének pedig lovaiknak, fegyvereiknek és minden velök lévő vagyonuknak veszteségével fenyíttetni rendeltetnek, a végrehajtás a nádorra vagy embereire bízatván.

A 10-ik ágazat, melyben a rendek megköszönik a királynak azon kegyelmét, melynél fogva a határszélekkel minden szükségesekkeli részint magyarországi jövedelmeiből, részint más tartományainak segedelmezéseiből teendő ellátását magára vállalta.

A 11-ik ágazat, mely a magyar kamarának az udvaritóli függetlenségéről, s a szükségtelen kamarai tiszteknek, fiók harmincadoknak, és ellenőrködő irnokoknak eltörléséről az 1647:146. és 1649:46-ik cikkeket megújítja, és továbbá rendeli, hogy a harmincadosok több hivatalokat ne viseljenek, s a királyi jövedelmeket ne helyetteseik által, hanem önmagok kezeljék. Végre előadja hogy a rendek ő felségének a harmincadoknak új rendbeszedéséről, s tisztjeiknek utasítással ellátásáról, a kihágó harmincadosoknak kamara általi fenyítéséről, a harmincadoknak vizsgálat alá vetéséről, és az elholt külföldi tisztviselők helyeinek magyarokkali betöltéséről kiadott válaszához ragaszkodnak.

A 12-ik ágazat, mely által a rendek a muraközi kerületbeli katonaság számának ezen országgyülés alatt történt megöregbítését elfogadják.

A 13—15-dik ágazat, melyek közől az elsőben a királynénak, és a másodikban az ifjabb királynak koronázási ajándékul, a harmadikban pedig a koronaőrzési, különbféle követségi és országos választmányi költségeknek födözésére az utolsó összeszámitás szerint minden kaputól egy-egy magyar forintot, a két első célra ugyan csak most egyszerre, a harmadikra nézve pedig a jövő országgyülésig évenkint ajánlanak.

A 16-ik ágazat, mely az útak mellett lakó nemesek és pórok panaszainak megszüntetésére rendeli hogy a hadiszereknek, ágyuknak, és a határszéli katonák zsoldjára adatni szokott posztónak vitele illő módon történjék, s a hadiszereknek vontatása iránt az 1609:15-ik törvénycikk tartassék meg.

A 17-ik ágazat, melyben a római birodalom gyülésére segedelemkérés végett követek neveztetnek, és a nádornak meghagyatik, hogy azoknak a magyar egész tanácscsal illő utasítást adjon.

Jegyzet. Az itt nevezett 4 szószóló közől egyik Auer Jakab Pozsony városának polgármestere volt.

A 18-ik ágazat, mely a vallás dolgában 1647-ik évtől történt törvénysértéseket az 1649:10. és 1647-ki törvénycikkek szerint tüstént az országgyülés után boszulás alá vétetni rendeli.

A 19-ik ágazat, mely a külföldi katonákat ezen évi január 24-ik napjától számítandó három év alatt az országból és kapcsolt részeiből kiküldetni, és azután az országnak beléegyezése nélkül be nem hozatni parancsolja.

A 20- és 21-ik ágazat, melyek közől amaz a határszéli főnökségeknek hitvallásra tekintet nélkül teljes korú, érdemes, birtokos egyénekre teendő ruházásáról az 1647:62. és 1649:9-ik cikkeket megújítja, és a kapitányságok iránt a helybeli földesurakat tekintetbe vétetni kivánja; emez pedig az 1647:64-ik cikket megújítván, a damasdi erősséget ismét felépíttetni és azokat, kik azt elveszték, perbe fogatni rendeli.

A 22-ik ágazat, mely azon visszaélést, melylyel némely országnagyok, kapitányok és nemesek a népet foglyaiknak, és fejök váltságaért adott holmiknak átszállitására kényszeríték, és a török foglyokat szabadon dolgoztatni hagyván, nekiek a hely fekvésének kitanulására alkalmat nyujtottak, eltiltja.

A 23-ik ágazat, mely azon oknál fogva, mivel az ország felső részeiben lakók egy puszta bírói parancsért messzei földre útazni kényszerülnek, azt rendeli, hogy az országbirája vagy annak itélőmestere ezen részekben lakjék.

A 27-ik ágazat, mely a tábornagyoknak, kapitányoknak és helybeli elöjáróknak meghagyja, hogy az országos vásárokra megjelenő bosnyák és rác kereskedőket szemmel tartsák, és ha a törökökkel tartani, vagy nekiek fegyvert szolgáltatni tapasztaltatnának, keményen megbüntessék. Továbbá hogy őket azon községbeli adózásra szorítsák, melyben lakásképen tartózkodnak.

A 28-ik ágazat, mely a besztercei kamarának az 1625:42-ik cikk megtartását szigorú kötelességül teszi azon hozzáadással, hogy a hazafiaknak házi szükségeire az ország bányáiban termett rézből edényeket és másféle holmikat divatozó rendes áron szerezni szabadjon, de ellenben az érceknek hazánkból kivitele magánosoknak tilos legyen.

A 30-ik ágazat, melyben az 1647: 70. 71., 129., 1649: 26., 27., s 1625:

23-ik cikkek megújíttatván, a hazánk ő felsége egyéb tartományai felé létező határainak rendbeszedésére, és azokat érdeklő kérdéseknek elintézésére, továbbá a Rába vize ágyának kitisztítására és szükséges gátoknak építésére hét rendbeli választmány neveztetik ki, s összejövetelökre sz. Egyed napja határul kitűzetik, és a fennérdeklett törvényeknek foganasítása sürgettetik.

A 33. ágazat, melyben a királynak az iránti igérete előadatik, hogy a szomszéd tartományaiban megkisérlendő letartóztatásokat eltiltó vagy feloldó parancsai által orvoslani, és a hazafiaknak külföldieknél lévő pénzbeli követeléseik iránt, melyek közől néhány névszerint is elősoroltatik, az illető biróságoknál vég határozást rendelő kir. parancsai által kellő elégtételt eszközleni fog.

A 39-ik ágazat, mely által a csornai konvent, megújíttatván az 1574: 32-ik törvénycikk, a király megegyezésének hozzájárultával visszaállíttatni rendeltetik.

A 40-ik ágazat, mely által az ország felső részeiben az azon részek tábornagyának, a dunáninneni és túli részekben pedig a nádornak, és gátoltatása esetére az ország birájának meghagyatik, hogy az 1647: 39-ik törvénycikkben elősorolt egyénekkel az adózásoknak és bármely köz jövedelmeknek, akár országos, akár vármegyei, akár hadi kezelőit, ha és mennyire azzal tartoznának, három hónap alatt szigorú számadásra és elégtételre szorítsák. Továbbá kinyomoztatni határoztatik, mind azon 50,000 forintnak, mely Draskovich György győri püspöknek vagyonából az érsekújvári erősségnek fölépítésére bíróilag rendelve volt, mind a pozsonyi országház tatarozására szánt 10,000 forintnak és más különbféle helyekre rendelt néhány pénzösszegeknek holléte. Végre ezen pénzek, — az esztergomi érsek azon áldozatának megemlítése mellett, melylyel az Érsekújvárnak fallal körülvételét magára vállalta, és nagy részben már teljesíttette is, — kitüzött céljaikra fordíttatni parancsoltatnak.

A 42-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy az Erdélybe és ahhoz tartozó részekbe átszökő jobbágyoknak visszaadása, a kétszeres harmincadnak hazánk felső részeibeni beszedése, és a magyarországi jószágok iránti ügyeknek erdélyi fejedelem alatt álló törvényszékekhez nem vonása iránt a fejedelemmel mindjárt az országgyülés után alkudozni kegyeskedjék. Továbbá ezen alkudozásokhoz az országnak részéről hat biztos neveztetik.

A 47-ik ágazat, mely az esztergomi érseknek kérésére Nagyszombat városának meghagyja, hogy a városnak kisebb kapuját az érseki lak mellett a lakosságnak kényelmére nyittassa ki, azon kapunak kormányzása egyébiránt a város mellett megmaradván. Továbbá azon esetre, ha a város ezt megtenni vonakodnék, azt ezen törvénynek teljesítésére a nádor által kényszeríttetni rendeli.

Az 51-ik ágazat, melyben mind a nagyobb mind a rövid ünnepnyolcadi törvényszékek és pedig mind az ország felső és dunamelléki részeinek, mind a kapcsolt részeknek számára a kirendelt határidőkben ezután hivebben megtartatni rendeltetnek, és mind a felső-magyarországi mind a dunamelléki kir. táblához és felvizsgáló székhez főpapok és bárók neveztetnek. Továbbá a kir. személynöknek és a kir. tábla ülnökeinek fizetése iránt az 1647:104-ik ágazat megújíttatik, és az ünnepnyolcadi és fölvizsgálati szék tartásának időszakaira is kiterjesztetik.

Az 57-ik ágazat, mely a határszéli katonáktól még minden gyakorlott legeltetések által okozott károknak megszüntetésére az ily legeltetéseket tilalmazó 1608 : k. u. 2. és 1647:43-ik cikkeket a kapitányokon megveendő kisebb hatalmaskodási birság alatt mind Magyarországban mind a kapcsolt részekben megtartatni parancsolja.

Az 58-ik ágazat, mely a horvátországi bánnak meghagyja, hogy mihelyest hazatérend, Szántóházy Zsigmondot, ki atyja testvérét megölvén, a kapcsolt részekbe szökött, törvényszéke elébe idéztesse és fölötte törvényt szolgáltasson.

Az 59-ik ágazat, mely a török hatalom alatt lévő kétes birtokú helységek vagy pusztákban gyakoroltató barom-elhajtások általi visszaéléseknek megszüntetésére kisebb hatalmaskodás birsága alatt parancsolja: 1) Hogy egy részről ugyan az ily helységeknek vagy pusztáknak birtokosait törvény utján kivűl senki senki semmi ürügy alatt ne háborgassa; más részről pedig, hogy az ily birtokosok se hajtassák el más, követelést tévő birtosoknak vagy haszonbérlőknek marháit, kivéve, ha előbb jogaikat a vármegye előtt igazolták, és három szoros eltiltással éltek volna. 2) Hogy a közelbi közbirtokosok a távulabbiakat az ily határokbani legeltetésnek és makkolásnak bérletében ne akadályozzák.

A 60-ik ágazat, mely az 1649:53-ik cikket megújítván, azon szentgyörgyi polgárok ellen, kik ezen törvénynek rendeletét megszegnék, ki-

sebb hatalmaskodási büntetést rendel, és ezen törvénycikknek eddigleni megsértéseit is kisebb hatalmaskodásnak perével boszúltatni határozza.

A 61-ik ágazat, mely az országgyűlésre küldendő követek iránt az 1625:62. és 1649:44-ik cikkeket pontosabban megtartatni sürgeti, és ezen utolsó törvénynél fogva azon ügyvédeket a követségből és országgyüülésből kizáratni parancsolja, kik nem tekintvén követi hivatalukat, némely esedezőknek ügyében ügyészkedni nem átallottak.

A 62-ik ágazat, mely Szatmár vármegyének az országgyülési határozatoknak nem teljesítése fölött Szatmár és Németi mezővárosok ellen tett panaszára rendeli, hogy a kiváltságos mezővárosokról hozott 1657:68., 78., 79., 81. s 1649:18., 19. és egyéb törvénycikkek ezen két mezővárosról is értessenek, azon hozzáadással hogy, ha ezután ezen törvényeknek rendeletei ellen tennének, annyiszor, a mennyiszer azt merészlenék, a rövid ágazatoknál fogva a tanács ugyan egy nemes személy gyanánt, a polgárok és más részvevők pedig egyenkint, a károknak és más szokott birói terheknek megtéritésén túl, kisebb hatalmaskodás büntetésében marasztaltassanak, s rajtok a marasztalási összeget a fő- vagy alispán minden perorvoslat kizártával vegye meg; a nagyobb bűnösségü esetekben pedig az 1647:81-ik cikk szerint bűntettökhez mért nagyobb büntetés alá vettessenek. Továbbá az ezen mezővárosokban lakozó nemesekre nézve az 1647:93., 1649:17. és 20-ik cikkeket is reájok kiterjeszti.

A 63-ik ágazat, mely rendeli hogy, a ruszti szőlőktől valamint a benszülött rusztiak dézsmát a győri püspöknek mindenkor adtanak, ugy a külföldiek is adni, és pedig termékben, tartozzanak.

A 64-ik ágazat, mely gróf Pálffy Pál néhai nádornak özvegyét és örököseit az ország okleveleinek kiszolgáltatásáról megnyugtatja, és azoknak az új nádor kezéhez megtörtént átadatását tanusítja.

A 66—69-ik ágazat, melyekben a rendek, mivel a horvát és slavoniai határszélekben létező oláhok és tótok visszaadásáról és békeblezéséről 1628-ik évben hozott, és az 1635:33-ik cikk által megerősitett nádori itélet még sem hajtatott végre, azt rendelik hogy ezen országgyülés után hat hét alatt Varasdon ismét egy országos választmány üljön egybe, mely a felség által belső Ausztria részéről nevezendő biztosokkal a végrehajtandókat végrehajtsa, s az ujont előfordulandó kérdéseket és nehézségeket kiegyenlítse, és az általa ki nem egyenlíthetőket a jövő országgyüléshez utasítsa. Továbbá ugyanezen választmányhoz utasitják mind azon ügyeket,

melyek a mult varasdi választmányra bízva voltak, de általa be nem végeztettek, valamint a kaproncai kapitányok által a fiscusnak és hazának minden haszna nélkül bitorlott kaproncai jószágoknak és Zeng városának, melynek privilegiomait ezennel megerősíték, mindennemü panaszait is.

A 70-ik ágazat, melyben az ökröknek Buccarin általi kihajtásáról szóló törvénycikkeink erejökben hagyatnak.

A 71-ik ágazat, melyben az ádriai tengermelléki területek, határok és panaszok iránt az 1649 : 32-ik ágazat megújíttatván, az ott rendelt választmány megújíttatni határoztatik, s ahhoz az ország részéről 3 biztos neveztetik, és gróf Frangepán Györgynek Berlegh várának visszaadását illető panasza is hozzá utasíttatik.

A 72-ik ágazat, mely Zeleny-családnak Kelecsény-család leányága elleni perét ismét a báni táblához, mint illető birósághoz, utasítja.

A 73-ik ágazat, mely a kulpamelléki határszéleknek számosabb őrsereggel és hadiszerrel ellátását, a fél harmincad elengedésének megszüntetését, és az abból beveendő pénznek báni katonák fizetésére fordítását sürgeti.

A 74-ik ágazat, mely a német katonák Varasdról, úgymint a megye törvényszékének helyéről, kitakarításának kieszközlését a fönnevezett varasdi választmányra bízza.

A 75-ik ágazat, mely a berkesevinai erősség felépitésére rendelt pénzösszegnek kifizetésével, a király megegyezésére, a magyar kamarát megbizza.

A 76-ik ágazat, melyben a zágrábi káptalannak Sziszek és gróf Erdődy Imrének Novigrád várához tartozó, s uraik ellen felzendűlt jobbágyai iránt rendeltetik, hogy azokat, mint pártütőket és közbéke-zavarókat a bán és azon határszéleknek tábornagyai, a királynak ezen törvénycikk értelmében adandó parancsa mellett, mindjárt az országgyülés után királyi hatalomkar segedelmével fenyítsék meg, kolomposaikat még azon esetben is, ha magokat fegyverhasználás nélkül megadnák, halállal büntetvén; továbbá hogy ezután is, ha ilyetén zendülések támadnának, a kapcsolt részekben ugyan az érdeklett bán és tábornagyok, Magyarországban pedig a nádor azokat az itt leirt módon lecsillapíthassák, és tartozzanak is lecsillapítani.

A 77-ik ágazat, melyben Varasd városa ellen, mely az oda szökött jobbágyokat valamely állítólag létező törvénycikknek ürügye alatt letar-

tóztatá, a horvát és slavóniai rendeknek panaszára, a szökevény jobbágyok visszaadásáról szóló törvények foganatba vétetni rendeltetnek, és azon állítólag létező törvénycikk örökre érvénytelennek nyilváníttatik.

A 80-ik ágazat, mely rendeli, hogy magyar pénzek nagyobb mennyiségben és azon belső értékben, melyben Rudolf király alatt, veressenek, és a felség kieszközleni kegyeskedjék, hogy ezen magyar pénzek német tartományaiban azon értékben fogadtassanak el, melylyel hazánkban birandnak.

A 82-ik ágazat, melyben a szepességi 13 városnak és Lublyó várának visszaváltásáról hozott számos törvényeknek siker mindeddig nem szereztethetvén, azon rosszaknak megszüntetésére, melyek törvényeinknek ezen vár és városok lakosai általi megvetéséből származnak, határoztatik, hogy a záloglevélnek rendelete szerint két főpapnak és két nagyobb bárónak függőpecséttel erősített levele által mondassék fel a lengyel királynak és rendeknek a zálog, és a zálog váltságának felvételére s a zálogos vár, városok és jószágoknak visszabocsátására intessenek meg, és ha a váltságpénzt felvenni s a zálogos birtokokat visszaadni vonakodnának, minthogy a lengyelek azoknak jövedelmeiből pénzöket ugy is bőségesen visszakapták, a király azokat bármily uton, vagy ha a szükség ugy kivánná, fegyver erejével vegye, és a szent koronához csatolja vissza. Továbbá a király kéretik, hogy mindjárt az országgyülés után egy évnegyed lefolyása alatt az 1649 : 29-ik cikknek a Lengyelország felé létező határok rendbeszedése, s az árulerakások káros helyei iránti rendeleteit foganatba tétesse, és Szepes meg Sáros vármegyének panaszait egy kinevezendő választmány által egyenlíttesse ki. Végre az ezen panaszokat kiegyenlítendő és a határjeleket rendbe szedendő választmányhoz a rendek részéről biztosok neveztetnek.

A 85-ik ágazat, mely a nádornak meghagyja, hogy Mozdorfer Pál korponai bíró és bűntársai ellen, kik a jelen országgyülés alatt vitézlő Nagy Istvánt városuknak falai közt kegyetlenűl megölték, haladéktalanul igazságot szolgáltasson, egyébiránt az 1647 : 8-ik cikkben leirt vármegyei per is fönmaradván.

A 86-ik ágazat, mely bizonyos, némely Sáros és Szepes vármegyei nemesek közt forgó, határpert a nádor vagy annak biztosai által az 1635: 19-ik cikk szerint mindjárt az országgyülés után végkép elitéltetni rendel.

A 87-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy Rattmansdorfer Vilmos styriai birtokos ellen, ki egy tulsinci parasztnak házát, annak a ház-

ban bezárva létező nejével és gyermekeivel együtt, fölégette, valamint Trautmanstorfer grófnak glaychembergi tisztje ellen is, ki ugyanazon falubeli egy parasztot megölt, igazságot és illendő elégtételt szolgáltasson.

A 90-ik ágazat, melyben a nádornak meghagyatik, hogy Czobor Annának és Orsolyának azon 500 hollicsi és sassini jobbágy fölötti perét, kiket testvérjök, Bálint, az ő kizáratásokkal, jóllehet előbb várakozási kegyelem által őnekiek is adományozva valának, magának és örököseinek kirekesztőleg felkért és megnyert, a törvénynek rendkivűli utján haladék nélkül itélje el, és hozandó itéletét, minden perorvoslatoknak kizárásával hajtsa végre.

A 91-ik ágazat, melyben a rendek ő felségének a komáromi várhoz eddig fordított nemes és városi földek és épületi szerek értékének megtérítése iránt tett igéretébeni megnyugvásukat kijelentvén, a győri választmánynak tagjait a komáromi várnak felépítésével is megbizzák, őket egyszersmind felhatalmazván, hogy még több házakat, ha az megkivántatnék, oda fordíthassanak, és minden előforduló nehézségeket elháríthassanak.

A 92-ik ágazat, mely Thurzo György örököseinek kérelmére a bécsi házuk árának kifizetése iránt az 1649 : 97-ik cikket megújítja.

A 93-ik ágazat, mely által a nádornak meghagyatik, hogy Révay Pálnak özvegyét az őtet özvegyi jogainál és más törvényes címnél fogva illető jószágokba, melyeket Révay Dániel, meg nem engedve az itélőmester általi végrehajtást, letartóztat, helyezze vissza; az idő közbeni rendes és rendkivűli jövedelmeiknek megtérítése iránt pedig nekie vagy barátságos egyezés, vagy ha az nem sikerülne, rendkivűli törvény utján Révay Dánielnek jószágaiból teljes elégtételt szolgáltasson; Révay Dánielnek megengedtetvén még is, hogy azon kötésbeli 2000 aranyra nézve, melyben az egyezésnek megszegéseért elmarasztaltaték, perújítással élhessen.

A 94- és 95-ik ágazat, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy Dobner Jakabnak és nejének a tőlök elfoglalt Gmayleben és Detendorf ausztriai faluk iránt illő helyen és móddal igazságot szolgáltasson; emebben pedig hogy gróf Eszterházy Miklós néhai nádornak örököseit az atyjok által Lónyai Zsigmondnak átengedett regéci uradalom és tokaji ház árára nézve elégíttesse ki.

A 96-ik ágazat, melyben nagys. Dóczy Zsigmond özvegyének Dóczy László gyámnokaivali ügyében rendeltetik, hogy a felség a Morvaországban fekvő viszoveci jószágait ugyan különös parancsa által adassa azon-

nal vissza, és azok iránti egyéb kereseteire nézve teljes elégtételt adasson; magyarországi követeléseit pedig az ország nádora, maga mellé vévén a kir. tábla ülnökeit és más törvénytudó férfiakat, még ezen országgyülés alatt, vagy ha ez meg nem történhetnék, azután mindjárt itélje el.

A 97-ik ágazat, melyben a felség beléegyezésével rendeltetik hogy a nádor gróf Eszterházy Miklós néhai nádornak örökösei és utódai közt a szent-miklósi jószágokon fekvő pénzek iránt fenforgó peres kérdéseket, maga mellé vévén a kir. táblának kéznél lévő biráit, törvény rendkivűli utján haladéktalanúl elitélhesse, és hozandó itéletét végre is hajthassa.

A 98-ik ágazat, melyben a rendek kifejezvén a felségnek azon válaszávali megelégedésöket, hogy a vérfertőztetés perére vont Fánchy Pálnak, a kir. fiscus által birói végrehajtás mellett lefoglalt jószágai visszaadása iránti kérelmöket tekintetbe veendi, azt rendelik, hogy a kir. fiscus, ha mely követelése Fánchy Pál és neje ellen van, azt hazánk törvényei szerint keresse.

A 99-ik ágazat, mely Lippay Gáspárnak örököseit, mivel az atyjok az 1649 : 74-ik cikk által az országnak addiglan kezelt jövedelmeire nézve megnyugtatva volt, a későbben kezeltekről pedig a nádor előtt számot adván, attól feloldó levelet nyert, annak minden köz jövedelem kezeléseire nézve menteseknek nyilvánítja.

A 100-ik ágazat, melyben a rendek a kir. fiscusnak azon jelentésére, hogy a harmincadok és királyi vámadók kivételében többféle oly visszaélések történnek, melyek által a királyi jövedelmek napról napra csökkennek, négy országos választmányt, ugymint az országnak felső, dunáninneni, dunántúli, és kapcsolt részei számára neveznek oly meghagyással, hogy ezen választmányoknak határozataihoz magokat mind a harmincadosok, mind a kereskedők alkalmazni köteleztessenek.

A 101-ik ágazat, mely által a nádor a murányi uradalom határjelei iránti perére, és minden azon perekre nézve, melyekben érdekeltetése miatt nem biráskodhatik, biróul az ország birája vagy a tárnokmester rendeltetik.

A 102-dik ágazat, mely által Szádvára, Léva, Dombó s Hennye várak dolgában az 1647 : 110., 111. és 1649 : 69. s 70-ik törvénycikkek megújíttatnak.

A 103-ik ágazat, mely a leleszi konventnek elkopott pecsétjét ahhoz hasonló újjal felváltatni, és azután azon vármegyének színe előtt, melyben létezik, összetöretni parancsolja.

A 104—106-dik ágazat, melyekben az 1647 : 116., 117., s 1649: 54., 56. s 58-ik törvénycikkek az azokban érdeklett családoknak kérésére megújíttatnak.

A 107-ik ágazat, mely azon oknál fogva, mert a mult országgyülés óta több helységek magokat önkényt törökök alá vetették, a fő- és alispánoknak meghagyja, hogy ezen rosznak meggátlásában gondosabbak legyenek, és az ily helységeknek lakosait fenyítsék meg.

A 113-ik ágazat, mely a boroknak más ausztriai tartományokbai beviteléről hozott törvényeket meghagyván, előadja, hogy a király azon tartományoknak rendeivel e tárgy iránt értekezendik.

A 114- és 115-ik ágazat, melyek közől amaz előadja, hogy a király Rottal Lajos úrnak adandó elégtétel végett a bányásztisztséghez még ezen országgyülés alatt parancsot küldend; emez pedig nagys. Mikulich Sándor iránt rendeli, hogy a királytól nyert kegyelem után elkövetett kihágásaiért, birói nyomozásnak előre bocsátása mellett, a bánnak vagy idősb Erdődy Györgynek és ülnökeinek jelenlétébe idéztessék, és ezek által ügye haladék nélkül itéltessék el.

A 116- és 117-ik ágazat, melyek közől amabban az ingyenes munkáknak szolgáltatása szabályoztatik és a felettök teendő számadásokról és egyéb oda tartozókról az 1649:86-ik cikk végső §§-ainak rendeletei ismételtetnek; emebben az ezen munkáknál mind a vármegyék mind a kapitányok részéről elkövettetni szokott hibáknak és csalásoknak meggátlására rendeltetik: 1) Hogy szolgáltatásuknak módja, rendje, és egyedűl a határszélek javárai fordíttatásuk iránt az 1618:52-ik cikknek rendeletei szolgáljanak az ott kijelölt büntetés alatt szabályúl.—Hogy hol a dunáninneni és túli részekben az ingyenes munka pénzen szokott megváltatni, váltságúl mindenik kaputól három és fél forint fizettessék.

A 118- és 119-dik ágazat, melyek közől amabban Munsterberg János Waichard, Auerspergh és Aragoniai Octavius hercegek kitünő érdemeikért, emebben pedig Montecuculi Rajmond, és Starhenberg János Richard grófok, Pucher János György báró, Nachot Ferdinánd Leopold, Tarnowsky Péter Pál és János Sztaniszló, Paar Ferenc Erneszt grófok,

Sonau György András, Spaidl Zsigmond Fridrik, Hartmann Pál, Zinzendorf Kristóf, Stubenberg Farkas és János Vilmos, Zobek Dávid Henrik, s Windisgrätz Ádám és Gottlieb bárók, és Schlossperg János Vendel a királynak ajánlatára, részint tett részint ezután teendő érdemeiknek tekintetéből honfiusíttatnak.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 24-dik ágazat, mely a gyámságokról általánosan rendeli, hogy a gyámnokok és árvagondviselők az árváknak vagyonát csak a vagyonjegyzéknek megkészülte után vegyék át, és azt, az árva törvényes korra jutván, annak egyszerű kérésére visszaadni és bevett jövedelmeiről számolni tartozzanak, s máskép egy itélőmester által, vagy a vármegyei törvényszék elébe idéztetés mellett annak oklevelekkel együtti, eskü alatt teendő, kiadására, és pedig a birtokon kivűli feljebbvitelen kivűl minden perorvoslatnak kizárásával, de mégis a törvény büntetésének, mely külön rendes perrel keresendő, oda itélése nélkül kényszeríttessenek. Továbbá ugyan e törvény az árvajószágoknak gyámatyák vagy árvagondnokok által történt felkérését vagy káros elidegenítéseit érvényteleneknek, és az elidegenített jószágokat hosszabb per nélkül egyszerűen visszavehetőknek nyilatkoztatja, és megengedi, hogy a törvényes korra jutott árvák ingatlan jószágaikat és birtoki jogaikat gyám- vagy gondnokaik kezéből minden per nélkül, akár önhatalmúlag akár a fenérdeklett biráknak közbejövetelével visszafoglalhassák; és mind ezeket az elidősítés éveit túl nem haladó eddigleni gyámnokságokról is vétetni határozza.

A 25-ik ágazat, mely az 1647:105-ik cikknek toldalékául rendeli, hogy a hitbéres özvegyek férjeiknek vagy gyermekeiknek temetésére állapotjokat felülhaladó költséget tenni, és a miatt az özvegyi joguknál fogva bírt jószágokat elidegeníteni ne merészeljék, és ha ezt tennék, a vármegyei birák az elidegenített jószágot ugyan az örökösöknek minden perorvoslat kizártával adják vissza, az özvegyet pedig a többi ilyen jószágokból zárják ki. Továbbá hogy az ily özvegyek férjeiknek vagy gyermekeiknek holt tetemeit a jószágok kiadásának hátráltatása végett hosszabb ideig temetetlenül ne hagyják, máskép az örökösök azokat, bírói intésnek előre bocsátása mellett, illő költséggel eltemettethessék, és a reájok szállott jószágokat, az özvegynek minden fizetés nélküli kizárásával, a vármegyei biráknak közbejövetelével elfoglalhassák. Végre hogy a temetés iránti per és óvás a megholt nőknek férjeikről is értessék.

A 26-ik ágazat, mely rendeli, hogy a gonosztévőket azok, kiket illet, ezután a kiszabadulás minden reményének kizárásával, szigorúan büntessék meg, és mind a vármegyék a halálbüntetést, mind az ünnepnyolcadi székek a nagyobb hatalmaskodás büntetését magok után vonzó bűntettekben a h. t. 2. r. 42., 43., 46. s 57-ik címeit gondosan tartsák meg; a megkegyelmezésekben pedig az 1492:82. és 1563:63-ik cikkeknek rendeletei mindenek által pontosan teljesíttessenek, és olyannak, ki a megkegyelmezés után előbbi bűntettébe visszaesett, se másodszor kegyelem ne adassék, se az előbbi ne használhasson, a földesúri jobbágyok pedig kegyelmezést ne is nyerhessenek. Végre ugyan e cikkben a rendek a királynak Baksay János büntetésébei megegyezéseért köszönetet mondanak.

A 29-ik ágazat, melyben a száraz vámok eltörlésére, s a terhes vámpénzek mérséklésére, és a zsidóknak vámoktóli elmozdítására az országnak három fő részébe három választmány neveztetik oly meghagyással, hogy az illető vármegyéknek alispánaival és kiküldendő nemeseivel munkálataikat fél év alatt bevégezzék, és azokat, kik nékiek ellenszegűlnének, vagy később en rendeleteik ellen cselekednének, azon mezővárosnak vagy falunak, melyben a kérdéses vám létezik, örök becsüjében marasztalják, és ezen marasztalást ⅔-ában ugyan a határszéleknek, ⅓-ában pedig a végrehajtónak javára, minden perorvoslatokat, a kir. táblához birtokon kivűl teendő feljebb vitelen kivűl, kizárva végrehajtsák. Továbbá ugyan e cikkben a vámszedők kihágásainak büntetése iránt az 1647:91. és 1625:34-ik cikkek megújíttatnak azon hozzáadással, hogy az idézés a vármegye elébe történjék, és a pénzbeli birságok ugyan a végrehajtókra, a faluk pedig a határszélekre alkalmaztassanak. Végre meghagyatik, hogy a vármegyék ugyan a vámpénzt a hidak és utak jó karban tartásához szükséges költségeknek mennyiségéhez mérsékeljék, a vámszedők pedig magokat ezen mérsékléshez pontosan alkalmazzák, egyébiránt általok az 1498:25. és 1622:48-ik törvénycikkek is megtartandók, és mindezek a kapcsolt részekről is értendők lévén.

A 31-ik ágazat, melyben következők rendeltetnek: 1) Hogy az 1405: 1-ső cikk szerint egész országszerte minden mértékek a budai és azokkal egyenlő pozsonyi mértékekhez alkalmaztassanak, és csak ilyenek használtassanak mindenütt. — 2) Hogy mindenik vármegyében az alispán néhány melléje veendő nemessel a helyek színére kimenvén, a hegyvámnak kivé-

telébe 20 év óta becsúszott visszaéléseket törülje el, és a földesúr az általok meghatározandó hegyvámi mennyiségnél többet venni kisebb hatalmaskodás birsága alatt ne merészeljen. — 3) Hogy a parasztoknak, megújíttatván borméréssök ideje iránt az 1550:36-ik cikk, ezen időn túl bort mérni ugyanazon birság alatt tilos legyen, sőt hol eddig azon időben sem voltak gyakorlatában a bormérésnek, ott ezután se legyen az nekik szabad. — 4) Hogy a közbirtokosok, ha közbirtokos társuk a korcsmálási jogát megkináltatásuk nélkül idegennek bérbe adná, azt tőle, letévén az alispán kezéhez a bérleti összeget, pusztán előre bocsátandó birói intés mellett elvehessék.

A 32-ik ágazat, mely az 1647:135. és 1609:36-ik cikkeket megújítja, és amazt ugyan a király és ország követségeikben vagy megbízásaikban távollévőkre, emezt pedig a titoknokokra, s káptalan vagy konvent jegyzőire, és az ügyészekre is az általok védett jószágokat illetőleg kiterjeszti.

A 34-ik ágazat, mely azon oknál fogvást, nehogy a külföldiek elszaporodván, sz. kir. városainkból a benszülötteket kitolják, ezeknek, habár nemesek volnának is, a várospolgári jószágokban amazok előtt elővételi jogot ád, és az ezen törvénynek rendeletét megszegő várost vagy községet egy itélőmester által, a kir. fiscusnak fölperessége alatt, a fölperes és végrehajtó közt egyenlően felosztandó 2000 forinttal, minden perorvoslatnak kizárásával büntettetni határozza.

A 35-ik ágazat, mely az országon kivűl lakóknak hazánkban lévő jószágaiknak árát örököseik jogának sérelmével az országból kivinni azon jószágoknak vesztesége alatt tilalmazza, és az ily jószágokat az illető örökösöknek egy itélőmester vagy vármegyei birák által minden perorvoslat kizártával átadatni parancsolja.

A 36-dik ágazat, mely rendeli, hogy a címeres levél fölkérőjének, ha azt nem azon vármegyében, melyben lakik, hirdetteti ki, ne használjon.

A 37-dik ágazat, mely egy részről az országnagyoknak kisebb hatalmaskodásnak büntetése alatt megtiltja, hogy az uradalmaikban lakó nemesek jószágaitól az országgyűlési követeknek zsoldjára eső pénzeket magoknak el ne tulajdonítsák, és zálogban létező jószágaiknak zálogos birtokosait szállásadásokkal vagy bármily zsarolással ne terheljék; más részről

pedig azoktól, kik országgyűlésre királyi levél által meghivatnak, a vármegye országgyűlési követeinek zsoldjára adót vettetni tilalmaz.

A 38-ik ágazat, mely az 1625 : 13-dik cikket következőkkel toldja meg: 1) Hogy a nyilvános rablókkal és gonosztévőkkel tartó olyan nemesek, kik lakó házaiknál egyébbel alig bírnak, fenyítő vizsgálatnak előrebocsátása után, a vármegye köz törvényszékének határozata mellett, a fő- vagy alispán által azonnal fogattassanak be, és azután vason megidéztetvén, a törvény útjának teljes megtartásával marasztaltassanak el, és hogy az ily rablóknak és gonosztévőknek kegyelem ne adassék. — 2) Hogy az alispánok ugyanazon 1625 : 13-dik cikk szerint a nyilvános nyomozásokat megtartani, és a bűntevőket elbocsátó vagy meg nem büntető, avagy ezen tisztökben hanyagúl eljáró vérhatalmu szabad grófokat, nemeseket vagy városi elöjárókat hosszabb per nélkül megbüntetni tartozzanak; máskép ők a főispánok által, és ezek, ha szinte hanyagok volnának, valamint a fő- vagy alispánokat gonosztévőknek büntetésében gátló hadi főnökök és tisztek is, a nádor s illetőleg a bán által megbüntetendők lévén. — 3) Hogy a vérhatalommal s pallosjoggal bírók gonosztevőknek jövendőre meg ne kegyelmezhessenek.

A 41-ik ágazat, melyben a határszéli kapitányoknak, a vármegyei bírák által rajtok annyiszor, a mennyiszer azt meg nem tennék, minden perorvoslatnak kizárásával megveendő 300 forint büntetés alatt meghagyatik: hogy a hozzájok szökött jobbágyokat uraiknak visszaadni, sőt azokat lakhelyeikig késértetni tartozzanak.

A 43-dik ágazat, melyben a kiváltságos mezővárosok elleni panaszok iránt az 1613 : 36., 1638 : 67. s 1556 : 31-ik cikkek megújíttatnak, és mind az azokban elősorolt, mind pedig elő nem sorolt hajduvárosokra kiterjesztetnek. Továbbá az alispán által teendő nyilvános nyomozások mind az ily mezővárosokban mind az uraknak, nemeseknek, szabad városoknak és kir. fiscusnak jószágaiban az 1638 : 60-ik cikkben kijelölt büntetés alatt megengedtetni parancsoltatnak. Végre az alispán, ha az ily nyomozást egy évben, ha csak egyszer is, elmulasztaná, vagy ajándékkal megvesztegetve, gonosztevőt elbocsátana vagy eltitkolna, vagy a községektől tiszteleti díjakat kicsikarna, a megye által azonnal hivatalától megfosztatni, és a megyének szükségeire fordítandó 100 forintban marasztaltatni rendeltetik.

A 44-dik ágazat, mely a kúnok és jászok közé szökött jobbágyok-

60 *

nak visszakéréséről rendeli: hogy az a nádorhoz vagy annak kapitányához intéztessék, és a kivánt siker harmadik visszakérésre sem következvén, a letartóztató község, az 1635:51-ik cikkben kijelölt büntetés, vagyis 300 forint birság alá vettessék, egyébkint a jászok és kúnok előbbi gyakorlatukban és mentességeikben meghagyatván.

A 45-dik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a koronaőrzőknek egyike a szent korona mellett okvetlenül mindig jelen legyen, és hogy a német őrkatonák a koronaőrzőktől és a pozsonyi várnagytól a büntető hatóságra nézve is tökéletesen függjenek.

A 46-ik ágazat, mely rendeli, hogy a birtokos nemesek várospolgári örökségeikről nemcsak a város vagy kiváltságos mezőváros tanácsbeliei előtt, hanem káptalanbeli, s más hiteles, vagy egyéb elégséges személyek előtt is érvényesen tehessenek végintézetet; a birtoktalan nemesek vagy kétes nemességü személyek ellenben azokról, szükség esetén kivűl, végintézeteiket a városi tanács vagy várospolgári személyek előtt tenni köteleztessenek.

A 48-ik ágazat, mely a földesurakat a nemeseknek vagy más urak jobbágyainak az uradalmaikban általok bírt polgári vagy jobbágyi örökségekbőli önhatalmu kivetésétől kisebb hatalmaskodási büntetés alatt eltiltja, és a tőlök 1650-ik év óta elvetteket a rövid ágazatnak erejénél fogva visszavehetőknek rendeli, sőt az 1650-ik év előtt akárki által elfoglaltakat is kisebb hatalmaskodásnak birsága alatt visszaadatni parancsolja, és a földesurakat az oly örökségektől járó földbért megtagadók ellen a törvény útjára utasítja.

A 49-dik ágazat, melyben a rendek az országgyűlésnek minden harmadik évbeni tartását sürgetik, és az 1507:12-dik cikk kétes értelmének fölvilágosítására rendelik, hogy a törvényszékek és végrehajtások országgyűlés kezdete előtt csak 30 nappal szűnjenek meg; országgyűlés után pedig, be nem várva a nyomtatott ágazatoknak megérkezését, ismét, mihelyest a követek visszatérvén, tudósitásaikat megtették, tüstént nyittassanak meg.

Az 50-dik ágazat, melyben a rendek a fényes portához küldendő német követhez egy, vele egyenlő méltósággal és hatással biró magyar egyénnek melléklésérol, és a cancellár mellett királyi felség költségén tartandó magyar tanácsosokról szóló törvényeket megújitván, a császári követnek utasitásába betétetni sürgetik, hogy a császári követ Magyarorszá-

got és kapcsolt részeit érdeklő minden ügyeket és alkudozásokat a magyar követtel köz egyetértéssel tárgyaljon. Továbbá sürgetik azt is, hogy akármikor követek ide vagy visszaküldetnek, azt tüstént a nádornak és magyar tanácsosoknak hírül adják.

Az 52-ik ágazat, mely rendeli hogy, ha a zálogváltó a zálogbirtokost vármegye előtt kisebb summával megintetvén, ez magát a jószágnak vissza nem bocsátásaért az intési summának elégtelenségével védelmezi, az per alá ne szállíttassék, hanem kimutattatván a jószágon fekvő pénznek mennyisége, ugyanazon perrel ezen pénz ugyan a zálogbirtokosnak, a jószág pedig a fölperesnek odaitéltessék. Továbbá hogy a zálogváltó perekben a zálognak valósága magános pecsét és aláirás alatt kelt záloglevéllel is bebizonyíttathassék, ha a zálogos jószágnak tettleges birtoklása is hozzá járult. Végre hogy a zálogos jószágoknak visszaváltásai a záloglevél föltételeinek megtartásával történjenek.

Az 53-ik ágazat, mely a perfolyam törvényellenes birói parancsok általi megzavarásának gátlására, megújítván az 1625:5-ik cikket, azokat, kik törvényellenes parancsnak félretételeért a birót törvénybe idézik, nemcsak a megidézett birói személyekre, hanem azon vármegyei törvényszéknek minden, habár meg nem idézett, ülnökeire nézve egyenkint 400 forintban, a hamis előadással élő perlekedőknek zabolázására pedig azokat, kik birói parancsot hamis előadással fölkértek, a h. t. 2. r. 72-ik címének büntetésében marasztaltatni rendeli, és az ily elmarasztalt megtagadván a biráknak perbefogatását, csak birtokon kivűli feljebbvitelt enged. Továbbá ugyan e törvénycikk a perújítási kegyelemről rendeli: hogy az ezután a h. t. 2. r. 78. és 79-dik címei szerint mindenkor az első birósági birákhoz, vagy ha ezek elholtak volna, hivatalbeli utódaikhoz adassék.

Az 54-ik ágazat, mely a h. t. 1-ső r. 43-dik címét oda változtatja, hogy a kárnak, nyereségnek vagy szerzeménynek fölosztása csak az első ízi osztozatlan rokonok közt foglaljon helyet, és hogy nemcsak az itélőmester vagy alispán által meghagyó parancs mellett, hanem a barátságos egyezés vagy közösen választott igazlátók által, és pedig akár büntetésrendeléssel, akár a nélkül történt atyafiságos osztályok is érvényesek legyenek, és máskép, mint a h. t. 1. r. 45-ik címének perével, ne is ismételtethessenek.

Az 55-ik ágazat, mely azokat, kik a pernek folyamát, és a biráknak eljárásait vagy végrehajtásait önhatalmúlag akadályozzák, vagy a birói

végrehajtás által tőlök elvett jószágokat visszafoglalják, megújítván az 1464:19., 1486:67., 1492:75., 1536:11. és 1543:30-ik cikkeket, az ugyan-e törvények által rendelt büntetésekre vonatni sürgeti.

Az 56-ik ágazat, mely rendeli, hogy a hatalmaskodó tetthez többeket használó ilyetén merényeért, ne csak a tulajdon személyét illető, hanem a fölvetteit vagy küldötteit érdeklő birságokra nézve is végrehajtást szenvedjen, és ha ismeretlen s távulról hozott embereket használt volna tettéhez, elég legyen azoknak csupán számát és fölvételöket vagy megbizatásukat bebizonyítani. Továbbá ugyan e törvény a Szerdahelyi-családnak az 1649:54-dik cikkben érdeklett perében Nyitra vármegye által hozott itéletét végrehajtatni parancsolja, és némely kihágások és igazság nem szolgáltatások miatt a vádlottakat részint a füleki, részint a széchényi várba teendő megjelenésre kötelezi.

A 65-ik ágazat, mely által Késmárk és Breznóbánya városok, melyeket a király — megerősítvén régi kiváltságaikat és Késmárknak újakat is adván, — különös kegyelménél fogvást szabad kir. városai közé sorolt, az ország rendei által is országunk rendei és szabad városai közé befogadtatnak, Késmárk városának a Tökölyi-családdali szerződése mindazáltal erejét minden részében megtartván.

A 78-dik ágazat, melyben a várospolgári házaknak felkérői is, ha birtokba iktatásuk alkalmával a város birtokból ellent mond, jogukat ünnepnyolcadi törvényszék előtt birtokon kivűl keresni, és a várost az 1492:59. és 1647:130-ik cikknek rendeletéhez képest az ily házaknak birtokában és azok iránti hatóságában a pernek bevégzéseig meghagyni rendeltetnek.

A 79-dik ágazat, mely azon visszaélést, — melynél fogva némely hegyaljai földesurak a hegyeikben szőlőket biró városi polgárokat, sőt nemeseket is nemcsak hegyvám fejében nemesebb boroknak és pedig hordóval együtti adására szorítják, vagy annak kivitelében nagyobb mértéket használnak, hanem a fekete és töppödt, vagyis jobb szőlőszemeket magok részére leszedetik, — jövendőre megszünteti.

A 81-dik ágazat, mely a vízáradás vagy lassu vízmosás által egyik parttól elszakasztott és máshol lerakott földrészekről a h. t. 1. r. 87-ik címét, és az ily földrészek által megváltozott határoknak kiigazítására nézve az 1635:20-ik cikket szabályúl vétetni rendeli.

A 83-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a harmincad és vám-

szedők az uraknak és nemeseknek hazánk Erdélyhez kapcsolt részeiből behozandó majorsági termékeiktől vagy ott tenyésztett lovaiktól s egyéb jövedelmeiktől se harmincadot se vámpénzt ne vegyenek.

A 84-dik ágazat, mely Korpona városát a kisebb hatalmaskodás perében mind a birságoknak oda itélésében, mind az igazság kiszolgáltatásában az 1618:60., 1647:81. és 1649:18-ik cikkeknek pontos megtartására utasítván, annak azon követelt jogát, melylyel az előtte forgó kisebb hatalmaskodási perekben a birságokat egyedül magának itélni szoká, eltörli.

A 88-dik ágazat, melyben az országgyűlési szállások miatti veszekedéseknek megelőzésére a király kéretik, hogy a szállás-osztogató által a kinek-kinek járó szállást tökéletesen, mind az utcának mind a háznak pontos kijelölésével határoztassa meg.

A 89-ik ágazat, melyben azon visszaélések, — melyeknél fogvást némely dézsmaszedők a jobbágyot az igazságos tizeden túl pénzbeli birságra, szántás vagy kapálás melletti munkákra, tyúk-, vaj-, méz-, len- s hüvelyes vetemény-adásra, lovak vagy vadászebek tartására, s gabonacséplésre és behordásra szorítják, vagy lovaikat és zsákaikat elveszik, — mind eltörültetnek, és az ily zsarolásoknak elkövetői kisebb hatalmaskodási perbe vonatni határoztatnak. — Továbbá rendeltetik: hogy a dézsmáknak bérbeadásai az 1647:96-ik cikk szerint kellő időben tétessenek, fönmaradván a földesuraknak az egész árendának egyszerre teendő lefizetése mellett a dézsmakerületekben és járásokban divatozó jogaik, és hogy azon esetekben, midőn a földesurak a jószágaiknak mennyisége után kirekire eső árendabér iránt egymás közt meg nem egyezhetnek, a bajt közöttök a vármegye intézze el. — Végre ugyanezen törvénycikk a szepesi kamarai és határszéli tiszteknek azon visszaélései ellen, melyeknél fogvást a földesurakat néha a határszélektől távulabb eső dézsma bérletéből is kizárják, vagy az előbérlés jogát önhasznukra fordítják, az 1574:22-ik cikket megújítja.

A 108-ik ágazat, mely a becstelenítésekről az 1649:94-ik törvénycikket pontosan megtartatni rendeli.

A 109-dik ágazat, melyben a marmarosi sóhordóknak kérésére az 1622:68-ik cikk megújíttatik oly hozzáadással: hogy a sóhordók, bármily sorsuak legyenek, kisebb hatalmaskodási büntetés alatt csak a szokott harmincadra, és arra is egyedül a kivitel és behozás helyein, vámfizetésre

pedig csak a jó karban tartott hidakon és gátakon szoríttathassanak, s a határszéli tisztek őket sóadásra ne kényszeríthessék. Továbbá hogy azok is, kik a Tiszán sót leszállítanak, másutt, mint a behozás, kivitel és lerakás helyein, harmincad- és vámfizetésre ne vonassanak.

A 110-ik ágazat, mely mind a királyi szabad és bánya-, mind pedig a slavóniai városokat az 1613:31., 1638:35. és 1649:15-dik cikkek szerint régi jogaikban, szokásaikban és szabadalmaikban megtartatni, továbbá Kismarton és Kőszeg városokat kiváltságleveleiknek tartalmához képest a tárnokmesternek hatósága alá állíttatni rendeli.

Észrevétel. II-ik és III-ik Ferdinándnak törvényleveleit főleg a címeres levél általi nemesítésről [1]), az örökösöknek hitbéres özvegyek elleni biztosításáról [2]), az országgyűléseknek mikor, meddig és miképeni tartásáról [3]), a zágrábi prépostnak és Slavónia egyik követének főrendek közötti országgyűlési szavazatáról [4]), az országgyűlésen kivűl akárki által alkotott törvényeknek, ágazatoknak és rendelményeknek, mint királyi beléegyezést és megerősítést nélkülözőknek erőnélküliségéről [5]), a határperbeni biróságokról és azoknak eljárásáról [6]), a városok hatóságának a bennök lakó nemesek iránti korlátairól [7]), a zálogváltó pernek szabályozásáról [8]), a kárpótlás mennyiségének birói lelkiismeretes mérséklés által teendő meghatározásáról [9]), a városok birtoki jogainak királyi adományzás alóli kivételéről [10]), a vármegyék világos adóssági és zálogváltási perekbeni biróságának először ugyan 600 [11]), azután pedig 1200 forintig [12]) vitt kiterjesztéséről, — a hitbért, női hozományt, és másféle, habár végintézet által hagyott ingó vagyont kereső pernek 600 forintig ugyan

---

[1]) Lásd az 1622:17., 1630:30., 1649:15., 1655:36. tc.
[2]) 1622:67. s 1655:25. tc.
[3]) 1625:62., 1649:44. s 1655:49. tc.
[4]) 1625:61. tc.
[5]) 1635:18. tc.
[6]) 1635:19. s 20. tc.
[7]) 1635:21., 1647:78., 79., 93., 1649:20., 1655:46. tc.
[8]) 1635:90., 1638:29., 1655:52. tc.
[9]) 1638:27. tc.
[10]) 1638:29. tc.
[11]) 1625:53. tc.
[12]) 1649:41. tc.

vármegyei, azon fölül pedig itélőmesteri biráskodásrai áttételéről[1]), számos világi tárgyu pereknek szent székektől világi törvényszékekrei átszállításáról[2]), az evangelika vallásoknak kedvezésére a linci békekötés következésében tett intézkedésekről[3]), a fiscusi örökösödésnek várospolgári örökségekbeni szabályozásáról[4]), a régi dézsmabérleteknek változhatlanságáról[5]), a száztóli hat forint kamatnak megengedéséről[6]), az árvavagyonnak gyámnokok elleni bátorságba tételéről[7]), az ország rendeinek vármegyék vagy hazafiak várai jövendőre teendő átengedése elleni tiltakozásáról[8]), és miután az evangelika vallásoknak állása nemcsak hazánkban az 1647. és 1649-diki törvények, hanem a német birodalomban is a vesztfáliai békekötés által végképen biztosítva lön, a török békének örökitésétőli elállásáról, s a török járom lerázásának királyi felségnéli sürgetéséről[9]) törvénycikkek teszik érdekesekké.

---

4. §. *Az e korbeli egyéb említést igénylőkről.*

E királyainknak itt előadott törvénylevelein túl törvényeinknek történetiratára nézve e korból még említést igényelnek e következők is:

I. Hogy a dicső ausztriai házból származó királyaink közől II-dik Ferdinánd volt az első, kinek megválasztatása és koronáztatása előtt országunk rendei bizonyos, általa elfogadandó, föltételeket benyújtottak, és azoknak megtartása iránt magokat királyi ünnepélyes oklevél által biztosíttatni kivánták[10]), és hogy ugyanezen király alatt vette a koronázási biztosító leveleknek törvénycikkbe iktatása kezdetét.

II. Hogy II-dik Ferdinánd koronáztatásakor Slavónia rendeinek is

---

[1]) Lásd az 1647: 126. tc.
[2]) 1647: 16. tc.
[3]) 1647: 6—14. s 1649: 10—12. tc.
[4]) 1647: 87. s 1649: 16. tc.
[5]) 1647: 95. tc.
[6]) 1647: 144. tc.
[7]) 1655: 21. tc.
[8]) 1647: 21. tc.
[9]) 1655: 3. tc. 41. §-át.
[10]) Lásd ezen biztosító levelet az 1622: 2-ik cikkben, és gróf Forgács nádornak azt hiteles másban kiadó levelének előszavát: Suppl. ad Vest. Com. III. k. 371—373. ll.

egy igen kegyes biztositó külön diplomát adott, és annak minden pontjábani megtartását az 1622-ik évi országgyűlésben is [1]) igérte.

III. Hogy II-ik Ferdinánd országlásának első éveiben, a nicklsburgi békekötés előtt, hazánkban országgyűléseket Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is tartott, jelesűl: 1) 1619-ik évi september 26-ikán Kassán. — 2) Ugyanazon évi november 11-ikén Pozsonyban. — 3) 1620-ik évi martius 31-kén Besztercén, melyben Magyarország királyává történt kikiáltatását elfogadni elég vakmerő volt. — 4) 1621-dik évnek kezdetén Nagy-Szombatban. — 5) Ugyanezen évnek végén Kassán. Azonban az ezen gyűlésekben hozott határozatok, jóllehet az 1619-ik évi pozsonyi és 1620-ik évi beszterczei gyűléseket hazánknak akkori ingatag nádorával egyesülten és a királyi biztosoknak jelenlétében tartotta, mint nem törvényszerű gyülekezeteknek királyi helybenhagyást nem nyert, sőt illetőleg a királyi felség által nyilván rosszalt és megsemmisitett művei teljesen erőnélküliek[2]).

IV. Hogy II. Ferdinánd azon vetekedésnek lecsillapitására, mely a főpapoknak ingó és szerzeményi javaikróli rendelkezhetéséről közöttök és a kir. fiscus között régtől fogva létezett, s melynek királyi rendelet általi eldöntését országunk rendei már Rudolf király alatt az 1598:40. törvénycikkben sürgették, az egész egyházi rendnek kérésére 1625-ik évben Sopronban egy ünnepélyes oklevelet adott ki [3]), melyben a főpapnak ingói iránt rendeltetik: 1) Hogy azokból mindeneknek előtte a főpap tisztességesen teendő temetésének költségei, a lelkének üdveért értékéhez képest adandó alamizsnák, s a szolgáinak és hitelezőinek követelései fizettessenek ki. — 2) Hogy könyvei a káptalannak könyvtár alapitására, papi öltönyei és oltár-ékességei az egyháznak, házi bútorai utódjának maradjanak. — 3) Hogy az egyéb, habár majorsági, ingó javainak fele papi nevelőháznak épitésére, és ha ez már felépitve és tökéletesen megalapitva volna, a lelkészségeknek javára fordittassék, avagy kamatra kiadatván, az érseknek vagy püspöknek itélete szerint növendék papoknak nevelésére vagy szegényebb lelkészeknek fölsegélésére fordittassék, a másik feléről pedig a főpap, egyházi törvényeк szellemében, szabadon rendelkezhessék.

---

[1]) Lásd az 1622:49. tcikket.

[2]) Lásd ezekről Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 387—391. ll.

[3]) Lásd Péterffy, Sacra Concilia Ecclesiae Rom. Cath. in regno Hungar. II. r. 434. és 435. l.

Ide azonban a király azon reményének nyilvánítását ragasztá, hogy a rendelkezendő főpap végintézetében a határszélekről megfeledkezni nem fog. 4) Hogy a megholt főpap vagyonának összeirására s kezelésére, és a temetésnek rendezésére a káptalannak tagjai közől hármat, egyiket a kir. felségnek nevében, küldjön ki, kik eljárásukról az illető érseknek vagy püspöknek számolni tartozzanak; hogyha pedig a megholt főpapnak megyéjében sem káptalan nem létezett, sem ő maga káptalannak tagja nem volt, az it említetteket az illető püspök vagy a közelebb lévő káptalan, avagy konvent kiküldendő egyházi személyek által teljesíttesse, az összeiróknak és vagyonkezelőknek tisztjéhez tartozván azokat, kik a hátrahagyott vagyonból valamit elsikkasztottak, személyeiknek letartóztatásával, és világi hatóságnak segitségül hivásával is, elégtételre szorítani.

V. Hogy Kitonich János, királyi ügyek igazgatója, a törvénykönyvünkben létező „Methodica Directio processus judiciarii Juris Consvetudinarii I. Regni Hungariae“ és „Centuria Contrarietatum et Dubietatum“ címü munkáit II. Ferdinánd országlásának kezdetében, 1619-ik évi május havában bocsátotta közre.

VI. Hogy II. Ferdinánd alatt Felső-Magyarországnak szabad városai: Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Szeben 1635-ik évi juniusban Kassán, és 1636-ik évi juliusban Eperjesen gyűléseket tartottak, és azokban némely rendeleteket is hoztak. Az elsőnek rendeletei 1635-iki junius 19-dikén, a másodikéi 1636-iki julius 6-ikán keltek [1].

VII. Hogy III. Ferdinánd 1642-ik évben is országgyűlést hirdetett május 29-ikére [2], mely aztán november 11-ikére halasztatott, és akkor egybegyűlt ugyan, de december 3-dikán szétoszlattatott, a mint ezeket Kovachich [3]) megjegyzi.

VIII. Hogy a törvénykönyvünkben létező „Forma Processus Judicii Criminalis seu Praxis Criminalis“ címü munka nem más, mint III. Ferdinándnak Alsó-Ausztria részére 1656-dik évben közre bocsátott fenyítő rendelete, mely némely hazafiaknak kivánatára latin nyelvre fordítva ugyanazon századnak végén törvénykönyvünkbe iktattatni kezdetett; tör-

[1]) Lásd Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 400. l.

[2]) Lásd III. Ferdinándnak Czobor Imre ugocsai főispánhoz 1642-dik évi martius 31-ikén kelt meghivó levelét, Kovachich: Vestigia Comit. 794-ik l.

[3]) Lásd Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. III. k. 402. l.

vényerőre azonban, jóllehet azt az 1728-ik évben kezdett országgyülés egy országos választmány vizsgálatának tárgyává tenné [1]), hazánkban soha sem juthatott.

IX. Hogy a szabad városoknak fontossága, s törvényhozásbai befolyása, a többi rendek minden ellenes működéseinek [2]) dacára, e korban, főleg midőn polgári háborúink dühöngének, vagy készülőben, mint jelesül 1638-dik évben, valának, nemcsak nem csökkent, hanem némileg gyarapodott is. Bizonyítja ezt az országgyülési szavazattal biró városok számának Zeng, Szentgyörgy, Bazin, Kismarton, Kőszeg, Breznóbánya és Késmárk városok által e korban történt szaporodása [3]). Bizonyítják a városoknak ingatlan jószágait királyi adományozás alól kivevő 1635 : 35-ik és a városoknak jogait, mentességeit, és szabadalmait biztosító, s pontosan megtartatni parancsoló számos törvénycikkeink [4]). Bizonyítják a hatóságukat közöttök lakó nemesekre nézve korlátozó törvények elleni ellenszegüléseik [5]), valamint e végre az is, hogy 1655-ik évben a városiaknak nem csak a birodalmi gyüléshez segedelemnyerés végett küldött szószólók közé, mire, mint II. Mátyás alatt megjegyzém, már 1614. évben utat törének, hanem a harmincadok és királyi vámadók rendbeszedésére kinevezett biztosok közé felvételét [6]) is kieszközleni birták, jóllehet azon országos bizottságoknak s választmányoknak tagjait pusztán főpapok, országnagyok és nemesek közől nevező számos törvényeink [7]) után — melyeket

---

[1]) Lásd Vuchetich, Instit. Juris Crimin. Hung. 33. és 34. lapján.

[2]) Ezen működést tanusítják a kir. városoknak korlátozására hozott 1635 : 21., 22., 1647: 78., 79., 87., 93., 1649 : 17., 18., 20. és 1655 : 34-ik törvénycikkek.

[3]) Lásd az 1638 : 42., 63., 1647 : 50., 1649 : 24., 39. s 1655 : 65. törvénycikkeket.

[4]) Ilyenek az 1622 : 25., 48., 1625 : 43., 1630 : 21., 28.. 1635 : 37., 53., 1638 : 35., 36., 1647 : 86., 1649 : 15., 16. s 1655 : 110-ik törvénycikkek, és e királyaink biztosító leveleiben foglaltató 9 feltétel.

[5]) Tanusítják azt az 1635 : 21., 1648 : 18., 19., 80., 82., 1649 : 12., 14., 21., 24., 38. és 1655 : 84-ik törvénycikkek.

[6]) Lásd az 1655 : 17. és 100-ik törvénycikkeket.

[7]) Ilyenek: 1) *Az ország határainak ügyében* az 1537 : 47., 1550 : 40—44., 1563 : 60., 1569 : 42., 1582 : 6., 1597 : 32—34., 1599 : 44., 1602 : 23., 1604 : 15., 1618 : 12., 1625 : 13., 1635 : 54—58., 1638 : 37—42., 1647 : 70., 1649 : 26,, 27., 72., 1655: 30. t. c. — 2) *A köz adószedők számadásai vizsgálatának tárgyában* az 1595 : 44., 1601 : 7., 1603 : 4., 1604 : 4., 1647 : 39., 1649 : 99. t. c. — 3) *A határszélek és ország jövedelmei dolgának vizsgálatában* az 1588 : 10. t. c. — 4) *A kétes jószágok*

I. Ferdinánd korától, melyben t. i. a városok törvényhozásbani tevőleges részvétének első világos nyomai előfordulnak, törvénykönyvünk előmutat, — itélve, a hibázásnak majd mindig veszélye nélkül állítani lehet, hogy országunk főpapjai, országnagyai és nemesei a városoknak országos választmányokbóli kizárását ezen egész korszakban magoknak elvül tették.

X. Hogy az ausztriai királyaink a Magyarországhoz tartozó országokat törvényleveleiknek elő- és utószavaiban egészen bezárólag 1649-ik évig „Partes eidem subiectae" nevezettel illették, az 1655-ik évi törvénylevéltől kezdve mindazáltal folytonosan „Partes eidem adnexae" névvel jelölik; mely nevezetet országunk rendei már előbb is, jelesül az 1625., 1630. és 1635-ik évi törvényágazatainak élén álló bévezetéseikben, használták. Végre

XI. Említést némileg igényelnek e korból e következő oklevelek is:

1) III. Ferdinándnak 1647-ik évi junius 14-ikén kelt koronázási biztosító levele [1]), mely atyjáéval egyébkint tökéletesen egyenlő, csak hogy az első feltételében már a linci békekötésnek és az 1647-iki törvénylevélnek ágazatai is megtartatni igértetnek.

2) III. Ferdinándnak Sopron városához szóló, s 1656-ik évi september 16-ikán kelt kir. leirata [2]), melyben előadja, hogy, mivel az utolsó országgyülésben a kapuktóli adó és részleges felkelés helyébe két évre

---

vizsgálatának dolgában az 1567:34 t. c. — 5) *A lengyel szövetség ügyében* az 1596:60. t. c. — 6) *A szepesi* 13 *város visszaváltása dolgában* az 1630 : 26., 1635 : 67., 1647: 72., 1649 : 28. t. c. — 7) *A Rába medre kitisztításának ügyében* az 1625 : 15. s 1635 : 64. t. c. — 8) *A győri és komáromi sáncok tárgyában* az 1630 : 32., 1635 : 63., 1655 : 30. t. c. — 9) *A győri püspök és káptalan kir. tisztek elleni panaszában* az 1618 : 26., 1622 : 50., 1630 : 32., 1647 : 45. s 1655 : 8. t. c. — 10) *A slavoniai határszéli oláhoknak földesuraikkali ügyében* az 1630 : 24., 1635 : 33., 1647 : 46. s 1655 : 66. t. c. — 11) *Az Ausztriához elzálogított várak és jószágok dolgában* az 1622 : 62., 1635 : 60. s 1647 : 71. t. c. — 12) *Az ország törvényeinek határszéli tisztek iránti foganasítása tárgyában* az 1655 : 8. t. c. — 13) *A vámok vizsgálatának és száraz vámok eltörlésének ügyében* az 1635 : 72., 1647 : 91., 1649 : 77. és 1655 : 29-ik törvénycikkek.

[1]) Lásd ezen királyi biztosító koronázási oklevelet egész kiterjedésében Kovachich József Miklós „Sylloge Decretorum Comitialium" cimű munkája I. köt. 403—410. lapjain.

[2]) Lásd ezen oklevelet Kovachich Márton, Supplem. ad Vestig. Comit. III. köt. 417-419. lapjain.

ajánlott lovas és gyalog katonáknak dolga a vármegyéknek köz gyülései-ben tárgyalandó, ő (a király) gróf Nádasdy Tamás, ország biráját s Vas vármegye főispánát a dunántúli vármegyék által e célból tartandó köz-gyülés helyének és határnapjának kitűzésével megbízta légyen. Továbbá ennek következésében Sopron városának polgármesterét és esküdt polgá-rait kegyelmesen és atyailag inti, hogy a fönemlített ország birája által ki-jelölendő helyen és határnapon tartandó gyülésre jelenjenek meg, és az ő kegyelmes akaratját teljesítsék. Ezen oklevélből t. i. tanuljuk, hogy e kor-ban az országgyülés hazánk egész kerületeit érdeklő határozatainak egyes vármegyékre és közönségekre alkalmazása és eszközlésökhöz megkíván-tató rendelkezéseknek tétele végett, nem csak egyes vármegyéknek, ha-nem egész kerületbelieknek közgyülekezetei is divatban voltak.

V.

I. LEOPOLDRÓL

1657-IK ÉVI APRILIS 2-IKÁTÓL 1705-IK ÉVI MÁJUS 5-IKÉIG

ÉS

I. JÓZSEFRŐL

1705-IK ÉVI MÁJUS 5-IKÉTŐL 1711-IK ÉVI APRILIS 17-IKÉIG.

I. Leopold, — ki a töröknek hazánkból kiüzését, mely atyjának, III. Ferdinándnak, végső éveiben országunk rendeinek is ismét közkivá-natává vált [1]), törekvéseinek fő céljává tevé, és ezen szent célt, jóllehet működéseiben őtet mind nehéz külső hadak, és belső több részről, még az országnak király és haza rendkivűli bizodalmával megtisztelt [2]) főhivatal-nokai, Wesselényi Ferenc nádor, gróf Nádasdy Ferenc ország birája, és gróf Zrinyi Miklós horvátországi bán által is, forralt összeesküvések, és két rendbeli, először ugyan gróf Tököli Imrének, azután pedig gróf Rákóczy Ferencnek vezérlete alatt támadt, sok évekig tartó makacs és veszedel-mes lázadások szerfelett gátlanák, rendűletlen állhatossága által annyira

---

[1]) Lásd az 1655 : 3. t. c. §-át.

[2]) Lásd az 1662 : 22-ik törvénycikket, melyben az 1659 : 8-ik cikk által két évre ajánlott adónak az ország közszükségeire fordítása reájok bízatik, és a nádorra nézt azt 1659 : 8. és 1662 : 37-ik cikkeket is.

el is éré, hogy hazánknak fővárosát Budát országunk nagy részével együtt a töröknek másfél századig tartott igája alól kiszabadítá [1]), és Erdélyt, a hazánkra oly sok veszélyt hozott ottani török oltalomnak és befolyásnak véget vetvén [2]), királyi pálcája alá visszahódítá; ki továbbá ezen nagy érdemei által országunknak akkori háladatos rendeinél dicső házának férfiági tagjai részére az első szülöttség rendje szerinti örökösödésnek elfogadását [3]), és az annyiszor lázadások ürügyéül használt szabad ellentállási jognak eltörlését [4]) hazánk jövő boldogságára szerencsésen kivívá, — törvénykönyvünket négy törvénylevelével gazdagította, melyek ugy, mint elődeiéi, ismét részint csupán azon időkre, részint pedig jövendőre is érdekkel biró rendelményekből állanak.

Ellenben I. Józseftől, kinek egész országlásán az 1703-ik évi junius 7-ikén költ kesergő köz nyilatkozványáról s búskomor indulójáról, és királya kegyelmét fővezére, serege, és tanácsosai általi elhagyatása után is visszalökő büszkeségéről maiglan ismeretes, és a nép nyelvén forgó Rákóczy Ferencnek vezérlete alatt még atyjának, I. Leopoldnak, éltében kezdett polgári háború átvonult, mivel azon egyetlen egy országgyülésnek, melyet a lázadók kibékitésének reményében 1708-ik évi február 29-ikére Pozsonyba egybehitt [5]), a dühöngő dögvész miatt előbb, mintsem a már leérkezett több rendbeli királyi válaszokból törvénycikkek alakíttathattak volna, rögtön elszélyednie kellett [6]), és annak jövő évbeni folytatása [7])

---

1) Lásd ezekről történetiróinkon, s jelesül Rozenich többször említett munkája II. k. 264—279-ik lapjain túl az 1681- és 1687-ik törvényleveleknek elő- és bévezető szavait.

2) Lásd a karlovici békekötésnek oklevelét, Katona: Historia Crit. 36. k. 106. lapján.

3) Lásd az 1687 : 2. és 3. t. cikket.

4) Lásd az 1687 : 4. t. cikket.

5) Lásd I. Józsefnek Sopron városát ezen országgyülésre meghivó kir. levelét Kovachich, Vestig. Comit. 810—812. lapjain.

6) Lásd III. Károly 1715-iki törvénylevelének elő- és bévezető szavait.

7) Hogy ezen országgyülésnek folytatása jövő évben valósággal megtörtént, tanusítják: 1) A királynak herceg Eszterházy Pál nádorhoz 1709-iki aprilis 9-ikén intézett levele, melyben nekie meghagyja: hogy az ország rendeit a mult évben félbeszakasztott országgyülésnek folytatására május 15-ére hija egybe. — 2) Az országgyűlésileg egybesereglett rendeknek 1709-iki junius 11-ikén kelt felirása, melyben a királynál esedeznek: miszerint a Rákóczynak és párthiveinek adott közbocsánat határnapját meghosszabbítani, és a hűségtelenségben maradandóknak jószágait hi-

sem szülhetett sikert, egyetlen egy törvénylevelet sem bírunk. A Rákóczíaknak, jelesül az 1705-ik évi septemberben Szécsénben az 1707-ik évi martiusban Marosvásárhelyen, május és juniusban az ónodi mezőkön, s decemberben Kassán tartott, és az 1708-iki novemberben Tályán megkezdett, és jövő hónapban Sárospatakon bevégzett gyülekezeteikben [1]), — melyek közől az ónodiban vakmerő dühöngésöket egészen az ausztriai háznak magyar koronátóli megfosztásáig vivék [2]), valamint bár mely más összejöveteleikben keletkezett határozataik, mint bitorlott hatalommal hozottak, és hazánk szabadságával s jogaival ellenkezők, természetöknél fogvást erőnélküliek.

1, §. *I. Leopoldnak törvényleveleiről.*

Első törvénylevele az 1659-ik évi julius 21-kére egybehítt, és azon évi decembernek elejéig tartott pozsonyi országgyülésnek műve, s a királynak szokott elő- és utószaván túl a rendeknek előszavából, — melyben a királynak előadásaiban nyilvánított azon atyai kegyességeért, melylyel ezen országyülésnek céljául a békének megállandósítását, minden ellenséges működéseknek és készületeknek hazánktól eltávolítását, az igazságszolgáltatásnak előmozdítását, és a bűntetteknek megfenyítését tűzé ki, köszönetet mondanak, s hosszú és szerencsés országlást kivánnak, — és 133 ágazatból áll; melyek közől

I. Ideigleni, vagy csupán nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

A 2—6. és 9-ik ágazat, melyekben a török birtoka részleges beütései általi terjedésének gátlására rendeltetik: 1) Hogy a határszéli benszü-

---

veinek ingyen ajándékozni kegyeskedjék. — 3) A királynak két rendbeli, 1709-iki julius 15-ikén és december 12-ikén kelt közrendelményei, melyek közől amabban a közbocsánatnak határidejét, Rákóczyt és Bercsényit kivéve, azon rendelmény kihirdetésének napjától számított egy hónapra, mely alatt a hivségre térendőknek az országgyülésben Pozsonyban megjelenni kellendett, kiterjeszti; emebben pedig parancsolja, hogy a vallás dolgában, e lázadás alatt történtek megsemmisíttetvén, minden, a lázadás előtti állapotjába tétessék vissza, és a nem-katholikusoknak vallásaik gyakorlása, beléegyezvén ebbe a pozsonyi országgyülés is, a pozsonyi és soproni ágazatoknak értelmében engedtessék meg. Lásd ezen okleveleket Kovachich: Vestig. Comit. 813. és 814. lapjain.

[1]) Ezen gyülekezetekről lásd Rozenich említett munkája II. köt. 292—295. és Kovachich: Vestig. Comit. 808—813. lapjait.

[2]) Lásd az ónodi gyülésnek 2-ik ágazatát.

lött katonáknak száma az 1655:3-ik cikkben kijelölt mennyiségre emeltessék, és gond fordíttassék arra, mikép mind azoknak, mind a báni katonáknak zsoldja a király szomszéd tartományainak és Csehországnak adózásaiból s hazánk jövedelmeiből pontosan fizettessék, és hogy a római birodalomnak fejedelmei is hajdan nyujtani szokott segedelempénzeiket Magyarországnak, mint a keresztyénség előfalának, védelmére küldjék be. — 2) Hogy a kihágó határszéli katonák ellen az 1655:9-ik cikk megújíttatván, azon kapitányok, kiknek katonáik akár szemle alkalmával, akár azután teljes számmal nem lennének, első ízben ugyan zsoldjoknak veszteségével, másodikban pedig életökkel lakoljanak, s a nádor embere és a szemlére egybehivandó alispánok, szolgabirák és előbbkelő nemesek a vétkeseket azonnal büntetés alá vessék. — 3) Hogy az 1655:3-ik cikkben elősorolt határszélek, továbbá a kanizsai vár ellenében álló, főleg szalavári és putnoki várak minden szükségesekkel láttassanak el, a feldult damasdi, nógrádi, s hidvégi várak építtessenek fel, és a Korponán, Százsziban, Osztroskón és Kis-Tapolcsánban tartandó katonák iránt az 1655: 3-ik cikk rendelete foganasíttassék. — 4) Hogy az udvari kamaránál lévő Draskovich-féle 50,000 forint az érsekújvári erősségnek fölépitésére lévén rendelve az ottani beomlott árkoknak kitisztítására, azon 10,000 forintok, mely öszveg egy más, szinte Draskovich-féle, 150,000 forintnyi tőkéből a szendrői várnak erősítésére rendelve vannak, e célra fordíttassanak, s ezeknek teljesítése számadás terhe alatt egy jó birtokos magyar nemesre bizassék. — 5) Hogy az 1655:6-ik cikkben elhatározott élelmi házak, többek közt a kassai is építtessék fel, és élelmi szerekkel rakassanak meg; mely czélra a rendek magok részéről két-két évre, az ország felső részeiben ugyan 2 kassai köböl, a dunáninneni és túli részekben pedig 6 nagyszombati mérő gabonát minden kaputól ajánlanak, a töröknek is adózókat ezen segedelemnek is csak felére kötelezvén. — 6) Hogy a határszéli katonáknak pontosb fizethetése végett a jövő három év mulva tartandó országgyülésig minden nyerekedés végett kivitt vagy behozott árutól a rendesen fölül még fél harmincad fizettessék, és a királyi kamarába folyjon.

A 7- és 8-ik ágazat, melyekben a hazának egyéb védelme iránt rendeltetik: 1) Hogy ellenséges berontásnak és igen nagy szükségnek esetében a felkelés az 1635:88. és 1622:21. cikkek szerint történjék, ezen utolsó törvénynek oly megtoldásával, hogy mindenki, kinek tulajdon zászlóalja nincsen, minden tíz, a töröknek is hódolókat illetőleg minden húsz meg-

szállva lévő egész telektől egy jól fölfegyverzett lovast és azon túl minden kapu magáért egy jól felkészült gyalog katonát állítson, a kaputlan nemesek pedig értékök taksálása szerint köteleztessenek felkelni. — 2) Hogy a rovás szerinti adó és részleges felkelés helyett az országnak felső részei, — kivéve az ottani szabad városokat, melyek a portákon fölül 100 gyalogot tartandnak, és az erdélyi fejedelemnek és nejének jószágait, melyek iránt az 1655:5-ik cikk rendelete megtartandó, — 300 lovast tartsanak, a dunáninneni és túli részek pedig katonai segedelempénz fejében minden töröknek hódoló kaputól 5, nem hódolótól 10 forintot adózzanak, s ezen adónak felét a földesurak tulajdon erszényökből, felét pedig a jobbágyok, az 1647:30-ik cikk büntetése alatt, az érseki jószágoknak kapui mind az által ezen segedelempénz alól azon oknál fogva, mivel az érsek azon 100 lovasnak tartását, kiket eddig Érsekújvárban élelmezett, hazaszeretetből továbbra is magára vállalta, most fölmentetvén, és a segedelempénznek kezelése a magyar kamara főnökére Zichy Istvánra, és adószedőjére Parthinger Mihályra bízatván.

A 10-ik ágazat, melyben a rendek a koronaőrzőknek és őrkatonáknak fizetésére minden kaputól egy magyar forintot, a töröknek hódolóktól felet ajánlanak, s azokat, kiknek kapuik nincsenek, az 1655:15-ik cikk szerint e célra megtaksáltatni, Horvátországot és Slavoniát pedig ugyan e cikkben kijelölt módra adózni rendelik, a pénz beszedését és magyar kamarába szolgáltatását a vármegyéknek adószedőire és tisztjeire bízván.

A 11-dik ágazat, mely rendeli, hogy a szepesi 13 város, mivel a hazának javaiban részesűl, annak köz terheit is az 1599:9-dik és más törvényeinkhez képest viselni tartozzanak, és ha ellenszegülnének, arra a vármegyei tisztviselők által az 1649:29-ik cikk szerint is szoríttassanak.

A 12-ik ágazat, mely az utolsó országgyűlés által rendelt katonai adót, mivel dunántúl és néhány más vármegyében még be nem hajtatott, ottan is bészedetni, és a magyar kamarába beszolgáltatni sürgeti.

A 13-ik ágazat, melyben a király a törökökhöz küldendő magyar követe által arra dolgozni kéretik, hogy a békekötések után meghódított faluk adassanak vissza, s ezután semmi meghódítások ne tétessenek, és a hajdan meghódított falunak lakosai adó-felemelésekkel vagy más rendkivűli terhekkel ne terheltessenek, s tőlök a magyar polturákat hazánkban divatos értékökben a törökök is fogadják el. Továbbá rendeltetik, hogy a tá-

bornagyok a fennérdeklett bántalmakat ne türjék, a meg nem hódított falukat védjék, és a békekötéseknek ellenére elfoglaltakat visszafoglalni működjenek. Végre a törököknek meghódoltak a török uraikhoz határigazitás vagy más panaszok miatt teendő folyamodástól fejveszteség alatt eltiltatnak.

A 14-ik ágazat, melyben a két magyar tanácsosnak király udvarában tartásáról az 1613:25., 1630:29., 1635:28., a fényes portánál tartandó követről az 1649:7., 1655:50., a magyar dolgoknak magyar tanács és magyar küldöttek vagy követek általi tárgyalásáról az 1635:28., 1649: 8., és a kapitányságoknak ügyes, nem kiskorú, s nagyobb birtokú belföldiekre teendő ruházásáról az 1647:62-ik cikkek megerősíttetnek, és elvégre már foganasíttatni sürgettetnek.

A 19-ik ágazat, mely a várbeli őrkatonáknak azon kihágásait, melyeknél fogvást a népet a kiütések alkalmával tett foglyoknak és zsákmányoknak magoknál tartására, váltságaiknak megtérítése alatt szorítani s ez által károsítani szokták, kapitányaik által megszűntetni, a kár megtérítésének és vérdíjoknak terhe alatt parancsolja, és a hanyag kapitányoknak megbüntetését a vármegyei tisztviselőségnek kötelességűl teszi.

A 20-ik ágazat, mely a putnoki s diósgyőri fő-, és verebélyi alkapitány, s általánosan minden oly határszéli főnökök ellen, kik az uraknak és nemeseknek jószágait erőszakosan megszállják, és őket vagy jobbágyaikat személyeikben, javaikban, vagy pereiknek folytatásában gátolva, vagy ingyenes munkákra kényszerítve károsítják, azt rendeli, hogy az ily főnökök, ha tábornagyaik a megkárosított félnek vagy a vármegyének kérésére őket tüstént teljes elégtételre nem szorítanák, a vármegye által a kárnak megtérítésén túl, vármegye szükségeire fordítandó 500 forinttal azonnal büntettessenek, a sértett fél egyébiránt, ha nékie inkább tetszenék, maga is az 1649 : 82. cikk szerint sérelmét megboszúlhatván. Továbbá ugyan e cikk a verebélyi alkapitányt, büntette bebizonyodván, a nádor által hivatalától megfosztatni, és a gyarmati kapitányt Zsámbok határában tett hatalmaskodásaiért Beniczky Tamás és testvére által perbe fogatni határozza. Végre rendeli, hogy az urak közől senkinek szabad ne legyen a várakban azoknak kapitányától független katonákat tartani, és ha kik az ily katonák közől őrkatonák volnának, a király és ország szolgálatába térjenek vissza; ha pedig az ily katonák, vagy a földesúr szolgái vagy jószág-

kezelői büntettet elkövetnének, a helybeli kapitány őket befogathassa ugyan, de törvényszolgáltatás és büntetés végett azokat uraiknak átadni tartozzék.

A 22-ik ágazat, melyben a törökök alá hódolásoknak meggátlására rendeltetik: hogy Nyitra és Bars várnegyék a Nyitra vize melletti helységek szoros útainak védelmére köz adózásokból állandóan 150 gyalog katonát tartsanak.

A 23- és 24-ik ágazat, melyekben a királynak beléegyezésével rendeltetik, amabban ugyan, hogy a német katonaság által az abdai hidon, és a győri kapuknál szedni szokott vámpénzeket a felség még ezen országgyűlés alatt parancsolja megszüntetni, és hogy a komáromi élelmi főnök magát a felség részére julius és augustus hónapokban gyakorolni szokott bormérésben mind a pozsonyi mértékre nézve, mind egyébkint az ország törvényeihez alkalmazza, emebben pediglen, hogy ő felsége a győri és komáromi őrseregek főnökeihez küldendő parancsai által azon őrseregeknek nemeseken, egyháziakon, urakon és köznépen elkövetni szokott mindenféle kicsapongásait szüntesse meg.

A 25-ik ágazat, melyben a rendek, mivel a német katonáknak három év alatt teendő kiviteléről hozott 1655:19-ik cikk III. Ferdinándnak közbejött halála és a királynak távolléte miatt nem teljesíttethetett, e tárgy iránt következőket határozzák: 1) Hogy ezután az országnak tudta, és előre oda járult beléegyezése nélkül bárkinek tanácslatára az országba se rendezett német sereg se német katonacsoportok be ne hozassanak. — 2) Hogy azon német katonák, kik jelenleg a határszélekben léteznek, ezen országgyűlés megkezdésének napjától számított három év alatt takaríttassanak ki, addiglan pedig jó fegyben és az ország lakosinak minden terhe és bántalma nélkül tartassanak, s a nádortól és a hely fő- vagy altábornagyától s kapitányától hivatalaiknak vesztesége alatt függjenek, magokat zsoldjaikra s ágyu és más hadiszerek átvitelére nézve az 1655:16-ik cikkhez alkalmazzák, s a törvényes végrehajtások ne általok, hanem benszülött őrkatonák által tétessenek. Végre kijelentetik a királynak az iránti megegyezése, hogy ezeknek foganatosb végrehajtása végett a német tisztekhez komoly királyi parancsok küldessenek.

A 26- és 27-ik ágazat, melyekben a felségnek beléegyezésével rendeltetik, amabban ugyan, hogy a lengyel királyhoz és nemzethez küldendő követség által elégtétel kéressék azon károk iránt, melyeket 1657-dik

évben a fennálló szövetségeknek megsértésével hazánk felső részeibe berohant lengyel hadi sereg okozott, és ha a követség siker nélkül maradna, ő felsége vagy annak tudtával országunk nádora az elégtétel megszerzésének célszerű módjairól gondoskodjék; emebben pedig azon bántalmak iránt, melyekkel hazánk lakosait a szomszéd lengyel alattvalók illetik, e végre rendelendő megbizottság utján elégtétel szereztessék, máskép azt a király vagy nádor minden célszerű szerekkel eszközölje.

A 28-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy minden főpapok, országnagyok, nemesek és szabad városok az ország nádorának, s hazánk felső részeiben egyszersmind azon részek tábornagyának, Slavoniában pedig a bánnak tudtával leendő fő- vagy alispáni felszólításra a vármegyének kebléhen évenkint, a főpapok és országnagyok ugyan 50, a birtokos nemesek 25, a címeresek vagy udvarhelyesek pedig 12 forint büntetés alatt személyesen felkelni, és jól fölfegyverzetten szemlét tartatni köteleztessenek, a büntetés vármegyei birák által megveendő és vármegye szükségeire fordítandó lévén.

A 29-ik ágazat, mely rendeli, hogy az átmenő török követeknek tartásáról az udvari kamara jókorán gondoskodjék, s a szegény nép ne csak élelmezésökre, hanem a vármegye határán túli vitelökre se szoríttassék.

A 34-ik ágazat, mely az átküldött pereknek országgyűlési és ünnepnyolcadi törvény-időszakokon kivül is teendő átvizsgálásai iránt, az 1625:52-ik cikket megújitván, pótlólag rendeli, hogy a királyi kúriához akár az itélőmesterektől, akár a vármegyéktől, vagy szabad várostól vagy báni táblától felvitt pereket, ha valamely évben ünnepnyolcadi törvényszékek nem tartathatnának, a nádor egy általa körülményekhez képest kihirdetendő határidőben félbeszakasztás nélkül vizsgálja át. Továbbá hogy a kir. tábla biráinak napidíjaik a magyar kamarából pontoson fizettessenek ki. Végre hogy az átküldő levelekbe beiktatott régi, továbbra vető végzések is erővel birjanak, sőt az ilyen végzéssel el nem látott perek is a jövő országgyűlési vagy ünnepnyolcadi törvényidőszakig továbbra vetettek gyanánt tekintessenek.

A 39-ik ágazat, melyben a gönci szoros útnak kijavítása s leselkedő martalóc török vagy kóbor rablók elleni bátorságositása, és a gönci erdő gátjainak és töltéseinek jó karban tartása iránt rendeltetik: 1) Hogy a szoros útnak kijavításához Abaujon túl Szepes és Sáros vármegyék

is járuljanak. — 2) Hogy az erdőnek gátjait és töltéseit, mint ezelőtt, Gönc mezővárosának lakosai tartozzanak kijavítani. — 3) Hogy a szoros út mellett az erdő mind a két felől elégséges szélességben irtassék ki.

A 40-dik ágazat, melyben a szepesi 13 mezővárosnak visszaváltása, s hazánk Lengyelország felé létező határinak rendbeszedése és bántalminknak kiegyenlítése iránt az 1655:82-ik cikk megújíttatik, és egy elholt biztos helyébe más neveztetik.

A 41-ik ágazat, melyben mind a vármegyei mind az ünnepnyolcadi, rövid, és rendkivüli országos törvényszékeknek kiszabott idejökbeni tartása sürgettetik, és a kir. kamarából napidíjul a személynöknek 7, a tábla biráinak 3 forint kifizettetni rendeltetik.

Az 50- és 51-ik ágazat, melyek közől amaz a pozsonyi révnél gyakorlott kihágásoknak zabolázására azt határozván, hogy ezen révnek a nemtelenek ezután csak egy garast tartozzanak egy akó bortól fizetni, az 1647:78., 79., 80. és 1649:19-ik cikkeknek pontos teljesítését sürgeti; emez pedig a Pozsony városában házakkal biró uraknak és nemeseknek az 1649:19-ik cikk értelmével ellenkező terheltetése iránti panaszára rendeli, hogy azoknak akár addiglan szerzett, akár ezután szerzendő házaiktól 1655-ik évtől kezdve Pozsony városa, a pozsonyi alispán által megvevendő kisebb hatalmaskodási birság alatt nagyobb adót vagy taksát ne vehessen, mint a minő az ország rendei által ezen ügynek elintézésére kiküldött választmánynak, habár barátságosan el nem fogadott, egy itélőmester által hitelesen kiadandó mérsékletébe foglaltatik. Továbba az 1647: 78-ik cikknek rendeletét Várady Pál örökösei iránt foganasíttatni parancsolja.

Az 52-ik ágazat, melyben Lőcse városának a szepesi 13 mezőváros és Késmárknak a szentgyörgyhegyiek és leybiciek ellen vásárjoguknak sérelme miatt tett panaszának kiegyenlítésére egy 6 tagból álló választmány neveztetik.

Az 59-ik ágazat, melyben a rendek a királynak az iránti kegyes igéreteit, hogy a dunáninneni és túli magyar boroknak német és cseh tartományokbai beviteléről azon tartományoknak rendeivel értekezendik, s idő közben az eddig divatban volt módszerinti bevitelt minden tehertől fölmentendi, és a magyar cancellaria tagjainak házi szükségére szolgáló magyar borok beviteléről gondoskodandik, — alázatosan elfogadják.

A 64. és 65-ik ágazat, melyek közől amaz ugyan a Strecén és Bude-

tin váraknak néhány helységei közötti határpert a vármegye által kiküldendő, és mind a két fél által más vármegyékből egyenlő számmal nevezendő birák által az 1635:20-ik, emez pedig a Malatina helység iránt Árva és Liptó vármegyék között, és Malatina, Szent-Anna és Proszeg helységeknek határai iránt a Kubínyi-család és az árvai uradalom között forgó peres kérdéseket, valamint az 1655 : 86-ik cikkben érdeklett határpert is a nádor által az 1635:19. és 1618:71-dik cikkek szerint minél előbb elitéltetni rendeli.

A 66-ik ágazat, melyben az ország határainak rendbeszedése iránt az 1655: 30-ik cikk megújíttatván, a kinevezett választmány kiegészíttetik, s összejövetelére az 1660-ik évi pünkösd napja kitüzetvén, és ugyan azon választmányra a kártékony épitmények dolgának elhatározása is rá bízatván, rendeltetik, hogy a visszaadandó részek tüstént az országba kebleztessenek bé, és ha a szomszéd tartományokbeli biztosoknak részéről a végrehajtás elhalasztatnék, a tett határozat a megjelenteknek részére elitélt dologgá váltnak tartassék.

A 67- és 68-dik ágazat, melyekben néhány Zólyom és Nógrád vármegyei pusztaságra jutott, s azért a kapuk közól kihagyott helységekben új kapuszámítás, két Nyitra vármegyei helységben és Révkomárom mezővárosában pedig új taksálás tétetni rendeltetik. Továbbá a főispánoknak megengedtetik, hogy a vármegyei tiszteknek számadásra szorításában magok helyett embereiket alkalmazhassák, Slavónia mégis régi gyakorlatában meghagyatván.

A 69-ik ágazat, melyben mind a szabadítékos mind a csak bitorlólag úgy nevezett hajduvárosoknak kihágásai ellen az 1635:68., 1638:67., 1649. és 1655:43-ik cikkek megújíttatván és teljesíttetni parancsoltatván, rendeltetik, hogy a szolgabiró, ha a szökevény jobbágynak visszaadása végett az ily helység szinére nem jöhetne, azt levél által véghez vihesse, és előre bocsátván az alperesek, habár határszéliek vagy kapitányok, ellen az idézést, nem csak a hely szinén, hanem a vármegye köz törvényszéke vagy gyűlése tartásának helyén is itéletet tehessen, és azt ő, vagy, ha ő arra elégtelen lenne, az alispán, és szükség esetében a főispán a vármegye fegyveres népét is felkeletvén, végrehajthassa.

A 72-ik ágazat, mely a körmöci apró pénz veretése iránt az 1655: 80-ik és ott előidézett törvénycikkeket foganasíttatni sürgetvén, rendeli, hogy az a bécsi garasok pénzlábához alkalmaztassék, s a három krajcárt

vagy öt dénárt érő garasok egyik oldalukon a szent szűznek, másikán pedig a királynak képével veressenek, és mindenütt, a szomszéd tartományokban is, vétessenek el, Körmöc városának kiváltságos szabadítéka a már vert pénzekre nézve is fönmaradván. Ugyan e cikk továbbá a pénzzé nem vert arany és ezüstnek ki nem viteléről hozott törvényeket, az érseki pénzfelügyelő által leendő elkobzás alatt megtartatni sürgeti.

A 74-ik ágazat, mely rendeli, hogy a komáromi és újvári kapitányok, a pozsonyi és komáromi fő- és alispánoknak kérésére, a jégen létező átjárásokhoz őrseregeikből a szükség kivánatához képest rendes módjok szerint élelmezendő katonákat adni köteleztessenek. Továbbá hogy a Duna és Vág kiáradásainak fékezésére nézve az 1569:21-ik cikk teljesíttessék.

A 78., 79., 81—84-ik ágazat, melyekben a felségnek következő kegyelmes igéretei adatnak elő, és foganasítások kéretik: 1) Hogy Sárfenék helységnek dolgában kihallgatván az érdekelt feleket, határozatot tegyen. — 2) Hogy az 1647:45., 1649:37. és 1655:8-ik cikk által rendelt győri megbizottságnak munkáját végeztesse be. — 3) Hogy a révkomáromiakat lerontott házaiknak árára nézve az 1655:91-ik cikk szerint elégíttesse ki. — 4) Hogy az 1655:33. és ezen évi 82-ik cikkben elősorolt követeléseknek kielégítését szomszéd tartományaiban eszközölje ki. — 5) Hogy a sztraznici partnál létező gát iránt a boldogult királyi felségnek kegyes határozatát teljesíttesse. — 6) Hogy gróf Nádasdy Ferenccel az ausztriai jószágait érdeklő adózásnak dolgát, valamint a gróf Nádasdy Tamás örököseitől Polhaim Gundacher úr által pénzfizetés nélkül elvett Altemill nevű malomnak ügyét is egy megbizottság által egyenlíttesse ki.

A 85- és 86-ik ágazat, melyekben Horvátországnak és Slavoniának védelméről, megújíttatván az 1538:4. és 1601:12-ik ágazat, rendeltetik: 1) Hogy, ha az ellenség az országnak belsejébe nagyobb sereggel beütne, vagy az országnak valamely várát bekerítené, a bánnak parancsára minden országnagy, nemes és hazafi, az 1622:21-ik cikknek büntetése alatt, királyi és báni zászló alá az országnak határain belűl személyesen felkelni, és azon fölül minden földesúr a szükséghez képest minden egy vagy két kaputól maga részéről ugyan egy jól fölfegyverzett lovast, jobbágyai részéről egy gyalogot állítani sőt nagyobb veszély esetében jobbágyainak ötöd vagy harmad részét is, a mint t. i. a tartományi gyűlés szükségesnek vélendi, felkeletni és hadba vinni tartozzék. — 2) Hogy Horvátországnak

kulpántúli, tengeri és adóval nem rovott részeiben ily esetben a földesurak szinte nem csak tőlök kitelhető készülettel és emberszámmal felkelni, hanem a szükség mivoltához képest jobbágyaiknak tized, ötöd, vagy harmad részét is a haza védelmére küldeni köteleztessenek. — 3) Hogy a főpapok, káptalanok, és birtokos szerzetesek ezen lovas és gyalog katonaállításnak terhét a világiakkal egyenlően viseljék, és azon túl a hon maradó zágrábi kanonokok magok helyett egyenkint egy lovast állítsanak, s a káptalanok és konventek a sereget isteni szolgálatot tevő papokkal lássák el. — 4) Hogy az osztatlan testvérek magok közől egyet küldeni, s az uraknak szabadosai és egyházaknak nemesei uraik mellett táborozni, a szabad városok, címeres vagy egytelkes nemesek pedig az ezen országok gyűlésének mérséklése szerint felkelni tartozzanak; sőt a horvát, slavóniai és tengermelléki határszéli zsoldos katonák is, mennyire a váraknak őrzése megengedi, a haza védelmében részt venni, és a határszélekben lakó tótok, oláhok és prédócok (Praedauci) is személyesen felkelni, és az azon részbeni tábornagyok a bánnal egyetértésben lenni köteleztessenek, a lelkészekre, özvegyekre, öregekre, és szolgálatban lévőkre nézve a régi törvényeknek rendelkezése helyet foglalván. — 5) Hogy a király a szükséges lőporról és hadi szerekről gondoskodni, a határvárbeli német és benszülött katonákat teljes számra hozni, a szomszéd tartományoknak határain azoknak seregeit felállítani, és a hadinépnek élelmezésére nézve is, menynyiben arra az ország elégtelen lenne, segedelmet nyújtani kegyeskedjék. — 6) Hogy azon 10 rhénes forintból, melyeket ezen országok, csak fél adórai köteleztetésöknek ellenére, minden kapura vetni szoktak, és a harmincadnak, ezután is tartandó, feléveli felemeléséből a tulajdon és szomszéd tartományoknak védelmére, az 1638:7., 1649:4. és 1597:8-ik cikkek szerint körülbelűl 500 fő katona jövőre is folytonosan tartassék és fizettessék.

A 87- és 88-dik ágazat, melyek közól amabban Horvátországnak és Slavoniának rendei a királyi előadásoknak következésében beléegyeznek abba, hogy a bán által ünnepnyolcadi mind hosszabb mind rövid törvényszékek szokott egész ideikben, vagy ha a perek azokat egészen be nem töltenék, addig, míg szükséges leend, annál inkább tartassanak, mivel az ülnökök nem a kir. kamarából, hanem ezen országoknak adózásából huzzák napidíjaikat; emebben pedig rendeltetik, hogy az itélőmesteri és vármegyei törvényszékektől a per-átküldések ne csak a rendes báni táblá-

hoz, hanem, ha ilyen nem tartatnék, a bán által hirdetendő rendkivűli, de még is teljes, báni székhez, és onnan a nádorhoz, azonban csak annak Pozsonyban ünnepnyolcadi vagy országgyűlési, avagy ily perek átvizsgálására rendkivűl hirdetendő időszakban tartandó székéhez tétethessenek, az Eperjesen tartandó törvényszékekre ellenben a távolság és úti veszélyek miatt perét Slavoniából felküldeni senki se köteleztessék.

A 89—92-ik ágazat, melyek közől az 1-ső a slavoniai és horvátországi határszélekben létező oláhoknak, tótoknak, prédócoknak, és kobor hajduknak teljes polgári és úri hatalom alá helyezése, a katonai ottani hivataloknak osztogatása, és a szomszéd tartományokkali béke fentartásának módja iránt az 1649:31. ágazat megújíttatván, sürgeti, hogy az ezen ügyben előforduló nehézségeknek végképeni kiegyenlítésére egy évnek lefolyása Bécsben egybeülendő vegyes megbizottság rendeltessék. — A 2-ik az oláhoknak 1635-ik évben eltörlött, de a német cancellaria által hazánk jogainak sérelmével ismét megújított kiváltságai ellen az azokat eltörlő 1635: 40-ik ágazatot ismét visszaállítja. — A 3-ik azon néhány falukat, melyeket a fennemlített oláhok a földesuraik iránti engedelmességtől ujabb időben elvontak, földesuraiknak hatósága alá, és pedig nem újonan rendelendő megbizottság, hanem a királynak mind a hazafiakhoz mind az illető tábornagyok és kapitányokhoz azonnal küldendő egyszerű parancsa által visszahelyeztetni rendeli, a földesuraknak egyszersmind megengedvén: hogy az ily lázadó oláhokat, szelídebb módok nem használván, jószágaikból ki is vethessék, s őket személyeikben és vagyonaikban büntethessék. — A 4-ik végre az ó-széki oláhokat addig is, míg azoknak távulabb határszélekbei áttételök iránt a Bécsben tartandó megbizottság rendelkezendik, sokféle kicsapongásaikért és bűntetteikért megfenyíttetni, s kárpótlásra szorítani, és ezt a felség által azon részek tábornagyainak és igazságtevőinek meghagyatni határozza.

A 93-ik ágazat, mely a varasdi 1635-ik évi megbizottságnak Körözs, Kapronca s Varasd városok és az ottani határszéli katonaság között a polgári földektőli taksafizetés, korcsma, vásár és mészárszéki jövedelmek, polgári ingatlan javak fölötti hatóság, s a körözsi és kaproncai árkokbani halászás iránt tett, és az 1638:51-ik cikk által megerősített határozatait megtartatni parancsolván, különösen rendeli, hogy polgári ingatlan vagyont birtokló akár német akár benszülött katonák vagy katonai özvegyek az azoktól járó minden nemű terheket viselni, és adózásaikat a városi pénz-

tárba fizetni tartozzanak, s ez iránt a felség hozzájok parancsot küldeni kegyeskedjék. Továbbá hogy a kir. magyar kamara a határszélek közhasználatára fordított Körözs és Varasd városokbeli polgári földekért járó csekély összveget ezen városoknak taksáiból lehúzatni engedje.

A 94- és 95-ik ágazat, melyekben a király kéretik, amabban ugyan, hogy a taksáknak kivetésében Körözs, Kapronca és Zágráb városokra, mivel amazok sok várbeli munkával terheltetnek, ez pedig terméketlen határral bír, tekintettel lenni, — emebben pedig, hogy Kapronca városának Hlebine faluja iránti, és Körözs városának némely ottani tótok és oláhok engedetlensége miatti panaszát egy különös megbizottság által, melyhez hazánk részéről egyszersmind tagok is neveztetnek, kiegyenlíttetni kegyeskedjék.

A 96-ik ágazat, mely Zeng városa kiváltságainak kihirdetése és gyakorlata, és ugyan ezen városnak és a tengermelléki részeknek sérelmei és határai iránt hozott 1638:42., 1647:50., 1649:32. s 1655:69. és 71-ik cikkeket megújítja, és az ezen végső cikkben nevezett biztosok és a király által melléjök adandók által foganasíttatni sürgeti, egyszersmind ezen bizottság által gróf Zrinyi Péternek Gomeric oláh falu iránt is elégtételt szolgáltatni rendelvén.

A 97- és 98-ik ágazat, melyek közől amabban a horvát és slavoniai határszéli nagyobb és kisebb katonai főnökségeknek osztogatásáról az 1635: 31. és 1647:63-ik, emebben pedig a hazafiak kaszálóinak határszéli katonák általi le nem legeltetéséről az 1647:43., s 1655:57-ik cikkek megtartatni sürgettetnek.

A 99-dik ágazat, melyben a német katonáknak a varasdi várbóli kivitele iránt az 1649:36-ik cikk megújíttatván, előadatik, hogy a felség annak teljesítését, ha a várnak tulajdonosa, gróf Erdődy György, a fegyver és élelmi házaknak alkudozás utján meghatározandó becsüárát igérete szerint valósággal lefizeti, kegyesen megigérte azon óvással, hogy a gróf úr szükség esetében a német katonát ismét befogadni köteles legyen.

A 100- és 101-ik ágazat, melyek közől amaz a kaproncai jobbágyoknak bekeblezéséről, s az országnak hatósága és dézsmafizetés alá vetéséről az 1635:35., s 1655:68-ik, emez pedig az ökröknek Horvátországon, Slavonián és Buccari kikötőn általi szabad kihajtásáról az 1635:43., 1638:54. és 1655:70-ik cikkeket megújítja.

A 102-ik ágazat, melyben a király kéretik, hogy a berkissevinai erős-

ségre rendelt pénzösszegnek még hátra lévő részét is fizettesse le, és azt a báni és kulpai határszéleknek nagyobb megerősitésére fordíttassa.

A 107-ik ágazat, mely a slavoniai fellázadt jobbágyok ellen az 1655: 76-ik cikket megújítja azon hozzáadással, hogy azokat akár az ott kinevezett birák, és tábornagyok, akár pedig a földesurak, de még is előre bocsátván az ország és vármegye birái általi elitéltetésöket, fékezhessék.

A 109-ik ágazat, melyben a rendek a felségnek az iránt tett igéretét megköszönik, hogy gróf Zrinyi Miklós bánnak a károlyvárosi erősséghez fordított Dubovác váráért és más azzal egybekötött követeléseiért jutalmat adand.

A 110—112-dik ágazat, melyek közől az 1-ső nagys. Jakusith Imre árvának gyámnoka, gróf Pázmány Miklós, ellen árvajószágok elidegenítése miatt, — a 2-ik Lippay György és Jánosnak kis-iblyei curiájok Selmec városa által elkövetett megtámadása és fölégetéseért, — a 3-ik a kir. fiscusnak, törvényhatóságnak, vagy kárvallottaknak nagys. Listhius László és Balassa Ferenc ellen több rendbeli kihágásaikért indítandó pereiket a nádor által rendkivüli törvény utján elitéltetni rendeli.

A 113- és 114-ik ágazat, melyekben megengedtetik, amabban ugyan, hogy Priny Ágnes, nagys. Eszterházy Miklósnak hitvese és Bosnyák Judith árvajószág-elidegnítések miatti követeléseiket, ellent nem állhatván a királyi vagy morvai határgrófi helybenhagyás, nagys. Priny Ferenc ellen, — emebben pedig, hogy gróf Eszterházy Ferenc, Regéc várának ára, és az Eszterházy mind két ági örökösök tokaji háza iránt létező igényeiket a törvény szokott utján kereshessék.

A 115-ik ágazat, mely Balassa Bálintnak Gyarmat külső városában létezett, de az ottani erősségre nézvei kártékonysága miatt lerontott pince iránt tett követelésének vizsgálatát és elitélését három tagból álló bizottmányra bízza, egyszersmind rendelvén, hogy ahhoz egy tagot a hadi tanács, egyet azon határszéleknek tábornagyja, és egyet a vármegye nevezzen.

A 116-dik ágazat, melyben nagys. Révay Dánielnek folyamodására rendeltetik, hogy az 1655: 93-ik cikkben nékie megengedett perújítással csak a kötésbeli 2000 aranyra, és arra nézve is csak egy évnek leforgása alatt élhessen, másképp ezen aranyokra nézve is egy itélőmester által, királyi hatalomkarnak és vármegye népeinek segedelmével is, a panaszló asszonyságnak azonnal elégtétel szolgáltassék, és hogy az ugyanannak hit-

bér fejében kiszakasztott jószágok a leteendőknek letételével csak örökłőitől váltathassanak vissza.

A 117-ik ágazat, mely rendeli, hogy a Kún Istvánnak halála által férfiágban kihalt Kún-családnak jószágait a leányágnak tagjai, — mivel Kún László és idősb Kún Anna között örökösödési szerződés keletkezett, és a jószágok egy részének Kún Anna örökösei általi birtoklásával gyakorlatba is hozatott, a mostani birtokosaiktól egy itélőmester által származásuk ágai szerint teendő osztály utján, minden perorvoslatok és akadályok félremozdításával kereshessék és megnyerhessék.

A 118- és 121-ik ágazat, melyekben a rendek megnyugvásukat kijelentik a királynak az iránt tett igéretei fölött: 1) Hogy Kayzer Eufrozinának már az 1655:96-dik cikk által pártolt követeléseire nézve királyi parancsai által Morvaországban igazságszolgáltatást eszközlend. — 2) Hogy az besztercei kamaráját, az Eszterházyak zólyomi várához királyi adományilag tartozó erdőnek vágatásától, bebizonyodván az Eszterházyak panaszának valósága, eltiltandja.

A 119-ik ágazat, mely a vitézlő Sztánkay Istvánnak és persorsosinak részére bizonyos Sáros megyei nagyszilvai jószágrészek fölött kelt, de végrehajtatni nem engedett, itélőlevelet, minden tiltakozásnak félretételével végrehajtatni parancsolja.

A 122- és 123-ik ágazat, melyek közől amabban néhai gróf Pálffy Pál nádornak özvegye a Draskovich György győri püspöknek elmarasztalásából bejött egész pénzösszegre, emebben pedig vitézlő Ordódy Imre kamarai adószedő 1650-ik évtől 1655-ik évig bezárólag bevett közadókra nézve, mivel mind a kettő a nádor előtt elégségesen számot adott, tökéletesen fölmentetnek és megnyugtattatnak.

A 124- és 125-dik ágazat, melyek közől amaz az 1647 : 84., 116., 131., 151., 1649:55. s 1655:97., 104., 106. és 111-ik ágazatokat az azokban érdeklett személyek vagy családok kérésére, emez pedig az 1655: 102-ik és ebben előidézett cikkeket Szádvára, Léva és Szerednye váraknak s Dombó és Hennye jószágoknak dolgában megújítja.

A 128-ik ágazat, mely az 1655-iki törvénynek Czobor Anna és örököseinek részére Holics és Sassin jószágok iránt hozott 90-ik ágazatát örökre eltörli, és megsemmisíti.

A 130-ik ágazat, melyben az ingyenes munkák és megváltásaik szabályoztatnak.

A 131—133-ik ágazat, melyekben országunk rendei számos külföldieket honfiusítanak, és pedig némelyeket névszerint János Ferdinánd herceg, és porciai és brugnárai grófot, Lobkovicz Vencel herceget, Cavriáni Fridrik, Schwarzenberg János Adolf, Noszticz János Hartvik, Sintzendorf György Lajos, János Joachim és Albert grófokat, Gonzágai Hannibal herceget, Mantua határgrófját, Collalto Claudius és Antal Ferenc grófokat tulajdon indulatjokból, — másokat pedig, névszerint Sintzendorf Rudolf és Zsigmond Fridrik, Schaffgots Kristóf Lipolt, Montersir János Erneszt grófokat, György István moldvai vajdát, Paravicini Miklós, Presing Farkas Honór bárókat, Walderobe Jánost, Boldizsárt és Hubertet, Putz Jánost és Márkot, Sidenich Györgyöt, Neudegg Honór Ferdinánd wildeki bárót, Stubeck János Gottfriedet, Königstein János Keresztélyt, Königsteini Stubek Györgyöt, Sebestyént, Fülöpöt, Károlyt és Mátyást, Tonráld György Kristóf terinbergi bárót, Ruppai Zdenkó és Vilmos bárókat, Jánost Husztopec urát, Slawikovai Szlawikovecz Henriket, Corralanza Pétert Bonaventurát, Oburhowzky máskép Lengyel Jánost, Parki Gondor Ferencet, Kouts Vilmost, Dauson Jánost és Paip György Jakabot a királynak ajánlására. Továbbá befejezésül a rendek kijelentik, hogy a törvénycikkbe iktatott honfiusítottak is kötelesek legyenek azon fölül a magyar udvari cancelláriából kiváltságlevelet váltani, és az esküt, ha tüstént az országgyűlés alatt le nem tehetnék, a jövő országgyűlésen vagy pedig a királyi felség előtt a nádornak és cancellárnak jelenlétében letenni, máskép, ha akár az esküt le nem tennék, akár kiváltságlevelet nem váltanának, honfiusítottaknak ne tartassanak.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, mely I. Leopoldnak 1655-iki junius 25-ikén kelt kir. biztósító levelét előadja. Ez szinte, mint az atyjáé, 17 feltételt foglal magába, s attól csak abban különbözik, hogy ennek első feltételében már a linci békekötésnek, és az 1647., 1649. s 1655-iki törvényleveleknek megtartása is igértetik.

A 15-ik ágazat, melyben a szegény népet vagy nemességet zsarolások, megszállások, élelmiszer-kicsikarások, marhalopások, vagy elrablások által gyötrő határszéli katonák, urasági szolgák, kóborlók, vagy gonosztévők, és a keresztyéneket törökök gyanánt rabságba hurcoló, és abból váltság nélkül ki nem bocsátó vagy másféle kicsapongást elkövető rácok ellen az 1608. k. u. 2., 1647:42., 66., 1649:82., 1655:38-ik, és

ezen előidézett törvénycikkek megújíttatván, és azokra nézve, kik azt inkább akarnák, az 1649 : 82-dik cikkben leirt perrel élés világosan fentartatván, rendeltetik, hogy, ha az ily kicsapongók tetten be nem fogathatnának, mi egyébiránt paraszt kézzel is megtétethető lenne, fölöttök kapitányuk vagy urok, az illető fő- vagy alispán, avagy a megkárosított fél által felszólíttatván, egy szolgabirónak és esküdtnek jelenlétében, minden hosszabb haladék nélkül teljesen kielégítő igazságot szolgáltatni és azt végre is hajtani tartozzék; ki ha azt megtenni, vagy a szolgabirót és esküdtet az illető határszélbe, vagy helységbe bebocsátani vonakodnék, a vármegyei tisztviselők által azonnal, minden perorvoslatnak kizártával, mindegyik személyre nézve elengedhetlenül 500 forinttal büntettessék, és ha a vonakodó kapitány birtoktalan volna, azt a király tábornagyja által hivatalától fosztassa meg. Továbbá hogy az uraknak szolgái és a katonai tisztek, ha az uraik azért felszolíttatván, rólok illő elégtételt nem szolgáltatnának, a nádornak, vagy ha ez akadályozva volna, az ország birájának jelenlétébe idéztetvén, bűntettökhöz képest halállal is büntethessenek. Végre hogy a pallosjoggal birók, ha az ily gonosztévőket érdemök szerint meg nem büntetnék, az 1495 : 19-ik cikk szerint büntetés alá essenek.

A 16-ik ágazat, melyben a köznépet gyötrő rablóknak, gonosztévőknek és kóborlóknak megzabolázására határoztatik: 1) Hogy azoknak üldözésére minden főpapoknak, uraknak, nemeseknek, és szabad városoknak szolgái és jobbágyai, vármegye szükségeire fordítandó 12 forint büntetés alatt felkelni tartozzanak. — 2) Hogy a vármegye minden földesuraknak, szabad városoknak és kapitányoknak, valamint szinte a kir. fiscusnak jószágaiban is szabadon üldözhesse a gonosztévőket, ne is tartozzék azokat a földesúrnak vagy kapitánynak, hanem a fő- vagy alispánnak, kik őket hivatalaiknak vesztesége alatt megbüntetni kötelesek, átadni, és ha ki a vármegyét ezekben gátlaná, a vármegyei tisztviselőség által engedhetlenül megveendő 500 forint büntetés alá essék.

A 17-ik ágazat, mely azokra, kik gonosztévőt befogadnak, vagy pártolnak, fejveszteséget, azokra pedig, kik lopott vagy rablott jószágot megvenni, vagy nyakasan letartóztatni merészlenek, az ily jószágnak ingyenes kiadásán túl a nemesekre vagy szabad városokra 200 forint birságot, a nemtelenekre vérdíj-büntetést, a kapitányokra végre, ha birtokosok,

500 forintban marasztaltatást, ha pedig birtoktalanok, hivatalveszteséget rendel.

A 18-dik ágazat, mely a bűntettekről elhíresedett országnagyokról rendeli hogy, ha őket a vármegyei tisztviselők hivataluknál fogvást perbe fogni, a nádornak felszólítása után is, átallanák vagy elmulasztanák, azokat maga a nádor, Slavoniában pedig a bán, előre bocsátván a király vagy nádor és káptalan vagy konvent emberei által ellenök a nyomozást, rendkivűli per utján maga elébe idézze és büntesse.

A 21-ik ágazat, melyben nemeseknek határszélekbei bebocsátása és az ott létezőknek sorsa iránt az 1574:15., 1609:55. és 1655:7-ik cikkek pontosabban megtartatni sürgettetvén, az 1609:55-ik cikknek felvilágosítására határoztatik, hogy a határszélekben lakó, de zsoldban nem létező, nemesek, ha törökökkel cselszövényeskedni, vagy ott lázadást tenni, avagy a határszéleknek romlásán működni merészlenének, a határszéli kapitányok által büntettethessenek ugyan, egyébként azonban kiváltságaik sértetlenül hagyassanak.

A 30-ik ágazat, mely rendeli, hogy a nádornak tekintélye és hatósága mind a királyi jogra szállott birtoki jogoknak 32 egész jobbágy erejéig teendő adományozására, mind a gyámnokságnak régi szokás szerinti osztogatására nézt előbbi állapotjában s erejében maradjon.

A 31-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy világos adóssági perekben a perbeli költségeknek a végrehajtó biró mérséklése szerint teendő megtérítése is oda itéltessék a hitelezőnek, s a végrehajtás készpénz és ingatlan vagyon nem létében gyümölcsöző és könnyen pénzzé tehető ingó javakban tétessék. Továbbá hogy emberi testnek sértése által okozott károkban is a birói lelküsméretes mérséklet szerinti kárpotlásnak legyen helye.

A 32-ik ágazat, mely az árváknak kártalanítására az 1655:24-ik cikket azzal toldja meg, hogy az árvajószággal együtt annak időközbeni akármennyire menő jövedelmei is oda itéltethessenek, és az ily itélet a gyámnokok vagy magokat gyámnokságba akár mikép beeresztők, és azoknak örökösei ellen végre is hajtathassék, s a vesztes fél feljebbvitellel csak birtokon kivűl élhessen.

A 33-ik ágazat, mely a perlekedők az iránti kétségének megszűntetésére rendeli, hogy a hivatalnál fogvást tett hatalmaskodásban a h. t. 2. r. 48-ik címe és az eddig bevett szokás szerint a per a hatalmaskodó tiszt

ellen, hivatalánál fogvást tett idézés mellett, indíttassék, és az így indított perek erejökben maradjanak.

A 35-dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy azon alperesek, kik legyőzhetetlen akadályok miatt szavatosaikat birtokban létök alatt meg nem idéztethették, vagy idéztetésöket meg nem tudván, a meg nem jelenés miatt pörüket vesztve birtokon kivűl léteznek, szavatosaikat perújítás mellett is perbe fogathassák.

A 36-ik ágazat, mely rendeli: hogy, ha az atya, első házassági gyermekeinek kárára az azoknak anyai joguknál fogva szerzett jószágokról szóló szerzeményleveleket megváltoztatván, azokat ily jószágokból kizárná, azok mégis illető részeiket minden anyai és anyai ősi jószágaikból, és azok segedelmével vagy anyai jognál fogva szerzettekből, semmiféle későbbi rendelkező levél ellent nem állhatván, osztályperrel megnyerhessék, az atyai és atyaősi jószágokra nézve az eddiglen divatozó per ezután is helyet foglalván.

A 37-ik ágazat, mely által a még honfiusítást nem nyert idegenek magyar nemesi jószágokbóli kifizetésének tárgyában, az 1630:30-ik cikknek kiegészítéseül, eljáró biráknak az itélőmesterek és vármegyék alispánai rendeltetnek, és felhatalmaztatnak: hogy a jószágnak igazságos ára letétetvén, az ily idegenek ellen minden perorvosló szereknek, és bármily, főleg szomszéd tartományok által, gördítendő akadályoknak félremozdításával eljárhassanak, és végrehajtást tehessenek.

A 38-ik ágazat, melyben a felségnek beléegyezésével rendeltetik: hogy ő felsége minden, akár egyházi akár világi hivatalokat ne külföldiekre, hanem érdemes hazafiakra és ingyen ruházni kegyeskedjék.

A 42-ik ágazat, mely a káromlók ellen az 1563:42-ik cikket megújítja, és megtartatni sürgeti.

A 43-ik ágazat, mely a mások okleveleinek letartóztatóit, ha azokat birói intésre eskü alatt ki nem adnák, annyiszor, a mennyiszer azt tennék, minden perorvoslatnak kizárásával rajtok megveendő, ⅔-ában a fölperesre, ⅓-ában pedig a biróra szálló 500 forinttal büntettetni parancsolja, fönhagyván azoknak, kik azzal élni akarnának, az örökös szavatosság büntetésének keresetét is.

A 44-ik ágazat, mely által a törvényszerü ítéleteknek végrehajtását akadályozó hatalmasok ellen az 1638:27-dik cikknek megújítása mellett határoztatik: hogy az ily itéleteket, az alispán arra elégtelen lévén, a

főispán, és ha ez közös érdek vagy elégtelenség miatt azt meg nem tehetné, valamint az ítélő-mestereknek végrehajtatni gátolt itéleteit is a nádor vagy annak egyetértésével az ország birája, hazánknak felső részeiben pedig az ottani tábornagy, és Slavóniában a bán, s ha ez elhanyagolná, ott is szinte a nádor haladék nélkül hajtassa végre.

A 45-ik ágazat, melyben következők rendeltetnek: 1) Hogy a nagyobb és kisebb cancelláriából törvényellenes visszafoglaltató és eltiltó parancsok, vagy szokatlan záradéku iktatólevelek ne adassanak ki, és ha kiadatnának, azokat elfogadni a biró köteles ne legyen, sőt a szerintök tett vagy ezután teendő eljárások érvényteleneknek tekintessenek, s az alsó birák magokat e részben az 1655:53. és 1625:5-ik s ebben előidézett 1563:80. és 1471:12-dik cikkekhez alkalmazhassák. — 2) Hogy ellenben a nádornak s országunk más rendes biráinak, és Slavóniában a bánnak törvényszerű parancsait az 1635:12-dik cikknek kivánata szerint mind a vármegyék mind a szabad városok elfogadni tartozzanak. — 3) Hogy a gyámnokság, midőn a leányág előbb az árvajószágban osztályrészszel nem bírt, főleg férfiági örökösöknek létében, se a közhatóság se az árvának szülői által, a férfiág jogának veszedelmével, leányági atyafira ne ruháztassék. — 4) Hogy a vesztes fél perújítással birtokon kivűl a határperekben is élhessen.

A 46-ik ágazat, melyben kijelentetik: hogy a Drawecky-családnak ügyében, valamint szinte birtoki jog szerzését vagy visszaváltását érdeklő bármely perekben, — kivéve ha a felek magokat úgy kötelezték volna, — a magyar kamarák biróságának helye nincsen. Továbbá a hazafiaknak szokott törvény útján kivűli perbe nem fogathatásáról, s a pernek törvényellenes birói parancsok általi nem akadályozásáról szóló 1598:39., 1608 k. e. 16., 1613:34., 1618:14., 1638:24. s 1649:42-dik törvénycikkek megerősíttetnek.

A 47-ik ágazat, melyben a rendek az 1655:31-ik cikket azon tilalommal toldják meg: hogy bármely földesurak az ott megtiltott határidő közbeni korcsmárolást jobbágyaiknak vagy másoknak a közbirtokosok jogának sérelmével az ugyanazon cikkben kijelölt büntetés alatt bérbe ne adják.

A 48-dik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy az uraknak vagy nemeseknek heti vásárra jövő jobbágyait szokatlan terhek alá vető városok ellen az 1649:19-dik ágazat kisebb hatalmaskodási büntetés alatt tar-

tassék meg. — 2) Hogy a városnak tanácsa által elkövetett hatalmaskodásban az 1618:60., 1647:81. s 1649:18-dik cikkek szerint helyet foglaló per a bányavárosoknak kamaráik és bizottságaik által semmi ürügynél fogvást, a birtokosra nézve ugyan kisebb hatalmaskodási birság, a birtoktalanokra nézve pedig hivatal-veszteség alatt ne akadályoztassék. — 3) Hogy a bányásztisztek, bányamívelők, és bányamunkások a bányát érdeklő ügyeken kivűl az általok elkövetett hatalmaskodásokra nézt az 1552:30. és 31-dik ágazat szerint az országnak törvényei és a vármegyéknek birósága alatt álljanak.

A 49-ik ágazat, mely az 1655:34-ik cikket azzal toldja meg: hogy a városok az e törvényben kijelölt 2000 forint büntetés alatt ezután hazánkfiainak külföldiek ellen nemcsak elővételi, hanem megszerzett birtokból kifizetési jogot is engedni tartozzanak.

Az 53-ik ágazat, melyben a városi tanácsnak város-polgári telkek és javak fölötti biráskodása meghagyatván, rendeltetik hogy, ha valamely pernek tárgya a városi tanácsnak némely tagjait érdeklené, az érdekletteknek helyébe a többi esküdt polgárok közől mások helyettesíttessenek; ha pedig az egész tanács érdekeltetnék, a tanácsbeliek két hónapnak lefolyása alatt azon pernek elitélésére tulajdon költségeiken más városból elégséges számu birákat hozassanak, és erre a felsőbb biráknak parancsai által is szoríttassanak.

Az 54. és 55-ik ágazat, melyekben a dézsmák iránt az 54-ikben ugyan rendeltetik: hogy a Gömör vármegyei juhászok, valamint a paraszt földön lakó szabadosok is, habár földesuraiknak kilencedet nem adnának, továbbá a parasztok, olyan földeiknek termékeiből is, melyek nemesi telkektől szakasztattak ugyan el, de nékiek jobbágyi földekért cserébe adattak, igazságos tizedet adni köteleztessenek; s hogy a földesurak a tizedekre és negyedekre nézve bérleti előjogukkal sz. György napja előtt és után két hétig mindenütt birjanak; ezen határnap után ellenben azokat akárki bérbe vehesse, s az ily bérlőt a földesúr kisebb hatalmaskodás birsága alatt ne gátolja, és hogy midőn a Zólyom vármegyei dézsmákat a besztercei kamara tulajdon hasznára ki nem bérli, a földesurak ott is elővételi joggal élhessenek, egyébiránt a kamarának bérleti előjoga továbbá is fönmaradván. — Az 55-dikben pedig azon Trencsin vármegyei helységek, melyek szerződésöknek ellenére a bárányoknak és gidáknak tizedét és negyedét megtagadták, annak természetbeni megadására kötelezettek-

nek nyilvánittatnak. — Az 56-ikban végre a kamara dézsmáinak behordása és kicséplése iránt az 1613:20. és 1655:89-ik ágazatok oda magyaráztatnak, hogy a földesurak a helybeli parasztokat, ha az ily dézsmagabonát illendő fizetésért behordani és kicsépleni, vagy a külső cséplőket szállással ellátni akarják, ezektől semmiféleképen el nem tilthatják.

Az 57-dik ágazat, melyben a száraz vámoknak eltörlése iránt az 1655:29., a zsidóknak vámoktóli elmozdításáról az 1655:109., és az Erdélylyeli viszonyoknak rendbeszedéséről az 1655:42-ik cikkeknek foganasítása sürgettetik. Továbbá Zolna és más szabadítékos mezővárosoknak vámfizetés alóli mentessége, mennyire annak gyakorlatában voltanak, ellent nem állhatván az, hogy abban néhol önhatalmúlag akadályoztatának, föntartatni rendeltetik, és egyszersmind a vámjogra nézve az 1351:8. és 1566:12. és 13-ik ágazatok megújíttatnak.

Az 58-ik ágazat, mely a talpak Garam és Vág folyókoni leúsztatásának mindenféle akadályozását kisebb hatalmaskodás büntetése alatt tilalmazza.

A 60—63-dik ágazat, melyekben a harmincadok dolgában rendeltetik: 1) Hogy a harmincad- és vámfizetést tenni mindenki, a ki kereskedést űz, oda értve a magyar várakban létező német katonákat is, elkobzás büntetése alatt tartozzék. — 2) Hogy a be- és kivitelnek korlátai az 1655:100-dik cikkben kinevezett választmány által, mennyire a nemesi jogoknak sérelme nélkül megeshető, meghallgatva a kamarát, s az illető harmincadosokat, és az érdeklett vármegyéknek küldötteit, szedessenek rendbe, a jászok és kúnok, mennyire a vámpénz-igazítás előtt annak gyakorlatában voltak, továbbra is mentességökben meghagyatván, valamint az országnagyok és nemesek is azon jogukban, melynél fogvást majorsági termesztményeiknek úri jogáról, és mentességéről szabadon bocsátó útilevelet adhatnak, és azt a harmincadosok elfogadni kötelesek. — 3) Hogy a Tábor nevü ausztriai duna-átjárásnál 1630-ik évtől divatba jött régi vámpénztőli eltérések szüntessenek meg, és a hazafiaknak tulajdon szükségeire Bécsbe bevitt vagy onnan kihozott áruk iránt az 1630:17-ik cikknek rendelését a szomszéd tartományokbeli harmincad- és vámszedők pontosan tartsák meg. — 4) Hogy a visszaélés által behozott sótóli század, a Komáromban divatozó, minden hajótóli egy sókő, s a Vágból Dunába és ebből Vágba evező hajóktóli taksavételek szüntessenek meg.

A 70-dik ágazat, mely rendeli: 1) Hogy a harmadszor visszakért

jobbágynak visszabocsátása által az előbbeni kétszeri megtagadásnak büntetése eltörültnek ne tartassék. — 2) Hogy, ha egy perrel több jobbágy kivántatván vissza, azok vissza nem adatnának, csak egy büntetésnek legyen helye. — 3) Hogy a jobbágyot vissza nem bocsátó úrnak ne két tizenöt, hanem elégséges napok tűzessenek ki határidőül, és a jobbágy családával, és minden, habár idő közben szerzett vagyonával együtt bocsáttassék vissza. — 4) Hogy, ha nemes leányt nőül vevő paraszt nejének nemes jószágában hatalmaskodást elkövet, nemes gyanánt vonassék perbe és marasztaltassék el, s nejének jószága végrehajtás alá vétethessék.

A 71-dik ágazat, mely a mértékek egyformaságának megtartása iránt az 1655:31-ik cikket foganasíttatni sürgetvén, rendeli: 1) Hogy a vármegye a piaci és müvészek vagy mesteremberek által készített árucikkeknek, és a húsnak árát határozza meg, és ha kik ily árukat nagyobb áron adni merészlenének, a szolgabiró őket azonnal 12 forinttal, vagy ha áruik annyit nem érnének, azoknak elkobzásával büntesse. — 2) Hogy, ha kik ily árszabásnak vagy a mértékek vármegye által tett igazításának ellene szegülnének, annyiszor, a mennyiszer azt tennék, a parasztok ugyan 40, mások pedig 100 forinttal büntettessenek, mindezen birságnak, mint az előbbi pontbaninak ⅔ a vármegyének szükségeire lévén fordítandó, ⅓ pedig a birságot megvevő szolgabiróra s illetőleg alispánra szállván. — 3) Hogy bőrök elővételi jogával vásáron kivűl külföldiek előtt minden hazafi bírjon, és az ezen rendelést megszegő külföldi az alispánok vagy helybeli előjárók által vett bőreinek elkobzásával büntettessék.

A 73-ik ágazat, melyben határoztatik: hogy a Szabolcs vármegyei hajduk szent királyaink által azon részeknek és az országnak törökök elleni védelmére lévén rendelve, az 1647:65-dik cikk szerint mint határszéli katonák országon kivűl katonáskodni ne tartozzanak.

A 77. és 80-ik ágazat, melyek közől amaz a nemes vagy nemtelen hazafiakat kősó, barom és másféle árucikkek vásárbani vételében a győri vagy más vásárral biró helyekbeli kapitányok, kalmárok, kereskedők, mészárosok, sóárulók, harmincadosok, vámosok és más ilyenek által gátoltatni kisebb hatalmaskodás büntetése alatt tilalmazza; emez pedig a győri kalaposoknak és a német katonaság hatósága alatt álló mesterembereknek kötelességül teszi, hogy a győri lakosokat és más hazafiakat a magyar kalapoknak behozásában és azokkali kereskedésben ne akadályozzák.

A 103-ik ágazat, mely az eddig külön tanácscsal biró felső és alsó

Körözs városát egyesíttetni rendeli úgy, hogy fönmaradván mind a két városnak privilégiumai, egy főbirájok legyen, a tanácsbeliek pedig mind a két részből aránylag mind most mind jövendőben választassanak. Továbbá ezen rendelésnek végrehajtására biztosokat nevez.

A 104-ik ágazat, mely a hívtelenségi és főbenjáró itéleteknek végrehajtása iránt a h. t. 1. r. 16-ik címét megtartatni parancsolja oly felvilágosítással, hogy az elmarasztaltak gyermekeiknek, testvéreiknek, vagy más közös joggal biró atyjok fiainak osztályrészeik mind Magyar- mind Horvátországban és Slavoniában ne a kir. fiscus által végrehajtás után, hanem mindjárt végrehajtáskor az itélőlevélben kinevezett végrehajtók által szakasztassanak és adassanak ki.

A 105-ik ágazat, mely rendeli, hogy Slavoniában és Horvátországban mind a püspöki mind a káptalani dézsma kiszedésében az ezen országoknak királyi felség által megerősített 1636 : 3-ik ágazata, és Magyarországnak törvényei is tartassanak meg, a dézsmaszedést fegyveres kézzelgátolók báni hatalomkarral kényszeríttessenek.

A 106-ik ágazat, mely Zágráb vármegye köz törvényszékének a turopolyai Mezőből feljebbvitt, habár hitbéri, perekbeni fölülvizsgáló hatalmát megerősíti.

A 108-ik ágazat, melyben a határjelek feletti villongások Slavoniában és Horvátországban az ezen országok által az iránt hozott és ő felsége által megerősített törvénycikk szerint kiegyenlíthetőknek határoztatnak, fenmaradván mégis mind a két félre nézve a birtokon kivűli perújítás vagy feljebbvitel.

A 120-dik ágazat, mely azon oknál fogva, mert a kir. biztositó levél 5-ik pontjának és az 1649 : 42-ik cikknek ellenére bizonyos Minichoffen nevű curia Barátfalván Mosony vármegyében a sz. kereszti apátnak Draskovich grófok ellen külföldi biztosok által itéltetett oda, és ugyanazon grófok az óvári jószágokhoz tartozó Rachin falu végett Bécsbe idéztettek, a királynak beléegyezésével rendeli, hogy az országnak határai között kétségtelenül fekvő helységek iránt keletkező perek Ausztriában és külföldi nemzetbeli birák vagy biztosok által semmiféle szín alatt ne itéltessenek.

A 126-ik ágazat, mely az 1655 : 53-ik cikknek azon rendeletéhez: „hogy a perújítás ezután mindenkor az első birósági birákhoz, és ha ezek elhaltak, hivatalbeli utódaikhoz adasssék“, azt adja hozzá, hogy a másképp nyert perújítás el ne fogadtassék.

A 127-ik ágazat, mely az 1649:15-ik cikket ezen záradékra nézve „a birtoktalan vagy kétes nemességűek pedig" az 1655:46-ik cikk módjára különválólag (disjunctive) vétetni rendeli.

A 129-ik ágazat, mely a szabad és királyi, továbbá a bánya- és slavoniai városokat, az 1613:31. és 1638:35-ik törvénycikkek szerint régi jogaikban, szokásaikban és kiváltságaikban, mennyire azok az országnak törvényeivel és a nemességnek szabadságával nem ellenkeznek, megtartatni sürgeti.

Második törvénylevele az 1662-ik évi május 1-ső napjára hirdetett pozsonyi országgyűlésben hozatott, azon évi september 19-ikén Pozsonyban kelt, s a királynak szokott tartalmu elő- és utószaván túl a rendeknek bevezető szavából, — melyben a királynak országlásának kezdetétől folyvást tanusított atyai gondoskodásaért és azon nyilatkozataért, hogy hazánknak védelmére és fentartásának biztosítására mind egyéb tartományaiban, mind a német birodalmi fejedelmeknél mindent megteend, magokat illő hálaadásra képteleneknek vallván, örök hűséget igérnek, — és 55 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső — 4-dik ágazat, melyekben a rendek, ő felségének az iránti kivánatára, hogy ez alkalommal, mellőzvén minden gyülöletességeket és magános érdekeket, csak az országnak védelmét, fentartását és üdvét érdeklőket tárgyalják, sok sérelmöknek felvételét, fentartván mégis azoknak jövő országgyűlésekben ismét az előbbi divat szerinti tárgyalhatását, más időre halasztják, és csak e következők iránt kérik ő felségét: 1) Hogy a német katonaságot, habár az a királynak előadása szerint azért hozatott be, mert a török az erdélyi részeket dúlta, és az országnak más részeit is nagy sereggel fenyegette, egy részét ugyan azonnal, más részét pedig jövő sz. György napjára vigye ki, addiglan pedig azt rendesen fizesse, a töröknek kiverésére a magyar katonasággal egyenlően használja, jó fegyben tartassa, és a nádornak és a helyek tábornagyainak vagy más főnökeinek hatalma alá rendelje. — 2) Hogy Horvátországba és Slavoniába, az 1649:2. s 1659:85. és 99-ik ágazat szerint, külső katonai segedelmeket csak had idejében küldjön, s az ottani őrségnek szomszéd tartományok általi fizetésére nézve a bevett szokást tartassa meg, és a külső katonákat Varasdból vitesse ki. — 3) Hogy a törökkeli békekötésre vagy annak megerősítésére, s egy magyar követnek a császár melletti tar-

tására, és a magyar dolgoknak magyar tanácscsal tárgyalására nézve a kir. biztosító levélnek 3-ik pontját, s az 1638:3. és 1659:14-ik cikkeket tartassa meg.

Az 5-ik ágazat, melyben a rendek nagyobb szükségnek esetére, vagy is ha a török jókora sereggel jönne, vagy valamely fő várat megtámadna, vagy a király olyant bevenni akarna, a hazának és szomszéd keresztyénségnek védelmére általános személyes felkelést, és azon fölül minden töröknek nem adózó akár egész, fél vagy negyed telkes jobbágyi, akár zselléri 20 háztól, az alispánnak és szolgabirónak mérséklése szerint a földesúr részéről ugyan egy jól fölfegyverzett lovast, a jobbágyok részéről pedig egy gyalogot, végre a töröknek is hódolókra nézve, hasonló mérséklet szerint, a földesúr részéről minden 40 háztól egy lovast és egy gyalogot adni, kiállítani, és míg az ily szükség tart, eltartani ajánlanak, a több vármegyében birtokos földesurak az általok állítottakat azon vármegyének zászlója mellett, melyben személyes lakásuk vagyon, magok mellett tarthatván, és ezen teher minden birtokosok, névszerint káptalanok, kolostorok, apácazárdák, káptalanba be nem keblezett apátságok vagy prépostságok, városok, vagy birtoki jogot zálogban biró városi polgárok által is egyenlően lévén viselendő, sőt a káptalanok, monostorok és klastromok tagjai közől isteni szolgálatra is egyet vagy kettőt táborba küldeni tartozván. Továbbá rendelik: 1) Hogy a káptalanba be nem keblezett csekélyebb birtokú apátok, prépostok, és címzetes püspökök, mivel nemesi előjoggal élnek, vagy személyesen keljenek föl, vagy magok helyett alkalmas lovasokat küldjenek, a plébánosok vagy másféle oltár szolgái, ha 200 forintnyi jövedelmök vagyon, egyenkint, a szegényebbek pedig tizen együtt, a fő- vagy alesperest mérséklete szerint, egy lovast állítani és élelmezni tartozván. — 2) Hogy a szabad városok a birtoki jogaiktól állítandó gyalog és lovas katonákon fölűl, minden, nemesek által nem birató, 20 polgári háztól, a privilegiált mezővárosok vagy faluk minden háztól egy jól fölfegyverzett gyalogot állítsanak és élelmezzenek. — 3) Hogy az egyházaknak nemesei és a földesuraknak szabadosai vagy katonáskodásra kiváltságolt hajdui uraik mellett, a király által kiváltságolt hajduvárosok pedig szokás szerint táborozzanak, az egyéb hajdukról és uraikról a jobbágyok és uraik iránti rendelkezés foglalván helyet. — 4) Hogy a töröknek nem hódoló akár nemes akár nemtelen rácok, és az egytelkes vagy címeres nemesek, fejenkint, az osztozatlan testvérek közől pedig egy fölkelni,

az özvegyek, s az öreg, beteg, vagy akár király akár urak szolgálatában lévő nemesek magok helyett egyenkint, a bányarész-birtokosok pedig a nádor emberének és alispánnak mérséklete szerint minden 200 forintnyi jövedelemtől egy lovast küldeni és eltartani köteleztessenek. — 5) Hogy a honfiusított külföldiek a nádor által hazánknak védelmére a szerint taksáltassanak, mint az ő hazájokban birtokos hazánkfiai ott terheltetni szoktak. — 6) Hogy a manesdorfi, máskép sárfenéki uradalom, mint királynéi jószág, az 1545:16-ik cikk szerint minden 20 háztól egy gyalogot állítson. — Végre azokra nézve, kik kötelességöket elhanyagolnák, azt határozzák, hogy a főpapok és a káptalanba be nem keblezett apátok vagy prépostok, az országnagyok és birtokos nemesek egyenkint, a káptalanok, kolostorok, s másféle községek pedig összes névvel a táborozásnak minden egy hónapi elmulasztásaért vérdijokkal, és azon túl az egész táborozásnak idejére jószágaiknak közönséges becsüjével, a címeres és egytelkes nemesek fél vérdíjokkal, a bányabirtokosok a vármegye által kimondandó birsággal, s a jobbágyok minden hónapra a ki nem állított gyalog katonának fél vérdijával bünhödjenek, és ezen büntetést a főpapokon és országnagyokon ugyan a nádor, vagy az általa megbízandó birák, egyebeken pedig az alispánok minden per nélkül hatalomkarral is, hivataluknak vesztesége alatt, megvenni, és megtartván munkájokért a birságnak tized részét, azt a nádor ugyan az országnak, az alispánok pedig a vármegyének katonai szükségeire fordítani tartozzanak.

A 6-ik ágazat, melyben Horvátország és Slavonia táborozása iránt, az 1538:4. és 1659:85-ik cikkekre vonatkozik azon nyilatkozással, hogy az első felkelésnek alkalmával a földesurak minden két kaputól magok részéről ugyan egy lovast, jobbágyaikéról pedig egy gyalogot küldeni, és mind a birtokos hazafiak mind az egytelkes és címeres nemesek személyesen felkelni, a szabad városok pedig az ott kijelölt mód szerint részt venni köteleztessenek; későbben pediglen, ha nagyobb veszély és szükség beállana, az országnak minden rendei az érdeklett törvényeknek rendelkezése szerint katonáskodni tartozzanak.

A 7-ik ágazat, melyben országunk rendei a fölkelésnek jobb és bizonyosb létesítésére véleményök szerint szükségesnek nyilatkoztatják: 1) Hogy a király biztosító levelének 4-ik pontja és az 1655:3-ik cikknek rendelete szerint főkapitányokká az országnak mind felső mind dunáninneni és túli részeiben alkalmas benszülötteket nevezzen, kik a várme-

megyéknek tőlök függendő fegyveres népeit, ő felsége és a nádor után, jó rendben, és főnökeiket illő tiszteletben tartsák. — 2) Hogy mindenik vármegyének külön zászlója, és főleg a nagyobbaknak külön kapitánya legyen, és azzá a vármegye által az 1545 : 20-ik szerint az alispán, ha arra alkalmas, másképp pedig a nagyobb birtokú nemesek közől valaki választassék.

A 8-ik ágazat, mely a zsoldok nagysága általi terheltetésnek megelőzésére rendeli: 1) Hogy a vármegye népének egy 30 nappal számított hónapra, lovasnak ugyan 4, gyalognak pedig 3 magyar forintnál nagyobb zsold ne adassék, és az e mértéket megszegő katona ugyan nála lévő vagyonának veszteségével, a felvevő pedig a felfogadott katonának vérdíjával, amaz kapitánya emez pedig alispána által büntettessék, az egész évre felfogadandó, habár katonai, szolgáknak bérére nézve a felek közötti szerződés megengedve maradván. — 2) Hogy az ily szolgák, ha az év végén szolgálatokból kilépni kivánnak, mit, kivéve ha a táborozás még tartana, szabadon megtehetnek, — szolgálatukat egy hónappal az évnek bevégzése előtt felmondani köteleztessenek. — 3) Hogy, ha a fölfogadott katona vagy szolga zsoldjának felvétele után a seregtől elszöknék, kapitánya vagy fölfogadó ura által az 1552 : 12-ik cikk szerint halállal büntettethessék. — 4) Hogy, ha ki a tulajdon házaikkal nem bíró nemtelenek közől, főleg ily szükség vagy nyílt had idejében, sem a királynak határszéli, sem a hazafiaknak kiszabott zsoldjába állani nem akarna, arra akárkitől személyének letartóztatása által is kényszeríttethessék.

A 9-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy mindegyik vármegye kapitányainak és más katonai főnökeinek zsoldja iránt szabadon rendelkezhessék. — 2) Hogy kapitányok vagy más katonai főnökök, és az alispánok vagy szolgabirák a katonáskodástól senkit föl ne mentsenek, és senki a táborozni kötelesek közől magát pénzen meg ne váltsa, vagy másképp föl ne mentse, másképp mind a felmentő mind a magát fölmentető minden fölmentett lovasra vagy gyalogra nézve annak vérdíjában marasztaltassék és a marasztalást a vármegyék végrehajtani, s katonai szükségekre fordítani tartozzanak.

A 10-ik ágazat, melyben a szemle iránt határoztatik: 1) Hogy a vármegyéknek fegyveres népei nem csak a vármegyékben, hanem kivezettetésök után a táborban is a nádor vagy főkapitányok által a királynak hitelt szemletisztei előtt szemle alá vétessenek, és a szemle fölötti lajstrom mind

a nádornak, mind az alispánoknak, a meg nem jelenteknek megbüntethetése végett, küldessék be. — 2) Hogy, a szemle először a főpapok és országnagyok fölött tartassék, és csak ezek után a nemesek és más katonáskodni tartozók fölött. — 3) Hogy, ha ki maga katonája vagy szolgája helyett másét állítaná szemlére, az igy állított legény minden nála lévő vagyonának veszteségével, a szemlére állító pedig annak vérdíjával bűnhödjék.

A 11-ik ágazat, mely rendeli, hogy minden felkelés és szemle előtt a birtokos hazafiaknak minden jobbágy- és zsellérházai, valamint az egytelkes vagy címeres nemesekéi is a vármegyétől kiküldött egyének által irassanak, és számíttassanak össze, s azoknak lajstroma egy példányban a vármegyénél tartassék, másikban pedig a nádornak küldessék be.

A 12-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy az ország rendein kivűl a közjóban mások is részesülvén, az érdeklett fölkelésnek terheihez járulni mások is tartozzanak, nevezet szerint, hogy a vármegyének katonai szükségeire a hazában szőlőket vagy földeket biró külföldiek, a zsidók, a keresztség-ismétlők, kereskedők, kalmárok, marhakupecek, kibujdosottak, tulajdon malmos molnárok, hazánk felső részeiben kereskedést üző skótusok, a nemtelen serház-tulajdonosok, s a pálinkafőzők a vármegye által, a szénégetők, favágok, hamukészítők és üvegcsinálók pedig a nádornak és alispánok emberei által lelkiismeretesen kivetendő taksát fizetni köteleztessenek, és az ily taksáknak jegyzéke, a kezelőknek számadásra szoríthatása végett a vármegye elébe terjesztessék, és a jegyzőkönyvbe iktattassék.

A 13-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy mind ezen, mind más bár mily fölkelésekben az egyházi és világi rendeknek várai, kastélyai, s curiái az 1600:20., 1543:24. s 1464:28-dik ágazat szerint, minden akár benszülött akár külföldi katonának beszállításától menten hagyassanak, s azokba se honi se külföldi őrkatonaság ne helyeztessék.

A 14—16-ik ágazat, melyekben a rendek előrebocsátván köszönetöket a királynak azon kegyességeért, melylyel a benszülött határszéli katonák számának szaporítását, és mind azok mind pedig a régi katonák zsoldjának kifizetését siettetni megigérte, őtet kérik, hogy ezen igéretét teljesíteni, és a határszéleknek egyéb szükségeit, a római birodalmi fejedelmek segedelmének megnyerése által is, kielégíteni kegyeskedjék. Továbbá a határszéli katonaságnak zsolddal és más szükségesekkeli bizonyosb elláthatósára

a fél harmincadot jövő országgyülésig ismét megajánlják, és az 1659:6-ik cikkben ajánlott gabona-segedelemnek még be nem hajtott részét behajtatni rendelik, a vármegyéknek egyszermind az aziránti gondoskodást kötelességül tévén, hogy a gabona a határszélieknek drágábban, mint a haza lakosainak, ne árultassék.

A 17-ik ágazat, melyben a horvátországi és slavoniai rendek az azon országoknak továbbra is kiszedendő fél harmincadából és jobbágyaikra vetendő évenkinti adózásokból az 1659:86. és abban előidézett cikkek szerint, 500 gyalog katonát tartani, élelmezni, és zsolddal ellátni ismét ajánlkoznak.

A 18- és 19-dik ágazat, melyekben a rendek hálájokat kifejezvén a felség által határszéleink megerősítésére fordított, és ezután is fordítani igért nem csekély pénzösszegekért, őtet a kir. biztosíto levélnek 8-ik pontjára, és néhány törvényekrei emlékeztetéssel sürgetik, hogy minden báni határszeleket, névszerint a Széchényi György püspök által fallal bekerített Sümeg mezővárosát, s a kanizsai vár ellen a bán által ujonan épített bujáki és újvári erősségeket hadi szerekkel ellátni, s minden fő várnak megerősítéséről gondoskodni, és miután Váradnak elvesztése által nem csak hazánknak felső részeit, hanem az egész keresztyénséget veszély fenyegeti, egy magyar és hadi tanácsosokból állandó vegyes választmányt nevezni kegyeskedjék, mely a váradi vidékben teendő erősségekről és azon részeknek védelméhez szükséges mindennemű eszközökről, valamint a kiváltságolt hajduknak fentartásáról és alkalmazásáról is gondoskodjék.

A 20-ik ágazat, melyben országunk rendei a határszéleknek erősítése mellett teendő ingyenes munkák iránt az 1659:130-ik ágazatra vonatkoznak és csak némely csekélyebb változtatásokat tesznek.

A 21-dik ágazat, melyben a rendek megköszönvén a királynak azt, hogy a Draskovich-féle pénzösszegnek nevezetesb részét az újvári és szendrői váraknak szükségeire fordította, és annak hátramaradt részét kamarája által az esztergomi érseknek rendelkezésére kifizetendi, az 1659:5-ik tövénycikket egyéb részére nézve is foganasíttatni sürgetik.

A 22- és 23-ik ágazat, melyekben az 1655- és 1659-ik években ajánlott hadi adókról rendeltetik, amabban ugyan, hogy amazok Zichy István által a határszéleknek, főleg a szalavári várnak, erősítésére, emezek az esztergomi érseknek, országbirájának és bánnak tanácslatával a nádor által az országnak köz szükségeire fordíttassanak, emebben pedig, hogy azon adók-

nak még be nem szolgáltatott részei, mennyire az adószedőknek kezeiben hevernének, tüstént az országgyűlés után, mennyire pedig még beszedve nem volnának, egy év lefolyása alatt ugyanazon adók kezelőjének nagys. Zichy Istvánnak, és a kamara mostani adószedőjének, Palugyai Gábornak, adassanak át. Továbbá az utóbbi ágazat némelyek kétségének eloszlatására kinyilatkoztatja, hogy az 1659:8-ik cikkben két évre ajánlott tíz forint nem mindössze, hanem évenkint értendő.

A 24-ik ágazat, mely rendeli, hogy azon körülbelűl 1500 forintot, mely az ingyenes munkáknak váltságából nagys. Keglevich Péternél maradott, az egerszegi várnak kapitánya vegye meg, és számadásnak terhe alatt azon várnak erősítésére fordítsa.

A 25—27-ik ágazat, melyekben számadások vétetni rendeltetnek, az elsőben ugyan az élelmi segedelemről, katonai és koronaőrzési adózásokról, másodikban pedig a kamarába egész a mostani országgyűlésig beszolgáltatott fél harmincadokról, harmadikban végre a vármegyék által nem csak a nemeseknek, hanem az országnagyoknak jobbágyaira is kivetett adózásokról. Továbbá a fél harmincadra nézve teljes elmarasztaló és felmentő hatalommal bíró számvevők neveztetnek; a vármegyék által kivetett adók fölötti számvételek pedig a vármegye kiküldöttei által a fő- és alispán, vagy azoknak emberei előtt letétetni, és ezen adóknak hátramaradásai a határszéleknek erősítésére fordíttatni rendeltetnek.

A 28-ik ágazat, melyben a rendek az 1655:51-ik cikkre hivatkozás mellett szükségesnek nyilatkoztatják, hogy ne csak a vármegyékben folytonosan kiszolgáltassék az igazság, hanem ünnepnyolcadi és rövid törvényszékek mind a felső mind a dunáninneni és túli részeknek számára tartassanak; s azoknak tartását a király megparancsolja. Továbbá néhány elhalt ülnökök helyett mind a fölvizsgálati székhez mind a kir. táblához más főpapok és bárók neveztetnek.

A 37- és 38-ik ágazat, melyek közől amabban Magyarország határainak eligazítása iránt megújíttatván az 1655:30. és 1659:66-ik cikkek, és a Slézia felé létező határok dolgának előmozdításával a nádor, kit a király után az ország határai fölötti gondoskodás leginkább illet, s ki a Budetin vára birtokosaival lefolyt határperének bevégzése után maga is ezen határoknak ügyében érdekelve vagyon, különösen megbízatván, Ausztria, Styria, Slézia és Morva felé biztosok neveztetnek, és összejövetelöknek határnapjai kitűzetnek; emebben pedig Horvátország és Slavonia, főleg

Karniólia és az ádriai tenger felé létező, határainak rendbeszedése iránt megújíttatván a fenn előidézetteken túl az 1659:96-ik törvénycikk is, ezen törvényeknek foganasítására azon országoknak részéről szinte biztosok neveztetnek, és részint hivatalaiknál részint neveiknél fogvást kijelöltetnek.

A 39-ik ágazat, melyben a rendek megújítván az 1655:91. és 1659:81-dik törvénycikkeket, biztosokat neveznek, kik a király részéről nevezendő biztosokkal a komáromi új várhoz elfoglalt részint nemesi részint polgári földekért más egyetérő és az elvettekkel egyenlő polgári becsű földeket tüstént az országgyűlés után adassanak. Továbbá a lerontott nemes vagy polgári házak árának kir. kamara általi kifizetését sürgetik.

A 42-ik ágazat, melyben a rendek köszönetet mondanak a királynak mind az iránti igéreteért, hogy a jövő évi ausztriai tartományi gyűlésben a magyar boroknak bevitele iránt kötendő szerződésnek dolgát felvétetendi, mind pedig a borok addiglani bevitelének időközbeni meghagyásaért, és az ausztriaiakkali alkudozásra magok részéről hét biztost neveznek.

A 43-ik ágazat, mely szerint a király megengedte, hogy a nemesség, főleg Zólyom vármegye, házi szükségeire gerendákat, deszkákat, s másféle faneműt a Garam vizén szabadon leszállíthasson, és hogy a rézedénynek árára nézve a régi szokás túl ne hágassék.

A 44-ik ágazat, melyben a rendek — előadván azt, hogy jóllehet a beszterczei kamara az ő számára Zólyom vármegyében erdőségeket kiirtó kővágokat, szénégetőket, és bányamunkásokat munkabérrel ellátja, ezek még is a kiirtott helyeken magoknak szántóföldeket és réteket, a földesúri jognak elismerése nélkül letartóztatnak, és használnak, — a királynak beléegyezésével azt rendelik, hogy ezen ügy a kamarától és Zólyom vármegyétől kiküldendő biztosok által a feleknek sérelme nélkül egyenlíttessék el.

A 45-ik ágazat, melyben a horvát és slavoniai határszélekben létező oláhoknak bekeblezéséről, és a kapitányok hatósága alatt tartózkodó tótoknak és prédalócoknak teljes átadásáról szóló 1649:31. és 1659:89-ik cikkek megújíttatván, a felség kéretik, hogy azokat a bécsi megbizottság által ezen országok biztosainak közbejövetelével egy évnek lefolyta alatt foganatba tétesse.

A 46-ik ágazat, melyben a zágrábi káptalannak megengedtetik, hogy mivel neki fegyvert használni nem illik, a toplicai kastélyához tartozó ha-

tárokba ellenség gyanánt berontani szokott ó-széki oláhoknak visszaűzésére a bánnak pártfogását és segédkarát használhassa.

A 48-ik ágazat, mely a pénzverésről és a magyar pénznek szomszéd tartományokbani elfogadásáról az 1659 : 72-dik cikket megújítja, és a királynak az iránti engedelmét kifejezi, hogy bányavárosaiban a magyar pénz azon értékben veressék, melyben más örökös tartományaiban veretik.

Az 50-ik ágazat, melyben a rendek a koronaőrzőknek és őröknek fizetésére jövő országgyűlésig évenkint egy, a töröknek hódolóktól fél, magyar forintot ajánlanak, s azokat, kiknek kapui nincsenek, az 1609 : 10-ik cikk szerint a végre taksá alá vettetni, Slavoniában pedig ezen adó iránt az 1647 : 34-ik cikket szabályul tartatni rendelik.

Az 51-ik ágazat, melyben Rákóczy György herceg fiának, Rákóczy Ferencnek, a rendekhez követei által intézett kérelmére megengedtetik, hogy ügyvédvalló leveleket tulajdon pecséte és aláírása alatt kiadhasson.

Az 54- és 55-ik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan elismerik, hogy gróf Sintzendorf János Károly mult országgyűlésben a honfiak közé felvétetett, és a szokott ünnepélyes hűségi hódolatot teljesítette; emebben pedig a királynak ajánlására Hagen János Vilmost, Richthausen János Konrád shaösi bárót, Prunpergi Miglio Károlyt és Joannelli János Andrást a hazafiak számába felveszik, de még is azon nyilván kifejezett föltétellel, hogy a szokott ünnepélyes hűségi esküt a jelenlévők ugyan azonnal, a távullévők a jövő országgyűlésben, vagy a király előtt a nádornak és cancellárnak jelenlétében letenni, s befogadtatásukról a kir. cancellariából kiváltságlevelet, és letett esküjökről bizonyítványt más tartományokban divatozó szokás szerint váltani köteleztessenek.

II. Állandó szabályul hozott rendeletűek:

A 29-ik ágazat, mely a végrehajtás után visszafoglalt jószágok iránt az 1608. k. u. 3-ik cikket megújítja, és további fölvilágosításául rendeli: hogy, ha ki oly perekben, melyekben hazánk törvényei szerint minden perorvoslatok kizárva vannak, a perbe fogott jószágokat itélet végrehajtása után a mult országgyűlés óta visszafoglalta volna, vagy ezután visszafoglalná, az ily jószága a királynak vagy országunk valamely rendes birájának parancsára a fő- vagy alispánok által hivataluknak vesztesége alatt, ha szükséges lenne, a vármegye hadinépének segedelmével, ha pedig a fő- vagy alispán arra elégtelen volna, a nádor, vagy Felső-Magyarországban annak parancsára azon részeknek tábornoka, Slavoniában pedig a bán által,

időközbeni gyümölcseikkel és a károknak megtérítésével együtt, azonnal minden perorvoslatoknak félretételével adassanak vissza, és azon túl a megsértett fél a visszafoglalót megyei törvényszék előtt a rövid ágazatoknál fogvást még kisebb hatalmaskodásnak kétszeres büntetésére is vonhassa. Továbbá ugyan e cikkben rendeltetik: 1) Hogy ugyan ezen rövid uton a perorvoslatokat kizáró itéleteknek mult országgyűlés óta megakadályozott, vagy ezután megakadályozandó végrehajtásai is foganatba tétessenek. — 2) Hogy a világi birák törvényszerűen felszólíttatván, a szent székeknek itéleteit végrehajtani tartozzanak, máskép a végrehajtás valamely országunk rendes birájának parancsa mellett az illető itélőmester vagy vármegyei birák által, minden perorvoslatnak félretételével, az azt megtagadó világi birónak javaira vitethessék.

A 30-ik ágazat, mely a győri tábornagynak azon tette ellen, melyek Győr várában és mezővárosában a pallosjog gyakorlatát a vármegyének, és másoknak, kik azzal birának, megtiltá, általánosan rendeli, hogy a tábornagyok és más katonai főnökök a vármegyéket, vagy másokat, kik pallosjogával birnak, annak az ő hatóságuk alatt álló személyek fölötti gyakorlatában ne gátolhassák, a hadi tanácsnak netalán ellenkezőről kiadott rendelménye sem állhatván ellent.

A 31-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy az 1647 : 117. cikknek kezdő szavai szerint a kir. kegyelemmeli perújításnak, a végrehajtandóknak végrehajtása után, birtokon kivűl mindennemű, habár törvényágazati, ügyekben is hely adassék, kivéve ha a felek igazlátói vagy másféle szerződés által magok előtt minden perorvoslatokat elzártak volna.

A 32-ik ágazat, mely a vármegye törvényszékének biróságát az 1647: 126. cikkben foglalt ügyekre, vagyis ingó, habár végintézet által hagyott, javakat s hitbért vagy női hozományt, és azokban örökösödést követelő perekre nézve is 1200 forintig kiterjeszti, fenhagyván még is a feleknek a birtokon kivűli feljebbvitelt, és a perújítást.

A 33- és 34-ik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan igazságosnak mondják, hogy a kisebb hatalmaskodásról hozott 1618:60-ik és egyéb törvények a szabad és bányavárosokra is (kivéve a bányaügyeket, melyek bányatisztviselők által itélendők) kiterjesztve megújíttassanak, és az ily hatalmaskodást elkövető magános polgári személyek felett a város birája és tanácsa az 1609:29-ik cikkben leirt mód szerint igazságot szolgáltasson; emebben pedig ugyanazon városokra a szökevény jobbágyoknak vagy szol-

gáknak visszakéréséről szóló törvényeket, főleg az 1622:28-ik és abban előidézett vagy későbben hozott törvénycikkeket is, elöjáróikat és jószágaikat illetőleg, kiterjesztik.

A 35-ik ágazat, mely az 1659:43-ik cikket ugy határozza értetni, hogy az oklevél-letartóztatónak 500 forintbani többszöri elmarasztalhatására szükséges legyen minden birói intés után új pert indítani, és hogy több birói intés, de egy per, mellett csak egyetlen egy büntetés itéltethessék.

A 36-ik ágazat, mely az 1659:15., 16., 17., 19. és 20-ik cikkeket minden határszéli felsőbb tisztekre is kiterjeszti azon kijelentéssel, hogy az okozott kijelölt kihágásokért, és pedig azon ágazatnak hozatalától számítva, azon vármegyék közől, melyekben birtokosok, akár melyikben perbe fogattathassanak, és hogy a reájok szabandó s azon törvényekben rendelt büntetésnek ⅓ a felperest, ⅓ a birákat és ⅓ a vármegye pénztárát illesse.

A 40-ik ágazat, mely a nem-kereskedés végett, hanem a hazafiaknak tulajdon használatára Ausztriába kiviendő élelmi szereknek, és majorsági termesztményeknek harmincad- és vámfizetéstőli mentességök iránt az 1630: 17-ik ágazatot erejében meghagyja.

A 41-ik ágazat, mely a hazafiaknak adósságok vagy hazánk törvényszékei elébe tartozó másféle követelések miatti külföldi törvényszék elébe idéztetését, és a magyar adósságoknak külföldiek általi összevásárlását, és pedig ez utolsót a követelésnek, habár ezen törvény előtt történt volna a vétel, mind eladó mind vevő félre nézvei vesztesége alatt tilalmazza, s azokat, kik hazafit külföldi törvényszék elébe első biróságának elmellőzésével eddiglen idéztettek, ehhez utasíttatni parancsolja.

A 47-dik ágazat, melyben a felség megengedi, és a rendek határozzák, hogy valamely büntetten kapott és hazán kivűl külföldi törvényszék által elmarasztalt hazafiaknak vagyonát ottan hozott itéletek mellett a királyi fiscus el ne foglalja.

A 49-ik ágazat, melyben a rendek gróf Pálffy Miklóst, és Zichy István magyar kamarai elnököt, kiket a király az elholtaknak helyébe idő közben koronaőrzőkké nevezett, érdemeiknek tekintetéből hivatalaikban meghagyják, de még is azon óvással, hogy ezután ily hivatalra a kamarai elnök ne választassék, hanem a koronaőrzők választásának régi módja inkább tartassék meg.

Az 52-ik ágazat, melyben a rendek Horvátország és Slavonia akkori itélőmesterének és hivatalbeli utódainak, oda járulván a királynak beléegye-

zése is, megengedik, hogy a magyar országgyülésen más itélőmesterek módjára szavazata, helye és naplója legyen.

Az 53-ik ágazat, melyben rendeltetik hogy, ha ki az országgyűlésre királyi levél által meghivatván, sem személyesen, sem törvényszerű akadálynak esetében küldöttje által meg nem jelennék, vagy a királynak avagy elnökének, a nádornak s illetőleg a személyes jelenlétnek engedelme nélkül onnan eltávoznék, az 1498: 1-ső cikkének büntetése alá, ha pedig a királynak vagy elnökének tilalma ellen onnan elmenne, vagy ülésekre megjelenni hiteles intés után is makacsul vonakodnék, kétszer akkora büntetésbe essék, és ezen büntetések a bűnhödőn a királynak vagy országunk nádorának puszta parancsa mellett egy itélőmester, vagy az arra elégtelen lévén, országunk valamelyik rendes birája s illetőleg a bán vagy albán által, az egyháziakra nézve egyetértőleg a bűnhödőnek érsekével, Slavoniában pedig a zágrábi püspökkel, minden perorvoslatnak kizártával megvétethessenek, a birságnak ⅕ a végrehajtót, ⅘ a kir. fiscust illetvén.

Jegyzet. Ezen törvénylevélben, jelesül a 2., 3., 7., 13. (1. §.) és 22. (7. §.) ágazatban, a Wesselényi nádor és társai által koholt összeesküvés foganasíthatására tett némely előkészületeknek nyomai látszanak.

Harmadik törvénylevele az 1681-ik évi aprilis 28-ikára hirdetett soproni országgyűlésben hozatott, azon évi december 30-ikán kelt, s a királynak rövid elő- és utószaván túl a rendeknek bevezető szavából — melyben a királynak azon atyai kegyességeért, melylyel a már 11 évig duló belső mozgalmaknak megszüntetésére, és a már vég ingadozásban lévő hazának megmentésére ezen országgyűlést egybehíni, s arra nejével együtt megjelenni méltóztatott, köszönetet mondanak, s hála fejében másuk, mit adhatnának, nem lévén, vérüket és életüket jobbágyi hívséggel feláldozzák, — és 83, főleg hazánknak kibékitésére irányozott törvényágazatból áll; melyek közől

I. Ideiglen, vagy csupán nap szükségeit érdeklő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben a rendek előadván azt, hogy minden más országgyűlési tárgyak előtt a felség által nádori méltóságra fényes születésü férfiak kijelöltettek, és közőlök gróf Eszterházy Pál nádorrá választatott, azon bizodalmokat jelentik ki, hogy ő felsége a választott új nádort kir. biztosító levelének 7-ik pontja, és törvényeink kivánata szerint régi hatóságában megtartandja, és zsoldjáról a vele már kötött szerződés szerint kegyesen rendelkezendik.

A 2-ik ágazatnak kezdete, melyben azon oknál fogva, mert a nádor-

nak megválasztatása által mind a jelen zavargások alatt (az utolsó nádornak és főhivatalbeli társainak példátlan hívtelensége következésében) felállított kormányzói, mind a helytartói hivatal megszűnt, a kormányzói és helytartói pecsétek a nádorválasztás óta tett kiadásaikkal együtt érvénytelenekké nyilváníttatnak.

A 3-ik ágazat, melyben a rendek a királynénak koronázási ajándékul minden, töröknek nem hódoló kaputól egy, a töröknek hódolótól pedig fél forintot ajánlanak.

Az 5-ik ágazat, melyben — előre bocsáttatván az 1655:3. cikknek megújítása és azon határozat, hogy a benszülött katonaság az e törvénycikkben kijelölt számra szaporíttassék, és a határszélekbe minél elébb visszahelyeztessék — az Újvárral együtt elvesztett határszélekben létezett katonaság ezen várnak ellenében álló határszélekbe áttétetni rendeltetik, és pedig egyenkint kijelölve, mely helyre mennyi lovas vagy gyalog katona legyen helyezendő. Továbbá sürgettetik, hogy a török kezére jutott Várad ellen a törökök berohanásainak meggátlására szükséges határszéli magyar katonaságnak elhelyezéséről a magyar tanácscsal minél hamarább rendelkezés tétessék, és arra is gond fordíttassék, hogy a határszéli mindennemű katonaságnak zsoldja az országnak jövedelmeiből, s a fél harmincadokból, és a szomszéd tartományoknak oda rendelt adózásaiból valósággal kifizettessék. Végre hazánk rendei a királynak azon készsége iránti köszönetök mellett, melylyel a pápához, a spanyol királyhoz, és a római birodalomhoz segédnyújtás végett teendő folyamodást magára vállalta, azon bizodalmukat jelentik ki, hogy a felség atyai kegyességénél fogvást a nádorral és hadi tanácsával a határszéleknek megerősítéséről is kir. biztosító levele 8-ik pontjának szelleme szerint gondoskodni fog.

A 6-ik ágazat, melyben azon oknál fogva, mert Érsekújvár és néhány más erősségek ujonan török kézre jutottak, az illető részeknek védelmére a nádor és hadi tanács által teendő határozat mellett némely helyek vagy újból megerősíttetni, vagy erősségeik kijavíttatni, és elégséges őrkatonákkal elláttatni határoztatnak.

A 7-ik ágazat, melyben az ingyenes munkák iránti köteleztetés, — — eltörültetvén a közelebbi mozgalmak alatt irántok divatba hozott munkatartozási tábla, és más visszaélések, — régi állapotjába visszatétetik; és mivel több várak vagy ellenség kezébe jutottak, vagy lerontattak, az azok mellé rendelve volt ingyenes munkák máshová rendeltetnek, és ezen rendelkezés körülményesen, a munka helyének és az oda fordítandó munkáknak kijelölésével, előadatik.

A 8- és 9-ik ágazat, melyekben rendeltetik, amabban ugyan, hogy a német katonaság, míg annak egész kiküldését a mostani belső háborgások megengedendik, türessék ugyan meg, de a hazafiaknak terhelése nélkül tulajdon költségén, és az áruk árának önkényes kiszabása nélkül éljen; emebben pedig, hogy a magánosok váraiba és eddig őrsereget nem tartó szabad és bányavárosokba egész országszerte őrseregűl beszállított német katonák a nádornak és haditanácsnak kölcsönös értekezése után azokból minél előbb vitessenek ki, s a lakosoktól és várakból elvett fegyverek és hadiszerek adassanak vissza.

A 10-ik ágazat, melyben a nemesi előjogokról, és az országnak szabadságairól hozott, és királyi levél által biztosított minden törvények, és sz. királyainktól nyert minden kiváltságok megtartatni rendeltetnek, és mind az, mi a jelen forradalmak alatt az országban vagy azon kivűl ellenök történt, erőnélküli legyen, és se a törvényszékeken se azokon kivűl példányul ne vétessék.

A 11-ik ágazat, melyben a jelen háborgások alatt elfoglalt jószágokról rendeltetik, hogy a magánosok által elfoglaltakat ugyan, bebizonyodván a dolognak valósága, az 1542:4-ik cikknek szelleme szerint törvényszerű uraiknak az alispánok, a kir. kamarai tisztek által magános hatalommal elfoglaltakat, és másokra akár királyi megegyezéssel akár a nélkül átszállítottakat pedig, valamint a kir. fiscus által elkobzottakat is, mennyire a kárvallottak azokat törvényszerűleg követelhetik, a királyi felség, a már ő felsége által visszaadatni parancsoltakat ugyan azonnal minden azokat érdeklő oklevelekkel együtt, a többieket pedig minél előbb kinevezendő biztosok által, — kik egyszersmind a visszaadott vagy visszadandó jószágokra vonatkozó szerződési, kezességi, átengedési és elismerési leveleket is meghányhassák, és az ország törvényeinek ellenére kicsikartakat megsemmisíthessék, de ellenben a hivtelenségnek meghányásába ne bocsátkozhassanak, — a magyar kamara által kiküldendő magyar tanácsosnak jelenlétében adassa vissza. Továbbá hogy azon jószágokra nézve, melyeket a fiscus már elidegenített, a kárvallottakat alkalmazásuk által a felség kegyelmében részesíteni kegyeskedjék. Végre a rendek a fenn előadottaknak teljesítésére a nádornak, mennyire nem gátoltatnék, elölülése alatt három megbizottságot, egyet a felső, egyet a dunáninneni, egyet a dunántúli részek számára, neveznek.

A 12-ik ágazat, mely által a jelen zavargások alatt behozott adózási

és eleségvámi terhek minden azokból származó követelésekkel, és némely hazafiaknak azok iránt adott beléegyező leveleikkel együtt eltöröltetnek, jövőre pedig rendeltetik, hogy többé ily terhek soha be ne hozassanak, s a nép külföldi katonáknak szabad beszállításával, élelmi szereknek, abraknak, szénának kiszabott áron adásával, és másféle, mint törvény által rendelt, ingyenes munkákkal ne terheltessék. Végre Ulászló V. törv. 1-ső ágazata megújíttatik, és kötelezése a főpapokra, bárókra, országnagyokra, szabad és bányavárosokra is kiterjesztetik.

A 13-ik ágazat, melyben a rendek megújítván a magyar és udvari kamarának levelezéséről és egymástóli függetlenségéről az 1609:21., 1622:18. és 1655:11-ik ágazatokat, a királyt kérik, hogy ezen törvények és hazánk jogai ellen behozott minden visszaéléseket megszüntetni, a kamaraitól minden külföldi tisztviselőket elmozdítani, sőt a benszülötteket is megkevesbíteni, névszerint a harmincadi ellenőrködő irnokokat eltörülni kegyeskedjék.

A 14-ik ágazat, mely rendeli, hogy az ország kincstárnokának hivatala, mely a zavarok alatt az 1608. k. e. 5. és 1618:5-ik cikk ellenére egyházi férfira ruháztatott, elmozdíttatván attól a mostani elnök, még ezen országgyűlés alatt azonnal, és ezután mindenkor érdemes világi hazafira ruháztassék.

A 15-ik ágazat, melyben a rendek jövő országgyűlésig a benszülött határszéli katonáknak fizetésére ugyan továbbra is a fél harmincadot meghagyják, a határszéleknek erősítésére pedig a Draskovith-féle pénzösszeghez bizonyos sóvám-adót, jelesűl a felső részekben, a mint a só vagy vizen vagy tengelyen szállíttatik, minden sókőtől két vagy másfél dénárt, az alsó részekben pedig, valamint az Árva vármegyébe behozandó sóra nézve is, minden mázsától 25 dénárt ajánlanak és ezen sóvám-adót az országgyűlés által nevezendő adószedőnek, országunk nádora vagy általa megbízandó egyének előtt adandó számadás terhe alatt, kézbesíttetni rendelik.

A 16-ik ágazat, melyben az 1649. évtől ajánlott fél harmincad vámot, s egyéb pénz- vagy ingyenes munkabeli segedelmeket, és a Draskovithféle pénzösszeget kezelő egyének, továbbá az eddig minden darab marhától az 1647:88-ik cikk ellenére beszedett 3, különösen pedig a győri harmincadi hivatalt illetőleg 2½ dénárra nézve a harmincadkezelők számadásra szoríttatni sürgettetnek, és ezen célra két számvevő megbizottság, egyik a felső, egyik a dunáninneni és túli részek számára neveztetik. Végre Bornemisza

Zsófia, először Palugyai Gábor azután Spáczay János kamarai adószedők özvegyének előbbi férjét terhelő, 1000 birodalmi tallérnyi, elismert tartozása törvénycikkileg elengedtetik.

A 17-dik ágazat, melyben a rendek a felségnek komoly intésére jövő évre legközelebb fekvő élelemházakba vagy várakba szolgáltatandó élelemszeri segedelmet, jelesül minden kaputól a felső részekben ugyan 2 kassai köböl, a dunáninneni és túliakban pedig 6 nagyszombati mérő gabonát ajánlanak, de oly kikötéssel, hogy a kötelességöket nem teljesítők annak teljesítésére ne külföldi katonai erővel, hanem az ország nádora és illetőleg a felső részeknek benszülött tábornagyja által szoríttassanak. Továbbá azok, kik a király emberein a katonaságnak számára vásárlandó gabonáért a piaci árnál többet vennének, a vármegyei és illetőleg városi birák által szigorúan büntettetni rendeltetnek.

A 18-ik ágazat, melyben a határszéli katonák és szabad hajduk által elkövetni szokott kicsapongásoknak, s törvényellenes tetteiknek hosszu elősorolása után rendeltetik, hogy megújíttatván az 1659:15., 16. s 1649: 82-ik ágazat, a kihágó kapitányokat és határszéli tiszteket ugyan a benszülött tábornagyok, és ha ezek a nádornak első felszólítására azt meg nem tennék, a nádor minél előbb maga elejébe idézvén, büntetteikhez képest, hivatalaiknak veszteségével is büntesse, és kárpótlásra szorítsa; a köz akár zsoldos akár szabad katonákat pedig kapitányaik a kárnak megtérítésén fölül illőleg megfenyíteni tartozzanak, és ha ezen tisztökben hanyagok lennének, őket azon vármegyei előjárók, melyben birtokosok, a rövid ágazatoknál fogva az 1659:15-ik cikk által kijelölt büntetés alá vethessék, szabad lévén egyébiránt a megsértetteknek, ha azt inkább akarnák, az ily kapitányok és tisztek ellen országunknak előbbi törvényeit is használni.

A 19-ik ágazat, mely a határszéleken lakó nemeseknek előjogaikbani megtartásáról az 1649:81., 82., 1659:21. s 1609:55-ik cikket megújítja, és a helybeli kapitányok által szorosan teljesíttetni parancsolja.

A 20-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy mind azon vám- és pénzszedések, melyeket mind a két nemzetbeli katonatisztek a Vág, Rábca és Tisza mentében és más néhány helyeken létező hidaknál és átjárásoknál bitorlólag kicsikarnak, a királynak hadi tisztekhez intézendő parancsa által tiltassanak el, és az ily tilalmat megszegendő tisztek a vármegyének országunk nádoránál teendő panaszára, a benszülöttek ugyan kisebb ha-

talmaskodás birságával, a külföldiek pedig hivatalvesztességgel büntettessenek.

A 21-ik ágazat, mely a magyar kamara által a kisebb dunai pozsonyi hidnál nemesi előjogoknak sérelmével gyakoroltató vám-pénzvételt kisebb hatalmaskodási büntetés alatt eltiltja, és jövendőre, míg a híd még fönálland, az ottani vámpénzvételre nézve, a Pozsony vármegye által minél előbb teendő vámpénz-szabályozást megtartatni parancsolja; egyébiránt pedig a Dunának azon egész ágát az utazóknak kényelme és a győri erősségnek java végett Pozsony és Mosony vármegyei ingyenes munkákkal építendő gát által elzáratni rendeli.

A 22-ik ágazat, melyben a külföldi katonaságnak kicsapongásai ellen rendeltetik, hogy a nemesek s papok lakaiba, vagy iskolákbai beszállástól, a mészárszék és korcsmárlás gyakorlatától, s a népnek minden károsításától és bántalommal illetésétől komolyan tiltassanak el, és a kihágókat tiszteik, helyet adván az ellenök vármegyei hatóság vagy hiteles hely által teendő tanuvallatásoknak, a károknak megtérítésére szorítani és keményen megbüntetni tartozzanak, másként a panasz országunk nádorához vagy Felső-Magyarországban azon részeknek magyar tábornokához vitetvén, és a dolognak valósága katonai törvény szerint mind a két nemzetbeli vegyes biróság által kipuhatoltatván, ők magok bűnhödjenek.

A 23-ik ágazat, melyben az ország határainak rendbeszedésére, miután a király a szomszéd tartományai részéről ugyan a szükséges biztosoknak kinevezését, a lengyel királyra és erdélyi fejedemre nézve pedig a nálok az iránt teendő lépéseket megigérte, országunk rendei megújítván az 1659:66-ik cikket, Ausztria, Morva, Slézia, Styria, Karinthia és Karniolia, Lengyelország és Erdély felé megbizottságokat neveznek, s azokat a peres kérdéseknek elegyenlítésével, a visszacsatolandóknak békeblezésével, és az elhatározottaknak végrehajtásával megbízzák. Végre a manesdorfi, másként sárfenéki, uradalomnak az 1649:25-ik cikkhez képest teendő békeblezésére Ausztria részéről biztosokat neveztetni kérnek.

A 24-ik ágazat, melyben azon oknál fogva, mivel Széchényi György kalocsai érsek haza iránti különös buzgóságából Lublyó várának és a szepesi 13 mezővárosnak tulajdon pénzével teendő kiváltását megigérte, és a küldendő biztosoknak útiköltségére tíz ezer forintot ajánlott, országunk rendei a lengyel királyhoz és köztársasághoz, mindjárt az országgyűlés után egy elégséges utasítással ellátandó követséget küldeni határoznak, és

annak négy egyénből álló tagjait, kik között jelesül Kassa és Lőcse városoknak birái előfordulnak, mindjárt kinevezik.

A 25- és 26-ik ágazat, melyekben a közbéke végett a felség kegyes határozatának következésében, amabban ugyan az evangelikusoknak vallásaik szabad gyakorlása a bécsi békekötés és az 1608. k. e. 1-ső cikk szerint meghagyatik, azon papjaiknak és iskolamestereiknek, kik a király elleni összeesküvés és lázító egyházi szónoklataik miatt *) vagy száműzve voltak, vagy magokról adott lekötelező levelek miatt hivatalaikat nem gyakorolhaták, a visszajövetel és hivataluk folytatása megengedtetik, s a vallásukkal ellenkező szertartásokrai kényszerités alóli mentességök kimondatik; emebben pedig nékiek azon templomaik, melyeknek akkor tettleges birtokában léteztek, a paplakokkal, iskolákkal és jövedelmeikkel együtt, a temetőknek és harangoknak közös használata mindazáltal az ott lakó katholikusoknak föntartatván, meghagyatnak, s nekiek királyi biztosok által néhány általok épitett, és katholikus szertartás szerint még előbbi szentségökbe vissza nem helyezett templomok átadatni, több helységekben pedig templom, iskola és papilak épitésére alkalmas helyek kijelöltetni rendeltetnek, s további kérelmeiknek jövő országgyűléseken teendő előadása — ellent nem állhatván a papirendnek és más világi katholikusoknak ellenmondása, — megengedtetik, és minden vallásbeli országnagyoknak és nemeseknek szabadság adatik, hogy lakhelyeiken imaházakat és kápolnákat épithessenek. Végre a katholikusok az evangelikus, és az evangelikusok a katholikus papoknak teendő fizetésektől az 1647 : 11-ik cikk értelmében fölmentetnek, és minden templom, iskola és papilak elfoglalása, vagy vallásgyakorlatbani háborgatás Ulászló VI. törv. 8-ik ágazatában kijelölt büntetés alatt mind a két részről megtiltatik.

A 28-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy ne csak a vármegyékben szolgáltassék igazság, hanem a királynak vagy annak megegyezésével a nádornak, Slavoniában pedig a bánnak kihirdetése mellett ünnepnyolcadi nagyobb és kisebb törvényszékek, és feljebbviteli pereknek fölülvizsgálatai is tartassanak, s az ezek iránt hozott 1659 : 41., 1649 : 76., 1635 : 14. s 1609 : 70-ik cikkek pontosabban teljesittessenek. Továbbá megújittatván

*) Lásd a törvénykönyvünkbeni ezen ágazat alatti jegyzetet, s Kelemen, Instit. Juris Priv. Hung. 1814. kiadás I. köt. 48-ik, és Rozenich többször említett munkája II. köt. 269. lapját és az általa ott előidézett irókat.

az 1655:51-ik ágazat, a felső részek számára mind a kir. táblához egy főpap és egy báró, mind pedig a nádor melletti fölvizsgálati székhez két főpap és két országnagy ülnökké neveztetnek, a távulleendőknek helyébei helyettesítés a nádorra bízatván.

A 34-ik ágazat, mely a kir. táblai ülnökök zsoldjának fizetésében létező rendetlenségnek megszüntetésére, megújitván az 1659:41-ik cikket, határozza, hogy azoknak zsoldjai ezután mind országgyűlés mind más törvényszéktartások ideje alatt, a törvényszéki ülések megkezdésének napjától bevégzésök napjáig számítva, a magyar kamarának adószedője által egyedűl a nádornak meghagyása mellett, a kamarának minden további fölszólítása nélkül fizettessenek ki.

A 35-ik ágazat, melyben a koronaőrzőknek és őrkatonáknak fizetésére jövő országgyűlésig, az ujont teendő összeszámítás szerint, évenkint minden kaputól egy, a töröknek is hódolóktól fél forint ajánltatik, a kapukkal nem bírók ezen célra taksa alá vettetni, a slavoniaik pedig e teherhez az 1647:34-ik cikk szerint járulni rendeltetvén. Továbbá az őrkatonáknak száma és a koronaőrzőktől függése iránt az 1625:26-dik cikk megújíttatik.

A 39-ik ágazat, melyben azon jószágok iránt, melyeket a jelen zavarok alatt némely kamarai tisztek magok számára elkobzottak, a felségnek beléegyezésével rendeltetik, hogy a kárvallottak vagy örököseik azokat tőlök, ha még az országban léteznek, a hatalmaskodásról szóló törvényeknek erejével visszavehessék, ha pedig már kiköltöztek, a kir. felségnek hatalmával teljes elégtétellel együtt vétessenek vissza.

A 40-dik ágazat, melyben az igazságszolgáltatásnak mindenholi kényelmesb élvezhetése végett az országnak, főleg felső részeinek rendei esedeznek, hogy ő felsége ország birájának az 1655:23-ik cikk szerint felsőmagyarországi egyént nevezzen. Továbbá a dunántúli részekben mindenkor egy itélőmestert és néhány királyi táblai birákat rendeltetni határoznak.

A 43-ik ágazat, mely rendeli, hogy a városok, — eltörültetvén azoknak minden ellenkező visszaélései, és a kamarával vagy tábornagyságokkal törvény sérelmével kötött szerződései az azoknál fogva követelhető tartozásokkal együtt, — a hadiszerek átszállításának terhét, törvényeinknek, névszerint az 1609:15. és 1655:16-ik cikkeknek kivánatához képest mindenkor viselni köteleztessenek.

A 45-ik ágazat, melyben a rendek ő felségének azért, mivel kérelmöket a magyar boroknak szabad bevitele iránt Ausztria rendjeivel közlötte, és időközben az eddigleni bizonyos mennyiségbeni bevitelt továbbra is megengedte, köszönetet mondanak, és megújítván a borok kivitelének módja iránt az 1609:43. és 1630:39-ik cikkeket, esedeznek, hogy az iránt mind Ausztria mind más szomszéd tartományai részéről minél elébb kegyes határozatát adja ki.

A 46- és 47-ik ágazat, melyekben országunk rendei, amabban ugyan azon esetre, ha a törökkeli már végére járó béke tisztességes feltételek alatt meg nem újíttathatnék, s a dolog nyílt hadra kerülne, az 1662:5-ik ágazatban határozottal mindenben egyenlő felkelést rendelnek, egyszersmind a honosított, de hazánkban birtoktalan külföldi országnagyok iránt azon reményöket kijelentvén, hogy a hazának előfordulandó, főleg hadi időbeni szükségeiben iránta viseltető hajlamokat bebizonyítandják; emebben pedig a haza másféle veszélylyeli fenyegetésének, országunk nádora és a magyar tanács által elismerendő, esetére az 1609:65-ik cikk szerint teendő részleges fölkelést ajánlanak.

A 48-ik ágazat, melyben, megújíttatván az 1655:107. és 1575:12-ik ágazatok, az alispánoknak meghagyatik, hogy a tábornagyoknak, vármegyének és helybeli nemeseknek tudta nélkül magokat törökök alá önkényesen vető helységeket ezután, ellent nem állhatván földesuraiknak tiltakozása is, szigoruabban büntessék.

A 49- és 50-ik ágazat, melyekben Újvár elvesztenék következésében, amabban ugyan a király kéretik, hogy ellenséges berohanásoknak visszaűzhetése végett az Újvár elleni határszélek tábornagyságának székhelyét a nádor és haditanács által minél előbb határoztassa meg; emebben pedig rendeltetik, hogy Esztergom vármegye, mivel Újvárnak elvesztével törököknek adózójáva lett, ezután köz törvényszékeit Révkomárom mezővárosában tartsa.

Az 52-ik ágazat, melyben némely felső vármegyéknek panaszára rendeltetik, hogy Munkács várának birtokosai a törvényekben kijelölt büntetés alatt hazánk törvényeinek mind a szökevény jobbágyok kiadására és közös tanúvallatások megengedésére, mind az országos és vármegyei köz terheknek viselésére nézve engedelmeskedjenek, a mely kötelező leveleket pedig azoknak elődei a nemesektől hazánk törvényeinek ellenére kicsikartak, azok a kinevezendő magyar biztosok által más ily leveleknek

átvizsgálatakor megliányatván, ha törvényellenesen kicsikarva találtatnak, semmisíttessenek meg.

Az 53-ik ágazat, melyben országunk rendei a királynak azon kegyelmét, melynél fogva ismételt esedezésökre gróf Illésházy Györgyöt pozsonyi börtönéből kibocsátotta, megköszönik, és őtet a király kegyébe, minden jogaiba és méltóságaiba visszahelyezettnek elismerik.

Az 54-ik ágazat, melyben a szombathelyieknek, bagyoghiaknak, továbbá a vecsei és meszléni nemeseknek Széchényi György kalocsai érsek, mint győri ellen kiváltságaik gyakorlatábani háborgattatásukért tett panasza a nádor által a kir. tábla ülnökeinek társaságában rendkivűli törvény utján elitéltetni rendeltetik, idő közben pedig a püspök a panaszlóknak kiváltságaikbani háborgatásától annyiszor, a mennyiszer azt tenné, rajta megveendő száz forint büntetése alatt eltiltatik.

Az 55-ik ágazat, mely által megengedtetik, hogy Battyány-család az őrségiek iránt, ellent nem állhatván az általok nyert oltalmi levél, előbbi folyton gyakorlott, jogával élhessen.

Az 56-dik ágazat, mely által az óvári tisztek azon kihágásoktól, melyeket pallosjognak ürügye alatt a szomszédsági nemesek, és jobbágyok ellen elkövetni szoktak, az 1638:48-ik ágazatnak megújítása mellett eltiltatnak.

Az 57-ik ágazat, mely a királynak az iránt tett ajánlkozását előadja, hogy Nagybánya városának a szatmári parancsnok által ezen zavarok alatt jogtalanul letartóztatott túzait azonnal visszaadandja.

Az 58-dik ágazat, mely a rendek sérelmei egy részének tárgyalását a jelen belső zavarok miatt a királynak ismételt intésére és azon igérete mellett, hogy azokat és a netalán addig szülemlendőket a jövő, egy év alatt egybehívandó, országgyűlésben kiegyenlítendi, elhalasztják, és ő felségét kérik, miszerint ezután a hazai törvények és kir. biztosító levelének kivánatához képest minden harmadik évben országgyűlést tartatni, és az e célra rendelt pozsonyi országházat ismét a hazafiaknak használatára fordíttatni kegyeskedjék.

Az 59-ik ágazat, melyben a királyi felségnek kegyelmességéből határoztatik, hogy mind azok, kik ezen törvénycikknek kihirdetésétől számított két hónap alatt hívségre visszatérendnek, és hűségeskűjöket valamely fő- vagy alispán, tábornagy vagy várkapitány előtt leteendik, fejökre és jelenleg fiscus birtokában létező jószágaikra nézve kegyelmet, és minden,

akár a király és kamara, akár a magánosok ellen elkövetett rablásokra, bántalmakra és egyéb károsításokra nézve örök bocsánatot nyerjenek, és hogy ezen bocsánat azokra is kiterjedjen, kik a királyhoz hívek maradtak ugyan, hanem a mult zavargások alatt elkövetett valamely bűntettekért befogva vannak, vagy magokról lekötelező irományt adni kényszeríttettek.

A 61-ik ágazat, mely a jelen zavarok alatt felégetett és elpusztított helységeket a vármegyéktől nevezendő kiküldöttek által összeíratni, és adózásaikat lelkiismeretesen alászállíttatni rendeli.

A 62-ik ágazat, melyben gróf Erdődy Miklósnak bánná neveztetése előadatván, mivel a kulpamelletti határszéleknek kellő ellátása és megerősítése nélkül a bán hívatalának meg nem felelhet, a király beléegyezésével rendeltetik, hogy a kulpamelletti várak minden szükséges hadi szerekkel rakassanak meg, és az őrkatonák ne csak az előbbi számra állíttassanak vissza, hanem meg is szaporíttassanak, és mind a bán mind az őrsereg zsoldjának okvetlen kifizetéséről gondoskodás tétessék.

A 63—65-ik ágazat, melyek által a horvát és slavoniai határszéli kapitányok hatalma alatt álló oláhoknak és tótoknak bekeblezéséről, az ottani katonai hivataloknak hazafiakra fölváltva teendő ruházásáról, az oláhok hazánk jogai sérelmével nyert privilegiumainak megsemmisítéséről, és az ó-széki oláhoknak a határszélek védelmére szükségesb helyekre áthelyezéséről hozott 1635:40. s 1659:89., 90. és 92-ik törvénycikkek foganasíttatni sürgettetnek.

A 66-ik ágazat, mely által Horvátország és Slavonia felkelését az ellenség általi nagyobb vagy kisebb megtámadtatásnak idejében annak minőségéhez képest tulajdon törvényei szerint teljesíteni, de viszont régi jogaiban és szokásaiban meg is tartatni rendeltetik.

A 67-ik ágazat, mely a szökevény parasztokat a határszélekbe befogadni, s annyival inkább elvinni, tilalmazza, és az e törvény ellen cselekvő határszéli főnököket, az elvivőket ugyan 100, azokat pedig, kik az igy befogadott vagy elvitt jobbágyokat földesuraiknak kérésére ki nem adnák, minden személyre nézve 500 forinttal büntettetni rendeli, ezen birságoknak fele a végrehajtó határszéli tábornagyot vagy helyettesét, fele pedig a kárvallottat illetvén.

A 68-ik ágazat, melyben a rendek ő fölségének azon határozatábani

megnyugvásokat kifejezik, melyet Sziszek várának a zágrábi káptalan és egyház részére teendő visszabocsátása iránt kiadni kegyeskedett.

A 70-ik ágazat, mely a kaproncai jobbágyoknak hazánkbai bekeblezéséről az 1659:100-ik s a határszéli tisztségeknek osztogatásáról az 1659: 97-ik cikkeket megújítja, és ezen utóbbinak rendelését a tábornagyságokról és ezredességekről is értetni rendeli.

A 71-ik ágazat, mely rendeli, hogy a Slavonia s Dalmát- és Horvátországoknak határai közt fekvő, akár fiscusnak akár másoknak birtokában lévő Frangepán családi elkobzott bármelly jószágok az országnak hatóságától el ne szakíttassanak, s hazánk törvényei és köz terhei alá vetve maradjanak.

A 72-ik ágazat, mely által a német katonaságnak Varasd várábóli kivitele ismét sürgettetik, és a király kéretik, hogy az e tárgyban hozott törvényeknek teljesítése iránt a gréci hadi tanácshoz parancsot küldeni kegyeskedjék.

A 73-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a kaszálóknak a varasdi és károlyvárosi tábornokság alá tartozó katonák által keresztelő sz. János, sőt ó-naptár szerinti sz. Péter és Pál napjáig is bitorlólag gyakorolni szokott legeltetései, valamint a nem régóta, szokatlan ürügy alatt behozott téli szállásvételek is, tökéletesen töröltessenek el.

A 74-ik ágazat, melyben határoztatik: 1) Hogy a felség azon határszéli ezredeseket és más tiszteket, kik a slavoniai és horvát határszélekben létező jószágokban, pusztákban, vizekben, halastavakban, és lakházakban hatalmaskodásokat elkövetnek, s azoknak haszonhajtásait magoknak bitorolják, királyi parancsa által zabolázza meg, és őket az elfoglaltaknak visszaadására, büntetés által is, szorítsa. — 2) Hogy a határszéleken vagy közelökben pusztával vagy más jószággal biró földesurak azokat, ellent nem állhatván a határszéli ezredeseknek vagy másoknak ellenmondásai, a hazának hasznára és védelmére, benépesíthessék. — 3) Hogy a slavoniai határszéli kapitányoknak korcsmárlástóli eltiltásáról hozott 1647:49-ik cikk tartassék meg, és minden német katonákról és tisztekről is értessék.

A 75-ik ágazat, melyben azon oknál, mert Horvátország és Slavonia a nem csak önmagának, hanem a szomszéd örökös tartományoknak is bátorságára szolgáló kulpamelléki katonák tartására több ezer forintnyi adósságokat tenni kényszerült, a királynak beleegyezésével rendeltetik, hogy e

célra az ország rendes számvevőjének ne csak az ezen országbeli fél harmincadok, hanem azok is adassanak át, melyeket a nedelici főharmincados béveszen.

A 77-ik ágazat, mely rendeli, hogy a 13-ik ágazatban kinevezett küldöttség Zeng városának sérelmeit és minden nemű bajait vizsgálja meg, és az irántok hozott 1659:96., 1655:69. és 1649:33-ik törvények szerint kiváltságainak értelmében végezze be; a királyi felség pedig tábornagyait, kapitányait és egyéb tisztjeit a zengiek ellen elkövetendő minden bántalmaktól tiltsa el, és a parancsszegőket keményen büntesse meg.

A 80-ik ágazat, melyben országunk rendei a királynak fenelőadott ágazatokba foglalt kegyelmes válaszait alázatos szívérzettel elfogadják, s azoknak minél elébbi foganasításaért és szabadságaikban megtartásukért esedeznek.

A 82- és 83-ik ágazat, melyekben a rendek, amabban ugyan Hermann és Lajos herceg s bádeni határgrófokat, Hochengraini báró Hocher János Pált, és Abele Kristóf bárót tulajdon indulatjokból, emebben pedig Caplyrs Zdenkó s Mansfeld Ferenc Miksa grófokat, Spinola Gyula határgrófot, Pötting János Sebestyén, Laschanszky Károly Miksa, Scherffenberg Fridrik, Bönnigkhausen Móric Boldizsár s Turry Károly Miksa grófokat, Gruebi Wychter Jánost Andrást, Gollen Gervázt, Weymes Ferenc Sándort, Joanelli Silvester bárót, Rindsmaul Albert Farkas Kristóf Ottó Lajost, Wurmbrad János Henriket, Hoffmann János György lovagot, és másik Hoffmann János György alsó ausztriai tanácsost, Batzendorf János Jakab, Wallhorni Bekers Miklós Vilmos, és Gar János Pál bárókat, Waltenbergi Illmer Fridrik Ferdinándot, Rotta Silvester Józsefet, Brixicanus Silviust, Küssinger Lajost, és Jány Pált pedig a királynak és némely hazafiaknak ajánlatára és tulajdon esedezésökre hazánknak honfiai közé felveszik, az eskületétel és kiváltságlevélnyerés iránt az 1659:13. és 1662:55-ik cikkekben rendelteket ismételvén, és magokat a királyi felségnek kegyeibe és pártfogásába örök háladatosságot fogadva ajánlván.

II. Állandó szabályul hozott rendeletüek:

A 2-ik ágazatnak 1-ső §-a, melyben a nádor halálának esetében 1608. k. e. 3-ik cikknek rendelete jövendőre sértetlenül megtartatni és foganasíttatni rendeltetik.

Jegyzet. Ezen rendelet által az 1608 k. e. 3-dik cikknek ideigleni rendelete állandó törvénynyé lön.

A 4-ik ágazat, melyben a felségnek beléegyezésével határoztatik: 1) Hogy a törökökkeli béke és minden magyar dolgok törvényeinknek kívánatához képest magyar tanácscsal tárgyaltassanak, s az igy tett határozatok az ország rendeivel mindig közöltessenek, és a békekötésnek pontjai a vármegyében ki is hirdettessenek. — 2) Hogy a fényes portához küldendő vagy ott lakozó császári követhez mindenkor egy a magyar tanácsnak befolyásával készült utasítással ellátandó, s a magyar dolgokban a császárival egyenlő hatással biró magyar követ mellékeltessék.

A 29-ik ágazat, mely által az idősítés a függő perekre nézve ugyan 1650-ik évtől fogva, midőn t. i. ünnepnyolcadi székek a pörlekedőknek hanyagsága nélkül nem tartattak, más tárgyakra nézve pedig 1670-ik évtől kezdve a lázadásnak megszünendéseig nyugodni nyílváníttatik.

A 30-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a törvénynek folyama törvényellenes parancsok által ne gátoltassék s azoknak, névszerint a szokatlan záradékokkal kelt végrehajtást parancsoló, a törvény előtt bebizonyítandó igazoló záradék nélkül kiadott eltiltó és perhalasztó, továbbá az egyszerű visszafoglaltató parancsoknak az alsó biróságok helyet ne adjanak, és hogy, ha ki az ily egyszerű visszafoglaltató parancs mellett visszafoglalt jószágot bírna, azt birói intésre, — kivéve, ha már az elidősítés közbejött volna, — a győztes félnek visszabocsátani tartozzék; máskép annyiszor, a mennyiszer azt megtagadná, kisebb hatalmaskodás büntetésében, és a birói intéstől fogva bevett jövedelmeknek megtérítésében marasztaltassék, fenmaradván azonban nékie a birtokon kivűli perújítás.

A 31-dik ágazat, mely megújítván az 1608. k. u. 3. cikket, az itéletek végrehajtása ellen szegülőket 50 nehéz girán túl a hatalomkarral teendő végrehajtásnak költségeibe, és a végrehajtásnál netalán károknak megtérítésében, azokat pedig, kik a jószágot végrehajtás után visszafoglalják, azon túl még az idő közbeni jövedelmeknek kiadásában, és ezeken fölűl vármegye előtt indítandó külön per mellett még a kisebb hatalmaskodásnak kétszeres birságában is marasztaltatni rendeli, és a visszafoglalt jószágokat a királynak, vagy országunk valamelyik rendes birájának parancsára a fő- vagy alispánok által, a vármegye hadi népének segedelmével is, vagy ha ezek azt meg nem tennék, vagy meg nem tehetnék, a nádor s hazánknak felső részeiben azon részeknek benszülött tábornagyja, Slavoniában pedig a bán által, minden

perorvoslatnak kizárásával és semmi ellenkező parancsok vagy évlefolyások ellent nem állhatván, visszaadatni parancsolja, meghagyván mégis a jószágfoglalónak azon szabadságot, hogy igénylett jogát birtokon kivűl feljebbvitel mellett, vagy más törvényszerű uton kereshesse.

A 32-ik ágazat, melyben következők rendeltetnek: 1) Hogy az itélőmesterek egyetlen egy vármegyében fekvő jószágoknak egyszerű osztályába, ez a vármegyei bíráknak körébe tartozván, ne avassák magokat, s a határnapoknak és megjelenés helyének kitüzésébe ne csak önmagoknak, hanem feleiknek kényelmére is tekintsenek, és a Felső-Magyarországnak 13 vármegyéjében fekvő jószágok felett itélvén, azoknak határain kivűl eljárásukat ki ne terjeszszék, hanem azokat, vagy azon vármegyében, melyben a jószág fekszik, vagy ha törvényszerű akadály miatt oda meg nem jelenhennének, annak közvetlen szomszédjában teljesítsék, máskép az idézésre meg nem jelenő alperes a végrehajtást ellentállással szabadon meggátolhassa. — 2) Hogy a perhalasztást nyerő fél az ellenfelének, a megjelenésre teendő költségeinek megtérítése alatt, azonnal hírűl adni tartozzék. — 3) Hogy perhalasztás máskép, mint új határnapnak kitűzése mellett, soha ne engedtessék, Horvátországra nézve mindazáltal annak régi törvényei és szokásai erejökben hagyatván.

A 33-dik ágazat, mely az ünnepnyolcadi törvényszékeknek ritkább tartása miatt a vármegyei törvényszéknek biróságát zálogváltási és világos adóssági perekben 6000 forintig, de még is a lekötőlevél föltételeinek, és aziránt hozott törvényeknek megtartása mellett, kiterjeszti.

A 37-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy a kir. fiscus a magonszakadás vagy hívségtelenkedés által reája szállott ingó vagy ingatlan javakat önhatalmúlag ne foglalja el, hanem azok iránti jogait hazánk törvényei, jelesül a h. t. 1. r. 9. s 2. r. 75., az 1486:26., 1435:17., 1492:63., 1597:27., 1638:24. és 1659:104-ik cikkek szerint törvény útján keresse. — 2) Hogy a kamarák és azoktól függő harmincadosok biróságának eltörléséről szóló 1622:25-ik ágazat az országnak minden karairól és rendeiről vétessék, és az 1659:26-ik cikk szigorúabban tartassék meg.

A 38-ik ágazat, mely azon okleveleket, melyek valamely jószág elfoglalásának alkalmával elfoglaltattak, a királyi fiscus által a már urának visszaadott jószágra nézve ugyan azonnal, az ezután visszaadóra nézve pedig visszaadásának alkalmával, a magánoséit ugyan a jószág jogszerű

urának visszaadatni, az országot érdeklőket pedig őrizet végett a nádornak kiszolgáltatni parancsolja.

A 41- és 42-dik ágazat, melyekben a városok iránt, amabban ugyan rendeltetik, hogy megújíttatván az 1638:35., 1647:83., 1649:16. és 1659: 129-ik ágazat, a szabad királyi és bányavárosok előjáróinak választásában, egyház-pártfogói s borméréşi jogaik, várospolgári földek iránti biráskodásukban, és egyéb kiváltságaikban, mennyire azok az ország törvényeivel és nemesi előjogokkal nem ellenkeznek, a magyar kamarai és hadi tisztek vagy mások akárkik által ne háborgattassanak, egyszersmind a birtoktalan és gyanús nemesek iránt az 1655:46., és a vármegyei itéleteknek végrehajtásáról az 1649:20-ik törvénycikkek megerősíttetvén; emebben pedig a szabad és bányavárosok, s kiváltságolt mezővárosok által az 1618:60., 1647:78., 1649:19-ik és más törvényeink ellen elkövetett kihágásoknak fékezésére ezen törvények megújíttatnak, és az ellenök cselekvendő városok vagy mezővárosok, és azoknak földesurai az azon törvénycikkekben kijelölt büntetés alá vettetni rendeltetnek.

A 44-ik ágazat, melyben a harmincadok, vámok és tizedszedések mellett, főleg a jelen zavarok alatt, becsúszott visszaélések iránt rendeltetik: 1) Hogy megújíttatván az 1655:29.,83.,1498:35., 1649:46., 1635:70., 1622:48., 1618:18. és 1609:55-ik ágazat, a harmincadosok és vámszedők minden törvénytelen zsarolástól és hivatalbeli visszaéléstől annyiszor, a mennyiszer azt tennék, rajtok megveendő kisebb hatalmaskodási birság alatt óvakodjanak.— 2) Hogy a tizedszedők, megújíttatván ellenök az 1655:89-ik és a tizedszedés módjáról az 1635:23-ik és ebben előidézett törvénycikkek, mennyire lehetséges, birtokos egyénekből rendeltessenek, másképp büntetlenül szabad legyen őket a tizedszedéshez nem engedni. — 3) Hogy a királyi vámadó az 1655:100-ik cikk szerint minél előbb javíttassék ki. — 4) Hogy a száraz vagy szokatlan s újont felállított vámok, és az újonan keletkezett harmincadok, ezek ugyan a nádor s illetőleg a felső részeknek magyar tábornoka, vagy Slavoniának bánja, amazok pedig a vármegyének alispánja és melléje adandó előbbkelő nemesek által töröltessenek el, s az alispán, ha tisztében eljárni nem akarna, valamint ellenben az is, ki őtet ezen eljárásában gátlaná, a vármegye által annyiszor a mennyiszer rajta megveendő és a vármegyének szükségeire fordítandó 400 forinttal büntettessék. — 5) Hogy Sopron vármegyének a vimpaszi vámszedő ellen Sopron városá-

nak kérésére hozott elmarasztaló itélete azon vármegyének kiküldő levele mellett hajtassék végre.

Az 51-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy ugyanazon egy személy több országnagyok vagy özvegyeik helyett országgyűlési követ ne lehessen, kivéve ha azok szegények volnának, és az ilyenek közől is kettőnél többet egy személy ne képviselhessen.

A 60-ik ágazat, mely által Ruszt mezővárosa, a király által szabad városai közé fölvétetvén, a rendek által is szabad kir. városnak elfogadtatik, és az ország rendei közötti üléssel megtiszteltetik.

A 76-dik ágazat, melyben a felségnek beléegyezésével rendeltetik, hogy a horvátországi és slavoniai itélőmester hivatalbeli utódaival együtt nem csak országgyűléseken, hanem rendes vagy rendkivűli hosszú és rövid ünnepnyolcadi székeken is üléssel, szavazattal és naplóval birjon.

A 78-ik ágazat, melyben a rendek az 1659:93., 94. s 95-ik ágazatokat megújítják, és a két elsőt megtoldják, a 93-ikat ugyan azzal, hogy a várospolgári ingatlan jószággal biró katonák, ha a tanácsnak hatóságát és birói hatalmát nem tisztelnék, s annak nem engedelmeskednének, a tanácsnak tiszti ügyvéde kérelmére hozott itélete mellett jószágaikat, az ilyetén engedetlen kézmívesek, vagy a városi polgároknak, földesurak-nak, vagy más hazafiaknak jogsérelmével bormérést gyakorlók pedig a nálok találtató holmiaikat és mérésre kitett boraikat azonnal veszítsék el; a 94-iket pedig azzal, hogy a királyi taksának kivetésében az e törvénycikkben kijelölt városokon túl Varasdra is tekintet vettessék.

A 79-ik ágazat, melyben a rendek határozzák, hogy Magyarország és a királyi felségnek egyéb tartományai között minden eladó árukra nézve szabad legyen a kereskedés, s másoknak adósságaért soha másnak holmija vagy személye le ne tartóztassék, és az ezt megszegők a törvényben kijelölt büntetés alá vettessenek.

Negyedik törvénylevele az 1687-ik évi sz. Lukács napjára hirdetett, s jövő évi január 25-ik napjáig tartott pozsonyi országgyülésben hozaték, s a királynak elő- és utószavain túl a rendeknek bevezető szavából, — melyben azon iparkodásiért, melyeknél fogvást részint az ország hívségben maradott főnökeinek és követőiknek, részint szövetségeinek közre munkálásával a veszélyben forgott sz. koronát, az országot s annak hív fiait, és egyéb tartományait a hajótöréstől megmenteni, és bátorságos kikötőbe vezérleni működött, továbbá Buda várának az ország nagyobb részéveli visszavéte-

leért, ezen országgyűlésnek egybehivásaért, s arra királynéjával és elsőszülöttjéveli megjelenéseért, az ország visszafoglalt részeinek megtartására, a még ellenség hatalmában lévőknek visszavételére, és a haza boldogságának megállapitására irányzott előadásaiért, végre azért, mert első szülött fia öröklő királylyá koronáztatásának inditványozása által oltalmukról még halála utáni időkre is gondoskodni kegyeskedett, — és 29 ágazatból áll, melyek közől

I. Ideigleni vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, melyben előadatik, hogy a rendek József főherceget, atyja erényeinek példányát, a királyi szék ürességéből eredhető veszélyeknek megelőzése végett is egy szóval és lélekkel történt kikiáltás mellett királylyá koronázták. Továbbá beiktattatik az újont koronázott királynak esküje, melyben az arany bulla 31-dik ágazatának, ellenszegülhetési jogról szóló záradékának kivétele már előfordul.

Az 5-dik ágazat, melyben a rendek mind a lothringi herceg által 1684-dik évben, mind a múlt zavargások alatt királyi felség ellen elkövetett bármily bűntettek fölött hirdetett közbocsánatok iránt, — melyeknél fogva ő felsége a hivségre visszatérőket, még az elhalt vétkeseknek örököseit is (egyedűl a pártütésnek fejét és annak a pártütésben továbbra is megmaradó követőit, kikkel mint haza ellenségeivel és levelesekké tettekkel minden közlekedést hívségtelenségnek büntetése alatt tilalmaz, kivéve) királyi kegyelmébe visszafogadja, — megnyugvásukat kifejezik, de mégis azon hozzáadással: hogy a múlt zavarok alatt magános hatalmaskodásokat és kártételeket elkövettek, továbbá a számadásra köteles szolgákat az általok bevett jövedelmek iránt, és a letéteményeseket a nálok letett vagyonnak kiadása miatt a károsultak, ellent nem állhatván a közbocsánat, perbe foghassák, és elégtételre szoríthassák.

A 12-ik ágazat, mely azon visszaélést, — melynél fogva némely határszéli zsoldban lévő nemesek, jóllehet az 1655:7-ik cikk szerint a katonai dolgokon kivűl ők is vármegye hatósága alatt állanak, és valamint nemesi előjoggal bírnak, úgy az arra és jószágaikra rótt köz terheket más nemesekkel aránylag viselni kötelesek, mégis magokat katonai főnökeiknek segedelmével az ily terhek alól kihúzni vakmerősködtek, — eltörli, és az ellenszegülőket vármegye hatalmával kötelességökre szoríthatóknak határozza.

A 15-ik ágazat, melyben megújittatván az 1681:23-ik ágazat, az or-

szág határainak rendbeszedésére Kollonich Leopold bíbornoknak elnöksége alatt 7 küldöttség neveztetik oly utasítással: hogy azok munkálataikat az illető tartományoknak biztosaival mindjárt tavasz elején kezdjék meg, és ha a szomszéd tartományoknak biztosai a kitüzendő határnapra meg nem jelennének is, munkájokban járjanak el, és annak eredményét ő felsége elébe terjeszszék.

A 16-ik ágazat, melyben azon veszélynek szemléletére, melylyel Trencsin városát a Vág, a győri várat pedig a Duna vizének rohama fenyegeti, minekutána ő felsége a költségek és más szükségesek iránt a magyar kamarának már parancsokat adott, két rendbeli országos kiküldöttség neveztetik, munkájában a hadi tanács és kamara által nevezendő biztosokkal eljárandó.

A 19-dik ágazat, mely által a rendek igazságosnak nyilvánítják azt, hogy az egri káptalan azon kassai lakosokat és bűntársaikat, kik egyházuknak kelyheit és más drágaságait a zavargások alatt elrablották, ellent nem állhatván a közbocsánat, kisebb hatalmaskodás perébe fogathassák.

A 24-ik ágazat, mely előadja, hogy ő felsége azon 17,153 rhénes forintnak megtérítésére, melyet Bereg vármegye a katonai téli adagok egybehordásának elmulasztásaért a munkácsi és szentmiklósi jószágok helyett katonai végrehajtás mellett lefizetni kényszeríttetett, hatályos szereket használni igért.

A 27—29-dik ágazat, melyekben országunk rendei az 1-sőben: Salm Károly Otto és Nikolspurgi Liechtenstein János Ádám herceget, s Liechtenstein Miksát, Antal Fülöpöt és Hartmannt, Kinsky Udalrich, Ursin és Rosenberg Farkas András, Stratmann Tivadar Althét Henrik grófokat, és Sternberg Vratiszlávot tulajdon indulatjokból és háladatosságuknak tanúságaúl, — a 2-ikban: Kaunitz András Domokos, Herberstein Ferdinánd Erneszt, és Breyner Szigfrid Kristóf grófokat ugyan szinte háladatosságok jeléül, Thaun Vilmos Antal, Dinewald Henrik János, Kolowrat Liebsteinsky Norbert Leopold, Herberstein János Kristóf Ferdinánd, Heizenstein Otto Felicián, Kontzin János Waichard, Salaburg Gotthárd Henrik, s Bucelleni Gyula Fridrik grófokat, Wopping Ferdinánd Lajos bárót, Majer Jakab Theobaldot, Schlick Ferenc Józsefet, Schlick Leopold és Herberstein János Fridrik Miksa grófokat, Guadagni Sándor határgrófot, Heizenstein János Kristóf Ferdinánd grófot, Heisler Donátot, Doria ker. János határgrófot, Belt Leopold bárót, Hochenfeld Otto Henrik, és Otto

Ferdinánd, Schallemberg Dithmár és Salaburg János Gottfried grófokat, Grilli Antal és Ferenc Olaszország legnemesb határgrófjait, Magni Károly Miksa, Volkra György András, s Otto Ferdinánd Theophil, és Schallemberg Kristóf Theodomár grófokat, Budler János bárót, Rappach Károly Erneszt grófot, Strasser Ferenc Joachimot, Wallis György bárót, Obitz Ferdinánd határgrófot, Plenken János Adorján bárót, Bockhorst Árnoldot, Hauspersky Györgyöt, Saponara Fülöp bárót, Bertram Ferenc Vinándot, Rortessen Fridriket, Hitter Pétert, és Wertenburg István Andrást pedig hazánkhoz tanusított jó akaratukért, — a 3-ikban végre: Canon bárót, Falkenbergi Grundemann Erneszt Constantint, Aichpichl Károly Theophil, és Almaerigo Ferenc bárókat, Schalvignoni Jeromost, Blumberg Sebestyén bárót, Mamucha Márk Antalt, Hauchin Pál Antal bárót, Scheffer János Richárd lovagot, Rechroni Rechberger János Kristófot, Albrechtsburgi Albrecht János Konrádot és János Ignácot, Kussini Kussinsky György Ignácot, Weissenegg János Benedeket, Hochen Jánost, Bischoffshausen János Izsaiást, Pallm Dávidot, Hierneiss Ágostont, Sekl Ferencet, Helburg kapitányt, Majgnin Károly Ambrust, és kiknek nevei ezen törvénycikk fölüliratában elősoroltatnak, úgymint: Blumberg Albert bárót, Valkerin Farkas Vilmost, és Hermann Gábort, Crejnitz ker. Jánost, Eillers Jánost, Lumago János Antalt, Marko Henriket, Guger Kálmánt, Huppelin János Fridrik Leopoldot, Drohin Márton Antalt, Fabriciis János Ádámot, Terz Mihály Angyalt, Rensing Ferenc Henriket, Hentaller Farkas Ferdinándot, Melmek János Tivadart, Batzendorf Jánost, Jakabot, Fülöpöt, és Farkas Károlyt, Ferl György Kristófot, Bockhorst János Henriket és Victort, Veleczky György Jánost, Szluttzky György Vratiszlót, Paluzollus Ferencet, Premer János Lajost, Popovics János Ferencet, Vernelling Gáspár Joachimot, Vezlain János Istvánt, Vejner Bernárd Bódogot, Forster Kristófot, és May János Jakabot a királynak ajánlatára és hozzájok tett folyamodásukra, meghagyván mindegyikök rangjának, méltóságának és polgári állásának előjogait és címeit, honfiaink közé fölveszik, az eskületétel és kiváltságlevél-nyerés iránt az 1659:133., 1662:55. és 1681:82-ik cikkekben rendelteket ujonan ismételvén, s magokat a királyi felségnek atyai kegyeibe és oltalmába, örök háladatosságot és tántoríthatlan hűséget fogadva, ajánlván.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletűek:

A 2-dik és 3-dik ágazat, melyekben országunk rendei a királynak

Buda vára hazánk nagyobb részéveli visszafoglalása által tett érdemeiért, amabban ugyan igérik: hogy, azt rendelvén az 1547:5-ik ágazat is más arról létezőkkel együtt, senkit mást királyuknak elismérni és koronázni nem fognak, mint ő felsége férfi maradékainak férfi elószülöttét; emebben pedig rendelik: hogy ő felségének férfi magva kihalván, II. Károly spanyol királynak férfi ágára szinte elsőszülöttségi renden szálljon az örökösülés, és csak akkor álljon vissza az ország rendeinek királyválasztási ősi szabadsága, ha II. Károly spanyol királynak férfiági férfi maradékai is kihalandnak. Egyébiránt mind a két cikk világosan kiköti: hogy a királyi székre lépendő tag koronázása előtt a szokott királyi biztosítólevelet kiadni és a királyi esküt eldődei által használt alakban letenni köteles legyen.

A 4-ik ágazat, melyben országunk rendei a király és ország között támadható bizodalmatlanságnak gyökeres kiirtása végett megegyeznek abban, hogy II. András 1222-iki 31-ik ágazatának az ellenmondási és ellenszegülési szabadságról szóló záradéka, — melynek az ország rendeinek józanabb része oly értelmet, mintha annál fogvást szabad volna törvényes királyuk és urok ellen fegyveres kézzel felkelni és ellenszegülni, úgy sem tulajdonított soha, — mind a királyi biztosítólevélből mind a koronázási esküből ezután kihagyassék, egyébiránt semmit bizonyosabbnak nem tartván, mintsem azt, hogy ő felsége és utódai az ország rendeit ősi jogaikban és szabadságaikban biztosítólevelöknek tartalma szerint mindenkor megtartandják.

A 6- és 7-ik ágazat, melyek közől amabban ugyan rendeltetik hogy, miután a felség megkoronázott első szülöttének és országunk rendeinek esedezésére a pártütők ellen fölállított haditörvényszéket, az ugynevezett eperjesi bizottságot, minden előtte folyó perekkel s azokat érdeklő bűnnyomozási iratokkal együtt eltörlötte, és az általa letartóztatva lévő foglyokat még ezen országgyülés alatt szabadon bocsáttatni rendelte, ha kik ezután hívségtelenkedés vétkébe esnének, az ország törvényeiben rendelt mód szerint és azokra épitendő per mellett itéltessenek; emebben pedig a rendek ő felségének azon kegyes válasza iránt teljes megnyugvásukat kijelentik, melynél fogva megigéré: hogy az eperjesi bizottság által végrehajtás mellett elvett, vagy egyébkint a királyi fiscus által a vétkesektől hitveseiket és gyermekeiket illetőkkel együtt elfoglalt, vagy azoknak, kik előbb történt elhalásuk miatt a közbocsánatot nem használhaták, özvegyeiktől és gyermekeiktől elkobzott jószágok és levelek visszaadásának dolgá-

ban, valamint azok iránt is, kik kielégitésöket az 1681:11-ik cikknek teljesítésétől várják, a rendeknek kérésére oly tekintettel leend, miszerint mind a rendek, mind a megkárosult esedezők az igazságnak kiszolgáltatásán túl császári királyi kegyelmét is érezhessék.

A 8-ik ágazat, melyben megújíttatván az 1613:25., 1635:28. és 1655: 50-ik ágazatok, a magyar cancellária az e törvényekben kijelölt hatóságában megtartatni, és hogy céljának megfelelhessen, a cancellár mellett legalább két magyar tanácsos ő felsége költségén állandóul tartatni, és ezen intézkedés haladék nélkül foganatba tétetni sürgettetik.

A 9-ik ágazat, melyben a pazarolhatásnak meggátlására határoztatik hogy, ha ezután valamely országnagy ősi javainak jövedelmeiből, vagy szolgálataival avagy egyébkint szerzett jószágairól a vármegyékben előre kihirdetendő végintézete által ő felségétől megerősített hitbizományi, és születéselsőbbségi intézkedést teend, annak örökösei és utódai az ily végintézeti rendelkezés alatt álló jószágokat szerzésöknek tőkéjére nézve azon intézkedésnek ellenére se el ne zálogíthassák, se el ne idegeníthessék, hanem születéselsőbbségi joguknak vesztesége alatt azoknak csak jövedelmeit huzhassák, ezen ágazat azonban a nemesekre semmiképen ki nem terjedvén.

A 10-ik ágazat, mely a világi országnagyok közt országgyülési ülésöknek rende iránt létezett viszálkodásoknak megszüntetésére ülésеik rendét pontosan elhatározza, jelesül rendeli, hogy az egyházi rendnek ülése egy részben kölcsönösen és illendőleg elintézve lévén, az országnagyok házában a nádort, mint királyi helytartót, az ülésben az országbirája, ezt a slavoniai bán, ha jelen van, ezt a tárnokmester, ezt az ország bárói, mint egyenlő tekintélyűek, kineveztetésöknek rende szerint, ezeket a pozsonyi gróf, ezt a koronaőrzők, ezeket az örökös, és emezeket a többi főispánok, mind a két rendbeliek hivatalba iktatásuknak rendje szerint, végre ezeket a tanácsos urak öregségök rendén kövessék, az országnak egyéb rendeinél pedig az előbbi rend ezután is tartassék fenn.

A 11-ik ágazat, mely megváltoztatván a h. t. 1. r. 98., 99., 100. és 102-ik címeinek az iránti rendeleteit, a házastársaknak szerzeményi ingatlan javaikban és mindenféle ingó joszágaikban, az egyik fél örökös és végintézet nélküli elhalásának esetére, kölcsönös örökösödést enged.

A 13-ik ágazat, mely a kényszerített felvallás iránt Corvin III. törv. 26-ik ágazatát megújítván, egyszersmind rendeli, hogy a felvallónak isme-

retlen nyelven szerkesztett felvallás nékie anyanyelvén pontról pontra magyaráztassék meg, és azután általa élő szóval helyben hagyassék, máskép kényszerített felvallás gyanánt foganatlan, és félretétethető legyen.

A 14-ik ágazat, mely a házaikon kivűl alig más jószággal biró nemes gonosztévők iránt az 1655:38-ik cikknek rendeletét oda változtatja hogy, mivel meg szoktak szökni, az illető vármegyei előjárok őket, mihelyest bűntettökről elégséges tudomást szerzettek, a nyomozásnak megtétele előtt is befogathassák.

A 17-dik ágazat, melyben a felségnek beléegyezésével rendeltetik, hogy a szabad kir. városok sok hasonló helyeknek visszanyerése által annyira megszaporodván, miszerint a negyedik rend számra a többieket nem csak utólérte, hanem talán meg is haladja, a felség többé helységeket ezen rendbe föl ne vegyen, és az ezen ágazatnak ellenére netalán felveendők föl nem vetteknek tekintessenek, kivéve ha a felség a közjónak tekintetéből nagy érdemekért valamely községnek ily különös kegyelmet törvényágazat mellett adni akarna.

A 18-ik ágazat, mely az 1659:70-ik ágazatnak birtokos nemesnejü parasztok ellen hozott rendeletét azoknak anyjok nemesi birtokából hatalmaskodó maradékaikra is kiterjeszti.

A 20-ik ágazat, melyben köz megegyezéssel határoztatik, hogy a Jézus társaságának rende összes néven véve, részint a felség kegyes határozatának, részint azon társaság országunk rendeihez intézett folyamodásának méltánylásából Magyarországba és kapcsolt részeibe befogadott és megállandósított szerzetnek tekintessék.

A 21-ik ágazat, melyben a rendek az 1681:25- és 26-ik ágazatokat az ágostai és helvét valláskövetőkről, — mivel a felség őket, habár ellenszegülésök által magokat azoknak jótéteményétől megfosztották, a közbéke végett még is felséges kegyelméből még érvényeseknek határozá, — az egyházi rendnek és másféle katholikus világiaknak ellenmondásai ellent nem állván, szinte megújítottaknak és régi erejökbe visszahelyezetteknek tartatni és foganasíttatni határozzák.

A 22- és 23-ik ágazat, melyek közől amabban Slavonia s Horvát- és Dalmátországok, a királyi felség állandó hűségökért az iránt adott kegyelmes határozatának értelmében mind béke mind had idejében hatóságukban, jogaikban, szabadságaikban, valamint bánjok is törvényes hatalmában az 1608. k. e. 11., 1609:27., 1649:33. és 1681:62., 66. s 71-ik cikkek szerint

megtartatni rendeltetnek; emebben pedig a hitvallás egységének, és a kedélyek az általi békéjének megőrzése végett elhatároztatik, hogy ezen országokban és azokhoz ezután törvényesen visszacsatolandó részekben, e törvény által megerősített tartományi rendelményeik szerint ingatlan jószágokat, mint addig, úgy jövendőben is csak egyedűl katholikusok birhassanak.

A 25-ik ágazat, melyben a Nagyhont vármegyével egyesűlt kishonti járásról rendeltetik, hogy ezután is Nagyhonttal egyesűlve maradjon ugyan, de részére azon járásbeli nemesek közől a főispán és azon járásnak közönsége által, szokott kijelölés és választás útján, külön alispán hozzája melléklendő szolgabirákkal és esküdtekkel együtt rendeltessék, ki Hont vármegye alispánával egyenlő hatalommal az előtte pörlekedőknek igazságot szolgáltasson, és ha a szükség megkivánja, azon járásra közgyűlést is hirdethessen; a vármegye mind a négy járás számára tartandó közgyűlésnek egybehívása mindazáltal, a kishonti alispánnali egyetértés mellett, Nagyhont vármegyének alispánát illesse, és a kishonti járásnak részére annak kebelében tartandó köztörvényszéknek kihirdetése is hasonló egyetértéssel történjék.

A 26-ik ágazat, mely a honfiúsításról szóló törvényeinket azzal toldja meg, hogy mostantól kezdve jövendőben minden honfiusítandó idegen az országnak köz szükségeire még az országgyűlés folyama alatt a nádornak kezébe 1000 aranyat fizetni, az ország törvényeinek engedelmeskedni, és a magyar udvari cancelláriából királyi oklevelet (diplomát), melybe letett esküjének szavai beiktatandók lesznek, váltani tartozzék, s a honfiusítás csak azokra, kik az esküt letették, terjedjen ki.

Észrevétel. I. Leopoldnak itt előterjesztett törvényleveleit főleg a dicső ausztriai ház férfiága első szülöttség rendje szerinti örökösödésének megállapításáról [1]), az ellenszegülési szabadságnak eltörléséről [2]), a nádornak [3]), és a bánnak hatóságáról [4]), az evangelika vallásoknak dolgáról [5]), az országnagyok országgyűlési ülésének szabályozásáról [6]), az országgyű-

---

[1]) 1687 : 2. s 3.
[2]) 1687:4.
[3]) 1659 : 30. s 1681 : 1. s 2.
[4]) 1681 : 62. s 1687 : 22.
[5]) 1681 : 25., 26. s 1687 : 21.
[6]) 1687: 10. t. c.

lésről engedelem nélkül eltávozóknak, vagy az ülésekben makacsúl részt nem vevőknek büntetéséről [1]), a szabad kir. városok száma nagyobbitásának ezután csak törvényágazatilag történhetéséről [2]), a birtokképességnek hazánk kapcsolt részeiben egyedűl katholikusokra szorításáról [3]), a külföldiek honfiúsitásának kellékeiről [4]), a gonosztévőknek befogásáról és büntetéséről [5]), a perbeli költségeknek világos adóssági perekbeni oda itéléséről [6]), az oklevél letartóztatásáról [7]), a törvényellenes birói parancsokról [8]), a hivségtelenkedésben marasztalt szülők ártatlan gyermekei részeinek végrehajtáskori kiadásáról [9]), a végrehajtás által elvett jószágoknak visszafoglalásáról [10]), s a vármegye biróságának az ingó javakat kereső perekben ugyan 1200 [11]), a világos adóssági és zálogváltási ügyekben pedig 6000 forintig [12]) kiterjesztéséről hozott törvények teszik érdekesekké.

2. §. *Az e korbeli egyéb említést igénylőkről.*

I-ső Leopoldnak fenn előadott törvénylevelein túl e korból törvényeinknek történetiratára nézve még e következők is említést igénylenek:

I. Hogy I. Leopold is szinte, mint elődei, atyjának éltében királylyá választaték és koronáztaték [13]), sőt még I-ső Józsefnek koronáztatása is, jóllehet akkor már elsőszülöttségi örökösülése meg volt állapítva, a királyi szék ürességének eltávoztatása végett atyjának éltében megtörtént [14]).

II. Hogy I-ső Józsefnek 1687-ik évi december 8-ikán kelt koronázási biztosító levele [15]) már többé nem 17, hanem csak 7 feltételi pontot foglal

[1]) 1662: 53.
[2]) 1687: 17.
[3]) 1687: 23.
[4]) 1659: 133. §. 26. 27., 1662: 5. §. 4., 1681: 82. §. 26. és 1687: 26. s 29. §. 22. 23.
[5]) 1659: 15—18. és 1687: 13.
[6]) 1659: 31.
[7]) 1659: 43., 1662: 35.
[8]) 1659: 45., s 1681: 30.
[9]) 1659: 104.
[10]) 1662: 29. s 1681: 31.
[11]) 1662: 32.
[12]) 1681: 33. t. c.
[13]) Lásd az 1655: 2. c.
[14]) Lásd az 1687: 1-ső cikket és kir. biztosító levelét.
[15]) Lásd ezen oklevelet Kovachich: Sylloge Decret. Comit. I. köt. 411—416. lapjain.

magába, s abban többé a bécsi és linci békekötések, s egyes törvénycikkek nem hordatnak elő. Következő pedig az abban előforduló pontoknak tartalma: 1) Hogy a király az országnak és hazafiaknak jogait, szabadságait és törvényeit, a mint azoknak alkalmazása és értelme fölött a királynak és ország rendeinek közös megegyezésével országgyűlésileg egyesülés történendik, II. András 1221-ik évi 31-ik ágazatának az ellenszegülés jogáról szóló záradékát kivéve, megtartandja. — 2) Hogy II. Károly spanyol királyi székre jutandó maradékai is Magyarországban vagy ahhoz közelebb fekvő tartományokban lakandanak. — 3) Hogy a király szent koronánkat arra választott világi egyének által az országban őriztetendi. — 4) Hogy az országnak visszavett és ezután visszaveendő részeit a királyi eskünek szelleme, s a törvények és kiváltságok értelmének fennérdeklett magyarázata szerint az országhoz és kapcsolt részeihez egészen visszakeblezendi. — 5) Hogy kihalván I-ső Leopoldnak és II. Károly spanyol királynak férfiága, a szabad király-választásnak joga az ország rendeire visszaszálland, s Magyarországnál és kapcsolt részeinél hazánknak régi szokása szerint sértetlenül megmaradand. — 6) Hogy minden megkoronáztatandó örökös király koronáztatásának alkalmával a jelen] biztositásnak elfogadását előre bocsátandja. — 7) Hogy ő (I. József) atyjának éltében annak világosan kifejezett akaratja, és az ország rendeinek beléegyezése nélkül az országnak kormányába be nem avatkozandik. — Emlékezetes ezen oklevélben az is, hogy annak bévezetésében az ausztriai háznak elsőszülöttségi örökösülő joga már hajdan megszerzettnek, s az időknek mostohasága által valamennyire meghomályosítottnak, és ezen alkalommal régi erőteljességébe és világába visszahelyzettnek mondatik. Továbbá, hogy azon intézkedésről, mely szerint az ország rendei senkit mást törvényszerű királyuknak el nem fogadandnak, mint az I. Leopoldtól származó férfi örökösöknek elsőszülöttét, valamint az 1687:2-ik ágazatban, ugy itten is az állíttatik, hogy ugyanez már az 1547:5-ik és más törvénycikkekben is rendelve létezik.

III. Hogy a szabad kir. városoknak hazánk dolgaiba és a törvényhozásba befolyása e királyunk korában sem csökkent, világosan tanusítván ezt mind az, hogy a Lublyó vára és a szepességi 13 város viszaváltásának ügyében Lengyelországba küldött követségben is, mi azelőtt még soha nem történt, részt, és pedig a többi rendekkel egyenlőt [1]) nyertek,

[1]) Lásd az 1681:24-ik cikket.

mind pedig az, mert országunk egyéb rendei a városok számának szaporodását magokra nézve oly veszélyesnek tartották, hogy azt jövendőben nem szaporítandónak határoznák, s valamely községnek a sz. kir. városok közé érdem vagy közjó miatti fölvételét csak kivételképen és törvénycikkbe iktatás hozzájárultával [1]) engednék meg.

IV. Hogy I-ső Leopold alatt, jelesül az 1702-ik évi december 5-ikén a magyar egyházi rend és a cs. kir. udvari kamara közt Kollonich Leopold bíbornoknak elnöklete alatt az egyházi rend, magyar udvari cancellária, és cs. kir. udvari kamara részéről kiküldött egyéneknek jelenlétében tartott gyülésben (congressus), az elhúnyt főpapoknak hátrahagyott vagyonában történni szokott elsikkasztásoknak, s a papság és királyi fiscus között támadó költséges pereknek megelőzése végett az elhúnyt főpapok vagyona lepecsétlésének s összeirásának, és az egyházi javak székürültség alatti kezelésének módja, továbbá a főpapoknak II. Ferdinánd 1625-iki diplomájában engedményezett végintézeti tehetsége, és az altalok véghelyeink és váraink szükségeire hagyandó értéknek mennyisége iránt bizonyos meghatározó szabályok hozattak, nevezet szerint: 1) Hogy a főpapnak halála után tüstént annak minden ingó javait, — a házi eszközöket kivéve, — két káptalanbeli és a helyben lévő, bármily rangu, kamarai tiszt, vagy ha ily kamarai tiszt ott nem léteznék, amazok magok bátorságos helyre rakják és lepecsételjék; a kamarai tiszt jelen nem létének esetében mindazáltal azután szükséges lévén a legközelebb lakó kamarai tisztet, az általa is teendő lepecsétlésre, levélhordó által felszólítani. — 2) Hogy későbben ugyanazon három kiküldött személyek az elholtnak mind az így lepecsételt, mind pedig egyéb általa szerzett, s azon egyházi hűbérhez kamara utján nyert királyi megegyezéssel be nem keblezett ingó javairól rendbeszedett, s aláirásaikkal és pecséteikkel erősítendő, és azon ingóságoknak igazságos becsűjét is magába foglaló lelettárt készítsenek, s annak egy példányát az esztergomi érseknek megküldeni, és egyet a káptalannak átadni tartozzanak. — 3) Hogy az így összeirt jószágokból kifizettetvén az elhúnytnak egyházi hűbéri javaira tett adósságai, legelőbbi könyvei a káptalannak könyvtárnyitásra, papöltönyei s oltári ékességei az egyháznak, és házi bútorai utódjának jussanak, ingó vagyonának többi összege pedig három egyenlő részre osztassék, s egy harmada papi nevelőháznak épitésére,

[1]) Lásd az 1687: 17-ik ágazatot.

vagy ha az már béfejezve volna, az esztergomi érseknek, vagy az ő megbizásából a káptalannak rendelkezése szerint lelkiállomásoknak és egyházaknak fölsegélésére fordíttassék, egy harmada a véghelyeknek és váraknak szükségeire a kir. fiscusnak adassék, egy harmada végül az elhúnytnak temetési költségeire, és végintézeti vagy végintézet nélküli örököseire szálljon, a családi ingatlan vagyonábani örökösödés a haza köz törvényeinek rendeleténél hagyatván. — 4) Hogy az egyházi jószágoknak és jövedelmeknek kormányzása a főpapi széknek ürültsége alatt a kir. kamara által nevezett igazgató, és a káptalan által rendelendő felügyelő által híven kezeltessék, és az ezen igazgatás alatti jövedelmek a három első hónapban ugyan egészen a kir. fiscust pártfogói jogánál fogvást, azután pedig felében az egyházat vagy alatta álló lelkészségeket (parochia), felében a kir. fiscust illessék, de még is úgy, hogy a felszerelt majorságok az elhúnyt főpap utódjának hagyassanak, és a jószágok az igazgatásnak ideje alatt pusztulásra ne jussanak. — 5) Hogy, ha ki az elhúnyt főpapnak vagyonából vagy székürültség alatti jövedelmeiből valamit elsikkasztani vagy eltitkolni merészlene, bűntettéhez mért törvényes büntetés alá szigorúan vettessék. Igy adja mindezeket elő az 1702-dik évi december 5-dik napján keletkezett, úgynevezett „Kollonichféle szerződés," Conventio Kollonichiana [1]).

Ezen határozatok mindazáltal azon Kollonich bíbornokhoz szóló, s 1703-ik évi junius 15-ikén kelt oklevélben, melyben a cs. kir. udvari kamara vele ő felségének, a magyar dolgokbani ministeri bizottmánynak előadására hozott, e tárgybeli véghatározatát, az egyházi rendnéli tudomásul adás és jövőre változhatlan szabályul-tartás végett közli, némi módosításokat szenvedtek, ugymint: Az 1-ső pontra nézve, az elhúnyt főpapnak azonnal halála után bátorságos helyre rakandó és lepecsétlendő ingóságai közé annak oklevelei s irományai is, és pedig főleg tartozni nyilvánittatnak, és azon esetben, ha a lepecsétlésnél csak a kamarai tiszt volt jelen, annak is kötelességül tétetik, hogy a történt halálesetet a káptalannak szinte azonnal tudomásúl adassa. — A 2-dik pontra nézve, az alapítmányi, ugy-

[1]) Lásd ezen oklevelet a cs. kir. udvari kamarának a magyar udvari cancelláriához szóló, s azt arra, hogy a magyar egyházi rendet ő felségének ezen határozatokhoz járult helybenhagyásáról, és azoknak változhatlan szabályul szolgálandásáról tudosítsa, hivatalosan felszólító iratának alakjában előadva Pray: Specimen Hierarchiae Hungaricae című munkája I. részének 190—192-ik lapjain.

mint egyházi hűbérhez kapcsolva maradó, és az ősi, mint a rokonoknak örökösödéséhez tartozó, ingóságok az összeirandóktól elválasztatni határoztatnak, az összeirás két káptalanbeli, és egy kamara, vagy a helyek mivoltához képest a jószágigazgatóság által kiküldendő biztos által tétetni rendeltetik, s az elkészült lelettárt a káptalanbeliek közől egyik az elhúnytnak végintézetével együtt a megye püspökének, másik az illető érseknek (metropolita) beküldeni, a kamara embere pedig elöjáróságának beadni kötelessé tétetik, és az ingatlan akár örökségi akár szerzeményi jószágoknak összeirása, mennyire azok a kir. fiscusra, mint törvényes örökösre, szállók, a káptalanbeliek minden befolyásának kizárásával, egyedűl a kiküldött kamarai egyének hatóságához tartozónak nyilvánittatik. — A 3-dik pontra nézve, hogy a végintézetnek, ha léteznék, végrehajtása, vagy nem léteznék, a lelettárban foglalt joszágoknak kiosztása, ne hogy késedelem miatt megromoljanak, azok által, kiket az elhúnytnak megyés püspöke (ordinarius) és illető érseke magok részéről, és a fiscus magáéról rendelend, tüstént megtétessék, és pedig következőképen, t. i. hogy legelőször az elhúnytnak rangjához és értékéhez illő temetési költségei, zsoldosai, szolgái és hitelezői, — az egyház vagy papnevelőház kárára tett adósságokat még is, melyek, mint ezennel megtiltottak, érvényteleneknek tartandók, oda nem értve, — fizettessenek ki; azután könyvei és kéziratai könyvtárnyitás vagy bővitésre a káptalannak, vagy ha káptalannak tagja nem volt, egyházának, papi öltönyei, szentelt edényei s oltárékességei az egyháznak, és házi eszközei, vagy asztal-, konyha- s pinceszerei, ágyai, székei és szőnyegei utódjának hagyassanak, e végre az egyházi férfiaknak nem csak szabadságukban állván mindazon házi szerekről, melyeket hivatalbeli utódokról utódokra juttatni kivánnak, hanem hasznos és szükséges is lévén utódaiknak értesitésére az egyházi hűbérnek minden birtoki jogáról és jövedelmeiről is rendezett lelettárt szerkeszteni; — végre hogy ezeknek kiadása után a hátramaradott vagyon három egyenlő részre osztassék, s azok közől egyik választási elsőséggel az egyházra szálljon, az elhúnytnak kijelölése szerint papi nevelőháznak épitésére vagy nagyobbitására, avagy egyházaknak javitására, vagy lelkiállomásoknak fölsegélésére forditandó, — másik a magyar kir. fiscusnak véghelyek és várak szükségeire jusson, harmadik a főpapnak szabad rendelkezése alá tartozzék, és ha végintézet nélkül halna meg, azon atyafiainak adassék, kiket hazánk törvényei szerint az örökösödés végintézet nélkül illet, és ha ilyek nem lé-

teznének, fele a fiscusra, fele az egyházra szálljon. — A 4-ik pontra nézve, az egyházi, vagy egyház-alapítmányhoz tartozó jószágokat igazgató egyik egyénnek választása az elhúnyt főpap megyés püspökének, másikáé a kamarának tulajdoníttatik, s az igazgatók a jószágokat közös hatalommal kormányozni, és az igazgatásnak végén nyerendő jutalom mellett főleg arra ügyelni parancsoltatnak, hogy a joszágok pusztulásra ne jussanak, s jövedelmeik ne csökkenjenek, és semmi, mi a gazdálkodáshoz tartozik, el ne mulasztassék; a hűbérnek ürültsége alatt az elhúnyt főpap utódjának beszékezéséig (installatio) béveendő jövedelmeik pedig, ha a hűbérnek ürültsége egy évnegyednél tovább tartana, a kir. fiscus és egyház között egyenlő részekben felosztatni rendeltetnek. — Az 5-ik pontra nézve a törvény büntetése alá vettetés mindazokra is, kik az egyházat és fiscust akár miféleképen megkárosítanák, világos szavakkal kiterjesztetik.

TOLDALÉK.

Általános jegyzetek I. Ferdinánd korától I. József koráig.

I. Hogy ezen korszakban országunk rendjeinek legfőbb gondját a hazának védelme és — ha az 1608-ik évtől 1655-ik évig legfolyt időt, melyben hazánkra az erdélyi fejedelmek lényegesb befolyást gyakorlának, kiveszszük, — a török járomnak lerázása tevé, s hogy e célra országunk rendei rendszerint, kisebb s egy részt érdeklő veszélynek esetére ugyan részleges (particularis) vagyis környékbeli [1]), nagyobb és egész hazát érdeklőére pedig általános és országos felkelést (generalis insurrectio) [2]), — mely a

---

[1]) A részleges felkelésről lásd az 1553:4., 1554:10., 1556:32., 1557:2., 1559:13., 1566:18., 1567:23., 1569:24., 1572:7., 1574:11., 1575:11., 1578:10., 1582:2., 1583:2., 1588:19., 1593:11., 1599:12., 1609:65., 1622:22., 1625:10., 1630:40., 1635:8., 1638:15. s 1681:47. t. c.

[2]) Az országos felkelésről lásd az 1528:1., 1536:23—25., 1537:13. 14., 1542 beszt. 32—35., pozs. 19—25., 1545:5., 6., 21., 1546:17., 1547:17., 1552:3., 1553:2., 1554:10., 1555:46., 1556:21., 1557:2., 1559:13., 1566:18., 1567:23., 1569:24., 1572:7., 1574:10., 1575:11., 1578:10., 1582:2., 1583:2., 1588:19., 1593:11., 1594:1. 2., 1595:2., 1596:7., 1598:20., 1599:22., 1601:9., 1613:18., 1618:56., 1619:4., 1622:21., 1625:10., 1630:41., 1635:88., 1638:15., 1659:7., 1662:5. s 1681:46. t. c.

személyes fölkelésen fölül azokra nézve, kik folytonosan hadi népet és zászlóaljakat tartani szoktak, hadinépeinek és zászlóaljaiknak [1]), más birtokosokra nézve pedig jobbágyaiknak számához képest, jelesül 100 jobbágytól hol 10 [2]) hol 5 [3]), hol 4 lovasnak [4]), hol 3 lovasnak és 3 gyalognak [5]) kiállításában, néha a táborozásra lehetőleg legjobb készületteli megjelenésben [6]) állott, és melyhez néha a jobbágyok is külön száztól 5 [7]), vagy 10 [8]), avagy minden kaputól [9]) egy gyaloggal, néha pedig egy ötödrészökkel [10]), vagy épen fejénként [11]) járulának, — rendelni szoktak; néha azonban a személyes fölkelés helyett a táborba szállításnak napjától számítva egy hónapra, 1599. és 1600-ik években ugyan minden négy kaputól egy gyalogot [12]), 1602-dik évtől fogva 1604-dik évig pedig minden 20 háztól egy lovagot [13]), és azontúl hat hónapra bizonyos számu fegyvereseket, jelesül 1599-dik évben Slavoniával együtt 4800 lovast s 5200 gyalogot [14]), 1602-ik évben pedig, Slavóniát oda nem számítva, 2000 lovast és 2000 gyalogot [15]), néha végre személyes fölkelés nélkül pénzbeli segedelem [16]), vagy egyszersmind részleges fölkelés helyében is [17]) katonaállítást, és annak kitar-

---

[1]) Lásd az 1528: 1., 1536: 25., 1555: 6., 1557: 2. s 1659: 7. t. c.

[2]) Lásd az 1545: 5., 1552: 3., 1554: 10., 1555: 6., 1557: 2., 1559: 13., 1566: 18., 1567: 23., 1569: 22., 1572: 7., 1574: 11., 1575: 11., 1578: 10., 1588: 19. s 1659: 7. t. c.

[3]) Lásd az 1528:8., 1537:13., 1542. beszt. 32., pozs. 19., 1546: 17., 1601: 9., 1613: 18., 1618: 56., 1662: 5. s 1681: 46. t. c.

[4]) Lásd az 1543: 11. t. c.

[5]) Lásd az 1547: 17. s 1597: 2. t. c.

[6]) Lásd az 1619: 4., 1622: 21., 1625: 10., 1630: 41., 1635: 88., 1638: 15. t. c.

[7]) Lásd az 1552: 3., 1553: 2., 1554: 10., 1555: 6., 1566: 18., 1567: 23., 1569: 14., 1572: 7., 1574: 12., 1575: 11., 1662: 5. s 1681: 46. t. c.

[8]) Lásd az 1556: 20., 1557: 2., 1559: 13., 1578: 10. s 1588: 19. t. c.

[9]) Lásd az 1659: 7. t. c.

[10]) Lásd az 1536: 23. t. c.

[11]) Lásd az 1528: 1. t. c.

[12]) Lásd az 1599: 22. s 1600: 12. t. c.

[13]) Lásd az 1602: 9., 1603: 7. s 1604: 7. t. c.

[14]) Lásd az 1559; 6. t. c.

[15]) Lásd az 1602: 1. t. c.

[16]) Lásd az 1602: 2., 1603: 3., 1604: 2. t. c.

[17]) Lásd az 1649:3. s 1655:5., továbbá az 1638:5., 1659:8. cikkeket, melyek közől az

tását ajánlván. Továbbá hogy sokszor a határszéleknek védelméhez folytonosan szolgálatot tevő katonákkal is járultak, jelesül minden 100 jobbágytól 1543-ik évben 6 [1]), 1555-ikben 2 [2]), 1556- és 1563-ik években, és ezen utolsó évtől kezdve egészen 1593-ik évig 3 [3]) huszárt állítottak és élelmeztek.

A mi különösen Slavóniát és Horvátországot illeti, ezen országoknak fölkelésére nézve az 1601:12., 1659:85., 1662:6. és 1681:66-cikkek azoknak tulajdon törvényeire és szokásaira, s az 1659- és 1662-dik törvények névszerint az 1538-iki körösi rendeléseknek 4-ik ágazatára is hivatkoznak, mely azt rendelé, hogy minden úr, nemes és hazafi mindenkor hadra készen lenni, és mihelyest a szükség megkivánván, a bánok parancsolandják, fejenkint, és adóval megrótt jobbágyaiknak ötödrészével, sőt nagyobb veszélynek esetében azoknak teljes számával felkelni, és az ország kapitánya mellé seregleni tartozzék. Ezen rendelést egyébiránt az 1659:85-ik törvénycikk oda módosítá, hogy az országnagyok, nemesek, és más hazafiak ne csak személyenkint felkelni, hanem azon fölül minden földesúr a szükségnek mivoltához képest minden egy vagy két kaputól maga részéről egy lovast, s jobbágyai részéről egy gyalogot állítani, Horvátországnak kulpántúli, tengeri, és adóval meg nem rótt részeiben pedig tőle kitelhető készülettel és emberszámmal megjelenni, sőt nagyobb veszélynek esetében jobbágyainak ötöd- vagy épen harmadrészét is hadba vinni köteleztessék. A folytonosan szolgálatban lévő lovasokról pedig nálok már az 1538:2-dik cikkben fordul elő rendelkezés, mely által minden főember és nemes a hazának védelmére minden 36 jobbágytól egész éven át egy jól fölfegyverzett lovast azon országnak kapitánya mellett a határszéleken folyvást tartani parancsoltatik. Későbben pedig az 1597:8-ik cikknek rendeletéből Slavónia a kulpamelléki határszéleknek védelmére gyalog ka-

---

1-ben jövő országgyűlésig is eltartandó 3900 részint lovas, részint gyalog; 2-ban két évre felében földesurak, felében jobbágyok által eltartandó 1350 lovas és 450 gyalog, — a 3- és 4-ikben végre Felső-Magyarország részéről, amabban ugyan 400 lovas 4 forintnyi havibérrel, emebben pedig 600 lovas és 100 gyalog, és a prímás részéről külön 100 lovas ajánltatik.

[1]) Lásd az 1543:11. t. c.

[2]) Lásd az 1555:4. t. c.

[3]) Lásd az 1556:19., 1563:18., 1566:13., 1067:20., 1569:22., 1572:3., 1574:10., 1575:10., 1578:7—9., 1582:2., 1583:2., 1588:18. s 1593:16. t. c.

tonákat, úgymiut az ottani gázlóknak oltalmára célszerűbbeket, szokott tartani, kiknek száma 500 felé hágott [1]).

II. Hogy, az 1597., 1649. s 1655-ik, és Felső-Magyarországot illetőleg az 1638. és 1659-ik évi országgyűléseket, melyekben, mint fennebb előadám, segedelempénz helyett katonaállítás és kitartás ajánltatott, kivéve, egyetlen egy országgyűlés sem volt ezen egész honban, melyben hazánk rendei jobbágyaikat segedelempénz s adófizetésre, rendszerint ugyan a határszélek szükségeinek és katonaság zsoldjának födözésére, néha azonban, jelesül 1595., 1596., 1598., 1599., 1600., 1601., 1603. s 1604-ik években [2]) katonafogadásnak költségeire is, néha ugyan minden kaputól hol egy [3]), hol két [4]), hol két és kétödöt [5]), hol három [6]), hol négy [7]), hol öt [8]), és kétszer kilenc forint [9]), néha pedig, névszerint 1598-ik évtől 1604-ik évig minden, akár jobbágyi akár zselléri háztól hol egy [10]), hol egy és fél [11]) forint fizetésére, és pedig néha két egymás után következő évre is [12]) ne kötelezték volna, a kamaranyereséget (lucrum camerae) mindazáltal, — mely egy kaputól 20 dénárt tett [13]), és mint a magyar királynak rendes jövedelme [14]) minden évben helyet foglalt, és ugyan azért oly év-

---

[1]) Lásd ezekről az 1538: 7., 1647: 37., 1649: 4., 1659: 86., 1662: 17. és 1681: 75. t. cikkeket.

[2]) Lásd az 1595:3., 1596:5. 6., 1598:4., 1599:6., 1600:3., 1601:2., 1603:3. s 1604: 2. t. c.

[3]) Lásd az 1527:8., 1528:1., 1542. beszt. 26., 1545:40. s 1609:1. t. c.

[4]) Lásd az 1536:20., 1542. pozs. 8. 12,, 1543:9., 1546:5., 1547:8., 1548:23., 1550:22., 1553:6., 1554:4., 1555:3., 1556:3., 1557:2., 1559:2., 1563:23., 1566: 4., 1567:2., 1572:4., 1574:1., 1575:1., 1578:1., 1582:1., 1583:1. s 1588:12. t. c.

[5]) Lásd az 1569:6. t. c.

[6]) Lásd az 1537:1. 2., 1552:4., 1593:3., 1609:62., 1613:9., 1618:36., 1622:32., 1625: 8. s 1630:5. t. c.

[7]) Lásd az 1608. k. u. 14. t. c.

[8]) Lásd az 1635:1., 1638:5., 1647:25. s 1659:8. t. c.

[9]) Lásd az 1595:3, s 1595:5. t. c.

[10]) Lásd az 1598:4., 1600:3. s 1601:2. t. c.

[11]) Lásd az 1599:6., 1602:2., 1603:3. s 1604:2. t. c.

[12]) Lásd az 1527:8., 1563:2. 3., 1572:1. 4., 1574:1., 1575:1, 1578:2., 1583:2., 1609: 62., 1618:36., 1622:32., 1625:8., 1635:1., 1638:5., 1647:25. s 1659:8. t. c.

[13]) Lásd az 1545:40., 1569:16. t. c.

[14]) Lásd az 1563:9. t. c.

ben, melyben segedelempénz kiírva nem volt, külön fizetendő vala [1]) — rendszerint a kiírt adóba beszámítva [2]). — Továbbá hogy országunk rendei ugyanazon célokra néha segedelempénzzel tulajdon erszényeikből is, jelesül 1542- és 1543-ik évre a földesurak jobbágyaik örök becsüjének, és mások ingó javaik értékének hatvanad részével [3]), mely még is az egytelkes nemeseket illetőleg 1543-dik évre 50 dénárra [4]) határoztaték, egyébkint pedig egy-egy kaputól egyszer ⅖ [5]), ötször ½ [6]), egyszer ⅗ [7]), kétszer 5 [8]), egyszer 6 [9]) és egyszer 9 [10]) forinttal járultak.

A kapunak (porta) értelme nem volt mindenkor ugyanaz. Tudniillik 1609-ik évig a kapu egy jobbágytelket jelentett [11]), de ezen évi 62-ik cikk által egy kapura négy jobbágyi, vagy 12 zsellérház számíttatni rendeltetett. Sőt az 1635:8. és 1647:30-ik törvénycikkek által is szenvedett némi módositást a kapunak értelme, midőn egy kapun amaz ugyan tulajdon ekéjével biró, emez pedig ekéjét 6 vagy 8 ökörrel ellátni képes négy jobbágyot értetni kivánt, és emez azontúl zsellért vagy marhátlan jobbágyot egy kapura tizenhatot számíttatni rendelt.

III. Hogy országunk rendei a határszéli katonák zsoldjának pontosabb fizethetésére, 1635. évtől kezdve, minden, kereskedés végett az országból kivitt vagy abba behozott árutól járó rendes harmincad-fizetést az 1635:1., 1638:6. s 1647:27. és 28-ik ágazatok által ugyan két-két évre, azután pedig az 1649:2., 1655:4., 1659:9., 1662:15. s 1681:15-ik cikkek által mindenkor egészen a jövő országgyűlésig felével fölemelték, és az 1647: 27-ik törvénycikknek tanúsága szerint mindezen fél, mind pedig az egész

---

[1]) Lásd az 1563:9., 1566:9., 1567:15. s 1569:16. t. c.

[2]) Lásd az 1545:40., 1547:8., 1548:23., 1567:3., 1572:1. 4., 1582:1., 1583:1., 1588:12. s 1593:2. t. c.

[3]) Lásd az 1542. beszt. 28. s 29., és pozs. 11. és 12. t. c.

[4]) Lásd az 1542. pozs. 15. t. c.

[5]) Lásd az 1546:5. t. c.

[6]) Lásd az 1556:4., 1598:5., 1599:6., 1600:3. s 1601:2. t. c.

[7]) Lásd az 1548:23. t. c.

[8]) Lásd az 1647:25. és 1659:8. t. c.

[9]) Lásd az 1595:3. t. c.

[10]) Lásd az 1596:6. t. c.

[11]) Lásd az 1542. beszt. 26., 1546:5., 1548:23., 1554:4., 1557:3., 1559:12., 1569:6. 7., 1575:1. 2., 1578:1. 2, s 1597:2. t. c.

rendes harmincadot bármily sorsú, állapotú és méltóságu hazafiak, és névszerint a harmincadfizetéstőli mentességről kiváltságlevelekkel biró szabad kir. városoknak vagy szabadítékos mezővárosoknak polgárai, valamint szinte a jászok és kúnok által is, úgy kivánván azt az országnak nagy szüksége, fizettetni parancsolták, a Slavóniában bevett ily fél harmincadot, a mint ezt az 1635:1., 1638:7., 1647:34., 1649:2. 4., 1655:4. 73., 1659:9. 86., 1662:15. 17. és 1681:75-ik törvénycikkek tanusítják, különösen a slavoniai határszéli katonáknak fizetésére fordíttatni rendelvén.

IV. Hogy e korban hazánk rendei a katonaságnak tartásához gabonasegedelemmel, és annak a határszélekre vagy táborba szállításával is járultak, eleintén ugyan csak illő, vagy az alispán és az illető benszülött kapitány által meghatározott igazságos gabonaárnak és fuvarbérnek kész fizetése mellett[1]), későbben pedig, jelesűl 1609-ik évtől kezdve ingyen és minden fizetés nélkül[2]), az ajánlást mindenkor kapuszám után, és az 1635. és 1659-ik éveket, melyekben az két-két évre történt [3]), kivéve, mindig csak egy-egy évre tévén. Slavóniában mindazáltal az ingyenes gabonasegedelem-ajánlás a már ezen országnak 1538:15-ik ágazatában előfordul.

V. Hogy országunk rendei 1557-ik évtől kezdve a határszélek erősítésében jobbágyaiknak ingyenes munkáik által is részt vettek, egy-egy kaputól évenkint némely években hat [4]), némelyekben kilenc [5]), legtöbbekben tizenkét [6]) napi munkát számítva, és ajánlataikat néha mindjárt jövő évre is [7]), sőt 1613-ik évtől kezdve mindenkor egész jövő országgyűlé-

---

[1]) Lásd az 1545:30., 1552:14., 1553:17., 1557:7., 1559:16., 1563:10—13., 1567: 22., 1569:25., 1578:6., 1588:21., 1595:45—48., 1596:10. 22., 1597:25., 1598:33., 1599:20., 1600:13., 1601:13., 1602:10., 1603:10. s 1604:10. t. c.

[2]) Lásd az 1619:3., 1622:38., 1625:11., 1630:7., 1635:2., 1647:31., 1659:6. s 1681: 17. t. c.

[3]) Lásd az 1635:2. s 1659:6. t. c.

[4]) Lásd az 1557:6., 1559:18—36., 1563:20., 1598:28., 1599:28., 1600:15., 1601:21., 1602:13. 14., 1603:8., 1604:7. 8., 1608. k. u. 15. s 1609:61. t. c.

[5]) Lásd az 1613:8-ik cikket, hol két évre ily mennyiségü munka ajánltatik.

[6]) Lásd az 1567:17., 1569:19., 1574:5., 1575:9., 1578:27. 34. 35., 1582:2., 1583:2., 1588:18., 1593:15., 1618:49—52., 1622:36. 37., 1625:19., 1630:5., 1635:92., 1638: 11. 70., 1647:153., 1649:86., 1655:116. 117., 1659:130., 1662:20. s 1681:7. t. c.

[7]) Lásd az 1563:20. s 1609:61. t. c.

sig [1]) kiterjesztve, de viszont a távulabb fekvő vármegyéknek a munkáknak pénzbeni megválthatását megengedve [2]). — A fenn kijelölt 1557-dik év előtt hazánk rendei jobbágyaiknak általok meghatározott mennyiségü ily munkákra szorítását csak a munkabérnek kész fizetése mellett engedék meg [3]), azoknak ingyenes vármunkárai kényszerítését az 1453:5-ik cikk által már előre megtiltván. — Továbbá hogy a rendek jobbágyaikat néha, de még is csak nagyobb szükségnek esetében, és bérfizetés mellett, ágyuk és más hadi szereknek vontatására szoríttatni is engedék [4]), ezen teher egyébiránt e korban szabályként az ország szabad városainak vállain feküvén [5]).

VI. Hogy azon, már I-ső Ferdinánd alatt az 1550:50-ik cikk által behozott, s Maximilián és Rudolf királyaink alatt fentartott szokás, melynél fogva évenkint csak két ünnepnyolcadi törvényszék, egy a felső, egy a dunáninneni és túli részeknek számára tartaték, II-dik Mátyás és utódai alatt is ezen egész időszakon át divatban maradott [6]) — a rövid idézetű rövid (Brevia brevium) vagy másképp királyi helytartói vagy helytartósági törvényszékek (Judicia Locumtenentis vel Locumtenentiae) mindazáltal [7]) — melyek rendszerint hajdanában ugyan az úgynevezett öt esetben, s újabb hatalmaskodásokban, és a királyi fiscus által, vagy másféle, kir. curiához feljebbvitt perekben [8]), későbben pedig csak a feljebb-

---

[1]) Lásd az 1613:8., 1618:52., 1622:7., 1625:19. és ezután itt a [2]) alatt előadott törvénycikkeket.

[2]) Lásd az 1602:13., 1618:52. s 1659:130. t. c.

[3]) Lásd az 1554:8. s 1556:4—18. t. c.

[4]) Lásd az 1563:14., 1569:26. és 1599:27. t. c.

[5]) Lásd az 1563:14., 1566:19., 1569:26., 1574:9., 1595:50., 1599:27., 1600:14., 1601:24., 1602:11., 1604:11., 1609:15., 1655:16., 1659:25. s 1681:43. t. c.

[6]) Lásd az 1609:70., 1618:64., 1622:43., 1625:51., 1630:45., 1635:14., 1638:20., 1647: 103., 1649:76., 1655:61., 1659:41., 1662:28. s 1681:28. t. c.

[7]) Lásd az 1550:57., 1552:26., 1555:2., 1563:25., 1566:21., 1582:3., 1588:30. s 1635:14. t. c.

[8]) Lásd az 1545:35., 1548:19., 1550:57., s 1563:25-ik cikkeket. Azonban hogy ezen törvényszéknek itéletére a törvényhozó hatalom külön törvénycikkek által néha más pereket is szokott bízni, azt az 1537:24., 1543:33. s 1566:21. törvénycikkek tanusítják.

vitelickben [1]) itélének, — a király [2]), és ha az távul volt, a királyi helytartó [3]), vagy az ország nádora által [4]) királyi helytartói jogánál fogvást [5]) ünnepnyolcadi törvényszék tartásának idején kivűl is, ha a szükség megkivánná, nem csak I. Ferdinánd alatt és Maximiliánnak első éveiben [6]), hanem a kir. helytartói törvényszéket jövendőre ünnepnyolcadi székeknek időszakaiban tartatni parancsoló 1567 : 24-ik törvénycikk után is, és pedig valamint előbb, úgy azután is, hol külön törvény által kijelölt határidőben és helyen [7]), hol pedig az általok kijelölendőben [8]) tartathatván.

Jegyzet. Ily rendkivűli törvényszéket Slavóniában az 1647:103. és 1659:87-ik cikkek tanúsága szerint a bán is szokott tartani.

VII. Hogy a szent koronának Rudolf király általi kiadása és hazánkba visszahozatala óta a koronaőrzőknek és őröknek (Coronae Conservatorum et Custodum) fizetése ezen egész korban kapuszám szerint külön ajánltatni szokott segedelempénzből, és pedig néha, mint ezt az 1622 : 34. és 1625 : 28-ik cikkek tanusítják, az ország rendeinek tulajdon erszényéből, rendszerint pedig az 1609 : 62., 1613 : 9., 1618 : 39., 1630 : 6., 1635 : 4., 1638:8., 1647 : 33., 1649 : 96., 1655 : 15., 1659 : 10., 1662:50. s 1681:36. cikkeknek tanúsága szerint a jobbágyokéból, és 1635-ik évtől kezdve egyszersmind azokéból, kik egyébkint a közterheket a földesurakkal viselni szokták, vagyis névszerint az egytelkes, címeres, egyházi vagy kibújdosott nemeseknek, a jászoknak és kúnoknak, zsidóknak, keresztség-ismétlőknek, meg nem rótt faluknak, szabadosoknak, külön kapukkal nem biró kivált-

[1]) Lásd az 1622:44., 1625:52. és 1659:34-ik cikkeket. Azonban hogy ezen törvényszék a fenn kijelölt hatalmaskodó tettekben későbben is biráskodhatott, az 1647: 130. c. 3. §-ából, mely itéletet Slavóniában is tartatni parancsol, eléggé kiviláglani látszik.

[2]) Lásd az 1550:57. t c.

[3]) Lásd az 1537:24., 1543:32., 1545:35., 1546:35., 1548:19., 1552:26., 1553:20., 1554:16., 1555:2. s 1563:25. t. c.

[4]) Lásd az 1555:2., 1557:8., 1559:39., 1622:44., 1625:62., 1635:14. s 1659:34. t. c.

[5]) Lásd az 1555:2., 1557:8., 1559:36. s 1635:14. t. c.

[6]) Lásd az 1537:24., 1543:32., 1545:35., 1546:35., 1548:19., 1552:26., 1553:20., 1554:16., 1555:2., 1557:8., 1559:39., 1563:25. s 1566:21. t. c.

[7]) Lásd az 1546:35., 1552:26., 1554:16., 1555:2., 1563:25., 1622:44., 1625:52. s 1659: 41. t. c.

[8]) Lásd az 1537:24., 1543:32., 1545:35., 1548:19., 1553:20., 1555:2., 1557:8., 1559: 39., 1566:21., 1635:14. s 1659:34. t. c.

váltságos mezővárosoknak, malomtulajdonos molnároknak, szénégetőknek és favágoknak zsebjeiből történt.

VIII. Hogy szinte ily kapuszám szerint, többnyire a jobbágyoknak [1]), és csak néha a rendeknek [2]) erszényéből ajánlott segedelempénzzel födöztettek, és pedig ezen egész korszakban az ország részéről rendelt kiküldöttségeknek és követségeknek (az 1681:24-ik cikkben rendeltet, melynek költségeit Széchényi György kalocsai érsek magára vállalá, kivéve) mindennemű költségei is.

IX. Hogy ellenben az ünnepnyolcadi, országgyűlési, vagy rendkivűli törvényszéki időszakokban itélő akár főpapi és országnagyi, akár köznemes rendbeli bíráknak zsoldját ezen egész korszakban, — Slavóniát az 1659:87-ik törvénycikknek tanúsága szerint kivéve, — már a kir. kamara fizeté [3]); jóllehet hajdan az 1498:2-dik törvénycikk, mely az ünnepnyolcadi, mind főpapi és országnagyi, mind a köznemes rendbeli bíráknak számát pontosan meghatározá, zsolddal a főpapiakat és országnagyiakat a többi főpapok és országnagyok, a köznemes rendbélieket a nemesi rend által elláttatni parancsolná, az 1507:3-ik törvénycikk pedig az ünnepnyolcadi törvényszéki biráknak fizetésére minden különbség nélkül egész országszerte minden kaputól vagyis jobbágytelektől 3 dénárt fizettetni rendelne, következőleg hajdani törvényeink a kir. kamarát ezen fizetéseknek terhétől is megkímélnék.

X. Hogy jóllehet az 1578:4-ik törvénycikk főispán nem létében az alispánokat általánosan felhatalmazá, miszerint mind az adókezelésre szükséges székeket hirdethessenek, mind minden akár birói akár másféle köz eljárásokat és végrehajtásokat tehessenek, mindazáltal a vármegyei mind birói mind egyéb közhatalom, valamint előbb [4]), úgy e törvény után

[1]) Lásd az 1547:8., 1548:23., 1588:13., 1609:62., 1613:9., 1618:37. 40., 1619:5., 1647:73. s 1655:15. t. c.

[2]) Lásd az 1635:5-ik s talán az 1613:43. és 1630:26. t. cikkeket.

[3]) Lásd az 1557:13., 1559:38., 1563:24., 1566:23., 1567:24., 1609:70., 1618:64., 1622:43., 1625:52., 1630:45., 1635:14., 1647:104., 1655:51., 1659:34. 41., 1662: 28. s 1681:34. cikkeket, melyek közől az 1647:104-ik cikk a kir. személynöknek 5, a többi biráknak 2, az 1659:41-ik pediglen ezeknek 3, a személynöknek pedig 7 forint napi díjt rendel.

[4]) Lásd az 1528:6., 1542. beszt. 21. s pozs. 1. 5., 1543:25., 1546:24., 1548:48. 50., 1563:48., 1574:33. és 1575:7-ik cikkeket, s az e tárgyban Rudolf alatt (6. §. XI.) előadottakat.

is ezen egész korban, — a mint ezt az épen említett 1578: 4-ik cikknek az alispánokat a mondottakra csak a főispánnak kinevezéséig felhatalmazó rendelete, s Kittonichnak a törvénykezés akkori módjáról szóló munkája [1]) és számos törvényeink [2]) tanúsitják, — főleg a főispán mellett létezett. — Továbbá hogy, habár a vármegyékhez törvény által útasított perek, valamint azelőtt [3]), úgy e korban is szabálykint [4]) a vármegyének köz törvényszékén itéltetnének; mindazáltal e korszakban divatba kezdének jönni az alispánoknak [5]) és szolgabiráknak [6]) köz törvényszéken kivűli biráskodásai is.

---

[1]) Lásd a VII. fej. 17., X. fej. 3., 5., 7., 8., 14. (6. §.), s XI. fej. 3., 8., 39-ik kérdéseit.

[2]) Lásd az 1598:7. 31., 1599:30. 36. 38. 39., 1608. k. u. 2—4., 1609:19., 1613:23. (10. §.), 1618:17. 20. 66., 1625:12. 53., 1632:39., 1635:20. 45. 83., 1647:66., 1649: 43., 1659:16. 68., 1662:27. 29., 1681:31. 46. (25. §.) t. c.

[3]) Lásd az 1495:16. 17. s 1504:7. 8-ik t. cikket, és a h. t. 2. r. 28. és 3. r. 6. 7. 35-ik címeit.

[4]) Lásd Kittonich: Method. Directio XI. fejezetét, s az 1528:6., 1542. beszt. 21. s pozs. 5., 1546:24., 1553:14., 1563:48. 50. 52., 1566:12., 1578:4., 1588:29., 1596:38., 1599:36., 1609:29. (2. §.)!, 1613:19. 23. (3. §.), 1618:17. 62., 1622:14., 1625:53., 1647:126, 1649:41., 1659:43., 1662:32. s 1681.33. t. c.

[5]) Igy az alispán biráskodék: 1) Az ujabb hatalmaskodásban, tanusítván ezt az 1595: 36-ik, vagy, mivel ennek rendeletét az 1596:38-ik ágazat eltörölvén, az 1588:29-ik cikknek intézkedését visszaállítá, inkább az 1608. k. u. 4., 1609:29., 1613:23-ik t. cikkek. — 2) Az 1609:47-ik cikk tanusága szerint a tizedelfoglalás ügyében. 3) Az 1563:81. és világosabban az 1635:49. cikk szerint a tanúskodást megtagadók ellen. — 4) Az 1659:71-ik cikknek bizonyítása szerint a húsárszabásnak foganatba tételét akadályozók fölött. — 5) Az 1647:59. és illetőleg az 1622:27. és 1631: 51. cikkek erejével a nyomozásokat vagy végrehajtásokat gátló, és szökevény jobbágyot harmadik birói visszakérésre vissza nem bocsátó határszéli kapitányoknak büntetésében.

[6]) Igy a szolgabiró biráskodék: 1) Az 1547:21—37. s 1556:28. és 31. cikkek tanúsága szerint a jobbágyköltözés ügyében. — 2) Az 1588:40-ik cikknek erejénél a 20 forintot túl nem haladó adósságokban. — 3) Az 1659:71-ik cikk rendeletéből a húsárszabás meg nem tartásának büntetésében.

VI.

III-IK KÁROLYRÓL

1711-IK ÉVI APRIL 17-IKÉTŐL 1740-IK ÉVI OCTOBER 20-IKÁIG.

III. Károlytól, — ki bátyjának I-ső Józsefnek, férfi magzat nélkül történt halála után Spanyolországból, hol örökösödési hadat viselt volt, visszatérvén, az 1712-dik aprilis 3-dikára hirdetett pozsonyi országgyűlés alatt május 21-ikén megkoronáztaték [1]), s ki a törököt a Bánátból is kivervén, hazánknak török járom alóli kiszabadítását szerencsésen bevégzé [2]), — törvénykönyvünkben ritka jelességü három törvénylevelet birunk, melyek által a király és rendek tüstént a haza állapotjának javitására fordítván azon jó alkalmat, melyet a már majd két század óta számüzött belső csendnek, a büntetlen ellentállási szabadság I-ső Leopold alatt történt eltörlése, és az azt visszaállítani, s a trón örökösödésében ugyan akkor megállapított elsőszülöttségi rendet fölforgatni törekvők utolsó erőködéseinek hajótörése által eszközlött állandó visszatérése nyújtott, — mind a dicső ausztriai háznak örökösödése, mind az országnak politikai kormányzása, köz gazdálkodása és külső ellenség elleni védelme, mind a katonaságnak ellátása, mind végre a törvényszékek, és az igazságnak egész kiszolgáltatása a pörlekedéssel együtt új üdvösb alakba önteték, s általában törvényeink tetemes tökéletesbülést nyertek.

1. §. *Első törvényleveléről.*

E királyunknak első törvénylevele az 1714-ik évi september 8-ikára hirdetett pozsonyi országgyűlésben hozatott, 1715-iki junius 10-ikén Laxemburg királyi kastélyban kelt, s a királynak elő- és utószavain túl a rendeknek bévezető szavából és 136 ágazatból áll.

A király előszavában előadja, mikép boldogult elődje, I. József, a belső zavaroknak lecsöndesítésére és az üdvös békének visszaállítására 1708-ik évi február 29-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett, s az ország rendeinek kivánatára több rendbeli kegyelmes királyi válaszokat adott, melyekből már-már törvényágazatok alakíthatók valának, ha a dögvésznek veszélye

[1]) Lásd báró Bellavics Gábornak részére Bécsben 1712-ik február 2-ikán kelt meghivó kir. levelét Kovachich: Vestig. Comit. 815-ik lapján, továbbá az 1715-ik törvénylevélnek előszavát, 1-ső és 2-ik ágazatát.

[2]) Lásd az 1723-iki törvénylevélnek előszavát.

miatt a gyülésnek folytatását elhalasztani nem kellett volna; továbbá miként elődjének kora halála közbe jövén, és Magyarországnak kormányzása őreá szállván, s részint szerencsés koronáztatása, részint az előbbi országos gyűlésekben már tárgyalt köz dolgoknak bevégzésére 1712-ik évi aprilis 3-ikára országgyűlést egybehitt, és miután az országban, és magán az országgyűlésnek helyén is akkor, sőt még jövő évben is dühöngött dögvész miatt azon gyűlést is elhalasztani kellett, részint ugyan azon célra, részint új nádornak választása és kedves királynéjának koronáztatása végett folytatólag a jelen országgyűlést 1714-ik évi september 8-ikára Pozsony városába egybehitta, s abban részint személyesen, részint teljes hatalmú biztosa, gróf Abensperg Ottó által elnökölt, és mikép annak bevégzése után nékie az ország rendei az ezen törvénylevélbe foglalt ágazatokat megerősítés végett átnyujtottak légyen.

A rendek előszavokban a király által I-ső Józsefről és az 1712-ik évi országgyűlés egybehívásáról mondottakat azon különbséggel, hogy ők I-ső Leopoldnak hazánk békéje fentartása iránti működéseit, és Károly királynak már megtörtént császárrá koronáztatását is megérintik, szinte előadják, és a királynak azon kegyelmeért, melylyel az 1712-ik évi aprilis 3-kára országgyűlést hirdetni, s abban elnökölni, a rendeket először ugyan önmagának, azután pedig nejének koronáztatásával, és az új nádornak, gróf Erdődy Miklósnak választásával megörvendeztetni, s az előbbi elhalasztott országgyűlésnek tárgyalásait újra felvevén, kivánataikra kegyes határozatokat adni méltóztatott, mély köszönetet mondanak, véröket és életöket nékie szentelik, és az ezen országgyűlésben királyi beléegyezésével hozott ágazataiknak megerősítéseért esedeznek.

I. Ideigleni vagy csak napszükségein segélő rendeletű ágazatai:

Az 1-ső ágazat, melyben a rendek előadják: hogy az 1687:2-ik törvénycikk erejénél I. Józsefnek halála által a királyi székben VI. Károly császár törvényszerűleg örökülvén, őtet, miután a kegyelmes kir. biztosító levelébe foglalt ágazatokat elfogadta, s az 1681- és 1687-iki országgyűléseknek rendeleteit, és azoknak értelme szerint a nemzetnek törvényeit, jogait, s régi kiváltságait, és magát I. Leopoldnak biztosító levelét megerősítette, s ezek felett királyi esküjét letette volna, szerencsét kivánó felkiáltások között megkoronázták.

A 4- és 6-ik ágazat, melyek közől amabban ugyan a királyt, emebben pedig a királynét kérik: hogy koronázási csekély ajándékaikat kegyesen

elfogadni, és ne annak mennyiségét, hanem őszinte szives indulatjokat tekintetbe venni kegyeskedjenek.

Az 5-ik ágazat, mely gróf Erdődi Pálffy Miklós tábornagynak és országbirájának nádorrá választatását előadja az ország rendei azon reményének kifejezésével: hogy őtet a nádori régi hatalomnak gyakorlatában az 1681:1-ső, és a jelen törvénylevélnek 33-ik ágazata szerint megtartandja, és zsoldja iránt is intézkedendik.

A 10-ik ágazat, melyben a töröktől fegyverrel visszafoglalt jószágok iránt követelést tevőknek jogaik előmutatására három, pusztán hazafiakból álló s eljárását az országgyűlésnek bevégzése után tüstént megkezdendő, bizottság Pozsonyban, Kassán és Zágrábban, tagjai neveinek elősorolásával felállíttatik oly hatalommal, hogy idő közben az akkori birtokosokat a birtokban meghagyván, az oda tartozó ügyeket végképen elitélhesse, és itéleteit végre is hajthassa, azokat még is, kik jogukat elégségesen kimutatván, a jószágot megnyerendik, a hadi költségek megtéritésének fejében aránylagos költségrész-fizetésben marasztalván, és viszont azon óvással: hogy Nógrád vármegye és az előbbi (bécsi) bizottság elébe megidézve volt azon vidékek, melyek az új visszaszerzések számából előbbi királyi határozatok által már kivétettek, ezen bizottságok elébe többé ne vonathassanak. Továbbá ugyan ezen ágazatban a Nyári-család, mihelyest a bécsi biztosságtól nyert felmentő levelét ezen új bizottság előtt előmutatandja, azonnal joszágainak teljes birtoklásába visszahelyeztetni, a hatvani uradalomhoz összeirva létező jószágoknak birtokosai pedig azoknak teljes birtoklásában különös királyi kegyelemnél fogvást meghagyatván, jogaikat az új bizottság előtt kimutatni rendeltetnek.

A 12-ik ágazat, melyben a rendek a felségnek azon kegyes válaszaért, melyben kérésökre a varasdi szentegyháztól elidegenített ékszerekért egyetérőt adni igért, köszönetet mondanak.

A 29-ik ágazat, melyben a rendek elismervén azt, hogy az új országbirája, gróf Koháry István, hazánknak felső részeiben lakozót nevezvén itélőmesterévé, az 1655:23. és 1681:40-ik törvénycikknek ezen alkalommal elég tétetett, ezen törvényeknek rendeletét jövendőre tekintetbe vétetni sürgetik. Továbbá mivel az új országbiró úr Eger várának ostromlása alatt kapott nehéz sebe miatt jobb kezét nem használhatja, azt rendelik, hogy mindazon birói levelei, melyekre a királyi felségnek engedelmével egy ezüst lapba vésendő nevét rányomandja, mindenütt hiteleseknek vé-

tessenek; halála után pedig ezen ezüst lap, nehogy azzal visszaélés történhessék, azonnal lefoglaltatván, a felség kezéhez adassék.

A 35-ik ágazat, mely által, mivel a felség az 1681:15-ik cikkben elősorolt jövedelmek, vagyis a fél harmincad és sóadó iránti rendelkezést az időknek körülményei miatt jövő országgyűlésre utasította, a határszéleknek ellátásáróli gondoskodás is boldogabb időre halasztatik.

A 39-ik ágazat, melyben az ország határainak rendbeszedésére hatrendbeli országos bizottság, t. i. Ausztria, Morva, Styria, Slézia, Lengyelország és Erdély felé neveztetik, s a királynak és kamarának érdeke végett mindegyikhez a névszerint kijelölteken fölül még egy magyar kamarai tanácsos, és a kir. fiscus vagy annak helyettese is alkalmaztatni rendeltetik.

A 40-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy a nádor azon határbeli viszálkodásokat, melyek Sümeg s Baranya vármegye és Slavónia, továbbá Bihar és Békes, valamint szinte Tolna, és vele határos vármegyék, s végűl a murányi uradalom és Liptó-Ujvár között kitörtek, a feleket és a kir. fiscust is, hol érdeke fenforog, meghallgatván, az 1635:19. és 20-dik cikkek hasonlatosságára itélje el. Továbbá ugyan csak a nádor a Borsod és Heves vármegye között Eger mezővárosának és Felnémetinek lakosai iránt fenforgó hatósági pörös kérdéseknek meghányására és a régi határok szerinti elitélésére is fölhatalmaztatik.

A 43-ik ágazat, melyben a katonaság ellen az iránt tett panaszokra, hogy az ország lakosait majd személyeikben majd vagyonaikban vagy hatóságaikban sértegeti, a folyókon és hidakon vámpénzt csikar ki, s névszerint a győri várban a nemesekkel és polgárokkal kötött bizonyos szerződésnek ürügye alatt királyi jogok nevében zsarolásokat teszen, rendeltetik, hogy a vétkesek a multra nézve ugyan teljes kár-megtéritésre szoríttassanak, jövendőre pedig az 1681:22. cikkbe foglalt mód szerint meg is büntettessenek. Továbbá a győri szerződésnek ürügye alatt tett zsarolások iránt egy országos választmány neveztetik, mely e dolgot a cs. kir. biztosokkal egyetértőleg megvizsgálja, elitélje és itéletét helybenhagyás végett ő felsége elébe terjeszsze. Végre a nemesi váraknak, kastélyoknak s udvarhelyeknek, iskoláknak, papilakoknak, egyházi hűbéreknek és bányamívelést űző bányavárosoknak katonai beszállástóli mentessége, az utolsókra nézve mégis a szükségnek esetét kivéve, megtartatni parancsoltatik.

A 45-ik ágazat, mely által a szepesi 13 mezővárosnak és Lubló várának kiváltásáról hozott törvényck megújíttatnak.

A 46-ik ágazat, melyben a Rákóczy párthivei által az ónodi gyülésbe küldött Turóc vármegyei követeknek, Rakovszky Menyhértnek és Okolicsányi Kristófnak a kir. felséggeli kiengesztelést javasló és mind a nemességnek mind a földnépének ezen zavarok alatti eltűrhetlen nyomatását ábrázoló előadásaik miatti szörnyű legyilkoltatása, és Turóc vármegyének az azon pártütő gyűlésben összetörött helyett ő felségétől nyert új pecséte fölötti kiváltságlevele örök emlékezet okáért beczikkelyeztetik oly meghagyással, hogy Turóc vármegye által, előbbi pecsététőli megfosztatásától fogva kiadott minden levelei, a vármegye gyűlésében előre bocsátandó vizsgálat után, ezen új pecséttel erősíttessenek meg, s máskép érvénytelenek legyenek, és hogy ugyanez történjék más vármegyékben is az utóbbi zavarok alatt előbbi hiteles pecséteikkeli erősítés nélkül kiadott leveleikkel is.

A 49-ik ágazat, mely által Rákóczy és Bercsényi azon párthíveikkel együtt, kik a szatmári szerződésben kitűzött határidőre király iránti hívségökre vissza nem tértek, mint a királynak és hazának nyilvános ellenségei és felségsértők, levelesekké tétetnek, és minden vagyonaik kir. fiscushoz alkalmazandókká határoztatnak, s azokkali minden közlekedés és levelezés felségsértésnek büntetése alatt eltiltatik; azok ellenben, kik azon határidő alatt vagy azon szerződés előtt hűségre visszatértek, és a hűség esküjét letették, a királyi kegyelemnek azon szerződés tartalma szerint részeseivé tétetnek, de még is azon hozzáadással, hogy a zavarokba be nem keveredettek az utolsó zavargások alatt elvesztett ingó javaikat, ha még természetben megvannak, birtoklóiktól törvény utján visszavehessék, és a vármegyei tisztviselők, jószágkormányzók, vagy kamarai jószágkezelők, szóval mindazok, kik reájok bizott akár köz akár magános vagyont vagy jövedelmet kezeltek, számadásra szoríttathassanak.

Az 52-ik ágazat, melyben azoknak fölsegélésére, kik a királyhoz hívek maradván, az utolsó zavarokban jószágaiktól vagy azoknak jövedelmeiktől megfosztattak, némely kedvezések adatnak, jelesül rendeltetik, hogy azon adósságaikat ugyan, melyeket 1702-iktől 1710-ik évig tettek, kamataikkal együtt a kötelező levélnek tartalma szerint teljesen visszafizetni tartozzanak, ellenben az 1702-ik zavargások előtt tettekre nézve az 1702-ik évtől 1710-ikig járó kamatoknak fizetésétől mentesek legyenek; végre hogy az 1702-dik év előtt tett egyéb adósságokra nézve az adósok-

nak, ha az adósság 1000 forintot meghalad, a jelen törvénynek kihirdetésétől számított három évre, elégséges bátorságosítás mellett, halasztás adassék; azon három év alatt azonban a folyó kamatokat ugyan egészen, a hátramaradottakat pedig felében és fele időre, kivéve ha magokat szerződés által azon egész időre fél kamat fizetésére kötelezték volna, lefizetni kötelesek lévén.

Az 53-ik ágazat, mely a Rákóczy párthívei között az utolsó zavargások alatt keletkezett szerződéseket, felvallásokat, jószág-átengedéseket, és bármily kötelezéseket a sértett fél által törvény előtt megtámadhatóknak, és ha csalárdság, erőszak, vagy ijesztéssel eszközöltettek ki, félretétethetőknek vagy fölbonthatóknak nyilatkoztatja. Továbbá ugyanezt az adós községekről, vármegyékről és azoknak hitelezőikről is értetni rendeli, megújítván egyszersmind az 1687:13. és Corvin Mátyás III. törv. 26-dik cikkeit. Végre a Rákóczy által kivetett adónak hátramaradt részeit eltörli.

Az 54-ik ágazat, mely a pártütők által a király híveinek adósaitól behajtott adósságokról azt rendeli, hogy azokat a hitelező adósától, ez pedig a behajtótól minden járulékával és költségeinek megtérítésével együtt törvény utján megvehesse.

Az 57-ik ágazat, melyben, előre bocsáttatván a rendeknek köszönete az 1711-ik évi october 31-ikéig járó adó maradványainak kegyelmes elengedéseért, az 1712-ik évi hátramaradt adótartozások kiegyenlíttetni parancsoltatnak, és hogy mind az ily hátramaradt tartozásoknak összehalmozása, mind pedig a hadi- és háziadó beszedésének egybekeverése jövőre meggátoltassék, a vármegyei adószedők és minden, bevételbe bocsátkozó tisztviselő évenkinti számadásraköteleseknek nyilvánittatnak. Végre az országos köz terheknek az ország kerületei közötti igazságosb feloszthatása végett az egész ország az ezen országgyűlésen megállapított eszme szerint összeiratni rendeltetik oly intézkedéssel, hogy az országnak egyik kerülete a másikat irja össze, és mindegyik kerület az általa tett összeirást, az országgyülésnek bevégzésétől három hónap alatt, a nádornak, és azután ez a királynak beküldeni tartozzék.

Az 58-ik ágazat, melyben azon per, mely a pécsváradi apát és pécsi püspök közt az apát által birató s iktatás alkalmával az ellenmondásnak dacára elfoglalt jószágok és dézsmák miatt folyt, a 10-ik ágazatban ren-

delt bizottsághoz utasíttatik, egyébiránt az ottan kijelölt rendes birák által rendkivűli törvény útján is elitélhetőnek kijelentetvén.

Az 59-ik ágazat, melyben egy országos választmány neveztetik, mely a király részéről nevezendő biztosokkal a politikai, katonai és gazdasági tárgyaknak kezelésére új rendszert alkosson és ezen munkálatát a jövő országgyűlés elébe terjeszsze.

A 60-ik ágazat, mely előadja, mikép a király, mint az egyházaknak főpártfogója, megemlékezvén boldogult atyjának fogadására, az elpusztult egyházaknak visszaállítását magára vállalta, valamint azt is, hogy azon egyházi vagy szerzetes személyeknek, kik egyházi javaiknak elidegenítését nékie bepanaszlani és bebizonyítani fogják, a törvénynek illő útján igazságot szolgáltatand, biztosan reménylvén, hogy a főpap urak is az egyházi törvényck, és sz. László I. k. 8-ik és az 1556:13-ik cikkének kivánata szerint kötelessségeiknek teljesítésében hátra nem maradandnak.

A 61-dik ágazat, melyben a zágrábi püspöknek és káptalannak a határszéli katonasággal bizonyos, Vunna és Kulpa közötti földterület iránt létezett visszálkodásában országos bizottság neveztetik, mely ezen földterületet a kir. fiscusnak jelenlétében szemre vevén, a határszéli vonalnak szükségét vizsgálja meg, és vizsgálatát igazságos határozattétel végett terjeszsze fel. Továbbá előadatik, hogy ő felsége a zengi püspöknek a hónaponkinti 8 forintot azon alapértékből, melyből addig fizettetni szokott, ezután is kifizetendőnek határozta.

A 64—66-ik ágazat, melyek közől az elsőben Amade s Kerekes családoknak, és más magyar hitelezőknek szomszéd ausztriai tartományokban létező követelései iránt az 1638:55., 1655:33. és 1659:82. t. cikkek megújíttatnak és Megyeri Gábor kir. táblai ülnök két rendbeli ily követelésének pártolása a kir. felségnek ajánltatik; — a másodikban a királynak országunk rendei kérelmére adott azon válasza előadatik, hogy Tököly Zsigmond követelt hívségtelenkedésének ürügye alatt elkobzott Sesavnik nevezetű jószágok iránt báró Nyáry Zsigmondnak és más érdekelteknek az 1687:7-ik cikkben kijelölt mód szerint teendő folyamodását a kir. fiscustól nyert értesítés után ügyöknek igazságához képest tekintetbe veendi; — a harmadikban végre ugyanezen Nyáry Zsigmond báró Hranevica mezővárosának, kamara és kir. fiscus általi bévezetés mellett nyert birtokában meghagyatni rendeltetik, a követelők pedig, ha lennének, a törvény szokott útjára útasíttatnak.

A 67-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy Jókay János örököseinek, valamint báró Kordics Lászlóéinak is báró Maholányi, néhai kir. személynök, örökösei elleni perét a nádor rendkivűli törvényútján, vagy egy ünnepnyolcadi szék alatt, ha tartatnék, itélje el, a vesztes fél a kir. fiscusnak szavatosságára hivatkozástól eltiltatván, és egyedűl a birtokon kivűli följebbvitel hagyatván fen. Ugyan ily rendkivűli törvény útján elitéltetni rendeltetnek néhány más, névszerint itt elősorolt perek is.

A 70-ik ágazat, melyben azok iránt, kik a bevégzett utolsó belzavargások alatt jószágaikat érdeklő vagy másféle okleveleiket, avagy adósságról szóló kötelezvényeiket elvesztették, rendeltetik: hogy, ha azt, hogy ily levelekkel birtak, és azokat elvesztették, elégséges tanuság vagy iromány által bebizonyítják, jószágaiknak előbbeni békes birtokában magokat bármely megtámadók ellen védelmezhessék, s illetőleg pénzbeli követeléseiket törvény előtt kereshessék.

A 72-ik ágazat, mely azon ausztriaiak és más külföldiek iránt, kik tagadhatlanúl magyar földön szántóföldeket, szőlőket vagy pusztákat akár nemesi akár jobbágyi címmel birnak, azt rendeli: hogy azoktól az ország terheit benszülöttek gyanánt viseljék, és hogy ugyanez értessék az 1556: 44-ik cikk szerint Pruck városáról is Neudorf pusztára és Nyulasudvarhelyre nézve. Végre a neustadtiaknak és más olyaknak ügyében, kik az ausztriaiaknak lajstromába iktatva léteznek, egy magyarokból és ausztriaiakból álló vegyes választmány neveztetik, és mind a két nemzetbeli biztosoknak nevei elősoroltatnak.

A 74-ik ágazat, mely által két nagyszombati papi intézet, t. i. a Szelepchéniféle papi növendékház és jézsuita collegium között a bozóki vár és uradalom fölötti peres ügyben az esztergomi érsek a király által melléje nevezendő törvénytudó férfiakkal megbízott biróul rendeltetik azon kijelentéssel, hogy ő felsége minden, akár a hazában akár a külföldön létezők által alapított papi vagy nemesi növendékházának és collegiumoknak felügyelését apostoli hivatalához és főhatalmához képest magának fentartja.

A 75-ik ágazat, mely a felségnek azon határozatát adja elő, hogy hazánk rendeivel a szomszéd tartományokba tulajdon szükségeikre taksálás nélkül be- és azokból kiviendő borokra és más árukra nézve úgy bánand, mint más tartományainak lakosaival bánni szokott; a kereskedés végetti borbevitel és átvitel iránt pedig az ausztriai és styriai rendeknél kieszközleni iparkodandik, hogy az átvitelt ugyan korlátlanúl megengedjék, a bevitelre és az

útilevelekre nézve pedig engedékenyebbek legyenek. Végre hogy az ökröknek behajtása, mint eddig, úgy ezután is szabad legyen.

A 76-ik ágazat, melyben előadatik: hogy ő felsége azon 900 forintra nézve, melyeket a győriek a várnak és várbeli katonaságnak szükségeire a múlt zavargások alatt fordítottak, ha követelésöket annak rendes útján előmozdítandják, és annak valóságát kimutatják, nékiek teljes elégtételt adand.

A 78-ik ágazat, mely előadja, hogy a felség Trencsény városának és mindazoknak, kiket Hurli Edmund és Morelli Bernárd Trencsény várának parancsnokai a múlt zavargások alatt megkárosították, a már munkájában eljáró bizottság által teendő tudósításnak vétele után az igazság kivánata szerint elégtételt szolgáltatand.

A 79-ik ágazat, melyben a rendek megnyugvásokat kijelentik a királynak a mesteremberek céhei ellen tett panaszok iránt adott azon határozatában, melynél fogva azokat, eltörülvén minden visszaéléseiket és törvényeinkkel ellenkező rendeleteiket, az 1659 : 71-ik cikknek pontosabb megtartására, és a mesterséget értőknek céheikbe tűrhető fizetés mellett, és káros megszorítás nélkül teendő fölvételére köz előjárósági hatalom által is szoríttatni rendelte.

A 80-ik ágazat, mely a csáktornyai uradalmi tisztek ellen tett azon panasz iránt, — hogy azok a hegyvámot és bordézmát nem termékben, mint az ottani régi szokás kivánná, hanem pénzben, és pedig a folyó árnál négyszer nagyobban, veszik ki, és az ottan zálogjoggali földbirtokos nemeseket köz terhekkel aránytalanúl terhelik, — ezen visszaéléseknek és kihágásoknak törvény szokott utján teendő eltörlését Szalad vármegyének törvényszékére utasítja azon hozzáadással, hogy a köz terheknek mérséklése, kivetése és beszedése ne az uradalmi tisztek, úgymint érdekeltek által, hanem a vármegyei előjáróság által, és pedig a hegyvámos szőlők és a mellettök lakó szőlőmívesek 1655 : 37-ik cikk szerinti összeirásának előrebocsátásával történjék.

A 81- és 82-ik ágazat, melyekben a felség, amabban ugyan Mosony vármegyének török követségekre tett költségeit, ha azokat az e végre rendelendő bizottság előtt kimutatja, megtéríttetni igéri, emebben pedig kegyesen megengedi: hogy a győri katonaság által őrházzá tett Schembergerféle házrésznek, s a győri és komáromi lakosok bormérése julius és augustus hónapokban történt meggátlásának ügyét a 43-ik cikkben ren-

delt bizottság megviszgálja és a megkárosodottaknak elégtételt szolgáltasson.

A 83-ik ágazat, melyben a felség Győrött egy polgári gyógyszertárnak fölállítását, mely addig az őrkatonai gyógyszerárusnak magános érdeke miatt gátoltaték, megengedi, sőt annak fentartását meg is parancsolja.

A 84-ik ágazat, melyben a rendek megköszönik a királynak azon kegyességét, melylyel báró Bokros Éva, özvegy Dujárdné elorozott drágaságainak birtokosaiktóli visszavételét morvaországi törvényszékeinek megparancsolni, és a Dujárd-féle adósságok iránt ugyanazon özvegytől kicsikart tértetvényt, valamint a néhai gróf Szirmay István özvegye, Eödönffy Zsuzsánna grófné által az udvari kamarának részére adottat is, megsemmisíteni méltóztatott.

A 85-ik ágazat, melyben a Gordovai Fanchy-családnak leányági tagjai néhány, Pozsega s Verőce, és a Cserneki Dersöffy-család néhány, Pozsega, Valkó és Orbác vármegyében fekvő, s a török járom alól a cs. kir. győztes fegyverek által visszavett jószágok iránti igényeikre nézve a 10-dik cikkben rendelt bizottsághoz utasíttatnak.

A 86-ik ágazat, mely által Somogy vármegye, a török járom alól már teljesen felszabadítva és a hazához visszakeblezve lévén, Szalad vármegyétől, melyhez az 1596 : 41. és 1608. k. u. 22-ik cikkek tanúsága szerint csatolva volt, elkülöníttetik, és mindenekben tulajdon hatóságával élni rendeltetik.

A 87-dik ágazat, mely a maltai vitézrendnek békebleztetése iránti kérelmét a jövő országgyűlésre halasztja.

A 88-ik ágazat, melyben a királynak azon igérete előadatik, hogy Szakolca városának Ricsán tábornok és katonái, a morva tisztviselők és parasztok által okozott károk iránti panaszát a hadi tanács által megvizsgáltatandja, és nékie igazságot szolgáltatand. Továbbá a város falainak kijavítása, de csak bedőlésöknek eltávoztatására, megengedtetik.

A 89-ik ágazat, melyben Trencsény városának kérésére a Vág vizének szabályozásáról szóló 1687 : 16-ik cikk megujíttatik, és annak foganasítására biztosok neveztetnek. Továbbá a királynak az iránti igérete előadatik: hogy a városnak hídjainak jó karban tartására szolgáló 300 forintnyi segédpénz fölötti kiváltságlevelét, ha az aziránti folyamodását benyújtandja, igazságos tekintetbe fogja venni.

A 90-ik ágazat, mely a királynak azon határozatbai beléegyezését előadja, hogy a malomköveknek ára, mely 3½ forintról kilencre felhágott, mind Geletneken Bars vármegyében, mind másutt akárhol királyi biztosok által, a vármegyének hozzájárultával, igazságos mennyiségre szállíttassék alá.

A 92-ik ágazat, melyben a felség országunk rendeinek Posega, Verőce, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békes, Zaránd, Torontál és Szörény vármegyéknek visszakeblezése, Marmaros, Kraszna, Kővár és Közép-Szolnok vármegyéknek pedig mind birói mind politikai hatóságra nézve teendő visszacsatolása iránti kérelmét a sz. koronának régi jogán alapúltnak elismeri ugyan; azonban mivel a politikai állapotnak katonaitóli elkülönözése, és a vármegyei,[1] eddiglen bizonytalan, határoknak kijelölése előmunkálatokat kiván, csak oda nyilatkozik: hogy a kiküldendő bizottságnak vizsgálata és tudósitó jelentése után oly határozatot teend, melynél se a közjó se a legfelsőbb szolgálat ne szenyedhessen.

A 93-ik ágazat, mely előadja, hogy ő felsége a rendeknek kérelmére az országházát nékiek, és pedig a reája tett költségeknek elengedésével visszaadandónak határozta.

A 98-ik ágazat, melyben ő felsége igéri, hogy országunk rendeinek a sz. kir. városok taksáinak alább szállítása, és a Leder-féle házba Eperjesen beruházott pénzeknek ügye iránti kérelmöket különös tekintetbe veendi.

A 100-ik ágazat, melyben ő felsége a rendeknek ajánlására igéri, hogy néhai idősb gróf Erdődy György országbiró örököseinek azon kir. fiscus által elfoglalt jószágokra nézve, melyeket az előidézett gróf előbbi nejével, Rákóczy Erzsébet grófnéval közösen bírt és szerzett, ha azon gróf úrnak követelését az 1687:11-ik cikkhez alkalmazni, és eléglőleg bebizonyítani tudandják, kellő elégtételt fog szolgáltatni.

A 103-ik ágazat, melyben Messkó Jakab nejének, Hegymeghy Borbálának, valamint szinte Mártonfalvay Istvánnak és örököseinek Mérey Miklós szekszárdi apát elleni pere is a nádor, vagy ez akadályoztatván, a kir. személynök által törvény rendkivűli utján elitéltetni és bevégeztetni rendeltetik, a vesztes félnek a birtokon kivűli perújítás megengedtetvén.

A 104-ik ágazat, mely a diósgyőri vár és uradalom iránt özvegy Hallerné és kir. fiscusa közt folyó pernek törvénycikki biróság általi új vizsgáltatását elrendelvén, és a felség által nevezett törvénycikki öt birónak

neveit elősorolván, Miskolc szabadalmas mezővárost és némely más helységeket a diósgyőri uradalomhozi visszakapcsolástól mind addig fölment, míglen az általok akár az ezen uradalom zálogos birtokosainak, akár a kir. kincstárnak fizetett pénzek nékiek meg nem téríttetnek.

A 105-ik ágazat, melyben a felségnek azon határozata előadatik, hogy Lónyay Katalin az anyjának ősi és szerzeményi jószágai iránti követelését az 1687:11-ik cikknek értelménél fogva egy különös bizottság előtt, melynek ő felsége által kinevezett tagjai egyenkint elősoroltatnak, bépereihesse, s azon bizottság ezen peres ügyet, elégségesen meghallgatván mind őtet, mind a jószágoknak jelen birtokosait, és a kir. fiscust is, haladék nélkül itélje el, és ez megtörténvén, véghatározat végett az egész ügyet a felség elébe terjeszsze föl.

A 106-ik ágazat, mely Csernakóczy Mihálynak — házának szántszándékos felégetése, s fiának az által okozott halála, és önmagának hamis vádra történt befogatása iránt tett — panaszát mindjárt az országgyűlésnek béfejezése után a kir. személynök és általa maga mellé veendő kir. táblai ülnökök, s más nem érdekeltető törvénytudók által törvény rendje szerint fölvétetni és elitéltetni rendeli.

A 110-ik ágazat, mely által néhai Eszterházy Pál herceg nádornak örökösei az ország nála létezett okleveleinek kiszolgáltatása fölött megnyugtattatnak, és azon oklevelek gróf Pálffy Miklós nádornak az 1613:33-dik cikkben kijelölt köteleztetésekkel őrizetre átadatnak.

A 112-ik ágazat, melyben Sztrecsen és Budetin uradalmak néhány faluinak határai iránt az Eszterházy és Szúnyogh családok között létező perre nézve egy 12 tagból álló bizottság neveztetik, mely a Trencsény vármegyei törvényes biráknak társaságában mindenek előtt ezen ügynek meg- vagy meg nem vizsgálhatóságáról határozni, és ha megvizsgálhatónak találtatnék, azt érdemére nézve, oda értvén a jognak gyökerességét is, elitélni, és végrehajtás által is bevégezni tartozzék, a hozandó itélettel meg nem elégedő félnek birtokon kivül minden további perorvoslatokkal élés fenhagyatván.

A 113-ik ágazat, mely által tekintetbe vétetvén több az iránt hozott törvényeknek rendeletei, s I-ső Leopoldnak válasza, és az ünnepnyolcadi széknek itélete, rendeltetik, hogy egy a végre rendelendő bizottság a bánnak, zágrábi püspöknek, és a kapcsolt részek által kinevezendő egyéb tagoknak közbejövetelével, a varasdi tábornokság átvitelének módjáról és

idejéről a királynak véleményt adjon, s a varasdi katonaságnak varasdi várbóli kiviteléről, a varasdi és széki tábornokságok vagy udvari kamara által mások joga követelt sérelmével bírt földterületeknek visszaadásáról és visszakeblezéséről, Varasd, Körözs és Kupronecza városoknak a határszéli katonák, és akár kiknek a styriai kamara, s a károlyvárosi vagy varasdi tábornokságok elleni mindennemü panaszairól, a szükséges nyomozásoknak előrebocsátásával, igazságos határozatot hozzon, a sérelmet szenvedőknek elégtételt szerezzen, és minden jövendő kihágásoknak gátot vessen.

A 115—119-ik ágazat, melyekben Horvát- s Dalmátországokra és Slavoniára nézve előadatik az 1-sőben, hogy a király az 1681:75-ik cikk által ezen országok határszéli katonaságának részére rendelt segedelempénzt azon országoknak fő harmincadszedője által a rendek által ő felségének benyújtandó számadás terhe alatt ezután is kifizetni határozta; — a 2-ikban hogy országunk rendeinek kérésére megigérte, miszerint a gréci kamarának megparancsolandja, hogy magát a slavoniai rendekkel Zrinyi és Frangepán-féle jószágok iránt Leopold király előtt kötött szerződéséhez alkalmazza, s az eddig elmulasztottakat pedig pótolja ki, továbbá hogy Likának és Corbaviának minélelőbbi bekeblezéséről gondoskodandik, s ezen országoknak Styria, Karniólia és Magyarország felé fekvő peres határait az általa kinevezendő, és az ezen országok részéről ezen ágazatban már kinevezett biztosok által rendbe szedetendi; — a 3-ikban, hogy az ökröknek Buccurin általi kihajtása, mennyire a szomszéd tartományok marhái eladásának nem ártand, ezután is szabadnak nyilváníttatott; — a 4-ikben, hogy ezen országok rendeinek kérésére a király, legfelsőbb megerősítésének fentartásával, megengedte: hogy egy kiküldendő bizottság a kir. fiscusnak vagy helyettesének közbejövetelével Alsó-Slavonia és az abban létező vármegyék békeblezésének módját kidolgozza, és megerősítés végett ő felségének fölterjeszsze; — az 5-ikben végre, hogy a felség ezen országok és szomszéd tartományai között a szabad kereskedést és a boroknak mennél kényelmesb bevitelét kieszközleni ajánlotta.

A 129—132-ik ágazat, melyekben a rendek, az 1-sőben ugyan, — előre bocsátván azt, hogy Lichtenstein Antal Florián herceg nagyatyjának Gundaggeznek két testvérével Károlylyal és Miksával 1602-ik évben megtörtént honfiusítását, és azt is hogy, midőn két testvére az 1687:27-dik cikkbe beiktattaték, nagyatyjának neve csak vigyázatlanságból maradott ki, elégségesen bebizonyította, — mind őtet fiával Józseffel együtt, mind

pedig Hartmann, József Vencel, Lőrinc Emánuel és János Antal hercegeket említett eldődjök által honfiusítottaknak nyilatkoztatják; — a 2-ikban Jenőt, Sabaudia és Piemont hercegét testvérének fiával Emánuellel együtt temérdek érdemei, s főleg Zentánál nyert győzedelmeért üléssel és szavazattal; — a 3-ikban a még 1687-ik évben magyarrá befogadott, de akkor emberének gondatlansága miatt be nem cikkezett Heister Sigebert gróf tábornagyot; — a 4-ikben végre a királynénak ajánlására Folch József grófot testvérével Antallal és testvérének fiával Lajossal együtt az 1000 arany taksának elengedésével hazánkfiai közé fölveszik, azokat közőlök, kik azt még meg nem tették, a szokott esküenek letételére, és a honfiusítási privilegium kivételére kötelezvén.

A 133—136-ik ágazat, melyekben országunk rendei az 1-sőben ugyan Fülöpöt, Hasszia landgrófját s darmstadti herceget, Schönborn Fridrik Károly grófot, Turinetti Herkules József Lajos depriei határgrófot, Hamilton Jakab, Trautmannsdorff Zsigmond Lajos s Ulefeld Leo grófokat, Rofferano Jeromos határgrófot, Seilern János Fridrik és Wratislau Ferenc Károly grófokat, tulajdon indulatjokból s háladatosságuk jeléül; — a 2-ikban Breüner Miksa Lajos és Gronsfeldt János Ferenc grófokat, Cusani Jakab határgrófot, Montecucolis Herkules Pius, Weltsek Henrik Vilmos, Veterani Gyula s Buttler János Lajos grófokat, és Huldenberg Dániel Erasm bárót kérésökre; — a 3-dikban Weigler György Leonárd, Deblin Miksa Xav. Ferenc, Antal Ferenc és Ferenc Libór, Freyenfels János Kristóf, Imbsen János Tivadar, Vilmos és Konrád, Kellén Antal Henrik, Tinti Bertalan, Fülgraff János Herbáld, Fürstenpusch Rudiger Gosvin, Bartalotti kereszt. János, Ketten János Mihály és János Jakab, Zuanna Manfréd János és Jakab, Tolheimb József Domonkos, Venier Bernárd Felix, Renaud Ferenc József, Liebenbergh Károly, Langer Fülöp, Jaquet János Ferenc, Dujardin János Ferenc, Calisius Fülöp, Lulier János Ferenc, Conti Antal, Cörver Ferenc Donát, Oudaille Károly Hubert, Pfeffershoven János György és Ferdinánd, Lindenheimbi Lochner Ádám, Hochburgh János József, s Leebengangi Gaun János Pál, ker. János és Antal József bárókat kérésökre és némely hazafiaknak közbevetésére; végre — a 4-ikben Campmiller Zachar Mariofile öcscsével Andrással, Quarient Kristóf Ignácot, és öcscsét Otto Józsefet, Öttl Antal Józsefet és öcscseit János Miklós Antalt és Antal Románt, Schick György Fridriket, Hack János Henriket, Dizent Lőrinc Mihály Bonifácot, Poncz Zsigmond Jánosnak örököseit József Vilderikot,

Zsigmondot, Károlyt és testvéreiket, Schmidlin János Joachim Sándort, Rakenfels Mátyás Leopoldot, Nolten Jánost, Paumgarten Bálintot, Schilson János Mihályt, Zennegg György Kristófot, Neffzer János Jakabot, Enzing Jánost, Cheslern Leonárdot, Stegner Mátyást és Passardi János Pétert folyamodásukra honfiusággal megajándékozzák, nékiek a kiváltságlevélnek kivételét, és az eskünek letételét szinte kötelességül tévén.

II. Állandó szabályul hozott rendeletü ágazatai jelesül:

1) A hazafiaknak szabadságát illetők és biztosítók:

A 2-ik ágazat, melybe e királynak 1712-iki május 21-ikén Pozsonyban kelt koronázási biztosító levele és letett esküjének mintája beiktatva foglaltatik. Ezen kir. biztosító levélben már csak 5 föltételi pont jelenik meg, t. i. az I-ső Józsefnek biztosító leveléből az ausztriai háznak spanyol ágát illető 2-ik s az ifju királynak kormányzásba nem avatkozhatásáról szóló 7-dik, valamint a 4-ik pontból is a királyválasztási szabadságnak a spanyol király férfiága kihalásátóli fölfüggesztése ki vagyon hagyva; egyébkint pedig I. Józsefével nem csak tartalmára, hanem szavaira nézve is, — kivéve hogy azon pontban, melyben a király ily biztosító levélnek kiadására örököseit kötelezi, ezen kifejezésben „toties praenarrati futuri neocoronandi haereditarii reges" a „praenarrati" szó helyett „haeredes nostri masculi" szavak állanak, — teljesen megegyez.

A 3-ik ágazat, melyben a király bővebben kinyilatkoztatja, hogy I. Leopold férfiágának kihaltával országunk rendeinek királyválasztási ősi joga beálland. Továbbá, hogy az országot másképp, mint annak tulajdon addiglan hozott, vagy ezután országgyűlésileg hozandó törvényei szerint, kormányoztatni nem akarja, és hogy ezen kegyelmes nyilatkozása által az ország rendeit ezen záradék iránt „a mint a törvényeknek értelme és vétele fölött a király és rendek közös egyetértéssel megegyezendnek," az országtóli minden elszakításra és más tartományoknak modjárai felállítandó kormányra nézve elégségesen megóvottakká teszi.

A 13-dik ágazat, melyben a sót illetőleg: 1) Előadatik a felségnek azon válasza, mely által a lengyel só Turóc, Árva és Liptó vármegyékbei bevitelének régi törvény által megengedett szabadságát, és pedig az 1681:15-ik cikknek értelmében divatba jött minden mázsátóli 25 dénár fizetésének eltörlésével, de mégis azon sóvali kereskedést csak tulajdon határaikra szorítva, és a királyi sónak ezen vármegyékbei bevitelét fentartva, visszaállítá. — 2) Rendeltetik, hogy a sótisztségekre alkalmazásban az alkalmas hazafiakra mások

előtt tekintet vettessék, és az ilyen só-, valamint bármiféle tisztek mind vagyont mind személyt érdeklő ügyeikben az 1552:31-ik cikk szerint a hazai törvények és törvényszékek alatt álljanak, és csak a kamarát vagy hivataluk kezelését illető dolgokban függjenek közvetlen hivatalaiktól. — 3) Hogy a kamarai egyének és őrkatonák sókutatás végett a hazafiaknak házait máskép ne fürkészhessék, mintsem azon vármegye szolgabirájának jelenlétében. — 4) Hogy a sóvári sónak hiányos főzése miatt bevádlottak, vétkeik bebizonyodván, példásan büntettessenek meg, és a sókút a királynak kegyelmes engedelméből régi állapotjába és használhatásába helyeztessék vissza.

A 15-ik ágazat, mely a királynak következőkbe adott beléegyezését előadja: 1) Hogy az ország közepén lévő, s ugyan azért szükségtelen harmincadok törültessenek el. — 2) Hogy a száraz és nem szükséges vámokat az alispánok mind a rendeknek, mind a kir. fiscusnak jószágaiban, hivatalaiknak vesztesége alatt, minél előbb töröljék el és az őket abban gátlók azonnal az 1681:31-ik cikki büntetésbe marasztaltassanak. — 3) Hogy a zsidó vámszedők, és a nemesektőli, Ulászló III. törv. 35-ik cikke ellen behozott vámpénzvételek azonnal szüntessenek meg. — 4) Hogy a kamarai biráskodás a tilos, vagy harmincadcsalásért elkobzott árukra, és az 1609:17-ik cikkben kijelölt esetekre, de csak ezekre nézve, az 1659-dik évi bizottsági végzés szerint folytonos gyakorlatában egyébiránt meghagyatván, a királyi harmincadvámadó mindeneknek tudomása végett egész országszerte hirdettessék ki. —5) Hogy az úti vámtulajdonosok vámadóikat, ha melyekkel birnának, a vármegyékben kihirdettetni, s azoknak mérséklése alá terjeszteni, vámtábláikat a vámházban tartani, és a kereskedőkkel közleni köteleztessenek.

A 16-ik ágazat, melyben először ugyan a királyi nevezés melletti főpapoknak a kir. fiscus által kérdésbe vont végintézeti tehetségök iránt rendeltetik, hogy a II-ik Ferdinánd által az iránt adott s I-ső Leopold által megerősített diplomának és ezen diploma azon záradékának, mely a végintézetet teendő főpapokat a határszéleknek segélésére kötelezi, értelméről a papság által, az egész papságnak nevében Kollonich Leopold bibornok által kötött, s azt eléggé fölvilágositó szerződés után is, némely kétségek támasztatván, az aziránt megkezdett bizottmányi tanácskozások folytattassanak és végeztessenek be; addiglan pedig a főpapok magokat vagy a Kollonich-féle szerződéshez alkalmazzák, vagy pedig szabad rendelkez-

hetésre királyi engedelmet kérjenek, melyben a felség maga, kit az ebbeli magyarázás egyedűl illet, azon diploma és záradék iránti kétséget, ha mely léteznék, földerítendi. — Azután pedig határoztatik, hogy ezen egy ízben ugyanazon egyházi vagy szerzetes egyes személyek és közönségek, melyek világi jószágokat záloglevelek és törvényszerű föltételek mellett bírnak, világiak általi visszaváltásokig azoknak birtokában hagyassanak meg; jövendőben mindazáltal az 1647:17-dik törvénycikk pontosabban tartassék meg, kivéve ha a király különös esetekben, mások jogainak sérelme nélkül, törvény alóli feloldást tenne az iránt.

A 17-ik ágazat, mely a magyar udvari cancelláriának az 1569:38-ik cikk szerinti hatóságát jövőre is épen tartatni rendelvén, azt minden más udvari dicasteriumtól függetlennek és csak velök levelezőnek nyilvánítja. Továbbá azon magános hazafiak között lefolyó pereket, melyeknek törvényben birái vannak, habár birósággal megbizó parancsok mellett már elitéltettek is, ha az itélet még végrehajtásba nem ment, és a nyertes fél sem jött még az oda itélt jószágnak tettleges birtokába, a törvénynek szokott útjára utasítja, egyébiránt nyilván kijelentvén, hogy oly perekben, melyeknek törvényes birájok nincsen, a birói hatalommali megbizás a királyi hatalmat illetendi.

A 18-ik ágazat, mely a királynak országunk rendei esedezésére tett azon határozatát előadja, hogy a magyar kamarának udvari kamarájátóli minden függését eltörlendi, a két kamara közötti levelezést mindazáltal, — melynél fogva a magyar kamara által az udvarival, úgymint a felség mellett létezővel, minden okiratok és végzések ő felsége által, amannak véleményét is tekintetbe véve, teendő határozás alá terjesztés végett közlendők lesznek, — továbbra is fentartván. Továbbá hogy a magyar kamarát, valamint a magyar udvari cancelláriát is, magyar tanácsosai által készítendő, s általa átvizsgálandó, és azt a magyar kamarai dolgok magyar kamara általi kezelésének fentartásával az igazság, közjó, hazánk törvénye, és a királyi pénztárnak érdeke szerint szabályozandó utasításokkal ellátandja. Végre hogy a magyar kamarának hasznosabbá tétele végett a szepesi jószágigazgatóságot jövőre tőle függővé, a budai, eszéki, aradi, szegedi, és sz. korona alatti minden egyéb jószágigazgatásokat, főnökségeket és tiszttartóságokat az országgyűlésnek bevégzése után minél előbb hozzá alkalmazandóknak, a hasznot nem hajtó ellenőrködő irnokságokat, és a felesleges kamarai tiszteket pedig megszüntetendőknek rendelte.

A 25-ik ágazat, mely a fiscusnak, mint a magonszakadók általános örökösének peréről rendeli, hogy a világos magonszakadásokban ugyan a kir. fiscus a magonszakadónak jószágait önhatalmúlag elfoglalhassa; ellenben a kétesekben, midőn t. i. a fiscus és a magonszakadónak férfi vagy leányági atyafiai között az örökösödés iránt kétség támad, azt ne tehesse; hanem ellenfelét a jószágzári biróság vagyis vármegye előtt perbe fogja, és ha az vérségi közösségét és osztályosságát azonnal bebizonyítja, vagy ha a magonszakadónak törvényszerűleg nyert királyi helybenhagyással, hol az szükséges, érvényesen tett vagy megerősített végintézetét előmutatja, a jószágzárt a biró nékie meg ne engedje, hanem ő a követelőt kiváltságleveleinek előadására és jogainak bebizonyítására a nádornak, s illetőleg bánnak, akár tartassanak ünnepnyolcadi székek, akár nem, vagy pedig az ünnepnyolcadi törvényszéknek elébe idéztesse; mely biróság előtt ha az szükséges bebizonyításait, a magonszakadónak halálától számítandó egy évnek lefolyása alatt meg nem tenné, a fiscus a peres jószágoknak és azon évi jövedelmeinek birtokába helyeztessék. Ha pedig a követelő vérségi közösségét és osztályosságát sem bizonyíthatja a jószágzárnak birája előtt be, a jószágok haladék nélkül zár alá vétessenek, a követelőnek mindazáltal szabadon állván, hogy jogát kiváltságlevelek mellett a fenérdeklett birák előtt egy év alatt, vagy ha törvényszerűleg gátoltatnék, az akadálynak elhárítása után keresni.

A 33-ik ágazat, melyben minden további vetekedéseknek eltávolítására rendeltetik, hogy a nádorok s egyszersmind királyi helytartók a magonszakadóknak és hűségtelenkedőknek jószágaikbani adományzó jogukat az 1659:30-ik cikk, és az 1446-iki törvénylevélben kijelölt mód szerint jövőre folytathassák, fentartatván a kir. fiscusnak azon előbb gyakorlott joga, melynél fogvást a 32 telek számán vagy annak igazságos értékén fölül tett nádori adományokat az ország birája előtt megdöntheti, és minden pörlekedésnek megelőzésére és hogy a kir. fiscus magát mihez tartani tudja, kötelességül tétetvén: hogy minden tett adományzást, annak máskép eni érvénytelensége alatt, vagy ő maga vagy adományosa legfeljebb egy évnek lefolyása alatt az udvari cancellariának útján a kir. kamarákkal valóságos párban közöljön.

A 34-ik ágazat, melyben a jászokról és kúnokról, — előre bocsátván azt, mikép a német vitézrend, melynél köz szükségekre előlegezett pénzekért eladva valának, örökjogától elállott légyen, — rendeltetik: hogy

azon vitézrenddel kölcsönös egyezés által meghatározandó, de mégis három évnél továbbra nem halasztandó határidőben váltassanak ki, és kiváltatván, régi szabadságaik mellett a nádornak birósága alá helyeztessenek addiglan, míg a rajtok fekvő s királyi kamarákkali számolás által kinyomozandó pénzösszeg, melynek felét, habár az az 1608. k. e. 22-ik cikknek szelleménél fogva egészen az ország rendeit terheli, a királyi felség, a fegyverváltságnak elengedésén fölül királyi pénztárára vállalta, lefizettetni fog, a német rend azoknak teljes birtokában meghagyatván. Továbbá a nagy- és kisoroszi ruthénok iránt határoztatik, hogy jóllehet ezek, mint nem koronajószágok, érvényesen elidegeníttethettek; mivel azonban adományosuknak magonszakadása által a kir. fiscusra szállottak, a magyar kamara által más jószágok gyanánt birassanak.

A 38-ik ágazat, melyben következők rendeltetnek: 1) Hogy a szent korona ékszereivel együtt a törvény-kijelölte őrizeti helyén Pozsonyban tartassék, s onnét egyedül fenyegető veszély vagy szükség esetében a nádornak tudtával vitethessék el. — 2) Hogy a kamarafőnökök, mivel hivataluk a koronaőrzéssel összefér, ellent nem állhatván az 1618:35-dik cikknek gyakorlatba úgy sem jött rendelete, ha magyarok, a király által tett törvényszerű kijelölés mellett koronaőrzőkké választathassanak. — 3) Hogy a koronaőrzőkké választandók hivatalbeli esküjöket, melynek mintája ezen törvénycikknek végén áll, a királyi felség és országrendei előtt, az ezen hivatalt netalán csak kezelési joggal megnyerendők pedig az eddig bevett mód szerint letenni köteleztessenek, hivatalba iktatásuk azonban mind a két esetben a bevett folytonos szokás szerint a magyar kir. kamara mellett maradván. — Továbbá ugyanazon cikkben előadatik, hogy Erdődy Kristóf és ifj. Pálffy Miklós grófoknak helyébe id. Pálffy Miklós és Kollonich Ádám grófok, és mivel id. Pálffy Miklós nádorságra emeltetett, ennek helyébe gróf Nádasdy Tamás koronaőrzőkké választattak, és hogy a koronához tartozó kulcsoknak átadásáról mind az érdeklett nádor, mind pedig Erdődy Kristóf és ifj. Pálffy Miklósnak örökösei megnyugtattatnak.

A 41-ik ágazat, mely előterjeszti, mikép ő felsége az 1681:4-ik és abban előidézett cikkeknek megújítása mellett kegyesen megigérte, hogy a fényes portával jövendőben teendő alkudozásokban, és az országnak más dolgaiban is, azokra alkalmas és hű magyaroknak munkájával élend.

A 62-ik ágazat, melyben először ugyan rendeltetik, hogy a végintézet nélkül magonszakadó vagy hivségtelenség szennyébe esett parasztok-

nak, vagy paraszt földön lakó nemes és szabad személyeknek keresményi vagyonában helyet foglaló örökösödésről határoztatik, hogy a parasztoknak ilyen mind ingó mind ingatlan vagyonában a földesúr, a semmi tulajdonos úrnak lekötelezve nem lévő nemeseknek és szabad személyeknek pedig szerzeményi ingó javaikban és a paraszt földbe ruházott pénzeikben a királyi fiscus örökösödjék, és a földesurat ellenben csak az ingatlan vagyonaikban és azokhoz kötött tartozmányokban illesse az örökösödés. — Azután pedig előadatik, hogy ő felsége Győr városának az ottani katonatisztek ellen tett panaszára nem csak a katonaság által addig gátolt téglaégető háznak fölépitését, hanem a kiégetendő tégláknak használását és szabad árulását is megengedte, sőt a várbeli katonaság téglaégető házának használását egyedűl a várnak szükségeire szorította, és a földesúri jogoknak ily sérelmétől a katonaságot általánosan eltiltandónak nyilatkoztatta. Végre a győri káptalan pincéje fölött épített házikóknak dolga az ezen évi 43-dik cikkben nevezett választmányhoz útasíttatik.

A 95-ik ágazat, mely — előrebocsátván azt, hogy a király a felesleges harmincadoknak, ellenőrködő irnokoknak és száraz vámoknak eltörlésébe, és a slavóniai harmincadoknak magyar kamarához alkalmazásába beléegyezett, a fenhagyott harmincadhelyeket egyenkint elősorolja, és az itt nem nevezetteket mind eltörlötteknek nyílvánítja. Továbbá a harmincadhelyeknek, főleg az ország közepében létezőknek, számát öregbíteni tilalmazza, fentartván mégis a király részére azon jogot, hogy egyik vagy másik harmincadot a körülményeknek kivánatához képest más helyre áttehesse, és azon harmincadhelyeket, melyek netalán még szükségteleneknek találtatandnak, megszüntethesse. Végre a harmincadadó mennyiségének az 1655:100-ik cikknek értelme szerinti szabályozását a kamarai biztosoknak közbejövetelével a királyi táblára bízza.

2) A királyt s fiscusát és annak jogait érdeklők.

A 7- és 9-ik ágazat a felségsértésről, melyek közől a 7-ik ugyan a kökövetkezőket rendeli: 1) Hogy ezen szörnyű bűntettben befogatás előtt a megidéztetés szükséges ne legyen, és a befogottnak jószágai az elsikkasztásnak megelőzése végett összeiratván, kormányzásuk a per bevégzéseig, a birónak bölcs itélete szerint zár alá vétel mellett és számadás terhe alatt egy harmadik kézre, vagy a körülményeknek mivoltához képest zár alá vétel nélkül is magára a befogott személyre bízassék, a kir. fiscus azokat —kivéve, ha a bűnös tetten kapatott és befogatott, vagy törvénycikk által

felségsértőnek nyilváníttatott volna, — végitélet előtt el nem idegeníthetvén, és mindezen különösségeknek semmi más bűntettben, még a hívségtelenkedésben sem, levén helye. — 2) Hogy e bűntettben a király, kit a biráskodás egyedűl illet, személyesen magyar tanácsosaival magyar törvények szerint az országon kivűl is, az általa netalán megbizandó biróság azonban csak magyar lehessen, és csak a hazának határai közt itélhessen, és itéletét az egész perrel együtt ő felsége elébe fölterjeszteni tartozzék. — 3) Hogy a kezességre kibocsátás, melynek halálbüntetést magok után vonzó más bűntettekben sincs helye, a pernek lefolyta és fölülvizsgálata alatt meg ne engedtessék. — 4) Hogy a birónak bölcs belátása szerint tanúságot a feladó is tehessen. — 5) Hogy a bevádlott ártatlannak találtatván, az álnok feladó ugyanazon biróság által keményebb büntetés, sőt a körülményekhez képest fej- és jószágveszteség alá is vettethessék. — A 9-ik pedig e bűntettben a jószágveszteséget a bünös ártatlan gyermekeinek osztatlan jószágrészeire is kiterjeszti; az atyjával meg nem osztozott felségsértő fiúnak ősi jószágrészét ellenben az ártatlan atyától osztály által akár a bűntettben akár a hívségtelenkedésnek egyéb eseteiben el nem vehetőnek kijelenti. Továbbá az addiglan történt jószág-elkobzásokat akkori állapotjokban hagyatni rendelvén, azokat, kik magokat megkárosítottaknak panaszlanák, és panaszaiknak jogosságát megmutatnák, igazságot az 1687 : 7-ik ágazatnak szelleme szerint szolgáltatni határoz.

A 26-ik ágazat, mely a kir. fiscusnak magonszakadási öröködéséről rendeli, hogy az örökösök és maradékok nélkül kiholtaknak kir. adomány által örökjoggal nyert birtoki jogai, — kivéve ha leányágat illetők volnának, — jövendőben is a kir. fiscusra szálljanak, s annak joga sérelmével az ilyetén tiszta, s nem vegyes kir. adomány által hív szolgálatért habár nem örök, hanem ideigleni címmel nyert birtoki jogokról a magonszakadó végintézetet ne másképp, mint a királytól felkért szabad rendelkezésnek erejével tehessen; a másféle, kir. adományon kivül szerzett, akár ingó akár ingatlan jószágairól, a zálogosokról is, ellenben a magonszakadó szabadon rendelkezhessék, és végintézetet tehessen, a végintézet nélküli kihalásnak esetében egyébiránt, — kivéve, ha az 1687 : 11-ik cikknek értelme szerint a kölcsönös hitestársi öröködés közbe jönne, — az ily öröködés is a kir. fiscusnak fenmaradván.

A 48-ik ágazat, mely megújítván a h. t. 2. r. 12. címét és az 1486:38., 1496:19., 1655:38. s 1663:4-ik törvénycikkeket, és a megkegyelmezés jo-

gát a királynak, mint kizárólag tulajdonát, mindenkorra fentartatván, rendeli, hogy azon pallosjogi kiváltsággal birók ellen, kik gonosztevőt szántszándékosan büntetlenül elbocsátanak, a sértett fél ugyan a bűntevő miatt szenvedett bántalma és kára iránt a vármegye előtt elégtételt, a kir. fiscus pedig a nádor előtt pallosjog veszteségébei elmarasztalást kérhessen.

Jegyzet. A királynak vagy fiscusának jogait egy részben érdeklik a már fennelőadott 1625:62 és 74-ik ágazatok is.

3) A haza védelmét érdeklők.

A 8-dik ágazat, mely által fentartatván a királynak azon joga, hogy nemesi fölkelést, akár hányszor azt szükségesnek itélendi, az eddiglen arról hozott törvényeknek értelmében ezután is kivánhasson, azon oknál fogvást, mert az ily felkelés által az ország eléggé nem védelmeztethetik, benszülöttekből és külföldiekből állandó rendezett katonaság behozatni és az annak tartására szükséges köz adónak dolga országyülésileg tárgyaltatni, azon esetben pedig, ha rendkivűli véletlen szükség rendes országgyülésnek egybehivását meg nem engedné, e végre az ország nádora és primása, s lehetősig mennél több főpapok, bárók, vármegyék, sz. kir. városok és a kir. tábla egybehivatni rendeltetnek oly óvással, hogy az ily gyűlés ezen egyetlenegy tárgyon kivűl az országnak más dolgairól ne határozhasson.

4) Az országgyűlést szabályozók.

A 14-ik ágazat, mely rendeli, hogy az országgyűlések a haza sérveinek üdvös gyógyszerei levén, országgyűlés minden harmadik évben, és ha a szükség megkivánná, előbb is tartassék.

A 47-ik ágazat, mely az országgyűlési követeknek napi díjaikról határozza, hogy azokat a Pozsonyban lakozók ugyan a királyi előadások átnyújtásának, a máshonnan jövők pedig utra indulásuknak napjától kezdve az országgyűlésben létöknek egész folyama alatt követelhessék, és a vármegyék azoknak kifizetésére a nemeseknek jószágait, valamint azon főpapok, országnagyok és özvegyekéit, kik az országgyülésre sem személyesen sem követeik által meg nem jelennek, lelkiismeretes mérséklés szerint törvény büntetése alatt szoríthassák.

Az 50-ik ágazat, mely megengedi, hogy ezután az 1655:61-ik cikknek példájára azok által, kik az országgyűlésre királyi levél által meghivatnak, harmincadi tisztviselők is, a magyar kamara engedelmével, követűl küldethessenek.

A 73-ik ágazat, melyben a prémontrei szerzetes kanonokok nagyváradi hegyfoki sz. István prépostjának országgyűléseinken a főrendek között, a jézsuiták két magyar nemzetbeli küldöttének pedig, miglen szerzetök némely apátságok- vagy prépostságokhoz tartozó jószágokat birand, az alsóbb rendeknél ülés és szavazat adatik.

5) A vallás dolgát és az egyházat érdeklők.

A 30—32-ik ágazatok, melyekben az ágostai és helvét vallások követőire nézve az 1-sőben előadatik, hogy a király — a kapcsolt részekre nézve az 1687:23-ik cikk rendeletének, és a némely magyarhoni városok, mezővárosok és községek által az iránt nyert kiváltságleveleknek erejökben hagyása mellett — az 1681:26., 1687:21-ik törvénycikkeket a hitvallás dolga fölötti sokféle vetekedések és a már egybeszerkesztve volt törvénycikkeknek közlése alatt is mind a két részről benyújtott folyamodások után végre cs. kir. kegyelméből, azoknak eddigleni fölvilágositott valóságos értelmökben meghagyandóknak s megerősítendőknek, az eddigleni panaszokat egy országos megbizottság által, melyhez mind ő felsége, mind a rendek részéről kinevezetteknek nevei elősoroltatnak, megvizsgálandóknak, s a királyi felség helybenhagyásával kiegyenlítendőknek, és ezen hitvallásoknak dolgát mindenekre nézve törvénycikki állapotjában az illető törvénycikkeknek ő felsége által fölvilágositott igaz értelmök szerint, bár kik ellenmondásának dacára, visszahelyezendőknek határozta azon hozzáadással hogy, ha ki magát ezen bizottság által teendő határozat által személyére nézve vagy vallása dolgában terheltetve vélné, egyedűl ő felségéhez és csak tulajdon nevében, nem pedig közös névvel, folyamodjék. — A 2-ikban pedig a múlt zavarok alatt tartott rozenbergi úgynevezett zsinatjoknak minden tettei és határozatai az ott ujból koholt pecsétjökkel együtt örökre megsemmisíttetnek, és minden előre nyert királyi engedelem nélkül akár zsinat akár más, bármily név alatt tartandó gyűlésektől és pénz-összeszedésektől királyi boszankodásnak és törvény büntetésének terhe alatt eltiltatnak. — A 3-ikban végre a Rákóczy Ferencnek párthivei által zavargásuk alatt Ónodon, Szécsényben, Egerben és másutt akárhol tartott gyűléseiknek minden határozatai, valamint ugyanazoknak minden egyéb tettei és végzetei is érvényteleneknek nyilváníttatnak.

A 102-dik ágazat, mely által a kamalduliaknak, trinitáriusoknak és piaristáknak szerzetes rendei, — mi, mint világosan kimondatik, máskép pusztán királyi hatalomnál fogva is megtörténhetett volna, — országgyűlési

ülés és szavazás nélkül, Magyarországba és kapcsolt részeibe bévetteknek, s alapítványi és tisztán világi jószágaiknak zálogcímmeli birtoklására képeseknek nyílváníttatnak. Továbbá rendeltetik, hogy jövendőben bár mily szerzeteseknek kolostorai vagy collegiumai a köztársaságnak szüksége és a királynak beléegyezése nélkül ne szaporíttassanak.

A 111-ik ágazat, mely által a rendek illő háladatosságuknak tanuságaúl örökítik a felség azon kegyelmének emlékezetét, melynél fogvást a jövendőbeli esztergomi érsekeket, az akkori érseknek, Keresztely August szász hercegnek, hathatós esedezésére, római birodalom hercegeivé nevezni és azoknak minden előjogaival fölruházni méltóztatott.

6) Horvátországnak dolgait illetők.

A 114- és 120-ik ágazatok, melyek közől amaz a felségnek az iránti megegyezését adja elő, hogy a slavoniai bán és utódai a biztosítólevél és az 1609:27. s 1681:62-ik cikk szerinti hatalmával éljen, és a királyi pénztárból mind személyére mind zászlóaljára zsoldot húzzon. Emebben pedig Horvát- s Dalmátországoknak és Slavóniának helyhatósági külön rendelményei iránt rendeltetik, hogy azon rendelményeik, melyek a király által névszerint, valamint azok is, melyek az 1681 : 66-dik cikk által általában megerősíttettek, mind érvényeseknek tartassanak, ezen utolsókra nézve mégis a magános hazafiaknak, ha valamelyike által nyomatnának, a királyi felséghez folyamodni szabad maradván; azon rendeleteik pedig, melyek ily helybenhagyás nélkül divatoznak, vagy a legközelebbi országos gyülekezetökben a magyar országgyűléshez teendő közvetlen folyamodásnak eltiltására, vagy az alispánoknak báni táblai ülnökségtőli kizárásokra nézve hozattak, avagy királyi hatóságot, s igazság-kiszolgáltatást, vagy pörlekedést érdeklő tárgyak iránt hozatandnak, helybenhagyás vagy félrevetés végett, és pedig a már meghozottak egy évnek leforgása alatt, ő felsége elébe terjesztessenek, s másképp kötelezők ne legyenek.

A 121-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy Horvátországban és Slavoniában a bán, vagy ő akadályozva levén, a felség által a rendeknek folyamodására a bán kivánatának meghallgatásával közőlök helyettesítendő egyén által a báni táblának ülnökeivel, kiknek száma előbb ezen országok rendei által királyi helybenhagyás mellett megkisebbítendő leend, királyi parancsok megvetésének büntetése alatt évenkint mind nagyobb és kisebb ünnepnyolcadi, mind fölvizsgálati székek hirdettessenek, és a szokott napokon át folytonosan tartassanak.

A 122-ik ágazat, melyben előadatik, hogy ő felsége ezen országok rendeinek a tengeri sóval élést, minden más, névszerint a styriai sónak is kizárásával az 1548:29. és 1635:43-ik cikkeknek tartalmához képest megengedte, és a só dolgának jobb rendbeszedésére mindjárt az országgyűlésnek bevégzése után egy, azon országok rendeivel tanácskozandó bizottmányt rendelend.

A 123-ik ágazat, melybe következők foglaltatnak: 1) A zágrábi és körözsi főispánságok iránt, melyek eddiglen ugyan az albánokra szoktak ruháztatni, de a báni hivatal adományleveleiben királyi nevezésnek fentartva léteznek, az akkori albán azokban ezen alkalommal még meghagyatván, és az ország rendeinek, ha az iránt netalán még valamely kiváltságlevelet föltalálnának, a felséghez folyamodás megengedtetvén, rendeltetik, hogy azoknak betöltésében ő felsége az érdemes főrendbeliekre és nemesekre tekintettel legyen. — 2) Az itélőmesteri hivatal iránt, melyre nézve ő felsége egy második ily hivatal fölállításának szükségét el nem ismeré, azon kérdésnek eldöntése, vajjon, meghalván vagy változván a bán, az itélőmesternek változnia kell-e vagy nem? a rendek által előadni ajánlott kiváltságlevélnek átvizsgálatától függővé tétetik. — 3) Az alispáni és egyéb vármegyei alsóbb hivatalok iránt határoztatik, hogy minden harmadik évben változzanak, és több össze nem férő hivatal egy személyre ne ruháztassék. — 4) A panaszos pernek, a perletételnek, ügyvédmásolásnak, a városok nemeseken bitorlott hatósága és a birák magános tanúlevelei korlátozásának dolga a törvényeknek általános átvizsgálására és rendbeszedésére útasíttatik.

A 124- és 125-ik ágazat, melyek közől amaz a felségnek azon határozatát adja elő hogy, midőn a törvénynek és pörlekedésnek átvizsgálása és javitása Magyarországban a kiküldöttek által munkába vétetendik, a kapcsolt részekben is munkába vétessék; emebben pedig azon országok rendeinek ismételt nyilatkozatára az 1687:23-ik ágazat a királynak és rendeknek egybehangzó megegyezésével megújíttatik és megerősíttetik.

A 126-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy Zágráb sz. kir. városa jogaiban és kiváltságaiban, s azoknak gyakorlásában megtartassék; azon három év óta a tanács és község között létező botrányos visszavonásokat pedig ő felsége egy részint Horvátországnak és Slavoniának rendei, részint a magyar kamara tagjai közől nevezendő választmány által vizsgáltassa

meg és egyenlíttesse ki, és ha a kiegyenlítés nem sikerülne, azoknak elitélésére illető biróságot nevezzen.

A 127- és 128-ik ágazat, melyek közől amabban Felső- és Alsó-Körözs városok az 1659:103. cikk szerint egy bizottmány által végre egyszer már egyesíttetni, az ellenszegülőket annyiszor, a mennyiszer azt tennék, sujtandó 600 forint büntetés alatt parancsoltatnak, és az akkori bizottmánynak tagjai elhalván, más tagok neveztetnek; emebben pedig Zeng városa jogaiban és szabadalmaiban megtartatni, és nékie megengedtetni rendeltetik, hogy követeket, és pedig katonai szolgálatban lévőket is, a katonai tiszteknél teendő jelentés és helyettök alkalmas személyeknek állítása mellett, mind a királyi udvarba mind a magyar országgyűlésre, vagy a kapcsolt részeknek gyülekezeteibe küldhessen, a sérelemképen előterjesztett egyéb bántalmaira nézve a 113-ik ágazatban rendelt bizottmányhoz útasíttatván.

7) A városokat s hatóságukat és annak korlátait érdeklők.

A 36-ik ágazat, mely által egy részről ugyan a királyi szabad és bányavárosok valamint egyéb törvényszerűleg nyert szabadságaikban és kiváltságaikban, ugy tisztviselőik szabad választásában is megtartatni, és kamarai biztosokkal szükség esetén kivűl és annál tovább nem terheltetni rendeltetnek; más részről pedig az ellenök tett terhes panaszoknak megszüntetése végett az 1647:78-ik törvénycikk mindnyájokra oly hozzáadással kiterjesztetik, hogy az idegen boroknak, nem ugyan kimérését vagy hordónkinti eladását, hol az eddig gyakorlatban nem volt, hanem be- és kihordását, és pedig nem csak hadnak idejében, hanem mindenkor, minden fizetés nélkül megengedni köteleztessenek. Továbbá Sopron városa a határában termett boroknak kimérését és hordónkinti eladását, mivel azt addig mindenkor megengedte, jövendőre is megengedni parancsoltatik; a határain kivül termett borok iránt azonban ezen köteleztetéstől jövőre is fölmentetik, és csak arra kötelezettnek nyilváníttatik, hogy a nemeseknek az ily boroknak bevitelét is asztali használatukra a szokott megkérés mellett megengedni tartozzék, és az ily borokkal terhelt szekereiket a polgármesternél teendő béjelentésre szükséges időnél tovább a külső város kapuinál föl ne tartóztassa.

A 37-ik ágazat, melyben Buda, Pest, Székesfejérvár, Esztergom és Szeged királyi és szabad városokról előadatik, mikép ő felsége, jóllehet ezen fegyver által visszafoglalt s régi lakosaitól megfosztott, és csak új lakosok által népesült városokat kiváltságokkal már eléggé megajándékozta,

még is az ország rendeinek kérésére azoknak további kérelmeiket is megvizsgáltatandja, s az időknek és dolgoknak körülményeihez képest bővebb kegyelmére is méltatandja.

A 63-ik ágazat, mely a vármegyéknek szabad kir. városok kihágásai ellen tett panaszaira megújítván, és mind a kir. szabad mind bányavárosokra kiterjesztvén és ezután pontosabban megtartatni parancsolván az 1647:78., 1649:19., 1655:31. és 1681:42-ik törvénycikkeket, kisebb hatalmaskodási büntetés alatt névszerint rendeli, hogy a nemesektől élelemszeri vámot semmi ürügy alatt ne vegyenek, a rőföket, fontokat és mindennemű mértékeket a pozsonyiakhoz alkalmazzák, a mértékeknek igazításában eljáró alispánokat bebocsássák, és mind ezen mind minden más, törvény-kijelölte esetekben a vármegyéknek hatóságát elismerjék, egyébiránt kiváltságaik és azoknak törvényszerű élvezése nékiek fenmaradván.

Jegyzet. Ezen törvénycikk helyett a törvénylevélben az 1647:28-ik ágazat áll, de hibásan, a mint ez az 1681:42-ik cikkből is kiviláglik.

A 77-ik ágazat, mely a városok ellen az iránt tett panaszra, hogy a közöttök birtokos nemesekről nálok nélkül intézkednek, őket igazságos arányon túl taksálják, kényök szerint rendelkeznek, a beszedett adózásokról számot ritkán vagy soha sem adnak, s tisztviselőiket pedig minden köz terhektől fölmentik, nékiek kötelességűl teszi, hogy ezután az ily nemeseket, vagy házaiknak lakóit mind az adónak és más köz terheknek kivetésére, mind pedig az adószedőik által a múltról benyújtandó és a jövőben évenkint adandó számadásoknak vizsgálatára meghíni, a tanácsbeliek és más tisztviselőik pedig minden köz terheket, — a saját lakásaikra szolgáló házaikbani katonaszállás-adást kivéve, — más lakosokkal aránylag viselni tartozzanak, a teher-kivetés által magát arányon túl nyomatni vélt nemesnek szabad lévén orvoslás végett ő felségéhez folyamodni, a nélkül azonban, hogy a városi előjáróság az által teherkivetési munkálatában, mivel annak félbeszakasztását a közjónak érdeke meg nem engedi, akadályoztathatnék.

A 107—109-ik ágazat, melyekben az ország rendei az 1-sőben ugyan Szegedet, és a 2-ikban Debrecent, amazt I-ső Józsefnek, emezt I-ső Leopoldnak erősítő kiváltságleveleivel egybehangzólag szabad királyi városok közé visszahelyezik, a 3-ikban pedig Szatmár és Németi mezővárosokat egy közönségbe összeolvasztva, az országló kir. felségtől nyert kiváltságlevelökhöz képest azok közé Szatmár-Németi nevezet alatt ujont

74 *

fölveszik, a két utolsót egyszersmid a kir. tárnokmesternek hatósága alá helyezvén, és Debrecenre nézve azon föltételt tévén, hogy egy katholikus parochialis szentegyházra, és a sz. Ferencieknek kolostorára szolgálandó helyet adni köteleztessenek.

Jegyzet. Némileg a 127- és 128-ik ágazat ide is helyezhető.

8) A hazafiaknak magánjogait szabályozók:

A 27-ik ágazat, melyben azon oknál fogva, mert az eddiglen e részben divatban volt egyházi és római törvények által megkivánt sok kellékek miatt számos végintézet-tevőknek szándéka teljesítetlen maradott, rendeltetik: 1) Hogy ezután a végintézeti képességgel biró intézőnek szabad rendelkezése alatt álló vagyonáról közhitelességü helyeken, vagy is káptalanokon, konventeken, s országunk rendes birái és itélőmesterei jelenlétén kivül tett végintézete is érvényes legyen, ha azt az intéző maga, és általa felszólított, együtt jelenlévő, s nemesi vagy egyetérő jelességgel biró, sőt szükség esetében más tisztességes sorsú öt tanú aláirásaival és pecséteivel megerősítette, szükséges lévén mindazáltal, hogy az irástudatlan intézőnek aláirását és pecsétlését egy hasonlóképen megkért és jelenlévő hatodik tanú kipótolja, és hogy minden csalárdság s a végintézettevőt érdeklő körülvétetés, mely miatt a végintézet ezután is, mint előbb, a szentszék előtt megdönthető leend, eltávolíttassék; de ellenben ezután az örökösrendelés a végintézetnek érvényességéhez lényegesen szükséges ne legyen. — 2) Hogy a kiváltságos, vagy is a katonai, s ajtatos célu, vagy magzatok közt intézkedő, avagy dögvész idejében teendő végintézetekben a fenn elősorolt külső kellékek szükségesek ne legyenek, hanem elég legyen, ha azokat az intézkedő tulajdon kezével irta és aláirta, vagy az élő szóval tett végintézetet illetőleg, ha azt két tanú előtt tette. — 3) Hogy a pótló végintézetnek (codicillus) ünnepélyességéhez három tanú elégséges legyen. — 4) Hogy a szabad és királyi városokra nézve, melyek egyébkint az addigi gyakorlatuk mellett megmaradhatnak, szükséges legyen: hogy a végintézet az intéző előtt felolvastassék, és az azt a tanúk előtt élő szóval utolsó akaratjának elismerje, a városokban lakó nemes személyekre nézve az 1655:46-ik cikknek rendelete fenmaradván. — 5) Hogy a végintézetnek kihirdetése, és az érdekeltető felekkel közlése csak a végintézőnek halála után ugyan, de minél előbb történjék, és hogy ugyanez ott, hol az alispán vagy szolgabiró egy esküdttel kiküldetik, a főispánról is értendő.

A 68-ik ágazat, mely a gyámságok és árvagondviselőségek iránt az 1655:24. és 1659:32-ik cikkeknek fölvilágosítására a következőket rendeli: 1) Hogy az atyafiak és szülőknek halálát azon megye alispánának, melyben az árvajószágok léteznek, azonnal béjelenteni, ez pedig nem várva a vármegye általi kiküldetését, egy szolgabiróval és esküdttel tüstént kimenni, vagy ha ő maga törvényszerűleg gátoltatnék, avagy az árvavagyon csekély volna, egy szolgabirót és esküdtet kiküldeni, és ő, vagy illetőleg ezek az árváknak minden adósságait, követeléseit, s ingó és ingatlan jószágait, az árvajószágokat érdeklő okleveleknek betekintetését azonban kizárva, az örökösödés közelebbi fokán lévő atyafiaknak, mennyire megkaphatók, jelenlétében pontosan följegyezni, és a lelettárt az árváknak bátorságára a vármegye legelső gyülésének beadni és levéltárába letenni tartozzanak. — 2) Hogy árvagyámok- vagy gondnokokká csak olyanok rendeltessenek, kik mind a személyeknek nevelésére mind a jószágoknak kormányzására alkalmasok, és hogy a gyámok vagy gondnokok az árvavagyonnak kezelését a lelettár elkészülte előtt megkezdeni ne merészeljék. — 3) Hogy a gyám vagy gondnok a sokáig el nem álló ingó jószágokat illő időben igazságos áron eladni, az árvának szükséges ellátásából és a gazdasági költségekből fenmaradó jövedelmeket törvényes kamatra bátorságos helyre kiadni, vagy jószágoknak vételére, avagy az árvajószágok gyarapítására fordítani, és legalább minden harmadik évben a megyei választmány előtt az árvák közelebbi atyafiainak, mennyire megkaphatók volnának, jelenlétében, — a szülőket egyedűl, az atyát ugyan mindenkorra, az anyát pedig özvegysége alatt kivéve, — számolni tartozzék. — 4) Hogy a gyám vagy gondnok, ha a számadásból hívsége kitűnnék, jutalmúl a jószág jövedelmeinek hatod részét, — oda nem értve mégis a tőkepénzeknek kamatait, — nyerje; de viszont, ha hívségtelensége tűnnék ki, azonnal minden jutalom nélkül hivatalától elmozdítottnak tekintessék és elégtételre szoríttassék. — 5) Hogy az árvák törvényes koruknak eljöttéig gyámnokság alatt legyenek, s addig jövendőben se ingó javaikról ne rendelkezhessenek, se gondnokot ne választhassanak, tökéletes korra jutván pedig, gyámjaik vagy gondnokaikat azoknak éltében, a netalán hátra lévő számadásaiknak benyújtására a törvénycikki birák által szorítani tartozzanak, és ha gyámnokaiknak számadásait birói intésre sem fogadnák el, ezek által arra és az árvajószágok jövedelmei hatod részének jutalmúl adására ugyanazon birák előtt indítandó perrel szoríttathassanak. — 6) Hogy ezeket a szabad kir.

városi polgárok és előjárók is magok között megtartani köteleztessenek. — 7) Hogy a rosz kezelésnek esetében a király vagy nádor az ország törvényei szerint a természetes gyámnokoknak helyébe is rendelt gyámnokokat mindenkor adhasson.

A 69-ik ágazat, melyben: 1) A közös várak, malmok és másféle épületek tatarozásához járulni vonakodó közbirtokosok ellen az 1622:72. és 1625:59-ik cikkek megújíttatnak, és a szabad kir. városokra is kiterjesztetnek oly határozással: hogy szabad legyen ellenök birói intésnek előrebocsátása után a vármegyei birák előtt a hanyagságuk vagy ellenszegülésök által szülemlett károkkal együtt a költségeknek megtérítését is keresni. — 2) Ugyan e mód szerint elitéltetni rendeltetnek a korcsmák, erdők és más közös haszonvételek használatának aránya iránt támadott peres kérdések is azoknak békes, nyilvános és jelenleges köz birtokában létezők között. — 3) Parancsoltatik, hogy a vizáradások által okoztatni szokott károknak megelőzésére a vármegye biztosokat küldjön ki, kik az 1687:16-ik cikknek szellemében eljárni tartozzanak, és azoknak határozatához magát alkalmazni mindenki, a gátoknak javítására és perre fordítandó költségeknek megtérítése alatt köteles legyen.

A 70-ik ágazatnak 3-ik §-a, mely által a múlt zavargások évei 1703-diki aprilis 24-dikétől 1711-diki aprilis 24-dikéig az elidősitést eszközlő évek közől kivétetnek.

A 71-ik ágazat, mely azon minden törvény nélkül gyakorlatba jött, s mind a törvényes örökösöknek mind a kir. fiscusnak sérelmes visszaélést, melynél fogva némely szerzetesek és apácák minden, akár atyai és anyai, akár ősi ingó és ingatlan jószágokból a világban maradó testvéreikkel egyenlő osztályrészt követelni és a szerzetbe vinni szoktanak, eltörülvén, azt rendeli: hogy ezután az ingatlan jószágokat birható szerzetbe lépő személy az atya- és anyaősi ingatlan javakból ne többet, mint egy osztályrészi tized részt, és pedig csak pénzben, és 5000 forintig követelhessen, s ennél többet azokból nékie szülői se rendelhessenek, szülőinek szerzeményéből pedig, azoknak rendelkezése nélkül, épen semmit se kaphasson. Továbbá hogy, ha az osztályrészeknek értéke iránt a szerzet és atyafiak közt per támadna, azt az illető birák, jelesűl a nemesi jószágokra nézve egy itélőmester, vagy ha a jószágok csak egy vármegyében feküdnének, a vármegyei birák, a városiakra nézve a városi előjáróság által akármelyik fél

megbecsültethesse, s a becsülő a jószágnak jövedelmeit száztóli hat forint kamat gyanánt venni tartozzék.

A 97-dik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy a szőlőhegy urai a hegyvámot régi szokáson fölül, kivéve ha a mívelés új földekre kiterjesztetett volna, kisebb hatalmaskodási büntetés alatt fel ne emeljék, és annak kivételében az 1655:31-ik cikk szerint csak igaz és országilag rendelt mértéket használjanak. — 2) Hogy a tizedszedőknek kihágásait is lehessen kisebb hatalmaskodás perével boszúlni. — 3) Hogy a vámfizetés alóli mentesség ezután is megtartassék. — 4) Hogy a szerzetes főnökök elődeiknek világiakkal kellő ünnepélyek megtartásával kötött, s hiteles pecséttel megerősített szerződéseit megtartani kötelesek legyenek. — Továbbá a királynak azon igérete előadatik: hogy a cs. katonaságnak tartására Trencsény, Kassa s Eperjes kir. városok a Sáros és Abaúj vármegye és mások által kölcsönözött pénzek iránt, ha az e célra rendelendő bizottmány előtt bebizonyítják azt, hogy a követelt pénzeket kölcsöni szerződés mellett szolgáltatták a katonaságnak tartására, igazsággal megegyező határozatot adand.

A 101-ik ágazat, melyben a jobbágyok, főleg a török járom alól fölszabadított részekbe és a szepesi 13 mezővárosba történni szokott szökésének meggátlására, a jobbágyoknak visszavételéről szóló törvények következő rendeletekkel bővíttetnek: 1) Hogy a szökésnek gyanús jeleivel egyik vármegyéből másikba átköltöző jobbágyok, vagy az uraikat szolgálatuknak betölte előtt elhagyó akár házi akár gazdasági szolgák uraiknak útilevelei nélkül sehol be ne fogadtassanak és ha kik magokat alattomosan belopnák, a helybeli elöjáróság ottlétöket megtudván, azonnal előbbi lakhelyeiket, és jobbágyi vagy szolgai állapotjokat nyomozza ki, és azon vármegyének, melyben előbb ily állapotban lakoztak, tudtára adni tartozzék. — 2) Hogy, ha ki ezután ily szökevény jobbágyot vagy szolgát tudva befogadna, és azt az oldalagos tanúvallatásnak közlésével tett birói intésre ki nem adná, azonnal az 1556:31. és 1659:70-ik cikkekben kijelölt birság alá essék, s azt, a visszakérőnek joga bebizonyodván, rajta egy szolgabiró világos adósság gyanánt megvehesse, a szabad vagy szolgaságból fölmentett nemtelenek azonban, ha földesuraknak jószágain letelepülvén, jobbágyi, zselléri, vagy bérlői kötelezést fölvállalnának, földesuraiknak csak a kötött szerződés szerint maradván lekötelezve. — 3) Hogy a földesurak jobbágyaikon azon tartozásaikat, melyeket a múlt zavargások alatt jószágaiknak jogtalan birtokosai rajtok egyszer már megvettek, többé ne

követelhessék, sőt a rajtok még semmikép meg nem vett hátramaradott tartozásaiknak is csak felét, és azt is csak részenkint vehessék meg, de viszont a tulajdonos földesurak is, ha jószágaik a zavargások alatt zálogban voltak, azoknak visszaváltásakor az ily hátramaradásoknak csak felét tartozzanak megtériteni. — 4) Hogy az előrebocsátottak iránt a szegény köznépet minden jogtalan nyomás ellen a vármegyei elöjáróság óltalmazni köteleztessék. — 5) Hogy ezen ágazat minden szabad kir. városokra és a hajdu mezővárosokra is kiterjesztettnek értessék. Továbbá előadatik: hogy ő felsége ezen törvénycikknek a határszéliekre kiterjesztését megengedte, sőt a határszéli főnököknek, és a szoros útak őreinek szigorú parancsot is igért az iránt adni: hogy a török vagy erdélyi részekbe és határszélekbe átmenni semmi parasztot ne engedjenek, az alattomosan átszökni akarókat pedig fogják be, és minden holmijaikkal együtt földesuraiknak, a vármegye által meghatározandó aránylagos taksának letétele mellett, átadni köteleztessenek.

Jegyzet. Egy részben ide számíthatók az 53., 62. és 102-ik cikkek is.

9) A birói hatalmat, igazságszolgáltatást és pörlekedést illetők:

A 19-ik ágazat, melyben az 1681:30-ik törvénycikk, föntartatván egyébkint rendeletei, az elhalasztó és itéléstiltó parancsokra nézve oda magyaráztatik, hogy ezeket ugyan, ha a biróság illetőségének világos hiánya miatt, amazokat pedig, ha a törvényben kijelölt időszakok, vagy a felkérőnek törvényszerű távolléte, avagy a h. t. 2. r. 59-ik címében előadott okok miatt adattak ki, a feleknek szóváltásaira utasítani ne lehessen. Továbbá parancsoltatik, hogy az egyházi birák az eltérítő parancsoknak, valamint eddig, úgy ezután is az 1647:15-ik cikk szerint minden haladék nélkül engedelmeskedjenek.

A 20-ik ágazat, melyben a királynak országunk rendei panaszára adott következő határozatai előadatnak: 1) Hogy ő felsége a Bécsben meghalálozó udvari hivatalos és más egyéb magyarok vagyonának az udvari marsalli hivatal által gyakorlani szokott lepecséltetése dolgában egy, magyar udvari cancelláriai, és más cs. kir. tanácsosaiból állandó biztosságot nevezend, mely az ily vagyonok kezelésének módját, és azon eseteket elhatározza, melyekben az ily hatósági eljárásokhoz a magyar cancellária is alkalmazandó leend. — 2) Hogy az Ausztriában lakó oly magyarok, kik ott sem birtokkal sem lakossággal nem birnak, és szerződés által sincsenek a helybeli hatóság alá vetve, a külföldi törvényszék elébe ne vonattassanak.

— 3) Hogy özvegy Czobor grófnénak, és Dőry Lászlónak az iránti térítvényei visszaadatván, amannak pere ugyan a morvai törvényszéktől magyar törvényszékhez átvitessék, emezé pedig örökösei által azon itélőmester előtt, ki előtt megakadályoztatásakor folyamatban volt, folytattassék.

A 24-ik ágazat, mely által a törvények és törvényszékek kijavitására és a táblai birák napidíjainak alapjáróli intézkedésre egy országos választmány rendeltetik, mely munkáját mindjárt az országgyűlés után megkezdeni, és munkálatát jövő országgyűlésre beadni köteles legyen, az elhalandók vagy távulleendők helyébei helyettesítésnek jogával királyi megerősítés mellett a nádor és illetőleg a bán fölruháztatván, és addiglan, míg ezen tárgyak iránt új törvény hozatni fog, az rendeltetvén, hogy ünnepnyolcadi mind nagyobb mind kisebb, mind rendkivűli törvényszékek, és a feljebbvitt pereknek fölülvizsgálatai is mind a királyi mind a hét személyes táblán, — ehhez a főpapokon és bárókon túl más törvénytudók is alkalmazandók lévén, — kirendelt idejeikben tartassanak, és azokban mindenféle perek, a fiscusnak magon szakadási pereit kivéve, tárgyaltassanak.

A 28-ik ágazat, melyben az itélőmesterek birósága iránti kétségeknek megszüntetésére rendeltetik: 1) Hogy a bűnfenyítő, kisebb hatalmaskodást, rágalmazást és becstelenítést bosszuló, egy vármegyében fekvő jószágokban örökösödést és osztályt kérő, kárt iéríttető, oklevelet vagy szökevény jobbágyot vagy szolgát visszakivánó, jobbágy vagy szolgafeletti igazságszolgáltatásra szorító, ezer forinton alúli világos adósságot követelő, határjeljáró, zálogváltó és dézsmaperekben, melyek közől egyedűl csak a dézsmaperek közvetlen vihetők a nádorhoz, mint csupán vármegyék által itélhetőkben, továbbá a magonszakadásból származókban, úgymint kiváltságlevelek előadását megkivánókban, következőleg táblai biróságot illetőkben az itélőmesterek, itéleteiknek semmisége alatt, ne biráskodjanak. Ellenben — 2) Hogy az itélőmesterek érvényesen itélendik az iktatásnak sértetlenségén, és pedig habár az csak az ellenmondónak magonszakadása által lett is azzá, épülő, 1000 forintot tőkéjére nézve meghaladó adósságot követelő, több vármegyében fekvő jószágokban örökösödést, osztályt, vagy osztályigazítást kérő, szerződést teljesíttető, több vármegyében fekvő jószágokat, melyek itélőmesteri perrel nem élőknek részére végrehajtás által elvétettek, visszafoglaltató, az itélőmesteri itélet végrehajtásának megzavarását vagy meg nem engedését, avagy az ily itélet mellett birói

végrehajtás által elfoglalt jószágnak visszafoglalását bosszuló, az árvagyám vagy gondnokot több vármegyében fekvő jószágokra nézve számadásra szorító, ingó vagyont, hozományt, hitbért, menyekzői ajándékot s az 1647: 126-ik cikkben elősorolt egyéb tartozásokat követelő, letéteményt büntetés nélkül ugyan, de mégis a lelkiismeretesen meghatározandó költségekkel együtt visszakivánó pereket, valamint azokat is, melyekben a perorvoslatok szerződés vagy törvény által kizárva vannak, vagy ezen fölül az ország törvényei szerint itélőmesteri biráskodást illetők. — 3) Hogy mindezen itélőmesteri perekben az elmarasztaló itéletnek feljebbvitele 12,000 forinton alúl birtokon kivűl, azon fölül pedig birtok-megtartás mellett történjék, kivéve a világos adósságoknak, osztályoknak, szerződésen alapuló követeléseknek, és az 1647:126-ik cikkben elősorolt pereknek ügyeit, melyekben ha a vesztes fél az oda itélt ingó vagyon el nem idegenítéséről elégséges bátorságosítást nem adhat, az a nyertes félnek ily bátorságosítás mellett átadandó, és ha olyant egyik fél sem nyújthatna, a pernek további elitéléseig birói zár alá, de mégis minden teher nélkül, veendő. Végre ugyan ezen törvénycikk által a vármegyék törvényszékeinek birósága a zálogváltási és világos adóssági perekben puszta tőke értékében számítandó 12,000 forintig kiterjesztetik, a kir. fiscusnak már előbb leírt pere mindazáltal fenmaradván.

A 94-ik ágazat, mely az erdőhánytást bosszuló perben, minden az iránti kétségnek megszüntetésére, biróúl az alispánt nevezi.

A 99-ik ágazat, mely rendeli hogy az országos vásárokon kivűl kereskedést üző külföldieket, ha gyanúsak, a városi vagy mezővárosi hatóság elűzhesse, és a többiek is, a katonai tiszteknek minden óltalmát kizárva, ezen hatóság alatt álljanak, a törököket kivéve, kik a karlovici békekötés erejénél fogva Magyarországban szabad kereskedést űzhetvén, a határszélekben ugyan a cs. kir. katonai kormányzóknak, az országnak minden egyéb részeiben pedig a tartományi törvényes előjáróságnak hatóságától függni rendeltetnek.

Jegyzet. Egy részben ide is számítható a 10- és 17-ik ágazat is.

10) Kicsapongásokat s bűntetteket fenyítők és visszaéléseket eltörlők:

Az 51-ágazat, mely a száztóli hat forintnál nagyobb kamat melletti pénzkölcsönözést eltiltván, azokat, kik száz forinttól kamat vagy ajándék fejében akár pénzben akár más egyetérőben 6 forintnál többet vennének, a tőkepénznek visszafizetéséről itélő biró által, a kir. fiscusnak fölperessége

mellett, a lekötelezett kamatnak vagy ajándéknak veszteségében marasztaltatni, és a marasztalási summának két harmadát a kir. fiscusnak, egy harmadát pedig a feladónak itéltetni rendeli.

Az 55-ik ágazat, mely azt, ki a kir. kamarának valamely tanácsosát s a királyi ügyeknek fő- vagy aligazgatóját, avagy az ország báróit, vagy a főispánokat hivatalos eljárásaikban megverné, befogná, vagy netalán megölné, Ulászló I. törv. 70-ik cikkének módjára perbe fogathatónak és az ott kijelölt büntetés alá vethetőnek nyilvánítja.

Az 56-ik ágazat, melyben ő felsége a sz. kir. bányavárosoknak a bányásztisztek ellen tett panaszára az 1647:83-ik cikknek megújítása és Boca mezővárosára kiterjesztése mellett igéri: hogy ezen panaszokat a kir. kamarából és szomszéd vármegyékből kiküldendő egyének által megvizsgáltatandja, s azok iránt a hazai és bányásztörvények szerint határozatot teend, jövendőre pedig minden kihágásokat eltiltand.

Az 57-ik ágazatnak 1-ső §-a, melyben a vármegyei adószedők minden visszaéléseknek megelőzésére, valamint minden egyéb bevételekbe bocsátkozó tisztviselők is, évenkinti számadásra kötelesekké nyilváníttatnak.

A 95-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy Pásztó és Bát mezővárosoknak földesurai, ellent nem állhatván azoknak kiváltságlevelei, földesúri jogaikkal, míglen biróilag más nem határoztatik, úgy mint azon leveleknek nyerése előtt, élhessenek. Továbbá hogy ezen ágazat az egri káptalannak Polgári és Sz. Margit mezővárosaira, s Turán, Nagymegyer, Ó-Tura és más ily helységekre is kiterjesztettnek értessék. Végre hogy Polgári, Sz. Margit, valamint más hajdu mezővárosok is az 1618:73. és 1655:43-cikkeknek erejéből Szabolcs vármegyének hatósága alá vettessenek, föntartatván azonban a kir. fiscusnak bizottság utján megállapítandó joga.

A 96-ik ágazat, mely rendeli, hogy a Szvetlier, Szomolnok és Stroc mezővárosiak Szepesben, a botszabányaiak Liptóban, a stefultóiak Hontban, s a sóváriak és sóbányaiak Sárosban, kik a szepesi és selmeci igazgatóságoknak óltalma mellett a vármegyei köz terhek alól elvonták magokat, azokat ezután, mennyire azon vármegyékben birtokaik vannak, viselni tartozzanak.

Jegyzet. Egy részben ide is tartozó a 15- és 48-ik ágazat is.

2. §. *Második törvényleveléről.*

III-ik Károlynak második törvénylevele az 1722-ik évi junius 20-ik napjára hirdetett pozsonyi országgyűlésnek műve, 1723-ik évi junius 9-dikén Bécsben kelt, s a királynak elő- és utószaván, és a rendeknek bévezető beszédén túl 129 ágazatra terjed.

A király előszavában előadja, miképen ő, miután a múlt országgyűlése az igazságszolgáltatás, és politikai, katonai s gazdálkodási tárgyak kezelésének kidolgozását megrendelte, és győzelmes fegyverei Belgrádot és Temesvárt visszavették, a hazánk és más örökös tartományai közötti kapocsnak külső erő elleni megállandósítására ezen országgyűlést egybehitta, s abban eleinte önmaga személyesen, azután pedig cs. kir. biztosai Stahrenbergh Gundacker és Kinszky Ferenc Ferdinánd grófok által elnökölt légyen. — Országunk rendei pedig előszavukban előrebocsátván azt, hogy a királyi felségnek hazánk iránti temérdek jótéteményeiért, névszerint a hosszú időtől fogva nyakunkon lévő ellenségnek legyőzéseért és az ország régi határainak visszaszerzéseért nem gondolták tündöklőebben bebizonyíthatni háladatosságukat, mint dicsően uralkodó háza örökösödésének e törvénylevél által történt mind két ágrai kiterjesztése, és annak mind külső erő mind belső mozgalmak elleni bátorságosítására, és a hazának boldogítására, jelesűl az igazság kiszolgáltatásának tökéletesbitésére hozott rendeleteik által, az ezen törvénylevélbe foglalt ágazatoknak megerősítéseért esedeznek.

A mi a törvényágazatokat magokat illeti, azok közől

I. Ideigleni, vagy csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

A 19-ik ágazat, mely által ő felsége megengedi, hogy a török járom alól fegyverrel 1715-ik évig visszafoglalt jószágokhoz igényelt jogok fölött ezután az 1715:10-dik cikkben kijelölt hatalommal és modor szerint, — Horvátországot, melyre nézve ő felségének későbbi rendeléseig az 1715: 10-ik ágazata helyet foglaland, kivéve, — a királyi tábla, de mégis két kamarai tanácsosnak, mint birótársaknak jelenlétében itéljen, és itéletét végre is hajthassa, fenmaradván mindazáltal ezen ügyekben a terhelt feleknek a királyi felséghez folyamodás, valamint a hadi költségek aránylagos részbeni megtérítésének köteleztetése, és a királyi fiscusnak ugyanazon 10-dik ágazatban kijelölt vármegyebéli birtokosok elleni törvényes keresete is.

A 20-dik ágazat, melyben országunk rendei az 1715 : 92-dik ágazatnak foganatba tételeért, és az ország közepében létező katonai és kamarai helységeknek köz adó és vármegyei hatósága alá haladék nélküli vetéseért esedeznek.

A 21-dik ágazat, melyben a katonai kihágások iránt az 1715 : 43-dik ágazat pontosan megtartatni parancsoltatik, különösen pedig a tábornokokra és más katonai parancsnokokra nézve ő felségének az általok behozott adóknak eltörlése, és a zsold fejében tett követéseikne' megvizsgálása, és másképeni kiegyenlítése iránt adott válasza előadatik. Végre az e tárgyak iránt ezen gyűlés alatt megkezdett vegyes bizottmányi munkálatok a gyűlésnek bevégzése után is folytattatni kéretnek.

A 22- és 23-ik ágazat, melyek közől amabban a hazánkban földeket biró szomszéd tartományokbeliek iránt az 1715 : 72-ik, emebben pedig a kassai, dunáninneni és túli, győri, komáromi, varasdi és más tábornokságoknak határszélekre áttételéről szóló 1715 : 42-dik ágazat foganasíttatni, sőt a már szükségtelenekké vált ily őrvárak kiüríttetni kéretnek.

A 37-ik ágazat, mely mindazon akármikép megakadályozott és ugyanazért perfüggés alatt létező pereket, melyek törvényszerűleg indítva és folytatva valának, az illető birák előtt folytathatóknak határozza.

Az 52-ik ágazat, mely az 1715 : 54-ik cikknek a hivségben maradottaknak pénzkölcsöne iránti rendelését a hivségre visszatérőkre is kiterjeszti, ha azokat adósaiktól még hivségben létökben hajtották be a lázadók. Továbbá rendeli, hogy a pártfelek közt történt oly ingó jószág-elidegenítések, és azokból származó károsítások is, melyek akkor törvény útján követelhetők voltak, most is követeltethessenek, de meg a nélkül, hogy a közbocsánat megsértessék, és azon pereknek terhe a királyi fiscusra háríttatnék.

Az 54-ik ágazat, mely előadja, mikép ő felsége a lengyel királynál közbenjárni igérkezett az iránt, hogy a hazafiak lengyel alattvalók elleni panaszaiknak elitélésére a gróf Károlyi Sándornak elnöklete alatt kirendelt bizottsághoz lengyel részről biztosok neveztessenek, és a megsértetteknek elégtétel adassék.

A 77-ik ágazat, melyben határoztatik: 1) Hogy Mosony vármegye, ha az ausztriaiaktól valamely bántalmat szenvedne, ne a törvénycikki kiküldöttségtől, hanem ő felségétől kérjen orvoslást. — 2) Hogy Sintzendorf és más hasonló követelésü helységek a hátárszéli bizottságok munkálatá-

nak bevégzésére várakozzanak. — 3) Hogy a Kisfaludi-család jogait annak útján keresse. — 4) Hogy a mik Székföldére és Bucsu helységre nézve csupán végrehajtástól függnek, annak útja és módja szerint végrehajtásba vétessenek.

A 78-ik ágazat, mely a boroknak és másféléknek szomszéd örökös tartományokbai kiviteléről az 1715:75-ik cikket megújítja, és ő felségét az iránti gondoskodásra felszólítja, hogy a hazafiak borkivitelt az éjszaki részek és ádriai tenger felé is űzhessenek.

A 79—82-dik ágazatok, melyek a királynak néhány magános családok ügyei iránt kiadott határozatait előadják. Jelesül: 1) Hogy Káló mezővárosának a Kálay-család által igényelt visszaadása iránt tüstént az országgyülés után biztosokat nevezend, kik kihallgatván az érdekelt feleket, azt, mit az igazság kiván, végrehajtandják. — 2) Hogy Perényi és más oly családoknak ügyében, melyek a sz. királyok kiváltságáról fogvást sókereskedést gyakorolván, a szabad sókereskedésnek eltörlése által kárt szenvednek, annak a magyar kir. kamara általi teendő megvizsgáltatása után azt rendelendi, mit az igazság kiván. — 3) Hogy Nyáry, Amade, Kerekes és Sándor-családoknak s más hazafiaknak az 1715:64- és 65-ik cikkekben előadott, szomszéd tartományoknak lakosai ellen létező követeléseikben, mihelyest azon törvénycikkekben kijelölt teendőiket teljesítik, névszerint a Sándor-család igényeit az illető morvai törvényszék előtt igazolja, az ugyanazon cikkekbe foglalt határozatnak foganata el nem maradand, és hogy ugyanez értessék az 1655:92-dik cikkben érdeklett Thurzó-háznak ügyéről is. — 4) Hogy Pek Zsigmond és Győri Márton győri kereskedők örököseinek is bizonyos váltólevél melletti keresetökre nézve, mihelyest keresetöket ő felségének kellőképen előterjesztendik, elégtétel fog adatni.

A 83-ik ágazat, melyben a király igazságosnak elismeri azt, hogy Bács vármegye őtet illető hatóságában ne gátoltassék, sem a már kiegyenlített, vagy elengedett hátralévő tartozásainak lefizetésére ne szoríttassék, valamint azt is, hogy hatalmaskodásokat vagy másféle kicsapongásokat elkövető kamarai tisztek és jószágbérlők az országnak törvényei alatt álljanak.

A 85-dik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a váradi püspök és a dézsmát megtagadó Berettyő, Beszterce és Lakság kerületekbeli oláhok közötti peres ügyben ő felsége a törvény és igazság kivánata szerint határozatot tegyen.

A 92-ik ágazat, mely által: 1) A turopolyai, és címeres vagy telkes nemeseknek mentességei és előjogai, mennyire azoknak gyakorlatában léteznek, megerősítetteknek nyilváníttatnak. — 2) A Draskovich-családnak Sztenyiknyák és Erdődy Borbála grófnénak Bozilievo uradalom iránti követelései, és a kaproncaiak, varasdiaknak s másoknak a kaproncai, varasdi és károlyvárosi katonaság elleni panaszai megvizsgálás és igazságszolgáltatás végett az e törvénylevél 88-ik cikkében kinevezett bizottsághoz utasíttatnak.

A 93-ik ágazat, mely által a király igazságosnak elismeri, hogy az Erdődy-család Kolos hegyének és az ahhoz tartozó jószágoknak és jogoknak birtokába, melybe I. Leopold alatt valósággal beléjutott, a 88-ik cikkben kinevezett, vagy ha az elhalasztatnék, az országgyűlés után ő felsége által kinevezendő bizottság által visszahelyeztessék, és hogy az ivanici és körözsi határszéli katonák minden hatalmaskodásoktól és kártételektől komolyan eltiltassanak.

A 94-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a kulpáninneni és túli, valamint a tengermelléki nemesség is a fiscusra szállott, Frangepán és Zrinyi-féle jószágoknak tisztjei által szenvedett vagy ezután szenvedendő bántalmait törvény utján boszszulja, és az 1715:44-dik törvénycikknek jótéteményével háboríthatlanul éljen.

A 103-ik ágazat, mely előadja, hogy a király: 1) ugyan az országnak népesitése iránt megengedte azt, hogy szabad személyek köz adótóli 6 évi fölmentésnek igéretével az országba hivathassanak, és ez egész országszerte kihirdettethessék; és 2) hogy megigérte, hogy a fegyverrel visszanyert jószágokat tulajdonosaiknak a fennebbi 19-ik cikkben kijelölt módon visszaadandja.

A 121-dik ágazat, melyben a vas más tartományokbóli behozásának eltiltása iránt kijelentetik hogy, mihelyest a hazafiak hazai elégséges jó vassal ellátva leendnek, annak behozatala önmagától gyérülend.

A 123—129-ik ágazatok, melyek közől országunk rendei az 1-sőben gróf Stahrenberg Tamás Gundaggert, Gvidót, Konrádot, Miksát, Gundamárt és Józsefet, — a 2-ikban gróf Kinszky Ferenc Ferdinándot és fiát Leopoldot, — a 3-ikban Merzi Kolos Florimond, s Jörger János József és Ferenc grófokat, — a 4-ikben Löwenburg János Jakab grófot, — az 5-ikben Petrasch Erneszt bárót, — a 6-ikban Managetta János Györgyöt fiaival János Józseffel s Fülöp Jakabbal és leányával együtt, — a 7-ikben

Haruckern János Györgyöt és Brokhausen János Vilmost magyar hazafiak közé és pedig Stahrenberg és Kinszky grófokat tulajdon indulatjokból üléssel és szavazattal, továbbá ugyanazokat, s Löwenburg grófot, ugymint már 1687-ik évben befogadottat, s a törvényből csak távolléte miatt kihagyottat, és Managettát a törvényes 1000 arany taksának elengedésével befogadják.

II. Állandó szabályul hozott rendeletü ágazatai, jelesül

1) A királyt s annak és fiscusának jogait érdeklők:

Az 1-ső ágazat, melyben a rendek ő felségének megköszönik először ugyan hazánk fenállása iránti kir. előadásában tanusított gondoskodását, és közibök érkezését, azután azon kegyességét, melylyel tulajdon indulatjából megigérte, hogy az ország rendeit minden jogaikban, szabadságaik, szokásaikban, és mind az eddig hozott mind az ezután hozandó törvényeiknek élvezésében megtartandja, végre azon kegyelmét, melynél fogva az ausztriai ház leányágának magyar királyi koronára általok szabad szavazattal történt, s Bécsbe küldött ünnepélyes küldöttség által kijelentett meghívását nem csak elfogadni, hanem azt kinyilatkoztatni is kegyeskedett, hogy az ausztriai ház egyéb birtokainak kormányára ő felsége által meghatározott örökösödési rend szerint jutandó egyén Magyarország és kapcsolt részei valóságos királyának is tartassék és megkoronáztassék.

A 2-ik ágazat, melyben a rendek tekintetbe vevén I. Leopoldnak, I. Józsefnek és magának az országló királyi felségnek hazánk török járom alóli fölmentésében tett érdemeit, részint az országnak külső ellenségek elleni, minél további bátorságosítása, és a királyi szék ürességének és azzal járó veszélyeknek messze időkrei eltávolitása végett, részint háladatosságuknak bebizonyitására, eldődeiknek dicséretes példáját követve, a dicső ausztriai háznak örökösödését férfiága kiholtának esetére először ugyan az országló felségnek, azután I. Józsefnek, végre I. Leopoldnak leányági, katholikus hitvallást követő, törvényes maradékaira, a királyi felség által egyéb örökös, s Magyarországtól elválaszthatlanul biratandó tartományaira nézve megállapított, s ezennel elfogadott rend szerint kiterjesztik, ezen leányági örökösödésre, helyet foglalandásának esetére, az 1687:2., 3. és 1715:2. s 3-ik törvénycikkeknek rendeleteit egyszersmind kiterjesztvén, és magoknak a királyválasztás és koronázásbani régi ősi szabadságukat az ausztriai dicső ház mind két ági teljes magonszakadásának esetére fentartván.

A 8-ik ágazat, melyben a rendek megköszönik ő felségének az iránt önmagának és utódainak nevében tett igéretét hogy, ha az europai fontosabb gondok annak kényelmes teljesitését megengedik, az 1550:4-ik törvénycikknek értelméhez képest is közöttök és az országnak kebelében lakozni akar.

A 13-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy a besztercei és selmeci harmincad a felség kegyelméből eltörültetvén, a budai továbbra is megmaradjon. — 2) Hogy a harmincadosoknak, főleg a határszéleken, taksavételei és máskép elkövetni szokott minden kihágásai szüntessenek meg, s a kihágók hivatalaiknak tárgyaiban ugyan a kir. kamara előtt, a nem kamaraiakban pedig az 1681:44-ik cikk szerint fogattassanak perbe. — 3) Hogy a kamarai biróság az 1715:15-ik cikk szerint egyedűl a tilos és elkobzott árukra szoríttassék, a kereskedőknek adósságaikra és más követeléseikre pedig ki ne terjesztessék. — 4) Hogy az elkobzott áruk az ügynek elitélése előtt el ne adassanak. — 5) Hogy a harmincadi hivataloknak osztogatásában az ország törvényei tekintetbe vétessenek. — 6) Hogy a földesurak harmincadi épületekre szükséges tért, szerződés által meghatározandó áron, a harmincadnak ott maradásáig adni kötelesek legyenek, melyet a kamara, azt idő közben nemesi curiára emelni tilos lévén, a földesurnak sérelme nélkül bírni, és a harmincadnak máshova áttételével a szerződési pénzösszegnek visszafizetése mellett nékie visszabocsátani tartozzék.

A 16-ik ágazat, mely a kir. magyar kamarára nézve, azt az udvari kamarávali levelezésre továbbá is kötelesnek nyilvánítván, következőket rendeli: 1) Hogy ő felsége annak utasítását az 1569:38. és 1715:18. cikkeknek rendeleteihez képest adassa ki. — 2) Hogy a királyi jószágoknak és jövedelmeknek bérbeadása a kir. felségnek kényétől függjön ugyan, de a nemzetbéliekrei különös tekintet mellett, és úgy hogy a bérlők minden kicsapongásoknak elhárítása végett az ország törvényei alatt álljanak.

2) Az ország rendeinek szabadságát s közjogait és az országot közösen érdeklők:

A 3—6-ik ágazat, melyekben az ország rendei jogainak és szabadságainak biztositására előadatik: az 1-sőben, hogy ő felsége hazánk és kapcsolt részei összeséges rendeinek minden, akár kir. biztosító levélbeli, akár más bármiféle jogait, szabadságait, kiváltságait, mentességeit, törvényeit és helyben hagyott szokásait az 1715:1., 2. 3. cikkeknek értelmében megerősíti,

és mind maga, mind törvényszerűleg megkoronáztatandó utódai megtartandják, és az övéik által, bármely sorsuak legyenek, megtartatandják. — A 2-ikban, hogy ezeknek következésében ő felsége a nádori és egyszersmind helytartói hatalmat és hatóságot is az 1715 : 5- és 33-ik cikkek értelmében, de mégis azon megszorítással, hogy a nádor kir. fiscusnak birtokában létező jószágról adományt ne tehessen, szinte megerősíti, és a nádornak zsoldjáról jövőre is gondoskodandik. — A 3-ikban, hogy a nemeseknek idéztetés és törvényszerű elmarasztalás előtti be nem fogathatása, az 1715 : 7. és 1687:14-ik cikkben foglalt eseteken kivűl, bármily, habár hívségtelenkedési esetekben ezután is megtartassék, s hogy a meg nem idézett és a törvénynek kellő utján el nem marasztalt bármely nemes személyében vagy jószágaiban semmiképen ne károsíttassék. — A 4-ikben, hogy ő felsége, ugy kivánván azt a hazai nemességnek sarkalatos előjoga, mind a földesurakat, mind más nemesi előjoggal birókat, — a címeres nemeseket, kik bárhol lakozzanak, a vármegyének házi szükségeire a vármegyék által taksálandók, kivéve, — minden nemű adózástól örökre menteseknek nyilatkoztatja, de mégis azon hozzáadással: hogy az ország védelmérei fölkelésre, melyet a felség az 1715 : 8-ik cikknek rendeletéhez képest ezután is megkivánhat, kötelesek legyenek.

A 7-ik ágazat, mely az országgyűlésnek tartását szabályozza, s jelesűl rendeli: 1) Hogy országgyűlés az 1715:14-ik cikk szerint minden harmadik évben, és, ha az országnak java megkivánná, előbb is tartassék, és két hónapnál továbbra, — kivéve ha a király közjó tekintetéből meghoszszabbítaná, — ne terjedjen. — 2) Hogy az országgyűlésre az 1608. k. u. 1-ső cikk szerint meghivott főpapok, országnagyok és nemesek korán megjelenjenek. — 3) Hogy a vármegyék és személyesen meg nem jelenhető országnagyok követekűl az 1625 : 62-ik cikk szerint birtokos nemeseket és nemes vérből származókat küldjenek, és Slavonia, Horvát- és Dalmátországok magokat az 1625 : 61-ik törvénycikkhez alkalmazzák. — 4) Hogy az egybegyűlt rendek vevén a k. udvari cancellariától a királyi előadásokat, Ulászló II. törv. 25-ik cikke szerint, mellőzve a magánosoknak bármily ügyeit, a köz dolgokról komolyan, mérséklettel és csendben tanácskozzanak s a tárgyakat rokonságuk szerint egybe szerkesztetni, és úgy ő felsége elébe terjeszteni, az országgyűlésnek bérekesztéseig törvény büntetése alatt jelen lenni, és minden, akár szóbeli akár tettleges bántalmaktól mind az ülésekben mind az országgyűlési helyen óvakodni tartozzanak. — 5) Hogy az

országgyülés alatt bántalmat elkövetők a kir. tábla elébe harmad napra idéztetvén, a becstelenkedők ellenfelökre szálló 200 forinttal, a verekedők vagy vérengzők nagyobb hatalmaskodási, a szántszándékos emberölők vagy öletők pedig megkeményebbített halálbüntetéssel fenyíttessenek.

A 14-ik ágazat, mely a királynak az iránti határozatait előadja, hogy a hazafiak az önmagoknak és háznépöknek szükségére ő felségének örökös tartományaiból behozott, vagy azokba kivitt holmiaiktól harmincadot ne fizessenek, és hogy a szomszéd tartományok vámszedőinek kicsapongásait mérsékleni fogja.

A 17-dik ágazat, mely a hazánk szomszéd országokkali határainak rendbeszedésében fáradozott küldöttségeknek munkálatai helybenhagyás végett ő felsége elébe terjesztetni, és a már ő felsége által helyben hagyottak végrehajtásba vétetni, s a még be nem végzettek folytattatni rendeltetnek, és e végre hét rendbeli több, de még is ő felsége által számokra nézve megszorítható tagokból álló országos küldöttségek neveztettek, melyek egyszersmind azon 90 hold földnek, melyet a gödingi morvák a holicsi uradalomtól elszakasztottak, és néhány, Magyarország és Styria közt a Mura mentében létező, s annak rohama által elszakított szigeteknek ügyét is megvizsgálni parancsoltatnak.

A 45-ik ágazat, mely országos levéltárt fölállíttatni rendel, melybe a kinevezendő levéltárnok által az országot érdeklő, minden politikai, itélőszéki és országgyűlési oklevelek, akár kiknek, káptalanoknak vagy magánosoknak, kezeiknél legyenek, egy évnek lefolyása alatt letétetni, az ezután kiadandók pedig hiteles másokban évről évre beadatni parancsoltatnak, megengedtetvén a magános hazafiaknak is, hogy tulajdon okleveleiket szinte hívséges őrizet végett oda letehessék. Továbbá rendeltetik, hogy a kamaráknál létező minden oklevelek, mennyire a kir. fiscusnak jogait nem érdeklik, az 1681 : 38-ik cikknek rendeletéhez képest a nádornak, a pannonhegyi konventben vagy más hiteles helyeken létezők, és bármily ily helyeken kiadottak pedig az e végre itt névszerint kiküldötteknek fél évnek lefolyása alatt híven kiszolgáltassanak, és ezek által a magánosoknak jogait illetők ugyan az illető családoknak adassanak vissza, a másfélék pedig a hiteles helyek előtt keltek ugyan azokba, az ország rendes birái által kiadottak és egyéb köz dolgokat illetők pediglen az országnak levéltárába tétessenek le. Végre megjegyeztetik, hogy ő felsége azon hazánkban fekvő

jószágokat illető okleveleket, melyek valamiképen Erdélybe jutottak, fölkerestetni és átküldetésök után illető helyeikre utasítani igérte.

A 64-ik ágazat, mely rendeli, hogy a meg nem honfiusított külföldiek a hazánkban általok birt földektől, és más értékeiktől, a kamatra kiadott tőkepénzeiket kivéve, aránylagosan adózzanak, és mind ők mind a sótisztek a hivatalaikat nem érdeklő ügyeikre nézve az országnak törvényei és helybeli hatóság alatt álljanak.

A 68-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy minden zavarok eltávolítására mindennemű vert pénzeknek az egész országban és kapcsolt részeiben egyenlő legyen az értéke, következőleg mindenütt egy forintra 100, egy garasra 5 dénár számíttassék.

A 70-ik ágazat, melyben a kegyes alapitmányokrai fölügyelés a királynak apostoli tisztjénél fogvást fentartatván, és az erről gondoskodásra a helytartótanácsnak kebeléből némelyek kijelöltetni rendeltetvén, a Szirmay-féle alapitmány fölötti igazságos rendelkezés ő felségére bizatik, és a Hrabovszky-féle alapítmánynak az egyházi bizottság tárgyalásán már átment dolga az irományoknak átvizsgálása után bevégeztetni rendeltetik. Továbbá sürgettetik, hogy az akademiákban ne csak a bölcselkedés, hit- és jogtudományok pontosabban, külön órákban, s elkülönözve, hanem külföldi egyetemekben taníttatni szokott köz és hadi dolgokat illető tanulmányok is ügyes tanárok által taníttassanak. Végre előadatik, hogy ő felsége a rendeknek ezen kérésébe is, mihelyest ezek könnyü létesíthetésének módját, formáját és eszközeit előterjesztendik, beléegyezni és kir. helytartótanácsát az iránt elégséges utasítással ellátni fogja.

A 90-ik ágazat, mely azokat, kik a köz terhek alól magokat makacsul kivonnák, ha országunk hatósága alatt állanak, annak utja és módja szerint azoknak viselésére szoríttatni rendeli.

A 97., 98., 100. és 102-ik ágazat, melyek a kir. helytartótanácsnak fölállítását és szerkezetét tárgyalják. Jelesül a 97-ik előadván, hogy ő felsége a nádornak elnöklete alatt a felség által az ország minden részeiből a főpapoknak, országnagyoknak és nemeseknek rendjéből nevezendő 22 tanácsosból álló kir. helytartótanácsot fölállított, következőket rendeli: 1) Hogy, ha valamely tanácsosi hely megürülendvén, a helytartótanács ne csak minden esedezőnek könyörgő levelét küldje fel, hanem a dolog mivoltához képest más alkalmas egyéneket is véleményével együtt ő felségének jeleljön ki. — 2) Hogy ő felségének tetszése szerint tapasztalásszer-

zés végett a helytartótanácshoz néhány számfölötti ifjabb országnagyok és nemesek is zsold és szavazat nélkül alkalmaztathassanak. — 3) Hogy a helytartótanács a királyi jövedelmekből huzza fizetését, és mihelyest lehetséges leend, Pozsonyból, hol addiglan maradand, az országnak közepébe helyeztessék át. — 4) Hogy a tanácsülésből, melyben az elnök oldalánál legalább 12 tagnak jelen kell lennie, a törvényes szűnnapokon kivűl az elnöknél béjelentendő helyes ok nélkül senkinek a tanácsosok közől kimaradni szabad ne legyen, és hogy a nádornak távollétében az országbirája elnököljön. — A 98-ik kijelenti, hogy a cancelláriának igazgatóját és titoknokait ő felsége, az alsóbb hivatalnokokat maga a tanács szótöbbség által nevezendi, és a tanács által kiadandó minden iratokat az elnök a cancelláriának igazgatójával és egy titoknokkal irandja alá, és minden kiadásaiban a helytartói tanács ő felsége pecsétével élend. — A 101-ik előadja, hogy ezen tanács semmiféle udvari dicasteriumtól, hanem ő felségétől függend, mindent alázatos fölirásai által ő felsége elébe terjesztend, s ő felsége kegyelmes válaszait vagy leiratai vagy rendelő levelei által hozzá intézendi, és ezen úton kellend történniök a tanács szomszéd országokkal és tartományokkali levelezéseinek is. Továbbá hogy, ha a tanácsnak egyik tagját bővebb tudósítás végett ő felségéhez küldeni szükségesnek tartatnék, ez csak ő felségének előre menő válasza után történhessék. Végre — a 102-ik rendeli, hogy a helytartótanács az országnak fenálló törvényei ellen semmit se határozzon, s hogy az országgyűlési határozatokat azok által, kiket illetnek, teljesedésbe vétesse, és azt, mi tanácsában szavazattöbbséggel elvégeztetett, tanácson kivűl megváltoztatni senkinek szabad ne legyen.

A 99-ik ágazat, mely előadja, hogy a köz alapérték létrehozva és ő felségének fölterjesztve leendvén, ő felsége az országnak adószedője iránt határozott választ fog adni.

A 106-ik ágazat, melyben a tartományi biztosságokról előadatik, hogy ő felsége a főuraknak rendjéből és tanácsosai közől egy tartományi biztossági igazgatót, az ország négy kerületének nemesei közől pedig négy tartományi biztost, sőt, ha az országnak vagy kerületeinek kiterjedése megkivánja, a helytartó tanácsnak indítványára többeket is nevezni fog, és hogy azoknak működési köre a már megállapított utasítások által meghatározva van.

A 103-ik ágazatnak 3-ik §-a, és a 104-ik ágazat, melyekben a felség igéri, amabban ugyan, hogy a fiscalis jószágoknak eladományzásában

az érdemes személyekre, emebben pedig, hogy a Magyarország dolgait érdeklő követségekhezi alkalmazásban az érdemes és alkalmas magyarokra tekintettel leend.

A 105-dik ágazat, mely a jó nevelésnek előmozdítása iránt, annak megjegyzése után, hogy az alapítmányoknak helyes kezeléséről a 70-dik cikkben már gondoskodva vagyon, következőket rendeli: 1) Hogy a nevelésben hanyagabb atyákat, gyámnokokat és arról nem gondoskodó vármegyéket a helytartótanács intse meg. — 2) Hogy a jobb családoknak otthon lappangó sarjadékait a vármegyék a helytartótanácsnak, és ez ő felségének jelentsék föl, miszerint azok tehetségeiknek minemüségéhez képest alkalmaztathassanak. — 3) Hogy valamint az országnagyoknak fiai eddiglen a királyi udvarban alkalmaztattak és neveltettek, ugy illő lenne az, ha a nemeseknek fiaival az országnagyoknak udvarában ugyanaz történnék.

A 106-ik ágazat, melyben határoztatik hogy, ha a helytartótanács és a kir. curia az országnak közepébe áthelyeztetendnek, ott az ország levéltárának őrzésére ház szereztessék, addig pedig a pozsonyi országház javíttassék ki.

A 112-ik ágazat, mely a köz- és országgyűlési határozatok teljesítése akadályainak elháríthatására azt rendeli, hogy a vármegyék és városok a helytartótanácsnak tudosító jelentéseket tegyenek, és ha ezt elmulasztanák, azt a helytartótanács orvoslás végett ő felségének terjeszsze föl.

A 114-ik ágazat, melyben határoztatik, hogy a postajárásoknak rendbeszedése iránt ő felsége a postáknak általános főnökét hallgassa ki, és azt, mit a köz szükség javasoland, határozza.

A 115- és 116-ik ágazat, melyekben a helytartótanácsnácsnak meghagyatik, amabban ugyan, hogy ezen országgyűlésben ki nem dolgoztathatván az, minőnek kelljen az ország köz gazdálkodásának lennie, azt dolgozza ki, emebben pedig, hogy nem csak a közjóra hasznos valamely intézetet tervezzen, hanem a belső kereskedésnek megállapitásáról is kereskedéshez értő emberekkel értekezvén, egy tervet készítsen, mely szerint e végre valamely tőkepénz, a közjónak és magánosoknak sérelme nélkül előre kiállíttathatnék, és hogy mindezeket ő felségének, és azután a jövő országgyűlésnek is terjeszsze elébe. Továbbá ugyan ezen második ágazatban a helytartótanács az iránt is gondoskodni parancsoltatik, hogy a hazára nézve kártékony vagy haszontalan áruk be ne hozassanak, s hogy a ke-

reskedők behozandó áruikért termékeket is fogadjanak el, és az országnak hasznos kereskedők mindenkép ótalmaztassanak.

A 117-ik ágazat, mely által ő felsége az iránti intézkedésre fölszólíttatik, hogy mindenféle müvészek, minden köz terhektőli 15 évi fölmentésnek biztosítása mellett, hazánkba behívassanak, a helytartótanácsnak pedig az az iránti gondoskodás kötelességűl tétetik, hogy az ily müvészek letelepülésöknek helyén földeket, mivel azoknak mívelése által kézmíveiktől elvonatnának, ne birjanak, és a fölmentési évek elfolyván, ki ne vándoroljanak. Továbbá nékie meghagyatik, hogy a létre hozandó kereskedéseknek részleteit dolgozza ki, és ő felségének a szomszéd tartományokkali közlés végett küldje be.

A 119-ik ágazat, melyben ő felsége a rendeknek a marhakereskedés és külföldi kereskedőknek szabadon bebocsátása iránt tett kérésére igéri, hogy ezen kérésöket a szomszéd örökös tartományaival is közlendi, és azokkal a marhakereskedés előmozdítására szolgálókat, meghallgatva a helytartótanácsot, és a dolognak állását az ország rendeivel is közölve, kegyesen elintézendi.

A 122-ik ágazat, mely a helytartótanácsnak gondoskodását oda is kiterjesztetni határozza, hogy a hajókázható folyóvizek a kereskedésnek előmozdítására csatornák és árkok által az országnak különbféle részeibe vezettessenek, és ugyan azért nékie meghagyatik, hogy a csatornaépitésben jártas férfiaktól az iránt tanácsot kérjen, s velök értekezzék, és az elhatározandókat helybenhagyás vagy módosítás végett ő felségének és az országgyűlésnek elébe terjeszsze.

Jegyzet. Egy részint ide is számítható a 2-ik ágazat is.

3) A törvényszékeket, birói hatalmat és pörlekedést illetők:

A 24-ik ágazat, mely a hétszemélyes táblát szabályozza, jelesül tagjainak számát 2 főpappal, 2 országnagygyal és az országnak minden részeiből nevezendő 4 nemes ülnökkel szaporíttatni határozza, elnökének a nádort, kit valamelyik ülnök törvényszerű távollétének, vagy másképeni akadályoztatásának esetére helyettesitési joggal is fölruház, és annak jelen nem létében az ország biráját nevezi, — az ülnököket három nap alatti megjelenésre, 100 forint büntetés alatt kötelezi, és az itélethozhatásra 11 tagnak jelenlétét szükségesnek rendeli.

A 25- és 26-ik ágazat, melyek a kir. táblát és annak hatóságát szabályozzák, jelesül, hogy az ünnepnapokat és törvényszüneteket kivéve, foly-

tonosan üléseket tartson, — hogy itélethozhatásra, az elnököt beszámítva, 9 tagnak jelenléte szükséges legyen, — hogy az előbb is hozzátartozó pereken túl ezután mint első biróság a törvénycikki és rendkivűli biróságu, vagyis nádori és országbirói, akár magányos hazafiakat akár királyi fiscust érdeklő pereket is itélje, — az idézendőnek határnapul legalább négy tizenötödöt adni, — a megjelenésnek napját határozottan kijelölni, — a szegényeknek pereit és a régiebbeket másoknál előbb tárgyalás alá venni és elitélni — perorvoslatoknak, míg a törvényeknek kijavitásában más rendeltetni fog, az előbbi divat szerint helyet adni tartozzék.

A 27-ik ágazat, mely a báni tábláról rendeli: 1) Hogy az a gróf bán és ország rendei által kitűzendő helyen és üdőben, a bánnak, és akadályoztatása esetében a helytartónak vagyis a bán helyettesének elnöklete alatt ünnepnapokon és törvényszüneteken kivűl szinte folyvást üléseket tartson. — 2) Hogy ahhoz vitessenek a slavoniai, s horvát- és dalmátországi vármegyéktől a perek feljebb, és attól a följebbvitelek a királyi, és ettől a hétszemélyes táblához intéztessenek.

A 28-dik ágazat, mely rendeli, hogy a kir. táblánál senki tulajdon vagy főnöke avagy érdekeltje perének előadásán jelen ne legyen, valamint a vármegye székén se azon alispán és birótársai, kik az előadató perben mint első biróság itéltek.

A 29-ik ágazat, mely a törvényszüneti időszakokat, és egyes napokat elősorolja azon határozattal, hogy azokat minden törvényszékek, — a szent-székekre nézve mégis a házassági pereket kivéve, megtartani köteleztessenek. Névszerint azok közé helyezi a karácsonyi ünnepeket sz. Tamás napjától vízkereszt utáni vasárnapig, — a farsang vég napjait bőjt első vasárnapjáig, — a husvéti időt fekete vasárnaptól husvét utáni második vasárnapig, — pünkösd hetét, — az aratási és szüreti szűnidőket, amazt sz. Lászlótól sz. István király, emezt sz. Mihálytól sz. Márton püspök napjáig, — az országgyűlés tartásának idejét, az azt megelőző 30. naptól kezdve a követeknek visszatéréseig, — minden vasárnapokat, és a sz. László I-ső könyve 38-ik fejezetébe foglalt ünnepeket, — a keresztjáró napokat, és az országos fölkelésnek idejét.

A 30- és 31-ik ágazat, melyek közől az 1-ső az itélőmestereknek kir. curián kivüli biráskodását eltörülvén, az itélőmesteri pereknek itélésére az országnak mindegyik kerületében egy, birtokos nemesek közől nevezendő, s elnökével együtt öt biróból álló, s egy szavazatnélküli jegyzővel

és a kiadót oda számítva, négy esküdt irnokkal, és egy szegények ügyvédével ellátott itélőtáblát, melytől a feljebbvitel a kir. táblához, és onnan a hétszemélyeshez viend, föláll ít, és azt felhatalmazza: hogy azon perekben minden meghagyó parancs nélkül ugyan, de mégis az ügyet teljesen kimerítő előadásu kereseti levél, s a tábla elnökének és ülnökeinek nevében annak jegyzője által kiadandó, és a tábla esküdtje vagy az illető vármegyének szolgabirája vagy két esküdtje által kézbesítendő idézólevél mellett biráskodhassék; a 2-ik pedig a kerületi tábláknak székhelyeiül Nagy-Szombatot, Kőszeget, Eperjest és Nagy-Váradot nevezi, a mindegyikhez tartozó vármegyéket nevenkint elősorolja, a tábla által, a törvényszüneti napokat és időszakokat kivéve, üléseket folytonosan tartatni parancsol, a biróságot a kerületi táblákhoz perekben azon táblának tulajdonítja, melynek kerületében a béperelt, követelt, vagy adóssággal terhelt jószágok feküsznek, és ha több kerületben feküdnének, melyikében a jószágoknak közös feje, vagy ilyen nem létezvén, nagyobb része feküszik, az elnök akadályoztatásának esetében az elnöki hivatalt az idősb ülnök által vitetni, és az itélet hozhatására három tagnak jelenlétét szükségesnek rendeli, a szavazatok két egyenlő részre oszlásában az elnöklővel tartó félnek szavazatát eldöntőnek nyivánítja, az elnöknek, ülnököknek és jegyzőnek kinevezését a királynak, a kiadóét és egyebekét az elnöknek és tanácsának szavazatok többsége szerint tulajdonítja; végre ő felségének azon jogot fentartja, hogy a táblákat, a szükségnek mivoltához képest, máshova áttehesse.

A 32-ik ágazat, mely a határnapok kitüzésében mind a kerületi táblák mind a vármegyei birák által a helyeknek távolságát s a peres ügynek régiségét, a határnapok kiterjesztésében pedig az 1681:32-ik cikknek rendeletét tekintetbe vétetni, — az alperesek által az első megjelenést, melyre a határul kitűzött egész nap szolgál, az idézésben kijelölt mód szerint tétetni parancsolja, és az érdeklett kerületi biráknak kötelességül teszi, hogy a megjelenés elfogadására vagy makacssági itélethozásra délutáni órákban is egybeülni, a peres ügyeket, előre bocsátván a szegényekéit, sorban korosságuk szerint tárgyalás alá venni, a feleknek előadásait ülésen kivül is, de mégis mindenkor a törvényszék házában elfogadni, a meg nem jelenők ellen hozott makacsságból elmarasztaló itéleteket, mivel a h. t. 2. r. 59-ik címében előadott okokból is történhetett elmaradásuk, 15 nap előtt végre nem hajtani, s az ezen tizenötödik nap előtt megjelenőket, ha elmaradá-

suknak törvényszerű okát adják, minden teher alá vetés nélkül védelmökhöz bocsátani, az ellenkező esetben pedig hozott itéletöket, az általok felváltva kiküldendő ülnökök által, a nyertes félnek várakozási költségeivel együtt rajtok azon kerületben fekvő jószágaikban végrehajtani, és, ha ezen jószágaik arra elégtelenek volnának, azoknak más kerületekben létező jószágaikbani végrehajtását átkisérő levelök által eszközleni tartozzanak, a végrehajtás alá veendő vagyon kijelölésének jogával élést azonban ily esetekben is a vesztes félnek megengedvén.

A 33-ik ágazat, mely a végrehajtásokat törvényszerü visszaüzésnek esetein kivül önhatalmulag gátlókról, és a végrehajtás által elfoglalt jószágokat visszafoglalókról az 1681 : 31-ik cikket megtartatni rendeli, — az egyszerű perújítást minden parancs nélkül is megindíthatónak nyilvánítja, — a feljebb vitt pereknek átküldő leveleit a kerületi táblák által a vármegyékben divatozó stíllel, és az egész pernek szórul szórai lemásolásával szerkesztetni, és a királyi felséghez intézett fölterjesztés alakjában kiadatni parancsolja; végre az itélőmesterek előtt e törvény hozatalakor már megkezdve volt pereket illetőleg, a már bevégzetteket ugyan általok végrehajtatni, vagy illetőleg a kir. táblához fölküldetni, a még be nem végzetteket pedig folytatás végett a kerületi táblához áttétetni határozza.

A 34-ik ágazat, mely a följebbvitelre és perorvoslatokra nézve az addiglani gyakorlatot, a törvények javításának bekövetkezéseig, megtartandónak kijelentvén, rendeli: hogy az 1715 : 28-ik cikkbe foglalt, s addig itélőmesterek által itéltetni szokott perekben a kerületi táblák biráskodjanak, és minden följebbvihető pereket, — azokon, melyekben eltékozlás veszélye mutatkozik, és az 1715 : 28-ik cikkben kivetteken kivűl, — mind a kerületi táblák, mind a vármegyék birtok mellett küldjék át.

A 35- és 36-ik ágazat, melyekben a teljes hatalmú biztosi és ügyvédői levelekről rendeltetik: 1) Hogy minden, akár a vármegyének törvényszéke s köz- vagy kisgyülése, akár a fő- vagy alispán és birótársai előtt tett teljes hatalmu biztos, vagy ügyvédvallásról szóló levelek a vármegyének pecséte alatt adassanak ki, s az igy kiadottak az országnak minden törvényszéke előtt hiteleseknek tartassanak. — 2) Hogy az általános szerkezetűeknek erejök egy évig, a bizonyos ügyre szólóké annak bevégeztéig, a visszahuzásig vagy visszajövetelig adottaké a vallásnak az érdekelt felek tudtára hiteles helyek előtt teendő visszahuzásáig s illetőleg a valló félnek visszatértéig tartson. — 3) Hogy az ügyédvalló levelek, nehogy a felek az ügyvéd-választásban megszoríttassanak, mindig ezen zá-

radékkal „és ezen országbeli más hites ügyvédeket, kik e levéllel előállandnak," adassanak ki.

A 38-ik ágazat, mely az ügyvédekről rendeli, hogy csak letett esküjök után vihessenek pereket, — hogy szóváltásaikat röviden, minden szószaporítás nélkül, s a törvényekre és okokra inkább, mint a szavakra ügyelve adják elő, — hogy az alaptalan kifogásoktól óvakodjanak, — s hogy a pernek és keresetnek valamennyed részét magoknak jutalmúl le ne köteleztessék. Továbbá hogy a birák az ügyvédeknek szószaporító szóváltásaikat és hármon fölűli kifogásaikat vágják és törüljék el, zsoldjokat pedig a szokásban lévő birói mérséklésök alkalmával ezután tapasztaltságuknak, ügyességöknek és a perre fordított munkájoknak tekintetbe vételével lelkiismeretesen határozzák meg.

A 39—44-ik ágazat, melyek a hiteles káptalanokat és konventeket szabályozzák. Jelesül

a) A 39-ik ágazat rendeli: 1) Hogy az 1492:43. és 44-dik cikkekben elősorolt birói eljárásokra a káptalanhoz az 1498:67. cikk szerint alkalmas személyek vétessenek föl, kik a káptalanhoz intézett parancsra irt, s a kiküldött tagoknak nevét és a kiküldésnek keltét magába foglaló, s káptalani két más tag által aláírt kiküldés mellett hivatalukban a törvénynek rendelete szerint járjanak el. — 2) Hogy a konventek ugyanazon eljárásokra legalább öt alkalmas tagot tartani köteleztessenek, máskép a megyés püspök vagy érsek a hiányt pótolhassa, és a helyettesítettnek élelméről a konventnek vagyonából intézkedhessék. — 3) Hogy a káptalannak vagy konventnek tagjai főnökjökkel együtt a szokott esküt letenni, bármily végrehajtásokat felvállalni, a tanúknak vallomásait szórul szóra följegyezni, jelentéseiket tulajdon tudomásuk szerint tenni tartozzanak, s az ily jelentések a káptalannak vagy konventnek jegyzője által jegyzőkönyvbe iktattassanak. — 4) Hogy a káptalanban vagy konventben őrizendő minden kiadások az előadó tagokon túl az olvasó kanonok vagy a konventnek főnöke avagy helyettesök által aláirattassanak, valamint minden hitelesen kiadandó oklevelek is, és hogy minden kiadásoknak végén a káptalan vagy konvent tagjainak nevei egyenkint elősoroltassanak, s az irásban netalán elkövetett hibáknak kijavításai az aláiró által körülményesen elismértessenek, és minden oklevél kiadatása előtt a káptalanban vagy konventben felolvastassék. — 5) Hogy a köz adományi iktatásokat illetőleg a királyi, nádori, báni vagy főpapi ember is jelentését a hiteles hely előtt

eskületétel mellett tenni, és azt a jelentés keltének kijelölésével együtt aláirni, és a káptalan vagy konvent az így benyújtott jelentéseket még két tagja által aláiratni és levéltárába letenni tartozzék. Végre ugyanezen törvénycikk mind a káptalan vagy konvent, mind pedig a király, nádor, bán vagy főpap emberei esküjének mintáját előadja.

b) A 40-ik ágazat, — eltörülvén az esztergomi és egri káptalanoknak az 1550:63. és 1556:39-ik cikkek által nyert azon hatóságát, melynél fogva amaz egész országszerte, emez pedig a tisztántúli távulabb fekvő részekben is eljárásokat tehetett, — rendeli, hogy a káptalanok és konventek ezután, míglen kerületeik törvény által pontosabban meghatároztatandnak, csak a legközelebbi vármegyékben, vagy azon egyházi megyében, melyben téteznek, tehessenek végrehajtásokat.

c) A 41-dik ágazat a hiteles káptalanokat és konventeket minden tulajdon birtoki jogaikra vagy bármiféle dolgaikra vonatkozó vallásoknak önmagok előtti tételétől, — az ügyvéd vagy teljes hatalmú biztosvallást egyedül kivéve, — azoknak érvénytelensége alatt eltiltja, sőt az általok önmagok előtt tett teljes hatalommali megbizásnak visszavonását is már csak más hiteles hely előtt tétethetőnek határozza.

d) A 42-ik ágazat 1-ször ugyanazon oknál fogvást, mivel a h. t. 2. r. 15-ik címe szerint a jog bebizonyítására eredeti oklevél vagy a hiteles helyeken létező ily leveleknek másolatai szükségesek, azt rendeli, hogy a káptalanok és konventek a megkereső parancs melletti kiadásaikban mindenkor tegyék ki, vajjon azok eredetiökben vagy a hiteles jegyzőkönyvben, vagy csak töredékben s minden hitelesség nélküli jegyzékben találtatnak-e levéltáraikban, és kijelenti, hogy a káptalan vagy konvent elismerése szerint jelen volt, de elveszett eredeti leveleknek másolatai azoknak volt meglétéről és elvesztéről ugyan bizonyítást tesznek, de nem a bennök előadott jogról és tényekről. — 2) Azt határozza, hogy a hiteles helyek az előttök készült okleveleknek, vagy általok lett végrehajtásokról tett jelentéseknek hiteles másolatát azoknak, kiknek részére készültek, vagy örököseiknek egy évnek lefolytáig megkereső parancs nélkül is, a károk megtéritésének terhe alatt, kiadni tartozzanak, és ha valamely pénzbeli tartozásról szóló kötelezőlevél hiteles helyen letéve volna, a hitelező ugyan az adósságnak lefizetését a hiteles helynél béjelenteni, ez pedig azt a kötelezőlevélre vagy szerződésre ráirni, azon pénzösszegnek megtérítése alatt, köteles legyen. — 3) Mindezeket az országunk rendes birái

és azoknak itélőmesterei által kiadatni szokott megkereső levelekről, és az e törvény előtt kiadott, de még törvényszék előtt elő nem terjesztett és meg nem hányt hiteles helybeli másolatokról is értetni parancsolja.

e) A 43-ik ágazat a káptalanoknak és konventeknek törvény-kiszabta büntetés alatt kötelességűl teszi, hogy előttök készült bár mily, habár az ő jószágaikat vagy egyéb jogaikat is illető, okleveleket megkereső parancs mellett adjanak ki, a más hiteles hely előtt költeket pedig kiadás végett azon helylyel közöljék.

f) A 44-ik ágazat, a pannonhegyi sz. Márton konventjét hitelességébe visszahelyezvén, a rendek előtt előmutatott régi pecsétje alatti kiadásokra és birói eljárásokra fölhatalmazza azon meghagyással, hogy a főapát abban mindenkor legalább öt, az ugyanezen ágazatba iktatott minta szerint megesketett, tagot s egy alkalmas jegyzőt tartani, és mind maga mind konventje magát az ország törvényeihez alkalkalmazni tartozzék, az esküre és személyekre nézve ugyanezek értendők lévén az egyéb, már végrehajtásokban ugyan eljáró, de hasonló módon vissza nem helyezett, hiteles helyekről is.

Az 51-ik ágazat, mely rendeli, hogy a kamarai és fiscalis jószágokat illető ügyekben a királyi ügyeknek fő- és aligazgatója ellen, annak akár al-, akár fölpereiben, az előforduló esethez illő perútnak megtartásával törvény szolgáltassék, és hogy a kamarai és egyéb tisztviselők a személyöket és magános javaikat érdeklő, jelesűl kisebb hatalmaskodási ügyeikre is, a hazai törvények alatt állani tartozzanak.

A 72-ik ágazat, mely az itélőmesterek és kir. táblai birák kinevezésében az országnak felső és alsó részeire az 1681:40-ik cikk szelleme szerint tekintetet vétetni rendel.

A 74-ik ágazatnak kezdete és 1-ső §-a, melyek az oly kiváltsággal biró helységeket, melynél fogvást itéleteiket a tárnoki, személynöki vagy úriszékhez följebbvitel utján átküldeni nem tartoznak, azoknak a vármegye székéhez teendő átküldésére kötelezi.

A 108-dik ágazat, mely a bányatörvényszékeket a több, mint egy század óta megállapitott magános törvényeiknek élvezésében meghagyatni rendeli.

4) Horvátországot és Slavóniát érdeklők:

A 86-ágazat, melyben annak előrebocsátása után, hogy ő felsége az iránt tett kérés mellett az 1687:23. és 1715:125-ik cikkeket különösen

is megerősitette, rendeltetik, hogy Horvátországban és Slavoniában a római katholikusokon kivűl másféle vallást követők jószágbirtoklásra képesek ne legyenek.

A 87-ik ágazat, mely a bán hatalmáról az 1715:114-ik cikket megújítja.

A 88-dik ágazat, mely által azon területnek, melybe a varasdi tábornokság béhelyezve van, békeblezésére, — az 1715:113-dik cikkbe foglalt panaszoknak és sérveknek orvoslására, — Lika, Korbávia és Alsó-Slavónia dolgának az 1715:28-ik cikk szerinti rendbeszedésére, s a békeblezendőknek békeblezésére, és eltörlendőknek eltörlésére egy országos választmány neveztetik.

A 89-ik ágazat, mely a bán akadályoztatásának esetére megengedi, hogy az ünnepnyolcadi széknek elnökévé a gróf bán és ország által a báni helytartó vagyis annak helyettese, vagy a kapcsolt részek rendei közől arra alkalmas más valaki akármennyiszer kineveztethessék.

A 91-ik ágazat, mely ezen törvénylevélnek a harmincadosok iránt hozott 13- és 51-ik cikkeit Horvátországra és Slavóniára, és a harmincadoknak ottani bérlőire is kiterjeszti.

A 95-ik ágazat, mely Felső- és Alsó-Körözs városának egybekapcsolásáról az 1715:127-ik cikket megújítja, és az e tárgyban működő bizottságot oda utasítja, hogy az egybekapcsolásnak végrehajtása előtt mind a két városnak előterjesztendő jogait vizsgálja meg, és véleményét az iránt, vajjon az egyesítés egyik vagy másik város jogainak és kiváltságainak felforgatása nélkül lehetséges-e, ő felségének terjeszsze föl, a bizottság elnökének, a zágrábi püspöknek megengedvén, hogy akadályoztatásának esetében a prépostot, vagy káptalanának valamelyik tagját maga helyett helyettesíthesse.

Jegyzet. Ide számítható némileg a 27-ik cikk is.

5) A vármegyéket illetők:

Az 56-ik ágazat, mely rendeli, hogy a főispánok megyéiknek kormányzói lévén, s mind a politikai és köz dolgoknak, mind az igazságszolgáltatásnak gondja főleg őtet illetvén, ha a király és hazának köz szolgálata által nem gátoltatnak, folytonosan vármegyéikben lakozzanak, tisztújító székeket minden harmadik évben, sőt, ha a szükség tisztviselők közötti változást kivánna, előbb is tartsanak, s az alispánságra, a lelépőt oda számítva, négy alkalmas egyént kijelöljenek. Továbbá hogy az alispánok

és egyéb vármegyei tisztviselők részre nem hajló, valóságos birtokos, és a földesuraságoknak semmikép le nem kötelezett nemesek legyenek, és az egész vármegyének egyetértésével választassanak; a gróf Erdődy-családnak a Varasd vármegyei tisztviselők kinevezése iránti dolga mindazáltal, míg a törvénynek rendes utján el nem határoztatik, előbbi állapotjában maradjon.

Az 58-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy a vármegye gyülésében minden dolgok nyílvánosan, s illő mérséklettel tárgyaltassanak, minden határozatok jegyzőkönyvbe iktattassanak, és a gyűlésnek eloszlása előtt felolvastatván, meghitelesíttessenek. — 2) Hogy a közgyűlésnek határozatait se a kisgyűlés, se a fő- vagy alipán, se más magános hatalommal meg ne változtathassa, s azokhoz magokat a jelenlévők is alkalmazni tartozzanak. — 3) Hogy a szavazásban a törvényre és szokásra tekintet vétessék.

A 66-ik ágazat, mely a vármegyéket feljogosítja, hogy a földmívelés, vagy baromtenyésztés mellett, avagy házimunkákkal foglalkodó szolgáknak, és napi bérért dolgozó mesterembereknek bére, és a szolgálatba állásnak újév napjárai behozása iránt üdvös rendelkezést tehessenek, melyhez magokat alkalmazni mind a gazdák mind a szolgák köteleztessenek; a juhászok és kanászok azonban, kiknek kirendelt szolgálati idejök vagyon, ezen rendelet alól kivétetvén.

A 73-ik ágazat, mely a királynak abbeli megegyezését adja elő, hogy azon vármegyék, melyeknek vármegyeházok még nincsen, azt valamely bátorságos, rendeinek kényelmes, és a vármegyének közepében fekvő helyen, mennyire lehetséges, valamely városban, vagy nagyobb és szabadalmas mezővárosban szerezzenek, melyben gyüléseiket, törvényszékeiket, levéltáraikat és rabjaikat tartsák, és pallosjogukat gyakorolják, és hogy a földesurak vagy szabad kir. városok arra illendő árának letétele mellett elégséges helyet, de mégis külső földek nélkül, adni, s azt mind a köz mind helybeli terhektől fölmenteni köteleztessenek, a melyen épitendő házában mégis a vármegye bormérési, mészárszéki és más földesúri jogokat ne gyakorolhasson.

A 84-ik ágazat, mely, Borsod vármegyében oly eset fordulván elő, a vármegye tisztjei által vármegye nevében tett adósságokról rendeli, hogy az ily adósságokat, ha vagy a kötelezőlevél a vármegyének beleegyezése nélkül adatott ki, vagy az a mellett kölcsön vett pénz a vármegyének köz

javára vagy szükségeire nem fordíttatott, a vármegye kifizetni ne tartozzék, hanem a hitelezők a kölcsönvevő tisztviselőkhöz utasíttassanak.

Jegyzet. Ide számíthatók egy részint az 57. 63. §. 112-ik ágazatok is.

6) A szabad királyi és szabados mezővárosokra vonatkozók:

A 65-ik ágazat, mely a bányavárosokat és körmöci majorokat a katonaszállást adástóli mentességökben továbbra is meghagyván, egyébiránt rendeli, hogy a szabad királyi nem bányavárosok és szabados mezővárosok a katonai szállásadást és egyéb köz terheket más helységek módjára aránylag viseljék; ha azonban valamely városban a házakban őrsereg beszállva léteznék, az ilyen kétszeres teherrel ne terheltethessék, de a vármegyék se szoríttathassanak az ily őrseregek terheinek viselésére.

Jegyzet. A városokat egy részint érdekli a 63- és 112-ik ágazat is.

7) Az egyházat és egyháziakat illetők:

Az 55-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy a király, ország vagy egyház dolgai által nem gátolt főpapok és más hűbéres egyházi férfiak megyéikben s hűbéreikben lakjanak. — 2) Hogy az egyházi hűbérek és kanonokságok érdemes és alkalmas egyénekre ruháztassanak, s egynek, kivéve ha szükséges élelmezése megkivánná, több hűbérek ne adassanak. — 3) Hogy azon hazafiak, kik akár királyi adományból, akár hűbér-alapítás által, vagy más jogos uton nyert egyház-pártfogói joggal bírnak, azzal kellőleg éljenek, s a megürült hűbérre alkalmas, érdemes és más egyháznak lekötve nem lévő személyeket alkalmazzanak. — 4) Hogy a török hatalomtóli félelem már megszűnvén, az esztergomi káptalan Esztergomba térjen vissza.

A 69-ik ágazat, mely rendeli, hogy az egyesült görög papoknak misés papságuk alatt nemzett fiai jobbágyi sorsba vissza ne lökessenek, és szükséges tanítást nyervén, papokká szenteltethessenek. Továbbá hogy, ha jobbágyi telken laknának, attól a földesurral kötött, vagy azután kötendő szerződés szerint tartozzanak adózni, és a köz terhekhez járulni.

A 71-ik ágazat, melyben határoztatik: 1) Hogy, ha valamely főpap, vagy bármily egyházi hűbérbirtokos egyházát, hűbéri épületeit vagy azoknak ingóságait elpusztulni hagyja, a király, mint az egyházaknak főpártfogója, annak jövedelmeit zár alá vehesse, és azokat a pusztulásra jutottaknak tatarozására fordíthassa. — 2) Hogy a főpapok és az egyházaknak pártfogói a lelkészeknek hiveik általi eltartásáról gondoskodjanak, és hogy ezen célból a dézsmának tizenhatod része ugyan mindenütt, és ott,

hol az divatban volt, nyolcada a katholikus néplelkésznek (parochus) hazánk törvényeihez képest kiadassék.

A 96-ik ágazat, mely a veres csillagú keresztes ispotályosoknak, a kapucinusoknak, a szűz Mária szolgáinak, mind a papucsos, mind a papucstalan, mind a pauláni karmelitáknak, és sz. Orsolya apácáinak szerzetes rendeit az országba bévetteknek, s a veres csillagú ispotályosokét azontúl az alapítmányi, pusztán világi ingatlan jószágainak zálogjoggali birtokára is, de mégis országgyülési ülés és szavazat nélkül, képeseknek nyilvánítja, mind ezen rendeket, valamint az előbb már befogadottakat is, örök időre arra kötelezvén, hogy a királynak s utódainak, és az országnak jólétéért évenkint 12 misét mondani, az apácák pedig mondatni kötelesek legyenek, és a veres csillagú keresztes barátoknak egyszersmind feltételűl tevén, hogy rendjökbe magyar ifjakat is bevenni, és ügyességökhöz képest a rendnek hűbéreiben részesíteni köteleztessenek.

8) A jobbágyokra s telkeiknek népesűltségére vonatkozók:

A 18-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy a földesurak előbbi adóterhes lakhelyeikről akármikor elszéledett jobbágyaikat, ha telkeikre visszatérni kivánnak, kivéve ha azokat már benépesítették volna, — a törvényes elidősítésnek betöltéig, szökevény jobbágy letartóztatásának büntetése alatt visszafogadni tartozzanak. — 2) Hogy a vármegyei előjárók gondosan felügyeljenek mind arra, miszerint a pusztítás által birtokaikban megkurtított helységek ép állapotjokhoz mérve volt régi adózásaikra ne szoríttassanak, mind pedig arra, hogy a földesurak jobbágyaikat a törvényszerű úrbéren túl ne terheljék. — 3) Hogy ugyanazon vármegyei előjárók a jobbágyokat földesuraiknak nyomása ellen védelmezzék, s a jobbágynyomorgató földesurakat fenyítsék.

A 60-ik ágazat, mely a szökevény jobbágynak visszakéréséről szóló előbbi törvényeknek foganatosbakká tételére rendeli: 1) Hogy, ha valamely vármegye, kerület, vagy község másoknak letartóztatott szökevény jobbágyait a megsértett vármegyének vagy földesúrnak, a törvény-megkivánta oldalagos tanúvallatás közlésével, és azon jobbágyok nevei és letartóztatásuk helye kijelölésével tett felszólítására vissza nem adná, a megsértett vármegye akár azon közönségek akár egyenesen a letartóztató földesúr ellen, ő felségének vagy országunk valamelyik rendes birájának parancsa mellett, a vármegyei birák előtt pert indítson, melyben a fölperes által a visszakért jobbágyok fölött létezett földesúri jog bebizonyíttatván, a biróság

az alperes felet a jobbágynak minden vagyonával együtti visszabocsátásában, s a pörbeli költségnek megtérítésében, és mindegyik jogtalanul visszatartóztatott jobbágyra nézve 100 forintban marasztalni, és itéletét az alperes jószágaiból végrehajtani köteleztessék. — 2) Hogy, ha e pörnek ilyképeni bevégzése után sem bocsáttatnának a jobbágyok vissza, az alperes a második pörben a költségnek megtérítésén túl 200 forintban, a harmadikban pedig szinte a költségeknek megtérítésén fölül azon majornak vagy jószágrésznek veszteségében marasztaltassék, és azt a nyertes fél a jobbágyletartóztatónak csak illendő becsüárának letétele mellett és a letartóztatott jobbágynak kiadása után tartozzék visszabocsátani, a vesztes félnek e perekben csak a birtokon kivűli feljebbvitel és perújítás engedtetvén meg, és a földesúrnak ezeken túl fölmaradván azon joga is, melynél fogvást szökevény jobbágyát az 1556:31-ik cikk szerint önhatalmúlag is befogathatja. — 3) Hogy a törvény-megkivánta tanúvallatás a jobbágy letartóztatása helyének színén is és a vármegyének segélynyujtásával is véghezvihető, és hogy a fenkijelölt büntetések alá azok is, kik az általok letartóztatott jobbágyot idő közben máshová átszállítanák, vétetendők. — 4) Hogy ezen törvénycikknek rendelete Horvátországra és Slavóniára is kiterjedjen.

A 61-ik ágazat, mely az oly szabadsorsú vagy felszabadított nemtelen emberekről, kik földesuraknak jószágain megtelepülvén, jobbágyi, bérlői vagy zselléri köteleztetést szerződés mellett magokra vállaltak, azt rendeli, hogy a földesuraiknak szerződéseik tartalma szerint legyenek lekötelezettek, a szerződés nélkül letelepülők pedig tartozásaiknak teljesítése után szabadon elköltözhessenek.

A 62-ik ágazat, mely a földesurakat jobbágyaiknak egy vármegyéből másikba átvitelétől, — kivéve, ha kiket tulajdon szolgálataikra alkalmazni akarnának, vagy ha azon vármegyében felesleges és ott semmihez sem alkalmazható jobbágyaik volnának, — szigorúan eltiltja, és ha ezen törvénynek rendelete ellen áthelyezett jobbágyaikat birói intésre vissza nem hoznák, őket a vármegyei tisztviselőségnek felszólitására a szolgabiró által azoknak vérdíjaikkal büntettetni, és vagy visszahelyezésökre, vagy telkeiknek más jobbágyokkali betöltésére szoríttatni, s a vérdíjakat pedig a vármegyének köz szükségeire fordíttatni parancsolja.

A 63-ik ágazat, mely az adózó népnek az adószedők visszaélései általi nyomatásának megelőzésére rendeli: 1) Hogy az 1647:37-ik cikknek rendelete oly földesurakról is értessék, kik jobbágyaiktól adóilletőségök-

nél többet bármily ürügy alatt kicsikarnak. — 2) Hogy az oly földesurak, kik jobbágyaiknak köz adóit akár magok, akár tisztjeik által bészedik, az urasági adózásoknak kezelését a köz adójával össze ne keverjék, és ha jobbágyaiknak köz adói a köz pénztárba be nem szolgáltatnának, a tisztjeiknek elsikkasztásaiért vagy törvénytelenségeiért is a vármegyei pénztárnak eleget tenni tartozzanak, és ezen kötelességökre a vármegye által a költségeknek megtérítésével együtt szoríttassanak, fenmaradván egyébiránt nékiek a birtokon kivüli följebbvitel, valamint tisztjeik elleni viszkeresetök is. — 3) Hogy a vármegyének katonák elhelyezését, az adó felosztását, s fuvarozást, és más köz szolgálatot érdeklő rendeleteit minden uradalmak, oda értve a kir. fiscusnak jószágait is, ugyanazon büntetés alatt teljesíteni köteleztessenek. — 4) Hogy azon vármegyei, városi és szabad mezővárosi adószedők, és bármily tisztviselők, kik bevételekbe és kiadásokba avatkoztak, és még számot nem adtak, az 1715:57. és 77-ik cikkek szerint minél előbb számot adjanak, s a vonakodók, a nemesek ugyan az 1622:65., mások pedig az 1554:20-ik cikknél fogva arra kényszeríttessenek, s az ellen őket a hátramaradások lefizetésének terhe alatt senki ne óltalmazza, és az illető hatóságok a benyújtott számadásokat azonnal átvizsgálni tartozzanak úgy, hogy ha ezen tisztöket két hónap alatt nem teljesítenék, a számadó tiszt számadásának vizsgálata előtt meghalván, a netalán abból származó terhet ne annak örökösei, hanem a vizsgálatot elmulasztó köz elöjárok viseljék. — 5) Hogy a fő- vagy alispánok a vármegyének határozása nélkül vagy az ellen önkényesen semmi kiadásokat ne rendeljenek, és hogy ez a helytartó-tanácsnak, városoknak és szabados mezővárosoknak elöjáróiról is értessék. — 6) Hogy azoknak, kik magokat az előadottakra nézve vagy akármikép terhelve éreznék, és az illető hatóságtól orvoslást nem nyernének, szabad legyen a királyi felséghez folyamodni; a rágalmazókra és sértő panaszt tevőkre mindazáltal, a kisebb érdekű dolgokban ugyan minden feladottra nézve a költségeken fölül 100 forint, a nagyobb érdeküekben pedig a kir. tábla által az 1604:18-ik cikknek értelmében kiszabandó büntetés várván. — 7) Hogy a vármegyének tisztviselői vagy a végre kiküldöttei a köz adónak felosztását mindjárt a téli hónapoknak kezdetén eskü alatt dolgozzák ki, s a vármegye azt minél előbb adószedőinek hiteles alakban kiadatni, ezek pedig a helységeknek a végre szolgáló könyveikbe beírni, valamint annak idejében a megtörtént fizetést is béjegyezni ingyen tartozzanak; és hogy az ily adófelosztás a vármegyé-

nek köz gyülésén kivül senki által meg ne változtathassék, s ott is csak alapos okoknál fogvást, a változtatásnak terhét vagy jótéteményét csak azokra kellvén szorítani, kikre nézve hiba történt. — 8) Hogy azon földesurak, kik jobbágyaiktól az adót magok vagy tisztcik által bészedik, kétszer annyit adásnak büntetése alatt azt megnagyobbítani, vagy tulajdon jövedelmeiket jobbágyaiktól bészedni, az adót pedig nálok hátramaradásban hagyni ne merészeljék. — 9) Hogy ugyanazon büntetés alatt az adószedők némely helységek vagy kerületek adójának behajtását elhalasztani, és másokat a jövő évi adóknak előlegezésére szorítani ne vakmeröködjenek.

9) A honfiaknak magánjogait szabályozók:

A 15-ik ágazat, mely a vámok iránt következőket rendeli: 1) Hogy a budai vám meghagyatván, a komáromi, székesfejérvári és kanizsai vámok ő felsége kegyelméből az adózóknak könnyebbségére azonnal, a szükségtelen úti, valamint az oly folyói vámok is pedig, melyeknél az átmenetel hídon nem történik, fiókjaikkal együtt, akár királyiak akár más földesúriak legyenek, ellent nem állhatván régi gyakorlatban létök vagy kiváltságleveleik, mindjárt az országgyűlés után az alispánok által, az 1715:15. cikkbeli büntetés alatt törültessenek el, s az ellenszegülőket, és a vám eltörlését vagy zsidónak elmozdítását meg nem engedőket a kir. fiscus a vármegyei birák előtt az 1566:12. cikkbeli büntetésre vonhassa. Továbbá hogy Mátyás 2:15. s az 1566:13., 1625:34. és 1647:91. cikkek is tartassanak, s míg a zsidó a vámtól el nem mozdíttatik, azon vámhelyen vámot fizetni senki se tartozzék és az utasoktól semmi taksa se vétessék. — 2) Hogy az utasoknak marháitól, még vásár idejében, se vétessék a legelőért több, mint egy napra darabonkint két dénár. — 3) Hogy a vámuton vagy hídon jég vagy szárazság miatt át nem hajtott marháktól, a malomba menőktől, vagy onnan visszatérőktől, és a gyalog utasoktól sehol vámpénz ne vétessék. — 4) Hogy a nemesek, habár kereskedést üzők, és a vámmentes nemtelenek italvételre a vámszedők által ne kényszeríttessenek. — 5) Hogy a Garam és más vizeken a kereskedés ne gátoltassék, a hajókat, talpakat, bár miféle anyagokat, és árucikkeket a földesurak, s bérlők, vagy helybeli kereskedők se vásárkor, se vásár idején kivül el ne foglalják, sőt rájok nézve elővétel jogával se éljenek, a földesurat vásár idejében, mikor az nékie igazságos árfizetés mellett megengedve marad, kivéve. — 6) Hogy a vármegyék a vámoknak urai vagy bérlői által elkö-

vettetni szokott törvényellenes kihágásokat tüstént töröljék el, és hogy mind azokat, kik az itt előadott rendeleteket megszegnék, kisebb hatalmaskodásnak birságával büntessék. — 7) Hogy a vámszedők az általok elkobzott holmikat a pernek az illető földesúr mint első biróság által tett elitélése előtt, ugyanazon birságnak s a károk és költségek megtérítésének terhe alatt el ne adják, s azokat, kik magokat a földesúr itélete által terhelve vélnék, a vármegyéhez folyamodhassanak. — 8) Hogy a határszélek mellett hídakat épitő vagy kijavító parasztok vámfizetésre ne szoríttassanak. — 9) Hogy a vámoknak birtokosai a vámhídakat, útakat és gátakat a törvény büntetése alatt mindenkor jó karban tartsák.

A 47-ik ágazat, mely a jószágszerző osztozatlan testvért, ha a h. t. 1. r. 43. címének és az 1655:54. cikknek rendeleténél megmaradni nem akar, feljogosítja, hogy testvéreivel csak azon jószágokat tartozzék osztály alá bocsátani, melyek atyai, anyai, vagy ősi javaknak jövedelmeiből szereztettek, a más uton s módon szerzetteket pedig az érintett ősi jószágokból s azoknak jövedelmeiből az őt illető osztályrészszel együtt magának és utódainak megtarthassa, az oldalági örökösödés mindazáltal a szerző magonszakadásának esetére testvéreinek az ilyetén jószágokban fönmaradván. Továbbá a még meg nem osztott közös jószágoknak, és a fi- vagy leánytestvérekéinek jövőben teendő sérelmes elidegenítéseit, vagy terheltetéseit is, mint teljesen érvényteleneket, a testvéreknek vagy utódaiknak kérésére alsó, kerületi s illetőleg vármegyei, biróság által félretétethetőknek, a tulajdon osztályrészéről valaki által teendő elidegenítéseket pedig az osztályos atyafiak által, a szükség esetén kivül, vagy törvényszerű ok vagy megkinálás nélkül örökvallás mellett teendőket ugyan a királyi vagy báni tábla előtt egyetlen egy törvényszék tartása alatt, a magános pecsétek alatt keletkezteket vagy keletkezendőket pedig vármegyék előtt is megdönthetőknek nyilvánítja.

A 48-ik ágazat, mely a pazarlóknak jószágait, mihelyest ellenök a pazarlás akár az e törvénylevélnek 47-ik cikkénél indított perekből akár másképen bebizonyodik, az illető vármegye által zár alá vétetni, és valamely osztályos atyafinak, és ilyen nem létezvén, más jámbor és birtokos egyénnek kormányzására, évenkinti számadásnak terhe alatt, illő jutalom mellett biratni, és mind addig, míg a zárnak célja el nem éretik, és a pazarló meg nem jobbúl, az alatt hagyatni, s a jószág jövedelmeit, — a jószág urának vármegye által a jövedelmek és adósságok mennyiségéhez képest kiszabandó élelempénzét kivéve, — az adósságoknak fizetésére fordíttatni rendeli; a szükséges vagy okszerű jószág-terheléseket mindazáltal, — a

hitrebizományiakét az 1687:9-ik cikk tartalma szerint kivéve, továbbra is fönhagyván.

A 49-ik ágazat, mely valakinek szabad rendelkezése alá tartozó szerzeményeűl csak azt rendeli tartatni, mit ősi jószágainak jövedelméből vagy tulajdon munkássága és ereje által, ősi s atyai vagy anyai vagyonának elidegenítése nélkül szerzett.

Az 50-ik ágazat, mely az 1687:9-ik törvénycikknek világosb értelmére kijelenti, hogy hitrebizományok nem csak végintézet, hanem örökvallás vagy királyi adomány által, de mégis mások jogainak, és a hitrebizomány azon vármegye közgyülésében, melyben a jószágok feküsznek, teendő kihirdetése előtt tett adósságok iránti követeléseiknek sérelme nélkül, a királyi felségnek előre menő megerősitésével, és pedig jövőre a nemesek által is állíttathassanak.

Az 53-ik ágazat, mely a kivonati adósságokról rendeli: 1) Hogy minden kalmárok és kereskedők rendesen viendő kereskedési könyveket tartsanak, s azokba mind hitelezéseiket és tartozásaikat irják be, és azon túl vagy a hitelbe vevő által a nékie adott áruknak, azoknak árát is magába foglaló, jegyzékét tüstént irassák alá, vagy pedig őtet egy évnek lefolyása alatt köz jegyző vagy más hiteles személy által annak aláirására szólíttassák fel. — 2) Hogy a kereskedőnek követelése az árujegyzéknek megtörtént ily aláirása által kétségtelennek tartassék; ha pedig az adós egy évnek lefolyta alatt alá nem irta, olyannak csak az adóst aláirásra felszólító hiteles személy tunúságával ellátott árujegyzéknek előmutatása és a kereskedési könyv és adósság valósága fölötti pótló esküinek letétele után tekintessék; ezen esetben azonban az adós a per költségeinek, névszerint a hiteles személy napidíjának megtérítésében is marasztalandó lévén. — 3) Hogy a régibb ily követelések iránt az adósnak itten rendelt felszólítása a jelen törvénynek kültétől számítandó három év alatt a fen kijelölt sikerrel még megtörténhessék; későbben mindazáltal a kalmár könyvének kivonatával többé ne boldogulhasson, hanem csak kereskedési könyvének magának előterjesztéseivel, és azzal is csak akkor, ha könyve rendesen vitettnek elismertetik, és adósa felszólításának s követelése előmozdításának elmulasztását elégségesen igazolhatja: ellenkező esetben pedig rendes bebizonyításra szoríttassék és megbukván, a perköltségeknek megterítésében is marasztaltassék.

A 107-ik ágazat, mely a betáblázásokat ő felsége más tartományainak példájára behozván, rendeli, hogy akár kik által akár hol tett akár mily

adósságoknak betáblázásai azon vármegyék vagy városok előtt, melyekben az azon adósságoknak terhe alá vetendő jószágok feküsznek, történjenek, s minél előbb állandósíttassanak, és a jog elsőbbségének ugyanazon tartományok modora szerint jövendőben hely adassék.

10) A bűntetteket s kihágásokat fenyítők és visszaéléseket zabolázók:

A 9—12-dik ágazat, melyek az addiglan hívségtelenkedés szennyét magok után vonzó esetek közől kilencet előbbi minőségében meghagyván, a többieket részint nagyobb hatalmaskodási, részint puszta halál, részint birói belátás szerinti büntetésre leszállítják. Különösen

a) a 9-dik ágazat a felségsértés iránt az 1715:1., és az ezen évi 5-dik ágazatokat erejökben meghagyván, rendeli, hogy a szent korona, királyi felség és ország ellen nyilvánosan ellenszegülők, — a hiteles pecsétcik alatt hamis leveleket kiadó birák, hiteles helyek és köz hitelességek, — a hamis pénzverők vagy 50 forint felé nyilván és tudva kiadók, — a rablásra vagy belső csend zavarására embereket bérlők és behozók, — a nyilvános eretnekek vagyis kárhoztatott eretnekséget követők, — a hazánk vagy kapcsolt részei határvárainak csalárd elveszítői vagy átadói, — a hazánk vetélytársainak és ellenségeinek fegyvert vagy háború idejében eleséget szolgáltatók, — a Törökországból álhitök elhagyásával hazánkba átjövőknek gátlói, letartóztatói, s megfosztói, és — a még pénzzé nem vert aranynak vagy ezüstnek a királyi jövedelmek csonkulásával kicsempészői és azoknak cimborái továbbá is hívségtelenség szennyével, vagyis fejök és részökre jutó ingó és ingatlan jószágaiknak veszteségével, de mégis minden mások jogainak sérelme nélkül, büntettessenek.

b) A 10-dik ágazat azt, ki valamely nemesi birót, királyi, nádori s báni embert, hiteles helybeli bizonyságot, országbárót, főispánt, kamarai tanácsost, királyi ügy fő- vagy aligazgatóját hivatalos eljárásában, vagy országgyűlésen tett panaszért akárkit, habár országgyűlésen kivűl, vagy ország- avagy vármegyegyűlésre, törvényszékre, szökevény jobbágyok és szolgák vagy katonai kicsapongások miatti nyomozásra, vagy katonákkal teendő számolásra menőt akár foglalkodásában akár mentében vagy visszatértében megver vagy megsebesít, vagy — 2) ki szabad meneti (salvus conductus) levelet megszeg, vagy — 3) ki visszaüzéssel másod izben él, vagy — 4) ki testvérét vagy negyed izigleni atyafiát megsebesíti, vagy — 5) ki szemkivájás avagy tagcsonkítás büntetésével élni merészel, nagyobb

hatalmaskodásnak, vagy, ha szerzetes és egyházi, vagy nőszemély volna, fejváltságnak büntetése alá veti.

c) A 11-ik ágazat 1-ször az atya-, anya-, férj-, nő-, csecsemő-, testvér- vagy atyafiölőt, az első és második izbeni vérfertőztetőt, a mostohaanyjával vagy mostohaleányával paraználkodót, továbbá azt, ki az előbbi ágazatban 1-ső szám alatt előadottak közől valakit megöl, az atyafiság izének közelségéhez, vagy a meggyilkolt egyén hivatalának minőségéhez képest megkeményítendő fejvétellel, — 2) azt, ki tulajdon urának várát ravaszúl föladja, vagy akár urának akár más hazafinak várát beveszi, vagy általa költött állevéllel és pecséttel, avagy más által költöttel is, azt tudva használva: másnak élete ellen leselkedik, valamint a körülményeknek súlyosságához képest azt is, ki szülőjét megveri vagy sebesíti, halállal, és azon túl az állevéllel és pecséttel másnak élete ellen leselkedőt, ha károkat és költségeket is okozott, ezeknek tulajdon részére jutó jószágaiból eszközlendő megtérítésével is, végre — 3) a gyújtogatót, a nyilvánost ugyan, valamint az alattomost, ha súlyosbak a körülmények, elevenen megégetéssel, egyébkint pedig lágyabb halálnemével büntettetni határozza, és egyszersmind béfejezésül megjegyzi, hogy a hazánkban vagy kapcsolt részeiben birtokos katonai személyek katonai bűntettekben katonai, a nem katonaiakban pedig az 1655:7-ik cikknek értelme szerint szokott törvény útján itélendők, és hogy a gonosztevőnek osztályrészéből a meggyilkolt egyén gyermekeinek és özvegyének a vérdíj mindenkor kiadandó.

d) A 12-ik ágazat: 1) az állevélköltőt avagy azzal törvényszék előtt tudva élőt, ha mást nem életében, hanem csak vagyonában kárositani működött, a károknak és költségeknek megterítésén túl gyalázattal, — 2) a vérfertőztetőt harmadik izben három, negyedikben két évi börtönnel, — 3) az úti vagy közlekedési állevél-költőt vagy azt tudva használót, ha mást sem becsületében sem vagyonában meg nem sértett, — a királyt hadba követni vagy katonát vele küldeni nem akarót, — a hamis hirre fegyveres népet felültető kapitányt, — a szabad hajdutartót, valamint a hívségtelenségnek az elősoroltakon kivül még netalán létező eseteiben bünhődőket is birói belátás szerint meghatározandó büntetéssel fenyíttetni, a szabad hajdutartót pedig az okozott károknak és költségeknek megtérítésére is szoríttatni rendeli.

A 46-dik ágazat, mely az álarcoskodásról és vértagadásról rendeli, amarról ugyan, hogy a h. t. 2. r. 16. címében, hol róla szó vagyon, bün-

tetése kijelölve nem lévén, azok, kik másoknak álorcáját fölvennék, és magokat azok testvéreinek kiadnák, vagy máskép tudva költött név alatt magoknak örökösödést vagy előjogot keresnének, az általok megsértetteknek örök szolgasága alá vettessenek, valamint azok is, kik a szülőik által felvett álarcot tudva megtartották, ha vagyontalanok; ha mindazáltal az ilyek birtokosok volnának, csak levélhamisítók gyanánt bünhödjenek; — erről pedig, hogy azok, kik törvényszerű véreiket vagy a jószágoknak örökségéből kizárni működnének és megbuknának, vagy családjokból kitagadnák, vagy örökösödéshez jutás végett szülőiket vagy férfi vagy leány rokonaikat bolondoknak, s jószágkezelésre képteleneknek állítanák, és így a jószágnak birtoklásából kizárni működnének, a h. t. 1. r. 38 és 39. címeiben kijelölt büntetéssel fenyíttessenek.

Az 57-ik ágazat, melyben rendeltetik, hogy a széksértésnek büntetése alá, mely megujíttatván, az arról szóló törvények hevenyében 25 forinttal letétethető, a vármegye gyűlésének megsértői is essenek, és a vétkesek abban ugyanazon gyűlésnek tartása alatt marasztaltassanak; azok azonban, kik tisztében eljáró birót, fő- vagy alispánt törvényszék vagy gyűlés alatt becstelenítéssel illettek, költség-megtérítés nélkül 100 forinttal büntettessenek, valamint a másokat törvényszéken és gyűlésen kivül becslenítők is mindegyik külön cselekvéssel és időben elkövetett becstelenítésre nézve.

Az 59-ik ágazat, mely a levelezéseknek óltalmára a levélfeltörőkre, felfogókra, letartóztatókra vagy elsikkasztókra világos adósság gyanánt megveendő 100 forint birságot rendel.

A 74-ik ágazatnak 2- és 3-ik §-a, hol a mesteremberek céhei visszaéléseinek zabolázására az 1715:79-ik cikknek megújításán túl rendeltetik, hogy királyi szabad városokban vagy mezővárosokban a céhbeli mesteremberek az uraknak mesterségtudó s egyedűl uraik számára dolgozó szolgáit mesterségöknek ily gyakorlatában kisebb hatalmaskodási büntetés alatt ne háborgathassák. Továbbá, hogy ő felsége a céheknek kiváltságait a szükség mineműségéhez képest megszoríthassa, vagy épen el is törülhesse.

A 75-ik ágazat, mely a mesterművek és bár mi árucikkek kereskedésének előmozdítására az elővételi jogot azokra, kik és hol annak törvényes gyakorlatában vannak, és egyedűl azoknak tulajdon szükségeire szorítja.

A 76-ik ágazat, mely a királyi korcsmáknak bérlőit a komáromi lakosokon, és annál inkább az ország nagyain és nemesein vagy pincéikben

pusztán tartás végett létező borain bitorlandó hatóságtól, valamint a komáromi határon kivűl borméréssel biróknak ezen jogukban, avagy a nemeseknek magok szükségére szolgáló bor vagy ser hordónkénti vételében vagy Komárom városábai behozatásában gyakorlandó gátlásoktól eltiltandóknak rendeli, s őket az okozott károknak megtéritésére is szorítandóknak, és az ország törvényei alatt állóknak nyilvánítja.

A 109—111-ik ágazat, melyek közől az első a helytartótanácsnak az égések megelőzésére szolgáló minden előgondoskodásoknak vármegyék és városok általi létesítését kötelességül tévén, a szántszándékos és nyilvános gyújtogatókat a 11-ik ágazatban fenebb kijelölt büntetés alá elengedhetlenül vettetni, — a második a káromlók ellen hazánk törvényeit szorosan teljesíttetni, — a harmadik pedig a szülőiknek vagy előjáróiknak engedetleneket, semmirekellőket, és minden jó intést megvetőket hatósági hatalom által megfenyíttetni parancsolja.

A 113-ik ágazat, mely rendeli, hogy a szabad járás és kelési levelek, mint eddig, úgy ezután is csak a vármegyétől nyert értesítés után adassanak, és hogy kiket védhessenek a menedékhelyek, azt a helytartótanács dolgozza ki, s munkálatát a királyi felségnek és azután végrehajtás végett a jövő országgyűlésnek elébe terjeszsze.

A 118-ik ágazat, mely jelesebb borainknak hamisítóit vagy aljasabbakkal felcserélőit az illető vármegyei előjáróság által boraik egész menynyiségének vesztességével azonnal büntettetni rendeli.

A 120-ik ágazat, mely az uzsorásokat királyi fiscusnak keresete mellett nem csak kamataiknak, hanem tőkepénzeiknek veszteségében is marasztaltatni határozza, és egyszersmind azt, mit az adós törvényes kamaton fölűl fizetett, nékie visszaadatni rendeli.

3. §. *Harmadik törvényleveléről.*

III-ik Károlynak harmadik törvénylevele az 1728. évi május 27-ikére hirdetett pozsonyi országgyűlésben hozatott, Bécsben 1729-iki november 26-ikán kelt, s a királynak elő- és utószaván, s a rendeknek bévezető beszédén túl 50 ágazatból áll.

A király előszavában előadja, mikép országlásának kezdetétől, de főleg az ország határainak jogos had általi visszaszerzése és megnagyobbítása után atyai gondját főleg arra fordítván, miszerint az igazság kiszolgáltatásának, s a politikai, katonai és gazdálkodási dolgoknak üdvös elin-

tézése által az országnak java folyton gyarapodjék, ezen országgyűlést egybehítta, és abban királyi biztosai, Kinszky Ferenc Ferdinánd és Nesselrode János Hermann Ferenc grófok által elnökölt légyen. — Az ország rendei pedig előszavukban megköszönik ő felségének országlásának kezdetétől fogva hazánk iránt tanúsított több mint atyai szeretetét és gondoskodását, és hosszú életet és szerencsés országlást kivánván, az ezen törvénylevélbe foglalt ágazatokat legkegyelmesb megerősités végett fölterjesztik. Az ágazatok közől

I. Ideiglen és csupán nap szükségein segélő rendeletűek:

Az 1-ső ágazat, mely az adózó népnek könnyebbségére rendeli, hogy az ingyenes munkák jövő országgyűlésig évenkinti 24,000 forinttal váltassanak meg, és az adózók se gyalog se szekeres munkára ne kényszeríttessenek, kivéve, ha a munka helyén bérért önkényt vállalkozók nem találtatnának, sőt ily esetben is ő felsége, följelentetvén nékie a szükséges munkáknak mennyisége, előbb a helytartótanács által intézkedést tétessen arra, hogy önkényt vállalkozók másutt találtassanak, és csak akkor, ha ilyek máshol sem találtatnának, osztassék fel ezen teher az adózók között, és csak 24,000 forint erejéig, egy szekeres munkát 25, egy kézit pedig 4 garasával számitva, és őket a munkára aratáskor, szüretkor vagy a téli 6 hónapokban, s május 1-ső napja előtt szorítani nem lehetvén. Továbbá ugyan e cikk a katonatiszteket minden, e munka melletti kihágásaikért a munkabérnek és károknak megtérítésén túl, katonai rendszabályilag büntettetni parancsolja, és a szegény népet vártisztításra és vízhordásra szorítani tilalmazza.

A 2-ik ágazat, mely a királyi harmincadadónak kamarai biztosok közbejövetelével teendő szabályozását, mely az 1715:91-dik cikk által a kir. táblára bízva volt, a kir. helytartótanácsra bízza.

A 3- és 4-ik ágazat, melyekben előadatik, amabban ugyan, hogy ő felsége a győri és komáromi katonai parancsnokok által kiszedetni szokott királyi adókat eltörlötte, — emebben pedig mikép a felség beléegyezett abba, hogy a katonai parancsnokok és egyéb tisztek csap- és mészárszékeket ne tarthassanak, és az eddiglen létezettek azonnal megszüntessenek, az ezek elleni jövendő kihágásoknak esetei orvoslás végett följelentendők lévén.

A 8-ik ágazat, mely előadja, hogy a hajduvárosoknak, Szabocs vármegye hatósága alá vettetésöket érdeklő, dolga, az érdekelt felek kihall-

gatva, s az ügy a helytartótanács által meghányva, és a felség elébe fölterjesztve lévén, ő felsége által legközelebb el fog határoztatni.

A 16-ik ágazat, melyben a rendek megköszönik ő felségének az iránti igéretét, hogy a Bécsbe menő hazafiaknak Pruk városában létező vámmal élésrei kényszerítés miatt tett panaszát megvizsgáltatandja, és az iránt országgyűlési tárgyalás nélkül is oly határozatot hozand, mely a közjóra nézve legüdvösebb leszen.

A 17-ik ágazat, melyben előadatik, hogy ő felsége a Hrabovszky és Szirmay-féle alapítványok dolgában az érdekelt feleknek a törvény útját megengedendi, mihelyest a további körülményes tudósító jelentés, melyből annak is, hogy melyik hová tartozzék, kitünnie kellend, nékie fölterjesztetni fog.

A 21-ik ágazat, mely ő felségének azon határozatát adja elő, hogy az akkori zágrábi püspök, mint ő felségének különös megbizottja, mindjárt az országgyűlésnek bevégzése után a megyéjében létező minden kegyes alapítmányok, papi növendékházak, s akár egyházi akár világi ifjuságnak számára fölállított élelmi intézetek fölött szemlét tartson, számot vegyen, s azt: vajjon elég tétetik-e az alapító céljának, vizsgálja meg, és mindezekről ő felségének tudósító jelentést tegyen, azzal együtt a netalán felfödözendő hiányoknak miképen lehető elhárítása iránti véleményét is előterjesztvén.

A 46—49-ik ágazat, melyek által gróf Nesselrode János Hermann Ferenc, gróf Stürek György Kristóf, báró Laffert Ferdinánd Antal és Weiss Bertalan Hartvik, az első ugyan kérés nélkül, üléssel, szavazattal, és taksa elengedéssel, a második pedig már 1723-ik évben történt befogadtatásának megemlítésével, honfiakká fölvétetnek és becikkelyeztetnek.

II. Állandó szabályúl hozott rendeletüek névszerint:

1) Az országot összesen érdeklők:

A 7-dik ágazat, mely a felségnek az iránti igéretét előadja, hogy a részekben fekvő, és a köz adóra nézve Magyarországnak, másokra nézve pedig Erdélynek hatósága alatt létező vármegyék békeblezésének ügyét az arra rendelt udvari megbizottság által minél előbb tárgyalás alá vétetni és bevégeztetni fogja; az előbbi török háború alatt visszanyert más kerületek és az úgynevezett katonai és kamarai helyek iránt pedig az 1715:92. és 1723:20-ik cikkekkel egybehangzólag úgy fogand intézkedni, hogy az ország rendei ezen kérésökre nézve legfelsőbb kegyelmét tapasztalják.

A 13- és 14-ik ágazat, melyek közől amaz az ország levéltárának felállításáról szóló 1723:45-ik cikket ezen országgyűlésnek bevégzése után foganatba tétetni sürgeti; emez pedig a helytartótanácsnak kötelességül teszi, hogy a pénznek mindenütt egyenlő értékbeni elvételéről szóló 1783: 68-ik cikknek foganasításáról és a mértékeknek mindenütti egyenlőségéről gondoskodjék.

2) Horvátországot és Slavoniát érdeklők:

A 19- és 20-dik ágazat, melyekben a rendek ő felségének megköszönik, amabban ugyan, hogy a zsidókat a sz. györgyi határszélekből és a kapcsolt részeknek más vidékeiből, hol nem régen letelepedtek, eltávolíttatni parancsolta; emebben pedig azon válaszát hogy, ha azon esetek, melyekre nézve az 1715:114-ik és abban előidézett törvénycikkek teljesedésbe nem mentek, névszerint fölterjesztetendnek, a dolgon kellőleg segíteni fog.

3) A törvényszékeket, igazságszolgáltatást és pörlekedést szabályzók:

A 11-dik ágazat, melyben a szepesi 13 mezővárosnak és Lublyó várának visszaváltásáról hozott törvények megújíttatván, ő felségének azon kegyes igérete előadatik hogy, ha a lengyelek ezen birtokoknak lakosai által hazánkfiainak okozott károk, és általok elkövetett bántalmak iránt az igazságszolgáltatást megtagadnák vagy elhanyaglanák, azt lengyelországi követe által is sürgetni fogja.

A 26-ik ágazat, mely a h. t. 2. r. 27-ik címének a nemteleneknek nemesek elleni tanúskodhatásról szóló rendeletét megváltoztatja, s jelesül azt rendeli, hogy ezután minden becsületes nemtelen nemesek mellett, valamint ellenök is, a fenyítő perekben ugyan, ha a valóság máskép teljesen ki nem nyomoztathatnék, polgári perekben pedig minden esetben, s minden megszorítás nélkül tanúságot tehessen, kivevén egyedűl a szolgákat és jobbágyokat uraikra nézve, kik urok ellen vagy mellett csupán csak polgári ügyekben, és azokban is csak akkor, ha bennök sem káruk sem hasznuk fen nem forog, tanúskodhassanak.

A 27-ik ágazat, mely az ügydöntő eskünek odaitéléséről rendeli: 1) Hogy, ha a fölperes semmi bebizonyítást nem teszen, — a titkos eseteket, melyekben az alperes tisztító esküre itéltethetik, kivéve, — valamint akkor is, ha az alperes fölperesének bebizonyítását teljesen megcáfolta, vagy ellenbizonyítását azéval egyenlő fokra hozta, semmi eskünek helye ne legyen, hanem az alperes a kereset alól egyszerűen mentessék föl. — 2)

Hogy, ha a fölperes félbebizonyitást tett, őnéki itéltessék a pótló eskü oda, kivéve ha oly tényről volna szó, melyről saját tudomása nincsen, mely esetben ismét tisztító eskü alkalmazandó. — 3) Hogy, ha az alperes a titkos esetekben nékie oda itélt tisztító esküt letette, nékie ugyanazon perrel a fölperes által azzal okozott költségei is megtérítendők. — 4) Hogy az itten előadottak egyenlő polgári állású, s következőleg mind a két részről nemesi előjoggal birókról, és azon megszorítással értendők, hogy az eskü alá vetendő személynek minden kifogás fölöttinek kelljen lennie.

A 28-ik ágazat, mely e következő pereket a kir. táblához csak birtokon kivűl feljebbvihetőknek határozza: 1) A tőkéjökre nézve 12,000 forintot túl nem haladó világos adósság perét. — 2) Az osztályoknak s osztályigazításoknak és örökösödéseknek pereit, kivéve ha az örökösödés a h. t. 1. r. 67-ik címéhez képest régi és kétes volna. — 3) A birói visszafoglalás perét, ha a végrehajtás meg nem idézett személy ellen vagy az itéletbe nem foglalt jószágban történt. — 4) A számadással tartozó és úriszék által elmarasztalt tisztek és szolgák ellen puszta végrehajtás végett intézett pereket. — 5) A szentszéknek itéletét végrehajtani elmulasztó vagy nem akaró világi elöljáró ellen indított pert. — 6) Az egyszerű hitbéresnők által akár oklevelekkel együtt akár azok nélkül az örökséghez joggal nem biróknak kezére bocsátott jószágot az 1622:67-dik cikknél fogvást visszavevő pereket. — 7) Az árvának gyám vagy gondnokát jószágai viszszaadására szorító perét. — 8) Az elidegenített vagy adóssággal terhelt osztatlan közös jószágok visszavételének pereit. — 9) A 12,000 forintot túl nem haladó jószágzálognak perét. — 10) Az okleveleknek visszaadására vagy közlésére szorító pereket. — 11) A jószágnak magához váltására nem honfiusított külföldi ellen indított pert. — 12) Az adományosoknak birtokból tett ellenmondás ellen általok elfoglalt jószágokbóli kizárására intézett pereket. — 13) A kisebb hatalmaskodásoknak vagy igazságszolgáltatásra szorításoknak pereit. — 14) A hitbéreknek, menyekzői ajándékoknak vagy végintézeti hagyományoknak pereit, a vármegyeiket ugyan, ha 1200, a kerületi táblaiakat pedig, ha 12,000 forintot túl nem haladnak. — 15) A letéteményeknek pereit, ha a letétemény 32 évet túl nem halad, és semmi véletlen eset közbe nem jött. — 16) Az oly szerződésnek perét, melyben minden perorvoslatok szerződésileg kizárattak. — 17) A becstelenítésnek, — 18) a széksértésnek, — 19) a dézsma megtagadásának, — 20) a levél-elfogás vagy felbontásnak, s — 21) a vármegyei tiszti ügyész-

nek polgári pereit. — 22) A gyakorlaton alapuló határpert, és — 23) az 1715:69-ik cikken épülő pereket. — Továbbá ugyan e törvénycikk kijelenti: 1) Hogy minden egyéb feljebb vihető perek, melyek itt ki nem jelöltettek, birtok mellett feljebb küldhetők, fenmaradván mégis azon esetekre nézve, midőn félni lehet, nehogy az odaitélt ingó javak a felvizsgáló törvényszék itéletének leérkeztéig elpazaroltassanak, az 1715:28-ik törvénycikknek előre gondoskodó rendelkezés, és — 2) Hogy ezen törvénycikknek rendelése az előbbi gyakorlat szerint birtok mellett már ugyan átküldött, de még a királyi tábla elébe nem terjesztett perekre is kiterjesztetik.

A 29-ik ágazat, mely előadja, hogy mind azon perek, melyek a fennebbi ágazat szerint a vármegye köztörvényszékétől a kir. táblához birtok mellett feljebbvihetők, csak ugyanazonkép vitethetnek az alispáni vagy szolgabirói széktől a vármegye köztörvényszékéhez is fel, sőt hogy az ott a kir. táblához birtokon kivűl vihetők közé helyezettek közől is némelyek a vármegyei köz törvényszékhez birtok mellett feljebb viendők, milyenek névszerint: 1) az adományosnak birtokból tett ellenmondás ellen elfoglalt jószágbóli kizárására, — 2) az egyszerű hitbéresnők által elidegenített jószágoknak visszavételére, — 3) a számadással tartozó tisztek és szolgák ellen hozott itéletnek végrehajtására, — 4) a kisebb vagy jobbágy által elkövetett bármily hatalmaskodásnak, vagy — 5) a dézsma vagy letétemény-megtagadásnak bosszúlására, — 6) a hitbérnek, menyekzői ajándéknak s hagyománynak, vagy — 7) az okleveleknek kiadására, — 8) az elidegenített közös jószágnak visszavételére, — 9) a jószágnak nem hazafi által megváltására, — 10) a szentszék itéletének az azt végrehajtani nem akarók vagyonábóli végrehajtására, és — 11) az 1715:69-ik cikken alapuló követelésekre intézett perek. Továbbá hogy a jobbágynak visszavételére földesura által indított per a vármegyei köz törvényszékhez ugyan birtok mellett, onnan pedig épen feljebb nem vihető.

A 30-ik ágazat, mely a kir. táblához feljebb nem vihető pereket előadja, s névszerint oda sorolja: 1) a fenyítő törvényszéki, — 2) a kir. curiától csupán végrehajtás végett, habár birságoknak hozzáadásával visszaküldött, — 3) a kir. curián valaki által átvitt, és általa új itéletnek jótéteménye mellett az első biróság előtt ismét megújított, — 4) a tanúságot adni nem akarók ellen az 1635:49-dik cikk mellett indított, — 5) a pert elhatározó akár önkénytes akár kénytelen eskü szerint hozott itélet által

eldöntött, és — 6) az igazlátói biróság előtt folyt pereket, ezen utolsókra nézve azon eseteket kivéve, ha a megbizó levélben, mely mindenkor irásba foglalandó, a feljebbvitel világos szavakkal fen volna a feleknek tartva. — Továbbá ugyan e törvénycikk azon perekre nézve, melyekben pörelhatározó eskü előfordul, e következőket nyilván kijelenti: 1) Hogy, ha a törvényszék itéletét az esküбe nem foglaltakra is kiterjesztené, vagy ellenben az esküvőt az esküjébe foglaltakra nézve is elmarasztalná, az itélet által terhelt fél perét a legfensőbb törvényszékig és pedig birtok mellett felviheti. — 2) Hogy, ha valamelyik fél az eskünek birói itélet által tett megállapítását az 1729:27-ik cikkel ellenkezőnek, következőleg helytelennek vítatná, az itélet ellen és pedig eskületétel előtt feljebbvitellel élhet. — 3) Hogy a biró, mielőtt az illető felet esküһöz bocsátaná, annak mindenkor az ügy állapotából merítendő tartalmát, vagy úgy, mint azt a felek egyetértőleg tervezik, fogadja el, vagy ha a felek az iránt meg nem egyezhetnek, önmaga dolgozza ki, és a felekkel közölje, de viszont ezeknek megtörténte után az esküt azonnal minden további felszólítás vagy haladék nélkül tétesse le.

A 31-ik ágazat, mely az ezen országgyűlésnek perek feljebbvitele vagy feljebbvihetlensége iránt hozott rendeleteit Slavoniára és Horvát- és Dalmátországokra általánosan kiterjesztvén és megemlítvén, hogy ezen országokban a perek a vármegyei köz törvényszékektől és az itélőtáblától nem egyenesen a kir. táblához, hanem előbb a báni táblához vitetnek, a feljebbvitelnek birtok melletti vagy birtokon kivűli tétele iránt rendeli: 1) Hogy a báni tábláig úgy vitessenek fel a perek, mint Magyarországban a kir. tábláig vitetniök kell. — 2) Hogy a báni táblától azon perek, melyekben mint feljebbviteli biróság itélt, a kir. táblához azonképen legyenek feljebbvihetők, vagy épen feljebb nem vihetők, valamint Magyarországban oda a vármegyei köz törvényszéktől vagy kerületi táblától feljebbvihetők vagy nem vihetők. — 3) Hogy a báni táblának azon perei, melyekben mint első biróság itélt, a királyi táblához mind birtok mellett küldessenek át, kivéve a törvényszerűleg bebizonyított szegényeknek fölpereit, és általánosan azokat, melyeknek kereseti tárgya 500 forintot túl nem halad, melyek a kir. táblához mindenkor, akár mint első, akár mint feljebbviteli biróság itélt bennök a báni tábla, birtokon kivűl átküldendők. — 4) Hogy a kir. tábla ezen országok távulabb fekvésének tekintetéből az azokból feljebbezett perekben a megjelenés határnapját oly időre tűzze,

melyben a hétszemélyes tábla is üléseket tart, és a persorban ezen pereknek a magyarországiak előtt elsőbbséget adjon.

A 32-ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy annak, ki perét birtokon kivül feljebbvivén, az utolsó felvizsgálati széknél megnyeri, az 1613 : 23. cikknek hasonlatosságára az ellenfele által idő közben bévett jövedelmek is, a netalán oda itélt terhekkel együtt, megtéríttessenek; és hogy viszont az is, ki perét birtok mellett a hétszemélyes tábláig fölvivé, és azt a nélkül, hogy csak egyetlenegy törvényszéknél is kedvező itéletet nyert volna, mindenütt elveszté, az egész pernek költségeiben, és a peres jószágnak, vármegyei perekben ugyan a vármegye törvényszéke, más perekben pedig az első biróság által hozott itélet ellen tett feljebbvitellel élésnek napjától számítandó, jövedelmeiben marasztaltassék, és hogy ez azon feljebbvitt perekről is értessék, melyek akkoron már a kir. curiához átküldve ugyan, de ott elitélve még nem voltak, — kivéve ha a feljebbező ezen törvénylevél kiadásának napjától számítandó három hónap lefolyása alatt feljebbviteléről lemondana, és azt királyi vagy illetőleg báni táblai hiteles jegyző, szolgabiró, vagy két más nemes személy által ellenfelének tudtára adatná.

A 33- és 34-ik ágazat, melyek a h. t. 2. r. 76-ik címének világosb értelmére az ellentállást, mint természeti védelmet, a szoros értelemben vett visszaüzéstől, mint perorvoslattól, elkülönítik, s ennek csak a kir. curiában meghányatni szokott hosszú folyamú perekben, és azokban is nem az utolsó, hanem csak az elébbi perszakokban adnak helyet, és a vele élőt, ha visszaűzésének elégséges okát nem adhatná, a h. t. 2. r. 73-ik címében kijelölt teherben, vagyis 72 forintban marasztaltatni rendelik; ellenben az ellentállást, csak hogy sok néppel ne tétessék, az alsó törvényszékek elótt, és pedig nem csak a h. t. 2. r. 76-ik címében kijelölt esetekben, vagyis birói idézésnek elmulasztása, vagy a végrehajtásnak perbe nem fogott jószágrai kiterjesztése, hanem a szemlátomást birtok mellett feljebbvihető per birtokmelletti feljebbvitelének megtagadása miatt is megengedik; azokat mindazáltal, kik ezen okokon kivűl a végrehajtást ellentállással gátlanák, vagy a végrehajtás alá vett jószágot visszafoglalnák, — a birtokmelletti feljebbvitel kerületi táblaáltali törvénytelen megtagadásának esetét, melyben az ellentállásnak kérdése is a királyi vagy báni tábla, mint feljebbviteli biróság, által elitélendő, kivéve, — a perben eljáró biró elébe idéztetni, és ott az 1681 : 31. cikkben kijelölt büntetésekben és terhekben ma-

rasztaltatni, ha pedig ezen itéletnek végrehajtását is meggátlanák, vagy visszafoglalás által meghiusítanák, a kir. curia által a törvényes idézésnek előrebocsátása és a bebizonyítandóknak bebizonyítása mellett nagyobb hatalmaskodásnak büntetése alá vettetni rendelvén, és egyébiránt a visszaüzésnek módjára nézve a h. t. 2. r. 74. 75-ik címét, a jószágot visszaüzésnek megvetésével elfoglalók ellen pedig Ulászló IV. törv. 19-dik cikkét megújítván.

A 35-ik ágazat, mely a vármegyei biróságokat szabályozza, jelesül az egy vármegyében fekvő jószágokat érdeklő zálogváltási pert, akármily nagy legyen a zálogpénz, a vármegyéhez útasítja, és mivel a vármegyei köz törvényszék folytonosan egybe nem ülhet, a vármegyei pereket, — a fenyítőkön és azon tisztiügyészieken kivül, melyek a vármegyét összesen illető akár gazdasági akár politikai ügyek miatt, vagy a gonosztevőknek elbocsátói, vagy úrbért túlhágó földesurak ellen indíttatnak, — alispánok, és illetőleg szolgabirák által, de mégis a vármegye köz törvényszékérei feljebbvitelnek megengedésével, elitélhetőknek rendeli, a birói hatóságoknak körére nézve azon határozatot tévén, hogy a szolgabiró, kinek hatóságát a biráskodásban egyébiránt a vármegyének minden járásaira kiterjeszti, 3000 forintot tőkéjökben fölülhaladó világos adósságokban és zálogokban, az alispán pedig a tőkéjére nézve 12,000 forintot túlhaladó világos adósságokban, és a 200 forintnál csekélyebb tárgyu adóssági, zálogi, osztályos, örökösödési, és más ilyféle perekben, — a kisebb hatalmaskodási büntetésre intézetteket, melyek kirekesztőleg alispáni biróság alá tartoznak, kivéve, — ne itélhessen. Továbbá ugyanezen törvénycikk kijelenti, hogy a meg nem jelenés miatt makacsság büntetésében marasztaltakat a végrehajtás 15-ik napiglani felfüggesztésének jótéteménye a vármegyéken nem illeti, és hogy ezen törvénycikknek rendeleteihez a kapcsolt részeknek vármegyéi és azoknak birái is magokat alkalmazni kötelesek.

A 38-ik ágazat, melyben rendeltetik: 1) Hogy az itéletelleni tilalomnak (prohibita) ezután csak a királyi s illetőleg báni tábla előtt indított perekben, és azokban is a pernek egész lefolyása alatt csak kétszer, először minden teher nélkül, másodszor pedig 6 forintnak letétele mellett, és csak a törvényszéktartásnak hat utolsó napja előtt legyen helye, s hogy a feljebbező feljebbviteléről tilalomnak segedelme nélkül is lemondhasson. — 2) Hogy az első idézésnek határnapjára meg nem jelenő alperes az 1723:

32-ik cikknek kedvezményével a királyi és báni tábláknál is birjon, vagy-is valamint a kerületi tábláknál, úgy ezeknél is a netalán létező törvényszerű akadályoknak előadhatása végett 15 napig várassék, és ha addig megjelenvén, ilyet előmutathatna, sőt hosszú folyamú lévén a per, ha elő nem mutathatna is, perét, ezen utolsó esetben mégis ellenfele várakozási költségeinek megtérítése mellett, folytathassa; ellenkező esetben mindazáltal ne csak a várakozási költségeknek megtéritésében marasztaltassék, hanem makacssági itéleti és végrehajtási levél is e záradékkal „minden perorvoslatok elvágatván" adattassék ki, következőleg az elmarasztalt fél perét csak birtokon kivűl perújítás segedelmével éleszthesse föl.

A 39-ik ágazat, mely a h. t. 2. r. 79., 80. s 81-ik címeinek felvilágositásául az ügyvéd-visszahúzásról rendeli: 1) Hogy az a hosszú folyamú pernek előbbi szakaiban ügydöntő itélet után is, utolsó szakában ellenben, valamint a rövid folyamú akár táblai, akár más törvényszéki perekben is, csak ügydöntő itélet előtt, vagy birtokon kivűli perújítás mellett foglalhasson helyet. — 2) Hogy a visszahúzó visszavont előadásait azonnal újakkal pótolja ki, és azokat, — kivéve ha ügyésze az alászállító kifogásokkal élést gondatlanúl elmulasztván, a pernek érdemébe vigyázatlanúl bebocsátkozott volna, — ne ismételhesse. — 3) Hogy, ha ki oly perorvosló szerrel, mely az ügydöntő itéletnek erejét felfüggeszti, nem élvén, ügyvéd visszahúzást jövő törvényszéktartás alatt tenne, — kivéve, ha pere biróilag arra visszavetve volna, — azt csak 200 forintnak letételével tehesse. — 4) Hogy az ügyvéd-visszahúzás az okleveleknek előmutatása után is megengedendő, de csak a pörlekedőnek vagy teljes hatalmu biztosának személyes jelenlétével; a pert azonban új ügyvédvallás nélkül a visszahúzott ügyész is folytathassa.

A 40-ik ágazat, mely a pörletételt minden törvényszéknél és minden perben a fölperesnek, — kivéve ha ellenfelének birságában részesült volna, — és pedig, — azon pereken kivül, melyekben a helytelen keresetnek és patvarkodásnak büntetése helyet foglal, és ugyanazért amazokban ugyan csak a büntetésnek kérése, emezekben pedig az okleveleknek előmutatása előtt használható, — egészlen az ügydöntő itéletig megengedi; de mégis az alperes perbeli költségeinek megtérítése, és ha a pörletétellel önmaga a pernek megindítója élne, a törvény-kiszabta 3, vagy a királyi, báni, kerületi és horvátországi itélőtáblákat illetőleg 6 forintnyi tehernek

letétele mellett, a perindítónak ezen perorvoslattal élő örökösei csak a pörbeli költségeket tartozván megtéríteni.

A 41. ágazat, mely a hatalmaskodó jobbágy fölötti igazságszolgáltatásra szorító perről következőket rendeli: 1) Hogy a jobbágynak földesura az igazságszolgáltatásra kitűzött határnapot a fölperesnek beléegyezése nélkül az igazságszolgáltatás megtagadásának büntetése alatt egyszernél, vagy ha törvényszerű, a pörben eléggé igazolandó, ok közbejönne, kétszernél többször el ne halaszthassa. — 2) Hogy a fölperes a közbe szóló terhes itéletet is följebbezhesse a vármegyei köz törvényszékhez, és ily esetben a földesúr az eredeti pört mellékleteivel együtt ugyanazon büntetés alatt az úriszékben jelenlévő szolgabirónak azonnal átadni, ez pedig ezt a legelőbb tartandó köz törvényszéknek vagy gyűlésnek benyujtani tartozzék. — 3) Hogy a kifogás a vármegyének itélete által félrevettetvén, a földesúr ismét azon büntetés alatt érdemileg és rövid eljárással igazságot szolgáltatni köteleztessék. — 4) Hogy a tanúknak hitelesitése ezen itélettételben a földesúrnak kizártával csak a törvényes bizonyságnak, és egybehívottaknak jelenlétében történjék. Végre — 5) hogy a pörbeli költségek a nyertes félnek mindenkor oda itélendők, és tüstént a vármegye köz törvényszékének itélete után végrehajtás által behajtandók.

A 43-ik ágazat, melyben következők rendeltetnek: 1) Hogy a kir. curiánál a pereknek fölvételében a persor szigorúan megtartassék, és e végre a királyi tábla minden törvényszéktartásnak végén a jövő törvényszéktartás alatt tárgyalandó pereknek sorát szavazatok egybehangzásával, vagy legalább többségével elkészíteni, abba mintegy 40 pört fölvételök napjától számított koruk rendjében, és a soron kivűli kiváltsággal biróknak, névszerint a fenyítő, fiscalis, végrehajtásnak megakadályozása miatti, s ajtatos célzatú, vagy följebbvitt pereknek elsőbbségét megtartva, minden taksavétel nélkül felvenni, a megkészült persort kifüggeszteni, és azt szorosan megtartani köteleztessék; pénteken és szombaton mindazáltal ezután is csak a szegényeknek, özvegyeknek és árváknak pörei és ezek után a följebbviteliek tárgyaltathatván. — 2) Hogy a pörsorba fölvett 40 pereknek folyamára ugyanazon törvényszéktartásnak ideje szolgálván, a kijelölendő határnap egyikre nézve se essék a törvényszéktartásnak 15 utolsó napjára, hanem előbbre. — 3) Hogy az ujonan bepörlendő bármily ügyekben a törvényszéktartásnak ideje alatt akármikor megtétethessék ugyan a pörnek fölvétele és a megjelenés; de azokban, míglen a pörsorba

fölvétetendnek, továbbra haladni az itéletnek érvénytelensége alatt ne lehessen. — 4) Hogy az ügyvédek hosszú és felesleges szóváltásainak kitörléséről, és háromnál több kifogásoknak meg nem engedéséről rendelkező 1723:38-dik törvénycikk ezután minden törvényszékeknél pontosabban tartassék meg, és a birák a pörnek kifogó részében három, derekában pedig négy szóváltásnál többet ne engedjenek. — 5) Hogy a pereknek kiadásaiban a feleknek szóváltásai úgy, a mint állanak, minden egybekötő formaszavaknak vagy szólásmódoknak hozzáadása nélkül egyszerüen irassanak át, s a kiadó az iró által netalán elkövetett hibák kijavításának elismerésén túl egyedűl csak a szokott bévezetést és béfejezést adja a pernek másolatához hozzá.

A 44-ik ágazat, melyben a biróságok rendezésének fentartására határoztatik: 1) Hogy a kalmárok s kereskedők és örököseik könyvkivonati adósságok miatt csak akkor pörlekedhessenek kerületi tábla előtt, és ez azokban csak akkor itélhessen, ha, a mint az 1715:28-ik törvénycikk nyilván kimondja, az adósság csupán tőkéjét tekintve mindegyik alperesre nézve, nem pedig többeket együtt véve, 1000 forintot fölülhalad. — 2) Hogy a királyi tábla más törvényszéknek birósága alá rendelt perekben, mint első biróság, ne itéljen.

4) A vármegyéket érdeklők:

A 15-ik ágazat, mely két rendes alispánnak egyenlő tekintélyéből eredhető minden összeütközéseknek elhárítására rendeli, hogy ezután minden vármegyének csak egy rendes alispánja legyen, kihez mégis, ha netalán hivatalbeli munkáinak elvégzésére elégtelen lenne, a vármegye egy helyettes alispánt adhasson, és annak hatáskörét szabályozhassa, egyébiránt az 1723:56-ik cikknek rendeletei erejökben maradván, és azoknak pontos teljesítése kötelességül tétetvén.

A 23-dik ágazat, melyben a kishonti járás további panaszainak megelőzésére rendeltetik: 1) Hogy a kishonti járás ezután is Hont vármegyével egyesülve maradjon ugyan; de mivel minden vármegyének megengedve van, hogy a rendesen túl egy helyettes alispánja is legyen, ezután egyik alispán egy szolgabiróval és aljegyzővel ezen járásból választassék, ki azonban a vármegyének egyéb részeiben is birói hatósággal birjon, és zsoldját a közös pénztárból húzza. — 2) Hogy a járás kapuinak a vármegyéjeivel egyesítése lévén a panaszoknak fő oka, ha máskép egymás közt meg nem egyezhetnének, mind Hont vármegye mind

a kishonti járás részre nem hajló egyének által irassék össze, és a kishonti járás kapui államának aránya szerint szakíttassanak külön, és jövőre ezen kiszakítandó kapunak arányában tartozzék az adót, katonai szállásadást, előfogatokat, ingyenes munkákat, és minden köz terheket viselni, s ha az átmenő katonaságnak nagy lenne a száma, az előfogatoknak felváltására ezen arányon túl ne szoríttathassék, hanem az azt fölülhaladó felváltások a szomszéd vármegyére utasíttassanak. — 3) Hogy a rendes alispán az egész vármegyét érdeklő intéző iratokat a szükséges rendelkezéseknek jó koráni megtétele végett a helyettes alispánnal másolatban közölni tartozzék. — 4) Hogy a kishonti birtokosok a szükségnek kivánata szerint akár mennyiszer egybegyűlhessenek ugyan, de határozataikat a legközelebb tartandó közgyűlésnek elébe terjeszteni köteleztessenek. — 5) Hogy minden negyedik köz törvényszék a kishonti járásban tartassék, de abban az egyéb járásbelieknek ügyei is tárgyaltassanak. — 6) Hogy a kishontiak ügyvédeket és teljes hatalmuakat a nálok lakó alispán és birótársai előtt is vallhassanak, és az ott tett vallásokról a vármegye azon alispánnak gyülés vagy köz törvényszék előtt teendő akár szóbeli, akár írásban megküldött jelentésére tanúlevelet adni tartozzék. — 7) Hogy a közgyűlésekben, s mind a négy járást összesen illető dolgoknak tárgyalásában, s követválasztásokban a kishonti járás is részt venni, a Hont vármegyei főispán iránt tisztelettel és engedelmességgel viselkedni, s az általa tett adókivetésekről, bevételekről és kiadásokról adandó számolásokat Hont vármegye elébe terjeszteni köteles legyen, mely azokról a helytartótanácsot időről időre tudósítandja.

A 25-ik ágazat, mely a vármegyei biráknak és tisztviselőknek oklevélletartóztatási büntetés alatt parancsolja: 1) Hogy minden évnek végén mindennemü általok készített birói leveleket lajstromukkal együtt a vármegye levéltárába eredeti példányban beadni tartozzanak, a pörlekedő feleknek csak az ily eredeti leveleknek hiteles párja lévén kiadandó. — 2) Hogy hivataluk végén nem csak az ily birói leveleket, hanem minden másféle nálok létező köz irományokat is a vármegye általi felszolításra kiadni köteleztessenek.

Jegyzet. Egy részint ide számítható a 35-ik ágazat is.

5) Az egyházat és egyháziakat érdeklők:

A 45-ik ágazat, mely által a pannonhegyi főapátság és Sümeg vármegye között gróf Pálffy Miklós nádor előtt kötött azon szerződés becikke-

lyeztetik, melynél fogva magát a vármegye a főapátságnak dézsma fejében teendő évenkinti 6500 forint fizetésre peralkuképen kötelezi.

Az 50-ik ágazat, melyben országunk rendei sz. Ágoston remetéinek rendét hazánkba és kapcsolt részeibe a szokott évenkénti 12 misemondásrai köteleztetés mellett ülés és szavazat nélkül befogadják.

6) A magánosoknak jogait szabályozók:

A 22-ik ágazat, mely Ulászló V. törv. 18-ik cikkének a vadászatot parasztoknak megtiltó rendeletét a városi polgárokra s minden nemtelenekre és nem hazafiakra kiterjeszti, s mindezeknek a vadászebek tartását is az ott kijelölt büntetés alatt tilalmazza, sőt a nemeseknek másébani vadászatát is némi korlátok közé szorítja, t. i. 1) Hogy az erdőnek, vagy erdő nem lévén, a nádasnak vagy bokrosnak azon részében, melyet a földesúr kastélyához vagy nemesi lakához kiszakaszt és a vadászattól eltilt, vadászni vagy madarászni szabad nemesnek se legyen; a vadüzésben oda befutó ebeket azonban visszahívás, vagy a nem tilosban megsebesített és oda menekült vadat kihozás végett oda is büntetlenül követhetvén. — 2) Hogy a fácánokat és foglyokat oly helyeken, hol különös költséggel neveltetnek, továbbá fajzásoknak tekintetéből a hím szarvasokat september 15-ikétól pünkösdig, a nőstény szarvasokat vízkereszttől Bertalan napjáig, és a nőstény őzeket 1-ső martiustól május közepéig másében ne vadászhassák. És az ezen korlátoknak áthágóit ugyan e törvénycikk szolgabirói szék előtt indítandó per mellett a pörbeli költségnek és az elejtett vadnak megtérítésén fölül, 3 nehéz girával büntettetni rendeli, a tettesnek a vármegye törvényszékéhez teendő feljebbvitelt csak birtokon kivül engedvén meg. Továbbá ugyan e törvénycikk az angol vadászebekkeli vadászást, a vetésekben általok okoztatni szokott károk miatt, a földesúrnak magának is megtiltja, sőt az ily ebeknek tartását is tilalmazza. Végre ugyan e törvénycikkben a rendek ő felségének megköszönik azt, hogy kiadott katonai rendszabályainak 7-ik pontjában a katonáknak vadászatát megszorítani kegyeskedett, és kijelentik azon reményöket, miszerint ő felsége ezen rendeletét a katonaság által meg is tartatandja.

A 24-ik ágazat, mely a külföldön létezők által teendő ügyvivővallásokról és végintézetekről rendeli: 1) Hogy a külföldön akár külföldiek akár hazafiak által tulajdon aláírásuk és pecsétjök alatt kelt teljes hatalmú biztos- vagy ügyvédrendelések, ha azokat, ő felségének örökös tartományaiban ugyan, a mint a rendelők vagy polgári vagy katonai

személyek, az ottani főtörvény- vagy igazgató széknek, vagy katonai főhivatalnak, más külső országokban pedig az ottani ausztriai követnek vagy ügyvivőnek pecsétével azon nyilatkozásnak hozzátétele mellett, hogy a hivatalbeli pecsétnek oda nyomása a megbizónak kérésére és személyes jelenlétében történt, meghitelesítették, teljes erejűek legyenek, csak hogy azon esetben, ha azon biró vagy hatóság, mely előtt előadatnak, a kiadónak kézirását és pecsétét nem ismerné, az vagy a kiadónak valamely tisztje, vagy legalább két tanú által annak elismertessék. Továbbá hogy külföldön ugyan az itt előadott módon kellessék az ügyész- vagy biztosrendelés visszavonásának is történnie, és hogy a visszavonást szükséges legyen mind az előbbi ügyvivővel, mind azokkal, kikkel annak alkudoznia kellett, és pedig birói intésnek és eltiltásnak modorában közölni, s hogy a visszahúzásnak ereje kezdetét az ily biróilag tett eltiltástól vegye. — 2) Hogy a külföldön az ott divatozó külső kellékeknek megtartásával tett végintézetek vagy végintézeti toldalékok (codicilli), valamint zálogvallások vagy ideigleni jószáglekötések is, érvényeseknek tartassanak; az ily oklevelekkel törvény előtt élni kivánók mindazáltal kiadatásuk helyének hiteles tanúlevele által azon külső kellékeknek ottani divatban lételét bebizonyítani tartozván. — 3) Hogy egyébiránt külföldön a magyar kir. udvari cancellária, vagy ott történetesen mulató valamely országunk rendes birája vagy itélőmestere előtt is ügyvéd vagy teljes hatalmú biztos, sőt örök vallások is, akárhol érvényesen tétethetnek.

A 36-ik ágazat, mely az osztályigazításról és új osztályról, nehogy a pörnek magvai az osztályos atyafiak közt örökök legyenek, rendeli, hogy ezen orvosló szerekkel a h. t. 1. r. 45- és 46-ik címének értelmében elégséges törvényszerű okoknál fogvást lehessen ugyan, de csak egyetlenegyszer, és csak a törvényes elidősítésre szolgáló 32 évnek, — melyek az árvákra nézve mégis csak életök 16-ik évétől számíthatók, — lefolyása alatt élni, de később vagy többször semmi esetben sem. Továbbá kijelenti: hogy osztályigazítás mellett az osztálynak lényegében, s az osztályból nyert birtokrészekben teendő megváltoztatását, — kivéve, ha ez az osztályban világosan kiköttetett volna, — kérni, következőleg annak tárgyául mást, mint az osztályban az osztozók szándékán kivül történt részleges hibának kijavítását, vagy az osztály után akár biróilag, akár idők viszontagsága által elszakasztottaknak kipótlását, tenni ne lehessen; de viszont hogy az ily osztályigazítást, akár fentartatott az világosan az osz-

tálylevélben akár nem, az azt követelőnek, az elidősítés éveinek betölte előtt, egyszer megengedni kellessék.

A 37-ik ágazat, mely az elidősítést a világos adósságokra is kiterjeszti, s jelesül rendeli, hogy az elidősítésre alkalmas 32 évnek, — melyek azonban árvák ellen itt is csak életöknek 16-ik évétől számíthatók, — lefolyása után bármily kötelező adóslevél mellett a hitelező követelést máskép ne tehessen, mintsem ha bebizonyíthatja, hogy az elidősítés mellett felhozott 32 év alatt az adósságtól kamat fizettetett, vagy legalább követeltetett, avagy hogy a hitelező vagy annak örökösei által az adós vagy annak örökösei iránt legalább a kötelezőlevél vagy az adósságról szóló más irományi másolatának közlésével birói vagy barátságos intés avagy értesítés történt; azon régi adóslevelekre nézve mindazáltal, melyek ellen az elidősítésnek ideje ezen törvény hozatalakor már bételve vagy már rövid idő után bételendő volt, megengedtetvén, hogy azok mellett e törvénylevélnek kiadásától számítandó tiz évnek lefolytáig pert indítani lehessen. Továbbá ugyan e törvénycikk arra, hogy ezután valamely kötelező levél mellett sikerrel pör indíttathassék, megkívántatónak rendeli, hogy abban vagy annak hátán a levélkölte, vagyis kiadásának ideje és helye, az adósnak neve, és az adósságnak mennyisége az adósnak tulajdon keze által följegyezve legyen, vagy legalább az az adóslevélnek foganatba lépte a tőkepénz részének vagy kamatának lefizetése, vagy legalább az adósnak vagy örököseinek adósságuk fölötti, fenn előadott módon tett birói vagy barátságos értesítése által bebizonyíttassék.

A 42-ik ágazat, melyben a marha be- vagy elhajtásai iránt rendeltetik: 1) Hogy nem csak a kétségtelen birtoku földről behajtott, hanem a peresről elhajtott marhát is kötelesség legyen három napnál tovább le nem tartóztatni, hanem az alispánnak vagy legközelebb lakó szolgabirónak, és pedig teljes számmal átadni, és eddig kellőleg ellátni; máskép a be- vagy elhajtók, a nemes vagy nemtelen községek ugyan összesen, a nemesek egyenkint, a jobbágyok pedig földesuraiknak száma szerint, az elmulasztott vagy nem teljes számmal tett átadás, vagy hanyag gond és ellátás által szülemlett károknak és okozott költségeknek megtérítésén túl, a h. t. 3. r. 33-ik címének büntetése, vagyis naponkint, a marháknak számára tekintés nélkül, a községekre nézve szinte összesen, a nemesekre nézve egyenkint, és a jobbágyokra nézve földesuraiknak száma szerint veendő 3 nehéz girányi birság alá essenek, és ezen büntetés 15 napig, sőt ha a marháknak

ura a be- vagy elhajtót azoknak átadására biróilag megintetné, mindaddig folyjon, míg azokat letartóztatja. — 2) Hogy a biró a nékie átadott marhákat a marhák urának, a kétségtelen helyről behajtottakat ugyan a kárnak helybeli biró és esküdtek által tett becsüjével egyetérő zálog, a peres birtokáról elhajtottakat pedig irásbeli, az iránt adandó tértetvény mellett, hogy a marhákat a birói eljárásnak határnapján természetben vagy egyetérőben ismét előállítandja, és mind maga törvényt álland, mind pedig a marháknak a behajtatás helyére történt bebocsátásaért felelni fog, a be- vagy elhajtónak megegyezése nélkül is kiadhatja, s attól maga részére a marhatartás költségénél egyebet nem követelhet, és ezt is csak akkor, ha a marháknak netalán vett haszna által az kipótolva nincsen. — 3) Hogy, ha azon esetben, midőn a marháknak birói kézhez átadása valamely alapos oknál fogva csak irományilag történt, a be- vagy elhajtató a marhát annak urának, jóllehet az a fenn előadott kötelességét teljesítette, vissza nem adná, szinte, mint a marhát három nap alatt át nem adó, girás büntetés alá essék. — 4) Hogy, ha a marhának ura a helybeli birák által tett kárbecsüt nagyallaná, a marhának visszaadásától számított 15 nap alatt valamely szolgabiró által más becsüt tétethessen, és adott zálogát ezen becsüknek akár melyikével visszaválthassa, és hogy, ha ezen idő alatt a zálogot vissza nem váltaná, az egészen a behajtónak tulajdonává váljék. — 5) Hogy, ha a behajtató a marhának földjérei szántszándékos vagy épen tiltakozása elleni bebocsátását bebizonyíthatja, jóllehet a hely kétségtelen birtokú volna, mégis kisebb hatalmaskodási büntetést is kérhessen. — 6) Hogy, ha a marhát kétes birtokú földről elhajtató azon földnek a marhaelhajtást legközelebb megelőző, legalább is egy éven át tartó, nyilvános, békességes, vagy is birói intés vagy eltiltás nélküli, s nem a marha urának pusztán önkénytes engedelméből gyakorlott, kirekesztő birtokát bebizonyíthatja, joga sérelmét a marhának ura ellen kisebb hatalmaskodás pörével bosszúlhassa, sőt ha őtet vagy tisztjét a marhának azon földre bocsátásától két ízben biróilag eltiltotta volna, ellene az elhajtott marha veszteségének büntetését is kérhesse. Végre — 7) Hogy viszont a marhának ura is, ha az érdeklett föld iránt hasonló tulajdonokkal biró, habár nem kirekesztő, hanem a marha-elhajtóval közösen gyakorlott, egy évi birtoklását bebizonyíthatja, az elhajtással élt fél ellen szinte kisebb hatalmaskodási büntetést kérhessen.

2

7) A visszaéléseket s kihágásokat korlátlók és megtorlók:

Az 5-ik és 6-ik ágazat, melyek a sóárulást szabályozzák. Jelesül

a) Az 5-ikben országunk rendei a só árának múlt országgyülés alkalmával kérésökre történt leszállitásaért ő felségének hálát adván, ezen jóteteménynek biztositására rendeli, hogy a földesurak vagy községek, a raktáraikban találtató sónak elkobzása és 500 forint büntetés alatt, alattvalóikat királyi raktárakban vásáron vételétől ne gátolják, önmagok pedig a sót nagyobb áron ne árulják, mint a legközelebbi kir. raktárban árultatik, s egyedül csak viteli és egyéb költségek fejében adhassanak ahhoz mázsánkint, hegyes vidékekben ugyan 3, másutt pedig 2 krajcárt egyegy mérföldtől, és hogy ezen fen kijelölt büntetést a vétkesen akár a királyi akár a vármegyei fiscus, amaz ugyan a királyi, emez pedig a vármegyei pénztárnak részére alispáni szék előtt megvehesse, a büntetésnek harmad részét mindazáltal a feladónak kiadni tartozván. Továbbá hogy a hamis feladást tevő ugyanazon büntetés alá essék, mely alá a feladottnak vettetnie kellett volna.

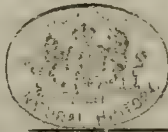
b) A 6-ikban pedig előadatik, mikép ő felsége némely sótisztek visszaélésének zabolázására mind a sóaknáknál mind a sótáraknál kegyelmesen azon rendelést tette légyen, hogy a sót vásárolni akarók minden személyválogatás nélkül béjelentésök elsőbbsége szerint sóval láttassanak el, és a sótisztek a mázsálásért járó garason kivűl a vevőket se az eddig minden sókőtől bitorolva venni szokott dénárnak, se más bármiféle díjnak fizetésére ne szorítsák, és hogy, ha a sótisztek által valamely hivatalt érdeklő kihágás történnék, az orvoslás végett először ugyan a kerületi sóvizsgáló biztosoknál, és ha ezek az igazságos orvoslást megtagadnák, a helytartótanács útján ő felségénél jelentessék be.

A 9-ik ágazat, mely a komáromi kir. korcsmabérlőknek kihágásait fékező 1723:76-ik cikknek rendeleteit okegyenlőség miatt minden oly más helyekre is kiterjeszti, hol királyi korcsmák divatban vannak.

A 10-ik ágazat, mely ő felségének azon határozatát adja elő, hogy a céheknek a közönségre nézve kártékony külön rendeletek hozása, a céhbe fölvételi taksának mértéktelen fölemelése, a mestereknek bizonyos számra szorítása, a nemzetbélieknek kizárása, s a céhek kiváltságainak fiók céhekkeli közlése által elkövettetni szokott visszaéléseit és kihágásait, ha a helytartótanács által előre bocsátott vizsgálatok után fölterjesztetendnek, vagy céhbeli kiváltságaiknak eltörlésével, vagy más szerrel meg fogja szüntetni.

A 12-ik ágazat, melyben következő rendeletek tétetnek: 1) Hogy a városi tanács kóborlókat polgárokká be ne vegyen. — 2) Hogy az előjárók vigyázzanak arra, hogy a borok senki által meg ne hamisíttassanak, és a vétkeseket példásan büntessék meg. — 3) Hogy e célra a birtoktalanoknak aszúszőlő összevásárlástóli eltiltása is üdvösnek tartatván, a vármegyéknek megengedtetik, hogy ez iránt az országgyűlésnek bevégzése után ő felségének helybenhagyásával előre gondoskodó intézkedéseket tehessenek.

A 18-ik ágazat, mely az adózóknak fentartására rendeli: 1) Hogy, miután ő felsége az országban létező katonáknak és tiszteknek akár minemű ajándékoknak követelését vagy kicsikarását megtiltotta, és az ily kicsikart ajándékokat zsoldjaikból levonatni rendelte, a fő- vagy alispánok, és más vármegyei, városi vagy mezővárosi előjárók se tűrjék az ilyetén ajándékokat vagy az azok iránti alkudozásokat, el se engedjék a hasonló kihágásokat, hanem azokat hívataluknál fogvást jelentsék föl; máskép a kicsakart ajándékokat az azt adó községnek kétszeresen megtériteni tartozzanak. — 2) Hogy ugyanazon előjárók az ily ajándékokat követelő katonákat és tiszteket a földesurakhoz ne utasítsák, és a földesurak és tisztjeik vagy helységeknek birái, ugyanazon büntetés alatt, katonáknak jobbágyaik részéről ajándékokat ne igérjenek.

1848-czal s a IX-d. kötettel új folyam kezdődik, mely egyes, külön 's egyenként megszerezhető darabokban adatik ki. Midőn ezek együtt egy kötetet képeznek, közös fő czímet és tartalmat kapnak, s így öszvesítve egy tagban megvehetők.

KILENCZEDIK KÖTET (1848—59).

I. A M. Tudom. Akademia 1858. dec. 20. tartott ünnepélyes *Köz Ülésének Tárgyai.* Buda, 1859. 55 l. fűzve 70 kr.

Tartalma: az akad. története 1848—58. s a köz ülési előadások, gr. Dessewffy Emil, b. Eötvös József, Frivaldszky és Toldytól.

II. A M. Tudom. Akademia 1859. dec. 19. tartott ünnepélyes *Köz Ülésének Tárgyai.* Buda, 1860. 79 l. fűzve 1 ft.

Tartalma: az akad. története 1858—9. s a köz ülési előadások, Balogh P., gr. Dessewffy Emil, b. Kemény Zsigmond és Toldy Ferencztől.

Értekezések:

I. Régiségtani Közlemények *Érdy János*tól. Buda, 1858. 27 l. 10 körajz tábl. fűzve 1 ft.

Tartalma: 1. A Pannonia és Dácia térein akkorig talált becsületi bocsátványok. 2. A verebi pogány sír.

II. A boszna és szerb régi érmek. *Érdy János*tól. Buda, 1857. 40 l. 63 rézmetszettel és egy körajz tábl. fűzve 1 ft. 20 kr.

III. A hangrendszer kiszámításáról és zongorák hangolásáról, mérséklet nélkül tiszta viszonyok szerint, *Győry Sándor*tól. Buda, 1858. 94 l. fűzve 1 ft.

IV. Az altaji népek ősvallása, tekintettel a magyar ősvallásra, *Csengery Antal*tól. Buda, 1857. 25 l. fűzve 24 kr.

V. Erdély különválása Magyarországtól *gróf Mikó Imré*től. Buda, 1860. 129 l. fűzve 1 ft. 60 kr.

VI. Törvényeink története a dicső ausztriai ház országlása alatt 1740—1848. *Szlemenics Pál*tól. Buda, 1860. *Sajtó alatt.*

TIZEDIK KÖTET.

I. A deákmonostori XIII. századbeli román basilika, *Ipolyi Arnold*tól. Számos rajzokkal. *Sajtó alatt.*

II. László kir. craniuma, *Ipolyi Arnold*tól. Rajzokkal. *Sajtó alatt.*

III. A puhányok izomrostjairól. Adalék az izomszövet összehasonlító alkat- és fejlődéstanához *Margó Tivadar* tanártól. Rajzokkal. *Sajtó alatt.*

